

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDINAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ Δ'

Δεκέμβριος 1887

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1887

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δ. Ε. Ἠλιοπούλου. — Περὶ μονομαχίας· σελ. 169—187.

Β. Α. Μυστακίδου. — Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρουτσεσμέ, ἤτοι περὶ τῶν ἐκκλησιῶν, πατριαρχείων, σχολείων, ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, αὐθεντικῶν οἴκων, κρηνῶν, τάφων κλπ.· σελ. 187—201.

Π. Ι. Ζερλέντη. — Ἰγνατίου πρώην μὲν Ἄρτης, εἶτα δὲ Οὐγγροβλαχίας μητροπολίτου λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἐμμανουὴλ Παπαδόπουλον· σελ. 201—206.

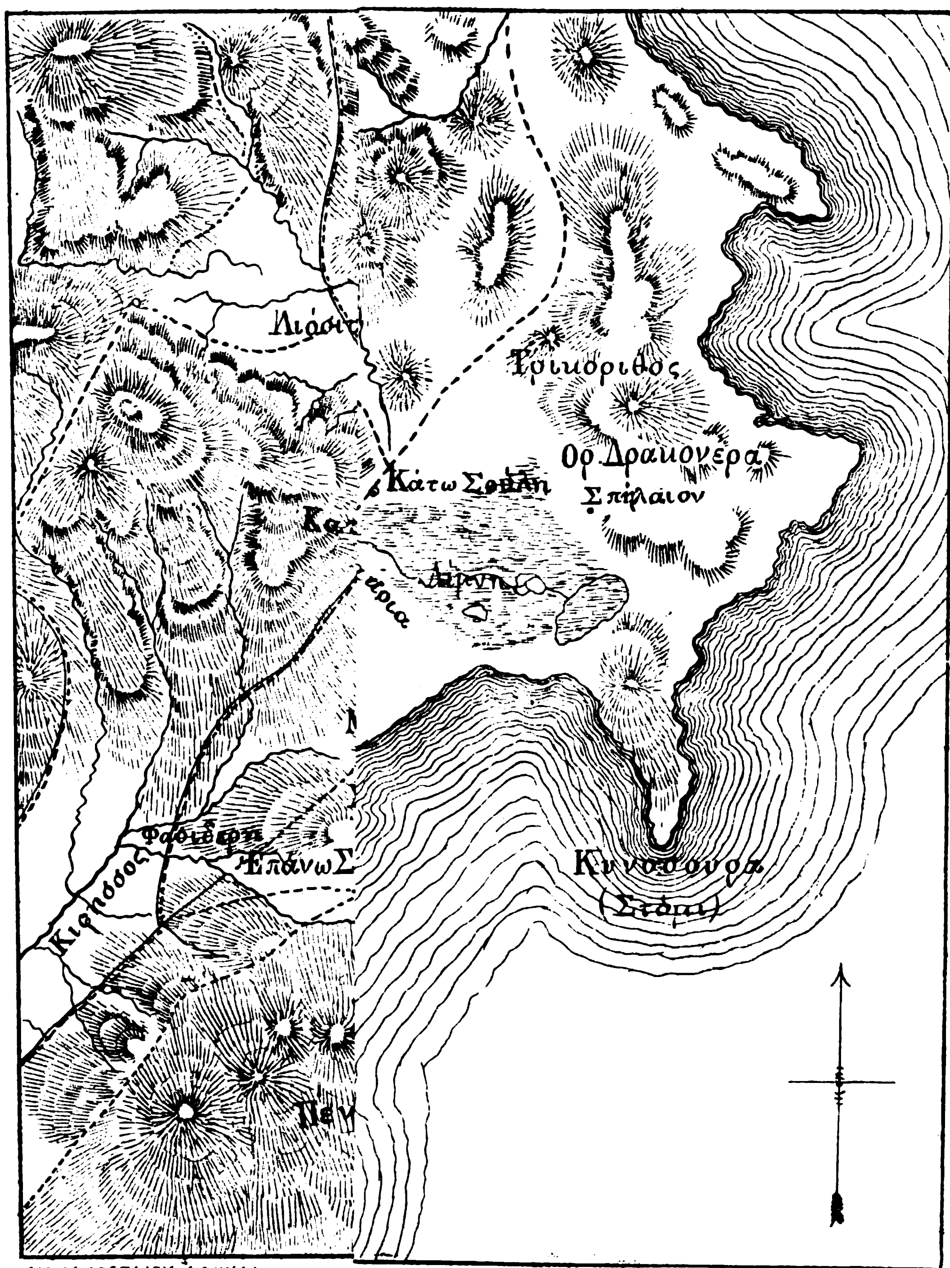
Κ. — Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης· σελ. 206—212.

Ι. Ε. Διαμαντοπούλου. — Παλαιογραφικὸν λεύκωμα· σελ· σελ. 212—214.

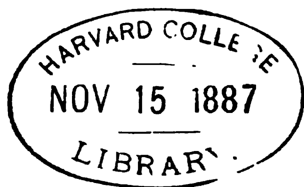
Π. Σέκερη. — Φιλικοῦ ἀπομνημονεύματα· σελ. 214—216.

Φ. — Νικόλαος Ι. Σαρίπολος· σελ. 216.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

ΛΙΘ Μ. ΑΡΕΤΑΙΟΥ ΑΘΗΝΑΙ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΔΕΚΑΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ, ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ

1887

Ἀριθ. πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός.** Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κ.κ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ Ὑπουργὸς
Θ. Π. Δηλιγιαννης

Ἀριθ. πρωτ. 5113.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας καὶ Σχολάρχας.

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα φιλολογικὸς σύλλογος «Παρνασσὸς» ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ συλλόγου. Ἐν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαί, καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. Ἐπιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτό, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. Ἡ διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων, παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐξαφανισμοῦ, εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ δσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μεταπροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προαιρούμενοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι, θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν περιερχόμενα ὁπωσδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συστατινομένου περιοδικοῦ ὁ **Παρνασσός.**

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ἰουνίου 1880.

Ὁ Ὑπουργὸς
Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. *Παναγιώτου 'Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, 'Ιωάννου Σακκελλίωνος* καὶ *Τιμολέοντος 'Ηλιοπούλου* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΟΛΙΓΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗΣ

Ὀφείλομεν τῷ τέως γυμνασιάρχῃ κ. Ν. Πετρῇ ἀνάλυσιν τοῦ ὑπομνήματος, ὅπερ ὁ πρῶσσος λοχαγὸς Ἔσχενβούργ ἀνέγνω ἐνώπιον τῆς ἐν Βερολίνῳ ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας περὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Εὐχάριστον ἦτο ἂν ὁ ἀξιότιμος γυμνασιάρχης ἐξέθετε λεπτομερέστερον τὰ ἐπιχειρήματα τῶν κρίσεων τοῦ ἀρχαιολογοῦντος λοχαγοῦ. Ἐκ τῆς περιλήψεως, ἣν ὁ κ. Πετρῆς ἀνεκοίνωσε τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Ἑβδομάδος» οὐδὲν νέον προσφέρεται. Ἡ κυρία ἐργασία τοῦ κ. Ἔσχενβούργ ἦν ἡ καταμέτρησις τοῦ πεδίου, ἐκ δὲ τῶν διαστάσεων ὁ σοφὸς γερμανὸς ἐξάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν αὐτῷ δὲν ὑπῆρχε χῶρος πρὸς παράταξιν ὅλου τοῦ περσικοῦ στρατοῦ· τοῦθ' ὅπερ ὑποστηρίζει ὑποδεικνύων ὡς ἀνέφικτον τὴν ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβίβασιν τοῦ στρατοῦ αὐθημερὸν μετὰ τὴν μάχην.

Ἡ καταμέτρησις τοῦ μαραθωνίου πεδίου ἐγένετο πρὸ ἐτῶν παρ' ἄλλων, καὶ παρὰ τοῦ Φίνλεϋ, ὁρίσαντος τὸ μῆκος ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον εἰς 6 ἀγγλ. μίλλια, ἤτοι χιλιόμετρα 9,650, καὶ τὸ πλάτος κατ' ἐλάχιστον εἰς 1 1/2 ἀγγλ. μίλλιον, ἢ χιλιόμετρα 2,400, ἐνῷ ὁ πρῶσσος λοχαγὸς θέτει στρογγύλους ἀριθμοὺς μήκους δέκα, καὶ πλάτους τριῶν χιλιομέτρων. Τὴν δὲ δόξαν ὅτι κατὰ τὴν μάχην μέρος μόνον τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἠγωνίσατο ἐξέθηκαν πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, στηρίζοντες αὐτὴν εἰς τὸ δυσανάλογον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φονευθέντων πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τοῦ περσικοῦ στόλου. Ἐπὶ τούτοις ὁ Ἐρν. Κούρτιος οἰκοδομεῖ τὴν διήγησιν ὅτι οἱ Πέρσαι στρατηγοί, κρίνοντες δυσχερῆ τὴν διὰ ξηρᾶς πορείαν εἰς τὸ ἄστυ ἀπὸ Μαραθῶνος, μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν διόδων τοῦ Πεντελικοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι ἄλλοθι τὴν ἀπόβασιν· ἤδη δὲ εἶχεν ἐπιβιβασθῆ ἐπὶ τῶν πλοίων μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τὸ ἥμισυ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅτε ὁ Μιλτιάδης προσέβαλε τοὺς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀπολειπομένους, πρὶν ἢ προφθάσωσι νὰ παραταχθῶσιν εἰς μάχην O'.

δὲ Ιταλὸς Casagrandi ἀντιτάσσει τὴν ἐξήγησιν ὅτι, ἕνεκα τῆς συνωμοσίας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν ὁ Ἀρταφέρνης εἶχεν ἐπιβιβασθῆ ἐπὶ τῶν πλοίων μετὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἡμίσεος τῶν πεζῶν, περιμένων τὸ σημεῖον τῆς ἀσπίδος, ὅπως ἀποπλεύσῃ εἰς Φάληρον, ἐνῷ ὁ Δᾶτις μετὰ τοῦ ἑτέρου μέρους τῶν πεζῶν παρέμενεν ἐν τῷ μαραθωνίῳ πεδίῳ ἀπασχολῶν τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ὁ Μιλτιάδης ὠφελήθη ἐκ τῆς διαιρέσεως τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἵνα προσβάλῃ τοὺς ὑπὸ τὸν Δᾶτιν, ἀμηχανοῦντος τοῦ Ἀρταβάζου ν' ἀποβιβάσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πρὸς βοήθειαν τῶν μαχομένων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς.

Τὰ διηγήματα ταῦτα, ὅσον ἂν ὦσιν εὐφαντασίωτα καὶ γλαφυρῶς γεγραμμένα, δὲν εἶναι ἱστορία. Ὁ δὲ πρῶσσος λοχαγός, προσερχόμενος ἐπίκουρος τῷ γερμανῷ ἱστορικῷ, προέθετο νὰ παράσχῃ τὰς γεωμετρικὰς καὶ πολεμικὰς αὐτοῦ γνώσεις, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ χῶρος τοῦ μαραθωνίου πεδίου εἶναι μόλις ἀποχρῶν πρὸς ἀνάπτυξιν μιᾶς πρωσσικῆς ταξιαρχίας· ὥστε δὲν ἠδύνατο ἐν αὐτῷ νὰ παραταχθῇ εἰς μάχην ὁ πολυάριθμος περσικὸς στρατός. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ἀρχαίου, καὶ σχεδὸν συγχρόνου τῆς μάχης, ἱστορικοῦ, οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν ἀπεβίβασαν εἰς τὸ μαραθ. πεδίον τό τε πεζικὸν καὶ τὸ ἱππικόν, μηδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον ἀποστείλει ἐκεῖσε στρατόν, ἢ ὅτι ἄλλοθι ποῦ τῆς Ἀττικῆς ἤθελον ἀντεπεξέλθει πρὸς μάχην. Οἱ στρατηγοὶ ἐξελέξαντο τὸ μαραθ. πεδίον ἕνεκα τῶν εὐκολιῶν τὰς ὁποίας παρεῖχε, διὰ τὸ εὐλίμενον, καὶ τὸ βάθος τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν ἀποβίβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅπως ἐκεῖθεν ὁδεύσῃ πρὸς τὸ ἄστυ. Τὸ ζήτημα λοιπὸν ἦτο ἂν τὸ μαραθ. πεδίον παρεῖχεν ἀρκετὸν χῶρον πρὸς στρατοπέδευσιν τῶν Περσῶν. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν νεωτέρων, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐξήτασαν τὸ πεδίον, καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ἔσχενβούργ, περιορίζουσι τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν εἰς χῶρον ἀποτελοῦντα μόλις τὸ τεταρτημόριον τοῦ πεδίου, μεταξὺ τῆς πρὸς βορρᾶν λίμνης, καὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ κατερχομένου ἐξ Οἰνόης (Μαραθῶνα) διὰ μέσου τοῦ πεδίου. Ἀρκεῖ δὲ μόνον βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου, ὅπως ἕκαστος πεισθῇ ὅτι τὸ μαραθώνιον πεδίον συνεχόμενον μετὰ τοῦ Τρικορύθου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἐκ μεσημβρίας (Ἀργαλίκι) μέχρι τῶν λόφων τοῦ Ῥαμνοῦντος (Ἑβραιοκάστρου), ἔνθα λήγει τὸ πεδίον Τρικορύθου πρὸς βορρᾶν, χωροῦσιν ἵνα στρατοπεδεύσωσιν οὐχὶ μυριάδες, ἀλλ' ἑκατομμύρια ἀτάκτου στρατοῦ. Ὁ Κούρτιος ὑποτίθησιν ὅτι οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν ἠπατήθησαν ὡς πρὸς τὸν χῶρον τοῦ μαραθων. πεδίου, ὑπολαβόντες ὡς λει-

μῶνα τὴν χλοάζουσαν ἐπιφάνειαν τῆς ἐλώδους λίμνης. Ἠδύνατο εἰς τοιαύτην ἀπάτην νὰ ὑποπέσῃ ὁ Ἱππίας; Ἆρα δὲν ἐγίνωσκε τὸν Μαραθῶνα; Νῦν ὅμως πρόκειται περὶ τούτου ἰδίως, ἂν ὁ περσικὸς στρατὸς ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῷ μαραθων. πεδίῳ ἠδύνατο ἅπας νὰ μετάσχῃ τοῦ ἀγῶνος. Παράδοξον δ' εἶναι ὅτι ἐνῷ διατείνεται ὁ πρῶσσος λοχαγός, ὅτι τὸ μαραθ. πεδίον δὲν ἐχώρει τὸν περσικὸν στρατὸν ἵνα παραταχθῇ, περιορίζει τὸ στάδιον τῆς μάχης εἰς ἐλάχιστον μέρος τοῦ πεδίου, ἐναντίον τῶν δεδομένων ὑπὸ τῆς ἱστορίας, καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης.

Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται, ὅτι μαθόντες οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἀπόβασιν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἔδραμον εἰς Μαραθῶνα, καὶ ἐτάχθησαν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἡρακλέους. Ἄλλοτε ἐν τῷ *Παρνασσῷ*[1] ἐξέθηκα τοὺς λόγους, δι' οὓς πείθομαι ὅτι ἡ ἀρχαία κώμη τοῦ Μαραθῶνος ἔκειτο ὅπου νῦν τὸ χωρίον Βρανᾶ, τὸ δὲ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀργαλίκι. Ὅταν ὁ ἀρχαῖος ἱστορικὸς ἀναφέρει τὸν Μαραθῶνα ὡς τόπον ἀποβάσεως, στρατοπεδεύσεως, συμπλοκῆς τῶν πολεμίων στρατῶν, ἐννοεῖ βεβαίως οὐχὶ τὴν κώμην ἀλλὰ τὸν δῆμον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ Προβαλίνθου μέχρι Τρικορύθου ἐκ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον, καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρις Ἀφιδνῶν (Σπάτα-Ἀπάνω Σούλι) περιλαμβάνοντα δὲ τὰς κώμας Μαραθῶνος, Οἰνόης, Τρικορύθου, Προβαλίνθου, ἀποτελούσας τὴν ἄλλοτε δωρικὴν τετράπολιν. Ὥστε ἐκ τῶν φράσεων τοῦ ἱστορικοῦ δὲν πορίζόμεθα τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, ποῦ ἔκειτο ἡ κώμη τοῦ Μαραθῶνος, καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων ἢ τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐστρατοπέδευσαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀργαλίκι, καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ μεταξὺ τοῦ παρὰ τὴν Προβάλινθον ἕλους, καὶ τοῦ χωρίου Βρανᾶ, ἔκειτο τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους προκύπτει ἐκ τῶν περιστάσεων τῆς στρατείας τῶν Ἀθηναίων, καὶ τῶν θέσεων τῶν πολεμίων στρατῶν. Τὸ ἁρμοδιώτερον μέρος τοῦ κόλπου πρὸς ἀποβίβασιν τοῦ στρατοῦ ἦν τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς Κυνοσούρας, προφυλασσόμενον ὑπὸ τῆς προεκτάσεως τοῦ ἀκρωτηρίου, καὶ ἔχον βαθύτατα ὕδατα, ὥστε ἡ ἀπόβασις τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἵππων ἐγίνετο ἀμέσως ἀπὸ τῶν πλοίων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἀλλ' ἐκεῖ ἀποβάντες οἱ βάρβαροι ἐγένοντο κύριοι τοῦ πεδίου ἀπὸ τῆς πρὸς βορρᾶν λίμνης, καὶ τῆς πηγῆς Μακαρίας, μέχρι τοῦ ὄρους Ἀργαλίκι καὶ τοῦ πρὸς νότον ἕλους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἢ διὰ τῆς ὁδοῦ, ἥτις διερχομένη μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τοῦ Πεντελικοῦ διὰ Γαργηττοῦ, Παλήνης (Χαρβατίου), Προβαλίνθου, ἄγει εἰς

[1] «Παρνασσοῦ» τόμ. Η', τεῦχος Μαρτίου 1884.

τὸ πρὸς ἀνατολὰς ἄκρον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ μαραθ. πεδίου, ἔνθα τὸ ἕλος, ἡ διὰ τῆς ὁδοῦ ἥτις διερχομένη ἐκ δυσμῶν τοῦ Πεντελικοῦ (Κηφισιᾶς) καὶ τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ, ἐκβάλλει εἰς τὸ χωρίον Βρανᾶ, ἀποτελοῦν τὸ ἕτερον πρὸς δυσμὰς ἄκρον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ μαραθ. πεδίου. Ἡ πρώτη ἦτον ὁμαλοτέρα, ἡ δευτέρα συντομωτέρα. Ἀλλ', εἴτε διὰ ταύτης, εἴτε δι' ἐκείνης ἀφικόμενοι εἰς τὸ μαραθ. πεδίον, δὲν ἠδύναντο νὰ προβῶσι περαιτέρω, καὶ τὸ καταλληλότατον μέρος πρὸς στρατοπέδευσιν αὐτῶν ἦτον ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ πεδίου λόφος, εἰς ὃν ἀπολήγει τὸ ὄρος Ἀργαλίκι, καὶ ἐφ' οὗ τίθεται τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους. Διότι πέραν τῆς θέσεως ἐκείνης οἱ Πέρσαι ἦσαν κύριοι τοῦ πεδίου, οὐδὲ συνέφερε τῷ ὀλιγαρίθμῳ στρατῷ τῶν Ἀθηναίων ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὴν πεδιάδα. Ἐκ τῆς θέσεως ἐκείνης οἱ Ἀθηναῖοι κατώπτευον πᾶν κίνημα τοῦ ἐχθροῦ, κυρίως δὲ ἐκ τῆς θέσεως ἐκείνης ἐδέσποζον τῶν δύο ὁδῶν, δι' ὧν οἱ Πέρσαι ἠδύναντο νὰ ὁδεύσωσι πρὸς τὸ ἄστυ. Πᾶσα ἄλλη βορειοτέρα διάβασις, καὶ ἡ διὰ τῆς Οἰνόης αὐτῆς, ἦτον ἄπορος τοῖς Πέρσαις διὰ τὸ δύσβατον τῶν ὀρέων, καὶ τὸ μῆκος τῆς ἀποστάσεως ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ κ. Ἔσχενβοὺργ θέτει τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ ὄρους Κοτρῶνι, μεταξὺ Βρανᾶ καὶ τῆς χαράδρας τῆς Οἰνόης (Μπέη) διότι ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι ἠσφαλισμένα τὰ νῶτα διὰ τῶν ὑπερκειμένων ὀρέων, ἠδύναντο δὲ νὰ ὁδεύωσι πρὸς τὰ πρόσω διὰ τῆς χαράδρας, νὰ μάχωνται ἐπὶ τοῦ πεδίου, καὶ αὖθις ὑποστρέφωσι διὰ τῶν κοιλάδων. Ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ἀνυπόστατος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι σκοπὸς τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν ἦτο νὰ παρενοχλῶσι τοὺς Πέρσας διὰ συνεχῶν ἀκροβολισμῶν, οἵτινες ὅσον ὀλίγην ἂν ἐπροξένουν ἀπώλειαν ἀνδρῶν, ἦν αὕτη μεγάλη ζημία τοῖς Ἕλλησιν, ἀνεπαίσθητος δὲ τοῖς ἐχθροῖς. Ἐκ δὲ τοῦ ὑψώματος ἐφ' οὗ τίθεται τὸ Ἡράκλειον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίσης ἠσφαλισμένα τὰ νῶτα, ἐνόσῳ ἐκώλυον τὴν διάβασιν τῶν Περσῶν διὰ Βρανᾶ ἢ διὰ Προβαλίνθου. Τιθεμένου ἐξ ἐναντίας τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοπέδου ἐπὶ τοῦ ὄρους Κοτρῶνι παρὰ τὴν χαράδραν, ἀπελείπετο τοῖς Πέρσαις ἐντελῶς ἐλευθέρα ἡ πρὸς τὸ ἄστυ ὁδὸς διὰ Προλίνθου· ἐπιτυγχάνοντες δὲ οἱ Πέρσαι νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν τοῦ χωρίου Βρανᾶ ἠδύναντο ἀμέσως ν' ἀποκόψωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τοῦ ἄστεως, καὶ νὰ καταλάβωσιν αὐτὸ ἔρημον ὑπερασπίσεως. Συνεπείᾳ τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων ἔκειτο παρὰ τὴν Χαράδραν τῆς Οἰνόης ὁ Ἔσχενβοὺργ θέτει τὸ πεδίον τῆς μάχης μεταξὺ τοῦ ἐξ αὐτῆς ῥέοντος

ποταμοῦ καὶ τῆς λίμνης· διὰ δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης περιορίζει τὸ μὲν στρατόπεδον τῶν Περσῶν ἐντὸς τοῦ ἡμίσεως τοῦ χώρου τοῦ μαραθ. πεδίου, τὸ δὲ πεδίον τῆς μάχης ἐντὸς ὁρίων μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς πρωσσικῆς ταξιαρχίας.

Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως ἀναφέρει «ὡς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι (ἔλαβον τὸ παράγγελμα τῆς ἐφόδου εἰς ἣν ἦσαν τάξιν, τροχάδην) δρόμῳ ἵεντο εἰς τοὺς βαρβάρους· ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢ ὀκτώ[1]· οἱ δὲ Πέρσαι ὁρέοντες δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι». Αἱ πληροφορίαι αὗται ὑποστηρίζουσι μᾶλλον τὴν γνώμην ὅτι οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἦσαν τεταγμένοι ἐπὶ τοῦ ὑψώματος, εἰς ὃ λήγει τὸ ὄρος Ἀργαλίκι, οἱ δὲ Πέρσαι εἶχον καταλάβει τὸ πεδίον καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, μέχρις ὀκτὼ σταδίων ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων· ὥστε ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν ἠδύνατο νὰ κινῆται ἐπὶ ἐκτάσεως χιλιομέτρων, οὐχὶ 4×3 κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἔσχεμβουργ, ἀλλὰ 9×3. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ βεβαιοῦται ὅτι οἱ βάρβαροι οὐδόλως προσεδόκων τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ἀθηναίων, ἰδόντες δὲ αὐτοὺς δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι, χωρὶς νὰ κινηθῶσι πρὸς τὰ πρόσω, ἢ νὰ μεταβάλωσι θέσεις. Ἀρξαμένης δὲ τῆς μάχης «τὸ μὲν μέσον τοῦ στρατοπέδου ἐνίκων οἱ βάρβαροι, καὶ ῥήξαντες ἐδίωκον εἰς τὴν μεσόγαιαν, τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἐνίκων Ἀθηναῖοί τε καὶ Πλαταιέες· νικῶντες δὲ τὸ μὲν τετραμμένον τῶν βαρβάρων φεύγειν ἔων, τοῖσι δὲ τὸ μέσον ῥήξασιν αὐτῶν συναγαγόντες τὰ κέρεα ἀμφότερα ἐμάχοντο, καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι· φεύγουσι δὲ τοῖσι Πέρσῃσι εἵποντο κόπτοντες, ἐς ὃ ἐς τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ τε ἔτεον κτλ.»

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων, περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει λόγος ἀμφιβολίας, προκύπτει κατ' ἐμὲ πιθανώτατον τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μάχη συνήφθη ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον τοῦ πύργου καὶ τοῦ λοφίσκου (σωροῦ) τοῦ ὑποτιθεμένου ὡς τύμβου τῶν πεσόντων Ἀθηναίων. Τοῦτο ἀπέχει ἀκριβῶς ὀκτὼ στάδια ἀπὸ τοῦ Ἀργαλικίου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι συνήντησαν τοὺς Πέρσας, καὶ ἐκεῖ ἔπεσαν οἱ ἐν τῷ κέντρῳ μαχόμενοι. Ἐὰν ὁ λοφίσκος δὲν καλύπτῃ τὰ ὀστᾶ τῶν ἡρώων, πιθανῶς ἀνυψώθη ὡς τὸ τρόπαιον τῆς μάχης ἐφ' οὗ χώρου συνήφθη. Ὁ Λὴκ ὑποτίθησι τοὺς Ἀθηναίους παρατεταγμένοος ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ ποταμοῦ τῆς Οἰνόης

[1] Ὀκτὼ στάδια ἀπετέλουν ἓν ῥωμαϊκὸν μίλλιον, ἢ 560 γαλλικοὺς πόδας. Ὅρα καὶ προσθήκην ἐν τέλει.

(Σέφερι ἢ Μπέη) τοὺς δὲ Πέρσας ἔχοντας τὸ ἀριστερὸν ἐπὶ τοῦ ἕλους, τοῦ δεξιοῦ ἐκτεινομένου μέχρι τῆς Μακαρίας (Κάτω Σούλι). Ἀλλ' ἡ παράταξις αὕτη (πρὸς ἣν πλησιάζει ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἔσχεμβουργ) εἶχε τὰ ἄτοπα ὅτι ἄφινεν ὁλοσχερῶς ἀπροστάτευτον καὶ ἐλευθέραν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν ὁδὸν τῆς Προβαλίνθου, ὑποτίθησι δὲ τοὺς Ἀθηναίους τεταγμένους εἰς τὴν πεδιάδα, ἐναντίον τῶν πληροφοριῶν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, καὶ κινδυνεύοντας ἐν περιπτώσει ἥττης ν' ἀποκλεισθῶσιν ἐν τῇ στενωπῷ τοῦ Βρανᾶ. Ὁ Φίνλεϋ θέτει τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων παρατεταγμένον κατὰ πλάτος τοῦ πεδίου, ἐχόντων τὸ δεξιὸν ἐπὶ τῆς παραλίας, καὶ τὸ ἀριστερὸν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κοτρώνι, τὸ δὲ κέντρον ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ σωροῦ· παραλλήλως δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν ἔχον τὸ ἀριστερὸν ἐπὶ τῆς παραλίας, καὶ τὸ δεξιὸν μέχρι τοῦ ὄρους Κοτρώνι παρὰ τὸ Σέφερι. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ τὸ μεταίχμιον ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τῆς συναντήσεως τῶν πολεμίων στρατῶν ἦτον οὐχὶ ὀκτώ, ἀλλ' εἴκοσι σταδίων. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην οἱ βάρβαροι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι καθ' ὅλον τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ μαραθων. πεδίου ἀπὸ τῆς λίμνης μέχρι τοῦ σωροῦ, ἐποφθαλμιῶντες ἑκατέρᾳ τῶν εἰς τὸ ἄστυ ἀγουσῶν ὁδῶν, ἀλλὰ μὴ τολμῶντες νὰ προχωρήσωσιν ἐνόσῳ ἠδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐπιτεθῶσιν αὐτοῖς ἐκ τῶν νώτων ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Ἀργαλικίου. Μετὰ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἡμερῶν προσδοκίαν τῶν ἀντιμετώπων στρατῶν, ὅτε συνείθισαν οἱ Ἀθηναῖοι βλέποντες ἀφόβως τὴν μηδικὴν ἐσθῆτα, καὶ περιῆλθεν ἡ πρυτανεία εἰς τὸν Μιλτιάδην, οἱ Ἀθηναῖοι παραταχθέντες ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου πρὸς μάχην, κατέβησαν εἰς τὸ πεδίον, καὶ προσέμιξαν τοῖς βαρβάροις διανύσαντες ὀκτὼ μόνον στάδια ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν, δῆλα δὴ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ σωροῦ.

Διατί δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐγένετο ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν βαρβάρων; Ἆρα διότι ὁ Μιλτιάδης εἶδεν ἐπιβιβασθὲν τὸ ἥμισυ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων, ἵνα ζητήσῃ ἄλλοθι εὐχερεστέραν ἀπόβασιν; Ἦτον ἀνάγκη τοιούτου μύθου ὅπως ἐλαττωθῇ ἡ δόξα τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων εἰς τοὺς κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνας; Οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ βεβαιοῦσιν, οὐδὲ οἱ νεώτεροι ἀμφισβητοῦσιν, ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἔμπειρος ὢν τῆς τακτικῆς τῶν Ἀθηναίων, καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης τῶν Περσῶν, ἀποστρεφόμενος τὴν τυραννίδα τοῦ Μ. βασιλέως, καὶ ἐπιβουλευθεὶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείας τοῦ Δαρείου, ἕνεκα τούτων ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας

ἀπελάμβανε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν, καὶ τούτων ἕνεκα ἐξελέγη μετ' ἄλλων ἐννέα στρατηγὸς πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐκ τῶν συστρατήγων οἱ πέντε ἄπειροι τῆς πολεμικῆς τῶν βαρβάρων ἐγνωμάτευσαν νὰ τηρήσωσι θέσιν ἀμυντικὴν ἐντὸς τοῦ ἄστεως, ὁ δὲ Μιλτιάδης ἐνθέρμως ὑπεστήριζεν ὅτι ὤφειλον νὰ συνάψωσι μάχην ἐπὶ τοῦ μαραθ. πεδίου, καὶ περὶ τούτου ἔπεισε τὸν Πολέμαρχον. Ἡ γνώμη αὐτοῦ ὑπερίσχυσεν, ἀλλὰ θέλων νὰ ἔχῃ ἀμέριστον τὴν διεύθυνσιν, καὶ τὴν εὐθύνην τῆς μάχης, περιέμενε τὴν ἡμέραν τῆς πρυτανείας αὐτοῦ. Αὕτη ἦν ἡ 17 Μεταγειτνιῶνος (12 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 490 π. Χ.) πρὸ ἐννέα ἢ ὀκτὼ ἡμερῶν ὁρισθεῖσα διὰ τὴν μάχην. Διατί νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπετέθησαν ἐξ αὐτοσχεδίου καὶ ἀπροόπτως κατὰ τῶν Περσῶν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, διότι εἶδον αὐτοὺς ἐπιβιβαζομένους πρὸς ἀπόπλουν, καὶ ἀφοῦ ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων οἱ ἡμίσεις; Ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν Ἀθηναίων τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκαραδόκει ὁ Μιλτιάδης ὅπως συνάψῃ μάχην. Ἀφοῦ εἶχεν ἤδη παρασκευάσει τὰ πρὸ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἱππικοῦ τῶν Περσῶν, ἀναλαμβάνων τὴν ἀρχηγίαν ἅμα τῇ ἕῳ παρέταξε τὸν στρατόν, τὸ μὲν μέσον ἐπὶ τάξεις ὀλίγας τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἐνισχύσας πλήθει, προσήνεγκε τὴν νενομισμένην θυσίαν, «ὡς δέ σφι τὰ σφάγια ἐγένετο καλά, ἐνταῦθα ὡς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι δρόμῳ ἵεντο εἰς τοὺς βαρβάρους· οἱ δὲ Πέρσαι ὁρέοντες δρόμῳ ἐπιόντας παρεσκευάζοντο ὡς δεξόμενοι. Ἀθηναῖοι δὲ ἐπεί τε ἀθρόοι προσέμιξαν τοῖς βαρβάροις ἐμάχοντο ἀξίως λόγου». Τοιαύτη εἶναι ἡ ἱστορία τὴν ὁποίαν περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν μάχην ὁ Ἡρόδοτος ἤντλησεν ἐκ στόματος τῶν ἐπιζώντων μαραθωνομάχων, καὶ ἐπανελάμβανεν εἰς ἐπήκοον ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων. Διατί νὰ ὑποθέσωμεν ταῦτα πάντα μύθους, καὶ νὰ δεχθῶμεν ὡς ἱστορίαν τὰ διηγήματα τῶν φιλελλήλων, οἵτινες μετὰ 2,350 ἔτη ἔμαθον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαπίνης ἐπέπεσον κατὰ τῶν Περσῶν, ἀμερίμνως εἰσβιβαζομένων ἐν τοῖς πλοίοις;

Ἀλλὰ διατί δὲν φαίνεται ἱππικὸν κατὰ τὴν μάχην; ἐρωτᾷ ὁ σοφὸς Κούρτιος. Διότι ἀποβάντες ἐστρατοπέδευσαν οἱ Πέρσαι μηδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι θέλουσι πολεμήσῃ ἐπὶ τοῦ μαραθ. πεδίου. Ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἡ ἁρμοδιωτέρα θέσις τοῦ ἱππικοῦ ἦτο παρὰ τὴν λίμνην, δι' ἧς ἔρρεεν ἄφθονον καὶ καθαρὸν ὕδωρ, περὶ ἣν ὑπῆρχε χλόη, καὶ ἐπὶ Παυσανίου ἐφαίνοντο αἱ φάτναι τῶν ἵππων τοῦ Ἀρταφέρνους (Α' 32). Ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ Ἀθηναῖοι παρετάχθησαν εἰς μάχην ἐν τῇ ἀντι-

θέτῳ πλευρᾷ τοῦ πεδίου, μετὰ ἡμίσειαν τὸ πολὺ ὥραν προσέμιξαν τοῖς βαρβάροις, εἰς ἀπόστασιν τριῶν σχεδὸν ὡρῶν ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἀρξαμένης τῆς μάχης ὡς τὸ πιθανώτερον περὶ τὴν 6 ὥραν π. μ. ἔλαβον ἄρα καιρὸν οἱ Πέρσαι νὰ περισυναγάγωσι τοὺς ἵππους ἀπὸ τῶν πέριξ τῆς λίμνης βοσκῶν (ἢ κατὰ Φίνλεϋ ἀπὸ τοῦ πεδίου τοῦ Τρικορίθου) καὶ νὰ ἐνιππεύσωσι πρὸς μάχην πρὸ τῆς φυγῆς τῶν πεζῶν εἰς τὰ πλοῖα;

Ἐπιφέρουσιν οἱ νεώτεροι ἐπικριταὶ—καὶ πῶς συμβιβάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων Περσῶν 6400, ἐὰν ἦσαν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς κατὰ τὴν μάχην 200,000; Ἀφοῦ τὰ κέρατα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ Ἀθηναῖοι «τὸ τετραμμένον τῶν βαρβάρων φεύγειν ἔων· τοῖσι δὲ τὸ μέσον ῥήξασιν αὐτῶν συναγαγόντες τὰ κέρεα ἀμφότερα ἐμάχοντο, καὶ ἐνίκων Ἀθηναῖοι· φεύγουσι δὲ τοῖσι Πέρσῃσι εἵποντο κόπτοντες ἐς ὃ ἐς τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ αἴτεον». Οἱ ἐν τοῖς κέρασι βάρβαροι τραπέντες εἰς φυγὴν ἔμειναν ἀκαταδίωκτοι, ὀλίγων ἐξ αὐτῶν φονευθέντων. Ἡ μάχη περιωρίσθη μεταξὺ τοῦ κέντρου τῶν πολεμίων καὶ τῶν δέκα χιλιάδων Ἀθηναίων καὶ Πλαταιέων, ἐπιπεσόντων ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πεδίον τῆς μάχης καταφεύγοντες εἰς τὰ πλοῖα. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φαίνηται ὀλίγος ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων βαρβάρων λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τοῦ ὀλίγου τῶν νικητῶν, δεκακισχιλίων, ἢ τὸ πολὺ ἐνδεκακισχιλίων, τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν ἀρχαίων, καὶ τοῦ μικροῦ διαστήματος τῆς διώξεως τῶν ἡττηθέντων, ἕνεκα τοῦ βραχυτάτου ἀποστήματος τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν ἀπὸ τῶν πλοίων. Ἀκριβῶς δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὁριζόμενος ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων ἀποδεικνύει τὸ φιλάληθες τοῦ ἱστορικοῦ, μὴ ἀποπλανηθέντος εἰς ὑπερβολὰς ἐκ φιλοδόξων καυχήσεων τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν μάχην.

Εἰς τὰ παρὰ τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων ἀντιτασσόμενα πρὸς ἀναίρεσιν τῶν πληροφοριῶν τῶν ἀρχαίων, ὁ Ἔσχεμβοὺργ προσθέτει ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ ἡ μάχη δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ὀλιγώτερον τῶν ἓξ ὡρῶν, ὥστε καθίσταται ἄπιστον ὅτι αὐθημερὸν μετὰ τὴν μάχην ἐπεβιβάσθη ὁ περσικὸς στρατὸς ἐκ 200,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τῶν πλοίων. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι τραπέντες εἰς φυγὴν δὲν περιέμενον ἵνα τεθῶσιν εἰς τὴν γραμμήν, κατὰ συντάγματα, τάγματα, λόχους, νὰ γίνῃ ἡ ἀρίθμησις, καὶ νὰ δοθῇ παρὰ τῶν ἀρχηγῶν ἡ διαταγὴ πρὸς ἐπίβασιν. Ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰσεπήδων ἐν τοῖς πλοίοις, ὡς ἐφαίνοντο γεγραμμένοι ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ (Παυσ.

Α. 15). Ἅμα τῇ τροπῇ τῶν πρώτων γραμμῶν ἐπῆλθεν, ὡς εἰκός, σύγχυσις, καὶ πανικὸς κατέλαβε πάντας τοὺς ἐν τοῖς κέρασι βαρβάρους. Οἱ στρατηγοί, οἵτινες δὲν φαίνονται ἀναμεμιγμένοι ἐν ταῖς τάξεσι τῶν μαχομένων, ἤρχισαν δὲ νὰ διστάζωσι περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῶν ἀφ' ἧς εἶδον καταληφθείσας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰς πρὸς τὸ ἄστυ ὁδούς, ἐκπεπληγμένοι ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου φυγῆς τῶν στρατιωτῶν οὐδὲ τὴν δύναμιν εἶχον, οὐδ' ἐσκέφθησαν ἵνα ἐπαναφέρωσι τοὺς φεύγοντας εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, μᾶλλον δ' ἐπέσπευδον τὴν ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβίβασιν τοῦ στρατοῦ. Οὕτως ἐνῷ ἡ μάχη ἐξηκολούθει ἐν τῷ κέντρῳ τὰ πλοῖα ἐπληροῦντο φυγάδων. Μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἐπίθεσιν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν ἐν τῷ κέντρῳ Περσῶν ἀπὸ τῶν νώτων, δὲν ἠδύναντο οὗτοι νὰ τηρήσωσιν ἐπὶ πολὺ τὸ θάρρος, καὶ καθὰ διηγῆται ὁ Ἡρόδοτος ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν, διωκόμενοι καὶ κοπτόμενοι. Ἔτρεχον δὲ κατευθυνόμενοι πρὸς τὰ πλοῖα, ἐν οἷς ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰσεπήδων.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἀκριβῶς παρίστα ἡ ἐν τῇ Ποικίλῃ γραφὴ «τὸ δὲ ἔσω τῆς μάχης φεύγοντές εἰσιν οἱ βάρβαροι καὶ ἐς τὸ ἕλος ὠθοῦντες ἀλλήλους· ἔσχαται δὲ τῆς γραφῆς νῆες τε αἱ φοίνισσαι καὶ τῶν βαρβάρων τοὺς εἰσπίπτοντας ἐς ταύτας φονεύοντες οἱ Ἕλληνες» (Παυσ. Α, 15). Ὅσοι ἐκ τῶν νεωτέρων συνέγραψαν περὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ἐκλαμβάνουσιν ὅτι τὸ ἕλος ἐν ᾧ εἰσέπιπτον οἱ βάρβαροι ἦν ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ πεδίου λίμνη ἐν μέρει ἑλώδης, παρὰ τὴν ὁποίαν εἶχον στήσει τὰς σκηνὰς αὐτῶν οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ὁ Παυσανίας ταύτην ἀποκαλεῖ πάντοτε λίμνην, ἕλος δὲ τὸ πρὸς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ πεδίου μεταξὺ τοῦ Ἀργαλικίου καὶ τῆς θαλάσσης, ἐν ᾧ ἔτι σώζονται ἴχνη τοῦ ναοῦ τῆς Ἑλλωτίας Ἀθηνᾶς. Ὑποτιθεμένης δὲ τῆς πρὸς μάχην παρατάξεως τῶν πολεμίων στρατῶν, ὁποίαν προτείνει ὁ Ἔσχεμβούργ, δὲν ἐξηγεῖται ὅτι φεύγοντες οἱ βάρβαροι εἰσέπιπτον εἴτε ἐν τῇ λίμνῃ, εἴτε ἐν τῷ ἕλει· διότι τοῦτο μὲν ἀπεῖχε πολὺ πρὸς τὴν ἀντίθετον ἄκραν τῆς παρατάξεως, ἡ δὲ λίμνη ἔκειτο πρὸς βορρᾶν τῆς τε παρατάξεως καὶ τοῦ στρατοπέδου τῶν Περσῶν. Ἔδει νὰ ὦσι τὰ πλοῖα ἠγκυρωμένα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτηρίου Κυνοσούρας ὅπως οἱ φεύγοντες πρὸς τὰ πλοῖα εἰσπίπτωσιν ἐν τῇ λίμνῃ. Ἄριστα δὲ συμβιβάζεται πρὸς τὰς περιστάσεις τοῦ πεδίου, καὶ τὴν διήγησιν τῆς μάχης, ἡ ὑπόθεσις ὅτι συμπλακέντων τῶν ἀντιμετώπων στρατῶν εἰς τὴν θέσιν τοῦ *σωροῦ*, οἱ ἐν τῷ κέντρῳ Πέρσαι, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν Ἀθηναίων προεχώρησαν πρὸς τὸ Ἀργαλίκι, μετέπειτα τραπέντες ἀριστερὰ ἔφευγον πρὸς τὴν

θάλασσαν εἰς τὰ παρὰ τὸ ἕλος προσωρμισμένα πλοῖα· τοῦτο μὲν διότι τὴν φυγὴν αὐτῶν πρὸς τὸ περσικὸν στρατόπεδον ἐμπόδιζον οἱ ἐκ τῶν νώτων ἐπιτεθέντες Ἀθηναῖοι, τοῦτο δὲ ὅτι ἀφοῦ οἱ βάρβαροι κατεῖχον τὸ πεδίον καθ' ὅλον τὸ μῆκος, τὰ πλοῖα ἔμενον καθ' ὅλην τὴν παραλίαν ἀπὸ τῆς λίμνης μέχρι τοῦ ἕλους εἰς δὲ τὰ παρὰ τοῦτο ναυλοχοῦντα, ὡς τὰ πλησιέστερα, προσέφευγον οἱ Πέρσαι. Ἐξ αὐτῶν ἦσαν τὰ ἑπτὰ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κρατηθέντα. Ἐκ τῆς εὐκολίας δὲ τῆς ἐν τοῖς πλοίοις ἐπιβιβάσεως τῶν καταδιωκομένων ἐξηγεῖται ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων ἐκ τῶν ἐν τῷ κέντρῳ Περσῶν.

Νομίζω ἐπὶ τούτοις ὅτι ἄνευ ἀμφισβητήσεων ἐπὶ τῶν ὑπολογισμῶν τοῦ κ. Ἔσχεμβοὺργ περὶ τῆς διαρκείας τῆς μάχης, περὶ τὴν μεσημβρίαν εἶχε τελειώσει καὶ ἡ μάχη, καὶ ἡ ἐπιβίβασις τῶν βαρβάρων, ὁ δὲ στόλος παρεσκευάζετο πρὸς ἀπόπλουν.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ «πότερον Ἀθ. κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι» 8, γράφει «Μιλτιάδης μὲν αὐτὸς ἐς Μαραθῶνα τῇ ὑστεραίᾳ τὴν μάχην συνάψας ἧκεν εἰς ἄστυ μετὰ τῆς στρατιᾶς νενικηκώς» ὅπερ οἱ νεώτεροι ἑλληνισταί, καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἑρμηνεύουσιν, ὅτι αὐθημερὸν μετὰ τὴν μάχην ὁ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἄστυ. Ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέγει τοῦτο σαφῶς καὶ ὡρισμένως «τῇσι δε λοιπῇσι (ναυσὶ) οἱ βάρβαροι ἐξανακρουσάμενοι καὶ ἀναλαβόντες ἐκ τῆς νήσου ἐν ᾗ ἔλιπον τὰ ἐξ Ἐρετρίας ἀνδράποδα περιέπλεον Σούνιον, βουλόμενοι φθῆναι τοὺς Ἀθηναίους ἀπικόμενοι ἐς τὸ ἄστυ . . . . . οὗτοι μὲν δὴ περιέπλεον Σούνιον. Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ποδῶν εἶχον τάχιστα ἐβοήθεον εἰς τὸ ἄστυ, ἔφθησάν τε ἀπικόμενοι πρὶν ἢ τοὺς βαρβάρους ἥκειν, καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο ἀπιγμένοι ἐξ Ἡρακλείου τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἐν ἄλλῳ Ἡρακλείῳ τῷ ἐν Κυνοσάργει». Τοῦτο μόνον λοιπὸν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ὅτι μετὰ τὴν μάχην ὁ περσικὸς στόλος ἀπῆρεν εἰς Αἰγλείαν (Στοῦρα) παρέλαβεν ἐξ αὐτῆς τοὺς ἀνδραποδισθέντας Ἐρετριεῖς, ἐκεῖθεν δὲ διηυθύνθη εἰς Σούνιον, καὶ ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον τὸν στόλον περιπλέοντα τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο «ὡς ποδῶν εἶχον τάχιστα ἐβοήθεον εἰς τὸ ἄστυ»· φαίνεται δὲ ἀπίθανον ὅτι ὁ στόλος ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τοιοῦτον πλοῦν αὐθημερόν. Τεθέντος ὅτι περὶ τὴν μεσημβρίαν οἱ βάρβαροι εἶχον ἐπιβιβασθῆ εἰς Μαραθῶνα, τὰ πλοῖα ἠδύναντο ν' ἀπομακρυνθῶσι τῆς ξηρᾶς ἐξασφαλιζόμενα ἀπὸ πάσης προσβολῆς τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀταξίας κατὰ τὴν ἐπίβασιν, ἄλλων μὲν πλοίων ὑπερπληρωθέντων ἄλλων δὲ μενόντων κενῶν, τοῦ θορύβου τῶν ἐπιβατῶν, τῆς συγχύσεως τῶν ναυτῶν, μόνον μετὰ πολλὰς ὥρας ἠδύ-

νάντο ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὸ πέλαγος πρὸς ἀπόπλουν· μετὰ δὲ τὴν προσόρμισιν εἰς Αἰγλείαν νέα χρονοτριβὴ πρὸς ἐπιβίβασιν τῶν ἀνδραπόδων, καὶ ἀπὸ τῆς νήσου ταύτης μέχρι Σουνίου ἐχρειάζετο τοὐλάχιστον δεκάωρος πλοῦς εἰς στόλον, ὁποῖος ὑπονοεῖται ὁ περσικός. Ἴσως ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Πλουτάρχου παρεισέφρησε λάθος διορθωτέον δὲ «Μιλτιάδης μὲν αὐτὸς εἰς Μαραθῶνα τὴν μάχην συνάψας, τῇ ὑστεραίᾳ ἧκεν ἐς ἄστυ μετὰ τῆς στρατιᾶς νενικηκώς» καθόσον οὐδαμῶς πιθανολογεῖται ὅτι ἡ μάχη συνήφθη τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἐξόδου τῶν Ἀθηναίων.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα εἰς ἀπάντησιν ὅσων ὁ κ. Πετρὴς διδάσκει περὶ τῶν ἀποριῶν, τὰς ὁποίας ὁ λοχαγὸς Ἔσχεμβοὺργ προτείνει πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης, καθ' ἣν ἡ νίκη τῶν Ἀθηναίων ἐν Μαραθῶνι συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι εἰσβιβαζομένων τῶν βαρβάρων εἰς τὰ πλοῖα, ὅπως ἐπιχειρήσωσιν ἄλλοθι μᾶλλον τελεσφόρον ἀπόβασιν, καιροφυλακήσας ὁ Μιλτιάδης, μετὰ τὴν ἐπιβίβασιν τοῦ ἱππικοῦ, καὶ τοῦ ἡμίσεως τῶν πεζῶν, ἐπετέθη ἐξαπίνης κατὰ τῶν ἐπιβιβαζομένων, καὶ ἀπέκτεινέ τινας ἐξ αὐτῶν.

Ἀναγκαῖον νομίζω ἐπὶ τούτοις νὰ προσθέσω τινὰ ἰδίως ἀφορῶντα εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης.

Παρέσχε τοῖς νεωτέροις ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ἀμφιλογίας τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου (Ζ. 112) «Ὡς δέ σφι διετέτακτο, καὶ τὰ σφάγια ἐγίνετο καλά, ἐνταῦθα ὡς ἀπείθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, δρόμῳ ἵεντο ἐς τοὺς βαρβάρους· ἦσαν δὲ στάδιοι οὐκ ἐλάσσονες· τὸ μεταίχμιον αὐτῶν ἢ ὀκτώ.... Ἀθηναῖοι δὲ ἐπεί τε ἀθρόοι προσέμιξαν τοῖσι βαρβάροις ἐμάχοντο ἀξίως λόγου, πρῶτοι μὲν γὰρ Ἑλλήνων πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο». Τινές, ἐν οἷς καὶ ὁ Γρότε, ἐννοοῦσιν ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου, ἔνθα παρετάχθησαν, μέχρι τοῦ στρατοπέδου τῶν βαρβάρων, ἔνθα ἡ μάχη συνήφθη, οἱ Ἀθηναῖοι διήνυσαν τὰ ὀκτὼ στάδια τροχάδην (au pas de course de la charge). Ἀλλ' ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ, ἐναντίον τῆς διαβεβαιώσεως τοῦ Ἡροδότου ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι «ἀθρόοι προσέμιξαν τοῖσι βαρβάροις» κλ. δὲν ἠδύναντο διατρέξαντες ὀκτὼ στάδια, ἤτοι ἓν ῥωμαϊκὸν μίλλιον, τροχάδην νὰ τηρήσωσι τὰς τάξεις, ἔφθανον ὅλως ἀσύντακτοι, κεκμηκότες, ἀσθμαίνοντες, ἀνίκανοι πρὸς ἔφοδον, οὐχὶ δὲ συγχρόνως καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τῆς παρατάξεως εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν βαρβάρων. Ἀπέναντι τῆς ἀντιρρήσεως ταύτης ὁ Λὴκ καὶ ὁ Φίνλαϋ, μεθ' ὧν συμφωνεῖ καὶ ὁ Stein, ἑρμηνεύουσι τὸ «δρόμῳ ἵεντο» ὡς σημαῖνον: βῆμα ταχύ. Ἰδίως ὁ Λὴκ καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ V. Campe ὑποθέτουσιν

ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι παρηγγέλθησαν εἰς ἔφοδον τροχάδην ἀφοῦ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Γρότε ὅμως νομίζων ὅτι μένει πιστότερος εἰς τὸ γράμμα τῆς φράσεως τοῦ Ἡροδότου ἐπιμένει φρονῶν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τροχάδην διέδραμον τὰ ὀκτὼ στάδια, τούτου δ' ἕνεκα τὸ κέντρον ἀσθμαῖνον δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην σταθερότητα, καὶ διασπασθὲν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Μεσόγαιον. Ἀλλὰ τούτου ὑποτιθεμένου οἱ ἐν τῷ κέντρῳ Ἀθηναῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποχωρῶσι τακτικῶς, ὀλίγοι δὲ ἀπέναντι τῶν ἀπειραρίθμων Περσῶν καὶ Σακῶν, τῶν μαχιμωτάτων τοῦ πολεμίου στρατοῦ, κοπτόμενοι ἔπιπτον ἀφίνοντες νεκροὺς πολὺ πλείονας τῶν 192, ὅσοι ἐν συνόλῳ ἠριθμοῦντο οἱ φονευθέντες Ἀθηναῖοι ἔκ τε τοῦ κέντρου καὶ τῶν κεράτων.

Αἱ ἀμφισβητήσεις αὗται προέρχονται διότι δὲν ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς φράσεως τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ. Ὅτι «δρόμῳ ἵεντο» σημαίνει: ἐβάδιζον τροχάδην, βεβαιοῦται ἐκ τῆς ἑπομένης φράσεως «πρῶτοι Ἑλλήνων πάντων *δρόμῳ* ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο». Τὸ βῆμα ταχὺ δὲν ἦτο ἀσύνηθές τι, καὶ τοσοῦτο παράδοξον, ὅσον ἡ κατὰ τῶν πολεμίων προσβολὴ τροχάδην. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν ἐχρήσαντο τῇ φράσει ὁ Ξενοφῶν (Ἀναβ. Α, 8, 18) καὶ ὁ Διόδωρος (ιδ, 23). Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δρόμῳ ἵεντο *ὡς ἀπείθησαν*, ὅτε ἀφείθησαν, ὅτε δῆλα δὴ ἐδόθη τὸ παράγγελμα—εἰς ἔφοδον, τροχάδην. Ναὶ μὲν τὸ κατωφερὲς τῆς θέσεως τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων συνετέλει πρὸς ταχυτέραν πορείαν εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' οὔτε ἀνάγκην εἶχον, οὔτε ἠδύναντο ἕνεκα τῆς ἀνωμάλου καὶ πετρώδους κατωφερείας, καὶ τῶν παρεμβληθέντων ἐμποδίων εἰς τὴν προσβολὴν τοῦ πολεμίου ἱππικοῦ, νὰ βαδίσωσι τροχάδην πρὶν ἢ φθάσωσι εἰς ὅλως ὁμαλὸν πεδίον. Ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι διελθόντες διὰ τοῦ συνήθους, εἴτε καὶ ταχέος βήματος, τὸ πλεῖστον τῶν ὀκτὼ σταδίων, προσήγγισαν τοῖς βαρβάροις ἐντὸς τοξεύματος, ἐδόθη τὸ παράγγελμα εἰς ἔφοδον τροχάδην, τοῦτο μὲν ὅπως ἀποφύγωσι τὰ βέλη τῶν πολεμίων, τοῦτο δὲ ὅπως διὰ τῆς ἀπροσδοκήτου ἐφόδου πτοήσωσι τοὺς βαρβάρους, ἀφοῦ δὲ τὰ κέρατα τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγήν, ὅσον τάχιον συναγόμενα ἐπιτεθῶσιν ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν Περσῶν. Νομίζω δὲ ἀνυπόστατον τὴν δόξαν τοῦ ἄγγλου ἱστορικοῦ, ὅτι ἕνεκα τῆς κοπώσεως ἐκ τοῦ δρόμου τὸ κέντρον ἀφιχθὲν ἀσύντακτον καὶ ἀσθμαῖνον ἡσσοῦτο κατὰ τὴν μάχην. Ὁ Μιλτιάδης μεμελετηκότως παρέταξε «τὸ μὲν αὐτοῦ μέσον ἐπὶ τάξιας ὀλίγας, καὶ ταύτῃ ἦν ἀσθενέστατον τὸ στρατόπεδον, τὸ δὲ κέρας ἑκάτερον ἔρρωτο πλήθεϊ». Ἦτο

ἄρα προμελετημένον τὸ σχέδιον τῆς μάχης ὅπως ἀνθιστάμενον τὸ κέντρον ὑποχωρῇ πρὸς τὸ στρατόπεδον ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἕως οὗ τὰ κέρατα τρέψαντα εἰς φυγὴν τοὺς βαρβάρους ἐπιτεθῶσιν ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν Περσῶν, ἀπαλλάξωσι τὸ κέντρον, καὶ καταστῇ γενικὴ ἡ τροπὴ τῶν πολεμίων, ὡς πράγματι ἀπέβη.

Ι. Α. Τυπάλδος.

ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΣ

ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΕΠΩΝ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΝ

Τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, λέγουσιν οἱ σοφοί, ἐξευγενίζουσι τὰς ψυχάς. Πεισθεὶς εἰς τὸ θεῖον τοῦτο ἀποτέλεσμα συνιστῶ ἐνθέρμως τὴν παράφρασιν αὐτῶν εἰς τὸ σημερινὸν ἰδίωμα, ποθῶν διακαῶς καὶ εὐχόμενος ὅπως ἡ μόρφωσις τῶν ἠθῶν λάβῃ μείζονα παρ' ἡμῖν ἐπέκτασιν, καὶ ἀποβῇ ἡ χαρακτηρίζουσα τὸ ἔθνος λαμπρότης· ἔργον ὅπερ ἡ ὑπὸ τῶν νόμων, τῆς θρησκείας καὶ τῆς διδασκαλίας ἐπιβαλλομένη ἠθικὴ δὲν ἴσχυσε μέχρι τοῦδε νὰ κατορθώσῃ, οὐδὲ θὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ οὐδενὸς τῶν ἐθνῶν, οἷα δὴ ἐπιβαλλομένη. Εἰ δέ που δείκνυταί τις ἀρετὴ σήμερον οὐδεὶς δύναται νὰ βεβαιώσῃ τὴν γνησιότητα αὐτῆς, ἤ, καὶ γνησία ὑποτιθεμένη, ὅτι παρεσκευάσθη ὑπὸ τῶν νόμων ἢ τῆς θρησκείας. Ἀληθινὴν καὶ ἀκράδαντον ἠθικὴν ὀφείλομεν νὰ θεωρῶμεν μόνην τὴν ἐκπηγάζουσαν ἐκ τῆς ἀνεπηρεάστου θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου· *«οὐ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει»*. Ὁ Ὅμηρος, ἐντὸς τῆς ζώσης παραστάσεως τῶν γεγονότων, συγχωνεύει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ, πρὸς ἣν φαίνεται ὅτι δὲν σκοπεῖ· σὺ ὅμως ἀναγνοὺς μετὰ δέοντος ἐνδιαφέροντος τὴν Ἰλιάδα εὑρίσκεσαι ὁ ἀναγεννηθεὶς ἄνθρωπος, αἰσθάνεσαι τὸν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμόν σου καὶ συνδιάγεις μετὰ τῶν ὁμοίων σου ὃν τρόπον παρὰ σοῦ ἀπῄτουν οἱ νόμοι καὶ ἡ θρησκεία, οἱ μὲν τὴν μάστιγα ἀνατεινόμενοι, ἡ δὲ τὸ φόβητρον ἐπισείουσα. Ἔτι δὲ ἡ ψυχή σου αἴρεται μεγάλη, ἄνω τῶν γηΐνων, καὶ ἀπολήγει εἰς τὸ νὰ οἰκτείρῃ τὴν οὐτιδανότητα τῶν παραλόγως ἀξιούντων ὅτι εἶναί τι ἐν τῷ κόσμῳ.

Ὁ Ὅμηρος λοιπόν, διὰ μυστηριώδους τινὸς τέχνης, στρέφει τὴν συνείδησιν πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, ἀκριβοῖ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ φωταγωγεῖ τὴν διάνοιαν μέχρι τοῦ «*γνῶθι σαυτόν*». Τί πλειότερον ἀπαιτεῖται πρὸς ἠθικὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου; Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ἣν εἶχον ἀδιάσειστον οἱ πάλαι πεποίθησιν εἰς τὴν θαυμασίαν ταύτην δύναμιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἀφοῦ βάσις τῆς ἐλευθερίου ἀγωγῆς τῶν παίδων ἦσαν αὐτά, ὧν οἱ γραμματισταὶ εὐκόλυνον ἁπλῶς εἰς αὐτοὺς τὴν κατάληψιν καὶ ἐπέβαλλον τὴν ἐκμάθησιν. Τὸ κατ' ἐμὲ καὶ αὐτὴ ἡ χάρις, ἡ εὐγένεια, τὸ ἀττικὸν λεγόμενον ἅλας, τὸ ἔμμουσον, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη, ἅπερ κατεφαίνοντο εἰς τὰς συνδιαλέξεις καὶ εἰς τοὺς τρόπους κυρίως τῶν Ἀθηναίων, καὶ καταφαίνονται εἰς τὰ σωζόμενα συγγράμματα αὐτῶν, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἐνεπνέοντο ὑπὸ τῆς ἐσκεμμένης ἀναγνώσεως τῶν θείων ἐκείνων ἐπῶν. Παραλείπω νὰ ἀναμνήσω δ' ὅσης θρησκευτικῆς, τολμῶ εἰπεῖν, τιμῆς εἶχον ταῦτα ἔξοχοι ἄνδρες, ἐν οἷς καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, συναισθανόμενοι ὅτι ταῦτα καρπούμενοι περιεβάλλοντο ἀδύτου δόξης οὐ μικρὰν μοῖραν. Σήμερον μόλις ἄκρῳ δακτύλῳ παρέχομεν εἰς τὰ ἀθῶα μειράκια νὰ γευθῶσι τοιούτου θείου νάματος, ἐνῷ ὑποχρεοῦμεν αὐτὰ νὰ κατατρίβωσι τὸν χρόνον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἀνεμώλια τυπικῶς διδασκόμενα, μετὰ τὸ πέρας τῶν ὁποίων ἀπολύομεν τῶν διδασκαλείων, ὀνόματι μὲν τελειοδιδάκτους, πράγματι δὲ ἐπιπολαίους, φέροντας τοὺς πλείστους πλείονα οἴησιν ἢ μάθησιν. Ἀλλ' ἐκταθῶμεν ὁπωσοῦν περὶ τούτων. Ἄτεχνοι λοιπὸν οὗτοι ὄντες ἀποβαίνουσιν ἄχρηστοι εἴς τε τὴν πατρίδα καὶ εἰς ἑαυτούς. Ἐκ τούτων σήμερον ὑπάρχει πλησμονή, δίκην κηφήνων περιφερόμενοι καὶ ὀχληροὶ ἐπαῖται καταντῶντες παρὰ τὰς θύρας τῆς ἐξουσίας, μέχρις οὗ ὑπὸ τῆς ἀκαταμαχήτου ἀνάγκης βιασθέντες τραπῶσι τὴν ἄγουσαν ἐπὶ τὰ ἀνόσια, προαιρούμενοι νὰ διατρέφωνται ἀπὸ τοιούτων μᾶλλον ἢ ἀπὸ ἐντίμου τινὸς ἐπιτηδεύματος. Καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ἐπ' ἐσχάτων, οὐ μόνον ἄχρηστοι, οὐ μόνον «*ἀρούρης ἄχθη ἐτώσια*», ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν, φαῦλα πράττοντες καὶ φαῦλα ὑποδείγματα εἰς τοὺς ἄλλους γινόμενοι, ἀντὶ πάσης παρ' αὐτῶν προσδοκωμένης ὠφελείας, ὁποῖα οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Παράδοξος εἶναι τῇ ἀληθείᾳ τῶν νέων τούτων λογιωτάτων ἡ πρὸς τὰς τέχνας ἀποστροφή. Ὁ Ὅμηρος, σιμὰ τοσούτων καλῶν παραδειγμάτων, ὅσα εἰς ἡμᾶς ὑποδεικνύει, ἐπαινεῖ καὶ τοὺς τεχνίτας καὶ τῶν τεχνιτῶν τὰ ἔργα. Ἡ δὲ σοφωτάτη μυθολογία τῶν Ἑλλήνων τάσσει τῆς παντεχνίας τὴν θεότητα τὸν Ἥφαιστον, καίτοι χωλὸν καὶ αὐχμῶντα, ἐν τοῖς δώδεκα θεοῖς τοῦ παντός, ἐνῷ

αἱ Μοῦσαι μένουσιν ὑποδεέστεραι θεότητες. Αἱ τέχναι ἄρα καὶ πᾶσα πρακτικὴ γνῶσις ἦσάν ποτε, ὡς εἰκός, τιμιώτεραι καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν· πολλῷ δὲ μᾶλλον πρέπει νὰ εἶναι τῆς σχολαστικῆς εἰκαιομαθείας, οὔσης ἀκάρπου· διότι φανερὸν ὅτι ἄνευ μὲν λογιωτάτων δύναται κοινωνία οὐ μόνον νὰ ὑπάρξῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀκμάσῃ διὰ μόνον τῶν τεχνῶν· ἄνευ δὲ τεχνῶν ἀμήχανον ὅλως. Ἐπικειμένου, λόγου χάριν, κινδύνου τῇ πατρίδι, εἰς τοὺς τεχνίτας καὶ τοὺς ἐν ἔργῳ ἐπιστήμονας ἤθελε τὸ ἔθνος εὐελπιστεῖ· ἐκ δὲ τῶν λογιωτάτων οὐδὲν ὄφελος. Ἀρξαμένης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, οὐδενὸς συγγράμματος στρατηγικοῦ εὑρέθη ἕτοιμος ἡ μετάφρασις ὅπως φωτισθῇ τὸ ἔθνος εἰς ὃν ἐπεχειρίσθη ἄνισον ἀγῶνα. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀνῆκεν εἰς τοὺς λογίους νὰ πληρώσωσιν. Οὐδὲ εἷς μεταξὺ αὐτῶν ἀνεφάνη ἐπιστημονικόν τι γνωρίζων δυνάμενον νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὰ τοῦ πολέμου ἔργα. Πάντα ἐμεθοδεύσαντο καὶ κατωρθώσαντο ἀγράμματοι μέν, ἀλλὰ κατά τε τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ἄνδρες. Μόλις εἴδομεν βραδέως τὸν τοῦ Ὀνησάνδρου Στρατηγικὸν Λόγον ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Κοραῆ ἐκδοθέντα, καὶ περὶ τακτικῆς συγγράμματός τινος τὴν μεταγλώττισιν, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐμμανῶς προσκεκολλημένοι πάντες εἰς τὰ κατάξηρα γραμματικά των οὐδὲν εἶχον προπαρασκευάσει χρήσιμον εἰς τὸν μέλλοντα ἱερὸν ἀγῶνα, ὃν δὲν ἠγνόουν. Αὐτονομήσαντος δὲ τοῦ ἔθνους οὐδεὶς εὑρέθη μηχανικός, ἢ ἀρχιτέκτων, ἢ ἀγρονόμος, ἢ χημικός, ἢ ὀρυκτολόγος, ἢ καλλιτέχνης, ἢ ἐξ ἐπαγγέλματος μαθηματικός, ἢ οἰκονομολόγος, ἢ ἄλλος τις ἐπιστήμων ἔχων ὑψηλὴν ἱκανότητα ὥστε νὰ συντελέσῃ εἰς ἐπανόρθωσιν καὶ βελτίωσιν τῶν καταστραφέντων ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ καταβολὴν τῶν θεμελίων αἰσίου μέλλοντος.

Ἐκ τούτων γίνεται κατάδηλος ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἐμπνέεται εἰς τὰ παιδία ὁ πρὸς τὰς τέχνας ἔρως· κάλλιον εἰπεῖν πρέπει νὰ ἐνισχύεται· διότι ὁ ἔρως οὗτος ὑπάρχει ἔμφυτος εἰς πάντα ἄνθρωπον. Τίς δὲν παρετήρησε τὰ παιδάρια παίζοντα νὰ καταγίνωνται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὸ δημιουργεῖν τι διὰ λιθαρίων, ξύλων, καλάμων ἢ ἄλλης ὕλης, μοναδικὰ ὄργανα ἔχοντα τὰς χεῖρας καὶ τὸ ***μαχαιράκι*** αὐτῶν; μᾶλλον δὲ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸν πρὸς τοῦτο ὀργασμὸν τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας; Ἀλλ' ἡ κατάρατος σχολαστικότης ἔσβεσεν ἀπανθρώπως ἀπὸ τῶν τρυφερῶν ψυχῶν τὸν σωτήριον τοῦτον ἔρωτα, ἀντ' αὐτοῦ τὴν κενοσπουδίαν ἀντικαταστήσασα. Ἐάν τις ἐξετάσῃ ποῦ τείνει σήμερον ἡ ἐκπαίδευσις, θέλει ἀνενδοιάστως εὕρει ὅτι τείνει, ὡς καὶ πρότερον, εἰς τὸ νὰ πλάσῃ ἔθνος γραφέων καὶ γραμ-

ματοδιδασκάλων, καὶ τούτων ἀδεξίων. Οὐδαμοῦ φαίνεται ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἀφοῦ οὐδόλως φροντίζει νὰ ἐμφυτεύσῃ καὶ ῥιζώσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παίδων καὶ τῶν γονέων τὴν ἰδέαν ὅτι τῶν γραμμάτων ἡ σπουδὴ δὲν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ὁ πρὸς ὃν ὅρος, ἀλλ' ὅτι εἶναι μέσον τῆς μαθήσεως τῶν τεχνῶν. Πολλῶν τεχνῶν μάλιστα ἡ μάθησις, ἤθελέ τις εἰπεῖ, γίνεται καὶ ἄνευ γραμμάτων. Ναὶ μέν, ἀπαντῶμεν, ἀλλ' οὐδέποτε καλῶς, διότι πᾶς τεχνίτης, ἔχων ἀνάγκην νὰ τελειοποιηθῇ, χρεωστεῖ νὰ μελετᾷ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ εἶδός του συγγράμματα· τοιαῦτα δὲ ὑπάρχουσιν εἰς τὴν πολυδαίδαλον Εὐρώπην διὰ πᾶσαν μίαν ἐκ τῶν τεχνῶν. Τῶν συγγραφῶν τούτων εὔχομαι νὰ ἔλθῃ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἀνάγκη τῆς μεταφράσεως, ν' ἀποσκορακισθῶσι δὲ τὰ δι' ἐπιτετηδευμένης ἡδονῆς καταφαρμάσσοντα τὰς νεαρὰς ψυχὰς μυθιστορήματα, πρὸς ἃ σήμερον ἐγκύπτουσιν, ὡς πρὸς σειρῆνας, ἀμφότερα τῶν νέων τὰ φῦλα[1].

Ἡ σπουδὴ ἄρα τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γλώσσης εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἰς τὴν κοινωνίαν· εἶναι, τολμῶ εἰπεῖν, χρέος ἑκάστου πολίτου, ὡς μέσον ὅμως, οὐχὶ ὡς τέλος. Καθὸ δὲ μέσον, ἡ σπουδὴ αὕτη ἀπαιτεῖ σύντομον καὶ ἄνετον ὁδόν, εὐδιέξοδον μέθοδον ὅπως τὸ παιδίον φθάσῃ ἐνωρὶς εἰς τὸ τέλος, ὅπερ ἐστὶ νὰ ἐκμάθῃ ἐπιτήδευμά τι πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ μέλλοντός του. Δυστυχῶς ὅμως ἣν μέθοδον σήμερον ἀκολουθοῦμεν εἶναι μακρὰ καὶ σκολιά, πολλά τε τὰ περιττὰ ἔχουσα. Τούτου ἕνεκα, ἐνῷ εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ παῖς κατὰ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔχει κάμει σημαντικὴν ἤδη πρόοδον εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς γλώσσης του καὶ ἀποκτήσει ἀπαραιτήτους τινὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις[2], κατὰ δὲ τὸ δέκατον τέταρτον ἄρχεται μανθάνων τέχνην τινά, παρ' ἡμῖν μόλις ἐξέρχεται τοῦ συνδιδακτικοῦ σχολείου. Αἴτιον λοιπὸν τῆς βραδύτητος ταύτης δὲν εἶναι ἡ δῆθεν δυσκολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἡ κακὴ μέθοδος. Ἐὰν δὲ κατὰ κακήν του μοῖραν εἰσαχθῇ εἰς τὴν ἀνωτέραν λεγομένην ἐκπαίδευσιν, τότε ἐμπλέκεται εἰς ἀδιέξοδον λαβύρινθον· κο-

[1] Τῆς νεολαίας τὴν πρὸς τὰ ἡδέα τάσιν καὶ τροπὴν ταύτην, ἥτις κατήντησεν παρ' ὀλίγον ἐθνική, γνωρίζοντες οἱ βιβλιοκάπηλοι τῆς Ἑλλάδος πληροῦσι τραγῳδίων καὶ ψευδοπροφητειῶν τὰ ἡμερολόγιά των, ἅπερ ἀλλοκότως ὀνομάζουσι Καζαμίας, ἀντὶ νὰ δημοσιεύωσι δι' αὐτῶν, κατὰ μίμησιν τῶν πεπολιτισμένων καὶ φιλέργων λαῶν, ὁδηγίας γεωργικάς, βιομηχανικὰς οἰκονομικὰς καὶ ἄλλας πρακτικὰς γνώσεις.

[2] Αἱ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν ἀπαραίτητοι ἐπιστημονικαὶ γνώσεις εἰς πᾶν στάδιον βίου εἰσὶν αἱ τῆς ἀριθμητικῆς, ἰχνογραφίας, γεωγραφίας, φυσικῆς καὶ τῆς περισπουδάστου ἐφηρμοσμένης χημείας.

πιάζει δίχως νὰ μανθάνῃ, ἢ καὶ βαρυνόμενος δὲν ἀσχολεῖται διόλου. Ἐπὶ τέλους ἀπολύεται μεθ' ὅλης τῆς ἐπισημότητος, νεανίας ἤδη, ἀδιάφορον ἂν ἔμαθέ τι· ἀρκεῖ ὅτι διήνυσε τὸν ὡρισμένον σχολιακὸν χρόνον. Ὅςτις τότε χρηστὸς ἀνήρ, γνωρίσας αὐτὸν ἀθῷον παιδίον, εἶδεν αὐτὸν ἔπειτα καὶ νέον, ἀνακαλύπτει εἰς τὴν νεανικήν του ἡλικίαν τῆς θεοςυγοῦς δοκησισοφίας τὸ αὔθαδες καὶ ἀφόρητον ἀγέρωχον, καὶ κτηνώδη ἀριςοκρατικὴν ἀποςροφὴν πρὸς πᾶν εἶδος ἐπιτηδεύματος ἄλλου παρὰ τὸν σχολαστικισμόν του. Ὁ χρηστὸς οὗτος ἀνὴρ δικαίως ἐκ τούτου ἀγανακτῶν κατεύχεται ἐν τῇ ἀδημονίᾳ του καὶ γυμνασίων καὶ πανεπιστημίων, ὡς αἰτίων τῆς ἐξ ἀθῳότητος εἰς διαφθορὰν οἰκτρᾶς τῶν νέων μεταπτώσεως, καὶ τῆς ἀπωλείας τοσούτου πολυτίμου χρόνου καθ' ὅν, νεανίσκος τις, ὡς ἐν παραδείγματι, ἐὰν δημιουργικὸν ἐνεφορεῖτο πνεῦμα, καὶ οὐχὶ σχολαστικόν, κατ' εὐφημίαν λεγόμενον φιλόμουσον, ἠδύνατο, μαθών τι ἐπιτήδευμα χρήσιμον εἰς τὸν βίον, καὶ τίμιος νὰ διάγῃ καὶ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ εὐπορῶν νὰ γηροκομῇ, τοῦθ' ὅπερ παρέχει τὴν θειοτάτην τῶν ἡδονῶν, καὶ διὰ τοῦ σώφρονος γάμου νὰ δώσῃ χρηστοὺς εἰς τὴν πατρίδα πολίτας. Συνέβη νὰ γνωρίσω φοιτητὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, ὅστις, ἀντιγράφων τι ἀπὸ συγγράμματος καλῶς διωρθωμένου, ἔκαμνε λάθη ὀρθογραφίας τοὐλάχιστον τρία καθ' ἕκαστον στίχον, καίτοι, κατὰ τὸν ἀγοραῖον λόγον, ἔχων τὸν *τυφλοσύρτην* ἔμπροσθέν του. Τίς ὅμως τολμᾷ τὸν τοιοῦτον, ἄνευ κινδύνου αἰκισμῶν, ν' ἀποκαλέσῃ ἀμαθῆ; ἰδοὺ ἀνεπανόρθωτος ἀπώλεια χρόνου. Τοῦτό μ' ἐλύπησε καὶ οὐχὶ τὸ ἄμουσον αὐτοῦ. Ἡ οἴησις εἶναι χρόνιον τοῦ ἐγκεφάλου νόσημα, ὅπερ ὅμως θεραπεύεται, προβαινούσης τῆς ἡλικίας, μέχρις οὗ δηλονότι ὁ πάσχων πεισθῇ ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς σκέψεως ὅτι «*ἓν οἶδεν ὅτι οὐδὲν οἶδεν*»· εἰδ' ἄλλως ἡ οἴησις μεταβαίνει εἰς τὸ δεύτερον αὐτῆς στάδιον ἤτοι τὴν μονομανίαν, σχεδὸν τότε ἀνίατον.

Σκέψαι λοιπὸν σύ, ἀφοῦ ὁ ἀμαθὴς ἀξιοῖ νὰ πιστεύεται ὡς λόγιος, ὁποίαν θὰ ἔχῃ ἀξίωσιν ὁ τοῦ ἀμαθοῦς λογιώτερος; Καὶ ὅμως τοιοῦτοι περίπου ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἑλληνοδιδασκάλων ἐπὶ τῆς παρῳχημένης γενεᾶς, καὶ τοιαύτην ἀξίαν ἔδιδον τότε εἰς τὰ καλὰ γραμματικά των, ὥστ' ἐάν ποτέ τις ἀνεφαίνετο μαθηματικὸς ἢ ἐν γένει ἐπιστήμων, εἰς μὲν τοὺς ἰδίους αὐτῶν μαθητὰς συνίστων τὸν ἄνδρα ὡς μικροῦ λόγου ἄξιον, εἰς δὲ τὸν τυφλώττοντα λαὸν ὡς μηδὲν τοῦ ταριχοπώλου διαφέροντα. Περιφρονουμένων λοιπὸν τῶν ἐπιστημῶν ὑπὸ τοῦ φθόνου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσαχθῶσιν αἱ τέχναι, συνδεδεμέναι οὖσαι μετὰ τῶν ἐπιστημῶν, οὐδὲ νὰ τελειοποιηθῶσιν

αἱ εἰς βάναυσον κατάστασιν σωζόμεναι. Οὕτω δὴ νομίζοντες καὶ τοὺς ἄλλους πείθοντες ὅτι ὁ τὰ γραμματικὰ εἰδὼς *«σοφίας ἐν ἄκροισι θαμίζει»*, κατώρθουν νὰ γίνωνται παρὰ τοῖς ἀπείροις νέοις ζηλωτοὶ καὶ ἀξιομίμητοι. Ἵνα δὲ δείξωσιν ὅτι ἡ γνῶσις αὕτη, μεγάλη οὖσα τελειότης, δεῖται, κατ' ἀναλογίαν τοῦ μεγέθους αὐτῆς, καὶ κόπων ἐπὶ μήκιστον χρόνον καταβαλλομένων ὅπως μεταδοθῇ, μετεχειρίζοντο μέθοδον μεταδόσεως βραδύνουσαν τὴν εἰς τὸν σκοπὸν προσέγγισιν. Καὶ ἦτο μὲν τῇ ἀληθείᾳ ἡ μέθοδος αὕτη ἐφεύρημα προγενέστερον, ἀλλ' ἐπειδὴ συνέφερεν εἰς αὐτοὺς δὲν ἐφρόντιζον περὶ εὐχερεστέρας. Ἀπαραλλάκτως ἐφέροντο καὶ οἱ μουσικολογιώτατοι. Ἕτεροι δέ, πάντη περιωρισμένοι τὸν νοῦν καὶ τὴν μάθησιν, παρέδιδον μηχανικῶς ὅσα εἶχον μάθει ἄνευ τινὸς ἀναπτύξεως λεκτικῆς, ἱστορικῆς, ἠθικῆς ἢ κριτικῆς, διότι οὐδὲν τοιοῦτον ἐγνώριζον. Διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ἀπήντας τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν ἄγοντας μήπω δὲ τὸν κύκλον περατώσαντας τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ἀφοῦ ἡ ἀμάθεια, ὡς βλέπεις, τῶν διδασκόντων, ἡ εὐήθεια καὶ πολλάκις ἡ κακοβουλία διήνοιγον ὑπὲρ τὸ δέον αὐτόν. Λοιπὸν οἱ μὲν ὑπομείναντες εἰς τέλος τῆς σχολαστικῆς φλυαρίας, οὗτοι χειραφετηθέντες ἠξιοῦντο μόλις ἢ παρὰ τοῖς ὑψηλοῖς κληρικοῖς νὰ γραμματεύωσιν, ἢ παιδαγωγοὶ νὰ γίνωνται παρὰ τοῖς πλουσίοις, ἢ καὶ δημοδιδάσκαλοι. Οἱ δὲ νουνεχέστεροι ἐκ μέσης τῆς εἰκαιοῤῥημοσύνης ἀποδιδράσκοντες κατέφευγον εἰς τὴν ἐμπορείαν ἢ τὴν βιομηχανίαν, ἔνθα πολλοί, διὰ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν, ὑποχείριον λαβόντες τὸν *μεγάνορα πλοῦτον* ἐμεγαλύνθησαν πράγματι καὶ ἀπηθανατίσθησαν μεγάλας εἰς τὸ ἔθνος προσενεγκόντες ὑπηρεσίας καὶ εὐεργεσίας, πρὸς οὓς καὶ ἡμεῖς, *«θαλερὸν κατὰ δάκρυ χεῦντες»* ὑπὸ εὐγνωμοσύνης, φωνοῦμεν· *«γαῖαν ἔχοιτε ἐλαφρὰν»*, ἄνδρες ἐθνοφιλεῖς.

Περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ παρὰ τοιούτοις σπουδάζοντες νέοι, ὅσῳ περισσότερον ζηλωταὶ αὐτῶν ἦσαν, τόσῳ καὶ προθυμότερον ἐμιμοῦντο αὐτῶν τὸ ἰταμὸν καὶ τραχὺ τοῦ τρόπου ὃν ἀναγώγως μετεχειρίζοντο εἰς τὰς παραδόσεις. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, ὁπόταν τῶν νέων τούτων ἡ σειρὰ ἤρχετο νὰ διδάξωσι, μετήρχοντο τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο κατὰ τὰ βάναυσα ἴχνη ἐκείνων παρ' ὧν ἔμαθον· καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ὥστε, ἂν διασώζεται τὸ ἀπότομον εἰς τὰ ἤθη τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, καὶ ἡ θρασύτης φαίνεται εἰς τὸν παρατηρητὴν ἀποπνέουσα ἐκ τῶν ὀμμάτων καὶ τῆς λοιπῆς ὄψεως τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀτόμων αὐτῆς, καὶ ἂν ἡ χάρις καὶ ἡ ἀβρότης, ἐκ τῆς μετριοφροσύνης καὶ τῆς χρηστῆς ἀγωγῆς ὡς τὰ πολλὰ ἀπαυγάζουσαι, σπανίως παρ' ἡμῖν ἔτι

καὶ νῦν διαλάμπωσι, τοῦτο ἀποδοτέον κατὰ μέγα μέρος εἰς ἀπομίμησίν τινα τοῦ τυραννικοῦ καὶ ἀγροίκου τρόπου τῶν προγενεστέρων διδασκάλων, ὧν γνήσιοι μιμηταὶ ἀναβαίνουσιν ἔτι τὴν διδασκαλικὴν ἕδραν.

Καὶ εἰς μὲν τὰς μετ' ἀλλήλων ἡμῶν σχέσεις καὶ συμπεριφορὰς τὸ στρυφνὸν καὶ ἄχαρι τοῦ τρόπου σχεδὸν οὐδόλως ἐπηρεάζει· βλάπτει ὅμως κυρίως τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα ἀπέναντι τῶν ἀδυσωπήτων ξένων, οἵτινες, κούφως καὶ ἄνευ ἐμβριθείας, κρίνουσι καὶ κατακρίνουσι τὰ ἔθνη, μὴ σκεπτόμενοι ὅτι ἔθνος τι διέρχεται ἀναγκαίως πολλὰς καὶ ποικίλας φάσεις ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ, καὶ μὴ γνωρίζοντες ὅτι ὁ γνήσιος Ἕλλην, φύσει μισῶν τὴν ἀριστοκρατίαν, δὲν φροντίζει νὰ μάθῃ τὴν τέχνην τοῦ νὰ διαθέτῃ κολακευτικῶς τὴν μορφὴν αὑτοῦ καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ σώματος μέλη, οὐδὲ νὰ ἐκμάθῃ τυπικάς τινας τῆς ἁβροφροσύνης φράσεις ὅπως ἀρέσῃ εἰς τὸν παιδαριώδη ἀριστοκρατικὸν ξένον. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἕλληνα οὗτος ἐμίσησεν ἀνεπαρκῆ ἐκλαβὼν τὴν λιτὴν ἀλλ' ἄδολον αὐτοῦ φιλοφροσύνην, τὸν δὲ Ἀσιανὸν ἐρωτεύεται, διότι λαμβάνει παρ' αὐτοῦ ἐδαφιαίας προσκυνήσεις, ὡς τὰ πολλὰ ἠρτυμένας χρυσῷ, ὁποίας οὐδ' ὠνειρεύετο, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων θαμβωθείς, ἢ ἀδυνατεῖ νὰ διακρίνῃ τὴν ἐν αὐταῖς κρυπτομένην πανουργίαν, ἢ ἀποφασίζει νὰ προσποιῆται. Τοιουτοτρόπως ἐκεῖνον μὲν συνιστᾷ κακῶς εἰς τὸν κόσμον, τὸν δὲ Ἀνατολίτην ἐγκωμιάζει. Γνωστὸν εἶναι κατὰ πόσον διέστρεψαν τὴν συνείδησιν καὶ κατήσχυναν τὸ γῆρας ὀνομαστῶν τινων συγγραφέων καὶ ἄλλων πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις οἱ ἀσιατικοὶ οὗτοι τρόποι ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανερχόμενοι περαίνομεν λέγοντες ὅτι, προκειμένης ἐξημερώσεως καὶ ἐξευγενισμοῦ τῶν ἠθῶν, δραστικωτέραν μέθοδον πρὸς τοῦτο θεωροῦμεν, οὐχὶ τὴν ἐπιτακτικὴν καὶ ἐπιβλητικήν, οὐχὶ τὴν δι' ἀπειλῶν καὶ φοβήτρων γινομένην, οὐχὶ τὴν διὰ τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἣν καλοῦμεν *ὁμηρικήν*, ἥτις ἄγει τὸν νέον ἠρέμα εἰς θέσιν κριτοῦ ἀντιφερομένων προσώπων ἢ ἀντιθέτων πράξεων ἢ ἰδεῶν, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ καταστήσῃ αὐτὸν ἐπιτηδείως ἐν πλήρει γαλήνῃ καὶ ἀμεροληψίᾳ. Ἡ συνείδησις αὐτοῦ τότε, ἐλευθέρα καὶ ἀνεπηρέαστος οὖσα, διατίθησιν αὐτόν, ὡς εἰκός, ὑπὲρ τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου, ὅπερ μετ' ἐνδιαφέροντος ἐρευνῶν ἐξευρίσκει καὶ ἀπονέμει ᾧ τινι ἀνήκει. Ἔκτοτε ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ λαμβάνει ἑδραίαν διαμονὴν ἐν αὐτῷ, ὅστις τοὐντεῦθεν, αἰσχυνόμενος νὰ πράττῃ ἐναντία τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ἃς οἱονεὶ αὐτὸς παραγα-

γῶν περιθάλπει καὶ ὑποστηρίζει, θέλει ἄρα πράττει σύμφωνα πρὸς αὐτάς. Ἰδοὺ ὁ ἐξευγενισμὸς τῆς ψυχῆς. Ἐκαλέσαμεν δὲ τὴν μέθοδον ὁμηρικήν, διότι τοιοῦτον στοχαζόμεθα τὸ λανθάνον σχέδιον, ὅπερ ὁ Ὅμηρος μετέρχεται ὅπως ἑλκύσῃ τοὺς νέους εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον τοῦτον, δι' οὓς μᾶλλον ἔγραψε παιδικὸν θαυμασίως ἐπιτηδευθεὶς τρόπον τοῦ λέγειν ὡς ἀφελέστερον καὶ ἑπομένως ἐπαγωγότερον καθ' ἣν ἡλικίαν κατορθοῦται ἡ πρὸς τὰ καλὰ τροπὴ διὰ τὸ εὔκαμπτον αὐτῆς. Πόσον λοιπὸν καθίσταται εὐκταία ἡ ἀνάγνωσις τῶν θείων αὐτοῦ ἐπῶν! Καὶ προτιμητέα μὲν ἡ τοῦ κειμένου μετ' ἐπιστασίας γινομένη, ἀλλ' ἀφοῦ ἀπαιτεῖται χρόνος μακρός, τό γε νῦν ἔχον, ἕως ὁ παῖς προσκτήσηται τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐννοεῖν δεόντως αὐτό, ἡ δὲ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἐκμάθῃ τινὰ βιομηχανίαν κατεπείγει, δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ληφθῇ φροντὶς μὴ ὁ παῖς δυστυχῶς μείνῃ ἀλλότριος τῶν ἀγαθῶν ὅσα ὁ δαιμόνιος ἀνὴρ ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτόν; Ἰδοὺ διατί συνιστῶμεν τὴν παράφρασιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, καὶ παραγγέλλομεν νὰ ἐνδιατρίβῃ ὁ παῖς εἰς αὐτὰ πλειότερον ἢ εἰς ἄλλα εἴδη μαθήσεων. Ζήτημα φύεται ὅμως πῶς θέλουσι μετενεχθῇ καὶ συγκερασθῇ εἰς ὕφος εὐκατάληπτον τοῖς πολλοῖς αἱ ὁμηρικαὶ καλλοναὶ καὶ χάριτες. Τοιαύτη παράφρασις δὲν εἶναι λοιπὸν τοῦ τυχόντος ἔργον, ἀλλ' ἀνδρὸς ὑπὸ τῆς φύσεως προικισθέντος δι' ἐξόχων προτερημάτων κρίσεως καὶ καλαισθησίας, ἄλλου Ὁμήρου, τολμῶ εἰπεῖν, ὅπως ἡ ἀνάγνωσις φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα.

Τινὲς τῶν Ἄγγλων θέλουσι τὸν Ἄγγλον Σακεσπῆρον ἐπιτηδειότερον τοῦ Ὁμήρου ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἐξευγενισμοῦ. Εἷς ἕτερος, μὴ Ἄγγλος, μηδ' Ἕλλην, ἤθελεν εἶναι ἁρμοδιώτερος νὰ ἐπιφέρῃ κρίσιν ἐπὶ τούτου. Καίτοι δ' Ἕλλην ἐγώ, ἅπαξ εὑρισκόμενος εἰς περίστασιν νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου, ἐκφέρω αὐτὴν συνεπείᾳ τῶν ἐντυπώσεων οἵας ἡ ἀνάγνωσις τῶν μεγάλων τούτων ποιητῶν ἐμποιεῖ εἰς τὸν νοῦν. Παρατηρῶ λοιπὸν ὅτι ὁ μὲν Σακεσπῆρος ἀγωνίζεται νὰ σὲ πείσῃ ν' ἀγαπήσῃς τὴν ἀρετὴν διὰ τοῦ πρὸς τὴν κακίαν μίσους· ὁ δὲ Ὅμηρος μηχανᾶται νὰ σὲ καταστήσῃ μεγαλόφρονα ὥστε νὰ θεωρῇς τὴν ἀθέμιτον καὶ ποταπὴν πρᾶξιν ἀναξίαν τῶν εὐγενῶν σου φρονημάτων. Πότερον κρεῖττον;

Καὶ ὁ μὲν Ὅμηρος οὕτως, οἱ δὲ λοιποὶ ἠθικολόγοι, ἄνδρες πάντες ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀνθρώπων, πάντες πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος ἀφορῶντες, ὅ ἐστι τὸ ἐμποδίσαι τὸν ἄνθρωπον μὴ ἐμπέσῃ εἰς τὸν κρημνὸν τῆς διαφθορᾶς, ἢ ἀποσπᾶσαι αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐξοκείλαντα, εὗρον ἀλλοίας μεθόδους ἐκλεξάμενοι ἕκαστος ἣν πρὸς τὸν σκοπὸν

τοῦτον ἐνόμισε πρόσφορον. Ὁ μὲν δηλονότι προέκρινε τὴν παραινετικήν, ὁ δὲ τὴν παραδειγματικήν, ὁ δὲ τὴν διὰ τοῦ φόβου τοῦ ἀπὸ τῆς θρησκείας ἢ τῶν νόμων, ὁ δὲ τὴν διὰ τῆς εἰρωνείας καὶ τῶν σκωμμάτων, ὁ δὲ τὴν διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οἷος ὁ Σωκράτης, ὁ Κομφύκιος καὶ ἄλλοι, ὁ δὲ τέλος μικτήν τινα. Ἀνοίκειος δὲ ἢ μᾶλλον ἐπιβλαβὴς εἰς ἐμὲ φαίνεται ὃν οἱ νῦν μυθιστοριογράφοι μεταχειρίζονται θέλοντες νὰ καταστήσωσι τοὺς ἀναγνώστας αὐτῶν ἐμμανεῖς μισητὰς πρός τινας κακίας, ἢ ἐμμανεῖς ἐραστάς τινων ἀρετῶν, ταὐτὸν εἰπεῖν *φανατικούς*. Ἔργον τῶν διδασκάλων εἶναι νὰ συμβουλεύωσι τούς τε νέους καὶ τὰς νεάνιδας νὰ μὴ ἀναγινώσκωσι τὰ συγγράμματα τούτων, ἐπιφέροντες καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἡ ἀνάγνωσις αὕτη μακρὰν ἀπέχει τοῦ εἶναι ὠφέλιμος μεθ' ὅσα ἤθελεν ἔχει γόητρα.

Οὕτω λοιπὸν οἱ νέοι, καρπούμενοι τὴν ἠθικὴν ὁμοφροσύνην ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, καὶ τηροῦντες αὐτὴν μετὰ εὐγενοῦς σταθερότητος μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ βίου, εἶναι ἐφικτὸν σεβόμενοι ἀλλήλους νὰ διατελῶσιν ἐν χρηστότητι καὶ εἰρήνῃ εἰς τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις καὶ ἐμπορικὰς συναλλαγάς, πέποιθα δὲ καὶ καθ' ὃν καιρὸν ἔτι ἤθελον τύχει ἀντιπολιτευόμενοι. Δὲν εἶναι τοῦτο ἡ ἐπιζήτητος χρηστὴ ἀγωγή;

Ἐν Νάξῳ.

Α. Ποθητὸς *ἰατρός*.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΟΥΛΙΟΥ

Ἐν Σουλίῳ πολλαὶ ὡς γνωστὸν αἱ διαπρεπεῖς οἰκογένειαι, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χρόνους, ὄνομα ἀπολαῦον γενικῆς ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ, ἦτο τὸ τοῦ Γεωργίου Βότσαρη· μετὰ τὴν ἔναρξιν ὅμως τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πολέμων διέστη πρὸς αὐτὸν ἡ μερὶς τοῦ Τζαβέλα καὶ ἡ διάστασις αὐτὴ προσέλαβε χαρακτῆρα ἐπιβλαβῆ διὰ τὸ ἄκρως ὀξὺ τοῦ χαρακτῆρος τῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης. Εἰς τὴν διάστασιν ταύτην προσετέθη καὶ ἡ πονηρία καὶ τέχνη τοῦ Ἀλῆ δραξαμένου τῶν περιστάσεων καὶ ἔχοντος ἀπέναντι αὐτοῦ πρόσωπα ἀγνοοῦντα τὸν δόλον καὶ τὴν ἀπιστίαν, καὶ οὕτως ἐπῆλθε τὸ ἀτυχὲς ἀποτέλεσμα τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων τῶν Σουλιωτῶν. Δύναται ν' ἀποδώσῃ τις εἰς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους ὑπερβάλλουσαν φιλαρχίαν καὶ πολλὴν εὐπι-

στίαν, ἀλλ' οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν οὐδενός. Δὲν εἶνε εὔλογοι αἱ ὑπόνοιαι περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Γερο-Βότσαρη, οὐδ' ἐπιτρέπεται ἄλλη ἐξήγησις τῆς ἀποχωρήσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ Σουλίου ἢ ὅτι εἰς ἄκρον εὐλαβὴς πρὸς τὰς συνθήκας (*Σουλιώτικη Μπέσα*) δὲν ἠνείχετο τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἄνευ λόγου καταπάτησιν τῶν συμπεφωνημένων, διότι δὲν εἰσηκούετο πλέον ὅπως πρότερον μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν· δικαίως δὲ ἐθεώρει καὶ τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ προσβληθεῖσαν προτιμηθέντος τοῦ νεαρωτάτου Φώτου Τζαβέλα ἀντ' αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ, ἀλλ' ὅτι θέλων ὅμως ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ εὑρίσκηται καὶ πλησίον ὅπως συμπράξῃ μετὰ τῶν πατριωτῶν καὶ συνταυτίσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τῆς τύχης ἐκείνων, διὰ τοῦτο δὲν μετέβη νὰ ἐγκαταστῇ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἄρτης καὶ Τζουμέρκων, τὴν ὁποίαν εἶχε παραχωρήσει αὐτῷ ὁ τύραννος· εἶνε δὲ ἀψευδὴς ἔνδειξις ἀπατηθέντος ἀγνοῦ πατριώτου ἐξ ἰδίων πιστεύοντος τὸν ἄπιστον, ὁ ἑκούσιος θάνατος αὐτοῦ, ἀληθῶς ἀξιομνημόνευτοι δὲ καὶ θερμότητα πατριωτισμοῦ ἀποπνέοντες οἱ κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου ῥηθέντες πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ λόγοι, μαρτυροῦντες τὴν θανατώσασαν αὐτὸν λύπην, διότι ἀπατηθεὶς ἀπεστέρησε τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ τὴν πατρίδα.

Πῶς ἐξηγεῖται ἔπειτα ἡ ἀπάντησις τοῦ Κ. Βότσαρη εἰς τὸν τύραννον προτείναντα νὰ φονεύσῃ τὸν Τζαβέλαν; «Σουλιώτης, εἶπεν ὁ μεγαλόψυχος Βότσαρης, δὲν σκοτόνει Σουλιώτην· ἐγὼ δὲν μισῶ τὸν Τζαβέλαν». Πασίγνωστος εἶνε ἡ ἀναγκαστικὴ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον συμμετοχὴ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Σουλίου ἐκστρατείαν καὶ καπετάνων Ἑλλήνων, ὁ τρόπος τῆς συμπλοκῆς καὶ ἡ χορηγία εἰς τοὺς Σουλιώτας νύκτωρ τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου· διὰ τί δὲ νὰ κατακριθῇ ἡ ἀναγκαστικὴ ἀποστολὴ τοῦ Κ. Βότσαρη πρὸς συνθηκολογίαν, καταστᾶσαν ἀναπόδραστον ἤδη, ὅτε τὸ Σοῦλι ἐκινδύνευεν ἐκ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως τροφῶν, ἐξ ἧς οἱ ἐν αὐτῷ εἶχον καταστῇ ἄμορφοι σκελετοί, ἐστεροῦντο πολεμεφοδίων, ὅτε ἐξωτερικῆς τινος βοηθείας ἐλπὶς οὐδαμόθεν ἐφαίνετο, ὅτε εἶχον περιζωσθῆ σφιγκτότατα διὰ τῶν 11 πύργων καὶ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ τυράννου ἐκινδύνευον νὰ θανατωθῶσιν 24 ὅμηροι τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν, ἀφοῦ καὶ οἱ προτεινόμενοι ὅροι ἔσωζον τὴν τιμὴν τῶν Σουλιωτικῶν ὅπλων καὶ ἔμενεν αὐτοῖς ἡ ἐλπὶς τῆς ἐπανακτήσεως τοῦ προσφιλοῦς βράχου εἰς εὐθετωτέρους καιρούς; Μὴ δὲν ἠδύνατο καὶ τότε ἐν αὐτῷ τῷ Σουλίῳ νὰ συμβῇ τὸ ἐν Ζαλόγκῳ καὶ Σέλτῳ πρωτοφανὲς δρᾶμα; Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῇ ἡ ὥρα. Ἀλλ' ἡ μαλ-

λον ἀναληθὴς καὶ βλάσφημος ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων παρατηρεῖται ὡς πρὸς τὸν ἀνδρεῖον θεῖόν μας Πήλιον, τοῦ ὁποίου τόσον ἀσυστόλως καὶ ἁπλῶς παρέστησαν τὴν διαγωγὴν κατὰ τὴν συνθηκολογίαν τοῦ Σουλίου ἀναξίαν Σουλιώτου. Ποῦ εὑρίσκουσι τὸ ἄξιον μομφῆς καὶ πῶς ἔπλασαν εὐκόλως τὸν μῦθον, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταπλημμυρήση τὰ πέριξ τοῦ Σουλίου, ὅλαι αἱ φάραι εἶχον συνθηκολογήση ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην καὶ ἤρξαντο ν' ἀναχωρῶσιν ἐγκαταλείπουσαι τὰς οἰκίας, τὰς ὁποίας σπεύδοντες κατελάμβανον οἱ Τοῦρκοι, ἡ δὲ φάρα κυρίως τοῦ Τζαβέλα ἀνέμενεν αὐτὸν ν' ἀναχωρήσῃ καὶ ἐκείνη, ἐπῆλθε δὲ ἡ τελευταία ῥῆξις κατὰ τὴν σύγχυσιν ἐκείνην ἐκ τυχαίου συμβάντος, μεθ' ἣν ἀπῆλθε καὶ αὕτη ; Εἶνε δὲ ὅλως ἀντιμαχόμενα πρὸς ἄλληλα χαρακτὴρ προδοτικὸς καὶ ἡρωϊκὴ ἐν Ζαλόγκῳ ἀντίστασις· εἶνε ὑπερήφανος ἡ ψυχὴ ἐκείνου, ὅστις ἀπετίναξε περιφρονητικῶς τὸ ῥυπαρὸν φέσι, τὸ ὁποῖον ἔθηκαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ οἱ συλλαβόντες αὐτὸν 'Αλβανοί, εἰπών: «Ἔ, παληόσκυλα, τέτοιο φέσι δὲν φορεῖ ὁ Πήλιος...» — Σουλιώτου δὲ γενναιότητα καὶ παρρησίαν μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους προσαχθεὶς ἐνώπιον τοῦ 'Αλῆ εἶπε πρὸς αὐτὸν «Ἄπιστε, δὲν ἐκράτησες τὸν λόγον σου καὶ μᾶς ἔσφαξες ἄδικα· ὁ Θεὸς θὰ σὲ τιμωρήσῃ ....» 'Εμπεσὼν δὲ εἰς χεῖρας τοῦ τυράννου ποίαν, ἐὰν ἦτο προδότης, τύχην θὰ ἐλάμβανεν ;

Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι μετὰ τὴν εἰς 'Επτάνησον μετάβασιν ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἐκεῖνος ἀνεμιγνύετο καὶ ἐφρόντιζε περὶ τῶν κοινῇ συμφερόντων καὶ τῆς πατρίδος, ὅτι ὑπηρέτησεν ὡς ἀξιωματικὸς μετὰ τῶν λοιπῶν πατριωτῶν τοὺς διαδοχικοὺς κυρίους τῆς 'Επτανήσου, ὅτι συνεπολέμησε κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ὅτι τέλος εὑρισκόμενος ἐν Πελοποννήσῳ ἔσπευσε μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος αὐθόρμητος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πολιορκούμενον Μεσολόγγιον, κατὰ δὲ τὴν ἔξοδον τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ πάσχων καὶ μὴ δυνάμενος νὰ περιπατήσῃ καλῶς, ἐτοποθετήθη παρὰ τῇ μεγάλῃ πύλῃ τοῦ τείχους καὶ παλαίων καρτερικῶς κατὰ τῶν εἰσορμούντων ἱππέων τοῦ ἐχθροῦ κατεκρεουργήθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν πτωμάτων, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς πρὸ ὀλίγου εἶχε ῥίψῃ κατὰ γῆς, τὴν δὲ κεφαλήν του, ἀποκόψαντες οἱ πολέμιοι καὶ θέσαντες ἐπὶ ἀκοντίου, περιήγαγον ἀνὰ τὴν πόλιν ὡς ἐπιφανὲς αἱματηρὸν τρόπαιον, εἶχε δὲ τότε βαθμὸν ἀντιστρατήγου. Ποίας δὲ τιμῆς ἀπέλαυεν ὁ ἀνδρεῖος Πήλιος καὶ εἰς ποίαν ἐπιφανῆ οἰκογένειαν ἀνῆκε, μαρτυρεῖ προσέτι καὶ τοῦτο ὅτι τὰς θυγατέρας αὐτοῦ ἐνυμφεύθησαν ἐκ τῶν ἐπιφανε-

στάτων Σουλιωτῶν ὁ Ζηγοὺρ Τζαβέλας, ὁ Ζέρβας, ὁ Κουτσονίκας καὶ ὁ Σέχος.

Ἂν δὲ δὲν ἐπέτυχον οἱ ἔνδοξοι ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν, συνέβη τοῦτο καὶ δι' ἄλλα, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν φιλαρχίαν καὶ ἀσυμφωνίαν, τὰ ὁποῖα μετὰ μεγίστης ἐπιτηδειότητος ἐξεμεταλλεύθη ὁ πανοῦργος τύραννος ὁ τὸν ὄλεθρον τῶν Σουλιωτῶν μηχανώμενος καὶ ἐπιδιώκων. Ὁ διαφιλονεικῶν δὲ τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἐν λόγῳ ἀνδρῶν λίαν ὑποτιμᾷ ἢ μᾶλλον μηδενίζει τὴν ἀξίαν τῶν μετὰ ταῦτα ἀγώνων αὐτῶν καὶ τῶν μοναδικῶν θυσιῶν τοῦ Ζαλόγκου καὶ Σέλτσου.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀναγράφομεν τὰ κυριώτερα γεγονότα τὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν στενότερον συνδεόμενα καὶ ἄλλα τινὰ κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ πατρὸς ἡμῶν Λάμπρου Γούση Μπούσμπου καὶ τὰς μαρτυρίας πατριωτῶν ἄλλων αὐτοπτῶν.

Πρὶν ἢ ὁ διαβόητος Ἀλῆ Πασᾶς σατραπεύσῃ τῆς Ἠπείρου, ἀναφέρονται πολλοὶ σπουδαῖοι πόλεμοι γινόμενοι εἰς οὐχὶ πολὺ προγενεστέρους χρόνους πρὸς διαφόρους πασάδες καὶ ἀγάδες, μετὰ τούτους δὲ ἄρχονται οἱ ἔνδοξοι καὶ ἡρωϊκοὶ κατὰ τοῦ ῥηθέντος τυράννου ἀγῶνες. Κατὰ τὸν ἔνατον Σουλιωτικὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἔλαβον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες 80 μέν, ἐν οἷς καὶ ὁ Κίτσος Ζέρβας, ἐφονεύθησαν, 150 δέ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ θεῖός μας Πήλιος καὶ Καραμπίτσος Σέχος, ἐπληγώθησαν, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ὑπερτρισχίλιοι. Ἡ νίκη ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν στρατηγικὴν τέχνην τοῦ Γεωργίου Βότσαρη, πρὸς τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἧτταν αὐτοῦ ὁ Ἀλῆς ἔγραψε ζητῶν τὴν φιλίαν τῶν Σουλιωτῶν ἀποκρύπτων τοὺς δολίους αὐτοῦ σκοποὺς καὶ πολλὰ εἰς αὐτοὺς ὑποσχόμενος. Τὰς προτάσεις ταύτας ὁ Γ. Βότσαρης ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς Σουλιώτας, προσθέσας ὅτι πρέπει νὰ σκεφθῶσιν ὡρίμως καὶ ἀποφασίσωσι, διότι ἐννοεῖ ἅμα δώσῃ τὸν λόγον του νὰ τηρήσῃ αὐτόν· οἱ πάντες τότε ἀπεδέχθησαν, κατὰ τὴν ἀπουσίαν ὅμως τοῦ Βότσαρη ἐγένετο ἄλλη σκέψις παρ' ἄλλων, οἵτινες καὶ γράφουσι πρὸς τὸν Ἀλῆν, οὗτος δὲ γράψας ὄπισθεν τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς «τί εἶνε αὐτὰ ὁποῦ βλέπω τώρα», ἀποστέλλει ταύτην εἰς τὸν Βότσαρην· ἔκπληκτος οὗτος ἀναγινώσκει καὶ σπεύσας παρατηρεῖ εἰς τοὺς γράψαντας ὅτι ἤδη ἐγένετο συνθήκη καὶ δὲν ἐννοεῖ τὴν ἀναρχίαν καὶ παρασπόνδησιν· εἰς ταύτην προσετέθη καὶ ἡ κλοπὴ ἵππων τοῦ Ἀλῆ ὑπὸ κλεπτῶν, τοὺς ὁποίους συνέδραμόν τινες Σουλιῶται. Γράφει καὶ πάλιν πρὸς τὸν Βότσαρην, ὅστις ἀπαντᾷ: «ἐγὼ δὲν εἰσακούομαι πλέον εἰς τὸ Σοῦλι· ἔδωκα τὸν λόγον μου καὶ τὸν βαστῶ· κάμετε μεταξύ σας

ὅ,τι θέλετε». Διὰ ταῦτα καὶ διότι δὲν ἐτιμήθη διὰ τὴν μνημονευθεῖσαν λαμπρὰν νίκην, διὰ τὴν ἐπισημότητα τοῦ οἴκου καὶ τὴν ἡλικίαν διὰ τῆς γενικῆς ἀρχηγίας, προτιμηθέντος ἀντ' αὐτοῦ τοῦ Φώτου Τζαβέλα, ἀπεσύρθη καὶ ἔμενεν εἰς Λάκκαν. Ἐπωφεληθεὶς τῆς δυσαρεσκείας ταύτης ὁ Ἀλῆς ὑποκρίνεται φιλίαν καὶ παραχωρεῖ αὐτῷ πρὸς ἐγκατάστασιν τὴν ἐπαρχίαν Ἄρτης καὶ Τζουμέρκων, ὅπου ὅμως ὑποπτεύων δόλον ἔκρινε καλὸν νὰ μὴ μεταβῇ, ἀλλὰ νὰ μένῃ πλησίον τοῦ Σουλίου, ἵνα ἐν ἐνδεχομένῃ ἀπιστίᾳ συμπράξῃ καὶ ἑνώσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν. Ἐν Λάκκᾳ δὲ μένων ἐφορολόγει τὰ πέριξ καὶ αὐτὰ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν Ἀλῆν. Προλαμβάνων ὅμως ὁ πανοῦργος τύραννος ὑποκρίνεται ὅτι στρατεύει κατὰ τῶν κλεπτῶν καὶ ἀποστείλας ἄνδρας συνέλαβεν αὐτὸν ἀνύποπτον ὄντα καὶ ἀπροφύλακτον· καὶ τότε δὲ μυρία προβάλλει, μετὰ πολλὰς δὲ φιλοφρονήσεις καὶ τιμὰς ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ ὁμόσῃ καὶ πάλιν πίστιν, ἀποστέλλει εἰς Βουργαρέλι κρατήσας παρ' ἑαυτῷ ὡς ὅμηρον τὸν Κίτσον. Τὴν ἀπάτην αὐτοῦ κατανοήσας ὁ Γ. Βότσαρης ἐλυπήθη πικρότατα καὶ πιὼν δηλητήριον ἐτελεύτησεν, εἰπὼν τοὺς γνωστοὺς καὶ ἀξιομνημονεύτους ἐκείνους λόγους πρὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ.

Ἀποτυχὼν κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἐκστρατείαν αὐτοῦ ὁ Ἀλῆς διέταξε τὴν ἀνοικοδόμησιν 11 πύργων περὶ τὸ Σοῦλι, ἀναγκάσας τοὺς περιοίκους νὰ ἐργασθῶσι καὶ ἀποπερατώσωσιν αὐτοὺς ἐν τάχει. Ἕκαστος τῶν πύργων τούτων εἶχε χωρητικότητα 400—500 ἀνδρῶν, ἀπεῖχον δὲ ἀπ' ἀλλήλων 2-3 ὥρας· βλέπων ὅμως ὁ τύραννος ὅτι οἱ Σουλιῶται δι' ἐπιτηδείων ἐξόδων κατώρθουν νὰ εἰσάγωσιν ἐπιτήδεια καὶ ἐπιφέρωσι βλάβας εἰς τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ματαιοῦντες ἐν μέρει καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο, προτείνει εἰς αὐτοὺς εἰρήνην, ἣν καὶ ἐκεῖνοι πάντοτε κακουχούμενοι ἀπεδέξαντο δόντες καὶ 24 ὁμήρους ἐκ τῶν σημαντικωτέρων οἰκογενειῶν· δὶς παρεβιάσθη ἔτι ἡ συνθήκη ἕως οὗ συνήφθη πάλιν τὸ τρίτον ἤδη διὰ τὸν Κίτσον Βότσαρην. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἐστασίασαν κατὰ τοῦ τυράννου οἱ Τσάμηδες καὶ ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τοῦ Δελβίνου, τοὺς ὁποίους ἐβοήθησεν ὁ Τζαβέλας μετά τινων ἄλλων. Τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς ὡς παραβίασιν τῆς συνθήκης καὶ ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν Σουλιωτῶν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Τζαβέλα ἐκ τοῦ Σουλίου. Παρακληθεὶς δὲ οὗτος χάριν τῆς πατρίδος ν' ἀπέλθῃ ὑπεβλήθη εἰς τὴν δοκιμασίαν ταύτην καὶ ἀπῆλθε, τῇ ἐπιμόνῳ δὲ προτροπῇ φίλων Ἀλβανῶν Μπεΐδων παρουσιάσθη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τύραννον· τότε δὲ ὁ ὠμὸς τοῦρκος προέτεινεν ἀμοιβαίως εἴς τε τὸν Τζαβέλαν καὶ τὸν Βότσαρην νὰ φονεύσῃ ὁ εἷς τὸν

ἕτερον, ἀλλ' ἀμφότεροι ἀπέκρουσαν τὴν βδελυρὰν πρότασιν.

Κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1802 γαλλικὴ φρεγάτα ἀπεβίβασεν εἰς Πάργαν πολεμεφόδια σταλέντα ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος· τετρακόσιοι Σουλιῶται μετὰ γυναικῶν κατώρθωσαν νὰ εἰσαγάγωσιν αὐτὰ διὰ νυκτὸς εἰς τὸ Σοῦλι. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξεμεταλλεύθη ὁ τύραννος ἵνα προκαλέσῃ Σουλτανικὴν διαταγὴν καὶ ἐκστρατεύσῃ ὑπέρ ποτε φοβερώτερος κατὰ τοῦ Σουλίου· ὅτε δὲ ἀνηγγέλθη αὐτῷ καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν περὶ τὸ Σοῦλι πύργων, τῆς «Βίγλας», ἐγένετο μανιώδης καὶ ἐπολλαπλασίασε τὰς παρασκευάς· συγκεντρώσας πολυάριθμον στράτευμα ὑπεχρέωσε καὶ καπετάνους ἕλληνας νὰ συνεκστρατεύσωσιν, οἵτινες ὅμως συνήνεσαν ὑπὸ τὸν ὅρον ν' ἀποτελέσωσιν ἴδιον σῶμα καὶ κατ' ἰδίαν νὰ μάχωνται· οὕτω δὲ ταχθέντες ἤρχοντο καὶ εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Σουλιώτας καὶ παρεῖχον αὐτοῖς πολεμεφόδια καὶ τροφὰς ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλας τὰς ἐπιτυχιας τῶν Σουλιωτῶν ἡ θέσις αὐτῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐδεινοῦτο διὰ τὰς ἀπείρους στερήσεις, παμπληθεῖς δὲ οἱ ἐχθροὶ περιέσφιγγον τὸ ταλαιπωρούμενον Σοῦλι πανταχόθεν· ὅλαι αἱ φᾶραι ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἠναγκάσθησαν νὰ στέρξωσιν εἰς εἰρήνην, καθ' ἣν ἦσαν ἐλεύθεροι ν' ἀπέλθωσι φέροντες καὶ τὰ ὅπλα των· ἐνῷ ἐκένουν τὰς οἰκίας καὶ τὰς θέσεις των οἱ Σουλιῶται, ἀμέσως κατελάμβανον αὐτὰς οἱ ἐχθροί· μεταξὺ δὲ τῶν πρώτων οἰκιῶν, αἵτινες κατελήφθησαν, ἦτο καὶ ἡ οἰκία μας κειμένη εἰς ἄκραν τινά, μεμονωμένη, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας ὀχυρὰς θέσεις καὶ οἰκίας, ὠχυροῦντο καὶ οἱ πολέμιοι. Ἐν τῇ ἐπικρατούσῃ ἐκείνῃ συγχύσει, φευγόντων καὶ εἰσορμούντων, συνέβη τυχαία ἐκπυρσοκρότησις, ἐνῷ δὲ ἡ φᾶρα κυρίως τοῦ Τζαβέλα ὀχυρωθεῖσα εἰς τὴν Κιάφαν ἀνέμενεν αὐτὸν ἐξ Ἰωαννίνων ἵνα ἀπέλθῃ καὶ αὕτη, ἄρχεται αἴφνης, ἕνεκα τῆς τυχαίας ταύτης ἐκπυρσοκροτήσεως, νέα μάχη ἀπεγνωσμένη, καθ' ἣν ἤραντο περιφανῆ νίκην οἱ ἡμέτεροι καταθραύσαντες τοὺς ἐχθρούς, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐλθόντος τοῦ Τζαβέλα ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ τελευταῖοι ἐναπομείναντες ν' ἀπέλθωσι τοῦ ἠγαπημένου βράχου, πλὴν τοῦ καλογήρου Σαμουήλ, ὅστις μετά τινων ἄλλων ἔμενεν ἵνα ἐπισφραγίσῃ διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ τοὺς ἡρωϊκοὺς τοῦ Σουλίου ἀγῶνας.

Τῇ 16 Δεκεμβρίου τοῦ 1803 μετὰ τὴν συνθηκολογίαν ἐγκατέλιπον πάντες τὴν γλυκεῖαν πατρίδα, ἀφοῦ ἠγωνίσθησαν ὑπερανθρώπους ἀγῶνας ἐναντίον τῶν πολυαρίθμων ἐχθρικῶν στρατευμάτων ἄνευ τῆς ἐλαχίστης βοηθείας, συναινέσαντες εἰς τὴν συνθηκολογίαν, ὅτε πλέον

ἢ πεῖνα εἶχε καταστήσει σκελετοὺς τὰ γιγάντια σώματα, ὅτε ἔβλεπον περὶ ἑαυτοὺς λιμώττοντα τὰ γυναικόπαιδα, ὅτε τόσην ἔλλειψιν πολεμεφοδίων εἶχον, ὥστε ἀντήλλασσον ἀντὶ *φυσιγγίων* αἰχμαλώτους, ἐλπίζοντες τὴν ταχεῖαν ἐπανάκτησιν τοῦ προσφιλοῦς Σουλίου. Ἐξῆλθον πάντες φέροντες τὰ ὅπλα σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, φορτώσαντες τὰ κινητὰ πράγματά των ἐπὶ ζώων, τὰ ὁποῖα ἔδωκεν αὐτὸς ὁ τύραννος, λαβόντες δὲ καὶ ὁμήρους πρὸς ἀσφάλειαν· καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Τζαβέλαν ἐτράπησαν πρὸς τὴν Πάργαν, ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ ὑπὸ τὸν Κ. Βότσαρην, Γούσην Μποῦσμπον καὶ Κουτσονίκαν, ἄλλοι εἰς Βουργαρέλι καὶ ἄλλοι εἰς Ζάλογκον. Ἐπίστευσαν ὅτι τότε τοὐλάχιστον δὲν μετήρχετο δόλον καὶ ὅτι θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὰ μέχρι τοῦδε· ἀλλὰ καὶ φεύγοντας ἤδη παρασπονδῶν καταδιώκει τοὺς Σουλιώτας ἐπιζητῶν τὴν παντελῆ ἐξόντωσιν αὐτῶν· καὶ τοὺς μὲν εἰς Πάργαν διευθυνθέντας δὲν κατώρθωσε νὰ βλάψῃ καὶ στρέφεται κατὰ τῶν λοιπῶν· οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ Μουχτὰρ καὶ Βελῆ πασᾶς ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμου στρατοῦ ἐπέρχονται κατὰ τῶν ἐν Ζαλόγκῳ· ἔκπληκτοι οἱ ἀτυχεῖς φυγάδες βλέπουσιν ὄπισθεν αὐτῶν ἐπερχόμενον τὸν ἐχθρόν· εἰς τὴν πρότασιν αὐτοῦ περὶ παραδόσεως καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἀμοιβῶν καὶ ἀξιωμάτων ἀπαντῶσι δι' ἀντιστάσεως· λυσσαλέοι ὁρμῶσι κατ' αὐτῶν οἱ Τουρκαλβανοί, ἀλλ' ἡρωϊκώτατα ἀποκρούουσι τὰς ἐφόδους αὐτῶν οἱ Σουλιῶται· ἔκθαμβοι ἤδη οἱ πολέμιοι θεωροῦσι τὰς ἡρωΐδας ἐν χορῷ παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ὑψηλοῦ τοῦ Ζαλόγκου βράχου ῥιπτούσας πρῶτον τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ ἔπειτα ἑαυτὰς κάτω διὰ ν'ἀποφύγωσι τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐν ᾧ τὸ φρικτὸν τοῦτο θέαμα ἐξερεθίζει ἔτι μᾶλλον τοὺς μαχομένους ἥρωας εἰς τὴν ἀντίστασιν· ἐπέρχεται ἡ νὺξ καὶ ἀποφασίζουσι διέξοδον διὰ τῶν τάξεων τοῦ ἐχθροῦ· ἡ ὁρμὴ ἐγένετο ἀκράτητος· ἐπῆλθεν ὅμως ἡ σύγχυσις καὶ οἱ πλεῖστοι ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν· πολλὰ μάλιστα γυναικόπαιδα πλανηθέντα διὰ τὸ σκότος καὶ τὴν ἄγνοιαν τοῦ τόπου συνελήφθησαν ζῶντα ἢ τετραυματισμένα· μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦσαν ὁ γερο-Γούσης Μποῦσμπος πάππος μας, ὁ γερο-Κουτσονίκας, οἱ ἀνεψιοί του Ἀποστόλης καὶ Γεώργιος καὶ δύο τέκνα των, ἐσφάγη ἡ κόρη τοῦ θείου μας Πήλιου, τὴν ὁποίαν ἔφερεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἐπ' ὤμων, ᾐχμαλωτίσθη ἡ μήτηρ του, αἱ δύο θυγατέρες του Χρυσὼ καὶ Μαρία, ὁ ἀνεψιός του Λάμπρος, ὁ Νότης Μπότσαρης πληγωμένος καὶ αὐτὸς ὁ θεῖός μας Πήλιος. Τότε οἱ συλλαβόντες αὐτὸν Ἀλβανοὶ ἁρπάσαντες τὸ ὡραῖον φέσι, τὸ ὁποῖον ἐφόρει, ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἕτερον πεπαλαιωμένον· «Ἔ, λέγει, εἰς αὐτοὺς ὀργίλος, παληόσκυλα, τέτοιο φέσι

δὲν φορεῖ ὁ Πήλιος». Μαθὼν ὁ τύραννος ὅτι συνελήφθησαν οἱ δύο οὗτοι ἐκάλεσε τὸν Σαλιχτὰρ Πότα ἵνα διαβεβαιωθῇ καὶ ἀκούσας παρ' αὐτοῦ ὅτι ὄντως συνελήφθησαν καὶ ἔχει αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν του, ἦσαν δὲ ἀμφότεροι οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἀρχαῖοι φίλοι αὐτοῦ, διέταξεν ὅπως προσαχθῶσιν ἐνώπιόν του· ἅμα εἰσελθὼν ὁ Πήλιος μετὰ τῆς διακρινούσης τοὺς Σουλιώτας εὐτολμίας λέγει πρὸς τὸν Ἀλῆν: «Ἄπιστε, δὲν ἐκράτησες τὸν λόγον σου καὶ μᾶς ἔσφαξες ἄδικα· ὁ θεὸς θὰ σὲ τιμωρήσῃ». Κατεπλάγη ἐκ τῆς τοιαύτης τόλμης ὁ τύραννος καὶ ἄκων κατεβίβασε τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς λόγους τούτους. Περίεργος τῷ ὄντι χαρακτὴρ ἀνθρώπου! Ὁ Σελιχτὰρ Πότας ὅμως φοβηθεὶς μὴ ἐκραγῇ ἡ ὀργὴ τοῦ τυράννου διὰ τοῦτο, λέγει πρὸς τὸν Πήλιον: «Καπετὰν Πήλιο βέμε (ὑπάγωμεν)»· ἅμα δ' ἐξῆλθον τοῦ παλατίου προσέθηκεν: «Ὅ,τι ἔκαμεν εἰς ἐσᾶς εἶχε σκοπὸν νὰ κάμῃ καὶ εἰς ἡμᾶς διὰ νὰ χαλάσῃ τὰ μεγάλα σπήτια τῆς Ἠπείρου».

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ τυράννου ἔφερον κεφαλὰς Σουλιωτῶν, εἶχε δὲ προκηρύξῃ διὰ τοῦτο ἀμοιβὰς καὶ δῶρα· προσήγοντο δὲ οἱ αἰχμάλωτοι καὶ ἠρωτῶντο ποῖοι ἦσαν οἱ φονευθέντες ἵνα βεβαιωθῇ ὁ τύραννος εἰς ποίας οἰκογενείας ἀνῆκον· ἐξέφραζε δὲ τὴν εὐχαρίστησιν αὐτοῦ ἰδίως ὅταν ἡ κεφαλὴ ἦτο ἐπισήμου τινός. Δὲν εἶχεν ὅμως ἐπιτύχῃ ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ· ἵνα καταλάβῃ λοιπὸν ἀνυπόπτους καὶ τοὺς ὑπολειφθέντας προσποιεῖται πάλιν ὅτι *λάθος ἔγινε*. Μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ Ζαλόγκου ἡ θυγάτηρ τοῦ Κώστα Δαγκλῆ, χήρα δὲ Γεωργίου Μπότζη, ἐκλείσθη εἰς τὸν «Πύργον Δημουλᾶ» λεγόμενον μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς· μία τῶν θυγατέρων της διά τινος ὀπῆς διακρίνει ἔξωθεν διερχομένους Τζοχανταραίους καὶ λέγει πρὸς τὴν μητέρα: «Τοῦρκοι ἔρχονται», ἐκείνη δὲ «Πάρε τὸ μπαροῦτι, λέγει πρὸς αὐτήν, καὶ ῥίξε το 'ς τὴ φωτιὰ νὰ καοῦμε, παρὰ νὰ μᾶς πιάσουν σκλάβαις οἱ ἄπιστοι». Ὑπήκουσεν ἡ κόρη καὶ οἱ ἄπιστοι σπεύσαντες εὗρον τοὺς ἐν τῷ πύργῳ ἄλλους μὲν νεκρούς, ἄλλους δὲ ἡμιθανεῖς. Ἐκεῖ πλησίον ᾐχμαλωτίσθη ἡ κόρη τοῦ Κίτσου Μπαλαμπάνη Μαρία φημιζομένη ἐπὶ καλλονῇ· ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Τζοχανταραίων παρεκίνει αὐτὴν ν' ἀλλοξοπιστήσῃ ἵνα λάβῃ ὡς σύζυγον, ἀλλ' ἐκείνη μετὰ περιφρονήσεως ἀπορρίψασα τὰς προτάσεις τοσοῦτον ἐξώργισε τὸν Ἀλβανόν, ὥστε διέταξε καὶ ἀπέκοψαν αὐτῆς τὴν ῥῖνα καὶ τὰ ὦτα, εἶτα δὲ ἔδωκεν αὐτὴν ὡς σύζυγον εἰς Χριστιανὸν ὑπηρετοῦντα παρ' αὐτῷ. Οἱ ἐν Βουργαρελίῳ Σουλιῶται μετὰ τὸ δρᾶμα τοῦ Ζαλόγκου συναθροισθέντες ἀπεφάσισαν ὑπὸ τὸν Κίτσον Βότσαρην νὰ μεταβῶσι πρὸς τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη καὶ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Κλεφτῶν· ἐγκαίρως ὅμως ὁ Ἀλῆ

Πασᾶς προκατέλαβε τὰς διόδους δι' ἑπτακισχιλίων μαχιμωτάτων Ἀλβανῶν· τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς Σουλιώτας νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σέλτσου παρὰ τὸ χωρίον Βρεστενίτσα καὶ τὴν γέφυραν τοῦ Κοράκου λεγομένην. Ὁ Παλάσκας ὁ ἐπικαλούμενος Λεοντάρης βλέπων ἤδη καθαρῶς τί ἐπεδίωκεν ὁ κακοῦργος Ἀλῆς, ἀκούσας δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ τούτου «ἔβγαλα τοὺς Σουλιώτας ἀπὸ τὸ Σοῦλι ποῦ εἶχα 18 χρόνια πόλεμο, τώρα θὰ τοὺς χτυπήσω νὰ μὴ ἀφήσω κανένα......», ἀποστείλας ἀνθρώπους εἰς τὸ χωρίον αὐτοῦ Γότσισταν ἐξησφάλισε τὴν οἰκογένειαν εἰς Βάλτον παρὰ τῷ φίλῳ Ἴσκῳ, αὐτὸς δὲ ἔσπευσε ν' ἀνακοινώσῃ τὰ βουλεύματα τοῦ τυράννου εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ συμμετάσχῃ καὶ αὐτὸς τοῦ μετ' ὀλίγον ἐπαναληφθέντος φρικώδους δράματος, κλεισθεὶς ἐν τῇ πολιορκουμένῃ μονῇ.

Ἦτο μὴν Ἰανουάριος τοῦ 1804· αἱ ἐπανειλημμέναι ἔφοδοι τῶν πολεμίων ἀποτυγχάνουσι ὑποστάντων αὐτῶν πολλὰς ζημίας· ἐγκαταλείπουσι διὰ τοῦτο τὸ σχέδιον τῆς ἐξ ἐφόδου ἁλώσεως τῆς θέσεως καὶ ἀναμένουσι τὴν ἐκ τῶν ἐλλείψεων ἐξάντλησιν τῶν πολιορκουμένων. Παρῆλθε τρίμηνον καὶ ὁ τύραννος ἀδημονεῖ, ἀπειλεῖ δὲ τοὺς ἀρχηγοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ἐξαναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι γενικὴν καὶ λυσσώδη ἔφοδον· οἱ Σουλιῶται ἠμύνοντο, καί τοι ἐξηντλημένοι, ἡρωϊκώτατα· ἀλλ' ὀχύρωμά τι ἀσθενῶς φυλαττόμενον διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἀνδρῶν προσβληθὲν ὑπὸ πολυαρίθμου ἐχθρικοῦ σώματος ἐκυριεύθη· ἐκ τῶν 36! ἀνδρῶν τῶν ὑπερασπιζόντων αὐτὸ ἐφονεύθησαν γενναιότατα πολεμήσαντες πάντες, ἐσώθησαν δὲ μόνοι διελθόντες ξιφήρεις διὰ τῶν πολεμίων ὁ Λάμπρος Γούσης, πατήρ μας, φέρων δύο πληγὰς καὶ ὁ Παλάσκας· εἰσορμησάντων τῶν βαρβάρων ἐπακολουθεῖ φοβερὰ ἀνθρωποκτονία· μετὰ τῶν ἡρώων μάχονται καὶ αἱ ἡρωΐδες μεταχειριζόμεναι ὅ,τι εὕρισκον ὡς ὅπλον· πολλαὶ ἐξ αὐτῶν φεύγουσαι τὴν αἰχμαλωσίαν μιμοῦνται τὰς ἐν Ζαλόγκῳ καὶ ῥίπτονται εἰς τὸν Ἀχελῶον. Τοῦτο βλέποντες πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν ἔσπευσαν καὶ κατέλαβον τὴν ὄχθην αὐτοῦ· Ἀλβανός τις ἐξ αὐτῶν βλέπων τὴν κόρην τοῦ Νότη Βότσαρη ἑτοίμην νὰ πνιγῇ θαυμάσας τὸ κάλλος αὐτῆς ἐφώναξε ζητῶν νὰ τὴν ἐμποδίσῃ· ἔτεινεν αὐτῇ τὴν χεῖρα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἐκείνη λαβοῦσα αὐτὸν τῆς χειρὸς ῥίπτεται εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ συμπαρασύρουσα καὶ τὸν Ἀλβανόν· ἤθελε νὰ ἐκδικήσῃ ἡ Σουλιωτοποῦλα τὸ πεφιλημένον Σοῦλι καὶ τόσας ἀδελφάς της...... Ἐκ τῆς φρικτῆς ταύτης σφαγῆς διεσώθησαν δι' ἀτραποῦ τινος ἐν ὅλῳ 54 ἄνδρες, ἐν οἷς ὁ Κίτσος Βότσαρης μετὰ τοῦ μικροῦ ἥρωος Μάρκου καὶ μία μόνη γυνὴ ἡ Μαρία Πανταζῆ!..... ὁ πατήρ μας Λάμ-

προς τετραυματισμένος καὶ μόλις περιπατῶν ἐσώθη εἰς δάσος ἐλατῶν, ὅπου βαδίζων ποιμὴν Χριστιανὸς καὶ εὑρὼν ἐκτάδην ἡμιθανῆ σχεδὸν ἔρριψεν αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, ἀλλ' ἀκούσας πυροβολισμοὺς καὶ φωνὰς Τούρκων ἔκρυψεν εἴς τινα ῥωγμὴν καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τούτων ἀναλαβὼν πάλιν αὐτὸν μετήνεγκεν εἰς τὴν καλύβην του, ὅπου περιέδεσεν αὐτοῦ τὰς πληγὰς καὶ ἔδωκε γάλα νὰ πίῃ· τότε φθάνει φεύγουσα τοὺς Τούρκους καί τις Σουλιώτισσα Πανάγω καλουμένη. Συνελθὼν ὁ πατήρ μας ἤδη ἠρώτησεν αὐτὴν «Τί ξέρεις ἀδελφὴ Πανάγω;» «Βουνά, κάμποι καὶ λαγκάδια εἶναι γεμάτα, λέγει, ἀπὸ κορμιὰ δίχως κεφάλια». Μετά τινας ἡμέρας ἀνεχώρησαν εἰς Πάργαν, ὅπου διεσώθησαν οἱ μετὰ τοῦ Τζαβέλα καὶ λοιποί, ἐκεῖ δὲ χειρουργός τις ἐξήγαγε τὴν σφαῖραν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Λάμπρου πατρός μας.

Ὁ καπετὰν Παλάσκας ἐσώθη εἰς Βάλτον παρὰ τῷ ἀρχαίῳ φίλῳ αὐτοῦ Ἴσκῳ· τοῦτο μαθὼν ὁ τύραννος ἐξωργίσθη σφόδρα κατὰ τοῦ καπετὰν Ἴσκου καὶ ἀπέστειλεν ἄνδρας, οἵτινες ἐπιτηδείως συνέλαβον αὐτὸν καὶ προσήγαγον εἰς Ἰωάννινα· ἅμα ἰδὼν τὸν Παλάσκαν «Ἄπιστε, τῷ λέγει, μοῦ ἐπρόδωκες τοὺς σκοπούς μου καὶ ἐγλύτωσαν τόσοι Σουλιῶται»· διέταξε δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ πολλοῦ πλήθους Τούρκων νὰ θραύσωσι τὰς ἀρθρώσεις αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ γενναῖος Παλάσκας, ὁ μετὰ τόσων ἄλλων ἀδίκως κατηγορηθεὶς ὡς ἐξυπηρετῶν τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ, ὑπέστη καρτερικώτατα τὸ μαρτύριον καὶ μὲ ὑπερήφανον ἦθος ὑβρίζων αὐτὸν εἶπεν: «Ἐγώ, ἄπιστε, τ' ἀδέλφιά μου ἐγλύτωσα ἀπὸ τὴν σφαγήν». Ἔπειτα διέταξε νὰ κρεμασθῇ πρὸς θέαν, μεθ' ὃ νὰ δοθῇ τοῖς Ἑβραίοις, οἵτινες ἔσυραν τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὁδῶν πρὸς καταφρόνησιν.

Οἱ περισωθέντες ἐκ τῆς σφαγῆς τοῦ Ζαλόγκου καὶ Σέλτσου, μεταβάντες, ὡς εἴπομεν, εἰς Πάργαν καὶ ἑνωθέντες μετὰ τῶν λοιπῶν ἐγκατέλιπον καὶ τὴν πόλιν ταύτην, ἵνα ἀπαλλάξωσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Ἀλῆ καὶ ἀπεχαιρέτισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἠπείρου τὴν 26ην Ἀπριλίου 1804 διαβάντες ἀντικρὺ εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐδέχθη αὐτοὺς ὁ Ῥῶσσος στρατηγὸς Ἄντρεπ. Πληροφορηθεὶς ὁ τύραννος ὅτι οἱ Σουλιῶναι διεσώθησαν εἰς Κέρκυραν ἐλυπήθη σφόδρα καὶ προσκαλεῖ εἰς τὸ παλάτιον τοὺς ἐπισημοτέρους Μπέηδες, Σελιχτὰρ Πόταν, Ἄγο Βεϊσάρη, Ἰσμαὴλ Πρόχον καὶ ἄλλους, καὶ ἐκφράζει αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τούτῳ λύπην αὐτοῦ λέγων: «Αὐτοὶ μοῦ ἔχουν βάλη ἕνα καρφὶ καμένο 'ς τὴν καρδιὰ 'ποῦ 'πολεμοῦσα τόσα χρόνια μὲ αὐτούς»· οἱ ἐξέχοντες οὗτοι Ἀλβανοὶ μετὰ θάρρους ἤλεγξαν αὐτὸν εἰπόντες ὅτι

αὐτὸς παρεβίασε τὰς συνθήκας πολλάκις, ὅτι ἐσχάτως ὑπεσχέθη αὐτοῖς ἀσφάλειαν καὶ ὅμως ἐπετέθη δολίως ἐναντίον αὐτῶν, προσέθηκαν δέ, ὅτι οἱ Σουλιῶται, τώρα ὁπότε ἐσφάγησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν τὰ προσφιλέστερα αὐτῶν ὄντα θὰ γείνωσι σκληρότεροι. Οἱ λόγοι οὗτοι κατέστησαν αὐτὸν σκεπτικὸν καὶ διατάσσει ἀμέσως ν' ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι ὅσοι καὶ ὅσαι εἶχον αἰχμαλωτισθῆ· μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων Σουλιωτισσῶν ἦτο καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μάρκου Βότσαρη· τὰς αἰχμαλώτους δὲ πάσας ὁ Ἀλῆς εἶχε παραδώσῃ εἰς τὴν κυρὰ Βασιλικήν.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον εὑρέθη ἐν Κερκύρᾳ καὶ ὁ συγγράψας ἱστορίαν τοῦ Σουλίου Περραιβός· ἐνταῦθα προσκαλεῖ τοὺς Σουλιώτας εἰς Συνέλευσιν, εἰς τὴν ὁποίαν προέτεινε νὰ διορισθῇ πληρεξούσιος καὶ μεταβῇ εἰς Βιέννην, ὅπου εὑρίσκετο ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν νὰ ἐπιδώσῃ ἀναφοράν, δι' ἧς νὰ ἐξαιτῶνται τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Τότε ὁ θεῖός μας Πήλιος, βλέπων τὸν ὑπερήφανον αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ τὴν ἄτοπον αὐτοῦ εἰς πάντα ἐπέμβασιν καὶ φιλοπρωτίαν, ὀργίλος τῷ λέγει: «Περραιβέ, οἱ Σουλιῶται ἔχουν ἄνδρας νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ δίκαιά των, καθὼς καὶ ὅταν πρὸ ἐτῶν ἔστειλαν εἰς Πετρούπολιν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Μεγάλην». Δυσηρεστήθη μεγάλως ὁ Περραιβὸς ἐκ τῶν λόγων τούτων· ἡ συνεδρίασις ἐλύθη ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος κατορθώνει νὰ λάβῃ τὴν ὑπογραφὴν ἑνὸς μόνου Τζαβέλα καὶ ὑποδεεστέρων τινῶν ἄλλων καὶ μεταβαίνει εἰς Τεργέστην (Ἱστορ. Ἰον. Κράτους Κεφ. 8)· ἐκεῖθεν γράφει πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ Ἰωάννην Καποδίστριαν, παρὰ τοῦ ὁποίου ὅμως ἔλαβεν ἀπάντησιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κέρκυραν, διότι ἔχει αὐτὸς τὴν φροντίδα. Ἐπανελθὼν ἐκεῖ συντάσσει ἑτέραν ἀναφορὰν καὶ μεταβαίνει εἰς Πετρούπολιν, ἔνθα ἤδη εἶχε μεταβῇ ὁ αὐτοκράτωρ· ἡ ἀναφορὰ αὕτη συνταχθεῖσα παρ' αὐτοῦ τοῦ Περραιβοῦ διελάμβανε καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπαναστατήσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν· ἡ Ῥωσσικὴ ὅμως ἀστυνομία ἀνακαλύψασα, τίς οἶδε τίνας σκοπούς, ἐφυλάκισεν αὐτὸν μετά τινος ἄλλου Ἰθακησίου αὐτοχειροτονηθέντος κόμητος Νικολάου Γαλάτη, ἀλλὰ διὰ τῶν μεσιτειῶν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων κατωρθώθη ἡ ἀποφυλάκισίς των.

Ἐπιστρέψας ἐκ Πετρουπόλεως ὁ Περραιβὸς ἐξωργισμένος συνέταξε τὴν ἱστορίαν ἐν ᾗ ἐκχύνει τὴν χολὴν αὐτοῦ κατὰ τῶν οἰκογενειῶν μας καὶ ἐκ τοῦ πάθους ὠθούμενος ζητεῖ νὰ ἀμαυρώσῃ ὀνόματα ἐπισημοτάτων οἰκογενειῶν λαμπρυνθέντα εἰς τὸ Σοῦλι, τὸ Ζάλογκον, τὸ Σέλτσο καὶ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν.

Ἐν Κερκύρᾳ ὁ στρατηγὸς Ἄντρεπ ἔλαβεν εἰς τὴν Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν τοὺς Σουλιώτας καὶ ἄλλους Ἕλληνας συμποσουμένους εἰς 2500 περίπου· ἐπὶ κεφαλῆς τούτων ἐτέθη ὁ Ἕλλην ἐν τῇ Ῥωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ στρατηγὸς ἐκ Κέας Παπαδόπουλος. Οἱ Ῥῶσσοι τότε ἐπολέμουν πρὸς τὸν μέγαν Ναπολέοντο ἔχοντες συμμάχους καὶ τοὺς Ἄγγλους, μετὰ δὲ τοῦ εἰς Νεάπολιν πεμφθέντος στρατοῦ ἦσαν καὶ οἱ Σουλιῶται· ἐκεῖ συνηνώθησαν μετὰ τοῦ συμμάχου στρατοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐπεζήτουν νὰ κατορθώσωσιν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν Γαλλικὸν στρατόν· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐν Ἀουστερλίτσῃ νίκην τοῦ Ναπολέοντος ὁ συμμαχικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος κράξας τὸν Λάμπρον Γούσην, τὸν ὁποῖον ηὐνόει, εἶπεν αὐτῷ· «Ὁ Θεὸς μᾶς ἀγαπᾷ καὶ θέλει ν' ἀφήσωμεν τὰ κόκκαλά μας εἰς τὴν πατρίδα μας καὶ ὄχι εἰς ξένην γῆν». Μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως ἀπεβιβάσθησαν εἰς Σικελίαν ὅπου ἦσαν ἐξησφαλισμένοι, διότι κατὰ θάλασσαν ἐκυριάρχουν οἱ σύμμαχοι Ἄγγλοι· μετ' ὀλίγον καταφθάνει εἰς Νεάπολιν ὁ Γαλλικὸς στρατὸς καὶ γίνεται κύριος τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως.

Κατὰ τὴν εἰς Κέρκυραν ἐπιστροφὴν τῶν Ῥώσσων περὶ τὸ 1807 ἄρχεται ὁ πόλεμος μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας. Ὁ ναύαρχος Σινὲφ συμπαραλαβὼν καὶ τέσσαρας λόχους Σουλιωτῶν ἐξέπλευσεν εἰς Τένεδον, ὅπου ἐξελθόντος τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐκ Δαρδανελλίων, συγκροτεῖται ναυμαχία, καθ' ἣν κατεστράφη ὁλόκληρος ὁ τελευταῖος· κατ' αὐτὴν ἐφονεύθη ὁ λοχαγὸς Γκόγκας Δαγκλῆς καὶ ἄλλοι Σουλιῶται.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην οἱ Σουλιῶται ἐπέστρεψαν εἰς Κέρκυραν, τὴν ὁποίαν μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑπταννήσου κατέλαβον κατὰ τὴν γενομένην συνθήκην οἱ Γάλλοι· καὶ ὁ Ναπολέων ἐκράτησεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τοὺς Σουλιώτας ὡς πιστοὺς καὶ ἀνδρείους συγκροτήσας αὐτοὺς εἰς δέκα λόχους· ἔμειναν δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἕως οὗ κατελήφθη ἡ Ἑπτάννησος ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Εἰς τοὺς ὑπηρετήσαντας τὸν μέγαν Ναπολέοντα ἀπενεμήθη τὸ μετάλλιον τῆς Ἁγίας Ἑλένης ὑπὸ τοῦ Γ' Ναπολέοντος· τοιοῦτον ἐδόθη καὶ τῷ μακαρίτῃ πατρί μας Λάμπρῳ. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Δημήτριος Σαχίνης ταξειδεύων δι' ἰδίου πλοίου μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κατελήφθη ὑπὸ τρικυμίας καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σπλάντζας· ἐκεῖ ὅμως ἐφρούρουν Ἀλβανοί, οἵτινες γυμνώσαντες τὸ πλοῖον καὶ συλλαβόντες τοὺς ἐν αὐτῷ ἀπήγαγον εἰς Ἰωάννινα, ὅπου

ὁ τύραννος ἐφόνευσε τὸν πατέρα διαφυγόντος τοῦ υἱοῦ Γεωργίου εἰς Κέρκυραν.

Οἱ Ἄγγλοι εἶναι οἱ τελευταῖοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπηρέτησαν οἱ ἐκπατρισθέντες ἥρωες καὶ διδάσκαλοι τῶν ὅπλων, μεθ' ὃ κατῆλθον εἰς τὴν πάτριον γῆν καὶ προσήνεγκον τὰς πολυτιμοτάτας αὐτῶν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Σουλιῶται καὶ ἔξω ὄντες τῆς Ἠπείρου καὶ ἐκεῖ παρηκολουθοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ ἔχων γείτονας τόσον ἐπικινδύνους· ἀναμιμνησκόμενος ὁποίας συμφορὰς καὶ ταπεινώσεις ὑπέστη ἐξωργίζετο καὶ ἠδημόνει· δι' ὃ ἀπεφάσισε καὶ ἐκεῖ ἀκόμη νὰ βλάψῃ αὐτούς. Ἀποστέλλει πρὸς τοῦτο ἐξ Ἰωαννίνων δέκα ἄνδρας ἐκ τῶν πιστοτάτων αὐτῷ δοὺς διαταγὴν καὶ ὁδηγίας νὰ μεταβῶσιν εἰς Κέρκυραν καὶ φονεύσωσιν οἷον δήποτε καὶ ὅσους δήποτε δυνηθῶσι Σουλιώτας! Ὁ Νότης Βότσαρης μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ κατῴκει ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ χωρίῳ Μπενίτσα· ἐκεῖ μετέβησαν διὰ λέμβου ἐκ τοῦ τουρκικοῦ καὶ αὐτὸν μὲν δὲν εὗρον εὑρισκόμενον τότε ἐν τῇ πόλει, ἐφόνευσαν ὅμως τὸν δεκαεξαέτη υἱόν του Γεώργιον, τοῦ ὁποίου ἀποκόψαντες τὴν κεφαλὴν μετήνεγκον εἰς Ἰωάννινα εἰπόντες τῷ τυράννῳ ὅτι ἔπραξαν τοῦτο διότι δὲν εὗρον τὸν πατέρα· «Δὲν πειράζει», ἀπήντησεν ὁ τύραννος, αἷμά του εἶναι!..

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀμέσως οἱ Σουλιῶται κατήγγειλαν εἰς τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν λέγοντες ὅτι καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτῆς καταδιώκονται· καὶ ἐκείνη μὲν ὑπέσχετο ὅτι θὰ λάβῃ τὰ προσήκοντά μέτρα, οἱ δὲ Σουλιῶται προσεῖχον καὶ αὐτοὶ ἔκτοτε. Ὁ πονηρὸς Ἀλῆς ἐφρόντισεν, ὅπως ἐπιτύχῃ κάλλιον τοῦ ποθουμένου, νὰ συνάψῃ σχέσεις καὶ πρὸς τὰς Ἀγγλικὰς ἀρχάς· δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ προσκαλεῖ εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς νήσου Ἠπειρωτικὴν παραλίαν κατὰ τὴν θέσιν Βουθρωτὸν τὸν στρατηγὸν Μέτλανδ, τὸν ὁποῖον ἐδέχθη μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ δώρων· ἡ συνέντευξις αὕτη εὐνόητον ὅτι ἀπέβλεπε τὴν βλάβην τῶν Σουλιωτῶν, τοὺς ὁποίους εἶπε νὰ παύσῃ τοῦ νὰ διατηρῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κυβερνήσεώς του καὶ μισθοδοτῇ, διότι αὐτοὶ εἶναι οἱ θανάσιμοι ἐχθροὶ τῆς Τουρκίας. Ἐπιστρέψας ὁ στρατηγὸς εἰς Κέρκυραν μετ' ὀλίγον προσκαλεῖ τοὺς Σουλιώτας καὶ λέγει αὐτοῖς ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην νὰ διατηρῇ ξένους στρατιώτας, διότι ἡ εἰρήνη ἀποκατέστη ἐν Εὐρώπῃ· ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πέντε μηνῶν μισθοὺς ἕως οὗ εὕρωσι πόρον ζωῆς καὶ ὑπέσχετο ὅτι θὰ γράψῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ὅπως παραλάβῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, διότι εἶχεν

ὑπηρετοῦντας καὶ ἄλλους Ἕλληνας. Ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι ἐδόθη ὑπόσχεσις αὐτοῖς νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ ἐγχωρίῳ στρατῷ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἔμενεν ἀμετάπειστος· ἀπελπισθέντες ἐκ τούτου ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν ν'ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Ἤπειρον, καὶ τοῦτο ὅμως ἠρνήθη αὐτοῖς εἰπὼν ὅτι τὸ ἔθνος αὐτοῦ διατελεῖ ἐν φιλίᾳ μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ διαταραχθῇ ἡ ἡσυχία φίλης δυνάμεως, ἐξέδωκε δὲ καὶ προκήρυξιν, δι' ἧς ἀπηγορεύετο ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ εἰς πάντα Σουλιώτην νὰ διαβῇ εἰς Ἤπειρον. Ὁ Μέτλανδ ἐξεπροσώπει τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν, καθ'ἣν δὲν συνέφερε τότε εἰς τοὺς κυρίους τῆς Ἑλληνικῆς Ἑπταννήσου ἐξέγερσίς τις ἀντικρὺ ἐν Ἠπείρῳ· τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπονείδιστος πώλησις τῆς Πάργας εἰς τὸν τύραννον.

Κερκυραῖός τις Ῥίζος ὀνόματι γινώσκων κάλλιστα τοὺς ἀγγλικοὺς νόμους ἔκραξε τὸν πατέρα μας καὶ λέγει ἐμπιστευτικῶς εἰς αὐτὸν περὶ τῶν ἀγγλικῶν νόμων σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτῶν καὶ δοὺς ἀντίγραφον ὥρκισεν αὐτὸν εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος νὰ τηρήσῃ μυστικότητα διὰ τὸν φόβον τοῦ Μέτλανδ. Ὁ πατήρ μας συγκαλεῖ τοὺς πατριώτας, καὶ γράφουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γεώργιον, καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτὴν δι' ἀνθρώπου ἐπὶ τούτῳ.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ ἐκπατρισθέντες μετήρχοντο διαφόρους ἐργασίας πρὸς πορισμὸν τοῦ ἄρτου!

Ἡμέραν τινὰ ὁ Λάμπρος Βεῖκος καὶ ὁ πατήρ μας μετέβησαν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον διὰ νὰ μάθωσι νέον τι περὶ τῆς πατρίδος· ἐκεῖ ἦλθε καὶ Χότζας τις πωλῶν σφάγια· τὰ σφάγια ταῦτα ἠγόρασαν οἱ ἀνωτέρω καὶ ἔκτοτε συνῆψαν σχέσεις φιλίας· ἐκεῖ παρατυχὼν καὶ Σκοδριάνος τις, Ρεΐζης τὸ ὄνομα, γνωστὸς τοῦ πατρός μας Λάμπρου εἶπεν εἰς αὐτὸν «Διὰ τί δὲν πηγαίνετε εἰς τὸν ἀφέντην μου Σκοδριὰν Πασᾶ ποῦ ἔχει πόλεμο μὲ τὸν Ἀλῆ;» ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνοι ἐξέφραζον ἐνδοιασμοὺς ἂν θὰ γένωνται δεκτοί, προσθέτει «Ἐσᾶς δὲν θέλει ποῦ εἶσθαι τὰ πρῶτα παλληκάρια; γράψετε ἓν γρᾶμμα ὅλοι οἱ καπεταναῖοι καὶ τὸ δίδω ἐγὼ εἰς τὸν ἀφέντην μου». Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Συνῆλθον οἱ Σουλιῶται καὶ ἔγραψαν τὴν ἐπιστολήν, ὁ δὲ πατήρ μας ἐνεχείρισεν αὐτὴν εἰς τὸν Σκοδριάνον, καὶ ὁ Χότζας ἐπεδοκίμασε τοῦτο· ἀλλ' ἀναχωρήσας μετὰ τοῦ Σκοδριάνου διὰ νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλῆ παραπείθει τοῦτον ἵνα δώσῃ τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν τύραννον ἐπ' ἐλπίδι μεγάλης ἀμοιβῆς· ὁ Σκοδριάνος ἐπείσθη εἰς τοὺς λόγους τοῦ Χότζα καὶ μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα ἐνεχείρισε τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἀλῆν, δι' ἣν πρὸς ἐκδούλευσιν ἠμείφθησαν ἀμφότεροι

γενναιότατα. Ὁ τύραννος γράφει ἀμέσως τότε εἰς Πρέβεζαν νὰ ἑτοιμάσωσιν ἓν μέγα πλοῖον καὶ 3 ἢ 4 κανονιοφόρους ναυλοχούσας ἐν τῷ λιμένι· τοὺς ναύτας τοῦ μεγάλου πλοίου εἶχε μετεμφιέσει μὲ ναυτικὴν ἐνδυμασίαν Τουλτζάνικην καλουμένην, οἵαν ἐφόρουν οἱ ναῦται τοῦ Πασᾶ τῆς Σκόδρας· καὶ τοῦτο μὲν διέταξε νὰ πλεύσῃ εἰς Κέρκυραν, τὰς δὲ κανονιοφόρους εἰς Βουθρωτόν. Ἅμα κατέπλευσε τὸ πλοῖον εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας ἐξῆλθεν ὁ γνωστὸς Σκοδριάνος μετ' ἄλλου τινὸς ἐπισήμου Βέη νεανίου φέροντος χρυσοκέντητον στολὴν διὰ μεγάλης λέμβου εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον, ὁπόθεν ἀπέστειλαν φύλακά τινα καὶ ἐκάλεσαν τὸν πατέρα μας μεταβάντα ἀμέσως παρ' αὐτοῖς· ἀφ' οὗ ἐχαιρετίσθησαν, ὁ ἐκ Σκόδρας γνωστὸς Ῥεΐζης εἶπεν εἰς τὸν Γούσην: «Καπετὰν Λάμπρο, σᾶς ἐδούλεψα, τὸ γράμμα τὸ ἔδωκα εἰς τὸν Σκοδριὰν Πασᾶν καὶ ἰδοὺ ποῦ στέλλει τώρα τὸν πρῶτον Τσοχαντάρην του μὲ τὴν ἀπάντησιν»· λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἔσπευσε νὰ συγκαλέσῃ τοὺς πατριώτας καὶ ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον πάντων· εἶχε δὲ οὕτω:

«*Σουλιῶται 'ξακουστοὶ καὶ πολεμάρχοι φοβεροί.*

Ἔλαβα τὴν ἐπιστολήν σας μὲ τὸν Καπετὰν Ῥεΐζην καὶ ἐχάρηκα πολὺ ποῦ μοῦ γράφετε νὰ ἔλθητε εἰς τὸ ὀτζάκι μου, ἔλαβα πολλὴ χαρά· ἰδοὺ ὁποῦ σᾶς στέλλω τὸν πρῶτον Τσοχαντάρη τοῦ σεραγίου μου καὶ τὸν φίλον σας Καπετὰν Ῥεΐζην μὲ καράβι καὶ νὰ κινήσητε νὰ ἔλθητε χωρὶς ἄλλο· τὰ παλληκάρια ἔχουν ἕνα γρόσι τὴν ἡμέρα, εἰς τοὺς καπετανοίους ξέρω μόνος μου τί θὰ τοὺς δώσω.

Ὑγιαίνετε.

Σκόδρα 10 Αὐγούστου 1817.

(Τ. Σ.) ΜΑΧΜΟΥΤ ΠΑΣΑΣ ΣΚΟΔΡΙΑΝΟΣ».

Ἀφ' οὗ ἀνέγνωσαν τὴν ἐπιστολὴν ἀμέσως μετέβησαν καὶ εἰδοποίησαν τὸν Καπετὰν Ῥεΐζην καὶ τὸν Τσοχαντάρην ὅτι εἶναι ὅλοι οἰκογενειάρχαι καὶ νὰ περιμένῃ ἐπὶ 6—7 ἡμέρας νὰ ἑτοιμασθῶσι καὶ οἰκονομήσωσι τὰς οἰκογενείας αὐτῶν· εἰς τοῦτο συνήνεσαν καὶ οἱ ἄνω ῥηθέντες Τοῦρκοι. Μετὰ μίαν ἡμέραν ἦλθεν εἰς Κέρκυραν ὁ Χότζας συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων, ὧν ὁ εἷς ἦτο Χριστιανός· ὁ Χότζας ἐδικαιολόγησε τὴν βραδύτητα αὐτοῦ προφασισθεὶς ἀσθένειαν καὶ προσθεὶς ὅτι ἔρχεται τώρα νὰ ἐξοφλήσουν τοὺς λογαριασμοὺς φέρων προσέτι καὶ ἄλλα σφάγια. Ὁ ῥηθεὶς ὅμως Χριστιανὸς ἀκόλουθος αὐτοῦ, ἅμα ὁ Χότζας ἀπεμακρύνθη, ἔκραξε κρυφίως τὸν πατέρα μας καὶ ἐρωτᾷ αὐτὸν «Καπετὰν Λάμπρο, θὰ ὑπάγῃς καὶ σὺ μὲ τὸ κα-

ράδι;» «Θὰ ὑπάγω, ἀπαντᾷ ὁ πατήρ μας· διὰ τί μ' ἐρωτᾷς;» Ἐγὼ εἶμαι Χριστιανός, λέγει ἐκεῖνος, ἔχω πάρει μία Σουλιωτοποῦλα, τὴν ὁποίαν εἶχε πιάσει σκλάβα ὁ Ἀγᾶς μου εἰς τὸ Ζάλογκον, τὴν θυγατέρα τοῦ Κίτσου Μπαλαμπάνη· ὁ πατήρ μας προσθέτει· «ἐδῶ εὑρίσκονται καὶ δύο ἀδέλφιά της....» «Σὲ ὁρκίζω, ἐξακολουθεῖ ὁ Χριστιανός, νὰ μὴ μάθῃ κανένας ὅ,τι θὰ σοῦ εἰπῶ· τὸ καράδι αὐτὸ εἶναι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τώρα ποῦ ἐπεράσαμεν ὁ Χότζας ἔδωκεν εἰς τὸ πλοῖον πέντε κριάρια καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ Βουθρωτὸν εἶναι ἀκόμη τρία τέσσαρα μικρότερα καὶ τουρκικὸς στρατὸς καὶ δὲν ἀφήνουν κανένα νὰ περάσῃ πέρα διὰ νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ». Εὐχαριστήσας τὸν Χριστιανὸν εἶπεν εἰς αὐτὸν ν' ἀπομακρυνθῇ διὰ νὰ μὴ παρατηρηθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἔδραμε δὲ ὁ πατήρ μας καὶ ἀνήγγειλε τὰ τεκταινόμενα καὶ εἰς τοὺς πατριώτας, οἵτινες κατήγγειλαν τοὺς σκοποὺς τοῦ τυράννου εἰς τὸν ἁρμοστὴν Μέτλανδ· ἔλαδον ὅμως ὡς ἀπάντησιν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ καὶ ὅτι ἂν καταβάλωσι 50,000 ταλλήρων δύναται νὰ κατάσχῃ τὸ πλοῖον! Ἐν τούτοις εἰδοποιήθη τὸ πλοῖον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν λιμένα· ὁ πατήρ μας μετὰ τριῶν ἄλλων μεταβὰς εἰς τὸ λιμεναρχεῖον καὶ εὑρὼν ἀνθρώπους τοῦ πλοίου εἶπεν, ὅτι ὁ Χότζας ἐπρόδωκε τοὺς σκοπούς των· τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀλῆς διέταξε νὰ φονευθῇ ὁ Χότζας.

Μετὰ 5 ἢ 6 μῆνας ἐστάλη βασιλικὴ διαταγὴ εἰς τὸν ἁρμοστὴν Μέτλανδ, δι' ἧς παρείχετο ἡ ἄδεια εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ὅπου θέλουσιν· ἰδὼν ὁ ἁρμοστὴς μετὰ τῆς βασιλικῆς διαταγῆς καὶ τὴν ἐπιστραφεῖσαν ἀναφορὰν τῶν Σουλιωτῶν ἐξωργίσθη καὶ καλεῖ εἰς τὰ ἀνάκτορα πάντας τοὺς Σουλιώτας ἀξιωματικούς· μέμφεται αὐτούς, διότι ἔγραψαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἀνηνέχθησαν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἐζήτησε νὰ μάθῃ τίς ἦτο ὁ εἰσηγήσας εἰς αὐτοὺς τὸ διάβημα τοῦτο· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι ὑπηρετοῦντες ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῷ ἀγγλικῷ στρατῷ γινώσκουσι καὶ τοὺς ἀγγλικοὺς νόμους· δὲν ἠδύνατο ὅμως πλέον μετὰ τὴν βασιλικὴν διαταγὴν ὁ Μέτλανδ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς εἶχε καταστήσει διοικητὰς τῆς Πελοποννήσου τὸν υἱόν του Βελῆν καὶ τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν Ἰσμαὴλ Πασόμπεην. Ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις συνεπείᾳ παραπόνων τῶν κατοίκων αὐτῆς διέταξε τὴν μετάθεσιν τοῦ Βελῆ Πασᾶ μετὰ βαθμοῦ ἀνωτέρου εἰς Θεσσαλίαν· ἀλλ' ὁ Ἀλῆς πληροφορηθεὶς τοῦτο δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου διατάσσει αὐτὸν νὰ μὴν ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ ὅτι δύναται νὰ πέμψῃ εἰς αὐτὸν δεκακισχιλίους ἄν-

δρας καὶ ἄλλους ἀκόμη ἐν ἀνάγκῃ, ἐὰν δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς· ὁ Πασόμπεης συνεβούλευσε τὸν Βελῆν νὰ σεβασθῇ τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου καὶ οὐχὶ τὰς τοῦ πατρός· ὑπήκουσε καὶ ἀμφότεροι ἀπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν· ὁ τύραννος μαθὼν τὴν παρακοὴν ταύτην ἐγένετο παράφρων ἐξ ὀργῆς· νοήσας δὲ ὅτι ὁ Ἰσμαὴλ παρεκίνησεν εἰς τοῦτο τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἶπε «Καὶ εἰς τὸ κέρατο τοῦ βωδιοῦ νὰ ἐμβῇ δὲν θὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὰ χέριά μου»· γράφει δὲ πρὸς τὸν Βελῆν τὰ ἑξῆς :

«Τέκνον μου· δὲν ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον ἀφ' »οὗ σοῦ ἔγραψα· σοῦ στέλλω τοὺς ἰδικούς μου ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι μὲ »παρεκάλεσαν νὰ ἦναι μαζύ σου».

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τούτους νὰ φονεύσουν τὸν γαμβρόν του Πασόμπεην ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς ἀρκοῦσαν ἀμοιβήν, ἀλλ' ὁ Πασόμπεης ἐνόησε τὸν σκοπὸν καὶ προεφυλάττετο. Ἡμέραν τινὰ συναντήσαντες αὐτὸν ἐν Λαρίσσῃ, ὅπου μετέβη, ἐπυροβόλησαν, ἀνεπιτυχῶς ὅμως, ἀντεπυροβολήθησαν δὲ καὶ ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐπληγώθησαν δύο· ὁ τύραννος ηὐχαρίστησεν αὐτοὺς ἐν τούτοις, διότι ἐπετέλεσαν τὸ καθῆκον αὐτῶν· ὁ Βελῆ Πασᾶς ὠργίσθη διὰ τὸν δόλον τοῦ πατρὸς ἐν ᾧ ὁ Πασόμπεης βλέπων ἑαυτὸν διακινδυνεύοντα ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ δολίου Ἀλῆ, μετέβη εἰς Εὔβοιαν· ἐκεῖ ἔτυχε φιλικωτάτης ὑποδοχῆς παρὰ τῷ Ὀμὲρ Πασᾷ· ἀλλ' ὁ ἐπιδιώκων τὸν φόνον αὐτοῦ τύραννος ἀποστέλλει καὶ ἐκεῖ ἄνδρας, οἵτινες ἔθηκαν βαρέλιον πυρίτιδος ἵνα ἀνατινάξωσι τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ διέμενε· ἡ πυρῖτις δὲν ἀνεφλέχθη ὅμως καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ἐκ τῆς θρασείας ταύτης ἀποπείρας καταταραχθεὶς ὁ Πασᾶς τῆς Εὐβοίας ἔδωκεν αὐστηρὰς διαταγὰς πρὸς σύλληψιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνοι εἶχον ἤδη ἀναχωρήσῃ· ὁ ἀτυχὴς Πασόμπεης οὕτω διωκόμενος ἀπῆλθεν εἰς Βιτώλια, ἀλλὰ πανταχοῦ παρηκολούθει αὐτὸν ὁ φοβερὸς Ἀλῆς· καὶ ἄλλη ἀπόπειρα καὶ ἐκεῖ· μόλις δὲ διεσώθη καὶ ἐκ ταύτης πηδήσας ἔκ τινος παραθύρου. Οὕτω διωκόμενος κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου κατήγγειλε τὰ συμβαίνοντα, ἅτινα ὅμως διέψευδον οἱ αὐτόθι πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροὶ φίλοι τοῦ τυράννου· διὰ τῶν ἐκεῖ φίλων αὐτοῦ πληροφορεῖται ὁ Ἀλῆς τὴν ἐκεῖσε μετάβασιν τοῦ Ἰσμαὴλ· καὶ δὲν ἐφοβήθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπόν του· πρὸς τοῦτο ἀπέστειλε πέντε ἱππεῖς δοὺς αὐτοῖς τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας· ἅμα ἀφικόμενοι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἠρεύρευσαν νὰ μάθωσι τὴν κατοικίαν τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ μαθόντες ταύτην μετέβησαν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ φόνου ἔχοντες ἑτοίμους τοὺς ἵππους πρὸς φυγήν· ὁ Ἰσμαὴλ ἐκάθητο καπνίζων εἰς παράθυρον· καὶ ἐπυροβόλη-

σαν μὲν κατ' αὐτοῦ διὰ πιστολίων, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς, ἐκ τῶν θραυσθεισῶν ὅμως ὑέλων ἐπληγώθη ἐλαφρῶς· μετὰ τοῦτο ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Περιδεὴς ὁ Ἰσμαὴλ ἔσπευσε ν' ἀνακοινώσῃ τὸ γεγονὸς εἰς τοὺς μεγιστάνας ἀναγγείλαντας τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον, ὅστις τοσοῦτον ὠργίσθη ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ, ὥστε καθήρεσεν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἔδωκε δὲ τοὺς τίτλους τούτου καὶ τὸν βαθμὸν στρατάρχου εἰς τὸν Πασόμπεην μετὰ τῆς διαταγῆς νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμου στρατοῦ καὶ ἐκτελέσῃ τὴν κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἀπόφασιν· οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν τολμηροτάτην ἀπόπειραν δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτόν.

Ἐπιστρέψας εἰς Θεσσαλίαν ὁ Πασόμπεης συνεκέντρωσεν αὐτόθι πολυάριθμον στρατόν, γινώσκων δὲ ἅτι γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς ἐν Ἠπείρῳ τὴν ἀξίαν τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν τύραννον ἔχθραν αὐτῶν προσκαλεῖ αὐτοὺς γράψας τὴν ἐπιστολὴν ταύτην:

«Ἀπὸ τὸν ὑψηλότατον Ἰωαννίνων καὶ Δελβίνου Βαλεσῆ πρὸς τοὺς Σουλιώτας καπεπαναραίους μικροὺς καὶ μεγάλους ὅπου εὑρίσκεσθε εἰς τοὺς Κορφοὺς καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐπίλοιπα νησία, μετὰ τὸν χαιρετισμόν μου σᾶς φανερόνω ὅτι ὁ κραταιότατος καὶ πολυχρόνιος ἡμῶν βασιλεὺς μοῦ ἔκαμεν ἰναγέτι τρία τούγια (μοῦ ἐχάρισε τρία ἀξιώματα) καὶ μασούσῃ τὰ Ἰωάννινα καὶ Δέλβινον· τὰ δὲ τούγια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ Βελῆ Πασᾶ καὶ ἐπίλοιπα αὐτῆς τῆς οἰκογενείας τὰ ἐσήκωσε καὶ μὲ ὑψηλὸν φιρμάνι τοὺς προστάζει νὰ σηκωθῇ ὅλη αὐτὴ ἡ οἰκογένεια, μικροὶ καὶ μεγάλοι, νὰ ὑπάγουν νὰ κατοικήσουν εἰς τὸ Τεπελένι. Λοιπόν, ἀφ' οὗ λάβετε τὸ παρὸν μπουγιουρτί μου (διαταγὴν) εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ σηκώσητε ὅλοι σας τὰ ὄμματά σας καὶ τὰς χεῖράς σας εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ κάμητε δουὰ (δέησιν) διὰ τὴν ζωὴν τοῦ κραταιοτάτου βασιλέως ὅπου μὲ αὐτὸ τὸ μεγάλο του γεχμέτι (εὐσπλαγχνίαν) κράζει ὀπίσω εἰς τὴν πατρίδα τους ὅλους ἐσᾶς διὰ νὰ πάρητε τὰ μούλκιά σας (κτήματα) καὶ σπήτιά σας καὶ νὰ μεταγνωρίσητε, τοὺς συγγενεῖς σας καὶ ἰδικούς σας· διὰ τοῦτο δὲν χρειάζεται ἀργοπορία, ἀλλ' ἀμέσως ν' ἁρματωθῆτε μὲ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα σας ὑπακοὴν καὶ μὲ τὸν ζῆλον καὶ πόνον τῆς ἀγαπημένης σας πατρίδος νὰ σηκωθῆτε νὰ ὑπάγητε ὅλοι εἰς τὸν καπετὰν μπέην, νὰ ἐμβῆτε ὑποκάτω εἰς τὴν σημαίαν τῆς βασιλικῆς ἀρμάδος καὶ ν' ἀκολουθήσητε ταῖς ὀρδινίαις της (διαταγάς της) καὶ νὰ δώσητε παράδειγμα τῆς ἀνδρείας ὅλων τῶν συμπατριωτῶν σας, νὰ θαυμάσῃ ὅλος ὁ κόσμος πόσην ἐπιθυμίαν ἔχετε εἰς τὴν βασιλικὴν προσταγὴν καὶ

πόσον ἠξεύρετε νὰ τιμᾶτε τὴν πατρίδα σας καὶ τὰ χώματα ὁποῦ σᾶς ἐγέννησαν.

Ὑγιαίνετε.

Λάρισσα 30 Ἰουλίου 1826.

(Τ. Σ.) ΒΕΖΥΡ ΙΣΜΑΗΛ ΠΑΣΑΣ

Ἀφ' οὗ οἱ Σουλιῶται ἔλαβον ἐν Κερκύρᾳ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰσμαὴλ Πασᾶ συνῆλθον καὶ ἀναγνώσαντες αὐτὴν διώρισαν τρεῖς πληρεξουσίους τὸν Νότην Βότσαρην, Πήλιον Γούσην καὶ Ναστούλην Δαγκλῆν ὅπως μεταβῶσιν εἰς Πρέβεζαν καὶ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Καπετὰν Πασᾶ· τούτους ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα ἐν τῇ ναυαρχίδι. Μετὰ τὴν περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ συνδιάσκεψιν ἀπέβησαν εἰς Ἤπειρον περὶ τοὺς 700 καὶ μεταβάντες εἰς Ἰωάννινα, ὅπου εὗρον ἱκανοὺς ἐξέχοντας Ἀλβανοὺς ἐγκαταλιπόντας τὸν τύραννον, ἡνώθησαν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ· μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ ὁ Πασόμπεης μετ' ἀρκετῆς δυνάμεως στρατοῦ κατέφθασεν ἐκ Λαρίσσης καὶ ἀναλαμβάνει ὅλην τὴν διοίκησιν ὅλου τοῦ συναθροισθέντος στρατοῦ συμποσουμένου εἰς 60,000 ἄνδρας περίπου. Οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου πιστοὶ τῷ τυράννῳ εναπομείναντες ἦσαν ὡσεὶ ἑξακισχίλιοι.

Λαβὼν τ' ἀναγκαῖα πρὸς πολιορκίαν μέτρα καὶ διατάξας πάντα πρὸς τοῦτο ὁ Ἰσμαὴλ προσκαλεῖ τοὺς Σουλιώτας ἀρχηγοὺς καὶ εὐχαριστεῖ αὐτούς, διότι πρῶτοι ἐπολέμησαν τὸν Ἀλῆν καὶ παρέσχον ἐκδούλευσιν εἰς τὸν Σουλτάνον· ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας οἱ Σουλιῶται ζητοῦσι παρὰ τοῦ Ἰσμαὴλ κατὰ τὰ ὑπεσχημένα τὴν ἀπόδοσιν τῆς προσφιλοῦς πατρίδος ὅπως ἐγκαταστῶσιν ἐν αὐτῇ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν· ἀλλ' ἐκεῖνος συνέστησεν αὐτοῖς ὑπομονὴν ὑπισχνούμενος τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς· μετὰ δύο μῆνας ἐπαναλαμβάνουσι τὴν αἴτησιν· ἀλλὰ πάλιν παρέχεται εἰς αὐτοὺς ἡ διαβεβαίωσις ὅτι θὰ πληρωθῇ ὁ πόθος αὐτῶν ἀφ' οὗ κατατραφῇ ὁ Ἀλῆς βραδύτερον, διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος παρέχουσι κωλύματα καὶ οἱ Μπέϊδες, ὧν αἱ οἰκογένειαι κατοικοῦσιν ἤδη ἐντὸς τοῦ Σουλίου ὅπου ἀνήγειραν οἰκίας καὶ ναούς· ἦσαν δὲ τότε ἐντὸς τοῦ Σουλίου 1800 οἰκογένειαι τουρκικαί, ἐφοβεῖτο δ' ἔλεγε νὰ ἐπιβληθῇ αὐτοῖς μὴ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Ἀλῆ. Οἱ Σουλιῶται ἐνόησαν τότε ὅτι μάτην ἀνέμενον καὶ ὅτι ἐξηπατῶντο, λαβόντες δὲ καὶ ἐπιστολὰς τῶν Φιλικῶν, εἰς τὰς ὁποίας συνίστων αὐτοῖς νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Ἀλῆ, ἐλησμόνησαν τόσα αἵματα, τόσα μαρτύρια, τὴν καταδίωξιν καὶ καταστροφὴν χάριν τῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ νύκτωρ ἦλθον εἰς συνεννόησιν καὶ συμφωνίαν πρὸς τὸν ἐχθρόν των Ἀλῆν· καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἔδωκαν

ὁμήρους τοὺς Κ. Βότσαρην, Ναστούλην Δαγκλῆν, Γ. Ζέρβαν, Κ. Τζαβέλαν καὶ Κίτσον Κολιοδημήτρην, ὁ δὲ Ἀλῆς τὸν ἔγγονον αὐτοῦ Χασιὰν Πασᾶ· μετὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ ἔδωκεν ὁ Ἀλῆς καὶ τὸ κομβολόγιόν του ἵνα ἐπιδείξωσι τοῦτο εἰς τὸν φρούραρχον τῆς Κιάφας Μοῦρτον Τζάλην καὶ ἐπιτραπῇ αὐτοῖς ἡ εἰς αὐτὴν εἴσοδος.

Μετὰ τοσαῦτα δεινοπαθήματα καὶ τοσούτων ἐτῶν ἀπουσίαν ἐπανέκτων πάλιν τὸ ἠγαπημένον Σοῦλι.. Ἀμέσως δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ἑνωθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Βασιλικῶν στρατευμάτων τῶν περὶ τὸ Σοῦλι καὶ τρέψαντες αὐτὰ εἰς φυγὴν κατεδίωξαν φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας.

Ὁ Νότης Βότσαρης καὶ Πήλιος Γούσης ἔγραψαν ἀμέσως εἰς Κέρκυραν εἰς τὸν Λάμπρον Γούσην νὰ συναθροίσῃ ὅλους τοὺς πατριώτας, ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀνήγγελλον τὴν μετὰ τοῦ Ἀλῆ συμμαχίαν καὶ πάντα τὰ συμβάντα· περὶ τοὺς 500 τότε Σουλιώτας ὑπὸ τὸν Λάμπρον Γούσην καὶ Γεώργιον Μαλάμον ἐπιβάντες πλοίων ναυλωθέντων ὑπὸ τῶν Φιλικῶν Αὐγουστίνου Καποδίστρια, Ἰωάννου Κεφαλᾶ καὶ Γεροστάθη ἀπέπλευσαν ἀφέντες εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν φροντίδα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Σουλτάνος βλέπων παρατεινομένην τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ ἀντικατέστησε τὸν ἀνίκανον Πασσόμπεην διὰ τοῦ ἱκανοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου γαμβροῦ τοῦ Χουρσὶτ Πασσᾶ ὅστις ἐμπιστευθεὶς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐξέχοντας ἐν Τριπόλει ἀπῆλθεν εἰς Ἤπειρον καὶ διὰ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλῆ, τὴν ὁποίαν ἐπὶ ἀργυροῦ δίσκου ἐπέδειξεν εἰς ὅλον τὸν στρατὸν καὶ ἔστειπεν ἔπειτα εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς περιφήμου Βασιλικῆς.

Μαθὼν ὁ Χουρσὶτ τὸν ἐκ Κερκύρας ἀπόπλουν τῶν Σουλιωτῶν διατάσσει τὸν Καπετὰν Πασσᾶ εἰς Πρέβεζαν νὰ περιπολῇ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου ὅπως μὴ ἀποβῶσιν, συνάμα δὲ καὶ ἕτερον Πασσᾶν νὰ καταλάβῃ πάντα τὰ ὕποπτα μέρη τῆς Ἠπειρωτικῆς παραλίας μετὰ ἀρκετῆς δυνάμεως, ἐκπλεύσαντες ἐκ Κερκύρας οἱ Σουλιῶται κατέπλευσαν αὐθημερὸν εἰς Σπλάντζαν ἀντικρὺ νύκτωρ καὶ κατηυθύνοντο πρὸς τὸ Σοῦλι· καθ' ὁδὸν συναντῶσι τὴν προφυλακὴν τῶν Τούρκων πρὸς οὓς ἐρωτηθέντες ποῖοι ἦσαν ἀπήντησαν Ἀλβανιστὶ «Τοῦρκοι τοῦ ὁμὲρ Πασσᾶ»· εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν νὰ πλησιάσωσιν οἱ Σουλιῶται ἀπήντησαν νὰ περιμένωσιν ὀλίγον ὅπως τοποθετήσωσι τὰ πράγματά των· κατὰ τὸ μεταξὺ δὲ παρεσκευάσθησαν καταλαβόντες ἀμυντικὰς θέσεις· μετ' ὀλίγον ἐννοοῦσιν οἱ Τοῦρκοι ὅτι

είνε Σουλιώται καὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτῶν καταφθάνουσιν ὅμως καὶ ἄλλοι Σουλιῶται ἐκ συνεννοήσεως καὶ συγκροτεῖται σπουδαία μάχη, καθ' ἣν ἐξ αὐτῶν μὲν ἐφονεύθησαν πέντε καὶ ἐπληγώθησαν ἑπτὰ ἐκ δὲ τῶν Τούρκων οὐκ ὀλίγοι.

Τὸ φρούριον Γλυκὺ πλησίον τοῦ Σουλίου κατὰ τὸ Φανάριον κατείχετο ὑπὸ Τσάμηδων ὑπὸ τὸν Χουσεὶν Τσαπάρη· τοῦτο ἐπολιόρκησαν περὶ τοὺς 400 Σουλιῶται· ὁ φρούραρχος Χουσεὶν ἀρχαῖος φίλος τοῦ Λάμπρου Γούση πατρός μας καταδιωκόμενος καὶ αὐτὸς ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ καὶ σχετισθεὶς μετ' αὐτῶν ἐν Κερκύρᾳ παρέδωκε τὸ φρούριον· κατεῖχε δὲ τὸ φρούριον τοῦτο σπουδαίαν θέσιν ὡς πρὸς τὸ Σοῦλι καὶ ἐδέσποζεν ὅλης τῆς πλουσίας πεδιάδος τοῦ Φαναρίου.

Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Χουρσὶτ ἐκ Τριπόλεως καὶ ἀνεφάνησαν ἐπαναστατικὰ ἐν Πελοποννήσῳ κινήματα· ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἀποστέλλει ἐσπευσμένως τὸν 'Ιταλὸν ἰατρὸν αὐτῆς μετ' ἐπιστολῆς εἰς 'Ιωάννινα· κατὰ τὴν θέσιν «Πέντε Πηγάδια» ἐφύλαττον Σουλιῶται περὶ τοὺς 150 ὑπὸ τὸν Λάμπρον Γούσην καὶ Νικόλαον Κάσκαρην οἵτινες διερχόμενοι ἐκεῖθεν τὸν ἀπεσταλμένον καὶ μαθόντες παρ' αὐτοῦ ὅτι μεταβαίνει εἰς 'Ιωάννινα συλλαμβάνουσι καὶ εὑρίσκουσιν ἐρευνήσαντες αὐτὸν τὴν πρὸς τὸν Χουρσὶτ ἐπιστολήν·ὡδήγησαν ἔπειτα εἰς τὸ Σοῦλι ὅπου συνενοήθησαν μετ' αὐτοῦ ἰταλιστὶ διὰ τοῦ γινώσκοντος τὴν ἰταλικὴν Γ. Ζέρβα· ἐζήτησε συγγνώμην διότι νομίσας 'Αλβανοὺς ὡμίλησε πρὸς αὐτούς, ὅτε τοὺς συνήντησε, τραχέως, καὶ τοὺς ηὐχαρίστησε διότι ἔτυχε παρ' αὐτῶν περιποιήσεων· ἀπεσφράγισαν ἔπειτα τὴν ἐπιστολὴν γεγραμμένην Τουρκιστί, ἔχουσαν δὲ οὕτω «Βεζύρη μου· φθάσε τὸ ταχύτερον ἐδῶ, διότι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἴμεθα εἰς χεῖρας τῶν Γκιαούριδων αἰχμάλωτοι»· ἐκράτησαν αὐτήν, τὸν δὲ ἰατρὸν ἀπέλυσαν.

'Εν ᾧ ἐν τῷ ἐν 'Ηπείρῳ στρατοπέδῳ παρεσκευάζοντο πρὸς ἀναχώρησιν, ὁ Πασόμπεης παρουσιάζει τοὺς πέντε ὁμήρους (ρεχέμια) Σουλιώτας, οἵτινες εἶχον δοθῆ τῷ 'Αλῆ, εἰς τὸν Χουρσίτ, οὗτος δὲ παρακινεῖ αὐτοὺς νὰ γράψωσιν εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ πατριώτας των εἰς τὸ Σοῦλι νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του μὲ διπλοῦν μισθὸν καὶ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Πελοπόννησον· «θὰ 'πάγω νὰ πωλήσω ταῖς Μωραΐτισσαις, εἶπεν, ἕνα γρόσι τὴ μία»· ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἀπήντησαν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον «εἴμεθα ὡρκισμένοι νὰ πολεμήσωμεν ὄχι τοὺς ἀδελφούς μας, ἀλλὰ τὸν κοινὸν ἐχθρόν». Ἔξω φρενῶν ἐγένετο ἀκούσας τὴν τολμηρὰν αὐτὴν ἀπάντησιν, ἔσυρε τὴν γενειάδα του ἐξ ὀργῆς «τοὺς ἀπειλεῖ ὅτι δὲν θὰ ἀφήσῃ πέτρα ἐπάνω σὲ πέτρα εἰς τὸ

ὑπηρετοῦντας καὶ ἄλλους Ἕλληνας. Ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι ἐδόθη ὑπόσχεσις αὐτοῖς νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ ἐγχωρίῳ στρατῷ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἔμενεν ἀμετάπειστος· ἀπελπισθέντες ἐκ τούτου ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν ν'ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Ἤπειρον, καὶ τοῦτο ὅμως ἠρνήθη αὐτοῖς εἰπὼν ὅτι τὸ ἔθνος αὐτοῦ διατελεῖ ἐν φιλίᾳ μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ διαταραχθῇ ἡ ἡσυχία φίλης δυνάμεως, ἐξέδωκε δὲ καὶ προκήρυξιν, δι' ἧς ἀπηγορεύετο ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ εἰς πάντα Σουλιώτην νὰ διαβῇ εἰς Ἤπειρον. Ὁ Μέτλανδ ἐξεπροσώπει τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικήν, καθ'ἣν δὲν συνέφερε τότε εἰς τοὺς κυρίους τῆς Ἑλληνικῆς Ἑπταννήσου ἐξέγερσίς τις ἀντικρὺ ἐν Ἠπείρῳ· τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπονείδιστος πώλησις τῆς Πάργας εἰς τὸν τύραννον.

Κερκυραῖός τις Ῥίζος ὀνόματι γινώσκων κάλλιστα τοὺς ἀγγλικοὺς νόμους ἔκραξε τὸν πατέρα μας καὶ λέγει ἐμπιστευτικῶς εἰς αὐτὸν περὶ τῶν ἀγγλικῶν νόμων σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτῶν καὶ δοὺς ἀντίγραφον ὥρκισεν αὐτὸν εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος νὰ τηρήσῃ μυστικότητα διὰ τὸν φόβον τοῦ Μέτλανδ. Ὁ πατὴρ μας συγκαλεῖ τοὺς πατριώτας, καὶ γράφουσιν ἀναφορὰν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γεώργιον, καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτὴν δι' ἀνθρώπου ἐπὶ τούτῳ.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ ἐκπατρισθέντες μετήρχοντο διαφόρους ἐργασίας πρὸς πορισμὸν τοῦ ἄρτου!

Ἡμέραν τινὰ ὁ Λάμπρος Βεῖκος καὶ ὁ πατὴρ μας μετέβησαν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον διὰ νὰ μάθωσι νέον τι περὶ τῆς πατρίδος· ἐκεῖ ἦλθε καὶ Χότζας τις πωλῶν σφάγια· τὰ σφάγια ταῦτα ἠγόρασαν οἱ ἀνωτέρω καὶ ἔκτοτε συνῆψαν σχέσεις φιλίας· ἐκεῖ παρατυχὼν καὶ Σκοδριάνος τις, Ρεΐζης τὸ ὄνομα, γνωστὸς τοῦ πατρός μας Λάμπρου εἶπεν εἰς αὐτὸν «Διὰ τί δὲν πηγαίνετε εἰς τὸν ἀφέντην μου Σκοδριὰν Πασᾶ ποῦ ἔχει πόλεμο μὲ τὸν Ἀλῆ;» ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνοι ἐξέφραζον ἐνδοιασμοὺς ἂν θὰ γένωνται δεκτοί, προσθέτει «Ἐσᾶς δὲν θέλει ποῦ εἶσθαι τὰ πρῶτα παλληκάρια; γράψετε ἓν γράμμα ὅλοι οἱ καπεταναῖοι καὶ τὸ δίδω ἐγὼ εἰς τὸν ἀφέντην μου». Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Συνῆλθον οἱ Σουλιῶται καὶ ἔγραψαν τὴν ἐπιστολήν, ὁ δὲ πατὴρ μας ἐνεχείρισεν αὐτὴν εἰς τὸν Σκοδριάνον, καὶ ὁ Χότζας ἐπεδοκίμασε τοῦτο· ἀλλ' ἀναχωρήσας μετὰ τοῦ Σκοδριάνου διὰ νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλῆ παραπείθει τοῦτον ἵνα δώσῃ τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν τύραννον ἐπ' ἐλπίδι μεγάλης ἀμοιβῆς· ὁ Σκοδριάνος ἐπείσθη εἰς τοὺς λόγους τοῦ Χότζα καὶ μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα ἐνεχείρισε τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἀλῆν, δι' ἣν πρὸς ἐκδούλευσιν ἠμείφθησαν ἀμφότεροι

γενναιότατα. Ὁ τύραννος γράφει ἀμέσως τότε εἰς Πρέβεζαν νὰ ἑτοιμάσωσιν ἓν μέγα πλοῖον καὶ 3 ἢ 4 κανονιοφόρους ναυλοχούσας ἐν τῷ λιμένι· τοὺς ναύτας τοῦ μεγάλου πλοίου εἶχε μετεμφιέσει μὲ ναυτικὴν ἐνδυμασίαν Τουλτζάνικην καλουμένην, οἵαν ἐφόρουν οἱ ναῦται τοῦ Πασᾶ τῆς Σκόδρας· καὶ τοῦτο μὲν διέταξε νὰ πλεύσῃ εἰς Κέρκυραν, τὰς δὲ κανονιοφόρους εἰς Βουθρωτόν. Ἅμα κατέπλευσε τὸ πλοῖον εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας ἐξῆλθεν ὁ γνωστὸς Σκοδριάνος μετ' ἄλλου τινὸς ἐπισήμου Βέη νεανίου φέροντος χρυσοκέντητον στολὴν διὰ μεγάλης λέμβου εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον, ὁπόθεν ἀπέστειλαν φύλακά τινα καὶ ἐκάλεσαν τὸν πατέρα μας μεταβάντα ἀμέσως παρ' αὐτοῖς· ἀφ' οὗ ἐχαιρετίσθησαν, ὁ ἐκ Σκόδρας γνωστὸς Ῥεΐζης εἶπεν εἰς τὸν Γούσην: «Καπετὰν Λάμπρο, σᾶς ἐδούλεψα, τὸ γράμμα τὸ ἔδωκα εἰς τὸν Σκοδριὰν Πασᾶν καὶ ἰδοὺ ποῦ στέλλει τώρα τὸν πρῶτον Τσοχαντάρην του μὲ τὴν ἀπάντησιν»· λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἔσπευσε νὰ συγκαλέσῃ τοὺς πατριώτας καὶ ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον πάντων· εἶχε δὲ οὕτω:

«*Σουλιῶται 'ξακουστοὶ καὶ πολεμάρχοι φοβεροί.*

Ἔλαβα τὴν ἐπιστολήν σας μὲ τὸν Καπετὰν Ῥεΐζην καὶ ἐχάρηκα πολὺ ποῦ μοῦ γράφετε νὰ ἔλθητε εἰς τὸ ὀτζάκι μου, ἔλαβα πολλὴ χαρά· ἰδοὺ ὁποῦ σᾶς στέλλω τὸν πρῶτον Τσοχαντάρη τοῦ σεραγίου μου καὶ τὸν φίλον σας Καπετὰν Ῥεΐζην μὲ καράβι καὶ νὰ κινήσητε νὰ ἔλθητε χωρὶς ἄλλο· τὰ παλληκάρια ἔχουν ἕνα γρόσι τὴν ἡμέρα, εἰς τοὺς καπεταναίους ξέρω μόνος μου τί θὰ τοὺς δώσω.

Ὑγιαίνετε.

Σκόδρα 10 Αὐγούστου 1817.

(Τ. Σ.) ΜΑΧΜΟΥΤ ΠΑΣΑΣ ΣΚΟΔΡΙΑΝΟΣ».

Ἀφ' οὗ ἀνέγνωσαν τὴν ἐπιστολὴν ἀμέσως μετέβησαν καὶ εἰδοποίησαν τὸν Καπετὰν Ῥεΐζην καὶ τὸν Τσοχαντάρην ὅτι εἶναι ὅλοι οἰκογενειάρχαι καὶ νὰ περιμένῃ ἐπὶ 6—7 ἡμέρας νὰ ἑτοιμασθῶσι καὶ οἰκονομήσωσι τὰς οἰκογενείας αὐτῶν· εἰς τοῦτο συνήνεσαν καὶ οἱ ἄνω ῥηθέντες Τοῦρκοι. Μετὰ μίαν ἡμέραν ἦλθεν εἰς Κέρκυραν ὁ Χότζας συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων, ὧν ὁ εἷς ἦτο Χριστιανός· ὁ Χότζας ἐδικαιολόγησε τὴν βραδύτητα αὐτοῦ προφασισθεὶς ἀσθένειαν καὶ προσθεὶς ὅτι ἔρχεται τώρα νὰ ἐξοφλήσουν τοὺς λογαριασμοὺς φέρων προσέτι καὶ ἄλλα σφάγια. Ὁ ῥηθεὶς ὅμως Χριστιανὸς ἀκόλουθος αὐτοῦ, ἅμα ὁ Χότζας ἀπεμακρύνθη, ἔκραξε κρυφίως τὸν πατέρα μας καὶ ἐρωτᾷ αὐτὸν «Καπετὰν Λάμπρο, θὰ ὑπάγῃς καὶ σὺ μὲ τὸ κα-

ράδι;» «Θὰ ὑπάγω, ἀπαντᾷ ὁ πατήρ μας· διὰ τί μ' ἐρωτᾷς;» Ἐγὼ εἶμαι Χριστιανός, λέγει ἐκεῖνος, ἔχω πάρει μία Σουλιωτοποῦλα, τὴν ὁποίαν εἶχε πιάσει σκλάβα ὁ Ἀγᾶς μου εἰς τὸ Ζάλογκον, τὴν θυγατέρα τοῦ Κίτσου Μπαλαμπάνη· ὁ πατήρ μας προσθέτει· «ἐδῶ εὑρίσκονται καὶ δύο ἀδέλφιά της....» «Σὲ ὁρκίζω, ἐξακολουθεῖ ὁ Χριστιανός, νὰ μὴ μάθῃ κανένας ὅ,τι θὰ σοῦ εἰπῶ· τὸ καράβι αὐτὸ εἶναι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τώρα ποῦ ἐπεράσαμεν ὁ Χότζας ἔδωκεν εἰς τὸ πλοῖον πέντε κριάρια καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ Βουθρωτὸν εἶναι ἀκόμη τρία τέσσαρα μικρότερα καὶ τουρκικὸς στρατὸς καὶ δὲν ἀφήνουν κανένα νὰ περάσῃ πέρα διὰ νὰ μὴ ἀνακαλυφθοῦν τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ». Εὐχαριστήσας τὸν Χριστιανὸν εἶπεν εἰς αὐτὸν ν' ἀπομακρυνθῇ διὰ νὰ μὴ παρατηρηθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἔδραμε δὲ ὁ πατήρ μας καὶ ἀνήγγειλε τὰ τεκταινόμενα καὶ εἰς τοὺς πατριώτας, οἵτινες κατήγγειλαν τοὺς σκοποὺς τοῦ τυράννου εἰς τὸν ἁρμοστὴν Μέτλανδ· ἔλαβον ὅμως ὡς ἀπάντησιν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ καὶ ὅτι ἂν καταβάλωσι 50,000 ταλλήρων δύναται νὰ κατάσχῃ τὸ πλοῖον! Ἐν τούτοις εἰδοποιήθη τὸ πλοῖον νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν λιμένα· ὁ πατήρ μας μετὰ τριῶν ἄλλων μεταβὰς εἰς τὸ λιμεναρχεῖον καὶ εὑρὼν ἀνθρώπους τοῦ πλοίου εἶπεν, ὅτι ὁ Χότζας ἐπρόδωκε τοὺς σκοπούς των· τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀλῆς διέταξε νὰ φονευθῇ ὁ Χότζας.

Μετὰ 5 ἢ 6 μῆνας ἐστάλη βασιλικὴ διαταγὴ εἰς τὸν ἁρμοστὴν Μέτλανδ, δι' ἧς παρείχετο ἡ ἄδεια εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ὅπου θέλουσιν· ἰδὼν ὁ ἁρμοστὴς μετὰ τῆς βασιλικῆς διαταγῆς καὶ τὴν ἐπιστραφεῖσαν ἀναφορὰν τῶν Σουλιωτῶν ἐξωργίσθη καὶ καλεῖ εἰς τὰ ἀνάκτορα πάντας τοὺς Σουλιώτας ἀξιωματικούς· μέμφεται αὐτούς, διότι ἔγραψαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἀνηνέχθησαν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἐζήτησε νὰ μάθῃ τίς ἦτο ὁ εἰσηγήσας εἰς αὐτοὺς τὸ διάβημα τοῦτο· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι ὑπηρετοῦντες ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῷ ἀγγλικῷ στρατῷ γινώσκουσι καὶ τοὺς ἀγγλικοὺς νόμους· δὲν ἠδύνατο ὅμως πλέον μετὰ τὴν βασιλικὴν διαταγὴν ὁ Μέτλανδ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς εἶχε καταστήσει διοικητὰς τῆς Πελοποννήσου τὸν υἱόν του Βελῆν καὶ τὸν ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸν Ἰσμαὴλ Πασόμπεην. Ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις συνεπείᾳ παραπόνων τῶν κατοίκων αὐτῆς διέταξε τὴν μετάθεσιν τοῦ Βελῆ Πασᾶ μετὰ βαθμοῦ ἀνωτέρου εἰς Θεσσαλίαν· ἀλλ' ὁ Ἀλῆς πληροφορηθεὶς τοῦτο δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου διατάσσει αὐτὸν νὰ μὴν ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ ὅτι δύναται νὰ πέμψῃ εἰς αὐτὸν δεκακισχιλίους ἄν-

δρας καὶ ἄλλους ἀκόμη ἐν ἀνάγκῃ, ἐὰν δὲν εἶναι ἐπαρκεῖς· ὁ Πασόμπεης συνεβούλευσε τὸν Βελῆν νὰ σεβασθῇ τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου καὶ οὐχὶ τὰς τοῦ πατρός· ὑπήκουσε καὶ ἀμφότεροι ἀπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν· ὁ τύραννος μαθὼν τὴν παρακοὴν ταύτην ἐγένετο παράφρων ἐξ ὀργῆς· νοήσας δὲ ὅτι ὁ Ἰσμαὴλ παρεκίνησεν εἰς τοῦτο τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἶπε «Καὶ εἰς τὸ κέρατο τοῦ βωδιοῦ νὰ ἐμβῇ δὲν θὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὰ χέριά μου»· γράφει δὲ πρὸς τὸν Βελῆν τὰ ἑξῆς:

«Τέκνον μου· δὲν ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον ἀφ' »οὗ σοῦ ἔγραψα· σοῦ στέλλω τοὺς ἰδικούς μου ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι μὲ »παρεκάλεσαν νὰ ἦναι μαζύ σου».

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τούτους νὰ φονεύσουν τὸν γαμβρόν του Πασόμπεην ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς ἀρκοῦσαν ἀμοιβήν, ἀλλ' ὁ Πασόμπεης ἐνόησε τὸν σκοπὸν καὶ προεφυλάττετο. Ἡμέραν τινὰ συναντήσαντες αὐτὸν ἐν Λαρίσσῃ, ὅπου μετέβη, ἐπυροβόλησαν, ἀνεπιτυχῶς ὅμως, ἀντεπυροβολήθησαν δὲ καὶ ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐπληγώθησαν δύο· ὁ τύραννος ηὐχαρίστησεν αὐτοὺς ἐν τούτοις, διότι ἐπετέλεσαν τὸ καθῆκον αὐτῶν· ὁ Βελῆ Πασᾶς ὠργίσθη διὰ τὸν δόλον τοῦ πατρὸς ἐν ᾧ ὁ Πασόμπεης βλέπων ἑαυτὸν διακινδυνεύοντα ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ δολίου Ἀλῆ, μετέβη εἰς Εὔβοιαν· ἐκεῖ ἔτυχε φιλικωτάτης ὑποδοχῆς παρὰ τῷ Ὀμὲρ Πασᾷ· ἀλλ' ὁ ἐπιδιώκων τὸν φόνον αὐτοῦ τύραννος ἀποστέλλει καὶ ἐκεῖ ἄνδρας, οἵτινες ἔθηκαν βαρέλιον πυρίτιδος ἵνα ἀνατινάξωσι τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ διέμενε· ἡ πυρῖτις δὲν ἀνεφλέχθη ὅμως καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι. Ἐκ τῆς θρασείας ταύτης ἀποπείρας καταταραχθεὶς ὁ Πασᾶς τῆς Εὐβοίας ἔδωκεν αὐστηρὰς διαταγὰς πρὸς σύλληψιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνοι εἶχον ἤδη ἀναχωρήσῃ· ὁ ἀτυχὴς Πασόμπεης οὕτω διωκόμενος ἀπῆλθεν εἰς Βιτώλια, ἀλλὰ πανταχοῦ παρηκολούθει αὐτὸν ὁ φοβερὸς Ἀλῆς· καὶ ἄλλη ἀπόπειρα καὶ ἐκεῖ· μόλις δὲ διεσώθη καὶ ἐκ ταύτης πηδήσας ἔκ τινος παραθύρου. Οὕτω διωκόμενος κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου κατήγγειλε τὰ συμβαίνοντα, ἅτινα ὅμως διέψευδον οἱ αὐτόθι πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροὶ φίλοι τοῦ τυράννου· διὰ τῶν ἐκεῖ φίλων αὐτοῦ πληροφορεῖται ὁ Ἀλῆς τὴν ἐκεῖσε μετάβασιν τοῦ Ἰσμαὴλ· καὶ δὲν ἐφοβήθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπόν του· πρὸς τοῦτο ἀπέστειλε πέντε ἱππεῖς δοὺς αὐτοῖς τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας· ἅμα ἀφικόμενοι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἠρεύρευσαν νὰ μάθωσι τὴν κατοικίαν τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ μαθόντες ταύτην μετέβησαν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ φόνου ἔχοντες ἑτοίμους τοὺς ἵππους πρὸς φυγήν· ὁ Ἰσμαὴλ ἐκάθητο καπνίζων εἰς παράθυρον· καὶ ἐπυροβόλη-

σαν μὲν κατ' αὐτοῦ διὰ πιστολίων, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς, ἐκ τῶν θραυσθεισῶν ὅμως ὑέλων ἐπληγώθη ἐλαφρῶς· μετὰ τοῦτο ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Περιδεὴς ὁ Ἰσμαὴλ ἔσπευσε ν' ἀνακοινώσῃ τὸ γεγονὸς εἰς τοὺς μεγιστάνας ἀναγγείλαντας τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον, ὅστις τοσοῦτον ὠργίσθη ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ, ὥστε καθήρεσεν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ἔδωκε δὲ τοὺς τίτλους τούτου καὶ τὸν βαθμὸν στρατάρχου εἰς τὸν Πασόμπεην μετὰ τῆς διαταγῆς νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμου στρατοῦ καὶ ἐκτελέσῃ τὴν κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἀπόφασιν· οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν τολμηροτάτην ἀπόπειραν δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτόν.

Ἐπιστρέψας εἰς Θεσσαλίαν ὁ Πασόμπεης συνεκέντρωσεν αὐτόθι πολυάριθμον στρατόν, γινώσκων δὲ ὅτι γεννηθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς ἐν Ἠπείρῳ τὴν ἀξίαν τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὴν πρὸς τὸν τύραννον ἔχθραν αὐτῶν προσκαλεῖ αὐτοὺς γράψας τὴν ἐπιστολὴν ταύτην:

«Ἀπὸ τὸν ὑψηλότατον Ἰωαννίνων καὶ Δελβίνου Βαλεσῆ πρὸς τοὺς Σουλιώτας καπεπαναραίους μικροὺς καὶ μεγάλους ὅπου εὑρίσκεσθε εἰς τοὺς Κορφοὺς καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐπίλοιπα νησία, μετὰ τὸν χαιρετισμόν μου σᾶς φανερόνω ὅτι ὁ κραταιότατος καὶ πολυχρόνιος ἡμῶν βασιλεὺς μοῦ ἔκαμεν ἰναγέτι τρία τούγια (μοῦ ἐχάρισε τρία ἀξιώματα) καὶ μασούση τὰ Ἰωάννινα καὶ Δέλβινον· τὰ δὲ τούγια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ Βελῆ Πασᾶ καὶ ἐπίλοιπα αὐτῆς τῆς οἰκογενείας τὰ ἐσήκωσε καὶ μὲ ὑψηλὸν φιρμάνι τοὺς προστάζει νὰ σηκωθῇ ὅλη αὐτὴ ἡ οἰκογένεια, μικροὶ καὶ μεγάλοι, νὰ ὑπάγουν νὰ κατοικήσουν εἰς τὸ Τεπελένι. Λοιπόν, ἀφ' οὗ λάβετε τὸ παρὸν μπουγιουρτί μου (διαταγὴν) εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ σηκώσητε ὅλοι σας τὰ ὄμματά σας καὶ τὰς χεῖράς σας εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ κάμητε δουὰ (δέησιν) διὰ τὴν ζωὴν τοῦ κραταιοτάτου βασιλέως ὅπου μὲ αὐτὸ τὸ μεγάλο του γεχμέτι (εὐσπλαγχνίαν) κράζει ὀπίσω εἰς τὴν πατρίδα τους ὅλους ἐσᾶς διὰ νὰ πάρητε τὰ μούλκιά σας (κτήματα) καὶ σπήτιά σας καὶ νὰ μεταγνωρίσητε, τοὺς συγγενεῖς σας καὶ ἰδικούς σας· διὰ τοῦτο δὲν χρειάζεται ἀργοπορία, ἀλλ' ἀμέσως ν' ἀρματωθῆτε μὲ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα σας ὑπακοὴν καὶ μὲ τὸν ζῆλον καὶ πόνον τῆς ἀγαπημένης σας πατρίδος νὰ σηκωθῆτε νὰ ὑπάγητε ὅλοι εἰς τὸν καπετὰν μπέην, νὰ ἐμβῆτε ὑποκάτω εἰς τὴν σημαίαν τῆς βασιλικῆς ἀρμάδος καὶ ν' ἀκολουθήσητε ταῖς ὀρδινίαις της (διαταγάς της) καὶ νὰ δώσητε παράδειγμα τῆς ἀνδρείας ὅλων τῶν συμπατριωτῶν σας, νὰ θαυμάσῃ ὅλος ὁ κόσμος πόσην ἐπιθυμίαν ἔχετε εἰς τὴν βασιλικὴν προσταγὴν καὶ

πόσον ἠξεύρετε νὰ τιμᾶτε τὴν πατρίδα σας καὶ τὰ χώματα ὁποῦ σᾶς ἐγέννησαν.

Ὑγιαίνετε.

Λάρισσα 30 Ἰουλίου 1826.

(Τ. Σ.) ΒΕΖΥΡ ΙΣΜΑΗΛ ΠΑΣΑΣ

Ἀφ' οὗ οἱ Σουλιῶται ἔλαβον ἐν Κερκύρᾳ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰσμαὴλ Πασᾶ συνῆλθον καὶ ἀναγνώσαντες αὐτὴν διώρισαν τρεῖς πληρεξουσίους τὸν Νότην Βότσαρην, Πήλιον Γούσην καὶ Ναστούλην Δαγκλῆν ὅπως μεταβῶσιν εἰς Πρέβεζαν καὶ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Καπετὰν Πασᾶ· τούτους ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα ἐν τῇ ναυαρχίδι. Μετὰ τὴν περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ συνδιάσκεψιν ἀπέβησαν εἰς Ἤπειρον περὶ τοὺς 700 καὶ μεταβάντες εἰς Ἰωάννινα, ὅπου εὗρον ἱκανοὺς ἐξέχοντας Ἀλβανοὺς ἐγκαταλιπόντας τὸν τύραννον, ἡνώθησαν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ· μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ ὁ Πασόμπεης μετ' ἀρκετῆς δυνάμεως στρατοῦ κατέφθασεν ἐκ Λαρίσσης καὶ ἀναλαμβάνει ὅλην τὴν διοίκησιν ὅλου τοῦ συναθροισθέντος στρατοῦ συμποσουμένου εἰς 60,000 ἄνδρας περίπου. Οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου πιστοὶ τῷ τυράννῳ ἐναπομείναντες ἦσαν ὡσεὶ ἑξακισχίλιοι.

Λαβὼν τ' ἀναγκαῖα πρὸς πολιορκίαν μέτρα καὶ διατάξας πάντα πρὸς τοῦτο ὁ Ἰσμαὴλ προσκαλεῖ τοὺς Σουλιώτας ἀρχηγοὺς καὶ εὐχαριστεῖ αὐτούς, διότι πρῶτοι ἐπολέμησαν τὸν Ἀλῆν καὶ παρέσχον ἐκδούλευσιν εἰς τὸν Σουλτάνον· ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας οἱ Σουλιῶται ζητοῦσι παρὰ τοῦ Ἰσμαὴλ κατὰ τὰ ὑπεσχημένα τὴν ἀπόδοσιν τῆς προσφιλοῦς πατρίδος ὅπως ἐγκαταστῶσιν ἐν αὐτῇ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν· ἀλλ' ἐκεῖνος συνέστησεν αὐτοῖς ὑπομονὴν ὑπισχνούμενος τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς· μετὰ δύο μῆνας ἐπαναλαμβάνουσι τὴν αἴτησιν· ἀλλὰ πάλιν παρέχεται εἰς αὐτοὺς ἡ διαβεβαίωσις ὅτι θὰ πληρωθῇ ὁ πόθος αὐτῶν ἀφ' οὗ κατατραφῇ ὁ Ἀλῆς βραδύτερον, διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος παρέχουσι κωλύματα καὶ οἱ Μπέϊδες, ὧν αἱ οἰκογένειαι κατοικοῦσιν ἤδη ἐντὸς τοῦ Σουλίου ὅπου ἀνήγειραν οἰκίας καὶ ναούς· ἦσαν δὲ τότε ἐντὸς τοῦ Σουλίου 1800 οἰκογένειαι τουρκικαί, ἐφοβεῖτο δ' ἔλεγε νὰ ἐπιβληθῇ αὐτοῖς μὴ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Ἀλῆ. Οἱ Σουλιῶται ἐνόησαν τότε ὅτι μάτην ἀνέμενον καὶ ὅτι ἐξηπατῶντο, λαβόντες δὲ καὶ ἐπιστολὰς τῶν Φιλικῶν, εἰς τὰς ὁποίας συνίστων αὐτοῖς νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Ἀλῆ, ἐλησμόνησαν τόσα αἵματα, τόσα μαρτύρια, τὴν καταδίωξιν καὶ καταστροφὴν χάριν τῆς κοινῆς πατρίδος, καὶ νύκτωρ ἦλθον εἰς συνεννόησιν καὶ συμφωνίαν πρὸς τὸν ἐχθρόν των Ἀλῆν· καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἔδωκαν

ὁμήρους τοὺς Κ. Βότσαρην, Ναστούλην Δαγκλῆν, Γ. Ζέρβαν, Κ. Τζαβέλαν καὶ Κίτσον Κολιοδημήτρην, ὁ δὲ Ἀλῆς τὸν ἔγγονον αὐτοῦ Χασιὰν Πασᾶ· μετὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ ἔδωκεν ὁ Ἀλῆς καὶ τὸ κομβολόγιόν του ἵνα ἐπιδείξωσι τοῦτο εἰς τὸν φρούραρχον τῆς Κιάφας Μοῦρτον Τζάλην καὶ ἐπιτραπῇ αὐτοῖς ἡ εἰς αὐτὴν εἴσοδος.

Μετὰ τοσαῦτα δεινοπαθήματα καὶ τοσούτων ἐτῶν ἀπουσίαν ἐπανέκτων πάλιν τὸ ἠγαπημένον Σοῦλι.. Ἀμέσως δὲ τὴν ἐπιοῦσαν ἑνωθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Βασιλικῶν στρατευμάτων τῶν περὶ τὸ Σοῦλι καὶ τρέψαντες αὐτὰ εἰς φυγὴν κατεδίωξαν φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας.

Ὁ Νότης Βότσαρης καὶ Πήλιος Γούσης ἔγραψαν ἀμέσως εἰς Κέρκυραν εἰς τὸν Λάμπρον Γούσην νὰ συναθροίσῃ ὅλους τοὺς πατριώτας, ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀνήγγελλον τὴν μετὰ τοῦ Ἀλῆ συμμαχίαν καὶ πάντα τὰ συμβάντα· περὶ τοὺς 500 τότε Σουλιώτας ὑπὸ τὸν Λάμπρον Γούσην καὶ Γεώργιον Μάλαμον ἐπιβάντες πλοίων ναυλωθέντων ὑπὸ τῶν Φιλικῶν Αὐγουστίνου Καποδίστρια, Ἰωάννου Κεφαλᾶ καὶ Γεροστάθη ἀπέπλευσαν ἀφέντες εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν φροντίδα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Σουλτάνος βλέπων παρατεινομένην τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ ἀντικατέστησε τὸν ἀνίκανον Πασσόμπεην διὰ τοῦ ἱκανοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου γαμβροῦ τοῦ Χουρσὶτ Πασσᾶ ὅστις ἐμπιστευθεὶς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐξέχοντας ἐν Τριπόλει ἀπῆλθεν εἰς Ἤπειρον καὶ διὰ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλῆ, τὴν ὁποίαν ἐπὶ ἀργυροῦ δίσκου ἐπέδειξεν εἰς ὅλον τὸν στρατὸν καὶ ἔστειπεν ἔπειτα εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς περιφήμου Βασιλικῆς.

Μαθὼν ὁ Χουρσὶτ τὸν ἐκ Κερκύρας ἀπόπλουν τῶν Σουλιωτῶν διατάσσει τὸν Καπετὰν Πασσᾶ εἰς Πρέβεζαν νὰ περιπολῇ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου ὅπως μὴ ἀποβῶσιν, συνάμα δὲ καὶ ἕτερον Πασσᾶν νὰ καταλάβῃ πάντα τὰ ὕποπτα μέρη τῆς Ἠπειρωτικῆς παραλίας μετὰ ἀρκετῆς δυνάμεως, ἐκπλεύσαντες ἐκ Κερκύρας οἱ Σουλιῶται κατέπλευσαν αὐθημερὸν εἰς Σπλάντζαν ἀντικρὺ νύκτωρ καὶ κατηυθύνοντο πρὸς τὸ Σοῦλι· καθ' ὁδὸν συναντῶσι τὴν προφυλακὴν τῶν Τούρκων πρὸς οὓς ἐρωτηθέντες ποῖοι ἦσαν ἀπήντησαν Ἀλβανιστὶ «Τοῦρκοι τοῦ ὀμὲρ Πασσᾶ»· εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν νὰ πλησιάσωσιν οἱ Σουλιῶται ἀπήντησαν νὰ περιμένωσιν ὀλίγον ὅπως τοποθετήσωσι τὰ πράγματά των· κατὰ τὸ μεταξὺ δὲ παρεσκευάσθησαν καταλαβόντες ἀμυντικὰς θέσεις· μετ' ὀλίγον ἐννοοῦσιν οἱ Τοῦρκοι ὅτι

εἶνε Σουλιῶται καὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτῶν καταφθάνουσιν ὅμως καὶ ἄλλοι Σουλιῶται ἐκ συνεννοήσεως καὶ συγκροτεῖται σπουδαία μάχη, καθ' ἣν ἐξ αὐτῶν μὲν ἐφονεύθησαν πέντε καὶ ἐπληγώθησαν ἑπτὰ ἐκ δὲ τῶν Τούρκων οὐκ ὀλίγοι.

Τὸ φρούριον Γλυκὺ πλησίον τοῦ Σο υλίου κατὰ τὸ Φανάριον κατείχετο ὑπὸ Τσάμηδων ὑπὸ τὸν Χουσεὶν Τσαπάρη· τοῦτο ἐπολιόρκησαν περὶ τοὺς 400 Σουλιῶται· ὁ φρούραρχος Χουσεὶν ἀρχαῖος φίλος τοῦ Λάμπρου Γούση πατρός μας καταδιωκόμενος καὶ αὐτὸς ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ καὶ σχετισθεὶς μετ' αὐτῶν ἐν Κερκύρᾳ παρέδωκε τὸ φρούριον· κατεῖχε δὲ τὸ φρούριον τοῦτο σπουδαίαν θέσιν ὡς πρὸς τὸ Σοῦλι καὶ ἐδέσποζεν ὅλης τῆς πλουσίας πεδιάδος τοῦ Φαναρίου.

Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Χουρσὶτ ἐκ Τριπόλεως καὶ ἀνεφάνησαν ἐπαναστατικὰ ἐν Πελοποννήσῳ κινήματα· ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἀποστέλλει ἐσπευσμένως τὸν 'Ιταλὸν ἰατρὸν αὐτῆς μετ' ἐπιστολῆς εἰς 'Ιωάννινα· κατὰ τὴν θέσιν «Πέντε Πηγάδια» ἐφύλαττον Σουλιῶται περὶ τοὺς 150 ὑπὸ τὸν Λάμπρον Γούσην καὶ Νικόλαον Κάσκαρην οἵτινες διερχόμενοι ἐκεῖθεν τὸν ἀπεσταλμένον καὶ μαθόντες παρ' αὐτοῦ ὅτι μεταβαίνει εἰς 'Ιωάννινα συλλαμβάνουσι καὶ εὑρίσκουσιν ἐρευνήσαντες αὐτὸν τὴν πρὸς τὸν Χουρσὶτ ἐπιστολήν· ὡδήγησαν ἔπειτα εἰς τὸ Σοῦλι ὅπου συνενοήθησαν μετ' αὐτοῦ ἰταλιστὶ διὰ τοῦ γινώσκοντος τὴν ἰταλικὴν Γ. Ζέρβα· ἐζήτησε συγγνώμην διότι νομίσας 'Αλβανοὺς ὡμίλησε πρὸς αὐτούς, ὅτε τοὺς συνήντησε, τραχέως, καὶ τοὺς ηὐχαρίστησε διότι ἔτυχε παρ' αὐτῶν περιποιήσεων· ἀπεσφράγισαν ἔπειτα τὴν ἐπιστολὴν γεγραμμένην Τουρκιστί, ἔχουσαν δὲ οὕτω «Βεζύρη μου· φθάσε τὸ ταχύτερον ἐδῶ, διότι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἴμεθα εἰς χεῖρας τῶν Γκιαούριδων αἰχμάλωτοι»· ἐκράτησαν αὐτήν, τὸν δὲ ἰατρὸν ἀπέλυσαν.

'Εν ᾧ ἐν τῷ ἐν 'Ηπείρῳ στρατοπέδῳ παρεσκευάζοντο πρὸς ἀναχώρησιν, ὁ Πασόμπεης παρουσιάζει τοὺς πέντε ὁμήρους (ῥεχέμια) Σουλιώτας, οἵτινες εἶχον δοθῆ τῷ 'Αλῆ, εἰς τὸν Χουρσίτ, οὗτος δὲ παρακινεῖ αὐτοὺς νὰ γράψωσιν εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ πατριώτας των εἰς τὸ Σοῦλι νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του μὲ διπλοῦν μισθὸν καὶ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Πελοπόννησον· «θὰ 'πάγω νὰ πωλήσω ταῖς Μωραΐτισσαις, εἶπεν, ἕνα γρόσι τὴ μία»· ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἀπήντησαν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον «εἴμεθα ὡρκισμένοι νὰ πολεμήσωμεν ὄχι τοὺς ἀδελφούς μας, ἀλλὰ τὸν κοινὸν ἐχθρόν». Ἔξω φρενῶν ἐγένετο ἀκούσας τὴν τολμηρὰν αὐτὴν ἀπάντησιν, ἔσυρε τὴν γενειάδα του ἐξ ὀργῆς «τοὺς ἀπειλεῖ ὅτι δὲν θὰ ἀφήσῃ πέτρα ἐπάνω σὲ πέτρα εἰς τὸ

Σοῦλι» καὶ διατάσσει ἀμέσως ν' ἀποκεφαλισθῶσιν οἱ ὅμηροι καὶ μόμον διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν περὶ αὐτὸν ἐσώθησαν. Φοβούμενος ν' ἀφήσῃ ὄπισθεν αὐτοῦ τοὺς Σουλιώτας ὁ Χουρσὶτ ἀναγκάζεται νὰ μείνῃ ἐν Ἠπείρῳ μετὰ τοῦ πλείστου τοῦ ὑπ' αὐτοῦ στρατοῦ ἀποσπάσας μόνον μέρος διὰ τὴν ἐπαναστατήσασαν Ἑλλάδα, ὅπου ἀντ' αὐτοῦ εἰσβάλλει ἐκ Λαρίσσης ὁ Δράμαλης. Ἑπτακισχίλιοι ἄνδρες τίθενται ὑπὸ τὰς ὁδηγίας ἑνὸς Πασσᾶ καὶ ἐκστρατεύουσι κατὰ τῶν Σουλιωτῶν οἵτινες ἔδραμον ν'ἀπαντήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν θέσιν «Πέντε Πηγάδια» ὅπου γινομένης μάχης κατετροπώθησαν οἱ πολέμιοι καταδιωχθέντες μέχρις ὀλίγον ἔξω τῶν Ἰωαννίνων· ἡ ἧττα αὕτη κατελύπησε τὸν Χουρσὶτ ὅστις ἐπιμένων πέμπει καὶ ἄλλας δυνάμεις κατὰ κράτος καὶ ταύτας ἡττηθείσας, μὴ ἐκστρατεύσας αὐτὸς διότι ἡτοιμάζετο νὰ εἰσβάλῃ εἰς Πελοπόννησον ὁπόθεν ἐλάμβανε συχνὰς τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐπιστολὰς παριστάσας τὰ πράγματα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν δινούμενα· ἡ ἧττα ὅμως αὕτη ἐξώργισεν αὐτὸν καὶ οἱ φόβοι αὐτοῦ ἐκ τῶν Σουλιωτῶν ἐμεγαλύνθησαν, προσέτι δὲ οἱ κυριώτεροι Μπέηδες Ἀλβανοὶ ἠρνοῦντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα των καὶ μετάσχωσι τῆς ἐκστρατείας· ἠναγκάσθη διὰ τοῦτο καὶ πάλιν νὰ παραμείνῃ ἐν Ἠπείρῳ πολεμῶν τοὺς Σουλιώτας καθ' ὧν καὶ αὐτοπροσώπως ἤδη ἐκστρατεύει τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμου στρατοῦ· τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ἀποτυχία αὐτοῦ, ὥστε ἀπέβαλε τὴν ὑπομονὴν καὶ ἀφεὶς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πρὸς τοὺς Σουλιώτας πολέμου εἰς τὸν ἱκανώτατον Ὀμὲρ Βριώνην ἀπῆλθεν εἰς Λάρισσαν. Πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἐκεῖ, μαθὼν ὁ Σουλτάνος τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη ἐζήτησε παρ'αὐτοῦ ὡς ἀρχιστρατήγου λόγον· ἐδικαιολογήθη δὲ ὅτι ἐβιάζετο νὰ μένῃ ἐν Ἠπείρῳ διὰ τοὺς Σουλιώτας καὶ διότι οἱ Ἀλβανοὶ ἠρνοῦντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἤπειρον. Ὀργίλος προσκαλεῖ τὸν Πασόμπεην δεικνύει εἰς αὐτὸν τὸ φιρμάνιον δι' οὗ ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς τοὺς Σουλιώτας τὸ Σοῦλι καὶ ἐλέγχει αὐτὸν πικρῶς διότι δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν Σουλτανικὴν διαταγήν· ἀπολογούμενος ὁ Ἰσμαὴλ Πασόμπεης εἶπεν ὅτι ἀντετάσσοντο εἰς τοῦτο οἱ Μπέηδες οἱ ἔχοντες οἰκογενείας ἐν αὐτῷ καὶ δὲν ἤθελον νὰ γείνῃ ὁ τόπος ἐκεῖνος «πάλιν Σοῦλι»· διετάχθη ὅμως ἡ ἀποκεφάλισίς του.

Καί τοι ἡ νίκη πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἔστρεφε τὰ Σουλιωτικὰ ὅπλα, τὸ Σοῦλι ἤρξατο ὅπως καὶ ἄλλοτε νὰ καταπονῆται καὶ πάσχῃ ἐκ τῶν στερήσεων· ἐγκαταλειφθὲν καὶ ὑπὸ τῶν συμμαχησάντων Ἀλβανῶν πεισθέντων ἤδη ὅτι οἱ Σουλιῶται πολεμοῦσιν ὑπὲρ πίστεως, ὑφιστάμενοι τὰς συνεχεῖς προσβολὰς πολυαρίθμου ἐχρικοῦ στρατοῦ

ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Πασᾶν ἀπέστειλαν τὸν Μάρκον Βότσαρην νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικουρίαν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος· ἡ διοργανωθεῖσα ἐκστρατεία ἀποτυγχάνει μὴ γενομένης κατορθωτῆς τῆς συγκεντρώσεως ἰσχυρᾶς ἐπικουρίας· ὁ γενναῖος Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ἀποβιβάζεται εἰς Ἤπειρον, πλησίον τοῦ Φαναρίου ὅμως προσβάλλεται ὑπὸ ἰσχυροῦ ἐχθρικοῦ σώματος καὶ φονεύεται· ὁ Μάρκος Βότσαρης πειραθεὶς νὰ διέλθῃ διὰ τῶν «Πέντε Πηγαδίων» φυλαττομένων ἰσχυρότατα ἀποτυγχάνει, πίπτουσιν ἐν Πέτᾳ ἡρωϊκώτατα, οἱ ἔξαλλοι ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως ἡμῶν σπεύσαντες νὰ μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος φιλέλληνες Ταρέλλας, Μιρζεύσκης, Δάννιας, Ζαίχμαν, Μινιάκ· τὸ Σοῦλι εἰσέτι ἀντεῖχεν· συνάγονται περὶ αὐτὸ πᾶσαι τοῦ ἐχθροῦ αἱ δυνάμεις καὶ πολιορκεῖται στενότατα· ὁ νικητὴς τοῦ Πέτα στρέφεται κατ' αὐτοῦ μὴ τολμῶν νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἐν Πέτᾳ ἀποτυχίας καὶ εἰσβάλῃ ἀμέσως εἰς Ἑλλάδα. Οἱ τότε κυρίαρχοι τῆς Ἑπταννήσου Ἄγγλοι εἰργάζοντο καὶ αὐτοὶ καὶ συνέτεινον οὐχ ἧττον ἢ οἱ πολέμιοι καὶ αἱ στερήσεις, νὰ σβεσθῇ κατὰ τὴν Ἤπειρον ἡ Ἐπανάστασις, ἥτις παρεῖχε φόβους εἰς αὐτοὺς μὴ οἱ ὑπ' αὐτοὺς ὁμόφυλοι Ἕλληνες ταραχθῶσι, διὸ καὶ βραδύτερον ἐν τῷ συνεδρίῳ τοῦ Λονδίνου ὁ δοὺξ Βέλιγκτων ἐξέφρασε γνώμην νὰ μὴ αὐξηθῶσι τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Ἤπειρον.

Ὑπὸ πάντων πολεμούμενον τὸ ἡρωϊκὸν Σοῦλι ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ προτάσεις συνθήκης καθ' ἣν ἦσαν ἐλεύθεροι οἱ Σουλιῶται ν' ἀπέλθωσι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὰς Ἰονίους νήσους· κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης ἐν ᾧ ἔλεγον οἱ Πασάδες νὰ τεθῇ ἐν αὐτῇ «Σουλιώτης ἢ Ῥωμηὸς νὰ μὴ κατοικήσῃ εἰς τὸ Σοῦλι», ἐν ὀργῇ καὶ πόνῳ ψυχῆς στραφεὶς ὁ πατήρ μας Λάμπρος Γούσης «οὔτε Τοῦρκος» εἶπεν· ἔκπληκτος ἐκεῖνος «καλά· οὔτε Τοῦρκος» προσέθηκαν· καὶ ὄντως ὁ ὅρος αὐτὸς μέχρι σήμερον τηρεῖται.

Τὸ Σοῦλι εἶδε μυρία ἔνδοξα κατορθώματα τῶν ἡρώων τούτων, ἔπρεπε νὰ τιμηθῶσι καὶ ἄλλοι τόποι. Ἡ πατρὶς ἐκάλει αὐτοὺς εἰς εὐρύτατον στάδιον ἀγώνων καὶ δόξης.

Τῇ 22ᾳ 7/βρίου 1822 Ἀγγλικὰ πλοῖα κατέπλευσαν εἰς Σπλάντζαν, ὁπόθεν οἱ Σουλιῶται ἀποβιβασθέντες ἀπέπλευσαν εἰς Κεφαλληνίαν, ὡρίσθη δὲ τόπος διαμονῆς αὐτῶν τὸ φρούριον Ἄσσος, ἔνθα ἔμελλον νὰ τελέσωσι κάθαρσιν, ἐκεῖ μετέβαινε δὶς τῆς ἑβδομάδος πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῶν ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς Νάπιερ παρηγορῶν καὶ ἐνθαρρύνων αὐτούς, πολλάκις δὲ ἐπανελάμβανε «Σουλιῶται μὴ λυπῆσθε διότι ἀφήσατε τὴν »πατρίδα σας τὸ καθῆκόν σας ἐξετελέσατε ὑπὲρ πάντας· ἐγὼ γνω-

»ρίζω κάλλιστα τοὺς ἀγῶνάς σας. Ἡ Ἑλλὰς θέλει ἐλευθερωθῆ, μικρὰ »ἢ μεγάλη δὲν σᾶς ὑπόσχομαι· ἡ ἐπανάστασις θ' ἀρχίσῃ σπουδαίως· »σεῖς ὡς στρατιῶται θὰ φονευθῆτε οἱ περισσότεροι· ὅσοι ἐξ ὑμῶν ζή»σουν, θ' ἀποθάνουν 'ς τὴν ψάθα, ἄλλοι θ' ἀπολαύσουν τοὺς ἀγῶ»νάς σας». Τόσην δὲ ἐντύπωσιν παρήγαγον οἱ Σουλιῶται εἰς τὸν Νάπιερ, ὥστε μεταξὺ ἄλλων πολεμιστῶν διέκρινεν αὐτοὺς καὶ δεικνύων ἔλεγε: «Σὺ Σουλιώτης... Σὺ ὄχι Σουλιώτης, σὺ Λακκιώτης...» Θαυμάζων τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ ὑπερήφανον ἦθος αὐτῶν ἔλαβε σύζυγον Σουλιώτισσαν, ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο θυγατέρας, ἠθέλησε δὲ νὰ στείλῃ εἰς Ἀγγλίαν κοράσια Σουλιωτῶν ἵνα σπουδάσωσιν, ἀλλ' οὐδεμία συγκατένευσεν εἰς τοῦτο.

Μετὰ τὴν ἐν Πέτᾳ ἀποτυχίαν ὁ Μάρκος Βότσαρης ἀπεσύρθη εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὁπόθεν γράφει πρὸς τοὺς ἐν Κεφαλληνίᾳ συμπωτριώτας «Πληροφοροῦμαι ὅτι εἰς Κεφαλληνίαν ἔρχεται ἐπίσημον »πρόσωπον ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ μεταβῇ εἰς Τρίπο»λιν πρὸς συνάντησιν τοῦ Μαυροκορδάτου εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι κατα»βαίνει εἰς Ἑλλάδα νὰ θυσιάσῃ τὴν περιουσίαν, τὴν ζωὴν καὶ πάντα »τ' ἀγαθά του διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐκ τῆς δουλείας· »ἀλλὰ μὴ τὸν ἀφήσετε νὰ ὑπάγῃ λέγοντες ὅτι, ἂν θέλῃ δόξαν καὶ »τιμὴν νὰ μεταβῇ εἰς Μεσολόγγι, ὅπου ἔμελλε νὰ φθάσῃ καὶ ὁ Μαυ»ροκορδάτος». Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐν Ἄσσῳ καθάρσεως μετέβησαν οἱ Σουλιῶται εἰς Ἀργοστόλιον, ὅπου ἔτυχον πολλῶν περιποιήσεων ὑπὸ τῶν κατοίκων· ἅμα τῇ ἀφίξει ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μάρκου, συγχρόνως δὲ ἔφθανεν ἐξ Ἀγγλίας ὁ ἐπίσημος ξένος, ἦτο δὲ ὁ λόρδος Βύρων· μαθόντες τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σουλιωτῶν ἔδραμον πρὸς ἐπίσκεψιν· ὡς τόπος συνεντεύξεως δὲ ὡρίσθη τὸ Δρέπανον καὶ οὐχὶ τὸ μέγαρόν του, διότι δὲν ἐπεθύμει νὰ καταστῇ γνωστὸν εἰς τοὺς Ἄγγλους ὅτι εἶχε σχέσεις μετὰ τῶν Σουλιωτῶν· κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην οἱ Σουλιῶται ἐπέδωκαν αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μάρκου Βότσαρη, τοσοῦτον δὲ ἐνθουσιάσθη ὁ Βύρων, ὥστε μετέβαλε καὶ τὸν σκοπὸν τῆς εἰς Τρίπολιν μεταβάσεως· μετ' ὀλίγον, ἀτυχῶς, ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ καὶ τὴν εἴδησιν τοῦ ἐνδόξου θανάτου τοῦ ἥρωος, δι' ὃν ἐνεθουσία καὶ τοῦ ὁποίου θρηνῶν τὸν θάνατον ἔλεγεν: «Ἀχ' ὁ Θεὸς δὲν ἄφησε νὰ ἰδῶ τὸν ἥρωα αὐτόν....» Ἐπενθηφόρησε δὲ καὶ αὐτὸς καὶ ἅπαν τὸ προσωπικόν του διὰ τὸν λατρευόμενον ἥρωα. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινος παραλαβὼν ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ κρυφέως καὶ πολλοὺς Σουλιώτας ἐξέχοντας ἀπέπλευσεν εἰς Μεσολόγγι ὅπου τῷ ἔλεγεν ὁ ἥρως ἐκεῖνος ὅτι «Εἶναι ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα». Ἔτε-

ροι φιλέλληνες κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐξόδου τῆς φρουρᾶς Μεσολογγίου ὁ ἁρμοστὴς τῆς Ἑπταννήσου Φρειδερῖκος Πόνσονβη καὶ ὁ πλοίαρχος Σπέντσερ ἔσωσαν εἰς Ἑπτάννησον πολλὰ γυναικόπαιδα διὰ μέσου τοῦ ἔξω τοῦ Μεσολογγίου φυλάττοντος τουρκικοῦ στόλου.

Ι. Γούσης (Σουλιώτης)
Ὑποστράτηγος.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΩΝ ΑΠΟΡΩΝ ΠΑΙΔΩΝ
1886—87

Πρὸς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσόν».

Κύριε Πρόεδρε

Κατὰ τὸν κανονισμὸν ὑποβάλλομεν ὑμῖν τὴν ἔκθεσιν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1886—1887.

α') Περὶ τῆς ἐν τῇ Σχολῇ φοιτήσεως.

Καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐνεγράφησαν μαθηταὶ

Εἰς τὴν Α' τάξιν α' τμῆμα	471	
β' »	184	
		655
Εἰς τὴν Β' τάξιν		88
» » Γ' »		48
Τὸ ὅλον		791

Ἐξεταζόμενοι κατὰ τόπον γεννήσεως οἱ τῆς Α' (β' τμῆμα) Β' καὶ Γ' τάξεως ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

	Α' τάξ. β' τμήματος	Β' τάξεως	Γ' τάξεως
Ἐκ Πατρῶν	—	—	2
» Λακεδαίμονος	—	5	4
» Ἀθηνῶν	12	6	—
» Κορινθίας	28	21	10
» Αἰγίνης	—	—	1
» Μεγαλοπόλεως	—	17	10
» Γορτυνίας	85	14	7
» Ἄνδρου	—	1	—

		Α' τάξ. β' τμήματος	Β' τάξεως	Γ' τάξεως
Ἐκ	Ξηροχωρίου	1	—	—
»	Γυθείου	2	—	—
»	Θήρας	3	2	2
»	Κυνουρίας	—	—	2
»	Ἀμοργοῦ	1	—	—
»	Νάξου	3	—	—
»	Βόλου	3	—	—
»	Τήνου	2	—	—
»	Ἴου	1	—	—
»	Μαντινείας	—	5	—
»	Εὐβοίας	—	2	2
»	Σίφνου	—	1	—
»	Σύρου	—	1	—
»	Μεσσήνης	—	7	5
»	Αἰτωλίας	—	2	—
		141	84	45
Ἐκ	δούλων ἐπαρχιῶν			
»	Μακεδονίας	34	—	—
»	Κρήτης	8	3	3
»	Χίου	1	—	—
»	Ἀμισοῦ (Μικρασίας)	—	1	—
		184	88	48

Κατ' ἐπαγγέλματα

	Α' τάξ β' τμήματος	Β' τάξεως	Γ' τάξεως
στιλβωταὶ ὑποδημ.	92	14	3
ἐφημεριδοπῶλαι	12	20	17
ξυλουργοὶ	4	13	—
ὑποδηματοποιοὶ	8	—	—
κτίσται	14	—	—
ὑπηρέται	9	38	27
κιβωτοποιοὶ	1	—	—
μαθηταὶ ἄλλων σχολείων	9	—	—
ῥάπται	—	1	—
ὀψοκομισταὶ	27	—	—
πιλοπῶλαι	—	—	1
φανοποιοὶ	—	2	—
ἄνευ ἐργασίας	8	—	—
	184	88	48

Καθ' ἡλικίαν			
Ἀπὸ 10—15 ἐτῶν	132	38	—
» 15—20 »	52	50	48
	184	88	48

Ἐχορηγήθησαν δωρεὰν τὰ ἑξῆς βιβλία

	Εἰς τὴν τάξιν Α' α' τμῆμα	β' τμῆμα	Β'	Γ'
Μικρὰ ἀλφαβητάρια	302	—	—	—
Μεγάλα »	240	—	—	—
Καλὰ μαθήματα	80	—	—	—
Μικρὸς ἔμπορος	—	140	—	—
Ῥοβινσὼν Χριστοπούλου	—	65	—	—
Ἀποστόλης ὁ Θαλασσινὸς	—	—	69	—
Μικρὰ ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους Παπαρ.	—	—	—	53
	622	205	69	53

Ἐπληρώθησαν μισθοὶ

Εἰς διδάσκαλον Α' τάξεως α' τμήματος	διὰ μῆνας	9	δρ.	360
» » » β' »	» »	10	»	400
» Β' »	» »	10	»	500
» Γ' »	» »	9	»	450
Κλητῆρα	» »	12	»	480
			Δραχ.	2190

Εἰς διδασκάλους ὀργανικοῦ μουσικοῦ θιάσου

Εἰς ἀρχιμουσικὸν διὰ μῆνας	9	δρ.	720		
» μουσικὸν » »	9	»	360		
				Δραχ.	1080
				»	3270

β') Ὀργανισμός.

Ἡ Σχολὴ εἶνε διῃρημένη εἰς τρεῖς τάξεις, ὧν ἡ πρώτη ἡ καὶ κατωτέρα ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο τμήματα. Ὡς καὶ πάντοτε ἡ αὐτὴ ἀταξία παρετηρήθη εἰς τὴν φοίτησιν τῶν παίδων τῆς Α' τάξεως α' τμήματος. Τούτου ἕνεκα δὲν ἠριθμήσαμεν αὐτοὺς κατ' ἐπάγγελμα, τόπον γεννήσεως καὶ ἡλικίαν.

γ') Περὶ διδασκαλίας.

Ἐδιδάχθησαν εἰς μὲν τὴν Α' τάξιν α' τμῆμα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου

Δ. Καραβᾶ, καὶ εἰς τὸ β' τμῆμα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γ. Καλορίζίκου ἀνάγνωσιν, γραφήν, ἀριθμητικὴν τὰς 4 πράξεις πρακτικῶς καὶ ἀρχὰς θρησκείας καὶ ἠθικῆς. Εἰς τὴν Β' τάξιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Ν. Μεταξᾶ ἀνάγνωσιν, γραφήν, ἀρίθμητικὴν (καὶ τὰ κλάσματα), γεωγραφίαν τῆς Ἑλληνικῆς χερσοννήσου ἰδίως τῆς Ἑλλάδος ἐκτενῶς, καὶ θρησκευτικὰ τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν. Εἰς τὴν Γ' τάξιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Ε. Παπαδάκη ἀνάγνωσιν (ἱστορίαν μικρὰν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου), ἔκθεσιν ἰδεῶν, γεωγραφίαν τῆς Εὐρώπης καὶ λοιπῶν ἠπείρων ἐν συνόψει, ἀριθμητικὴν ὁλόκληρον διὰ προβλημάτων, θρησκευτικὰ κατήχησιν καὶ ἑρμηνείαν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

δ') Περὶ ἐξετάσεων.

Αἱ ἐξετάσεις ἤρχισαν τὴν 11 Μαΐου περὶ ὥραν 5ην μ. μ. εἰς ἃς προσεκλήθησαν ὡς καὶ ἄλλοτε ὁ Σ. Μητροπολίτης, οἱ ὑπουργοὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ὁ Νομάρχης, ὁ διευθυντὴς τῆς διοικητικῆς ἀστυνομίας, ὁ διευθυντὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων, τὸ προεδρεῖον τῆς ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, ὁ διευθυντὴς τοῦ ὀρφανοτροφείου Χατζῆ Κώστα, ὁ διευθυντὴς τῆς ἑσπερινῆς σχολῆς Τεχνιτῶν Πειραιῶς. Παρευρέθησαν δὲ ὁ διευθυντὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ ὀλίγιστα μέλη τοῦ ἡμετέρου συλλόγου. Ἐγένοντο δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν μελῶν τοῦ συλλόγου κ. κ. Α. Δ. Κυριακοῦ καὶ Δ. Κοκκίδου καθηγητῶν καὶ Χ. Παπαμάρκου διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου. Ἡ δὲ διανομὴ τῶν βραβείων εἰς τοὺς ἀριστεύσαντας μαθητὰς ἐγένετο τὴν Κυριακὴν 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς μετὰ βραχεῖαν περὶ τῆς Σχολῆς ὁμιλίαν τοῦ Ἐφόρου. Ὁ δὲ μουσικὸς θίασος τῆς Σχολῆς ἀνέκρουσε διάφορα τεμάχια.

ε') Ἀποτελέσματα ἐξετάσεων.

Ἐκ τῆς Γ' τάξεως

Προσῆλθον μαθηταὶ 8

Ἐξητάσθησαν » 7

Ἐβραβεύθησαν καὶ ἔλαβον τὸ ἀπολυτήριον τῆς Σχολῆς

1) Γ. Μαυρογιαννάκης ἐκ Κρήτης διανομεὺς ἐτῶν 17 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

2) Π. Ἀλεξόπουλος ἐκ Τριπόλεως ἐμπορ. ὑπάλληλος ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

3) Α. Τουρλούκης ἐκ Τριπόλεως πιλοποιὸς ἐτῶν 14 μὲ βαθμὸν λίαν καλῶς.

4) Ι. Φιλεργινός ἐξ Ἀθηνῶν ἔμπορος ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν λίαν καλῶς.

5) Ι. Ἀποστολόπουλος ἐξ Ἀμφίσσης ὑπηρέτης ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν λίαν καλῶς.

6) Β. Φιλίντρας ἐκ Δημητσάνης χρυσοποικιλτὴς ἐτῶν 14 μὲ βαθμὸν λίαν καλῶς.

7) Α. Παπαδόπουλος ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐφημεριδοπώλης ἐτῶν 17 μὲ βαθμὸν λίαν καλῶς.

Ἐκ τῆς Β' τάξεως

Προσῆλθον μαθηταὶ 17

Ἐξητάσθησαν » 14

Ἐβραβεύθησαν

1)	Ι. Καραλῆς	μὲ βαθμὸν	πάνυ	καλῶς
2)	Κ. Λαμπρόπουλος	»	»	»
3)	Α. Μπουρδάκης	»	»	»
4)	Ν. Ποταμιανάκης	»	»	»
5)	Κ. Κωνσταντόπουλος	»	»	»
6)	Δ. Τσέλιος	»	»	»
7)	Ν. Δημητρίου	»	ἄριστα	
8)	Δ. Ῥογκάκης	»	πάνυ	καλῶς
9)	Γ. Δρετζιάδης	»	»	»

Προὐβιβάσθησαν οἱ ἄνω καὶ οἱ ἑξῆς

10)	Β. Λούζης	μὲ βαθμὸν	καλῶς
11)	Π. Καραγιαννόπουλος	»	»
12)	Κ. Μπίρης	»	»

Ἐκ τῆς Α' τάξεως (β' τμήματος)

Προσῆλθον 29

Ἐξητάσθησαν 24

Ἐβραβεύθησαν

1) Ι. Δημόπουλος ἐκ Βερβενακίων ξυλουργὸς ἐτῶν 19 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

2) Ι. Μπαγκόπουλος ἐκ Κρήτης σιδηρουργὸς ἐτῶν 23 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

3) Κ. Γιαννακόπουλος ἐκ Μεγαλοπόλεως στιλβωτὴς ὑποδημάτων ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

4) Γ. Πίττας ἐκ Χίου κηπουρὸς ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

5) Π. Λάμπρου ἐξ Ἀμφίσσης ὑπηρέτης ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

6) Ο. Ποσάντης ἐκ Νάξου ὑποδηματοποιὸς ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

7) Μ. Θηραῖος ἐξ Ἀμοργοῦ ὑπηρέτης ἐτῶν 16 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

8) Δ. Εὐθυμίου ἐκ Τριπόλεως ὑπηρέτης ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

9) Στυλ. Ξογκάκος ἐκ Γυθείου κιβωτοποιὸς ἐτῶν 20 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

10) Μ. Ζαπέας ἐξ Ἴου κτίστης ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

11) Δ. Γεωργόπουλος ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐφημεριδοπώλης ἐτῶν 14 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

12) Ἀλ. Μανουδάκης ἐκ Κρήτης ἄνευ ἐργασίας ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

13) Χ. Σταματάκης ἐκ Κρήτης ἄνευ ἐργασίας ἐτῶν 10 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

14) Π. Βαρδουνιώτης ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐφημεριδοπώλης ἐτῶν 19 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

15) Γ. Καρχλῆς ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐφημεριδοπώλης ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν ἄριστα.

16) Ι. Σαραμαντῆς ἐξ Ἀθηνῶν ὑπηρέτης ἐτῶν 11 μὲ βαθμὸν πάνυ καλῶς.

17) Ν. Δημόπουλος ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐφημεριδοπώλης ἐτῶν 19 μὲ βαθμὸν πάνυ καλῶς.

18) Ν. Πλυτᾶς ἐκ Τήνου ὑποδηματοποιὸς ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν πάνυ καλῶς.

Προὐβιβάσθησαν οἵ τε ἄνω καὶ οἱ ἑξῆς

19) Π. Βαριακζῆς ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐφημεριδοπώλης ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν καλῶς.

20) Μ. Ῥοῦσσος ἐκ Θήρας μαθητὴς ἐτῶν 10 μὲ βαθμὸν καλῶς.

21) Γ. Λένος ἐκ Λαμίας στιλβωτὴς ὑποδημάτων ἐτῶν 10 μὲ βαθμὸν καλῶς.

22) Θ. Θεοδώρου ἐκ Τριπόλεως μεταξουργὸς ἐτῶν 15 μὲ βαθμὸν καλῶς.

23) Π. Ποσάντης ἐκ Νάξου ὑποδηματοποιὸς ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν καλῶς..

24) Ν. Γιαβράκος ἐκ Κρήτης ὑποδηματοποιὸς ἐτῶν 12 μὲ βαθμὸν καλῶς.

στ') Περὶ κοσμητείας.

Συνέκειτο αὕτη ἐκ τοῦ ἐφόρου Π. Ι. Φέρμπου, τοῦ γραμματέως Γ. Γ. Δουρούτη καὶ τῶν κοσμητόρων Ι. Μίνδλερ, Ν. Μοσχάκη, Θ.

Μπαλτῆ, Σ. Κονοφάου καὶ Δ. Π. Λάμπρου ἐκλεχθέντος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Σ. Ἀντωνοπούλου, παραιτηθέντος ὡς μὴ ἔχοντος καιρὸν νὰ ἐποπτεύῃ τὴν Σχολήν.

Ἐπελήφθη διαφόρων ζητημάτων, συνῆλθε δὲ εἰς 14 συνεδρίας καὶ καθ' ἑκάστην εἷς τῶν κοσμητόρων ἦτο ἐπόπτης τῆς Σχολῆς ἐπισκεπτόμενος αὐτὴν κατὰ τὰς ὥρας τῶν μαθημάτων καὶ ἐπιβλέπων.

Ἰατρὸς τῆς Σχολῆς διωρίσθη τὸ μέλος Γ. Φωκᾶς καὶ σύμβουλος ἰατρὸς τὸ μέλος Ι. Χ. Βάμβας. Ἱερεὺς δὲ τῆς Σχολῆς τὸ μέλος Α. Ζακυθινὸς ἀρχιμανδρίτης παρασκευάσας τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων.

ζ') Ταμιευτήριον.

Τὰ κατὰ τὸ σχολικὸν τοῦτο ἔτος ἀποτελέσματα τοῦ ἀναγκαιοτάτου τούτου θεσμοῦ εἶνε εὐάρεστα. Ἂν καὶ ἐν τῇ λογοδοσίᾳ αὐτοῦ ὁ ταμίας τοῦ συλλόγου θὰ μνημονεύσῃ τῆς κινήσεως, σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰς καταθέσεις καὶ ἐπιστροφὰς ἐκτὸς τῆς ὀγδόης ἑβδομάδος ἧς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἔχωμεν σημείωσιν τοῦ καταβληθέντος ποσοῦ ἕνεκα ἀλλαγῆς τοῦ ταμίου.

Κατετέθησαν καθ' ὅλον τὸ σχολ. ἔτος ὑπὸ 105 μαθητ. δρ.	1067.85
Ἐπεστράφησαν ὁμοίως εἰς μαθητὰς . . . . »	559.10
Τῆς σχολικῆς ταύτης χρήσεως μένουσιν ἐν τῷ ταμείῳ ἐξαιρουμένης τῆς ὀγδόης ἑβδομάδος . . . . δρ.	508.75

η') Μουσικὸς θίασος.

Τρὶς τῆς ἑβδομάδος ἐδιδάχθησαν οἱ καταταχθέντες παῖδες εἰς τὸν μουσικὸν θίασον ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου μουσικοδιδασκάλου Γαϊδεμβέργου καὶ τοῦ ἀξίου αὐτοῦ υἱοῦ Ῥοδόλφου Γαϊδεμβέργου. Συγκείμενος δὲ ὁ θίασος οὗτος ἐξ 20—25 παίδων ἀνέκρουσε πολλάκις ἐν τῷ Συλλόγῳ κατὰ τὰς ἑορτὰς αὐτοῦ, δημοσίᾳ δὲ κατὰ τὴν λειτανίαν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Θεοδώρων καὶ κατὰ τὴν Ἀνάστασιν.

θ') Μέσος ὅρος φοιτήσεως τῶν παίδων.

Στατιστικῶς ἔχει οὕτω κατὰ τάξεις

	Α'		Β'	Γ'	ὁλικὸν
	α' τμῆμα	β' τμῆμα			
Κατὰ Σεπτέμβριον	132	58	32	29	281
» Ὀκτώβριον	97	58	28	20	197
» Νοέμβριον	82	51	23	16	174
» Δεκέμβριον	62	29	12	9	112

	Α'		Β'	Γ'	ὁλικὸν
	α' τμῆμα	β' τμῆμα			
Κατὰ Ἰανουάριον	59	27	10	10	107
» Φεβρουάριον	71	31	23	12	127
» Μάρτιον	52	30	15	15	140
» Ἀπρίλιον	49	18	13	10	91
» Μάϊον	42	23	13	9	77
» Ἰούνιον	20	3	5	1	13
Ἐν ὅλῳ	666	328	174	131	1319
Καθ' ὅλον τὸ ἔτ. μέσος ὅρ.	66	32	17	13	131

Τελευτῶντες νομίζομεν καλὸν νὰ ὑπενθυμίσωμεν τῷ Συλλόγῳ τὴν μεγίστην ἀνάγκην ἣν ἔχει ἡ σχολή:

α') Εὐρυτέρων αἰθουσῶν διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ εὐχὴν ἐκφράζομεν εἰς τὸν σύλλογον ὅπως ὅσον τάχιστα ἀποφασίσῃ περὶ ἀνεγέρσεως καταστήματος τοιούτου καθ' ὅλους τοὺς κανόνας καὶ ὅρους τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ ὑγιεινῆς, διότι αἱ ὑπάρχουσαι ἤδη αἴθουσαι καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐφετεινὴ διαίρεσις τῶν τάξεων τῆς σχολῆς εἰς δύο οἰκίας πολλὰς δυσκολίας ἐπήνεγκον εἰς τὴν τακτικὴν λειτουργίαν αὐτῆς.

β') Κατασκευῆς νέων θρανίων καταλληλοτέρων, παλαιοτάτων ἤδη καταστάντων τῶν ὑπαρχόντων.

γ') Ἡ τακτοποίησις τοῦ φωτὸς τοῦ φωταερίου, τοῦ ὑπάρχοντος βλάπτοντος ἐπαισθητῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν μαθητῶν ἕνεκα τοῦ ἀθλίου φωτός. Ἤθελεν δὲ εἶναι πολὺ προτιμότερον νὰ ἀντικατασταθῇ τὸ φωταέριον τὸ σημερινὸν διὰ πετρελαίου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Αὐγούστου 1887.

Ὁ ἔφορος
Π. Ι. Φέρμπος

Ὁ γραμματεὺς
Γ. Ι. Δουρούτης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ἤρξαντο τὴν 7ην λήξαντος μηνὸς ἐξακολουθοῦσι δὲ τακτικῶς. Οἱ μέχρι τῆς 30 Σεπτεμβρίου ἐγγραφέντες μαθηταὶ ἀνέρχονται ἐν ὅλῳ εἰς 445 κατὰ τάξεις δὲ ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν ἤτοι τὸ α΄ τμῆμα τῆς πρώτης τάξεως 246 εἰς τὸ β΄ τμῆμα τῆς αὐτῆς τάξεως 102 εἰς τὴν β΄ τάξιν 44 καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν γ΄ τάξιν 53. Δυστυχῶς ἡ φοίτησις τῶν μαθητῶν ἐφέτος ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν εἶνε λίαν ἄτακτος, ἀνερχομένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατὰ μέσον ὅρον φοιτώντων εἰς 285 καθ' ἑσπέραν. Ἕνεκα τῆς προσελεύσεως πολλῶν μαθητῶν εἰς τὸ α΄ τμῆμα τῆς τάξεως προσελήφθησαν ἐφέτος δύο διδάσκαλοι οἱ κ. κ. Σ. Πέππας καὶ Δ. Ζιῶγκας, εἰς τὸ β΄ τμῆμα διδάσκει ὁ κ. Γ. Καλλοροίζικος, εἰς τὴν β΄ τάξιν ὁ κ. Ν. Μεταξᾶς καὶ εἰς τὴν γ΄ τάξιν ὁ κ. Ε. Παππαδάκης, οἱ τρεῖς τελευταῖοι καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἐδίδαξαν εὐδοκίμως.

Ἡ κοσμητεία θεωρήσασα ὡς ἀνεπαρκῆ τὴν καθ' ἑσπέραν δίωρον διδασκαλίαν προσέθηκεν ἡμισείας ὥρας διδασκαλίαν καθ' ἑκάστην, ὥρισε δὲ ὡς ἀναγνωστικὰ βιβλία εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Νέας Ἑλλάδος ὑπὸ Μ. Βρατσάνου, ὅπως σὺν τῇ ἀναγνώσει μάθωσιν οἱ ἄποροι παῖδες καὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν. Διένειμε δὲ καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Θρησκευτικῶν μαθημάτων τὰ κατάλληλα βιβλία θεωρηθείσης ἀνεπαρκοῦς ἐκ τοῦ παρελθόντος τῆς διὰ ζώσης διδασκαλίας ἄνευ κειμένου.

ΣΗΜ. Σελ. 10, στίχ. 37. Ἀκολουθῶν τῷ κ. Πετρῇ ἔγραψα Χαράδρα, ἐννοῶν τὴν στενωπὸν κοιλάδα ἀπὸ Σέφερι καὶ Μπέη μέχρι Μαραθῶνος.

Ἄλλοι ὅμως γράφουσιν ὁ Χάραδρος, ἐννοοῦντες τὸν διὰ τῆς αὐτῆς κοιλάδος εἰς τὴν θάλασσαν κατερχόμενον ποταμόν, ἢ χείμαρρον, τὸν διαχωρίζοντα κατὰ μέσον τὸ μαραθώνιον πεδίον. Ἀφίημι τὴν λύσιν τῆς διαφωνίας εἰς ἁρμοδιωτέρους ἐμοῦ.

Σελ. 16, στίχ. 1. Ὁ Ῥὸς ὀρθῶς ἑρμηνεύει τὴν Μεσόγαιαν ὡς ἀντίθετον τῆς παραλίας. Ὁ Φίνλαϋ, καὶ κατόπιν τούτου ὁ Campe γράφοντες Μεσόγαιαν διὰ τοῦ Μ κεφαλαίου ἐννοοῦσιν ὅτι οἱ ἐν τῷ κέντρῳ Ἀθηναῖοι διωκόμενοι, καὶ οἱ Πέρσαι διώκοντες αὐτοὺς ὑπερέβησαν τὸ ὄρος Ἀργαλίκι, ἡ δὲ δίωξις ἐξηκολούθει εἰς τὴν Μεσόγαιαν, τουτέστιν ἄχρι σχεδὸν τῆς Παλλήνης (Χαρβατίου). Ἀλλ' ἐνῷ δὲν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δῆμος ἢ κώμη Μεσογαίας, ἀφ' ἑτέρου τοιαύτη ἑρμηνεία τῆς φράσεως τοῦ Ἡροδότου ὑποτίθησιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐτράπησαν φεύγοντες εἰς τὴν παραλίαν πρὸς τὴν Προβάλινθον, μὴ δυνάμενοι ν' ἀναβαίνωσι τὰ δυσδιάβατα ὄρη πρὸς δυσμὰς τῆς παραλίας, καὶ δίωξιν ἐπὶ ὥρας διαρκέσασαν, ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξ ἑκατέρου τῶν πολεμίων στρατῶν φονευθέντων, διότι ἀφοῦ οἱ ἐν τοῖς κέρασι Ἀθηναῖοι καὶ Πλαταιεῖς ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Σακῶν ἐκ τῶν νώτων, οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ παρὰ τὸ ἕλος πλοῖα, οὐδὲ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ μαραθώνιον πεδίον ἄνευ μεγίστης ἀπωλείας φονευθέντων καὶ αἰχμαλωτισθέντων. Ι. Α. Τ.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται· *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ Β'
Ὀκτώβριος 1887

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ, ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ
1887

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Στεφ. Α. Βλαστοῦ. — Τὸ νέον εἶδος τῆς κυβερνήσεως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ τοῦ κ. Emile de Laveleye· σελ. 61—74.

Φερδινάνδου Γεράρδη. — Αὐστριακῶν ἐπίθεσις κατὰ τῆς νήσου Νάξου τῷ 1826· σελ. 74—81.

Γεωργ. Μ. Σακορράφου. — Περὶ τῆς Εὐριπίδου Ἠλέκτρας μεθ' ἑρμηνείας τινῶν τῆς τραγῳδίας χωρίων· σελ. 82—89.

Ἀν. Χ. Παπαδήμου. — Ἱστορικο-γεωγραφικὴ ὀνοματολογία τῶν δήμων τῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας (Ἀνδρίτσαινα, Ἀλειφήρα καὶ Ἀλιφήρα, Φιγαλία, Ἀρήνη, Σκιλλοῦς, Βῶλαξ, Ὀλυμπία)· σελ. 89—92.

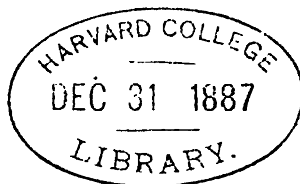
Β. Α. Μυστακίδου. — Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρουτσεσμέ, ἤτοι περὶ ἐκκλησιῶν, πατριαρχείων, σχολείων, ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, αὐθεντικῶν οἴκων, τάφων κλπ.· σελ. 93—106.

Π. Ι. Φ. — Παῦλος Λάμπρος· σελ. 107.

Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. — Ἐργασίαι συλλόγου, ἐργασίαι τμημάτων· σελ. 107—108.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελλίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. *Παναγιώτου Ἰ. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Ἰωάννου Σακκελλίωνος* καὶ *Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

ΤΟ ΝΕΟΝ ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΕΝ ΤΑΙΣ ΗΝΩΜΕΝΑΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙΣ ΚΑΙ ΤΗι ΕΛΒΕΤΙΑι

Ὑπὸ τοῦ κ. ÉMILE DE LAVELEYE

Διασαφηνίζων τὰς σήμερον ἀναφαινομένας δυσχερείας ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι, πρό τινος ὑπέδειξα[1] ὅτι τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο εἶδος πανταχοῦ διεγείρει, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κοιτίδι αὐτοῦ, τῇ Ἀγγλίᾳ, διαφορὰς ἐπαυξανομένας καθ' ὅσον τὸ δικαίωμα τῆς ψηφηφορίας ἐκτείνεται εἰς μείζονα ἀριθμὸν πολιτῶν. Ἀλλὰ δέον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος, ἡ προνομία καὶ ἡ δόξα τῶν ἐλευθέρων λαῶν, προώρισται νὰ ἐξαφανισθῇ ἐνώπιον τῶν ἀκαταμαχήτων τῆς δημοκρατίας προόδων; ἆρά γε οὐχ ὑπάρχουσι μέτρα τινὰ δυνάμενα νὰ χορηγήσωσιν αὐτῷ, καὶ ἐν δημοκρατουμένῃ πολιτείᾳ, τὴν ἑδραιότητα καὶ τὴν πρόνοιαν, ὧν ἡ ἔλλειψις φαίνεται καθιστῶσα αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀκατάλληλον ὅπως διέπῃ τὴν τύχην τῶν κρατῶν, ἅτινα εὑρίσκονται περιπεπλεγμένα εἰς τὰς πολυπληθεῖς καὶ φοβερὰς πείρας τῆς παρούσης ἐποχῆς; Τοῦτο εἶναι τὸ ζήτημα, ὅπερ ἐπεθύμουν νὰ διευκρινήσω, πειρώμενος οὕτω ν' ἀπαντήσω εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἣν τόσον καλῶς ἐξέθηκεν ὁ K. V. Cherbuliez ὡς πρὸς τὸ νεωστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ sir Henry Maine «ὁποίους θεσμοὺς ἡ δημοκρατία ὀφείλει νὰ προτιμήσῃ ἵνα μὴ ἀνατραπῇ πρὸς ὃ μέρος κλίνει, καὶ τί ποιητέον ἵνα κατευνάσῃ αὐτὴ ἑαυτήν;» Δὲν θὰ εἶναι ἀδιάφορον τὸ νὰ ἴδωμεν τίνι τρόπῳ δύο δημοκρατίαι, ἔνθα ὁ δῆμος ἔχει τὸ κράτος καὶ ἐν τοῖς κοινωνικοῖς θεσμοῖς καὶ ἐν ταῖς πολιτικαῖς θεσμοθεσίαις κατὰ τελειότερον βαθμὸν ἢ ἐν Γαλλίᾳ,—ἤτοι αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι καὶ ἡ Ἑλβετία—κατώρθωσαν ν' ἀποφύγωσιν ἀτοπήματά τινα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, οὐχὶ ὅμως, καὶ τοῦτο ἀληθές, χωρὶς νὰ προκαλέσωσιν ἄλλα.

§ 1. Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι καὶ ἡ Ἑλβετία εἰσὶ δημοκρατούμεναι δημοκρατίαι ὡς ἡ Γαλλία· ἀλλὰ τὸ κυβερνητικὸν σύστημα πολὺ

[1] Ἐν τῇ Rèvue des Deux Mondes τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1884.

διαφέρει ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις πολιτείαις. Ἐν Γαλλίᾳ ἡ διεύθυνσις τῶν δημοσίων σχεδὸν ἐντελῶς περιῆλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων, καὶ ἐν μέσῳ διηνεκῶν ὑπουργικῶν μεταβολῶν τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὁσημέραι πλειότερον μηδενίζονται· ἀπ' ἐναντίας ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ἡ εἰσήγησις καὶ ἡ νομοθέτησις βαθμηδὸν ἀφῃρέθησαν ἀπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως (Congrès), καὶ μετέβησαν εἰς χεῖρας τῶν τοῦ κοινοβουλίου ἐπιτροπῶν, ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς, ὥστε τοιούτῳ τῷ τρόπῳ ἐθεμελιώθη κυβέρνησις λίαν αὐτεξούσιος, κρυφία, καὶ ἧς ἡ λειτουργία διαφεύγει τὰ ὄμματα οὐχὶ μόνον τῶν ξένων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ. Ἐν Ἑλβετίᾳ δι' ὅλως ἀντιθέτου ὁδοῦ ἡ νομοθετικὴ δύναμις ἐκτελεῖται σήμερον ἀνεκκλήτως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ἀποφαινομένου διὰ καθολικοῦ ψηφίσματος (plébiscites). Οὕτω, ἐν μὲν τῇ Ἑλβετικῇ Ὁμοσπονδίᾳ ἡ τοῦ λαοῦ βούλησις τὰ πάντα ἐνεργεῖ, ἐν δὲ ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις οὐδέν, καὶ ἐν Γαλλίᾳ σχεδὸν οὐδέν.

Γνωστὸν ὅτι οἱ ἀμερικανοὶ θεσμοφόροι ἐζήτησαν αὐστηρῶς ἵνα ἐφαρμόσωσι τὴν θεωρίαν, ἣν ὁ Μοντέσκιος εἶχε παρὰ τῆς Ἀγγλίας παραλάβει διὰ τὴν διαχώρισιν τῶν τριῶν δυνάμεων, τῆς νομοθετικῆς, τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς δικαστικῆς. Ὡς δὲ ἄριστα ἔδειξε τοῦτο ὁ κ. Boutmy, ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ἡ ἐκτελεστικὴ ἀρχὴ οὐδεμίαν ἔχει ἄμεσον ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς νομοθετικῆς, καὶ τἀνάπαλιν οὐδεμίαν ἡ νομοθετικὴ ἐπὶ τῆς ἐκτελεστικῆς. Ὡς ἐν τοῖς λοιποῖς συνταγματικοῖς κράτεσιν, ὁ πρόεδρος ἐκλέγει τοὺς ὑπουργούς, συναινέσει ὅμως τῆς γερουσίας· οἱ ὑπουργοὶ ἐν τούτοις οὐδόλως εἰσὶ δεκτοὶ ἐν ταῖς δύο συνελεύσεσιν, οὐδὲ δύνανται νὰ προτείνωσιν ἐνώπιον αὐτῶν νομοσχέδιον. Οὐδὲν ἐμποδίζει τὸν πρόεδρον τοῦ νὰ συστήσῃ ἐν τῷ ἐτησίῳ διαγγέλματί του ζητήματά τινα εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ Κογγρέσου, πλὴν οὐδὲν κέκτηται μέσον ὅπως τὸ ὑποχρεώσῃ ν' ἀντιληφθῇ αὐτῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν νομοθεσίαν, τῷ ἀφέθη μόνη ἡ δύναμις τοῦ νὰ ἐκφράσῃ ἀποδοκιμασίαν (veto), δικαίωμα, ὅπερ ἀκυροῦται διὰ τῆς πλειονοψηφίας τῶν δύο τρίτων τῶν ψήφων. Ἐξ ἄλλου πάλιν τὸ νομοθετικὸν σῶμα ἐπίσης ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιδράσῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του ἐπὶ τοῦ προέδρου καὶ τῶν ὑπουργῶν· εἰς αὐτὸ ἀνήκει τὸ νομοθετεῖν, ἀλλ' οὐχὶ τὸ διευθύνειν τὴν πολιτικήν, διότι οὔτε ἔχει τὴν ἐξουσίαν ν' ἀνατρέψῃ τὸ ὑπουργεῖον, οὔτε δύναται ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ προέδρου, ἐκτὸς ἐὰν θέσῃ αὐτοὺς ὑπὸ δίκην, δικογραφία μακρὰ καὶ περίπλοκος, οὐδεμίαν παρέχουσα πιθανότητα ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ οὐ-

δόλως ἴσχυσε νὰ καταδικάσῃ τὸν πρόεδρον Johnson ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, λοιπὸν οὐδὲν ὑπάρχει ὁμοιάζον τῷ κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι, ὅπως τοὐλάχιστον ἐν Εὐρώπῃ λειτουργεῖ.

Ἀπ' ἐναντίας, ἐν Ἀγγλίᾳ, διὰ συνεχῶν καὶ ἀνεπαισθήτων μεταρρυθμίσεων οὐχὶ τῶν νόμων, ἀλλὰ τῶν ἐθῶν καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ χωρισμὸς τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς ἀρχῆς, ἔτι ὑφιστάμενος καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μοντέσκιος ἔθετεν αὐτὸν ὡς ὅρον παντὸς ἐλευθέρου πολιτεύματος, ἔπαυσεν ὢν καὶ ἁπλοῦν πρόσχημα· ὡς καθαρώτατα ἀπέδειξε τοῦτο ὁ Bagehot, ἡ κάτω βουλὴ ὁλοκλήρως ἀπερρόφησε τὴν ἐκτελεστικήν, ἀφοῦ διὰ τῆς ψήφου αὐτῆς ἀπαγορεύει τὸν πρωθυπουργόν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ ὑπουργεῖον, τὸ δυνάμενον νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ κυβερνήσῃ μόνον συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ κοινοβουλίου· αἱ ἀρχαῖαι τοῦ στέμματος προνομίαι σήμερόν εἰσι μόνον μνημεῖον· οὕτω, πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων δὲν ἐγένετο πλέον χρῆσις τῆς ἀποδοκιμασίας (veto). Ἡ δὲ τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου ἐξουσία, θεωρουμένη ὡς τὸ πρώτιστον τῆς βασιλείας προνόμιον, ἀνήκει σήμερον κατ' οὐσίαν τῷ Παρλιαμέντῳ, διότι οἱ ὑπουργοὶ διαπράττονται πᾶν ζήτημα ὑπὸ τὴν ἀνήσυχον καὶ ἐνδελεχῆ ἐπιτήρησιν τοῦ κοινοβουλίου, ἐν μέσῳ ἀδιαλείπτων ἐπερωτήσεων καὶ συζητήσεων, καὶ τέλος, ληγούσης τῆς περιόδου, ὑπισχνοῦνται νὰ μὴ λάβωσι μηδεμίαν ἀπόφασιν χωρὶς νὰ συγκαλέσωσι τὰς βουλάς. Οὐδέποτε ἤθελον κἂν σκεφθῇ ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐπιτελέσωσι συνθήκην ἐναντίαν τοῖς πόθοις τῆς πλειονοψηφίας. Τῷ Prévost-Paradol, εἰπόντι ὅτι ὁ ἄναξ δύναται νὰ ποιήσῃ ἔκκλησιν εἰς τὸ ἔθνος διαλύων τὴν βουλήν, ἐὰν φρονῇ ὅτι ὑπουργεῖον καὶ πλειονοψηφία οὐκέτι ἀντιπροσωπεύουσιν αὐτό, ὁ Bagehot ἀπήντησεν ὅτι τοιοῦτό τι ἀποβαίνει ἐν Ἀγγλίᾳ ἀδύνατον καὶ πανταχοῦ κινδυνωδέστατον· ὅθεν ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἐκ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως διατηρεῖ μόνον τὸ ὄνομα, οὐδὲ πλέον κύριος εἶναι τοῦ διαθέτειν τὰς δημοσίας θέσεις ἵνα σαγηνεύσῃ βουλευτὰς καὶ ἐκλογεῖς, διότι ὁ νόμος ἀκριβῶς κανονίζει τὰ προσόντα τοῦ διορισμοῦ καὶ τοῦ προβιβασμοῦ ἐν τοῖς διαφόροις κλάδοις τῆς διοικήσεως.

Ἔξοχοι ἄνδρες, ἀλλ' ἀντιθέτων φρονημάτων, ὁ lord Salisbury, sir Henry Maine καὶ Frédéric Harrison, ἐκ συμφώνου ἀναγνωρίζουσιν οὐχὶ ἀφροντίστως ὅτι αἱ δημοκρατικαὶ ἰδέαι ἀπαντῶσιν ἐν Ἀγγλίᾳ ἥττονα προσκόμματα ἢ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ. Ἡ Γαλλία, ἡ Ἀμερικανικὴ Ὁμοσπονδία, καὶ ἑκάστη τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν ἔχουσι γραπτὸν σύνταγμα, ὅπερ δὲν δύναται

ν' ἀλλοιωθῇ εἰμὴ δι' ἀλλεπαλλήλων ἀποφάνσεων πηγαζουσῶν ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς κοινῆς γνώμης. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ κάτω βουλὴ διὰ μόνης τῆς ψήφου τῆς πλειονοψηφίας δύναται νὰ μεταβάλῃ ἅπαντας τοὺς νόμους καὶ τοὺς θεσμοὺς τοῦ κράτους. Ἐν τῇ Γαλλίᾳ καὶ ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ὑπάρχει γερουσία ἀντιπροσωποῦσα μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν τὰς ζωτικὰς τοῦ τόπου δυνάμεις, ὅπως τολμήσῃ καὶ δυνηθῇ ν' ἀντιστῇ τῇ θελήσει τοῦ κοινοβουλίου· ἡ τῶν λόρδων βουλὴ ἀντιπροσωπεύει μόνον τὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, διὸ καὶ νῦν μόλις κέκτηται ἀποδοκιμασίαν ἐφεκτικήν· δὲν τολμᾷ ν' ἀπορρίψῃ ὁριστικῶς νομοσχέδιον ἤδη ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς κάτω βουλῆς, παραδεδεγμένον ὑπὸ τῆς πλειονότητος τοῦ ἔθνους. Ἡ κατάργησις τῆς ἐπὶ τῶν σιτηρῶν νομοθεσίας καὶ αἱ διάφοροι τροποποιήσεις τῶν ἐκλογικῶν νόμων, ἰδίᾳ δὲ ἡ τοῦ 1885, ἐπεβλήθησαν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς θελήσεως· ἀπώλεσαν ἤδη πᾶσαν ἠθικὴν ἰσχύν, πᾶσαν ἐν ἑαυτοῖς πίστιν, γινώσκοντες καλῶς ὅτι αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῆς ἄνω βουλῆς τρέχει τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ ὅτι ἀρκεῖ ῥοπή τις ἐπὶ μᾶλλον ἐλευθέρα ἵνα τὴν ἐξαφανίσῃ. Τὸ «σεμνοπρεπὲς τοῦτο μέρος» τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, εἰς ὃ ἀπέδιδεν ὁ Bagehot τοσοῦτο κῦρος καὶ τοσαύτην βαρύτητα, νῦν βεβαίως ἀπώλεσεν αὐτὴν καὶ δὲν εὑρίσκει τις ἐν Ἀγγλίᾳ, ὥσπερ ἐν Γαλλίᾳ, ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ, τὴν πυκνὴν ἐκείνην ὁμάδα ἀγροτῶν κτηματιῶν, τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν ἀήττητον ἐφεδρείαν τοῦ τῶν συντηρητικῶν στρατοῦ· ἀρχαῖαι σεβασμοῦ ἕξεις εἰσέτι καλύπτουσιν ὑπὸ τὴν πομπὴν τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀριστοκρατίας τὴν παντελῆ ἀδυναμίαν τῶν ἀνωτέρων τάξεων εἰς τὸ νὰ ὑπερασπίσωσιν αὑταὶ ἑαυτάς· οὐδεμία ἀληθὴς δύναμις ὑπολείπεται αὐταῖς. Τοῦ λοιποῦ αἱ ἐπιδείξεις τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ἐξουσίας ἀντὶ τοῦ ἐμπνέειν σέβας τῷ λαῷ, τοὐναντίον θὰ ἐξοργίζωσιν αὐτόν. Τοῦθ' ὅπερ δὲ καὶ μόνον δύναται νὰ προφυλάξῃ τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τῶν δημαγωγικῶν ἀκολασιῶν καὶ βιαίας ἐπαναστάσεως εἶναι ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ σταθερὰ ὀρθοφροσύνη τοῦ ἔθνους, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ μακρὰ συνήθεια τῶν παραχωρήσεων, ἣν σήμερον θ' ἀπομάθωσιν οἱ προνομιοῦχοι ἧττον ἢ ἄλλοτέ ποτε.

Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ὁ τέλειος χωρισμὸς τῆς νομοθετικῆς δυνάμεως ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἔσχε συνεπείας, ἃς οὐδόλως εἶχον βεβαίως προΐδει οἱ τὸ σύνταγμα θεσπίσαντες, καὶ αἵτινες δίδουσι τῷ κυβερνητικῷ μηχανισμῷ ὅλως ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, πανταχοῦ ἀλλαχοῦ ἄγνωστον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν δύνανται οἱ ὑπουργοί, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐλευθέραις πολιτείαις, νὰ εἰσέλθωσιν εἰς

τὰς βουλάς, ὅπως καθυποβάλωσι καὶ ὑποστηρίξωσι νομοσχέδια, τὸ νομοθετικὸν ἔργον ἀποκλειστικῶς περιῆλθεν εἰς τὸ Κογγρέσον. Πλήν, ἐὰν βουλή τις δύναται κατὰ γράμμα νὰ ψηφίσῃ νόμους ἀρίστους, ἐν τῇ ὁλομελείᾳ αὐτῆς δὲν εἶναι κατάλληλος εἰς τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν. Ἐν τοῖς συνταγματικοῖς κράτεσιν ἡ προπαρασκευὴ αὕτη γίνεται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργείου, παρὰ τῶν τμημάτων, εἰδικῶν ἐπιτροπῶν, ἢ τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας. Οὐδὲν παρόμοιον δύναται νὰ γίνῃ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἐπειδὴ οἱ ὑπουργοὶ δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προβάλωσι νομοσχέδια, ὥστε ἐδέησεν ὅπως τὰ πάντα παρασκευάζωνται ἐν μέσῳ τοῦ Κογγρέσου· ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὸ κοινοβούλιον καὶ ἡ γερουσία συνέστησαν μονίμους ἐπιτροπάς (standing committas), ἀσχολουμένας περὶ τὰ διάφορα ζητήματα τὰ καθυποβαλλόμενα εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν. Περὶ δημοσίων προσόδων (ways and means), ἰδιοποιήσεων, τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας καὶ τραπεζῶν, ἐμπορίου, δημοσίων γαιῶν, ὁδῶν καὶ ταχυδρομείων, δικαιοσύνης, γεωπονίας, στρατιωτικῶν ὑποθέσεων, ναυτικῶν, μεταλλείων, δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, φόρων ἐπιτηδεύματος, ἔργων, βιομηχανίας, τελωνείων, ἰνδικῶν ὑποθέσεων κλπ. συζητοῦσι καὶ ἐκδίδουσι τὰ νομοσχέδια, ὧν ἔχουσι τὴν πρωτοβουλίαν, ἐξελέγχουσιν ὅσα προτείνονται ὑπὸ μελῶν κατ' ἰδίαν, καὶ ἐκθέτουσιν αὐτὰ εἰς τὴν βουλήν· τὸ κοινοβούλιον νῦν ἔχει τεσσαράκοντα ἑπτὰ μονίμους ἐπιτροπάς· ὅ,τι δὲ ὀφείλομεν ἐπισταμένως νὰ ἐξετάσωμεν εἶναι τίνι τρόπῳ αἱ ἐπιτροπαὶ αὗται κατώρθωσαν νὰ σφετερισθῶσι πᾶσαν νομοθετικὴν δύναμιν τοσοῦτον, ὥστε νὰ τὴν ὑπεξαιρέσωσι σχεδὸν ὁλοτελῶς ἀπὸ τῆς ἐπικρίσεως τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κογγρέσου. Ἐξασκοῦσι τὴν δύναμιν ταύτην μετὰ μείζονος αὐθαιρεσίας ἢ τὸ συμβούλιον τῶν Δέκα, ἢ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας, διότι ἀποφεύγουσι πάντα ἔλεγχον. Οὐδὲν παραδοξότερον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀμερικῇ, ὡς ἤκουσα, ἔτι ἄγνωστον· διὸ ἐπιτραπήτω μοι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου νὰ δώσω ἀκριβεῖς καὶ ἴσως λεπτολόγους τινὰς λεπτομερείας, ἃς ἐρανίζομαι ἐκ τοῦ λίαν διδακτικοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Woodrow Wilson «Congressional Governement» *(Περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Κογγρέσου)*, καὶ ἐκ πραγματείας, πιστῶς ἀπεικονιζούσης τὰ πράγματα, τοῦ κ. Hoar, γερουσιαστοῦ τοῦ Massachusetts, «the Conduct of business in Congress» *(Ἡ διεύθυνσις τῆς ἐργασίας ἐν τῷ Κογγρέσῳ)*.

Ἵνα δώσῃ νὰ ἐννοήσωμεν τίνι τρόπῳ ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις λειτουργεῖ ἡ ἀλλόκοτος κοινοβουλευτικὴ μηχανή, ἧς οὐδείς, ἐὰν μὴ ᾖ μεμυημένος, δύναται κἂν νὰ ὑποπτευθῇ τὸ πολυσύγκροτον,

ὁ κ. Wilson ἐπὶ σκηνῆς θέτει ἀντιπρόσωπον, ὅστις τὸ πρῶτον ἔρχεται νὰ καθίσῃ ἐν τῷ Κογγρέσῳ· ὁ νεωστὶ ἐκλεχθεὶς ἐμόχθησεν, ὡς εἰκός, κατὰ τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα περὶ ζήτημα λίαν ἐνδιαφέρον αὐτόν, καὶ ἐπειδὴ ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ἐκλογεῖς του νὰ παρουσιάσῃ νομοσχέδιον ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος, δράττεται τῆς πρώτης εὐκαιρίας ἵνα ζητήσῃ τὸν λόγον. Ὁ πρόεδρος ἀπαντᾷ αὐτῷ ὅτι δὲν δύναται νὰ δώσῃ αὐτῷ τὸν λόγον, καὶ αἱ ἐπιπλήξεις τῶν συνέδρων του τῷ δίδουσι νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἔσφαλε καθ' ὅλας τὰς ἕξεις καὶ συνηθείας. Μόνον ἀνὰ πᾶσαν δευτέραν, ἐν ᾧ ἀναγινώσκεται μεγαλοφώνως τὸ ὄνομα ἑκάστης πολιτείας, οἱ ἀντιπροσωποῦντες αὐτὴν δύνανται νὰ καθυποβάλλωσι νομοσχέδιον· ἀκολουθεῖ λοιπὸν τὸν κανονισμὸν καὶ εἰσάγει τὸ νομοσχέδιόν του κατὰ τὴν ὡρισμένην ἡμέραν· ὁ γραμματεὺς ποιεῖ κεφαλαιώδη αὐτοῦ ἀνάγνωσιν· ὁ βουλευτὴς ἐγείρεται ἵνα προσθέσῃ διασαφήσεις, ἀλλ' ὁ πρόεδρος ἐκ νέου τὸν διακόπτει καὶ τὸν διδάσκει ὅτι ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τὸ μόνον διαγνωστέον εἶναι τὸ ὁρίσαι εἰς ποίαν ἐκ τῶν 49 ἐπιτροπῶν δέον νὰ καθυποβληθῇ τὸ νομοσχέδιόν του. Συχνάκις ἐπὶ τοιούτου ζητήματος ζωηραὶ διεγείρονται συζητήσεις, ἐπειδὴ νομοσχέδιον πολλάκις ἔχει σχέσεις μὲ δύο ἢ τρεῖς ἀλλοίας ὑποθέσεις· καὶ τὸ μέλλον, ὅπερ ἀναμένει αὐτό, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐξήρτηται ἐκ τῆς συγκροτήσεως τῆς ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν θὰ πεμφθῇ. Οὐδὲν νομοσχέδιον ἀποφεύγει τοιαύτην παραπομπήν, ἐξαιρουμένων τῶν ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐπιτροπῶν προτεινομένων ἢ τῶν ἀπαλλαττομένων αὐτῆς δι' εἰδικῆς ψήφου καὶ διὰ πλειονοψηφίας τῶν δύο τρίτων.

Κατὰ τὸν κ. Wilson, νομοσχέδιον ἀποσταλὲν εἰς ἐπιτροπήν, συνήθως εἶναι καταδεδικασμένον εἰς θάνατον. Συνάμα καὶ μετὰ τῶν ἀπειραρίθμων λοιπῶν νομοσχεδίων κατ' ἔτος εἰσαχθέντων, ἀπόλλυται ἐν τῷ ἀχανεῖ τῆς σιωπῆς βασιλείῳ, ἐξ οὗ οὐδὲν ἐπανέρχεται. Οὐδεὶς ἀκριβῶς γινώσκει πότε ἐκπνέει, οὐδὲ τί ἀπεγένετο· οὐδ' αὐτοὶ οἱ φίλοι του κατορθοῦσι νὰ μάθωσι τὴν τύχην του. Βεβαίως αἱ ἐπιτροπαὶ δὲν ἰσχύουσιν ἵνα καταδικάσωσι νομοσχέδιον, ὀφείλουσι νὰ ποιήσωσιν ἔκθεσιν αὐτοῦ εἰς τὴν βουλήν, καὶ ἐὰν τὸ ἀποδοκιμάζωσι, δύνανται μόνον νὰ συστήσωσιν ὅπως μὴ ψηφισθῇ. Πλήν, δι' ἔλλειψιν χρόνου πρὸς ἐξέτασιν ἁπάντων τῶν καθυποβληθέντων νομοσχεδίων, ἐν πρώτοις ἀσχολοῦνται εἰς ὅσα αὐτοῖς φαίνονται σπουδαιότερα, ἰδίως δὲ εἰς ὅσα αὐταὶ καθυπέβαλον. Μετὰ δύο ἔτη τὸ Κογγρέσον φθάνει εἰς τὸ τέρμα του, νέαι γίνονται ἐκλογαί, καὶ ὅ,τι δὲν ὑπεβλήθη τῇ βουλῇ πίπτει εἰς τὸ χάος. Μυριάδες λοιπὸν νομοσχεδίων

οὕτως ἀφανίζονται· οὐδόλως ἀπερρίφθησαν, οὐδὲ κἂν ἀνεγνώσθησαν, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ μόνον δὲν ἦλθεν ἡ σειρά των. Αἱ ἐπιτροπαὶ δὲν δύνανται ἀπ' εὐθείας νὰ λάβωσι τὴν πρωτοβουλίαν νομοσχεδίου· ἀλλὰ μέλος αὐτῶν παρουσιάζει αὐτὸ κατὰ τὴν κλῆσιν τῆς δευτέρας· πέμπεται εἰς τὴν ἁρμοδίαν ἐπιτροπήν, ἥτις ἀμέσως τὸ ἐξελέγχει καὶ καθυποβάλλει αὐτὸ τῇ βουλῇ, ἥτις, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, παραδέχεται αὐτό. Οὕτω μόνον οἱ ὑπουργοὶ δύνανται νὰ εἰσαγγέλλωσι νομοσχέδιον εἰς τὸ Κογγρέσον· αἱ ἐπιτροπαὶ λοιπὸν μόναι παρασκευάζουσι τοὺς νόμους, προσέτι δέ, ὡς θέλομεν κατωτέρω ἴδει, αὐταὶ μόναι συνήθως ἐπιβάλλουσι τὴν ἐπιψήφισιν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ἡ βουλή, καὶ ἂν προμακρύνῃ τὰς περιόδους αὐτῆς, δὲν ἔχει τὸν ὑλικὸν χρόνον ἵνα λάβῃ γνῶσιν πασῶν τῶν ἐκθέσεων τῶν 49 ἐπιτροπῶν, αὗται ἀναγκάζονται νὰ διαγωνισθῶσι περὶ τῆς σειρᾶς τῆς ἐγγραφῆς, ἣν κανονίζει ὁ πρόεδρος. Ἐξαιροῦνται δὲ τέσσαρες ἐπιτροπαί, τῶν ἄλλων προηγούμεναι, ὡς ἀσχολούμεναι εἰς εἰδικὰς ὑποθέσεις μὴ ἐπιδεχομένας ἀναβολήν· καὶ αὗταί εἰσιν αἱ ἐξετάζουσαι τὰς ἐκλογάς, τὰς τυπώσεις, τὰς προσόδους, τὰς δαπάνας καὶ τὰς ἰδιοποιήσεις.

Ἡ βουλὴ πάντοτε εὑρίσκεται ἐν τῇ ἀνάγκῃ νὰ διεκπεραιοῖ τὴν ἐργασίαν μετὰ πολλῆς σπουδῆς, ἅτε ἔχουσα ὀλίγας διαθεσίμους συνεδριάσεις· ἡ δευτέρα χρησιμεύει εἰς τὴν κλῆσιν τῶν πολιτειῶν, εἰς ὄνομα τῶν ὁποίων καθυποβάλλονται νομοσχέδια· ἡ παρασκευὴ ἀφιεροῦται εἰς τὰ ἰδιαίτερα νομοσχέδια (private bills), τὸ δὲ σάββατον συνήθως σχολάζει· ὅθεν μένουσι τρεῖς ἡμέραι καθ' ἑβδομάδα, ἧς μέρος τυγχάνει ἐνησχολημένον κατ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν δυνάμει κοινῆς συναινέσεως καὶ τῆς ἀργίας τοῦ κανονισμοῦ. Ὅθεν ἕκαστος ἐπισπεύδει τὴν ἐργασίαν· ἡ βουλή, γινώσκουσα ὅτι ἀδυνατεῖ, ὅπως καὶ ἂν πράξῃ, νὰ συμπληρώσῃ ἴσως τὸ δεκατημόριον τοῦ ἔργου αὐτῆς· ἕκαστος δὲ τῶν μελῶν, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ ἴδῃ τεθειμένα ὑπὸ συζήτησιν τὰ νομοσχέδια καὶ τὰς ἐκθέσεις τῆς ἐπιτροπῆς, ἧς ἀποτελεῖ μέλος. Ἡ ἔχουσα τὸν λόγον ἐπιτροπὴ (holding the floor) ὡσαύτως ἐπισπεύδει, ἅτε ἔχουσα πάντοτε καὶ ἄλλα νομοσχέδια, ὧν τὴν συζήτησιν ἐλπίζει νὰ εἰσαγάγῃ ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Ἡ συζήτησις λοιπὸν εὑρίσκεται ἐξ ἀνάγκης περιωρισμένη ἐντὸς τόσῳ στενῶν ὁρίων, ὥστε πᾶσα σπουδαία καὶ ἀρίστη διάσκεψις κωλύεται.

Ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἐπιτροπῆς ἔχει ὑπὸ τὴν διάθεσίν του μίαν ὥραν ὅπως κοινώσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἣν ἀντιπροσωπεύει, ἀλλὰ δὲν ἀναλύουσιν αὐτὴν ὁλόκληρον. Παραδεδεγμένη ὑπάρχει συνήθεια

ν' ἀφίνῃ ὀλίγα λεπτὰ εἰς διαφόρους ῥήτορας· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καιρὸς οὗτος ἀποκλειστικῶς ἀνήκει αὐτῷ, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ὀφείλεται νὰ ζητηθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ ὁμιλῆσαι. Ὁ ἔντιμος ἀγὼν (fair play) ἀπαιτεῖ ὅπως παραχωρήσῃ ἐπίσης τὸν λόγον εἰς τοὺς ἀντιπάλους· ἀλλ' οὐαὶ αὐτοῖς ἐὰν ὑπερβῶσι τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῶν λεπτῶν τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς· ὁ πρόεδρος, ὅστις εἶναι ἤδη ἐν γνώσει τῆς συμφωνίας μεταξὺ τοῦ ῥήτορος καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ, ἀμέσως ἐπιβάλλει σιωπήν. Πρὶν ἢ λήξῃ ἡ ὥρα, ὁ εἰσηγητὴς προτείνει τὴν ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως (previous question), ἥτις σχεδὸν οὐδέποτε ἀπορρίπτεται ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἐπειδή, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐργασίαν, πάντοτε εἶναι πρόθυμος νὰ ψηφίσῃ ὅ,τι δύναται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν συζήτησιν· ἐντεῦθεν οὐδεμία τροπολογία γίνεται δεκτή. Ἐὰν ὁ εἰσηγητὴς ἀμελήσῃ περὶ τὴν προφύλαξιν ταύτην, ὁ ἔλεγχος τῆς συζητήσεως ὑπεξέφυγεν αὐτόν. Αἱ συζητήσεις δύνανται νὰ ἐπεκταθῶσιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ ψηφισθῇ τὸ νομοσχέδιον καὶ τότε τραχέως θὰ ἐπιπλήξωσι τῷ εἰσηγητῇ τὴν ἀσυγχώρητον αὐτοῦ ὀλιγωρίαν.

Ἡ βουλὴ συνήθως ψηφίζει τὰς ἀποφάσεις ἢ τὰ νομοσχέδια τῶν ἐπιτροπῶν. Φανερὸν δὲ ὅτι οὐδεμία ὑπολείπεται εὐκαιρία εἰς μακροὺς λόγους ἢ εἰς ἀκριβολόγους συζητήσεις· παρατηρήσεις μόνον ἐν σπουδῇ ἀνταλλάσσονται· ἔπειτα ἔρχεται ἡ ψηφοφορία καὶ οὕτω τετέλεσται. Ἐξαιρουμένων τῶν προσόδων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν, ἃς ἑκάστοτε ἐξετάζει τὸ Κογγρέσον μετὰ προσοχῆς, πάντα τὰ λοιπὰ ἀφίενται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιτροπῶν. Κατὰ θεωρίαν ἡ δύναμις αὐτῶν περιορίζεται εἰς τὸ ἑτοιμάζειν τοὺς νόμους· πράγματι ὅμως αἱ ἐπιτροπαὶ νομοθετοῦσιν, ἐπειδὴ ἡ βουλὴ πείθεται αὐταῖς· συνεδριάζει οὐχὶ ὅπως συζητήσῃ μετ' ἀκριβείας, ἀλλ' ὅπως ψηφίσῃ ὅσον τάχιστα τὰ ὑπὸ τῶν ἐπιτροπῶν προτεινόμενα.

Καὶ ἕτερα ἄρθρα τοῦ κανονισμοῦ συντείνουσιν ὅπως δώσωσιν εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ νομοθετεῖν ἔτι μᾶλλον αὐθαίρετον χαρακτῆρα· αἱ ἐν ταῖς ἐπιτροπαῖς διασκέψεις εἰσὶν ἀπολύτως μυστικαί· δύνανται νὰ προσκαλέσωσι παρ' αὐταῖς εἰδήμονας ἄνδρας ἵνα δώσωσι πληροφορίας ἢ ἐκφράσωσι γνώμην ἐπὶ συζητουμένης ὑποθέσεως, πλὴν ἡ ἔκθεσις ὀφείλει νὰ τηρήσῃ ἄκραν ἐχεμυθίαν ἐπὶ τῶν ἐκφρασθεισῶν γνωμῶν, καὶ οὐδεμία δημοσίευσις αὐτῶν γίνεται. Τὸ ἔργον τοῦ νομοθετεῖν ἐκτελεῖται κατ' ἀκολουθίαν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ δημοσίου, πολλάκις δὲ καὶ αὐτὰ τὰ μέλη τῆς βουλῆς ἀγνοοῦσι τί ἐψηφίσθη. Οὕτω δὲ ἡ ἀναβολὴ τοῦ κόπτειν ἀργυροῦν νόμισμα ἀπεφασίσθη χωρὶς νὰ ἐννοήσῃ τὸ

Κογγρέσον τί εἶχε ψηφίσει· διό, ὅπως φέρωσι θεραπείαν εἰς τὴν προγραφὴν τοῦ λευκοῦ μετάλλου, ἣν οὐδόλως ἔστεργεν ἡ πλειονοψηφία, οἱ ἀντιπρόσωποι Alison καὶ Bland προέτειναν νὰ ψηφισθῇ τὸ γνωστὸν νομοσχέδιον «Bland bill», διατάσσον τὸ νὰ κόπτωνται κατὰ μῆνα τοὐλάχιστον δύο ἑκατομμύρια ταλλήρων ἀργυρῶν.

Ἰδοὺ ὅμως καὶ ἄλλο ἔτι παραδοξότερον· αἱ παντοδύναμοι αὗται ἐπιτροπαί, αἱ νομοθετοῦσαι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐταῖς, ἄνευ σοβαρᾶς ἐξελέγξεως, ἄνευ εὐθύνης, αὐτοπροαιρέτως, ἐκλέγονται ὑπὸ μόνου τοῦ προέδρου.[1] Ὁ πρόεδρος οὗτος (Speaker) δὲν εἶναι, ὡς ὁ τῶν κοινοτήτων τῆς Ἀγγλίας, πρόσωπον ἀπαθὲς καὶ ἐντελῶς ἀμερόληπτον, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχον ἐντολὴν ἢ τὸ ἐπιβάλλειν τὸ σέβας τοῦ κανονισμοῦ, καὶ ὅστις ἤθελεν ἀμέσως καταστραφῇ εἴ ποτε κατά τι ἐφωρᾶτο ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ συμπαθειῶν. Ὁ πρόεδρος ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ἀπ' ἐναντίας εἶναι ἀνὴρ κόμματος, καὶ παραδέδεκται τὸ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν μεγίστην ἰσχύν του πρὸς ὄφελος τῶν φρονημάτων του. Ὅθεν ἐκλέγει τὰς ἐπιτροπὰς οὕτως, ὥστε νὰ γίνωνται ἀποδεκτὰ τὰ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν φίλων του παρουσιαζόμενα νομοσχέδια· διὸ καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς γίνεται αἴτιον φοβερῶν ἀγώνων· αἱ συνέπειαι δ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν νομοθεσίαν εἶναι πολλῷ σπουδαιότεραι ἢ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας· ὑπάρχουσι δὲ παραδείγματα ἔνθα ἡ κάλπη τῆς ψηφηφορίας ἠνοίχθη ἐπανειλημμένως ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας· ἐν τῇ μεγάλῃ δημοκρατίᾳ τῆς Ἀμερικῆς ἡ γενικὴ διεύθυνσις τῆς νομοθετικῆς δυνάμεως ἀνήκει λοιπὸν ἑνὶ καὶ μόνῳ ἀνδρί.

Οὐχ ἧττον ἀναγκάζεται ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης νὰ προσδιορίσῃ τὰ μέλη εἰς τὰς διαφόρους ἐπιτροπὰς ἀναλόγως τῆς προσηκούσης ἑκάστῳ ἁρμοδιότητος· ὅθεν ἕπεται ὅτι αἱ ἐπιτροπαὶ πάντοτε σύγκεινται ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων ἀποχρώσεων· αἱ ἀποφάσεις καὶ ἡ ἔκθεσις ψηφισθεῖσαι ὑπὸ ἐπιτροπῆς συνήθως εἶναι περιληπτικὸν ἔργον παραδεδεγμένον μετ' ἀμοιβαίας παραχωρήσεις· σχεδὸν πάντοτε συμφωνοῦσιν ἵνα ἀπομακρύνωσιν ὅ,τι ἐνδέχεται νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔνστασιν τῆς βουλῆς ἢ νὰ διεγείρῃ σφοδρὰς συζητήσεις· διὸ τὰ

[1] Μέχρι τοῦ 1790 ἡ βουλὴ ἐξέλεγε τὰς διαρκεῖς ἐπιτροπάς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνεφύησαν δυσκολίαι, ἀπεδόθη τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς τὸν πρόεδρον τῆς βουλῆς· ὁ κανονισμὸς φέρει ὅτι «πᾶσαι αἱ ἐπιτροπαὶ θὰ ἐκλέγωνται ὑπὸ τοῦ προέδρου, ἐκτὸς εἰμὴ ἡ βουλὴ ἄλλως ἀποφασίσῃ». Πᾶσα νέα βουλὴ δύναται νὰ ἐξετάσῃ αὖθις τὸν κανονισμόν της, ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος ἔμεινεν ἔκτοτε ἀμετάβλητος· ἕκαστον δὲ κόμμα, ἐναλλάξ, εὑρίσκει εἰς τοῦτο τὸ συμφέρον του.

ὑπὸ τῶν ἐπιτροπῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προτεινόμενα εἰς ψήφισιν μέτρα εἰσὶ μετριάζοντα, ὄντα ἡ ἀπόρροια συμβιβασμοῦ μεταξὺ ἄκρων φρονημάτων. Ἐκ τούτου δὲ πηγάζει ὅτι αἱ ἐπανορθώσεις εἰσὶ σπάνιαι κατὰ τὴν γενικὴν συζήτησιν, καὶ ἡ ἐπιψήφισις γίνεται σχεδὸν ἄνευ ἀμφισβητήσεων· ὁ τῶν διαφόρων κομμάτων ἀνταγωνισμὸς φαίνεται ἐντελῶς ἐκλείπων ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει. Οἱ πρόεδροι τῶν 49 διαρκῶν ἐπιτροπῶν, ὧν εἶναι μεγάλη ἡ ἐπιρροή, συνήθως ἐκλέγονται κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἢ κάλλιον εἰπεῖν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς βουλευταί. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν τοσούτῳ οὐσιωδῶν ἐκλογῶν ἐπίσης ἀπελαύνεται μακρὰν ὅσον τὸ κομματικὸν πάθος.

Οἱ ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων τούτων ἐπιτροπῶν διαπεπονημένοι νόμοι οὐδὲν φέρουσιν ἴχνος τῆς ἐπικρατούσης γνώμης, ὡς ἐν τοῖς λοιποῖς κοινοβουλευτικοῖς κράτεσιν. Ἑκάστη ἐπιτροπὴ ἐμφορεῖται τῆς ἐπικρατούσης ἐν μέσῳ αὐτῆς τάσεως. Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν οὐδεμία ὑφίσταται κοινότης βουλευμάτων, οὐδεμία ἀλληλεγγύη· ἀπ' ἐναντίας, μᾶλλον εὑρίσκονται ἐν καταστάσει ἐχθρότητος λανθανούσης ἢ φανερᾶς, διότι ἀείποτε ἐρίζουσι περὶ τοῦ καιροῦ τοῦ Κογγρέσου καὶ περὶ τῆς προηγήσεως ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει. Ἐν τῷ Κογγρέσῳ τὰ κόμματα οὐδόλως εἰσὶν ὠργανισμένα ὡς συμπαγῆ στρατεύματα πρὸς ἐπίθεσιν, οὐδ' ὑπείκουσιν εἰς γνωστοὺς καὶ εὐδοκίμους ἀρχηγούς, καὶ ἐκ προαιρέσεως ἀμοιβαίως ἐκμηδενίζονται. Κατὰ τὴν ψήφισιν ἑκάστου νομοσχεδίου τὰ μέλη χωρίζονται διαφόρως, καὶ συνεπῶς ταῖς ἑαυτῶν πεποιθήσεσι, τοῖς συμφέρουσιν ἑαυτῶν ἢ τοῖς τῶν ἐντολέων των.

Τὸ κυβερνητικὸν σύστημα, ὅπερ ἐσκιαγραφήσαμεν φαίνεται ἀναπληροῦν τὰ ποθούμενα διασήμων πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Stuart Mill, Thornton καὶ Minghetti. «Δέον νὰ γίνῃ ἀξιόλογος διαστολή, λέγει ὁ Mill ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, μεταξὺ τῆς τῶν νόμων συντάξεως, ἔργου, ὅπερ συνέλευσις τυγχάνει ὅλως ἀνίκανος νὰ ἐπιχειρήσῃ, καὶ τῆς ἐνεργείας ὅπως ἄριστοι νόμοι ἐπιψηφισθῶσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ πρώτιστον αὐτῆς καθῆκον, καὶ δὲν δύναται νὰ ἐκπληρωθῇ εἰμὴ ὑπ' αὐτῆς. Κατ' ἀκολουθίαν, νομοθετικὴ ἐπιτροπὴ ὀφείλει ἀπαρτίζειν συμφυὲς μέρος τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ παντὸς ἐλευθέρου κράτους· ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἔπρεπε νὰ ᾖ συγκειμένη ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ ἀνδρῶν, περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν νόμων δεινοτάτων, εἰς οὓς ἤθελεν ἀνατεθῇ ἡ φροντὶς τοῦ παρασκευάζειν τοὺς νόμους, οὓς τινας ἡ βουλὴ ἤθελεν ἐπιθυμήσει νὰ ψηφίσῃ. Ἡ δὲ βουλὴ ἤθελε τηρήσει τὸ ἐλεύθερον τοῦ ψηφίσαι ἢ ἀπορρίψαι νομοσχέδιόν τι προτεινόμενον, ἀλλ' οὐχὶ

καὶ τὸ μετατρέψαι αὐτό, ἐκτὸς ἐὰν πέμψῃ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τὰς τροπολογίας, ἃς βούλεται νὰ εἰσαγάγῃ». Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τούτου κάλλιον ἐγένετο· ἐπειδὴ ἡ ποθουμένη τοῦ Mill ἐπιτροπὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ᾖ ἁρμοδία ἐν παντὶ ζητήματι, κατηρτίσθησαν τόσαι ἐπιτροπαί, ὅσαι διάφοροι ὑποθέσεις μέλλουσι νὰ συζητηθῶσι, καὶ οὕτω πᾶσα πιθανότης ὑπάρχει ὅτι οἱ προτεινόμενοι νόμοι θὰ ὦσι καλῶς μεμελετημένοι καὶ ἡτοιμασμένοι, ἐκτὸς ἐὰν αἱ ἐπιτροπαὶ ἔχωσιν ἀντίθετον συμφέρον.

Ὁ Minghetti καὶ ὁ Thornton, οἵτινες ἐποίησαν καταφανῆ πάντα τὰ δεινὰ τὰ ἐκπηγάζοντα ἐκ τοῦ κομματικοῦ πνεύματος ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι, ἤθελον εὕρει λόγον νὰ εὐαρεστηθῶσιν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις. Τὸ κομματικὸν πνεῦμα, τὸ λυσσωδῶς μαινόμενον καὶ ἐνώπιον οὐδενὸς ἐμποδίου ἢ μέσου ἀποδειλιῶν κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν ἐκλογῶν, αἴφνης καταπραΰνεται ἐν τῷ Κογγρέσῳ, καὶ οὕτως εἰπεῖν, οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ῥοπὴν ἐπὶ τῆς τῶν νόμων κατασκευῆς. Καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας τοῦ πολιτικοῦ βίου ἡ δημοκρατία κυριεύει ἀπολύτως· ὁ λαὸς ἀπ' εὐθείας ἐκλέγει τοὺς νομοθέτας, τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, καὶ αὐτοὺς τοὺς δικαστάς του. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐντὸς βραχείας προθεσμίας ἀνανεοῦνται, ἡ τοῦ λαοῦ βούλησις φαίνεται οὖσα κυρία· οὐχ ἧττον ὅμως αὕτη ἀπολήγει ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Κογγρέσου. Ἐκεῖ ὁ πρόεδρος τῆς βουλῆς, καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ ὁριζόμεναι ἐπιτροπαί, νομοθετοῦσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, σχεδὸν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κοινοῦ καὶ ἀνευθύνως. Ἐν τῷ ἀνωτάτῳ μέρει τῆς κυβερνήσεως ἡ δημοκρατία παύει ἐξασκοῦσα τὴν παντοδυναμίαν αὐτῆς.

Εἶπον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κοινοῦ. Καὶ τῳόντι, ἀνοίξατε ἀμερικανικὴν ἐφημερίδα ἔστω τὴν τελειοτάτην καὶ εὐρυτάτην· ὁ χῶρος ὁ ὡρισμένος ὅπως ἐκθέσωσι τὰ διεξαγόμενα ἐν τῷ Κογγρέσῳ, ἰδίως δὲ ἐν τῇ βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων, εἶναι λίαν περιόριστος, καὶ ὅ,τι γράφεται εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γρῖφος, ἐξαιρουμένων τῶν μεμυημένων τὰ πολιτικά. Δὲν δύνανται νὰ ἐκφέρωσιν ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῶν ψηφισθέντων νόμων, καὶ ἡ γενομένη ξηρὰ αὐτῶν ἀνάλυσις οὐδόλως εἶναι ἐν τῇ ἀναγνώσει ἐπαγωγός. Οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἄξιος σημειώσεως· ψηφηφορίαι ἀναγράφονται, καὶ μηδὲν πλέον. Οἱ Ἀμερικανοὶ μετὰ ζέσεως ἀκολουθοῦσι τὰς συζητήσεις τῶν ἀγγλικῶν βουλῶν· τὸ τηλεγραφικὸν σύρμα καθ' ἑκάστην μεταδίδει αὐτοῖς ἐκτενεῖς ἀναλύσεις αὐτῶν· πλήν, ἐὰν ἐξαιρεθῇ σπουδαῖον καὶ μέγα τι ζήτημα, ὀλίγον ἐνδιαφέρονται εἰς ὅ,τι λέγεται ἢ πράττεται ἐν τῷ Καπιτωλίῳ των.

Οἱ ἐλάχιστοι λόγοι τοῦ Γλάδστωνος καὶ τοῦ Salisbury δημοσιεύονται καὶ σχολιάζονται, ἐνῷ τί εἶναι γνωστὸν ἡμῖν ἐκ τῶν λόγων ἢ τῶν ἔργων τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων (leaders) τῆς Ἀμερικῆς;

Εἶπον πρὸς τούτοις ὅτι τῇ ἐλλείψει δημοσιότητος προστίθεται ἡ ἔλλειψις εὐθύνης. Ἐνταῦθα δὲ δήλη γίνεται ἡ μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἀναπτύσσεται καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν εὐρύτητα, καθ' ὅλην τὴν λαμπρότητα ὅ,τι ὀνομάζεται ὑπουργικὴ κυβέρνησις. Ἕκαστον κόμμα ἔχει ἰδίους ἀρχηγούς, διευθύνοντας αὐτὸ καὶ λαλοῦντας ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ὅταν κόμμα ἀποκτήσῃ τὴν πλειονοψηφίαν, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ ἔρχονται εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ σχηματίζουσι τὸ ὑπουργεῖον. Τοῦτο κυβερνᾷ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὴν ὤθησιν τῆς βουλῆς. Παρασκευάζει τοὺς νόμους, δι' οὓς δέον νὰ ἐπιτύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς πλειονοψηφίας. Οὕτω, ἀντὶ 49 διαρκῶν ἐπιτροπῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαιρεῖται ἡ εὐθύνη ·ὡς ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, ὧδε ὑπάρχει μία καὶ μόνη φέρουσα πλήρη τὴν εὐθύνην. Ἕκαστον νομοσχέδιον δίδει ἀφορμὴν εἰς συζητήσεις ἐμπαθεῖς, ἀτελευτήτους, συγκινητικωτάτας, ἐν αἷς συμπλήττονται οἱ ῥήτορες τῶν ἐναντίων κομμάτων. Εἶναι ἀγὼν περιφανής, ἡρωϊκός, ὡς οἱ τῶν ἡρώων τοῦ Ὁμήρου· ἑκάστη ὁμὰς συσπειρουμένη ἀντικρὺ τῆς ἐχθρικῆς ὁμάδος ἐν ἐνεργείᾳ θέτει πάντα πόρον τῆς κοινοβουλευτικῆς τακτικῆς καὶ εὐγλωττίας. Καὶ ὄντως ἡ προκαταβολὴ εἶναι ὑπερμεγέθης· τὰ χαρτοφυλάκια ἀνήκουσι τῷ νικητῇ. Ἐὰν τὸ ὑπουργεῖον ἡττηθῇ, ὀφείλει νὰ παραιτηθῇ καὶ ν' ἀφήσῃ τὴν θέσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους. Ἡ συζήτησίς ἐστιν ἡ ψυχὴ τοιούτου πολιτεύματος. Ἐστὶ μάχη, ἐν ᾗ ὅπλον ἐστὶν ὁ λόγος, δρᾶμα, οὗ τὸ δημόσιον μετὰ πολλῆς περιεργίας ἀκολουθεῖ πάσας τὰς περιπετείας, διότι ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἐκβάσεως αὐτοῦ ἐξήρτηται ἡ διεύθυνσις τοῦ κράτους. Ἐὰν κακοὶ νόμοι ψηφισθῶσιν, ἐὰν ἁμαρτήματα διεπράχθησαν, ὁ λαὸς γινώσκει τίς ὁ ὑπεύθυνος. Τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἡ πλειονοψηφία ὑπέχουσι δίκην αὐτῶν· οἱ ἐκλογεῖς ἐγκαταλείπουσιν αὐτούς.

Ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις οὐδὲν βλέπει τις παρόμοιον· οἱ τῶν κομμάτων ἀρχηγοὶ δὲν μονομαχοῦσιν ἐν ὑπερτάτῃ μάχῃ· εἰσὶ διεσκορπισμένοι ἐν ταῖς διαφόροις ἐπιτροπαῖς, ἔνθα ἐνεργοῦσι καὶ ἐπιτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ των. Τὰ προτεινόμενα νομοσχέδια οὐδόλως εἰσὶν ἔργον τῆς πλειονοψηφίας ἐν τῷ Κογγρέσῳ, ἀλλὰ τῆς πλειονοψηφίας ἐν ἑκάστῃ ἐπιτροπῇ, συγκειμένῃ ἐξ ἀντιπροσώπων ὅλως διαφόρων ἀποχρώσεων· ἑκάστη πρότασις ἐξετάζεται, συζητεῖται, ἐπι-

ψηφίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῇ ἀξίαν, καὶ οὐχὶ ἵνα ὑποστηρίξῃ ἢ ἀνατρέψῃ τὸ ὑπουργεῖον· τὰ χαρτοφυλάκια, ἡ τῶν δημοσίων διεύθυνσις οὐδέποτε εὑρίσκονται ἐν κρίσει, ἀφοῦ τὸ Κογγρέσον δὲν διαθέτει ταῦτα. Ἐὰν νόμος τις τυγχάνῃ βλαβερός, ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τίς εὐθύνεται, διότι δὲν δύναται νὰ αἰτιᾶται οὔτε τὴν πλειονοψηφίαν, οὐδόλως πταίουσαν, οὔτε τοὺς δημοκράτας ἢ τοὺς δημοκρατικούς, ἐπειδή, τοῦ νόμου ἑτοιμασθέντος ὑπὸ ἐπιτροπῆς, ἧς αἱ συζητήσεις καὶ ἀποφάσεις εἰσὶ μυστικαί, οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ εἰς ποῖον κόμμα ἀποδοτέος ὁ νόμος οὗτος. Οἱ βουλευταὶ λοιπὸν ἐν γένει ἀνάγκην δὲν ἔχουσι περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ οὗτος θ' ἀγνοῇ ἐπὶ τίνος ὀφείλει νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν τιμωρίαν τῆς δυσαρεσκείας του. Ὅθεν οὕτω παρατηρεῖται τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο γεγονός: πολιτεία κατὰ πάντα δημοκρατική, ἐν ᾗ ὁ δῆμος οὐδὲν σχεδὸν μέρος λαμβάνει τῆς τῶν νόμων καταστάσεως καὶ τῆς διευθύνσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων.

Ἐν νεωστὶ ἐκδοθέντι πονήματι «American Diplomaty», πρώην πρεσβευτὴς ἀμερικανός, ὁ κ. E. Schuyler ὁρίζεται τὴν κυβέρνησιν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ὡς ἕπεται: δεσποτισμὸς ἀπόλυτος καὶ ἀνεύθυνος, λειτουργῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα συνταγματικῶν θεσμῶν, καὶ ἐξασκούμενος παρὰ ἓξ ἀτόμων, ἤτοι τοῦ προέδρου τῆς δημοκρατίας, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἐπικρατείας, τοῦ τῶν οἰκονομικῶν, τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς, καὶ κατὰ δευτερεύουσαν τάξιν, τῶν προέδρων τῶν δύο ἐπιτροπῶν, τῆς τῶν ἰδιοποιήσεων καὶ τῆς τῶν χρηματικῶν πόρων, οὓς ἐκλέγει κατ' ἀρέσκειαν.

Δυνάμεθα νὰ διισχυρισθῶμεν ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο δὲν εἶναι ἄξιον μεταμελείας· ἀλλ' ὅπερ ἀναμφισβητήτως εἶναι σοβαρὸν ἐλάττωμα τῆς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν κυβερνητικῆς συγκροτήσεως, εἶναι ὅτι ἥκιστα ἐκπληροῖ ἓν τῶν κυριωτάτων καθηκόντων τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, λέγομεν τὸ καθῆκον τῆς κοινῆς ἐκπαιδεύσεως. Αἱ βουλαί, ἔνθα οἱ μεγάλοι ῥήτορες λαμβάνουσιν ἐναλλὰξ τὸν λόγον, εἰσὶν ὡς πρὸς τὸν τόπον ἐξαίσιον μέσον πολιτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὰ προβλήματα, ἅτινα διαφέρουσι τὸ ἔθνος, πολλάκις δὲ καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἀναπτύσσονται ἐν ὑψηλαῖς λέξεσι, συνάμα δὲ ἁπλαῖς καὶ τοῖς πᾶσι καταληπταῖς, ἐπειδὴ ἔνθεν μὲν ὑπέροχοι ἄνδρες διαπραγματεύονται τὸ ζήτημα, ἔνθεν δὲ γινώσκουσιν ὅτι δέον νὰ ὦσι καταληπτοὶ οὐχὶ μόνον ἐν τῇ βουλῇ, ἀλλ' ὑφ' ἅπαντος τοῦ ἔθνους. Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις. τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική, αἱ νομοθετικαὶ μεταρρυθμίσεις, πᾶν ὅ,τι ἀνάγκη νὰ ἐπασχολῇ τὴν δη-

μοσίαν προσοχήν, ἐξετάζεται καὶ συζητεῖται ἐνώπιον τοῦ ἔθνους, ὅπερ προσέχει.

Οἱ πλεῖστοι οὐδέποτε ἀναγινώσκουσιν οὔτε ὀγκώδεις βίβλους, οὔτε μακρὰς ἐκθέσεις, οὔτε καὶ τὰς πολυσελίδους ἐφημερίδας τῶν κυβερνήσεων· πλὴν καθ' ἑκάστην πρωΐαν ἡ ἐφημερὶς φέρει ἑκάστῳ πολίτῃ τὴν σύνοψιν τῶν συζητήσεων καὶ πλῆρες τὸ κείμενον τῶν σημαντικῶν λόγων[1]. Ὁποῖον κέντρον τῶν φώτων, οὐχὶ διὰ τὴν Γαλλίαν μόνην, ἀλλὰ διὰ τὴν Εὐρώπην, ἦτο τὸ βῆμα τῆς γαλλικῆς βουλῆς, ὅτε κατείχετο ὑπὸ τῶν Roger-Collard, Guizot, Benger, Thiers, Garnier-Pagès, Tocqueville, Rémusat καὶ τόσων ἄλλων! Ἐκφραζόμεναι ὑπὸ τοιούτων ῥητόρων αἱ ἰδέαι κέκτηνται τοσαύτην φήμην, τοσαύτην ἰσχύν, τοσαύτην διάδοσιν, ὑπὸ μηδενὸς ἀναπληρουμένην. Διὰ τῶν ἐπερωτήσεων εἰς τὴν κυβέρνησιν ἡ βουλὴ φωτίζει τὸν τόπον ἐπὶ παντὸς διαφέροντος, συζητοῦσα δὲ τὰς ἀφορμὰς τῆς δυσαρεσκείας αὐτοῦ, προκαλεῖ τὴν ἐπανόρθωσιν· τὸ βῆμα κέντρον ἐστίν, ἀφ' οὗ ἡ πολιτικὴ ζωὴ διαλάμπει μέχρι τῶν ἀπωτάτων τοῦ κράτους.

(Ἕπεται τὸ τέλος).

Στέφ. Α. Βλαστός.

ΑΥΣΤΡΙΑΚΩΝ ΕΠΙΘΕΣΙΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΝΑΞΟΥ ΤΩι 1826

Ἡ μεγάλη ἡμῶν Ἐπανάστασις, συνεπαγαγοῦσα καταστροφὰς καὶ δῃώσεις νήσων καὶ παραλίων πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς συγκεντρώσεως εἰς πόλεις ἄλλας πληθυσμῶν θεωρουμένων ἐν ἀσφαλείᾳ· τοῦτο σχεδὸν συνέβη εἰς ἁπάσας τὰς Κυκλάδας, ἔτι δὲ καὶ ἐν Νάξῳ τῇ ἐπισημοτάτῃ πασῶν, προσελθόντων Κρητῶν, Κασίων, Πελοποννησίων καὶ ἄλλων. Ἡ ἐξακολούθησις τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἡ συγκέντρωσις πληθυσμῶν ἦν ἀφορμὴ τῆς πτωχείας τῶν μετοίκων,

[1] Ἐν τῇ Βελγικῇ ἐκδίδεται ἄριστον πόνημα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Κοινοβουλευτικὰ χρονικά», πλήρης ἔκθεσις τῶν συζητήσεων τῶν δύο βουλῶν ἀντὶ 3 φράγκων ἐτησίας συνδρομῆς. Ἕκαστος οὕτω δύναται νὰ ἔχῃ ἀκριβῆ χαρακτῆρα τῶν συζητήσεων ἀντὶ τῆς περιλήψεως ἀκροτόμου, ἐνίοτε δὲ καὶ διαφθαρείσης ὑπὸ τῶν κομματικῶν συμπαθειῶν τῆς ἐφημερίδος, ἥτις δημοσιεύει αὐτήν.

οἵτινες, γυμνοὶ καὶ πτωχοὶ φεύγοντες, ἐζήτουν ἄσυλον παρὰ τοῖς νησιώταις, ἕνεκα δὲ τῆς πενίας αὐτῶν ταύτης ὡρμήθησάν τινες, εἰς ναυτικὰς νήσσους ἀνήκοντες, νὰ ἐξασκήσωσι πειρατείαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος. Τὰ τότε δὲ ἰσχυρὰ κράτη τῆς Εὐρώπης ἐνίσχυσαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὸς προφύλαξιν τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτῶν ἐμπορικῶν πλοίων, καταδιώκοντες τὰ πειρατικὰ καὶ ἐπιβλέποντες αὐτά, ἐπιτιθέμενοι καὶ κατὰ νήσων ἀποκλείοντες αὐτάς, εἰς ἃς ἐνόμιζον ὅτι ἐλάμβανον προστασίαν ἀνήκοντες ἢ ἐμπορευόμενοι οἱ πειραταί, πρὸς ἀπότισιν ἀποζημιώσεων τῶν ὑπὸ τῶν πειρατῶν διαπραχθεισῶν ληστεύσεων.

Ἓν τοιοῦτον ἐπεισόδιον ἀναγράφω ἐνταῦθα τῆς ἱστορίας τῆς νήσου Νάξου. Πειρατικὰ πλοῖα ὑπὸ μετοίκων καὶ Ναξίων ἐξοπλισθέντα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1826 ἐλήστευσαν πλοῖα ὑπὸ αὐστριακὴν καὶ ῥωσικὴν σημαίαν· τὴν τελευταίαν ταύτην ὑπερήσπιζε τότε ἡ Αὐστρία, εἰς διενέξεις οὔσης τῆς Ῥωσίας μετὰ τῆς Τουρκίας, αἵτινες μετ' ὀλίγον κατέληξαν εἰς τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον. Ληστεύσαντες ταῦτα ἐκόμισαν τὴν λείαν εἰς Νάξον, ὅπερ μαθὼν ὁ ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας Φραγκῖσκος Γιράρδης ἀνήγγειλεν, εἰς τὸν περιπλέοντα τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου αὐστριακὸν πλοίαρχον Ἀκούρτην· Οὗτος δὲ προσορμισθεὶς εἰς Νάξον, ἐπεσκέφθη ὑπὸ τοῦ ὑποπροξένου τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Γιράρδη, βεβαιώσαντος αὐτὸν καὶ διὰ στόματος τὰ διαπραχθέντα, δόντος δ' αὐτῷ καὶ σημείωσιν πιθανῶς τῶν αὐτουργῶν καὶ κατόχων τῶν ληστευθέντων. Ὁ Ἀκούρτης ἔπεμψε τὸν ὑποπρόξενον μετά τινος τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς νήσου (τοῦ Μπούργου) προσκαλῶν αὐτοὺς εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ ἵνα δώσωσι λόγον τῶν πράξεων τῶν πειρατῶν, καὶ ἀποζημιώσωσι τοὺς ληστευθέντας· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι δὲν προσήρχοντο φοβούμενοι τοὺς Αὐστριακούς, οὐ φιλικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διακειμένους, ἐπειράθη ἵνα, ἀποβιβάζων εἰς τὴν νῆσον δύναμιν, βιάσῃ αὐτούς. Ἀλλὰ πρὸς τὸν ἅγιον Ἀντώνιον (ἐκκλησίαν δυτικὴν) προσορμίσαντες τὰς λέμβους των οἱ Αὐστριακοί, παρεμποδίσθησαν ὑπὸ τῶν μετοίκων ν' ἀποβιβασθῶσιν, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ των ἀπέδωκαν τὴν παρεμπόδισιν ταύτην εἰς συνέργειαν Δημητρίου τινὸς Λασκάρεως, ὃς καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν, δι' ὃ ἐδέησεν ἵνα οἱ Μπουργιανοὶ Νάξιοι τὸν Αὔγουστον (κς΄) τοῦ 1826 πιστοποιήσωσιν ὅτι ὁ Δημήτριος Λάσκαρις οὐχὶ μόνον δὲν ἦτο αἴτιος τῶν ἀποδιδομένων αὐτῷ κατηγοριῶν, ἀλλὰ καὶ «... ἐμπόδισεν ὅλα τὰ ἄτοπα ὁποῦ ἐσκόπευαν νὰ κάμουν οἱ Κρητικοὶ ἐναντίον εἰς τὰς τζαλούπας ὁποῦ τότε

εἶχαν εὐγῇ πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου· καὶ ὄχι ποτὲ ὅτι αὐτὸς ἐπαρακίνησεν ἢ ἐσυμβούλευσέ τινα διὰ νὰ μεταχειρισθῇ ἅρματα ἐναντίον τοῦ βασέλου ἢ τοῦ αὐστριακοῦ κονσόλου κυρίου κυρίου Γεράρδη...»

Μὴ προσελθόντων τῶν προκρίτων τοῦ Μπούργου καὶ μὴ δυνηθεὶς ὁ Ἀκούρτης διὰ τῆς βίας νὰ προσάγῃ αὐτούς, ἐθεώρησεν ἑαυτὸν προσβεβλημένον καὶ ἤρξατο πυροβολῶν τὴν πόλιν· φαίνεται δ' ὅτι καὶ οἱ κάτοικοι ἔξωθεν δι' ὅπλων ἀντεπυροβόλουν αὐτόν, μικρὰν ὅμως ἐπήνεγκε βλάβην· μετὰ τὸν τρίτον πυροβολισμὸν μέτοικοί τινες προσελθόντες εἰς τὸ αὐστριακὸν προξενεῖον κατεβίβασαν μεσίστιον τὴν αὐστριακὴν σημαίαν, ὑποδηλοῦντες τὸν κίνδυνον τῶν ἐν αὐτῷ, ἵνα διὰ τούτου ἐκφοβίσωσι τὸν Φραγκῖσκον Γιράρδην, ὅπως καταπείσῃ τὸν Ἀκούρτην καὶ παύσῃ τὸν κατὰ τῆς πόλεως πυροβολισμόν. Φοβηθέντες δ' οἱ Δυτικοὶ τῆς Νάξου τὸν πυροβολισμόν, πέμπουσι πρεσβείαν τῷ Ἀκούρτῃ τὸν δυτικὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀνδρέαν Βεγγέτην καὶ τοὺς προξένους τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ὅπως μεσιτεύσωσι καὶ παύσῃ τὸ πῦρ, πείθοντος αὐτὸν τοῦ Γιράρδη ἵνα δευτέραν πρεσβείαν πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ Μπούργου ἀναλάβῃ, ὅτε καὶ οἱ ἀνωτέρω κατέφθασαν ἐν τῷ πλοίῳ· ἀλλ' οὗτος τότε μόνον ἔπαυσεν, ὁπόταν ἐγερθέντος ἀνέμου ἐν τῷ λιμένι τῆς Νάξου δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ ἐκδικούμενος τὴν πόλιν, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Σμύρνην φέρων μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ὑποπρόξενον Φραγκῖσκον Γιράρδην· ἡ τότε δ' ἐν Σμύρνῃ ἐκδιδομένη γαλλιστὶ ἐφημερὶς Le Spectateur Oriental τῆς 14ης Μαΐου τοῦ 1826 οὕτως ἀναγράφει τὸ συμβὰν αὐτό: «Ὁ κ. Ἀκούρτης καταπλεύσας εἰς Νάξον ἀπέστειλε πρὸς τοὺς προκρίτους Ἕλληνας μεθ' ἑνὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ ἐπιτελείου τὸν κ. Γιράρδην ὑποπρόξενον τῆς Αὐστρίας, ὅπως παρακαλέσῃ αὐτούς, ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ, ὅπερ δὲν ἐγένετο, μάλιστα δὲ οἱ πρόκριτοι περιφρονητικῶς ἐδέχθησαν τὴν ἀποστολήν, καὶ ἀπρεπῶς ἐξεφράσθησαν διὰ τὸν κ. Ἀκούρτην, εἰπόντες ὅτι ἐὰν οὗτος θέλῃ νὰ ὁμιλήσῃ αὐτοῖς, ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτούς· ἀπάντησις τόσον ἀπότομος ἔπεισε τὸν αὐστριακὸν πλοίαρχον, ὅτι πᾶν ἄλλο μέσον ἐκτὸς τῆς βίας ἦτο ἀνωφελὲς εἰς ἀνθρώπους τόσον κακῶς διατεθειμένους νὰ ἀκούσωσι τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ. Διέταξε νὰ πυροβολήσωσι τὴν πόλιν· εἰς τὸν τρίτον πυροβολισμὸν εἶδον τὴν αὐστριακὴν σημαίαν κυματίζουσαν μεσίστιον ἐπὶ τοῦ ὑποπροξενείου. Εἰς τὸ δυσάρεστον τοῦτο σημεῖον ὁ κύριος Γιράρδης, ὑπολαμβάνων ὅτι ἀντεκδικούμενοι οἱ Ἕλληνες προσέβαλον τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ὅπως κακοποιήσωσι τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ,

παρεκάλεσεν ἐπανειλημμένως ἵνα διακόψωσι τὸ πῦρ, ἐπιτυχὼν ἵνα αὖθις μεταβῇ πρὸς τοὺς προκρίτους καὶ προτρέψῃ αὐτοὺς διὰ τελευταίαν φορὰν ὅπως παραδεχθῶσι τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις τοῦ Αὐστριακοῦ πλοιάρχου. Ταὐτοχρόνως ἔφθασεν εἰς τὸ πλοῖον καὶ ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας Βεγγέτης μετὰ τῶν προξένων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐρχομένων ἵνα μεσιτεύσωσι παρὰ τῷ κυρίῳ Ἀκούρτῃ ὅπως ἀνακαλέσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ πυροβολισμοῦ, ὑπ' ὄψιν ἔχοντες τοὺς κινδύνους δι' ὧν ἡ ἑλληνικὴ μνησικακία ἠπείλει τὸν λατινικὸν πληθυσμόν, ἔμαθεν ἐπίσης ἀπ' αὐτοὺς ὅτι ὅμιλος μανιακῶν προσέβαλε τὴν οἰκίαν τοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας, οὗ ἡ οἰκογένεια μόλις ἠδυνήθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον, ὀλίγον εἶτα ὁ ἄνεμος αὐξήσας ἠνάγκασε τὸ πλοῖον νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς παραλίας· ἔκτοτε ὑστερούμεθα νεωτέρων εἰδήσεων ἐκ Νάξου, φήμη μόνον ὑπάρχει ὅτι ἡ οἰκία τοῦ ὑποπροξένου τῆς Αὐστρίας ἐκάη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων». (Le Spectacteur Oriental, Smyrne 14 Μαΐου 1826).

Ὁ Ἀκούρτης εἰς Σμύρνην φθάσας ἀνήγγειλε τῷ διευθύνοντι τὴν αὐστριακὴν μοίραν τοῦ Αἰγαίου Παυλούτζῳ τὰ διαπραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν Νάξῳ, ἀποδίδων τοῖς Ναξίοις πολεμικὰς κατὰ τῆς Αὐστρίας διαθέσεις, τὸ δὲ χείριστον προσβολὴν κατὰ τῆς αὐστριακῆς σημαίας· δι' ὃ ὁ Παυλοῦτζος τὴν 24 Αὐγούστου λίαν πρωῒ προσωρμίσθη εἰς τὸν ἅγιον Προκόπιον τῆς Νάξου (ναυλόχιον κατὰ τῶν βορείων ἀνέμωντῆς νήσου ἡμίσειαν περίπου ὥραν κείμενον ἀπὸ τῆς πόλεως Νάξου) μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ, ἀπεβίβασε δὲ ἑπτακοσίους ἄνδρας καταλαβὼν τὴν πόλιν τῆς Νάξου περικυκλώσας αὐτὴν πανταχόθεν καὶ φρουροὺς εἰς ἑκάστην τῶν πυλῶν αὐτῆς θέσας· οἱ κάτοικοι ὅμως καὶ οἱ πλεῖστοι μέτοικοι ἀπέδρασαν τῆς πόλεως, πολλοὶ δὲ τούτων ὠχυρώθησαν ἔξωθεν αὐτῆς, διαλανθάνοντες δ' οἱ ἐναπομείναντες κάτοικοι καθ' ἑκάστην τοὺς φρουροὺς ἀπεδίδρασκον τῆς πόλεως. Οἱ πρόκριτοι δὲ τοῦ Μπούργου φοβηθέντες τὰς ἐχθρικὰς τῆς Αὐστρίας διαθέσεις, φαίνεται ὅτι συνέταξαν ἔγγραφον ὑποταγὴν ὑποσχόμενοι ἱκανοποίησιν καὶ ἀποζημίωσιν τῶν ληστευθέντων· ὑπολαμβάνοντες δὲ τοὺς Κρῆτας ὡς πρωταιτίους τοῦ κακοῦ, ἐζήτησαν ἔγγραφον ὑποταγὴν αὐτῶν διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Βερνάρδου ἣν κατωτέρω παρατίθημι, μεταγράψας ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἀποκειμένου παρὰ τῷ ἐν Σύρῳ κ. Π. Γ. Ζερλέντῃ. Ἦλθε δ' ὁ Παυλοῦτζος ἐν Νάξῳ ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὴν δῆθεν προσβληθεῖσαν αὐστριακὴν σημαίαν καὶ τιμωρήσει τοὺς Ναξίους ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Αὐστρίαν δῆθεν διατελοῦντας, κατηδάφισε τὴν οἰκίαν τοῦ Βασιλείου Λασκάρεως θεωρουμένου ἑνὸς τῶν πρωταιτίων,

ὅστις κατέφυγε κρυπτόμενος εἰς τὴν μονὴν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, κατέσχεν τινὰ ἐκ τῶν ληστευθέντων, πιέσας τὸν Λάσκαριν εἰς ἀπότισιν ἀποζημιώσεως.

Οἱ κάτοικοι φρονίμως ποιοῦντες δὲν ἀντέταξαν βίαν κατὰ τῶν ἐπιδρομέων Αὐστριακῶν, ἂν καί τινες τῶν μετοίκων καὶ ἐγχωρίων ὠχυρώθησαν ἔξωθεν τῆς πόλεως, τινὲς δὲ τῶν Κρητῶν καὶ ἐπυροβόλησαν, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ φοβούμενοι νυκτερινὴν ἐπίθεσιν καθ' ἑκάστην ἑσπέραν συνεκέντρουν τοὺς φρουροὺς αὐτῶν εἰς ἓν μέρος. Ἐννοήσας δὲ ὁ Παυλοῦτζος ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ κατὰ τῶν κατοίκων, τῶν κυρίως αἰτίων ὑποτιθεμένων, ὡς ἀποδράντων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου ἠρκέσθη εἰς μικρὰν ἀποζημίωσιν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Λασκάρεως καταβληθεῖσαν, εἰς τὴν ἔγγραφον τῶν Κρητῶν ὑποταγὴν καὶ τῶν προκρίτων τῆς νήσου, ἐκ τῆς παρατιθεμένης τῶν Κρητῶν ὑποταγῆς ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Βερνάρδον, φαίνεται ὅτι αὕτη ἐγράφη συνεπείᾳ αἰτήσεως αὐτοῦ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ Παυλούτζου, εἶναι δ' αὕτη ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ γεγραμμένη, ἀλλ' ἄνευ χρονολογίας καὶ ὑπογραφῆς, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς :

«*Κύριε Βερνάρδο !*

Ἐλάβαμεν τὸ γράμμα σου καὶ τὰ γραφόμενα ἐκαταλάβαμεν εἴδαμεν νὰ μᾶς γράφῃς ὅτι νὰ ἡσυχάσωμεν καὶ νὰ τραβηχθῶμεν καὶ νὰ μὴ κρούσωμεν κάμμίαν βάρδιαν· καὶ ἀμέσως ὅπου τὸ ἐδιαβάσαμεν ἐτραβηχθήκαμεν ἀλάργα καὶ δὲν πειράζομεν κἂν τὸ παραμικρόν, ἂν δὲν μᾶς πειράξῃ εἴ τις εἶναι. Εἴδαμεν καὶ μίαν προκήρυξιν τοῦ εὐγενεστάτου ἀρχιστρατήγου ἀουστριακοῦ, καὶ εὐχαριστηθήκαμεν μὲ τὸ νὰ γυρεύῃ εὐταξίαν, καὶ ἡμεῖς οὖλοι τὸ ἀγαποῦμεν. Ὁ σιὸρ κόνσολος Γιράρδος ἔχει παράπονον εἰς ἡμᾶς τοὺς κρήτας γενικῶς πλὴν εἶναι ἁμαρτία νὰ ἦναι τὸ πάθος γενικῶς εἰς τοὺς κρήτας, ἀλλὰ μερικῶς, διατὶ ἐπέταξαν πέντε δέκα βίβες 'ς τὸν ἄνεμον μερικοὶ τρελοί· καὶ μάλιστα οὖλοι ἀνεχώρησαν ἀπ' ἐδῶ καὶ λείπουν τώρα ὡς καθὼς τὸ ἠξεύρουν καὶ οἱ ἐντόπιοι. Παρακαλοῦμεν ἂς ῥωτήξουν καὶ τοὺς εὐγενεστάτους κυρίους κονσόλους νὰ τοὺς εἰποῦν τὸ πῶς ἐστάθη τότε ἡ αἰτία, καὶ ἐσηκώθηκαν μερικοὶ τρελοὶ καὶ ἐβάρεσαν πέντε καὶ δέκα βίβες εἰς τὸν ἄνεμον, θαρροῦμεν πῶς δὲν ἦτον ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἐστάθη ἡ αἰτία, καὶ τοὺς ἔδωκαν τὴν ἄδειαν καὶ ἐσήκωσαν ἅρματα, ὡς καθὼς τὸ ἠξεύρει καὶ ὁ εὐγενέστατος κόνσολος ὁ ἐγγλέζος καὶ ἄλλοι πολλοί, καὶ θέλετ' ἐρωτήσει τοὺς ἄνωθεν διὰ νὰ μάθετε. Πλὴν ἂν ἀγαπᾷ ὁ εὐγενέστατος ἀρχιστράτηγος νὰ

ἔλθωμεν νὰ καθήσωμεν εἰς τὰ σπήτιά μας, ἡμεῖς ἤλθαμεν καὶ ἐκαθήσαμεν ἥσυχοι, πλὴν τὰ ἅρματά μας τἄχομεν εἰς τὰ σπήτιά μας, ὡς καθὼς τὸ ἠξεύρουν οὗλοι· καὶ σήμερον αὔριον ἀναχωροῦμεν διὰ τὴν Κρήτην. Καὶ διὰ τὸν σιὸρ κόνσολον Γιράρδην, εἴμεθα εἰς χρέος νὰ τοῦ δώσωμεν ὅσας ὑπογραφὰς ἀγαπᾷ διὰ τὴν ἀσφάλειάν του. Καὶ μένομεν μὲ ὅλον τὸ σέβας.

Οἱ Πατριῶται Σας Κρῆτες

καὶ προσμένομεν τὴν ἀπόφασίν σας.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή : Πρὸς τὸν εὐγενέστατον κύριον Βερνάρδον Κρῆτα».

Ὄπισθεν τούτου σημειοῖ ἰδιοχείρως ὁ Παυλοῦτζος :

«Trovo sodisfacente il riscontro e ragionevole. Bisognerebbe assiumare qualche infermazione e con parlare delicatamte (delicatamente) conderstazza al console d' Inghelterra. *Paulucci*». Ἤτοι : Εὑρίσκω ἱκανοποιητικὴν καὶ δεδικαιολογημένην τὴν ἀπάντησιν. Πρέπει νὰ συλλέξῃ μερικὰς πληροφορίας καὶ φιλοφρόνως νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν πρόξενον τῆς Ἀγγλίας. *Παυλοῦτζος*.

Ἐν αὐτῇ οἱ Κρῆτες ἀποδίδουσι τὴν κυρίαν αἰτίαν τῆς κατὰ τῶν αὐστριακῶν ἐπιθέσεως εἰς τοὺς ἐντοπίους, ὑποτίθημι δ' ὅτι ὁ Παυλοῦτζος ἐννοεῖ ὁ Βερνάρδος νὰ συλλέξῃ πληροφορίας περὶ τῶν κυρίων αἰτίων συνεννοούμενος μὲ τὸν πρόξενον τῆς Ἀγγλίας, μνημονεύεται δ' ἐν αὐτῇ προκήρυξις τοῦ ἀρχιστρατήγου δι' ἧς ἐπηγγέλετο ἡσυχίαν, ἀγνοῶ δὲ ἐὰν εἶναι ἑτέρα τις τῆς κατωτέρω δημοσιευομένης.

Ἀρκεσθεὶς εἰς τὰ ἀνωτέρω ὁ Παυλοῦτζος ἐξέδοτο ἀμνηστευτικὴν προκήρυξιν τῶν κατοίκων καὶ μετοίκων Ναξίων, ἧς παρατίθημι ἑλληνικὴν μετάφρασιν, τὸ δὲ ἰταλικὸν πρωτότυπον ἀπόκειται παρ' ἐμοί· ἐν αὐτῇ ἀγγέλλει τὴν δήμευσιν τῶν κατασχεθέντων καὶ ἀποζημίωσιν τῶν πρωταιτίων, διατάσσει δὲ τοὺς προκρίτους ἕλληνας ἵνα μεταφράσωσι τὴν προκήρυξιν αὐτοῦ ἑλληνιστί, κοινοποιήσωσι δ' εἰς ἅπαντας τοὺς προκρίτους τῆς νήσου ταύτην, ἵνα ἅπαντες λάβωσι γνῶσιν αὐτῆς. Ἀνύψωσε διὰ μεγάλης ἱεροτελεστίας (Te Deum) τὴν αὐστριακὴν σημαίαν ὡς δῆθεν προσβληθεῖσαν, ἐγκαθίδρυσε τὸν ὑποπρόξενον τῆς Αὐστρίας ἐπισήμως Φραγκῖσκον Γιράρδην, ὥρκισε τοὺς ἕλληνας προκρίτους περὶ τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν, τῆς ἀσφαλείας τοῦ ὑποπροξένου καὶ τῶν δυτικῶν τῆς νήσου κατοίκων.

Ἔχει δὲ ἡ προκήρυξις τοῦ Παυλούτζου ὡς ἑξῆς :

«Ἀμιλκάριος Μαρκήσιος Παυλοῦτζος τῆς Ῥογκόλης. Ἐνεργὸς ὑπάλληλος τῆς Α. Μ. τῆς αὐτοκρατορικῆς βασιλικῆς ἀποστολῆς, ἱπ-

πότης τῶν δύο ταγμάτων τοῦ Αὐστριακοῦ Σιδηροῦ Στέμματος, μεγαλόσταυρος τοῦ βασιλικοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ ἡνωμένου βασιλείου τῶν δύο Σικελιῶν, ἱππότης τοῦ βασιλικοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Φερδινάνδου τῆς τιμῆς, γενικὸς ἀνώτατος διοικητὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βασιλικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, καὶ διοικητὴς τοῦ στόλου τῆς Α. Μ. εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς.

»*Γνωστοποιεῖ.*

»Εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου Νάξου καὶ νησιώτας, Κρῆτας Κασίους καὶ Πελοποννησίους, οἵτινες ἕνεκα τῶν παρουσῶν περιστάσεων τῆς Ἑλλάδος διαμένουσιν ἐν τῇ νήσῳ, ὅτι τιμωρηθήσονται ὅσοι κατὰ τὸν παρελθόντα μῆνα Ἀπρίλιον ἐτόλμησαν νὰ προσβάλωσι τὴν αὐτοκρατορικὴν βασιλικὴν σημαίαν τῆς Α. Μ., καὶ ἠπείλησαν τὸν κύριον Φραγκίσκον Γιράρδην ὑποπρόξενον τῆς Αὐστρίας. Μετέβη εἰς τὴν νῆσον ταύτην μὲ μέρος τῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ναυτικῶν δυνάμεων, ἵνα τιμωρήσῃ παραδειγματικῶς, μὲ τάγμα στρατιωτῶν ἀποβιβασθὲν εἰς τὴν ξηρὰν τοὺς ξένους τοὺς συμπράξαντας εἰς τὴν ἀταξίαν, ἂν καὶ κατέφυγον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου.

Πληροφορηθεὶς ὅμως παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ τάγματος τῆς ξηρᾶς περὶ τῆς φιλησύχου διαθέσεως τῶν Ναξίων, καὶ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν Κρητῶν, εἰς τὸν ἐπιτετραμμένον ὑπάλληλον πρὸς ἀνακάλυψιν αὐτῶν, οἵτινες συνεπείᾳ τῶν διαταγῶν αὐτοῦ ἀπεμακρύνθησαν, καὶ διὰ τὰς ἐνθέρμους παραστάσεις καὶ παρακλήσεις τῶν προκρίτων Ἑλλήνων καὶ δυτικῶν Ναξίων, καὶ διὰ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν ἣν ἔχει πρὸς τὸν σεβασμιώτατον ἐπίσκοπον ταύτης τῆς νήσου (τὸν δυτικὸν ὃς ἦν Ἀνδρέας Βεγγέτης)· καὶ δι' ὅπερ ἔλαβον ἐνδιαφέρον πρὸς χάριν ὅλων τῶν Πελοποννησίων, Κασίων, Ναξίων, Κρητῶν, καὶ ὅλων τῶν ἐνταῦθα διαμενόντων, ὁ κύριος ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Γιράρδης καὶ οἱ λοιποὶ κύριοι πρόξενοι τῆς νήσου, χορηγεῖ εἰς ἅπαντας γενικὴν ἀμνηστείαν, ἀφορῶσαν τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἀσφάλειαν, ὑπὸ τὸν ὅρον εἰς τὸ ἑξῆς ν' ἀποβῶσιν ἐπάξιοι ταύτης διὰ τῆς φιλησύχου διαγωγῆς αὐτῶν.

Μόνον οἱ συντελέσαντες εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πειρατικῶν πλοίων, καὶ ὅσοι κατέλαβον ἐπώλησαν ἢ ἔκρυψαν πράγματα, συνέδραμον ἢ ἔλαβον μέρος εἰς τὰ πειρατικὰ ἔργα, θὰ ἀπωλέσωσι τὰ παρ' αὐτοῖς κατασχεθέντα, καὶ αἱ οἰκίαι αὐτῶν θὰ καταδαφισθῶσι, ἐὰν ἀμέσως αἵτινες συμπράξει δὲν ἐμφανισθῶσι νὰ πληρώσωσιν ἀνάλογον ἀποζημίωσιν τῶν ζημιῶν, αὐτῶν ἐγένοντο εἰς ἐμπόρους Αὐστριακοὺς καὶ Ῥώσους.

Ἡ ἐπίσημος ἀνύψωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς βασιλικῆς ἐνδόξου σημαίας τῆς Α. Μ. καὶ ἡ ἐγκατάστασις τοῦ ὑποπροξένου αὐτῆς γενομένη χθὲς μεθ' ὅρκου τῶν κυρίων προκρίτων τῆς νήσου, τῇ παρεμβάσει τῶν κυρίων προξένων τῶν διαφόρων δυνάμεων, δηλοῖ ὅτι μεταμελημένοι διὰ τὰ πεπραγμένα ἀτοπήματα, εἰς τὸ μέλλον οἱ Νάξιοι ἔσονται φρόνιμοι, φιλήσυχοι καὶ ὑποτεταγμένοι.

Οἱ κύριοι πρόκριτοι τῆς Νάξου ὑποχρεοῦνται ἀμέσως νὰ μεταφράσωσι κατὰ λέξιν καὶ ἀκριβῶς ἑλληνιστὶ τὴν γνωστοποίησιν ταύτην δι' ὅλους τοὺς λοιποὺς προκρίτους τῶν χωρίων, ὅπως κοινοποιηθῇ καὶ ἀναγνωσθῇ καὶ εἰς τοὺς Κρῆτας, Κασίους, Πελοποννησίους καὶ λοιποὺς παρεπιδημοῦντας. Παρατηρητέον δ' ὅτι εἰς τὸ μέλλον νὰ φέρωνται εὐσχήμως, σεβόμενοι τὴν αὐτοκρατορικὴν βασιλικὴν ἀήττητον σημαίαν τῆς Α. Μ. τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τοὺς λοιποὺς κυρίους προξένους τῆς Εὐρώπης, τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἁγίας Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅλους τοὺς δυτικοὺς ὑπηκόους καὶ προστατευομένους, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐξαλείψωσι τὴν ἐνθύμησιν τῆς ἀποπλανήσεως αὐτῶν, ἐλευθέρως δὲ νὰ μετέρχωνται τὸ ἐμπόριον, τὴν ναυτιλίαν καὶ πᾶσαν ἄλλην αὐτῶν βιομηχανίαν ἄνευ ἐλαχίστης ἀντιπράξεως, νὰ μεταχειρίζωνται δ' αὐτοὺς ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν φιλανθρώπως νὰ ἀπολαμβάνωσι περιποιήσεως, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς ἅπαντας τοὺς ἔχοντας τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν Α. Μ. τὴν αὐτοκρατορικὴν βασιλικὴν καὶ ἀποστολικήν.

Ἐν τῷ πλοίῳ τῆς αὐτοκρατορικῆς βασιλικῆς ναυαρχίδος, λιμὴν τοῦ ἁγίου Προκοπίου ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ εἰς τὰς 27 Αὐγούστου 1826.

Παυλοῦτζος».

Οὕτω δὲ διαρκέσασα τριήμερος ἡ τοῦ Παυλοῦτζου κατοχὴ τῆς νήσου Νάξου, ἐγένετο τοῖς νησιώταις αἰτία ζημιῶν καὶ συμφορῶν, διὰ τοῦ ἀμνηστευτικοῦ δὲ αὐτοῦ ἐγγράφου ἐμετριάσθη ἡ τῶν αὐστριακῶν δυσμένεια κατὰ τῆς νήσου, παρέμειναν δ' ἐπ' ὀλίγον οἱ αὐστριακοὶ ἐν Νάξῳ ὡς φίλοι.

Ἔγραφον ἐν Καμπόνοις τῆς νήσου Νάξου κατὰ φθίνοντα Σεπτέμβριον τοῦ 1887.

Φερδινάνδος Γιράρδης.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΗΛΕΚΤΡΑΣ

ΜΕΘ' ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΙΝΩΝ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΧΩΡΙΩΝ

Μῦθον, ὃν ὁ μὲν Αἰσχύλος ηὔξησε διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ πεπρωμένου, λέγει ὁ πολὺς Patin, [1] ὁ δὲ Σοφοκλῆς διὰ τῆς ἐξεικονίσεως τῶν περιπετειῶν καὶ τῆς τῶν αἰσθημάτων ἐκφράσεως, ὃν πραγματευθεὶς ὁ μὲν Αἰσχύλος προήγαγεν εἰς τὸ Ζενὶθ τοῦ φρικώδους, ὁ δὲ Σοφοκλῆς τοῦ πάθους, ἐδύνατό τις ποιητὴς ν' ἀναπαραγάγῃ ἄνευ κλέμματος; ἐδύνατο ἀνανεῶν αὐτὸν νὰ διατηρήσῃ τὴν πιθανότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον;

Ὁ Patin ἀποφαίνεται ὅτι ἀδύνατον ἦτο, καὶ ἑπομένως ὁ Εὐριπίδης κατόπιν ἑορτῆς ἐλθὼν ἀπέτυχε δεινῶς.

Εἰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐξενεχθεῖσα ἤδη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς Εὐριπίδου τραγῳδίας ἐτέθη ὑπὸ πολλῶν ἐν ἀμφισβητησίμῳ, ὀφείλομεν ὅμως νὰ δείξωμεν διὰ βραχέων διὰ τί ἀπέτυχεν, εἰ ἀπέτυχε, διὰ τί δὲν ἐφάνη τοσοῦτον εὐτυχής, ὅσον ἐν Ἰφιγενίᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι, [2]) ἥτις ἠμαύρωσε καὶ σχεδὸν εἰς ἀσημότητα ἔρριψε τὰς τραγῳδίας, αἵτινες ἐποιήθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Αἰσχύλου.

Μέγα τῷ ὄντι ἀτύχημα εἶνε, ὅτι οὐδὲν ἄλλο δρᾶμα καὶ τῶν τριῶν τῆς τραγικῆς τέχνης ἀστέρων ἔχομεν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· διὸ ἐν ταῖς Χοηφόροις τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῇ Ἠλέκτρᾳ τοῦ τε Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου παρατηροῦσιν οἱ κριτικοὶ τὰς διαφορὰς τῶν τριῶν, ἐξ ὧν ὁ Εὐριπίδης ἐν τοῖς πλείστοις φαίνεται μέσῃ ἀκολουθήσας ὁδῷ, πλὴν ὡς πρὸς τὰ ἤθη καὶ τοὺς χαρακτῆρας, ἐν οἷς ἀκολουθεῖ τῇ πιθανότητι. Ἐν τῇ *Ἠλέκτρᾳ* π. χ. παρουσιάζει ἡμῖν τὸν πένητα αὐτουργὸν σώφρονα, μὴ θιγόντα τῆς Ἠλέκτρας, τὸ μὲν διότι συναισθάνεται ὅτι εἶνε ἀνάξιος τοιούτου κήδους διὰ τὴν πενίαν, τὸ δὲ διότι φοβεῖται τὴν ὀργὴν τοῦ Ὀρέστου. (Στ. 45 κ. ἑφ. 260 κ. ἑφ.). Τὸ δὲ τῇ πραγματικότητι καὶ τῇ συνηθείᾳ ἁρμοδιώτατον εἶνε ἡ ὑποψία, ὅτι διὰ τὴν σωφροσύνην του ταύτην δυνατὸν νὰ κληθῇ μωρός. (σ. 50.). Τοιαῦτά τινα οὐδέποτε ὁ Αἰσχύλος παρεμβάλλει, ἀλλ' οὕτω

[1] Études sur les tragiques Grecs t. II. p. 339.

[2] Euripide sept tragedies publ. par H. Weil (Iphigenie Intr). p. 305.

μεγαθύμους καὶ γενναίους ἐν παντὶ ποιεῖ τοὺς ἥρωας αὐτοῦ, ὥστε δὲν ἐπιδέχονται οὐδένα ψόγον οὐδ' ὑποψίαν κακοῦ· καὶ ὁ Σοφοκλῆς δ' ὡσαύτως, ἂν μὴ ἐξ ἴσου τῷ ἀπαραμίλλῳ περὶ τὴν ἐξεικόνισιν μεγάλων χαρακτήρων Αἰσχύλῳ. Ὁ Αἰσχύλος εἶνε ποιητὴς τῶν χρόνων, καθ' οὓς εὐτυχεῖς πόλεμοι ἐξῆραν τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν, οὓς τέρπει διὰ τῆς ἑαυτοῦ τέχνης, οἰδούσης, ὡς ὁ Εὐριπίδης παρ' Ἀριστοφάνει[1] λέγει, ὑπὸ κομπασμάτων καὶ ῥημάτων ἐπαχθῶν ἀλλ' ἁρμοττόντων ταῖς γλώσσαις ἡμιθέων, ὧν ἐθαύμαζον τὰς μεγάλας καὶ γενναίας ψυχὰς οἱ ἀνδρεῖοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες· ὁ Σοφοκλῆς θέλγει θεατὰς ζῶντας ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἑλλάδος αἰῶνος, ἐπὶ Περικλέους, ἐν τῷ μέσῳ δῆλα δὴ τῆς ἀπαραμίλλου τῶν τεχνῶν ἀκμῆς· διὰ τοῦτο ἐὰν ὁ πρῶτος ὑπερβαίνῃ τὸν δεύτερον κατὰ τὸ ὑψιπετὲς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φαντασίας, ὁ δεύτερος ὅμως προέχει ἐκείνου κατὰ τὸ κάλλος τῆς τέχνης. Ὁ Εὐριπίδης τέλος εἶνε ποιητὴς τῶν χρόνων τῆς παρακμῆς τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου, τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν, ὅτε θρησκεία καὶ κοινὸν συμφέρον καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὠλιγωροῦντο, δόλος δὲ καὶ ἰδιοτέλεια διεῖπε τὰ πάντα· δὲν διαφθείρει, ἀλλ' ἄκων καὶ λεληθότως παρασύρεται ὑπὸ τοῦ βορβορώδους τῆς διαφθορᾶς ῥεύματος, ὑποβοηθεῖ τὸ ὀλέθριον ῥεῦμα ἐξ ἑνός, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἀνταγωνίζεται λαμπρῶς. Οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἐποίει, ἦσαν, ὡς λέγει ὁ Stahr[2] ῥωμαντικοὶ καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὁ ἡγέτης τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς, φυσικῷ δὲ τῷ λόγῳ διὰ τοῦτο κρατιστεύει τῶν ἄλλων ὡς πρὸς τὴν ἐξεικόνισιν τῶν δύο τούτων παθῶν, μανίας καὶ ἔρωτος,[3] καὶ ἐπιτυγχάνει ἐν τῇ ἐξεικονίσει τοῦ γυναικείου χαρακτῆρος, διὰ τοῦτο τέλος οἱ μάλιστα πάντων φιληδοῦντες τοιούτοις θέμασι Γάλλοι ἐπέδωκαν αὐτῷ πρὸς τῷ ἀρρήτῳ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμῷ καὶ τὸν στέφανον καὶ τὸν θρόνον τῆς τραγικῆς τέχνης, ἕως οὗ οἱ γερμανοὶ ἐνδελεχεῖ ἅμα καὶ τολμηρᾷ τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐρεύνῃ καὶ τῇ τοῦ κλασικοῦ κάλλους μελέτῃ καὶ γνώσει καθήρεσαν μὲν αὐτόν, ἀνεβίβασαν δὲ τὸν Σοφοκλέα. Ἀλλὰ πρὸς εἰρωνείαν τῶν κριτικῶν ὁ Εὐριπίδης οὐδέποτ' ἐπαύσατο εὑρίσκων φανατικοὺς θαυμαστάς, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οὐδόλως οἱ λόγοι των ἀποτρέπουσι τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς νὰ ἀνεύρωσι καὶ ἀσπασθῶσι τὸν ἐρευνητὴν καὶ ἀνιχνευτὴν αὐτῶν, καὶ ὅτι ὑπάρχουσι πολλοὶ δυνάμενοι ν' ἀναφωνήσωσιν ὡς Φιλήμων ὁ κωμικός:

[1] Βατράχ. 940.
[2] Die antike Tragödie, insbesondere die trag. des Eurip. Stettin. 1847 σ. 10.
[3] Λογγῖνος, περὶ ὕψ. XV, 3.

Εἰ ταῖς ἀληθείαισιν οἱ τεθνηκότες
αἴσθησιν εἶχον, ἄνδρες, ὥς φασίν τινες
ἀπηγξάμην ἄν, ὥστ' ἰδεῖν Εὐριπίδην.[1]

Ἴσως ὑπελείφθη τοῦ Σοφοκλέους ὡς πρὸς τὸν τῆς Ἠλέκτρας χαρακτῆρα, διότι ἡ Ἠλέκτρα εἶνε γυνὴ τοῦ καθήκοντος ἐνάμιλλος τῇ Ἀντιγόνῃ, καὶ τοιοῦτοι χαρακτῆρες ἀπαιτοῦσι Σοφόκλειον χρωστῆρα, καθ' ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἐν οὐδενὶ τῶν σῳζομένων δραμάτων περιγράφει τοῦ καθήκοντος ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἀντιγόνη αὐτοῦ ἐρρίφθη εἰς τὰ σκότη τῆς ἀσημότητος. Μηδεὶς ὅμως νομίσῃ ὅτι ταῦτα λέγοντες ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ Εὐριπίδης μέγαν χαρακτῆρα δὲν ἐδύνατο νὰ διαγράψῃ, διότι αὐτὸς ὁ Λογγῖνος, καίπερ μὴ εὔνους τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ, ὅμως δὲν ἀπώκνησε νὰ εἴπῃ τὸ ἀληθέστατον τοῦτο «Τοῦδ' Αἰσχύλου φαντασίαις τολμῶντος ἡρωϊκωτάταις, ἐνίοτε μέντοι ἀκατεργάστους τὰς ἐννοίας καὶ ἀμαλάκτους φέροντος, ὅμως ἑαυτὸν ὁ Εὐριπίδης κἀκείνοις ὑπὸ φιλοτιμίας τοῖς κινδύνοις προσβιβάζει.[2] Ἐκφράζει κράτιστα καὶ ἐνθουσιωδέστατα τὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοθυσίαν, ὡς ἐν Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι, ἐν ταῖς Φοινίσσαις καὶ ἀλλαχοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπῃνέθη ὑπὸ πολλῶν φιλοπατρίδων ἀνδρῶν.

Οὐδεὶς ἄλλος ποιητὴς ὑπέστη πλείους κρίσεις καὶ γνώμας διαφορωτέρας ἀλλήλων· οὐδεὶς παρενοήθη ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἐτιμήθη ὅσον ὁ Εὐριπίδης. Οἱ κυριώτατοι τῶν ἀρχαίων, οἵτινες ἔκριναν τὸν ποιητήν, εἶνε ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὧν ὁ πρῶτος κηρύττει τὸν Εὐριπίδην διαφθορέα τῆς κοινωνίας· ἐπιτηδειότατα εἰκονίζει τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν τῶν νέων[3] καὶ ἐπειδὴ βλέπει ὅτι ἡ ἐπενέργεια αὕτη τοῦ ποιητοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ ὑφισταμένη δὲν ὀκνεῖ καὶ θανόντα νὰ κωμῳδῇ.[4] Ὁ Ἀριστοτέλης διακηρύττει αὐτόν, ὡς τοῖς πᾶσι μὲν γνωστὸν εἶνε ὀλίγοις δὲ νοητόν, *τραγικώτατον* τῶν ποιητῶν· ἡ δὲ κρίσις αὕτη τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου μετὰ πολλῆς περινοίας ἐρευνᾶται καὶ ἑρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ Schwabe.[5]

Τῶν ὑστέρων πολλαὶ καὶ διάφοροι εἶνε αἱ γνῶμαι· ἀρκούμεθα ἐνθάδε ν' ἀναφέρωμεν τὸν κατήγορον Schlegel καὶ τὸν συνήγορον Har-

[1] Ἰδὲ Πλουτάρχ. β. Παραλλ. ἔκδ. Κοραῆ τ. III σ. πε' (Αὐτοσχ. στοχ.)
[2] Περὶ ὕψ. XV, 5.
[3] Νεφέλαις 1364—1377.
[4] Aristoph. ausgewählte Komöd. Frosche erkl. von Kock. Einleit. σ. 19.
[5] Aristophanes und Aristoteles als Kritiker des Eurip. σ. 30 κ. ἑφ.

lung. Καὶ ἡ Ἠλέκτρα λοιπὸν τοῦ Εὐριπίδου ὑπέστη τὴν τύχην τῶν ἄλλων δραμάτων, ἀλλ' αὕτη μετὰ πλειόνων περιπετειῶν· ἔριδες ἠγέρθησαν καὶ ἀμφισβητήσεις τοσαῦται, ὥστε καὶ ἀριθμοῦντας θὰ ἐπιλίπῃ ἡμᾶς ὁ χρόνος. Ἡ ἔκδοσις τοῦ ποιητοῦ ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ Ἄλδου δὲν περιεῖχε τὴν τραγῳδίαν ταύτην δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν Ῥώμῃ τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Πέτρου Vettori ἐν ἔτει 1545.[1] Ὑπῆρξάν τινες τῶν κριτικῶν, οἵτινες τοσοῦτον αἰσχρὰν ἐθεώρησαν τὴν τραγῳδίαν, ὥστε δὲν ἐλόγιζον αὐτὴν ὡς ἔργον τοῦ Εὐριπίδου, ὡς ὁ Voltaire[2] κρυπτόμενος ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Dumolard. Τοιοῦτον ὅμως στοχασμὸν οὐδεὶς δύναται νὰ δεχθῇ, ὁπόταν ἀναλογισθῇ, ὅτι ἡ τραγῳδία εἶνε γεγραμμένη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παλαιοῦ Λαυρεντιανοῦ χειρογράφου, ὡς γράφει ὁ Vettori (Victorius), γραφέντος κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, οὗ τὴν πρέπουσαν ἀξίαν παραγνωρισθεῖσαν πρότερον ἀπέδωκαν οἱ περιφανεῖς κριτικοί· Wilamowitz, Vitteli καὶ Prinz, ἔτι δὲ ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρουσι χωρία ἐκ τῆς τραγῳδίας, οἷοι ὁ Λογγῖνος, Σέξτος ὁ ἐμπειρικός, καὶ δὴ ἱστορικὰ γεγονότα συνδυάζονται τῇ τραγῳδίᾳ ταύτῃ, ὡς λόγου χάριν κατὰ Πλούταρχον[3] ἡ ἀνέλπιστος τῶν Ἀθηνῶν σωτηρία τῇ παρόδῳ. τὸ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ῥηθὲν[4] ὅτε ἤκουσε τὸν στίχον (379).

Ὁ Hartung[5] ἱστορῶν τὰς συζητήσεις, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ ζητημάτων φερομένων ἐν τῇ τραγῳδίᾳ, ἀναμφίσβητον μὲν καθίστησι τὸ γνήσιον αὐτῆς, δεικνύει δ' ὅτι οὔτε ὑπὸ τοῦ λαοῦ οὔτε ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων ἐθεωρήθη ἡ τοῦ Εὐριπίδου Ἠλέκρτα ὑποδεεστέρα τῆς τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Αἰσχύλου (Χοηφόροι). Ὁ δὲ Prevost ἀντιπαλαίσας ἐναντίον τοῦ Voltaire ψέγοντος δεινῶς τὸ δρᾶμα ἐπιλέγει «Ἀνευρίσκονται σκηναὶ ἔχουσαι ἁγνότατα αἰσθήματα εὐγενῆ καὶ καλῶς ἐκπεφρασμένα καὶ παρὰ τὸ πλῆθος τῶν σφαλμάτων ἀναγνωρίζει ὅμως τις ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ τὸν ποιητὴν τοῦ Ἱππολύτου καὶ Ἰφιγενείας τῆς ἐν Αὐλίδι».

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ θέμα ἡμῶν, ἂν ἀπέτυχεν ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ

[1] Ἰδὲ Weil ἔνθ. ἀνωτ. Introd. σ. XXX.

[2] Ἐν τῇ Dissertation sur les principales tragedies anc. et mod. qui ont paru sur le sujet d' Éléctre et en particulier sur celle de Sophocle κτλ.

[3] Λυσάνδρ. XV. Καὶ ὁ Ἀριστοφ. ἐν Βατράχ. 1317 ἔνθα ἰδὲ Σχολιαστ.

[4] Διογ. Λάερτ. II, 33. Κράτιστον εἰκῇ ταῦτ' ἐᾶν ἀφειμένα.

Σημειωτέον ὅτι τὸν στίχον τοῦτόν τινες ὑπολαμβάνουσι τῆς ἀπολεσθείσης τραγῳδίας Αὐγείας.

[5] Eurip. Restitutus II, 316—317.

Ἠλέκτρᾳ παρατιθέμεθα εἰς ἀπάντησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Patin ῥηθέντων τὰ τοῦ L. Halevy,[1] ὅτι δῆλα δὴ «ἐρχόμενος τελευταῖος ὁ Εὐριπίδης καὶ πραγματευόμενος μετὰ τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα ὑπόθεσιν περίφημον καὶ κοινὴν δὲν ἔπρεπε νὰ ἰδιοποιήσηται αὐτὴν οὕτως εἰπεῖν, καὶ δὲν ἀνεκαίνισεν αὐτὴν διὰ τρόπου εἰμὴ ὅλως λογικοῦ, ἀλλ' ὅμως πνευματώδους καὶ εὐγενοῦς;» Ὁ μετὰ τοῦ πένητος αὐτουργοῦ γάμος τῆς Ἠλέκτρας θρυληθεὶς ὑπὸ τῶν κριτικῶν ὡς ταπεινῶν τὸν χαρακτῆρα τῆς κόρης δὲν φαίνεται ἡμῖν τοσοῦτον ἐκτράπελον πρᾶγμα συμφωνοῦσι τῷ Halevy. Τοῦτον παρενέβαλεν ὁ Εὐριπίδης, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς κ. Μιστριώτης[2], ἵνα δείξῃ ὅτι ἡ ἀρετὴ οὐχὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ πένητος ὑπάρχει. Καὶ τοῦτον δὲ μόνον τὸν σκοπὸν ἂν εἶχεν ὁ γάμος τῆς Ἠλέκτρας, ἆρα μικρὰ καὶ ἄχρηστα διδάσκει ἢ ἐξάγει ἐκ τῆς ἀρετῆς τοῦ αὐτουργοῦ; ἢ τέλος καὶ ἡ τοσοῦτον ἐπίχαρις καὶ θελκτικὴ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου ἀπεικόνισις πρέπει νὰ θεωρῆται κακιστέα; Ταύτην ὁ Prevost θεωρεῖ ἐπιτυχῆ κόσμησιν τοῦ μύθου, λίαν διαφέρον ἐπεισόδιον, ὅπερ διὰ τὸ καινὸν αὐτοῦ δέον νὰ θαυμάζηται μᾶλλον.

Μέγας ὀφείλεται ἔπαινος τῷ Εὐριπίδῃ διὰ τὸ πιθανὸν καὶ χαρίεν τῆς παρόδου[3]. Αὕτη ἡ πάροδος, λέγει ὁ Hartung,[4] πολλῷ τῆς τοῦ Σοφοκλέους κρεῖττον ἐξεύρηται· αὕτη ἡ Ἠλέκτρα τῆς Σοφοκλείου Ἠλέκτρας μακρῷ φιλτέρα καὶ οἰκτροτέρα τυγχάνει. Μηδείας ἐκεῖνος (ὁ Σοφ.) ἀγρίας τολμηρὰς παραφόρους ἀπείκασε, ἐν ᾧ ἤθελε νὰ εἰκάσῃ παρθένους πρὸ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ καθήκοντος τὰ πάντα παρορώσας, τέρατα γυναικῶν οἷα οὔτε ὑπῆρξαν οὔτε θὰ ὑπάρξωσι (!) .... Τί δέ, παρακαλῶ, τί θέλουσιν αἱ ἀνόητοι ἐκεῖναι κραυγαὶ παρθένων πρῴ τῆς κλίνης ἐξεγειρομένων, οὐδενὸς νέου ἐπισυμβάντος ἀτυχήματος μηδ' ὀνείρου φρικώδους ἐπελθόντος αὐταῖς; Ἢ δύναται νὰ πείσῃ ἡμᾶς, ὅτι μετὰ τοσούτου πατάγου ἐπὶ τοσούτους ἐνιαυτοὺς ἡ Ἠλέκτρα ἐνωρὶς ἐγειρομένη θρηνεῖ ἀπαύστως;» Πράγματι πιθανώτερον εἶνε τὸ παρ' Εὐριπίδῃ, ὅτι καλουμένη ἡ Ἠλέκτρα νὰ μετάσχῃ ἑορτῆς δὲν δύναται νὰ παρευρεθῇ ἕνεκα στερήσεως ἐνδυμάτων! ποία; ἡ θυγάτηρ τοῦ ἄνακτος καὶ τὴν Τροίαν ἑλόντος Ἀγαμέμνονος! ἐκ τούτου λαμβάνει ἀφορμὴν ν' ἀποδύρηται τὰς τύχας αὐτῆς, ἵνα ἐπισπάσηται τὴν εὔνοιαν τῶν πάντων.

[1] La Grèce tragique. t. I p. 91.
[2] Σοφοκλέους τραγῳδιῶν Ἠλέκτρα σ. 28.
[3] Ἰδὲ Μιστριώτην ἔνθ. ἀν. σ. 32 κ. ἑφ.
[4] Ἔνθ. ἀν. τ. II σ. 307.

Ἐσφάλετο ὅμως ἐν τοῖς ὕστερον ὁ Εὐριπίδης ἠπιωτέραν παραστήσας τὴν Κλυταιμήστραν καὶ οὕτω κινήσας τὸν ἔλεον ὑπὲρ αὐτῆς θνησκούσης, εἰ καὶ ἱκανῶς προπαρασκευάζει ἡμᾶς νὰ κηρυχθῶμεν ὑπὲρ τοῦ φόνου τῆς μητρὸς ὁ λόγος τῆς Ἠλέκτρας (1060—1100). Οἱοιδήποτε ὅμως, νομίζω, ἂν ὦσιν οἱ θεαταί, οὐδέποτε δύνανται νὰ εὐφρανθῶσιν οὐδὲ νὰ συγκατανεύσωσιν εἰς φόνον μητρὸς ὑπὸ τῶν τέκνων, καὶ ἀληθῶς, ὡς ὁ Hartung ἀνωτέρω εἶπε, τὸ πρὸς τὸν Ὀρέστην ὑπὸ τῆς Ἠλέκτρας ῥηθὲν (Σοφοκλ. Ἠλ 1415)

Παῖσον, εἰ σθένεις, διπλῆν.

κατέστησεν αὐτὴν ἀγρίαν ὡς τὴν Μήδειαν.

Πολὺ ὑποπτεύομεν μὴ ὁ Εὐριπίδης ἐπίτηδες οἰκτρότερον τὸν τῆς μητρὸς θάνατον κατέστησεν, οὐχὶ διαφθείρων τοὺς θεατάς, ἀλλ' ἐπιθυμῶν νὰ δείξῃ, ὅτι ἄξια μὲν τῶν κακουργημάτων αὐτῆς πάσχει ἡ Κλυταιμήστρα, ἀλλ' ἀνοσιώτατον ἦτο εἰς θυγατέρα ἢ υἱὸν νὰ φονεύσῃ τὴν μητέρα καὶ νὰ μὴ οἰκτείρῃ τὴν τεκοῦσαν καὶ δοῦσαν τὴν ζωήν, δι' ὃ ὕστερον σαλεύονται αἱ φρένες τοῦ Ὀρέστου καὶ ἐξικνεῖται εἰς ἔπακρον ἡ ἀτυχία τῆς Ἠλέκτρας.

Μὴ μεμφώμεθα ὅ,τι δὲν ἐννοοῦμεν, τοῦτο ἔστω πρὸ τῶν ὀμμάτων πάντων ἡμῶν· ὁ ποιητὴς εἶνε ἐκπρόσωπος τῶν κλίσεων καὶ ὀρέξεων τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ζῇ καὶ διάγει, καὶ ὃν προσπαθεῖ νὰ τέρψῃ. Ἂν ἐταπείνωσε τὸ ἀγέρωχον τῆς Ἠλέκτρας ἦθος ὁ Εὐριπίδης, ἂν κατὰ κόρον ἐχρήσατο τοῖς φιλοσοφικοῖς ἀποφθέγμασιν, ἂν εἰδύλλιον παρενέβαλεν ἐν τῇ τραγῳδίᾳ, δυνάμεθα ἄρα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δὲν ἤρεσε τοῖς θεαταῖς, ὧν τὰς ὀρέξεις καὶ τὸ πρόθυμον ἔδει νὰ ἔχῃ ὁ ποιητὴς ὡς μέτρον; Ληρείτωσαν οἱ αὐστηροὶ κριτικοί· ἡ Ἠλέκτρα ὑψοῦται μετὰ τῶν ἄλλων δραμάτων ἐκεῖ ἔνθα ἔταξαν τὸν ποιητὴν αἱ ἀλλεπαλλήλως ἐπελθοῦσαι γενεαὶ καὶ οἱ περιτελλόμενοι αἰῶνες ἀείποτε θαυμάζοντες μεγάλην διάνοιαν μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα τῇ αἰωνιότητι δωρήσασαν.

Καὶ ταῦτα ἐγράψαμεν οὐχὶ τῆς ἡμετέρας δῆθεν σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἐπίδειξιν ποιούμενοι, ἀλλὰ μετὰ λύπης ἀπιδόντες ἐν ταῖς δυσὶν ὑπαρχούσαις νῦν τῆς τραγῳδίας ἑλληνικαῖς ἐκδόσεσιν τὴν ἐπαισθητὴν ἔλλειψιν τῆς τῶν τοσούτων περιπετειῶν ἐξιστορήσεως. Νῦν δὲ ἑρμηνεύσωμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις, χωρία τινὰ δυσχερείας παρασχόντα τοῖς προπειραθεῖσι τῆς ἑρμηνείας.

Στ. 50. Ὅστις δὲ μ' εἶναί φησι μῶρον εἰ λαβὼν
νέαν ἐς οἴκους παρθένον μὴ θιγγάνω,
γνώμης πονηρᾶς κανόσιν ἀναμετρούμενος
τὸ σῶφρον ἴστω καὐτὸς ἂν τοιοῦτος ὤν,

Τοῦ χωρίου τούτου διάφορος παρέχεται καὶ ἀνάρμοστος ἑρμηνεία ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐκδόσεσιν, ἐν ᾧ εἶνε ἁπλοῦν καὶ εὐνόητον «Ὅστις δὲ λέγει ὅτι εἶμαι μωρός, ἐὰν παραλαβὼν εἰς τὸν οἶκόν μου νέαν παρθένον δὲν τὴν ἐγγίζω, ἂς μάθῃ ὅτι, ἐπειδὴ μετρεῖ μὲ πονηρὸν κανόνα τὴν σωφροσύνην καὶ αὐτὸς εἶνε ἐξ ἄλλου μέρους τοιοῦτος, δῆλα δὴ μωρός». Τὸ *καὐτὸς* ἀντιτίθεται εἰς τὸ ἐμέ Πρβλ. Δημ. 4, 2 «εἰ μὲν ἤρεσκέ τι μοι τῶν ὑπὸ τούτων ῥηθέντων, ἡσυχίαν ἂν ἦγον, εἰ δὲ μή, τότ' ἂν καὐτὸς ἐπειρώμην» κ.τ.έ. Ὁ πολὺς Weil ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Μαΐου 1886 τοῦ περιοδικοῦ «Journal des Savants» ἱκανὰ εἶπε περὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ *καὐτὸς* εἰς τὸ *ὑπὸ τούτων*, ἅτινα μετήνεγκον ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» (τόμ. Γ' σελ. 311), ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Blass ἐν τῇ ἐπιδιορθώσει τῆς στερεοτύπου ἐκδόσεως τοῦ Dindorf περιέγραφε τὸ *ὑπὸ τούτων* μὴ λογισάμενος τὴν ἐνοῦσαν ἀντίθεσιν.

Στ. 294. Ἔνεστι δ' οἶκτος ἀμαθίᾳ μὲν οὐδαμοῦ
σοφοῖσι δ' ἀνδρῶν· οὐ γὰρ οὐδ' ἀζήμιον
γνώμην ἐνεῖναι τοῖς σοφοῖς λίαν σοφήν.

Αὐτὸς ὁ Weil ἀπεφήνατο, ὅτι δύσκολος εἶνε ἡ ἑρμηνεία τοῦ χωρίου. Ἡρμηνεύθη ὑπό τινος «διότι μεγάλως θὰ ἐβλάπτετο ἡ ἀνθρωπότης, ἐὰν πρὸς τοῖς ἀμαθέσι καὶ οἱ σοφοὶ ἦσαν ἀναίσθητοι». Τὸ πρῶτον *οὐ* ἄλλοι μὲν ἀποδίδουσι τῇ ἐπομένῃ ἀρνήσει ὡς ἐπιτατικόν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ *ἐνεῖναι*, ὅπερ ὅμως εἶνε ἀρκούντως ἀνώμαλον. Ἡ παρατεθεῖσα ἔννοια δὲν προσαρμόζεται εἰς τὸ χωρίον ὅπερ σαφέστερόν πως καθίσταται, ὅταν δοθῇ προσοχὴ εἰς τὸ τοῦ Ἱππολύτου στ. 117 κ. ἑφ., ἔνθα ὁ Θεράπων ἀποτεινόμενος εἰς τὴν Ἀφροδίτην λέγει.

Χρὴ δὲ συγγνώμην ἔχειν
εἴ τις ὑφ' ἥβης σπλάγχνον ἔντονον φέρων
μάταια βάζει· μὴ δόκει τούτου κλύειν·
σοφωτέρους γὰρ χρὴ βροτῶν εἶναι θεούς.

Τὸ *σοφωτέρους* βεβαίως δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ ἔχῃ τὴν συνήθη σημασίαν, διότι τίς ἠρνήθη, ὅτι οἱ θεοὶ εἶνε τῶν ἀνθρώπων σοφώτεροι; Ἐν τῇ ὑπ' ἐμοῦ γενομένῃ τοῦ δράματος μετραφράσει ἡρμήνευσα (σ. 16) «διότι πρέπει νὰ εἶνε οἱ θεοὶ μᾶλλον οἰκτίρμονες τῶν ἀνθρώπων». Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν καὶ τὸ τῆς Ἠλέκτρας ὡς ἑξῆς: «διότι δὲν εἶνε ἀβλαβὲς τὸ νὰ ἐνυπάρχῃ εἰς τοὺς σοφοὺς πάρα πολὺ οἰκτίρμων ψυχή». Ὁμολογουμένως τὸ χωρίον δεῖται πολλῆς προσοχῆς, διότι, ὡς καθορᾶται, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐννοίας περιεπέσαμεν εἰς ἄλλην. Δέον νὰ καθορισθῇ τοῦτο· ψέγει ἄρα ὁ Εὐριπίδης καὶ βλα-

6ερὸν θεωρεῖ τὴν ὑπερβολικὴν (λίαν) εὐσπλαγχνίαν ἢ ὄχι· διότι τὸ ἐν Ἱππολύτῳ φερόμενον ὀλίγον ἡμῖν βοηθεῖ εἰς τὸ ζητούμενον (στ. 264 κ. ἑφ. ἔκδ. Barthold).

Οὕτω τὸ λίαν ἧσσον ἐπαινῶ
τοῦ μηδὲν ἄγαν.
καὶ ξυμφήσουσι σοφοί μοι.

Τούτοις δὲ καὶ τοῦτο προσθετέον· εἰς τὸ ἀζήμιον δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τῇ ἀνθρωπότητι, ἀλλὰ *τῷ ἔχοντι* λίαν σοφὴν γνώμην.

Στ. 413 κ. ἑφ. Κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένον
ἐλθεῖν, ξένων τ' εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα.

Ὁ Nauck (ἔκδ. στερεοτ. σελ. 82) ἀναφέρων τὴν διόρθωσιν τοῦ Czwalina

κέλευε δ' αὐτὸν δαῖτα πορσῦναί τινα
ἐλθεῖν ξένων τῶν δ' εἰς δόμους ἀφιγμένων.

διορθοῖ ἀντὶ *δαῖτα πορσῦναί τινα*, *δαιτὶ πορσῦναί τι*, ὅπερ ὅμως δὲν θεραπεύει τὰς τοῦ χωρίου δυσχερείας, ἡ δὲ τοῦ Czwalina διόρθωσις ἔχει πολλὰ τἀνώμαλα. Ποῦ θ' ἀναφέρωμεν τὸ *τινά*, εἰς τὸ *δαῖτα*; ἀλλὰ τότε πῶς ἑρμηνευτέον; Νομίζομεν ὅτι τοῦ Weil ἡ διόρθωσις εἶνε πάνυ λογικὴ οὐχ ἧττον ὅμως καὶ τοῦ χειρογράφου ἡ γραφὴ δὲν εἶνε ἄτοπος· τοὐλάχιστον καθ' ἡμᾶς τοῦτο ζητεῖται· ποίους δόμους; ἀλλὰ πάντες θὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ γέρων εἶχε καλύβην τινά. Τούτου δ' ὁμολογουμένου ἑρμηνεύομεν. «Παρακάλεσεν δ' αὐτὸν ὅταν ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκόν του νὰ ἔλθῃ ἐδῶ καὶ νὰ προσφέρῃ τι διὰ τὸ δεῖπνον τῶν ξένων». Ἔστω δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Εὐριπίδης πᾶσαν κατοικίαν καλεῖ δόμους.

Γεώργιος Μ. Σακόρραφος.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ

Ἀνδρίτσαινα.

Πρωτεύουσα ὁμώνυμος. Πόλις Ἀρκαδικὴ ἄλλοτε ἀπὸ τῆς συστάσεώς της, καὶ ἐντεῦθεν μέχρις ἐσχάτων. Τὸ ὄνομα εἶνε νέον, ὅσον καὶ ἡ πόλις αὐτὴ πρὸ πέντε περίπου ἑκατονταετηρίδων, κατὰ τὴν παράδοσιν, θεμελιωθεῖσα μεταξὺ ὑψηλῶν καὶ ἀποτόμων ὀρέων. Ἐτυ-

μολογούμενον δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ *Ἀνδρέας*, *Ἀνδρῖκος*, ἑνὸς τῶν τριῶν ἐκ Κρήτης πρὸς ἀσφάλειαν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἀδελφῶν Μουρμουραίων, ὡς θέλουσιν (ἀληθὲς κρησφύγετον . . .), ἐξ ὧν καὶ νῦν ἔτι ὁ «Μουρμουρομαχαλᾶς», καὶ τὸ θηλυκὸν τῆς εὐσεβοῦς συζύγου αὐτοῦ προαποθανόντος *Ἀνδρίκαινα*, ἀπαντᾷ οὕτω καὶ εἴς τινα ἐν τῇ παρ' ἡμῖν Βιβλιοθήκῃ χειρόγραφα. Τὸ δὲ *κ* αὐτὸ μετετράπη εὐκόλως εἰς *τσ*. ἢ *τζ*, *Ἀνδρίτσ-τζαινα*, ἀπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν παραφθοράν, ἢ πιθανώτερον ἀπὸ τὴν Σλαβικήν, καὶ τὴν τῆς γλώσσης μας παρακμήν, καθὼς τὸ *και*=*τσε*, τὸ *ἐκεῖ*=*ἐτσί*, τὸ *ἔκαιγε*=*ἔτσεγε*, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πάμπολλα. Ὁ κάτοικος Ἀνδριτσαινίτης.

Ἀλήφειρα καὶ Ἀλεφήρα.

Πρωτεύουσα Ζάχα (Σλαβικὸν τοῦτο ἢ Ἀλβανικόν). Πόλις ἀρκαδικὴ ἄλλοτε, ὑπὸ τοῦ Ἀλιφείρου, υἱοῦ τοῦ Λυκάονος, (ἄλλου παρὰ τοῦ τῆς Φιγαλίας) καὶ τῆς Καλλιστοῦς. Ἄγνωστος ἡ πάλαι τοποθεσία της, καὶ ἂν ἀπεῖχε πολὺ τῆς ἐρειπιωμένης Παρρασίας, παρὰ τὸ νῦν Ῥογγοζιό, χωρίον τοῦ αὐτοῦ Δήμου, κειμένης. Ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ πιθανὸν νὰ συγγενεύῃ ἐτυμολογικῶς μὲ τὸ τοῦ Ἀλφειοῦ, εἶν' ἀκόμη ἀναπόδεικτος, παρ' ἡμῖν τοὐλάχιστον. Ὁ πολίτης Ἀλιφειρεῖος κατὰ Στέφανον Βυζάντιον.

Φιγαλέα.

Πρωτεύουσα Ζούρτζα (Σλαβικὸν τοῦτο). Φιγαλία ἀπὸ τὸν Φίγαλον, υἱὸν τοῦ Λυκάονος, βασιλέως τῆς Ἀρκαδίας, καὶ υἱοῦ τοῦ Πελασγοῦ.

Φιγαλέα καὶ Φιγάλεια —Πόλις Τριφυλιακὴ τὸ πάλαι, τρεῖς ὥρας περίπου ἀπέχουσα τῆς παλαιᾶς τοποθεσίας της, παρὰ τὸ νῦν χωρίον Παύλιτσα, ὅπου καὶ ἐρείπια σπουδαίων φρουρίων. Τὸ ὄνομα τοῦ Δήμου τούτου ἐμορφώθη περὶ τὴν Η' ἢ Θ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τὸ φίαλος=φιάλη, ποτήριον (οἰνοπόται γὰρ ἦσαν οἱ Φιγαλιεῖς σφόδρα . . .) τὸ δὲ παρεντεθὲν γ, μεταξὺ τῶν συλλαβῶν φι καὶ α εἶν' ἀπόρροια τοῦ τότε κοινῶς διγάμματος καλουμένου. Τοῦτο δὲ τὸ ι τοῦ φι εἰς υ κακῶς παραφθαρὲν μὲ τὸν χρόνον, ἄχρι καὶ τοῦ νῦν δυστυχῶς παρὰ τοῖς ἀδαέσι διατηρούμενον καὶ διὰ τοῦ Υ γραφόμενον, ἔχει δύο αἰτίας : α) τὴν ταχυγραφίαν, καθ' ἣν τὸ τέλος τοῦ ι συνεδυάζετο μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ γ εἰς ιγ, φυσικῶς πως· β) διότι τὸ ὄνομα ἐντεῦθεν ἐταύτιζον οἱ μεταγενέστεροι μὲ τὸ φυγή, φυγάς, φυγαδεύω, καὶ τὰ ἐκ τούτων παράγωγα, τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν ὧδε ἔχουσι θέσιν. Ὁ κάτοικος Φιγαλεὺς καὶ Φιγαλείτης.

Ἀρήνη.

Πρωτεύουσα Ζαχάρω. (Σλαβικὸν ἢ Ἀλβανικὸν τοῦτο). Παλαιόθεν πόλις Τριφυλιακή. Ἀμφίβολός πως ἡ ὁριστικὴ θέσις της. Ὁ Ὅμηρος μνημονεύει τοῦ ὀνόματος Ἀρήνη, ὑπὸ τὴν ἐπίσης ἀβέβαιον Πύλον τοῦ Νέστορος, τρισσῶς· α) τὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ τῆς Ὀλυμπίας, οὕτω ὀνομασθεῖσαν· β) τὴν ἐν Τριφυλίᾳ Ἐράνην (Φιλιατρὰ ἴσως), ἣν ἐτυμολογοῦσιν Εὐστάθιος καὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ Ἐρατεινίου, καὶ κατὰ μετάθεσιν καὶ τροπὴν τῶν γραμμάτων Ἀρήνη καὶ ἄλλην τρίτην, ἄνωθεν τοῦ Κυπαρισσιακοῦ κόλπου. Ἀλλ' ἡ πιθανωτέρα ἐστὶν ἡ νῦν αὕτη, ἤτοι ἡ καθ' ἡμᾶς. Ὁ κάτοικος Ἀρηναῖος, καὶ τὸ τοπικὸν Ἀρήνηθεν.

Σκιλλοῦς.

Πρωτεύουσα Κρέσταινα (Σλαβικόν). Ἐκλήθη οὕτω Σκιλλοῦς περὶ τὴν Ζ' ἢ Η' ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, διὰ τὸ ἐκεῖθεν πολλὰς σκίλλας ἢ σκιλλοκρόμμυα παράγεσθαι (μπότζικαις) Στεφ. Βυζάντιος σ. 607 ἔκδοσις 1725, Amstelaedami. Πόλις Ἠλειακὴ ἄλλοτε καί ποτε Τριφυλιακή, ὀλίγον κατωτέρω τῆς Κρεσταίνης πιθανῶς παρὰ τὰ νῦν Μακρύστα ἢ κατά τινας ἐν τῇ θέσει «Παληόπορταις», τοῦ χωρίου Μάζη τοῦ Δήμου αὐτοῦ, ὅπερ ὅμως ἀπίθανον. Ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν πολλῶν γραφὴν τοῦ ὀνόματος Σκιλλοῦς διὰ τοῦ ψευδοῦς Υ, ἀντὶ τοῦ ἀληθοῦς ι, συνέβη δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ ἐν Φιγαλίᾳ. Τὸ ἀλληλένδετον δηλ. τῶν γραμμάτων τοῦ ι καὶ τοῦ λ ἐν τῇ ταχυγραφίᾳ, παρεμόρφωσε κακῶς τὸ ιλ εἰς υλ, τὸ ὁποῖον ὑπέθαλψεν ἡ ἄγνοια καὶ ὁ χρόνος, καὶ ἡ λέξις Σκῦλα=λάφυρα, σκυλλεύω ἀφαιρῶ λαφυραγωγῶ καὶ αἱ ἐκ τούτων ἀπορρέουσαι ξένης ὅλως ἐννοίας λέξεις. Ὁ κάτοικος Σκιλλούντιος, Σκιλλούσιος καὶ Σκιλλουντίς.

Βῶλαξ.

Πρωτ. Ἀγουλινίτζα (Σλαβικὸν) Ἠλειακὴ ἄλλοτε ἡ χώρα αὕτη, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Δήμου εἶναι νεώτερον καὶ πιθανῶς μετὰ τὸν Μεσαίωνα, δοθὲν αὐτῷ, καθ' ἃ φαίνεται ἐξ ἀναλογίας τοῦ ἀληθοῦς πάχους τῆς γῆς αὐτῆς, καὶ τοῦ ἄγαν καρποφόρου, καθ' ἣν ἔννοιαν ἀπαντῶμεν τὴν λέξιν ταύτην συνεχῶς παρ' Ὁμήρῳ, βῶλαξ ἐριβῶλαξ κλπ. Ὁ κάτοικος Βωλάκιος ἢ Βωλακίτης.

Ὀλυμπία.

Αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τέλος τῆς Ὀλυμπίας, ὑπὸ τὴν ξένην σκιὰν τοῦ ὁποίου ἐπισκιάζονται πάντες οἱ ἀνωτέρω ἓξ δῆμοι τῆς Ἐπαρχίας,

καὶ 32—33,000 κάτοικοι, ἥτις ὡς προείρηται καὶ Ἀρκαδικὴ ὑπῆρξε καὶ Τριφυλιακὴ καὶ Ἠλειακή, νῦν δὲ Μεσσηνιακὴ νομαρχιακῶς, ἐδανείσθη κακὸς ἀνάδοχος ἀπὸ τὰ ἐκεῖθεν τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ, τὰ τὰ πρὸς τὴν Ἠλείαν, Ὀλύμπια ἀπέναντι τῆς Κρεσταίνης καὶ τῶν Μακρυσίων, ἐν ᾧ εἶχεν ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ 4—5 ἄλλα ὀνόματα, ἐπίσης ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικά, ὅπως περιβάλῃ μὲ ἓν ἐξ αὐτῶν τὴν ἐπαρχίαν ταύτην· ἤρκει μόνον νὰ διατρέξῃ τὰ 4, σημεῖα τοῦ ὁρίζοντός της καὶ τῆς κάλλιστα διακεκριμένης ἐπιφανείας της ἀπὸ τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ Νέδα, οἵτινες τὴν διαχωρίζουσιν ἀπὸ τὰς ἐγγὺς ἐπαρχίας (Ἠλείαν, Γορτυνίαν, Μεγαλόπολιν, Μεσσήνην καὶ Τριφυλίαν) κατά τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευράν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς Λυκαίου ὄρους «ὃ πρῶτον πάντων εἶδεν Ἥλιος» κατὰ τὴν Μυθολογίαν, διὰ τὸ ὕψος του καὶ τὰς ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ὀροσειρὰς πρὸς τὴν Μεγαλόπολιν καὶ τὴν Μεσσήνην μέχρι τοῦ Κυπαρισσιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους, ὅπου ἐκτείνονται οἱ πόδες της.

Φιλοπονοῦντες χάρτην γεωγραφικὸν εἰς μέγα σχῆμα κεχωρισμένως, τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐπαρχίας ταύτης μόνον. Χάριν τῶν διαφερομένων καὶ ἰδίως τῶν σπουδαζόντων νέων, ἀμφοτέρων τῶν φίλων μετὰ τῆς Ἱστορίας αὐτῆς, τῆς γῆς, τῶν προϊόντων, τῶν ἀποστάσεων, τῶν χωρίων, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων, ἐκ τῶν πηγῶν, καθ' ὅσον ἐνδέχεται τοῦτο ἐλπίζομεν, ὅτι θέλομεν συντελέσῃ πολὺ εἰς τὴν ἱστορικὴν διάγνωσιν τῶν καθ' ἕκαστα τῆς Ἐπαρχίας μας τοὐλάχιστον καὶ νὰ δώσωμεν οὕτω νύξιν καὶ εἰς ἄλλους νεωτέρους καὶ φιλοτίμους νὰ ἐξακριβώσωσιν ἕκαστος κατ' ἰδίαν τὴν Ἐπαρχίαν του, ὅσον ἔνεστιν ἀρχαιολογικῶς, ὅπερ εἶνε ἀπαίτησις τῆς ἐπιστήμης σήμερον καὶ τῆς φιλοτιμίας ἑκάστου.

Ἐν Ἀνδριτσαίνῃ 9 Σεπτεμβρίου 1887.

Ἀν. Χ. Παπαδῆμος.
διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀνδριτσαίνῃ βιβλιοθήκης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΥΡΟΥΤΣΕΣΜΕ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ, ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ, ΤΑΦΩΝ ΚΛΠ.

Κάτοικος τοῦ ἀνὰ τὸν Βόσπορον κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα σημαίνοντος χωρίου, ἐν ᾧ ἡ ἐκθρέψασά με πρεσβυγενὴς τοῦ Γένους Σχολή, ἡ ἐπιλεγομένη τοῦ *Κουρούτσεσμε*, ἄλλοτε ἤκμαζε διὰ τὴν βαθυτάτην σύνεσιν καὶ τὸν φιλογενέστατον ζῆλον διαπρεπῶν αὐθεντῶν καὶ ἀρχόντων τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους καὶ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, καὶ διὰ τὴν καρποφόρον καὶ τελεσφόρον διδασκαλίαν ἐξόχων καὶ ἐπὶ παιδείᾳ μέγα κομώντων διδασκάλων, δι' ὧν ἀναμφηρίστως ἡ σημερινὴ τῆς καθόλου ἑλληνικῆς παιδείας κατάστασις ἐλεάνθη καὶ προωδοποιήθη, ἀναλαμβάνω ἵνα γράψω τινὰ περὶ τούτου, εὔελπις ὢν ὅτι αἱ γραμμαὶ αὗται, ἂν οὐχὶ ἕτερόν τι, δώσουσί γε τὸ πρῶτον παράδειγμα καὶ τὴν πρώτην ἀφορμὴν ὅπως ἕκαστος κάτοικος τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ οἰκεῖ, ἔφορος σχολείων ἢ ἐκκλησιῶν ἐπίτροπος, προσπαθήσῃ ν' ἀνερευνήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας αὐτοῦ ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ, καὶ ἐκ τοῦ μέρους τούτου ἀποτελεσθῇ ἡμέραν τινὰ πληρεστάτη ἡ ἱστορία τῆς περικαλλοῦς τοῦ Βύζαντος πόλεως, μετὰ τῶν ἐν τῇ ἀσιατικῇ καὶ εὐρωπαϊκῇ ὄχθῃ τοῦ Βοσπόρου προαστείων αὐτῆς. Οὕτω τὰ τῇδε κἀκεῖσε ἐρριμμένα πετράδια τῆς ἱστορίας συλλεγόμενα ἐπιμελῶς θέλουσι συναποτελέσει τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς καθόλου τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἱστορίας. Ἐκ ταύτης τῆς ἀρχῆς ὁρμώμενος καὶ ὑπὸ τοιούτων ἰδεῶν ἐλαυνόμενος φέρω εἰς φῶς σημειώματα περὶ Κουρούτσεσμε καὶ ἔγγραφα, οὐ σμικρὸν διασαφοῦντα τὴν ἱστορίαν τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου, ὅπερ πρὸ αἰῶνος περίπου ἐθεωρεῖτο *δεύτερον Φανάριον, κέντρον τῶν ἡγητόρων* τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἡμῶν. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ κατῴκουν πρὸ ἑκα-

τονταετηρίδος οἱ μεγάτιμοι ἐκεῖνοι τοῦ πολυτλήμονος ἡμῶν ἔθνους ἄνδρες οἱ προμαχήσαντες τῆς σωτηρίας αὐτοῦ καὶ παντοίοις τρόποις ταύτην προπαρασκευάσαντες. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, οὗ ἱστορικάς τινας σελίδας ἀνέλαβον νὰ διαφωτίσω, καὶ κατῴκησαν καὶ ἤκμασαν ἄνδρες, οἵτινες ἐν τῷ παμφαεῖ τῆς Ἐκκλησίας στερεώματι ἔλαμψαν καὶ ἐλάμπρυναν οὐ μόνον αὐτὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους, ἐξαγιάσαντες τὰς τελευταίας τοῦ βίου αὐτῶν στιγμὰς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ παρ' αὐτῷ Μεγάλῳ Ῥεύματι, ἐπαναπαύονται τὰ ἱερὰ ὀστᾶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες οὐ μόνον ἐκινδύνευσαν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν σπλάγχνων τῶν ὁποίων ἐξῆλθον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ βωμῷ τῆς πατρίδος τὴν οὐσίαν καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν κατέθεντο. Μέγα πλουτοῦντες δὲν ἐθεώρουν τὸν πλοῦτον ὡς μέγιστον τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν, ὃ σήμερον πολυτρόπως ἐπιδιώκομεν θαυμάζομεν καὶ ἐπαινοῦμεν παριστάμενοι ἐπαινέται ἄλογοι τῶν πλουσίων καὶ τῶν ὁπωσδήποτε ἰσχυόντων, ἀλλ' ἀρίστην χρῆσιν αὐτοῦ ἐποιοῦντο ὡς προϊόντος τοῦ λόγου καταδειχθήσεται. Ὁμολογοῦμεν, εἶχον ὡς ἄνθρωποι τὰς ἀδυναμίας αὐτῶν καὶ μετεῖχον ἴσως ἐλλείψεών τινων τῶν κρατούντων ὡς μετ' αὐτῶν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἀναστρεφόμενοι, ἀλλ' ἀείποτε γρηγοροῦντες, καίπερ πλείσταις ὅσαις τρικυμίαις κοσμικῶν πραγμάτων περιαντλούμενοι ἐπανισταμέναις πανταχόθεν, ἐξ οἰκείων, ἐξ ἀλλοτρίων, ἐξ ἀνατολῆς καὶ δύσεως, ὅτε ἠσθάνοντο κατὰ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβουλήν τινα, πολλάκις ταύτας κατώρθουν νὰ προλάβωσι καὶ νὰ διαλύσωσι. Πεπροικισμένοι ὑπὸ διαυγεστάτης διανοίας, εὐρυτάτης παιδείας, ἔχοντες δὲ καὶ τὴν ὑψίστην τῆς ψυχῆς δύναμιν, τὸ δύνασθαι φέρειν πάντα μεγαλοψύχως, προστάται τῆς παιδείας ἀνεδείχθησαν, τῆς παιδείας δι' ἧς ἤλπιζον, καὶ δικαίως, τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ τὸν στηριγμὸν τοῦ κλυδωνιζομένου τῆς Ἐκκλησίας σκάφους. Καὶ ἐν τούτοις, εὑρέθησαν στόματα βόρβορον πολὺν ἐμέσαντα κατὰ τῆς μακαρίας ἐκείνης γενεᾶς καὶ κατὰ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν σκιᾶς τυμβωρυχήσαντα! Εἶμι βέβαιος ὅτι ἐκ τῶν δημοσιεύσεων τούτων οἱ μεθ' ἡμᾶς θὰ προσπορίσωνται μικρόν τι ἂν οὐχὶ μέγα ὄφελος, καὶ ἰδίᾳ οἱ τὴν ἱστορίαν τῶν τελευταίων χρόνων μελετῶντες, ὅτε πέποιθα ὅτι καὶ ἐπιεικεστέρων θὰ τύχωμεν ἐπικριτῶν.

* *
*

Δὲν προτίθεμαι πλήρη τὴν μονογραφίαν τοῦ χωρίου μου νὰ συγ-

γράψω, μόνον δὲ λόγον νὰ ποιήσωμαι περὶ αὐτοῦ, οὗπερ ἡ ἱστορία τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος τρανὸν πρόκειται δεῖγμα τῆς ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ βίῳ φορᾶς τῶν πραγμάτων· «καὶ γὰρ μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον»· τὸ δὲ «οὔ τοι λείψανα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀφαιρεῖται χρόνος, ἃ δ' ἀρετὰ κατθανοῦσι λάμπει». Ἐν τῇ Ξηρᾷ-κρήνῃ ἀνετράφησαν, ἐχειροτονήθησαν ἢ ἀκόλουθοι ἀρχιερέων ἦσαν, ὡς καὶ ἐν τῷ πλησιοχώρῳ καὶ συνεχομένῳ ἑλληνικωτάτῳ Μεγάλῳ Ῥεύματι πλὴν δυστυχῶς τῇ 11 π. Ἀπριλίου ἀποτεφρωθέντι, πολλοὶ τῶν τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος ἀρχιερέων, σιγίλλια πολλὰ μονῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ἐξεδόθησαν, ὡς ὁ λόγος προϊὼν δείξει· καθότι πάντα τὰ κατ' ἀκρίβειαν δημοσιευθήσονται ἐν τῷ οἰκείῳ χώρῳ.

Ἀντικρὺ τῆς «Πόλεως» [1].

Βόσπορος [2] ὁ Θρᾳκικός [3] κατὰ τὴν φυσικὴν καλλονὴν ἀπαράμιλλος

[1] Ὑπὸ τὸ ὄνομα Πόλις ἡ Κωνσταντινούπολις ἐννοεῖται, ἰδίᾳ δὲ τὸ καθαυτὸ μέρος τῆς πόλεως παρὰ τοῖς κατοίκοις. Περιγραφὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνημμένων χωρίων τοῦ Βοσπόρου ἔχομεν ἑλληνιστὶ ἐκδεδομένας· ἀλλὰ πόσον καλὸν θὰ ἦτο ἡ περισυλλογὴ εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τόμον τῶν διαφόρων κρίσεων καὶ τῶν χωρίων τῶν περὶ τῆς γῆς τοῦ Βύζαντος καὶ τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου μνείαν ποιουμένων συγγραφέων τῶν ἀρχαίων, τῶν μέσων καὶ τῶν τελευταίων χρόνων. Τὸ ἔργον τερπνὸν μὲν ἀλλὰ δεῖται πολλοῦ χρόνου καὶ κόπου πολλοῦ. Ἡ πόλις αὕτη ὁ «σύνδεσμος τῆς Ἑῴας καὶ Ἑσπερίας λήξεως» κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, τίνος ἐπισκεπτομένου δὲν ἐφείλκυσε τὴν προσοχήν, καὶ ὑπὸ τίνος δὲν ἐπῃνέθη συγγραφέως ἢ χρονογράφου; Βεβαίως ἐνταῦθα δὲν θ' ἀναφέρωμεν οὔτε τὸν Γρηγόριον, οὔτε τὸν Σωκράτην, οὔτε τὸν Προκόπιον, οὔτε τὸν Χωνιάτην Νικήταν τὴν πόλιν τῶν πόλεων θρηνοῦντα ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσει, οὔτε ἑτέρους, ἀλλὰ περιοριζόμεθα ἀναγράφοντες ἐκ τοῦ Χρονικοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ τοὺς ἑξῆς ὀλίγους στίχους (Ἔκδοσ. Βόννης στίχ. 2346 κ. ε.).

Ἐκεῖθεν μεταθέμενος (ὁ Κωσταντῖνος) στρέφει τὴν γνώμην ὅλην
Ἐπὶ τὴνπανευδαίμονα πόλιν τῶν Βυζαντίων,
καὶ πόλιν ὀλβιόπολιν αὐτῇ προσανεγείρει,
Πόλιν τὴνμεγαλόπολιν, πόλιν τὴν νέαν Ῥώμην,
Ῥώμην τὴν ἀρρυτίδωτον, τὴν μήποτε γηρῶσαν
Ῥώμην ἀεὶ νεάζουσαν, ἀεὶ καινιζομένην,
Ῥώμην ἀφ' ἧς προχέονται χαρίτων αἱ συρμάδες,
ἣν ἤπειρος προσπτύσσεται, θάλασσα δεξιοῦται,
ἠπίως ἀγκαλίζονται παλάμαι τῆς Εὐρώπης,
ἀντιφιλεῖ δ' ἑτέρωθεν τὸ τῆς Ἀσίας στόμα.

(Ὅρα καὶ τοὺς θελτικοὺς στίχους 3267—3280).

Ἐπίσης καὶ ὁ Δούκας καλεῖ αὐτὴν «πόλιν πόλεων πασῶν κεφαλήν, κέντρον τῶν τεσσάρων τοῦ κόσμου μερῶν, πόλιν Χριστιανῶν τὸ καύχημα . . ., πόλιν ἄλλην παράδεισον (σ. 306 § 41 καὶ «χρυσᾶς ὄντως Ἀθήνας τὰς κοσμούσας τὸν κόσμον, τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων» (σ. 271 ἔκδ. Βόννης).

[2] Ἡροδότ. Βιβλ. 4, 85—89, Ἀπολλοδ. Βιβλ. 6'. κεφ. α'. § γ. Ἀππ.αν. Μιθριδατ. ἐδάφ. 101 κλ. Πολυβ. Ἱστορ. Δ', 39, 4 κλ. κλ.

[3] Στράβων ἔδ. 125 ἔκδ. στερεοτ. «τὸ γὰρ Βυζαντιακὸν στόμα οὕτω καλοῦσι Θράκιον Βόσπορον, ὃ τετραστάδιόν ἐστιν.

πόρος ἅλιος ἑνῶν δύο θαλάσσας, τὴν τοῦ Εὐξείνου καὶ τὴν τῆς Προποντίδος, τερπνότατος τὴν ὄψιν, μεγαλοπρεπὴς τὴν θέαν, ὑπέρτερος περιγραφῆς εἶνε. Ἑκατέρωθεν λόφοι δενδρήεντες, δένδρα διατηροῦντες ἀειθαλῆ, ἀηδόνων καλλικελάδων μελῳδίαι, δελφίνων σκιρτώντων ἅλματα, χρυσοῖ καὶ γαλήνιοι ὅρμοι, συριγμοὶ ἀτμοπλόων ἄγριοι τραχεῖς ἢ γλυκεῖς, πλοίων διαπορεῖαι, λέμβων καὶ ἀκατίων κινήσεις, μεγαλοπρεπέστατα παράκτια ἀνάκτορα, μεγιστάνων πολυδαίδαλα οἰκήματα, ἐν τέλει ζωηρότης τις τῆς εὐρωπαϊκῆς ὄχθης, ἡσυχία δὲ καὶ σοβαρότης ἐν τῇ ἀσιατικῇ, ἡ ὡρὰ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ φυσικὴ χάρις τῶν ἀκτῶν, ἃς αἱ καλλίκομοι κόμαι στέφουσιν ἄνθεσι ποικίλοις καὶ αἱ Χάριτες κοσμοῦσιν ἀναμνήσεσι πολλαῖς καὶ βαθείαις . . . πάντα ταῦτα καθ' ὥραν καὶ στιγμὴν διδόασι τῷ θεατῇ ἢ περιηγητῇ εὐρύτατον καὶ ἀπεριόριστον θαυμασμόν.

Ἤδη ἐπὶ τὸ ἔργον χωρήσωμεν.

Πρὸς βορρᾶν τὸ Μέγα Ρεῦμα (Ἀρναούτ-κιοΐ), πρὸς νότον τὸ Ὀρτάκιοΐ (Μεσάχωρον) ἔχων σύνορα ὁ *Κουρούτσεσμες* κεῖται ἐπὶ τῆς μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου *Κλειδίου* (τανῦν Δεφτερδὰρ μπουρνοῦ)[1] καὶ τοῦ Ἀνάπλου (τανῦν μεγάλου Ρεύματος) παραλίας. Οὕτω κέκληται ὡς καὶ ἡ λέξις ἐν μεταφράσει δηλοῖ *Ξηρὰ Κρήνη*, ἕνεκα τῆς καὶ μέχρι τοῦ νῦν μαστιζούσης κατὰ τοὺς θερινούς ἰδίᾳ μῆνας τὸ χωρίον λειψυδρίας. Ἡ κοιλὰς τοῦ χωρίου, ἧς δεσπόζει ὑψηλὸς καὶ πετρώδης λόφος πρὸς τὴν θάλασσαν χωρίζων, αὐτὴν ἀπὸ τῆς τοῦ Μεγάλου Ρεύματος, ἐφ' οὗ ἱστάμενός τις δύναται νὰ διακρίνῃ ἀμφότερα τὰ ἀκρωτήρια τό τε Κλειδίον καὶ τὸ τοῦ Μεγάλου Ρεύματος—κάλλιον μάλιστα τὸ τελευταῖον τοῦτο,—ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνων παρωνυμεῖται κοιλὰς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου σεμνύνεται καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ κατωφερεῖ μέρει, ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ λόφου κειμένη ὑπὸ βράχους ἀποτόμους[2] ᾠκοδόμηται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ναοῦ τῆς Δήμητρος ἢ τῆς

[1] Ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δεφδερτὰρ πασσᾶ Ἰ β ρ α χ ή μ, τοῦ κτίτορος τοῦ ἀπ' αὐτοῦ ἐπικληθέντος δζαμίου, ὅστις βαλῆς τῆς Αἰγύπτου εἰς τὰ 1071 τῆς ἐγείρας γενόμενος μετὰ τὸν Γκιουρδζῆ Μουσταφᾶ πασσᾶν ἀπέθανε τῷ 1075, τῇ 5 ραμαζὰν (1664 καθ' ἡμᾶς). Ἴδε τὸ Hadikat-oul-djevami τουρκιστὶ συντεταγμένον σύγγραμμα τοῦ Χαφὶζ Χουσεΐν ἐφένδη τόμ. Β', σελ. 122 κ. ἑ. Πρβλ. καὶ Σκαρλάτου Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ο ύ π ο λ ι ν Τόμ. Β', σελ. 103 καὶ 105.

[2] Ὡς ἐκ τούτου ἴσως ἡ ἀμφιβολία τῆς χρήσεως τοῦ Τ σ ε σ μ ὲ ἀντὶ τοῦ κ ε σ μ ὲ ἐκ τοῦ κ ε σ μ ὲ κ τουρκιστὶ=κόπτειν.

Ἴσιδος πιθανώτερον κατὰ τὸν Σκαρλᾶτον. Ἔχει δὲ καὶ παρεκκλήσιον ὁμώνυμον, ὅπερ ἀνηγέρθη κατὰ τὸ 1878 δαπάνῃ μὲν τῶν ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀοιδίμου χατζῆ Κώστα προερχομένων χρημάτων, ἐπιστασίᾳ δὲ τοῦ μακαρίτου Ἀντωνίου Σουβατζόγλου. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ ἁγίασμα ὑπάρχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὗ περ ἡ πηγὴ ἐν τῷ βάθει ἐπιμήκους καὶ στενοῦ σπηλαίου εὕρηται μετὰ τεσσαράκοντα βήματα ἀπὸ τῆς θύρας τῆς ἐν τῷ παρεκκλησίῳ, καὶ οὗ τὸ ἀένναον καὶ πότιμον ὕδωρ καὶ δὴ ἱερὸν καὶ θαυματουργὸν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ μεγαλομάρτυρος, τελευταῖον μετωχετεύθη δι' ἀντλίας ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου καὶ ἐκαθαρίσθη.

Τῷ ἱερῷ ναῷ παραρρεῖ ἔτι ὑπεράνω χειμάρρους κατὰ τὸν χειμῶνα ἀρκούντως λάβρος δίχα τὸ χωρίον τέμνων, ἐκβάλλων δὲ δι' ὑπονόμου εἰς τὴν θάλασσαν, ἐν ᾗ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν 50—60 μέτρων ἔκειντο πρὸ ὀκταετίας δύο νησίδια ἐκ πετρῶν, ἅτινα καὶ ἕως τῆς ἐποχῆς ἡμῶν σώζονται· καὶ τὸ μὲν περιτειχισθὲν καὶ καταχωθὲν πέριξ εἰς ἐαρινὸν ἐνδιαίτημα μετεβλήθη ὑπὸ τοῦ πρώην ἀρχιτέκτονος τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων Σερκὶζ βέη, χρησιμεῦον ἔτι καὶ νῦν, οὐ μόνον εἰς θαλάσσια λουτρά, ἀλλὰ καὶ εἰς ἁλιείαν ὀστρέων, εἰ καὶ ἐν ἐλαχίστῃ. δόσει, τὸ δ' ἕτερον χρησιμεύει ὡς φανὸς νύκτωρ τοὺς πλέοντας φωτίζων.

Ὁ τῆς κοιλάδος δεσπόζων πετρώδης λόφος καὶ ὁ ἕτερος κατέναντι τούτου, οἵτινες εἰς τὴν θάλασσαν ἀπολήγοντες ἅπαν τὸ κυρίως χωρίον περιβάλλουσι, χωρίζουσιν αὐτὸ εἰς δύο τμήματα, μεσημβρινὸν καὶ βόρειον, τὸ μὲν δῆλα δὴ τὸ πρὸς τὸ Δεφτερδὰρ μπουρνοῦ μέχρι κυρίως τοῦ *Ἐκμεκτῆ ὀγλοὺ δερεσί*, ἔνθα ἡ διοικητικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια τοῦ χωρίου περατοῦται, τὸ δὲ πρὸς τὸ *Σαρρὰφ* μπουρνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ὑψώματος τοῦ μεσημβρινοῦ λόφου περιτετειχισμένον εὕρηται τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀρμενίων [1], ἐν ᾧ πολλοὶ

[1] Τὸ περιτετειχισμένον τοῦ νεκροταφείου μέρος, ἐν ᾧ μεγαλοπρεπεῖς τάφοι, ἀνήκει τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Δουζόγλου καὶ τοῖς ἀπογόνοις αὐτῆς. Ἡ ἀρχαιοτέρα πλὰξ φέρει χρονολογίαν τοῦ 1812. Ὅτε ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ συνέβη ἡ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποπομπὴ τῶν Ἀρμενοκαθολικῶν, κατ' αἴτησιν τῆς ἀρμενικῆς κοινότητος, ὁ τότε πρεσβύτερος ἀδελφὸς Καραμπὲτ βέης ἀπῆν εἰς Ρώμην. Μεταβὰς οὗτος παρὰ τῷ πάπᾳ προσεκλαύθη κατὰ τῶν Ἀρμενίων πρὸς μεσιτείαν παρὰ τῇ αὐτοκρατορικῇ τουρκικῇ κυβερνήσει, διαβεβαιούμενος ὅτι ἐὰν ἠσπάσθησαν τὸν Καθολικισμόν, δὲν ἐπαύσαντο ὅμως τοῦ νὰ ὦσι πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ μικρότερος ἀδελφὸς Βογὸζ βέης ἐσώθη ἐκ τῆς καταδρομῆς, διότι ἦν μικρὸς καὶ

τάφοι ἀρχαῖοι καὶ ἐπίσημοι, ὡς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων μεταχέρονται νεκροὶ πρὸς ταφήν.

Οἱ τῶν Ἀρμενίων τάφοι περατοῦνται εἰς τεῖχος κήπου τινὸς κύκλῳ τετειχισμένου, καταρρύτου καὶ κατὰ μέρος συδένδρου ἐξ ἀγριοκαστανεῶν.

Πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τοῦ κήπου τούτου, ἀνήκοντος ἄλλοτε τῷ Ὀσμὰν πασσᾷ ἀρχιθαλαμηπόλῳ τοῦ ἀοιδίμου Σουλτάνου Μεδζίτ, νῦν δὲ τῷ Βασιλάκῃ ἐφένδῃ Ἰωαννίδῃ, σώζονται ἐρείπια λίθινα ἀρχαίου ναοῦ βεβαίως, ἢ μοναστηρίου, παρ' οἷς ὑπὸ θόλον πετρώδη ἀναβλύζει ὕδωρ ἡγιασμένον ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς τοῦ Κυρίου *Ἀναλήψεως*, ἧς καὶ εἰκὼν λίθινος συντετείχισται μετὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ἁγιάσματος. Τηροῦνται ἔτι δύο μεγάλα τεμάχια ἀνήκοντα εἰς διαφόρους κίονας, ἓν τεμάχιον μαρμάρου τεθραυσμένον, μόλις 0,20 πλάτους καὶ μήκους μετὰ ἐγγλύφου σταυροῦ, ἓν ἕτερον μικρότερον τεθραυσμένον ἐπίσης, ἐφ' οὗ γεγλυμμένα εἰσὶ τάδε·

ΗΜΕΝΟ
ΛΦΑΤΝ
ϽΤΟϹ
\Ρ

Ὁ μακαρίτης Τιμόνης, κατὰ Σκαρλᾶτον Βυζάντιον (τόμ. Β', σελ. 108), ἀνέγνω πρὸς τῇ ἄνω καὶ τήνδε τὴν κολοβὴν ἐπιγραφήν, ἧς ἐγὼ μεθ' ὅλας τὰς ἐπὶ τόπου ἐρεύνας μου οὐδὲν ἴχνος εὗρον.

ΟΝΤΟΗΔΙΑ
ΛΕΧΟΡΤΟΥ

Ἀλλ' ὁ μακαρίτης καὶ τὴν σωζομένην ἔτι ἐπιγραφὴν οὐχὶ ὀρθῶς, κατ' ἐμέ, ἀνέγνω· διότι ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ἀντιγράφει ἄλλως ὡς καὶ τῷ τρίτῳ, ἐξ ὧν οὐδὲ μίαν λέξιν δυνάμεθα νὰ συναρμόσωμεν, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἐμὸν ἔκτυπον ἐξάγω.

καθ]ήμενος
ἐ]νφάτν[ῃ . . .

Πιθανώτατα ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ γυναικεῖον μοναστήριον καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἅπερ οἱ παλαιοὶ τῆς *κυρὰ Μάρθας τὰ ὁσπήτια* ἐκάλουν. Ἐπὶ τούτῳ φέρεται σχετική τις δημοσίευσις χειρογράφου τοῦ ΙϚ' αἰῶνος τῆς ἐν Βιέννῃ βιβλιοθήκης κατὰ τὸ 1877 τοῦ τότε καθηγητοῦ κατὰ τὸ ἐν Ῥοστὸκ πανεπιστήμιον, νῦν δὲ τοῦ ἐν Κιέλῳ

ἀφέθη ἐλεύθερος. Πλείω μέτιθι Σκαρλάτου Κωνσταντινούπολιν, τόμ. Β', σελ. 143 κ. ἑ.

κ. R. Fœrster *De antiquitatibus et libris manuscriptis Constantinopolitanis*. Ἐν σελίδι λοιπὸν τοῦ φυλλαδίου τούτου τῇ πεντεκαιδεκάτῃ καὶ παραγράφῳ τῇ ἑβδόμῃ ἀναγινώσκω τάδε:

«Τὴν σήμερον ἡμέραν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἤγουν εἰς τὴν Παμμακάριστον τὴν Παναγίαν εἶναι γράμματα γλυπτὰ τὸ γύρωθεν τῆς ἐκκλησίας, ὥσπερ ἕνα ζωνάρι καὶ ὡς δηλοῦν τὰ γράμματα καὶ αἱ ἱστορίαι αἱ παλαιαί, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ Πορφυρογεννήτου [1] ἦτον ἕνας ὀνόματι Μιχαὴλ Δούκας Γλαβᾶς καὶ ἐτίμησέ τον ὁ βασιλεὺς πρωτοστράτορα καὶ ἔδωκέν τον τὸ φουσάτον ὅλον τὸ ῥωμαϊκὸν καὶ ἐμπιστεύθη του καὶ ἀπέστειλε κατὰ τῶν Περσῶν ἤγουν τῶν κιζιλμπάσιδων καὶ ἐπολέμησε καὶ ἐπόρθησε πολλὰς χώρας τῶν Περσῶν.... Ὁ αὐτὸς δὲ πρωτοστράτωρ εἶχε γυναῖκα ὀνόματι Μάρθα καὶ ἦτονε μαθηματικὴ εἰς τὰ γράμματα πολλὰ καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἔμπειρη, καὶ ἰδόντας τὸν ἄνδρα αὐτῆς ὅτι ἐποίησε χρόνους τρεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον, νὰ πολεμάῃ τὸν Πέρσην, σηκόνεται καὶ γίνεται καλογραῖα καὶ κείρεται μοναχὴ καὶ τὰ ὀσπίτιά της τὰ πατρικὰ τὰ ἔκαμε μοναστήριον γυναικεῖον καὶ τὴν ἐκκλησίαν ὠνόμασε Χριστόν, καὶ εἶναι ἕως τὴν σήμερον εἰς τὸν κρικκικισιμὲ [2] καὶ

[1] Ἰωάννης ὁ Καλογιάννης, υἱὸς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1118—1143 μ. Χ.

[2] Ὁ ἐκδότης ὑποσημειοῦται Quid sit nescio, κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν δὲ τοῦ Wagner κουρουχισιμέ. Ὁ κ. Γεδεὼν ἐν τοῖς «Χρονικοῖς τοῦ Πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ» προσφέρουσι δημοσιεύων τὸ μέρος τοῦτο τῆς διατριβῆς (σελ. 60 καὶ 61 ἐν σημειώσεσιν) ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ἡ τῆς Μάρθας ταύτης ἐκκλησία εἶναι τὸ σήμερον Σεχμπὰν (κοινῶς Σεϊμὲν) μπασὶ μεσδζητὶ προαγόμενος εἰς τοῦτο ἔκ τε τοῦ ὀνόματος τῆς συνοικίας Κὶρκ δόρτ, ἢ κὶρκ τσεσμέ, καὶ ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ διαπρεποῦς βυζαντινολόγου ἰατροῦ κ. Α. Πασπάτη περὶ τοῦ τίνα ὀνομασίαν ἔφερεν ἐπὶ Βυζαντίνων ἡ ἐκκλησία αὕτη. Ἀντιπαρατηρῶν τῇ γνώμῃ ταύτῃ προτείνω, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις κουρὶ χισιμὲ εἶναι εὐλογοφανεστέρα, πρῶτον διότι ἡ ὀνομασία τσεσμὲ τῆς Ξηροκρήνης εἶναι μεταγενεστέρα, καθ' ἃ καὶ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Χουσεῒν ἐφένδη τῷ «Χαδίκατουλ δζεβαμὶ» (ἔκδ. 1182 τῆς Ἐγείρας τόμ. Β' σελ. 122) ἀναφέρεται «ἐπειδὴ οἱ ὑδροφόροι τοῦ τσεσμὲ σωλῆνες ἐβλάβησαν καὶ ὁ τσεσμὲς ἐξηράνθη, ὁ τόπος ὠνομάσθη Κουρούτσεσμες» (πρβλ. καὶ Σκαρλ. Βυζαντίου τόμ. Β' σελ. 207)· δεύτερον ἡ λέξις κουρου τουρκιστὶ γράφεται κουρί, οὐχ ἀπίθανον δὲ τότε νὰ προεφέρετο κουρί. Ἐκτὸς τούτων τὸ ἀναφερόμενον Σεχμπὰν μεσδζηδί, ὅπερ ἐξεπίτηδες καὶ ἐπεσκεψάμην, εἶναι τόσον μικρόν, ὥστε ἀδύνατον ἐν τούτῳ νὰ περιελαμβάνοντο τὰ ὀσπήτια τῆς χυρὰ Μάρθας, τὸ γυναικεῖον μοναστήριον καὶ ἐκκλησία κτλ. Πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἡ συνοικία τοῦ εὐκτηρίου τούτου ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν ἠρη-

κράζουν τὰ οἱ παλαιοὶ τῆς κυραμάρθας τὰ ὀσπήτια· λοιπὸν ὅταν ἦλθεν ὁ ἄνδρας της, ηὗρεν τὴν γυναῖκαν καλογραῖαν. . . . τότες ἀφῆκε

μώθη, πόθεν δὲ οἱ γέροντες οἱ μετὰ διακόσια ἔτη θὰ ἐνεθυμοῦντο τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ἀφοῦ ἡ συνοικία ἦν ἠρημωμένη; Ἡ τελευταία αὕτη παρατήρησις, ἣν ὀφείλω τῷ διαπρεπεῖ ἀρχαιολόγῳ καὶ ἐπιγραφογνώστῃ κ. J. Mortdman, φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ χωρίον, ἐν ᾧ τῆς Μάρθας τὰ σπήτια, θὰ ἔκειτο μακρὰν τοῦ κέντρου τῆς πόλεως, καὶ ὅτι ἑπομένως ὀρθὴ ἡ ἀνάγνωσις κουρὶ τσεσμέ. Ἄλλως τε δὲ ῥητῶς λέγεται ἐν τῇ ἄνωθι μνημονευθείσῃ συγγραφῇ τοῦ ἐξ Ἀϊβὰν Σεραγίου Χουσεῒν ἐφένδη, ὅτι ὁ κτίσας τὸ εὐκτήριον τοῦτο ἀπέθανε τῷ 912 τῆς Ἐγείρας καὶ ἐτάφη ἐν αὐτῷ, ἐν δὲ ἐπιγραφῇ τουρκικῇ τοῦ εὐκτηρίου φέρεται χρονολογία τῆς κτίσεως τὸ 857, ἤτοι αὐτῷ τῷ ἔτει τῆς ἁλώσεως ἀντιστοιχοῦσα.

Τῇ γνώμῃ ἐμοῦ ταύτῃ συνετάχθη καὶ ὁ σεβαστὸς κ. Ι. Σακκελίων ἅμ' ἀναγνοὺς τὰς ἀτελῶς ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» ἕνεκα λόγων λογοκρισίας τοῦ ἐκεῖσε ὑπουργείου ὀλίγας γραμμάς. (Ὅρα Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρείας τ. Β' σ. 426 ἐν σημ.) Ἐννοητέον ὅτι ἁπλῶς ταῦτα γράφω ὑποβάλλων τοῖς ἁρμοδιωτέροις ἐμοῦ καὶ κρείττοσι τὸ πρᾶγμα. Τὸ ζήτημα χρήζει ἐπιστατικωτέρας μελέτης, εἰς ἣν δὲν δύναμαι νῦν εὑρισκόμενος ἐνταῦθα νὰ ἀποδυθῶ.

Ἐν παρεκβάσει σημειοῦμεν προσέτι τάδε· ὅτι ἔξωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (τανῦν Φετχιγιὲ δζαμισὶ) ὑπάρχει ἐπίγραμμα γύρωθεν τῆς ἐκκλησίας, ἔχον οὕτω κατὰ τὸ ἄνω εἰρημένον συγγραμμάτιον τοῦ κ. Fœrster.

Μὴ πάλιν εὑρὼν ὁ στρατός σε συγχέῃ
κἂν δεῦρο τὸν χοῦν ἐκτινάξας ἐκρύβης,
ἢ τοῦ πάχους ῥεύσαντος ἁρπαγῆς ἄνω,
πάνοπλον ἀφεὶς ἐκκρεμὲς τῷ παττάλῳ.
Τὰς [γὰρ ἐπὶ γῆς ἐβδελύξω παστάδας,
ἐν εὐτελεῖ τρίβωνι φυγὼν τὸν βίον .
καὶ πρὸς νοητοὺς ἀντετάξω σατράπας
στερρὰν μετενδὺς ἐκ Θεοῦ πανοπλίαν·
ὡς ὄστρεον γοῦν ὀργάνωσαι τὴν στέγην,
ἢ κόχλον ἢ χάλυκα κεντρώδους βάτου,
μάργαρέ μου, πορφύρα, γῆς ξένης ῥόδον,
εἰ καὶ τρυγηθὲν ἐκπιέζῃ τοῖς λίθοις,
ὡς καὶ σταλαγμοὺς προξενεῖν μοι δακρύων·
αὐτὸς δὲ καὶ ζῶν, καὶ Θεὸν ζῶντα βλέπων
ὡς νοῦς καθαρὸς τῶν παθῶν τῶν ἐξ ὕλης,
τὸν σὸν πάλιν θάλαμον εὐτρέπιζέ μοι.
Ἡ σύζυγος πρὶν ταῦτά σοι Μάρθα γράφει]
Πρωτοστάτωρ κάλλιστε καὶ τεθαμμένων.

Ὁ κ. Ἰωαννίδης ἄλλοτε ἐδημοσίευσεν ἐν φυλλαδίῳ τοῦ ἀρίστου περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογ. Συλλόγου (3 Ἰουλίου 1865) ὅτι ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ δζαμίου τούτου κομμάτιον ὡραιοτάτου λευκοτάτου μαρ-

καὶ αὐτὸς τὸν στρατὸν καὶ ἔγεινε μοναχός...ἔκαμεν μοναστήριον ἄνδρῷον, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ὠνόμασε Παναγία ἡ Παμμακάριστος». Ὅτε ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, «ἡ γυναῖκά του ἡ καλογραῖα ἦλθε καὶ ἔκαμε τὸ ἐπίγραμμα ὁποῦ εὑρίσκεται γύρωθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ πατριαρχείου», ὅπερ δημοσιεύω ἐν τῇ ὑποσημειώσει.

Οὐκ ἄσκοπον θεωρῶ ἐνταῦθα νὰ ἐξενέγκω γνώμην, καθ' ἣν νομίζω ὅτι Μαρία Δούκαινα ἡ *πρωτοστρατόρισσα* ἡ καὶ κτίστωρ τῆς Μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, σύζυγος δὲ Μιχαὴλ Δούκα, *δὲν ἦτο ἀδελφὴ* Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ γενάρχου τοῦ εὐθαλοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου, ὡς ὁ σοφὸς καὶ διαπρεπὴς βυζαντινολόγος κ. Α. Πασπάτης ἀναφέρει ἐκ παραδρομῆς καὶ συγχύσεως ὀνομάτων (*Βυζαντ. Μελ.* σ. 298) παρενεχθεὶς ἐκ τοῦ Δουκαγγίου (F. Aug. Byz. σ. 165)· διότι τὴν Μαρίαν ταύτην εὑρίσκω σύζυγον Μιχαὴλ Ταρωνίτου τοῦ πανυ-

μάρου ἀπὸ δυσμῶν μέχρις ἀνατολῶν παρατεινόμενον 0,28 πλάτους, καὶ ὅτι ἀνέγνω ἀνάγλυφον ἐπιγραφήν, ἣν κατέστησε γνωστήν. Ἀλλ' ἄπορον, ἐνῷ πολλαὶ λέξεις κάλλιστα διακρίνονται μέχρι τοῦ νῦν, παρελείφθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἀνεγνώσθησαν δ' ἕτεραι κάκιστα. Ἡ ἐπιγραφὴ εὐτυχῶς μὲν ἤδη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Fœrster, παρ' οὗ μετετύπωσεν ὁ κ. Μ. Γεδεών, ἀναγινώσκεται δὲ καὶ μέχρι σήμερον πλήρης ἐν ζώνῃ γύρωθεν τοῦ ναοῦ, ἐλλειπόντων μόνον τῶν τεσσάρων πρώτων στίχων καὶ τοῦ τελευταίου ὡς ἐσημειωσάμεθα. Ταύτης ἔκτυπον πρὸ ἔτους ἔλαβε μεταβὰς ἐπὶ τόπου ὁ κ. J. Mortdman. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ κ. E. Miller ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσι ποιήμασι τοῦ Φιλῆ δημοσιεύει τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο (τ. Α΄ σ. 117) πληρέστερον κατὰ πέντε στίχους ἐν τῇ ἀρχῇ ἔχοντας ὧδε:

Ἄνερ τὸ φῶς, τὸ πνεῦμα, τὸ πρόσφθεγμά μου·
καὶ τοῦτό σοι τὸ δῶρον ἐκ τῆς συζύγου.
Σὺ μὲν γὰρ ὡς ἄγρυπνος ἐν μάχαις λέων
ὑπνοῖς ὑπελθὼν ἀντὶ λόχμης τὸν τάφον.
Ἐγὼ δέ σοι τέτευχα πετραίαν στέγην,
μή......

Ἀλλ' ὡς ὁ ἀναγνώστης βλέπει μόνον ὅτι τὸ ἐν ἀγκύλαις μέρος τοῦ ἐπιγράμματος διατηρεῖται, καὶ τοῦτο ἀπεκαλύφθη χάρις εἰς τὴν ἐπίμονον τοῦ κ. Mortdman ἐπιμέλειαν· διότι μεταβαίνων ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους καθ' ἑκάστην ἔξεεν ἐπιμελῶς τὰ ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης στεφάνης παχέα ἐπιχρίσματα καὶ ἀπεκάλυπτε τὰ γράμματα, ὡς ἰδίοις ὄμμασι παρετήρησα. Ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῆς πολὺ προγενεστέρας τοῦ κ. Miller, ἣν κἀγὼ ὁμολογῶ μόλις ἐφέτος ἐπληροφορήθην, διορθοῦνται καὶ πλημμελεῖς ἴσως ἀναγνώσεις τοῦ κ. Foerster. Ἐν στ. 3 ἀντὶ ἁ ρ π α γ ῆ ς ὁ κ. Miller ἔχει ἡ ρ π ά γ η ς, ἐν στ. 4 ἀντὶ πάνοπλον ὁ Miller γράφει π ᾶ ν ὅ π λ ο ν, πράγματι δὲ διὰ τῶν γραφῶν τούτων ὁ νοῦς τοῦ χωρίου εὐοδοῦται κάλλιστα.

Μακρὰ ἴσως ἔγραψα, ἀλλ' ἀναγκαῖα νομίζω.

περσεβάστου [Δουκαγ. F. Aug. Byz. σ· 174 καὶ Ἀνν. Κομνην. τ. Α. σ. 148 καὶ 436, 454], οὔτε ἡ ὁμώνυμος τῇ ἀδελφῇ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῆς Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης, ἀδελφὴ Ἄννης τῆς Κομνηνῆς· διότι αὕτη δεσμοῖς γάμων συνεζεύχθη πρῶτον τῷ Γαβρᾷ ἐκ Χαλδείας (*αὐτόθ*. σ. 177 καὶ in Alexiadem notae σ. 703), εἶτα δὲ Νικηφόρῳ τῷ Κατακαλῶν (ὅρα *Ἀνν. Κομν*. Ἀλεξ. τόμ. Β' σ. 15 καὶ τοὺς περὶ αὐτῆς ἐπαίνους ἐν σ. 379), ἀλλ' ἡ *Εἰρήνη ἡ σύζυγος* τοῦ αὐτοκράτορος ἦν *ἀδελφὴ* Μιχαὴλ Δούκα τοῦ πρωτοστράτορος. Τοῦτο σαφῶς δηλοῦται ἐν τοῖς γενεαλογικοῖς πίναξι τοῖς προσηρτημένοις τῇ ἐκδόσει Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου (ἔκδ. Βόννης σ. 193 καὶ 194) καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, περὶ τῶν λεγομένων τῆς ὁποίας οὐδενὶ ἐπιτρέπεται ἀμφιβάλλειν. Αὕτη λέγει «ὁ φαλαγγάρχης Μιχαὴλ ὁ Δούκας, ὁ *πρὸς μητρὸς ἐμὸς θεῖος*, ἀνὴρ ἐπὶ φρονήσει διαβεβοημένος κλ.» (*Ἀλεξ*. τ. Α' σ. 253) καὶ ἀλλαχοῦ (αὐτόθ. τ. Α', 346), Μιχαὴλ ὁ Δούκας πρωτοστράτωρ καὶ *ἀδελφὸς τῆς Αὐγούστης*, καὶ ἐν σ. 398 «μετεπέμψατο τόν τε πρωτοστράτορα Μιχαὴλ τὸν Δούκαν καὶ *γυναικάδελφον αὐτοῦ*.

Περὶ τοῦ πρωτοστράτορος τούτου Γλαβᾶ πρὸς τούτοις σημειωτέον ὅτι ἦν εὐσεβέστατος. Ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ τοῖς ἐκδεδομένοις ἤδη ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ε. Miller *δύο* ποιήματα δημοσιεύονται τὸ μὲν εἰς τὴν ζωγραφίαν τοῦ Προδρόμου ἐξ ὀνόματος τούτου, τὸ δὲ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἔφερεν, ἐκ κωδίκων Φλωρεντίνων καὶ Ἐσκουριαλίων (M. Philae Carmin. τ. Α', σ. 79 καὶ 432).

Περὶ τῆς Μάρθας ταύτης, ἀφ' ἧς καὶ ἡ μονὴ τὸ ὄνομα ἐδέξατο, σημειοῦμαι ἐνταῦθα πρὸς ἐπανόρθωσιν πλάνης τινῶν, ὅτι εἶνε ἡ πρὶν ἢ τὸ μοναχικὸν ὑποδυθῇ σχῆμα Μαρία, ἀδελφὴ Μιχαὴλ Η'. Παλαιολόγου, τοῦ *τελευταίου* ἐν Νικαίᾳ Ἕλληνος αὐτοκράτορος [1] πρώτου δὲ μετὰ τὴν τῆς Λατινοκρατίας κατάλυσιν ἐν τῇ κλεινῇ ἀλλ' ἀτυχεῖ τοῦ Κωνσταντίνου πόλει. Αὕτη ἦν σύζυγος τοῦ *πρότερον μὲν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως ὑπάρχοντος*, ὕστερον δὲ *μεγάλου δομεστίκου* [2] Νικηφόρου τοῦ Ταρχανειώτου, ὃν *στρατιώτην καλὸν* καὶ *ἀγαθὸν*

[1] Κανταχουζ. τ. Α'. βιβλ. Α'. σ. 33 «τὴν τῆς αὐταδέλφης Παλαιολόγου Μαρίας εἴτε Μάρθας κόρην Θεοδώραν, ἣν τῷ Ταρχανειώτῃ μεγάλῳ δομεστίκῳ ἐκείνη γεγέννηκεν» καὶ βιβλ. Δ'. σ. 292. Ὅρα καὶ τ. Γ'. σ. 106, ἔκδ. Βόννης. Ἐπίσης Ducang. Fam. Aug. Byzant. σ. 232.

[2] Ἀκροπολίτ. σ. 60. Πρβλ. Κανταχουζ. τ. Α'. σ. 57 καὶ 147, καὶ

στρατηγὸν καλεῖ ὁ Ἀκροπολίτης Γεώργιος [1], ὁ δὲ Παχυμέρης *περίπυστον ἐκεῖνον* [2]. Ἐξ ὅσων ἠρεύνησα δείκνυται ὅτι ἡ Μαρία εἰσῆλθε καὶ εἰς δευτέρου γάμου κοινωνίαν νυμφευθεῖσα τὸν *πρωτοστράτορα Γλαβᾶν Μιχαήλ*. Ἐπίγραμμα ἕτερον, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω, εἰς τὸν ναὸν ὃν ᾠκοδόμησεν ἀποθανόντι τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ τοῦ Ἐσκουριαλείου κώδικος δημοσιευόμενον ἐν τῷ ἄνωθι μνημονευθέντι ἔργῳ τοῦ γαλάτου κ. Miller, καταλήγει ὧδε (M. Philae Carmina τ. Α΄ σ. 116).

Τὸν σύζυγον δὲ φεῦ τελευτήσαντά μοι
καὶ τῆς χοϊκῆς ἀπαναστάντα στέγης,
οἴκησιν εἰς ἄφθαρτον αὐτὸς παστάδα.
Κἀνταῦθα τηρῶν τὴν σορὸν τοῦ λειψάνου,
μή τις ἐνεχθῇ συντριβὴ τοῖς ὀστέοις,
Πρωτοστράτορ, καὶ ταῦτα σὴν δήπου χάριν
ἡ σύζυγος πρίν, ἀλλὰ νῦν Μάρθα γράφει.

Ἐν τῇ μονῇ τῆς Μάρθας ἐγκατεβίωσε καὶ ἡ τῆς Μάρθας ἀδελφὴ Εἰρήνη, ἡ διὰ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος Εὐλογία μετονομασθεῖσα [3], *αὐτοκασιγνήτη* δὲ καὶ αὕτη Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὡς ὀνομάζει αὐτὴν ὁ Ἀκροπολίτης. Αὕτη κατὰ τὸν πιστότατον τῷ βασιλεῖ ἱστορικὸν τοῦτον, ἅμα μαθοῦσα τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν «διὰ τάχους παρὰ τὸν βασιλέα ἀφιγμένη καὶ καταδαρθάνοντα αὐτὸν εὑροῦσα, ἠρέμα πως ἐκίνει αὐτὸν τῇ χειρὶ ὅπως ἄν γε καὶ ἐγρηγορήσειεν, ἰσχυροτέρᾳ τῇ φωνῇ ὑπολέγουσα ὡς κατέσχες, ὦ βασιλεῦ τὴν Κωνσταντινούπολιν [4]. Πόσον δὲ ἀδελφικώτατα τῷ ὄντι ἠγάπα τὴν Μάρθαν καὶ τὴν Εὐλογίαν ὁ ἀδελφὸς αὐτῶν Μιχαὴλ δῆλον καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Παχυμέρους λεγομένων [5].

Καὶ ἡ Εἰρήνη ἡ πρὸς τὸ μοναχικὸν σχῆμα τὴν βασιλικὴν ἀμεί-

Ducang. αὐτόθι. Καὶ ἐν ποιήματι τοῦ Φιλῆ (Miller ἔνθ. ἀνωτ. τ. Α΄. σ. 82) φέρεται:

Ἡ τοῦ μεγάλου σύζυγος Δομεστίκου
Κομνηνοφυὴς ἡ Παλαιολογίνα,

[1] Μέτιθι τὰ ἐν Ἀκροπολίτου σ. 60 καὶ 96.
[2] Παχυμέρ. εἰς Μιχ. Παλαιολ. Βιβλ. Β΄. § 23 (ἢ σελ. 127).
[3] Ἀκροπολίτ. σ. 193 § 86.
[4] Ὅρα αὐτόθι καὶ τὸ ἀξιανάγνωστον ἐπεισόδιον τῆς ἐγέρσεως τοῦ βασιλέως.
[5] Παχυμέρ. εἰς Μιχ. Παλαιολόγον βιβλ. Β. § 23 «. . . ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακωχαῖς ἦν, τῇ τῶν γυναικῶν αὐταδέλφων θεραπείᾳ θρυπτόμενος, αἷς καὶ εἰς πάντα ἐχρῆτο, τῇ μὲν Μάρθᾳ ὡς αὐτῷ φανείσῃ κατὰ μητέρα καὶ κατ' οἶκον ἀναγούσῃ, τῷ μεγάλῳ δεμεστίκῳ εἰς ὁμόζυγον οὔσῃ, πολλοῦ τινος τιμωμένῳ τῷ βασιλεῖ (ὁ περίπυστος δ' ἦν ἐκεῖνος Ταρχανειώτης), τῇ δὲ Εὐλογίᾳ καὶ αὐτῇ καλῶς ἐχούσῃ . . . κλπ.».

ψασα πορφύραν σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ (1341—1355) μετονομασθεῖσα δὲ Εὐγενία, ἐμόνασεν ἐν τῇ εἰρημένῃ μονῇ, ὡς ἐκ πατρῴου κλήρου τῷ συζύγῳ αὐτῆς διαφερούσῃ κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τῶν μέσων χρόνων [1].

Ἐπίσης καὶ Μαρία ἡ θυγάτηρ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ τοῦ αὐτοκράτορος σύζυγος δὲ *πᾶσι κεκοσμημένη ἀγαθοῖς* [2] Νικηφόρου Δούκα τοῦ δεσπότου, ἐκ Πελοποννήσου εἰς Βυζάντιον ἐλθοῦσα συνῆν τὸν ἐπίλοιπον βίον βασιλίδι τῇ μητρὶ κατὰ τὴν μονήν, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος [3] μετὰ τὸν ἐν πολέμῳ θάνατον αὐτοῦ [4].

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀνετράφη καὶ Θεοδώρα ἡ Καντακουζηνὴ πρωτότοκος θυγάτηρ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ, πρωτοτόκου υἱοῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, παρὰ τῇ πρὸς πατρὸς προμήτορι αὐτῆς Εἰρήνῃ, περὶ ἧς ἔφθημεν εἰπόντες [5], καὶ πρὸς ἣν ὁ πατήρ, ἀνὴρ παιδείας εὖ ἥκων προσφωνεῖ καὶ δύο λόγους, ὧν ὁ ἕτερος περὶ παιδείας ἀξιολογώτατος καὶ ἀξιανάγνωστος [6].

Παρὰ τὴν μονὴν ταύτην ἐτάφη καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Καντακουζηνοῦ Θεοδώρα θανοῦσα τῇ 6 Ἰανουαρίου τοῦ ͵ςων΄ ἔτους (=1342) τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου (τοῦ Νέου) ἀδελφή . . . ἐκ Θεοδώρας Θεοδοσία μετονομασθεῖσα, πυθομένη καὶ περὶ τῆς βασιλέως μητρὸς ὅτι τελευτᾷ, ἀφίκετο εἰς τὸ δεσμωτήριον (ἔνθα ἦν καθειργμένη) καὶ παρέ-

¹ Καντακουζην. Τομ. Γ'. σ. 196. καὶ 397, ὅπου φέρεται «. . . καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, τὴν βασιλείαν καὶ αὐτὴ ἀπειπαμένη, τὸ μοναχῶν ὑπέδυ σχῆμα Εὐγενία μετακληθεῖσα. .» καὶ «Εὐγενία δὲ ἡ βασιλὶς εἰς τὴν τῆς Μάρθας προσαγορευομένην (μονὴν) ἐκ πατρῴου κλήρου διαφέρουσαν Καντακουζηνῷ τῷ βασιλεῖ· διότι καὶ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς Ἰωάσαφ μετονομασθεὶς εἰς τὴν Μαγγάνων ἀπεχώρει μονήν. Πρβλ. Νικηφόρ. Γρηγορ. ἐν ΙΘ', τ. Α'. (σ. 244) . . . ἡ δὲ (Εὐγενία) εἰς τὴν τῆς Μάρθας οὑτωσὶ κεκλημένην. (Ὅρα καὶ περὶ Καντακουζηνοῦ καὶ Δούκαν σ. 42, καὶ σ. 19).

² Καντακουζ. τόμ. Γ'. σ. 318, καὶ τόμ. Β'. σ. 195. Περὶ τῆς χρηστῆς ταύτης συζύγου καὶ τοῦ ἀσταθοῦς χαρακτῆρος τοῦ Νικηφόρου μετίτω ὁ βουλόμενος ὅλην τὴν § μγ'. τοῦ Γ'. τόμου τοῦ Καντακουζηνοῦ. Πρβλ. Δουκάγγ. Fam. Aug. Byz. σ. 261.

³ Αὐτόθ. τομ. Γ' σ. 319 καὶ Muralt Chronol. Byzant. τομ. Β'. σ. 662.

⁴ Αὐτόθι τ. Γ', σ. 211 «Νικηφόρος δεσπότης ὁ τοῦ βασιλέως γαμβρὸς τῶν κατὰ τὸν Ἑλλήποντον Θρακικῶν πόλεων ἄρχων». Ὅρα καὶ σ. 33. Περὶ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ αὐτόθ. σ. 319.

⁵ Δουκαγγ. F. Aug. Byz. σ. 262 Καντακουζ. τ. Γ' σ. 331.

⁶ Τούτους ὁ τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐπιμελητὴς κ. Ι. Σακκελίων τύποις ἐξέδοτο πρὸ ἔτους ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας, τόμ. Β' σ. 428, ἔνθα ὅρα περιγραφήν τε τοῦ χειρογράφου κλ.

μεινεν ἄχρι τελευτῆς. Ἔπειτα τὸν νεκρὸν ἐξαγαγοῦσα παρὰ τὴν μονὴν τῆς πρὸς μητρὸς μάμμης, ἀδελφῆς τοῦ πρώτου τῶν Παλαιολόγων βασιλέως Μιχαήλ, τῆς Μάρθας προσαγορευομένην, ἐν τοῖς πατρῴοις κατέθηκε τάφοις» [1].

Ἐν τῇ μονῇ τῆς *κυρίας Μάρθας*, ὡς λέγει ὁ Φραντζῆς (σ. 192), ἀποθανοῦσα τῇ 17 Ἰουνίου τοῦ 6948 (=1440) ἐτάφη Ζωὴ ἡ βασίλισσα σύζυγος Δημητρίου τοῦ Παλαιολόγου, κόρη τοῦ μεγάλου δουκὸς Παρασπονδύλου, ἣν ἐνυμφεύθη ἐν Κων/πόλει κατὰ μάρτιον τοῦ 6944 (=1436).

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστοριογράφον, πολλαὶ γυναῖκες εἰς τὴν μονὴν συνέδραμον εἰς ὑποταγήν, τῆς ὁσίας φήμην κτησαμένης Θωμαΐδος, ἥτις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐκ τῆς Λήμνου προσῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἔνθα ἐχορηγήθησαν αὐτῇ πάντα τὰ ἀπαιτούμενα, ὁ δὲ πατριάρχης ἐξέδωκεν ἔνταλμα «εἰς τὰς βουλομένας τῆς πόλεως γυναῖκας προσιέναι αὐτῇ· οἱ δὲ τῆς πόλεως ἦλθον δοῦναι αὐταῖς πᾶν ἀναγκαῖον εἰς τὸ ἐπισκέπτεσθαι καὶ θεραπεύειν τὰς χρείας αὐτῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν δύο ἄλλων . . . Λαβούσης δὲ ταύτης μικρόν τι κάθισμα συνέδραμον εἰς ὑποταγὴν αὐτῆς τοσαῦται γυναῖκες, ὅσαι οὐκ ἐχώρησαν εἴς τε τὴν τοῦ Λιβὸς μονὴν καὶ τῆς κυρᾶς Μάρθας» (Φραντζ. σ. 141).

Ἂς προσθέσω τέλος καὶ τόδε. Κατὰ τῶν μοναζουσῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς κυρᾶς Μάρθας ἀνηνέχθη εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον Μανουὴλ Χρυσοβέργης ὁ μάγκιψ ἕνεκα διαφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐνασκουμένας μοναχὰς δι' οἴκημά τι, ὅπερ ἠγόρασε κείμενον ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς τοιαύτης μονῆς. (Ὅρα Miklosich et Müller Acta Patriarch. τ. Β'. σ. 441). Εὕρηται δὲ ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ σ. 570 τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος καὶ ὑποσχετικὸν εἰς τὸν παναγιώτατον πατριάρχην, φέρον τοῦτο εὐτυχῶς χρονολογίαν τοῦ 1402 τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου Φιλαρέτου «ἵνα μοῦ μὴ εὑρεθῇ πλέον ἐντὸς τῆς μονῆς τῆς κυρᾶς Μάρθας».

Ἀντικρὺ καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ κήπου τούτου, ἀνήκοντος νῦν τῷ Βασιλάκῃ ἐφένδῃ Ἰωαννίδῃ ἀριθμοῦνται τρεῖς οἰκίαι, ὧν ἡ μὲν πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἀνῆκε πρὸ ἐτῶν τῷ μακαρίτῃ Γάλλῳ Ἀλεξάνδρῳ Ausier, νῦν δὲ Ἰουδαίῳ ἐκμεταλλευομένῳ τὸ βουνὸν καὶ τὸ λατομεῖον, ἐν ᾧ ἐργάζονται πρὸς ἐξόρυξιν πετρῶν ἐπὶ κατασκευῇ τιτάνου. Ὀλίγον ἄνωθι μετροῦνται ἓξ *κιόσκια* πλουσίων ὀθωμανῶν ἐντρυφώντων ἐν τῇ

[1] Καντακουζην. τόμ. Β', σ. 222 καὶ ἑ.

εὐρείᾳ καὶ θελκτικῇ τοῦ Βοσπόρου καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Πριγκιποννήσων θέᾳ.

Κατόπιν ἐξακολουθεῖ λεωφόρος εὐθὺ βαίνουσα πρὸς τὰ μεσόγεια, μέχρι Λεβὲντ τσιφλίκ, Κανλὴ Καβάκ, Μασλακίου κτλ.

Ὁ ἕτερος λόφος ὁ καὶ μεγαλείτερος κατὰ τὸ ἐπίπεδον προβαίνει ὑπεράνω μέχρι τῆς κοιλάδος τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐκ τοῦ ἁγιάσματος τούτου τὸ ὄνομα λαβούσης, εἰς ἣν λήγουσιν οἱ κῆποι τῶν παραλίων οἰκιῶν, τῆς τοῦ Σουβατζόγλου, ἐν ᾗ νῦν οἰκεῖ ὁ διευθυντὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ὀθωμανικοῦ Μουσείου Χαμδῆ βέης, τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ καὶ τῆς τοῦ Βογορίδου. Τοῦ λόφου τούτου τὴν πρὸς βορρᾶν ὑπώρειαν ὡς καὶ τὸ πεδίον κατέχουσι τάφοι πολυπληθεῖς Ἰουδαίων, τὴν δὲ μεσημβρινὴν οἱ τῶν ἡμετέρων ἀπειρόκαλοι πάντως καὶ πενιχροί, ὀλίγον δὲ μεσημβρινοδυτικώτερον οἱ τῶν ὀθωμανῶν ὑπὸ δασσύλλιον κυπαρίσσων ἀρκούντως πρὸ τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμοο πυκνόν, ὑπὸ δὲ τοῦ πελέκεως τῶν *μοσχατζίριδων* ἀραιωθέν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου βαδίζων τις ἐπὶ τῶν τάφων δύναται ν' ἀτενίσῃ πρὸς τὸ ὕψος τοῦ θείου μεγαλείου καὶ νὰ θαυμάσῃ θεώμενος πανταχοῦ τὴν τοῦ Βοσπόρου καλλονήν, οὗ βλέπει τὰς φυσικὰς ἑλικοειδεῖς κινήσεις. Ἀλλ' ὁποία ἀντίθεσις οἰκτρά, ὅταν ρίψῃ τις βλέμμα πρὸς τὸ πλῆθος τῶν καλυπτόντων τοσαύτας ὑπάρξεις κρύων μαρμάρων, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος τὸ μέγα ἐπίσης τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες κάμπτουσι τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Μεγάλου Ρεύματος ἵνα λάβωσιν ἀναψυχὴν τῶν πόνων αὐτῶν καὶ τῶν μεριμνῶν περιπατοῦντες καὶ ἀναπνέοντες τὴν βοσπόρειον αὔραν!

(Ἕπεται συνέχεια)

Β. Α. Μυστακίδης.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΜΠΡΟΣ

Τὴν 11 τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου ὁ *Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς* ἠσθάνθη πληγὴν καιριωτάτην, ἀπολέσας τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐπιτίμων μελῶν, ἢ μᾶλλον τὸ πρῶτον τῶν μελῶν καὶ τῶν ἱδρυτῶν αὐτοῦ. Οἱ παρακολουθοῦντες σήμερον τὴν πορείαν τοῦ Συλλόγου καὶ βλέποντες τὴν ἐπίδοσιν καὶ τὰς ὠφελείας ὧν ἐγένετο αἴτιος παρ' ἡμῖν, οὐχὶ πρῶτον ἤδη θὰ μάθωσιν ἴσως, ὅτι τὸ πᾶν ὀφείλεται εἰς τὸν Παῦλον Λάμπρον· διότι αὐτός, ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ τὸν *Παρνασσὸν* ὑπὸ μειρακίων ἱδρυθέντα, ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐφιλοξένησε καὶ ἔθρεψεν, ἕως οὗ ἰδὼν αὐτὸν δυνάμενον καὶ ἄνευ τῆς ἀμέσου αὐτοῦ ἐπιβλέψεως νὰ ζήσῃ, ἐχειραφέτησε γνωστότερον ἔκτοτε δημοσίᾳ γενόμενον. Ἰδίᾳ δὲ οἱ τὸν *Φιλολογικὸν Σύλλογον Παρνασσὸν* ἱδρύσαντες, ἄνδρες ἤδη, μετὰ συγκινήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης θὰ μνημονεύωμεν τοῦ μακαρίτου ἀνδρός, τοῦ ἐκ τῶν πρώτων διαγνόντος τὴν τῶν Συλλόγων καὶ τῶν Ἑταιρειῶν ὠφέλειαν καὶ μετ' ἀγάπης πολὺ μέρος τοῦ βίου ὑπὲρ τῆς εὐοδώσεως αὐτῶν καταναλώσαντος.

Π. Ἰ. Φ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ὀκτώβριος 1887.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐπανελήφθησαν αἱ τακτικαὶ συνεδρίαι.

Ἐπεψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Συλλόγου καὶ ἔσοδα μὲν προϋπελογίσθησαν δραχ. 15,760 ἔξοδα δὲ δραχ. 18,590. Τὸ ἔλλειμμα θὰ καλυφθῇ ἐκ τοῦ περισσεύματος τοῦ παρελθόντος ἔτους.

Συνήφθησαν σχέσεις τῇ αἰτήσει αὐτῶν τῆς *Φιλομούσου Ἀδελφότητος Ἀθηνᾶς* ἐν Κρήνῃ καὶ τοῦ ἐν Ἀλατσάτρῃ Συλλόγου ἡ *Ἐρυθραία*.

Ὁ ἐν Οὐασιγκτῶνι τῆς Ἀμερικῆς *Σμιθσόνειος Σύλλογος* καὶ ἡ *Βασιλικὴ Ἀκαδήμεια τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν* τοῦ Βελγίου ἀπέστειλαν τὰς ἐτησίας αὐτῶν πρὸς τὸν Σύλλογον δημοσιεύσεις.

Μέλη τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἐξελέχθησαν οἱ κκ. Γ. Χαλκιό-

πουλος, Ν. Κουρῆς καὶ Κ. Φάραγγας, εἰδικὸς δὲ γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Ῥαφαήλ.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Παῦλος Λάμπρος** ἐπίτιμον μέλος ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Συλλόγου.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα.—Συνῆλθεν εἰς τακτικὴν συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ προέδρου αὐτοῦ κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου. Ὁ πρόεδρος ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνεδρίας, ἐκτελῶν λυπηρὸν καθῆκον εἶπεν ὀλίγα τινὰ εἰς μνήμην τοῦ ἀποβιώσαντος Π. Λάμπρου, ἀντιπροέδρου τοῦ τμήματος, καὶ προέτεινεν, ὅπως καταχωρισθῶσιν ἐν τοῖς πρακτικοῖς αἱ ὀλίγαι αὗται λέξεις «εἰς ἔνδειξιν τῆς βαθυτάτης θλίψεως, ἣν ᾐσθάνθη ὁ Σύλλογος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀρίστου συναδέλφου, καὶ τῆς εὐγνώμονος μνήμης, ἣν θέλει σώζει διὰ παντός». Εἶτα λαβὼν τὸν λόγον ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ῥ. Ῥαγκαβῆς ἔφερε πρότασιν, ὅπως ὁ Σύλλογος διὰ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ φροντίσῃ νὰ καταστήσῃ κοινοτέραν τὴν ἰδέαν, ἣν ἄλλοτε αὐτὸς ἐξήνεγκε, περὶ συστάσεως ἑταιρείας Φιλοβίβλων. Τὸ τμῆμα ἀποδεξάμενον τὴν πρότασιν προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τριμελοῦς ἐπιτροπείας ἐκ τῶν κκ. Ἀλ. Ῥ. Ῥαγκαβῆ, Σπ. Λάμπρου καὶ Ι. Τυπάλδου, πρὸς καταρτισμὸν κανονισμοῦ. Μετ' αὐτὸν ὁ κ. Ι Τζέτζης ὡμίλησε περὶ δύο ὕμνων τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως, εὑρισκομένων ἐν τῷ ἀντιφωναρίῳ τοῦ ΙΙ. Γρηγορίου, καὶ ὧν ἡ ἀξία εἶναι πολλαπλῆ οὐ μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ὑμνολογίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μετρικὴν τῶν ἀρχαίων. Τελευταῖον ὁ κ. Α. Πασπάτης εἶπεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τμῆμα Καλῶν Τεχνῶν. — Συνῆλθεν εἰς συνεδρίαν καθ' ἣν προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας αὐτοῦ. Καὶ πρόεδρος μὲν ἐξελέχθη ὁ κ. Ἀλέξανδρος Ρ. Ῥαγκαβῆς, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Ἰω. Πολέμης. Ἀπεφασίσθη ὅπως ἐπαναληφθῶσιν αἱ δημόσιαι συναυλίαι τοῦ Συλλόγου καὶ ὡρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κκ. Ἰφ. Κοκκίδου, Ἰω. Μίνδλερ, Δ. Κοκκίδου καὶ Φ. Φρὰγκ καὶ τοῦ γραμματέως τοῦ τμήματος. Ἐξελέχθησαν δὲ καὶ ἐπόπται τοῦ μουσικοῦ θιάσου τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων οἱ κκ. Δ. Τσάτσος, Κ. Ῥότσιλδ καὶ Ν. Παππαδόπουλος. Ὑπεβλήθησαν διάφοροι προτάσεις αἵτινες θὰ συζητηθῶσιν εἰς τὰς προσεχεῖς συνεδρίας.

Τμῆμα Νομικῶν καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν.— Συνῆλθεν εἰς συνεδρίαν τακτικὴν καὶ προέβη εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας αὐτοῦ ἐξελέξατο δὲ πρόεδρον τὸν κ. Νικόλαον Δαμασκηνόν, ἀντιπρόεδρον τὸν κ. Ἐμμ. Λυκούδην καὶ γραμματέα τὸν κ. Τιμολέοντα Ἡλιόπουλον. Ἀπεφάσισε δ' ἵνα ἀνατεθῇ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν φυλακῶν ὅπως μελετηθῇ ἡ πρότασις περὶ ἀνιδρύσεως φυλακῆς ἐφήβων.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ.* **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**18**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ Γ'

Νοέμβριος 1887

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1887

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἰακ. Δ. Δραγάτση. — Οἱ νεώσοικοι τῆς Ζέας καὶ τὰ περὶ αὐτοὺς εὑρήματα· σελ. 109—126.

Δ. Βικέλα. — Περὶ βιβλίων καὶ περὶ τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν· σελ. 127—145.

Στεφ. Α. Βλαστοῦ. — Τὸ νέον εἶδος τῆς κυβερνήσεως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ τοῦ κ. Emile de Laveleye· σελ. 145—163.

Ἰω. Σακκελίωνος. — Συμπλήρωσις τῶν περὶ τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Παλασίου γραφέντων· σελ. 163—165.

Α. Κ. Χ. — Μνημόσυνον ἐν Ἑρμουπόλει ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κοραῆ (1833)· σελ. 165—167.

Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός. — Ἐργασίαι συλλόγου· σελ. 167—168.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΟΙ ΝΕΩΣΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΖΕΑΣ

ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥΣ ΕΥΡΗΜΑΤΑ *

Γνωστὸν τοῖς πᾶσι τυγχάνει πόσον ἀλλοιοῦται ἡ θέσις καὶ τὸ σχῆμα καὶ ἐν γένει ἡ ὅλη τοπογραφία τῶν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες ἔσχον τὸ ἀτύχημα, πλὴν τῶν ἐπενεχθεισῶν ἄλλων ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστροφῶν ἢ μεταβολῶν, νὰ δεχθῶσιν ὑπὲρ τὸ ἀπὸ αἰώνων κεκαλυμμένον ἔδαφος αὐτῶν, ὑπὲρ τὰ ἐπάλληλα στρώματα τὰ ἐπικαθεσθέντα ὑπὸ διαφόρων αἰτίων ἐπ' αὐτάς, νὰ δεχθῶσιν ὡς ἐπισφράγισιν τῆς αἰωνίας ταφῆς αὐτῶν νεωτέρους συνοικισμούς, νεωτέρας πόλεις, νέας ῥυμοτομίας καὶ οἰκοδομάς, αἵτινες διὰ τῶν θεμελιώσεων αὐτῶν τὸ μὲν διακόπτουσιν ἐνίοτε μακρὰν σειρὰν οἰκοδομῆς παλαιᾶς, τὸ δὲ διὰ τοῦ ὄγκου αὐτῶν δεσμεύουσι καὶ ἀπομακρύνουσι διὰ παντὸς πλέον ἀπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης, ὅ,τι ἔξοχον πολλάκις περιέλαβεν ἀρχαία πόλις. Τοῦτο ἔπαθον πολλαὶ παλαιαὶ πόλεις, αἵτινες ἔσχον τὴν ἀτυχίαν νὰ ἴδωσιν ὑπὲρ ἑαυτὰς ἱδρυομένας νεωτέρας, καὶ ἱδρυομένας πολλάκις δι' αὐτῶν τῶν ἀνορυσσομένων λειψάνων αὐτῶν, δι' αὐτῶν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας αὐτῶν δόξης καὶ εὐκλείας. Τοῦτο ἔπαθον κατ' ἐξοχὴν αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεύς. Τίς δὲν γνωρίζει τὰ ὁπουδήποτε τῶν Ἀθηνῶν ἐν οἱαδήποτε σκαφῇ πρὸς θεμελίωσιν ἀναφαινόμενα λείψανα οἰκοδομῆς τινος παλαιᾶς, τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ὑπὸ τὰ θεμέλια οἰκιῶν ἀναφανεῖσαν γραμμὴν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, τίς δὲν εἶδεν αὐτὸν τὸν περίβολον τῆς γείτονος πόλεως ὡς ὅριον κείμενον γηπέδων εἰς δόξαν τῆς νέας ῥυμοτομίας; Προτιμῶσι πολλάκις οἱ τῶν νέων τούτων πόλεων κάτοικοι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν παρουσιάζεταί τι ἀντικείμενον ἴσως μελέτης ἐπιστημονικῆς, διαφωτισμοῦ τοπογραφικοῦ τινος σημείου, νὰ καταστρέφωσι τοῦτο βανδαλικώτατα, νἀποκρύπτωσιν, εἰ δυνατόν, καὶ τὰ τελευταῖα τεμάχια τῶν καταστρεφομένων μνημείων, ἵνα μὴ παρακωλυθῇ ἡ νέα ἐργασία χάριν τῆς παλαιᾶς. Οὕτω κατεστράφησαν πλεῖστα μνημεῖα, οὕτως ἀφέθησαν οὐκ ὀλίγα νὰ παρέλθωσιν ὑπὸ τὸ ἔδαφος τῶν σημερινῶν πόλεων ἀνεπιστρεπτὶ καλυφθέντα, ἐσαεὶ περιβληθέντα τὴν λήθην.

Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τὸν Πειραιᾶ, εὐτυχῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην, διὰ

* Ἀνεγνώσθη κατὰ Μάρτιον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου.

πάντας τοὺς ἐνασχολουμένους εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου βίου, περιεσώθησαν ἱκανὰ σημεῖα τῆς παλαιᾶς θέσεως τῆς πόλεως, ἅτινα ἔχων τις ὡς ὁδηγόν, δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον νἀποτυπώσῃ διὰ τῆς συμπλοκῆς τούτων τὸ ὅλον τῆς παλαιᾶς τοπογραφίας πλέγμα καὶ λάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς παλαιᾶς πόλεως ἐν συνόλῳ. Τῶν ἐξοχωτάτων σημείων οὐ μόνον διὰ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καθ' ὅλου γνῶσιν τοῦ κλάδου ἐκείνου, εἰς ὃν κυρίως ἀνεδείχθησαν οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι, τοῦ ναυτικοῦ, περιφανέστατον δεῖγμα, ἐν συντρίμμασι περιελθὸν μέχρις ἡμῶν, διὰ τῶν συντριμμάτων ὅμως αὐτῶν διδάσκον πολλὰ περὶ τῆς διαθέσεως τοῦ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ναυστάθμου, εἶνε οἱ ἐν ἐρειπίοις πέρυσιν ἔτι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ λαλοῦντος ἀποκαλυφθέντες καὶ ἀπεικονισθέντες νεώσοικοι τῆς Ζέας, περὶ ὧν ἤδη ἡμῖν ὁ λόγος, ἤτοι τὸ ἵδρυμα ἐκεῖνο, οὗ ὅμοιον ἐν Ἑλλάδι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ἐφάνη ἔτι, οὐδ' ἡρμηνεύθη, ἵδρυμα ἐπισημότατον διὰ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ ἀξίαν, τὴν ἵδρυσιν, τὰς περιπετείας καὶ τὴν μέχρις ἡμῶν διάσωσιν, εἰς ἐπίδειξιν τῆς ἐπιμελείας τῶν παλαιῶν καὶ θεραπείας τῆς περὶ τὰ ναυτικά. Περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ ἱδρύματος τούτου, ἵνα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἴπωμεν, γνωστῆς ἄλλως τὴν καταγωγήν, σημειοῦμεν ὅτι φέρεται παρὰ τοῖς παλαιοῖς καὶ παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα, ὁτὲ μὲν ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν λέξιν νεώρια, ἄλλοτε δὲ ὑπὸ ταύτην γενικῶς καὶ οἱ νεώσοικοι κρύπτονται. Ὁ Λυσίας π. χ. γενικῶς τὴν λέξιν νεώρια μεταχειρίζεται καὶ ἀντὶ τῶν νεωσοίκων, ἐν ᾧ ὁ Δημοσθένης περὶ συμμ. σ. 184 διαστέλλει σαφῶς ταύτας ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦδε τοῦ χωρίου: «Τοὺς στρατηγοὺς δεῖν διανεῖμαι τόπους δέκα τῶν *νεωρίων* σκεψαμένους ὅπως ὡς ἐγγύτατ' ἀλλήλων κατὰ τριάκοντα ὦσι *νεώσοικοι*». Οὕτω δὲ διακεκριμένως καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν μετὰ ταῦτα φέρονται αἱ δύο λέξεις *νεώρια* καὶ *νεώσοικοι*, τῆς πρώτης δηλούσης ὁλόκληρον τὸν χῶρον ἐν ᾧ ὡς μέρος κεῖται ἡ δευτέρα καὶ οὕτως ὀρθῶς φέρεται πανταχοῦ. «Νεώσοικοι (κατὰ Πολυδεύκη) καταγώγια ἐπὶ τῆς θαλάσσης ᾠκοδομημένα εἰς ὑποδοχὴν τῶν νεῶν ὅτε μὴ θαλαττεύοιεν, τὰ νεώρια δ' ἡ τῶν ὅλων περιβολή». Καὶ ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς γράφων περὶ τούτων λέγει: «Νεώσοικοι (παρὰ τὸ νεὼς οἶκος) εἰσίν, ἃ νεώρια καλεῖ Λυσίας ἐν τῷ τέλει τοῦ κατὰ Ἐρατοσθένους, γεγονότος ἑνὸς τῶν τριάκοντα καὶ ἅπερ ἡ νῦν συνήθεια οὐκ ἂν ἀπεικότως καλέσειε Καραβοστάσια, ὥσπερ ἀπεκάλουν οἱ πρὸ ἡμῶν οὐ πολλῷ γεγονότες (Δουκάγγ. παρ. σ. 94) κατὰ τὸν τύπον τοῦ Πορνοστάσια. Ἕτεροι δὲ (Ἁρποκρ. λ. νεώρια, Ἡσύχ. λ. νεώσοικοι μετὰ τῶν σημ.) διαφέρειν οἴονται τῶν νεωσοί-

κων τὰ νεώρια, ὡς ταῦτα μὲν εἶναι τὴν ὅλην περιβολήν, ἕκαστον δὲ τῶν ἐν αὐτῇ νεωσοίκων μιᾶς νεὼς οἶκον εἶναι.»

Τὸ μεγαλουργὸν τοῦ Θεμιστοκλέους πνεῦμα, συλλαβὸν τὴν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας πόλεις ἀνύψωσιν τῶν Ἀθηνῶν, τὸν ἐξασφαλισμὸν αὐτῶν κατὰ πάσης ἄλλης ἀναφυομένης ἐν Ἑλλάδι δυνάμεως κατὰ παντὸς ἔξωθεν ἐπερχομένου πολεμίου, ἀφ' οὗ περιέβαλε τὸ ἄστυ διὰ τῶν τοιχῶν ἐκείνων πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ὁποίων κατέβαλε πᾶσαν τὴν διπλωματικὴν αὐτοῦ δύναμιν παρὰ τοῖς ἄρχουσι τῆς Σπάρτης, στρέφεται αἴφνης μετὰ τὴν κατὰ ξηρὰν ἐνίσχυσιν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ πείθει: «καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπά...... οἰκοδομεῖν....... νομίζων τό τε χωρίον καλὸν εἶναι λιμένας ἔχον τρεῖς αὐτοφυεῖς, καὶ αὐτοὺς ναυτικοὺς γεγενημένους μέγα προφέρειν εἰς τὸ κτήσασθαι δύναμιν». Ὀχυροῦται λοιπὸν ὁ Πειραιεὺς καὶ ἀποκτῶσι τρεῖς καλοὺς λιμένας αἱ Ἀθῆναι, ἐν ᾧ πρότερον εἶχον τὸ Φάληρον: «οἱ δὲ βάρβαροι τῇσι νηυσὶ ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου· τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίνειον τότε τῶν Ἀθηνῶν» (Ἡρ. VI, 116). Καὶ ὁ Παυσανίας ἐν ἀρχῇ: «ὁ δὲ Πειραιεὺς δῆμος μὲν ἦν ἐκ παλαιοῦ, πρότερον δὲ πρὶν ἢ Θεμιστοκλῆς Ἀθηναίοις ἦρξεν, ἐπίνειον οὐκ ἦν· Φάληρον δέ, ταύτῃ γὰρ ἐλάχιστον ἀπέχει τῆς πόλεως ἡ θάλασσα, τοῦτό σφιν ἐπίνειον ἦν........ Θεμιστοκλῆς δὲ ὡς ἦρξε, τοῖς τε γὰρ πλείοσιν ἐπιτηδειότερος ὁ Πειραιεὺς ἐφαίνετο οἱ προκεῖσθαι καὶ λιμένας τρεῖς ἀνθ' ἑνὸς ἔχειν τοῦ Φαληροῖ, τοῦτο σφίσιν ἐπίνειον εἶναι κατασκευάσατο». Cum enim, κατὰ Κορνήλιον, Phalerico portu neque magno neque bono Athenienses uterentur, hujus consilio triplex Piraei portus constitutus est iisque moenibus circumdatus ut ipsam urbem dignitate aequiperaret, utilitate superaret. Κατορθοῖ λοιπὸν ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ δείξῃ εἰς τοὺς δόξης ὀρεγομένους Ἀθηναίους τὴν πρὸς ταύτην ὁδόν, ὁδηγῶν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, ἑρμηνεύων τὰ ξύλινα τείχη, θεωρῶν δὲ τὸν Πειραιᾶ ὠφελιμώτερον τῆς ἄνω πόλεως. Ἔκτοτε, ἀπὸ τῶν χρόνων βεβαίως τοῦ Θεμιστοκλέους πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἤρχισε μείζων καταβαλλομένη φροντὶς περὶ τὰ ναυτικά, ὅτι περισσότερον τὰ κατ' αὐτὰ ἐμελετήθησαν, ὅτι συνεπληροῦντο βαθμηδὸν πᾶσαι αἱ ἐλλείψεις καὶ αἱ ἀπαιτήσεις στόλου μεγάλου πλέον, στόλου ὑψώσαντος οὐ μικρὸν τὸ ὄνομα τὸ ἀθηναϊκὸν διὰ τῆς ἐπιδείξεως, ἣν τελεῖ μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Πόντου. Εἰς τοὺς χρόνους βεβαίως τούτους πρέπει νἀναχθῇ καὶ ἡ ἵδρυσις ἑνὸς τῶν κυριωτέρων κατασκευασμάτων, τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου ἱδρύματος διὰ τὴν προφύλαξιν τῶν πλοίων, τοῦ ναυστάθμου δηλ. τοῦ περιλαμβάνοντος τὰ νεώρια, ἐν οἷς οἱ νεώσοικοι.

Οἱ νεώσοικοι οὗτοι περιεκλείοντο ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν περιβλημάτων δι' ὧν δυσαλωτότατον τὸν Πειραιᾶ κατέστησεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἦσαν δὲ τεταγμένοι εἰς τοὺς τρεῖς λιμένας ἤτοι τὸν τοῦ Κανθάρου, ὅστις κυρίως ἦτο διαμέρισμα τοῦ μεγάλου λιμένος, τὸν τῆς Ζέας καὶ τὸν τῆς Μουνιχίας. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Κανθάρου λιμήν, ὡς ἐκαλεῖτο, ἐν ᾧ τὰ νεώρια, ἑξήκοντα κατὰ τὰ εἰς Ἀριστοφάνην σχόλια, οὐδὲ ἴχνος διασώζει τῆς παλαιᾶς αὐτοῦ καταστάσεως, ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀλλοιώσεων, ἃς τῷ χρόνῳ ὑπέστη, ἕνεκα τῆς μὴ διακοπείσης χρήσεως τοῦ μεγάλου λιμένος, εἰς ὃν ἀνῆκεν. Ἐν τῷ τῆς Μουνιχίας δὲ λιμένι, ὅστις καλεῖται Φανάρι ἢ Τουρκολίμανο, φαίνονται τῇδε κἀκεῖσε σημεῖα ἱκανὰ ὑπάρξεως τοιούτων κατασκευασμάτων. Ἐκεῖνα ὅμως ἅτινα σαφῶς ὥρισαν τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάταξιν τῶν κατὰ τοὺς παλαιοὺς ναυστάθμων εἶνε τἀποκαλυφθέντα ἐν τοῖς νεωσοίκοις τοῦ λιμένος τῆς Ζέας (ὅστις Πασᾶ λιμάνι ἀκούει).

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐφαίνοντο κατὰ τὴν παραλιακὴν ὁδὸν τὴν πρὸς Α. τῆς Ζέας κιόνων ἀρραβδώτων τμήματα καὶ τοῖχος παραλλήλως τῇ ὁδῷ φερόμενος καὶ ἄλλα σημεῖα οἰκοδομῆς ἀνερμηνεύτου, οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ἀρχαίων ἐρειπίων σημειουμένης καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις τοπογραφικοῖς τῆς Ἀττικῆς πίναξιν, οὐδὲ σχετιζομένης πρὸς τὰς ὑπὸ τὴν ἠρεμοῦσαν θάλασσαν φαινομένας πέραν τῆς ὁδοῦ γραμμὰς αἵτινες κατεδείχθη ὅτι ἀπετέλουν μέρος τῶν ἐκεῖ φαινομένων λειψάνων. Τὰ λείψανα ἐκεῖνα σκανδαλίζοντά με ἑκάστοτε διερχόμενον ἐκεῖθεν ἠνάγκασαν νὰ ὑποδείξω εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν τὴν ἀνάγκην τῆς μελέτης αὐτῶν πρὶν ἢ ἡ μοῖρα καὶ ἄλλων τοιούτων ἐπελθοῦσα στερήσῃ ἡμᾶς σπουδαίας, ὡς ὑπελάμβανον τότε, οἰκοδομῆς. Εἰσακουσθεὶς ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ ταχθεὶς νὰ ἐπιτηρήσω τὴν ἀνασκαφὴν ἐκείνην, εἰς ἕκαστον βῆμα, εἰς ἑκάστην τῆς μόνης ἀσφαλῶς ἀρχαιολογούσης σκαπάνης πρόοδον, ἔβλεπον ἐμφανιζομένην οἰκοδομὴν μεγάλην τὴν σπουδαιότητα ἔχουσαν διὰ τὰ ναυτικὰ τῶν παλαιῶν. Ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἐργασίας ἐκείνης προῆλθεν εἰς μέσον πρῶτον καὶ κύριον ὅτι τὰ ἀπὸ ἐτῶν ἐκεῖ περιφρονούμενα ἀρχαῖα λείψανα εἶχον ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ· τοῦτο ἀρχικῶς ἐτέθη ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας· ἐπαναλαμβάνω δὲ τοῦτο οὕτως, διότι μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν εἶχε σημειωθῆ ἡ συνάφεια αὕτη. Μόνον ἐν τοῖς Karten von Attika ἐν τῷ πίνακι ὅμως τοῦ παλαιοῦ Πειραιῶς, ὅπου εἰκονίζεται ἡ πόλις ὡς ἦτο τὸ πάλαι, ὑπάρχουσι περὶ τὴν Ζέαν αἱ γραμμαὶ καὶ ὁ τοῖχος τῶν νεωσοίκων, ἐν τῷ πίνακι ὅμως τῆς νέας

πόλεως οὔτε αἱ σαφῶς ἐν τῇ θαλάσσῃ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπάρχουσαι γραμμαὶ κεῖνται, οὔτε ἄλλως συνδέονται πρὸς τὰ ἀπὸ ἱκανοῦ σωζόμενα λείψανα. Καὶ ἐν τοῖς περὶ τοῦ λιμένος τῆς Ζέας γραφομένοις ὑπὸ τοῦ κ. Μιλχαῖφερ οἱ κίονες καὶ τὰ λείψανα τοῦ τοίχου τὰ φαινόμενα κατὰ τὴν ἀκτὴν ὡρισμένως ἀποδίδονται εἰς στοὰν μεσολαβοῦσαν μεταξὺ τῶν νεωσοίκων, τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ μόνον ἴσως ὑποτιθεμένων, καὶ τοῦ ὄπισθεν χώρου. Ταῦτα ὅμως ἤρθησαν διὰ τῶν ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἀποκαλυφθέντων, καταδειξάσης ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ στοὰν ζητητέον ἐκεῖ.

Ἀνευρέθησαν λοιπὸν ἐν τῇ ἐρεύνῃ ἐκείνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας τοιαῦτα λείψανα, τοιαῦτα ἴχνη τῆς διαθέσεως τοῦ τῶν παλαιῶν ναυστάθμου ὥστε εὔκολον εἶνε ἐκ τούτων τώρα πλέον νὰ γνωρίζωμεν καὶ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ πλάτος καὶ κατ' ἀναλογίαν ἑνὸς ἑκάστου τῶν νεωσοίκων πάσας τὰς διαστάσεις,ἐκ δὲ τούτων καὶ περὶ τοῦ συνόλου τῶν τε κατὰ τὴν Ζέαν καὶ τῶν ἐν Κανθάρῳ καὶ Μουνιχίᾳ νὰ κρίνωμεν.

Ὁποῖοι λοιπὸν τὴν κατασκευὴν οἱ νεώσοικοι οὗτοι τῆς Ζέας;

Α'

Ἐκ τῆς ἄνω ῥηθείσης ἀνασκαφῆς προῆλθεν εἰς φῶς τοῖχος μακρὸς φερόμενος παραλλήλως τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ ἐκ λίθων μεγάλων ἰσοδομικῶς ἱδρυμένων. Ὁ τοῖχος οὗτος εἶναι τὸ τελευταῖον ὅριον τῶν νεωρίων οὐδαμοῦ δείξας σχέσιν τινὰ ἢ συνάφειαν πρὸς τὸν εὐθὺς ὄπισθεν χῶρον. Πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ τοῖχος οὗτος εἶχε καθ' ὡρισμένα διαστήματα προεξοχὰς ἢ ἀντηρίδας,ἀντικρὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε κιονοστοιχία ἐκ κιόνων λίθου ἐγχωρίου ἀρραβδώτων, στηριζομένων ἐπὶ τετραγώνων τοῦ αὐτοῦ λίθου βάσεων, ἡ δὲ κιονοστοιχία αὕτη ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀντικρὺ τοῦ μέσου μεταξὺ τῶν δύο ἀντηρίδων. Αἱ κιονοστοιχίαι αὗται ἔβαινον, ὡς ἔδειξεν ἡ γενομένη διατομὴ τῆς ὁδοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης, ἐπὶ οὐ σμικρὸν χωροῦσαι ἐντὸς αὐτῆς, ὡς δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὴν πρωΐαν ὅτε τὸ φῶς βοηθεῖ ἱκανῶς πρὸς τοῦτο. Οὕτω διὰ τριῶν τοιούτων κιονοστοιχιῶν ἀπαρτίζονται δύο ἀνοίγματα μεταξὺ δύο ἀντηρίδων ἑκάστοτε διαχωριζόμενα ὑπὸ τῆς μεσαίας κιονοστοιχίας. Ἐντὸς τῶν ἀνοιγμάτων τούτων ἀνευρέθη ἐπίπεδον κεκλιμένον πρὸς τὴν θάλασσαν ποῦ μὲν ἐκ λίθων κατεσκευασμένου ποῦ δ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ βράχου, ἀποτμηθέντος εἰς τὸ ἀνάλογον ἑκάστοτε ὕψος. Αἱ βάσεις τῶν κιόνων εἶναι διατεθειμέναι οὕτως ἐπὶ τοῦ βράχου ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ κεκλιμένου ἐπιπέδου,ὥστε παρακολουθοῦσι μὲν τὴν

κλίσιν αὐτοῦ, τηροῦσιν ὅμως καὶ τὴν σειρὰν κανονικὴν χάριν τῆς ἐπιστεγάσεως; Διότι αἱ μακραὶ αὗται κιονοστοιχίαι αἱ μέχρι τῆς θαλάσσης εἰς τοῦτο ἐχρησίμευον. Τὰ κεκλιμένα δηλ. ἐπίπεδα τὰ μέχρι τῆς θαλάσσης βεβαίως κατερχόμενα εἶνε αἱ ἐσχάραι, ἐφ' ὧν ἐσύροντο τὰ πλοῖα διὰ τοῦ καταλλήλου μηχανήματος, οἱ δὲ μεταξὺ τούτων κίονες ἦσαν τὰ στηρίγματα τῆς στέγης τῆς ὑπερκειμένης τῶν νεωρίων. Ἄξιον παρατηρήσεως, ἐπὶ τῆς διαθέσεως τῶν κιόνων τούτων, ἔτι εἶνε ὅτι οἱ μὲν ἀντικρὺ τῶν ἀντηρίδων εἶνε εἰς μικροτέραν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν διατεθειμένοι καὶ μᾶλλον διὰ τοῦτο συμπεπυκνωμένοι τῶν ἄλλων τῶν ἀντιστοιχούντων πρὸς τὸ μέσον τοῦ μεταξὺ τῶν ἀντηρίδων διαστήματος. Τούτου λόγος σαφὴς ὅτι οὗτοι οἱ κατὰ τὰς ἀντηρίδας ὑπεδέχοντο καὶ μείζονα ἀντίστασιν, καθ' ὅσον ἡ στέγη ἦτο κατεσκευασμένη οὕτως, ὥστε δύο ἐσχάραι ἐστεγάζοντο ὑπὸ δύο πτερῶν, ἡ δ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐσχαρῶν γραμμὴ τῶν κιόνων ἀνεῖχε τὴν κορυφὴν τῆς στέγης τῶν δύο νεωσοίκων, τὰ δὲ ἄκρα ἐστηρίζοντο ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπὶ τῶν στύλων τῶν ἑκατέρωθεν τῶν δύο ἐσχαρῶν· τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε διὰ τοὺς νεωσοίκους πάντας, ὥστε ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῶν κιόνων τῶν πρὸ τῶν ἀντηρίδων συνέπιπτον αἱ βάσεις, ἢ τὰ ἄκρα τῶν δοκῶν τῆς στέγης δύο συνεχομένων νεωσοίκων. Κατ' ἀνάγκην ἐπειδὴ μεῖζον βάρος ἀνεῖχον, ἔπρεπε καὶ μείζονα συμπύκνωσιν πρὸς τοῦτο νὰ ἔχωσιν.

Ἐσχάραι ἀνευρέθησαν ἓξ μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σωζόμεναι, τρεῖς δὲ ὑπὸ τὰ χώματα καὶ τὴν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁδὸν ὑποφαινόμεναι, κιονοστοιχίαι δὲ ἐννέα, ὧν τινὲς μὲν σώζουσι βάσεις κιόνων κατὰ χώραν, ἄλλαι δὲ καὶ τμήματα αὐτῶν, ὧν πολλὰ ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς χώμασιν. Ἐὰν δ' ἀκολουθήσῃ ἡ σκαφὴ περὶ τὸν λιμένα τοῦτον, πάντως δύναται ν' ἀποκαλυφθῇ τὸ πλεῖστον τοῦ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ναυστάθμου. Διότι οὐ μόνον πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην, ὁπόθεν ἐγένετο ἡ ἀνασκαφή, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀμέσως ἀντικρὺ παραλίας μέχρι τοῦ στομίου τοῦ λιμένος σώζονται σαφῆ τὰ ἴχνη καὶ τῶν νεωσοίκων καὶ τοῦ ὄπισθεν τοίχου, ὅστις δυστυχῶς καθ' ἑκάστην καταστρέφεται ὑπὸ τῶν ἀνεγειρομένων οἰκοδομῶν, καίτοι πᾶσα καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς παρακώλυσιν τῶν καταστροφῶν τούτων, πᾶς τρόπος εἰς δυνατὴν συντήρησιν αὐτοῦ. Γνωρίζομεν δ' εὐτυχῶς σήμερον δέκα ὅλους νεωσοίκους κατὰ σειράν, ὧν τρεῖς ὑποφαίνονται ἐν τῇ διατεμνούσῃ αὐτοὺς πρὸς Α ὁδῷ, οἱ δὲ λοιποὶ ἑπτὰ ἐκκαθαρισθέντες ἀπεικονίσθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Dörpfeld. Τῶν ἑπτὰ τούτων, τέσσα-

ρες μὲν συμπίπτουσιν ἐντὸς ἰδιωτικῶν γηπέδων, τρεῖς δὲ ἐπὶ μικρᾶς ἐκεῖ πλατείας καὶ ὁδοῦ τινος νέας.

Ἐπὶ τῆς γενομένης διατομῆς τῆς ὁδοῦ ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν τὸ μῆκος, ἤτοι τὴν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν τοῦ τελευταίου τοίχου τῶν νεωσοίκων· εἶνε τοῦτο περὶ τὰ τεσσαράκοντα μέτρα. Ἐκ τοῦ μήκους τούτου δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ μῆκος τῶν πλοίων κατὰ προσέγγισιν, ἀφ' οὗ γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἤδη τὴν ἀπόστασιν τὴν μεταξὺ τῶν κιόνων ἀφιεμένην, ἥτις πάντως εἰκονίζει τὸ πλάτος τῶν πλοίων. Ἡ ἀπόστασις αὕτη ἀπὸ κέντρου εἰς κέντρον κίονος εἶνε ἓξ μέτρων καὶ τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν. Ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἓν μέτρον διά τε τὸ πάχος τοῦ κίονος καὶ μικρὸν ἀφιέμενον μέρος ἔνθεν καὶ ἔνθεν, τὸ πλάτος ὅπερ κατεῖχε τὸ πλοῖον εἶναι 5 καὶ 40 $^0/_0$, 5 $^1/_2$ δηλ. περίπου μέτρων, ἴσως ὅμως δύναται νὰ περιορισθῇ καὶ εἰς πέντε μέτρα, ἀναλογία δηλ. ἡ κατάλληλος, ἐὰν δύναταί τις νὰ βασισθῇ εἰς τὸ γινόμενον δεκτὸν ἐπὶ τῶν μακρῶν πλοίων τῶν παλαιῶν ὅτι ταῦτα εἶχον μῆκος μὲν 44,70 πλάτος δὲ 4,20. Ἐκ τῆς μελέτης δὲ καὶ τῆς συγκρίσεως τῶν διαστάσεων τούτων τῶν νεωσοίκων ἐν σχέσει πρὸς τὰ σημερινὰ πλοῖα δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὅτι τὸ σχῆμα τῶν μακρῶν πλοίων ἠγάπησαν οἱ παλαιοὶ καὶ διετήρησαν καὶ εἰς τὰς τριήρεις αὐτῶν, πλὴν ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τοὺς νεωσοίκους τούτους τῆς Ζέας ἐτοποθετοῦντο καὶ δύο ταὐτοχρόνως πλοῖα μικρότερα τὸ μῆκος· τοῦτο δ' ἕνεκα τῆς μεγάλης προεκβολῆς τῶν οἰκοδομῶν τούτων ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὅπερ ὅμως ἀποκρούεται ὑπὸ τοῦ μήκους αὐτοῦ τῶν νεωσοίκων. Ὥστε κατ' ἀνάγκην ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀναλογίαν τῶν 40 ἢ 44 μέτρων μήκους πρὸς 4 καὶ $^1/_2$ ἢ καὶ 5 πλάτους.

Ἡ εὐκολία τῆς ἀνελκύσεως τῶν πλοίων ἐπετεύχθη ἐνταῦθα ἄριστα διὰ τῆς ὁμαλῶς βαινούσης πρὸς τὴν θάλασσαν κλίσεως τοῦ ἐδάφους, ἥτις φθάνει εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἐσχάρας ἠρέμα ὑψουμένου τοῦ ἐδάφους εἰς μέτρα 4,89· ἐὰν προστεθῶσιν αἱ ὑποβοηθητικαὶ μηχαναὶ καὶ ἡ ὤθησις αὐτῶν, σαφῶς δηλοῦται ἡ εὐχέρεια τῆς συχνῆς ἀνελκύσεως καὶ καθελκύσεως τῶν πλοίων. Πάντως δὲ τὰ μηχανήματα ταῦτα ἦσαν κινητά τινα μὴ συνδεόμενα ὀργανικῶς πρός τι τῶν μερῶν τοῦ κτιρίου, καθ' ὅσον οὐδαμοῦ ἐφάνη τοιοῦτόν τι ἐν τῇ ὅλῃ ἐρεύνῃ.

Ἐκ τοῦ ὅλου ἀναπτυχθέντος σχεδίου τῶν νεωσοίκων τῆς Ζέας, ὡς ἀπεκαλύφθησαν, ὠφελούμεθα οὐ μόνον εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὅλης παραλίας τῆς Ζέας καὶ ἀναπαράστασιν τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ κάλλους, ὃ παρεῖχε τοιοῦτον ὡραϊσμόν, ἀλλὰ καὶ εἰς κατανόησιν τῶν ἄλλων νεωσοίκων καὶ διάθεσιν τῶν τε ἐν Μουνιχίᾳ σωζομένων ἐν μέρει

καὶ τῶν ἀνεπιστρεπτὶ παρελθόντων τοῦ Κανθάρου. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ σχεδίου τούτων καὶ ἐπὶ τῆς τοπικῆς ἀκριβοῦς ἐρεύνης στηριζόμενος νομίζω ὅτι σφάλλεται ὁ ἄλλως πολλὰ διευκρινίσας τῶν τε Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς γερμανὸς ἀρχιτέκτων von Alten, μετὰ τοῦ ὁμοίως πολλὰ μοχθοῦντος ἔτι καὶ νῦν παρ' ἡμῖν χάριν τῆς ἐξακριβώσεως τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀττικῆς κ. Μιλχαΐφερ, σφάλλονται ὡς πρὸς τὴν ἐκδοχὴν τοῦ σχεδίου τῶν ἐν Μουνιχίᾳ νεωσοίκων, οἵτινες θὰ ἑρμηνευθῶσι διὰ τῶν τῆς Ζέας πάντως. Ἀλλ' ὡς εἶπον προλαβόντως οἱ τῆς Ζέας οὗτοι οὐδ' εἶχον σημειωθῆ ἢ ἐρευνηθῆ ποσῶς ὑπό τινος μέχρι τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας. Ἴσως δὲ ἐντεῦθεν ἡ ἐσφαλμένη ἐκδοχὴ τῶν κατὰ τὴν Μουνιχίαν παρὰ τῷ Alten· οὗτος δηλαδὴ περιγράφων τὸν λιμένα ἐκεῖνον καὶ ἀναφέρων τὰ λείψανα τῶν νεωσοίκων τὰ πρὸς τὸ ΒΔ μέρος σημειοῖ (ἐν σελ. 14)· α' ὅτι ὑπάρχει γραμμὴ λίθων 0,75 πλ. ἐν τῇ θαλάσσῃ ἥτις τὴν τρόπιδα τοῦ πλοίου ὑπεστήριζε· β' ὅτι εἰς τὸ ἄκρον τῆς γραμμῆς ταύτης· An dem Ende dieser Steinbahn, nach dem Landezu, finden wir einen grossen Stein,der shön behauen dem Abschluss der Steinbahn bildete und das Weiterhinauf ziehen des Schiffes unmôglich machte.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἠπατήθησαν ἀμφότεροι οἱ προρρηθέντες καθ' ὅτι καὶ ἐκεῖ, ἀλλὰ περισσότερον ἐν τοῖς νεωσοίκοις τῆς Ζέας, ἐφάνη ὅτι αἱ πρὸς τὴν θάλασσαν αὗται γραμμαὶ οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὰ διαχωρίσματα τῶν νεωσοίκων, αἱ σειραί, ἐφ' ὧν δηλ. αἱ βάσεις τῶν στηριζόντων τὴν στέγην κιόνων, αἱ κιονοστοιχίαι τῶν νεωσοίκων τῆς Ζέας. Τοῦτο δὲ σαφῶς δεικνύουσι καὶ αἱ ἐν τῇ θαλάσσῃ σωζόμεναι ἔτι βάσεις τῶν κιόνων τούτων καὶ ἐκεῖ καὶ ἔτι περαιτέρω πρὸς τὴν βραχώδη ἀκτὴν καὶ ἀντικρὺ ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔπαυλιν Κουμουνδούρου. Τὸ δὲ μέρος ἐφ' οὗ ἐσύρετο τὸ πλοῖον, ἔκειτο ἐν τοῖς μεταξὺ δύο τοιούτων γραμμῶν, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς νεωσοίκοις τῆς Ζέας. Τούτου σαφῶς κειμένου, αἰρομένης δὲ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Alten, αἴρεται ἅμα καὶ ἡ δευτέρα ὑπόθεσις.

Κατὰ ταύτην δηλαδή, ὡς εἶπον, πρὸς τὸ τέλος τῆς γραμμῆς ταύτης κεῖται λίθος προεξέχων ὅστις παραδόξως παρεκώλυε κατὰ τὸν Alten τὸ πλοῖον νὰ προβαίνῃ περαιτέρω. Ἀλλ' ἂν συνέβαινε τοῦτο, ἂν δηλαδὴ εἴχομεν λίθον κωλύοντα τὸ πλοῖον, πάντως θὰ ὑπετίθετο ὅτι σώζεται πλήρης ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς γραμμῆς ἐφ' ἧς ἐσύρετο τὸ πλοῖον, ὅπερ δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει, οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἡ γραμμὴ εἶνε ἐντελῶς παρασεσαλευμένη. Ἔπειτα καὶ ἂν τεθῇ ἐκεῖ

ὁ λίθος ὡς κώλυμα τῆς πρὸς τὰ πρόσω ἀνελκύσεως τοῦ πλοίου, τοῦ νεωσοίκου ὁ σκοπὸς δὲν ἐπιτελεῖται, διότι τὸ πλοῖον οὕτως ἀπομένει ὅλον ἐν τῇ θαλάσσῃ. Τοῦτο συνειδὼς ὁ Alten καταφεύγει ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ εἰς ὑπόθεσιν, καθ' ἣν δι' ὑποστηριγμάτων τινῶν ὑψοῦτο καὶ ἐκρατεῖτο ὑπὲρ τὸ ὕδωρ, ἅπερ δυσκόλως δύνανται νὰ νοηθῶσι, μετὰ τὴν κατάδειξιν μάλιστα τοῦ σχεδίου τῶν νεωσοίκων τῆς Ζέας. Ἔπειτα καὶ τὸ ὕψος τῶν ὑποδεικνυμένων λίθων δὲν εἶνε τοιοῦτον, ὥστε νὰ παρακωλύσῃ τὴν πρόοδον τοῦ πλοίου. Ταῦτα πάντα ὅμως αἴρονται πρῶτον καὶ κύριον διὰ τῆς καταδείξεως ὅτι ἡ γραμμὴ ἐκείνη ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὰς βάσεις τῶν κιόνων, ὧν ἴχνη πάντως οἱ ὑπὸ τοῦ Alten σημειούμενοι λίθοι. Ἔπειτα διὰ τῶν λόγων, οὓς συντόμως παρεθέμην ἀνωτέρω. Τελευταῖον δὲ διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ὄπισθεν τῶν λίθων τούτων χώρου. Ἡ ἐξέτασις αὕτη καὶ μόνη ἤρκει νὰ δείξῃ τὴν ἄμεσον συνάφειαν τῶν γραμμῶν τούτων πρὸς τὸν πολὺ ὄπισθεν κείμενον τοῖχον ὅστις καὶ ἐνταῦθα ἀσχέτως πρὸς τοὺς νεωσοίκους ἡρμηνεύθη. Ὄπισθεν δηλαδὴ εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασιν, ὡς καὶ ἐν τῷ λιμένι τῆς Ζέας, σώζεται τοῖχος μετὰ τῶν προεξεχουσῶν ἀντηρίδων, ὁ τελευταῖος τοῖχος τῶν νεωσοίκων, ἐν τοῖς χώμασι δέ, ἅτινα παρεσύρθησαν τῷ χρόνῳ ὑπὸ τῶν βροχῶν, ἀνεφάνησαν καὶ τῶν κατακλινῶν πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπιπέδων ἴχνη. Καὶ ταῦτα ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὁ Alten ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ σημειοῖ, ὅτι δηλ. καὶ ὁ λίθος ἐκεῖνος ἂν ἔλιπε, τὸ ὄπισθεν τῆς γραμμῆς ἐκείνης ἔδαφος δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀνέλκυσιν τοῦ πλοίου. Ὑπὲρ πάντα τὰ λοιπὰ παράδοξον μοὶ ἐφάνη τοῦτο. Διότι πᾶς τις ἰδὼν τὸ μέρος δύναται νὰ μαρτυρήσῃ ὅτι εἶνε ἐπίχωσις ἐκ τῶν παρακειμένων ὑψωμάτων διὰ τῶν βροχῶν κατελθοῦσα καὶ σχηματίσασα τὰς περὶ τὴν παραλίαν ἀνωμαλίας. Οὐχὶ δὲ καὶ ἔδαφος τοιοῦτο μὴ ἐπιτρέπον τὴν κατασκευὴν οἰκοδομῆς ὑπαρχούσης ἤδη ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ἁπλῆ σκαφὴ δύναται νὰ δείξῃ. Ἀπόκροτον ἔδαφος δείκνυται μόνον κατὰ τὰ δύο ἄκρα τοῦ λιμένος καὶ οὐχὶ ἐκεῖ ἔνθα σημειοῦσιν οἱ πίνακες. Καὶ ἐκεῖ δὲ ἄξιον ἐρεύνης ὄντως εἶναι πῶς οἱ νεώσοικοι ἦσαν διατεθειμένοι. Ταῦτα πρὸς ἄρσιν τῆς ἀνακριβείας τῆς ἐν τοῖς πίναξι τῆς Ἀττικῆς, ἥτις πέποιθα ὅτι θὰ ἐπανορθωθῇ ὑπὸ ἐργατῶν οὕτως εἰλικρινῶν τῆς ἐπιστήμης, οἷοι οἱ ἄνω σημειωθέντες, οἷς πολλὰ ὀφείλει ἡ νεωτέρα τοπογραφία. Ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις φαίνονται καὶ ἐκεῖνοι τὰς αὐτὰς ἔχοντες, οἵας καὶ οἱ τῆς Ζέας, ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι καὶ περὶ τῶν ἄλλων, τῶν ἐν τῷ Κανθάρῳ δηλ., ταὐτὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν.

Ἤδη δ' ἐπανιόντες εἰς τὸν περὶ τῶν τῆς Ζέας λόγον, ἐπανιόντες

εἰς αὐτὰ τὰ λείψανα αὐτῶν ζητήσωμεν τίνες οὗτοι καὶ πῶς περιῆλθον οὕτω μέχρις ἡμῶν.

Ὡς ἐν ἀρχῇ ἐδηλώθη οἱ νεώσοικοι ἦσαν καταμεμερισμένοι εἰς τοὺς τρεῖς λιμένας, τὸν τοῦ Κανθάρου, τὸν τῆς Μουνιχίας καὶ τὸν τῆς Ζέας. Εἰς τοὺς τρεῖς λιμένας τούτους ἦτο καταμεμερισμένος ὁ ναύσταθμος ὁ ἀθηναϊκὸς καὶ ἠσφαλισμένος. Οἱ λιμένες οὗτοι γνωστὸν ὅτι ὠχυρώθησαν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεμιστοκλέους, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ἵνα περιλάβωσι τὸν στόλον, ἵνα προφυλάξωσι τῶν Ἀθηναίων τὰ πλοῖα, ἐφ' ὧν ἐστήριζεν οὐχὶ ἀδίκως, καὶ οὗτος καὶ πάντες οἱ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, μετὰ τοῦτο ἀκολουθήσαντες, τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ νεώσοικοι λοιπὸν μετὰ τῶν τειχῶν ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς μέλημα καὶ διὰ τούτου τὸ πρῶτον ἄρχεται ἡ οἰκοδομὴ αὐτῶν, διὰ τούτου δίδεται μεγάλη προσοχὴ εἰς τοὺς τρεῖς τοῦ Πειραιῶς λιμένας. Εἰς τοὺς χρόνους δὲ βεβαίως τούτους πρέπει νἀναχθῇ καὶ ἡ ἀρχικὴ τῶν ἱδρυμάτων τούτων τῆς Ζέας κατασκευὴ μετὰ τῶν ἱδρυμάτων τοῦ Κανθάρου καὶ τῆς Μουνιχίας.

Οἱ νεώσοικοι οὗτοι ἱδρυθέντες κατενεμήθησαν ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν τούτων λιμένων πάντως ἀναλόγως τῆς χωρητικότητος ἑκάστου. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ἔχομεν ἀσφαλῆ τεκμήρια, ἔχομεν ἐπιγραφὰς πολλὰς μαρτυρούσας περὶ τῆς κατανομῆς ταύτης, τὰς ἀνευρεθείσας ὑπὸ τοῦ Ross περὶ τὸ σημερινὸν τελωνεῖον καὶ ὑπὸ τοῦ Πιττάκη καὶ Boeckh ἐκδοθείσας. Κατὰ ταύτας :

. . . .

Νεώσοικοι οἰκοδομημένοι καὶ ἐπεσκευασμένοι ΗΗΗ[Δ̄]ΔΔΙΙ (372)
τούτων Μουνιχίασιν [Δ̄]ΔΔΔΙΙ (82)
ἐν Ζέᾳ Η[Δ̄]ΔΔΔΔΠΙ (196)
Ἐν Κανθάρου λιμένι [Δ̄]ΔΔΔΔΙΙΙΙ (94)
(Ἀρχ. Ἐφημ. 3122 στ. γ' 29 καὶ ἑ.).

Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου παλαιᾶς ἐπιγραφῆς ἐξάγεται ὅτι τοὺς περισσοτέρους νεωσοίκους εἶχεν ἡ Ζέα, μετὰ ταύτην ἤρχετο ὁ Κάνθαρος καὶ τελευταία ἡ Μουνιχία. Ὡς ἐδείχθη ἐκ σκαφῶν πρὸς θεμελίωσιν περὶ τὸν λιμένα τῆς Ζέας, οἱ νεώσοικοι περιέβαλλον πάντα τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τοῦ στομίου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἑτέρου. Πλὴν τῶν λειψάνων τούτων τῶν ἀναφανέντων εἰς διάφορα σημεῖα, καὶ αὐτὴ ἡ ἔκτασις, αὐτὴ ἡ περίμετρος τοῦ λιμένος τούτου καταλληλοτάτη ἦτο, νομίζομεν, πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῶν ὁριζομένων διὰ τῆς

άνω επιγραφής νεωσοίκων. Ἐξ ἁπλῆς δὲ ἀναλογίας πρὸς τὰς διαστάσεις τῶν ἀποκαλυφθέντων ἤδη, δύναταί τις ἐφαρμόζων τὰ αὐτὰ μέτρα πέριξ νἀνεύρῃ ὅτι δὲν εἶνε ὑπερβολικὸς ὁ ἀριθμὸς ἐκεῖνος. Οὕτω νομίζω ὅτι δύναται ἁπλούστερον νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῷ τῆς Ζέας λιμένι. Οὐχ ἧττον ἀσφαλὴς ἀπόδειξις τοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἐν ἑκάστῳ τῶν λιμένων διαθέσεως τῶν νεωσοίκων εἶνε ἡ διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν ὅρων τῶν τριττύων, τῶν λίθων δηλ. ἐκείνων τῶν ἐνεπιγράφων τῶν δηλούντων τὰ σύνορα τῶν τριττύων, περὶ ὧν ὁ Kirchhoff (C. I. Att. I. 515) καὶ ὁ Schaefer ἐν τοῖς Mittheil, ἐπραγματεύθη καὶ ὁ Milchœfer ἐν τοῖς Karten von Attika, καίτοι οἱ λίθοι οὗτοι οὔτε κατὰ χώραν εὑρέθησαν, οὔτε γνωστὸν εἶνε ἂν προέρχωνται ἐκ τῆς Ζέας ἢ τῆς Μουνιχίας ἢ καὶ τοῦ μεγάλου λιμένος. Ὡρισμένως δὲ πλὴν τοῦ ἀριθμοῦ δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων νεωσοίκων ὅτι κατὰ τμήματα ἦσαν διατεταγμένοι οἱ νεώσοικοι, τμήματα, ὧν ἐν πολλοῖς φαίνεται ὅτι διέφερεν ἡ κατασκευὴ ὡς τὰ πρὸς πολλὰ σημεῖα ἴχνη αὐτῶν ἐδήλωσαν. Τὰ τμήματα ταῦτα εἶχον διαφόρους ἐκ τῆς κατασκευῆς τὰς ὀνομασίας. Μέρος τούτων φαίνεται ὅτι ἔφερε τὴν ὀνομασίαν *νεώσοικοι οἱ ὁμοτεγεῖς*, οἱ ὑπὸ τὴν αὐτήν, ὡς εἰπεῖν, στέγην στεγαζόμενοι, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς σκευοθήκης τοῦ Φίλωνος :

«σκευοθήκην οἰκοδομῆσαι τοῖς κρεμαστοῖς σκεύεσιν ἐν Ζέᾳ ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ προπυλαίου τοῦ ἐξ ἀγορᾶς προσιόντι ἐκ τοῦ ὄπισθεν τῶν νεωσοίκων τῶν ὁμοτεγῶν».

Καὶ ἡ θέσις ἔνθα ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφὴ τῆς σκευοθήκης καὶ ἡ θέσις ἔνθα ἀνευρέθη ἡ ἐπιγραφὴ ἡ γνωστὴ τοῦ Προπύλου τοῦ δημοσίου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀποκαλυφθέντας νεωσοίκους, σαφῶς δηλοῦσιν ὅτι οἱ νεώσοικοι οὗτοι εἶναι οἱ *ὁμοτεγεῖς* ἐπικαλούμενοι ἕνεκα τῆς μιᾶς συνεχοῦς αὐτῶν στέγης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους ἄλλως διακειμένους, κατὰ δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ πλείονας, οὐχὶ ὅμως τοσούτους ὅσοι παρουσιάσθησαν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ λιμένος τῆς Ζέας.

Δὲν παρέμειναν ὅμως βεβαίως οἱ νεώσοικοι οὗτοι σῶοι, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὴν καταστροφὴν μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν αὐτῶν καὶ πρώτην ἀνάδειξιν ἀνεπτύχθησαν βεβαίως σὺν τῇ τοῦ ναυτικοῦ ἀναπτύξει καὶ ἤκμασαν ἐφ' ὅσον καὶ τοῦτο· μετὰ τὸν Θεμιστοκλέα μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάζουσι τὰ ναυτικά· ὁ Κίμων, ὁ Περικλῆς περιάγουσιν αὐτὰ εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀκμήν. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ πολέμου τούτου στηρίζονται αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τῆς ἐν τούτοις καθ' ὅλα ὑπεροχῆς

αὐτῶν. Τὸ ἀτυχὲς ὅμως δι' αὐτοὺς τέλος αὐτοῦ εἶνε καὶ βαρὺ τραῦμα κατὰ τῆς ἀναπτύξεως ἐν τοῖς ναυτικοῖς, ὑφ' οὓς ὅρους ἐτελέσθη. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, καταστρέψαντες τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν, ἀφαιρέσαντες ἀπ' αὐτῶν τὴν κατὰ θάλασσαν ἰσχὺν διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν πλοίων εἰς δώδεκα, κατώρθωσαν διὰ τῶν τριάκοντα νὰ καταστρέψωσι καὶ τὸ λαμπρὸν τοῦ ναυστάθμου ἔργον. «Καὶ μὲν δὴ» λέγει ὁ Ἰσοκράτης «καὶ τάδε τίς οὐ μνημονεύει τῶν ἡλικιωτῶν τῶν ἐμῶν, τὴν μὲν δημοκρατίαν οὕτω κοσμήσασαν τὴν πόλιν καὶ τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς ὁσίοις, ὥστ' ἔτι καὶ νῦν τοὺς ἀφικνουμένους νομίζειν αὐτὴν ἀξίαν εἶναι μὴ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἄρχειν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, τοὺς δὲ τριάκοντα τῶν μὲν ἀμελήσαντας, τὰ δὲ συλήσαντας, τοὺς δὲ νεωσοίκους ἐπὶ καθαιρέσει τριῶν ταλάντων ἀποδομένους, εἰς οὓς ἡ πόλις ἀνήλωσεν οὐκ ἔλαττω χιλίων ταλάντων:» (Ἀρεοπαγ. κζ', β'.). Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καταμανθάνομεν τὴν ἀξίαν τῶν κτιρίων τούτων εἰς ἃ ἡ πόλις ἀνήλωσεν οὐκ ἔλαττω χιλίων ταλάντων, ἅμα δὲ καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς ἀπεμπολήσεως τούτων ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἢ μᾶλλον τῆς ἀπεμπολήσεως ἀντὶ τριῶν ταλάντων τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν, τῶν λίθων καὶ παντὸς ἄλλου μέρους, ἀφ' οὗ βεβαίως μετέβαλον τούτους εἰς ἐρείπια. Καὶ ὁ Λυσίας ἐν τῷ κατ' Ἀγοράτου ἀναφέρει ἁπλῶς καθαίρεσιν νεωρίων. «Ἔτι δὲ τὰ τείχη ὡς κατεσκάφη, καὶ αἱ νῆες τοῖς πολεμίοις παρεδόθησαν, καὶ τὰ νεώρια καθηρέθη» (ἐδ. 46), καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἐρατοσθένους «ὅμως δὲ τῆς ἐμῆς προθυμίας οὐδὲν ἐλλέλειπται ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, ἃ οὗτοι τὰ μὲν ἀπέδοντο, τὰ δ' εἰσιόντες ἐμίαινον, ὑπέρ τε τῆς πόλεως ἣν μικρὰν ἐποίουν, ὑπέρ τε τῶν νεωρίων, ἃ καθεῖλον κτλ.» (ἐδ. 99). Καὶ ἀνέλαβον μὲν ἴσως τινὲς τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν προέβησαν εἰς τὸν τέλειον ἐξαφανισμόν, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀφήρεσαν τὰ κυριώτερα τῶν μερῶν, τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου, ἀφῆκαν τέλος αὐτοὺς ἀρξαμένους κατ' ὀλίγον νὰ καταρρέωσιν, ὡς τοὐλάχιστον ἐξάγεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λυσίου (ἐν τῇ κατὰ Νικομάχου Εὐθυνῶν κατηγορίᾳ 22): «καὶ ταῦτα ὁρῶν αὐτὴν ἀποροῦσαν χρημάτων καὶ Λακεδαιμονίους μὲν ἀπειλοῦντας, ὅταν μὴ ἀποπέμψωμεν αὐτοῖς τὰ χρήματα, Βοιωτοὺς δὲ σῦλα ποιουμένους, ὅτι οὐ δυνάμεθα δύο τάλαντα ἀποδοῦναι, τοὺς δὲ νεωσοίκους καὶ τὰ τείχη περικαταρρέοντα». Καὶ ταῦτα συνέβαινον ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἤτοι περὶ τὸ 399 π. Χ. πάντως. Ὥστε ἔκτοτε, παραμεληθέντες ἕνεκα τῆς ἐσχάτης ἀδυναμίας τῶν Ἀθηναίων, ἤρχισαν νὰ καταρρέωσιν. Ὅτε δ' ὁ Κόνων διὰ τοῦ περσικοῦ χρυσίου ἠνώρθωσε τὰ τείχη περὶ τὰ 394 π. Χ. πάντως

ἐφρόντισε καὶ περὶ τῶν νεωσοίκων. Καὶ σήμερον δ' ἔτι ἐὰν προσεκτικῶς τις ἐξετάσῃ τὴν οἰκοδομὴν θὰ ἴδῃ τὰς πρώτας βάσεις ταύτης περισωθείσας ἐκ πρώτης καταστροφῆς, τὸν τοῖχον ἰδίᾳ τὸν ὀπίσθιον τῶν νεωσοίκων, ἐφ' οὗ καὶ γράμματα τῇδε κἀκεῖσε περιεσώθησαν, ἀρκούντως δηλωτικὰ τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς. Πλὴν τούτων τῶν μερῶν δύναταί τις νὰ διακρίνῃ τὰς ἐπισκευὰς τὰς εἰς μετὰ ταῦτα χρόνους καθ' ἃς καὶ σπόνδυλοι κιόνων ἐξ ἀχρήστων καταστάντων νεωσοίκων ἕνεκα τῆς ἐρειπιώσεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι περιωρίσθη τὸ τῶν Ἀθηναίων ναυτικῶν, τετραγωνισθέντες εἶναι ἐκτισμένοι ἐπὶ τῶν κατακλινῶν ἐπιπέδων.

Ἀνιδρύθησαν λοιπὸν καὶ πάλιν, ὡς φαίνεται, οἱ νεώσοικοι ἀλλὰ ὄχι ὅσοι ἦσαν ἀρχικῶς, ἀνιδρύθησαν ἀλλὰ περιωρισμένοι εἰς μέρη τινὰ μόνων τῶν λιμένων, διὸ καὶ σήμερον δὲν διακρίνονται περὶ πάντας τοὺς παλαιοὺς λιμένας ἴχνη αὐτῶν. Ὠκοδομήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων ἀλλὰ διὰ τοῦ ὑλικοῦ, τὸ πλεῖστον, τῶν καταστραφέντων. Διότι οἱ πόροι πλέον πρὸς συντήρησιν πολλῶν πλοίων ἔλειπον, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ὕπαρξις τῶν νεωσοίκων ἐν τῇ αὐτῇ καὶ πρότερον καταστάσει θὰ ἦτο ἀδικαιολόγητος ἐν τῇ οἰκονομικῇ καχεξίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ὑφ' ἧς ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατεβλήθη ἡ δύναμις αὐτῶν μέχρι τῶν χρόνων τῶν Μακεδόνων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου διὰ τοῦ Ἀντιπάτρου πιέζεται καὶ πάλιν ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν, ὅ,τι ἵδρυσεν ὁ Κόνων καταστρέφεται διὰ τῶν Μακεδόνων. Φαίνεται ὅμως ὅτι μετὰ τὴν ἐλάττωσιν καὶ βαθμιαίαν περιστολὴν καὶ τέλος τὴν καταστροφὴν τοῦ ναυτικοῦ οἱ νεώσοικοι μὴ παρέχοντές τι πρὸς διαρπαγὴν ἔξοχον παρέμενον ἐρημούμενοι ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καταπίπτοντες, μέχρι τῆς ὑπαγωγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὁπότε ἐντελῶς ἐξέλιπε σὺν τῇ ἄλλῃ δυνάμει καὶ ἡ κατὰ θάλασσαν ἰσχὺς τῶν Ἀθηναίων. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Κικέρωνος ἤδη ἀναγινώσκεταί τις πρὸς αὐτὸν ἐν ᾗ ἀναφέρονται καὶ τάδε: «Ex Asia rediens quum ab Aegina Megara versus navigarem, coepi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ategina, ante me Megara, dextra Piraeeus, sini stra Corinthus : quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata ac diruta ante oculos jacent». (ad. famil. IV 5, 4). Διὰ τούτων πάντως ἡ γενικὴ δηλοῦται τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν ἄλλων σημειουμένων πόλεων κατάπτωσις, ἐξ ἧς μερικώτερον καὶ ἡ πάντων τῶν ἐξεχόντων κτιρίων καταστροφὴ κατανοεῖται.

Ἔκτοτε καταστροφὴ ἐπὶ καταστροφῇ συνετέλει τὴν ἐντελῆ ἐρή-

μωσιν τῆς πόλεως, τὸν ἐντελῆ ἀφανισμὸν πάντων τῶν κτιρίων. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σύλλα ἐπῆλθεν ἴσως τὸ μεῖζον τῶν τραυμάτων κατὰ τοῦ Πειραιῶς. Ὁ Σύλλας ἄρδην ἀνατρέπει τὰ πάντα, καταστρέφει ἀνεπιστρεπτὶ τὴν πόλιν ὡς διαρρήδην ὁ Ἀππιανὸς μαρτυρεῖ (πόλ. Μιθρ. 41): «Ὁ δὲ Σύλλας τὸν Πειραιᾶ τοῦ ἄστεως μᾶλλον ἐνοχλήσαντα οἱ κατεπίμπρη, φειδόμενος οὔτε τῆς ὁπλοθήκης, οὔτε τῶν νεωσοίκων, οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἀοιδίμων» καὶ ὁ Πλούταρχος (ἐν β. Σύλλα)· «καὶ τὰ πλεῖστα κατείκαυσεν, ὧν ἦν ἡ Φίλωνος ὁπλοθήκη, θαυμαζόμενον ἔργον». Ὥστε ἐπὶ τοῦ Σύλλα ἐπῆλθε καὶ ἡ μεγαλειτέρα τῶν νεωσοίκων καταστροφὴ, οἵτινες δὲν φαίνονται πλέον ἀνακύπτοντες, ἐξαφανισθέντος ἐντελῶς τοῦ ναυτικοῦ. Φαίνεται ὅμως ὅτι καίπερ κατεστραμμένοι, ἔσωζον τῇδε κἀκεῖσε μέρη αὐτῶν, συμπληρούμενοι ἴσως καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν πλέον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, διότι ἄλλως δὲν ἑρμηνεύεται πῶς ἐν ᾧ ἐμπίμπρανται ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἐν ᾧ πάσχουσι τηλικαύτην φθορὰν ὅμως ἀναφέρονται εἰς ἔτι μετὰ ταῦτα χρόνους ἐπὶ τοῦ Παυσανίου (I. 29, 16): «Ἐν Πειραιεῖ νεώς εἰσιν οἶκοι καὶ τὸ πρὸς τῷ Λυκείῳ καλουμένῳ γυμνάσιον τὰ δὲ οἰκοδομήματα καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι ἦν». Ταῦτα γράφει ὁ Παυσανίας κατὰ τὸν γ΄. μ. Χ. αἰῶνα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν προηγουμένων ἐξ οὗ φαίνεται ἀντίφασίς τις πρός τε τούτους καὶ ἐν μέρει καὶ πρὸς τοῦ Στράβωνος ἄλλο χωρίον (IX, 395): «οἱ δὲ πολλοὶ πόλεμοι τὸ τεῖχος κατήρειψαν καὶ τὸ τῆς Μουνιχίας ἔρυμα, τόν τε Πειραιᾶ συνέστειλαν εἰς ὀλίγην κατοικίαν τὴν περὶ τοὺς λιμένας καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Σωτῆρος». Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑαυτὸν φαίνεται ἀντιφάσκων ὁ Στράβων οὕτω, διότι ὀλίγον ἀνωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ λέγει περὶ τῆς Μουνιχίας τάδε: «τὸ μὲν οὖν παλαιὸν ἐτετείχιστο καὶ συνῴκιστο ἡ Μουνιχία παραπλησίως, ὥσπερ ἡ τῶν Ῥοδίων πόλις, προσειληφυῖα τῷ περιβόλῳ τόν τε Πειραιᾶ καὶ τοὺς λιμένας πλήρεις νεωρίων». Καὶ πρὸς ἑαυτὸν μὲν οὐδεμία δύναται νὰ ὑπολειφθῇ τοῦ Στράβωνος ἀντίφασις ἐὰν τὰ δύο ταῦτα χωρία ἀνενεχθῶσιν εἰς χρόνους λίαν διαφόρους, εἰς εὐτυχεῖς χρόνους τὸ πρῶτον, μεθ' οὓς ἕνεκα τῶν πολέμων ἐπῆλθεν ἡ περιστολὴ καὶ σμίκρυνσις τοῦ Πειραιῶς. Ὡς πρὸς τὸν Παυσανίαν δὲ πρὸς ὃν διὰ τοῦ πρώτου χωρίου φαίνεται ἀντιφάσκων αἴρεται πᾶσα τοιαύτη ἰδέα ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Παυσανίας γράφων *τὰ δὲ οἰκοδομήματα καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι ἦν*, γνωρίζει μὲν τὴν καταστροφὴν θέλει ὅμως νὰ δηλώσῃ ἀκριβῶς διὰ τῆς φράσεως ὅτι καίτοι κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ πυρὸς κατὰ Πλούταρχον καὶ Ἀππιανὸν ὅμως ἡ λαμπρότης αὐτῶν δύναται νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων,

ἃ πάντως εἶδεν, ἵνα γράφῃ τοιουτοτρόπως, ὅμως αἱ οἰκοδομαὶ αὐταὶ καθ'ἑαυτὰς ἐσώθησαν ἄνευ πλέον, νοεῖται, τῆς χρήσεως δι' ἣν ἦσαν προωρισμέναι. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἰδιαιτέραν δύναμιν παρέχει εἰς τὴν φράσιν : *τὰ δὲ οἰκοδομήματα ἔτι καὶ ἐς ἡμᾶς ἦν*· ὡσεὶ ἔλεγε, πάντα τἄλλα κατεστράφησαν τὰ περικοσμοῦντα ταῦτα, τὰς. οἰκοδομὰς ὅμως εἶδον καὶ ἐγὼ καὶ δύναμαι νὰ μαρτυρήσω περὶ ὑπάρξεως καὶ μεγαλείου. Οὕτω δὲ οὔτε πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀντιφάσκει καὶ τὸν Στράβωνα ἐπίκουρον μᾶλλον ἔχει ἢ ἀντιλέγοντα ἐν τῷ λέγειν ὅτι οἱ πόλεμοι συνέστειλαν τὸν Πειραιᾶ εἰς ὀλίγην κατοικίαν, σχετικῶς πρὸς τὴν προτέραν εὐρύτητα αὐτοῦ.

Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ταῦτα περὶ τῶν ὑπὸ ἔρευναν οἰκοδομημάτων ἔχομεν. Ἔκτοτε, σβεννυμένης τῆς ἄλλης λάμψεως τοῦ Πειραιῶς κατ' ὀλίγον μέχρις ἐντελοῦς ἐξαφανισμοῦ, οὐδὲ λόγος βεβαίως δύναται νὰ γείνῃ περὶ τοιούτων κτιρίων. Φαίνεται ὅμως, ὡς καὶ προλαβόντως εἶπον, ὅτι οἱ νεώσοικοι τῷ χρόνῳ περιῆλθον εἰς χεῖρας ἰδιωτῶν, χρησιμεύσαντες ἴσως ἐφ' ἱκανὸν διὰ τὸν αὐτὸν προοωρισμὸν εἰς πλοῖα ἐμπορικά. Τοῦτο σαφέστατα ἀποδείκνυται ἐκ τῶν μετατροπῶν αὐτῶν, ὧν ἴχνη ἐσώθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Ζέας, εἰς ὑποδιαιρέσεις καὶ τοίχους μικροὺς ἐντὸς τῆς θαλάσσης φθάνοντας περιοριζόμενα. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν εὑρεθέντες ἔπαθον μετατροπήν, ὡς δηλοῖ ἡ οἰκοδομία αὐτῶν, τινὲς δὲ καὶ εἰς οἰκήματα μετετράπησαν, χρησιμοποιηθέντων τῶν λίθων, καὶ τῶν βάσεων καὶ τῶν κιόνων καὶ τῶν γείσων εἰς ὑποδιαιρέσεις τῶν οἰκημάτων τούτων. Ἐπί τινος τῶν ὑποδιαιρέσεων τούτων φαίνεται καὶ ἴχνος διαβάσεως τῶν χριστιανικῶν χρόνων ἄνωθεν θυρίδος τινός, ἐπί τινος τῶν διαμερισμάτων τούτων κατασκευασθείσης, διὰ τῆς ἐγχαράξεως τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ. Ἔκτοτε εἰργάσθη ὁ ἀδάμαστος ἐργάτης ἐπ' αὐτῶν, ὁ χρόνος, καὶ κατέβαλε πᾶν ὅτι ἀφῆκεν ἡ ἀγριότης ἡ ἀνθρωπίνη, ἡ μανία τῶν κατακτητῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Ἑλλὰς ἦτο τὸ θέατρον τῆς συρράξεως ξένων στοιχείων, ἐντελῶς ἐξηντλημένη καὶ καταπεπονημένη, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ παρακωλύσῃ τὴν διαρπαγὴν καὶ τῶν τελευταίων λειψάνων τῶν λίθων αὐτῶν, εἰς ἄλλην χρῆσιν, πρὸς ἄλλας οἰκοδομάς. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ἐπιχώσεις παντοῖαι τοῦ πέριξ ἐδάφους κατεκάλυψαν καὶ τοὺς νεωσοίκους, ὡς τόσα ἄλλα μνημεῖα καὶ οὕτω, ῥάκη ἀληθῶς τῆς ἐρειπιώσεώς αὐτῶν, περιῆλθον μέχρις ἡμῶν τὰ περισωθέντα λείψανα.

Ὥστε ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε εἴπομεν ὅ,τι ἔχομεν σήμερον ἐκ τῶν νεωσοίκων ἀδιστάκτως ἐν κεφαλαίῳ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι περι-

λαμβάνει σημεῖα ὅλων τῶν φάσεων αὐτῶν ἀπὸ τῆς παλαιτάτης ἱδρύσεως, ἧς λείψανα ὁ τελετταῖος τοῖχος ὁ ἀναφανεὶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν παραλίαν ἐν τῇ θαλάσσῃ κατὰ χώραν κείμεναι βάσεις· β΄ τῆς μετὰ τὴν πρώτην καταστροφὴν ἐπανορθώσεως ἐν μέρει αὐτῶν, ὧν δεῖγμα ἱκανὸν μέρος τοῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἐσχαρῶν, καὶ γ΄ τῆς τελευταίας μεγάλης μεταβολῆς αὐτῶν διὰ τοῦ Σύλλα, ἧς τεκμήριον σαφὲς ὁ ἐντελὴς ἐξαφανισμὸς αὐτῶν ἰδίᾳ κατὰ τὸ ΜΔ μέρος τῆς Ζέας, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις καὶ τῆς μετατροπῆς αὐτῶν τῆς τελευταίας εἰς ἰδιωτικὴν ὅλως χρῆσιν. ἴχνη ἀρίδηλα ἐν πολλοῖς τοῦ λιμένος μέρεσι φαίνονται. Πρὸς δὲ τὸ Ν. μέρος φαίνεται ἐπικαθήμενον ἐπὶ τῶν νεωσοίκων καὶ μέρος Φραγκικοῦ κτίσματος ἀγνώστου χρήσεως, καθ' ὅσον σφόδρα εἶνε ἠλλοιωμένον.

Β΄

Ἐνταῦθα ἤδη γενόμενος τοῦ λόγου δὲν δύναμαι νὰ παραλίπω τι ἀναφανὲν μετὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἱδρυμάτων τούτων. Δι' ὅλης δηλ. τῆς ἐρεύνης ταύτης οὐδὲν λείψανον διακοσμήσεως αὐτῶν διεσώθη, πλὴν μεγάλων ἥλων χαλκῶν κατιωμένων, οὐδὲ ἴχνος ἄλλου κατασκευάσματος μαρμαρίνου, οὐδὲ ἐπιγραφικὸν ἄλλο μνημεῖον πλὴν ἀναθηματικῶν τινων ἀναγλύφων. Τούτου αἴτιον αἱ καταστροφαὶ ἃς ὑπέστη τὸ οἰκοδόμημα, αἵτινες ἀφῄρεσαν ἀπ' αὐτοῦ ὅ,τι πολυτιμότερον, ὅτι καταλληλότερον πρὸς ἄλλην χρῆσιν. Ἰδιαιτέρας ὅμως μνείας ἄξια θεωρῶ τἀνευρεθέντα ἀναθηματικὰ ἔργα, τὰ μοναδικὰ ταῦτα κατὰ τοὺς νεωσοίκους εὑρήματα, πρῶτον δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι οὐδὲν ἄλλο παρουσιάσθη ἀντικείμενον ἐκεῖ, ἔπειτα διὰ τὸ εἶδος εἰς ὃ ὑπάγονται εἶτα διὰ τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος, εἰς ἣν εἶνε ἀνατεθειμένα. Τὰ εὑρήματα ταῦτα εἶνε δύο πλάκες λίθου λευκοῦ, ὧν ἡ ἑτέρα, τεθραυσμένη τὸ πλεῖστον εἶνε ἀφιερωμένη εἰς *Δία Φίλιον*, οὗ καὶ τὴν μορφὴν ἀνάγλυφον φέρει εἰς μικρὸν βεβαίως σχῆμα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς προσερχομένους εἰς θυσίαν πρὸς αὐτὸν ἐκ δεξιῶν. Ἡ δ' ἑτέρα πλήρης ἀποτελεῖ τετράγωνον ἔγκοιλον πλαίσιον ἐν ᾧ πάλιν ὁ Ζεὺς καθήμενος καὶ κρατῶν τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, ἐν σχήματι δηλ. Ἀγαθοδαίμονος, καὶ πρὸ αὐτοῦ οἱ πρὸς θυσίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου βωμοῦ προσερχόμενοι, φέρει δὲ ἐπιγραφὴν *Διὶ Μειλιχίῳ*. Πλὴν τούτων πλὰξ μετὰ ὄφεως ἀναγλύφου ἱκανῶς μεγάλη, καὶ τεμάχιον ἄλλην ὁμοίας, καὶ ἐπὶ πωρίνου λίθου μικρὸς ὄφις καὶ ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης ἕτερος ὅμοιος. Ταῦτα καὶ μόνα ταῦτα ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ἐν-

τεῦθεν τοῦ τελευταίου τοίχου πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρό τινων δὲ ἐτῶν ἑτέρα πλὰξ μετὰ ὄφεως μετενεχθεῖσα εἰς Ἀθήνας καὶ ἄλλη οὐκ οἶδ' ὅπου διαφυγοῦσα. Οὐδὲν τῶν ευρημάτων τούτων ὑπερέβη τὸν τοῖχον ἐκεῖνον, πάντα ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῶν νεωσοίκων ἀπεκαλύφθησαν.

Ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τούτων καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις, πείθεταί τις βεβαίως ὅτι ἐλατρεύετο τὸ πάλαι ὁ Ζεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μειλίχιος ὡς ἐξιλαστικὴ θεότης σχετικὴ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Φιλίου Διός, ὅστις καὶ ἀλλαχοῦ ἐλατρεύετο, ὡς χθονία δέ τις θεότης παρίστατο ὑπὸ τὴν μορφὴν ὄφεως ὡς φαίνεται ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τῷ ἐν Ἀθήναις περισωθέντι καὶ ἐπιγραφὴν φέροντι ὑπὲρ ἁπλοῦν τὸν ὄφιν Διὶ Μειλιχίῳ. Ὄπισθεν τῶν νεωσοίκων εἰς οὐ μικρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀπόστασιν, μέχρι τῆς ὁποίας πολλὰ διὰ μέσου θὰ ἀπέκειντο καὶ ἱερὰ καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα ἔνθα ἐφάνησαν ἴχνη τινὰ οἰκοδομῆς παλαιᾶς ὑπετέθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῶν μερῶν τούτων ὅτι ἦτο ἱδρυμένον ἱερὸν Διὶ Μειλιχίῳ καὶ ἕτερον Διὶ Φιλίῳ ἐγγὺς ἀλλήλων κείμενα, ἐν οἷς ἀνέκειντο καὶ οἱ ἐν τοῖς νεωσοίκοις ἀνευρεθέντες ἐνεπίγραφοι λίθοι, ὧν τινες κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἀνέκειντο καὶ εἰς κόγχας πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο κειμένας εἰς τὰς λατομείας τὰς ἐκεῖ ὑπαρχούσας. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο, νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχηται ἀληθείας ποσῶς ἡ ὑπόθεσις αὕτη, καθ' ὅσον καὶ τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις τῶν ἀνευρεθέντων δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς κόγχας ἐκείνας, οὐδὲ ἄλλως ἐφάνησαν ἀλλαχοῦ ἐν ἄλλαις λατομείαις ὧν βρίθουσι τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ, τοιαῦτα κατασκευάσματα. Διότι τὰ λατομεῖα ὡς τοιαῦτα καθ' ἑκάστην βεβαίως μετέβαλλον ὄψιν, καθ' ἑκάστην μετέβαλλον σχῆμα, ἕνεκα δὲ τούτου θὰ ἠναγκάζοντο εἰς πᾶσαν μεταβολὴν τούτων νὰ μεταβάλωσι καὶ τὴν θέσιν τοιούτων ἀναθημάτων.

Ἐὰν δὲ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ ἱερὰ Φιλίου καὶ Μειλιχίου Διός, διατί ἐγγὺς ἐν τοῖς πέριξ οὐδαμοῦ ἀνευρέθη σχετικόν τι πρὸς ταῦτα εἰμὴ μόνον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῶν νεωσοίκων πάντα καὶ ταῦτα πρὸς τὴν θάλασσαν; Διατί ουδὲ τεμάχιον τούτων παρουσιάσθη ἐκεῖ ἐπάνω εἰς οὐ μικρὰν ἀπὸ τῶν νεωσοίκων ἀπόστασιν κατὰ τὴν σημερινὴν δηλ. πρὸς τὸ Φάληρον ὁδόν; Ναὸς Ἀσκληπιοῦ δικαιότατα πάνυ ὀρθῶς καὶ ἐπιτυχῶς ἐτέθη ἐκεῖ· διότι μόνον τούτῳ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ ἀνευρέθησαν, μόνον τούτῳ σχετικὰ ἀνάγλυφα, ἐσχάτως δὲ καὶ ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τῶν βροχῶν τοῦ βράχου καὶ σχῆμα ναοῦ, πιθανώτατα τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ ἄλλων σχετικῶν οἰκοδομημάτων. Περὶ τῶν ἀναθημάτων ὅμως ἐκείνων δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ δεχθῇ ὅτι ἀνέκειντο ἐκεῖ εἰς ἴδιον ἱερόν, εἶτα δὲ μετετοπίσθησαν καὶ

οὕτως ὥστε νὰ εὑρεθῶσιν ἐν τοῖς νεωσοίκοις πάντα δὲν δύναταί τις νὰ δεχθῇ ὅτι θὰ παρημέλουν ταῦτα οὕτως ἐρριμμένα ἐν ἄλλῳ κτιρίῳ οἱ παλαιοί. Ἐκ τούτου κυρίως ὁρμώμενος τείνω νὰ πιστεύσω ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα, ἄλλως οὐχὶ εἰς καλοὺς χρόνους ἀνήκοντα, ἦσαν ἱδρυμένα ἐν τοῖς νεωσοίκοις αὐτοῖς ἐπὶ κογχῶν πρὸς τοῦτο κατεσκευασμένων, μᾶλλον πείθομαι ἐκ τοῦ τόπου, τοῦ οὐχὶ τυχαίου, τῆς εὑρέσεως αὐτῶν, ὅτι συνεδέοντο μετὰ τῶν νεωσοίκων, προερχόμενα ἐκ χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἴσως δὲ καὶ ἐκ χρόνων, καθ' οὓς ἰδιῶται πλέον ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ τοῦ ναυστάθμου ἐκείνου. Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἐπεκράτησε συνήθεια καὶ συνήθεια σεβαστὴ ἀναθημάτων τοιούτων ὅπως καὶ εἰς ἄλλας θεότητας, οἱονεὶ εὐχετικῶν ὑπὲρ τῶν ναυτιλλομένων, οὕτω καὶ εἰς τὸν Δία τόν τε Φίλιον καὶ τὸν Μειλίχιον, ὑπ' αὐτῶν τῶν κυρίων τῶν πλοίων ἱδρυόμενα ἢ ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῶν, ἕνεκα δὲ τῆς συνηθείας ταύτης καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἀνευρεθεισῶν πλακῶν. Ἡ ἑρμηνεία δὲ αὕτη κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον δύναται νὰ γείνῃ δεκτὴ καθ' ὅσον, αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος θεότητες δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς ἐξιλαστικαὶ ἐν οἱαδήποτε περιστάσει, ἕνεκα αὐτῆς τῆς ἰδέας αὐτῶν, αὐτῆς τῆς ἐννοίας ἣν καὶ τὰ ὀνόματα μόνα περικλείουσι, μάλιστα δὲ ὡς ἔχουσαν τὴν δύναμιν μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, χθόνιαι θεότητες αὗται, νὰ ἐπαναγάγωσιν εἰς τὴν πατρίαν χθόνα τὸν ἐν θαλάσσῃ χειμαζόμενον.

Οὕτω κατ' ἐμὲ πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ ἀνεύρεσις τῶν λίθων τούτων καὶ ἀνεύρεσις αὐτῶν πάντων ἐντὸς τῶν νεωσοίκων οὐχὶ συνεσωρευμένων βεβαίως ἀλλὰ τῇδε κἀκεῖσε ἐρριμμένων, τοιαύτη δὲ καὶ ἡ ἵδρυσις ἡ ἀνάπτυξις καὶ καταστροφὴ τοῦ μεγίστου τούτου μέρους τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ναυστάθμου μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως μικροῦ μέρους αὐτοῦ διὰ τῆς ῥηθείσης ἀνασκαφῆς. Εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ἦτο ἐὰν ἥ τε Κυβέρνησις καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία διὰ παντὸς τρόπου κατώρθουν νὰ ἀναδείξωσι τὸ μέγα τοῦτο μνημεῖον, αἴρουσαι τὴν ἐπικαθεσθεῖσαν ἐπ' αὐτὸ νέαν ῥυμοτομίαν, καταρρίπτουσαι τὸν ἀποκλείσαντα τὸν λιμένα τῆς Ζέας καὶ τοὺς νεωσοίκους διατέμνοντα μακρὸν ἐκεῖνον τοῖχον, ἵνα προστεθῇ διὰ τῆς ἀναδείξεως τοῦ μέρους ἐκείνου οὐχὶ εὐτελὴς κόσμος τῇ ἀμοιρούσῃ λειψάνων τοῦ ἀρχαίου βίου πόλει τοῦ Πειραιῶς, ἅμα δ' ὑπάρχῃ μία ἔτι αἰσθητοτέρα ὑπόμνησις καθ' ἑκάστην πᾶσιν ἡμῖν τῶν μεγαλουργιῶν, αἵτινες ἐπετελέσθησαν κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν προγόνων, ἐλατήριον δὲ ἀΐδιον πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς ὁ ὁποῖος: «*τῆς θαλάσσης πρῶτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὡς ἀνθεκτέα ἐστί*».

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ

ΠΕΡΙ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΚΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΞΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΙΝ[1]

..ρίαι καὶ Κύριοι,

Πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ἐπεσκέφθητε τὴν πόλιν τῶν Παρισίων. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι δὲν γνωρίζετε ἐξ ὄψεως, ἔχετε ὅμως ἐξ ἀκοῆς τὴν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα διαρκῆ ἔκθεσιν βιβλίων πρὸς πώλησίν. Τὸ πεζοδρόμιον τῆς ἀριστερόθεν τοῦ ποταμοῦ παροχθίας ὁδοῦ ὁρίζεται καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ὄχθην ὑπὸ τοίχου ἑνὸς περίπου μέτρου ὕψους. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου τοποθετοῦνται καθ' ἑκάστην πρωΐαν, μέχρι τῆς ἑσπέρας, κιβώτια τετράγωνα πλήρη βιβλίων παλαιῶν, ἢ καὶ νέων, ἀλλὰ μεταχειρισμένων. Ἐνώπιον δὲ τῶν κιβωτίων συνωθοῦνται ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τινὲς ἐπὶ σκοπῷ ἀγορᾶς, πολλοὶ ἐξ ἁπλῆς περιεργείας, ἄλλοι δέ, πτωχοὶ φιλομαθεῖς, πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἐξετάζουν δῆθεν προτοῦ τὰ ἀγοράσωσι.

Ἡ σειρὰ τῶν οὕτω ἐκτιθεμένων κιβωτίων εἶναι μακροτάτη. Ἀπὸ τὴν λεγομένην Βασιλικὴν Γέφυραν, μέχρι τῆς Γεφύρας τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου, τὸ πεζοδρόμιον, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ διακόπτεται ὑπὸ ἓξ ἄλλων γεφυρῶν, ἀποτελεῖ ἀδιάκοπον ἐμπορεῖον βιβλίων.

Ἡ ἀτελεύτητος σειρὰ τῶν τετραγώνων κιβωτίων προξενεῖ εἰς τὸν ξένον μεγάλην ἐντύπωσιν, ἀλλ' ὅμως ἡ παρόχθιος ἐκείνη ἀγορὰ παριστᾷ ἐλάχιστον μέρος τῆς κινήσεως τοῦ βιβλιεμπορίου ἐν Παρισίοις. Δὲν ὑπάρχει ἴσως ὁδὸς ὅπου καὶ μὴ βιβλιοπωλεῖον, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐκδοτῶν ἀνάλογος τοῦ τῶν βιβλιοπωλῶν. Ὁ κατάλογος ἀμφοτέρων, εἰς τὸ ὀγκωδέστατον βιβλίον τῶν Παρισινῶν διευθύνσεων, κατέχει τριάκοντα καὶ μίαν στήλας, περιλαμβάνει δὲ περὶ τὰ χίλια διακόσια ὀνόματα καταστημάτων, μικρῶν καὶ μεγάλων. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων πολλὰ ἔχουν διαστάσεις εὐρυτάτας καὶ στρατιὰν ὑπαλλήλων. Ἐάν, κατὰ μέσον ὅρον, ὑπολογίσωμεν ἀνὰ πέντε μόνον ἄτομα δι' ἕκαστον τῶν χιλίων διακοσίων καταστημάτων, ἔχομεν καὶ πάλιν πληθυσμὸν ἓξ χιλιάδων περίπου ἀνθρώπων ἀσχολουμένων εἰς τὸ βι-

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 20 Νοεμβρίου.

βλιεμπόριον, ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Παρισίων. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν τοὺς βιβλιορράπτας, βιβλιοδέτας, βιβλιοκομιστὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἐκ τοῦ ἐμπορίου τούτου ποριζομένους τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἐπιπροσθέσωμεν δὲ καὶ τὰς οἰκογενείας των, δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς πληθυσμόν, τὸν ὁποῖον ὀλίγαι τῶν πόλεών μας ἔχουν. Τοῦτο δὲ χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τοὺς τυπογράφους, τοὺς χαρτοποιούς, τοὺς ξυλογράφους καὶ χαλκογράφους, τοὺς κατασκευαστὰς τυπογραφικῶν χαρακτήρων, ἢ πιεστηρίων, καὶ ὅσους ἄλλους τεχνίτας, τοὺς συνεργαζομένους ἐμμέσως ἢ ἀμέσως πρὸς παραγωγὴν τῶν κατ' ἔτος προστιθεμένων βιβλίων εἰς τὴν ἀπέραντον ποσότητα τῆς προγενεστέρας παρακαταθήκης.

Ἡ ἐτησία αὕτη παραγωγὴ ἐν Γαλλίᾳ εἶναι ὑπερμεγέθης. Ἀληθῶς ἡ Γαλλία προμηθεύει ὕλην πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς πάντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, τὰ δὲ πιεστήριά της δὲν ἐργάζονται διὰ μόνον τὸ *ἔθνος* τῶν Γάλλων. Ἡ ποσότης τῶν κατ' ἔτος ἐξαγομένων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν βιβλίων ἀποτελεῖ κεφάλαιον σπουδαῖον. Ἡ ἀξία των κατὰ τὸ ἔτος 1885 ὑπερέβη, κατὰ τὰς τελωνειακὰς ἐκτιμήσεις, τὸ ποσὸν δέκα ἑπτὰ ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ ἡμίσεος. Κατὰ δὲ τὸ προλαβὸν ἔτος ἦτο αὕτη κατὰ ἓν ἑκατομμύριον καὶ ἥμισυ ὑπερτέρα.

Ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ἡ ἐτησία παραγωγὴ εἶναι οὐχ ἧττον σπουδαία. Ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὸ ἔτος 1885, ἐδημοσιεύθησαν 5640 βιβλία,—εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς 4030,—εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν 16305, δηλαδὴ 6000 περίπου περισσότερα τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἀμερικῇ ὁμοῦ δημοσιευθέντων. Ταῦτα δὲ ἐξαιρουμένων τῶν ἀπειραρίθμων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὁποίων τοσοῦτος πανταχοῦ καταναλίσκεται χρόνος, ἀφαιρούμενος ἐκ τοῦ δυναμένου ν' ἀφιερωθῇ εἰς ἀνάγνωσιν βιβλίων.

Ἡ τοιαύτη ἀέναος προσθήκη διανοητικῆς τροφῆς εἰς τὴν ἤδη προϋπάρχουσαν ἀκένωτον παρακαταθήκην, συνεπιφέρει τὴν ἀνάγκην διαλογῆς τινος, πρὸς καθοδήγησιν τοῦ ἀναγινώσκοντος πλήθους. Ναὶ μέν, μέγα μέρος τῶν κατ' ἔτος δημοσιευμάτων ἀποτείνεται εἰς εἰδικοὺς κύκλους ἀναγνωστῶν, ὡς (λόγου χάριν) τὰ ἐκπαιδευτικά, τὰ δι' ἑκάστην ἐπιστήμην καὶ τέχνην, ἢ καὶ τὰ πραγματευόμενα ἀποκλειστικῶς περὶ χωριστῆς τινος ἀσκήσεως, διασκεδάσεως ἢ καὶ παιγνιδίου[1]. Ἀλλά, μεθ' ὅλας τὰς ὑποδιαιρέσεις ταύτας, ὑπολείπεται ἀριθ-

[1] Ἰδοὺ περιεργείας χάριν, ἡ καθ' ὕλην διαίρεσις τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ κατὰ τὸ ἔτος 1884 δημοσιευθέντων βιβλίων.

Θεολογικὰ καὶ λόγοι ἱεροκηρύκων.........	847	435
φιλολογικὰ καὶ ἐκπαιδευτικά............	652	255

μὸς μέγας βιβλίων γραφομένων χάριν τῶν πολλῶν. Συγγράμματα ἱστορικά, φιλοσοφικά, θεολογικά, φιλολογικά, ποιήματα καὶ μυθιστορήματα,—πρὸ πάντων μυθιστορήματα,—προστίθενται ἀκαταπαύστως εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἤδη δημοσιευθέντων, παλαιῶν ἢ καὶ νεωτέρων.

Ἐν μέσῳ τῆς τοσαύτης πληθώρας γίνεται καταφανὴς ἡ ἀνάγκη ὁδηγοῦ τινος. Νὰ τ' ἀναγνώσῃ τις ὅλα, ἀδύνατον! Εἰς ὁποῖα νὰ δώσῃ τὴν προτίμησιν;—Οἱ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἀπονεμόμενοι εἰς τὰ νεοφανῆ βιβλία ἔπαινοι δὲν δύνανται, οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἀλλαχοῦ, νὰ θεωρηθῶσιν ἀσφαλὴς πάντοτε ὁδηγός. Ἀληθῶς, χάρις εἰς τὰς ἐφημερίδας ἢ καὶ ἄλλας αἰτίας, βιβλία τινὰ γίνονται ἐνίοτε τοῦ συρμοῦ, τότε δὲ πάντες νομίζουν ὅτι ὀφείλουν νὰ τ' ἀναγνώσωσιν. Ἀλλὰ πάντα τὰ βιβλία τοῦ συρμοῦ δὲν ἔχουν τὸ δῶρον τῆς μακροβιότητος. Κερδίζουν ἐξ αὐτῶν χρήματα ὁ ἐκδότης καὶ ὁ συγγραφεύς, τοῦτο δὲ ἀναντιρρήτως ἔχει τὴν σπουδαιότητά του, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου λησμονοῦνται τὰ πλεῖστα, οἱ δὲ ἀναγνώσαντες δὲν ἐνθυμοῦνται ἴσως ἐξ αὐτῶν, ἢ τὸν ἀπολεσθέντα πρὸς ἀνάγνωσίν των χρόνον.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τοιαύτης ἀπωλείας χρόνου, πρὸς εὕρεσιν ὁδηγοῦ καλοῦ καὶ χρησίμου, ποικίλαι ἀπόπειραι κατὰ τόπους ἔγειναν καὶ γίνονται. Βεβαίως, ὑπάρχουν ἱστορίαι τῆς φιλολογίας ἑκάστου Ἔθνους, ὑπάρχουν σπουδαῖαι καὶ ἀμερόληπτοι βιβλιοκρισίαι, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπαρκῆ, ἐκεῖ μάλιστα ἔνθα οἱ μὲν ανα-

βιβλία διὰ τοὺς παῖδας..................	813	388
ἱστορικὰ καὶ βιογραφικά................	481	311
μυθιστορήματα	695	934
περὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, μετ' εἰκονογραφιῶν.	373	140
ἐπετηρίδες καὶ δημοσιεύσεις κατὰ φυλλάδια.	247	—
περιηγήσεις καὶ γεωγραφικά.............	239	161
ἐμπορικά, βιομηχανικά, πολιτικὴ οἰκονομία.	253	163
νομικά	129	431
ποιήματα, δράματα, κτλ...............	164	171
ἰατρικά, περὶ ὑγιεινῆς, κτλ.	187	188
φιλολογικαὶ μελέται, μονογραφίαι κλπ.....	320	148
φυσικὰ καὶ μαθηματικά................	—	92
φυλλάδια καὶ δημοσιεύσεις διάφοροι........	240	143
τέχναι ἐφηρμοσμέναι εἰς τὴν βιομηχανίαν...	—	100
	5640	4030

Τὰς περὶ βιβλίων πληροφορίας ταύτας, ἐν γένει, ἀρύομαι ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Gazette bibliographique».

γινώσκοντες πολλοί, τοῦ δὲ χρόνου ἡ ἀξία δὲν παραγνωρίζεται. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίως, λόγιοι διάφοροι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ χειραγωγήσωσι τὸν λαόν, ὑποδεικνύοντες βιβλία ἐκλεκτὰ καὶ χρήσιμα. Οὕτως, ὁ περιώνυμος Lubbock ἐσχημάτισε πρό τινος καὶ ἐδημοσίευσε κατάλογον ἐξ ἑκατὸν συγγραμμάτων, ἀρκούντων, κατ' αὐτόν, πρὸς καταρτισμὸν βιβλιοθήκης οἰκογενειακῆς. Ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα ὑπάρχει ἡ ἕξις τοῦ νὰ γίνωνται τὰ πάντα διὰ τῆς κυβερνητικῆς πρωτοβουλίας, ἐπιτροπή, διοριζομένη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, δημοσιεύει κατάλογον ἐπίσημον τῶν συγγραμμάτων, ὅσα κρίνει ἁρμόδια πρὸς ἀπονομὴν βραβείων εἰς τὰ σχολεῖα, ἢ πρὸς σχηματισμὸν τῶν λαϊκῶν βιβλιοθηκῶν.

Ἀλλὰ τῶν τοιούτων μέτρων ἡ χρησιμότης εἶναι βεβαίως περιωρισμένη, οὐδ' ἐκτείνεται πέρα κλάσεών τινων τῆς κοινωνίας. Οἱ πλεῖστοι δὲν παραδέχονται εὐκόλως τὴν ἀνάγκην ὁδηγῶν, συμβούλων καὶ χειραγωγήσεως. Ἄλλως δέ, προκειμένου περὶ διανοητικῆς τροφῆς, εἶναι φυσικὸν ν' ἀκολουθῇ ἕκαστος τὰς ὀρέξεις του. Οὐχ ἧττον ὅμως, ἤθελεν εἶναι εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἠδύνατο πᾶς τις νὰ γνωρίζῃ τί τὸ ἄξιον ἀναγνώσεως, ὅπως μὴ δαπανᾷ τὸν καιρόν του ἀσκόπως καὶ ἀνωφελῶς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιβλαβῶς.

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, συγκρινόμενοι πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, δὲν δυνάμεθα εἰσέτι νὰ καυχηθῶμεν ἐπὶ πληθώρᾳ βιβλίων, μολονότι οὔτε ἔλλειψιν βεβαίως πάσχομεν. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ τοιοῦτος ἡμῶν πλοῦτος εἶναι μέτριος, (ἐνόσῳ δὲν μᾶς γίνεται προσιτώτερος ὁ ἀνεκτίμητος θησαυρὸς τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκληροδότησεν ἡ ἀρχαιότης), διὰ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκλογῆς μεγαλειτέρα, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ εὐκολωτέρα.

Ἀλλὰ παρεκτὸς τῆς ἀνάγκης χειραγωγήσεως ὡς πρὸς τὴν διαλογὴν τῆς ἀναγνωσίμου ὕλης, ὑφίσταται δι' ἡμᾶς καὶ ἄλλη οὐσιωδεστάτη ἀνάγκη.

Ἂς τὸ ὁμολογήσωμεν παρρησίᾳ : Ἀνάγκη νὰ ἐξαφθῇ καὶ νὰ γενικευθῇ παρ' ἡμῖν ἡ ὄρεξις πρὸς ἀνάγνωσιν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, χάρις εἰς τὴν αὔξουσαν διάδοσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἐλαττοῦται βαθμηδὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγραμμάτων Ἑλλήνων, αὐξάνει δὲ ὁ τῶν δυναμένων ν' ἀναγινώσκωσι. Τῆς τοιαύτης αὐξήσεως ἐπωφελοῦνται ἴσως, ἐν μέρει, αἱ ἐφημερίδες ἡμῶν, τῶν ὁποίων ἐπολλαπλασιάσθη πρό τινων ἐτῶν ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ κυκλοφορία. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ, οὐδὲ θὰ προσβληθῶσι βεβαίως οἱ ἡμέτεροι δημοσιογράφοι ἐὰν προσθέσω, ὅτι αἱ στῆλαι τῶν φύλλων των καὶ μόναι δὲν παρέχουν τὴν ἁρμόδιον τροφὴν πρὸς διάπλασιν ἠθικὴν

καὶ διανοητικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἀπαιτεῖται νὰ λάβωμεν πάντες τὴν ἕξιν τοῦ ν' ἀναγινώσκωμεν, παρεκτὸς τῶν ἐφημερίδων, βιβλία χρήσιμα καὶ καλά. Ὅπως λάβωμεν ὅμως τὴν σωτήριον ταύτην ἕξιν, προαπαιτεῖται ἡ ὕπαρξις ὕλης πρὸς ἀνάγνωσιν ἀφθόνου, κινούσης καὶ ἱκανοποιούσης τὴν περιέργειαν.

Ἰδοὺ τί ἀπαιτεῖται. Ἡ ἔλλειψίς του, ἐὰν ἔλλειψις ὑπάρχῃ, δὲν πρέπει νὰ μᾶς φοβίζῃ. Καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν φιλαναγνωστῶν, μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτι σχετικῶς ἐτῶν, ἦτο λίαν περιωρισμένος. Ἡ γενίκευσις τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν, καὶ ὁ κατὰ συνέπειαν πολλαπλασιασμὸς τῆς ἐτησίου παραγωγῆς βιβλίων, εἶναι ἀπόκτημα πρόσφατον τοῦ ἐπεκτεινομένου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐξετάζοντες δὲ διὰ τίνων μέσων καὶ διὰ ὁποίων ἐνεργειῶν κατωρθώθη ἀλλαχοῦ ἡ γενίκευσις τῆς φιλομαθείας καὶ τῆς ἀναγνώσεως, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ παρηγορηθῶμεν διὰ τὰς ἐλλείψεις τοῦ παρόντος, ἀρυόμενοι ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ξένων ἐθνῶν νέας ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας. Ὅ,τι ἐγένετο ἀλλαχοῦ δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ γίνῃ. Τί δὲ ἁρμοδιώτερον κέντρον πρὸς σκέψιν περὶ τῶν πρακτέων, ἢ ὁ φιλοπρόοδος οὗτος σύλλογος *Παρνασσός*, ἐκ τῆς πεφωτισμένης δραστηριότητος τοῦ ὁποίου τοσαῦτα ἤδη ἐβλάστησαν ἔργα γόνιμα καὶ τοσαῦται ἐπήγασαν ἰδέαι καρποφόροι;

Ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἄλλοτε, τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων ἐξεδίδοντο ὡς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον ἔτι, ἢ ἕως τῆς χθές, δηλαδή, διὰ τῆς ἀρωγῆς φιλομούσων συνδρομητῶν, ἢ χάρις εἰς τὴν γενναιοδωρίαν πλουσίου προστάτου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ βιβλίον ἀφιεροῦτο πομπωδῶς ὑπὸ τοῦ πτωχοῦ συγγραφέως. Χάρις εἰς τὴν ἐκεῖ αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν, οἱ συγγραφεῖς ἤδη, ἐὰν δὲν πλουτίζωσι πάντες, δύνανται ὅμως, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, νὰ ἐξασφαλίσωσι διὰ τοῦ καλάμου τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ἀλλ' ἡ αὔξησις τῶν ἀναγνωστῶν ἐπῆλθε διότι καὶ οἱ συγγραφεῖς, καθόσον ἀπετείνοντο εἰς κύκλον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐρυνόμενον, ἔμαθον νὰ παρέχωσιν εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς των ὕλην πρὸς ἀνάγνωσιν ἑλκυστικὴν καὶ διδακτικὴν συνάμα, τοιαύτην ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ ὠφελῆται τερπόμενος, νὰ αὐξάνῃ τὰς γνώσεις του δαπανῶν εὐαρέστως τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του. Ἀφοῦ ἅπαξ συνειθίσῃ τις εἰς τὸ νὰ εὑρίσκῃ ἡδονὴν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, συναισθάνεται αὐξάνουσαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἔφεσιν τῆς μαθήσεως, ὁ ὁρίζων του εὐρύνεται ἀδιακόπως καὶ ὁ χορτασμὸς ἀνανεοῖ τὴν ὄρεξιν ἀντὶ τοῦ νὰ τὴν κορέσῃ. Ταῦτα πάντα δύνανται νὰ κατορθώσωσιν οἱ συγγραφεῖς.

Οἱ συγγραφεῖς ὅμως εἶναι παραγωγεῖς, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα, ὡς πᾶν ἄλλο ἐμπόρευμα, οὔτε χρησιμοποιοῦνται, οὔτε διαδίδονται κυκλοφοροῦντα, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ἁρμοδίων πρὸς τοῦτο μεσιτῶν. Ὑπάρχει καὶ διὰ τοὺς συγγραφεῖς χρεία χειραγωγήσεως, ὁδηγίας καὶ ἐνθαρρύνσεως, εἰς τρόπον ὥστε, ἐξ ἑνὸς μὲν τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα παράγουν νὰ εἶναι κατάλληλα πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ καταναλωτοῦ, τοῦ ἀναγινώσκοντος δημοσίου, ἐξ ἄλλου δὲ διὰ νὰ μὴ μένωσι τὰ χειρόγραφά των κεκρυμμένα εἰς τὰ χαρτοφυλάκια, ἢ ἐκτυπούμενα νὰ μὴ γίνωνται βορὰ τῶν σκωλήκων.

Οἱ μεσῖται οὗτοι, οἱ ὁδηγοὶ καὶ χειραγωγοὶ τῶν συγγραφέων εἶναι οἱ ἐκδόται. Ἀλλ' ἐκδότας λέγων ἐννοῶ ἀνθρώπους συναισθανομένους τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐθύνην τοῦ ἔργου των, οὐχὶ ἁπλῶς κερδοσκόπους ἀποβλέποντας εἰς μόνην τὴν ὑλικήν των ὠφέλειαν, ἢ ἐκμεταλλευομέπρὸς τοῦτο τὰς ταπεινὰς ἐνίοτε τάσεις χυδαίας περιεργείας. Ἐννοῶ ἐκδότας ἐμφορουμένους εὐγενοῦς φιλοδοξίας, γνωρίζοντας πῶς νὰ ὠφελῶνται αὐτοὶ ὠφελοῦντες τοὺς ἄλλους, πῶς νὰ ἐκλέγωσι τροφὴν διανοητικὴν ὑγιᾶ καὶ εὔπεπτον πρὸς διάδοσιν μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν των, καὶ κατέχοντας τὸ μυστικὸν τοῦ νὰ ἐξεγείρωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ὄρεξιν τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὴν τοιαύτην τροφήν. Πρὸς τοιούτους ἐκδότας ἀλλαχοῦ τὰ ἔθνη αὐτῶν δὲν ἐθεώρησαν ὡς ἀμοιβὴν ἐπαρκῆ τὸν πλοῦτον μόνον, ὅστις ἐπέστεψε τὴν ἔντιμον καὶ κοινωφελῆ ἐργασίαν των, ἀλλὰ διετήρησαν καὶ διατηροῦν τὴν μνήμην των, ὡς ἀληθῶν εὐεργετῶν. Μεταξὺ τῶν ἀνδριάντων, τῶν κοσμούντων τὸ ἐκ βάθρων ἀνεγερθὲν Δημαρχεῖον τῶν Παρισίων, διαπρέπει ὁ ἀνδριὰς τοῦ Διδότου, τοῦ ἀνυψώσαντος τὸν περιώνυμον οἶκον, τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ Ἑλλὰς ἔμεινεν ἀμέτοχος, — οὐδ' εἶναι ἐπιλήσμων καὶ ἀγνώμων δι' αὐτὰς ἡ Ἑλλάς! Ἐν Σκωτίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου Chambers διαμένει σεβαστὸν καὶ προσφιλές, διότι συνετέλεσε καὶ οὗτος εἰς τὴν διάδοσιν ὑγιῶν καὶ ὠφελίμων γνώσεων, ὄχι μόνον εἰς τὴν πατρίδα του, ἀλλ' ὅπου λαλεῖται ἡ ἀγγλική. Ὁ κατάλογος τῶν παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων βιβλίων μαρτυρεῖ τὴν ἐπιδεξιότητα μεθ' ἧς ἐγνώριζε νὰ συνδυάζῃ τὸ ἴδιον συμφέρον πρὸς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν. Ὁ κατάλογος οὗτος περιέχει συνοπτικὰς καὶ εὐμεθόδους πραγματείας περὶ παντοίων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἀποτελούσας σειρὰν ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐπιγραφὴν «Γνώσεις διὰ τὸν λαόν», (Information for the people) περιέχει συγγράμματα ἱστορικά, ἀπανθίσματα τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας, περιοδικὰ χρησιμώτατα... Καὶ τί δὲν περιέχει! Οὐδ' εἰργάσθη μόνος ὁ Chambers διὰ τῶν ἐκδόσεών του

πρὸς ἐξέγερσιν τῆς πρὸς τὰ βιβλία κλίσεως, ἥτις προηγήθη τῆς τοσοῦτον καταπληκτικῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κύκλου τῶν φιλαναγνωστῶν. Ἠδυνάμην νὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα πολλῶν ἄλλων τοιούτων ἐκδοτῶν εἰς ἁπάσας τὰς πεφωτισμένας χώρας. Διότι πανταχοῦ ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν τοιοῦτοι. Καὶ ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ θὰ ἤμεθα ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες, ἐὰν ἐλησμονοῦμεν ὅσην εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν εἰς τοσούτους φιλοπάτριδας ἐκδότας καὶ τυπογράφους, οἵτινες καὶ πρὸ τῆς ἐθνεγερσίας ἡμῶν καὶ μετ' αὐτήν, εἰργάσθησαν, ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων δυσχερειῶν, πρὸς φωτισμὸν τοῦ ἔθνους. Τόσῳ δὲ μεγαλείτεραι αἱ δυσχέρειαι κατὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐκεῖνοι νὰ παλαίσωσι, καθόσον τὰ πάντα παρ' ἡμῖν ἦσαν εἰς τὴν ἀρχήν των. Ἤδη, καθόσον ἐν γένει προοδεύομεν, κατὰ τοσοῦτον καὶ τῶν ἡμετέρων ἐκδοτῶν τὸ ἔργον δύναται νὰ καταστῇ μεγαλείτερον καὶ καρποφορώτερον. Ἂς εὐχώμεθα νὰ τοὺς ἴδωμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τρεπομένους εἰς μίμησιν ὑποδειγμάτων ὁποῖα τὰ μνημονευθέντα. Εἰς τοὺς μέλλοντας Διδότους καὶ Chambers τῆς Ἑλλάδος θὰ στήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἀνδριάντας, ὅταν διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν καλῶν βιβλίων κατορθώσωσι νὰ γενικεύσωσι παρ' ἡμῖν τὴν ἕξιν τῆς ἀναγνώσεως καὶ τὴν διάδοσιν τῶν φώτων.

Παρεκτὸς τῶν ἐκδοτῶν, οἵτινες ὁπωσδήποτε ἀποβλέπουν καὶ ὀφείλουν ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον, συνετέλεσαν μεγάλως ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸς γενίκευσιν τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν, ἑταιρίαι διάφοροι ἐπὶ τούτῳ συστηθεῖσαι. Εὐεργετικωτέρα πασῶν ἦτο «ἡ πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων» (Society for the diffusion of Useful Knowledge) ἱδρυθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης. Ἡ ἑπομένη περικοπὴ ἐξ ἀγγελίας εἰδοποιούσης τὴν ἔκδοσιν περιοδικοῦ εὐθηνοῦ, καταδεικνύει τόν τε σκοπὸν καὶ τὰ μέσα ἐνεργείας τῆς ἑταιρίας ἐκείνης. «Ἀναλαμβάνομεν τὴν δημοσίευσιν ταύ»την, λέγει ἡ ἀγγελία, ἐλπίζοντες ὅτι πολλοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν »οὔτε μέσα ἄφθονα οὔτε ὥρας πολλὰς διαθεσίμους, θὰ παρακινηθῶσιν »εἰς ἀγορὰν καὶ εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν. Τὰ μέχρι τοῦδε »δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς ἑταιρίας βιβλία ἀποτείνονται, ὡς ἐπὶ τὸ »πολύ, εἰς ἀναγνώστας ἔχοντας τὴν πρόθεσιν καὶ τὸν καιρὸν ν' ἀπο»κτήσωσι γνώσεις μεταδιδομένας εἰς αὐτοὺς συνοπτικῶς καὶ εὐμε»θόδως. Ἀλλὰ παρεκτὸς τῶν τοιούτων, ὑπάρχουσι πολλοὶ δυνάμενοι »μὲν νὰ δαπανῶσιν ἡμίσειαν ὥραν καθ' ἑκάστην πρὸς ἀνάγνωσιν ἐφη»μερίδων, μὴ ἔχοντες ὅμως τὴν διάθεσιν ἢ τὴν συνήθειαν ν' ἀνοίγωσι »ποτὲ καὶ βιβλίον. Χάριν αὐτῶν δημοσιεύομεν τὸ τερπνὸν καὶ διδα-

λαμβάνει σημεῖα ὅλων τῶν φάσεων αὐτῶν ἀπὸ τῆς παλαιτάτης ἱδρύσεως, ἧς λείψανα ὁ τελετταῖος τοῖχος ὁ ἀναφανεὶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν παραλίαν ἐν τῇ θαλάσσῃ κατὰ χώραν κείμεναι βάσεις· β' τῆς μετὰ τὴν πρώτην καταστροφὴν ἐπανορθώσεως ἐν μέρει αὐτῶν, ὧν δεῖγμα ἱκανὸν μέρος τοῦ αὐτοῦ τοίχου καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἐσχαρῶν, καὶ γ' τῆς τελευταίας μεγάλης μεταβολῆς αὐτῶν διὰ τοῦ Σύλλα, ἧς τεκμήριον σαφὲς ὁ ἐντελὴς ἐξαφανισμὸς αὐτῶν ἰδίᾳ κατὰ τὸ ΜΔ μέρος τῆς Ζέας, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις καὶ τῆς μετατροπῆς αὐτῶν τῆς τελευταίας εἰς ἰδιωτικὴν ὅλως χρῆσιν· ἴχνη ἀρίδηλα ἐν πολλοῖς τοῦ λιμένος μέρεσι φαίνονται. Πρὸς δὲ τὸ Ν. μέρος φαίνεται ἐπικαθήμενον ἐπὶ τῶν νεωσοίκων καὶ μέρος Φραγκικοῦ κτίσματος ἀγνώστου χρήσεως, καθ' ὅσον σφόδρα εἶνε ἠλλοιωμένον.

Β'

Ἐνταῦθα ἤδη γενόμενος τοῦ λόγου δὲν δύναμαι νὰ παραλίπω τι ἀναφανὲν μετὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἱδρυμάτων τούτων. Δι' ὅλης δηλ. τῆς ἐρεύνης ταύτης οὐδὲν λείψανον διακοσμήσεως αὐτῶν διεσώθη, πλὴν μεγάλων ἥλων χαλκῶν κατιωμένων, οὐδὲ ἴχνος ἄλλου κατασκευάσματος μαρμαρίνου, οὐδὲ ἐπιγραφικὸν ἄλλο μνημεῖον πλὴν ἀναθηματικῶν τινων ἀναγλύφων. Τούτου αἴτιον αἱ καταστροφαὶ ἃς ὑπέστη τὸ οἰκοδόμημα, αἵτινες ἀφῄρεσαν ἀπ' αὐτοῦ ὅ,τι πολυτιμότερον, ὅτι καταλληλότερον πρὸς ἄλλην χρῆσιν. Ἰδιαιτέρας ὅμως μνείας ἄξια θεωρῶ τἀνευρεθέντα ἀναθηματικὰ ἔργα· τὰ μοναδικὰ ταῦτα κατὰ τοὺς νεωσοίκους εὑρήματα, πρῶτον δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι οὐδὲν ἄλλο παρουσιάσθη ἀντικείμενον ἐκεῖ, ἔπειτα διὰ τὸ εἶδος εἰς ὃ ὑπάγονται εἶτα διὰ τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος, εἰς ἣν εἶνε ἀνατεθειμένα. Τὰ εὑρήματα ταῦτα εἶνε δύο πλάκες λίθου λευκοῦ, ὧν ἡ ἑτέρα, τεθραυσμένη τὸ πλεῖστον εἶνε ἀφιερωμένη εἰς *Δία Φίλιον,* οὗ καὶ τὴν μορφὴν ἀνάγλυφον φέρει εἰς μικρὸν βεβαίως σχῆμα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς προσερχομένους εἰς θυσίαν πρὸς αὐτὸν ἐκ δεξιῶν. Ἡ δ' ἑτέρα πλήρης ἀποτελεῖ τετράγωνον ἔγκοιλον πλαίσιον ἐν ᾧ πάλιν ὁ Ζεὺς καθήμενος καὶ κρατῶν τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, ἐν σχήματι δηλ. Ἀγαθοδαίμονος, καὶ πρὸ αὐτοῦ οἱ πρὸς θυσίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου βωμοῦ προσερχόμενοι, φέρει δὲ ἐπιγραφὴν *Διὶ Μειλιχίῳ.* Πλὴν τούτων πλὰξ μετὰ ὄφεως ἀναγλύφου ἱκανῶς μεγάλη, καὶ τεμάχιον ἄλλην ὁμοίας, καὶ ἐπὶ πωρίνου λίθου μικρὸς ὄφις καὶ ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης ἕτερος ὅμοιος. Ταῦτα καὶ μόνα ταῦτα ἀνευρέθησαν ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ἐν-

τεῦθεν τοῦ τελευταίου τοίχου πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρό τινων δὲ ἐτῶν ἑτέρα πλὰξ μετὰ ὄφεως μετενεχθεῖσα εἰς Ἀθήνας καὶ ἄλλη οὐκ οἶδ' ὅπου διαφυγοῦσα. Οὐδὲν τῶν εὑρημάτων τούτων ὑπερέβη τὸν τοῖχον ἐκεῖνον, πάντα ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῶν νεωσοίκων ἀπεκαλύφθησαν.

Ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τούτων καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις, πείθεταί τις βεβαίως ὅτι ἐλατρεύετο τὸ πάλαι ὁ Ζεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μειλίχιος ὡς ἐξιλαστικὴ θεότης σχετικὴ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Φιλίου Διός, ὅστις καὶ ἀλλαχοῦ ἐλατρεύετο, ὡς χθονία δέ τις θεότης παρίστατο ὑπὸ τὴν μορφὴν ὄφεως ὡς φαίνεται ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τῷ ἐν Ἀθήναις περισωθέντι καὶ ἐπιγραφὴν φέροντι ὑπὲρ ἁπλοῦν τὸν ὄφιν Διὶ Μειλιχίῳ. Ὄπισθεν τῶν νεωσοίκων εἰς οὐ μικρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀπόστασιν, μέχρι τῆς ὁποίας πολλὰ διὰ μέσου θἀπέκειντο καὶ ἱερὰ καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα ἔνθα ἐφάνησαν ἴχνη τινὰ οἰκοδομῆς παλαιᾶς ὑπετέθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῶν μερῶν τούτων ὅτι ἦτο ἱδρυμένον ἱερὸν Διὶ Μειλιχίῳ καὶ ἕτερον Διὶ Φιλίῳ ἐγγὺς ἀλλήλων κείμενα, ἐν οἷς ἀνέκειντο καὶ οἱ ἐν τοῖς νεωσοίκοις ἀνευρεθέντες ἐνεπίγραφοι λίθοι, ὧν τινες κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἀνέκειντο καὶ εἰς κόγχας πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο κειμένας εἰς τὰς λατομείας τὰς ἐκεῖ ὑπαρχούσας. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο, νομίζω ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχηται ἀληθείας ποσῶς ἡ ὑπόθεσις αὕτη, καθ' ὅσον καὶ τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις τῶν ἀνευρεθέντων δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς κόγχας ἐκείνας, οὐδὲ ἄλλως ἐφάνησαν ἀλλαχοῦ ἐν ἄλλαις λατομείαις ὧν βρίθουσι τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ, τοιαῦτα κατασκευάσματα. Διότι τὰ λατομεῖα ὡς τοιαῦτα καθ' ἑκάστην βεβαίως μετέβαλλον ὄψιν, καθ' ἑκάστην μετέβαλλον σχῆμα, ἕνεκα δὲ τούτου θὰ ἠναγκάζοντο εἰς πᾶσαν μεταβολὴν τούτων νὰ μεταβάλωσι καὶ τὴν θέσιν τοιούτων ἀναθημάτων.

Ἐὰν δὲ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ ἱερὰ Φιλίου καὶ Μειλιχίου Διός, διατί ἐγγὺς ἐν τοῖς πέριξ οὐδαμοῦ ἀνευρέθη σχετικόν τι πρὸς ταῦτα εἰμὴ μόνον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῶν νεωσοίκων πάντα καὶ ταῦτα πρὸς τὴν θάλασσαν; Διατί οὐδὲ τεμάχιον τούτων παρουσιάσθη ἐκεῖ ἐπάνω εἰς οὐ μικρὰν ἀπὸ τῶν νεωσοίκων ἀπόστασιν κατὰ τὴν σημερινὴν δηλ. πρὸς τὸ Φάληρον ὁδόν; Ναὸς Ἀσκληπιοῦ δικαιότατα πάνυ ὀρθῶς καὶ ἐπιτυχῶς ἐτέθη ἐκεῖ· διότι μόνον τούτῳ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ ἀνευρέθησαν, μόνον τούτῳ σχετικὰ ἀνάγλυφα, ἐσχάτως δὲ καὶ ἀποκαλυφθέντος ὑπὸ τῶν βροχῶν τοῦ βράχου καὶ σχῆμα ναοῦ, πιθανώτατα τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ ἄλλων σχετικῶν οἰκοδομημάτων. Περὶ τῶν ἀναθημάτων ὅμως ἐκείνων δὲν δύναταί τις εὐκόλως νὰ δεχθῇ ὅτι ἀνέκειντο ἐκεῖ εἰς ἴδιον ἱερόν, εἶτα δὲ μετετοπίσθησαν καὶ

οὕτως ὥστε νὰ εὑρεθῶσιν ἐν τοῖς νεωσοίκοις πάντα δὲν δύναταί τις νὰ δεχθῇ ὅτι θὰ παρημέλουν ταῦτα οὕτως ἐρριμμένα ἐν ἄλλῳ κτιρίῳ οἱ παλαιοί. Ἐκ τούτου κυρίως ὁρμώμενος τείνω νὰ πιστεύσω ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα, ἄλλως οὐχὶ εἰς καλοὺς χρόνους ἀνήκοντα, ἦσαν ἱδρυμένα ἐν τοῖς νεωσοίκοις αὐτοῖς ἐπὶ κογχῶν πρὸς τοῦτο κατεσκευασμένων, μᾶλλον πείθομαι ἐκ τοῦ τόπου, τοῦ οὐχὶ τυχαίου, τῆς εὑρέσεως αὐτῶν, ὅτι συνεδέοντο μετὰ τῶν νεωσοίκων, προερχόμενα ἐκ χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ἴσως δὲ καὶ ἐκ χρόνων, καθ' οὓς ἰδιῶται πλέον ἀνεμίχθησαν εἰς τὰ τοῦ ναυστάθμου ἐκείνου. Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἐπεκράτησε συνήθεια καὶ συνήθεια σεβαστὴ ἀναθημάτων τοιούτων ὅπως καὶ εἰς ἄλλας θεότητας, οἱονεὶ εὐχετικῶν ὑπὲρ τῶν ναυτιλλομένων, οὕτω καὶ εἰς τὸν Δία τόν τε Φίλιον καὶ τὸν Μειλίχιον, ὑπ' αὐτῶν τῶν κυρίων τῶν πλοίων ἱδρυόμενα ἢ ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῶν, ἕνεκα δὲ τῆς συνηθείας ταύτης καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἀνευρεθεισῶν πλακῶν. Ἡ ἑρμηνεία δὲ αὕτη κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον δύναται νὰ γείνῃ δεκτὴ καθ' ὅσον, αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος θεότητες δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὡς ἐξιλαστικαὶ ἐν οἱαδήποτε περιστάσει, ἕνεκα αὐτῆς τῆς ἰδέας αὐτῶν, αὐτῆς τῆς ἐννοίας ἣν καὶ τὰ ὀνόματα μόνα περικλείουσι, μάλιστα δὲ ὡς ἔχουσαν τὴν δύναμιν μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, χθόνιαι θεότητες αὗται, νὰ ἐπαναγάγωσιν εἰς τὴν πατρίαν χθόνα τὸν ἐν θαλάσσῃ χειμαζόμενον.

Οὕτω κατ' ἐμὲ πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ ἀνεύρεσις τῶν λίθων τούτων καὶ ἀνεύρεσις αὐτῶν πάντων ἐντὸς τῶν νεωσοίκων οὐχὶ συνεσωρευμένων βεβαίως ἀλλὰ τῇδε κἀκεῖσε ἐρριμμένων, τοιαύτη δὲ καὶ ἡ ἵδρυσις ἡ ἀνάπτυξις καὶ καταστροφὴ τοῦ μεγίστου τούτου μέρους τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ναυστάθμου μέχρι τῆς ἀποκαλύψεως μικροῦ μέρους αὐτοῦ διὰ τῆς ῥηθείσης ἀνασκαφῆς. Εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ἦτο ἐὰν ἥ τε Κυβέρνησις καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία διὰ παντὸς τρόπου κατώρθουν νἀναδείξωσι τὸ μέγα τοῦτο μνημεῖον, αἴρουσαι τὴν ἐπικαθεσθεῖσαν ἐπ' αὐτὸ νέαν ῥυμοτομίαν, καταρρίπτουσαι τὸν ἀποκλείσαντα τὸν λιμένα τῆς Ζέας καὶ τοὺς νεωσοίκους διατέμνοντα μακρὸν ἐκεῖνον τοῖχον, ἵνα προστεθῇ διὰ τῆς ἀναδείξεως τοῦ μέρους ἐκείνου οὐχὶ εὐτελὴς κόσμος τῇ ἀμοιρούσῃ λειψάνων τοῦ ἀρχαίου βίου πόλει τοῦ Πειραιῶς, ἅμα δ' ὑπάρχῃ μία ἔτι αἰσθητοτέρα ὑπόμνησις καθ' ἑκάστην πᾶσιν ἡμῖν τῶν μεγαλουργιῶν, αἵτινες ἐπετελέσθησαν κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν προγόνων, ἐλατήριον δὲ ἀΐδιον πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς ὁ ὁποῖος: «*τῆς θαλάσσης πρῶτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὡς ἀνθεκτέα ἐστί*».

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ

ΠΕΡΙ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΚΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΞΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΙΝ[1]

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ἐπεσκέφθητε τὴν πόλιν τῶν Παρισίων. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι δὲν γνωρίζετε ἐξ ὄψεως, ἔχετε ὅμως ἐξ ἀκοῆς τὴν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα διαρκῆ ἔκθεσιν βιβλίων πρὸς πώλησιν. Τὸ πεζοδρόμιον τῆς ἀριστερόθεν τοῦ ποταμοῦ παροχθίας ὁδοῦ ὁρίζεται καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ὄχθην ὑπὸ τοίχου ἑνὸς περίπου μέτρου ὕψους. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου τοποθετοῦνται καθ' ἑκάστην πρωΐαν, μέχρι τῆς ἑσπέρας, κιβώτια τετράγωνα πλήρη βιβλίων παλαιῶν, ἢ καὶ νέων, ἀλλὰ μεταχειρισμένων. Ἐνώπιον δὲ τῶν κιβωτίων συνωθοῦνται ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τινὲς ἐπὶ σκοπῷ ἀγορᾶς, πολλοὶ ἐξ ἁπλῆς περιεργείας, ἄλλοι δέ, πτωχοὶ φιλομαθεῖς, πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἐξετάζουν δῆθεν προτοῦ τὰ ἀγοράσωσι.

Ἡ σειρὰ τῶν οὕτω ἐκτιθεμένων κιβωτίων εἶναι μακροτάτη. Ἀπὸ τὴν λεγομένην Βασιλικὴν Γέφυραν, μέχρι τῆς Γεφύρας τοῦ Ἀρχιεπισκοπείου, τὸ πεζοδρόμιον, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ διακόπτεται ὑπὸ ἓξ ἄλλων γεφυρῶν, ἀποτελεῖ ἀδιάκοπον ἐμπορεῖον βιβλίων.

Ἡ ἀτελεύτητος σειρὰ τῶν τετραγώνων κιβωτίων προξενεῖ εἰς τὸν ξένον μεγάλην ἐντύπωσιν, ἀλλ' ὅμως ἡ παρόχθιος ἐκείνη ἀγορὰ παριστᾷ ἐλάχιστον μέρος τῆς κινήσεως τοῦ βιβλιεμπορίου ἐν Παρισίοις. Δὲν ὑπάρχει ἴσως ὁδὸς ὅπου καὶ μὴ βιβλιοπωλεῖον, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐκδοτῶν ἀνάλογος τοῦ τῶν βιβλιοπωλῶν. Ὁ κατάλογος ἀμφοτέρων, εἰς τὸ ὀγκωδέστατον βιβλίον τῶν Παρισινῶν διευθύνσεων, κατέχει τριάκοντα καὶ μίαν στήλας, περιλαμβάνει δὲ περὶ τὰ χίλια διακόσια ὀνόματα καταστημάτων, μικρῶν καὶ μεγάλων. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων πολλὰ ἔχουν διαστάσεις εὐρυτάτας καὶ στρατιὰν ὑπαλλήλων. Ἐάν, κατὰ μέσον ὅρον, ὑπολογίσωμεν ἀνὰ πέντε μόνον ἄτομα δι' ἕκαστον τῶν χιλίων διακοσίων καταστημάτων, ἔχομεν καὶ πάλιν πληθυσμὸν ἓξ χιλιάδων περίπου ἀνθρώπων ἀσχολουμένων εἰς τὸ βι-

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 20 Νοεμβρίου.

βλιεμπόριον, ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Παρισίων. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν τοὺς βιβλιορράπτας, βιβλιοδέτας, βιβλιοκομιστὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἐκ τοῦ ἐμπορίου τούτου ποριζομένους τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἐπιπροσθέσωμεν δὲ καὶ τὰς οἰκογενείας των, δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς πληθυσμόν, τὸν ὁποῖον ὀλίγαι τῶν πόλεών μας ἔχουν. Τοῦτο δὲ χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τοὺς τυπογράφους, τοὺς χαρτοποιούς, τοὺς ξυλογράφους καὶ χαλκογράφους, τοὺς κατασκευαστὰς τυπογραφικῶν χαρακτήρων, ἢ πιεστηρίων, καὶ ὅσους ἄλλους τεχνίτας, τοὺς συνεργαζομένους ἐμμέσως ἢ ἀμέσως πρὸς παραγωγὴν τῶν κατ' ἔτος προστιθεμένων βιβλίων εἰς τὴν ἀπέραντον ποσότητα τῆς προγενεστέρας παρακαταθήκης.

Ἡ ἐτησία αὕτη παραγωγὴ ἐν Γαλλίᾳ εἶναι ὑπερμεγέθης. Ἀληθῶς ἡ Γαλλία προμηθεύει ὕλην πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς πάντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, τὰ δὲ πιεστήριά της δὲν ἐργάζονται διὰ μόνον τὸ *ἔθνος* τῶν Γάλλων. Ἡ ποσότης τῶν κατ' ἔτος ἐξαγομένων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν βιβλίων ἀποτελεῖ κεφάλαιον σπουδαῖον. Ἡ ἀξία των κατὰ τὸ ἔτος 1885 ὑπερέβη, κατὰ τὰς τελωνειακὰς ἐκτιμήσεις, τὸ ποσὸν δέκα ἑπτὰ ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ ἡμίσεος. Κατὰ δὲ τὸ προλαβὸν ἔτος ἦτο αὕτη κατὰ ἓν ἑκατομμύριον καὶ ἥμισυ ὑπερτέρα.

Ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ἡ ἐτησία παραγωγὴ εἶναι οὐχ ἧττον σπουδαία. Ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὸ ἔτος 1885, ἐδημοσιεύθησαν 5640 βιβλία,—εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς 4030,—εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν 16305, δηλαδὴ 6000 περίπου περισσότερα τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ἀμερικῇ ὁμοῦ δημοσιευθέντων. Ταῦτα δὲ ἐξαιρουμένων τῶν ἀπειραρίθμων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὁποίων τοσοῦτος πανταχοῦ καταναλίσκεται χρόνος, ἀφαιρούμενος ἐκ τοῦ δυναμένου ν' ἀφιερωθῇ εἰς ἀνάγνωσιν βιβλίων.

Ἡ τοιαύτη ἀέναος προσθήκη διανοητικῆς τροφῆς εἰς τὴν ἤδη προϋπάρχουσαν ἀκένωτον παρακαταθήκην, συνεπιφέρει τὴν ἀνάγκην διαλογῆς τινος, πρὸς καθοδήγησιν τοῦ ἀναγινώσκοντος πλήθους. Ναὶ μέν, μέγα μέρος τῶν κατ' ἔτος δημοσιευμάτων ἀποτείνεται εἰς εἰδικοὺς κύκλους ἀναγνωστῶν, ὡς (λόγου χάριν) τὰ ἐκπαιδευτικά, τὰ δι' ἑκάστην ἐπιστήμην καὶ τέχνην, ἢ καὶ τὰ πραγματευόμενα ἀποκλειστικῶς περὶ χωριστῆς τινος ἀσκήσεως, διασκεδάσεως ἢ καὶ παιγνιδίου[1]. Ἀλλά, μεθ' ὅλας τὰς ὑποδιαιρέσεις ταύτας, ὑπολείπεται ἀριθ-

[1] Ἰδοὺ περιεργείας χάριν, ἡ καθ' ὕλην διαίρεσις τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ κατὰ τὸ ἔτος 1884 δημοσιευθέντων βιβλίων.

Θεολογικὰ καὶ λόγοι ἱεροκηρύκων..........	847	435
φιλολογικὰ καὶ ἐκπαιδευτικά............	652	255

μὸς μέγας βιβλίων γραφομένων χάριν τῶν πολλῶν. Συγγράμματα ἱστορικά, φιλοσοφικά, θεολογικά, φιλολογικά, ποιήματα καὶ μυθιστορήματα,—πρὸ πάντων μυθιστορήματα,—προστίθενται ἀκαταπαύστως εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἤδη δημοσιευθέντων, παλαιῶν ἢ καὶ νεωτέρων.

Ἐν μέσῳ τῆς τοσαύτης πληθώρας γίνεται καταφανὴς ἡ ἀνάγκη ὁδηγοῦ τινος. Νὰ τ' ἀναγνώσῃ τις ὅλα, ἀδύνατον! Εἰς ὁποῖα νὰ δώσῃ τὴν προτίμησιν;—Οἱ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἀπονεμόμενοι εἰς τὰ νεοφανῆ βιβλία ἔπαινοι δὲν δύνανται, οὔτε ἐνταῦθα, οὔτε ἀλλαχοῦ, νὰ θεωρηθῶσιν ἀσφαλὴς πάντοτε ὁδηγός. Ἀληθῶς, χάρις εἰς τὰς ἐφημερίδας ἢ καὶ ἄλλας αἰτίας, βιβλία τινὰ γίνονται ἐνίοτε τοῦ συρμοῦ, τότε δὲ πάντες νομίζουν ὅτι ὀφείλουν νὰ τ' ἀναγνώσωσιν. Ἀλλὰ πάντα τὰ βιβλία τοῦ συρμοῦ δὲν ἔχουν τὸ δῶρον τῆς μακροβιότητος. Κερδίζουν ἐξ αὐτῶν χρήματα ὁ ἐκδότης καὶ ὁ συγγραφεύς, τοῦτο δὲ ἀναντιρρήτως ἔχει τὴν σπουδαιότητά του, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου λησμονοῦνται τὰ πλεῖστα, οἱ δὲ ἀναγνώσαντες δὲν ἐνθυμοῦνται ἴσως ἐξ αὐτῶν, ἢ τὸν ἀπολεσθέντα πρὸς ἀνάγνωσίν των χρόνον.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τοιαύτης ἀπωλείας χρόνου, πρὸς εὕρεσιν ὁδηγοῦ καλοῦ καὶ χρησίμου, ποικίλαι ἀπόπειραι κατὰ τόπους ἔγειναν καὶ γίνονται. Βεβαίως, ὑπάρχουν ἱστορίαι τῆς φιλολογίας ἑκάστου Ἔθνους, ὑπάρχουν σπουδαῖαι καὶ ἀμερόληπτοι βιβλιοκρισίαι, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπαρκῆ, ἐκεῖ μάλιστα ἔνθα οἱ μὲν ανα-

βιβλία διὰ τοὺς παῖδας..................	813	388
ἱστορικὰ καὶ βιογραφικά................	481	311
μυθιστορήματα	695	934
περὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, μετ' εἰκονογραφιῶν.	373	140
ἐπετηρίδες καὶ δημοσιεύσεις κατὰ φυλλάδια.	247	—
περιηγήσεις καὶ γεωγραφικά..............	239	161
ἐμπορικά, βιομηχανικά, πολιτικὴ οἰκονομία.	253	163
νομικά	129	431
ποιήματα, δράματα, κτλ..................	164	171
ἰατρικά, περὶ ὑγιεινῆς, κτλ.	187	188
φιλολογικαὶ μελέται, μονογραφίαι κλπ.....	320	148
φυσικὰ καὶ μαθηματικά...................	—	92
φυλλάδια καὶ δημοσιεύσεις διάφοροι.......	240	143
τέχναι ἐφηρμοσμέναι εἰς τὴν βιομηχανίαν...	—	100
	5640	4030

Τὰς περὶ βιβλίων πληροφορίας ταύτας, ἐν γένει, ἀρύομαι ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Gazette bibliographique».

γινώσκοντες πολλοί, τοῦ δὲ χρόνου ἡ ἀξία δὲν παραγνωρίζεται. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίως, λόγιοι διάφοροι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ χειραγωγήσωσι τὸν λαόν, ὑποδεικνύοντες βιβλία ἐκλεκτὰ καὶ χρήσιμα. Οὕτως, ὁ περιώνυμος Lubbock ἐσχημάτισε πρό τινος καὶ ἐδημοσίευσε κατάλογον ἐξ ἑκατὸν συγγραμμάτων, ἀρκούντων, κατ' αὐτόν, πρὸς καταρτισμὸν βιβλιοθήκης οἰκογενειακῆς. Ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα ὑπάρχει ἡ ἕξις τοῦ νὰ γίνωνται τὰ πάντα διὰ τῆς κυβερνητικῆς πρωτοβουλίας, ἐπιτροπή, διοριζομένη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, δημοσιεύει κατάλογον ἐπίσημον τῶν συγγραμμάτων, ὅσα κρίνει ἁρμόδια πρὸς ἀπονομὴν βραβείων εἰς τὰ σχολεῖα, ἢ πρὸς σχηματισμὸν τῶν λαϊκῶν βιβλιοθηκῶν.

Ἀλλὰ τῶν τοιούτων μέτρων ἡ χρησιμότης εἶναι βεβαίως περιωρισμένη, οὐδ' ἐκτείνεται πέρα κλάσεών τινων τῆς κοινωνίας. Οἱ πλεῖστοι δὲν παραδέχονται εὐκόλως τὴν ἀνάγκην ὁδηγῶν, συμβούλων καὶ χειραγωγήσεως. Ἄλλως δέ, προκειμένου περὶ διανοητικῆς τροφῆς, εἶναι φυσικὸν ν' ἀκολουθῇ ἕκαστος τὰς ὀρέξεις του. Οὐχ ἧττον ὅμως, ἤθελεν εἶναι εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἠδύνατο πᾶς τις νὰ γνωρίζῃ τί τὸ ἄξιον ἀναγνώσεως, ὅπως μὴ δαπανᾷ τὸν καιρόν του ἀσκόπως καὶ ἀνωφελῶς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιβλαβῶς.

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, συγκρινόμενοι πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, δὲν δυνάμεθα εἰσέτι νὰ καυχηθῶμεν ἐπὶ πληθώρᾳ βιβλίων, μολονότι οὔτε ἔλλειψιν βεβαίως πάσχομεν. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ τοιοῦτος ἡμῶν πλοῦτος εἶναι μέτριος, (ἐνόσῳ δὲν μᾶς γίνεται προσιτώτερος ὁ ἀνεκτίμητος θησαυρὸς τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκληροδότησεν ἡ ἀρχαιότης), διὰ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκλογῆς μεγαλειτέρα, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ εὐκολωτέρα.

Ἀλλὰ παρεκτὸς τῆς ἀνάγκης χειραγωγήσεως ὡς πρὸς τὴν διαλογὴν τῆς ἀναγνωσίμου ὕλης, ὑφίσταται δι' ἡμᾶς καὶ ἄλλη οὐσιωδεστάτη ἀνάγκη.

Ἂς τὸ ὁμολογήσωμεν παρρησίᾳ : Ἀνάγκη νὰ ἐξαφθῇ καὶ νὰ γενικευθῇ παρ' ἡμῖν ἡ ὄρεξις πρὸς ἀνάγνωσιν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, χάρις εἰς τὴν αὔξουσαν διάδοσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἐλαττοῦται βαθμηδὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγραμμάτων Ἑλλήνων, αὐξάνει δὲ ὁ τῶν δυναμένων ν' ἀναγινώσκωσι. Τῆς τοιαύτης αὐξήσεως ἐπωφελοῦνται ἴσως, ἐν μέρει, αἱ ἐφημερίδες ἡμῶν, τῶν ὁποίων ἐπολλαπλασιάσθη πρό τινων ἐτῶν ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ κυκλοφορία. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ, οὐδὲ θὰ προσβληθῶσι βεβαίως οἱ ἡμέτεροι δημοσιογράφοι ἐὰν προσθέσω, ὅτι αἱ στῆλαι τῶν φύλλων των καὶ μόναι δὲν παρέχουν τὴν ἁρμόδιον τροφὴν πρὸς διάπλασιν ἠθικὴν

καὶ διανοητικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἀπαιτεῖται νὰ λάβωμεν πάντες τὴν ἕξιν τοῦ ν' ἀναγινώσκωμεν, παρεκτὸς τῶν ἐφημερίδων, βιβλία χρήσιμα καὶ καλά. Ὅπως λάβωμεν ὅμως τὴν σωτήριον ταύτην ἕξιν, προαπαιτεῖται ἡ ὕπαρξις ὕλης πρὸς ἀνάγνωσιν ἀφθόνου, κινούσης καὶ ἱκανοποιούσης τὴν περιέργειαν.

Ἰδοὺ τί ἀπαιτεῖται. Ἡ ἔλλειψίς του, ἐὰν ἔλλειψις ὑπάρχῃ, δὲν πρέπει νὰ μᾶς φοβίζῃ. Καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν φιλαναγνωστῶν, μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτι σχετικῶς ἐτῶν, ἦτο λίαν περιωρισμένος. Ἡ γενίκευσις τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν, καὶ ὁ κατὰ συνέπειαν πολλαπλασιασμὸς τῆς ἐτησίου παραγωγῆς βιβλίων, εἶναι ἀπόκτημα πρόσφατον τοῦ ἐπεκτεινομένου πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐξετάζοντες δὲ διὰ τίνων μέσων καὶ διὰ ὁποίων ἐνεργειῶν κατωρθώθη ἀλλαχοῦ ἡ γενίκευσις τῆς φιλομαθείας καὶ τῆς ἀναγνώσεως, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ παρηγορηθῶμεν διὰ τὰς ἐλλείψεις τοῦ παρόντος, ἀρυόμενοι ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ξένων ἐθνῶν νέας ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας. Ὅ,τι ἐγένετο ἀλλαχοῦ δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ γίνῃ. Τί δὲ ἁρμοδιώτερον κέντρον πρὸς σκέψιν περὶ τῶν πρακτέων, ἢ ὁ φιλοπρόοδος οὗτος σύλλογος *Παρνασσός*, ἐκ τῆς πεφωτισμένης δραστηριότητος τοῦ ὁποίου τοσαῦτα ἤδη ἐβλάστησαν ἔργα γόνιμα καὶ τοσαῦται ἐπήγασαν ἰδέαι καρποφόροι;

Ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἄλλοτε, τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων ἐξεδίδοντο ὡς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον ἔτι, ἢ ἕως τῆς χθές, δηλαδή, διὰ τῆς ἀρωγῆς φιλομούσων συνδρομητῶν, ἢ χάρις εἰς τὴν γενναιοδωρίαν πλουσίου προστάτου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ βιβλίον ἀφιεροῦτο πομπωδῶς ὑπὸ τοῦ πτωχοῦ συγγραφέως. Χάρις εἰς τὴν ἐκεῖ αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν, οἱ συγγραφεῖς ἤδη, ἐὰν δὲν πλουτίζωσι πάντες, δύνανται ὅμως, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, νὰ ἐξασφαλίσωσι διὰ τοῦ καλάμου τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ἀλλ' ἡ αὔξησις τῶν ἀναγνωστῶν ἐπῆλθε διότι καὶ οἱ συγγραφεῖς, καθόσον ἀπετείνοντο εἰς κύκλον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐρυνόμενον, ἔμαθον νὰ παρέχωσιν εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς των ὕλην πρὸς ἀνάγνωσιν ἑλκυστικὴν καὶ διδακτικὴν συνάμα, τοιαύτην ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ ὠφελῆται τερπόμενος, νὰ αὐξάνῃ τὰς γνώσεις του δαπανῶν εὐαρέστως τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του. Ἀφοῦ ἅπαξ συνειθίσῃ τις εἰς τὸ νὰ εὑρίσκῃ ἡδονὴν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, συναισθάνεται αὐξάνουσαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἔφεσιν τῆς μαθήσεως, ὁ ὁρίζων του εὐρύνεται ἀδιακόπως καὶ ὁ χορτασμὸς ἀνανεοῖ τὴν ὄρεξιν ἀντὶ τοῦ νὰ τὴν κορέσῃ. Ταῦτα πάντα δύνανται νὰ κατορθώσωσιν οἱ συγγραφεῖς.

Οἱ συγγραφεῖς ὅμως εἶναι παραγωγεῖς, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα, ὡς πᾶν ἄλλο ἐμπόρευμα, οὔτε χρησιμοποιοῦνται, οὔτε διαδίδονται κυκλοφοροῦντα, ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ἁρμοδίων πρὸς τοῦτο μεσιτῶν. Ὑπάρχει καὶ διὰ τοὺς συγγραφεῖς χρεία χειραγωγήσεως, ὁδηγίας καὶ ἐνθαρρύνσεως, εἰς τρόπον ὥστε, ἐξ ἑνὸς μὲν τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα παράγουν νὰ εἶναι κατάλληλα πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ καταναλωτοῦ, τοῦ ἀναγινώσκοντος δημοσίου, ἐξ ἄλλου δὲ διὰ νὰ μὴ μένωσι τὰ χειρόγραφά των κεκρυμμένα εἰς τὰ χαρτοφυλάκια, ἢ ἐκτυπούμενα νὰ μὴ γίνωνται βορὰ τῶν σκωλήκων.

Οἱ μεσῖται οὗτοι, οἱ ὁδηγοὶ καὶ χειραγωγοὶ τῶν συγγραφέων εἶναι οἱ ἐκδόται. Ἀλλ' ἐκδότας λέγων ἐννοῶ ἀνθρώπους συναισθανομένους τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐθύνην τοῦ ἔργου των, οὐχὶ ἁπλῶς κερδοσκόπους ἀποβλέποντας εἰς μόνην τὴν ὑλικήν των ὠφέλειαν, ἢ ἐκμεταλλευομέπρὸς τοῦτο τὰς ταπεινὰς ἐνίοτε τάσεις χυδαίας περιεργείας. Ἐννοῶ ἐκδότας ἐμφορουμένους εὐγενοῦς φιλοδοξίας, γνωρίζοντας πῶς νὰ ὠφελῶνται αὐτοὶ ὠφελοῦντες τοὺς ἄλλους, πῶς νὰ ἐκλέγωσι τροφὴν διανοητικὴν ὑγιᾶ καὶ εὔπεπτον πρὸς διάδοσιν μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν των, καὶ κατέχοντας τὸ μυστικὸν τοῦ νὰ ἐξεγείρωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ὄρεξιν τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὴν τοιαύτην τροφήν. Πρὸς τοιούτους ἐκδότας ἀλλαχοῦ τὰ ἔθνη αὐτῶν δὲν ἐθεώρησαν ὡς ἀμοιβὴν ἐπαρκῆ τὸν πλοῦτον μόνον, ὅστις ἐπέστεψε τὴν ἔντιμον καὶ κοινωφελῆ ἐργασίαν των, ἀλλὰ διετήρησαν καὶ διατηροῦν τὴν μνήμην των, ὡς ἀληθῶν εὐεργετῶν. Μεταξὺ τῶν ἀνδριάντων, τῶν κοσμούντων τὸ ἐκ βάθρων ἀνεγερθὲν Δημαρχεῖον τῶν Παρισίων, διαπρέπει ὁ ἀνδριὰς τοῦ Διδότου, τοῦ ἀνυψώσαντος τὸν περιώνυμον οἶκον, τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ Ἑλλὰς ἔμεινεν ἀμέτοχος, — οὐδ' εἶναι ἐπιλήσμων καὶ ἀγνώμων δι' αὐτὰς ἡ Ἑλλάς! Ἐν Σκωτίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου Chambers διαμένει σεβαστὸν καὶ προσφιλές, διότι συνετέλεσε καὶ οὗτος εἰς τὴν διάδοσιν ὑγιῶν καὶ ὠφελίμων γνώσεων, ὄχι μόνον εἰς τὴν πατρίδα του, ἀλλ' ὅπου λαλεῖται ἡ ἀγγλική. Ὁ κατάλογος τῶν παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων βιβλίων μαρτυρεῖ τὴν ἐπιδεξιότητα μεθ' ἧς ἐγνώριζε νὰ συνδυάζῃ τὸ ἴδιον συμφέρον πρὸς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν. Ὁ κατάλογος οὗτος περιέχει συνοπτικὰς καὶ εὐμεθόδους πραγματείας περὶ παντοίων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἀποτελούσας σειρὰν ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐπιγραφὴν «Γνώσεις διὰ τὸν λαόν», (Information for the people) περιέχει συγγράμματα ἱστορικά, ἀπανθίσματα τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας, περιοδικὰ χρησιμώτατα... Καὶ τί δὲν περιέχει! Οὐδ' εἰργάσθη μόνος ὁ Chambers διὰ τῶν ἐκδόσεών του

πρὸς ἐξέγερσιν τῆς πρὸς τὰ βιβλία κλίσεως, ἥτις προηγήθη τῆς τοσοῦτον καταπληκτικῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κύκλου τῶν φιλαναγνωστῶν. Ἠδυνάμην νὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα πολλῶν ἄλλων τοιούτων ἐκδοτῶν εἰς ἁπάσας τὰς πεφωτισμένας χώρας. Διότι πανταχοῦ ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν τοιοῦτοι. Καὶ ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ θὰ ἤμεθα ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες, ἐὰν ἐλησμονοῦμεν ὅσην εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν εἰς τοσούτους φιλοπάτριδας ἐκδότας καὶ τυπογράφους, οἵτινες καὶ πρὸ τῆς ἐθνεγερσίας ἡμῶν καὶ μετ' αὐτήν, εἰργάσθησαν, ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων δυσχερειῶν, πρὸς φωτισμὸν τοῦ ἔθνους. Τόσῳ δὲ μεγαλείτεραι αἱ δυσχέρειαι κατὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐκεῖνοι νὰ παλαίσωσι, καθόσον τὰ πάντα παρ' ἡμῖν ἦσαν εἰς τὴν ἀρχήν των. Ἤδη, καθόσον ἐν γένει προοδεύομεν, κατὰ τοσοῦτον καὶ τῶν ἡμετέρων ἐκδοτῶν τὸ ἔργον δύναται νὰ καταστῇ μεγαλείτερον καὶ καρποφορώτερον. Ἂς εὐχώμεθα νὰ τοὺς ἴδωμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τρεπομένους εἰς μίμησιν ὑποδειγμάτων ὁποῖα τὰ μνημονευθέντα. Εἰς τοὺς μέλλοντας Διδότους καὶ Chambers τῆς Ἑλλάδος θὰ στήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἀνδριάντας, ὅταν διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν καλῶν βιβλίων κατορθώσωσι νὰ γενικεύσωσι παρ' ἡμῖν τὴν ἕξιν τῆς ἀναγνώσεως καὶ τὴν διάδοσιν τῶν φώτων.

Παρεκτὸς τῶν ἐκδοτῶν, οἵτινες ὁπωσδήποτε ἀποβλέπουν καὶ ὀφείλουν ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον, συνετέλεσαν μεγάλως ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸς γενίκευσιν τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν, ἑταιρίαι διάφοροι ἐπὶ τούτῳ συστηθεῖσαι. Εὐεργετικωτέρα πασῶν ἦτο «ἡ πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων» (Society for the diffusion of Useful Knowledge) ἱδρυθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης. Ἡ ἑπομένη περικοπὴ ἐξ ἀγγελίας εἰδοποιούσης τὴν ἔκδοσιν περιοδικοῦ εὐθηνοῦ, καταδεικνύει τόν τε σκοπὸν καὶ τὰ μέσα ἐνεργείας τῆς ἑταιρίας ἐκείνης. «Ἀναλαμβάνομεν τὴν δημοσίευσιν ταύ»την, λέγει ἡ ἀγγελία, ἐλπίζοντες ὅτι πολλοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν »οὔτε μέσα ἄφθονα οὔτε ὥρας πολλὰς διαθεσίμους, θὰ παρακινηθῶσιν »εἰς ἀγορὰν καὶ εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν. Τὰ μέχρι τοῦδε »δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς ἑταιρίας βιβλία ἀποτείνονται, ὡς ἐπὶ τὸ »πολύ, εἰς ἀναγνώστας ἔχοντας τὴν πρόθεσιν καὶ τὸν καιρὸν ν' ἀπο»κτήσωσι γνώσεις μεταδιδομένας εἰς αὐτοὺς συνοπτικῶς καὶ εὐμε»θόδως. Ἀλλὰ παρεκτὸς τῶν τοιούτων, ὑπάρχουσι πολλοὶ δυνάμενοι »μὲν νὰ δαπανῶσιν ἡμίσειαν ὥραν καθ' ἑκάστην πρὸς ἀνάγνωσιν ἐφη»μερίδων, μὴ ἔχοντες ὅμως τὴν διάθεσιν ἢ τὴν συνήθειαν ν' ἀνοίγωσι »ποτὲ καὶ βιβλίον. Χάριν αὐτῶν δημοσιεύομεν τὸ τερπνὸν καὶ διδα-

»κτικὸν περιοδικὸν τοῦτο, πιστεύοντες ὅτι οὕτω τοῖς παρέχομεν τὸ »μέσον τοῦ νὰ ἐφιστῶσιν ἐνίοτε τὴν προσοχήν των εἰς ἀντικείμενα »ὑψηλότερα καὶ ὑγιέστερα, ἢ τὰς ἐμπαθεῖς συζητήσεις τῆς πολιτικῆς »καὶ τὰς νοσηρὰς λεπτομερείας ἀπεχθῶν κακουργημάτων».

Τοιοῦτο τὸ πρόγραμμα τῆς ἑταιρίας ἐκείνης. Τὸ ἐπραγματοποίησε δὲ ὄχι μόνον διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ της, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ, καὶ διὰ σειρᾶς ἔργων ἱστορικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ τερπνὸν συνεδυάζετο πάντοτε μετὰ τοῦ ὠφελίμου. Τῆς ἑταιρίας ψυχὴ καὶ στύλος ἐχρημάτισεν ἄγγλος λόγιος, ὁ Charles Knight, ἐμφορούμενος τῆς εὐγενοῦς ἰδέας τοῦ νὰ διαδώσῃ τὰ φῶτα εἰς τὴν πατρίδα του. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ ἑταιρία διελύθη, αἱ δὲ δημοσιεύσεις της ἐλησμονήθησαν ἴσως, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ ὕπαρξίς της καὶ αἱ ἐκδουλεύσεις τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Διότι, πρὸ πεντήκοντα ἢ ἑξήκοντα ἐτῶν, οἱ Ἄγγλοι δὲν ἦσαν ὅσον σήμερον φιλαναγνῶσται. Σήμερον, ἐὰν ἐπισκεφθῆτε τὴν Ἀγγλίαν, θὰ ἴδῆτε τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς ὑπαλλήλους ἀπερχομένους κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν ἐκ τοῦ γραφείου εἰς τὴν οἰκίαν των, διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἢ τοῦ λεωφορείου, μὲ τὸ βιβλίον εἰς χεῖρας. Τὰ δὲ Σάββατα λαμβάνει διαστάσεις φορτίου ἡ προμήθεια βιβλίων καὶ περιοδικῶν, τὰ ὁποῖα φέρουν κατ' οἶκον ὅπως ἐπωφεληθῶσι τῶν ὡρῶν σχολῆς τῆς Κυριακῆς. Οἱ ἐργάται καὶ οἱ χειρώνακτες ἀκολουθοῦν τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα. Συχνάκις θὰ ἴδῆτε τὸν ἁμαξηλάτην διακόπτοντα τὴν ἀνάγνωσιν ὅπως, ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ του καθίσματος, ἀκούσῃ τὰς διαταγὰς τοῦ πελάτου, εἰς τὴν θύραν τοῦ ὁποίου ἐπερίμενε. Ταῦτα εἰς τὰς ὁδούς. Τί δὲ καὶ πόσον ἀναγινώσκεται ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, δύνασθε νὰ εἰκάσητε ἐκ τῆς ποσότητος τῶν κατ' ἔτος ἐκδιδομένων βιβλίων, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιβλιοπωλείων καὶ ἐκ τῆς καταπληκτικῆς κυκλοφορίας τῶν δανειστικῶν βιβλιοθηκῶν. Ὑπάρχουν τοιαῦτα καταστήματα ἀγοράζοντα κατὰ ἑκατοντάδας καὶ κατὰ χιλιάδας τὰ ἀντίτυπα τῶν καλῶν νεοφανῶν συγγραμμάτων. Τοσοῦτον τὸ πλῆθος τῶν συνδρομητῶν καὶ τοσαύτη ἡ ἕξις τοῦ ἀναγινώσκειν ἐν Ἀγγλίᾳ! Ἡ δὲ ἕξις αὕτη, μὴ τὸ λησμονῶμεν, δὲν ἐπεκράτει κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα. Ὀφείλεται, κατὰ μέγιστον μέρος, εἰς τὰς πεφωτισμένας ἐνεργείας ἐκδοτῶν, οἷος ὁ Chambers, καὶ ἑταιριῶν, οἷα ἡ πρὸς διάδοσιν κοινωφελῶν γνώσεων.

Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία δὲν μᾶς παρέχει μόνη τοιαῦτα παραδείγματα πρὸς μίμησιν. Ἰδοὺ τοιοῦτον ἐκ Γαλλίας, ἡ φερώνυμος τοῦ Φραγκλίνου

ἑταιρία. Ἡ ἱστορία τῆς ἑταιρίας ταύτης εἶναι περίεργος ἅμα καὶ διδακτική. Κατὰ τὸ ἔτος 1861 εἷς ἁπλοῦς λιθογράφος τῶν Παρισίων συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ συνεταιρισθῇ μετά τινων συναδέλφων του, ὅπως ἀγοράζωσιν ἀπὸ κοινοῦ βιβλία, τῶν ὁποίων μαθόντες τὴν ὕπαρξιν ἐπεθύμουν νὰ λάβωσι γνῶσιν. Ἡ μικρὰ ἑταιρία συνεκροτήθη καὶ ἐπέτυχε. Μαθὼν τὴν ἐπιτυχίαν πεφωτισμένος τις καὶ γενναῖος φίλος τῆς προόδου, ὁ στρατηγὸς Favé, παρεκάλεσε τὸν φιλομαθῆ λιθογράφον νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ πρὸς ἵδρυσιν δύο παρομοίων ἑταιριῶν εἰς δύο μικρὰς κώμας τῆς Γαλλίας. Τὸ πρᾶγμα ἐπέτυχε καὶ πάλιν, ἀπεδείχθη δὲ οὕτω ὅτι ὁ σχηματισμὸς βιβλιοθηκῶν διὰ τὸν λαὸν ἦτο ἐφικτὸς εἰς μικροὺς συνοικισμοὺς ὅσον καὶ ἐντὸς τῶν μεγαλοπόλεων. Ὁ σκοπὸς ἦτο «νὰ συγκροτηθῶσι κέντρα κατάλληλα πρὸς παίδευσιν »καὶ μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, νὰ ἱδρυθῶσιν ἀπέναντι τῶν καπηλείων βι»βλιοθῆκαι, νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ στοιχεῖον ἠθικοποιή»σεως, ἀνυψώσεως καὶ ἀναπτύξεως, ὅ ἐστι τὸ καλὸν βιβλίον». Ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἡ μικρὰ ἑταιρία τοῦ λιθογράφου μετεσχηματίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1862, χάρις εἰς τὴν πρόθυμον σύμπραξιν πολλῶν ἀνδρῶν ὑψηλῆς περιωπῆς, εἰς τὴν ἑταιρίαν Φραγκλίνου. Ὡς πρόγραμμα ἔχει αὕτη τὸν ἐν Γαλλίᾳ πολλαπλασιασμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν πρὸς χρῆσιν τοῦ λαοῦ. Ὅθεν σχηματίζει καὶ δημοσιεύει καταλόγους συγγραμμάτων ἁρμοδίων διὰ τὰς τοιαύτας βιβλιοθήκας, ἐνθαρρύνει διὰ χρηματικῆς συνδρομῆς τὴν ἔκδοσιν ἔργων κοινωφελῶν καὶ τὴν μετάφρασιν ἐκλεκτῶν ξένων συγγραμμάτων, δωρεῖται δέ, ἀναλόγως τῶν μέσων της, βιβλία εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ λαοῦ, ἢ προμηθεύει τοιαῦτα ἐπὶ πληρωμῇ, ἀλλ' εἰς τιμὰς συγκαταβατικὰς καθ' ἃς ἔχει συμβάσεις μετὰ ἐκδοτῶν καὶ βιβλιοπωλῶν. Ἐπὶ τέλους ἐκδίδει περιοδικὸν πρὸς χρῆσιν καὶ ὁδηγίαν τῶν κατὰ τόπους λαϊκῶν βιβλιοθηκῶν.[1] Τὰ μέλη τῆς ἑταιρίας δὲν ὑποχρεοῦνται εἰς συνδρομὴν ἀνωτέραν τῶν δέκα φράγκων κατ' ἔτος. Ἐν τούτοις, ἀπὸ τοῦ 1868 μέχρι τοῦ 1885, εἰς διάστημα δέκα ὀκτὼ ἐτῶν, ἡ ἑταιρία ἐπρομήθευσεν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ λαοῦ τόμους 107,000 δωρεάν,—ἐπὶ πληρωμῇ δὲ ἀλλ' εἰς ὅρους συγκαταβατικούς, τόμους 493,000. Ὅ ἐστί, διένειμεν, ἐν συνόλῳ, εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις τῆς Γαλλίας, πρὸς χρῆσιν τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας βιβλίων, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία συνεποσοῦτο εἰς 1,172,000 φράγκων. «Καὶ ἂς μὴ λησμονηθῇ, λέγει

[1] Journal des bibliothèques populaires, publié par la société Franklin, pour la propagation des bibliothèques populaires, paraissant une fois par mois, Paris. 1 Rue Christine.

ἡ ἔκθεσις ἐξ ἧς ἀρύομαι τὰς πληροφορίας ταύτας,[1] «ὅτι μεταξὺ τῶν »οὕτω διαδοθεισῶν ἑξακοσίων χιλιάδων βιβλίων, ἡ ἑταιρία προσεπά»θησεν ἀείποτε νὰ μὴ εἰσχωρήσῃ οὐδὲ ἕν, δυνάμενον νὰ διαστρέψῃ »τὴν διάνοιαν, νὰ διαφθείρῃ τὴν καρδίαν, ἢ νὰ διαταράξῃ τὴν συν»είδησιν οὐδενὸς ἀγνώστου».

Αἱ ὑπὸ τῆς ἑταιρίας Φραγκλίνου διατρεφόμεναι βιβλιοθῆκαι δὲν εἶναι αἱ μόναι ὑπάρχουσαι ἐν Γαλλίᾳ. Καὶ εἰς τὰς ἄλλας δὲ πεπολιτισμένας χώρας αἱ τοιαῦται βιβλιοθῆκαι πολλαπλασιάζονται πρὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίως εὐδοκιμοῦν τὰ ἀξιόλογα συνεντευκτήρια τοῦ λαοῦ, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Mechanics Institutes*, εἰς τὰ ὁποῖα καθ' ἑκάστην ἑσπέραν παρέχεται εἰς τὸν ἐργατικὸν λαὸν ἀναψυχὴ ἐξευγενιστική. Ἀναγνώσματα δημόσια, παραδόσεις πρακτικαὶ καὶ σκόπιμοι, βιβλία ἐκλεκτὰ πρὸς ἀνάγνωσιν, ἀνυψοῦν ἐκεῖ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἐργάτου, μετὰ τὴν παῦσιν τῆς ἐργασίας του πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Τοιοῦτος ὁ σκοπὸς καὶ τῆς παρ' ἡμῖν *ἑταιρίας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ* ἑταιρίας ἀξίας πάσης ὑποστηρίξεως, ὅπως δυνηθῇ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ καλὸν πρόγραμμά της, ἐπωφελουμένη τῶν ἐνθαρρυντικῶν παραδειγμάτων ὅσα ἀλλαχοῦ δύναται νὰ εὕρῃ πρὸς καθοδήγησίν της.

Περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου πολλὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν χωρὶς νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ θέματος τῆς σημερινῆς ἡμῶν συνδιαλέξεως. Διότι καὶ οὕτω ὁ λόγος ἤθελεν εἶναι πάντοτε περὶ τῆς διαδόσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν φώτων, περὶ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς πρὸς μάθησιν περιεργείας, περὶ γενικεύσεως τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν. Καθόσον ἐπεκτείνεται ὁ κύκλος τῶν ἀναγνωστῶν, κατὰ τοσοῦτον διευκολύνεται ἡ συγγραφὴ καὶ ἡ δημοσίευσις καλῶν βιβλίων. Καθόσον δὲ πολλαπλασιάζονται τὰ καλὰ βιβλία, κατὰ τοσοῦτον θ' αὐξάνῃ ἡ ζήτησις καὶ ἡ ἐξόδευσίς των. Ταῦτα πάντα ἀλληλένδετα. Καθ' οἵαν δήποτε διεύθυνσιν καὶ ἂν στραφῶσιν αἱ πρὸς διάδοσιν τῶν φώτων ἐνέργειαι, θ' ἀπολήξωσιν εἰς τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ἐνέργειαι δὲ τοιαῦται οὐδέποτε ἔπαυσαν γινόμεναι καὶ παρ' ἡμῖν. Τὸ ζήτημα εἶναι ἐὰν ἐνίοτε γινόμεναι ἀλλέως δὲν ἤθελον ἀποβῇ πλέον τελεσφόροι, ἐὰν ἦσαν πάντοτε ὅσον ἀπῃτεῖτο πρακτικαὶ καὶ μεθοδικαί, ἐάν, ἐν ἑνὶ

[1] Ἴδε La societé Franklin et son oeuvre; Rapport présenté au nom du conseil d' administration à l' assemblée générale du 13 Avril 1886. Σημειωτέον ὅτι ἡ γενναιοδωρία τῆς Ἑταιρίας ταύτης ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν στρατώνων καὶ τῶν στρατιωτικῶν φυλακῶν καὶ νοσοκομείων.

λόγῳ, ἐνυπῆρχε πάντοτε εἰς τὰς τοιαύτας ἐνεργείας ἡ ἀπαιτουμένη σκοπιμότης.

Σκοπιμότης! Ἀγνοῶ κατὰ πόσον ἡ λέξις ἔχει τ' ἀπαιτούμενα προσόντα ὅπως μὴ καταδικασθῇ ὡς ἐξοβελιστέα, ἀλλ' ὅμως πόσον μεγάλη ἡ σημασία της, καὶ πόσον δύσκολος ἡ ἐφαρμογή της! Ἐὰν ἐφηρμόζετο εἰς ὅλας ἡμῶν τὰς πράξεις, πόσον αὗται θ' ἀπέβαινον καρποφορώτεραι! Ἰδοὺ πρόχειρον παράδειγμα, ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ βιβλίων, τί γίνεται καὶ τί ἠδύνατο νὰ γείνῃ διὰ τῆς γενναιοδωρίας τῶν «φιλομούσων συνδρομητῶν».

Γνωρίζομεν πάντες, ἐξ ἰδίας ἕκαστος πείρας, ὑπὸ τίνων αἰσθημάτων καταλαμβανόμεθα ὁπόταν μᾶς παρουσιασθῇ ἀγγελία πρὸς ὑπογραφήν. Ὑπογράφομεν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐνίοτε δὲ καὶ πληρόνομεν, ἀλλ' ὑπογράφομεν καὶ πληρόνομεν ἀσκόπως, παρακινούμενοι ἁπλῶς καὶ μόνον ἢ ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν προϋπογραψάντων ἢ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ μὴ δυσαρεστήσωμεν τὸν συλλέγοντα ὑπογραφάς.

Ἔλαβα καὶ ἄλλοτε ἀφορμὴν ν' ἀναφέρω τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Μανούσου, τὸ ὁποῖον φίλος μου σεβαστὸς πρὸ ἐτῶν μοὶ μετέδωκε. Ὁ φίλος μου ἐπεσκέπτετο τὸν Κον Μανοῦσον, ὅτε εἰσῆλθέ τις κρατῶν ἀγγελίαν περὶ ἐκδόσεως βιβλίου. Ὁ καθηγητὴς ὑπέγραψεν ἄνευ δισταγμοῦ καὶ χωρὶς νὰ ρίψῃ ἓν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἐντύπου ἀγγελίας, προτείνων δὲ αὐτὴν εἰς τὸν φίλον μου, Ὑπόγραψε, λέγει καὶ σύ. Ἀλλὰ περὶ τίνος πρόκειται; Ὁποῖον τὸ βιβλίον;—Ὑπόγραψε!—Ὁ φίλος μου νομίσας ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἀγνώστου εἰς αὐτὸν συγγραφέως, ἐνέπνεε τὰ πιστὰ εἰς τὸν Κον Μανοῦσον, ὑπέγραψε, ὁ δὲ κάτοχος τῆς ἀγγελίας ἀπεσύρθη ηὐχαριστημένος.—Ὅταν σοῦ ζητεῖται συνδρομὴ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίου, ἐπρόσθεσε τότε ὁ καθηγητής, μὴ πολυεξετάζῃς, ὑπόγραφε! Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ δημοσιεύωνται βιβλία. Θὰ δημοσιευθῶσι πολλαὶ οὕτω ἀνοησίαι, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν θὰ ἔχωμεν καὶ κανὲν χρήσιμον σύγγραμμα.

Ἴσως δὲν εἶχε ἄδικον ὁ σοφὸς καθηγητής. Νομίζω ὅμως ὅτι γινόμεναι μετὰ πλειοτέρας σκοπιμότητος αἱ συνδρομαὶ πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων ἠδύναντο νὰ πραγματοποιήσωσι τὸν σκοπόν του εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον. Πρὸς τοῦτο ἀπεπειράθην ἄλλοτε νὰ διαγράψω σχέδιον, κατὰ μίμησιν Ἰταλικοῦ συνεταιρισμοῦ, προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ διασήμου Mamiani καὶ σκοποῦντος τὴν δημοσίευσιν καλῶν καὶ κοινωφελῶν βιβλίων [1]. Τὸ σχέδιόν μου ἐκεῖνο ἀπέβλεπεν ἰδίως τὰς ἐν

[1] Ἡ ἑταιρία αὕτη ἐπωνομάζετο Società promotrice degli studi filosofici e letterari.

τῷ ἐξωτερικῷ Ἑλληνικὰς κοινότητας, εἰς τὰς ὁποίας στηρίζουν κατ' ἐξοχὴν τὰς ἐλπίδας των οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκτυπούντων ἀγγελίας. Βάσις αὐτοῦ ἦτο ἡ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν συνδρομῶν ἐπίτευξις διπλοῦ ἀποτελέσματος: ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν συνεταιρισθησομένων ἀπὸ τὴν ἐνόχλησιν τοῦ νὰ ὑπογράφωσιν εἰς ἀγγελίας, ἐξ ἄλλου δὲ (καὶ πρὸ πάντων), τῆς δημοσιεύσεως βιβλίων καλῶν, περισσοτέρων τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τὰς ἀνοησίας, τῶν ὁποίων τὴν ἐμφάνισιν ὑπέθαλπεν ἐξ ἀνάγκης ἡ ἀπεριόριστος ἐλευθεριότης τοῦ Κου Μανούσου. Κατὰ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σχέδιον ἀπετελεῖτο ἑταιρία ἐκ μελῶν συνεισφερόντων ὡρισμένον τι ποσὸν κατ' ἔτος, ὡς ἐλάχιστον ὅρον, διηυθύνετο δὲ ὑπὸ συμβουλίου ὀλιγομελοῦς, δυναμένου νὰ δαπανᾷ τὸ ὅλον ἢ μέρος τῶν ἐτησίων προσόδων τῆς ἑταιρίας πρὸς συνδρομὴν ἢ ἀγορὰν νεοφανῶν βιβλίων, ὀλίγων ἢ πολλῶν κατὰ τὴν κρίσιν του, ἢ καὶ νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν ὅλην δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως κοινωφελοῦς τινος συγγράμματος. Περιττὸν νὰ ἐκθέσω τὰς λεπτομερείας πάσας τοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον διῃρεῖτο εἰς κεφάλαια καὶ ἄρθρα, καθ' ὅλην τὴν τάξιν, διαμένει ὅμως εἰς κατάστασιν σχεδίου εἰσέτι. Ὀφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι παρουσιάζει καὶ τοῦτο τὴν δυσκολίαν τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν εἰς πᾶσαν οἵαν δήποτε νέαν ἐπιχείρησιν: τὴν δυσκολίαν τῆς διευθύνσεως, τῆς εὑρέσεως τῶν ἁρμοδίων προσώπων πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου. Ἄλλως, τὸ σχέδιον δὲν ἦτο κακόν, θὰ ἦτο δὲ καλλίτερον ἔτι ἐὰν τὸ πρόγραμμά του περιωρίζετο εἰς σκοπὸν εἰδικόν, τὴν ἔκδοσιν, φέρ' εἰπεῖν, σειρᾶς βιβλιαρίων ἁπλῶν, εὐμεθόδων καὶ εὐαναγνώστων, περιεχόντων γνώσεις κοινωφελεῖς. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἔλλειψις παραδειγμάτων ξένων πρὸς μίμησιν. Ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοιούτων ἔργων δύναται εὐκολώτερον καὶ ἀσφαλέστερον νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς πρωτοβουλίας ἐκδοτῶν, ἢ δι' ἑταιριῶν, θὰ ἐπιτευχθῇ δὲ ἅμα (τὸ ἐπαναλαμβάνω) οἱ ἐκδόται ἡμῶν μάθωσι καλῶς τὴν τέχνην τοῦ νὰ ὠφελῶνται ὠφελοῦντες. Ὅτι βαδίζομεν πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν συμπτωμάτων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἤδη ἀρξαμένη ἔκδοσις τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης». Ἂς εὐχώμεθα πλήρη ἐπιτυχίαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην ταύτην, ἂς ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι θὰ ἐμμείνῃ μέχρι τέλους πιστὴ εἰς τὸ πρόγραμμά της, «ἐκδίδουσα ἔργα *ἀληθῶς ὠφέλιμα τῇ Ἑλληνικῇ Κοι»νωνίᾳ*, εἰς τιμὰς προσιτὰς καὶ εἰς τοὺς μὴ δυναμένους νὰ δαπανή»σωσιν ἀνέτως πρὸς ἀγορὰν βιβλίων». Ἡ ἐπιτυχία τοιούτων ἐπιχειρήσεων θὰ ἐπισπεύσῃ καὶ παρ' ἡμῖν τὴν γενίκευσιν τῆς ἕξεως καὶ τῆς ὀρέξεως τοῦ ἀναγινώσκειν. Οὕτω δὲ θ' ἀπολήξωμεν βαθμηδὸν εἰς τὸ

εὐάρεστον καὶ ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα, ὅτι θὰ ὑπάρχωσι βιβλιοπωλεῖα εἰς ἑκάστην πόλιν, εἰς ἑκάστην κωμόπολιν, εἰς ἑκάστην γωνίαν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι εἰς τοὺς σιδηροδρόμους, ἐπὶ τῶν ἀτμοπλοίων, οἱ ἐπιβάται θὰ ἔχωσιν, ὡς ἀλλαχοῦ, ἐφόδια βιβλίων πρὸς ἀνάγνωσιν, εἰς δὲ τὰς οἰκίας—πρὸ πάντων εἰς τὰς οἰκίας,—θὰ ὑπάρχῃ πανταχοῦ μικρὰ μὲν ἀλλ' ἐκλεκτὴ βιβλιοθήκη, ἀποτελοῦσα τὴν κυρίαν τέρψιν τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου.

Δὲν λέγω ὅτι δὲν πωλοῦνται ἐνίοτε βιβλία καὶ σήμερον ἔτι εἰς ἀπόκεντρα τῆς Ἑλλάδος μέρη. Συνέπεσε νὰ συναντήσω πλάνητας βιβλιοπώλας εἰς μικρὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις. Εἶδα τοιούτους ἐκθέτοντας τὸν δίσκον των καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ Πειραιῶς ἀναχωρούντων ἀτμοπλοίων. Ἀλλ' ὁποῖα εἶναι τὰ πωλούμενα παρ' αὐτῶν βιβλία; Ὁ Μπερτόδουλος, ὁ Μπερτολδῖνος, ἡ φυλλάδα τοῦ Γαϊδάρου, ὁ Συντίπας, ὁ Ναστραδὶν Χότσας, ὁ Ὀνειροκρίτης. Πωλοῦνται παρεκτὸς τούτων καὶ μεταφράσεις γαλλικῶν μυθιστορημάτων, οὐχὶ τῶν ἐκλεκτοτέρων ἢ ἠθικωτέρων, μεταφράσεις αἵτινες, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οὔτε ὡς ὑπόδειγμα γλώσσης ἢ ὕφους δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὠφέλιμοι. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως ἡ ἐξόδευσις αὐτῶν εἶναι μικροτέρα, ὡς πληροφοροῦμαι, τῆς τῶν ἄλλων βιβλίων τὰ ὁποῖα ἐμνημόνευσα. Εἰς τὰ ὄντως διασκεδαστικὰ βιβλία ἐκεῖνα δὲν θέλω νὰ προσάψω τὸν ἐλάχιστον μῶμον. Χρεωστοῦμεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν εἶναι πρὸς τιμὴν ἡμῶν τοῦτο,—ὅτι δηλαδὴ μετὰ ἑξήκοντα ἐτῶν ἀνεξαρτησίαν, μετὰ τὴν γενομένην κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐξάπλωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὅταν ἀναγινώσκῃ προτιμᾷ τὰ ἀναγνώσματα τὰ ὁποῖα μᾶς ἐκληροδότησεν ἡ παρελθοῦσα ἑκατονταετηρίς.

Διατί ἆρά γε τοῦτο; Διατὶ οἱ μεταπράται βιβλίων δὲν φέρουν ἐντὸς τοῦ σάκκου, ἢ ἐπὶ τοῦ δίσκου των, βιβλιάρια χρησιμώτερα ἢ ἁρμοδιώτερα πρός τε τὰς ἀνάγκας τῆς παρούσης ἐποχῆς καὶ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν, ἡ ὁποία ἀναντιρρήτως ἐπῆλθεν ἀφ' ἧς ἐποχῆς μετεφράζετο πρὸς τέρψιν τῶν Ἑλλήνων ὁ Μπερτόδουλος;—Βιβλία ἐγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν πολλὰ ἔκτοτε. Διατί δὲν ζητοῦνται ταῦτα καὶ δὲν ἀναγινώσκονται παρὰ τοῦ λαοῦ; Διατί οἱ μεταπράται βιβλίων πολλαπλασιαζόμενοι δὲν χρησιμοποιοῦνται πρὸς διάδοσιν τῶν νεωτέρων τούτων προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας;

Πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας δύνανται ἴσως νὰ προταθῶσι δύο λόγοι.

Ὁ πρῶτος, ὄχι ὅμως νομίζω ὁ κυριώτερος, εἶναι ὅτι τὸ βιβλιεμπόριον δὲν ἀνεπτύχθη οὔτε διωργανώθη εἰσέτι παρ' ἡμῖν, ὅσον ἔπρεπε

καὶ ἦτο δυνατόν. Οἱ ἐκδόται καὶ οἱ βιβλιοπῶλαι δὲν ἐμελέτησαν, ὡς φαίνεται, οὔτε ἐκμεταλλεύονται εἰσέτι ἀρκούντως τοὺς ἀπαραιτήτους εἰς πᾶν ἐμπόριον ὅρους ἐπιτυχίας, τοὺς ἐξαρτωμένους ἀπὸ τὴν σχέσιν μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, ἀλλ' οὔτε καταγίνονται ἐπαρκῶς εἰς τὸ πῶς νὰ φέρωσι τὸ ἐμπόρευμά των εἰς γνῶσιν καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἀγοραστοῦ. Θὰ μοὶ ἀντιταχθῇ ἴσως εἰς ταῦτα ἡ ἐπιτυχία νέων τινῶν δημοσιεύσεων, μὴ ἀποκλειστικῶς διδακτικῶν, καὶ ἡ αὐξάνουσα χρῆσις τοῦ μέσου τῶν εἰδοποιήσεων διὰ τῶν ἐφημερίδων. Ἀναγνωρίζω τὸ ὀρθὸν ἀμφοτέρων τῶν ἀντιρρήσεων καὶ τὰς παραδέχομαι, ὡς πρόσθετον ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς πρόοδον. Ἀλλ' οὐχ ἧττον, μένει ἀληθὲς ὅτι οὔτε αἱ εἰδοποιήσεις διαδίδονται ὅσον ἀλλαχοῦ, οὔτε κατάλογοι βιβλίων νεοφανῶν, ἢ καὶ παλαιῶν, κυκλοφοροῦν ὡς ἀλλαχοῦ, οὔτε (τοῦτο δὲ τὸ κυριώτερον προκειμένου περὶ τοῦ λαοῦ καὶ περὶ χώρας ὁποία ἡ ἡμετέρα,) οὔτε χρησιμοποιεῖται ἀναπτυσσόμενον τὸ πρόχειρον μέσον τῶν πλανήτων βιβλιοπωλῶν, τῶν γυρολόγων, ὡς τοὺς ὀνομάζομεν. Ὁ βιβλιοπώλης τῶν Ἀθηνῶν, ἢ τῶν Πατρῶν ἢ τῆς Ἑρμουπόλεως, περιμένει μέχρις οὗ μάθῃ ἐκ τύχης ὁ ἀγοραστὴς τὴν ὕπαρξιν βιβλίου τινὸς καὶ ἔλθῃ νὰ τὸ ζητήσῃ, ἢ ἀρκεῖται εἰς τὸ κέρδος τὸ ὁποῖον παρέχουν τὰ διδακτικὰ βιβλία. Ὁ ὀργανισμὸς ὅστις ἐφηρμόσθη εἰς τὴν πώλησιν ἐφημερίδων διὰ τῶν παίδων ἠδύνατο, νομίζω, ἐπεκτεινόμενος νὰ ἐφαρμοσθῇ κάλλιστα καὶ εἰς τὴν πώλησιν βιβλίων. Εἰς τοὺς σιδηροδρομικοὺς σταθμοὺς τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὑπηρεσία τῶν βιβλιοπωλείων εἶναι πρὸ ἐτῶν ἀνατεθειμένη εἰς παῖδας, τοῦτο δὲ χάρις εἰς τὸν πρακτικὸν νοῦν τοῦ ἀναλαβόντος τὴν σύστασιν τῶν τοιούτων βιβλιοπωλείων βαθυπλούτου ἤδη ἐκδότου Smith. Ὁ ἐκδότης οὗτος ὄχι μόνον ἐπλούτησε, ἀλλὰ καὶ βουλευτὴς ἐκλέγεται καὶ ὑπουργὸς ἐχρημάτισε. Τὸ παράδειγμα ἔστω πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἐκδοτῶν καὶ βιβλιοπωλῶν τῆς Ἑλλάδος ὅπου μάλιστα ἡ ἐπίτευξις καὶ τῶν δύο ἀξιωμάτων εὐχερεστέρα ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ πώλησις βιβλίων, περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων εἰς τοὺς σιδηροδρόμους τῆς Ἀγγλίας εἶναι καταπληκτική. Δὲν ἔχομεν βεβαίως τὴν ἀξίωσιν νὰ παραβάλωμεν τὰ ἐκεῖ γινόμενα πρὸς τὰ δυνάμενα νὰ γίνωσι ἐνταῦθα. Ἀλλ' ἐν μικρῷ τὰ πάντα δύνανται νὰ γίνωσι καὶ ἐνταῦθα, θὰ γίνωσι δέ, σὺν Θεῷ!

Λέγεται ὑπὸ τῶν ἀπαισιοδοξούντων ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον εἶναι δυνατὸν νὰ γείνῃ ἐνταῦθα, ὅτι μόνον ὁ Μπερτόδουλος καὶ ἡ Χαλιμὰ ἔχουν ἐξόδευσιν, ὅτι ὁ λαὸς δὲν θέλει ἄλλα βιβλία, ὅτι δὲν νοστιμεύεται τὰ νεώτερα, ὅτι δὲν ἀναγινώσκει. Ἀναντιρρήτως, ὅταν ἐπέλθῃ ἡ

ἕξις τοῦ ἀναγινώσκειν, δι' ὧν μέσων ὑπεδείξαμεν, τότε ὁ διοργανισμὸς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ βιβλιεμπορίου θὰ ἐπιβληθῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν. Καὶ πρὸ τούτου ὅμως, φρονῶ ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετὰ βιβλία δυνάμενα νὰ προστεθῶσιν εἰς τοὺς σάκκους καὶ τοὺς δίσκους τῶν βιβλιογυρολόγων, μέχρις οὗ ἀποκτήσωμεν περισσότερα,—ὅτι ἤξιζε νὰ γείνῃ δοκιμή τις πρὸς αὔξησιν τῆς κυκλοφορίας των, ὡς μέσον καὶ τοῦτο πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν,—καὶ ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης δοκιμῆς, γινομένης ὑπὸ ὅρους καλούς, δύναται ν' ἀνατραπῇ ἡ ὑπόστασις τοῦ ἑνὸς τῶν λόγων εἰς τοὺς ὁποίους ἀποδίδεται ἡ μεταξὺ τοῦ λαοῦ κυκλοφορία μόνων τῶν καὶ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν χρήσει βιβλίων, τῆς ἀτελείας δηλαδὴ τοῦ βιβλιεμπορίου.

Ὁ δεύτερος λόγος, ὁ κατ' ἐμὲ κυριώτερος καὶ σπουδαιότερος, συνέχεται μὲ ζήτημα τὸ ὁποῖον μετὰ πολλῆς δειλίας τολμῶ νὰ θίξω ἐνώπιον ὑμῶν, διότι τὸ ζήτημα τοῦτο δυσκόλως ἐξετάζεται μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀπαθείας, καὶ διότι οὐδεμίαν ἔχω ἁρμοδιότητα ὅπως ἀναμιχθῶ εἰς τὰς συζητήσεις τὰς ὁποίας προεκάλεσε καὶ προκαλεῖ. Ὁμιλῶν ἤδη περὶ αὐτοῦ, δὲν ὁμιλῶ οὔτε ὡς γλωσσολόγος, μὴ ὢν οὐδαμῶς τοιοῦτος, οὔτε ὡς συγγραφεύς, μολονότι δὲν δύναμαι ἴσως μετὰ ἴσης εἰλικρινείας νὰ ἀποκηρύξω καὶ τοῦτον τὸν τίτλον· ὁμιλῶ ὡς ἁπλοῦς κ' ἐγὼ ἀναγνώστης βιβλίων, ὡς μονὰς ἐντὸς τοῦ πλήθους περὶ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ὁποίου πρόκειται. Ἑνὶ λόγῳ, ἐπιλαμβάνομαι τοῦ ἀκανθώδους τούτου ζητήματος οὐχὶ ὑπὸ ἐπιστημονικήν, ἀλλ' ὑπὸ κοινωνικὴν ἔποψιν, καὶ καθόσον μόνον σχετίζεται πρὸς τὸ θέμα τῆς παρούσης ἡμῶν συνδιαλέξεως.

Ἐννοεῖτε περὶ τίνος ζητήματος ὁ λόγος. Περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης.

Λέγεται παρά τινων καὶ ὑποστηρίζεται, ὅτι τὴν διάδοσιν πλείστων ἐκ τῶν βιβλίων ὅσα μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν, παρεμποδίζει ἡ γλῶσσα εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν. Λέγεται ὅτι ὁ λαὸς δὲν ἐννοεῖ τὴν λεγομένην ταύτην *λογίαν* γλῶσσαν ἄνευ κόπου, καὶ ὅτι τὸν κόπον τοῦτον δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλουν νὰ καταβάλωσι πάντες,—ὅτι ἄλλως τε οἱ γράφοντες τὴν γλῶσσαν ταύτην ἀποτείνονται οὐχὶ εἰς τὸν λαόν, ἀλλ' εἰς κύκλον ἀναγνωστῶν περιωρισμένον, καὶ ὅτι πταίουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐὰν τὰ συγγράμματά των δὲν διαδίδωνται μεταξὺ τῶν πολλῶν. Ἐὰν ταῦτα εἶναι ἀληθῆ, ἕπεται ὅτι ἡ λογία γλῶσσα ἀποτελεῖ μεσότοιχον μεταξὺ τῶν γραφόντων αὐτὴν καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι εὐχῆς ἔργον νὰ ληφθῇ πρόνοια ὑπὲρ τῆς ὑπερπηδήσεως ἢ κατεδαφίσεως τοῦ μεσοτοίχου τούτου. Διότι (ὑπὸ κοινωνικὴν πάντοτε ἔπο-

ψιν), εἰς τί χρησιμεύουν οἱ λόγιοι ἔθνους τινός, ἐὰν δὲν συντελῶσιν εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ἀνάπτυξίν του; Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τῆς γλώσσης, ἐὰν δὲν χρησιμεύῃ αὕτη ὡς ὄργανον πρὸς διοχέτευσιν καὶ διάδοσιν ἰδεῶν;

Εἰς τὰς τοιαύτας ἐνστάσεις οἱ λόγιοι ἐνίοτε ἀπαντῶσι λέγοντες, ὅτι πρέπει ὁ λαὸς ν' ἀνυψωθῇ μέχρις αὐτῶν καὶ τότε θὰ τοὺς ἐννοήσῃ. Οἱ ἀντιφρονοῦντες ὅμως λέγουν ὅτι εὐκολώτερον καὶ προτιμότερον τὸ νὰ καταβῶσιν ὀλίγον οἱ λόγιοι πρὸς τὸν λαόν, ἐὰν δύναται τοῦτο νὰ ὀνομασθῇ καὶ νὰ λογισθῇ ὡς καταβιβασμός. Προσθέτουν δέ, ὅτι εἶναι ματαιοπονία ἐκ μέρους τῶν λογίων τὸ νὰ προτρέχωσι τοῦ παρόντος, θέλοντες δῆθεν νὰ γράφωσιν ἀπὸ τοῦδε τὴν γλῶσσαν τοῦ μέλλοντος,—ὅτι εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, μόνοι ἐκεῖνοι οἱ συγγραφεῖς ἀπέκτησαν τὴν ὑστεροφημίαν, ὅσοι ἔγραψαν χάριν τῶν συγχρόνων καὶ ἠγαπήθησαν παρ' αὐτῶν, καὶ ὅτι, ἐπὶ τέλους, «πᾶσα φιλολογία πρέπει νὰ λαμβάνῃ παρὰ τοῦ ζῶντος ἔθνους τὴν θέρμην, τὴν ὁποίαν τῷ ἀνταποδίδει εἰς φῶς».

Ταῦτα λέγουν οἱ μὲν καὶ ἄλλα οἱ δέ. Τίνες ἔχουν δίκαιον; Δὲν ἐναπόκειται εἰς ἡμᾶς νὰ ἐπιφέρωμεν περὶ τούτου γνώμην. Εἶναι ὅμως ἐπιτετραμμένον νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἰς μὲν τἆλλα ἔθνη, ὁ μαθὼν εἰς τὸ σχολεῖον νὰ συλλαβίζῃ μόνον καὶ ν' ἀναγινώσκῃ, δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὰ εἰς τὴν γλῶσσάν του γραφόμενα βιβλία, ἐὰν ἡ ἔννοια δὲν ὑπερβαίνῃ τὰς διανοητικάς του δυνάμεις· καθόσον μεταξὺ τῆς γλώσσης του καὶ τῆς γλώσσης τοῦ συγγραφέως ὑπάρχει διαφορὰ ὕφους μόνον, οὐχὶ δὲ (ἐκτὸς σπανίων ἴσως ἐξαιρέσεων) διαφορὰ γραμματικῆς ἢ συντάξεως. Διὰ δὲ τὸν Ἕλληνα τοῦ ὁποίου ἡ μάθησις περιορίζεται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, εἶναι θησαυρὸς κεκλεισμένος ὄχι μόνον αἱ σελίδες πολλῶν ὀρθοεπῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ αἱ στῆλαι αὐταὶ πολλῶν ἐφημερίδων τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτο δὲ διότι, παρεκτὸς τῶν γραμματικῶν τύπων, οἵτινες δὲν εἶναι πάντοτε οἱ τῆς παρ' αὐτοῦ λαλουμένης γλώσσης, καὶ παρεκτὸς τῆς συντάξεως, τὴν ὁποίαν ἀρεσκόμεθα ἐνίοτε νὰ περιπλέκωμεν ἄνευ ἀνάγκης, συνειθίζομεν προσέτι νὰ μεταχειριζώμεθα πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν ἡμῶν οὐχὶ τὰς κοινὰς καὶ γνωστὰς λέξεις, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, μεταξὺ δύο συνωνύμων ἑλληνικῶν ὅρων δίδομεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν προτίμησιν εἰς τὸν ἀρχαιότερον, τὸν μᾶλλον ἀσυνήθη καὶ τὸν ἧττον καταληπτόν. Εἰς τρόπον ὥστε ὁ κοινὸς ἀναγνώστης, μὴ εὑρίσκων τὸ πρᾶγμα ἀντάξιον τοῦ κόπου, ἀντὶ τοῦ νὰ ἑλκυσθῇ εἰς ἀνάγνωσιν, προκρίνει τὴν ἀποχήν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κοινοὶ ἀναγνῶσται ἀποτελοῦν τὴν πλειο-

ψηφίαν, τὰ ἔργα ἡμῶν ὀλίγον ζητοῦνται, ὀλίγον ἀγοράζονται καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ἀναγινώσκονται. Ἐν συντόμῳ, οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι ἐπιρρίπτουν εἰς τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς μέρος τῆς εὐθύνης τῆς τε ἀτελείας τοῦ βιβλιεμπορίου καὶ τῆς μὴ εἰσέτι γενικεύσεως τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν.

Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι τῆς τοιαύτης μομφῆς θὰ εἶναι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ μέλλοντες νὰ τέρψωσι καὶ νὰ φωτίσωσι τὴν ἤδη ἀνατέλλουσαν γενεὰν τῶν Ἑλλήνων. Τίς οἶδε πόσοι τοιοῦτοι κρύπτονται μεταξὺ τῶν νέων οἵτινες μὲ τιμοῦν σήμερον διὰ τῆς παρουσίας των. Πρὸς αὐτοὺς ἀποτεινόμενος τολμῶ νὰ ὑπομνήσω,— ἐπειδὴ πρόκειται περὶ τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν,—ὅτι ὑπάρχουν δύο τάξεις ἀναγνωστῶν : οἱ ἀναγινώσκοντες χάριν ἁπλῆς μαθήσεως ἢ ψυχαγωγίας, καὶ οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν ἰδίαν μόρφωσιν, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ λάβωσι μίαν ἡμέραν τὸν κάλαμον εἰς χεῖρας, κατατασσόμενοι καὶ οὗτοι εἰς τὴν σειρὰν τῶν συγγραφέων. Διὰ τοὺς τελευταίους τούτους ἡ ἀνάγνωσις δὲν εἶναι τέρψις μόνον ἢ μέσον μαθήσεως, εἶναι συγχρόνως προγύμνασις καὶ προπαρασκευή. Οἱ τοιοῦτοι πρέπει νὰ μελετῶσι, νὰ ἀνατέμνωσιν, οὕτως εἰπεῖν, ὅσα βιβλία ἀναγινώσκουν. Πρέπει νὰ ἐμφορῶνται τῆς ἰδέας ὅτι ἄνευ κόπου, καὶ πολλοῦ κόπου, οὐδὲν ἀποκτᾶται,—ὅτι τὸ συγγράφειν εἶναι τέχνη καὶ αὐτή, ὡς πᾶσα ἄλλη,—καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐπαρκὴ τοῦ συγγραφέως ἐφόδια ἡ ἔμφυτος εὐφυΐα, ἢ μόνη ἡ περὶ τὸ γράφειν εὐχέρεια. Ἀπ' ἐναντίας, τὰ τοιαῦτα φυσικὰ δῶρα ἀποβαίνουν ἐνίοτε λίαν ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς νέους, διότι ἄγουν εἰς δύο σκοπέλους ἐξ ἴσου ἐπικινδύνους : τὸν αὐτοθαυμασμὸν καὶ τὴν φυγοπονίαν. Ὁ πρῶτος ὑποθάλπεται συνήθως καὶ ἐκ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν συγγενῶν ἢ φίλων τοῦ νεαροῦ φωστῆρος, τὴν δὲ φυγοπονίαν γεννᾷ πολλάκις ἡ πεποίθησις, ἡ συνοψιζομένη εἰς τὸν ἀφορισμὸν ὅτι «ὁ ποιητὴς γεννᾶται» ! Λέγω δὲ *ποιητής*, διότι συνήθως εἰς τὴν ποίησιν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν εἰς τὴν στιχουργίαν, εὑρίσκει διέξοδον ἡ πρώϊμος φιλοδοξία τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως προικισμένων νέων. Καί, ναὶ μέν, τὸ στιχουργεῖν δὲν εἶναι κακόν, καθόσον ἀσκεῖ τὸν κάλαμον, ἀλλὰ τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως ἐδόθη εἰς ὀλίγους, οἱ δὲ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ὀφείλουν διὰ πολλοῦ ἐπίσης κόπου καὶ πολλῆς μελέτης νὰ καλλιεργήσωσι τὸ παρὰ Θεοῦ σπέρμα, ὅπως βλαστήσῃ καρποὺς καλούς.

Ἀνάγκη λοιπὸν μελέτης, μέλλοντες συγγραφεῖς τῆς Ἑλλάδος, μελέτης ἐνδελεχοῦς, καὶ ἀναγνώσεως πολλῆς, ἐκλεκτῆς καὶ σκοπίμου. Ἀναγινώσκετε πρὸ πάντων τοὺς ἀρχαίους ! Ἐκεῖ θὰ εὕρητε τὰ

λαμπρότερα, τὰ μᾶλλον ἀξιομίμητα, τὰ ἀμίμητα ὑποδείγματα χάριτος, σαφηνείας, συντομίας καὶ ἀκριβείας, ἀκριβείας περὶ τὴν ἔννοιαν καὶ περὶ τὴν ἔκφρασιν. Ἀναγινώσκετε καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῶν νεωτέρων φιλολογιῶν, ἀφοῦ καὶ ἡμεῖς ἀποτελοῦμεν μέρος τῆς εὐρείας οἰκογενείας τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Ἐξακολουθεῖτε, ἐὰν τοῦτο σᾶς εὐαρεστῇ, νὰ ἐντρυφᾶτε ἰδίως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συγχρόνων συγγραφέων τῆς Γαλλίας, οἵτινες τοσαύτην μέχρι τοῦδε ἐξήσκησαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς νεαρᾶς ἡμῶν φιλολογίας. Ἀλλ' ὅμως ἀναγινώσκετε αὐτοὺς μετ' ἐπιφυλάξεώς τινος, ἐξ ἑνὸς μὲν ἐνθυμούμενοι ὅτι εἶναι ξένοι, καὶ ὅτι ἑκάστη φιλολογία, ἀξία τοῦ ὀνόματος, πρέπει ἐντὸς τῶν σπλάγχνων τοῦ ἰδίου ἔθνους ν' ἀναζητῇ τὴν ἔμπνευσίν της,—ἐξ ἄλλου δὲ ἐρευνῶντες πῶς οἱ ποιηταὶ ἐκεῖνοι ἢ πεζογράφοι, τοὺς ὁποίους θαυμάζετε, κρίνονται εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἕκαστος, ὑπὸ ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ἡ πεφωτισμένη καὶ ἀμερόληπτος κρίσις δὲν ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς φορᾶς τοῦ συρμοῦ ἢ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐνίοτε τοῦ ἀλληλοθαυμασμοῦ.

Φοβοῦμαι μὴ κατηγορηθῶ, καὶ δικαίως, ὅτι μεταβαίνω ἄνευ σειρᾶς ἐξ ἑνὸς ἀντικειμένου εἰς ἄλλο, καὶ ὅτι ἐπεμβαίνω εἰς ζητήματα ἀλλότρια τοῦ θέματός μου. Ἡ μόνη δικαιολόγησίς μου εἶναι, ὅτι τὸ θέμα μου εὐρὺ καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, ὡς εἴπομεν ἤδη, ἀλληλένδετα. Πῶς νὰ μὴ ὁμιλήσωμεν περὶ συγγραφέων, καὶ περὶ τῶν συγγραφέων ἰδίως τοῦ μέλλοντος, προκειμένου περὶ τῆς ἐξεγέρσεως καὶ τῆς γενικεύσεως τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν;—Ἡ ἀπόκτησις τοῦ ἀγαθοῦ τούτου θὰ εἶναι ἡ κορωνὶς τῆς ἐπεκτεινομένης καὶ βελτιουμένης δημοσίας ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως. Ἡ δ' ἐπέκτασις καὶ βελτίωσις τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἔπρεπε ἀνέκαθεν νὰ εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον ἡμῶν μέλημα. Ἂς βαδίσωμεν, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο, εἰς τὰ ἴχνη τῶν ξένων ἐθνῶν, ἐνθαρρυνόμενοι ἐξ ὅσων ἐκεῖνα διέπραξαν, ἐντὸς τῶν τελευταίων τούτων μόνον ἐτῶν, ὑπὲρ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἠθικῆς διαπλάσεώς των. Ἂς ἴδωμεν τί ἐγένετο καὶ τί γίνεται ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Εἰς μὲν τὴν Γαλλίαν, πρώτιστον κυβερνητικὸν ζήτημα ὑπῆρξεν ἐπὶ ἔτη πολλὰ τὸ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἀδιάφορον ἐὰν τὰ ληφθέντα μέτρα προεκάλεσαν ἀντιστάσεις, διαμαρτυρήσεις καὶ ἀποδοκιμασίας. Περὶ τῆς ἀξίας τῶν μέτρων ἐκείνων δὲν εἴμεθα οἱ ἁρμόδιοι κριταί. Δι' ἡμᾶς ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας ἐχρημάτισεν ἐπὶ χρόνον μακρὸν ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ὅτι ἕτερος ὑπουργὸς τῆς παιδείας ἀνῆλθεν ἐπίσης εἰς τὴν πρωθυπουργίαν, καὶ

ὅτι οἱ κοινοβουλευτικοὶ ἀγῶνες, ἐπὶ πολλὰς καὶ συνεχεῖς περιόδους, περιεστράφησαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Εἰς δὲ τὴν Ἀγγλίαν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνωνται τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ εἰς τὰ πολυπληθέστερα στρώματα τοῦ ἔθνους, οἱ διέποντες τὰ τῆς πολιτείας ἐσκέφθησαν καὶ ἐνήργησαν δραστηρίως ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας. Τί δὲ κατωρθώθη ἐντὸς μιᾶς εἰκοσιπενταετηρίδος, δύνασθε νὰ εἰκάσητε ἐκ τούτου καὶ μόνου: Πρὸ τριῶν ἢ τεσσάρων ἐτῶν ἐπεσκεπτόμην τὰς φυλακὰς τοῦ Λονδίνου μετὰ συμπολίτου, ἀσχολουμένου εἰς τὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ποινικῶν ἡμῶν καταστημάτων. Διερχόμενος τὰς ὑπαίθρους αὐλὰς καὶ τὰ ἐργαστήρια, ὅπου μετὰ τοσαύτης εὐταξίας καὶ ἡσυχίας ἠσχοῦντο ἢ εἰργάζοντο οἱ κατάδικοι, ἠρώτησα τὸν ὁδηγοῦντα ἡμᾶς ὑπάλληλον, ἐὰν παρεῖχε πολλὰς δυσκολίας ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πειθαρχίας ἐντὸς τοῦ πλήθους ἐκείνου τῶν φυλακισμένων.—Ἄλλοτε ναί, ἀπεκρίθη ὁ ὑπάλληλος, σήμερον ὅμως ὄχι.—Πόθεν τοῦτο; Εἰς τί ὀφείλεται ἡ ἐπελθοῦσα εὐάρεστος μεταβολή; — Εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως! Ἡ ἀπόκρισις μοὶ ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἰδοὺ εἰς ὁποῖα παραδείγματα πρέπει ν' ἀποβλέπωμεν! Ὅταν τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἡμῶν συστήματος γίνωσι καταφανῆ ἕως εἰς τὰ βάθη τῶν φυλακῶν, ὅταν τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐν Ἑλλάδι παύσῃ νὰ θεωρῆται καὶ νὰ χαρακτηρίζηται ὡς *μικρὸν ὑπουργεῖον*, τότε δὲν θὰ γίνεται πλέον λόγος ἐνώπιον τοιούτου ἀκροατηρίου περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ γενικευθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἕξις τοῦ ἀναγινώσκειν.

Δ. Βικέλας

ΤΟ ΝΕΟΝ ΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΗΝΩΜΕΝΑΙΣ ΠΟΛΙΤΙΑΙΣ ΚΑΙ ΤΗι ΕΛΒΕΤΙΑι[1]

Ὑπὸ τοῦ κ. **ÉMILE DE LAVELEYE**

Ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων οὐδόλως συντελεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἔθνους ἐκπαίδευσιν. Τὰ κόμματα δὲν

[1] Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε σελ. 61.

μάχονται συντεταγμένα ἵνα κυριεύσωσι τῆς ἐξουσίας ἢ ἐπιψηφισθῇ νομοσχέδιον· ὅθεν τὸ κοινοβουλευτικὸν δρᾶμα ἐλλείπει ὁλοσχερῶς· οἱ Βουλευταὶ δὲν δύνανται οὔτε νὰ ἐπερωτήσωσι τοὺς ὑπουργούς, οὔτε νὰ συζητήσωσι μετ' αὐτῶν, οὔτε νὰ τοῖς ἐκφράσωσι τὰς δυσαρεσκείας τοῦ λαοῦ, τούτων μὴ ἐχόντων τὴν εἴσοδον ἐν τῷ Κογγρέσῳ. Ὡς δὲ εἴδομεν, δὲν ἐκφωνοῦνται λόγοι, καὶ τοῦτο διὰ διαφόρους αἰτίας. Πρῶτον δι' ἔλλειψιν χρόνου, ὀλίγων λεπτῶν μόνον ὄντων προςδιωρισμένων εἰς τὴν συζήτησιν, καὶ τούτων παρελθόντων, πίπτει τὸ τὸ τοῦ προέδρου σφυρίον καὶ ἀνηλεῶς διακόπτει τὸν λόγον, ἔστω καὶ ἐν μέσῳ φράσεως. Δεύτερον, ὁ χῶρος ἔνθα συνεδριάζει ἡ Βουλὴ δὲν εἶναι κατάλληλος εἰς συζητήσεις· εἶναι ἀχανής, καὶ οἱ 324 ἀντιπρόσωποι ἀφανίζονται ἐν αὐτῷ. Ὡς κάλλιστα λέγει ὁ κ. Wilson, ἡ αἴσθησις, ἣν ἐμπνέει, εἶναι ἡ τοῦ κενοῦ. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μικρὰ αἴθουσα τῶν Κοινοτήτων δὲν δύναται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ περιλάβῃ πάντας τοὺς Βουλευτὰς συνεσφιγμένους, τοὺς μὲν ἐπὶ τοὺς δέ, ἐπὶ βάθρων λίαν πλησίον τιθεμένων· τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως κάθηνται πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐν ἐλαχίστῃ ἀποστάσει, ὡσανεὶ ἐπεθύμουν νὰ διευκολυνθῶσι μόνον οἱ ῥητορικοὶ ἀγῶνες· εἶναι ἀληθὲς πεδίον διὰ κοινοβουλευτικὴν μονομαχίαν. Ἐν Βασιγκτῶνι ἕκαστος Βουλευτὴς ἔχει τὸ ἀναλόγιον καὶ τὸν κλητῆρα αὐτοῦ μακρὰν τῶν τοῦ γείτονος καὶ ὅλως πέριξ ἐκτείνονται μεγάλα διαστήματα κενά· ἤθελέ τις εἰπεῖ ὅτι εἶναι θέατρον, ἐν ᾧ λείπουσιν οἱ θεαταί. Τέλος, οἱ Βουλευταὶ οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐπιθυμίαν νὰ μακρηγορῶσι, διότι δὲν εἶναι ἡ συνήθεια, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὅλως ἀνωφελές. Πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐκλογέων των, λαμβάνουσι τὴν ἄδειαν νὰ δημοσιεύσωσιν ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκθέσει τῶν συνεδριάσεων (Reard) λόγους λαμπρούς, οὓς πώποτε ἐξεφώνησαν καὶ τόσον ἀρκεῖ. Ἐὰν ἐκτάκτως ἀναφυῇ πάλη μεταξὺ τῶν κομμάτων, οὐδόλως εἶναι ἀγὼν διὰ τῆς εὐγλωττίας· ὁ ἀγὼν διεξάγεται διὰ τῶν ψηφοδελτίων καὶ βαίνει μέχρι τοῦ ἀδιαβάτου (obstructionisure)· διὰ σειρᾶς μέσων ἐπονομασθέντων flibusteering ἡ μειονοψηφία κατορθοῖ ἵν' ἀναβληθῇ ἡ ψηφοφορία ἐπὶ ὁλόκληρον ἡμέραν, κάποτε δὲ καὶ τὴν ἐπομένην νύκτα. Αἱ ἐφημερίδες τότε ἀναφέρουσι τὰ τεχνάσματα ταῦτα μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν· τὸ δημόσιον τὰ ἐννοεῖ, καὶ τέρπεται ὡς εἰ παρευρίσκετο εἰς ἱπποδρομίας ἢ εἰς λεμβοδρομίας. Οὕτω δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Βουλὴ ἐκπληροῖ τὸ ἐκπαιδευτικὸν αὐτῆς ἔργον.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον ἐλάττωμα τῆς κυβερνητικῆς μηχανῆς τῶν Ἡν.

Πολιτειῶν· αἱ ἐπιτροπαὶ παντοδύναμοι, μυστικῶς νομοθετοῦσαι καὶ ἄνευ εὐθύνης, δύνανται ἀκινδύνως νὰ γίνωσι τὸ ὄργανον διαφόρων ἰδιωτικῶν συμφερόντων. Βεβαίως καὶ ἀλλαχοῦ αἱ πλειονοψηφίαι νομοθετοῦσιν ἐνίοτε χάριν τοῦ μερικοῦ συμφέροντος τάξεών. τινων· ἀλλὰ τοὐλάχιστον πράττουσιν ἐν τῷ τῆς δημοσιότητος φωτί, καὶ ἐὰν τὸ ἐκλογικὸν σῶμα τύχῃ δυσηρεστημένον, γινώσκει τίνα ὀφείλει νὰ πατάξῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας μᾶλλον τυγχάνει δεδεμένος ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἢ αἱ ἐπιτροπαὶ τῶν Ἀμερικανικῶν Βουλῶν, ἐπειδή, ἐνώπιον τοῦ ἔθνους, ὁ μὲν παντοδύναμος αὐτοκράτωρ ὑπεύθυνός ἐστι τῶν διαταγμάτων του, ἐνῷ αἱ ἐπιτροπαὶ κατ' οὐδὲν εὐθύνονται διὰ τὰ νομοσχέδια αὐτῶν.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1755 ὁ John Adams προεκήρυττε τὴν μεγάλην ταύτην ἀρχήν, ἥτις εἶναι ἡ βάσις τοῦ Ἀμερικανικοῦ συντάγματος, ὡς καὶ τοῦ τῶν ἐλευθέρων Κρατῶν· «Πᾶσα ἐξουσία ἐκ τοῦ ἔθνους πηγάζει». Ἐγκαινίζων τὸ νέον τοῦ Gettysburg κοιμητήριον, ἐν ᾧ ἦσαν τεθαμμένοι τόσοι γενναῖοι τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος ὑπέρμαχοι, ὁ πρόεδρος Λίγκολν ἔλεγε· «Τὸ ἔθνος τοῦτο, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ συλληφθέν, ἀφωσιωμένον ἤδη, τῇ ἰσότητι, βούλεται ἐπὶ τῆς γῆς διατηρῆσαι τὴν κυβέρνησιν τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ». Πάντες τυφλοῖς ὄμμασιν ἐπιστεύσαμεν εἰς τὸν Laboulaye ὅτε ἡμᾶς ἐδίδασκεν ὅτι ἡ ὑπερτάτη δύναμις τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτείαις ἐντελέστερον ἐφαρμόζεται ἢ ἀλλαχοῦ. Τοῦτο εἶναι καθαρὰ πλάνη· καὶ ἀληθὲς μὲν διὰ τοὺς δήμους, ἧττον δὲ ἀληθὲς δι' ἑκάστην πολιτείαν, καὶ οὐδαμῶς ἀληθὲς διὰ τὴν ὁμοσπονδικὴν Κυβέρνησιν· αἱ ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἐκφραζόμεναι ψῆφοι, οἱ ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι, ὁ πρόεδρος, ὃν ἀνακηρύσσουσι, πᾶσαι αὗται αἱ ἐπιδείξεις τῆς τοῦ λαοῦ παντοδυναμίας σχεδὸν οὐδεμίαν ἐξασκοῦσιν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν νόμων, οὓς παραδέχεται τὸ Κογγρέσον.

Ἐν Ἀμερικῇ ὑπάρχουσι συμπαγῆ κόμματα, λαμπρῶς εἰς πειθαρχίαν ἐξησκημένα ὑπὸ τοῦ Caucus, ἤτοι ὑπὸ τῆς προπαρασκευαζούσης τὰς ἐκλογὰς διοργανώσεως· ἀλλ' οὐδεὶς ὑποψήφιος, δημοκράτης ἢ δημοκρατικός, δύναται νὰ προαναγγείλῃ τί μέλλει νὰ πράξῃ ἐν τῇ Βουλῇ, ἐπειδὴ οἱ ἀρχηγοὶ δὲν εὑρίσκουσιν ἐν αὐτῇ στρατὸν ἕτοιμον νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ. Ἕκαστον κόμμα ἔχει ἴδιον πρόγραμμα (plateforme), ἀλλ' ἐν τῷ Κογγρέσῳ, ἕνεκα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς συνελεύσεως καὶ τῆς πολυμιγίας τῶν ψήφων, ἀδύνατον εἶναι νὰ γινώσκῃ τις κατὰ πόσον εἷς ἕκαστος Βουλευτὴς μένει πιστὸς εἰς τὸ πρόγραμμά του. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ διεύθυνσις τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν δημοσίων ἀ-

σκεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κόμματος, εἰς ὃ τὸ ἔθνος ἔδωκε τὴν πλειονοψηφίαν, καὶ ὅπερ μεταβαίνει εἰς τὴν ἀρχήν. Ἐν Ἀμερικῇ ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα. Πράγματι δὲν ὑπάρχουσιν ἀρχηγοὶ (Leaders), ὡς λόγου χάριν σήμερον εἶναι ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Γλάδστων καὶ ὁ Salisbury, οἱ μᾶλλον διακεκριμένοι ἄνδρες τῶν κομμάτων δὲν εἶναι πάντοτε οἱ ὑπὸ τοῦ λαοῦ προτιμώμενοι, καὶ ὅταν ἐκλεχθῶσιν, εὑρίσκονται τοσοῦτον περιπεπλεγμένοι ἐν τοῖς βρόχοις τοῦ κανονισμοῦ, ὥστε ἀποβαίνουσιν ἀνίσχυροι. Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι ὁ λαὸς φοβεῖται τὴν Βουλήν, ἧς ἀδυνατεῖ νὰ ἐξελέγχῃ τὰς πράξεις καὶ νὰ ἐννοῇ τὰς ἀποφάσεις. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις ὤφειλε νὰ ᾖ τὸ ὄργανον τῶν αὐτοῦ βουλήσεων, καὶ ἐν τούτοις οὐδόλως καὶ κατ' οὐδένα λόγον οὕτως ἔχει· διό, οὐδεμίαν χαίρει δημοτικότητα. Ἡ ἰσχὺς τῶν κοινοβουλίων ἐξαρτᾶται, ὡς ὀρθῶς λέγεται, ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ διαθέτειν τὰς δημοσίας προσόδους· ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἐλευθέρῳ κράτει ἡ ἀναλογία τῶν δαπανῶν, ἐτησίως ὑπὸ τῶν Βουλῶν ψηφιζομένων, ἐστὶ τοσοῦτον ἐλαχίστη ἢ ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις. Οὕτω λ. χ. ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ 1880, ἐπὶ 307 ἑκατομ. ταλλήρων, 16,500,000 ταλλήρων μόνον ἀπετέλουν τὸ ποσόν, ὅπερ ἠδύνατο νὰ μὴ ψηφίσῃ τὸ Κογγρέσον· τὰ λοιπὰ κονδύλια τῶν 209,500,000 ταλλήρων εἶχον ὁρισμὸν βέβαιον καὶ ὑποχρεωτικόν. Ὡσαύτως ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς ζητήμασιν ἡ δρᾶσις τῶν κομμάτων καὶ ἡ ἀληθινὴ δύναμις τῆς Βουλῆς εἰσιν ὅλως μηδαμιναί. Πάντα ὁρίζονται ἀνεκκλήτως ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διαρκοῦς ἐπιτροπῆς, ἧς τὰ ἕνδεκα μέλη ἀνήκουσι τοῖς δύο κόμμασιν. Τὰ ὑπουργεῖα δὲν ἀπολαμβάνουσι τὰ αἰτούμενα χρήματα εἰμὴ μετὰ διαπραγματεύσεις καὶ συνεντεύξεις μετὰ τῶν προέδρων καὶ τῶν ἰσχυρῶν μελῶν τῶν ἐπιτροπῶν. Συνήθως ἡ Βουλὴ δεικνύεται λίαν φειδωλή, καὶ ἐκτελεῖ ἡ Γερουσία μεγάλας ἀφαιρέσεις.

Ἡ Γερουσία, ὀρθότερον ἐκτιμῶσα τὰς τῆς Κυβερνήσεως ἀνάγκας, ἐπαναφέρει τὰς πιστώσεις. Μικτὴ ἐπιτροπὴ ἐκλέγεται, προτείνει συμβιβασμόν, καὶ ἐπειδὴ οὕτω φθάνει τὸ τέλος τῆς συνόδου, τὰ πάντα ψηφίζονται ἐν ἄκρᾳ σπουδῇ. Οἱ ὑπουργοὶ σπανιώτατα λαμβάνουσιν ὅσα ἀπαιτοῦσι· πλὴν τοῦτο δὲν τοὺς ὑποχρεοῖ νὰ παραιτηθῶσιν· ὅπως δύνανται διαφεύγουσι τὴν δυσχέρειαν· εὑρίσκονται ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ καὶ ἀνεύθυνοι, ἡ δὲ εὐθύνη τοῦ Κογγρέσου εἶναι ἰδανική.

Καὶ ἄλλο σπουδαιότατον ἐλάττωμα τοῦ πολιτεύματος, ὅπερ ἐξιστορήσαμεν, εἶναι ὅτι δὲν δύναται νὰ μορφώσῃ οὔτε μεγάλους πολιτικοὺς ῥήτορας, οὔτε διακεκριμένους κυβερνήτας· οὐδαμῶς παρέχει

θέσιν εἰς εὐγενῆ φιλοτιμίαν, οὐδὲ ἀμοιβὴν εἰς μεγάλας πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας. Δὲν εἶναι δὲ οἱ μᾶλλον ἐπιφανεῖς πολῖται οἱ ἐκλεγόμενοι ὡς ὑποψήφιοι Πρόεδροι, ἐκτὸς ἐὰν ὦσι στρατηγοί. Τί δύνανται νὰ διαπράξωσιν ἔξοχοι πολιτικοὶ ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ Βουλῇ; τὸ πολὺ νὰ ἐπιδράσωσιν ἐν ταῖς ἐπιτροπαῖς· οὕτω κατορθοῦσι νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν ψήφισιν νόμων τινῶν, ἐπιτυγχάνουσιν ὑλικῶν ἀποτελεσμάτων· ἀλλά, ἐν μυστικότητι ἐνεργοῦντες, δὲν πορίζονται οὔτε φήμην, οὔτε ἐπιρροὴν ἐν τῷ τόπῳ· ἐὰν κληθῶσιν εἰς ὑπουργικὴν θέσιν, πρέπει ν' ἀφήσωσι τὴν Βουλὴν ὅπως γίνωσι διοικηταὶ ἄνευ μέλλοντος· παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς Εὐρωπαίοις ἔν τε δημοκρατίᾳ καὶ ἐν μοναρχίᾳ, τὸ πρώτιστον δικαίωμα τοῦ διατηρῆσαι ὑπούργημα δέον νὰ ἦ ἱκανότης διὰ τῆς πράξεως ἀναδειχθεῖσα· ἐν Ἀμερικῇ ὅμως μόλις ἐφάνη ἡ ἱκανότης αὐτῶν, καὶ ὀφείλουσι ν' ἀποχωρήσωσι, διότι σπανίως συμβαίνει τὸ νὰ τοὺς διατηρήσῃ ὁ νέος πρόεδρος. Ὁ τῆς Βουλῆς πρόεδρος κέκτηται ὑπέρογκον ἐξουσίαν, πολλῷ ἀνωτέραν τῆς τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ χρῆται αὐτῇ σιωπηρῶς, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν διαρκῶν ἐπιτροπῶν.

Ἐν πολλοῖς τῆς Εὐρώπης κράτεσι καχίζουσι τοὺς σχοινοτενεῖς λόγους καὶ τὴν ἀνωφελῆ φλυαρίαν τῶν Βουλευτῶν. Ὁ Μακώλαιϋ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου λέγει· «δύναταί τις νὰ κατέχῃ ὅλην τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, καὶ νὰ στερῆται κρίσεως, γενναιότητος, ἱκανότητος τοῦ διαγινώσκειν τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν καὶ τοὺς τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρας, ν' ἀγνοῇ παντελῶς τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν νόμων ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, νὰ ἦ ὅλως ἀνίκανος εἰς τὴν καλὴν διεύθυνσιν τῆς διπλωματίας ἢ τῶν στρατιωτικῶν· ἐνδεχόμενον τὰ προσόντα τοῦ ῥήτορος τὰ τοσοῦτον δελεαστικὰ νὰ ὦσιν ἀσυμβίβαστα πρὸς ὅσα ἀπαιτοῦνται ἵνα καταστήσωσι τὸν ἄνδρα ἱκανὸν ὅπως ἀντιταχθῇ μετ' ἀποφάσεως συνάμα καὶ ἑτοιμότητος εἰς δεινὰς καὶ ἀπροόπτους περιστάσεις. Ἐν ἐπικινδύνῳ κρίσει πολιτικοί τινες, καίτοι πεπροικισμένοι τοῦ χαρίσματος σπανίας εὐγλωττίας, ἤθελον εὑρεθῇ πολλῷ ἥττονες τοῦ Cronwell, ὅστις ἀπὸ τοῦ βήματος ἔλεγε μωρολογίας, ἢ τοῦ Guillaume τοῦ σιωπηλοῦ, καὶ οὐδὲν λέγοντος.»—Δυνάμεθα ὅμως ν' ἀπαντήσωμεν ὅτι οἱ Walpole, Chatham, Burke, Κάννιγγ, Πίτ, Γλάδστων, ἵνα ἀναφέρωμεν μόνον Ἄγγλους, ἦσαν συνάμα εὐγλωττότατοι ῥήτορες καὶ ἔξοχοι πολιτικοὶ ἄνδρες. Ὅπως δήποτε τὸ Ἀμερικανικὸν κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὡς ὁ κανονισμὸς ἐμόρφωσεν αὐτό, δὲν δύναται οὔτε ν' ἀναδείξῃ παρομοίους ἄνδρας, οὔτε νὰ παράσχῃ αὐτοῖς στάδιον ἄξιον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰ ἑαυτοῦ

φυσικὰ προτερήματα. Ἀναντιρρήτως ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἀμερικῇ διάσημοι πολιτικοί· ἀλλ' ἐὰν διευθύνωσι τὴν κοινὴν γνώμην, τοῦτο συμβαίνει παρὰ πᾶσαν δημοσίαν θέσιν, ὡς οἱ Jefferson καὶ Jackson, ἢ ἐκτὸς παντὸς ὑπουργήματος, ὡς ὁ Daniel Webster· ἡ Βουλὴ εἶναι μηχανὴ ποιοῦσα νόμους, βωβὴ ἢ κωφὴ λειτουργοῦσα ὑπὸ ἀνώνυμον διεύθυνσιν.

Ἐκτὸς τοῦ συστήματος τούτου τοῦ καταργοῦντος, ὡς εἴδομεν, σχεδὸν παντελῶς τὸ κράτος τῆς τοῦ λαοῦ θελήσεως, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ἀμερικανικῷ συναλλάγματι καὶ ἄλλοι χαλινοὶ πρὸς περιορισμὸν τῆς δημοκρατίας. Δέον νὰ μὴ ἐπιλανθανώμεθα ὅτι οἱ νομοθετήσαντες τὸ σύνταγμα τοῦτο ἐπελάβοντο τοῦ ἔργου των μετὰ πολλῶν ἐνδοιασμῶν καὶ φόβων, ὡς παρατηρεῖ τις ἀναγινώσκων τὸν «Tideratis:». Ἡ ἀνάμνησις τῆς τύχης τῶν ἀρχαίων δημοκρατιῶν οὐδὲν θάρρος αὐτοῖς ἐνεποίει· τὸ δημόκρατικὸν πολίτευμα εἶχε ναυαγήσει ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν ἀστῶν, ἐν δὲ τῇ Βενετίᾳ ἡ ἀρχὴ ἦν ἐν χερσὶ τῆς ἀριστοκρατίας. Διὸ ἰδίως ἠσφαλίσθησαν κατὰ τῶν δημαγωγικῶν ἀκολασιῶν· τὰ κυριώτερα προφυλακτικὰ μέτρα εἰσὶ τὸ veto τοῦ Προέδρου, ἡ τῇ Γερουσίᾳ παραχωρηθεῖσα μεγίστη ἐξουσία, καὶ αἱ ἐπενεχθεῖσαι δυσκολίαι εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ συντάγματος.

Τὸ veto τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν δὲν εἶναι ὡς τὸ τῶν συνταγματικῶν τῆς Εὐρώπης Βασιλέων, ὅπλον ἀπηρχαιωμένον, καὶ τοῦ λοιποῦ ἄχρηστον. Εἶναι προνομία, ἧς συχνότατα ποιεῖται χρῆσιν, ἐπειδή, ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ἡ διάρκεια τοῦ ὑπουργήματός του εἶναι περιωρισμένη, καὶ προσέτι, ἵν' ἀκυρωθῇ τὸ veto αὐτοῦ, ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ ἐν ταῖς δύο Βουλαῖς πλειονοψηφία τῶν δύο τρίτων, ὅπερ οὐ ῥᾴδιον ἐπιτυχεῖν.

Ἡ τῆς Γερουσίας ἐξουσία εἶναι μεγάλη, καὶ λόγου ἄξιος ὁ τρόπος τοῦ ἐξασκεῖν αὐτήν· ὡς ἐσχάτως ἔλεγεν ὁ λόρδος Rosebery ἔν τινι αὐτοῦ λόγῳ περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Βουλῆς τῶν λόρδων, ἡ τῆς Ἀμερικῆς Γερουσία εἶναι ἡ ἰσχυροτέρα τοῦ κόσμου συνέλευσις. Νῦν σύγκειται ἐξ 36 μελῶν ἀντιπροσωπευόντων τὰς 38 πολιτείας τῆς ὁμοσπονδίας, ὧν ἑκάστη ἔχει, οἱοσδήποτε καὶ ἂν τύχῃ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν δύο γερουσιαστάς. Μικραὶ πολιτεῖαι. οἷαι τοῦ Rhode Island ἢ ἡ τοῦ Maine ἔχουσι λοιπὸν ἴσην ἀντιπροσωπείαν τῇ τῶν μεγάλων κατὰ τὸν πληθυσμὸν πολιτειῶν, τοῦ New-York ἢ τοῦ Ohio. Τοῦτο εἶναι ἡ καθιέρωσις τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτονόμου τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν· ὅθεν ἡ ἐξουσία οὐδόλως δια-

μοιράζεται κατ' ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν ἐναντίον τῆς κυρίας ἀρχῆς τῆς Δημοκρατίας.

Συνήθως ἐκλέγονται οἱ γερουσιασταὶ μεταξὺ τῶν ἱκανωτέρων ἀνδρῶν, περὶ τὰ δημόσια ἀσχολουμένων ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ, διότι αὕτη ἐπιθυμεῖ ν' ἀντιπροσωπεύηται καλῶς, ἵνα καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῆς καλῶς ὑπερασπίζωνται. Βουλευτὴς ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις ἐπιβάλλει ὀλιγώτερον γόητρον ἢ μέλος τῆς κάτω Βουλῆς τῆς Ἀγγλίας· ἀλλὰ γερουσιαστὴς ἀμερικανὸς πολλῷ πλέον ἐπιβάλλει ἢ ἄγγλος λόρδος.

Ἐν πρώτοις ἡ γερουσία κέκτηται πάντα τὰ προνόμια καὶ δικαιώματα τῆς ἑτέρας Βουλῆς· προσέτι δὲ περιεβλήθη ἐξαιρετικὴν ἐξουσίαν, οὖσα συγκοινωνὸς εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς· οἱ πλεῖστοι διορισμοὶ εἰς τὰς δημοσίας θέσεις, ὑπὸ τοῦ Προέδρου γενόμενοι, καθυποβάλλονται εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς γερουσίας. Ὑπάρχει μάλιστα συνήθεια ὅπως διὰ τὰ ὁριζόμενα ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ ἀξιώματα, ζητῆται ἡ γνώμη τῶν γερουσιαστῶν αὐτῆς, ὥστε πράγματι οὗτοι διαθέτουσιν αὐτά, καὶ ὑπὸ τὴν περιβόητον ῥήτραν «τοῖς νικηταῖς τὰ λάφυρα», ἐξασφαλίζει αὐτοῖς μεγίστην ἐπιρροήν. Ἔτι ἐν τῇ μνήμῃ ἔχομεν πόσος διηγέρθη πάταγος πρό τινος καιροῦ, κατὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Conkling, γερουσιαστοῦ τοῦ New-York, ἐπὶ λόγῳ ὅτι ὁ πρόεδρος ἠρνεῖτο νὰ διορίσῃ τοὺς ὀπαδούς του.

Ἡ γερουσία μεγάλην ἐπίσης ἔχει ῥοπὴν πρὸς τὴν διαχείρισιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἅτε ἐξελέγχουσα τὴν ἐκλογὴν τῶν πρεσβευτῶν, οἵτινες τὸ Κράτος ἀντιπροσωπεύουσιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἁπάσας τὰς συνθήκας. Κεκλεισμένων δὲ τῶν θυρῶν, ἐξετάζει αὐτάς, καὶ ἐπικυροῖ ἢ ἀπορρίπτει χωρὶς νὰ δώσῃ λόγον εἰς τὸν πρόεδρον. Οὗτος δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ἔργα του ἢ δι' ἐγγράφου διακοινώσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ διά τινος οἰκείου καὶ φίλου γερουσιαστοῦ.

Ἡ ἀμερικἀνικὴ γερουσία δὲν εἶναι, ὡς ἡ ἑτέρα Βουλή, ἁπλῆ μηχανὴ ψηφοφοροῦσα. Ἐκτελεῖ προσηκόντως, πολλάκις δὲ καὶ λαμπρῶς τὸ ἐκπαιδευτικὸν καθῆκον, ὅπερ ἀποδίδεται τῷ κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι. Οἱ γερουσιασταὶ δύνανται νὰ ὁμιλῶσιν ἄνευ κωλύματος περιορισμοῦ, μὴ ὑποκύπτοντες εἰς τὴν τυραννίαν τῶν ἐπιτροπῶν, εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ κανονισμοῦ, καὶ εἰς τὸν στραγγαλισμὸν διὰ τῆς προτάσεως τοῦ περὶ τῆς ἀρχῆς προτάσεως. Ἐπὶ τῶν σοβαρῶν ζητημάτων ἐκφωνοῦνται μακροὶ λόγοι, ἐπιμελῶς προεσχεδιασμένοι, ἐνίοτε σχηματίζοντες ὁλόκληρον ἐπὶ τοῦ ζητήματος πραγμα-

τείαν, ὡς ὁ λόγος τοῦ γερουσιαστοῦ Jones περὶ τοῦ νομισματικοῦ ζητήματος. Τοῦτο εἶναι ἓν τῶν πλεονεκτημάτων τῶν εὐαρίθμων συνελεύσεων. Οἱ λόγοι οὗτοι πανταχοῦ ἀναγινώσκονται· συνεργοῦσι δὲ εἰς τὸ καταρτίζειν τὴν γνώμην τοῦ τόπου, καὶ οὕτω, ἄνδρες εὐφυεῖς δύνανται νὰ γίνωσι γνωστοί. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, ὧν ἡ φήμη διεπέρασε τὸν ὠκεανόν, εἰσὶν οἱ πλεῖστοι γερουσιασταί. Ἡ Γερουσία ἐμπεριχλείει πολλοὺς διακεκριμένους νομομαθεῖς. Ὡς καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ Βουλῇ παραπέμπει τὰς ὑποθέσεις εἰς διαρκεῖς ἐπιτροπάς, οὔσας 29· πλὴν ὁ καταρτισμὸς αὐτῶν ἀποφασίζεται διὰ κληρώσεως, καὶ οὐχὶ διὰ μόνης τῆς θελήσεως τοῦ Προέδρου. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἔχουσιν αὗται πάντη διάφορον χαρακτῆρα, καὶ δὲν κανονίζουσι τὴν συζήτησιν ὅπως ἀρέσκονται, ὡς ἐν τῇ Βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων. Ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς προσόδους καὶ τὰς δαπάνας ἐξετάζεται καὶ συζητεῖται ἀκριβέστατα ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν οἰκονομικῶν, ἥτις μέχρι τοῦδε ἀνεδείχθη διοικητὴς εὐφυέστατος καὶ λίαν φειδωλὸς τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὡς ἀνεγνώρισε τοῦτο ὁ lord Salisbury, ἡ ἐξουσία τῆς Γερουσίας ἐν Ἀμερικῇ,—σῶμα τὰ μάλιστα μετριαστικόν,—εἶναι ἀσυγκρίτως μείζων ἢ ἡ τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων. Δὲν ἀντιπροσωπεύει ὡς ἡ τελευταία, τοὺς μεγάλους κτηματίας καὶ τὰς προνομιούχους τάξεις, ὧν ὁ ζυγὸς ταχὺ ἀποκαθίσταται ἀφόρητος τῇ δημοκρατίᾳ, ἀλλὰ τὸ ἀνεξάρτητον τῶν ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν, ὅπερ ἕκαστος σέβεται, καὶ τὴν αἴγλην τῆς εὐφυΐας, ἥτις πανταχοῦ ἐπιβάλλεται. Ὅθεν ἕπεται ὅτι ἡ γερουσία δύναται ἀφόβως ν' ἀπορρίψῃ νόμον ψηφισθέντα ὑπὸ της ἑτέρας Βουλῆς, διότι ἡ δημοτικότης αὐτῆς εἶναι ὑπερτέρα, ἐνῷ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐὰν ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἀποκρούσῃ σπουδαῖον νόμον ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς κάτω Βουλῆς, ἐπέρχεται ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ τοιαύτη ἐξανάστασις τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε μετ' οὐ πολὺ τὸ ἐμπόδιον, εἰμὴ ἐνέδιδεν, ἔμελλε ν' ἀφαρπασθῇ. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ τοῦ λαοῦ Κυβέρνησις ἀπαντᾷ ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις χαλινὸν ἰσχυρόν, πραγματικόν, ὑπὸ τῆς πείρας ὁδηγούμενον, ὑπὸ τῆς φρονήσεως, ὑπὸ τοῦ ὄντως ἐθνικοῦ συμφέροντος· οὐδὲν παρόμοιον παρέμεινε πλέον ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἄλλη ἐπαισθητὴ διαφορά. Ἐνῷ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ οἱ ἀρχαιότατοι θεσμοὶ δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν ὡς κοινός τις νόμος διὰ τῆς ἁπλῆς ψηφοφορίας τοῦ Παρλαμέντου, ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις αὐτοσχέδιοι καὶ πρόωροι νεωτερισμοὶ ἐμποδίζονται ὑπὸ γραπτοῦ συντάγματος λίαν λεπτομεροῦς, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀλλοιωθῇ τι τῶν καθεστώτων, εἰμὴ μετὰ διαδικασίας μακρᾶς καὶ πολυπλόκους. Ἡ δυσκολία τοῦ νὰ ἐπιφέρωσιν ἀλλοίωσίν τινα μαρτυρεῖται διὰ τού-

του τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπῆρξε τὸ σταθερώτατον τῶν νεωτέρων συνταγμάτων· μία μόνη σπουδαία μεταβολὴ εἰσήχθη κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἡ κατάργησις τῆς δουλείας.

Ἄρθρον τοῦ συντάγματος τῆς Β. Ἀμερικῆς δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰμὴ διὰ ψηφοφορίας τοῦ Κογγρέσου, ἐχούσης πλειονοψηφίαν τῶν δύο τρίτων, καὶ ἐπικεκυρωμένης ὑπὸ τῶν τριῶν τετάρτων τῶν Πολιτειῶν. Ἐν ταῖς πολιτείαις ἰδιαιτέρως ἡ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματός των ὑπόκειται εἰς ἔτι μείζονας δυσκολίας· λόγου χάριν ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ New-York τὸ 13ον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος φέρει: «Κατὰ τὰς γενικὰς ἐκλογάς, μετὰ παρέλευσιν ἑκάστης εἰκοσαετίας, ἐπίσης δὲ κατὰ πᾶσαν ἐποχήν, ἣν ἡ νομοθετικὴ συνέλευσις δύναται νὰ ὁρίσῃ διὰ νόμου, ἡ ἐρώτησις: — «Θὰ συγκληθῇ ἔκτακτος Βουλὴ ἵνα ἀναθεωρηθῇ καὶ τροπολογηθῇ τὸ Σύνταγμα;» — Θ' ἀποφασισθῇ ὑπὸ τῶν ἐκλογέων, ἐχόντων τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν τοὺς βουλευτάς, καὶ καθ' ἣν περίπτωσιν οἱ ἐκλογεῖς οὗτοι ἤθελον ἀποφασίσει ὅτι συναινοῦσιν εἰς τοιαύτας ἐκλογάς, ἡ Βουλὴ κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον θὰ ψηφίσῃ νόμον διὰ τὴν ἐκλογὴν ἀπεσταλμένων εἰς τὴν ἔκτακτον Βουλήν.» — Ἐν πλείσταις πολιτείαις πᾶσα ψηφοφορία διατάσσουσα ἐπιθεώρησιν πρέπει νὰ συνενώσῃ τὰ δύο τρίτα τῶν ψήφων ἐν ταῖς Βουλαῖς, ἐπίτηδες πρέπει νὰ ἐκλεχθῇ ἔκτακτος Βουλή, καὶ τὸ σχέδιον τῆς ἀναθεωρήσεως, ἀποφασισθὲν ὑπ' αὐτῆς, δέον νὰ καθυποβληθῇ εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ λαοῦ, ἕκαστον ἄρθρον κατ' ἰδίαν. Τοιούτῳ τῷ τρόπῳ οὔτε συμμορία, οὔτε φατρία, οὔτε τυχαία πλειονοψηφία δύναται ν' ἀποφανθῇ ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρήσεως· δέον νὰ ᾖ ἐσκεμμένη τις βούλησις καὶ σαφῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐζητημένη ὑπὸ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Ἔθνους. Χάριν τῶν διαφόρων τούτων χαλινῶν ὀφείλεται ἡ μόνιμος ἐπιτυχία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις. Καὶ ἄλλα αἴτια, πολλάκις σημειωθέντα, εἰς τοῦτο συνετέλεσαν· πρῶτον χῶρος ἀπέραντος, ἔνθα ὁ αὔξων πληθυσμὸς δύναται νὰ διασκορπίζηται καὶ νὰ εὕρῃ πάντοτε ἀφειδῶς τὰ πρὸς ζωάρκειαν, ἔστιν ὅτε καὶ νὰ πλουτήσῃ· εἶτα τὸ ὁμόσπονδον σύστημα, ὅπερ μετριάζει τὰς ὁρμὰς τοῦ πλήθους, περιορίζον αὐτὰς ἐπιτοπίως, ἰδίως ὅμως αὐτὴ ἡ καταγωγὴ τῆς μεγάλης Δημοκρατίας· αἱ πολιτεῖαι, αἵτινες συνησπίσθησαν κατὰ τὸ 1787, συνεκροτοῦντο ἐκ δήμων, ἐν οἷς οἱ πολῖται ἦσαν συνηθισμένοι νὰ διέπωσι τὰ δημόσια ἐλευθέρως καὶ ἀπ' εὐθείας· οἱ πολῖται οὗτοι ἐπρέσβευον θρησκείαν, ἥτις καταργεῖ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν καὶ παραδίδει εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους τὴν κυβέρνησιν τῆς ἑαυτῶν συνειδήσεως, καὶ τῆς

ἑαυτῶν ἐκκλησίας, ὥστε οὕτω τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀπήντα παρ' αὐτοῖς προηγούμενα καὶ ὑποστήριξιν ἐκεῖ ὅπου, ἐν ταῖς Καθολικαῖς Χώραις, δὲν εὑρίσκει εἰμὴ κωλύματα καὶ ἐχθρότητα, — ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς πεποιθήσεσιν. Τὸ τῶν Καθαριστῶν πνεῦμα, ἰδιαζόντως δημοκρατικόν, ἀλλὰ συγχρόνως ὑποτασσόμενον τῷ νόμῳ, ἱκανὸν νὰ χαλιναγωγῆται, αὐστηρόν, ἠθικόν, ἐγένετο τὸ ἅλας τὸ ἑτοιμάσαν καὶ τὸ διαφυλάσσον τοὺς δημοτικοὺς θεσμοὺς ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις. Ἐν τῷ αὐτῷ μέρει τοῦ κόσμου ἀπέτυχον πανταχοῦ ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦτο οὐχ ὑφίστατο.

Ἐκ τῶν προλεχθέντων παρατηρεῖ τις ὅτι ἡ νέα κυβερνητικὴ συγκρότησις τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν ἀφαιρεῖ ἐλαττώματά τινα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἤτοι τὴν ἀστασίαν τῶν ὑπουργείων, τὴν ὑπερβάλλουσαν τάσιν τοῦ κομματικοῦ πνεύματος, τὰς ἀπρομελετήτους ἀποφάσεις, τὴν παράλογον ἐπέμβασιν τῶν κομμάτων, συμμοριῶν, φατριῶν ἐν τῇ διοικήσει, τὰς συγκεχυμένας καὶ ἀτελευτήτους συζητήσεις, τὰς ἀτόπους ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐπερωτήσεις, τὰς συμμαχίας ἀντιθέτων κομμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως· πλήν, καίτοι ἄριστον, τοιοῦτον ἀποτέλεσμα δὲν ἐπιτυγχάνεται εἰμὴ ἀφαιρουμένης ἀπὸ τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς λαμπηδόνος καὶ τῆς ὠφελείας αὐτῆς ὡς μέσου πολιτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

§ 2. Ἐνῷ ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτείαις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ κυβέρνησις συγκεντροῦται ἐν ταῖς ἐπιτροπαῖς καὶ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς καὶ Γερουσίας εὐαρίθμου καὶ ἄγαν ἀριστοκρατικῆς, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀπ' ἐναντίας ἐν τῇ Ἑλβετίᾳ, ἀφοῦ μετῆλθον αὐτὴν συνελεύσεις ἐκλεγεῖσαι διὰ γενικῆς ψηφοφορίας, τελευταῖον ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀντεποιήθη, μὴ στέργοντος τοῦ λοιποῦ νὰ ὑπακούσῃ εἰμὴ εἰς νόμους ἀπ' εὐθείας ὑπ' αὐτοῦ ψηφισθέντας. Μεταξὺ μυριάδων περιηγητῶν, οἵτινες κατ' ἔτος μεταβαίνουσι πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν Ἄλπεων, ὀλίγιστοι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἔρευναν τῶν πολιτικῶν πειραμάτων τῶν γινομένων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις (Cantons), ἃς διέρχονται· οὐχ ἧττον ὅμως οὐδεμία μελέτη δύναται νὰ ᾖ διδακτικωτέρα. Καίτοι διακηρύττων ὅτι ἡ δημοκρατία ἐστὶν ἡ μόνη νόμιμος κυβέρνησις, ὁ Ῥουσσὼ ἀπηλπίζετο νὰ τὴν ἴδῃ ποτὲ ἐγκαθιδρυμένην ἐν τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν. Ἐνόει αὐτὴν λειτουργοῦσαν μόνον καθ' ὃν τρόπον ὑφίστατο ἐν ταῖς ἀρχαίαις δημοκρατίαις, τοῦ λαοῦ συνηγμένου ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα νομοθετῇ, κρίνῃ, ἐκλέγῃ τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ψηφίζῃ τοὺς φόρους, ἀποφασίζῃ τὴν χρη-

σιν αὐτῶν, καὶ ἑνὶ λόγῳ νὰ ῥυθμίζῃ ἀπ' εὐθείας πάντα τὰ δημόσια. συνάμα ὅμως, ὅσῳ φαντασιοκόπος καὶ ἂν ἦτο, διέβλεπεν ὅτι ἐν τοῖς ἐνεστῶσι κράτεσι τὸ σύστημα τοῦτο ἦν ἀνεφάρμοστον καὶ ἀδύνατον. «Ἡ κυριαρχία, λέγει, οὐ δύναται ἔχειν ἀντιπρόσωπον, δι' ὃν καὶ τὸν αὐτὸν λόγον οὐ δύναται ἀπαλλοτριοῦσθαι. Τὰ μάλιστα ἔγκειται ἐν τῇ γενικῇ βουλήσει, καὶ ἡ βούλησις οὐκ ἀντιπροσωπεύεται (Contrat Social). «Πᾶς νόμος, μὴ ἐπικεκυρωμένος αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐστὶν ἄκυρος· οὐκ ἔστι νόμος· εὐθὺς ὡς ὁ λαὸς ἐκλέγει ἀντιπροσώπους, οὐκέτι πλέον ἐλεύθερός ἐστιν· οὐκέτι ὑπάρχει.» «Ἐν τῇ ἀκριβεῖ σημασίᾳ τῆς λέξεως, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀληθινὴ δημοκρατία, καὶ οὐδέποτε ὑπάρξει· ἐστὶν ἐναντίον τῶν κανόνων τῆς φύσεως τὸ νὰ κυβερνᾷ ὁ μείζων ἀριθμός, ὁ δὲ ἐλάσσων νὰ κυβερνᾶται· δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ὁ λαὸς θέλει διηνεκῶς μένει συνηγμένος ἵνα ἐφορᾷ τὰ δημόσια . . . Ἐὰν ὑπῆρχε λαὸς ἐκ θεῶν, ἤθελε κυβερνᾶσθαι δημοκρατικῶς. Τόσῳ τελεία κυβέρνησις δὲν ἁρμόζει ἀνθρώποις». Οὕτω λοιπόν, κατὰ τὸν Ῥουσσώ, ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι ἀληθινὴ ἢ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἡ ἄμεσος κυβέρνησις, αὕτη δὲ σήμερον ἀκατόρθωτος. Ὅ,τι ὁ τῆς Γενεύης πολίτης ἐθεώρει ὡς ἀδύνατον, ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ κατέστη ἡ θεμέλιος ἀρχὴ ἁπάντων τῶν συνταγμάτων τῆς πατρίδος του. Ἐν τῇ ὁμοσπονδίᾳ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπαρχίαις, ἐξαιρουμένης τῆς τοῦ Fribourg, πᾶς νόμος προσέτι δὲ πᾶς κανονισμὸς γενικοῦ συμφέροντος, δέον νὰ λάβωσι τὴν ἐπικύρωσιν διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ. Ἡ ψῆφος αὕτη τοῦ λαοῦ (plébiscite) ἐν Ἑλβετίᾳ καλεῖται τὸ «referendum», λέξις ληφθεῖσα ἐκ τῆς παλαιᾶς ὁμοσπόνδου διοργανώσεως, καθ' ἣν οἱ ἐπιτετραμμένοι δὲν ἠδύναντο νὰ ψηφίσωσι καὶ νὰ ὑποχρεωθῶσιν εἰμὴ αἱ adferendum, ἤτοι ἀφοῦ πρῶτον ἀναφέρωσι τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ ἐπαρχιακὸν συμβούλιον, ὅπερ ἀντεπροσώπευον. Δύο εἴδη referenda ὑπάρχουσι νῦν ἐν χρήσει· τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ τὸ ὑποχρεωτικόν. Ὑποχρεωτικὸν εἶναι ὅτε πάντες οἱ νόμοι οἱ ψηφισθέντες ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων καθυποβάλλονται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ λαοῦ ἅπαξ ἢ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ· κατὰ προαίρεσιν δὲ ὅτε ἡ ψηφηφορία αὕτη γίνεται μόνον κατόπιν αἰτήσεως ἀριθμοῦ τινος ἐκλογέων. Ἡ ὁμόσπονδος κυβέρνησις μέχρι τοῦδε παραδέχεται μόνον τὸ κατὰ προαίρεσιν referendum. Τὸ 89ον ἄρθρον λέγει : «Οἱ τῆς ὁμοσπονδίας νόμοι ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν ἢ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ λαοῦ, ἐὰν γίνῃ αἴτησις ὑπὸ 30 χιλ. ἐνεργῶν πολιτῶν ἢ ὑπὸ ὀκτὼ ἐπαρχιῶν. Αὐτὸ τοῦτο πράττεται καὶ διὰ τὰ διατάγματα τῆς ὁμοσπονδίας ἔχοντα

γενικὴν ἐφαρμογὴν καὶ οὐχὶ χαρακτῆρα κατεπείγοντα». Ἀφότου εἰσήχθη τὸ referendum ἐν τῷ συντάγματι τῆς ὁμοσπονδίας (κατὰ τὸ 1874), ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ σχεδὸν κατ' ἔτος.

Ἵνα καταστῇ πραγματικὴ ἡ τοῦ λαοῦ ἐπέμβασις εἰς τὴν κυβέρνησιν, διάφορα ἐπαρχιακὰ συντάγματα παρεδέχθησαν προςέτι διάφορα ἄλλα μέτρα· τὸ veto, τὴν εἰσήγησιν καὶ τὴν αἴτησιν παραιτήσεως· τὸ veto εἶναι τὸ δικαίωμα, ὅπερ ἔχει ἀριθμός τις ἐκλογέων τοῦ ἐνίστασθαι πρὸς τὴν ἐνέργειαν νόμου, ψηφισθέντος ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς Βουλῆς μεχρισοῦ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ· ἡ εἰσήγησις εἶναι δικαίωμα ἀναγνωριζόμενον εἰς ἀριθμόν τινα ἐκλογέων τοῦ νὰ καθυποβάλωσι νομοσχέδιον εἰς τὴν νομοθετικὴν ἀρχήν, ὑποχρεουμένην νὰ τὸ συζητήσῃ ὅπως ἀπορρίψῃ ἢ παραδεχθῇ αὐτό. Ἡ αἴτησις παραιτήσεως εἶναι δικαίωμα, ὅπερ ἐστὶν ἀριθμός τις ἐκλογέων τοῦ ν' ἀπαιτήσωσιν ἵνα ὁ λαὸς ἀποφανθῇ, ναὶ ἢ οὔ, ἐὰν ἐπιθυμῇ τὴν παραίτησιν τῆς Βουλῆς, ἥτις τότε ὑποχρεοῦται νὰ καθυποβληθῇ εἰς ἐπαναληπτικὴν ἐκλογήν. Γνωστὸς εἶναι ὅτι ἔν τισιν ἐπαρχίαις πάντες οἱ ἐνήλικες πολῖται συναθροίζονται ἅπαξ ἢ δὶς τοῦ ἔτους ἵνα ἐκλέξωσι τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους καὶ ἀπ' εὐθείας ψηφίσωσι τοὺς νόμους, ὅπως ἔπραττεν ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι· αἱ τοῦ λαοῦ αὗται συνελεύσεις, ἀσκοῦσαι τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ὡς ὠνειρεύετο ὁ Ῥουσσώ, ὀνομάζονται Landsgemeinde ἢ ἐθνικαὶ κοινότητες».

Νῦν ἴδωμεν πῶς ἡ Ἑλβετία, ἡ χώρα αὕτη, ἥτις τῶν ἄλλων προηγεῖται κατὰ τὰς δημοκρατικὰς δοκιμάς [1], κατήντησε νὰ παραδεχθῇ τὸ νέον κυβερνητικὸν σύστημα, ὅπερ ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Ἡ ἄμεσος κυβέρνησις, καθ' ἣν ὁ λαὸς συνηθροισμένος συνεδριάζει, διέπει τὰ δημόσια, καὶ ἐκλέγει τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, εἶναι τὸ ἀρχικὸν καὶ τὸ φυσικὸν πολίτευμα. Ὑπάρχει ἐν ἰσχύϊ ἀπ' ἀρχῆς κατὰ πάντας τοὺς

[1] Ἡ πολιτικὴ ἐν Ἑλβετίᾳ ἐνέργειά τε καὶ σπουδὴ περὶ τὰς τροποποιήσεις τοῦ συντάγματος εἶναι ὄντως καταπληκτική· ἐν τοῖς πίναξιν, οὓς ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Chatelanat ἐν τῷ «Manuel Statistique de la Suisse», παρατηροῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1879 ἐγένοντο 115 ἀναθεωρήσεις ἐπαρχιακῶν συνταγμάτων καὶ τρεῖς τοῦ τῆς ὁμοσπονδίας γενικοῦ συντάγματος. Ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1849, 27 ἀναθεωρήσεις ἀπέβλεπον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μεταβάλωσιν ἀριστοκρατικὰς δημοκρατίας εἰς δημοκρατικας· ἀπὸ τοῦ 1846 μέχρι τοῦ 1862, 22 ἀναθεωρήσεις συμπληροῦσι τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀντιπροσωπικῆς κυβερνήσεως, καὶ ἀπὸ τοῦ 1862 μέχρι τοῦ 1880, 66 ἀναθεωρήσεις ἐτελέσθησαν ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας τοῦ λαοῦ κυβέρνησιν, τὴν ἄμεσον ψηφοφορίαν (plébiscitaire).

λαούς, ἐνόσῳ ἡ ἀνισότης ἢ ἡ κατάκτησις δὲν ἐγέννησαν τὸν δεσποτισμόν. Ἐφαρμόζεται ἐν πάσαις ταῖς ἀρχαίαις δημοκρατίαις καὶ παρὰ τοῖς πρώτοις Γερμανοῖς, ἐν οἷς, ὡς λέγει ὁ Τάκιτος, οἱ ἀρχηγοὶ συζητοῦσι τὰς μικρὰς ὑποθέσεις, ὁ δὲ λαὸς ὁλόκληρος τὰς μεγάλας (de minoribus consultant principes, de majoribus omnes). Τοῦτο ἐπέζησεν ἐν τῷ σαξωνικῷ «Tunscipmot», ὅπερ μετεβλήθη εἰς τὸ ἀμερικανικὸν Township. Εἰς τὸ Vestry τῆς ἀγγλικῆς παροικίας, ὡς μέχρις ἐσχάτων ὑφίστατο ἔτι, καὶ ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς κοινότησι τῆς Λομβαρδίας. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς διατηρούσαις τὸ Landsgemeinde, ἤτοι τὸ τῶν Γερμανῶν πεδίον τοῦ Μαΐου (champe de Mai) διεσώθη μετὰ τόσους αἰῶνας, διότι αἱ ὀρειναὶ αὗται χῶραι πρῶτον ἀπέφυγον τὸν φεουδαλισμόν, ἔπειτα δὲ ἔτι ἐχθρικωτέραν ἐπήρειαν, τὴν τῆς συγκεντρώσεως ὠργανισμένης ὑπὸ τῆς βασιλείας συνεργείᾳ τῶν μονίμων στρατῶν, ἀλλὰ προφανῶς τὸ σύστημα τοῦτο δὲν εἶναι ἐφαρμοστέον εἰμὴ εἰς πόλιν καὶ εἰς μικρὸν νομόν. Ἀφοῦ εὐρυνθῇ ἡ χώρα, καὶ ὁ πληθυσμὸς ηὐξημένος διασπαρῇ ἐπὶ ἀπείρου ἐδάφους, οἱ πολῖται παύουσι τοῦ μεταβαίνειν εἰς τὰς γενικὰς συναθροίσεις, αἵτινες κατ' ὀλίγον πίπτουσιν ἐν ἀχρηστίᾳ. Ἐνόσῳ οἱ λαοὶ δὲν ἀντελάμβανον τὴν ἑαυτῶν ἐπέμβασιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων εἰμὴ ἀπ' εὐθείας ἐξησκημένην, καὶ δὲν ἐσκέφθησαν νὰ ἀποκαθιστῶσι πληρεξουσίους, ἡ ἐπέκτασις τοῦ κράτους ἐπέφερε τὴν νίκην τῆς ἀπολύτου κυβερνήσεως, τῆς μόνης δυναμένης νὰ διατηρήσῃ τὴν ἑνότητα τοῦ ἔθνους. Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα μόνον κατέστησε δυνατὴν τὴν αὐτοδιοίκησιν (Self governement) εἰς μέγα ἔθνος· ἀλλ' ἐν τῇ Ἑλβετίᾳ ἠθέλησαν ν' ἀσφαλίσωσιν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἔτι ἀμεσωτέραν τινὰ ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς νομοθετήσεως.

Ἤδη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα οἱ ἱστορικοὶ ἀναφέρουσι διαφόρους ἐπαρχίας, ἐν αἷς σπουδαῖα ζητήματα ἀπεφασίσθησαν διὰ τῆς γενικῆς ψηφηφορίας τοῦ λαοῦ· οὕτω κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰσήχθη ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις. Κατὰ τὸ 1802 τὸ σύνταγμα τῆς ἑλβετικῆς δημοκρατίας ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ λαοῦ, ἔκτοτε δὲ ἐπεκράτησε συνήθεια ὅτι πᾶς συνταγματικὸς νόμος καὶ τῆς ὁμοσπονδίας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν δέον νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν πολιτῶν. Μετ' ὀλίγον καὶ πέρα τούτου προέβησαν· τῷ λαῷ παρεχωρήθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἀντιτάσσειν τὸ ἑαυτοῦ veto ταῖς ἀποφάσεσι τῶν νομοθετικῶν συνελεύσεων, ἡ ἐπαρχία τοῦ St Gall εἰσήγαγε τὸ τοῦ λαοῦ veto κατὰ τὸ 1831, ἡ τῆς Bâle-Campagne κατὰ τὸ 1842, ἡ τοῦ Valais κατὰ τὸ 1835, ἡ τῆς Lucerne κατὰ τὸ 1841.

Αἱ συζητήσεις, αἵτινες ἔσχον ἀποτέλεσμα τὴν νέαν ταύτην ἐφαρμογὴν τῆς δημοκρατίας, ἐπέσυρεν ἐκ νέου τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ «Contrat Social. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ὑπερτάτη δύναμις δὲν ἐπιδέχεται ἐντολέα καὶ ὅτι ὁ λαὸς πρέπει ἀπ' εὐθείας νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν παρασκευὴν τῶν νόμων κατέλαβον τὰ πνεύματα. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς μεγάλαις ἐπαρχίαις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μιμηθῶσι τὰς δασογείτονας καὶ νὰ συγκαλῶσιν ὅλον τὸν λαὸν δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἔν τινι λειμῶνι ὅπως νομοθετῇ, ἀπεφασίσθη ὅτι οἱ νόμοι πρὶν ἢ ὦσιν ἐκτελεστοί, δέον νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὑπὸ τῆς καθολικῆς ψηφηφορίας, αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Valais, Vaud καὶ Berne ἐδέχθησαν τὸ Referendum πρὸ τοῦ 1848, μετέπειτα δὲ ἐνεγράφη βαθμηδὸν ἐν τῷ συντάγματι πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἐξαιρουμένης τῆς τοῦ Fribourg.

Τ' ἀποτελέσματα τοῦ συστήματος τούτου (plébiscitaire) ἀπέβησαν ὅλως ἀλλοῖα τῶν προσδοκωμένων· ἠπάτησε τὰς ἐλπίδας τῶν ζηλωτῶν αὐτοῦ ὡς καὶ τοὺς φόβους τῶν αὐτοῦ πολεμίων. Συχνάκις ἐφάνη συντηρητικόν, καὶ σχεδὸν πάντοτε σφόδρα πολέμιον τῇ συγκεντρώσει, τῇ ἰσχυρᾷ κυβερνήσει, ταῖς μεγάλαις δαπάναις, ἑνὶ λόγῳ ἐναντίον τῇ γενομένῃ πολιτικῇ ῥιζοσπαστικῇ ἢ Ἰακωβινικῇ. Πρᾶγμα κατὰ τὸ φαινόμενον ἀκατανόητον· οἱ αὐτοὶ ἐκλογεῖς, οἱ ἐπιμένοντες ἐκλέγειν ἐκ νέου τοὺς ῥιζοσπάστας, ἀπορρίπτουσι διὰ τῆς ψήφου αὐτῶν (plébiscite) ὅσα ἂν ψηφίσωσιν οἱ ἐκλεκτοὶ αὐτῶν. Τοῦτο δὲ διότι αἱ συνήθεις ἐκλογαὶ ἐκτελοῦνται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς δημοτικότητος καὶ τῶν σπουδαρχιῶν τῶν ὑποψηφίων, ἢ χάριν συνθήματος τοῦ κόμματος, ἐνῷ κατὰ τὴν ἐπικυρωτικὴν τοῦ νόμου ψηφηφορίαν ἕκαστον μέτρον κρίνεται καθ' ἑαυτὸ καὶ κατὰ τὰς σχέσεις πρὸς τὸ κοινὸν καλόν. Ὅθεν δι' ἀγχιστρόφου μεταβολῆς λίαν παραδόξου οἱ συντηρητικοὶ ἤρξαντο θεωροῦντες ἐν τῷ Referendum μέσον σωτηρίας, καὶ οἱ δημοκράται, οἱ εἰσαγαγόντες αὐτό, «ἀντεπαναστατικὸν ἵδρυμα», ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὸ ὁ Louis Blanc.

Ἰδοὺ παραδείγματά τινα τῆς καθολικῆς τοῦ λαοῦ ψηφηφορίας (plébiscite fédéral), καθ' ἣν ἀποφαίνεται ὁλόκληρος ὁ ἑλβετικὸς λαὸς ψηφίζων «ναὶ ἢ οὔ», καὶ ἀπ' εὐθείας λύων ζητήματα ἐνίοτε μετρίας ἀξίας. Νόμος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐκανόνιζε, δυνάμει τοῦ 29ου ἄρθρου τοῦ συντάγματος, ὁμόσπονδον γραφεῖον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μετὰ γραμματέως καί τινων ὑπαλλήλων, ὅπερ ἀπῄτει ἐτησίαν δαπάνην ἐκ φράγκων εἴκοσι χιλιάδων περίπου. Τὸ γραφεῖον τοῦτο ἦν προωρισμένον εἰς τὸ συλλέγειν καὶ δημοσιεύειν πληροφορίας καὶ στατιστικάς, ὡς πράττει ἐν Ἀμερικῇ τὸ Board

of Education». Πλὴν αἱ καθολικαὶ ἐπαρχίαι καὶ οἱ συντηρητικοὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἐπαρχιῶν ἐξήγησαν τὸ μέτρον τοῦτο ὡς πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν τῆς ἐκπαιδεύσεως συγκέντρωσιν, ἣν ποθοῦσιν, ὡς λέγεται, οἱ ῥιζοσπάσται. Τὸ Referendum ἐζητήθη· καὶ τῇ 26 τοῦ Νοεμβρίου 1882, 318,139 Οὐ κατὰ 172,010 ναὶ ἀπέρριψαν τὸν ὁμόσπονδον νόμον. Ἕτερον παράδειγμα· διάταγμα τῆς ὁμοσπονδίας χορηγεῖ δέκα χιλιάδας φράγκων τῇ ἐν Washington ἑλβετικῇ πρεσβείᾳ δι' ἔξοδα γραφείου· ἡ καθολικὴ τοῦ λαοῦ ψηφοφορία δὲν παραδέχεται τὸ ποσὸν τοῦτο, τῇ 10 Μαΐου 1884, διὰ 219,728 Οὐ ἐναντίον 137,824 Ναί· Τὴν αὐτὴν ταύτην ἡμέραν ἀπερρίφθησαν ἄλλοι τρεῖς νόμοι.

Ὑπ' ὄψιν ἔχω πίνακα, ἐκδοθέντα παρὰ τοῦ κ. Niederer, πάντων τῶν τοῦ λαοῦ ψηφισμάτων, τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Zurich γεννηθέντων ἀπὸ τῆς τροποποιήσεως τοῦ συντάγματος ἐν ἔτει 1869 μέχρι τοῦ 1882 : ἐν 28 Referenda ὁ λαὸς ἀπεφάνθη ἐπὶ 52 νόμων καὶ διαταγμάτων, ὧν 11 προερχόμενα ἀπὸ τοῦ εἰσηγητικοῦ δικαιώματος. Ἀντιστρόφως εἰς ὅ,τι συμβαίνει διὰ τοὺς νόμους τῆς ὁμοσπονδίας, οὓς τὸ ζητηθὲν Referendum πολλάκις ἀκυροῖ, εὑρίσκω ὧδε 66 ἐπικυρώσεις καὶ μόνον 31 ἀκυρώσεις. Καὶ πρᾶγμα σπουδαιότατον, ζητήματα λίαν δυσχερῆ καὶ τὰ μάλιστα περίπλοκα καθυπεβλήθησαν τῇ τοῦ λαοῦ ψήφῳ· οἷα ἡ ἀναθεώρησις βιβλίων τινῶν τοῦ κώδικος τῆς Πολιτικῆς καὶ τῆς Ποινικῆς Δικονομίας, ἡ περὶ χρεωκοπίας νομοθεσία, νόμοι περὶ τῆς κτημάτων ἀπαλλοτριώσεως, περὶ διοργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπὶ τοῦ μονοπωλίου τῶν Τραπεζῶν ἐκδιδουσῶν χαρτονόμισμα, ὡς καὶ κανονισμός τις ἀφορῶν εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῶν μηλολονθῶν. Αἱ ψῆφοι τοῦ λαοῦ τοῦ Zurich ἦσαν πάντοτε καλῶς ἐμπεπνευσμέναι ἐκτὸς ὅτ' ἐπρόκειτο ν' ἀνοίξῃ τὸ βαλλάντιόν του, τότε δίδει ἀνηλεῶς ἀρνητικὴν ψῆφον. Οὕτω τρὶς ἀπορρίπτει αὔξησιν μισθοδοσίας· ἀποστέργει τὸ νὰ χορηγήσῃ ἀποζημίωσιν τοῖς διδασκάλοις καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐνόσῳ μένουσιν ἀργοί· ἀποποιεῖται ν' αὐξήσῃ τὴν ἐπιχορήγησιν πρὸς διάτρησιν τοῦ Gothard καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ Polytechnikum· δὲν θέλει φόρον ἐπὶ τῶν προσόδων τῶν κοινοτήτων, ἀλλ' οὐδὲ μίαν παρατηρῶ τάσιν ἰσοφιλίας ἢ σοσιαλισμοῦ. Δυνάμει τοῦ δικαιώματος τῆς εἰσηγήσεως πέντε χιλιάδες ἐκλογεῖς αἰτοῦσιν ἵνα ἡ πολιτεία ἀναλάβῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν· ἡ αἴτησις ἀπερρίφθη ὑπὸ 30,000 Οὐ, ἀπέναντι 16,000 Ναί. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Newchâtel, ἡ ῥιζοσπαστικὴ πλειονοψηφία τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου εἶχε ψηφίσει τὸν ἐπὶ τῆς περιουσίας αὔξοντα φόρον

τὸ τοῦ λαοῦ ψήφισμα ἀπεδοκίμασεν αὐτόν. Τελευταῖον ὅμως, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Vaud, Referendum ἐπεκύρωσε φόρον ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τόσῳ ἀπηνῶς προοδευτικόν, ὥστε θὰ τρέψῃ εἰς φυγήν, ὡς λέγεται, πάντα εὐποροῦντα.

Περὶ δὲ τῆς ὁμοσπόνδου νομοθεσίας τῆς ἀπὸ τοῦ 1874, οὔπω δύναταί τις νὰ ἐξενέγκῃ κρίσιν ὁριστικήν, καθ' ὅσον ἡ γενομένη ἐν Ἑλβετίᾳ ἀπόπειρα πρὸς τὸ ἀπ' εὐθείας κυβερνᾶν τυγχάνει ἔτι οὖσα πρόσφατος. Οὐχ ἧττον ὅμως, μέχρι τοῦδε ἤθελέ τις παρακινηθῇ νὰ θεωρήσῃ τὰ δραττόμενα ὡς ἐπικύρωσιν τῆς ἐμβριθοῦς ταύτης τοῦ Tocqueville ῥήσεως: «Ἡ ἄκρα δημοκρατία προλαμβάνει τὰ κακὰ τῆς δημοκρατίας».

Νῦν συμπεραίνομεν· ἐπειράθην νὰ ἐπιδείξω ὅτι ἐν ταῖς μᾶλλον δημοκρατικαῖς τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς χώραις, ἡ φυσικὴ τῶν θεσμῶν ἀνέλιξις εἶχε φέρει τῇ κυβερνήσει τοῦ λαοῦ κωλύματά τινα, ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτείαις ἀπαντῶντα εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῶν Βουλευτικῶν ἐπιτροπῶν, ἐν Ἑλβετίᾳ δὲ εἰς τὴν ἄμεσον μεσολάβησιν τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ καθολικοῦ ψηφίσματος αὐτοῦ. Μένει νὰ ἐξετάσωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ λοιποὶ ἐλεύθεροι λαοὶ δύνανται νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν παραδειγμάταν τούτων πρὸς βελτίωσιν τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν ὀργανισμοῦ.

Οὐκέτι ἐπῆλθε καιρός, κατ' ἐμὴν γνώμην, τοῦ θεωρεῖν εὐδόκιμον τὸ σύστημα τῆς καθολικῆς ψηφηφορίας τοῦ λαοῦ ἐν πᾶσι τοῖς ζητήματι (le régime plébiscitaire)· οὐδεὶς σκέπτεται περὶ αὐτοῦ, καὶ πρὸς τούτοις δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν ἁρμοδίως νὰ εἰσαχθῇ ἔν τινι μέτρῳ εἰμὴ παρ' ἔθνεσιν, ἐν οἷς τὰ φῶτά εἰσι τόσῳ γενικῶς διακεχυμένα ὅσῳ ἐν Ἑλβετίᾳ, δηλαδὴ παρά τισι πολιτείαις τῆς Ἀμερικανικῆς Ὁμοσπονδίας, καὶ παρὰ τοῖς τρισὶ Σκανδιναβικοῖς κράτεσιν. Φρονῶ ὅμως ὅτι θὰ ἠδυνάμεθα ἐκ τοῦ διοικητικοῦ τῆς Β. Ἀμερικῆς μηχανισμοῦ ν' ἀρυσθῶμεν ἱκανά, ἰδίᾳ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῶν βουλευτικῶν ἐπιτροπῶν, τὴν σταθερότητα τῶν ὑπουργείων καὶ τὴν τῆς Γερουσίας ἐπικράτησιν. Εἴπωμεν συντόμως ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν τριῶν τούτων ἀντικειμένων.

Αἱ πολυάριθμοι νομοθετικαὶ συνελεύσεις πανταχοῦ οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν εἰμὴ συναθροίσεις (meetigs) ἀνίκανοι αὐταὶ ἑαυταῖς νὰ προπαρασκευάσωσι καλοὺς νόμους, ὅπως δυστυχῶς βλέπομεν συχνότατα τοῦτο. Βεβαίως δυνατὸν τὸ ἀναθεῖναι εἰς Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας τὴν φροντίδα τοῦ νὰ παρασκευάζῃ τὰ νομοσχέδια· ἀλλὰ πάντοτε ἡ Βουλή, εἰς ἄκρον προσκεκολλημένη εἰς τὰς προνομίας αὐτῆς, τροποποιεῖ αὐτά, ἐνίοτε δὲ ἀνατρέπει τὸ πνεῦμα αὐτῶν δι' ἐπανορθώσεων ἥκι-

στα μεμελετημένων ἢ καὶ αὐτοσχεδίων. Ὅθεν, ἄριστον τὸ συνάγειν ἐν διαρκέσιν ἐπιτροπαῖς τοὺς βουλευτάς, οἵτινες εἰδικῶς ἐσπούδασαν ζητήματά τινα, καὶ τὸ πέμπειν αὐτοῖς πρὸς ἐξέλεγξιν πάντα τὰ σχετικὰ νομοσχέδια. Καλὸν μάλιστα θὰ ἦτο νὰ ὑπάρχωσι τόσαι ἐπιτροπαὶ ὅσων διαφόρων ζητημάτων μέλλει νὰ ἐπιληφθῇ κατὰ τὴν περίοδον ἡ Βουλή, ἵνα ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῶν νόμων ἡ ἀρχὴ τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας, τόσῳ λυσιτελὴς εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πλούτου. Πλὴν αἱ ἐπιτροπαὶ δέον νὰ μὴ ἐκλέγωνται, ὡς ἐν Ἀμερικῇ, ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς, ἀλλ' ὑπ' αὐτῆς τῆς Βουλῆς, καὶ νὰ μὴ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τοῦ καταπνίγειν τὰς συζητήσεις.

Ἓν τῶν χειρίστων μειονεκτημάτων τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ λίαν συχνὴ μεταβολὴ ὑπουργείων. Ἀδύνατον εἶναι νὰ εὑρεθῇ κατ' ἔτος νέον προσωπικὸν ἱκανὸν διὰ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διοικήσεως. Χαρτοφυλάκιον ἐμπιστεύεται εἰς ἄνδρα εἰδήμονα, μόλις ἔλαβε γνῶσιν τῶν καθηκόντων του καὶ ἤδη ἀναγκάζεται νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ· συνεχὴς διάνοιά ἐστιν ἀδύνατος· οὐχ ἧττον δέ ἐστιν ἀπαραιτήτως ἀναγκαία διά τινας δημοσίας λειτουργίας, ὡς ἡ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῶν στρατιωτικῶν κλπ. Ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτείαις οἱ ὑπουργοὶ φυλάττουσι τὴν θέσιν ἐπὶ τετραετίαν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ ὀκταετίαν, ὅταν ὁ αὐτὸς Πρόεδρος πάλιν ἐκλεχθῇ. Ἐν τούτῳ τῷ διαστήματι δύνανται ν' ἀφιερωθῶσιν ὁλοψύχως εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας των· δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ἀεννάως νὰ μάχωνται ἵνα διατηρήσωσι τὴν πλειονοψηφίαν. Καθόσον δὲ ἡ πρόοδος τῆς δημοκρατίας καταστήσει ἀστατώτερον τὸ πολιτικόν, οὕτως εἰπεῖν, ἔδαφος, τὸ ἀσθενὲς τῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως γενήσεται, ἐὰν ἐγκαίρως μὴ ληφθῇ πρόνοια, πασιφανέστερον καὶ κινδυνωδέστερον. Ἡ μόνη θεραπεία διὰ δημοκρατίαν εἶναι τὸ ἔχειν, ὡς ἐν τῇ Β. Ἀμερικῇ, ὑπουργεῖον ἀπηλλαγμένον τῆς ἀμέσου ἐπηρείας τε καὶ ἐπενεργείας τῆς Βουλῆς, ἢ τοὐλάχιστον τὸ ἐμπιστεύεσθαι τὴν διεύθυνσιν τῶν ὑπουργείων, ἅτινα ἀφεύκτως ἀπαιτοῦσι σειρὰν παραδόσεων, εἰς ἄνδρας ἐκλεγομένους ὑπὸ τῆς Βουλῆς χάριν τῶν εἰδικῶν γνώσεων αὐτῶν, καὶ οἵτινες δὲν θὰ εἶναι ὑπόχρεοι νὰ παραιτηθῶσιν ὅταν πίπτῃ τὸ ὑπουργεῖον. Οὕτω ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτείαις ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις, τὸ σπουδαιότατον τοῦτο λειτούργημα ἐμπιστεύεται εἰς ἐπιστάτας ἐκλεγομένους ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ πολλάκις διατηροῦντας τὴν θέσιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Ὅ,τι προσέτι ἔπρεπε ν' ἀρυσθῶμεν ἐκ τῶν Ἀμερικανῶν εἶναι ἡ ἐξησφαλισμένη τῆς Γερουσίας ἰσχύς. Ὅσῳ δημοκρατικωτέρα καθίσταται ἡ Κυβέρνησις, τόσῳ ἀναγκαιότερον εἶναι ὅπως ἐν αὐτῇ φυλάσ-

σηται θέσις εἰς ὅσους ἡ χώρα κέκτηται ἄνδρας πεπαιδευμένους, συνετούς, ἐμπείρους, ἱκανοὺς νὰ διδῶσιν, ὅ,τι εἶναι ἀληθῶς ὠφέλιμον εἰς τὸ ἔθνος. Τῇ ἐπιστήμῃ ὀφείλομεν πάσας τὰς οἰκονομικὰς ἡμῶν προόδους, διὰ τί νὰ μὴ ζητήσωμεν παρ' αὐτῆς ὡσαύτως τὴν πολιτικὴν ἡμῶν ἐπίδοσιν; Ἡ ἄνω Βουλὴ δὲν πρέπει ν' ἀντιπροσωπεύῃ ἰδίως ὅ,τι ὀνομάζεται συντηρητικαὶ ἀρχαί, ἄλλως· ἡ ἰσχὺς αὐτῆς θὰ ἦναι ἀσθενής, καὶ τὸ τοῦ veto δικαίωμα φροῦδον, ὡς κατήντησεν ἐν Ἀγγλίᾳ. Εἶναι ζήτημα, ὅπερ πρό τινος σαφέστατα ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ μαρκησίου Ἀλφιέρη, ἀντιπροέδρου τῆς Γερουσίας τῆς Ἰταλίας, καὶ ὑπὸ τοῦ κόμητος Rosebery, ἑνὸς τῶν σοφωτέρων μελῶν τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων. Τὸ συναγαγεῖν ἐν τῇ Βουλῇ τοὺς σημαντικωτέρους γαιοκτήμονας χώρας τινὸς καὶ δοῦναι αὐτοῖς ῥητὴν ἐντολὴν τοῦ ἀνθίστασθαι πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ λαοῦ, εἶναι ἐν τῇ ἐποχῇ, ἐν ᾗ εἰσερχόμεθα, ἴσον τῷ ἑτοιμάζειν τοὺς πίνακας τῶν προγραφῶν καὶ τῶν δημεύσεων. Ἡ ἄνω Βουλὴ ἔπρεπε νὰ ᾖ πλατέως ἀνοικτὴ εἰς ὅλα τὰ φρονήματα καὶ νὰ δέχηται ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς τοὺς ἐξοχωτέρους ἀντιπροσώπους παντὸς κόμματος, καὶ αὐτῶν τῶν μᾶλλον ὑπερβολικῶν. Ἡ γαλλικὴ Γερουσία εἶναι σήμερον ἴσως ἡ συνέλευσις ἡ μεῖζον προσεγγίζουσα εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο. Εἶναι κατάδηλον ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν γερουσιαστῶν δὲν πρέπει ν' ἀνατεθῇ εἰς τὴν καθολικὴν ψηφηφορίαν, ἀμέσως ἐκπεφρασμένην. Δύναται ν' ἀνατεθῇ ἐν μέρει εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἀναγκαίως μετὰ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀναλόγου ἀντιπροσωπείας, ἐν μέρει δὲ εἰς ὁμάδας ἢ σωματεῖα ἤδη ὑφιστάμενα, ὡς τὸ Πανεπιστήμιον, τὰς Ἀκαδημίας, τὰ ἐμπορικὰ ἐπιμελητήρια, τὸν στρατόν, τὸν στόλον, τὸν δικηγορικὸν σύλλογον, τὰς συνδικίας τῶν διαφόρων συντεχνιῶν. Ἐν ταῖς μελέταις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων συνταγμάτων, ὁ Sismondi ἐκθειάζει τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ἀντιπροσωπείας, ὃν ἐν χρήσει ἐν ταῖς κοινότησι κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ ὁ κ. Α. Ρένης ἀνέπτυξε τὴν ἰδέαν ταύτην ἐν συγγράμματι λίαν διδακτικῷ ἐπιγραφομένῳ· «Ἡ Δημοκρατία καὶ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα» (La Démocratie et le Régime Parlamentaire). Ἐν ταῖς Ἡν. Πολιτείαις ὁ πρόεδρος δὲν δύναται νὰ συνάψῃ συνθήκην εἰμὴ «τῇ γνώμῃ καὶ τῇ συναινέσει τῆς Γερουσίας». Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι πᾶν ἀφορῶν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς ἄνω Βουλῆς. Δὲν ἅπτεται τοιούτων λεπτῶν ζητημάτων, εἰμὴ μετὰ πλείστης ὅσης ἐπιφυλάξεως, καὶ δὲν συζητεῖ τὰς συνθήκας εἰμὴ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Οὕτω ἀποφεύγονται αἱ ἐπερωτήσεις τῶν βουλευτῶν καὶ ἡ ἐπέμ-

βασις, πολλάκις ἄτοπος, ἐνίοτε καὶ ἐπικίνδυνος, τοῦ τύπου καὶ τῆς κοινῆς γνώμης εἰς ἄκρον διεγηγερμένων, καὶ δυναμένων νὰ ὠθήσωσι τὴν χώραν εἰς τὰς ὀλεθριωτάτας ἀποφάσεις.

Ἐν τισι χώραις ἡ δημοκρατία, ἀπόρροια τῆς φυσικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, συντελεῖ εἰς τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ τῆς εὐζωίας, ὅπερ εἶναι καὶ ὁ σκοπός, δι' ὃν ὑπάρχει συντεταγμένον τὸ κράτος. Πλήν, οὐδεμία κυβέρνησις, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ Δημοκρατία δὲν ἐξαιρεῖται, δύναται νὰ παραβλέψῃ τὴν σωφροσύνην, νὰ μὴ ἔχῃ χρείαν εἰδικῶν γνώσεων, προνοίας καὶ συστηματικῆς συνεπείας· ἐπειδὴ δὲν συνήθως δὲν χορηγεῖ ἡ καθολικὴ ψηφοφορία τὰ σπουδαῖα ταῦτα προσόντα, παρ' ἄλλου μέσου δέον νὰ ζητήσωμεν ταῦτα.

Ἐν Μασσαλίᾳ, κατὰ Μάρτιον 1887.

Στέφ. Α. Βλαστός.
ἐκ τοῦ γαλλικοῦ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΣ

ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΟΣ ΠΑΛΑΣΙΟΥ ΓΡΑΦΕΝΤΩΝ

Τὴν ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς πατμιακῆς βιβλιοθήκης σωζομένην ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ μητροπολίτου Γάζης Παϊσίου τοῦ Λιγαρίδου πρὸς τὸν πρωτοσύγκελλον Κοσμᾶν ἐκδιδόντες ἐν σελ. 477 τοῦ προηγουμένου Ι' τόμου τοῦ παρόντος περιοδικοῦ, διελάβομέν τινα ὡς ἐν προλόγῳ εἰς τὸν βίον τοῦ ἐν λογίοις ἐπισήμου τούτου ἀνδρὸς ἀναφερόμενα, προσθέντες καὶ ὅσα περί τε τοῦ πρὸς ὃν ἡ Ἐπιστολὴ ἐπιγέγραπται καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ μνημονευομένου Παλασίου ἦσαν ἐν γνώσει ἡμῶν, παρενείραντες δὲ καὶ μαρτυρίαν ἐκ τῆς Δημητρίου τοῦ Προκοπίου: *Ἐπιτετμημένης ἀπαριθμήσεως τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα*[1] *αἰῶνα λογίων Γραικῶν, καὶ περί τινων ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*[2] *ἀνθούντων*, καθ' ἣν ὁ Παλάσιος «*συγγράμματα οὐ κατέλιπεν, ἐραστὴς ὢν τῆς σιωπῆς*». Ἀλλ' ὅ τι διέλαθεν ὅλως τὴν μνήμην ἡμῶν, τοῦτο ἐρ-

[1] Τουτέστι τὸν ΙΖ'.
[2] Ἔγραφεν ὁ Προκοπίου τῷ 1721.

χόμεθα νῦν νὰ προςθέσωμεν ἐνταῦθα. εἰς ἀπόδειξιν ὅτι κατέλιπε συγγράμματα.

Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς πατμιακῆς βιβλιοθήκης ὑπάρχει τεῦχος σχήματος ὀγδόου μικροῦ, ἐκ φύλλων 650 συγκείμενον, γεγραμμένον δὲ περὶ τὰ τέλη ἴσως τῆς ΙΖ', ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀριθμὸν ΥΙΒ' φέρον, ὅπερ περιέχει σύγγραμμα τοῦ Παλασίου τοιάνδε ἐπιγραφὴν ἔχον: **Μεταφυσικὴ Παλλασίου** [οὕτω] **Πελοποννησίου πρὸς Πολύδωρον κομψῶς ἐν ἁπλότητι.** Ἄρχεται δὲ οὕτω: *Μεταφυσική ἐστι σοφία πρώτη, καὶ φιλοσοφία θεωροῦσα τὸ ὂν ᾗ ὂν καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ καθ' αὑτὸ κτλ.*». Πάσας δὲ τὰς δεξιόθεν σελίδας τῶν φύλλων ἀγράφους παρέλιπεν ὁ ἀντιγραφεὺς πρὸς ἀντιγραφὴν τῆς τοῦ συγγράμματος ἰταλιστὶ μεταγλωττίσεως, ἥτις μόνον μέχρι τοῦ 12ου φύλλου ἐξικνεῖται. Τίς δ' ὁ Πολύδωρος οὗτος ἀγνοοῦμεν· ἀλλ' ἴσως ἦν τις τῶν ἑαυτοῦ ὁμιλητῶν ἢ ἑταίρων.

Ἀλλὰ καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς πονημάτιον εὕρηται ἐν τῇ εἰρημένῃ βιβλιοθήκῃ ἀριθμὸν φέρον ΧΝ', καθ' ἃ ἀνεκοινώσατό μοι ὁ πεφιλημένος βιβλιοφύλαξ αὐτῆς Ἱερόθεος. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο σχήματος ὀγδόου, ἐκ φύλλων 42 συγκείμενον, περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος γεγραμμένον ὑπ' ἀμαθοῦς ἀντιγραφέως, καὶ ἐλλιπὲς περὶ τὸ τέλος. Ἐπιγέγραπται δέ: **Ἀπόκρισις μικρὰ τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας Μπαλασίου πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας ποῦ δεῖ τίθεσθαι τὴν μερίδα τῆς Παναγίας ἐν τῇ ἁγίᾳ προςκομιδῇ**[1]. Ἐκ τούτου ἄρα φαίνεται μέγας ῥήτωρ χρηματίσας πρὶν ἢ λάβῃ τὸν ἀνώτερον βαθμὸν τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος. Ἀφορμὴν δὲ παρέσχεν αὐτῷ πρὸς σύνταξιν τοῦ πονηματίου τούτου, ὡς ἄν τις εἰκάσειεν, ἡ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθω ἀναφυεῖσα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἔρις περὶ τοῦ εἰ δεῖ τίθεσθαι δεξιᾷ ἢ ἀριστερᾷ τὴν μερίδα τῆς Παναγίας κατὰ τὴν προςκομιδὴν τοῦ ἁγίου ἄρτου, ἔρις προκαλέσασα τὴν πρὸς τοὺς ἡγουμένους τῶν Ἀθωιτίδων μονῶν πατριαρχικὴν Ἐπιστολὴν Παρθενίου Δ' τοῦ Μογιλάλου, κατὰ Μάϊον τοῦ 1667 ἐκδοθεῖσαν, δι' ἧς προὔτρέπετο αὐτοὺς εἰς ἀστασίαστον ἀγάπην καὶ πνευματικὴν διάθεσιν, καὶ εἰς ὁλοσχερῆ τοῦ σκανδάλου ἐκρίζωσιν.[2] Καὶ ταύτης δὲ τῆς Ἐπιστολῆς συντά-

[1] Σώζεται αὕτη καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις κοινοῦ τοῦ παναγίου Τάφου καὶ ἐν τῇ τῆς ἐν Σμύρνῃ εὐαγγελικῆς σχολῆς.

[2] Ἴδε τὰ περὶ τούτου πλατύτερον ἱστορούμενα ἐν τῇ καλλίστῃ τοῦ φίλου Γεδεὼν πραγματείᾳ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ: Ὁ **Ἄθως**, σελ. 150. Παράβαλε δὲ καὶ **Ἐκκλησιαστ. Ἀλήθ.** τόμ. Γ', σελ. 596 ἑφ.

κτης ἐστὶ πιθανώτατα αὐτὸς οὗτος ὁ Παλάσιος. Καὶ φαίνεται ἄρα ὅτι αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι συγγραφαὶ τοῦ Παλασίου ἐλάνθανεν ἔτι τὸν Προκοπίου ὅτε τὴν ἑαυτοῦ συνέταττεν *Ἀπαρίθμησιν*.

Ἰ. Σακκελίων.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΕΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΠΙ ΤΩι ΘΑΝΑΤΩι ΤΟΥ ΚΟΡΑΗι

(1833)

Μεταξὺ τῶν παρ' ἐμοὶ εὑρισκομένων ἐγγράφων ὧν τὰ πλεῖστα ἀφορῶσι τὰ πρῶτα τῆς Ἑρμουπόλεως ἔτη, εὗρον φάκελλον περὶ μνημοσύνου τελεσθέντος ἐνταῦθα ἐν τῷ ναῷ τῆς Μεταμορφώσεως ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ, τῶν ὁποίων πέμπω ἡμῖν ἀντίγραφον ὅπως δημοσιευθῶσιν ἐν τῷ ὑμετέρῳ περιοδικῷ.

Τὸ ὡς εἴρηται μνημόσυνον ἐτελέσθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν συμπατριωτῶν τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ Κ. Γλαράκη καὶ Μ. Πετροκοκκίνου αἰτησαμένων τῶν συμμετόχων τῶν Ἑρμουπολιτῶν, διὰ τῆς ἀπὸ α' Μαΐου 1832 *χειρογράφου* προσκλήσεως αὐτῶν, ἐχούσης ὡς ἑξῆς.

«*Συνάδελφοι Ἑρμουπολῖται.*

«Ὁ σοφὸς καὶ ἐνάρετος Κοραῆς, ὁ κατ' ἐξοχὴν φίλος καὶ εὐεργέτης τοῦ ἔθνους, ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος εἰς Παρισίους.

«Πρόκειται λόγος νὰ ἑορτάσωμεν τὴν κηδείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἐπαρκοῦντες εἰς τὴν ἀναγκαιοῦσαν δαπάνην δι' ἑκουσίου χρηματικῆς συνδρομῆς.

«Ὅστις θέλει νὰ μεθέξῃ τοῦ ἔργου, προσκαλεῖται νὰ καταγράψῃ τὸ ὄνομά του κάτωθεν, σημειῶν καὶ τὸ ποσὸν τῆς προαιρετικῆς χορηγίας.

«Τὰ περισσευθέντα τυχὸν χρήματα θέλουν χρησιμεύσει εἰς ἀγορὰν τῆς εἰκόνος καὶ βιβλίων τοῦ ἀειμνήστου γέροντος, καὶ νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς κοινότητός μας εἰς τύπον καὶ ὠφέλειαν τῆς νεολαίας».

«Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρας τὴν πρώτην Μαΐου 1833».

Τὸ μνημόσυνον ἐτελέσθη τῇ 10 Ἰουλίου 1833, ὡς ἀναφέρει ὁ ἀπὸ

15 Ἰουλίου 1833 λογαριασμὸς τοῦ ταμίου τῆς ἐπιτροπῆς Μιχαὴλ Πετροκοκκίνου, ἐν τῷ ὁποίῳ συμπεριλαμβάνονται καὶ δραχ. 31,25 ἀντίτιμον δύο σωμάτων Ἀτάκτων Κοραῆ δοθέντων διὰ τοὺς κόπους εἰς τοὺς διδασκάλους Ι. Ξενοφωντίδην καὶ Ἐμμαν. Μαγκάκην ἐπιστατήσαντας κατὰ τὴν τελετήν, καὶ δραχμαὶ ἓξ πληρωθεῖσαι εἰς τὸν «*Ματθαῖον, διάκονον τῆς Μεταμορφώσεως δι' ἓν συνὶ κόλυβα*». Ἀντιγράφομεν δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο, διότι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος διάκονος ζῇ εἰσέτι, καὶ εἶναι ὁ πανοσιώτατος πρωτοσύγγελος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σύρου καὶ Τήνου.

Ἐν ἄλλῃ ἐπίσης σημειώσει ἀναφέρεται ὅτι μόνοι οἱ Ἰω. καὶ Θ. Ῥάλλης προσέφερον δωρεὰν πυρίτιδα, ἀξίας δραχμῶν 23.44· ἐκανονοβόλησαν δὲ *ἀμισθὶ* τὸ βρίκιον «Μιλτιάδης» τοῦ Ζαχαρία Α. Μαναιμάτη, τὸ πλοῖον «Ὄθων» τοῦ Ἰω. Π. Σουσούρη καὶ ἡ γολέτα «Ἀθηνᾶ» τοῦ Ἀναστασίου Χαλκίτη.

Τὸ ὑπολειφθὲν δὲ ποσὸν ἐκ τῶν εἰσπραχθέντων ἐστάλη ὑπὸ τῆς ἀναλαβούσης τὴν τέλεσιν τοῦ μνημοσύνου ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν «*Ἐφορείαν τῶν διαταχτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος*» διὰ τοῦ ὡς ἐφεξῆς ἐγγράφου.

«Πρὸς τὴν Ἐφορείαν τῶν διδακτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος.

Κύριοι !

Ἐγκλείεται εἰς ταύτην ἡ ἰδία πρόσκλησις περὶ συνδρομῆς τῶν πολιτῶν εἰς ἐκτέλεσιν τῆς κηδείας τοῦ ἀειμνήστου Κοραῆ τὴν α΄ παρελθόντος Μαΐου. Κατὰ ταύτην τὰ περισσευθέντα τυχὸν χρήματα, ἀφιερόνονται εἰς ἀγορὰν βιβλίων τοῦ σοφοῦ γέροντος διὰ τὴν βιβλιοθήκην τῆς ὁποίας ἐφορεύετε σχολῆς.

Ἀπὸ τὸ ἄθροισμα ὅλον τῆς συνδρομῆς παρατηρεῖτε ὅτι ἡ ποσότης ὅλη συμποσοῦται ἀπὸ δραχμὰς τετρακοσίας εἴκοσι δύο καὶ εἴκοσιν ἐννέα λεπτά, ἀρ. 422.29· ἐξ αὐτῶν ἀνηλώθησαν εἰς τὴν κηδείαν δραχμαὶ 363.05 κατὰ τὸν ἔγκλειστον λογαριασμόν· ὥστε δραχμαὶ 59.24 εἶναι τὸ περίσσευμα.

Τὴν ποσότητα ταύτην τῶν δραχ. 59.24 λάβετε παρὰ τοῦ κομιστοῦ κ. Μιχαὴλ Πετροκοκκίνου καὶ δώσατέ του τὴν ἀνήκουσαν ἀπόδειξιν, φροντίζοντες ὑμεῖς, διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ τῶν συνδραμόντων πολιτῶν ἡ ἐπιθυμία.

Τὸ κενοτάφιον ἀφιερώθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς κειμήλιον τοῦ Ναοῦ.

Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρας, τὴν 15 Ἰουλίου 1883.

Κωνσταντῖνος Γλαράκης, Ζ. Α. Βοῦρος, Α. Βουτζινᾶς, Γ. Γιουρ-

δῆς, Γ. Πετρίτζης, Γ. Καραγιαννάκης, Α. Λαδόπουλος, Λουκᾶς Ῥάλλης, Ν. Ταρποκτζῆς, Γ. Ψύχας, Δ. Μιαούλης καὶ ἄλλοι τινές».

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

«Γ. Σαχίνης δρ. 6—, Π. Μαυρογορδάτος δρ. 5—, Π. Νεγρεπόντης δρ. 5—, Α. Γαλάτης δρ. 6—, Οἱ ἔφοροι τοῦ φιλελλην. παιδαγωγείου δρ. 24—, Θ. Παλαιολόγος δρ. 5—, Λουκᾶς Ῥάλλης δρ. 6—, Θ. Ἄμοιρος δρ. 8—, Δημ. Μιαούλης δρ. 10—, Ν. Ταρποκτσῆς δρ. 5—, Ν. Πρασακάκης δρ. 5—, Θ. Ξένος δρ. 5—, Γ. Καραγιαννάκης δρ. 5—, Ἰωάν. Κασαβέτης δρ. 2—, καὶ ἄλλοι πολλοί, ὧν αἱ ὑπογραφαὶ δυσανάγνωστοι».

Τὰ πρωτότυπα τῶν ἄνω ἐγγράφων εὕρηνται παρ' ἐμοί, ἀποσταλήσονται δὲ πρὸς τὴν Ἐθνολογικὴν καὶ Ἱστορικὴν Ἑταιρείαν Ἀθηνῶν

Ἐν Ἑρμουπόλει 20 Ὀκτωβρίου 1887.

Α. Κ. Χ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Νοέμβριος 1887.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου.

Ἤρξαντο τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Συλλόγου τὴν 13 Νοεμβρίου· ὡμίλησαν δὲ κατὰ τὸν λήξαντα μῆνα οἱ ἑξῆς·

Ὁ κ. Δ. Βικέλας ἀντεπιστέλλον μέλος *περὶ βιβλίων καὶ περὶ τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν*.

Ὁ κ. Ἰω. Πολέμης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω *στίχους διὰ τὰς Κυρίας*.

Ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς *περὶ Φαρμακίδου*.

Ὁ ταμίας τοῦ Συλλόγου ὑπέβαλε κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίαν τὸν ἀπολογισμὸν τῶν κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος εἰσπράξεων καὶ δαπανῶν τοῦ ταμείου. Κατὰ τοῦτον τὰ μὲν ἔσοδα προϋπολογίσθησαν εἰς δρ. 14960, καὶ τὰ ἔξοδα εἰς Δρ. 15270 ἀπομείναντος οὕτω ἐλλείμματος ἐκ δρ. 310, ἀντὶ τούτου ὅμως ἐπραγματοποιήθησαν ἔσοδα

δρ. 28547.50 καὶ ἐγίνοντο δαπάναι δρ. 24757.70 ἀπομείναντος περισσεύματος ἐκ δρ. 3789.80. Ἀφαιρουμένων ὅμως τῶν ἐκ τοῦ ταμιευτηρίου εἰσπράξεων καὶ δαπανῶν αἵτινες περιλαμβάνονται εἰς τὸν ἀπολογισμὸν τὸ καθαρὸν. περίσσευμα ἀνέρχεται εἰς δρ. 2411.65.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. Κ. Φάραγγα, Ν. Κουρῆ καὶ Γ. Χαλκιοπούλου ὑπέβαλε διὰ τοῦ τελευταίου τοῦ καὶ εἰσηγητοῦ τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς. Τὸ συμπέρασμα τῆς ἐκθέσεως μαρτυρούσης ὅτι καλῶς ἐγένετο πᾶσα ἡ διαχείρισις καὶ ὅτι ἐν πᾶσι διῳκήθη καλῶς ὁ Σύλλογος ἔχει ὡς ἑξῆς.

«Κοινοποιοῦντες ὑμῖν τὸ λίαν εὐχάριστον τοῦτο ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τῶν μελῶν τῆς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διοικούσης τὸν ἡμέτερον Σύλλογον ἐφορείας ὡς καὶ τῶν μελῶν τῆς κοσμητείας τῆς Σχολῆς καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν ὅπως προτείνωμεν ὁ Σύλλογος ν' ἀπονείμῃ αὐτοῖς τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἐπὶ τῇ μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐκπληρώσει τῶν ἀνατεθέντων αὐτοῖς καθηκόντων».

Ὁ Σύλλογος συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ.κ. Ν. Δαμασκηνοῦ, Ἰγν. Μοσχάκη, Σπυρ. Λάμπρου, Α. Μαρινοπούλου καὶ Γ. Χαλκιοπούλου ἵνα σκεφθῇ καὶ ἀποφασίσῃ ἐπὶ τῆς προτάσεως τῆς κοσμητείας τῆς Σχολῆς Σύρου πρὸς χειραφέτησιν ἀπὸ τοῦ Συλλόγου τῆς αὐτόθι σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ πάρεδρα τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Α. Παπαπάνος, Ι. Ῥαΐσης, Β. Ἀντωνόπουλος, Α. Κουτσογιάννης, Μ. Μίνδλερ δικηγόρος καὶ Κ. Βεργωτῆς μηχανικός, ἀντεπιστέλλον ἐν Νεαπόλει ὁ κ. Σανσὸν ἰατρὸς καὶ Ν. Σταΐκος ὑποπρόξενος ἐν Ῥουτσουκίῳ καὶ ἐπίτιμος ὁ κ. Δ. Βασιλείου.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ κ.* **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

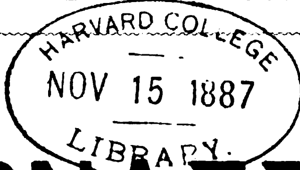
ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'—ΤΕΥΧΟΣ Α'
Σεπτέμβριος 1887

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ, ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ
1887

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἰω. Α. Τυπάλδου.—Ὀλίγα περὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης· σελ. 7—19.

Α. Ποθητοῦ.—Ἀξία τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἑλληνικὴν διάλεκτον. σελ. 19—27.

Ι. Γούση.—Ἱστορικὰ Σουλίου· σελ. 27—51.

Ἔκθεσις περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων 1886—87· σελ. 51—58.

Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός.—Ἔναρξις τῶν μαθημάτων τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων· σελ. 59.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη **ἐκ** τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, ***Τιμολέοντος*** *Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελλίωνος* καὶ προεδρευομένη **ὑπὸ τοῦ** προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΠΕΡΙ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑΣ[1]

Ἀληθῶς, Κύριοι, ἐνώπιον ὑμῶν, Ἑλλήνων πολιτῶν ἐντίμων καὶ φιλησύχων, τῶν ὁποίων οἱ πρόγονοι πολλὰ πιθανῶς μεγάλα ἔργα ἐπετέλεσαν, οὐδέποτε ὅμως ἔφερον τὸ χρυσόστικτον τῶν ἱπποτῶν ξίφος, ὁμιλία περὶ μονομαχίας ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅλως ἄσκοπος, ἂν μὴ ἐπιεικέστερον κρινομένη, ὡς ἱστορικοῦ ἁπλῶς ἐνδιαφέροντος ἀξία.

Ἀλλ' ἀτυχῶς, ἀπό τινος χρόνου ἀλλεπάλληλα καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ συνέβησαν κρούσματα ἱπποτισμοῦ· καὶ ἐνῷ ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις ἡμῶν καθ' ἑκάστην πίπτουσι θύματα τῆς καθολικῆς ὁπλοφορίας καὶ τῆς τυχαίας ἐξάψεως τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ἐν ἑτέροις πεδίοις, μᾶλλον ἐρήμοις, συναντῶνται μέλη τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ φονεύσωσιν. Ἐὰν δὲ λάβητε ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς ἡμετέρας Πατρίδος δὲν εἶνε τοσοῦτον μέγας, ὥστε νὰ μὴ παρίσταται ἀπειλητικωτάτη ἡ τάσις αὕτη πρὸς μετανάστευσιν εἰς τοὺς ἀγνώστους τοῦ θανάτου κόσμους, θέλετε ἐννοήσει διατί ἐτόλμησα νὰ σᾶς ἀπασχολήσω ἐπί τινα ὥραν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου περὶ μονομαχίας ὁμιλῶν.

Ἡ τοῦ παλληκαρισμοῦ νόσος ἡ κατέχουσα τὰ κατώτερα τῶν ἑλληνικῶν κοινωνιῶν στρώματα καὶ ἀπηνῶς μαστίζουσα αὐτά, ἔχει αἰτίας ἀναγομένας εἰς κύκλον, τὸν ὁποῖον δὲν δύναταί τις νὰ ἐρευνήσῃ ἐνώπιον ἀκροατηρίου συλλόγου ἐπιστημονικοῦ. Ἡ μονομαχία ὅμως, ἡ βαθμηδὸν ὑπεισδύουσα ἐν τοῖς ἐθίμοις τῶν μᾶλλον ἀνεπτυγμένων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τάξεων καὶ δυναμένη σὺν τῷ χρόνῳ ν' ἀποβῇ ὀλεθρία αὐταῖς, ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον μελέτης ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Παρνασσοῦ, καθότι εἶνε παράπτωμα τοῦ ὁποίου ἡ εὐθύνη βαρύνει σύμπασαν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, τὴν ἐπὶ πολιτισμῷ σήμερον ἐγκαυχωμένην, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ καταπολέμησις ἀνήκει οὐχὶ εἰς ὡρισμένων ἀτόμων ὅμιλον, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ὑπεύθυνον ὁλομέλειαν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἧς ἡ περὶ μονομαχίας πεποίθησις, φωτιζομένη ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πείρας, δύναται μόνη νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὴν βαρβαρωτέραν τῶν ἕξεων.

Ὡμίλησα περὶ πεποιθήσεως· καὶ ἠδύνατο πᾶς τις ἐξ ὑμῶν νὰ μοι

[1] Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 15 Δεκεμβρίου.

ἀπευθύνῃ τὴν παρατήρησιν: καὶ μήπως ἠμφισβητήθη ποτὲ ὁ βάρβαρος, ὁ ἀποτρόπαιος, ὁ ἐγκληματικὸς τῆς μονομαχίας χαρακτήρ; Πάντες φρονοῦσιν, ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶνε σκαιόν, εἶνε βάρβαρον, ἀλλ' ἡ πεποίθησις αὕτη προσκρούει πρὸς ἑτέραν πεποίθησιν καὶ καταν κᾶται ὑπ' αὐτῆς· προσκρούει πρὸς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ὑβριζομένη τιμὴ μόνον ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ ἐνόπλου ἀγῶνος ἐξαγνίζεται. Οὐδείς, οὐδὲ οἱ θερμότεροι τῶν συνηγόρων τῆς μονομαχίας θεωροῦσιν αὐτὴν μέσον ἱκανοποιήσεως ἁγνόν, ἀλλ' ἀνάγκην ἀτυχῆ, ἐπιβεβλημένην παρὰ τῆς ὑποχρεώσεως τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἀπέναντι τῆς κοινωνίας ἔχει, ἵνα ἀμύνηται κατὰ τῶν ἐναντίων τῆς τιμῆς αὐτοῦ προσβολῶν καὶ προσφέρῃ τὴν ζωήν του χάριν αὐτῆς. 'Αλλ' ἆρά γε ἐκεῖνος, οὗτινος ἐξυβρίσθη ἡ τιμή, δύναται ν' ἀποπλύνῃ τὴν ὕβριν ἐπιδεικνύων τὸ θάρρος ὅπως ἐκθέσῃ ἑαυτὸν ἔνοπλον ἀπέναντι ἐνόπλου ἀντιπάλου;

Ἡ μόνου πρὸς μόνον μάχη ἀπαντᾷ κατὰ πρῶτον παρὰ τοῖς Γερμανικοῖς φύλοις ὡς μέσον ἀποδείξεως ἔν τε τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ ποινικῇ δικαιοσύνῃ. Ἡ ἱστορία τῶν λαῶν μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτοι διῆλθον διάφορα δουλείας στάδια. Ὑπῆρξαν δοῦλοι τῆς θεότητος, ὑπῆρξαν δοῦλοι τῆς ἀνθρωπίνης τυραννίας, ὑπῆρξαν δοῦλοι, ἔστιν ὅτε, ἀχαλινώτου ἐλευθερίας. Ἡ μονομαχία εἶνε προϊὸν τῆς θεοκρατικῆς ἐποχῆς. 'Αδυνατοῦσα ἡ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη ν' ἀνεύρῃ τὸ δίκαιον, ἔτασσεν ἀπέναντι ἀλλήλων τοὺς διαδίκους καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τῆς θεότητος, ἵνα αὕτη ὁδηγήσῃ τὸ ξίφος τοῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἀδικοῦντος. Ὁ ἡττώμενος ἐν τῇ μάχῃ ἡττᾶτο ἐν τῷ δικαίῳ.

Ἡ μονομαχία λοιπὸν εἶνε ἐφεύρεσις τῆς ἐρεβώδους ἐκείνης ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀντιληφθῇ τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἀνεύρεσιν αὐτοῦ ἐξήρτα ἀπὸ τῶν οἰωνῶν.

Διὰ τῶν Γερμανικῶν φύλων ἡ δικαστικὴ μονομαχία διεδόθη παρὰ τοῖς Γαλάταις καὶ παρ' ἄλλοις, σὺν τῷ χρόνῳ, λαοῖς, περὶ τὰ τέλη δὲ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἡ μονομαχία ἤρξατο ἐξαφανιζομένη ὡς μέσον ἀποδείξεως ἐν τῇ πολιτικῇ δικαιοσύνῃ καὶ βαθμηδὸν προσέλαβεν οἷον καὶ σήμερον φέρει χαρακτῆρα. 'Αλλὰ τίς εἶνε ὁ χαρακτὴρ οὗτος; Ἡ ἱκανοποίησις τῆς τιμῆς, ἡ ἀναίρεσις τῆς κατά τινος προσώπου προσαφθείσης ὕβρεως, ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἐναντίον τῆς ὑπολήψεώς τινος γενομένης προσβολῆς. Οἱ πολλοὶ δοξάζουσιν, ὅτι ἡ μονομαχία εἶνε τὸ μόνον μέσον ἱκανοποιήσεως τὸ ἐμπρέπον εἰς ἄνδρας μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐγεννήθη ζήτημα περὶ τιμῆς, ἕτεροι δὲ ἀποδίδουσιν αὐτῇ μᾶλλον ἐκτεταμένην ἔννοιαν, ἰσχυριζόμενοι οὐχὶ μόνον, ὅτι ἡ διὰ τῶν ὅπλων λύσις τοιούτων ζητημάτων εἶνε ἡ προσήκουσα εἰς ἄνδρας

εντίμους, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑφισταμένου τοῦ τῆς μονομαχίας ἐθίμου τὸ ἄτομον καθίσταται μᾶλλον σεβαστὸν καὶ ἡ ἐν τῷ κοινωνικῷ συνδέσμῳ ἁρμονία ἀσφαλεστέρα.

Ἀλλ' ἐν οἱᾳδήποτε ἐννοίᾳ ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν μονομαχίαν, εἴτε ὡς ἐξώδικον περὶ δικαίου πάλην, εἴτε ὑπὸ τὸ κράτος τῆς προλήψεως, ὅτι ἡ τοῦ ἄρρενος φύλου τιμὴ δέον νὰ ἔχῃ παρ' ἑαυτῇ φύλακας ἀγρύπνους καὶ αἰωνίους τὴν γενναιότητα καὶ τὸ θάρρος καὶ ὑπ' αὐτῶν μόνον νὰ προστατεύηται, αὕτη παρίσταται πάντοτε σαφής, σαφεστάτη ἄρνησις παντὸς τῆς λογικῆς κανόνος.

Ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἡ μονομαχία καθιερώθη ὡς τὸ μόνον μέσον ὑπερασπίσεως τῆς τιμῆς, ἦτο ἐποχὴ καθ' ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ νομοθέται καὶ αὐτοὶ οἱ δικασταὶ ὑφ' ἑνὸς κατείχοντο πόθου, ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ χύνωσιν αἷμα. Ἦτο ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἐξολόθρευσιν παντὸς ἀνομήματος διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διότι οὐδεμία νόσος, οὐδεὶς πόλεμος ἀπέστειλε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοσοῦτον θνητῶν πλῆθος εἰς τὸν ᾅδην, ὅσον ἡ συνείδησις τῶν ποινικῶν δικαστηρίων. Πανταχοῦ ὑπῆρχον διαρκῶς ἐστημένα τὰ ὄργανα τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως καὶ ὁ πέλεκυς τοῦ δημίου οὐχὶ μόνον τῶν ἀνδρῶν, οὐχὶ μόνον τῶν γυναικῶν, οὐχὶ μόνον τῶν νηπίων δὲν ἐφείδετο, ἀλλ' οὐδ' αὐτῶν τῶν ζῴων, ἅτινα ἡ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη κατεδίκαζε διὰ παραβάσεις τῶν καθεστηκότων νόμων. Ἐπὶ Ἐρρίκου Η' εἶχον θανατωθῆ ἑβδομήκοντα δύο περίπου χιλιάδες ἀνθρώπων, ἀδυνατεῖ δὲ ὁ κάλαμος τοῦ ζῶντος ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι νὰ περιγράψῃ τὰς φρικαλεότητας, ἅς τινας τὰ δικαστήρια ἐπετέλεσαν ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου καὶ τῶν νόμων ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΒ' ἢ ἐπὶ Φιλίππου Β' τῆς Ἱσπανίας.

Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν συνθήκας ἡ μονομαχία ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὡς μέσον ἐξιλεώσεως τῆς τιμῆς· ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοσοῦτον αἱμοβόρων χρόνων καὶ ἡ τιμὴ αὐτὴ ἑπόμενον ἦτο νὰ βυθίζηται ἐντὸς τοῦ αἵματος ἵνα ἐντὸς τούτου ἀποπλύνῃ τὴν προσαπτομένην αὐτῇ ὕβριν. Εἶνε λοιπὸν ἡ μονομαχία λείψανον ἀποτροπαίου ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἦτο θηρίον ἄγριον καὶ αἱμοχαρές, ἀλλὰ σήμερον οὐδεὶς τῆς λογικῆς κανὼν δύναται νὰ στηρίξῃ αὐτήν, οὐδεμία τοῦ καταπληκτικῶς προαχθέντος πολιτισμοῦ ἀκτὶς νὰ τὴν φωτίσῃ.

Ἐὰν ἡ τιμὴ εἶνε τὸ ἱερώτερον τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιτρέπεται ἡ προσβολὴ τοῦ δικαιώματος τούτου νὰ φέρηται ἐνώπιον τῆς τύχης, ἵνα παρ' αὐτῆς κριθῇ ; Ἐὰν ἡ τιμὴ εἶνε τὸ πολυτιμότερον τῶν δικαιωμάτων, ἐπιτρέπεται ὁ θεωρῶν τὸ δικαίωμα αὐτοῦ

τοῦτο προσβεβλημένον, νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς προσβολῆς, θέτων ἐν κινδύνῳ ἕτερον ἐπίσης πολύτιμον δικαίωμα αὐτοῦ, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς ; Μόνον ὁ ζῶν μέσῳ κοινωνίας βαρβάρων ἀνθρώπων, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἄρχει ἡ ἀγρία τοῦ ἀτόμου θέλησις δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ ὅπως ἐνόπλως προστατεύῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν κοινωνίαις εὐνομουμέναις, ἐν αἷς ἄρχει ἡ κοινὴ θέλησις ὑπο τὸν τύπον τοῦ νόμου, ἐν αἷς ἡ τιμὴ εἶνε ὁ ἐπισημότερος τοῦ ἀτόμου τίτλος, ἡ ἔνοπλος τῆς τιμῆς προστασία εἶνε ὕβρις κατ' αὐτῆς τῆς τιμῆς, ὕβρις κατ' αὐτῆς τῆς κοινωνίας ὁλοκλήρου.

Ἡ τιμὴ ἀπέχει πολὺ τοῦ θάῤῥους· καὶ ὁ θέλων νὰ συνταυτίσῃ τὰς δύο ταύτας, ὅλως ξένας πρὸς ἀλλήλας ἐννοίας, καταφωρᾶται παραλογιζόμενος. Ἡ τιμὴ προστατεύεται ὑπ' αὐτῆς τῆς τιμῆς, προστατεύεται ὑπὸ τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἡ κοινωνία ἀποδίδει εἰς τὴν ἔννοιαν, τὴν διὰ τῆς λέξεως *τιμὴ* ἐκδηλουμένην. Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ τις ἔχων ἀπόλυτον τοῦ θάῤῥους ἀνάγκην, εἶνε ἀκριβῶς ἐκεῖνος, ὅστις ἀποφασίζει ν' ἀπολέσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ. Μόνον εἰς αὐτὸν εἶνε ἀναγκαῖον τὸ θάῤῥος, ἵνα προσβάλλῃ τὰ διάφορα δικαιώματα τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, παρ' ᾗ ζῇ καὶ εἰς αὐτὸν εἶνε κτῆμα πολύτιμον ἡ γενναιότης, ἵνα μὲ τὸ φονικὸν ὅπλον ἀνὰ χεῖρας προστατεύῃ τὰς ἀνηθίκους καὶ παρανόμους πράξεις του.

Ἡ ἱστορία τῆς μονομαχίας εἶνε πλήρης γεγονότων, ἐν τοῖς ὁποίοις εὑρίσκει τις πόσον ἀτυχής, πόσον παράλογος, πόσον ἀναξία ἀνθρωπίνων ὄντων, ἀποβαίνει σχεδὸν πάντοτε ἡ ἐν τῷ λεγομένῳ πεδίῳ τῆς τιμῆς συνάντησις.

Ἡ λεπτὴ ἀνατροφὴ εἶνε συνήθως, λέγουσιν οἱ τῆς μονομαχίας συνήγοροι, ἡ αὐξάνουσα τὴν εὐαισθησίαν τῶν κατόχων αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διὰ τὴν ἐλαφροτέραν τῶν ὕβρεων, διὰ τὴν μᾶλλον τυχαίαν τῶν παρεξηγήσεων, διὰ τὴν κωμικωτέραν τῶν αἰτιῶν, αἰσθάνονται τὸ καθῆκον νὰ διευθύνωσι τὸ βῆμα μακρὰν τῆς πόλεως ἵνα ἀνταλλάξωσιν ἐκεῖ βολὰς ἢ σπαθισμούς. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ἄνθρωποι οἱ μὴ τυχόντες τόσον ἀραχνοειδοῦς ἀγωγῆς οὐδέποτε ἐννοοῦσι τὸ καθῆκον αὐτό. Πράγματι, κύριοι, ἀπαιτεῖται λίαν διαφανὴς ἀγωγή, ὅπως ἕνεκα διφορουμένης τινὸς φράσεως ἢ ἐλαφρᾶς ἔριδος αἰσθανθῇ τις τὸ καθῆκον νὰ φονευθῇ ἢ φονεύσῃ, λησμονῶν τὰ ὑπέρτατα καὶ ἱερὰ ἐκεῖνα καθήκοντα, ἅτινα τῷ ἐπιβάλλονται ἀπέναντι τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἀπέναντι τῆς κοινωνίας, ἀπέναντι τῆς πολιτείας. Διότι ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει καθήκοντα ὡς μέλος οἰκογενείας, ὡς μέλος κοινωνίας, ὡς μέλος πολιτείας καὶ ὀφείλει αὐτὰ

τὰ καθήκοντα νὰ τηρῇ ἀπαρεγκλίτως, ἐὰν ἔτυχεν ἀληθῶς ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ ἐὰν ἔχῃ ζωηρὸν ἐν ἑαυτῷ τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς. Τὰ καθήκοντα ταῦτα ἅπαντα ἀπαρνεῖται καὶ λησμονεῖ ὁ μεταβαίνων εἰς τὸ πεδίον τῆς μονομαχίας.

Δι' αἰτίας ἐλαφρὰς ἐν τούτοις κρίνεται, παρὰ τῶν μετριωτέρων τῆς μονομαχίας φίλων, λίαν ὑπερβολικὴ καὶ ἄτοπος ἡ διὰ τῶν ὅπλων ἐπιδίωξις ἱκανοποιήσεως. Δι' αἰτίας βαρυτέρας ὅμως, διὰ περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ τιμὴ καιρίως προσβάλλεται, θεωρεῖται καὶ παρ' αὐτῶν, ὅτι οὐδὲν ἕτερον μέσον ἀντάξιον τοῦ μεγέθους τῆς ὕβρεως ἀπομένει, ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἐπιβάλλεται ἡ ἀτυχὴς τοῦ ἐνόπλου ἀγῶνος ἀνάγκη.

Ὑποθέσατε λόγου χάριν λέγουσιν, ὅτι προσβάλλει τις τὴν τιμὴν τῆς συζύγου σας, ἀφοῦ πρότερον προσέβαλε τὴν καρδίαν αὐτῆς. Ἡ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἀνέλιξις τῆς ῥωμαντικῆς ταύτης ἱστορίας ἤθελε πολλὰ ἀποκαλύψει μυστήρια καὶ πλείονα γεννήσει σκάνδαλα, τοῦθ' ὅπερ οὐδόλως δύναται ν' ἀνεχθῇ ὁ προσβληθεὶς σύζυγος. Μόνον ἐν τῇ μετὰ τοῦ ὑβριστοῦ μάχῃ θέλει τιμωρήσει τὸν ἔνοχον, μόνον ἐν αὐτῇ θέλει ἐξιλεώσει τὴν διαμφισβητηθεῖσαν τιμὴν αὐτοῦ.

Ὑποθέσατε λοιπὸν ὅτι ἡ τρυφερὰ ὑμῶν σύζυγος, τῆς ὁποίας ἡ χεὶρ μόνον σᾶς ἀνήκει, διότι ὀλίγιστοί εἰσιν οἱ εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι σύζυγοι, οἵτινες κατέχουσι καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν καρδίαν τῆς γυναικός, τὴν ὁποίαν τιμῶσι διὰ τοῦ ὀνόματός των, προσφέρει τὴν καρδίαν αὐτῆς εἰς ἕτερον θνητὸν εὐτυχῆ, πολὺ ὑμῶν εὐφυέστερον ἢ ἠλιθιώτερον καὶ ὅτι ὑμεῖς ἔχετε τὴν σπανίαν εἰς συζύγους διορατικότητα ν' ἀνακαλύψητε, ἔστω καὶ τελευταῖος, τὴν ἀπιστίαν τῆς πολυτίμου ὑμῶν συντρόφου.

Νομίζετε, ὅτι ἐκθέτοντες τὸ στῆθος ὑμῶν εἰς τὴν βολὴν τοῦ ὑβριστοῦ σας, ἐξαγνίζεσθε ἐνώπιον τῆς κοινωνίας καὶ δύνασθε ν' ἀναστρέφησθε ἐν αὐτῇ ὡς ἔντιμος ἄνθρωπος; Οὐχί· διὰ τοῦ τρόπου τούτου οὐδὲν ἕτερον πράττετε ἢ ἐξαγνίζετε αὐτὸν τὸν ἔνοχον, αὐτὸν τὸν ἀτιμασθέντα, αὐτὸν τὸν ἐγκληματίσαντα. Διότι ἡ ἀτιμία δὲν ἀνήκει εἰς ἐκεῖνον, οὗτινος προσβάλλουσι τὸ δικαίωμα τῆς τιμῆς, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἀποπειρᾶται νὰ προσβάλῃ καὶ προσβάλλει τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ἀλλ' ὁ ἔνοχος οὗτος, ὁ ἀτιμασθεὶς οὗτος ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἀνταλλάξῃ μεθ' ὑμῶν μίαν βολήν, ἐπανέρχεται ἀθῶος ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἵνα, ἀμέριμνος καὶ μὲ ἁγνὸν τὸ μέτωπον, ἐπιδοθῇ εἰς νέας τρυφερὰς ἐπιχειρήσεις.

Ἡ μονομαχία ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, προβαλλομένη ὑπὸ τῶν

συνηγόρων αὐτῆς ὡς ἀπαραίτητος ὑποχρέωσις ἀπέναντι τῆς κοινωνίας, εἶνε τοὐναντίον πρᾶξις ἀντιβαίνουσα εἰς τὴν κοινὴν ἠθικήν, διότι δὲν ἐξαγνίζει τὸν παθόντα, ἀλλὰ τὸν προσβολέα.

Ποσάκις δὲ ἡ διὰ τῶν ὅπλων σύγκρουσις, προκειμένου περὶ βαρείας κατὰ τῆς τιμῆς προσβολῆς, δὲν φθάνει εἰς τέρμα οὐχὶ μόνον ἠθικῶς εὐχάριστον εἰς τὸν ὑβριστήν, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς εὐτυχὲς δι' αὐτόν! Ποσάκις, οὐχὶ μόνον τὸ βάρος τῆς ἠθικῆς κατὰ τοῦ προσβολέως προλήψεως παύει διὰ τῆς μονομαχίας βαρύνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τῷ διανοίγεται εὐρύτατον στάδιον, ἐν ᾧ ἐλευθέρως δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ὡραιότερα τῶν ὀνείρων του!

Ἐπὶ Καρόλου Β΄ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ λόρδος Shrevsbury εἶχε προκαλέσει εἰς μονομαχίαν τὸν δοῦκα τοῦ Buckingham, μεθ' οὗ ἡ σύζυγος του εὑρίσκετο εἰς σχέσεις κἄτι περισσότερον ἀπὸ ἁβράς. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς ἡ κ. Shrevsbury ἀκολουθεῖ τὸν ἐραστὴν αὐτῆς εἰς ἀκόλουθον μετημφιεσμένη καὶ ἀφοῦ ἡ τιμὴ τοῦ συζύγου ἱκανοποιήθη διὰ τοῦ θανάτου του, συναπέρχεται μετὰ τοῦ χαριτοβρύτου δουκὸς ἵνα διέλθῃ τὴν θεσπεσιωτέραν νύκτα παρ' αὐτῷ.

Τοιούτων σκανδάλων πλειστάκις αἱ διάφοροι κοινωνίαι παρέστησαν μάρτυρες.

Ἀλλ' οὐδ' εὐγένειαν ψυχῆς, οὐδὲ ὑπερηφάνειαν δύναταί τις νὰ ὑπολάβῃ τὴν ἀνεκτικότητα τοῦ προσβεβλημένου ἀπέναντι τοῦ προσβοβολέως, ὁπόταν μετὰ μακροῦ χρονικοῦ διαστήματος πάροδον, μετὰ 24 ἢ 48 ὥρας συγκρουσθῇ μετ' αὐτοῦ, ἀφοῦ προηγηθῇ τυπικὴ διαδικασία, ἐν ᾗ ἀναγνωρίζεται ἰσχυρὰ ἡ ἀφορμὴ τῆς μάχης καὶ ὁρίζονται αἱ λεπτομέρειαι αὐτῆς. Φυσικόν, ἀνθρώπινον, ἀνδρικὸν εἶνε τὸ αἴσθημα τὸ αὐτοστιγμεὶ ἅμα τῇ προσβολῇ κυριεῦον τὴν ψυχὴν τοῦ προσβληθέντος καὶ ἐξωθοῦν αὐτὸν εἰς ἄμεσον καὶ σύγχρονον τῇ προσβολῇ ἐκδίκησιν τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Ὁ ἐν βρασμῷ ψυχῆς φονεύων ἢ τραυματίζων ἢ ἁπλῶς βιαίως κατά τινος ἐπιτιθέμενος, εἶνε ἄνθρωπος ἀνίσχυρος νὰ καταστείλῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, ἄνθρωπος ἀποβάλλων τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῆς ἐξάψεως, τὴν χρῆσιν τῆς κρίσεως καὶ τοῦ λογικοῦ, ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις μετὰ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ἀπὸ τῆς προσβολῆς ὥρας ἐγείρει τὴν χεῖρα κατὰ τοῦ προσβολέως, εἶνε νευρόσπαστον κινούμενον διὰ τῶν ἐλατηρίων τοῦ συρμοῦ. Τὸν πρῶτον καίει ἡ αἰφνιδία συναίσθησις τῆς γενομένης αὐτῷ προσβολῆς καὶ αὐτομάτως ἐνεργεῖ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς τιμῆς αὐτοῦ, τὸν δεύτερον παρασύρει ἡ ἐθιμοτυπία καὶ μεταβαίνοντα εἰς τὸ πεδίον τῆς μονομαχίας παρακολουθεῖ συνήθως οὐχὶ ὁ πόθος ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὴν τιμὴν αὐ-

του, ἀλλ' ἡ φιλοδοξία ἵνα γένηται γνωστὸς ὡς εὐλαβέστατος τῆς ἐθιμοτυπίας θεράπων.

Ἡ ἐνέργεια τοῦ ζητοῦντος νὰ ἱκανοποιηθῇ ἅμα τῇ προσβολῇ εἶνε φυσική, εἶνε ἀληθὲς δεῖγμα εὐγενοῦς εὐαισθησίας προχειμένου περὶ τιμῆς, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ μονομαχοῦντος εἶνε μηχανική, ψυχρά, παράλογος, τεχνική, ξένη πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ ἔνστικτα τοῦ ἐντίμου ἢ μᾶλλον τοῦ φιλοτίμου ἀνδρός. Ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν δύναμαι νά φαντασθῶ πῶς εἶνε ἐφικτὸν εἰς ἄνδρα φιλότιμον νὰ καταψυγῇ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς φλέβας αὐτοῦ τὸ αἷμα, ὥστε ῥαπιζόμενος ἢ ὁπωςδήποτε ἐξυβριζόμενος νὰ μὴ ῥιφθῇ μανιώδης κατὰ τοῦ ῥαπίσαντος, ἀλλὰ νὰ μεταβῇ ἠρεμότατος εἰς τὸ γραφεῖόν του καὶ ἐκεῖθεν ν' ἀναθέσῃ εἰς ἕτερα πρόσωπα ἵνα διαπραγματευθῶσι τὰ τοῦ ῥαπίσματος ἢ τὰ τῆς ὕβρεως.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποιήσεως εἶνε αἰσθητὴ παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς, εἶνε οὕτως εἰπεῖν συναίσθημα κοινὸν τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀνάγκη ἐνεργείας τινὸς πρὸς ἐξαγνισμὸν τῆς προσβληθείσης τιμῆς αὐτῶν. Ὑπάρχουσι χῶραι, ἐν αἷς ὁ ῥαπιζόμενος τείνει καὶ τὴν ἑτέραν αὐτοῦ παρειὰν εἰς τὸν ῥαπίσαντα ἵνα οὕτως ἱκανοποιηθῇ, ἀλλαχοῦ ὁ ὑβρισθεὶς δολοφονεῖ τὸν ὑβριστήν, ἀλλαχοῦ γίνεται χρῆσις ὡρισμένης δόσεως καθαρσίου παρὰ τῶν περὶ τιμῆς ἐριζόντων καὶ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ τῆς τιμῆς ἱκανοποίησις.

Τοιαύτης φύσεως καὶ τοιούτου βαθμοῦ παραδόξους συνηθείας παρὰ λαοῖς ἡμιβαρβάροις κατανοεῖ τις ὁπωςδήποτε καὶ ἀναγνωρίζει αὐταῖς βάσιν τινὰ καὶ σκοπόν, ἀλλ' ἡ μεταξὺ ὑβρισθέντος καὶ ὑβριστοῦ ἀλληλοκτονία μετὰ χρόνον τινὰ ἀπὸ τῆς ὕβρεως καὶ καθ' ὡρισμένους κανόνας καὶ τύπους παρὰ λαοῖς, τοὺς ὁποίους φωτίζει ἄπλετον τοῦ πολιτισμοῦ τὸ φῶς, εἶνε φαινόμενον, τῆς παραγωγῆς τοῦ ὁποίου ἀδυνατεῖ τις νὰ δώσῃ τὴν ἐξήγησιν, ὅσον πρὸς τοῦτο καὶ ἂν τυγχάνῃ διατεθειμένος.

Οἱ τοῦ ἐθίμου τῆς μονομαχίας θιασῶται εὑρίσκουσιν ἐν αὐτῇ τὰ στοιχεῖα πράξεως ὅλως ἰδιαζούσης, ἀγῶνος, ἐν τῷ ὁποίῳ βασιλεύει ἡ ἰσότης ἑκατέρωθεν καὶ κρίνεται τὸ δίκαιον ὑπὸ τὰς αὐτὰς δι' ἀμφότερα τὰ μέρη ἐγγυήσεις καὶ συνθήκας. Ἀποδίδουσι δηλονότι καὶ οὗτοι εἰς τὴν μονομαχίαν, χωρὶς ἴσως νὰ τὸ ἐννοῶσι, οἷον χαρακτῆρα ἀπέδιδον ἄλλοτε εἰς τὴν δικαστικὴν μονομαχίαν οἱ λαοί, τῶν ὁποίων αἱ περὶ τὸ δίκαιον διαμάχαι ἐλύοντο διὰ τοῦ ἀποδεικτικοῦ τούτου μέσου. Ἀναγνωρίζουσιν εἰς τὰ ἀγωνιζόμενα μέρη τὰς αὐτὰς τύχας καὶ ἀναμένουσι τὴν θεότητα κριτήν.

Ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἡ ἀκρίβεια τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἐπιτρέπεται νὰ κριθῇ σπουδαία. Ἡ μονομαχία εἶνε ἀγὼν πάντοτε ἄνισος, ἀγὼν πάντοτε κλίνων ὑπὲρ τοῦ ἔχοντος ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰς μᾶλλον εὐνοϊκὰς περιστάσεις καὶ πάντοτε ὑπάρχει ὁ μᾶλλον τοῦ ἑτέρου εὐνοούμενος ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Ἡ κρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ περὶ τὸ ὅπλον, οὗτινος γίνεται χρῆσις, ἄσκησις, ἡ ἀντίληψις καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ τῆς καρδίας βαρβαρότης, εἰσὶν ἰδιότητες, αἵτινες ὡς ἐκ θαύματος μόνον δύνανται νὰ ὑπάρξωσι παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἀντιπάλοις ἴσαι, πανόμοιαι, ἀποδεδειγμέναι κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς μάχης.

Ὁ νευρικὸς ἄνθρωπος, λόγου χάριν, ὅσῳ γενναῖος καὶ ἂν ᾖ, αἰσθάνεται τὴν χεῖρα αὐτοῦ τρέμουσαν, ἔχει τὴν διάνοιαν μὴ διαυγῆ, ἀπόλλυσι τὴν δύναμιν τῆς ταχείας καὶ ὀρθῆς ἀντιλήψεως, ὅταν εὑρίσκηται ἀπέναντι τοῦ ἀντιπάλου, μεθ' οὗ πρόκειται νὰ παίξῃ τὸ φοβερὸν τοῦ θανάτου παιγνίδιον. Ἐνῷ ὁ ψύχραιμος ἄνθρωπος, ὁ μὴ ταρασσόμενος νευρικῶς, ὁ μὴ ἐξαπτόμενος εὐκόλως, διατηρεῖ πλήρη τὴν λειτουργίαν τῶν σωματικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ τὰς διαθέτει ἐπιτυχῶς ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς.

Ὁ ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπιμόνως εἰς τὴν χρῆσιν ὅπλου τινος ἀσκηθεὶς χειρίζεται τοῦτο, κατὰ τοὺς φυσικοὺς τοὐλάχιστον νόμους, πολὺ δεξιώτερον ἐκείνου, ὅςτις ἐπ' ἐλάχιστον ἢ οὐδόλως εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν περὶ τὸ ὅπλον αὐτὸ ἄσκησιν. Πολλάκις δὲ ἡ εὐχερὴς χρῆσις ὅπλου τινος ἐξαρτᾶται καὶ ἐξ ἰδιοφυΐας, ἥτις εἰς πολλὰ ἐνυπάρχει ἄτομα. Ἡ τοιαύτη δ' ἀνισότης περὶ τὴν εὐχέρειαν τῆς χρήσεως τοῦ ὅπλου παρίσταται εἰς ἁπάσας σχεδὸν τὰς μονομαχίας.

Ὁ ἔχων μαλακὴν τὴν ψυχήν, ὁ ἀγαθος, ὁ εὐγενὴς ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ πᾶσαν δυνατὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν θάνατον τοῦ ἀντιπάλου του, ὁπόταν μάλιστα ἀσήμαντοι διενέξεις ὑπῆρξαν τοῦ ἀγῶνος αἱ ἀφορμαί· ὁ ἕτερος ὅμως, ἂν τύχῃ βάρβαρος, σκληρός, ἐκδικητικὸς ἄνθρωπος, ἀγωνίζεται παντὶ σθένει, ἵνα ἐπέλθῃ σοβαρὸν τὸ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του ἀποτέλεσμα.

Ὁπόταν δὲ ἡ ὀργὴ τῶν ἐριζόντων εἶνε τοσοῦτον ἀγρία, ὥστε τὴν διαφορὰν αὐτῶν νὰ λύωσι διὰ τοῦ πιστολίου, εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτῶν ὑφίσταται πάντοτε σχεδὸν καὶ ἑτέρα ἀνισότης, ἡ περὶ τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς βολῆς, ἰδιότητας ἐξαρτωμένας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῆς γομώσεως τοῦ ὅπλου.

Ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνω συνήγορος τῆς μονομαχίας, ἤθελον ἐξάρει καὶ συστήσει τὴν χρησιμότητα τῆς σπάθης εἰς τοὺς μονομαχοῦντας. Κατηγοροῦσι τὴν σπάθην, ὅτι πατρίδα ἔχει

τὰς χώρας τῶν βαρβάρων, ἐν τούτοις αὕτη εἶνε σήμερον τὸ κύριον ὅπλον τῶν στρατῶν ἁπάντων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν καὶ ταύτης μόνον δύναταί τις νὰ ποιῆται χρῆσιν κατὰ βαθμοὺς διαφόρους ἐξαρτωμένους ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ θελήσεως. Διὰ τοῦ πιστολίου ἢ τοῦ ξίφους φονεύει τις συνήθως ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιθυμίας, ἣν ἔχει, ἀλλὰ διὰ τῆς σπάθης, ὁ χειριζόμενος αὐτὴν δεξιῶς, εἶνε κύριος νὰ κτυπήσῃ κατὰ τὸ μέτρον, τὸ ὁποῖον κρίνει ἐπαρκὲς πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτοῦ.

Αἱ μεταξὺ τῶν δύο μονομαχούντων μερῶν ἐγγυήσεις εἰσὶ λοιπὸν συνήθως ἀνόμοιαι, ἄνισοι, μὴ ἀσφαλεῖς. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ φονεύων ἐν μονομαχίᾳ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φονεὺς κοινός, φονεὺς τὸν ὁποῖον ἐξαγνίζει ἡ ἐθιμοτυπία, τὸν ὁποῖον συμπαθοῦσιν ἴσως αἱ ῥωμαντικαὶ γυναῖκες καὶ ἀποθαυμάζουσι τὰ νήπια, ἀλλ' ἡ συνείδησις τῆς κοινωνίας, ἡ συνείδησις τοῦ νομοθέτου δὲν δύναται εἰμὴ νὰ καταδικάσῃ καὶ κολάσῃ ἐν ἴσῳ πρὸς πάντα φονέα μέτρῳ.

Οὐδὲ ἡ προηγουμένη τῆς μάχης σύμβασις, οὐδὲ οἱ παρακολουθοῦντες αὐτὴν κανόνες ἰσχύουσι νὰ ἀλλοιώσωσι τὴν ἔννοιαν τῆς ἐν μονομαχίᾳ ἀνθρωποκτονίας. Διότι καὶ ἡ σύμβασις καὶ οἱ κανόνες καὶ οἱ τύποι, οἵτινες θεωροῦνται ὡς ἐξισοῦντες τὰς δυνάμεις καὶ τὰς τύχας τῶν περὶ τιμῆς μαχομένων, εἰσὶν εἰκασίαι, εἰσὶ προϋποτιθέμενα, εἰσὶ θεωρίαι, ἀλλὰ πόρρω ἀπέχουσι τῆς πραγματικῆς ὑποστάσεως.

Ἀνέγνωσα πρό τινων ἡμερῶν ἐν τῷ ἀρίστῳ παρ' ἡμῖν περιοδικῷ φύλλῳ τῇ «Ἑστίᾳ» μετάφρασιν πραγματείας τοῦ Ἀδόλφου Ταβερνιὲ περὶ μονομαχίας. Ὁ κ. Ἀδόλφος Ταβερνιὲ θεωρῶν τὴν μονομαχίαν ἔθιμον παράλογον κατὰ θεωρίαν, ἀλλὰ λογικὸν ἐν τῇ πράξει, ἀσχολεῖται κυρίως νὰ ὁρίσῃ τὰ στοιχεῖα τῆς ὕβρεως καὶ τοὺς τύπους τῆς προκλήσεως. ἀποδίδει δὲ πάντα σχεδὸν τὰ ἐκ τῶν μονομαχιῶν δυστυχήματα εἰς τοὺς μάρτυρας, παρ' ὧν ἀπαιτεῖ πλείονα προσόντα ἢ ὅσα ἤθελον ἀρκέσει ἴσως δι' ἕνα καλὸν πρωθυπουργὸν ἢ δι' ἕνα ἄξιον ἡγεμόνα. Ἵνα λοιπὸν τὸ λογικὸν αὐτὸ ἐν τῇ πράξει ἔθιμον παραμείνῃ λειτουργοῦν, ὀφείλομεν, κύριοι, συνεπείᾳ τῶν σκέψεων τοῦ κ. Ταβερνιέ, νὰ συστήσωμεν σχολάς, ἐν αἷς νὰ ἐκπαιδεύωνται καὶ μορφῶνται εἰδικῶς μάρτυρες μονομαχιῶν. Διότι ἐγὼ τοὐλάχιστον δὲν εὑρίσκω πολὺ ἀντάξιον τῆς λογικῆς δυνάμεως τοῦ κ. Ταβερνιέ, τὸν συλλογισμὸν αὐτοῦ, ὅτι δέον νὰ ἐκλέγωμεν τοὺς μάρτυρας μεταξὺ τῶν εἰς πολλὰς μονομαχίας λαβόντων ἤδη μέρος, διότι οὕτω φθάνει τις εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἵνα ὑπάρξωσιν ἱκανοὶ μάρτυρες, δέον νὰ προηγηθῶσι παρ' ἑκάστῃ κοινωνίᾳ μερικαὶ ἀτυχεῖς καὶ ἄτακτοι μο-

νομαχίαι, νὰ πέσωσιν ὀλίγα θύματα, νὰ ἀλληλοσφαγῶσι μερικοὶ ἄνθρωποι· τοιουτοτρόπως μόνον θὰ μορφωθῶσι μάρτυρες πεπειραμένοι καὶ ἄξιοι νὰ διαπραγματεύωνται ἐπιτυχῶς τὰ περὶ τιμῆς ζητήματα.

Ἀλλ' ἂν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ παρίσταται τὴν στιγμὴν ταύτην ἐνταῦθα ὁ κ. Ταβερνιέ, θὰ ἐτόλμων νὰ τῷ παρατηρήσω, ὅτι οὐδὲ οἱ μάρτυρες, οὐδὲ τὰ ξίφη, οὐδὲ τὰ πιστόλια πταίουσιν, ἀλλὰ τὴν εὐθύνην τῶν ἐκ μονομαχιῶν δυστυχημάτων, ἅτινα καθ' ἑκάστην καταθλίβουσι τὰς κοινωνίας, συμμερίζονται κατὰ μέγα μέρος ἐκεῖνοι, οἵτινες θεωροῦσι λογικὸν ἐν τῇ πράξει ἔθιμον τὴν μονομαχίαν καὶ ἀσχολοῦνται νὰ κωδικοποιήσωσι τοὺς κατ' αὐτὸ τύπους.

Μεταξὺ τῶν καταδικαζόντων τὴν μονομαχίαν ὡς μέσον ἱκανοποιήσεως ἐν περιπτώσει ἐξυβρίσεως τῆς τιμῆς, ὑπάρχουσιν οἱ δεχόμενοι αὐτὴν ὡς ἀναπόφευκτον εἰς τὰς τάξεις τῶν στρατιωτικῶν. Ὁ στρατιωτικός, ἰσχυρίζονται, ὀφείλει πάντοτε διὰ τῶν ὅπλων καὶ μόνον δι' αὐτῶν νὰ λύῃ τὰς πρός τινα συνάδελφόν του περὶ τιμῆς διαφοράς, διότι πᾶς ἄλλος τρόπος ἱκανοποιήσεως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔλλειψις γενναιότητος, ἡ δὲ γενναιότης εἶνε τὸ πρῶτον κόσμημα τοῦ στρατιώτου. Τῆς διαιρέσεως ταύτης εἰς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄνδρας εἰς ζητήματα περὶ τιμῆς δὲν εἶνε εὐχερὲς νομίζω ν' ἀντιληφθῇ τις τὴν βάσιν καὶ τὸν σκοπόν. Πάντες γινώσκομεν, ὅτι ἡ τιμὴ εἶνε μία καὶ ἀδιαίρετος, οὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ κατατμηθῇ εἰς βαθμοὺς καὶ μέτρα. Πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶνε ἔντιμος, εἴτε στρατιωτικός, εἴτε πολιτικός, εἴτε κληρικός. Ἐὰν δὲ ἡ τιμὴ μόνον διὰ τῶν ὅπλων ἱκανοποιῆται, χρῆσιν αὐτῶν δέον νὰ ποιῶνται ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οἱ ἔντιμοι καὶ ἂν ἀκόμη φέρωσι τὸ σεμνὸν λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου ἔνδυμα. Τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα δὲν ἔχει ποσῶς τὴν ἰδιότητα νὰ ἐπιτείνῃ τὸν ἔντιμόν τινος χαρακτῆρα. Ὁ περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν τιμὴν αὐτοῦ, γινώσκει καὶ ὀφείλει νὰ τὴν προασπίζῃ ὑβριζομένην, ὁποιανδήποτε ἂν φέρῃ περιβολὴν καὶ οἱονδήποτε ἂν κατέχῃ ἀξίωμα. Ὥστε ἡ διάκρισις αὕτη εἰς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, προκειμένου περὶ τῆς ἐνόπλου ἱκανοποιήσεως τῆς τιμῆς καὶ ἄστοχος καὶ παράλογος τυγχάνει. Τὸ ζήτημα εἶνε ἂν ἡ μονομαχία δύναται νὰ γίνῃ ἀνθρωπίνως ἀνεκτὸν μέσον πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κατὰ τῆς τιμῆς γενομένης προσβολῆς. Ὅταν δὲν ἀποδεχώμεθα αὐτὴν ὡς τοιοῦτον, αἱ διακρίσεις καταντῶσιν οὐχὶ μόνον ἄλογοι, ἀλλὰ καὶ κωμικαί.

Ἄλλως τε ὁ στρατιωτικὸς ἀνὴρ δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ δράξηται τῆς εὐκαιρίας μιᾶς μονομαχίας, ὅπως ἐπιδείξηται ἀνδρείαν καὶ θάρρος. Ὁ

Ναπολέων ἔλεγεν, ὁ μονομάχος εἶνε ἄθλιος στρατιώτης. Καὶ ἀληθῶς ἡ πρὸς μονομαχίας τάσις τῶν στρατιωτικῶν ὡς ἐπιπολαιότητος καὶ ἀνυποταξίας μᾶλλον τεκμήριον δύναται νὰ ἐκληφθῇ. Ὁ ὄντως γενναῖος στρατιωτικὸς μίαν ἀναμένει περίστασιν ἵνα ἀναγνωρισθῇ γενναῖος, ἀναμένει τὴν ὥραν, καθ' ἣν θέλει ἀγωνισθῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου ἐκείνου, ἐφ' οὗ στεφανοῦται ἡ ἀληθὴς ἀνδρεία καὶ διακυβεύεται ἡ τιμὴ τῆς Πατρίδος.

Ἐναντίον τοῦ ἐθίμου τῆς μονομαχίας ὁ νομοθέτης μετὰ μακρὰν ἀνοχὴν ἐπῆλθεν ἀρωγὸς τῆς παραφερομένης κοινωνίας. Αἱ σοβαρώτεραι δὲ ἀπόπειραι πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ ἤρξαντο γενόμεναι ἐν Γαλλίᾳ, χώρᾳ, τὴν ὁποίαν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κατεμάστιζεν ἡ ἀπαισία αὕτη τῆς τιμῆς καὶ τοῦ δικαίου ὑπεράσπισις.

Οἱ ἔξω τῶν πόλεων τόποι δὲν ἐπήρκουν εἰς τὸ σμῆνος τῶν μονομάχων· ἀλλ' εἶχον οὗτοι καταλάβει καὶ αὐτὰς τὰς πόλεις. Τὰ θύματα δὲν ἠριθμοῦντο εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἄρρενος φύλου μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ φῦλον, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησε ν' ἀποκαλῶμεν ὡραῖον, διεξῆγε τὰ ἐρωτικὰς αὐτοῦ ὑποθέσεις, ἐξεδίκει τὰς ἐκ ζηλοτυπίας ὀδύνας του ἐν μονομαχίαις.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἐντὸς δεκάδος ἐτῶν 9000 περίπου ἀνδρῶν ἀλκίμων εἶχον ταφῆ ἐν τῷ γαλλικῷ ἐδάφει θύματα τῆς ἀπεγνωσμένης ἕξεως. Ἡ οὕτω καταπληκτικῶς διαδιδομένη εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Γαλλίας συνήθεια αὕτη τῆς ἀλληλοσφαγῆς ἠπείλει σπουδαίως καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πολιτείαν, ἔδει δὲ ταχίστη καὶ σοβαρὰ νὰ ἐπέλθῃ τοῦ νομοθέτου ἡ μέριμνα, ἵνα θέσῃ φραγμοὺς εἰς τὸ ὁσημέραι ἐπιτεινόμενον κοινωνικὸν τοῦτο νόσημα.

Ἀλλ' οἱ βασιλεῖς ἀνίσχυροι κατ' ἀρχὰς καὶ περιδεεῖς πρὸ τῆς παντοδυνάμου τῶν εὐγενῶν τάξεως δὲν εἶχον οὐδὲ τὸ θάρρος, οὐδὲ τὴν δύναμιν ν' ἀπαγορεύσωσι τὴν μονομαχίαν ἀπολύτως, ἀλλ' ἠρκοῦντο νὰ ὑποβάλλωσιν αὐτὴν εἰς περιορισμούς τινας, οἵτινες κατ' οὐσίαν πρὸς οὐδὲν ἄλλο ἠδύναντο νὰ συντελέσωσιν εἰμὴ πρὸς τὴν ἐπισημοτέραν καὶ μεγαλοπρεπεστέραν τῆς μονομαχίας τέλεσιν.

Ἐν ἔτει 1599 κατὰ πρῶτον τὸ Παρλαμέντον τῶν Παρισίων ἐχαρακτήρισε τὴν μονομαχίαν ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας, ἔγκλημα προσβάλλον τὸ πρόσωπον αὐτὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τὴν καθεστηκυῖαν τάξιν καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἐνόχους τοῦ ἐγκλήματος τούτου διττὴν ποινήν, τὴν στέρησιν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας. Τρία δὲ κατόπιν ἔτη ὁ Ἐρρῖκος Δ', ἐπέβαλε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς τοὺς μονομαχοῦντας. Ἀλλ' ἡ ἐντελεστέρα νομο-

θετικὴ ἐργασία, ὅσον ἀφορᾷ τὴν μονομαχίαν, ἐγένετο ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', ἐν τοῖς διατάγμασι τοῦ ὁποίου πᾶσα ἐνδεχομένη περίστασις λεπτομερῶς ἐρευνᾶται καὶ προβλέπεται.

Οὐχ ἧττον αἱ αὐστηραὶ καὶ βαρεῖαι ποιναί, τὰς ὁποίας κατεγίνωσκον οἱ διάφοροι περὶ μονομαχίας νόμοι εἰς τοὺς παραβάτας αὐτῶν, δὲν ἴσχυον νὰ ἐπιδράσωσι σπουδαίως ἐπὶ τῶν ἐξημμένων τότε πνευμάτων καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ πολυπληθοῦς τῶν εὐγενῶν στοιχείου, διότι οὐδὲ αὐστηρῶς, οὐδὲ ἀμεροληπτως ἐφηρμόζοντο. Πολλάκις οἱ τὰ δρακόντεια διατάγματα ἐκδίδοντες βασιλεῖς ἐλησμόνουν αὐτὰ ἢ τὰ ἐνεθυμοῦντο μόνον ὁσάκις βαρύ τι ἐκ μονομαχίας δυστύχημα ἐτάραττε τὴν κοινωνίαν. Εἰς τὴν ἀδράνειαν δὲ ταύτην τῆς ἁρμοδίας ἐξουσίας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν περὶ μονομαχίας νομικῶν διατάξεων ἐπίκουρος ἐπήρχετο ἡ αὐθάδης ἀπέναντι τῶν ἡγεμόνων στάσις τῶν εὐγενῶν, οἵτινες μὴ ἀνεχόμενοι νὰ ὑποτάξωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θέλησιν τοῦ μονάρχου, διετέλουν ἐν διαρκεῖ οὕτως εἰπεῖν ἐπαναστάσει, διὰ τοῦ ξίφους των λύοντες πᾶσαν αὐτῶν διαφορὰν καὶ διαμαρτυρόμενοι διὰ τῆς μονομαχίας ἐναντίον τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἐκ τῆς ἀπολύτου τοῦ βασιλέως θελήσεως πηγάζον.

Ἡ μονομαχία ἐξηκολούθει παραμένουσα μεταξὺ τῶν κοινοτέρων ἐθίμων καὶ οὐδεὶς φραγμὸς ἐκώλυεν αὐτὴν νὰ αὐξάνῃ τεραστίως καθ' ἑκάστην τὸν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων της. Ἐκ τῆς ἀρνητικῆς ταύτης ἐπὶ τῆς μονομαχίας ἐπιδράσεως τῶν νόμων, πολλοὶ τῶν συγγραφέων ἠρύσθησαν ἐπιχειρήματα, ὅπως ἀποδείξωσιν, ὅτι ἡ μονομαχία εἶνε ἔθιμον, ἐφ' οὗ ἡ αὐστηρότης τῶν νόμων οὐδὲν δύναται. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος οὐδόλως τυγχάνει βάσιμος. Ἐὰν οἱ νόμοι δὲν ἴσχυσαν ν' ἀποτρέψωσι τὴν κοινωνίαν ἀπὸ ἐθίμου τοσοῦτον ὀλεθρίου αὐτῇ, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀφείλεται ἀκριβῶς εἰς τὴν μὴ τήρησιν τῶν νόμων τούτων. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐπὶ Κρόμβελλ, ἀκαμάτου τῆς μονομαχίας διώκτου, ἡ συνήθεια αὕτη ἐξέλιπεν ὁλοσχερῶς, ἀνέκυψε δὲ πάλιν πλήρης ῥώμης μόλις ἡ ἰσχυρὰ τοῦ δικτάτορος χεὶρ ἔπαυσεν ἰθύνουσα τὰς τύχας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ.

Οἱ νόμοι καταδικαζόμενοι εἰς ἀνυπαρξίαν, τίνα ἐπιρροὴν δύνανται ν' ἀσκήσωσιν ἐπὶ τῆς κοινωνίας ; Ὅταν ὁ νόμος δὲν λειτουργῇ, πῶς δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὸν ἀνικανότητα, ὅπως προασπίσῃ ἡμᾶς ἐναντίον τῶν πράξεων, τὰς ὁποίας προβλέπει ;

Ἡ τῶν περὶ μονομαχίας νόμων αὐστηρότης ὑπῆρξε προϊὸν σοφωτάτης προνοίας, διότι ἂν οὗτοι ἐπίσης αὐστηρῶς ἐφηρμόζοντο οὐδεμία ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ὅτι τὸ παρ' αὐτῶν κολαζόμενον παρά-

πτωμα ἤθελε μετριασθῇ ἂν μὴ τελείως ἐκλείπῃ. Οὐδεμία ἐγκληματικὴ πρᾶξις ἐξηφανίσθη τελείως ἀπὸ τῶν κοινωνιῶν ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν ᾖ ὁ κολάζων αὐτὴν νόμος. Οὔτε οἱ φόνοι, οὔτε αἱ κλοπαί, οὔτε οἱ ἐμπρησμοὶ διεγράφησαν τοῦ πίνακος τῶν ἀνθρωπίνων ἐγκλημάτων ἂν καὶ πάντοτε καὶ πανταχοῦ κατεπολέμησε καὶ βαρύτατα ἐκόλασε τὰς πράξεις ταύτας ὁ ἀνθρώπινος νόμος. Οὐχ ἧττον οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ ἔκτασις αὐτῶν δὲν περιωρίσθη μεγάλως.

Ὁ ποινικὸς τῆς Γαλλίας κῶδιξ τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1791 καταργήσας πᾶσαν προγενεστέραν αὐτοῦ ποινικὴν διάταξιν, οὐδεμίαν ποιεῖται περὶ μονομαχίας μνείαν. Ἡ σιωπὴ αὕτη τοῦ κώδικος ἐπὶ πράξεως, ἥτις διὰ τοῦ καταργηθέντος νόμου εἰς ἴδιον διεκρίνετο ἔγκλημα καὶ δι' ἰδίων ἐκολάζετο ποινῶν, μεγίστην περὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ ἐπέφερε σύγχυσιν καὶ ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν δημοσίευσίν του χρόνον ἡ νομολογία τοῦ ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου ἀνεύρισκεν ἐν αὐτῷ τὸ ἀκαταδίωκτον τῆς μονομαχίας. Μόλις τῷ 1837 ἡ γνώμη τοῦ ἀκυρωτικοῦ τούτου δικαστηρίου ἐστράφη ἐναντίον τῶν μονομαχούντων, στηριζομένη, κατ' ἀντίστροφον λόγον, ἐπ' αὐτῆς ταύτης τῆς σιγῆς τοῦ ποινικοῦ κώδικος.

Μόνον μετὰ πεντήκοντα περίπου ἐτῶν πάροδον ἐδόθη παρὰ τῶν δικαστῶν τῆς Γαλλίας ἡ πρέπουσα ἑρμηνεία εἰς νόμον τόσον εὐγλώττως διὰ τῆς σιωπῆς του λαλοῦντα, καὶ ἡ μονομαχία ὑπήχθη εἰς τὰς γενικὰς περὶ ἀνθρωποκτονίας διατάξεις.

Ὁ F. Helie καταπολεμῶν τὴν νεωτέραν ταύτην τοῦ ἀκυρωτικοῦ ἑρμηνείαν παρατάσσει σειρὰν μακρὰν ἐπιχειρημάτων, ἐφ' ὧν στηρίζει τὸ αὐθαίρετον ὅλως αὐτῆς. Ἐὰν ὁ νομοθέτης ἤθελε, λέγει, νὰ καινοτομήσῃ ἐπὶ τοσοῦτον προκειμένου περὶ μονομαχίας, ὥστε νὰ κατα-λέξῃ αὐτὴν μεταξὺ τῶν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀδικημάτων, ἀφοῦ ἐπὶ δύο ἤδη αἰῶνας ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας, ἔγκλημα κατὰ τῆς δημοσίας τάξεως, ὤφειλε τὴν καινοτομίαν ταύτην σαφῶς καὶ ὡρισμένως ν' ἀναγράψῃ ἐν τῷ κώδικι, παραλείψας ὅμως τοῦτο ἀφήρεσεν ἀπὸ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τὸ δικαίωμα νὰ καταδιώκῃ τοὺς μονομαχοῦντας.

Ὁ σοφὸς συγγραφεὺς καὶ πάντες οἱ τῇ γνώμῃ αὐτοῦ ταύτῃ τασσόμενοι, φαίνονται, ὅτι κατέχονται ὑπὸ προλήψεως σκοτιζούσης τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν κρίσιν ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ κώδικος. Φαίνονται κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς προλήψεως, ἣν ὁμολογουμένως ὁλόκληροι αἰῶνες σταθερὰν κατέστησαν, ὅτι ἡ μονομαχία εἶνε ἰδία τις πρᾶξις, εἰδική τις περίπτωσις, ἥτις δέον ῥητῶς νὰ προβλέπηται ὑπὸ τοῦ νό-

μου, ἄλλως δὲν δύναται νὰ ὑπονοηθῇ. Ἀλλ' ὅταν ἡ πρόληψις αὕτη δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅταν ἀναλογισθῇ τις, ὅτι ὁ ἐν μονομαχίᾳ φόνος ἢ τὰ κατ' αὐτὴν τραύματα εἰσὶ προσβολαὶ κατὰ τῆς ζωῆς καὶ ὅταν διατρέχων ἁπάσας τὰς διατάξεις τοῦ κώδικος οὐδαμοῦ ἐν αὐτῷ ἀνεύρῃ ἐξαίρεσίν τινα διὰ τὰς πράξεις ταύτας, ἄρθρόν τι ὁρίζον αὐτὰς μὴ καταλογιστέας καὶ ἐκτὸς πάσης ποινικῆς καταδιώξεως, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς γενικὰς περὶ ἀνθρωποκτονίας διατάξεις, ἂν ἐνώπιον αὐτοῦ κεῖται τὸ τετελεσμένον γεγονὸς φόνου ἢ τραύματος. Πῶς δύναται ὁ δικαστὴς ν' ἀπολύσῃ τὸν ἐνώπιον αὐτοῦ ἀχθέντα φονέα, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οὗτος ἐν μονομαχίᾳ ἐφόνευσεν, ἀφοῦ ὁ νόμος ἀγνοεῖ τί ἐστι μονομαχία, προβλέπει ὅμως καὶ τιμωρεῖ τὸν φόνον καὶ τὰ τραύματα ἀπολύτως;

Ἀλλὰ δὲν εἶνε φόνος ἡ ἐν μονομαχίᾳ ἀνθρωποκτονία, ἰσχυρίζεται ὁ F. Helie, διότι ὁ φονεὺς ἐπιτίθεται λάθρα καὶ ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τοῦ θύματος ἐντελῶς ἀνισχύρου πρὸς ἄμυναν, ἐνῷ ὁ μονομαχῶν κτυπᾷ ἀντίπαλον ἴσον εἰς τὰ μέσα τῆς ἀμύνης καὶ παρεσκευασμένον καθ' ὅλα πρὸς τὸν ἀγῶνα. Ὁ φονεὺς προσβάλλει ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν, εἰς ἣν ἔχει ἀνατεθῆ ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἀτόμου, ἡ ἀσφάλεια τοῦ θύματος, ἐνῷ ὁ μονομαχῶν φονεύει τὸν ἀντίπαλον ἑκουσίως ἐλθόντα ἀπέναντι αὐτοῦ. Ὁ φονεὺς προτίθεται νὰ φονεύσῃ χάριν πλεονεξίας ἢ ὅπως κορέσῃ βάρβαρον ἐκδίκησιν, ἐν ᾧ ὁ μονομαχῶν ἐπιζητεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ προσβληθεῖσαν.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἅπαντες ὅμως δὲν ἔχουσι στερεὰν βάσιν. Ἀνωτέρω ἀνέφερα ὑμῖν, ὅτι κατὰ τὰ πορίσματα τῆς πείρας οὐδέποτε ἐν τῇ μονομαχίᾳ ὑπάρχει πράγματι ἀπόλυτος μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ἰσότης, ὅτι πάντοτε αἱ περιστάσεις, εἴτε ἐκ λόγων ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ἀτόμου, εἴτε ἐκ λόγων ἄλλων, τυχαίων ὅλως, κλίνουσιν ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, καὶ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ὑπολανθανούσης ταύτης τῆς τύχης εὐνοίας εἶνε ἡ ἐπιτυχία· ὥστε ὁ ἐν μονομαχίᾳ φονεύων φονεύει ἀντίπαλον πάντοτε σχεδὸν μὴ ἴσον πρὸς αὐτόν. Οὐδὲ προσέρχεται ὁ προκληθεὶς ἢ προκαλέσας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μονομαχίας ἐλευθέρᾳ ὅλως βουλήσει· εἰς τὸν τόπον αὐτὸν τὸν ὁδηγεῖ ἄκοντα ἀνάγκη κοινωνική, ἠθικὴ ἐκβίασις τῆς θελήσεως αὐτοῦ, διότι συμπίπτει νὰ φρονῇ ὅτι ἂν δὲν προκαλέσῃ ἢ δὲν δεχθῇ τὴν πρόκλησιν θέλει καταδειχθῇ ἄτολμος περὶ τὴν προάσπισιν τῆς ἰδίας τιμῆς, παραβάτης ὡρισμένης καὶ ἱερᾶς ὑποχρεώσεως, τὴν ὁποίαν ἀπέναντι τῆς κοινωνίας ἔχει· ὥστε ὁ φονεύων ἐν μονομαχίᾳ φονεύει ἄνθρωπον ἀκουσίως δεχθέντα τὸν ἀγῶνα. Ἄλλως τε ἤθελεν

εἶναι λίαν παράτολμον νὰ μὴ καταλογίσῃ τις τὴν πρᾶξιν τῆς ἀνθρωποκτονίας καὶ εἰς ἐκεῖνον ἀκόμη, ὅστις εἰς τὰς ἱκεσίας τοῦ θύματος ἐνδώσας ἐνήργησεν. Ἀλλοίμονον τῇ κοινωνίᾳ, ἂν καθιεροῦτο ὁ κανών, ὅτι δυνάμεθα ἐλευθέρως ν' ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν ἐκείνων, οἵτινες ἑκουσίως δέχονται τὸ πῦρ τοῦ ὅπλου ἡμῶν ἢ καὶ μᾶς ζητοῦσι τὸν θάνατον ὡς εὐεργέτημα ἢ καὶ ἐπ' ἀμοιβῇ. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται εἰς τὸν δικαστὴν νὰ ἐρευνήσῃ τὸν κύριον σκοπόν, ὃν ὁ φονεὺς ἐπεδίωκεν, ὁπόταν μετέβη ἐν τῷ τόπῳ τοῦ φόνου ἔνοπλος ὅπως προσβάλῃ τὴν ζωὴν τοῦ θύματος,παραλαβὼν μάλιστα μετ'αὐτοῦ καὶ μάρτυρας τῆς πράξεώς του ταύτης. Εἴτε τὴν τιμήν του ἐσκόπευε νὰ ἱκανοποιήσῃ, εἴτε ἐκδίκησιν νὰ κορέσῃ, τὰ τρία τοῦ φόνου στοιχεῖα, ἡ δολία προαίρεσις, ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα συνυπῆρξαν καὶ ὁ δικαστὴς ὀφείλει νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς σχετικὰς περὶ ἀνθρωποκτονίας διατάξεις.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς νῦν ἰσχυούσης ἐν Γαλλίᾳ νομολογίας τοῦ ἀκυρωτικοῦ αὐτῆς δικαστηρίου, αἱ ἐν μονομαχίᾳ κατὰ τῆς ζωῆς προσβολαὶ καταδιώκονται καὶ τιμωροῦνται συμφώνως πρὸς τὰς περὶ ἀνθρωποκτονίας διατάξεις. Κατ' αὐτὰς δὲ οἱ μάρτυρες μετέχοντες καὶ συντελοῦντες εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ ἐγκλήματος θεωροῦνται συνεργοὶ καὶ ὡς τοιοῦτοι καταδιώκονται. Πάσης καταδιώξεως ἐξαιρεῖται μόνος ὁ παθών, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ πρόκλησις δὲν τιμωρεῖται, δι' αὐτὸν δὲ δὲν εἶνε γνωστὸν ἕτερόν τι εἰμή, ὅτι προεκάλεσεν ἢ προεκλήθη εἰς μονομαχίαν.

Συμβαίνει ἐν τούτοις ἐν Γαλλίᾳ μέγα ἄτοπον, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὸ ἐπάρατον σύστημα τῶν ὁρκωτῶν δικαστηρίων, τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐξασθενίζει καὶ ταπεινόνει τὴν ποινικὴν δικαιοσύνην. Τὰ ὁρκωτὰ δικαστήρια ἐπιλαμβανόμενα τῆς ἐκδικάσεως τῶν ἐν μονομαχίᾳ φόνων, ἀθωοῦσι σχεδὸν πάντοτε τοὺς δράστας, ἐνῷ οἱ ἁπλῶν τραυμάτων ἔνοχοι, κρινόμενοι παρὰ τῶν τακτικῶν ποινικῶν δικαστηρίων, κατὰ κανόνα καταδικάζονται.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μονομαχία θεωρεῖται ἐπίσης ἔγκλημα κατὰ τῆς ζωῆς· ἀλλὰ κατὰ τὸν ποινικὸν αὐτῆς νόμον ἡ ἀνθρωποκτονία διακρίνεται εἰς δολοφονίαν (murder) καὶ εἰς ἑκουσίαν ἀνθρωποκτονίαν (mans laughter).ἀνοίγεται δὲ οὕτω εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ δικαστοῦ, δυναμένου καὶ ἁπλοῦ προστίμου ποινὴν νὰ ἐπιβάλλῃ τοῖς ἐν μονομαχίᾳ εἰς τὸ κατὰ τῆς ζωῆς ἔγκλημα ὑποπίπτουσιν.

Ὁ αὐστριακὸς ποινικὸς νόμος δείκνυται βαρύτατος κατὰ τοῦ ἐθίμου τῆς μονομαχίας κολάζων καὶ αὐτὴν τὴν ἄνευ ἀποτελέσματος σύγκρουσιν μὲ κάθειρξιν ἑνὸς μέχρι πέντε ἐτῶν. Ἐπιβάλλει δὲ αὐτὴν

τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου εἰς τὸν ἔνοχον φόνου, ὅταν ἡ μονομαχία εἶχε προσυμφωνηθῇ μέχρι θανατηφόρου ἀποτελέσματος, ἄλλως τὴν τῶν προσκαίρων δεσμῶν καὶ τὴν τῆς εἱρκτῆς ἐπὶ ἁπλῶν τραυμάτων, χαρακτηρίζων προσέτι ὡς ἐπιβαρυντικὴν περίπτωσιν τὴν πρόκλησιν.

Ἐν Πρωσσίᾳ κατὰ τὸν νεώτερον αὐτῆς ποινικὸν νόμον τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ εἰς μονομαχίαν πρόκλησις ἢ ἀποδοχὴ προκλήσεως, ἐπιβάλλεται δὲ ἀναλόγως ἀνωτέρα ποινὴ φυλακίσεως, ὅταν ἡ μονομαχία λάβῃ χώραν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἂν δὲ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μονομαχίας ἐπέλθῃ ὁ θάνατος τοῦ ἑτέρου τῶν ἀντιπάλων, καταγινώσκεται ἡ τῆς εἱρκτῆς ἐν φρουρίῳ ποινὴ εἰς τὸν ἐπιζῶντα. Αὗται εἰσὶν αἱ κυριώτεραι τοῦ πρωσσικοῦ ποινικοῦ νόμου σχετικῶς πρὸς τὴν μονομαχίαν διατάξεις. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς στρατιωτικούς, ὑφίστανται συμβούλια ἔργον ἔχοντα νὰ λύωσι τὰς περὶ τιμῆς μεταξὺ ἀξιωματικῶν προκυπτούσας διαφορὰς καὶ ἀσκοῦντα τὸ δικαίωμα νὰ προτείνωσι τὴν ἀποβολὴν ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ παντός, οὗτινος ἡ συμπεριφορὰ ἤθελε κριθῇ ἀξία μομφῆς.

Ἐν τούτοις ἡ μονομαχία καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτέρων ἐνασχολήσεων τῆς σπουδαζούσης νεότητος. Ἀλλ' ἡ μονομαχία αὕτη ἡ εἰς τὰ διάφορα τῶν σπουδαστῶν σωματεῖα εἰσηγμένη εἶνε οὕτως εἰπεῖν μερική, δυναμένη ἀκριβέστερον νὰ κληθῇ *κεφαλομαχία*, διότι μόνον τῆς σπάθης γίνεται χρῆσις καὶ μόνη ἡ κεφαλὴ εἶνε τὸ ἐπιτρεπόμενον σημεῖον τῆς προσβολῆς. Ἅπαντες δὲ σχεδὸν οἱ ζήσαντες ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν πανεπιστημίων φέρουσιν ἐπὶ τοῦ προσώπου σημεῖα σπαθισμῶν, ἅτινα θεωροῦσιν ἀριστεῖα μεγίστης σημασίας.

Βεβαίως ἤθελον καταχρασθῇ τὴν εὐμένειαν ὑμῶν, ἂν εἰσηρχόμην εἰς τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν κατὰ τῆς μονομαχίας διατάξεων τῶν ἐν ξέναις ποινικαῖς νομοθεσίαις ἀναγραφομένων. Ἐπειράθην ἁπλῶς νὰ παρουσιάσω ὑμῖν περιληπτικὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν, ὑφ' ἃς εἰργάσθησαν οἱ νομοθέται τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης λαῶν ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ τῆς μονομαχίας ἀδικήματος. Ἤδη θέλω θέσει πρὸ ὑμῶν τὸ κείμενον τοῦ ἡμετέρου ποινικοῦ νόμου καὶ θ' ἀναζητήσω ἐν αὐτῷ τὰ τὴν μονομαχίαν ἀφορῶντα ἄρθρα.

Τὴν μονομαχίαν ὁ ἡμέτερος νομοθέτης κατέταξεν εἰς τὸ περὶ συγχύσεων τῆς εἰρήνης καὶ αὐθαιρέτων πράξεων κεφάλαιον, καταγινώσκει δὲ τὴν ποινὴν τῶν προσκαίρων δεσμῶν, ὁπόταν εἰς μονομαχίαν μέχρι θανάτου ἐπέλθῃ τὸ προσυμφωνηθὲν ἀποτέλεσμα, τὴν ποινὴν τῆς εἱρκτῆς ἐν περιπτώσει θανατηφόρου τραύματος ἢ θανάτου, τοῦ

ἀποτελέσματος τούτου μὴ περιεχομένου ἐν τῇ συμβάσει τῶν συγκρουσθέντων, τὴν ποινὴν τῆς φυλακίσεως ἐν περιπτώσει ἁπλοῦ τραύματος, τὴν αὐτὴν δὲ ἐπίσης ποινὴν ἐν ἐλάσσονι μέτρῳ, κατὰ τοῦ προκαλέσαντος ἁπλῶς εἰς μονομαχίαν ἢ τοῦ ἀποδεχθέντος τοιαύτην πρόκλησιν. Ἐξαιρεῖ δὲ πάσης καταδιώξεως τοὺς μάρτυρας καὶ λοιποὺς ἐν τῇ μονομαχίᾳ βοηθούς.

Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ἢ κακῶς ἀναγράφονται ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ἑλληνικοῦ ποινικοῦ νόμου, οὐδέποτε ὅμως κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ἑλληνικῶν δικαστηρίων παρέστη περίστασις ὅπως αἱ διατάξεις αὗται μὴ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς ῥωμαντικότητος. Ἡ μονομαχία καθιερώθη παρ' ἡμῖν ὡς πρᾶξις ἀκαταδίωκτος, καὶ ἔχομεν νὰ ἐπιδείξωμεν εἰς ὅλον τὸν νομικὸν κόσμον καινοτομίαν μεγίστην ἐν ταῖς γενικαῖς περὶ νόμων ἀρχαῖς, ὅτι τὸ μεταγενέστερον ἔθιμον καταργεῖ τὸν νόμον καὶ ὅταν ἀκόμη συμπέσῃ τὸ ἔθιμον τοῦτο νὰ ἦνε αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ παρὰ τοῦ πίπτοντος νόμου προβλεπομένου ἀδικήματος. Εἶνε δὲ ἀναμφιβόλως πολὺ μεταγενεστέρα τοῦ ποινικοῦ ἡμῶν νόμου ἡ τοῦ τῆς μονομαχίας ἐθίμου ἐμφάνισις ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι.

Ἡ ἑλληνικὴ δικαιοσύνη προκειμένου περὶ μονομαχίας ἐπεδείξατο πάντοτε τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἱπποτικὴν εὐαισθησίαν, ἥτις διέκρινεν ἐνίους βασιλεῖς παρελθόντων αἰώνων. Ἐκεῖνοι ἐδίσταζον καὶ ἀπέφευγον πάντοτε νὰ ἐφαρμόζωσι τὰ ἴδια αὐτῶν διατάγματα καὶ οἱ μονομάχοι ἐξηκολούθουν ἀμέριμνοι τὸ εὐγενὲς αὐτῶν ἔργον.

Ἂν δὲ ἡ μονομαχία διαδίδηται ὁσημέραι εὐρύτερον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς κοινωνίαις, ἡ πρωτίστη τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης ἀφορμὴ εἶνε ἡ ἀκατανόητος ἀνεκτικότης τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης. Διότι ἡ ἀδράνεια τοῦ νόμου ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν προκαλοῦντα ἢ τὸν προκαλούμενον πᾶσαν πρόφασιν ὅπως ἀποφύγῃ τὸν περὶ τιμῆς ἔνοπλον ἀγῶνα. Ἐὰν ὁ νόμος ἐλειτούργει, ἐκεῖνος ὅστις ἤθελε θεωρήσει τὴν τιμὴν αὐτοῦ ὑβρισθεῖσαν, πολὺ θὰ ἐβασάνιζε τὴν ἰδέαν προκλήσεως εἰς μονομαχίαν, δηότι θ' ἀνελογίζετο, ὅτι καὶ ἂν ἐνίκα ἐν τῷ ἀγῶνι, θὰ ὑφίστατο κατόπιν ποινὰς κατὰ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας του, ἢ θὰ ἠναγκάζετο νὰ ἐκπατρισθῇ ἵνα ἀποφύγῃ αὐτάς· καὶ ὑπὸ τὰς σκέψεις ταύτας θὰ κατέφευγεν ἴσως εἰς νομιμώτερον ἱκανοποιήσεως μέσον. Ἐπίσης ὁ προκαλούμενος, ἐπὶ τοῦ νόμου στηριζόμενος, θὰ εὕρισκεν εὐλογοφανῆ πρόφασιν ἵνα μὴ ἀποδεχθῇ τὴν μονομαχίαν χωρὶς νὰ διατρέξῃ τὸν κίνδυνον ν' ἀποκληθῇ δειλός.

Κατ' ἐμὴν γνώμην λοιπόν, ἡ ἀργία τοῦ ποινικοῦ νόμου, ὅσον ἀφορᾷ

τὴν μονομαχίαν, ἡ ὀφειλομένη εἰς τὴν ὑπερευαισθησίαν τῶν ἑλληνικῶν δικαστηρίων, εἶνε τὸ κύριον, ἂν μὴ τὸ μόνον, αἴτιον τῆς συχνῆς τελέσεως μονομαχιῶν παρ' ἡμῖν.

Νομίζω, Κύριοι, ὅτι καιρὸς πλέον εἶνε ν' ἀπαλλαγῶμεν τῆς τακτικῆς ταύτης. Σήμερον, ὅτε φαίνεται ἐγκαινιζομένη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ ἐποχὴ θετικωτέρου βίου, ὅτε αἱ εἰς οὐρανοὺς ἐξάρσεις διὰ τῶν πτερῶν τῆς φαντασίας παρίστανται ὡς ἀπόπειραι κωμικαί· σήμερον, ὅτε καὶ αὐτοὶ οἱ ποιηταὶ κατέλιπον τοὺς ἀστέρας καὶ ζητοῦσι τὴν ἔμπνευσίν των εἰς ἐπιγείους ἐντυπώσεις, ὀφείλει καὶ ἡ ἑλληνικὴ δικαιοσύνη νὰ καταλίπῃ τὰ ὅρια τοῦ ῥωμαντισμοῦ, ὁπόταν καλῆται νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον κατὰ τοῦ ἀδικήματος τῆς μονομαχίας.

Ὁ νόμος ἡμῶν, οὐχ ἧττον, ὡς ἤδη ἔχει, φαίνεταί μοι οὐχὶ ἐπαρκῶς δυνάμενος νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν θάνατον τοῦ νηπιάζοντος ἔτι παρ' ἡμῖν ἐθίμου τῆς μονομαχίας. Ἡ εἰς ἴδιον ἀδίκημα διάκρισις προςδίδει εἰς τὴν μονομαχίαν, καίτοι περιέχουσαν καθαρῶς τὰ στοιχεῖα προσβολῆς κατὰ τῆς ζωῆς, τύπον εὐγενοῦς πράξεως, τύπον πράξεως ἐξαιρετικῆς, πράξεως, τῆς ὁποίας τὴν αἰτίαν, φαίνεται ὁ νομοθέτης θεωρῶν ἐξ ἀγαθοῦ αἰσθήματος προερχομένην, μόνον δὲ τὸ ἀποτέλεσμα ἀπεύχεται.

Τὰ περὶ μονομαχίας ἄρθρα τοῦ ποινικοῦ ἡμῶν νόμου, ὡς τυγχάνουσιν ἐρριμμένα ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, τῷ περὶ αὐθαιρέτων πράξεων διαλαμβάνοντι, φαίνονται ὅλως ξένα πρὸς τὸ σύνολον, βεβιασμένως ἐκεῖ καταταχθέντα, ἵνα καταχθῶσι που.

Ἡ μονομαχία δέον νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰς περὶ ἀνθρωποκτονίας διατάξεις· δέον ὁ νομοθέτης νὰ ἐπιδείξῃ μείζονα σαφήνειαν, πλείονα εἰλικρίνειαν προκειμένου περὶ πράξεως, τῆς ὁποίας μόνον προλήψεις ἀρχαίων ἡμερῶν δύνανται νὰ καλύψωσι τὸν φυσικόν, τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα καὶ νὰ τὴν ἐξαιρέσωσι τοῦ περὶ ἀξιοποίνων κατὰ τῆς ζωῆς πράξεων κεφαλαίου. Δέον ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ τιμὴ τοῦ ἀτόμου νὰ ἀσφαλισθῇ δι' αὐστηροτέρας τοῦ νόμου προνοίας· δέον ἐπὶ βαρειῶν ἰδίως κατὰ τῆς τιμῆς προσβολῶν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, εἰ δυνατόν, ἡ τοῦ ἀντιπεπονθότος θεωρία, νὰ ἐξευρεθῶσι ποιναὶ στιγματίζουσαι τὴν τιμὴν ἐκείνου, ὅςτις ἀποπειρᾶται νὰ ἐγκολάψῃ στίγμα κατὰ τῆς τιμῆς ἑτέρου.

Ἀλλ' εἰς τοῦτο βεβαίως θέλει πρὸ παντὸς συντελέσει ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις, παρ' ἑκάστῃ κοινωνίᾳ, τοῦ δικαιώματος τῆς τιμῆς καὶ ὁ πρὸς τοῦτο παρ' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενος σεβασμός. Ὅταν κοινωνία τις ἀνέχηται τοὺς προσβάλλοντας τὴν τιμὴν ἑτέρων μελῶν αὐτῆς, ὅταν

δὲν καταδικάζῃ αὐτοὺς εἰς αἰωνίαν περιφρόνησιν καὶ δὲν τοὺς ἀποκλείῃ τῶν ἀγαθῶν τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου, οὐδεὶς νόμος θέλει δυνηθῆ νὰ προστατεύσῃ τὴν τιμὴν τοῦ ἀτόμου, καὶ ἡ αὐτοδικία, ὑπὸ οἱανδήποτε μορφὴν θέλει ἐξακολουθεῖ παραμένουσα ὡς ἀνάγκη ἀναπόδραστος.

Εὔχομαι νὰ ἴδω ταχέως ἐκλείπουσαν ἀπὸ τῆς Πατρίδος μου τὴν ἄλογον καὶ θηριώδη τῆς μονομαχίας ἕξιν. Ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ καθεστηκότες νόμοι ἔχουσιν ἀναθέσει τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, καθῆκον ὑπέρτατον φέρουσιν, ὅπως μεριμνήσωσι περὶ τῆς ἐξευρέσεως τῶν κρειττόνων μέσων πρὸς καταπολέμησιν τῆς διὰ φόνου προστασίας τῆς τιμῆς.

Δ. Ε. Ἠλιόπουλος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΥΡΟΥΤΣΕΣΜΕ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ, ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ, ΤΑΦΩΝ ΚΑΠ.[1]

Ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Δεφδερδὰρ ἄρχονται τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ μεγαλοπρεπῆ ἐνδιαιτήματα τῶν ὀθωμανῶν μεγιστάνων, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ νῦν μεγάλου βεζίρου καὶ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν. Τὰ μέγαρα ταῦτα χωροῦσι μέχρι τοῦ κτιρίου, ὅπερ νῦν χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη ἀγγλικῶν γαιανθράκων[1], κοσμοῦνται δὲ ὄπισθεν ὑπὸ σπανίων καὶ ἐπιχαρίτων κήπων, ὧν ὑπέρκεινται δασύλλια, ἀποτελοῦντα ὁμοῦ λόφον. Ἐν συνόλῳ λαμβανόμενος ὁ λόφος εἶναι μαγευτικός, καθότι ἀπὸ τῶν κρασπέδων αὐτοῦ μέχρι τῆς κορυφῆς καλύπτεται ὑπὸ πυκνῶν πρίνων, δαφνῶν, δρυῶν, κυπαρίσσων, ἀμπελώνων ἐνιαχοῦ, αἰγείρων ἐπιχαρίτως

[1] Ἐπὶ τοῦ μέρους τῆς ἀποθήκης ταύτης ᾠκοδόμητο πρὸ 80ετίας τὸ μέγαρον Κωνσταντίνου τοῦ Καραδζᾶ, ὅπερ περιῆλθε κατόπιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Σχινᾶ Δημητράκη. Τοῦτο κατὰ παράδοσιν.

[1] Συνέχεια, ἴδε Τεῦχος 6'.

σκιαζουσῶν τὰς κλιτῦς αὐτοῦ καὶ παρεχόντων ἄσυλον εἰς ποικίλα γένη ᾠδικῶν πτηνῶν. Ὀρθῶς δικαιολογεῖ ὁ χαρίεις συγγραφεὺς «τῆς Κωνσταντινουπόλεως» τοῦτο· διότι ἐν αὐτοῖς οὔτε κυνηγοῦ ποὺς ἐπάτησέ ποτε, οὔτε ἀξίνης κρότος ἠκούσθη. Τὰ μέγαρα ταῦτα, ἅτινα ὄπισθεν χωρίζει ἀπὸ τοῦ ἀμέσως ὑψουμένου βραχώδους λόφου λεωφόρος εὐθὺ ἄγουσα ἐκ τοῦ Ὀρτάκιοϊ πρὸς τὸ χωρίον ἡμῶν, πρὸς τὸ Σαρρὰφ μπουρνοὺ καὶ προσωτέρω, ἀκριβῶς κατέχουσι τὸ μέρος τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου [1] λεγόμενον *Παράβολος καὶ Κάλαμος καὶ Βυθίας*· τὸ μὲν διὰ τὸ παράβολον τῆς ἁλιείας, διὰ τὴν τῶν ρευμάτων δύναμιν, τὸ δὲ «ἀπὸ τοῦ πλήθους», λέγει ὁ Διονύσιος, καὶ τὸ ἕτερον «σκέπη τῶν ἀκρωτηρίων ἀπὸ τοῦ βυθοῦ κατὰ περιτροπὴν ὠνόμασται», δάφνη δ' ἐν αὐτῷ, κατὰ Διονύσιον, Μηδείας τῆς Αἰήτου, ὡς λόγος.

Ἐντεῦθεν κάμπτει τις ὀλίγον πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἐν ᾧ εἰσέρχεται καὶ διὰ τῆς αὐτῆς μεσογαίας ὁδοῦ εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ χωρίου, ἐξ ἧς δύναται νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Μέγα Ρεῦμα, ἢ λαμβάνων τὴν ἐπ' ἀριστερὰ διεύθυνσιν διὰ τῆς καθ' αὐτὸ ἀγορᾶς νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἤδη ἐπὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ τούτου τεμένους ἱστορίαν τραπῶμεν, ἔνθα οὔτε *φθόγγος γ', οὔτ' ὀρνίθων, οὔτε θαλάσσης, ἀλλ' ἡσυχία καὶ ἀκίνητοι φυλακαὶ τειχέων, ἐν οἷς εὐσεβέων ψυχαὶ μολπαῖς μάκαρα μέγαν ἀείδοντ' ἐν ὕμνοις.*

Ὁ φερώνυμος τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου

[1] Ὁ Στράβων ἐν ἐδαφ. 566 στερ. ἐκδ. λέγει· «Διονύσιος ὁ τὰς κτίσεις συγγράψας, ὃς τὰ κατὰ Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον στενά, ἃ νῦν Θράκιος Βόσπορος καλεῖται, πρότερόν φησι Μύσιον Βόσπορον προσαγορεύεσθαι». Ἀνάγνωθι Διονυσίου Βυζαντίου ἐκδ. 1874 ex codicibus mss. Edit. Carolus Wescher Parisiis et typographeo publico τὸν Ἀ ν ά π λ ο υ ν Β ο σ π ό ρ ο υ, σελ. 19, § 48—51. «Μετὰ τὸν περίβολον τῶν Ροδίων... γράφει ὁ Διονύσιος ἐν τῷ Ἀ ν ά π λ ῳ αὐτοῦ, ἕπεται τὸ Ἀρχεῖον· αὐτὸ μὲν πεδίον ἐπιεικῶς εὔγειον καὶ φιλάμπελον, ἑκατέρωθέν τε τοῖς ἐπανισταμένοις καὶ προπίπτουσιν ἐπὶ τὴν θάλατταν λόφοις συγκλειόμενον· διὰ μέσου δ' αὐτοῦ κάτεισι ποταμὸς εἰς μαλακὴν καὶ βαθεῖαν ᾐόνα... § 49 αὐτόθι. Μετὰ τὸ Ἀρχεῖον πολὺς καὶ βαθὺς διερρωγὼς ἀπανίσταται κρημνὸς προσπίπτων τῇ τῆς ἄκρας ὑπεροχῇ, πρῶτος ἀθρόαν ἐκδέχεται τοῦ πελάγους τὴν ὕβριν, ροώδει κοπτόμενος θαλάσσῃ, κατὰ κορυφὴν δ' αὐτοῦ γέρων Ἅλιος ἵδρυται· τοῦτον οἱ μὲν Νηρέα φασίν, οἱ δὲ Φόρκυν, ἄλλοι Πρωτέα, τινὲς δέ... § 50. Γείτων δὲ αὐτῷ Παράβολος ἀπὸ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ πελάγους κινδυνευομένης ἄγρας· εἰς γὰρ ἀκάλυπτον καὶ γυμνὴν κατιὼν τὴν ραχίαν τῆς θαλάσσης, ὁ ροῦς παραβόλους ὡς ἀληθῶς καὶ τῷ παρὰ μικρὸν ἐπιτυγχανομένας δίδωσι τὰς θήρας τῶν ἰχθύων. § 51. Ἔνθεν Κάλαμος καὶ Βυθίας...

ναὸς ἀπ' αὐτῶν τῶν τῆς ἁλώσεως χρόνων χρονολογούμενος, ὑπῆρχε πρότερον ὀλίγῳ ἀνωτέρω τῆς νῦν αὐτοῦ θέσεως, ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τῆς νῦν ἐκκλησίας ἀνδήρου ἐν ᾧ ἐσώζοντο πρὸ ἐτῶν καὶ τάφοι καὶ ἐρείπια, ὧν τινα καὶ μέχρι τοῦ νῦν διακρίνονται [1]. Ὁ ναὸς οὗτος ἐκ βάθρων σχεδὸν ἀνηγέρθη κατὰ τὴν εἰκοστὴν ἰανουαρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1798, ἐκδοθείσης τῆς ἐπὶ τούτῳ αὐτοκρατορικῆς ἀδείας. Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς διαταγῆς ταύτης ἔχω μαθὼν ἐκ παραδόσεως τάδε, ἅτινα καὶ γέρων τῆς σεβαστῆς ἐκείνης τῶν ἀρχαίων ἀνδρῶν χορείας, [3] μόνος ἀπομείνας μουχτάρης τῆς χώρας κ. Γιαννακόπουλος ἐνθυμεῖται. Ὁ τότε αὐτοκρατορεύων Σελὶμ ὁ Γ' [2], ἐν τῷ Βεϋλέρ-βεη τὰς διατριβὰς ποιούμενος ἔτυχε νὰ ἴδῃ λάμψεις καὶ φωτισμοὺς νύκτα τινὰ ἐν τῷ χωρίῳ ἡμῶν. Ἐρωτήσαντι δ' αὐτῷ τί συμβαίνει, ἀπεκρίναντο ὅτι οἱ χριστιανοὶ τελοῦσι τὴν τελετὴν τοῦ Ἐπιταφίου περὶ τὴν μικρὰν καὶ ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν αὐτῶν, ὅτι δὲ μετὰ τὰς κεκανονισμένας εὐχὰς εὔχονται τῷ Ὑψίστῳ καὶ ὑπὲρ τῆς μεγαλειότητός του. Τότε ὁ σουλτάνος διὰ τοῦ βεζίρου αὐτοῦ Γιουσοὺφ Μεχμὲτ πασσᾶ ἔδωκε τοῖς ἁρμοδίοις διαταγὴν περὶ ἀνεγέρσεως τοῦ σεσαθρωμένου ἤδη ναοῦ, δι' ἧς οἱ ἡγεμόνες καὶ διερμηνεῖς καὶ λοιποὶ ἄρχοντες οἱ τότε ἐν τῷ χωρίῳ ἡμῶν οἰκοῦντες ἐπελάβοντο τοῦ ἔργου τῆς οἰκοδομῆς, περὶ ἧς ἐκ χειρογράφου κώδικος τῆς ἐκκλησίας, ὃν ὑπ' ὄψιν ἔχω, μεταγράφω τάδε τὰ σχετικά, ἅτινα πιστεύω ὅτι προσηκόντως ἀναγνωσθήσονται.

[1] Ἐκ τοῦ ναοῦ δὲ τούτου καὶ τοῦ χωρίου ἡ κλῆσις «ὁ Ἅγιος Δημήτριος», ὅπερ διετήρει πάλαι ποτέ, ὡς τὸ Ὀρτάκιοΐ (ἐκ τοῦ ναοῦ) Ἅγιος Φωκᾶς, τὸ Ἀρναούτκιοΐ Μιχαήλιον ἢ τῶν Ἀσωμάτων, τὸ Χάσκϊοι (τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ὅρα ἱστορίαν Ἁγίας Πόλ. σ. φιϐ.). Χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ γυμνασίου Μυτιλήνης, ἐν ᾧ αἱ ἐπιστολαὶ Θεοφάνους τοῦ Μηδείας καὶ Γεωργίου Ἀμηρούτζη, ὅπερ δ' ἀντιγράψας ἐξέδωκεν ἐν τῇ «Μαυρογορδατείῳ Βιβλιοθήκῃ» Παπαδόπουλος ὁ Κεραμεύς, ἐγράφη ὑπὸ ἀρίστου καλλιγράφου τῷ 1568, τοῦ ἱερομονάχου Ἱεροθέου, ὅστις ἀρχιμανδρίτης ὢν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐξορίᾳ καὶ θλίψει τοῦ πατριάρχου Μητροφάνους τοῦ Γ' διατρίϐων «ἐν χωρίῳ Ἅγιος Δημήτριος ἐπονομαζομένῳ ἐν τῷ Καταστένῳ, κειμένῳ ἀνὰ μέσον τοῦ τε Ἁγίου Φωκᾶ καὶ τῶν Ἀσωμάτων», ἔγραφε τῶν ἀναγκαίων ἐπιδεόμενος. Ὁ Ἱερόθεος οὗτος εἶναι ὁ μετὰ ταῦτα ἱεράρχης Μονεμβασίας, ὅστις κατεδιώχθη πάλιν καὶ ἐπὶ τῆς ϐ' πατριαρχίας τοῦ Μητροφάνους. Μετίτω ὁ ἀναγνώστης περὶ αὐτοῦ τὰ ἐν τῷ Δ' τόμῳ σελ. 400 τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας γραφόμενα.

[2] Υἱὸς τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ Γ', διεδέξατο τὸν θεῖον αὐτοῦ κατὰ μάρτιον τοῦ 1789. Διήρκεσεν ἡ βασιλεία αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1808.

Ἤδη ἐῶμεν τὸν κωδικογράφον ν' ἀφηγηθῇ τὰ περὶ ἀνεγέρσεως καὶ τίνες καὶ τίνι τρόπῳ διωρίσθησαν οἱ ἐπιστάται ταύτης.

Ἀδείας χορηγηθείσης παρὰ τῆς κραταιᾶς βασιλείας (ἧς τὸ κράτος εἴη διαιωνίζον) εἰς ἀνέγερσιν τῆς κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε πεπαλαιωμένης καὶ σεσαθρωμένης καὶ κατὰ μέρος ἐρειπίου γεγονυίας ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου κατὰ τὸ ͵αψηη΄ ἔτος μηνὶ ἰανουαρίῳ, κοινῇ γνώμῃ τῶν ὑψηλοτάτων καὶ εὐσεβεστάτων αὐθεντῶν, ἐκλαμπροτάτων τε καὶ περιβλέπτων πεγζαδέδων καὶ εὐγενεστάτων ἀρχόντων, διωρίσθησαν ἐπιστάται τῆς ἀνεγέρσεως διὰ πατριαρχικοῦ ἀποδεικτικοῦ γράμματος πατριαρχεύοντος τοῦ παναγιωτάτου Γρηγορίου τοῦ ἀπὸ Σμύρνης εἰς τὸν οἰκουμενικὸν προβιβασθέντος θρόνον, οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες, ὅτε ἄρχων Μέγας λογοθέτης [1] κύριος Σχαρλᾶτος Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ ἄρχων Πάνος κύριος Κωνσταντῖνος Καραδζᾶς.

Τοῦ δὲ πατριαρχικοῦ γράμματος τὸ ἴσον ἀπαράλλακτόν ἐστι τόδε·

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ [2] *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Ἡ μετριότης ἡμῶν μετὰ καὶ γνώμης καὶ συνεννοήσεως τῶν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου κατὰ τὸν Κου-

[1] Ὁ φίλος κ. Μ. Γεδεὼν δύναται νὰ καταγράψῃ εἰς τὴν σειρὰν τῶν Μ. λογοθετῶν, ὧν ἀτελῆ καὶ ἄμορφον, ὡς αὐτὸς λέγει, κατάλογον ἐδημοσίευσεν ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τεύχει τῆς 21 ἰουλίου 1884, καὶ ἐν τέλει «τῶν χρονικῶν τοῦ Π. Ο. καὶ Ναοῦ» ἀξιολόγου πονήματός του τὸν ἄνω ἀναφερόμενον, ὃν εὑρίσκω ἐν τῷ κώδικι τοῦ ἡμετέρου ναοῦ μέχρι τοῦ 1804. Ἐν σελ. 81 τοῦ ὑπ' ὄψιν μου κώδικος ἐδημοσιεύθη πατριαρχικὴ ἀπόδειξις τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου περὶ τῆς καὶ αὖθις ἀποκαταστάσεως ὡς ναζίριδων τῶν δύο ναῶν, τοῦ τε ἁγίου Δημητρίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τοῦ ἄρχοντος Μεγάλου λογοθέτου Σχαρλάτου Μαυροκορδάτου κτλ.·Δημοσιεύεται κατωτέρω τὸ ἔγγραφον πλῆρες. Ἐν σελ. 128 εὑρίσκω σημείωσιν, καθ' ἣν ἀφέθησαν 100 γρόσια παρὰ τοῦ ἄρχοντος Κομίσου κυρίου Στεφάνου Μαυροκορδάτου, διὰ νὰ μνημονεύωνται τὰ δύο ὀνόματα τῶν γονέων του, τοῦ τε μακαρίτου λογοθέτου Σχαρλάτου καὶ τῆς μακαρίτιδος συζύγου αὐτοῦ Δομνίτζης Ἄννης.

[2] Ὁ ἀπὸ Σμύρνης ἐπάξιος τοῦ ἀειμνήστου Γερασίμου τοῦ ἀπὸ Δέρκων διάδοχος ἐξελέγη τῇ 1 μαΐου 1797. Ἐν Σμύρνῃ ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἐκρατήθη παρὰ τῷ τότε Σμύρνης Προκοπίῳ ὡς πρωτοσύγκελλος. Ὅτε τῷ 1785 ὁ Προκόπιος ἐπατριάρχησεν, ἐξελέξατο διάδοχον αὐτοῦ τὸν Γρηγόριον. Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γερασίμου (1794—19 ἀπριλίου 1797) ἐκλήθη συνοδικός, μετὰ δὲ τὴν παραίτησιν τοῦ Γερασίμου ἧς τὰ ἔγγραφα ἐδημοσιεύ-

ρούτσεσμε κατοικούντων ὑψηλοτάτων καὶ εὐσεβεστάτων αὐθέντων (sic) ἀποκαθίστησι καὶ διορίζει ναζίριδες καὶ ἐφόρους πληρεξουσίους τοὺς δύο ἄρχοντας, τόν τε εὐγενέστατον ἄρχοντα Λογοθέτην κὺρ Σκαρλᾶτον Μαυροκορδᾶτον, καὶ τὸν εὐγενέστατον ἄρχοντα Πάνον κύριον Κωνσταντῖνον Καραδζᾶν ἐπὶ τῷ διαιτῆσαι καὶ διοικῆσαι τὰ τῆς μελετωμένης κατὰ θείαν εὐδοκίαν οἰκοδομῆς καὶ ἐκ βάθρων ἀνεγέρσεως τοῦ πανσέπτου ναοῦ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ μυροβλήτου καὶ θαυματουργοῦ, οἵτινες ἀνέλαβον μετὰ προθυμίας καὶ θείου ζήλου τὴν ἐπιστασίαν ταύτην, διὰ νὰ διαιτηθῶσι τὰ πρὸς δαπάνην τῆς οἰκοδομῆς ταύτης, παρ' ὧν εὕρωσι, διὰ λογαριασμὸν τῆς ἐκκλησίας, καὶ νὰ παρέχωσιν ὁμολογίαν χρεωστικὴν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ὑπογραφῇ, ἥτις ἕξει τὸ κῦρος ἐν παντὶ τόπῳ καὶ κριτηρίῳ, ὡς ἴδιον χρέος τῆς ἐκκλησίας· διὸ καὶ ἐγένετο τὸ παρὸν πατριαρχικὸν ἡμέτερον γράμμα καὶ ἐδόθη τῇ εὐγενείᾳ των εἰς ἀσφάλειαν.

Ἐν ἔτει αψϟη', ἰανουαρίου ιγ'.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

Διορισθέντες ἅμα καὶ ναζήριδες τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας οἱ διαληφθέντες εὐγενέστατοι ἄρχοντες δι' ἑτέρας πατριαρχικῆς ἀποδείξεως τῆς ἐκείνου παναγιότητος ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ, ὡς λέγεται ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην κώδικι, ἐκδοθείσης, συνήγαγον φιλοπόνῳ σπουδῇ καὶ συντόνῳ ἐπιμελείᾳ, ὡς οἷόν τε ἐγένετο, τοὺς λογαριασμοὺς τῶν προεπιτροπευσάντων ἀπὸ τῆς 1 ἰουνίου τοῦ παρελθόντος αψϟ' (=1790) ἔτους μέχρι τέλους δεκεμβρίου τοῦ αψϟη', ὅτε, λέγει ὁ κωδικογράφος, κατέγραψαν αὐτοὺς ἐν τῷ εἰρημένῳ τῆς ἐκκλησίας κώδικι. Εἶτα ἐλέῳ θείῳ καὶ διὰ βοηθείας τοῦ ἁγίου εἰς πέρας ἐλθούσης τῆς τοῦ ναοῦ ἀνεγέρσεως, καταστρώσαντες ἀκριβῶς καὶ ὅλον τὸν λογαριασμὸν τῆς οἰκοδομῆς, ὃν συνοψίζομεν παρακατιόντες, συγκατέγραψαν καὶ ὅλην τὴν ληψοδοσίαν τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπὶ τοῦ *ναζαρετίου*

θησαν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ (τόμ. Β', σελ. 277), ἀνέλαβε τοὺς οἴακας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ἡ πατριαρχία αὐτοῦ διήρκεσε κατὰ τὴν Ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ μαΐου 1797 μέχρι 19 δεκεμβρίου 1798. Τὸ δεύτερον ἐπατριάρχησεν ἀπὸ σεπτεμβρίου 2 (ἢ 18 ὀκτωβρίου ὡς φέρεται ἐν ὑποσημειώσει τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας, τόμ. Δ', σελ. 423) μέχρι τῆς 10 ὀκτωβρίου 1808. Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Β' τόμῳ σελ. 280 τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας», ὅπερ μετίτω ὁ πλείω βουλόμενος. Τὸ τρίτον ἐπατριάρχησε τῇ 19 ἰανουαρίου 1819—10 ἀπριλίου 1821 διαδεξαμένου αὐτὸν Εὐγενίου τοῦ Πισιδείας.

αὐτῶν γεγονυῖαν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἰανουαρίου τοῦ αψηη' ἔτους μέχρι τέλους τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ὅτε, φέρεται ἐν τῷ κώδικι, χρεία ἐγένετο σταλῆναι τὸν ἄρχοντα Πάνον Καραδζᾶν εἰς Πελοπόννησον ἐπὶ βασιλικῷ ὑπουργήματι), ὑπογεγραμμένα πάντα παρά τε τῶν πανιερωτάτων ἁγίων ἀρχιερέων καὶ τῆς εὐγενείας των καὶ ἄλλων εὐγενεστάτων ἀρχόντων, τῶν συμπαρευρεθέντων ἐν τῇ θεωρήσει τοῦ λογαριασμοῦ τούτου, καὶ ἐπιβεβαιωμένα παρὰ τῆς αὐτοῦ σεβασμιωτάτης παναγιότητος, ὡς φαίνεται ἐν τῷ κώδικι.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῆς ἐκδοθείσης πατριαρχικῆς ἀποδείξεως περὶ τοῦ *ναζαρετίου* τῶν μνημονευθέντων εὐγενεστάτων ἀρχόντων ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ κλ.

Εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς ἐνορίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ μυροβλήτου κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ καὶ εὐλογία καὶ συγχώρησις. Ἐπειδὴ ἐθεωρήθη ὁ λογαριασμὸς τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, δι' ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἀποδείξεως μέχρι τῆς σήμερον κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν ἐδιορίσθησαν παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος ναζίριδες καὶ ἐπιστάται οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες ὅ τε ἄρχων λογοθέτης Σκαρλᾶτος Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ ἄρχων Πάνος κύριος Κωνσταντῖνος Καραδζᾶς· ἐπίτροποι δὲ ὁ ἄρχων πορτάρης Κωνσταντῖνος Φωτεινός, καὶ ὁ λογιώτατος γραμματεὺς Ῥῖζος διὰ νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὴν διακονίαν τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας ταύτης. Ὅθεν προτρέπομεν πάντας ὑμᾶς πατρικῶς, ὅπως γνωρίζοντες τοὺς εἰρημένους κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν διορισθέντας, παράσχητε ἐν χερσὶν αὐτῶν προθύμως καὶ εὐπειθῶς τὰ συνήθη τῆς ἐκκλησίας ἐλέη καὶ δικαιώματα διὰ νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐκκλησίας· οὕτω ποιήσατε, ἵνα ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Θεοῦ καὶ ἡ εὐχὴ καὶ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

αψηη', Ἰανουαρίου ιγ'.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως εὐχέτης ὑμῶν.

Τὰ ἔξοδα καὶ τὰ ἔσοδα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ 1790 μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνεγέρσεως ἔχουσιν ἐν στενῇ περιλήψει ὧδε·

Ἀπὸ τῆς α' ἰουνίου 1790 μέχρι σεπτεμβρίου τοῦ 1791, ἤτοι ἐν διαστήματι πεντεκαίδεκα μηνῶν, ἐπιτροπεύοντος τοῦ κυρίδζη Χαδζῆ

Ἠλία εἰσεπράχθησαν γρόσ. 2103 καὶ 87 ἄσπρα. Ἐν τῷ ποσῷ τούτῳ ἐμπεριέχονται γρόσια 50, ἐτήσιον *διάφορον* 500 γροσίων ὀφειλομένων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Φιλαδελφείας ἀπὸ κθ' ἰουλίου 1789 — τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας τοῦ 1790, δοθέντα δὲ διὰ τοῦ *Λογοθέτου*[1] *Κωστάκη* καὶ τῶν 40 γρ. διαφόρου ἐτησίου τοῦ Παλαιοῦ Πατρῶν ἀπὸ 15 φεβρουαρίου τοῦ 1790 — τοῦ αὐτοῦ 1791 δοθέντα διὰ τοῦ ἁγίου Δέρκων[2], καὶ 260 ληφθέντων ἐκ τῶν τῇ ἐκκλησίᾳ χρεωστουμένων 500 τοῦ ἁγίου Βάρνης.

Τὸ δὲ μαστράφι γρ. 1884 καὶ 33 ἄσπρα.

Εἶτα ἐπιτροπεύει Νικολάκης ὁ ράπτης ἀπὸ 1 σεπτεμβρίου 1791 μέχρι 1 μαρτίου τοῦ 1795 ἐν διαστήματι τριῶν ἐτῶν καὶ ἓξ μηνῶν. Ἔσοδα γρόσ. 6656 καὶ 87 ἄσπρα, οἷς χορηγοῦσιν οἱ ὀφείλοντες ἅγιοι Πατρῶν καὶ Φιλαδελφείας διὰ τῶν αὐτῶν προσώπων.

Ἔξοδα τὰ ἴσα.

Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἀναφέρω ἐν παρόδῳ ὅτι δι' ἀγορὰν κηρίων ὀκάδ. 392 καὶ δραμ. 350 ἐδόθησαν γρόσ. 1164· εἰς ἀγορὰν 756 ὀκ. ἐλαίου ἐπληρώθησαν 389 γρ. καὶ 33 ἄσπρα· ὅτι ὁ ψάλτης Γρηγόριος τοὔνομα διὰ μηνῶν 42 (ὑπηρεσίαν) ἐπληρώθη γρ. 690, ἤτοι κατὰ μῆνα γρ. 15, ὁ δὲ *κράχτης* εἶχε μηνιαῖον 5 γροσίων, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Κατόπιν τοῦ Νικολάκη ἐπιτροπεύει ὁ ἄρχων πορτάρης Ἠλίας ἀπὸ τῆς 22 φεβρουαρίου 1795 μέχρι 1 ἰανουαρίου 1798. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριάκοντα τεσσάρων τούτων μηνῶν καὶ ὀκτὼ ἡμερῶν εἰσεπράχθησαν 7237 καὶ 93 ἄσπρα, οἷς συνεβάλοντο οἱ ἑξῆς·

[1] Ἰδοὺ καὶ ἕτερος Λογοθέτης Κωστάκης (ὁ Ἱεράκης;) ἀναφερόμενος ἐν τῷ κώδικι κατὰ τὸ 1790 καὶ 1791 ἔτος· διότι ἀπαντῶ κατὰ τὴν δόσιν τοῦ 1800 ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι «γρόσια 25, δοθὲν παρὰ τῆς ἐκκλησίας διάφορον διὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν 2500 γροσίων τῆς ἐπ' ὀνόματι ἀρχοντίσσης Χατμανέσσας κοκ. Ἐλέγχος Ἱεράκη· μηνῶν ἓξ ἡμερῶν τεσσάρων, ἤτοι ἀπὸ τῆς 16 ἰανουαρίου, καθ' ἣν εἶναι γεγραμμένη ἡ ὁμολογία, μέχρι λ' ἰουλίου, ὅτε ἐδόθη τῇ εὐγενείᾳ της τὸ κεφάλαιον τῶν εἰρημένων 2500 γροσίων, ληφθέντων παρὰ τοῦ τσελεπῆ Ἀλέκου Καλλιμάχη πρὸς 30 μόνον γρόσια τὸ πουγγίον». Οὗτος ἦν ὁ σὺν πολλοῖς ἄλλοις τῷ 1821 θῦμα πεσὼν τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτὰν Μαχμούτ (σ 50 τοῦ Β'. τόμ. Τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον τὸν Ε').

[2] Οὗτος ἀναμφιβόλως εἶναι ὁ Ἀνανίας, καὶ οὐχὶ ὁ τοῦτον τὸν μάρτιον τοῦ 1791 διαδεξάμενος Γεράσιμος, ὁ μετέπειτα πατριαρχήσας.

Ὁ ἅγιος Προύσης [1] ἐπὶ δύο ἔτη ἀνὰ 30	γρ.	60
Ὁ ἅγιος Μελενίκου[2]	»	40
Ὁ ἅγιος Παλαιῶν Πατρῶν (Γρηγόριος)	»	40
Ὁ ἅγιος Φιλαδελφείας	»	50
Διὰ πώλησιν μνημείου πρὸς ταφὴν τοῦ ἁγίου Καισαρείας[3]	»	150
Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον κουτίον εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου	»	146 καὶ 60
Ἀπὸ κουτίον περιεχόμενον εἰς τὴν κούρτην τοῦ αὐθέντου Μουρούζη	»	104
Ἀπὸ χειροτονιῶν[4] Λήμνου καὶ ἐπισκόπου Φαναρίου	γρ.	21

Τὰ δὲ ἔξοδα ἀνέρχονται εἰς 4436 καὶ 96.

Ἐκ τοῦ περισσεύματος δ' ἐδόθησαν τῷ ἄρχοντι μεγάλῳ Λογοθέτῃ Σκαρλάτῳ Μαυροκορδάτῳ 1007 γρ.

Εἶτα γενομένης γενικῆς καταστρώσεως τοῦ λογαριασμοῦ καὶ συνοψισθέντων τῶν εἰς *γάκτι καὶ μπακιέδες* σωζομένων ἄσπρων τῆς ἐκκλησίας, ἀνερχομένων εἰς 6868 καὶ 78 ἄσπρα, καὶ δοθέντων ὑπὸ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος ποστελνίκου κὺρ Γεωργίου Σλουδζάρογλου γροσίων 500 διὰ λογαριασμὸν τοῦ Πατρῶν, ἔμειναν 6368 καὶ 78 ἄσπρα, ἅτινα «ἐξεκαθαρίσθησαν ὅλα τὰ εἰς *γάκτι καὶ πακιγιέδες* ἄσπρα, τῆς ἐκκλησίας, ὡς φέρεται ἐν τῷ κώδικι [5], καθ' ὃν καιρὸν

[1] Οὗτός ἐστιν ὁ Ἄνθιμος, αὐτὸς ὁ ὑπογράφων ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει περὶ ἀναγνωρίσεως πατριάρχου Γερασίμου τοῦ ἀπὸ Δέρκων, ὑποστηρίξας τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ. (Ὅρα Λόγ. Ἑρμ. 1820, σ. 516).

[2] Ὁ Λεόντιος ὁ καὶ συνυποψήφιος τεθεὶς τῷ πατριάρχῃ Γερασίμῳ κατὰ τὸ 1794, ὁ μετέπειτα κατὰ ἰούλιον τοῦ 1796 Καισαρείας ἀναδειχθείς.

[3] Ὁ Γρηγόριος καὶ αὐτὸς συνυπογράφων τοῖς συνοδικοῖς ἔν τε τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἀπὸ Μαρωνείας Νεοφύτου τοῦ Σμυρναίου καὶ ἐν τῇ τοῦ διαδεξαμένου τὸν Νεόφυτον Γερασίμου τοῦ ἀπὸ Δέρκων.

[4] Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ χωρίου ἡμῶν πολλαὶ χειροτονίαι καὶ προβιβασμοί, μεταθέσεις ἀρχιερέων ἐγένοντο, περὶ ὧν κατωτέρω ἰδίᾳ καὶ ἐν ἐκτάσει γενήσεται λόγος.

[5] Ὁ μετὰ χεῖρας κῶδιξ εἰς σχῆμα μέγα καταγράφει ἐν μεγίστῃ λεπτομερείᾳ τά τε ἔξοδα καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ ναοῦ ἀπὸ τοῦ 1798—1816 καὶ τὰς ἐπὶ τούτῳ τοῖς κατὰ καιρὸν ἐπιτρόποις ἐκδεδομένας πατριαρχικὰς ἀποδείξεις· ἔχει δὲ καὶ τὰς ὑπογραφάς, ὡς σύνηθες, τῶν κατὰ καιρὸν ναζίριδων λαϊκῶν, ὡς καὶ τῶν ἐκλεγομένων πανιερωτάτων διὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν λογαριασμῶν, καὶ

ἐθεωρήθη ὁ λογαριασμὸς τῆς ἐκκλησίας παρὰ τῶν ναζίριδων πανιερωτάτων δύο ἀρχιερέων τοῦ τε ἁγίου Ἐφέσου κὺρ Σαμουὴλ καὶ τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κὺρ Ἀθανασίου καὶ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου Λογοθέτου Σκαρλάτου Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ ἄρχοντος Πάνου κὺρ Κωνσταντίνου Καραδζᾶ καὶ ἑτέρων ἀρχόντων ἐν ἔτει αψϟή, ἰανουαρίου κγ΄, καθ' ἣν καὶ ἡ ἀνακαίνισις αὐτῆς ἀπεφασίσθη».

Ἀπὸ 1 ἰανουαρίου μέχρι τῆς 23 1798 εἰσεπράχθησαν 124 γρόσ. ἐδαπανήθησαν δὲ 101, ἤτοι ἔμεινε περίσσευμα 23 γρόσια μόνον. Ἐν τῷ καταστίχῳ τῶν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐσόδων καὶ ἐξόδων δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ τὴν εὐθηνίαν τῶν πραγμάτων κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον· διότι «διὰ τριάκοντα ὀκάδας ἐλαίου ἐπληρώθησαν 31 γρ. καὶ 60 ἄσπρα ἤτοι ἀναλογεῖ ἡ ὀκᾶ πρὸς 42 παράδες, διὰ ἡμίσειαν ὀκᾶν θυμιάματος ἄσπρα 72, καὶ διὰ δύο καὶ ἡμίσειαν ὀκ. κηρίου γρ. 10, εἰς τὸν ψάλτην Γρηγόριον *ἀλὲλ-χεσὰπ* (προκαταβολὴ, ἀπέναντι) γρ. 3, ἐπίσης τὸ μηνιαῖον τοῦ διακόνου γρ. 3, καὶ τοῦ κανδηλάπτου γρ. 5.

Διὰ τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἤδη αὐτοκρατορικῇ ἐπινεύσει ἀνέγερσιν τῆς Ἐκκλησίας συνήχθησαν ἀπὸ χρεωστούντων τῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς γράφεται ἐν τῷ κώδικι, ἀπὸ βοηθείας τινῶν καὶ εἰσοδήματος ἀπὸ κγ΄ ἰανουαρίου μέχρι σεπτεμβρίου πρώτης τοῦ 1798 γρόσια δεκαεπτὰ χιλιάδες καὶ ἐννεακόσια πρὸς εἴκοσιν.

Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο φέρονται συνεισενεγκόντες ἐκτὸς ἄλλων, ὡς βοήθειαν·

Ὁ ἄρχων πάνος Ἀλέξανδρος Χανδζερῆς	γρ	1000
Ἡ εὐγενεστάτη Σπαθαρέσσα Ἑλένη Γκίκα σὺν ἱεροῖς ἀμφίοις	»	500
Ὁ μακαριώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων	»	250
Ὁ ἄρχων Μέγας λογοθέτης Σκαρλᾶτος Μαυροκορδᾶτος	»	1825
Ὁ προεστὼς Γρηγόριος δι' ἐμβατοίκιον	»	1000
καὶ οἱ καπουκεχαγιάδες τῆς Βλαχίας καὶ Πογδανίας ἀνὰ 250 καὶ 150 γρόσια	»	400

Προσέτι δὲ ἐν τῷ τέλει τῶν εἰσπράξεων εἰσοδημάτων ἁπαντῶ γεγραμμένα αὐτολεξεὶ τάδε :

»Ἔλεος τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβεστάτου αὐθέντου κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου βοεβόδα Καλλιμάχη»	»	1000
Ἀφιέρωσις ἐκλαμπροτάτης κυρ. Δόμνης Ζωῆς Μουρούζη	»	350

αὐτῶν τῶν κυρούντων τούτους πατριαρχῶν. Ὁ γράψας τὸν κώδικα ἀριθμεῖ μόνον σελίδας 30, ἡμεῖς ἠριθμολογήσαμεν ἰδίᾳ γραφῇ γεγραμμένας σελίδας 163.

καὶ παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου κυρίου Γρηγορίου Παλασάκη [1] διὰ τὸ εἰς τὸ πρόσωπον στασίδιον » 1000

Τῶν διὰ τὴν οἰκοδομὴν ἐπακολουθησάντων ἐξόδων ἐπὶ τῆς ἐπιστασίας τῶν δύο μνήμης ἀγαθῆς εὐγενεστάτων ἀρχόντων εὑρίσκω ἀκριβεστάτην καὶ λεπτομερῆ καταγραφὴν κατέχουσαν 15 σελίδας τοῦ ὑπ' ὄψιν μου κώδικος. Πλεῖστα παραλείπων καὶ πολλὰ περικόπτων τοσοῦτον μόνον λέγω ὅτι ἡ οἰκοδομὴ ἐστοίχισεν ὀγδοήκοντα ὀκτὼ χιλιάδας καὶ ὀκτακόσια δέκα τρία γρόσια. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου αἱ μὲν 17,900 ἤδη, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἐλήφθησαν εἴτε ὡς βοήθεια, εἴτε ὡς εἰσόδημα, αἱ δὲ 66,750 προέρχονται ἐκ δανείων, ἅτινα εὐγερῶς παρεχώρησαν οἱ τότε τὰς τύχας τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἰθύνοντες ἄρχοντες, αὐθένται, βαθμιοῦχοι αὐτῶν, σεβασμιώτατοι ἱεράρχαι, ὡς ὁ Νικαίας Καλλίνικος ὁ μετὰ ταῦτα πατριάρχης, Νικομηδείας Ἀθανάσιος, Λαρίσης Διονύσιος, καὶ πολλοὶ ἕτεροι φανέντες τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν ἐπιρροῆς χρήσιμοι, ὡς ὁ ἅγιος Δημητριάδος, ὁ Προύσης, ὁ Ἡρακλείας, ὁ Ἐφέσου· ἀλλὰ ταῦτα πάντα τὰ δάνεια ἐδόθησαν ἐπὶ τόκῳ 40 τοῖς 500, ἤτοι τεσσαράκοντα γρόσια κατὰ πουγγίον. Ἀτόκως ἐδάνεισεν ὁ ἅγιος Θεσσαλονίκης κὺρ Γεράσιμος γρόσια 1000, ὁ δὲ ἅγιος Βιδύνης Γρηγόριος 2000, πρὸς τόκον 50 ἐπὶ τοῦ πουγγίου, καθόσον αὐθαιρέτῳ προαιρέσει ἀφιέρωσε τὸ ποσὸν τοῦτο μετὰ τὴν εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς ἀποδημίαν αὐτοῦ τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς αἰώνιον μνημόσυνον. Μέγας δανειστὴς ἐπίσης ἀναγέγραπται καὶ ὁ πρώην πατριάρχης Γεράσιμος ὡς προσενεγκὼν 2000 γρόσια ἐπὶ τόκῳ σὺν ἱεροῖς ἀμφίοις καὶ σκεύεσι πολυτίμοις ἤδη πωληθεῖσι πρὸ τριετίας ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ ἀγραμμάτων ἐν ἀγνοίᾳ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας· ὁ Ἀλέκος υἱὸς τοῦ Φωτίου[2] *διδασκάλου* διὰ τοῦ *παρα-*

[1] Ἰδοὺ καὶ ἕτερος Μ. Λογοθέτης.

[2] Φώτιος οὗτός ἐστιν ἀναμφιβόλως, ὁ Κύπριος, Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ, μαθητὴς τοῦ Κριτίου καὶ ἀρχιγραμματεὺς τοῦ πατριαρχείου. Οὗτός ἐστιν ὁ πατὴρ τοῦ προαποβιώσαντος ἄρχοντος Μ. Ποστελνίκου κυρίου Ἀλεξάνδρου τοῦ Φωτιάδου, πάππος δὲ τῶν ἐξοχωτάτων κ. κ. Ι. Φωτιάδου πασσᾶ, πρώην γενικοῦ διοικητοῦ Κρήτης, νῦν δὲ πρεσβευτοῦ τῆς Υ. Πύλης ἐν Ῥώμῃ, καὶ τοῦ Κωστάκη βέη Φωτιάδου, πρώην τῆς Σάμου ἡγεμόνος. Ὁ φίλος κ. Μ. Γεδεὼν ἐν τοῖς Χρονικοῖς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημείας (σ. 178) ἀναφέρει περὶ Φωτίου ὡς διδάξαντος, κατὰ Κωνστάντιον, ἐφ' ἱκανὰ ἔτη, ὅτι δ' εὑρίσκει τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς κώδιξι τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἐν τῷ ἰσολογισμῷ τῶν ἐτῶν 1793—1795, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ. Σέργιος ὁ Μακραῖος, οὗ τὸν βίον ὁ ἀναγνώστης δύναται ν' ἀναγνῷ ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Γ' τόμου τῆς

γιωτάτου προσενεγκὼν ἕτερα χίλια ἐπίσης ἐντόκως ὁ ἄρχων Πάνος κ. Ἀλέξανδρος Χανδζερῆς ἐν τρισὶ διαλείμμασι 8,500, ὁ ἄρχων Πάνος Νικόλαος Χανδζερῆς γρόσια 1500, ὁ εὐγενέστατος ἄρχων μέγας ποστέλνικος Δημήτριος Χανδζερῆς γρ. 2000, ὁ μέγας κόμισος Δημήτριος Σοῦδζος διὰ τοῦ ἁγίου Προύσης 500, παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου Πεϊζαδὲ Σκαρλάτου Καλλιμάχη 1000,καὶ δεκακισχίλια παρὰ τοῦ τιμιωτάτου κὺρ Μανωλάκη Σαρράφη,παρὰ τοῦ λογιωτάτου γραμματικοῦ Ἰωαννάκη Καλλιπολίτου διὰ τοῦ ἁγίου Βοδενῶν 1000, καὶ παρὰ τῆς *κυράδζας Θάμαρης* δαδᾶ (= τροφοῦ, ἐπιμελητρίας) τοῦ ἄρχοντος ποστελνίκου Κωνσταντίνου Σούδζου 1000, καὶ ἄλλοι.

Ἐν ταῖς δαπάναις ταύταις καταλέγονται καὶ τὰ δοθέντα δωρήματα (παχσίσια) καὶ *ρουσφέτια* κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα τοῖς ὀθωμανοῖς· *φιλοχρήματον* γὰρ τὸ ἔθνος τοῦτο, λέγει ὁ Δούκας[1] καὶ εἰ φονεὺς πατρικὸς ἐμπέσοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, διὰ χρυσοῦ ἀπολύουσιν. Οὕτω δείγματος χάριν ἀναγράφω ἐκ τοῦ κώδικος ὅτι τῷ

Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Σάθα, χαχίζει τὸν Φώτιον ὡς ἀγυρτικώτερόν πως διδάσκοντα, τὸν δὲ πατριάρχην Γεράσιμον ὡς ἀνατρέψαντα τὴν καλῶς ἔχουσαν κατάστασιν τῆς Σχολῆς διὰ τὸν ἑαυτοῦ Φώτιον. Σημειούσθω δέ μοι ἐνταῦθα ὅτι ὁ πατριάρχης Γεράσιμος προέστη τῆς Μεγάλης Σχολῆς, τῆς Βιζύης, τῆς Νικομηδείας καὶ Δέρκων, καὶ ὅτι ἐστὶν εἷς καὶ ἐκ τῶν πρωτίστων τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μοχθησάντων ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας, ἐφ' ᾧ καὶ πλεῖστα ἐξέδωκε σιγίλλια πρὸς ὑποστήριξιν καὶ σύστασιν σχολείων. Περὶ τῆς συστάσεως καὶ ὑποστηρίξεως σχολείων ὁ φιλίστωρ δύναται ν' ἀναδράμῃ εἰς τὸ Σχεδίασμα τοῦ κ. Μ. Παρανίκα, εἰς τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν τὰ Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημείας. Ἐπίσης τὰ περὶ τῆς ἐν Σίφνῳ Σχολῆς διεσάφησεν ὁ σεβαστὸς φίλος κ. Τ. Σακκελίων ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας (τ. Β' τεῦχ. Α'), ὁ φίλος κ.Ζερλέντης τὰ περὶ τῆς ἐν Λιβόρνῳ Σχολῆς ἐν τῷ Παρνασσῷ (τόμ. Θ' σ. 323 κ. ἑ) καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν Νάξῳ ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ συγγράμματι (τόμ. Ι', φυλ. Α' καὶ Βον), τὰ περὶ τῶν ἐν Αἴνῳ ὁ τὰς γραμμὰς ταύτας χαράσσων, ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας (τόμ. Β' καὶ Α') ὁ καὶ συμβολὴν τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Ζίτσῃ σχολείων ἐν τῷ Παρνασσῷ (τόμ. Ι', φυλ. Β, Γ, Δ) παραθείς. Ἐπίσης οὐ λησμονητέον τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ κ. Καστόρχη τὸ περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς, τοῦ Ζαφειροπούλου περὶ τῆς ἐν Βυτίνῃ σχολῆς, τοῦ κ. Μ. Παρανίκα τὸ περὶ τῆς Εὐαγγελικῆς σχολῆς, καὶ εἴ τινα ἄλλα. Ἐν τέλει καλὸν νὰ σημειώσωμεν ὅτι οὐχὶ ὀρθῶς ἀποκαλεῖ ὁ κ. Γ. Χασιώτης τὸν Φώτιον Grand Logothète ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Instruction Publique chez les Grecs (σ. 40)».

[1] Ἐκδ. Βόνν. σ. 287. Ὅρα καὶ ἐν σελ. 135 ἑτέραν δυάδα τῶν κοσμητικῶν ἐπιθέτων, τῶν ἀποδιδομένων τοῖς ὀθωμανοῖς.

μποσταντζίμπασι[1] τρισχίλια γρόσια καὶ εἶτα ἕτερα χίλια, τῷ *χουσδζίμπασι* πεντακόσια εἰς δύο δόσεις,

τῷ *βοεβόδα τοῦ Γαλατᾶ* χίλια διὰ τοῦ ἄρχοντος ποστελνίκου κυρίου Ἀλεξάνδρου Σούδζου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου.

τῷ *μεϊμὰρ ἀγᾶ* δισχίλια, καὶ ἕτερα 5432 γρόσια διὰ *χειρὸς* τοῦ ἄρχοντος πορτάρη Ἠλία καὶ Κομνηνοῦ Κάλφα εἰς

ζαμπιτάδες καὶ ἐγχωρίους τῶν ὀθωμανῶν, οὓς ὁ κῶδιξ ὀνομαστὶ ὀνομάζει.

Ἄξιον σημειώσεως νομίζω ν' ἀναγράψω ἐνταῦθα ἐκ τοῦ κώδικος καὶ τὰ εἰς ἄσβεστον ἔξοδα τοῦ ναοῦ, διότι ἐκ τούτου πληροφορούμεθα ὅτι ἀσβεστοποιεῖα ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὰ καὶ νῦν ἔτι διατηρούμενα ἐν Τσεγκέλκιοϊ, Σουλτανί, Τιμπουκλί, χωρίοις τῆς ἀσιατικῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας. Ταῦτα ἀνῆλθον εἰς 8,211 γρόσια καὶ 9 ἄσπρα δοθέντα ἀπέναντι 5803 χανταρίων ἀσβέστου. Πάντα τὰ κονδύλια τὰ ἐν ταῖς στήλαις τοῦ δοῦναι καὶ λαβεῖν κυροῦνται τῇ ὑπογραφῇ τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', βεβαιοῦντος, καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς τοῦ Κυζίκου *Ἰωακεὶμ*[2], τοῦ Νικομηδείας *Ἀθανασίου*, τοῦ Σκαρλάτου Μαυροκορδάτου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Χανδζερῆ καὶ Κωνσταντίνου Καραδζᾶ, ὧν τὰ πανομοιότυπα ἰδέτω ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ λιθογρ. πίνακι ὑπ' ἀριθ. 9—13.

Μετὰ τὴν θεώρησιν καὶ τὴν κύρωσιν τῶν λογαριασμῶν ἀπὸ τῆς 1 σεπτεμβρίου 1798 διωρίσθησαν *ναζίριδες* (=ἐπόπται) ὁ ἄρχων Πάνος Ἀλέξανδρος Χανδζερῆς, ὁ ἄρχων μέγας Λογοθέτης Σκαρλᾶτος Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ ἄρχων ποστέλνικος Δημήτριος Σχινᾶς διὰ τοῦ ἑπομένου πατριαρχικοῦ γράμματος :

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ κλ.

Εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς ἐνορίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου κατὰ τὸν Κουρούτζεσμε, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δ' εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησίς. Ἐπειδὴ ἐθεωρήθη ὁ λογαριασμὸς τῆς ἐκκλησίας ταύτης δι'

[1] Κυρίως σημαίνει ἡ λέξις ἀ ρ χ ι κ η π ο υ ρ ό ν. Ὁ μποστανδζίμπασης ἦν ὁ ἀρχηγὸς τῆς σουλτανικῆς φρουρᾶς, τουτέστι περίπου ὁ μ. δομέστικος.

[2] Οὗτός ἐστιν ὁ ἀπὸ Ἀγχιάλου, ἔφορος τῆς Μ. Σχολῆς μετὰ τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου. Ὅρα Μ. Γεδεὼν «Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας», σελ. 175, καὶ κατωτέρω ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἡμετέρου χωρίου. Οὗτος τῷ 1810 ἀποθανὼν ἀφῆκε τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ γρόσια 100, «ὅπως μνημονεύηται τὸ ὄνομά του ἐν ταῖς δύο ἐκκλησίαις».

ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἀποδείξεως μέχρι σήμερον, κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν διωρίσθησαν παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος ναζίριδες, καὶ ἐπιστάται οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες ὅ τε ἄρχων Λογοθέτης κύριος Σκαρλᾶτος Μαυροκορδᾶτος, ὁ ἄρχων Πάνος κὺρ Ἀλέξανδρος Χανδζερῆς, καὶ ὁ ἄρχων ποστέλνικος κὺρ Δημήτριος Σχινᾶς, ἐπίτροποι δὲ ὁ ἄρχων πορτάρης Κωνσταντῖνος Φωτεινὸς καὶ ὁ λογιώτατος γραμματικὸς Ῥίζος, διὰ νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὴν διακονίαν τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας ταύτης. Ὅθεν προτρεπόμεθα πάντας ὑμᾶς, ὅπως γνωρίζοντες τοὺς εἰρημένους κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν διορισθέντας, παρέχητε εἰς χεῖρας αὐτῶν προθύμως καὶ εὐπειθῶς τὰ συνήθη τῆς ἐκκλησίας ἐλέη καὶ δικαιώματα, διὰ νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω ποιήσατε, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ ἡ εὐχὴ καὶ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

αψϟή σεπτεμβρίου α΄.

† **Ὁ Κωνσταντινουπόλεως** εὐχέτης ὑμῶν.

Οἱ τούτων λογαριασμοὶ μέχρι τέλους δεκεμβρίου τοῦ 1799 ἤτοι ἑκκαίδεκα μηνῶν ἐπιθεωροῦνται καὶ κυροῦνται κατὰ μάρτιον τοῦ ὑπὸ τοῦ Κυζίκου Ἰωακείμ, τοῦ Λαρίσσης Διονυσίου (τοῦ Καλλιάρχου) καὶ τῶν εἰρημένων ναζίριδων καὶ ὑπὸ τοῦ μετέπειτα πατριαρχήσαντος Νεοφύτου τοῦ ἀπὸ Μαρωνείας ἐκδόντος τὴν ἑξῆς παατριαρχικὴν ἀπόδειξιν.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ κλ.

Ἱερώτατοι μητροπολῖται, ὅ τε Κυζίκου ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Ἑλλησπόντου κῦρ Ἰωακεὶμ καὶ ὁ Λαρίσης ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος δευτέρας Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος κῦρ Διονύσιος, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί. Διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἀποδείξεως προτρεπόμεθα τὴν ὑμῶν ἱερότητα ὅπως συνελθόντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων, τοῦ τε ἄρχοντος Λογοθέτου Σκαρλάτου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἄρχοντος Πάνου Ἀλεξάνδρου Χανδζερῆ, τοῦ ἄρχοντος ποστελνίκου Δημητρίου Σχινᾶ, υἱῶν κατὰ πνεῦμα ἡμῶν ἀγαπητῶν, τῶν καὶ ναζίριδων τῆς κατὰ τὸν Κουρουτσεσμὲ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, συμπραττόντων καὶ τῶν ἐξ ἑκάστης αὐθεντικῆς πανεκλάμπρου Κούρτης διορισθησομένων εὐγενεστάτων ἀρχόντων, θεωρήσητε ἐπ' ἀκριβείας μετὰ τῆς εὐγενείας αὐτῶν τὸν λογαριασμὸν ἁπάσης τῆς διὰ τοῦ ναζαρετίου τῶν διαληφθέντων ἀρχόντων ναζίριδων γεγονυίας ληψοδοσίας τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας ἐν διαστήματι μηνῶν δεκαέξ, ἤτοι ἀπὸ τῆς ά σεπτεμβρίου τοῦ αψϟή ἔτους μέχρι τέλους δεκεμβρίου τοῦ αψϟθ΄ ἔτους, καὶ μετὰ τὴν θεωρίαν καὶ ἐπεξεργασίαν ὑπογράψητε αὐτὸν ἥ τε ἱερότης ὑμῶν καὶ οἱ συνθεωρηταὶ εὐγενέστατοι ἄρχοντες, ἐπιβεβαιωθησομένου καὶ παρ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, πρὸς διηνεκῆ ἔνδειξιν διασωζόμενον ἐν τῷ κώδικι τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας. Οὕτω ποιήσατε· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μεθ' ὑμῶν.

αώ μαρτίου έ.

† Ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ εὐχέτης.

Ἐν τῷ ἑκκαιδεκαμήνῳ τούτῳ διαστήματι ἀπὸ 1 σεπτεμβρίου 1798 — 31 δεκεμβρίου 1799 εἰσεπράχθησαν 21456 γρόσια καὶ 87 ἄσπρα, ἐδαπανήθησαν δὲ εἰς διαφόρους ἀνάγκας καὶ εἰς ἐξόφλησιν ὀφειλῶν 20724 καὶ 12 ἄσπρα, ὥστε ἔμεινε περίσσευμα 732 καὶ 75. Ἐν ταῖς εἰσπράξεσι δὲ σημειωτέον τὸ οὐκ εὐκαταφρόνητον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ποσὸν τῶν 3694 γροσίων ὅπερ συνήχθη ἐκ τοῦ τελεσθέντος ἀρχιερατικοῦ *σαρανταλειτούργου* πρὸς βοήθειαν τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ πανιερωτάτου Νικομηδείας Ἀθανασίου, ἁγίου Βιδύνης κῦρ Γρηγορίου, ἁγίου Νεοκαισαρείας κῦρ Ἡσαΐου, ἁγίου πρώην Βοδενῶν Μελετίου, διὰ τοῦ ἁγίου Θεοδωρουπόλεως, διὰ τοῦ περιελθόντος λόγῳ βοηθείας παπᾶ Νικολάου, καὶ τοῦ ἐφημερίου τῆς ἐκκλησίας Φιλαρέτου. Προσέτι δὲ χίλια γρόσια ἐπλήρωσεν ἀμέσως ὁ ὑψηλότατος αὐθέντης Ἀλέξανδρος Βοεβόδας Καλλιμάχης ἀπέναντι τῶν ἓξ χιλιάδων, ἀνθ' ὧν ἐδόθησαν τῇ Α. Υ. πέντε στασίδια ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου καὶ δύο ἐν τῇ γυναικωνίτιδι εἰς τὸ μεσαίτατον τοῦ χοροῦ. Τούτων τὸ μὲν πέμπτον ἔλαβεν ἡ ἐκλαμπροτάτη Δόμνη τῆς Α. Ὑψηλότητος κυρία Ροξάνδρα Γκίκα, τὸ δὲ ϛ' ἡ ἐπὶ τῷ πρεσβυτέρῳ υἱῷ τοῦ Ὕψους Του ἐκλαμπροτάτη δομνίτζη Σμαράγδα Μαυρογένη. Καὶ ἡ ἐκλαμπροτάτη κυρία δόμνη Σμαράγδα Μουρούζη ἐχορήγησε τὸ ἰσότιμον πρὸς ἐξόφλησιν ὁμολογίας χιλιογρόσου ἐπ' ὀνόματι Μαριώρας Καρύδη καὶ ἐν τῷ κώδικι καταγεγραμμένης· ἕτερα δὲ χίλια γρόσια ὁ ὑψηλότατος αὐθέντης Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνου Μουρούζη Βοεβόδας, ἀφ' ὧν, ὡς φέρεται ἐν τῷ ὑπὸ μελέτην κώδικι, «ἐδιώρισεν ἡ ὑψηλότης του δίδοσθαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν λόγῳ βοηθείας»[1]. Ἐπίσης καὶ ὁ πανιερώτατος ἅγιος Βιδύνης κῦρ Γρηγόριος ἐδωρήσατο ἑκατὸν γρόσια, καὶ ἕτερα τόσα ὁ ἅγιος Ἀγαθουπόλεως κῦρ Γαβριήλ.

Ἔτι σημειωτέον ὅτι ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης Γρηγόριος ἐξέδοτο κατὰ τὸ 1798 συνοδικὸν γράμμα, δι' οὗ ἐδωρεῖτο τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἐτήσιον Βλαχίας 250 γροσίων καὶ Πογδανίας 150 γρόσια, ἤτοι 400, ἅπερ ἐδίδοντο εἰς τὸ πατριαρχεῖον διὰ τὰς λαμπάδας ἐπιταφίου, «εἰς δὲ τὸ ἑξῆς νὰ καρπῶται αὕτη τὸ εἰσόδημα τοῦτο». Διὰ τοῦ αὐτοῦ γράμματος σvνοδικῶς χαρίζεται τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἐμβατοίκιον, «ὁποῦ

[1] Περὶ τῶν δωρεῶν τῆς εὐεργετικωτάτης ταύτης οἰκογενείας ποιούμεθα λόγον ἐκτενῆ κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Τὰς ἄνω λεπτομερείας παρατίθημι, διότι ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἄλλων ἐὰν ἐπέτρεπεν ὁ χῶρος, ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τις τῶν ἀρχοντολογίων τὰς οἰκογενείας καὶ τὰς ἐπιγαμίας.

οἱ προεστῶτες δίδουσιν εἰς τὸ κοινὸν διὰ τὰ μερίδια, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ τὸ λαμβάνῃ τὸ παγκάριον τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας ἕνεκα ἀνακουφισθῆναι ἀπὸ τοῦ βαρυτάτου αὐτῆς χρέους.»

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἕτερον πατριαρχικὸν γράμμα ἐκδίδοται, δι' οὗ ἀποφασίζεται ἡ πώλησις τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γυναικείων στασιδίων μὲ ἰδιόχειρον σημείωσιν τοῦ παναγιωτάτου. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω οὐδ' ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς κώδιξι μεθ' ὅλας τὰς ἐμὰς ἐρεύνας.

(Ἕπεται συνέχεια).

Β. Α. Μυστακίδης.

ΙΓΝΑΤΙΟΥ

ΠΡΩΗΝ ΜΕΝ ΑΡΤΗΣ, ΕΙΤΑ ΔΕ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΝ

Ὁ στρατηγὸς Ἐμμανουὴλ Παπαδόπουλος ἐγεννήθη ἐν τῇ νήσῳ Κέᾳ, ἦν δὲ ἐκ τῶν νέων ἐκείνων οὓς οἱ Ῥῶσοι, ἀναχωρήσαντες τοῦ Αἰγαίου (1774) δυνάμει τῆς ἐν Κιουτζοὺκ Καϊναρτζῇ συνθήκης, παρεχώρησαν τὰς νήσους ἃς κατεῖχον τῇ Τουρκίᾳ· τοῦτο δὲ ὑποτίθημι, διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ παρεμπίπτουσιν ἔτη τριάκοντα καὶ πέντε περίπου, ἐὰν ὑπολάβωμεν αὐτὸν καὶ δεκαπενταέτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην· ὁπόταν ἐφονεύθη ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἦν πεντηκοντούτης περίπου. Ὁ Ἰγνάτιος ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἐπιταφίῳ λόγῳ ἀναγράφων τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐν συντόμῳ διεξέρχεται τὰ κατ' αὐτόν, ὁ βίος τοῦ ἀνδρὸς συνδέεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Πολιτείας τῶν ἑπτὰ νήσων κατὰ τὴν Ῥωσικὴν κατοχὴν αὐτῆς· οἱ τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἱστορήσαντες μνημονεύουσι μόνον τὸν ἄνδρα οὐδὲν περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ἀναγράφοντες· φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἐτύγχανε φίλος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, δι' ὃ θανόντα ἐτίμησεν αὐτὸν ἐκφωνήσας τὸν ἐπιτάφιον αὐτοῦ, δι' οὗ διέσωσεν ἡμῖν τὰ κατ' αὐτόν. Διεκρίνετο δ' ὁ Παπαδόπουλος καὶ ὡς συγγραφεὺς γράψας χιλίαρχος ὢν τὸ ἑξῆς σύγγραμμα «Διδασκαλίαι στρατιωτικαί, συντεθεῖσαι παρὰ τοῦ γενναίου κυρίου χιλιάρχου Ἐμμανουὴλ Παπαδοπούλου, ὀργανιστοῦ τῶν τακτικῶν στρατευμάτων

τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, ἐπικυρωθεῖσαι παρὰ τῆς Γερουσίας, καὶ διὰ προσταγῆς αὐτῆς δημοσιευθεῖσαι διὰ τοῦ τύπου. Ἐν Κερκύρᾳ, εἰς τὴν τοῦ Γένους τυπογραφίαν, διὰ Διονυσίου Σαραντοπούλου διευθυντοῦ. Εἰς 8ον σελ. 71, Ἑλληνοϊταλιστί». *Χρυσαλλίς*, σύγγραμμα περιοδικόν, κτλ. ἐν Ἀθήναις 1866 τομ. δ', σελ. 600). Ἐκ τῆς ἐν τέλει δημοσιευομένης ἐπικυρώσεως τῆς Γερουσίας φερούσης ἡμερομηνίαν 12 Αὐγούστου τοῦ 1804, ἐτυπώθη φαίνεται κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος. — Περὶ τοῦ Παπαδοπούλου ἴδε τινὰ ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας τόμῳ τοῦ *Παρνασσοῦ* σελ. 38, Ι. Γούση, Ἱστορικὰ Σουλίου.

Λόγος ἐπιτάφιος ἐκφωνηθεὶς παρὰ τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Κυρίου Ἰγνατίου εἰς τὸν Μακαρίτην Ἐμμανουὴλ Παπαδόπουλον Ἰουνίου 30 1810.

Ἔπεσεν Ἰούδας καὶ ἦραν αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων αὐτοῦ. . . . Καὶ ἔκλαυσαν αὐτόν.., καὶ ἐκόψαντο αὐτὸν *πᾶς Ἰσραὴλ κοπετὸν μέγαν* καὶ ἐπένθουν ἡμέρας πολλάς, καὶ εἶπον: *Πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν Ἰσραήλ;* [1]

Φωνὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς

Ἡ δυστυχὴς Ἑλλάς, ὥς ποτε ἡ Ῥαχήλ, κλαίει πικρῶς τὸν υἱὸν αὐτῆς καὶ δὲν θέλει νὰ παρηγορηθῇ ὅτι αὐτὸς ἔπεσε καὶ πλέον δὲν ζῇ.

Ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ νὰ σᾶς δώσω σήμερον ἰδέαν τοῦ θλιβεροῦ ὑποκειμένου περὶ τοῦ ὁποίου ἔχω νὰ σᾶς ὁμιλήσω, ἂν δὲν δανεισθῶ τὰς ἰδίας φωνὰς καὶ φράσεις, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ἡ θεία Γραφὴ εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρείου Μακκαβαίου. Πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν Ἰσραήλ; ἐκεῖνος ὁ ζηλωτὴς πολίτης, ἐκεῖνος ὁ ἀνδρεῖος στρατηγός, ἐκεῖνος ὁποῦ διεφέντευσε τοσάκις τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραήλ, ὁποῦ κατετρόπωσε πολλάκις τὰς παρεκβολὰς τῶν ἐχθρῶν, ὁποῦ κατέκαιε συχνὰ τοὺς βωμοὺς τῶν ἀλλοφύλων καὶ συνέτριβε τὰ εἴδωλα αὐτῶν, ὁποῦ ἦτο συνειθισμένος νὰ ἐπιστρέψῃ πάντοτε φορτωμένος μὲ λάφυρα τῶν ὑπεναντίων, ὁποῦ ἐνομίζετο ἀνίκητος τέλος πάντων, πῶς ἔπεσε; *Πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν Ἰσραήλ;* ἔπεσε, ναί, εἰς τὴν στιγμὴν ὁποῦ ἐφαίνετο ὅτι τὸν ἐστεφάνονεν ἡ νίκη, ἔπεσεν εἰς τὴν ὥραν ὁποῦ οἱ ἐχθροὶ μὲ πολύν των χαμὸν καὶ ἀταξίαν ἐβάλθησαν εἰς φυγήν, ἔπεσε καὶ ἐνταφιάσθη, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, ὑποκάτω εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον θρίαμβόν του· αὐτὴ ἡ θλιβερὰ εἴδησις ἀφ' οὗ διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Ἰουδαίαν μὲ ἐκείνην τὴν ταχύτητα ὁποῦ κοινολογοῦνται πάντοτε τὰ λυπηρά, κατ' ἀρχὰς ἐπροξένησε μίαν βαθυτάτην σιω-

[1] Μακκαβαίων α', κεφάλ. θ', 19, 20, 21.

πήν, ἔπειτα ἀναστεναγμούς, μετὰ ταῦτα δάκρυα, ὀλολυγμούς, καὶ τέλος πάντων κραυγάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀντηχοῦσεν ὅλη ἡ Ἰουδαία καὶ τὰ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. *Πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν Ἰσραήλ;*

Τὰ αὐτὰ παρομοίως συνέβησαν καὶ εἰς τὸν ἄωρον καὶ αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ἀειμνήστου στρατηγοῦ Κυρίου Ἐμμανουὴλ Παπαδοπούλου. Μία βαθεῖα σιωπὴ προξενημένη ἀπὸ λύπην καταλαμβάνει εὐθὺς ὅλον τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν. Ὁ ἐξοχώτατος ἀρχιστράτηγος πολλὰ αἰσθητικῶς εἰς τὸν χαμὸν ἑνὸς τόσου ἀνδρείου στρατηγοῦ καὶ τόσον σημαντικοῦ, καταβυθίζεται ὅλως εἰς τὴν λύπην, οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ὅλοι κατηφεῖς, τὸ στράτευμα ἀπαρηγόρητον, ὅλοι σιωπηλοὶ μέχρι τινός, ἔπειτα ἀρχίζουν οἱ στεναγμοί, καὶ μία βοὴ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀντήχησεν ὁ Αἱμίμων ὁ Εὔξεινος Πόντος, ὁ Βόσπορος καὶ ὁ Ἑλλήσποντος. *Πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν Ἰσραήλ;*

Ἔπεσεν ὁ Μακκαβαῖος καὶ ἐτάφη ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἔπεσε καὶ ὁ Παπαδόπουλος καὶ ἐτάφη ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ἐξ ἴσου καὶ τῶν δύω κατεγράφησαν εἰς τὴν αἰώνιον βίβλον τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν παντοτινὴν ἐνθύμησιν τοῦ γένους των, διότι ἔπεσον ἀμφότεροι διαφεντεύοντες τὴν Θρησκείαν καὶ τὴν Πατρίδα. Καὶ τὸ νὰ πέσῃ τινὰς εἰς τὸ πεδίον τῆς δόξης, τὸ νὰ πέσῃ διὰ μίαν αἰτίαν τόσον δικαίαν καὶ τόσον νόμιμον, εἶναι μέγα δῶρον τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἡ ἀξία ἀνταμοιβὴ τῆς ἀρετῆς των.

Δὲν ἠμποροῦν νὰ μοὶ εἰποῦν ὅτι ἔπεσε διὰ αἰτίαν ξένην, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ξένη αἰτία εἶναι πολλὰ ἠνωμένη μὲ τὸ συμφέρον τῆς ἰδίας πατρίδος, ὡσὰν ὁποῦ ἡ εὐσεβὴς καὶ ὁμόθρησκος Μοναρχία τῆς Ῥωσσίας ἔδωκε πάντοτε ἄσυλον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας, τοὺς ἐπαρηγόρησε, τοὺς ἐτίμησε, καὶ τέλος πάντων εἶναι ἡ πρώτη δύναμις ὁποῦ κατὰ πρώτην φορὰν ἐκλόνησε τὸν τύραννον τῆς πατρίδος μας, ὁποῦ τὸν ἐταπείνωσεν, ὁποῦ τὸν ἀδυνάτισε καὶ ὁποῦ τὸν ἔφερεν εἰς κατάστασιν διὰ νὰ μὴν ἠμπορῇ νὰ βασταχθῇ ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ ἂν πέσῃ, ὅταν τὸ ἀποφασίσῃ Ἐκεῖνος ὁποῦ βάλλει ὅρια εἰς τὰς ἐποχὰς τῶν ἐθνῶν, καὶ μὲ ὅ,τι τρόπον καί ἂν πέσῃ, ἡμεῖς χρεωστοῦμεν πολὺ εἰς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ κάθε φιλαλήθης καὶ μὲ ὀρθὴν κρίσιν νοὸς τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθῇ.

Τὸ νὰ πέσῃ λοιπὸν ὁ Κύριος Παπαδόπουλος ὑπὲρ Θρησκείας, ὑπὲρ Πατρίδος καὶ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν ὁποίαν εἴμεθα τόσον χρεῶσται, πόσον εἶναι ἀρεστὸν εἰς τὴν ἰδίαν του Πατρίδα καίτοι λυπουμένην ἀπὸ ἄλλο μέρος διὰ τὴν στέρησίν του; Πόσον εἶναι ἔνδοξον; Πόσον εἶναι ἀρκετὸν νὰ διαιωνίσῃ τὸ Μνημόσυνόν του; Καὶ πόσον εἶναι

ἄξιον νὰ τὸ μιμηθοῦν καὶ πολλοὶ ἄλλοι; ὅσοι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ τὸ μιμηθοῦν, ἂς μὴ εἶναι ἀδιάφοροι, ἀλλ' ἂς θρηνοῦν κἂν καὶ ἂς λέγουν. *Πῶς ἔπεσε δυνατὸς σώζων τὸν Ἰσραήλ;*

Ἡ συνοπτικὴ διήγησις τῆς ζωῆς του εἶναι μία εἰκὼν ὁρατὴ καὶ διὰ τοῦτο θέλω σᾶς εἰπεῖ ὅσα ἡ ὥρα συγχωρεῖ.

Πολλὰ νέος ὢν ὁ μακαρίτης ἄφησε τὴν πατρίδα του τὴν Τζιὰν μίαν τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ ἀπέρασεν εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὁποῦ δι' ἐξόδων αὐτοκρατορικῶν ἔλαβε μίαν σπουδὴν μεθοδικὴν καὶ μὲ τὴν φιλοπονίαν του διεκρίθη μεταξὺ τῶν συνηλικιωτῶν του εἰς πᾶν εἶδος μαθήσεως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ καλὰ ἤθη. Εὐγνώμων διὰ τὴν εὐεργεσίαν ὁποῦ ἔλαβεν ἀπὸ αὐτὴν τὴν Αὐλὴν ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν δούλευσιν καὶ ὡς καλὸς μαθηματικὸς ἐμβῆκε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰντζινιερίδων ὁποῦ ἐφάνη δόκιμος ὡς ἄλλος οὐδείς. Παῦλος ὁ ἀοίδιμος μονάρχης τὸν κάμνει νὰ περάσῃ εἰς τὸν πεζικὸν στρατόν· ἡ Μεγαλειότης του ὁ Τρισαύγουστος ἡμῶν Αὐτοκράτωρ τὸν τιμᾷ ἰδιαιτέρως, διορίζοντας αὐτὸν νὰ συναθροίσῃ ἓν σῶμα εἰς τὸ ὄνομά του καὶ νὰ λέγηται «λεγεὼν τοῦ Παπαδοπούλου», καὶ μὲ αὐτὸ νὰ περάσῃ εἰς Κέρκυραν, ὁποῦ προβιβάζεται εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ· τοῦ δίδονται ἐκεῖ εἰν τὴν ἐξουσίαν του τὰ τάγματα τὰ Ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα ἔβλεπεν ὁ μακαρίτης μὲ ἀμέτρητόν του χαρὰν καὶ περισσότερον ἔχαιρε καθ' ὅ,τι ἦτον ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων παρὰ στρατηγός. Τὸν ἐπιφορτίζουν νὰ ὀργανίσῃ τὸ στράτευμα τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὸ κατέστησε παρόμοιον μὲ κάθε ἄλλο στράτευμα τακτικὸν τῆς Εὐρώπης. Εὐχαριστημένος ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς αὐτὰς τὰς ἐκδουλεύσεις του, τὸν προσθέτει ἀκόμη ἓν σῶμα Ρωσσικὸν καὶ τὸν τιμᾷ ἐν ταὐτῷ μὲ τὸν Σταυρὸν τῆς Ἁγίας Ἄννης. Ἐκεῖθεν περνᾷ μὲ τὸ στράτευμά του εἰς τὴν Ἰταλίαν δι' ὑψηλῆς προσταγῆς, ὁποῦ ἀφίνει ὄνομα τιμίου ἀνδρὸς καὶ ἀξίου στρατηγοῦ. Ἀλλάζει· ἡ περίστασις καὶ κράζεται ὀπίσω πάλιν εἰς Κορφούς. Τότε ζητεῖται ἕνας καλὸς στρατηγὸς καὶ ἐν ταὐτῷ καλὸς πολιτικὸς διὰ τὴν Δαλματίαν, καὶ κρίνεται τοιοῦτος ὁ μακαρίτης καθὼς τῷ ὄντι ἦτο. Διορισθεὶς γενικὸς στρατηγὸς διαφεντεύει τὸν τόπον μὲ δόξαν τῆς Ρωσσίας καὶ θαυμάζεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἐχθρούς.

Αὐτὰ ὅλα ἐφαίνοντο πολλὰ καὶ μεγάλα εἰς τοὺς ἄλλους ὅλους καὶ εἰς τὸν ἴδιον πολλὰ μικρά, ἐπειδή, ἂν ἐδούλευε μὲ πίστιν· καὶ καθὼς πρέπει, ἔλεγεν ὅτι κάμνει τὸ χρέος του· ἂν ἔκαμνε νίκας, τὸ ἐνόμιζεν ὅτι ἔτζι ἔπρεπε νὰ γένῃ.

Αὐτὰ ὁποῦ σᾶς λέγω εἶναι ἀληθέστατα, ἐπειδὴ ἐφάνη.... εἰς τὸ νὰ προσφέρῃ ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν ἐκδουλεύσεις σημαντικὰς χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς ἀνταμοιβήν, στοχαζόμενος ὅτι ὅλα ὅσα κάμνει εἶναι πράγματα φυσικὰ καὶ ὅτι ἔπρεπεν ἔτζι νὰ γένουν καὶ ὄχι ἀλλέως.

Αὐτὸ προήρχετο μὲν ἀπὸ τὴν πολλήν του μετριοφροσύνην, πλὴν καὶ ἀπὸ ἓν φρόνημα ἑλληνικόν, φρόνημα τῶν προγόνων του, οἱ ὁποῖοι ὅταν ἐδούλευον τὴν Πατρίδα, δὲν ἤθελον ἄλλην ἀνταμοιβήν, εἰ μὲ τὴν δόξαν μόνον ὅτι τὴν ἐδούλευσαν μὲ πίστιν καὶ καθὼς πρέπει.

Εὐσεβὴς πρὸς Θεόν, εὐγνώμων καὶ πιστὸς πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, δίκαιος καὶ φιλάνθρωπος εἰς τοὺς ὑπ' αὐτόν, γλυκὺς καὶ εὐπροσήγορος εἰς τοὺς ξένους, καλὸς ἄνθρωπος, καλὸς χριστιανός, καλὸς φίλος καὶ καλὸς Πατριώτης, ἥνονε τὴν ἀνδρείαν μὲ τὴν φρόνησιν· ἤξευρε καὶ νὰ ὑποτάσσηται καὶ νὰ ἄρχῃ, ἐπρόβλεπε καὶ τὰ πλέον παραμικρὰ πράγματα. Ὁ ἴδιος Ἄρης τὸν ἔτρεμε καὶ ἡ Νίκη του ὑπετάσσετο καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ, ἐπειδὴ δὲν ἤξευρε νὰ δείξῃ ποτὲ νῶτα εἰς τὸν ἐχθρόν.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ Ἑλλὰς τὸν ὑστερήθη διὰ πάντοτε. Μία σφαῖρα ἑνὸς πυροβόλου ὅπλου τοῦ ἐσήκωσε τὴν ζωήν, ἐν ᾧ κατεσκόπευε τὴν θέσιν τοῦ ἐχθροῦ· πλὴν αὐτὸς θέλει ζήσει αἰωνίως, καθὼς ὁ Μακκαβαῖος, εἰς τὰ χρονικὰ τῆς Πατρίδος καὶ εἰς τὴν ἐνθύμησιν τοῦ Γένους του.

Ἂς μὴ χαροῦν λοιπὸν αἱ θυγατέρες τῶν ἀλλοφύλλων εἰς αὐτὴν τὴν εἴδησιν, ὅτι, ἂν αὐτὸς ἔπεσε, τὸ παράδειγμά του θέλει κάμει νὰ φανοῦν ἄλλοι πολλοί, καθὼς αὐτός, ἀρκετοὶ διὰ νὰ ἐκδικήσουν τὸν θάνατόν του καὶ τὴν ὕβριν τῆς Πατρίδος των. Τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐπιτήδειον διὰ νὰ προάγῃ ἀγαθοὺς ἄνδρας· ἡ κακὴ διοίκησις δίδει μόνον τὸ ἐμπόδιον. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι ἡ ἐπιμονὴ νικᾷ κάθε ἐμπόδιον. Φθάνει μία ἀπόφασις εἰς τοὺς νέους τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ κοπιάσουν, φθάνει μία καλὴ θέλησις εἰς τοὺς ὁμογενεῖς διὰ νὰ δώσουν χεῖρα βοηθείας, καὶ τότε θέλει ἰδεῖ μὲ θαυμασμόν της ἡ Εὐρώπη ὅτι ἡ ἀρετὴ τῶν προγόνων διαβαίνει κατὰ κληρονομίαν εἰς τοὺς ἀπογόνους. Τότε θέλουν φανεῖ πολλοὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, καθὼς ὁ Παππαδόπουλος, καὶ τότε μόνον ἡ Ἑλλὰς ἠμπορεῖ πιθανῶς νὰ ἐλπίσῃ τὴν ἐπανόρθωσίν της.

Ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἦτον ἀνὴρ ἀγαθός, εὐσεβής, καὶ δίκαιος, καὶ ὅτι θέλει θερίσει ἐν ἀγαλλιάσει τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς του εἰς τὴν μέλλουσαν ζωήν, ἐγὼ εἰς τοῦτο ποσῶς δὲν ἀμφιβάλλω. Ὡς ἄνθρωπος ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐστάθη ὁλότελα ἀναμάρτητος.

Καὶ διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὅλους ὅσοι ἐλάβετε τὴν καλοσύνην νὰ παρευρεθῆτε εἰς αὐτὴν τὴν πένθιμον τελετήν, νὰ ἑνώσετε τὰς δεήσεις σας πρὸς τὸν Θεὸν διὰ νὰ συγχωρήσῃ ὅσα ἢ λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν ὁ μακαρίτης Αὐτῷ ἥμαρτε, καὶ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ νὰ ἐπινεύσῃ νὰ διαλυθῇ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ νὰ κατατάξῃ ἐν μοναῖς δικαίων, ἔνθα ἐστὶ τῶν εὐφραινομένων ἡ κατοικία. . Ναὶ Θεὲ πολυέλεε, οὕτω γένοιτο!!!

('Εκ τοῦ «Βίου Ἰγνατίου πρώην μὲν Ἄρτης εἶτα δ' Οὐγγροβλαχίας»)

Π. Γ. Ζερλέντης.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ

ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

Διατί ἡ ἑορτὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι τελεῖται τῇ κε' Νοεμβρίου, παρὰ τοῖς Ῥώσσοις δὲ τῇ κδ' τοῦ ἰδίου μηνός;

Τὸ ζήτημα τοῦτο κατ' ἔτος ἀνακυκλεῖται εἰς πάντα τόπον, ἔνθα Ἕλληνες καὶ Ῥῶσσοι συνδιατρίβουσι. Καὶ οἱ μὲν ἀποδίδουσι τὴν μετάθεσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ δὲ εἰς τοὺς Ῥώσσους, ἄλλοι δὲ εἰ τοὺς ἀσκουμένους ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, ὅπου καὶ τὸ ἱερὸν λείψανον τῆς Ἁγίας τεθησαύρισται. Λύσεις δὲ ἀνὰ στόμα τέσσαρες περιφέρονται, αἱ ἑξῆς·

Α'. Ἡ ἑορτὴ ἐγένετο τῇ κδ' καὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀφ' ὧν οἱ Ῥῶσσοι τὴν παρέλαβον· ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ τῆς Αἰκατερίνης, συνεορτάζοντες μετὰ τῶν Ῥώσσων οἱ Ἕλληνες, ὑπεβλέποντο ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ὅτι τιμῶσι τὴν αὐτοκράτειραν τῶν Ῥώσσων. Τῷ φόβῳ λοιπὸν τῶν Τούρκων μετέθεσαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἑορτὴν ἀπὸ τῆς κδ' εἰς τὴν κε', ἵνα μὴ φαίνωνται συνεορτάζοντες μετὰ τῶν Ῥώσσων, χάριν τῆς Αὐτοκρατείρας αὐτῶν Αἰκατερίνης.

Β'. Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐγένετο καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ τῇ κέ, ἐπειδὴ δὲ ἡ Αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνα ἐστέφθη τῇ κδ', ἵνα μὴ γίνωνται δύο κατὰ συνέχειαν ἑορταὶ ἐτυπώθη ἵνα καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἑορτὴ γίνηται τῇ κδ' ἤτοι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς.

Γ'. Τὸ μὲν μαρτύριον τῆς Ἁγίας ἐγένετο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ κδ', ἡ δὲ μετάθεσις τοῦ λειψάνου αὐτῆς ἐν τῷ θεοβαδίστῳ ὄρει Σινᾶ τῇ κέ, διὸ οἱ μὲν τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἀκολουθοῦντες ἑορτάζουσιν τῇ κδ', οἱ δὲ τοὺς Σιναΐτας μιμούμενοι πανηγυρίζουσι τὴν κέ. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἐξηγήσεις οὐδαμοῦ, καθόσον ἐγὼ γνωρίζω, εὑρίσκονται γεγραμμέναι, ἀλλ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα περιφέρονται.

Ἡ Δ' δὲ καὶ τελευταία ἀπό τινος καιροῦ καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ, ἔν τινι σημειώσει ἀναγινωσκομένῃ ὑπὸ τὴν κδ', τοῦ Νοεμβρίου μηνός, τῆς ὑπ' αὐτοῦ γινομένης ἐκδόσεως τῶν μηναίων, λέγει δέ, ὅτι μετετέθη ἀπὸ τῆς κδ' εἰς τὴν κέ κατ' αἴτησιν τῶν Σιναϊτῶν, ἵνα ἡ τῆς Ἁγίας μνήμη ἑορτάζηται λαμπρότερον μετὰ τῆς ἀποδόσεως τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων· πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς Δ' λύσεως, οἱ παραδεχόμενοι ταύτην, τὴν ἀποδίδουσιν εἰς τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην Κωνστάντιον τὸν ἀπὸ Σιναίου. Καὶ τὸ μὲν ἄτοπον τῆς Δ' ταύτης λύσεως εἶναι αὐτόδηλον παντὶ τῷ μικρὰν πεῖραν ἔχοντι τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Αἱ συμπίπτουσαι ἑορταὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἀποδόσεως μετατίθενται εἰς τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἵνα μόνον ὁ ἅγιος πανηγυρικώτερον ἑορτάζηται. Ἀλλ' ὁ ἀοίδιμος Κωνστάντιος ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθείσῃ (1817) περιγραφῇ τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἐν ᾗ καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, οὐδὲν περὶ μεταθέσεως τῆς ἑορτῆς λέγει· τοὐναντίον ἐν τῷ ἐκτενεστάτῳ αὐτῆς βίῳ ῥητῶς ἀποφαίνεται ὅτι *τὴν κγ' Νοεμβρίου ἐτμήθη τὴν κεφαλὴν ἡ Αὐγούστα, τὴν κδ' ὁ Πορφύριος καὶ οἱ στρατιῶται, καὶ τῇ ἐπαύριον ἔφεραν τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην εἰς τὸ κριτήριον . . . καὶ ἀπέκοψαν τὴν τιμίαν αὐτῆς κεφαλήν*. Διὰ τῆς μαρτυρίας δὲ ταύτης συναπορρίπτεται μετὰ τῆς Δ' καὶ ἡ Γ' τῶν ἀνωτέρω λύσεων. Καὶ ἤρκει μὲν αὕτη ἡ ἐκ τοῦ βίου τῆς Ἁγίας ἀπάντησις πρὸς ἀπόρριψιν καὶ τῶν ἑτέρων δύο λύσεων· ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται συχνότερον ἐπαναλαμβάνονται, καὶ παρὰ πολλῶν ὡς ἱστορικὰ βεβαιότατα γεγονότα ἐξιστοροῦνται, προσθέτομέν τινα πρὸς διαφώτισιν τοῦ ζητήματος.

Ἡ σήμερον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥώσσων διαφορὰ ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Αἰκατερίνης καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῷ ὄρει τοῦ Σινᾶ καὶ ἔν τισι τῶν πόλεων ἐτελεῖτο τῇ κέ, ἐν δὲ τῷ Ἁγίῳ Ὄρει τοῦ Ἄθωνος, κατὰ τὰ ἐκεῖ τυπικά, ἑωρτάζετο τῇ κδ' καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη ἐπὶ μακρὸν χρόνον φαίνεται διαρκέσασα.

α') Αἱ ἀρχαιότεραι ἐκδόσεις τοῦ Ὡρολογίου, ἡ πρώτη (1569) Ζαχαρίου τοῦ Σκορδύλη, ἡ τοῦ 1563, ἣν ἔχω ἤδη πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ

αἱ λοιπαὶ μέχρι τοῦ 1625 τάττουσι τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας τῇ κδ', Ὡρολόγιον δὲ ἐκδοθὲν τῷ 1652 γράφει ταύτην τῇ κέ...

β') Τὸ ἀρχαῖον Τυπικὸν τὸ ἐπιγραφόμενον Ἱεροσολυμιτικόν, ἢ τοῦ Ἁγίου Σάββα, καθ' ἃς εἶδον ἐκδόσεις ἀπὸ τοῦ 1545 μέχρι τοῦ 1685, ἔχει τὴν ἑορτὴν κδ' μὲ τὴν σημείωσιν ταύτην: *Εὕρομεν ἐν τισι τυπικοῖς τῶν νεωτέρων ὅτι ἔν τισι τῶν πόλεων ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Αἰκατερίνης ἐν τῇ κέ τοῦ μηνός, ἐν ἑτέροις δὲ τυπικοῖς παλαιοτέροις εὕρομεν αὐτὴν ἑορτάζεσθαι ἐν τῇ κδ'*. Ἐν δὲ τῇ ἐκδόσει τοῦ 1771 τάσσεται τῇ κέ μὲ τὴν σημείωσιν: *ἔν τισι τυπικοῖς παλαιοτέροις εὕρομεν τὴν ἁγίαν ἑορτάζεσθαι τῇ κδ' τοῦ παρόντος μηνός, ἐν τοῖς νεωτέροις δὲ εὕρομεν αὐτὴν ἑορτάζεσθαι τῇ κέ.*

γ') Εὐαγγέλιον ἐκ μεμβράνης παρ' ἐμοὶ τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος τάττει τὴν ἑορτὴν τῇ κδ'.

δ') Ἐκλογάριον χειρόγραφον παρ' ἐμοὶ τῆς ιδ' ἢ ιέ ἑκατονταετηρίδος ὁμοίως τῇ κδ'.

έ) Τὰ χειρόγραφα μηναῖα τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ μοναστηρίου, τῆς ις' ἑκατονταετηρίδος τάττουσι τὴν ἑορτὴν τῇ κδ'.

ς') Τοὐναντίον ἅπασαι αἱ ἐκδόσεις τῶν Μηναίων ἀπὸ τοῦ 1548, ἃς ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν, ἔχουσι τὴν ἑορτὴν τὴν κέ ἄνευ οὐδεμιᾶς σημειώσεως.

ζ') Ἐν ἔτει 1864 ἐξεδόθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Theodori Toscani Hieromonachi ord. J. Basilie, M. Animadversiones ad Typica Graecorum etc.

Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ παραθέτει 4 χειρόγραφα τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος (Ἐκλογάριον, Μηναῖα, Τυπικά, Μηνολόγια) ἐν πολλοῖς μὲν συμφωνοῦντα, ἔν τισι δὲ διαφωνοῦντα καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὰ σημερινὰ Μηνολόγια. Ἀλλὰ καὶ τὰ τέσσαρα τῇ κε' Νοεμβρίου ἔχουσι: *Τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Μερκουρίου καὶ τῶν Ἁγίων Πατέρων Κλήμεντος Ῥώμης καὶ Πέτρου Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Αἰκατερίνης.*

ή) Ἅπασα ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία τῇ κέ ἑορτάζει τῆς Ἁγίας Μάρτυρος Αἰκατερίνης.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Μηνολόγια τῆς Ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων τῇ κε' Νοεμβρίου γράφουσι τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης.

Ἐξ ἁπάντων τούτων προκύπτει ὅτι οὔτε οἱ Ῥῶσσοι χάριν τῆς Αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης, οὔτε οἱ Ἕλληνες φόβῳ τῶν Τούρκων διὰ

τὴν Αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν, οὔτε οἱ Σιναῖται ἵνα ἡ τῆς Ἁγίας μνήμης ἑορτάζηται λαμπρότερον, μετέβαλον τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς. Ἀλλὰ τὰ μὲν σλαυϊκὰ φῦλα ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ Θεσσαλονίκης παραλαβόντες τὰ τυπικά, τὰ ἔχοντα τὴν ἑορτὴν τῇ κδ´, ἐξακολουθοῦσι νὰ ἑορτάζωσι τῇ κδ´. Οἱ δὲ Ἕλληνες κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ καὶ ἔν τισι τῶν πόλεων ἑώρταζον τῇ κε´, ἔντισι δὲ τῶν μονῶν τῇ κδ´. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπολλαπλασιάσθησαν διὰ τῆς τυπογραφίας τὰ Μηναῖα, ἅτινα ἀείποτε εἶχον τὴν ἑορτὴν τῇ κε´, μάλιστα δὲ ἀφ' οὗ ἕνεκεν τῶν πολλῶν ἱδρυθέντων Σιναϊτικῶν μετοχίων τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης διεδόθη ἡ ἰδιαιτέρα περιγραφὴ τοῦ Σινᾶ ὄρους (1710, 1753, 177. . . καὶ 1817) ὁριστικῶς πανταχοῦ καὶ παρὰ πάντων ἑορτάζεται τῇ κε´.

Ἀλλὰ διατί νὰ ὑπάρχῃ ἡ διαφορὰ αὕτη; Ἐὰν μεταξὺ τῶν χειρογράφων ἢ καὶ ἐκδεδομένων μηνολογίων περιωρίζετο ἡ διαφωνία μόνον εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τὸ ζήτημα εἶχε σπουδαιότητά τινα. Ἀλλὰ τοιούτου εἴδους διαφοραὶ τοσαῦται ἀπαντῶνται, ὥστε εἰς τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνασχολουμένους οὐδεμίαν προξενοῦσιν ἐντύπωσιν· ὁ ἀείμνηστος Νικόδημος, ὁ πολλὰ τοιαῦτα παρατηρήσας καὶ σημειώσας ἐν τῷ Συναξαριστῇ αὐτοῦ, οὐδὲ μνείαν ποιεῖται τῆς διαφορᾶς ταύτης.

Εἰ δέ τις περιεργείας χάριν ἐπεθύμει νὰ εὕρῃ τὴν ἀφορμὴν τῆς διαφωνίας ταύτης ἠδύνατο οὕτω πως νὰ σκεφθῇ.

Πολλάκις, ἵνα μὴ εἴπω καθ' ἑκάστην, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐπιτελοῦμεν πολλῶν ἁγίων μνήμην, κατὰ διαφόρους τόπους καὶ χρόνους τελειωθέντων· ἀλλὰ πανηγυρικὴ ἑορτὴ ἑνὸς ἢ δύο τὸ πολὺ δυνατὸν γενέσθαι, μάλιστα ἐὰν τύχωσι προεόρτια ἢ μεθεόρτια (ὡς ἐνταῦθα) Δεσποτικῶν ἢ Θεομητορικῶν ἑορτῶν. Εἰς τὰς ἀποδόσεις μάλιστα ἄλλαι μὲν τῶν ἀκολουθιῶν τίθενται εἰς τὴν προηγουμένην ἡμέραν, ἄλλαι δὲ εἰς τὴν ἐπομένην ἢ εἰς τὰ ἀπόδειπνα.

Ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἄθλησις τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν ἐγένετο τῇ εἰκοστῇ πέμπτῃ Νοεμβρίου. Κατὰ τὰ σωζόμενα, πρακτικὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Πέτρου Ἀλεξανδρείας οὗτινος ἐγένετο τὸ *αἷμα σφραγὶς καὶ τέλος τοῦ διωγμοῦ*, οὗτος ἔλαβε τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου *Πέμπτην ἐπὶ εἰκάδι τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς ἄγοντος.*

Τὰ τέσσαρα χειρόγραφα τῆς ια´ ἑκατονταετηρίδος τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν μοναστηρίων, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἔχουσι τῇ κε´ Νοεμβρίου μνήμην τοῦ *Ἁγίου Μερκουρίου, Κλήμεντος Ῥώμης, Πέτρου*

Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Ἀλλὰ τεσσάρων ἁγίων ἀκολουθία καὶ μεθέορτα τῶν Εἰσοδίων (ἢ ἀπόδοσις) ἀδύνατον νὰ ἑορτάζωνται συγχρόνως· διότι ὅτε συνετάχθησαν αἱ πανηγυρικαὶ ἀκολουθίαι, ἐν μὲν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐτήρησαν τῇ κε΄ τοὺς μεγάλους ἱερομάρτυρας καὶ πατέρας τῆς ἐκκλησίας Κλήμεντα καὶ Πέτρον καὶ μετέθηκαν τῇ κδ΄ τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίναν μετὰ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου.

Εἰς τὰς πόλεις δὲ τὸ μὲν ὄνομα *Κλήμης* σπανιώτατα καὶ ἴσως μόνον εἰς μοναχοὺς εὑρίσκεται, οἱ δὲ τὸ τοῦ Πέτρου φέροντες ὄνομα ἑορτάζουσι τὸν Κορυφαῖον· διὸ οὔτε ναοὶ τῶν Ἱερομαρτύρων εὑρίσκονται ἐν ταῖς πόλεσιν, οὔτε ἄνδρες ἑορτάζουσι τούτους, ἐν ᾧ τοὐναντίον τὸ ὄνομα *Αἰκατερίνα* εἶναι κοινότατον καὶ σπανιώτατα εὑρίσκεται χωρίον μὴ ἔχον μικρὸν τοὐλάχιστον παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Τούτου χάριν ἐτηρήθη τῇ κε΄ ἡ τῆς Ἁγίας μνήμη μετὰ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου, μετετέθησαν δὲ αἱ τῶν ἱερομαρτύρων τῇ κδ΄. Εἰς δὲ τὴν ἰδιαιτέραν φυλλάδα τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὸ Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καταλιμπάνεται καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου, ἵνα πανηγυρικώτερον τελῆται ἡ ἑορτὴ τῆς Παρθενομάρτυρος.

Ἀλλ' ἡ ὑπεράγαν ἀκρίβεια εἰς τὰ τοιαῦτα οὔτε ὑπῆρξεν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, οὔτε πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται. Τὰ Τυπικὰ καὶ τὰ Μηνολόγια οὔτε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, οὔτε εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, οὔτε ὑπὸ συνόδου τινὸς τοπικῆς ἢ γενικῆς συνετάχθησαν. Ἑκάστη μονὴ εἶχε καὶ ὀφείλει νὰ διατηρῇ τὸ κτιτορικὸν αὑτῆς Τυπικόν, μὴ φροντίζουσα τί ἐν ταῖς ἄλλαις μοναῖς ἢ πόλεσι γίνεται.

Τελείτωσαν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες τὴν ἑορτὴν τῇ κε΄, διότι αὕτη ἦτο ἡ ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου, τελείτωσαν δὲ καὶ οἱ Ῥῶσοι τὴν ἑορτὴν τῇ κδ΄, διότι οὕτως ἀπ' ἀρχῆς παρέλαβον καὶ ἑώρτασαν καὶ ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες *τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης*. Τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ἐχέτωσαν τὸ τοῦ ἀποστόλου: «*Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γενέσθω*».

Τῇ 10 Δεκεμβρίου 1872[1]

[1] Ἀντεγράφη ὡς ἐδόθη τῷ 1872 εἰς τὴν αἰτήσασαν Κυρίαν Χ... ἡ ἀνωτέρω διατριβὴ συνταχθεῖσα τότε ἐν Ὀδησσῷ. Ἀντίγραφα δὲ ἐδόθησαν διάφορα ἔν τε Ῥωσίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι.

Σημείωσις περὶ τοῦ ὀνόματος Αἰκατερίνα.

Περίεργος ἀντίθεσις παρατηρεῖται εἰς τὴν κλίσιν τοῦ ὀνόματος τῆς ἁγίας ταύτης μεταξὺ τοῦ λαοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν λογίων ἀφ' ἑτέρου· ὁ λαὸς λέγει *Ἡ ἁγία Αἰκατερίνα ἦτο φιλόσοφος, αὔριον ἔχομεν τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης*. Περὶ προσώπων δὲ ζώντων προκειμένου φυλάττει τὸ Α τῆς ὀνομαστικῆς καὶ εἰς τὴν γενικὴν λέγων: Ἡ κυρία Αἰκατερίνα, τῆς κυρίας Αἰκατερίνας· καὶ ταύτην τὴν διάκρισιν τὴν φυλάττει καὶ κατὰ τὴν χυδαιοτάτην προφοράν, λέγων *Τὸ μετόχι τσ' ἀγιὰ Κατερίνης καὶ τὸ χωράφι τσῆ Κατερίνας*. Οἱ δὲ λόγιοι καὶ εὐγενεῖς (πάνυ ὀλίγων ἐξαιρουμένων) μεταφέρουσι τὸ Η καὶ εἰς τὴν ὀνομαστικὴν καὶ αἰτιατικήν, λέγοντες καὶ γράφοντες: Ἡ *κυρία Αἰκατερίνη, τῆς κυρίας Αἰκατερίνης*. Ὥστε ὁ μὲν *ὄχλος ἑλληνίζει*, οἱ δὲ *λόγιοι βαρβαρίζουσιν*.

Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς τὸ ὄνομα *Χαραλάμπης*· ὁ μὲν λαὸς κλίνει τοῦτο ἰσοσυλλάβως, καθὼς καὶ πλεῖστα ἄλλα περιττοσύλλαβα, λέγων: *ὁ Χαραλάμπης τοῦ Χαραλάμπη τὸν Χαραλάμπη*, οἱ δὲ λόγιοι λέγουσιν καὶ γράφουσιν *ὁ Χαράλαμπος τοῦ Χαραλάμπου, τὸν Χαράλαμπον*. Ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς εἶπεν (Προδρ. σελ. 308) ὅτι παρὰ τοῖς νῦν Ἕλλησιν ἐκ τοῦ οὐσιαστικοῦ *Σταυρὸς* ἐγένετο τὸ κύριον ὄνομα *Σταῦρος*, καὶ ἐκ τῶν ἐπιθέτων *Λαμπρὸς καὶ Χριστός* τὰ κύρια ὀνόματα *Λάμπρος* καὶ *Χρῖστος* διὰ τοῦ Ι, ἐν ᾧ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ εἴπῃ καὶ ἐνταῦθα ἐκ τῶν ὀνομάτων *Λαμπρὰ καὶ Χριστὸς* ὁ Ἰησοῦς. Ὁ Κούμας εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Κοραῆ παραπέμπων καὶ ὑποθέτων ἴσως ὅτι τὸ Ι εἶνε τυπογραφικὸν λάθος, γράφει *Χρηστος* καὶ σήμερον πάντες σχεδὸν οἱ λόγιοι διὰ τοῦ Η γράφουσιν, ἐν ᾧ ἔχομεν οὐχὶ ἄσημον ὑπόδειγμα τὸν μακάριον Χριστόπουλον.

Ἐὰν ὅμως ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰς ἐκ τῶν προτέρων γραμματικὰς θεωρίας, ἐξετάσωμεν δὲ τὴν παρὰ τῷ λαῷ χρῆσιν τῶν ὀνομάτων τούτων, βλέπομεν ὅτι οἱ εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν διδόντες τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐδόλως σκέπτονται τὴν ἐξ ἐπιθέτων ἢ οὐσιαστικῶν ἐτυμολογίαν, ἀλλὰ τὰς χριστιανικὰς ἑορτάς, καθ' ἃς πανηγυρίζουσιν. *Ὁ Λάμπρος, ὁ Λαμπρινός, ἡ Λάμπρω, ἡ Λαμπρούλα*, καὶ *ἡ Λαμπρινὴ* ἑορτάζουσι τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἥτις λέγεται καὶ *Λαμπρὴ* καὶ *Πάσχα*· διὸ καὶ *ὁ Πάσχος* καὶ *ὁ Πασχάλης* τὴν αὐτὴν ἡμέραν *τοῦ Πάσχα* ἑορτάζουσι. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οἱ θέλοντες νὰ ἑορτάζωσι τὰ Χριστούγεννα δίδουσιν εἰς τὰ τέκνα των τὸ ὄνομα *Χρῖστος*, διὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ *ὁ Σταῦρος* ἑορτάζει

διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὴν ἡμέραν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἔχουσι καὶ ὁ *Σωτήρης*, διὰ τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὁ *Εὐάγγελος* καὶ *Βαγγέλης* ἐγένετο ἐκ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (πόσοι τῶν λογίων ἐνθυμοῦνται τὸν παρὰ τῷ Λουκιανῷ κιθαριστὴν Εὐάγγελον;) ὁ *Θεοτόκης* ἐκ τῆς *Θεοτόκου* καὶ ὁ *Παναγῆς*, *Παναγιώτης*, *Πᾶνος* κτλ. ἐκ τῆς Παναγίας, καὶ *Σαράντης* ἐκ τῶν Τεσσαράκοντα μαρτύρων· *Ἀπόστολος* καὶ *Ἀποστόλιος* καὶ *Ἀποστόλης*· *Ἄγγελος*, *Ἀγγελῆς*, *Ἀγγέλω*, *Ἀγγελικὴ* κτλ.

Ἐγνωρίσαμεν ὄνομα *Πάντιος* δοθὲν ὑπὸ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, διότι ἐπεθύμει νὰ πανηγυρίζῃ τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Πάντων· καὶ ὄνομα γυναικὸς *Χαριτωμένη*, διότι ἡ ἐκκλησία τῆς οἰκογενείας ἔφερε τὸ ὄνομα Κεχαριτωμένη.

Ὥστε καλὸν ἦτο ἐὰν οἱ διορθωταὶ τῆς κοινῆς γλώσσης δὲν εἶχον ὁδηγὸν μόνον τὴν γραμματικὴν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν λέξεων τῶν παραδεδεγμένων εἰς χρῆσιν παρὰ τῷ λαῷ. Νὰ γράφωσιν ἑπομένως καὶ νὰ λέγωσιν ἡ Αἰκατερίνα, ὁ Χρῖστος καὶ Χριστίνα, ὁ Χαραλάμπης κ.τ.λ.

† **Ὁ Κερκύρας Εὐσέβιος**

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΛΕΥΚΩΜΑ

Ἐξεδόθη ἄρτι ἐν Παρισίοις ὑπὸ τῆς Société de l'Ecole des Chartes *Παλαιογραφικὸν Λεύκωμα* ἤτοι φωτοτυπικὴ συλλογὴ σπουδαίων ἐγγράφων τῆς γαλλικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας κατὰ τὰ ἐν ταῖς διαφόροις βιβλιοθήκαις καὶ τοῖς ἀρχείοις πρωτότυπα. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀνετέθη καὶ ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου Δελῖλ, ἀνδρὸς ῥέκτου καὶ ἀκαμάτου ἐργάτου ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς φιλολογίας, νῦν δὲ διευθυντοῦ καὶ ἐφόρου τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ἀποτελεῖ δὲ ἀληθῆ πρόοδον ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καθόλου καὶ ἐν τῇ ἀναπαραγαγούσῃ αὐτὸ φωτοτυπικῇ τέχνῃ, ἥτις κατορθοῖ κάλλιον καὶ τῆς λιθογραφίας νὰ παραστήσῃ καὶ τὰς λεπτοτάτας γραμμὰς καὶ τὰς πολυπλοκωτάτας συνθέσεις τοῦ πρωτοτύπου. Οὕτως ἡ πολύτιμος αὕτη τέχνη κατέστη ἀπαραίτητος παράγων ἔν τε ταῖς φιλολογικαῖς σπουδαῖς, παρέχουσα εἰς τὰ ὄμματα τοῦ περιέργου ἐρευνητοῦ καὶ τοῦ ἀρχαιοδίφου, αὐτὸ τὸ πρωτότυπον μὲ πάντα τὰ ἐλαττώματά του

καὶ τὰς ἐλλείψεις, μὲ τὰ κενὰ καὶ τὰ χάσματα, μὲ τὰς κολοβώσεις καὶ τὰς ἐκ τοῦ χρόνου ἀμαυρώσεις, ἄνευ διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων, καὶ ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, παραδίδουσα εἰς τὸν ἱστορικὸν ὄχι στερεότυπον ἢ κριτικὴν ἔκδοσιν κειμένου, ἀλλ' οἱονεὶ αὐτὸ αὐτούσιον τὸ ἔγγραφον ἢ τὸ κείμενον, ὡς ἀπέρρευσεν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ πηγῆς ἢ κατὰ τὰ μᾶλλον ἀξιόπιστα ἀντίγραφα.

Οὕτως ἐν τῷ εἰδικῷ τμήματι τοῦ ἀρχείου καὶ τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ὑπάρχει ἰδιαιτέρα αἴθουσα μετὰ τῶν ἀναγκαίων φωτογραφικῶν μηχανημάτων, ἐν ᾗ ἄνδρες ἔμπειροι ἀναπαράγουσι τοὺς θησαυροὺς τῶν βιβλιοθηκῶν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπιστήμης. Ἀπαύγασμα τῆς ἐργασίας ταύτης πρόκειται τὸ Corpus inscriptionum semiticarum, οὗτινος ἡ ἀποπεράτωσις ἐπιδιώκεται δραστηρίως ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν γραμμάτων, καὶ θέλει ἀποτελέσῃ ἔργον οὐ μόνον κλασικὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ συλλογήν, ἧς ὁμοίαν οὔτε αἱ ἑλληνικαὶ οὔτε αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ θὰ ἔχωσι.

Καὶ ἄλλα δὲ ἔθνη ἐναμίλλως χωροῦσιν ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ· καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ ἀπετελέσθη τετράτομος συλλογὴ εἰς φύλλον τῶν σπουδαιοτέρων σχετικῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀγγλίας, Ἰρλανδίας καὶ Σκωτίας ἱστορικῶν ἐγγράφων, ἐν δὲ Γερμανίᾳ ἐπεχειρήθη ἡ δημοσίευσις μεγάλης συλλογῆς αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων· ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Πιπίνου μέχρι τοῦ Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α'. Ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ ἂν τοιαύτη τις συστηματικὴ ἐργασία ἄχρι τοῦδε καθυστέρησε, ἀλλ' ἐξεδόθησαν ὅμως ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παγκοσμίου ἐκθέσεως τοῦ 1878 δύο μερικώτεραι συλλογαί, τὸ *Μουσεῖον τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχείων*, λαμπρὰ ἀνθολογία παντὸς εἴδους δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν ἐγγράφων ἀπὸ τῆς μεροβιγγιακῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, καὶ ἑτέρα τις συλλογὴ πρὸς χρῆσιν τῆς Ecole des chartes. Ἀλλὰ τὸ νῦν ἐκδοθὲν *Παλαιογραφικὸν Λεύκωμα* ἀποτελεῖ τελευταίαν καὶ ἀρτιωτάτην συλλογὴν τῶν ὡραιοτάτων καὶ καλλίστων χειρογράφων καὶ ἐγγράφων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν πάντων τῶν αἰώνων. Δὲν ἐνδιαφέρει δὲ περιωρισμένον μόνον κύκλον λογίων, ἀλλ' ἔχει ἀντικείμενον τῆς ἀναπαραστάσεως τὰ πρωτότυπα μνημεῖα τοῦ πολιτικοῦ, θρησκευτικοῦ, φιλολογικοῦ, διοικητικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ βίου τῶν Γάλλων. Ἠρύσθη δὲ τοὺς τύπους τῶν διαφόρων τούτων πρωτοτύπων οὐ μόνον καὶ κυρίως ἐκ τῶν ἐν Παρισίοις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῷ ἐξωτερικῷ βιβλιοθηκῶν.

Τοιοῦτον τὸ νέον Παλαιογραφικὸν Λεύκωμα, ὅπερ διευκρινιζόμε-

νον ἐν τοῖς καθέκαστα ὑπὸ τοῦ ἐκδότου διὰ διασαφητικῶν καὶ ἐπεξηγητικῶν παραρτημάτων θέλει ἀποβῆ εὐπρόσιτος πηγὴ εἰς τὰς χεῖρας παντὸς φιλοπόνου ἱστορικοῦ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους.

Ι. Ε. Διαμαντόπουλος

ΦΙΛΙΚΟΥ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(Ἐκ τῶν τοῦ Παναγιώτου Σέκερη)

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΣΕΚΕΡΗΝ

Ἀδελφέ μου Γεώργιε σὲ ἀσπάζομαι.

Ὀδησσὸς τῇ 12 Αὐγούστου 1821.

Ὁ ἄνεμος τῆς δυστυχίας μ' ἔρριψεν ἐδῶ, ὅπου κατὰ μὲν τὸ ἐξωτερικὸν εἶναι ἡ θρυλλουμένη κοιλὰς τοῦ κλαυθμῶνος κατὰ δὲ τὸ ἐσωτερικὸν αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν, ὥστε μετεμελήθην δι' ὅτι δὲν ἔμεινα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ συσφαγῶ καὶ ἐγὼ μὲ τόσους ἄλλους ἀδελφοὺς καὶ ὁμογενεῖς μας διὰ νὰ μὴν θλίβωμαι τώρα· τὸ περισσότερον αἴτιον ὁποῦ μοῦ προξενεῖ ἀπαρηγόρητον θλίψιν εἶναι τοῦτο, ὁποῦ δὲν εὑρίσκω ἐπιστήθιον φίλον εἰς τοῦ ὁποίου τὴν εἰλικρίνειαν νὰ ἐμπιστευθῶ τὴν φαμελιὰν καὶ καλὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδιοῦ μου καὶ νὰ ἔλθω εἰς τὴν πατρίδα νὰ τῆς χρησιμεύσω καὶ ἐγὼ εἰς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην της. Ὁ ἀδελφός μας! δὲν μᾶς ἀφῆκε λέγων ὅτι θέλει νὰ ἔλθῃ ἐκεῖνος καὶ ὅτι ἐγὼ πρέπει νὰ μείνω ἔχωντας φαμηλίαν, πλὴν οὔτε ἔρχεται οὔτε ἐμένα ἀφήνει νὰ ἔλθω· λόγιασε λοιπὸν πόσον θλίβομαι καὶ σχολίασε τὴν γραφήν μου, διὰ νὰ εὕρῃς ὅσα δὲν ἠμπορῶ νὰ σοῦ ἐξηγηθῶ. Ταῦτα περὶ τῆς ἐμῆς δυστυχίας.

Σὺ δέ, ἀδελφέ μου, ἂν ἔχῃς γενναῖα καὶ ὀρθὰ φρονήματα μὲ τὰ ὁποῖα στοχάζεσαι νὰ χρησιμεύσῃς τῆς πατρίδος, τῆς ὁποίας τὰς περιστάσεις, διὰ τὴν στέρησιν τῆς ἀλληλογραφίας δὲν τὰς γνωρίζω ἀληθῶς, οὔτε ἐγώ, οὔτε κανένας ἄλλος διὰ νὰ τὰς μάθω ἀπὸ ἐκεῖνον, πρέπει νὰ λάβῃς ὡς ῥομφαίαν εἰς μὲν τὴν χεῖρα τὸ κονδύλι, εἰς δὲ τὴν γλῶσσαν τὸν Δημοσθένην. Ἐπειδὴ αὐτὴ καὶ σήμερον καὶ μετὰ ταῦτα ἔχει περισοτέραν χρείαν ἀπὸ πεπαιδευμένους ἢ στρατιώτας, μὲ τοῦτο δὲν θέλω νὰ σὲ ἀποκαταστήσω ψοφοδεῆ, ἀλλὰ μᾶλλον χρησιμώτερον. Τὰ γράμματά σου ἀπὸ Παρισίους καὶ Μασσαλίαν ἔλαβον καθὼς καὶ ἐκεῖνο τὸ ἀπὸ τὰς 18 Ἰουλίου ν. ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶδα ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐκινούσατε διὰ τὴν ποθητὴν πατρίδα μὲ τὸν κύ-

ριον Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον· δόσε του τοὺς ἐκ μέρους μου προσκυνισμοὺς καὶ ἐλπίζω ὅτι αἱ εὐχαὶ τῆς πατρίδος νὰ σᾶς εὐώδωσαν ἐν καιρῷ εἰς τὰς γλυκυτάτας ἀγκάλας της καὶ νὰ σᾶς στεφανώσουν ἐν καιρῷ μὲ τὴν δάφνην. Δὲν ἀμφιβάλω ὅτι ἡ πατρὶς ἔχει χρείαν πολλῶν πραγμάτων ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἠμποροῦσαν νὰ τὴν προμηθεύσουν τὰ τέκνα της ἐὰν εἶχαν πατριωτισμόν, ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν εἶναι νόθα καὶ ὁ Κύριος νὰ μᾶς ἐλεήσῃ κἂν μὲ τὴν ὁμόνοιαν τῶν ἐν τῇ πατρίδι εὑρισκομένων. Ἐπειδὴ ἀκόμη τώρα ἀρχίσαμε καὶ ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη παρατηροῦν μὲ τὸ μικροσκόπιον ὡς καὶ τὰ παραμικρότερα κινήματά μας.

Ἐλπίζω νὰ ἐσυστήθη σύγκλητος Βουλὴ καὶ ἂν οὕτως ἔχῃ, κρίνω μὲ τὴν ἀσθενῆ μου ἰδέαν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ στείλουν δύω ἢ περισσοτέρους τῶν προκομενεστέρων διὰ νὰ ζητήσουν ἐπὶ λόγῳ δανείου ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν χρήματα καὶ λοιπὰ ἐφόδια τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἐλπίζω νὰ ἀποτύχωμεν καὶ ἂν ἰδοῦν δυσκολίας ἂς δώσουν ἐνέχειρον ἢ ἀντὶ χάριτος τὴν Κύπρον ἢ τὴν Κρήτην· αὐτὴ ἡ συμμαχία εἶναι χρησιμωτέρα ἀπὸ κάθε ἄλλην, καὶ ἀνάπαλιν αὐτὴ δύναται νὰ μᾶς ζημιώσῃ εἰς τὰ καίρια. Ὁ ῥωσσικὸς πρέσβυς ἀναχωρήσας ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν ἦλθεν ἐδῶ· ἡ φυγή του ἄφησε τρόμον εἰς τοὺς τυράννους καὶ ἐπέφερε προσωρινὴν ἡσυχίαν ἐκεῖ καὶ ἐπαπειλεῖ τὸν κατὰ Τουρκίας πόλεμον, ἀλλὰ Κύριος οἶδε πότε καὶ πῶς θέλει γενῆ· δι' αὐτοὺς λοιπὸν καὶ ἄλλους ἰσχυροτέρους λόγους εἶναι χρησιμωτέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα πάσης ἄλλης συμμαχίας ἐκείνη τῆς Ἀγγλίας, ἐκτὸς πλέον ἂν εἶναι σύμμαχοί μας οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ πάλιν τότε εἶναι ἀναγκαῖον νὰ κολακεύωμεν τὴν Ἀγγλίαν. Ἐπειδὴ κηρυττομένου τοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας ῥωσσικοῦ πολέμου, Κύριος οἶδε ποίαν μορφὴν λαμβάνουν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἰντερέσα. Πρόβαλε εἰς τὴν σύγκλητον τὴν γνώμην μου καὶ ἂν φανῇ ἀρεστή, καλῶς, εἰδὲ ἂς ἀποβληθῇ. Μὴ βαρυνθῇς σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ γράψῃς περιστατωμένως τὰ πράγματα τῆς πατρίδος εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκονται μέσον τοῦ ἐν Τριεστίῳ κυρίου Ἰωάννου Καρτζιώτου καὶ μὲ ὑποχρεώνεις μεγάλως. Τὰ τῆς Μολδαβίας οἰκτρὰ πρέπει νὰ ἐγνωρίσθησαν αὐτοῦ πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ ἡ ἀποτυχία ἐκείνων τῶν ἐπιβούλων καὶ προδοτῶν τῆς ἰδίας των πατρίδος πρέπει μᾶλλον νὰ μᾶς ἐγκαρδιώσῃ διὰ νὰ σταθοῦμεν ὅλοι μέχρι τελευταίας ῥανίδος τοῦ αἵματός μας ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶ. Ὁ Θεὸς εἴη μεθ' ἡμῶν.

Σὲ ἀσπάζομαι **Π. Σέκερης.**

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ

Τὸ μετὰ τοῦ μηνὸς τούτου ἀπερχόμενον ἔτος 1887 καταλείπει πικρὰν ἀνάμνησιν, τὸν θάνατον τοῦ σοφοῦ νομοδιδασκάλου **Νικολάου Σαριπόλου,** ἀνάμνησιν πικρὰν οὐ μόνον τῇ πατρίδι ἡμῶν, ἔνθα τοσοῦτον σπανίζουσιν οἱ ἀληθεῖς ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς σοφοῖς τῆς Ἑσπερίας, ἧς πλεῖσται Ἀκαδήμειαι καὶ πεπαιδευμένων Ἱδρύματα εἶχον κόσμημα καὶ μέλος δραστηριώτατον τὸν ἀείμνηστον ἄνδρα. Δὲν εἶνε τόπος ἐνταῦθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Νικολάου Σαριπόλου, διότι καὶ ὁ τύπος διὰ μακρῶν ἐξέθηκε τὰ κατ' αὐτόν, καὶ βραδύτερον θὰ γίνῃ βεβαίως ὑποκείμενον ποικίλων μελετῶν ἐμβριθῶν καὶ δικαίων ὡς ἦτο καὶ ὅλος αὐτοῦ ὁ βίος.

Τοῦ κοινοῦ πένθους δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ μετάσχῃ καὶ ὁ *Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός,* οὗ ἦτο ὁ ἀείμνηστος ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐπιτίμων μελῶν· τὰ παλαιότατα δὲ τῶν μελῶν τοῦ *Παρνασσοῦ* ἐνθυμοῦνται τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Συλλόγου ἐνώπιον συνωστιζομένων ἀκροατῶν ἀπήγγειλε μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ σπανίας εὐφραδείας καὶ κάλλους λόγου καὶ δυνάμεως τὴν «περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐλευθερίας» μελέτην, ἣν ὁ Σύλλογος ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ ἐξετύπωσε καὶ διένειμε περιζήτητον γενομένην· ἡ συνεδρία ἐκείνη τοῦ Συλλόγου ὡμοίαζε μᾶλλον ὡς μάθημα πανηγυρικόν, εἶνε δὲ μία τῶν ὀλίγων, αἵτινες διαμένουσιν ἔτι ἔναυλοι εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκροασαμένων.

Διὸ ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου συνελθὼν ἐκτάκτως ὁ Σύλλογος ἐψήφισε τὴν κατάθεσιν στεφάνου ἐκ δάφνης, ἐλάχιστον δεῖγμα σεβασμοῦ καὶ τιμῆς πρὸς ἔξοχον ἐπιστήμονα, πολίτην καὶ οἰκογενειάρχην.

Φ.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ' — ΤΕΥΧΟΣ Ε'

Ἰανουάριος 1889

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου. — Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας· σελ. 217—234.

Καλλιόπης Κεχαγιᾶ. — Ὄνειρον· σελ. 234—252.

Α. Χ. — Πρακτικὰ κοινοτικῆς ἐν Ἑρμουπόλει συνελεύσεως ἀφορώσης τὴν ἵδρυσιν τοῦ Γυμνασίου Σύρου· σελ. 253—258.

Ἰω. Σακκελίωνος. — Κυπριακὴ διαθήκη τῆς ιε΄ ἑκατονταετηρίδος· σελ. 259—262.

Φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσός. — Ἐργασίαι συλλόγου, ἐργασίαι τμήματος· σελ. 262—264.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Φίλοι ὁμιληταὶ καὶ ἡ ἄλλη σεβαστὴ ὁμήγυρις.

Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἰθαγενὲς τῆς Ἑλλάδος φυτὸν καὶ τοιοῦτον μάλιστα καλλίκομον καὶ καλλίκαρπον, ὥστε τὴν μεγίστην ἐπ' αὐτῇ δικαιοῦται νὰ αἰσθάνηται ἡ πατρὶς ἡμῶν καύχησιν καὶ χαράν, θεωρεῖ δ' αὐτὴν δικαίως τὸν λαμπρότατον καὶ ἀχειροποίητον αὐτῆς κόσμον. Διότι δι' αὐτῆς ἐκόσμησε τὸν οἶκον καὶ τὴν πολιτείαν, δι' αὐτῆς ἐδίδαξε τοὺς ἀναλλοιώτους τοῦ αἰωνίου κάλλους νόμους καὶ ἀνύψωσεν εἰς ἀνυπέρβλητα ὕψη τὴν καλλιτεχνίαν, δι' αὐτῆς κατέπεισε τοὺς ἀνθρώπους περὶ τῆς κοινῆς αὐτῶν ἀρχῆς καὶ τῆς συγγενείας καὶ ὁμογενείας, δι' αὐτῆς ἐξώρισε τῶν κοινωνιῶν τὴν θηριωδίαν καὶ ἵδρυσεν ἐν αὐταῖς τὴν τῇ εὐγενεῖ τοῦ ἀνθρώπου φύσει προσήκουσαν φιλανθρωπίαν, δι' αὐτῆς εἰσήγαγεν εὐπρεπεστέρας καὶ τῇ θείᾳ φύσει ἀξίας περὶ θεοῦ ἰδέας καὶ ἐξηυγένισεν οὕτω τὰς θρησκευτικὰς τοῦ ἀνθρώπου δόξας καὶ παρεσκεύασε τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν, δι' αὐτῆς ἡ παμφιλτάτη ἡμῶν πατρὶς ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἡμετέρα φυλὴ ἀρχηγέτις καὶ καθηγεμὼν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, δι' αὐτὴν ἐξήρθη τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἡ ἱστορία ὑπεράνω τῶν ἐθνικῶν διακρίσεων καὶ θεωρεῖται ὡς ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δι' αὐτὴν ἡ ἡμετέρα γλῶσσα κατέστη κοινὸν πάσης φυλῆς καὶ πάσης πολιτείας παιδαγωγικὸν στοιχεῖον, δι' αὐτὴν οἱ πατέρες ἡμῶν ἀπέβησαν πατέρες τῶν ἀνθρώπων καθόλου, οὐχὶ ἱδρυταὶ ἑλληνικῆς ἁπλῶς τέχνης καὶ ἐπιστήμης, ἀλλ' ἱδρυταὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ὁ ἀκρογω-

νιαῖος λίθος τοῦ ἀείποτε σεμνότερον καὶ μεγαλειότερον ἀνεγειρομένου οἰκοδομήματος τῆς ἀποθεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, δι' αὐτῆς τέλος μετέσχεν ἡ ἡμετέρα φυλὴ τῆς ἀφθίτου ἐκείνης καὶ ἀκαταλύτου θείας δυνάμεως, τῆς ἀθανασίας, καὶ διὰ τοῦτο ὡς τοῦ ἐπὶ τοῦ Καυκάσου προσπεπασσαλευμένου ἀρχηγέτου αὐτῆς Προμηθέως ἐσθίουσι μὲν καὶ αὐτῆς ἀείποτε τὰ σπλάγχνα γῦπες ἀπάνθρωποι, ἀλλὰ τῆς ἀθανασίας μετέχοντα αὐξάνονται πάλιν.

Τὴν ζωογόνον τῆς φιλοσοφίας πνοὴν οὐδεὶς ἐδύνατο καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ κάλλιον τοῦ ἐμπνευσθέντος καὶ ζωογονηθέντος ὑπ' αὐτῆς ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ὡς ᾐσθάνθησαν τὴν ἀθάνατον αὐτῆς πνοὴν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι εἰσέπνευσαν αὐτὴν βαθύτατα, ἐνεφορήθησαν τῆς θείας αὐτῆς δυνάμεως, ἠγάπησαν, περιέθαλψαν αὐτὴν ὡς τὸ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ κομισθὲν ὑπὸ τοῦ Προμηθέως εἰς τοὺς ἀνθρώπους πῦρ καὶ ἐσχημάτισαν οὐχὶ ἕνα μόνον θίασον ἐστιάδων πρὸς διάσωσιν αὐτῆς, ἀλλὰ πολλοὺς ἀφωσιωμένων λατρευτῶν θιάσους, οἵτινες ἐν ἔρωτι ἀμυθήτῳ περιεῖπον καὶ ἀνερρίπιζον καὶ μετελαμπαδεύοντο αὐτὴν ἀείποτε ἀγλαοτέραν καὶ θαυμασιωτέραν εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους. Οὕτω δὲ συνεταυτίσθησαν Ἕλληνες καὶ φιλοσοφία, ὥστε ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων ἁπλούστατα καὶ γνωριμώτατα διατυποῖ διὰ τοῦ «*Οἱ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν*». Ὅτε δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠξιώθη μετὰ μακρῶν αἰώνων πικρὰν δουλείαν καὶ ἀφιλοσοφίαν νὰ ἴδῃ καὶ γηθοσύνως προσαγορεύσῃ ἔν τινι μέρει τοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ τὴν Ἠὼ τῆς ἐλευθερίας, ἐκδιώκουσαν τῆς δουλείας τὰ σκότη, εὐθὺς ἀνεφώνησεν αἰσθανθὲν ζωηρῶς διεγειρόμενον τὸν ἕτερον αὐτοῦ χαρακτῆρα «φιλοσοφεῖτε μᾶλλον ἢ ἀναπνεῖτε». Καὶ ὄντως, ὅτε ηὐτήχησαν οἱ πατέρες ἡμῶν νὰ πήξωσι πενιχρὰν καλιὰν ταῖς φυγάσι Μούσαις, τρεῖς θρόνους ὥρισαν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ διὰ λόγους, οὓς μεθ' ὑμῶν ἄλλοτε θὰ ἐξετάσωμεν, παρημελήθη ὡς μὴ ὤφελεν, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη· καὶ ἐν ᾧ νῦν καὶ τὰ μικρότατα τῶν Πανεπιστημίων ἔχουσι τρεῖς τοὐλάχιστον φιλοσοφικὰς ἕδρας, ἐν δὲ τῷ τοῦ Βερολίνου 14 ἐδίδασκον κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ 1886—1887 τὴν φιλοσοφίαν, ὁ Paulsen, ὁ Lasson, ὁ Döring, ὁ Michélet, ὁ Simmel, ὁ Zeller, ὁ Deussen, ὁ Diels, ὁ Maercker, ὁ Stein, ὁ Dilthey, ὁ Gizycki, ὁ Lazarus, ὁ Ebinghaus, τὸ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς Πανεπιστήμιον ἕνα μόνον κέκτηται θεράποντα τῆς ἐπιστήμης, ἣν αὕτη ἐδημιούργησε καὶ δι' ἧς ὑπεράνω τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἐξήρθη. Ἐξωρίσθησαν ἢ μᾶλλον ἐκφαυλίζονται τὰ φιλοσοφικὰ ἐν τῇ ἐγκυκλοπαι-

δικῇ τοῦ ἔθνους παιδεύσει, ἀργολογία δὲ θεωρεῖται καὶ ἡ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλία αὐτῶν.

Καὶ τί λέγω ἀργολογία; Ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας θεωρεῖται τοῦτ' αὐτό, φοβερὸν εἰπεῖν, ἐπιβλαβὴς τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει. Καὶ ἂν μὲν τὴν φοβερὰν ταύτην ἀπόφανσιν ἐξέφερον χείλη ἀνθρώπων, ἀπὸ τῶν τριόδων καὶ τῶν καφείων ἢ τῶν αἰθουσῶν τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ χαρτοπαιγνίου ἀπανθιζόντων τὰς σοβαρὰς αὐτῶν γνώμας, οὐδεμιᾶς προσοχῆς θὰ ἠξιοῦμεν τοιαύτας ἔξω τοῦ δικαστηρίου ἀποφάσεις. Ἀλλὰ νῦν τὴν γνώμην ταύτην ἔχουσιν ἄνδρες ἐγγηράσαντες ἐν τῷ πόθῳ καὶ τῇ φροντίδι καὶ τῇ ἀκαμάτῳ ἐργασίᾳ πρὸς προβιβασμὸν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἄνδρες, ὧν αἱ ὑπηρεσίαι πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἀναγεννωμένην ἡμῶν ἐπιστήμην, ὧν ὁ ψυχικὸς πόνος διὰ τὸ ἄρρυθμον τῆς ἡμετέρας κοινωνίας καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις δύνανται νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν ἀπόφανσιν ταύτην τὴν ἔμφασιν γνώμης βαθείας καὶ πολλαχῶς βεβασανισμένης, ἔτι δὲ καὶ τὸν λίαν κατακτητικὸν χαρακτῆρα τῆς εἰλικρινείας. Ἐπειδὴ δὲ τοιαῦται δόξαι παρὰ τοιούτων ἀνδρῶν δοξαζόμεναι καὶ λεγόμεναι δύνανται μεγάλως νὰ βλάψωσι τὴν ἡμετέραν ἐπιστήμην, εἰ μὴ εἶνε ἤδη αὐτῶν ἀποτέλεσμα ἡ ἀπὸ τοσούτου χρόνου κενότης τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ πανεπιστημίου ἑδρῶν καὶ ἡ γελωτοποίησις τοῦ φιλοσοφικοῦ μαθήματος ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδικῇ ἡμῶν παιδεύσει, κρίνω καλὸν ἀντὶ παντὸς ἄλλου θέματος, ὅπερ ἐπεθύμουν νὰ πραγματευθῶ ἐν τῇ ἐξόχως τιμητικῇ ταύτῃ περιστάσει, νὰ δείξω ὑμῖν πρῶτον, ἂν ἐγένετό ποτε ἡ φιλοσοφία τοιαύτης δεινῆς μομφῆς ἀξία.

Δὲν θὰ θελήσω νὰ λύσω τὸ ζήτημα ἐκ τῶν λεγομένων «ἐνδόξων», ἐκτιθέμενος δῆλον ὅτι πρότερον πῶς προσφέρονται πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἀρχαῖα καὶ σοφὰ ἔθνη καὶ ἐπαγόμενος εἶτα, ὅτι δὲν θὰ ἦσαν σοφά, οὐδὲ τοῦ κοινοῦ ἡμῖν τε καὶ ἐκείνοις νοῦ θὰ μετεῖχον τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, ἂν μὴ ᾐσθάνοντο, ὅτι περιέπουσι καὶ περιθάλπουσι καὶ μετὰ ζήλου ἐνθουσιώδους θεραπεύουσιν ἐπιστήμην, ἥτις αὐτοῖς οὐδὲν ἄλλο ὡς ἀντάλλαγμα θὰ προσέφερεν ἢ τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὸν πόλεμον παντὸς κατὰ πάντων. Θὰ εἰσέλθωμεν μᾶλλον εἰς αὐτὸ τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἵνα ἴδωμεν τί ἐργάζεται καὶ τί προϊόντα παράγει.

Καὶ πρῶτον μὲν διατυπώσωμεν τὴν κατ' αὐτῆς κατηγορίαν.

Ἡ φιλοσοφία, λέγουσιν οἱ φοβούμενοι αὐτήν, εἶνε μάθημα ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν. Τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἡ πολιτικὴ κατάστασις καὶ οἱ ἁπανταχόθεν ἐπ' αὐτὸ ἐπικρεμάμενοι δεινότατοι

κίνδυνοι ἀπαιτοῦσιν ἔκτακτον πατριωτισμὸν, μεγίστην ἐθελοθυσίαν, καταφρόνησιν τῶν κινδύνων, καρτερίαν, ἐγκράτειαν, πειθαρχίαν, περιφρόνησιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου. Τίς δὲ φιλοσοφῶν περὶ τῶν πραγμάτων θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τοιούτους κόπους καὶ πόνους καὶ κινδύνους; Τίς φιλοσοφῶν θὰ προὐθυμεῖτο νὰ χέῃ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος;

Εἶνε φανερὸν ὅτι οἱ οὕτω σκεπτόμενοι ἀφορμῶνται ἀπὸ τῆς ἐσφαλμένης ἀρχῆς ὅτι φιλοσοφία εἶνε ἰδιοτέλεια, ἐγωϊσμός, φιλοζωΐα, ἡδὺς τῶν αἰσθήσεων κνισμός· ὅτι ἡ φιλοσοφία οὐδὲν ἄλλο διδάσκει τοὺς τροφίμους αὐτῆς ἢ ὅτι «*περὶ γαστέρα τὸ ἀγαθόν*», ὅτι δῆλα δὴ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς εἶνε τὸ ὡς ἥδιστα φαγεῖν καὶ ὡς ἥδιστα πιεῖν καὶ ὡς ἀναιδέστατα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καθυβρίσαι, πάντα δὲ τὰ λοιπά, οἷον ὁ θεωρητικὸς βίος, ἡ θρησκεία, ἡ ἠθική, ἡ πατρίς, ἡ οἰκογένεια, ἡ ἀρετὴ ἐν γένει εἶνε κεναὶ ἐννοίας λέξεις, εἶνε ἤτοι μωρίας καὶ ἀμαθίας καὶ ἀβελτηρίας κυήματα ἢ εὐφυᾶ φιλοδόξων ἀπατεώνων τεχνάσματα, πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον αὐτὰ ἐπινοησάντων, ἵνα τὸν πολὺν καὶ ἀπαίδευτον ὄχλον διὰ τούτων σαγηνεύοντες καὶ ἀποπλανῶντες τρυφῶσιν αὐτοὶ καὶ γαυριῶσιν ἐν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς δυσπραγίαις ἐκείνου.

Ἡ κατηγορία αὕτη καὶ ἱστορικῶς ἄδικος ἐξελέγχεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ πάντων τῶν αἰώνων καὶ λογικῶς ἐσφαλμένη οὖσα τυγχάνει.

Ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος διδασκόμεθα τὴν δι' ἁπάσης αὐτῆς διήκουσαν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ γνῶσις ἄρχει τῆς ἀμαθίας, οἱ σοφοὶ κρατοῦσι τῶν ἀπαιδεύτων. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἐξέφερον οἱ πρόγονοι ἡμῶν διὰ τῆς ῥήτρας «τοὺς Ἕλληνας εἰκὸς τῶν βαρβάρων ἄρχειν». Καὶ ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο κενὴ μεγαλαυχία καὶ ἁπλοῦς ῥημάτων κόμπος τῶν ἐν περιπάτοις καὶ στοαῖς λεσχηνευόντων, ἀλλ' ἀδιάσειστος ἐθνικὴ πεποίθησις, ἀποδεικνύει ἡ ὑψηλὴ ἐκείνη ὑπερηφανία τῶν Μυρίων, οἵτινες ἐν ἐχθρικῇ χώρᾳ ἀπειλημμένοι ἄνευ ἀρχηγῶν, ἄνευ ἐπιτηδείων, ὑπ' ἀπειραρίθμου ἐχθρῶν στρατιᾶς ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν νὰ κατακοπῶσιν ἀπειλούμενοι μεγαλοφρόνως ὅμως ἀπέρριπτον τὰς προτάσεις τῆς διὰ παραδόσεως τῶν ὅπλων σωτηρίας βροντοφωνοῦντες ἐν ἀγανακτήσει «Ἕλληνες ὄντες βαρβάροις δουλεύσομεν;» Οἱ Ἕλληνες ἦσαν τότε ἡ γνῶσις, ἡ σοφία, οἱ δὲ βάρβαροι ἡ ἀμαθία, τὸ σκότος. Ἀκατάληπτον ἐφαίνετο τοῖς Μυρίοις, πῶς εἶνέ ποτε δυνατὸν ἡ γνῶσις νὰ δουλεύῃ τῇ ἀγνοίᾳ, ἡ σοφία νὰ θεραπεύῃ τὴν ἀμαθίαν.

Καὶ οὐ μόνον τὰ σοφώτερα ἔθνη ἄρχουσιν ἀείποτε τῶν ἀμαθεστέ-

ρων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σοφά ποτε ὑπάρξαντα ἀμελήσαντα ὕστερον καὶ ἄσοφα γενόμενα καθίστανται δοῦλα τῶν πρότερον μὲν δι' ἀμαθίαν ὑπ' αὐτὰ διατελεσάντων, νῦν δὲ διὰ θεραπείαν τῆς γνώσεως σοφωτέρων ἑαυτῶν γενομένων. Ἡ ἀλήθεια αὕτη οὐδεμιᾶς χρῄζει λεπτομερεστέρας ἐξηγήσεως. Δύναται πᾶς τις κρατῶν αὐτὴν ἐν νῷ καὶ διατρέχων διὰ τῆς μνήμης τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν νὰ κατίδῃ τὸ κῦρος αὐτῆς.

Ὅτ' ἐπεκρεμάσθη ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ μέγας ἀπὸ τῆς Ἀσίας κίνδυνος, φιλοσοφώτεροι τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἀναμφισβητήτως οἱ Ἀθηναῖοι, ἥκιστα δὲ φιλόσοφοι οἱ Θηβαῖοι. Καὶ ὅμως οἱ ἀφιλόσοφοι Θηβαῖοι τὸ ἴδιον συμφέρον διώκοντες τὰ ῥᾷστα καὶ ὠφελιμώτατα· ἑαυτοῖς προείλοντο καὶ προσετέθησαν τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, οἱ δὲ φιλόσοφοι Ἀθηναῖοι εἰς πανελλήνιον περιωπὴν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἐξαρθέντες πάντα τὰ ἴδια αὐτῶν ἀποβαλόντες ἀγαθὰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν εἰς οὐδὲν λογισάμενοι ἐκινδύνευσαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἁπάντων. Ὅτε δὲ πάλιν πρὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης προὔτεινεν αὐτοῖς ὁ Μαρδόνιος «τήν τε πόλιν αὐτοῖς ἀναστήσειν καὶ χρήματα πολλὰ δώσειν καὶ τῶν Ἑλλήνων κυρίους καταστήσειν», ἐὰν μὴ μετάσχωσι τοῦ πολέμου, οἱ φιλοσοφοῦντες Ἀθηναῖοι δὲν προείλοντο τὰ ἴδια τῶν κοινῶν τῆς Ἑλλάδος συμφερόντων, ἀλλὰ καταφρονητικῶς ἀπορρίψαντες τὰς ὠφελιμωτάτας τοῦ Μαρδονίου προτάσεις προὐτίμησαν νὰ μένωσι πένητες μὲν καὶ ἄστεγοι, ἀλλ' ἔχοντες τὴν ἡδεῖαν συναίσθησιν ὅτι προὐκινδύνευσαν τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας.

Ὅτε δ' ἐξέλιπε τὰς Ἀθήνας τὸ μεγαλουργὸν τῆς φιλοσοφίας πνεῦμα καὶ παρεισεφθάρησαν τὰ κακόζηλα τῆς ἰδιωφελείας σκέμματα τῶν Σοφιστῶν, οὔτε ἡ κτηθεῖσα δόξα, οὔτε αἱ μεγάλαι δυνάμεις, οὔτε ἡ φυσικὴ τῶν Ἀθηναίων ὑπεροχὴ ἐδυνήθη νὰ σώσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς παντελοῦς καταστροφῆς.

Αὐτοὶ δ' οὗτοι οἱ ἀναξίως Ἑλλήνων μηδίσαντες Θηβαῖοι μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα, ὅτε τὸ θεῖον τῆς φιλοσοφίας πνεῦμα ἤρξατο νὰ διαπνέῃ αὐτούς, ὅτε ἡ φιλοσοφία ἐκίνει τὴν μεγάλην διάνοιαν καὶ ἐθέρμαινε τὴν λεοντώδη καρδίαν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν, κατέθραυον τὰς ἀνικήτους τῶν Λακεδαιμονίων παρατάξεις καὶ ἐνεπίμπλαντο τηλικαύτης φιλοτιμίας καὶ φρονήματος, ὥστε οὐδὲν ἐπίγειον ἀγαθὸν ἐθεώρουν ἀντάξιον τῆς δόξης τοῦ ἡγεῖσθαι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ εἰκότως, διότι ὅπου ἂν ἅψηται ἡ φιλοσοφία φύσεως ἀνθρωπίνης, ὅσον καὶ ἂν εἶνε αὕτη ταπεινή, θὰ ἐξυψώσῃ καὶ θείου πυρὸς αὐτὴν θὰ πληρώσῃ.

Ὅτε ὁ μέγας τῆς ἀριστοτόκου Μακεδονίας υἱὸς ἡγεῖτο 30000 Ἑλλήνων καὶ δι' αὐτῶν κατέλυε τὴν παντοδύναμον τοῦ μεγάλου Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου κληρονομίαν καὶ ἐξέτεινε τὴν δόξαν τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων μέχρι τοῦ Γάγγου, ἐν ποίῳ στρατοπέδῳ τῶν διαμαχομένων εὑρίσκετο ἡ φιλοσοφία ;

Ὅτε «παρὰ τὰν εὔυδρον ἀκτὰν Ἱμέρα» οἱ τοῦ Δεινομένους παῖδες, Γέλων καὶ Θήρων, «ὕμνον ἐδέξαντο ἀμφ' ἀρετᾷ» κατατροπώσαντες τὸν Ἀμίλκαν μετὰ τῶν 30 αὐτοῦ μυριάδων πολεμιστῶν, μετὰ τίνων εἰργάζετο ἡ φιλοσοφία ;

Ὅτε ὁ Ἀφρικανὸς καὶ Νομαντῖνος Σκιπίων ἐδόξαζε τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα καὶ παρέδιδεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπαρχίας κράτη ἀρχαῖα καὶ ἰσχυρά, παρὰ τίνι τῶν διαγωνιζομένων θὰ συνήντα τις τὸν στωϊκὸν φιλόσοφον Παναίτιον ;

Ὅτε ὁ Ἀριστόνικος ἐλάμβανε τὸ οὐρανόμηκες ἐκεῖνο ὕψος, ἵν' ἀντιμετρηθῇ πρὸς τὴν κοσμοκράτειραν Ῥώμην, καὶ συνέτριβε μεταξὺ Σμύρνης καὶ Ἐλαίας τοὺς φοβεροὺς αὐτῆς λεγεῶνας, ποῖος παρεῖχεν εἰς τὴν μικρὰν αὐτοῦ στρατιὰν τὴν ἀπαράμιλλον ἐκείνην ἀνδρείαν; Βεβαίως ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία, ἡ ἐμπνεύσασα εἰς τὸν Ἀριστόνικον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν ὑψηλὴν καὶ φιλάνθρωπον ἰδέαν νὰ ἱδρύσῃ τὴν Ἡλιούπολιν, ἤτοι πολιτείαν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων, τῆς ἰσότητος καὶ ἀγάπης ἑδραζομένην, ἥτις omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, servos, reges, exules. non eligit domum nec censum, nudo homine contenta est (Seneca de Benef. III, 18).

Τίς ἐπλήρου τὴν ψυχὴν τοῦ Κικέρωνος τηλικούτου φρονήματος, ὥστε νὰ καταφρονῇ τῶν πανταχοῦ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἱσταμένων ὑπὸ τοῦ Κατιλίνα παγίδων ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς πολιτείας ;

Τίς ἐπλήρου τὴν καρδίαν τῶν Γράκχων τηλικαύτης τόλμης καὶ φιλανθρωπίας, ὥστε νὰ ἀναλάβωσιν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος ἀγῶνα, οὗ ἐγίνωσκον, ὅτι θὰ ἔπιπτον θύματα;

Ἐν ταῖς μάχαις οἱ μὲν ἀφιλόσοφοι τῶν βαρβάρων ἄρχοντες εὑρίσκοντο ἠσφαλισμένοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατεύματος, οἱ δὲ τῶν φιλοσοφούντων Ἑλλήνων ἡγεμόνες ἐμάχοντο ἐν ταῖς πρώταις τάξεσι. Ποῖος λοιπὸν γινώσκει νὰ καταφρονῇ τῶν κινδύνων ἡ φιλοσοφία, ἢ ἡ βαρβαρότης ;

Ἐὰν ἐπισκοπήσωμεν τὰ μεγάλα τῶν Γάλλων καὶ Γερμανῶν στρατόπεδα κατὰ τὸ 1870, ποῦ θὰ εὕρωμεν τοὺς φιλοσοφοῦντας, ἐν τοῖς ἐνδόξοις νικηταῖς ἢ ἐν τοῖς δι' ἔλλειψιν ζωμοῦ ἐθελοκακοῦσιν ;

Φιλόσοφος ἦτο Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ὅστις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς ἰδίας πατρίδος κατὰ τοῦ τυράννου συνομόσας καὶ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀτυχήσας ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ ἐβασανίζετο, ἵνα ἐξείπῃ τοὺς συνενόχους, ὁ δέ, ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων ἡττηθεὶς ἀτιμάσῃ τὴν φιλοσοφίαν, ἀποτραγὼν τὴν γλῶσσαν ἀπέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ τυράννου.

Φιλόσοφος ἦτο ὁ μέγας Ἀρχύτας ὁ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ πάσῃ ἀρετῇ θαυμαζόμενος, ὁ ἑπτάκις στρατηγήσας καὶ οὐδέποτε ἡττηθείς.

Μετὰ φιλοσόφων συνέζη καὶ φιλοσοφικοῦ ἐξάρματος μετεῖχον οἵ τε λόγοι καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἀπὸ τοῦ βήματος ἀστράπτοντος καὶ βροντῶντος καὶ συγκυκῶντος τὴν Ἑλλάδα ὀλυμπίου Περικλέους. Τῆς νέας ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀρχῆς τοῦ Ἀναξαγόρου, ὅτι νοῦς ἐστιν ὁ τὸ πᾶν διακοσμήσας, ἐμφορηθεὶς ὁ Περικλῆς διενοήθη νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὴν ἐν τῇ πολιτικῇ καθιστῶν νοῦν καὶ διακοσμητὴν τῆς ὅλης Ἑλλάδος τὰς Ἀθήνας.

Φιλόσοφος ἦτο ὁ πᾶν τῶν Θηβῶν τὸ μεγαλεῖον ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ ψυχῇ ἐγκλείων Ἐπαμεινώνδας.

Φιλόσοφος ἦτο ὁ Μέλισσος ὁ ἔνδοξος τῶν Σαμίων ναύαρχος, ὁ τῷ 442 ἐν ναυμαχίᾳ τὸν ἀήττητον Περικλέα νικήσας.

Ἡ φιλοσοφία ἐγαλούχησε καὶ ἐξέθρεψε τὸν ἀνδρειότατον τῶν Ἑλλήνων, τὸν ἀνὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐξαπλώσαντα.

Τῆς φιλοσοφίας ἱερεὺς καὶ μυσταγωγὸς ἦτο ὁ Μάρκος Αὐρήλιος· αὐτῆς Φριδερίκος ὁ μέγας· αὐτῆς τρόφιμοι ἦσαν τὰ εὐγενῆ τῆς Κορνηλίας τέκνα. Καὶ ἵνα κατ' Ἐμπεδοκλέα εἴπω :

> ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
> ἀίδιον, πλατέεσσι κατεσφρηγισμένον ὅρκοις,

ἵνα ἡ γνῶσις πάντων κρατῇ, πάντων ἀνάσσῃ, πᾶσι σημαίνῃ, πάντων θεμιστεύῃ.

Πάντες οἱ ἀξιάγαστοι καὶ πολυύμνητοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολιτικοὶ χαρακτῆρες εἶνε τρόφιμοι τῆς φιλοσοφίας. Πᾶσαι αἱ θαυμασταὶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς βάθος συγκινοῦσαι ἢ τὴν φαντασίαν αὐτοῦ εἰς ἄκρον ἐξάπτουσαι πολιτικαὶ πράξεις ὑπ' ἀνδρῶν φιλοσοφούντων ἐπράχθησαν. Οἱ ἀνδρειότατοι, οἱ ἐγκρατέστατοι, οἱ σωφρονέστατοι, οἱ φιλανθρωπότατοι, οἱ ἐπινοητικώτατοι, ἑνὶ λόγῳ οἱ τελειότατοι τῶν ἀνθρώπων ἀνήκουσιν εἰς τοὺς τροφίμους τῆς φιλοσοφίας. Πᾶσαι αἱ μετ' εὐλογιῶν καὶ ἐγκωμίων ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονευόμεναι ἀρχαὶ εἶνε ἀρχαὶ ἀνδρῶν φιλοσοφούντων.

Ὁ τύραννος τῆς Κορίνθου Περίανδρος, ὁ αἰσυμνήτης τῆς Μυτιλήνης Πιττακός, ὁ τῆς τῶν Ἀκραγαντίνων δημοκρατίας προστάτης Ἐμπεδοκλῆς, ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων Σόλων, ὁ προστάτης τῆς τῶν Ἀθηναίων δημοκρατίας Περικλῆς, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ Φριδερίκος ὁ μέγας, ἦσαν σοφοὶ ἢ τῆς φιλοσοφίας τρόφιμοι. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ὅ,τι κέκτηται τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἱστορία μέγα, ὅ,τι ὑψηλόν, ὅ,τι θεῖον, τῆς φιλοσοφίας εἶνε καρπὸς ἀγλαός. Θὰ ἦτο δ' ἀνάγκη ν' ἀνελίξω ἐνώπιον ὑμῶν πᾶσαν τῆς φιλοσοφίας τὴν ἱστορίαν, ἵνα δείξω πάντας τοὺς ἀνεκτιμήτους αὐτῆς θησαυρούς, πάντα τὰ ὑπὲρ τῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου τρόπαια αὐτῆς.

Ἡ κατηγορία ἄρα, ὅτι ἡ φιλοσοφία ταπεινοῖ καὶ ἐκφαυλίζει τοὺς χαρακτῆρας ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἱστορίας τόσον ἄδικος, ὥστε ἀνάλογον κατὰ τὴν ἀδικίαν ἔχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ μόνην τὴν κατηγορίαν, ὅτι ὁ Σωκράτης διέφθειρε τοὺς νέους.

Ἡ κατηγορία αὕτη δὲν εἶνε μόνον ἱστορικῶς ἀσύστατος, ἀλλὰ καὶ λογικῶς ἐσφαλμένη.

Τὸ ὑπὲρ πατρίδος, ὑπὲρ πατρῴων ἱερῶν, ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τῶν προγόνων θηκῶν ἐθέλειν ἀποθνήσκειν καὶ πᾶσαν θυσίαν ὑπομένειν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐννοίας, ἣν ἔχει τις περὶ τῶν πραγμάτων τούτων. Ὅσῳ ὑψηλοτέραν ἔχει τις ἔννοιαν περὶ τῶν περιεχομένων τούτων τῆς ἐννοίας πατρίδος, τοσούτῳ ἰσχυροτέρα θὰ εἶνε καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη αὐτοῦ, τοσούτῳ προθυμότερον θὰ προσφέρῃ ἑαυτὸν θυσίαν εἰς τὸν ἱερὸν τῆς πατρίδος βωμόν. Ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη καὶ ἐθελοθυσία μετρεῖται ἄρα τῷ μέτρῳ τῆς γνώσεως τῆς ἐννοίας αὐτῆς.

Ἀλλὰ τίς ἄλλος πλὴν τῆς φιλοσοφίας παρέχεται σαφῆ καὶ καθαρὰν τὴν γνῶσιν τῶν ἐννοιῶν τούτων; Τίς ποτ' ἐδυνήθη νὰ εἴπῃ περὶ αὐτῶν σεμνότερα καὶ μεγαλειότερα καὶ συγκινητικώτερα τῶν φιλοσόφων; Τίς ποτε ἐφάνη προθυμότερος τῶν φιλοσόφων νὰ καθαγιάσῃ τὴν ὑπὲρ πατρίδος διδασκαλίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος; Τίς ποτε ἔπεσεν ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης εὐτυχέστερος καὶ μακαριώτερος ἐκείνων, οἵτινες φιλοσοφικὴν γνῶσιν τοῦ πράγματος εἶχον, ὑπὲρ οὗ ἐμάχοντο; Τίς ἐξεστράτευσε προθυμότερον τῶν φιλοσοφικῶς περὶ πατρίδος διανοουμένων; Τὸ ἀπὸ σκοτεινῶν ἀντιλήψεων δρᾶν καὶ μάχεσθαι παρέχει μέν πως θράσος καὶ αὐθάδειαν, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον τὰ πράγματα εὐροοῦσι, μετατρέπεται δὲ εἰς τὴν ἀντίθετον δειλίαν καί παντελῆ ἀδυναμίαν εὐθὺς ὡς προσκόμματα καὶ δυσχέρειαι ἀναφανῶσιν. Ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ τριακόσιοι ἐν Θερμοπύλαις ἔχοντες φιλοσοφικὴν γνῶσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, ὅτι δῆλα δὴ τῇ πατρίδι

ἐγεννήθησαν, ὅτι δι' αὐτὴν ζῶσι καὶ ὅτι τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐν παρατάξει γενναίως ἀποθανεῖν εἶνε ὁ λαμπρότατος καὶ πρεπωδέστατος ἀνδρὶ Σπαρτιάτῃ κόσμος, αὐτὸς μὲν προσφέρει ἑαυτὸν καὶ τοὺς τριακοσίους ὁλοκαύτωμα εἰς τὴν πιστὴν τῶν νόμων τῆς πατρίδος τήρησιν, τοὺς δὲ μεθ' ἑαυτοῦ ὄντας λοιποὺς Ἕλληνας ὡς μὴ ὑποχρέους εἰς ταύτας τὰς φιλοσοφικὰς τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ἀρχάς, ἀπέπεμψεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν περὶ πατρίδος φιλοσοφίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀποθάνωσιν.

Οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ τὸν β' μεσσηνιακὸν πόλεμον (645 — 628) ἡττῶντο ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, διότι τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν δὲν ἐθέρμαινεν οὐδὲ διεφώτιζε καθαρὰ καὶ διαυγὴς τοῦ ἔργου αὐτῶν ἀντίληψις. Ἀλλ' ὅτε ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ὁ Ἀφιδναῖος Τυρταῖος ἀνέλυσε καὶ διεσάφησε φιλοσοφικῶς τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος, ὅτε ἐζωγράφησεν αὐτοῖς διὰ χρωμάτων ζωηροτάτων τὴν στυγερὰν δουλείαν καὶ τὰ δεινὰ αὐτῆς ἐπακόλουθα διὰ θαυμαστῆς φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως, ὅτε ἐδίδαξε τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα πάντων καὶ τὰ τῆς ἀκμαίας νεανικῆς ἡλικίας πρὸς τὴν γεροντικήν, οἱ πρότερον νικηταὶ μετετράπησαν εἰς ἡττημένους καὶ οἱ πρότερον ἡττημένοι ἀπέβησαν περιφανέστατοι νικηταί. Δὲν ἦσαν οἱ αὐτοὶ Σπαρτιᾶται καὶ πρότερον; οὐχί· διότι πρότερον ἦσαν γενναία μὲν καὶ δραστηρία, ἀλλὰ τυφλὴ καὶ ἀόμματος μᾶζα, διότι ἐστερεῖτο τοῦ θείου ἐκείνου πυρός, τοῦ ζωογονοῦντος τὴν ἄψυχον ὕλην· ἔλειπε τὸ θεῖον φῶς τὸ περιλάμπον καὶ διαφωτίζον καὶ διαυγάζον καὶ φωτεινὰ καθιστῶν πάντα, ἔλειπεν ἐν μιᾷ λέξει ἡ φιλοσοφία, ἡ φιλοσοφικὴ διανόησις. Ἡ γνῶσις λοιπὸν παρέχει ψυχὴν εἰς τὰ ἄψυχα σώματα, ἡ γνῶσις ὀμματοῖ τὰς τυφλὰς δυνάμεις, ἡ γνῶσις διαφωτίζουσα τὰ φοβερὰ σκότη καθοδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον διὰ φωτεινοτάτων καὶ θελκτικωτάτων ὁδῶν, ἡ γνῶσις θερμαίνει καὶ ζωογονεῖ τὴν ψυχρὰν καὶ ἀδρανῆ ὕλην. Τῆς δὲ πανσθενοῦς γνώσεως πάροχος εἶνε ἡ φιλοσοφία.

Οἱουδήποτε φιλοσοφικοῦ συστήματος ὀπαδὸς καὶ ἂν εἶνε ὁ πολίτης, αὐτὸς θὰ τρέφῃ μείζονα στοργὴν πρὸς τὴν πατρίδα, θὰ εἶνε ἑτοιμότερος πρὸς θυσίας, θὰ προσφέρῃ πολυτιμοτέρας ὑπηρεσίας ἢ ὁ ἀφιλοσόφητος.

Ἐὰν εἶνε τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὀπαδός, ἐπειδὴ ὁ ὑλικὸς καὶ φθαρτὸς οὗτος κόσμος εἶνε ἀπότυπον τοῦ νοητοῦ καὶ ἀφθάρτου, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δι' ἰδίαν ἁμαρτίαν ἐξέπεσεν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ θείου ἐκείνου κόσμου καὶ οἱονεὶ ἐν εἱρκτῇ ἐνταῦθα διατελεῖ, σκοπὸς αὐτοῦ εἶνε

ν' ἀπαλλαγῇ τῶν αἰσχρῶν τούτων δεσμῶν καὶ γένηται πάλιν τοῦ νοητοῦ ἐκείνου κόσμου πολίτης.

Ἀλλ' ὁ προβιβασμὸς οὗτος δὲν εἶνε ἄλλως δυνατὸς ἢ διὰ τῆς ἐξαγνίσεως τῆς αὐθαιρέτου βουλήσεως διὰ τῆς τελειώσεως, διὰ τῆς θεώσεως. Αὕτη δὲ ἡ τελείωσις καὶ θέωσις δὲν ἐπιτυγχάνεται ἄλλως ἢ διὰ πολιτείας καλῶς ὠργανωμένης. Ταύτην ἄρα τὴν πολιτείαν τὴν παρέχουσαν ἡμῖν τὴν κλίμακα τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως ὀφείλομεν ὡς πολῖται νὰ ὑπερασπίζωμεν διὰ παντὸς ὅ,τι ἔχομεν πολυτιμότατον. Ἐντεῦθεν τὰ ἀνυπερβλήτου φιλοπατρίας γέμοντα θεσπέσια ἐκεῖνα ῥήματα: «Μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρὶς καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις, τοῖς νοῦν ἔχουσι, καὶ σέβεσθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπείκειν καὶ θωπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν ἢ ποιεῖν ἃ ἂν κελεύῃ, καὶ πάσχειν ἐάν τι προστάττῃ παθεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, ἐάν τε τύπτεσθαι, ἐαν τε δεῖσθαι, ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέον ταῦτα, καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχει, καὶ οὐχὶ ὑπεικτέον οὐδὲ ἀναχωρητέον οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πανταχοῦ ποιητέον ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις καὶ ἡ πατρίς . . . βιάζεσθαι δ'οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα».

Αὕτη ἡ φιλοσοφία θὰ ἦτο ἐπιζημία τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει; Ἀλλ' ἴσως ἡ Περιπατητική! ἴδωμεν.

Ἐγγενὴς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει εἶνε, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἡ δίωξις τῆς εὐδαιμονίας. Πᾶσα ἀνθρωπίνη κίνησις καὶ ἐνέργεια σκοπὸν ἔχει τὴν εὐδαιμονίαν. Ἀλλὰ τί εἶνε αὕτη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις; Εἶνε ζωή τις· αὕτη δὲ ἡ ζωὴ εἶνε ψυχῆς ἐνέργεια καὶ πρᾶξις μετὰ λόγου· ἡ δὲ τελειότης καὶ τὸ κάλλος τῆς ζωῆς ταύτης εἶνε ἡ εὐδαιμονία, τελειοῦται δὲ αὕτη διὰ τῆς ἀρετῆς. Τὸ ἄκρον ἄρα ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε ἡ ἀρετή· διότι δι' αὐτῆς τελειοῖ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ ἐξικνεῖται εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, τὴν εὐδαιμονίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνέργεια εἶνε διττὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτική, διττὴ θὰ εἶνε καὶ ἡ ἀρετή, δι' ἧς ἡ ἐνέργεια τελειοῦται, ἤτοι θεωρητική τε καὶ πρακτική· καὶ ἡ μὲν θεωρητικὴ ἐνέργεια εἶνε τὸ ἄριστον καὶ ἥδιστον καὶ ἀποτελεῖ τὸ πολυτιμότατον μέρος τῆς εὐδαιμονίας, ἡ δὲ πρακτικὴ ἢ ἠθικὴ ἀρετὴ τὸ δεύτερον οὐσιῶδες αὐτῆς μέρος (Τσελλ. Σύνοψις τῆς ἱστ. τῆς ἑλλ. φιλοσοφίας 177).

Μάτην ἄρα θὰ ζητῶμεν ὑπὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐλαυνόμενοι τὴν

εὐδαιμονίαν· οὐδαμοῦ θὰ εὕρωμεν αὐτήν, ἐὰν μὴ πρότερον κατορθώσωμεν τὰς ἀρετὰς ταύτας. Ἐὰν ἄρα θέλωμεν νὰ γενώμεθα εὐδαίμονες, ἀνάγκη νὰ καταστήσωμεν ἑαυτοὺς σώφρονας, σοφούς, ἀνδρείους, φίλους, εὐσεβεῖς κτλ. Ταύτας δὲ τὰς ἀρετὰς οὔτε ἄλλοθί που ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας δύναταί τις νὰ προσκτήσηται, οὔτε ἀλλαχοῦ που ἐκτὸς αὐτῆς δύναται ν' ἀσκήσῃ καὶ εἰς τελειότητα προαγάγῃ. Ἀλλὰ πασῶν τῶν κοινωνιῶν τελειοτάτη εἶνε ἡ πολιτεία, ἡ πατρίς. Ὁ ζητῶν ἄρα νὰ συλλάβῃ τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ διωκομένην εὐδαιμονίαν ὀφείλει νὰ μάχηται ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀνδρειότατα, νὰ συμπάσχῃ τοῖς παθήμασι καὶ νὰ συγχαίρῃ ταῖς εὐπραγίαις αὐτῆς· διότι ἐν αὐτῇ δύναται νὰ ἀσκηθῇ καὶ τελειωθῇ ἡ ἀρετή· ἐν αὐτῇ δύναται ἡ ἀνδρεία νὰ παραγάγῃ Ἀλεξάνδρους καὶ Ἐπαμεινώνδας, ἡ φιλία Δάμωνας καὶ Φιντίας, Ὀρέστεις καὶ Πυλάδας, ἡ σωφροσύνη Ἀντισθένεις, ἡ εὐσέβεια Σωκράτας· ἐν αὐτῇ πᾶσα ἀρετὴ δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα.

Μία καὶ μόνη ἄρα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν φέρει ὁδός, ἡ τελεία ἀρετή, τελειοῦται δὲ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐντεῦθεν εὐκόλως κατανοοῦμεν τὸν μέγιστον τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐνθουσιασμόν, τὴν ἄπειρον πρὸς αὐτὴν τιμὴν καὶ τὸν ἐξαίσιον εἰς αὐτὴν ὕμνον.

Ἀρετά, πολύμοχθε γένει βροτείῳ,
θήραμα κάλλιστον βίῳ,
σᾶς πέρι, παρθένε, μορφᾶς
καὶ θανεῖν ζαλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος
καὶ πόνους τλῆναι μαλεροὺς ἀκάμαντας·
τοῖον ἐπεὶ φρένα βάλλεις
ἄρπυν ἐς ἀθάνατον χρυσοῦ τε κρείσσω
καὶ γανέων μαλακαυγήτοιό θ' ὕπνου·
σεῦ δ' ἕνεχ' οὐ'κ Διὸς Ἡρακλέης Λήδας τε κοῦροι
πολλ' ἀνέτλαν σὰν ἐπ' ἔργοις
ἀναγορεύοντες δύναμιν.
σοῖς δὲ πόθοις Ἀχιλεὺς Αἴας τ' Ἀίδαο δόμους ἦλθον·
σᾶς δ' ἕνεκεν φιλίου μορφᾶς Ἀταρνέος ἔντροφος ἀελίου χήρωσεν αὐγάς·
τοιγὰρ ἀοίδιμος ἔργοις, ἀθάνατόν τέ μιν αὐξήσουσι Μοῦσαι
Μναμοσύνας θύγατρες, Διὸς ξενίου σέβας ἀσκοῦσαι φιλίας τε γέρας βεβαίου.

Εἶνε ἡ φιλοσοφία αὐτη ἐπιβλαβὴς τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει; Ἀλλ' ἴσως ἡ τῶν Στωϊκῶν. Ἴδωμεν.

Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς φιλοσοφία εἶνε ἀρετῆς ἄσκησις. Διὰ τῆς ἀρετῆς καθίσταται ὁ ἄνθρωπος ἀνεξάρτητος καὶ εὐδαίμων. Καὶ αὐτὴν τὴν γνῶσιν διὰ τὴν ἀρετὴν ἐζήτουν οἱ Στωϊκοί. Ἐὰν ἔχῃ ὁ θεωρητικὸς βίος ἀξίαν τινά, αὕτη εἶνε, ὅτι προάγει τὸν ἠθικὸν βίον. Γνῶσις

καὶ ἠθικότης, φιλοσοφία καὶ ἄσκησις ἀρετῆς, σοφὸς καὶ ἐνάρετος θεωροῦνται ταυτοσήμαντα. (Τσελλ. Σύνοψ. ἱστορ. τῆς ἑλλ. φιλοσ. σελ. 195).

Τῷ ζῴῳ πάντων οἰκειότατον εἶνε ἡ σύστασις αὐτοῦ καὶ ἡ ταύτης συνείδησις· πρώτη δὲ ὁρμὴ αὐτοῦ εἶνε ἡ ἐπὶ τὸ τηρῆσαι ἑαυτὸ ἤ, ὡς νῦν λέγομεν, ἡ πρὸς αὐτοσυντηρησίαν. Ὁ ἄνθρωπος ἐπειδὴ μετέχει τῆς καθαρωτάτης καὶ εὐγενεστάτης μοίρας τοῦ θείου πυρός, ἥτις κατέπεσεν ἐκ τοῦ αἰθέρος κατὰ τὴν πρώτην τῶν ἀνθρώπων σύστασιν, εἶνε φύσις λογική· τὸ οἰκειότατον αὐτῷ εἶνε ἡ λογικὴ αὐτοῦ σύστασις καὶ ἡ ταύτης συνείδησις, πρώτη δὲ ὁρμὴ ἡ ἐπὶ τὸ τηρῆσαι τὴν λογικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν. Τέλος ἄρα τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε τὸ ζῆν συμφώνως πρὸς ταύτην τὴν λογικὴν αὐτοῦ φύσιν· τοῦτο δὲ εἶνε τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν· τὸ δὲ κατ' ἀρετὴν ζῆν εἶνε ἡ εὐδαιμονία.

Ἐπειδὴ ἐκ πάντων τῶν ζῴων μόνος ὁ ἄνθρωπος ἅτε λογικὸς ὢν νοεῖ τὸν διὰ παντὸς τοῦ κόσμου διήκοντα λόγον καὶ ἀνευρίσκει, ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ ἀνθρώποις ἐνοικεῖ ὁ αὐτὸς θεῖος λόγος, ἡ κατὰ λόγον ἐνέργεια, ἤτοι ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ εἶνε ἄρα διττόν τι, τὸ ὑποτάσσεσθαι καὶ ἀκολουθεῖν τοῖς νόμοις τῆς φύσεως καὶ τὸ ἔχειν φυσικὴν τὴν ὁρμὴν πρὸς κοινωνίαν.

Οὕτω δ' ἔχομεν δύο βλαστοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς κοινῆς ῥίζης, ὧν οἱ γενναῖοι καρποὶ εἶνε τοῦτο μὲν χαρακτῆρες ἰδιωτικοὶ ἀξιοθαύμαστοι, τοῦτο δὲ χαρακτῆρες πολιτικοὶ μέγιστοι.

Ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς Στοᾶς, ὅτι εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε τὸ ἐνεργεῖν συμφώνως πρός τε τὸν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸν ἐν τῷ παντὶ λόγον, καθίστησιν αὐτὸν ἀνεξάρτητον παντὸς ἐξωτερικοῦ, στρέφει αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν καὶ ποιεῖ νὰ ζητῇ ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ νὰ θεωρῇ αὐτάρκη τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν. Ὅθεν αἴρεται ὁ τῆς Στοᾶς ὀπαδὸς ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ θεωρῇ ἀγαθὰ μήτε τὴν ἡδονήν, μήτε τὸν πλοῦτον, μήτε τὴν ἰσχύν, μήτε τὴν εὐδοξίαν, μήτε τὴν εὐγένειαν, μήτε τὸ κάλλος, μήτε τὴν ὑγίειαν, μήτε αὐτὴν τὴν ζωήν· καὶ τὰ ἐναντία δὲ τούτοις, οἷον πενίαν, ἀδοξίαν, ἀγένειαν, πόνον, ἀσθένειαν, νόσον καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον νὰ μὴ θεωρῇ κακά. Ἀγαθὰ εἶνε τῷ Στωϊκῷ μόναι αἱ ἀρεταί, κακὰ δὲ μόναι αἱ κακίαι. Καὶ αἱ μὲν ἀρεταὶ εἶνε ἐπιστῆμαι, αἱ δὲ κακίαι ἄγνοιαι.

Τὸ λογικῶς νοεῖν καὶ λογικῶς βούλεσθαι, τὴν κατὰ λόγον νόησιν καὶ τὴν κατὰ λόγον βούλησιν θεωρεῖ ἡ Στοὰ οὕτω στενῶς συνδεδεμένα, ὥστε οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἀμφιγνοοῦσι ποῦ νὰ θέσωσι τὸ κέν-

τρον τῆς βάρους, ἐν τῇ κατὰ λόγον νοήσει ἢ ἐν τῇ κατὰ λόγον βουλήσει· διὸ ὁ μὲν Ζήνων ῥίζαν πασῶν τῶν ἀρετῶν θεωρεῖ τὴν φρόνησιν, ὁ δὲ Κλεάνθης τὸν τόνον ἢ τὴν ἰσχὺν τῆς ψυχῆς καὶ ὁ Χρύσιππος τὴν σοφίαν. Ἐντεῦθεν μὲν ὡς ἀπὸ κοινῆς πηγῆς πηγάζουσιν αἱ πρῶται ἀρεταί, ἡ φρόνησις, ἡ ἀνδρεία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐγκράτεια· ἐκ δὲ τῆς ἀγνοίας αἱ πρῶται κακίαι, ἡ ἀφροσύνη, ἡ δειλία, ἡ ἀδικία, ἡ ἀκολασία. Αἱ ἀρεταὶ εἶνε κατ' αὐτοὺς ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ὁ ἔχων μίαν ἔχει πάσας καὶ ὁ κατὰ μίαν πράττων κατὰ πάσας πράττει· «εἶνε γὰρ αὐτῶν τὰ θεωρήματα κοινά· τὸν γὰρ ἐνάρετον θεωρητικόν τ' εἶναι καὶ πρακτικὸν τῶν ποιητέων· τὰ δὲ ποιητέα καὶ αἱρετέα ἐστὶ καὶ ὑπομενητέα καὶ ἐμμενητέα καὶ ἀπονεμητέα· ὥστε εἰ τὰ μὲν αἱρετικῶς ποιεῖ, τὰ δὲ ὑπομενητικῶς, τὰ δὲ ἀπονεμητικῶς, τὰ δὲ ἐμμενητικῶς, φρόνιμός τ' ἐστι καὶ ἀνδρεῖος καὶ δίκαιος καὶ σώφρων». Οὔτε ἄρα τέλειος ἀνὴρ εἶνε ὁ μὴ πάσας ἔχων τὰς ἀρετάς, οὔτε πρᾶξις τελεία δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ μὴ κατὰ πάσας τὰς ἀρετὰς πραττομένη. Ἡ ἀρετὴ εἶνε recta ratio ἢ animus quodammodo se habens, εἶνε τόνος, ἰσχὺς καὶ κράτος τῆς ψυχῆς, εἶνε δύναμις τῆς βουλήσεως ἐπὶ τῆς φρονήσεως στηριζομένης. Οὔτε ἀρετὴ χωρὶς ἐπιστήμης, οὔτε ἐπιστήμη ἄνευ ἀρετῆς δύναται νὰ νοηθῇ. Ἐνάρετος εἶνε ἡ πρᾶξις οὐχὶ ὅταν εἶνε καθ' ἑαυτὴν καλή, ἀλλ' ὅταν πηγάζῃ ἐξ ἀγαθῆς βουλήσεως· voluntas est quae apud nos ponit officium (Sen. Benef. VI, 3). Ἀληθὴς δὲ καθηκόντων ἐκπλήρωσις εἶνε μόνη ἡ ἐκ τελείου ἠθικοῦ χαρακτῆρος ἐκπηγάζουσα (Zeller, Die Phil. d. Gr. IV, 245). Ἀρετῆς καὶ κακίας οὐδὲν παραδέχονται μεταξύ. Ὥσπερ τὸ ξύλον εἶνε ἢ ὀρθὸν ἢ στρεβλόν, οὕτως ἀνάγκη νὰ εἶνέ τις ἢ δίκαιος ἢ ἄδικος. Πᾶν ἀγαθὸν εἶνε ἐν τῇ ἀκρότητι αὐτοῦ αἱρετόν, καὶ οὔτε ἄνεσιν, οὔτε ἐπίτασιν ἐπιδέχεται· «πᾶν γὰρ ψεῦδος ἐπίσης ψεῦδος συμβέβηκε· πάντα γὰρ ἔστι τέλεια, δι' ὅπερ οὔτ' ἐλλείπειν, οὔθ' ὑπερέχειν δύναιτ' ἂν ἀλλήλων». Ὅπως ἡ ἀλήθεια δὲν ἐπιδέχεται βαθμούς, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ ψεύδει, οὐδ' ἐν τῇ ἀπάτῃ, οὐδ' ἐν τῷ ἁμαρτήματι χωρεῖ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. «Καὶ γὰρ ὁ ἑκατὸν σταδίους ἀπέχων Κανώβου καὶ ὁ ἕνα, ἐπίσης οὐκ εἰσὶν ἐν Κανώβῳ» (Διογ. VII, 120 πρβλ. καὶ Πλουτ. περὶ τῶν κοιν. ἐνν. X, 4). Ὁ ἐνάρετος ἢ σοφὸς — διότι ἀρετὴ καὶ σοφία ταὐτὸν — εἶνε σκεῦος τελειότητος· διότι τῇ μὲν φρονήσει αὐτοῦ ἕπεται εὐβουλία καὶ σύνεσις, τῇ δὲ σωφροσύνῃ εὐταξία καὶ κοσμιότης, τῇ δὲ δικαιοσύνῃ ἰσότης καὶ εὐγνωμοσύνη, τῇ δὲ ἀνδρείᾳ ἀπαραλλαξία καὶ εὐτονία. Μόνοι δὲ οἱ ἐνάρετοι ἢ σοφοὶ εἶνε ἐλεύθεροι, πᾶς δ' ἄφρων δοῦλ

λος. Αὐτοὶ μόνοι εἶνε ἀνδρεῖοι, ἀπαθεῖς, ἄτυφοι, αὐστηροί, ἀκίβδηλοι, φυλακτικοὶ τοῦ ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτοὺς παριστάναι, ἄπλαστοι, ἀπράγμονες πρὸς τὸ πράττειν παρὰ τὸ καθῆκον, θεῖοι, ἔχουσι γὰρ ἐν ἑαυτοῖς οἱονεὶ Θεόν, θεοσεβεῖς, ὅσιοι, δίκαιοι, μόνοι ἱερεῖς· μόνοι αὐτοὶ σέβονται ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ μετὰ τοὺς θεοὺς τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφούς, ἔχουσι τὴν πρὸς τὰ τέκνα φιλοστοργίαν φυσικήν. Ὁ σοφὸς ποιεῖ πάντα καλῶς καὶ τῶν σοφῶν εἶνε πάντα. Αὐτοὶ μόνοι εἶνε ὡραῖοι, διότι ἡ ἀρετὴ μόνη εἶνε ἀληθῶς ὡραία καὶ ἀξιέραστος· αὐτοὶ μόνοι ὡς ἀνενδεεῖς καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ κεκτημένοι εἶνε πλούσιοι καὶ εὐτυχεῖς· αὐτοὶ μόνοι βασιλεῖς, στρατηγοί, κυβερνῆται, αὐτοὶ μόνοι ῥήτορες, ποιηταί, προφῆται, αὐτοὶ ἐπιδεκτικοὶ εὐγνωμοσύνης, ἀγάπης, φιλίας καὶ ἑνὶ λόγῳ ὁ σοφὸς εἶνε ὁ ἁπλῶς τέλειος, ὁ ἁπλῶς ἀπαθὴς καὶ ἀνενδεής, ὁ ἁπλῶς εὐτυχής.

Οὕτω δὲ χωροῦσα αἴρεται ἡ Στοὰ εἰς ἀπρόσβατα ἠθικὰ ὕψη. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἠθικοῦ τούτου ὕψους ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀποβλέποντες οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς τηλικαύτην εὑρίσκουσι τὴν τούτων ἀδυναμίαν πρὸς τοιαύτην ἔξαρσιν, ὥστε ὁ Χρύσιππος οὔτε ἑαυτὸν ἀποφαίνει σπουδαῖον, οὔτε τινὰ τῶν γνωρίμων καὶ καθηγεμόνων τῆς σχολῆς. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Σωκράτην καὶ τὸν Διογένην καὶ τὸν Ἀντισθένην δὲν παρεδέχοντο ὡς ἐναρέτους, ἀλλὰ κατέτασσον αὐτοὺς ἁπλῶς εἰς τοὺς *προκόπτοντας*.

Ἐνταῦθα δικαίως ἀναφωνεῖ ὁ μέγιστος ἱεροφάντης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐμὸς δὲ τρισέβαστος καὶ πολυφίλητος γεραρὸς διδάσκαλος Zeller: «Ἡ ἐνάρετος βούλησις ἀπεχωρίσθη τοσοῦτον τῶν τοῦ βίου συνθηκῶν, ἀπηλλάγη οὕτω σαφῶς καὶ καθαρῶς τῶν περιορισμῶν τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος κατέστη οὕτω καθαρῶς ὄργανον τοῦ καθολικοῦ νόμου, ὥστε ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν ἐν τίνι δικαιώματι τοιοῦτον ὂν δύναται ἔτι νὰ ὀνομασθῇ ἄτομον, πῶς δύναται νὰ νοηθῇ ἔτι ὡς ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ζῶν;». Οὐδὲν ἄρα τὸ παράδοξον, ἂν ἐκ τοῦ βλαστοῦ τούτου τῆς Στοᾶς ἀνέδραμον οἱ πολυθρύλητοι ἐκεῖνοι καὶ ἀξιοθαύμαστοι ἰδιωτῶν χαρακτῆρες, οἱ Ἐπίκτητοι, οἱ Σενέκαι, οἱ Κάτωνες καὶ ἐν γένει οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ θεωρῶνται οὐδὲ τοῦ Διὸς αὐτοῦ ὕστεροι κατὰ τὴν εὐδαιμονίαν.

Ἀλλ' ἴδωμεν νῦν καὶ τὴν ἑτέραν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ὄψιν.

Οἱ ἄνθρωποι ὡς λογικὰ ὄντα ἀποτελοῦσι λογικὸν σύστημα, οὗ τὰ μέλη, ὡς τὰ τοῦ ὀργανικοῦ σώματος, εἶνε πρὸς μίαν τινὰ συνεργίαν κατεσκευασμένα. Κατανοῶν δ' ἕκαστος, ὅτι οὐχὶ αἵματος ἢ σπέρμα-

τος τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ νοῦ καὶ τῆς αὐτῆς θείας ἀπομοίρας μέτοχος ὢν τυγχάνει, ἀνευρίσκει ἑαυτὸν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ ἀνθρώποις, αἰσθάνεται διὰ τὴν συγγένειαν ταύτην φυσικὴν πρὸς αὐτοὺς ἕλξιν καὶ ἀγάπην καὶ κατανοεῖ, ὅτι πάντες «γεγόναμεν πρὸς συνεργίαν ὡς πόδες, ὡς χεῖρες, ὡς βλέφαρα, ὡς οἱ στίχοι τῶν ἄνω καὶ κάτω ὀδόντων», καὶ ὅτι τὸ ἀντιπράττειν ἀλλήλοις εἶνε παρὰ φύσιν. «Τὸ μὲν οὖν προηγούμενον ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ τὸ κοινωνικόν ἐστιν» (Μ.'Αντων., Τῶν εἰς ἑαυτὸν Γ', δ'. Β', α'. Ζ', ιγ'.). Ἡ λογικότης εἶνε ἄρα κοινωνικότης. Ἐντεῦθεν ἡ σφοδρὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κοινωνίαν ὁρμή. Ἐπειδὴ λοιπὸν πάντα τὰ λογικὰ ὄντα κατὰ κοινὸν καθολικὸν τῆς φύσεως νόμον νοοῦσι καὶ πράττουσι καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καθολικοῦ νόμου διορίζονται καὶ διὰ τοῦτο ἀναγνωρίζουσιν ἄλληλα ὡς μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν ὅλου, ἕπεται ὅτι καθῆκον ἑκάστου εἶνε τὸ προτιμᾷν τῶν ἰδίων σκοπῶν καὶ συμφερόντων τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ὅλου, τὸ ζῆν οὐχὶ δι' ἑαυτὸ ἀλλὰ διὰ τὸ κοινόν, διὰ τὴν κοινωνίαν (Cic. de fin. III, 19, 64. Zeller ἔνθ' ἀν. 284).

Συνειδὼς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτῷ, ὅτι ἡ αὐτὴ λογικὴ ψυχὴ ἐν πᾶσι τοῖς λογικοῖς οὖσιν ὑπάρχει, σύνοιδε τὴν ἑνότητα ταύτης καὶ διὰ τοῦτο προσίεται καὶ ἀγαπᾷ καὶ μετὰ σφοδρᾶς ἐσωτερικῆς ὁρμῆς φέρεται πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον λογικὰ ὄντα καὶ ἀσκεῖ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν πρὸς αὐτά. Αἰσθανόμενος δὲ προσέτι, ὅτι πᾶσιν ὁ αὐτὸς ὀρθὸς λόγος ὑπὸ τῆς φύσεως ἐδωρήθη, ὅτι ἑπομένως ὁ αὐτὸς νόμος καὶ τὸ αὐτὸ δίκαιον αὐτοῖς ἐδόθη, κατανοεῖ, ὅτι τὸ καθῆκον αὐτοῦ εἶνε νὰ θεωρῇ ἀείποτε ὡς σκοπὸν πάσης αὐτοῦ ἐνεργείας τὸ ὅλον. Συγκρίνων δὲ πάλιν ἑαυτὸν πρὸς τὰ λοιπὰ ὄντα καὶ εὑρίσκων ὅτι πάντα μὲν ταῦτα τῶν λογικῶν ἕνεκα εἶνε κατεσκευασμένα, ὡς καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου τὰ χείρω τῶν κρειττόνων ἕνεκα, τὰ δὲ λογικὰ ἕνεκα ἀλλήλων κατανοεῖ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ὡς ἀμεσώτατον πρόσταγμα τῆς φύσεως (Μ. 'Αντ. αὐτ. Ζ', νε'. Zeller αὐτ. 286). Δὲν δύναταί τις ἄρα νὰ ζῇ καθ' ἑαυτὸν χωρὶς νὰ ζῇ ὑπὲρ ἄλλων. Οὐδέποτ' ἄρα εἶνε ὁ σοφὸς ἰδιώτης· nunquam privatum esse sapientem ἔλεγε κατὰ Κικέρωνα ὁ Σκιπίων (Tusc. IV, 23, 51).

Πρὸς τὰ ζῷα διὰ τὴν ἀνομοιότητα οὐδεμίαν σχέσιν δικαίου ἔχομεν (Διογ. VII, 129), οὐδὲ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς (Πλουτ. περὶ Στωϊκῶν ἐναντ. XVI. Πρβλ. Zell. αὐτ. 286 σημ. 7), μόνον πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς (Διογ. VII, 119) δυνάμεθα ν' ἀσκήσωμεν δικαιοσύνην. «Ἐπὶ τοῦ συνδέσμου τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς

ὑπ' ἀλλήλων ὑποστηρίξεως στηρίζεται δὴ καὶ πᾶσα αὐτῶν ἡ ἐπὶ τῆς φύσεως δύναμις. Μεμονωμένος διατελῶν ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο τὸ ἀσθενέστατον τῶν πλασμάτων» (Zell. αὐτ. 287).

Ὅπως ἕκαστος εἶνε μέλος συμπληρωτικὸν τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, οὕτω καὶ πᾶσα πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλει νὰ εἶνε συμπληρωτικὴ ζωῆς πολιτικῆς, πρέπει εἴτε προσεχῶς εἴτε πόρρωθεν νὰ ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ κοινωνικὸν τέλος, εἰ δὲ μή, διασπᾷ τὸν βίον καὶ διαφθείρει τὴν ἑνότητα αὐτοῦ. Ὁ ἀκοινώνητόν τι πράττων καὶ ἑαυτὸν τοῦ ὅλου ἀποσχίζων ἀπορρίπτει ἑαυτὸν τῆς κατὰ φύσιν ἑνώσεως, κεῖται ὡς χεὶρ ἢ ποὺς ἢ κεφαλὴ τοῦ λοιποῦ σώματος ἀποκεκομμένη. Ἐὰν θεωρῇς σεαυτὸν ἁπλῶς ὡς μέρος τῆς κοινωνίας καὶ οὐχὶ ὡς ὀργανικὸν αὐτῆς μέλος, «οὔπω ἀπὸ καρδίας φιλεῖς τοὺς ἀνθρώπους· οὔπω σε καταληπτικῶς εὐφραίνει τὸ εὐεργετεῖν· ἔτι ὡς *πρέπον* αὐτὸ *ψιλὸν* ποιεῖς· οὔπω ὡς αὐτὸν εὖ ποιῶν». Κατὰ ταῦτα ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσία εἶνε εὐεργεσία πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Καὶ ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου ἐὰν ἀποσχισθῇς, λέγει ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου φιλόσοφος, ἐκπίπτεις ὅλης τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας (Μ. Ἀντ. αὐτ. Θ', κγ'. Ζ', ιγ'. Η', λδ'. ΙΑ', η'.).

Τὴν φιλίαν δογματίζει ἡ Στοὰ ὡς κοινωνίαν τῶν κατὰ τὸν βίον, καθ' ἣν χρώμεθα τοῖς φίλοις ὡς ἑαυτοῖς. Ὁ φίλος εἶνε οὐχὶ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν αἱρετὸς καὶ ἡ πολυφιλία ἀγαθόν.

Ὁ ἔρως εἶνε φιλίας καὶ οὐ συνουσίας. Ἡ ὥρα εἶνε ἀρετῆς ἄνθος. Τὸ δίκαιον εἶνε φύσει καὶ οὐχὶ θέσει, ὡς καὶ ὁ νόμος καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος.

Ὅστις ἐπιθυμῶν ἀνέχεται αἰσχροῦ πράγματος — οὗτος ποιήσει τοῦτ', ἐὰν καιρὸν λάβῃ. Κλεανθ. παρὰ Στοβ. Ἀνθ. 6,19.

Ἡ Στοά, ἥτις, ὡς εἴδομεν, πλὴν τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας πάντα τὰ ἄλλα ὡς ἀδιάφορα ἐκήρυξεν, ἀναγνωρίζει νῦν καὶ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ ἔχοντα ἀξίαν. Τοιαῦτα δέχεται τὰ περὶ ψυχήν, ἤτοι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κατὰ ταύτας πράξεις, καὶ τὰ ἐκτός, ἤτοι τὸ ἔχειν σπουδαίαν πατρίδα καὶ σπουδαῖον φίλον καὶ τὴν τούτων εὐδαιμονίαν.

Καθήκοντα εἶνε ὅσα ὁ λόγος ὑπαγορεύει νὰ πράττωμεν. Τοιαῦτα δὲ εἶνε τὸ τιμᾶν πατρίδα, γονεῖς, ἀδελφούς, τὸ συμπεριφέρεσθαι φίλοις· τὰ δ' ἐναντία τούτοις εἶνε παρὰ τὸ καθῆκον. Οὕτω δὲ μέγα ἀγαθὸν εἶνε τῇ Στοᾷ ἡ πατρὶς καὶ ὁ φίλος, ὥστε ἐπιβάλλει τὴν αὐτοχειρίαν ὑπὲρ αὐτῶν. «Εὐλόγως, λέγει, *ἐξάξει ἑαυτὸν* ὁ σοφὸς τοῦ βίου καὶ *ὑπὲρ πατρίδος* καὶ *ὑπὲρ φίλων*».

Μόνον τοιαῦτα γενναῖα, φιλάνθρωπα καὶ ὑψηλόφρονα δόγματα

ἐδύναντο νὰ μορφώσωσι τοὺς μεγάλους ἐκείνους πολιτικοὺς χαρακτῆρας, τὸν Κάτωνα αὐτόχειρα γενόμενον, ἵνα μὴ ἴδῃ τὸ δούλιον τῆς πατρίδος ἦμαρ, τὸν μέγαν Σκιπίωνα, μεγαλοφρόνως λέγοντα «οὐχ' οἷόν τε τὴν Ῥώμην πεσεῖν, Σκιπίωνος ἑστῶτος, οὐδὲ ζῆν Σκιπίωνα τῆς Ῥώμης πεσούσης», τὰ εὐγενῆ καὶ φιλάνθρωπα τῆς Κορνηλίας τέκνα, τὸν Τιβέριον καὶ Γάϊον πίπτοντας θύματα τῆς φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνην αὐτῶν. Ὅτε ὁ Γάϊος μετὰ τὸ οἰκτρὸν τοῦ προσφιλοῦς ἀδελφοῦ τέλος πρὸς τὸν καθ' ἡσυχίαν βίον ἐβουλεύθη νὰ τραπῇ, τῆς Στοᾶς τὴν ἠχηρὰν καὶ σθεναρὰν φωνήν, αὐτῆς τὸ ἐπιβλητικὸν φάσμα εἶδεν ὁ Γάϊος κατ' ὄναρ ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ ἐπιτιμῶντος καὶ παρακελεύοντος· «Τί δῆτα, ὦ Γάϊε, βραδύνεις; Οὐκ ἔστιν ἀπόδρασις, ἀλλ' εἷς ἡμῖν ἀμφοτέροις βίος, εἷς δὲ θάνατος ὑπὲρ τοῦ δήμου πολιτευομένοις πέπρωται». Τῆς Στοᾶς τρόφιμος ἦτο ὁ Λυδιάδης, ὁ τῆς Μεγαλοπόλεως τύραννος, ὅστις τηλικαύτην ἀπέδειξε φιλοπατρίαν, ὥστε κατέθηκε τὴν ἀρχὴν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Αὐτῆς ὁ Ἆγις καὶ Κλεομένης, οἵτινες καὶ τὸν βασίλειον θρόνον καὶ τὴν ζωὴν ὁλοκαύτωμα προσήνεγκον εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος. Ὁ Κλεομένης, ἐφ' οὗ τοσοῦτον ἐξήρθη ἡ Σπάρτη, ὥστε διημφισβήτει πρὸς τὴν Μακεδονίαν τὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν. Τῇ βοηθείᾳ τῆς Στοᾶς Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἀνεκαίνισε καὶ ἀνεμόρφωσε τὸ καταπεπτωκὸς τῆς Μακεδονίας κράτος καὶ ἐστερέωσε πάλιν τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν αὐτῆς. Τῆς Στοᾶς ἰδεώδης πολιτεία ἦτο ἡ Ἡλιούπολις τοῦ Ἀριστονίκου, ἥτις παρέσχεν αὐτῷ τὸ ὑπεράνθρωπον σθένος ν' ἀντιμετρηθῇ πρὸς τὴν κοσμοκράτειραν Ῥώμην. Ὁ δὲ τὴν παλαιὰν τῶν Ῥωμαίων ἀνδρείαν καὶ τὰ πολεμικὰ τρόπαια εἰς τὴν ζωὴν αὖθις ἀνακαλέσας, ὁ τὰ χρηστὰ ἤθη καὶ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀρετὴν καθόλου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἱδρύσας δὲν εἶνε ὁ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ τὸν βασίλειον θρόνον ἀναβιβάσας Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ «ἐπὶ τοῦ θρόνου σοφός», τὸ κόσμημα τῶν τῆς Ῥώμης αὐτοκρατόρων;

Τὸ φοβεῖσθαι τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας ταύτης δὲν φαίνεται ὑμῖν τὸ αὐτό, ὡς εἰ ἐφοβούμεθα μὴ ἀναφανῇ κατὰ τὴν νῦν τῆς Ἑλλάδος στείρωσιν Σκιπίων τις ἢ Κάτων ἢ Μάρκος Αὐρήλιος ἢ ἄλλος τις μέγας τῆς Στοᾶς τόκος;

Καὶ ποῖον τῶν δογμάτων τῆς φιλοσοφίας ταύτης θὰ ἦτο τῇ ἡμετέρᾳ πολιτείᾳ ἐπιβλαβές; Ἐκεῖνο ἴσως, ὅπερ ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε φύσει ἐλεύθεροι, ἡ δὲ μεγίστη τοῦ ἔθνους ἡμῶν μερὶς τὴν αἰσχίστην ἔτι δουλεύει δουλείαν, καὶ ὅτι ἀδικοῦμεν

ἡμᾶς αὐτούς, ἡμᾶς αὐτοὺς ἀτιμάζομεν, ἡμᾶς αὐτοὺς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὡς ἀποκεκομμένον μέλος ἐκκρούομεν ἀμελοῦντες τῆς σωτηρίας ἐκείνης; ἢ τοῦτο, ὅτι ὁ λογικὸς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένος τῆς τῶν παθῶν δουλείας, ᾗ νῦν ἅπαντες ἐπονειδίστως δουλεύομεν; ἢ τὸ δόγμα τὸ ἀπαιτοῦν ἀπόλυτον ἁρμονίαν λόγων καὶ πράξεων, αὐστηρὰν τοῦ ἀνθρώπου ἑνότητα ἔν τε τῇ διανοήσει καὶ ἐν τῇ πράξει, ἐν ᾧ ἐν ἡμῖν νῦν δεινὸς καὶ ἀκήρυκτος διεξάγεται πόλεμος τοῦ ἐσωτερικοῦ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν ἄνθρωπον καὶ διατελοῦμεν ὄντες τὸ σπάραγμα δύο ἐν ἡμῖν πολεμίων δυνάμεων; ἢ θὰ ἦτο ἐπιζήμιον πρὸς τὴν νῦν ἐθνοφθόρον διχόνοιαν καὶ τὸν φθόνον τὸ δόγμα, ὅτι ἡ λογικὴ φύσις ἑνοῖ πάντας τοὺς ἀνθρώπους οὕτως, ὥστε ἕκαστος εὑρίσκει ἑαυτὸν ἐν τῷ ἑτέρῳ; ἢ τὸ δόγμα, ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ καὶ ῥίζα εἶνε ἡ γνῶσις; ἢ ὅτι ἀνυψοῖ τὴν φιλίαν εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτῆς περιωπήν; ἢ ὅτι τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ ἀνενδεὲς θεωρεῖ ὡς τὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου; Ἐὰν τοιαῦτα διδάγματα νομίζωνται ἐπιβλαβῆ, τότε ποῖα εἶνε τὰ ὠφέλιμα;

(Ἕπεται τὸ τέλος)

ΟΝΕΙΡΟΝ[1]

Ἀπό τινων χρόνων διὰ τῶν ἐνεργουμένων ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἐκθαπτομένων καλλιτεχνικῶν λειψάνων τοῦ προγονικοῦ βίου καὶ τῆς προγονικῆς δόξης, ἀνάστασις φαίνεται προπαρασκευαζομένη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Αἱ ἰδέαι τῆς κατὰ συνθήκην γλώσσης ποικίλως καὶ πολλαχῶς τροποποιηθεῖσαι πρὸς τὰς ἀνάγκας ἑκάστοτε τῶν νεωτέρων βιωτικῶν, κοινωνικῶν καὶ διανοητικῶν ἀντιλήψεων, πολὺ εἰσιν ἀπομεμακρυσμέναι τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν εἰκόνος καὶ παραστάσεως.—Ἦτο λοιπὸν ἤδη καιρὸς καὶ ἀνάγκη, ὅπως ἐννοήσωμεν πῶς ἀληθῶς ἐσκέπτοντο, ᾐσθάνοντο καὶ παρίστων τὰς ἰδέας αὐτῶν οἱ πατέρες ἡμῶν, νὰ ἐξέλθωσιν ἀπὸ τῶν σκοτεινῶν αὐτῶν τάφων τὰ ἀπολιθώματα τοῦ ἀληθοῦς ἑλληνικοῦ βίου· ἦτο ἀνάγκη εἴς τε τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ τὸν καλλιτεχνικὸν τῶν νεωτέρων λαῶν βίον, ἐνῷ

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως τῇ 22 Νοεμβρίου 1887.

μὲ τὴν κατάπτωσιν καὶ ἐξασθένησιν τῆς θρησκείας πᾶσα ἐσβέσθη ἱερὰ καὶ θεία τῆς καλλιτεχνίας ἔμπνευσις, ναί, ἦτο ἀνάγκη ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἀποτινάσσων τὴν καλύπτουσαν αὐτὸν βαρεῖαν γῆν, νέον νὰ διοχετεύσῃ πνεῦμα ζωῆς καὶ ἐμπνεύσεως εἰς τὰς εὐαισθήτους καὶ εὐγενεῖς ψυχὰς τῶν ἐκλεκτῶν τῆς συγχρόνου ἡμῶν κοινωνίας λειτουργῶν τῆς *ἰδέας* καὶ τῆς *τέχνης*.

Τοιαῦτα ἐμελέτα καὶ κατὰ θυμὸν ἐμερμήριζεν εὐγενὴς παρθένος, τέκνον γνήσιον τῆς Ἑλλάδος, ἐπισκεπτομένη εὐλαβῶς τὰ θαυμαστὰ ἐρείπια τῆς καλλιτέχνου ἐποχῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπὸ δὲ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἡ καρδία αὐτῆς κλυδωνιζομένη, ἐζωπύρει τὴν πτερυγοφόρον νεανικὴν αὐτῆς φαντασίαν, καὶ ἐγέννα ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῆς ὀνειροπολήσεις ἐμβριθεῖς, ὁσάκις νέα τις ἀνακάλυψις ἀρχαίων λειψάνων ἤρχετο νὰ κρούσῃ τὰς εὐαισθήτους χορδὰς τῆς καρδίας της. Ἡ *πατρὶς* ἦτο λέξις μαγική, ἥτις ὡς οὐράνιον μουσούργημα, ἐξήγειρεν ἐν αὐτῇ συγκινήσεις ἱεράς, ἐξ ὧν ἡ ἔμπνευσις ἀπέβαινε πηγὴ ἀκένωτος ἁρμονίας ἰδεῶν καὶ φαντασίας ἀληθῶς καλλιτέχνου καὶ ποιητικῆς. Ἰδοὺ δὲ τίνι τρόπῳ ἐπιχαρίτως καὶ ποιητικῶς ἀφηγεῖται τὰ καλλίτεχνα αὐτῆς ὄνειρα καὶ πῶς ἑρμηνεύει τοὺς μύθους τῶν πατέρων, τὴν ζωηρὰν ταύτην γλῶσσαν τῶν μνημείων, δι' ὧν θαυμασίως διεσώθησαν μέχρι ἡμῶν αἱ φυσιολατρικαὶ ἀντιλήψεις, καὶ ἡ ἐκ τούτων λατρεία. Ἀλλ' ἄς ἀκούσωμεν αὐτὴν διηγουμένην τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἱστορίαν.

Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ὅτε ἄρχονται τὰ φαινόμενα τοῦ θελκτικοῦ φθινοπώρου ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ καύσων τοῦ ἡλίου μετριάζεται, διηρχόμην διὰ μέσου τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐνεργουμένων κατὰ τὸ Κεραμεικόν, δι' οὗ διήρχετο ἡ Ἱερὰ ὁδὸς πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα. Παρακολουθοῦσα δὲ τοὺς ἀνασκαφέντας τάφους καὶ σπουδάζουσα μετὰ προσοχῆς τὰς ποικίλας καὶ πολυπληθεῖς παραστάσεις τοῦ θανάτου ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων μνημείων, ἐνόμισα ὅτι ἡ πολυθεϊκὴ ἐκείνη τῶν πατέρων ἡμῶν λατρεία ἔκρυπτεν ἐν ἑαυτῇ πίστιν πολὺ ἁγνοτέραν, ἢ ὅτι ἡ ἱστορία παρέδωκεν ἡμῖν διὰ τῶν μύθων. Ἐνῷ δὲ τοιαῦτα ἐσκεπτόμην, προσείλκυσε τὴν προσοχήν μου ὄνομα γεγλυμμένον ἐπὶ λίθου, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Εὐμολπιδῶν. Ἐστάθην λοιπὸν καὶ ἐπὶ τῆς καλλιτέχνου παραστάσεως τοῦ θανάτου ἐνόμισα, ὅτι διέβλεπον μορφήν τινα φυσιολατρικοῦ μύθου, ἀναφερομένου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος. Παρίστα ἡ στήλη ἔφηβον ἱστάμενον, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα διευθύνοντα πρὸς τὰ κάτω καθέτως, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς στηρίζοντα τὴν κάτω νεύουσαν κε-

φαλὴν αὐτοῦ, ἐφαίνετο δὲ παραδεδομένος εἰς βαθείας σκέψεις καὶ σοβαρὰς μελέτας. Πρὸ αὐτοῦ, ἱπταμένη, κατήρχετο περιστερὰ πρὸς τὸν ᾅδην καὶ παρ' αὐτῷ ἔκειτο στάμνος ἀνεστραμμένη, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ εἶχεν ἀπορροφήσει ἡ γῆ. Δὲν εἶχον δ' ἔτι ἀντιληφθῇ τῆς ἐνώπιόν μου κειμένης ἰδέας, ὅτε ἄνδρες δύο σπουδαῖοι καὶ τῆς ἀρχαιολογίας ἐμβριθεῖς θεράποντες ἐστάθησαν ὀλίγον ἀπωτέρω καὶ συνεζήτουν ζωηρῶς περὶ τῶν ἐν Ἐλευσῖνι νεωστὶ ἐνεργουμένων ἀνασκαφῶν, πλέκοντες στεφάνους τῷ ἐκεῖ ἐπόπτῃ, δι' οὗ, ὡς ἔλεγον, σπουδαῖα ἐτελοῦντο ἔργα. Τοσοῦτον δ' ἐνθουσιωδῶς ὡμίλουν καὶ τόσα προέβλεπον μέλλοντα ν' ἀνακαλυφθῶσι μνημεῖα, δυνάμενα νὰ ἑρμηνεύσωσι πολλὰ τῶν μυστηρίων τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος, ὥστε συνέλαβον τὴν ἰδέαν αὐθωρεὶ νὰ ἐπιχειρήσω ἐκδρομὴν μέχρι Ἐλευσῖνος. Ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον· καὶ μετὰ τέσσαρας ὥρας εὑρισκόμην πρὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἐλευσινιάδος θεᾶς.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, ὁ ὄγκος τῶν σπονδύλων τῶν κατακειμένων κιόνων, ὁ ῥυθμὸς τῶν διαστύλων, τὰ τόξα μεγίστων ἀψίδων, ὁ χαρακτὴρ τοῦ κρηπιδώματος, ὁ δόμος τοῦ στερεοβάτου καὶ αἱ λαξευταὶ βαθμίδες ἑκατέρωθεν τοῦ προκειμένου λόφου, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ὁ ναός, ἀναπαρίστων ἐν τῇ φαντασίᾳ μου τὸν ναὸν ἀκέραιον κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ εὔκλειαν καὶ ἐξήγειρον ἐν ἐμοὶ ἀνάλογον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, τὸ ἐπιβαλλόμενον διὰ τοῦ *μεγέθους* καὶ τῆς *τέχνης*, ὅτε διὰ μέσου τῶν ἐρειπίων τῶν προπυλαίων τοῦ ναοῦ ἔρχεται πρὸς ὑποδοχὴν φίλος ἀγαθός, ἀπέριττος, ἐπιστήμων καὶ τῆς ἀρχαιολογίας μύστης, ὅπως μὲ ξεναγήσῃ καὶ μὲ διδάξῃ ὡς ἱεροφάντης τῶν μνημείων ἐκείνων, ὅ,τι ἡ ἐπιστήμη εἰς αὐτὸν εἶχεν ἀποκαλύψει διὰ τῆς ἀσφαλοῦς γλώσσης τῶν κατακειμένων ἐρειπίων τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου τῆς ἀρχαιότητος μνημείου. Ἐπὶ δύο ὥρας ἐβαδίζομεν ὑπερβαίνοντες σπονδύλους κιόνων, καὶ πηδῶντες ἐπὶ κιονοκράνων, καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῶν ἀνασκαφῶν ἀπὸ τοῦ στερεοβάτου πρὸς τὸ κρηπίδωμα καὶ ἐκ τούτου πρὸς ἓν ἕκαστον τῶν κατακειμένων λειψάνων τῶν ἐναρμονίων μελῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ταύτης ὁλότητος καὶ ἑνότητος. Ἔκειντο δ' ἐνώπιον ἡμῶν τὰ ὀστᾶ, οὕτως εἰπεῖν, ἀρχαίων ἰδεῶν, καὶ ἀπολιθώσεις τῶν τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας ὑψηλῶν ἀντιλήψεων, ὥστε μετ' ὀλίγον τὰ ἄψυχα ἐκεῖνα ἐρείπια ἔλαβον ζωήν, ἤρχισαν νὰ ἐπιδρῶσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ ἀντὶ τούτων ἤκουον ᾄσματα ἱερά, καὶ ἔβλεπον ἱερεῖς καὶ ἱερείας μεγαλοπρεπῶς διερχομένας διὰ τῶν δακτύλων, κατερχομένους τὰς μεγάλας λαξευτὰς βαθμίδας καὶ πορευομένους πρὸς τὸν τόπον, ἔνθα

ἔκειτο ὁ βωμός.—Κατήρχετο ἤδη ὁ ἥλιος τὰς ἀκτὰς τοῦ ὁρίζοντος, αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ ἀκτῖνες ἐχρύσιζον τὰ λευκὰ τῶν ἐρειπίων μάρμαρα, τὸ ἔξαρμα τοῦ λόφου, ὑφ' ὃν ἔκειτο ὁ ναός, ἤρχιζε κατ' ὀλίγον νὰ σκιάζῃ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ μέρος, καὶ οἱ μέγιστοι σπόνδυλοι τῶν ἡμιτεθραυσμένων κιόνων φαντασματώδεις σκιὰς ἔπεμπον πρὸς τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ.—Ἔδυσεν ὁ ἥλιος καὶ μυστήριον κατεκάλυψε τὸ πεδίον τῶν ἀνασκαφῶν, προκαλοῦν εἰς ἀνάτασιν καὶ προσευχήν.—Ἀλλὰ δὲν εἶχον εἰσέτι ἀποχαιρετήσει τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τοῦ ὁρίζοντος τοῦ Παρίου πεδίου αἱ ἀποχωροῦσαι χρυσέρυθροι τοῦ δύοντος ἡλίου ἀκτῖνες, καὶ ὄπισθεν τοῦ γραφικοῦ Κορυδαλοῦ μεγαλοπρεπὴς καὶ ἠρέμα ἀνήρχετο ἡ βασίλισσα τῆς νυκτός, ἡ μαγικὴ σελήνη, πλησιφαὴς καὶ ἀνέφελος.—Τὰ πρὸ μικροῦ σκιαζόμενα μνημεῖα τῆς τέχνης φωτίζονται ὠχρῶς ὑπὸ τοῦ σεληναίου φωτός, αἱ ἐπὶ τοῦ στερεοβάτου διαγραφόμεναι σκιαὶ παριστῶσι φαντασματώδεις σκιαγραφίας, ἡ ἐπιφάνεια τῆς παρακειμένης θαλάσσης ἀργυρᾶν περιβάλλεται λάμψιν, ἐπὶ τῶν ἐλαφρῶν ζεφυρίων κυμάτων μαρμαίρει ὁ δίσκος τῆς σελήνης, ἡ ἑσπερία αὔρα θωπευτικῶς φέρει εἰς τὸ οὖς ἡμῶν τὸν ψίθυρον τῶν πευκῶν τῆς μυθικῆς Σαλαμῖνος, ὁ ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν μακρὰν ἐξαπλούμενος ἐλαιὼν τὸ μυστήριον παριστᾷ τοῦ ἑσπερίου φωτός.—Οὐδὲν δύναται νὰ διαταράξῃ τὴν καταλαβοῦσαν ἡμᾶς μαγείαν.—Ἀλλ' ἡ φύσις ἔχει ἐφ' ἡμῶν τὰ δικαιώματα αὐτῆς καὶ ἄλλως· καί, δεῖπνον λιτὸν καὶ ποιητικὸν προσκαλεῖ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἱεροῦ κολωνοῦ, ἔνθα δαιτροί, ἀρχαϊκὴν φέρουσαι στολήν, τὰ πάντα εἶχον καλῶς ἑτοιμάσει καὶ περιέμενον ἡμᾶς πρὸς θεραπείαν.—Οὐδεὶς φανὸς τεχνητὸς ἐφώτιζε τὰ ἐδέσματα ἡμῶν, οὐδεμία λάμψις τεχνητή· τὸ φέγγος τῆς σελήνης ἦτο τόσον ζωηρόν, ὥστε καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐδέσματα ἔδιδε ποιητικὴν χροιάν. Οὐδέποτε ἐφαντάσθην, ὅτι καὶ ἡ στιγμὴ τοῦ φαγητοῦ ἠδύνατο νὰ περιβληθῇ μὲ μυστήριον. Εἴμεθα τέσσαρες ὁμοτράπεζοι καὶ οὐδεμία ἐπροφέρετο λέξις, οὐδεὶς περὶ ἡμᾶς θόρυβος συνέβαινε, δυνάμενος νὰ διαλύσῃ τὴν μαγείαν τοῦ μυστηρίου τούτου.—Ἀπεδειπνήσαμεν, ἀλλ' οὐδεὶς εἶχε συνείδησιν τοῦ ποιοῦ, τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς τροφῆς. Ἡ φιλόξενος καρδία τοῦ ἀγαθοῦ ἀρχαιολόγου καὶ αἱ ἀπέριττοι καὶ θερμαὶ περιποιήσεις τῆς ἀγαστῆς αὐτοῦ συζύγου νέαν παρεσκεύασαν ἡμῖν πηγὴν ποιητικῶν ἐντυπώσεων.—Κατήλθομεν ᾄδοντες πρὸς τὴν ἀμμώδη παραλίαν, καὶ παρὰ τὰς ἁμαξιαίας πλίνθους παναρχαίας προκυμαίας, ἀκάτιον ἁλιευτικόν, ἕτοιμον τὸν ἱστὸν αὐτοῦ ν' ἀναπετάσῃ ἔχον παρέλαβεν ἡμᾶς.— Ἐπρόκειτο νὰ περιπλεύσωμεν τὴν

Σαλαμίνιον θάλασσαν. Περιέβαλεν ἡμᾶς πανταχόθεν ἡ ξηρά, ἡ δὲ θάλασσα ἐφαίνετο λίμνη, ἐπὶ τῶν ὑδάτων τῆς ὁποίας ἔρριπτον μεγαλοπρεπῶς τὰς σκιὰς αὐτῶν τὰ πέριξ γραφικὰ ἐξάρματα τῆς ξηρᾶς. Τὸ πολυσχιδὲς τῆς παραλίας καὶ τὸ ῥεῦμα τοῦ εἴσπλου ἠνάγκαζε τὸ ἐλαφρὸν ἡμῶν σκαφίδιον, ἐλαφρῶς ἐπὶ τῶν ῥοθούντων κυμάτων φερόμενον, νὰ διαγράφῃ ἐπὶ τῆς κυμαινομένης ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων ποικίλους καὶ παραδόξους δρόμους, οὓς καθίστα ζωηροὺς τὸ φωσφορίζον ὕδωρ. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης *(ἔναντι τῆς Σαλαμῖνος)* καὶ πλησίον τῶν μεγάλων ἐρειπίων τῆς Ἐλευσῖνος ἐφαντάσθημεν, ὅτι ἠκούοντο *(ἐντεῦθεν μὲν αἱ παρακελεύσεις τῶν ναυμαχούντων ἡρώων, ἐκεῖθεν)* δὲ τὰ μελῳδικὰ καὶ ἱερὰ ᾄσματα τῶν Εὐμολπιδῶν.—Ἐπὶ δύο ὅλας ὥρας περιεπλέομεν τὴν μαγευτικὴν θάλασσαν, ὅτε τὴν αὔραν διαδέχεται ἄνεμος καὶ τὰ περὶ ἡμᾶς αἰγίζοντα κύματα ἀναγκάζουσι τὸ ἀκάτιόν μας νὰ πλησιάσῃ τὴν ξηράν. Ἐξελθόντες ἐπορεύθημεν πρὸς τὴν φιλόξενον στέγην, ἥτις ἔμελλε νὰ στεγάσῃ ἡμᾶς τὴν νύκτα.—Ἀπεκοιμήθην ὑπὸ τὰς ζωηρὰς καὶ ποικίλας ἐκείνας ἐντυπώσεις, καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς νυκτὸς ὄνειρον θεῖον παρέστη ἐνώπιόν μου, εἰς ὃ παρεδόθην τοσούτῳ μᾶλλον ἑτοίμως, ὅσῳ αἱ πρὸς τὴν ἐκδρομὴν ταύτην παρορμήσασαι ἰδέαι, ἡ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων σοφὴ διδασκαλία καὶ αἱ φαντασιώδεις εἰκόνες τοῦ ἐν Σαλαμῖνι πλοῦ, εἶχον παρασκευάσει ἐν τῷ πνεύματί μου τάσιν ἰσχυρὰν πρὸς μελέτην. Ἰδοὺ δὲ ποῖον ἦτο τὸ μυθοπλαστικὸν τοῦτο ὄνειρον.

Νύμφη περικαλλής, κυανῆν φέρουσα ἐσθῆτα καὶ ὑπὸ πέπλου περιβαλλομένη κυανοφαίου, ἐστάθη παρ' ἐμοὶ καὶ μὲ ἐκάλει νὰ τὴν ἀκολουθήσω. Τὸ θελκτικὸν τοῦ βλέμματος, ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς περιβολῆς, ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ λόγου, ἡ ἐμβρίθεια τοῦ μετώπου καὶ τῶν λεπτῶν αὐτῆς χειλέων ἡ ἐπίχαρις κύμανσις, μὲ κατέστησαν ἀκόπως πιστὴν αὐτῆς ἀκόλουθον. «Πῶς καλεῖσαι, γύναι θαυμαστή; εἶπον ἐγώ· τίς εἶσαι καὶ τί παρ' ἐμοῦ ζητεῖς;» Ἐμειδίασεν ἐκείνη, ὡς μειδιᾷ μήτηρ πρὸς τὸ προσφιλὲς αὐτῆς τέκνον, καὶ ἐξεγείρουσά με θωπευτικῶς ἐκ τῆς χειρός· «Εἶμαι, μοὶ εἶπεν, ἡ Νύμφη Κλυμένη, θυγάτηρ τοῦ βαθυκόλπου Ὠκεανοῦ, φέρω πτερωτὰ πέδιλα καὶ κεστὸν πεποικιλμένον, δι' ὧν θὰ σὲ καταστήσω ἀεροπόρον καὶ ἀφανῆ· ἀκολούθει μοι.» Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἔδεσεν ὑπὸ τοὺς πόδας μου τὰ πτερωτὰ πέδιλα καὶ μοὶ περιέθεσε τὸν κεστόν, ὅτε αἰσθομένη ἐμαυτὴν ἐλαφρὰν ὡς πτηνόν, ἤρχισα τὴν πτῆσιν, ἀκολουθοῦσα τὴν Νύμφην Κλυμένην ἐν σιγῇ καὶ εὐλαβείᾳ. Διήλθομεν κορυφὰς βουνῶν, ἐθεωρήσαμεν ἄνωθεν πεδιάδας καὶ στενωπούς, ὧν τὸ θέαμα μοὶ ἦτο ὑπὲρ

κατάληψιν ὡραῖον, ὅτε ἡ Νύμφη σταθεῖσα «Ἰδὲ πρὸς τὸ πεδίον τοῦτο, εἶπε, τί βλέπεις;» — «Βλέπω ἀκρόπολιν, ἀνεφώνησα, εἶναι τὸ Νισαῖον πεδίον! ὢ πόσον θελητικὴ μοὶ εἶναι ἡ θέα! πόσον εὔθυμα καὶ ζωηρὰ τὰ διακοσμοῦντα τοῦτο φθινοπωρινὰ ἄνθη! Βλέπω ἐπὶ τοῦ χλοηφόρου καὶ εὐανθοῦς λειμῶνος παρθένους Ἑλληνίδας ἀνθοστεφεῖς καὶ εὐθύμως πλεκούσας στεφάνους. Τίνες εἰσὶν αἱ τανύσφυροι αὗται καὶ θελκτικαὶ παρθένοι;» — Αὗται, μοὶ εἶπεν ἡ Νύμφη, εἰσὶν ἀδελφαί, θυγατέρες τοῦ πατρὸς Ὠκεανοῦ, ἡ Λευκίππη, ἡ Φανώ, ἡ σοβαρὰ Ἠλέκτρα, ἡ θαλερὰ Ἰάνθη, ἡ γλυκεῖα Μελίτη, ἡ Ἰάχη, ἡ ῥοδοστεφὴς Ῥοδία, ἡ χαρίεσσα Καλλιρρόη, ἡ Μηλόβοσις, ἡ Τύχη, ἡ ὠκύπους Ὠχυρρόη, ἡ καλυκῶπις Χρησηίς, ἡ Ἰδάνειρα, ἡ Ἀκάστη, ἡ Ἀδμείτη, ἡ Ῥοδόπη, ἡ Πλουτώ, ἡ θελκτικὴ Καλυψώ, ἡ Στύξ, ἡ Οὐρανία καὶ ἡ ἐρατεινὴ Γαλαξαύρα. Παίζουσι, δρέπουσιν ἄνθη, κρόκον τρυφερόν, ἀγαλλίδας καὶ ὑάκινθον, κάλυκας ῥόδου καὶ λείρια. Ἡ δὲ μακρὰν αὐτῶν ἀποπλανηθεῖσα, ἡ νάρκισσον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς κρατοῦσα, ἡ τανύσφυρος καὶ ἡ θελκτικὴ παρθένος εἶναι ἡ Περσεφόνη, ἡ θυγάτηρ τῆς Δήμητρος, τῆς ὁποίας τὰ μυστήρια τοσοῦσον ποθεῖς νὰ μάθῃς. Ταύτης τὴν τύχην μέλλομεν ν' ἀκολουθήσωμεν». — Ἐνῷ δὲ ὑπὸ τῶν ᾀσμάτων τῶν παρθένων τὸ πεδίον ἀντήχει, καὶ ἡ εὐωδία τῶν ἀνθέων ἀφικνεῖτο μέχρι ἡμῶν, αἴφνης ἡ γῆ σείεται, ὁ ἥλιος σκοτίζεται, στρόβιλος περὶ ἡμᾶς ἀνέμου τὰς παρθένους διασκορπίζει, καὶ μετὰ πατάγου ἀνοίγει ἡ γῆ πρὸ τῆς Περσεφόνης Ἅρμα μεγαλοπρεπές, χρυσότροχον, ὑπὸ τεσσάρων μελάνων ἵππων συρόμενον, ἀνέρχεται ἐπὶ τῆς γῆς φέρον ἄνδρα σοβαρόν, σκυθρωπόν, φέροντα ἐπὶ τῆς πολυπλοκάμου αὐτοῦ κεφαλῆς στέφανον ἐκ ναρκίσσου καὶ πτέριδος, καὶ σκῆπτρον δικάρηνον ἐν τῇ χειρὶ κρατοῦντα, καὶ ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς Τιτᾶνας, ὅστις ἁρπάσας ἀπὸ τῆς ὀσφύος τὴν ἐρατεινὴν παρθένον, κατέρχεται εἰς τὸν ᾅδην καὶ ὄπισθεν αὐτῶν κλείει τὸ χάσμα. Τὴν χαρὰν διαδέχεται πένθος, τὴν γαλήνην ταραχή, ἄνεμος, βροχή, βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ συνταράσσουσι τὸ Νισαῖον πεδίον καὶ καταστρέφουσιν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀνθηρότητα τῶν φυτῶν. «Τί σημαίνει τοῦτο;» ἀνέκραξα συγκεκινημένη πρὸς τὴν Νύμφην. Ἀλλ' ἐκείνη «σπούδαζε τὰ περὶ σὲ συμβαίνοντα καὶ παρατήρει· εἶναι καιρὸς σπουδῆς καὶ οὐχὶ ἑρμηνείας, εἶπεν· ἀκολούθει με». Αἱ πτερυγίσεις τῆς Νύμφης ἀπέβησαν πυκναί. Ἔσπευδεν ἀεὶ πρὸς τὰ πρόσω, διευθύνουσα τὴν πτῆσιν πρὸς δυσμάς, παρηκολούθουν δ' αὐτὴν διὰ τῆς ἀερίου ὁδοῦ, ἣν μοὶ διήνοιγον αἱ πτερυγίσεις αὐτῆς. Τοσοῦτον δὲ ἡ πορεία ἡμῶν ἦτο ταχεῖα καὶ ἐσπευσμένη,

ὥστε οὐδὲν εἶδον ἐκ τῶν κάτω καὶ τῶν ἄνω περὶ ἐμὲ κειμένων. «Ἐφθάσαμεν, εἶπεν ἡ Νύμφη, παρατήρει, ἄκουε καὶ σίγα». Προθύμως, εἶπον ἐγώ, ἀλλὰ τίς εἶναι ὁ χέρσος οὗτος τόπος, ὃν ἀνθρώπου χεὶρ οὐδέποτε ἐθώπευσε; Τίνα τὰ ὑπὸ τὸν κολωνὸν ἐκεῖνον μέγαρα, καὶ τίνες οἱ εὐδαίμονες τῶν μεγάρων ἐκείνων ἔνοικοι; Ἡ δὲ θάμνος αὕτη τῆς ἐλαίας ἐπὶ τῆς σκιαζομένης πηγῆς τίς ἐστίν; Αἱ δὲ περὶ αὐτὴν συγκεντρωμέναι ἐρατειναὶ καὶ καλυκώπιδες παρθένοι τίνες εἰσὶ καὶ τί ποιοῦσι;» Ταῦτα διηρώτων ἀνυπομόνως. Εἶπε δὲ ἡ παρθένος Νύμφη, ἡ εὐώδης Κλυμένη, ἡ ἀρίστη κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὴν φυὴν μεταξὺ τῶν θυγατέρων τοῦ Ὠκεανοῦ. «Τὸ μὲν πεδίον, ἐφ' οὗ ἀεροπόροι ἱστάμεθα, εἶναι τὸ Ράριον πεδίον, ἔνθα κεῖται ἡ ἱερὰ Ἐλευσίς. Τὰ μέγαρα ἐκεῖνα τὰ κοσμοῦντα, ὡς κρήδεμνος τὴν πόλιν, εἰσὶ τὰ δώματα, ἔνθα διαιτῶνται ὁ πυκιμηδὴς Τριπτόλεμος, ὁ Δίσκλος, ὁ Πολύξεινος καὶ ὁ περικαλλὴς Εὔμολπος καὶ Δόλιχος, τέκνα τοῦ κρατοῦντος τῆς χώρας Κελεοῦ καὶ τῆς βαθυζώνου Μετανείρας τῆς θεοειδοῦς καὶ βαθυκόλπου σεβαστῆς γυναικός. Ὁ μεμονωμένος ἐκεῖνος Κολωνός, εἶναι ἱερὸς τόπος, ἐφ' οὗ μέλλουσι νὰ τελεσθῶσι μεγάλα μυστήρια· εἶναι ἡ θυόεσσα Ἐλευσίς. Τὸ δὲ φρέαρ ἐκεῖνο, ἀφ' ὅπου αἱ Ἐλευσινιάδες παρθένοι ὑδρεύονται καλεῖται Παρθένειον φρέαρ. Αἱ περὶ τὸ φρέαρ συνωθούμεναι εὐθύμως καὶ ὑδρευόμεναι παρθένοι, εἰσὶν αἱ σεμναί, χρυσοπλόκαμοι καὶ θελκτικαὶ θυγατέρες τοῦ Ἐλευσινιάδου Κελεοῦ, φέρουσαι ἐπὶ τῶν ὤμων χαλκίνους κάλπας, δι' ὧν ἀποκομίζουσι πρὸς τὰ φίλα δώματα τοῦ πατρὸς ὕδωρ καθαρὸν καὶ εὔποτον. Παρατήρησον πόσον εἶναι ὡραῖαι, ὡς θεαὶ καὶ ἀνθηραὶ διὰ τὴν νεότητα. Εἶναι ἡ Καλλιδίκη καὶ Κλεισιδίκη, ἡ ἐρόεσσα Δημὼ καὶ ἡ πρεσβυτέρα ἁπασῶν Καλλιθόη. Παρατήρησον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ἐλαίας τί βλέπεις; τεθλιμμένην καὶ ὑπὸ τοῦ βάρους τῆς ἡλικίας κύπτουσαν πρεσβύτιν. «Ἀλλὰ τίς αὕτη;» εἶπον ἐγώ· «Ἄκουσε τὸν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν παρθένων διαμειβόμενον λόγον καὶ ἀκολουθήσωμεν αὐτάς». Παρηκολούθησα λοιπὸν μετὰ προσοχῆς πάντας τοὺς λόγους καὶ πάσας τὰς πράξεις, αἵτινες πρὸ ἐμοῦ μετὰ μαγικῆς ἀκριβείας ἐξετυλίσσοντο. — «Τίς καὶ πόθεν εἶσαι; ἠρώτα ἡ Καλλιθόη τὴν μυστηριώδη ἐκείνην πρεσβύτιν. Τίς καὶ πόθεν εἶσαι, γύναι σεβαστή, καὶ διατί μακρὰν μένεις τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς; Ἐντὸς τῶν μεγάρων ἐκείνων πολλαὶ γυναῖκες τῆς ἡλικίας σου ἀνὰ σκιώδη δώματα δύνανται καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων νὰ σὲ εὐεργετήσωσι». Πρὸς ταῦτα ἀπήντησε μετὰ μεγαλοπρεποῦς ἐκφράσεως καὶ φωνῆς ἡ κρυπτομένη ἐκείνη μυστηριώδης γυνή. «Τέκνα φίλτατα, θυ-

γατέρες εὐσεβῶν μητέρων, χαίρετε! Δὼς ἐστι τὸ ἐμὸν ὄνομα· τοῦτό μοι ἔδωκεν ἡ πότνια μήτηρ μου. Ἔρχομαι δ' ἐκ Κρήτης, εὐρέα νῶτα θαλάσσης διαπλεύσασα, διότι ἄνδρες λησταὶ μὲ ἀπήγαγον βίᾳ. Ὅτε δὲ κατέσχομεν τὸ Θορικὸν καὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι γυναῖκες ἐκ τοῦ πλοίου ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀπέβησαν, καὶ οἱ ἄνδρες δεῖπνον παρεσκεύαζον περὶ τὴν πρύμνην τῆς νηός, λάθρα ἔφυγον τοὺς ὑπερφιάλους ἐκείνους ληστὰς καὶ πολλὰς διελθοῦσα χώρας, ἀφικόμην ἐνταῦθα ἱκέτις. Ἀγνοῶ τίς ἐστιν ὁ τόπος καὶ ἡ γῆ αὕτη καὶ τίνες οἱ κάτοικοι. Εὔχομαι δὲ ἅπασι τοῖς τὰ Ὀλύμπια δώματα ἔχουσι θεοῖς, νὰ δώσωσιν ἡμῖν συζύγους καλοὺς καὶ τέκνα, οἷα ποθοῦσιν οἱ ἀγαστοὶ τοκεῖς. Ἐμὲ δὲ οἰκτείρατε, ὦ φίλα τέκνα, παραλάβετέ με εἰς τὰ ἡμέτερα δώματα προφρόνως· γνωρίζω τὰς ἐργασίας γυναικὸς ἀφήλικος. Δύναμαι καὶ νεογνὸν παῖδα ἐν ταῖς ἀγκάλαις μου νὰ περιθάλψω καὶ τὰ δώματα νὰ ὑπηρετήσω καὶ κλίνας νὰ στρώσω ἐντὸς τῶν εὐπήκτων θαλάμων τῶν δεσποτῶν, καὶ ἄλλα ἔργα εἰς γυναῖκας νὰ διδάξω.» — Πρὸς ταύτην ἀπήντησεν ἡ ἁγνὴ παρθένος Καλλιδίκη. «Σεβαστὴ γύναι, ἡμεῖς οἱ θνητοὶ τέτλαμεν τὰ τῶν θεῶν δῶρα καλὰ ἢ κακὰ ἀνάγκῃ. Τοῦτο ἡμῖν ἁρμόζει, διότι εἰσὶν ὑπέρτεροι ἡμῶν. Ἐσμὲν θυγατέρες τοῦ κρατοῦντος Κελεοῦ καὶ τῆς βαθυζώνου μητρὸς Μετανείρας. Ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν καὶ θέλεις τύχει ὑποδοχῆς ἀρίστης ἐν τοῖς ἡμετέροις μεγάροις. Ἡ ὄψις σου θέλει ἐπιβάλει τοῖς πᾶσι θεῖον σέβας, διότι θεοειδὴς μοὶ φαίνεται, ὦ γύναι! Ἀλλ' εἰ θέλεις, ἐπίμεινον ἐνταῦθα, ἡμεῖς δὲ σπεύδουσαι πρὸς τὰ δώματα τοῦ πατρός, θέλομεν φανερώσει τὰ πάντα πρὸς τὴν ἀγαστὴν ἡμῶν μητέρα καὶ ἱκετεύσει ὑπὲρ σοῦ, ὅπως σὲ παραλάβῃ τροφὸν τοῦ ὀψιγόνου, πολυεύκτου, καὶ ἀσπασίου ἡμῶν ἀδελφοῦ Δημοφῶντος, ὅστις ἐντὸς τῶν εὐπήκτων μεγάρων βασιλικῶς ἀνατρέφεται». Ταῦτα εἶπεν, ἡ δὲ πρεσβῦτις ἔνευσε διὰ τῆς κεφαλῆς. Αἱ δὲ τανύσφυροι παρθένοι τὰ λαμπρὰ αὐτῶν πληρώσασαι ἀγγεῖα ὕδατος, ἔδραμον πρὸς τὰ πατρῷα δώματα καὶ εἶπον τῇ μητρὶ ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσαν, ἡ δ' ἐκέλευσεν αὐτὰς νὰ προσκαλέσωσι τὴν σεβαστὴν πρεσβῦτιν ἐπὶ μισθῷ πλουσίῳ εἰς τὰ δώματα αὐτῶν. Ἐξῆλθον λοιπὸν τῶν ἀνακτόρων καὶ ὡς αἱ ἔλαφοι ἐν ὥρᾳ ἔαρος πηδῶσαι καὶ ἀλλόμεναι ἀνὰ λειμῶνα ζητοῦσι τροφήν, οὕτω καὶ αὗται λαβοῦσαι ἐν ταῖς χερσὶ τὰς πτυχὰς τῶν ἱματίων, ἔτρεχον, ἐνῷ οἱ χρυσοῖ αὐτῶν πλόκαμοι ἐκυμαίνοντο εἰς τὸν ἀέρα. Εὗρον δὲ τὴν γυναῖκα ἔνθα εἶχον ἀφήσει αὐτὴν καὶ τὴν ὡδήγουν εἰς τὰ δώματα τοῦ Κελεοῦ. Παρηκολούθει δὲ ὄπισθεν τῶν προφρόνων παρθένων, τῶν προθύμων τῆς ξενίας λειτουργῶν, τεθλιμμένη

τῇ καρδίᾳ κεκαλυμμένη ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν διὰ κυανοῦ πέπλου, οὗτινος αἱ πτυχαὶ ἐτυλίσσοντο πρὸς τοὺς ῥαδεινοὺς τῆς γυναικὸς πόδας. Εἰσέρχονται τέλος εἰς τὰ δώματα τοῦ Κελεοῦ καὶ βαίνουσι πρὸς αἴθουσαν, ἔνθα ἡ πότνια Μετάνειρα ,παρὰ τὸν πεποικιλμένον σταθμὸν τοῦ τέγους, τὸ τέκνον αὐτῆς ὑπὸ τὸν κόλπον κρατοῦσα, ἵστατο πρὸς ὑποδοχὴν τῆς ξένης. Ἅμα δὲ ἡ πρεσβύτις τὸν πόδα αὐτῆς ἐπὶ τῆς οὐδοῦ τοῦ μελάθρου ἔθηκεν, ἐπλήρωσε τὰς θύρας διὰ θείου φωτός. Σέβας δέ, αἰδὼς καὶ φόβος κατέλαβε τὴν πότνιαν Μετάνειραν. Προσέφερε κάθισμα πολυτελὲς καὶ παρεκάλεσε τὴν ξένην νὰ καθήσῃ. Ἐθαμβώθην καὶ ἐγὼ καὶ ἦτο ἀδύνατον ἐπὶ πλέον νὰ κρατήσω τὴν σιγήν. «Τίς λοιπὸν εἶναι ἡ θεία αὕτη γυνή; εἶπον τῇ Νύμφῃ. Τίνα τὰ πρὸ ἡμῶν ἐκτυλισσόμενα θεῖα συμβαίνοντα; εἰπέ μοι, ὦ Κλυμένη· μυστηριώδης φόβος μὲ κατέχει». Ἐμειδίασεν ἡ χαρίεσσα Νύμφη καὶ εἶπεν· «Ἡ γυνὴ αὕτη, ἡ τὸ μυστήριον τῆς καταγωγῆς αὐτῆς κρύπτουσα εἶναι ἡ θεὰ Δημήτηρ, ἧς πρὸ μικροῦ τὴν θυγατέρα εἴδομεν ἀφαρπαζομένην ἐκ τοῦ Νισαίου πεδίου. Πρόσεξον, ἐντεῦθεν ἄρχονται τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν προέκυψαν τὰ μυστήρια τῆς λατρείας τῆς Ἐλευσινιάδος Δήμητρος». — Φόβος καὶ θάμβος μὲ κατέλαβον, ἀλλ᾽ οὐδὲν τῶν πρὸ ἐμοῦ συμβαινόντων τοῦ λοιποῦ μὲ διελάνθανεν. Ἡ ὡρηφόρος καὶ ἀγλαόδωρος Δημήτηρ δὲν ἠθέλησε νὰ καθήσῃ ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ καθίσματος. Ἵστατο ὀρθία ῥίπτουσα τοὺς ὡραίους αὐτῆς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν γῆν, μέχρις οὗ ἡ θεραπαινὶς Ἰάμβη ἔδωκεν ἁπλοῦν κάθισμα, ὅπερ ἐκάλυψε μὲ δέρμα πολύμαλλον προβάτου. Ἐκαθέσθη λοιπὸν λαβοῦσα καὶ πάλιν ἱκέτιδος σχῆμα καὶ κρύπτουσα διὰ τῆς καλύπτρας τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ἄφθογγος, ἀγέλαστος, ἄγευστος ποτοῦ καὶ τροφῆς, τηκομένη διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς βαθυζώνου αὐτῆς θυγατρός. Ἀλλ᾽ ἡ πολύπειρος καὶ ἀστεία Ἰάμβη, ἔτερψεν αὐτὴν παρασκώπτουσα πολλὰ καὶ κατώρθωσεν αὐτὴν μειδιάσασαν καὶ γελάσασαν νὰ καταστήσῃ ἱλαράν. Ἀφοῦ δ᾽ ἐγεύθη ποτοῦ, ὅπερ κατὰ διαταγὴν αὐτῆς παρεσκευάσθη, ἐδεξιώθη αὐτὴν ἡ εὔζωνος Μετάνειρα προσφωνήσασα· «Χαῖρε γύναι σεβαστή, ἀγαθῶν γονέων καὶ σεβαστῶν γέννημα. Ἡ περικοσμοῦσα τὰ βλέμματά σου αἰδὼς καὶ χάρις μοὶ ἐπιβάλλουσι νὰ σὲ τιμήσω. Ἐπειδὴ δὲ ξένη πρὸς τὸ ἐμὸν ἦλθες δῶμα, θέλεις ἀπολαύσει ὅ,τι σοὶ ἁρμόζει. Λάβε καὶ τρέφε τὸν υἱόν μου τοῦτον, τὸν ὁποῖον μοὶ ἐδώρησαν οἱ ἀθάνατοι ἀνελπίστως. Εἶναι τὸ τέκνον τοῦ γήρατος. Ἀνάθρεψον αὐτόν, καὶ ὅταν ἐς ἥβης φθάσῃ μέτρον, ὡς ἀποθρεπτήρια ἀγαστά, θέλεις ἔχει τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν». Πρὸς ταῦτα ἀπήντησεν ἡ

θεία γυνή, ἡ καλλιστέφανος Δημήτηρ. «Καὶ σὺ γύναι χαῖρε, τὸν υἱόν σου πρόφρων ὑποδέχομαι ὡς μὲ κελεύεις· Ἐλπίζω δὲ οὐδεμία ἀρὰ τιθήνης, οὔτε μαγεία θέλει προσβάλει αὐτόν, οὔτε βασκανία. Γνωρίζω πάντα τὰ ἀντίτομα καὶ ἀντιφάρμακα πρὸς ὑπεράσπισιν». Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐδέχθη μετὰ στοργῆς ἀφάτου εἰς τοὺς θειώδεις αὐτῆς κόλπους καὶ μεταξὺ τῶν ἀθανάτων αὐτῆς χειρῶν τὸν υἱὸν τῆς Μετανείρας, τὸν Δημοφῶντα. Ἔχαιρε δὲ κατὰ φρένα ἡ εὔζωνος Μετάνειρα, ὁ δὲ παῖς ἐν τοῖς κόλποις ὢν τῆς θεᾶς, τῆς θεότητος αὐτῆς μετασχών, ἀνεπτύσσετο θείαν ἀνάπτυξιν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, οὐχὶ τροφὴν γήϊνον τρώγων, ἀλλὰ νέκταρ, ὅπερ ἔδιδεν αὐτῷ ἡ Δήμητρα, χρίουσα τὸ σῶμα δι' ἀμβροσίας, ἡδὺ καταπνέουσα, καὶ ἐν κόλποις κρατοῦσα. Μέγα συνέβαινε περὶ τὸν παῖδα θαῦμα, ὃς προθαλλὴς καὶ παραδόξως ηὔξανε ἐναλίγγιον θεοῖς φέρον μορφήν.—Ἔκρυψεν αὐτὸν τὴν νύκτα ἡ θεὰ ἐντὸς τοῦ εὐώδους αὐτῆς θαλάμου καὶ πυρὰν εἰς τὴν ἑστίαν ἀνάψασα, ἔθηκεν ἐπ' αὐτῆς τὸν δι' ἀμβροσίας κεχρισμένον Δημοφῶντα, ὅπως καταστρέψῃ πᾶν γήϊνον καὶ θνητὸν ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ἡ Μετάνειρα κρύφα ἐπιτηροῦσα τὰ ἐν τῷ θαλάμῳ συμβαίνοντα καὶ ἰδοῦσα τὸν φίλτατον αὐτῆς υἱὸν ἐπὶ τῶν φλογῶν, εἰσῆλθεν ὀλολύζουσα καὶ κοπτομένη εἰς τὸν θάλαμον τῆς θεᾶς. Αὕτη δὲ ὀργισθεῖσα διὰ τὴν δυσπιστίαν τῆς εὐκινήτου Μετανείρας, κατέθεσεν ἐκ τῶν ἀθανάτων αὐτῆς χειρῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸν παῖδα ἐξαγαγοῦσα ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ μετ' ἀγανακτήσεως εἶπε· «Μικρόνοες καὶ ἀνόητοι ἄνθρωποι, οὔτε τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε τοῦ κακοῦ τὴν μοῖραν δύνασθε νὰ γνωρίσητε. Ἀθάνατον καὶ ἀγήρατον πάσας τὰς ἡμέρας τὸν σὸν παῖδα ἤθελον καταστήσει καὶ ἄφθιτον πρὸς αὐτὸν τιμὴν ἐδώρησα. Ἀλλὰ νῦν διὰ τὴν σὴν δυσπιστίαν εἶναι ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ γήρατος νὰ τὸν ἀπαλλάξω. Τὸ ἔργον μου δὲν ἐτελέσθη. Θέλει ὅμως ἀφθίτως ἀπολαμβάνει μεγίστης τιμῆς κατ' ἀνάγκην, διότι ἐπὶ τῶν ἐμῶν γονάτων ἐπέβη, καὶ ἐν ταῖς ἀγκάλαις μου ἐκοιμήθη. Εἰμὶ ἡ Δημήτηρ, ἥτις μεταξὺ τῶν ἀθανάτων καὶ τῶν θνητῶν φέρω ὄνειρον καὶ χαρμονήν. Ἂς σπεύσῃ ὁ σὸς δῆμος ναὸν μέγαν καὶ ὑπ' αὐτὸν βωμὸν νὰ ἱδρύσῃ καὶ τεῖχος ἰσχυρὸν περὶ τὴν πόλιν, ἄνωθεν τοῦ Καλλιχώρου, ἐπὶ τοῦ ἐξέχοντος κολωνοῦ. Ἐγὼ δὲ ὑποθήσομαι τὰ μυστήρια, ἅτινα εὐλαβῶς τηροῦντες, θέλετε εὐτεχεῖ». Ταῦτα εἰποῦσα ἀνέλαβεν ἡ θεὰ τὸ θεῖον αὐτῆς μέγεθος καὶ τὸ οὐράνιον αὐτῆς κάλλος. Τὸ γῆρας ἐχάθη, θεία δὲ εὐωδία ἀπὸ τῶν εὐόσμων αὐτῆς πέπλων περιεχέετο, φῶς δὲ θεῖον ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς θεᾶς ἔλαμπεν. Οἱ ξανθοὶ αὐτῆς πλόκαμοι κάτω τῶν ὤμων ἐξη-

πλοῦντο κυματωδῶς, σύμπας δὲ ὁ δόμος ἐπλήσθη φωτός, ὡς ὑπὸ ἀστραπῆς. — Ἐξῆλθε τῶν μεγάρων ἡ σεβαστὴ καὶ πολυπότνια Δημήτηρ, ἀφεῖσα πάντας ἀφθόγγους καὶ ἐν ἱερᾷ συγκινήσει. Αἱ δὲ θυγατέρες πρὸς τὴν φωνὴν τῆς μητρὸς σπεύδουσαι, εἰσῆλθον εἰς τὸ δῶμα, ἔλαβον ἐκ τοῦ ἐδάφους τὸν κλαίοντα Δημοφῶντα εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῶν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐξεγείρωσι τὴν μητέρα, ἥτις ἐπὶ τῶν γονάτων κειμένη, κατείχετο εἰσέτι ἐκ φόβου καὶ αἰδοῦς. Παννύχιαι τὴν σεβαστὴν θεὰν ἱκέτευον, ἐκ σεβασμοῦ. Ἔμαθε δὲ μετ' ὀλίγον, ἐλθὼν καὶ ὁ Κελεὸς τῆς καλλιστεφάνου Δήμητρος τὴν παρουσίαν καὶ ἣν ἀφῆκεν αὐτοῖς ἐντολήν.

Ἠκολούθησα μετὰ τῆς Νύμφης τὴν θεὰν καὶ μακρὰν τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν Ὀνείων ὀρέων εἴδομεν μακρόθεν τὴν χρυσόπτερον, ποικιλόπεπλον καὶ ξανθόκομον Ἶριν σπεύδουσαν πρὸς τὴν Δήμητραν. Ἔφερε τὴν βουλὴν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ περισκοποῦσα εἶδον πᾶσαν τὴν γῆν κεκαλυμμένην ὑπὸ πενθίμου μορφῆς, ἄγονον καὶ ἄκαρπον. *Ἐνταῦθα μὲν ποίμνια βληχόμενα κατέπιπτον νεκρά, ἐκεῖ οἱ ποταμοὶ ἐστεροῦντο ὕδατος, ἐν τοῖς πεδίοις οἱ γεωργοὶ ἱκέτευον τοὺς Θεοὺς ᾄδοντες ᾄσματα ἱκεσίας, ἀλλαχοῦ οἱ ἱερεῖς σκυθρωποὶ καὶ ἀπέλπιδες πρὸ τῶν βωμῶν ὕψουν χεῖρας ἱκέτιδας, στερούμενοι θυμάτων πρὸς θυσίαν, ὅπως ἐξιλεώσωσι τοὺς Ὀλυμπίους Θεούς.* Πλησιάσασα δὲ ἡ Ἶρις πρὸς τὴν κυανόλευκον Δήμητραν εἶπεν· «Δήμητερ, σὲ προσκαλεῖ ὁ πατὴρ ἡμῶν Ζεὺς νὰ ἔλθῃς μεταξὺ τῶν ἀθανάτων θεῶν. Ἐλθέ, ἀναβῶμεν, ὑπάκουσον αὐτῷ.» Ἀλλ' οὐδὲν πρὸς αὐτὴν ἀπήντα ἡ ξανθὴ Δημήτηρ, πόρρω τῶν Θεῶν μένουσα, διότι κατεβίβρωσκεν αὐτὴν ὁ πόθος τῆς βαθυζώνου θυγατρός. Τὴν Ἶριν διεδέχθησαν καὶ ἄλλοι Ὀλυμπιακοὶ θεοί, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἥφαιστος καὶ τέλος ὁ Ἥλιος, ὅστις καὶ ἐφανέρωσε τῇ Δήμητρι ποῦ ἡ κόρη εὑρίσκετο. Ἀλλ' οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ πείσῃ τὴν τεθλιμμένην καὶ ὀργῇ κατεχομένην θεάν, ἥτις ὡρκίσθη οὔτε πρὸς τὸν Ὄλυμπον ν' ἀνέλθῃ, οὔτε τὴν γῆν ν' ἀφήσῃ νὰ βλαστήσῃ τοὺς σπόρους αὐτῆς πρὶν ἰδίοις ὀφθαλμοῖς ἴδῃ τὴν εὐώπιδα αὐτῆς κόρην. Ἐκάθητο λοιπὸν τεθλιμμένη ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς καὶ ὀργιζομένη κατὰ τοῦ Διός, ὅτε πέμπει ὁ βαρύκτυπος Ζεὺς τὸν Ἑρμῆν πρὸς τὸν Ἅδην, ὅπως παραπείσας διὰ τῶν μαλακῶν αὐτοῦ λόγων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλούτωνα, ἐξαγάγῃ εἰς φῶς καὶ παραδώσῃ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς τὴν πεφιλημένην αὐτῆς θυγατέρα. Καὶ εἴδομεν κατερχόμενον ἐλαφρῶς ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἐν σπουδῇ τὸν Ἑρμῆν. «Εἶναι καιρός, μοὶ εἶπεν ἡ Νύμφη, ἀκολουθήσωμεν αὐτόν. Μετ' αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ κατέλθωμεν

εἰς τὸν Ἅδην.» Τοιαύτη ὅμως μὲ κατέβαλε μικροψυχία μετὰ τὰ γεγονότα πάντα, ὥστε δὲν ἠδυνήθην νὰ δεχθῶ τὴν πρότασιν τῆς Νύμφης. Ὁ Ἅδης μοὶ ἦτο τρομερός! Ἐγὼ τέκνον φωτός, ἔφριττον, αναλογιζομένη, ὅτι μετὰ τὴν κάθοδον ἡμῶν ἔδει νὰ κλείσῃ ὁ Ἅδης τὰς πύλας αὐτοῦ. Τὸ Ἔρεβος μοὶ ἐφαίνετο φοβερόν. «Ἀλλά, μοὶ εἶπεν ἡ Νύμφη, πῶς λοιπὸν ἐννοεῖς νὰ μυηθῇς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων; Δὲν δύναμαι νὰ ὀργισθῶ διὰ τὴν δυσπιςίαν σου ταύτην· εἶσαι θνητή». —Ἔστρεψα μετ' ὀλίγον τὸ πρόσωπόν μου πρὸς τὸν τόπον ἔνθα πολλὰ εἶδον καὶ πολλὰ ἤκουσα καὶ παρέστη ἐνώπιόν μου, ὡς ἐκ θαύματος. σύμπασα ἡ Ἐλευσὶς μεταβεβλημένη. — Ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἐκυμάτιζον πρὸς τὸν ζέφυρον πυκνοὶ καὶ ξανθοὶ στάχυς εἰς πλουσίαν συγκομιδήν. Ἐπὶ τοῦ πεδίου ἐξετείνετο δάσος σοβαρὸν ἐλαιῶν, ὧν οἱ κλῶνοι ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ πλουσίου καρποῦ ἔκυπτον πρὸς τὴν γῆν. Τεῖχος συννόμων λίθων περιέθεε τὴν πόλιν τῆς Δήμητρος. Μεγαλοπρεπὴς παρίστατο ἐνώπιόν μου ὁ Δωρικὸς καὶ εὔστυλος ναὸς τῆς Θεᾶς ὑπὸ τὸν ἱερὸν κολωνόν. Ἀπὸ τοῦ προκειμένου βωμοῦ κνίσσα πλουσία εἰς καπνὸν πρὸς τοὺς Ὀλυμπίους ἀνήρχετο οὐλωτή. Περὶ τὸν βωμὸν ἱερεῖς πορφυροχίτωνες ἐτέλουν τὸν ἱερὸν χορὸν ᾄδοντες. Ὁ λιμὴν τῆς Ἐλευσῖνος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ ποικίλων καὶ γραφικῶν τριήρεων τῶν πανηγυριστῶν, ἀφ' ὧν ἐξήρχοντο παρθένοι κανηφόροι, ποδήρη φέρουσαι χιτῶνα καὶ κομίζουσαι τὰ δῶρα πρὸς τὸν ναόν. Πλῆθος δ' ἄπειρον συνωθεῖτο ἀπὸ τῆς παραλίας.

Ἐστάθημεν πρὸ τοῦ ναοῦ καὶ ἐθεώμεθα τὰς προπαρασκευὰς πρὸς σοβαρὰν καὶ μεγάλην ἑορτήν. Ἀπ' ἀνατολῶν μεγαλοπρεπὴς ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ ἀνήρχετο ὁ φωτοβόλος ἥλιος καὶ ἄπλετον ἐπέχεε φῶς ἐπὶ τοῦ ναοῦ. — Τὰ ποίμνια ἐβλήχοντο, τὰ πτηνὰ ἐκελάδουν, ἄνθη ποικίλα κατὰ τὸ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα κατεκάλυπτον τὴν πεδιάδα, αἱ πηγαὶ ἐξέρρεον καθαρὸν ὕδωρ, ἐπὶ τῶν θάμνων περιετυλίσσοντο τὰ εὐώδη καὶ θελκτικὰ ἄνθη τῆς ἐαρινῆς ὥρας καὶ πρὸς τὸν βωμὸν νεωκόροι ἔφερον τὰ θύματα, ὧν τὰ κράνα ἐκόσμουν ταινίαι μετ' ἀνθέων. Ὁ θροῦς τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐξερχόμενος ἐξεχέετο ἐπὶ τῆς γελοέσσης πεδιάδος, καὶ τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἐν ἀπεκδοχῇ μεγάλου γεγονότος, ὅτε ἀκούονται οὐράνια καὶ εὔθυμα ᾄσματα, πάντων δὲ τὰ βλέμματα στρέφονται πρὸς τὴν εἰς Ἀθήνας ἄγουσαν. Ἀνήρχετο ἀπὸ τοῦ Ἅδου τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅρμα τοῦ Ἀϊδονέως, ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ φέρον ἐν αὐτῷ τὴν βασίλισσαν τοῦ κάτω κόσμου ἐστεμμένην μετ' ἀνθέων καὶ νάρκισσον ἐν ταῖς χερσὶ μετὰ ῥοιᾶς ἄνθους καὶ κλώνους πτέριδος κρατοῦσαν. Προεπορεύοντο αἱ Ὧραι τοῦ ἅρματος

καὶ ἵπταντο πρὸ τῶν τεσσάρων μελαίνων ἵππων χαρίεσσαι νύμφαι ᾄδουσαι. Βαίνει ἡ ἱερὰ συνοδεία πρὸς τὴν Δήμητραν καὶ κατέρχεται ἡ κόρη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀπορρίπτει ἡ Θεὰ Δημήτηρ ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς τὸν περιβάλλοντα αὐτὴν χιτῶνα τοῦ πένθους καὶ φῶς θεῖον φωτίζει τὴν Κόρην ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς πολυποτνίας μητρός. Ἡ δὲ τῶν ἀσπασμῶν καὶ τῶν θωπειῶν αὐτῶν ἀνταλλαγὴ ἀποτελεῖ τὸν μυστηριώδη ὕμνον τῆς ἐπανερχομένης ζωῆς καὶ κινήσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς βλαστήσεως καὶ καρποφορίας τῆς παντρόφου γῆς. Ἀπὸ δὲ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ἡ λιπαροκρήδεμνος Ἥρα προσδραμοῦσα ὑποδέχεται ἀμφοτέρας καὶ παραλαμβάνει αὐτὰς πρὸς τὸν Ὄλυμπον, ἔνθα ἡ ὁμήγυρις τῶν θεῶν ἔμελλε παρὰ τῷ τερπικεραύνῳ Διῒ ἀγλαὰ νὰ προσφέρῃ δῶρα καὶ τιμὰς ἐκτάκτους τῇ τε Δήμητρι καὶ Περσεφόνῃ. «Ἀλλὰ πῶς, εἶπον ἐγὼ τῇ νύμφῃ, ἀφῆκε τὴν Περσεφόνην ὁ Ἀϊδονεὺς ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτόν;» — «Τοιαύτη, μοὶ εἶπεν ἡ Κλυμένη, εἶναι ἡ μεταξὺ Διὸς καὶ Πλούτωνος συνθήκη. Κατὰ μὲν τοὺς μῆνας τοῦ ἔαρος, θέρους καὶ φθινοπώρου ἡ κόρη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς θέλει ἀπολαμβάνει θείων τιμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, τοὺς δὲ τρεῖς τοῦ χειμῶνος μῆνας θέλει φαιδρύνει καὶ καθηδύνει τὰ μελαγχολικὰ καὶ σκοτεινὰ μέγαρα τοῦ Πλούτωνος ἐν Ἅδῃ. Καὶ οὐδεὶς τῶν θεῶν δύναται τὴν συνθήκην ταύτην νὰ παραβιάσῃ, ἐπειδὴ ἡ καλλιστέφανος Κόρη ἔπιεν ἤδη ἐν ᾅδῃ τὸ ὕδωρ τῆς λήθης καὶ ἐγεύθη κόκκους ῥοιᾶς. Ἀλλ' ἂς ἀκολουθήσωμεν τοὺς περὶ τὸν ναὸν πιστούς. Παρατήρει λοιπὸν καὶ ἄθροιζε μετὰ προσοχῆς, ὅπως ἴδῃς ἐν τοῖς τελεσθησομένοις μυστηρίοις ὅσα μετ' ἐμοῦ ἰδίοις ὀφθαλμοῖς εἶδες συμβαίνοντα.» Ἐτελοῦντο τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. — Περιέβαλλε τὸν ναὸν πλῆθος μεμυημένον ἐλευθέρων πολιτῶν. Πρὸ τῶν προπυλαίων ἀνέμενον οἱ ἱερεῖς μετὰ τῶν νεοφύτων καὶ τῶν νεωκόρων. Τούτων ἐξῆρχεν ὁ πρῶτος τῶν Ἀθηνῶν ἄρχων, ἀνὴρ ἀξιοπρεπής, μὲ παράστασιν μεγαλοπρεπῆ, φωνὴν ἰσχυράν, μὲ ἤθη ἁγνὰ καὶ αὐστηρὰ καὶ βίον παραδειγματικόν. Ἦτο ὁ ἱεροφάντης τῶν μυστηρίων. Ἡ περιβολὴ σύμπασα, ὁ ποδήρης χιτών, ἡ πολύπτυχος πορφυρᾶ χλαμύς, καθίστων αὐτὸν σεμνὸν καὶ σεβαστόν. Τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ περιέθεε στέφανος ἐκ μύρτου, ἡ δὲ πλουσία αὐτοῦ κόμη οὐλωτὴ ἔπιπτεν ἐπὶ τῶν εὐρέων ὤμων αὐτοῦ. Διάδημα δὲ περιεζώννυε τὸ ἐμβριθὲς αὐτοῦ μέτωπον. «Τίς εἶναι ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἠρώτησα, ὁ τόσον τῶν λοιπῶν προεξέχων, ὁ πᾶσι σέβας καὶ αἰδῶ ἐπιβάλλων;» — «Κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων, μοὶ εἶπεν ἡ Νύμφη, παριστᾷ τὸν Δημιουργὸν τῆς κτίσεως.

Παρ' αὐτῷ ἵστατο ἄλλος ἱερεὺς μὲ πορφύραν καὶ στέφανον μύρτου καὶ διάδημα ἐπὶ τοῦ μετώπου. Ἔφερεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὴν ἀείζωον λαμπάδα, παρίστα δ', ὡς μοὶ εἶπεν ἡ Κλυμένη, τὸν ἥλιον. Τρίτος τὴν αὐτὴν τοῖς ἄλλοις φέρων στολήν, ἦτο ὁ ἱεροκῆρυξ καὶ παρίστα τὸν Ἑρμῆν, τὸν ἄγγελον τῶν Θεῶν, τὸν μεσάζοντα μεταξὺ θνητῶν καὶ οὐρανίων καὶ μεταφέροντα τὰς εὐχὰς τούτων πρὸς ἐκείνους καὶ τὰς διαταγὰς ἐκείνων πρὸς αὐτούς. Τέταρτος, ὁ τοῦ βωμοῦ θεράπων, παρίστα τὴν σελήνην. Πλῆθος δ' ἄλλων ἱερέων ἵσταντο εὐλαβῶς περὶ τούτους, ὅτε μακρόθεν εἶδον προσερχομένας ἀνὰ δύο τὰς καλλιπαρείους καὶ εὐσεβεῖς ἱερείας τῆς Δήμητρος, ὧν τὸ πολύπτυχον τῆς ἐσθῆτος, αἱ ἐπιχάριτες τοῦ διπλοϊδίου κολπώσεις καὶ ὁ περιβάλλων πέπλος τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω καταρριπτόμενος μετὰ τῶν ἐκ μύρτου στεφάνων, δι' ὧν συνεπλέκετο ἡ πλουσία καὶ οὐλωτὴ αὐτῶν κόμη, ἐξήγειρον τὴν μέχρι δακρύων συγκίνησιν καὶ τὸν ἄσβεστον σεβασμὸν πρὸς τὰς εὐλαβεῖς ταύτας παρθένους. Ταύτας καλοῦσι Μελίσσας, διότι, μοὶ εἶπεν ἡ Νύμφη, ὡς μέλισσαι ἀφιερωμέναι εἰς τὰ θεῖα, παρασκευάζουσι τοῖς πιστοῖς βίον εὐσεβῆ, ἁγνόν, ἀμέτοχον τῶν χθαμαλῶν βιωτικῶν ταραχῶν καὶ μέτοχον τῶν ἀληθῶν ἡδονῶν βίου ὑψηλοῦ καὶ θείου.

Μεταξὺ τῶν μεμυημένων προεξεῖχον οἱ ἐπόπται καὶ οἱ προφῆται. —«Βλέπεις εἰς τὴν παραλίαν, μοὶ εἶπεν ἡ ὁδηγός μου, τὸ ἀναμένον ἐκεῖνο πλῆθος; Εἰσὶ πάντες πολῖται ἐλεύθεροι ἁμαρτίας καὶ παραπτώματος, παρεσκευασμένοι ἐν τοῖς μικροῖς μυστηρίοις διὰ καθαρμοῦ, νηστειῶν, μονώσεως καὶ μακρῶν εὐχῶν, ἀπεσπασμένοι τῶν γηΐνων ἡδονῶν καὶ πάσης ἀνόμου πράξεως καὶ σκέψεως, πρόκειται δὲ νὰ καθαρισθῶσι διὰ τοῦ θαλασσίου ὕδατος. Ὁ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἱστάμενος δᾳδοῦχος θέτει πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐξερχομένους τῆς θαλάσσης δέρμα ἱερείου, ὅπερ ἐθυσιάσθη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς καὶ ἐφ' οὗ θέτουσι πρῶτον τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐπαναλαμβάνοντες ὅσα λέγει αὐτοῖς ὁ δᾳδοῦχος». Ταῦτα ἀκούσασα ἐπλησίασα πρὸς τὸν ἱεροφάντην καὶ ἤκουον αὐτὸν κατηχοῦντα τοὺς πιστοὺς δι' ἐρωτήσεων, ὧν τὰς ἀπαντήσεις ἔδει νὰ γινώσκωσιν ὅπως γίνωσι μύσται. «Ἐννέα ἡμέρας, μοὶ εἶπεν ἡ σοφὴ ὁδηγός μου, διαρκοῦσι τὰ μυστήρια ταῦτα. Ἄρχονται δὲ ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ δεύτερος ἄρχων μετὰ πέντε βοηθῶν τελέσῃ θυσίαν καὶ προσφέρει δέησιν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξης συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ ἱερεῖς μὲ ἁγνὰς τὰς χεῖρας, καθαρὰν τὴν καρδίαν, εὐσεβῆ τὸν λόγον ἐπιστατήσωσι εἰς τὸ νίψιμον τῶν μεμυημένων. Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην ἄρχεται ἡ ἑορτὴ τοῦ

Πένθους τὴν πέμπτην ἡμέραν, ἡ *Λαμπαδοφορία* τὴν ἕκτην, ὁ *Ἴακχος* τὴν ἑβδόμην καὶ ὀγδόην καὶ ἀποτελεῖ τὸ ζωηρότερον καὶ εὐθυμότερον μέρος τῆς ἑορτῆς, τὴν δὲ ἐνάτην τελοῦνται αἱ διὰ τοῦ οἴνου σπονδαί. Σπένδουσιν οἱ ἱερεῖς, χύνοντες οἶνον πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμάς, ἀπαγγέλλοντες μυστηριώδεις λέξεις καὶ εὐχάς. Οἱ δὲ μύσται ἀκολουθοῦσιν αὐτοὺς ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστραμμένους ὁτὲ μὲν πρὸς τὰ ἄνω, ὁτὲ δὲ πρὸς τὰ κάτω». Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἔλεγεν ἡ Νύμφη, ἠκούσθη βροντώδης ἡ φωνὴ τοῦ ἱεροφάντου προσκαλοῦσα τοὺς μύστας νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν ναόν. Ἔσπευδον λοιπὸν ἱερεῖς, ἱέρειαι, νεωκόροι καὶ νεόφυτοι, ἐνῷ περὶ τὸν βωμὸν οἱ Εὐμολπίδαι ἐτέλουν τὸν ἱερὸν χορὸν καὶ ᾖδον ὕμνους τῇ Δήμητρι. Μόλις δ' ἐχωρίσθησαν οἱ μεμυημένοι τῶν πανηγυριστῶν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν ναόν, ἀστραπή, βροντή, κεραυνὸς κατέσεισε πάντα τὸν τόπον καὶ τὸν ναόν. Ἐκλείσθη ἡ πύλη τοῦ ἀδύτου καὶ εὑρέθημεν πάντες ἐντὸς χώρου σκοτεινοῦ, ὃν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐφώτιζον αἱ ἐπανειλημμέναι ἀστραπαί, παριστῶσαι πρὸ τῶν πιστῶν φαντάσματα τρομερὰ καὶ εἰκόνας μαγικάς. Ἠκούοντο στεναγμοὶ πικροί, φωναὶ ἀπελπισίας, θλίψεων στόνοι καὶ κοπετοὶ μετὰ δακρύων. Πάντες οἱ μύσται ἔφερον τὰς χεῖρας εἰς τὴν κεφαλήν, ὡς νὰ ἐκράτουν αὐτὰς χεῖρες Ἐριννύων, κλίνοντες δὲ τὸ γόνυ ἔπιπτον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Πόσον διήρκεσεν ἡ τρομερὰ αὕτη πάθησις, ἀγνοῶ· ᾐσθανόμην μεγίστην ἀνάγκην νὰ ἴδω τὸ περὶ ἐμὲ σκότος ταχέως διαλυόμενον, ὅτε μακρὰν διεφάνη ἀμυδρὸν φῶς. Ἀνεῴγη πρὸ ἡμῶν καὶ ἐκαθαρίσθη σκηνὴ φοβερά. Εἴχομεν ἐνώπιόν μας τὸν Ἅδην, τὸν τόπον ἀφ' ὅπου προήρχοντο οἱ στεναγμοὶ καὶ οἱ γογγυσμοί.

Προέκειντο τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ σοβαρὰ ἀνάκτορα τοῦ Πλούτωνος. Παρ' αὐτὰ ἔβοσκε τὸ πλούσιον αὐτοῦ ποίμνιον. Πρὸ τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων ἐκάθητο ὁ φοβερὸς τοῦ Ἅδου ἄρχων ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐβένου, φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον ἐκ κυπαρίσσου καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν χειρῶν σκῆπτρον δικάρηνον, πρὸ τῶν ποδῶν δ' αὐτοῦ ἔκειτο ὁ φοβερὸς τρικέφαλος Κέρβερος.—Πρὸ αὐτοῦ ἵδρυτο βωμὸς περὶ τὸν ὁποῖον ἱερεῖς φέροντες ποδήρεις χιτῶνας καὶ στέφανον ἐκ κυπαρίσσου, ἔθυον μυστηριώδεις ἐκφέροντες φράσεις, μέλαιναν αἶγα, ἧς τὸ κράνος ἐκόσμουν ταινίαι.—Ἐφαίνετο δὲ καὶ τὸ ἀνάκτορον τῆς νυκτός, τοῦ ὕπνου, τοῦ θανάτου, τῶν ὀνείρων κ.λ.—Ὀλίγον ἀπωτέρω ἠκούοντο τὰ ἡσύχως ῥέοντα ὕδατα τῆς Στυγὸς καὶ τοῦ Κωκυτοῦ, ἅτινα μακρὰν συνεννοούμενα, ἀπετέλουν λίμνην σκιώδη, ἐφ' ἧς τὸ σκαφίδιον τοῦ Χάρωνος μετεβίβαζε τὰς ψυχάς. Μακρὰν διεκρίνομεν πλατεῖαν ἔνθα, μοὶ εἶπεν ἡ θεὰ Κλυμένη, δικά-

ζουσι τὰς ψυχὰς οἱ ἀδυσώπητοι δικασταὶ Μίνως, Αἰακὸς καὶ Ραδάμανθυς. Διήρχοντο ἐνώπιόν μας ψυχαὶ ἐλαφραί, εὔθυμοι καὶ εὐέλπιδες, πορευόμεναι εἰς τὰ Ἠλύσια πεδία. Ὄπισθέν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Πλούτωνος ἔρρεεν ὁ ποταμὸς τῆς Λήθης, ἐκ τοῦ ὁποίου κύπτουσαι αἱ ψυχαί, ἔπινον, ἐπιλήσμονες γενόμεναι τῶν ἐπὶ γῆς. Ἐνταῦθα, μοὶ εἶπεν ἡ Νύμφη, διέρχονται ἅπαντα τὸν κάτω βίον αἱ εὐσεβεῖς ψυχαὶ ἐντὸς σπηλαίων δροσερῶν κρυσταλλίνων, ἀκούοντες τὸ κελάδημα τῶν πτηνῶν καὶ ἐντὸς ἄλσους θάμνων μύρτου ὑπὸ δροσερῶν δροσιζόμεναι ἀνέμων. Οὔτε καύσων, οὔτε ψῦχος ταράσσει αὐτάς, ἀλλὰ διηνεκὲς ἔαρ τριπλῆν παρέχει τῇ γῇ βλάστησιν ἀνθηρὰν καὶ πλουσίαν. Ἑκάστη πρωΐα νέαν καὶ ἄλλην παρέχει αὐταῖς εὐδαιμονίαν. Ἰδὲ πόσον εὐθύμως αἱ μὲν ὀρχοῦνται εἰς τὸν ἦχον τῆς λύρας, ἄλλαι τελοῦσι γυμνάσια ἀγαπητὰ καὶ ἄλλαι ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἄλσους ᾄδουσιν. Οὗτος εἶναι ὁ τόπος τῶν ἀμειβομένων ψυχῶν». Ἀλλ' ἐνῷ ἡμεῖς εἴχομεν ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὰ δεξιά, ἐστράφην καὶ εἶδον τοὺς πιστοὺς διευθύνοντας τὰ βλέμματα πρὸς φοβερὸν καὶ σκοτεινὸν τόπον. Ἦτο ὁ Τάρταρος.—Ἡ Τισιφόνη ἡ πρώτη τῶν Ἐριννύων ἐλάμβανεν ἐκ τῆς κόμης τοὺς καταδικασθέντας καὶ κατεκρήμνιζεν αὐτοὺς πρὸς τὰ κάτω, ἔνθα αἱ ἀδελφαὶ αὐτῆς, δᾷδας ἀνημμένας κρατοῦσαι καὶ μαστίγια ἐξ ὄφεων, ἔτεινον προθύμους χεῖρας καὶ παρεδίδοντο εἰς τὸ φοβερὸν αὐτῶν καθῆκον. Περιεβάλετο ὁ τόπος οὗτος τῆς καταδίκης ὑπὸ τοῦ ῥοχθίζοντος Ἀχέρωνος καὶ τοῦ πυριφλεγοῦς Φλεγέθοντος, μακρὰν δὲ ἐφαίνοντο αἱ ψυχαὶ ὑπομένουσαι τὰς τιμωρίας των ποικίλως καὶ φοβερῶς. Ἐνῷ ταῦτα ἐνώπιον ἡμῶν ἐν φρικτῷ μυστηρίῳ ἐτελοῦντο, ἠκούετο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἡ βροντώδης φωνὴ τοῦ ἱεροφάντου, ἑρμηνεύοντος πρὸς τοὺς μύστας τὰ δρώμενα καὶ νοούμενα, εἰσάγοντος οὕτως αὐτοὺς εἰς τὰ μυστήρια τῆς λατρείας. Ἀφοῦ δὲ τὸ στῆθος αὐτῶν τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ φόβου συνεταράχθη καὶ ἡ διάνοια ἀπὸ πάσης ἐλαφρᾶς καὶ γηΐνου μικροπαθείας ἐκαθαρίσθη, ἠκούσθησαν θορυβωδῶς κλειόμεναι αἱ πύλαι τοῦ Ἅδου, τὸ σκότος διελύθη κατὰ μικρόν, ἡ πύλη τοῦ ἀδύτου ἀνεῴγη καὶ ἐφάνη τὸ λαμπρὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἄγαλμα τῆς Δήμητρος, φωτιζόμενον ἄνωθεν ὑπὸ δέσμης φωτὸς καὶ κεκοσμημένον πρὸς τὴν τελετὴν πλουσίως καὶ μεγαλοπρεπῶς.—Οὐράνιαι μελῳδίαι περιέβαλλον τὰ ὦτά μας, μαγικὸν φῶς διεσκόρπισεν ἐκ τῆς διανοίας μας τὸ σκότος, αἴθριος καὶ ἀνέφελος οὐρανὸς ἔλαμπεν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς μας, ὀσμὴ εὐώδης θυμιαμάτων ἀπὸ τῶν βωμῶν ηὔφραινεν

ἡμᾶς καὶ μακρὰν ἐξήπλοῦτο ἀνθοστεφὴς ὁ λειμών, ἐφ' οὗ ἐναρμονίως ὠρχοῦντο οἱ διὰ τῶν μυστηρίων ἐξαγνισθέντες μύσται.

Ἐνῷ ταῦτα χαίρουσα ἔβλεπον, ἀπέπτη ἡ Νύμφη, ἡδὺ προσμειδιάσασα, καὶ ἠσθάνθην ἐμαυτὴν βαρέως ἐπὶ τῆς κλίνης κειμένην, τὰ δὲ περὶ ἐμὲ ἀντικείμενα ἐφωτίζοντο ἤδη ὑπὸ τῶν ζωηρῶν πρωϊνῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου. Οἱ πόδες μου δὲν ἔφερον πλέον τὰ πτερωτά μου πέδιλα, ὁ δὲ θαυμάσιος κεστὸς ἐγένετο ἀνάρπαστος μετὰ τῆς τανυσφύρου Νύμφης. Ἤκουσα τὴν θύραν μου κρουομένην καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν πραγματικότητα. Μετὰ δὲ πρόγευμα λιτὸν καὶ φιλόξενον ἀπεχαιρέτισα τοὺς ξεναγήσαντάς με καὶ μετ' ὀλίγον ἐφερόμην ὑπὸ τῆς ἀτμήρους ἁμάξης πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἀναπολοῦσα ἐν τῇ διανοίᾳ μου ὅσα κατ' ὄναρ εἶδον καὶ ἤκουσα θαυμάσια. *Ἦτο ὄνειρον!* Ὁ δὲ ἥλιος διὰ τῶν φωτοβόλων αὐτοῦ ἀκτίνων εἶχε διαλύσει τὴν μαγγανίαν τῆς δεινῆς Ἑκάτης. Τοιοῦτος ὁ χαριέστατος καὶ καλλιτεχνικώτατος μῦθος τῶν εὐφαντάστων ἐκείνων φυσιολατρῶν τῆς Ἐλευσῖνος, τοῦ παναρχαίου τούτου σταθμοῦ γεωργικοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ σύμπας ἀποκαλύπτεται ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ῥαρίου πεδίου καὶ ὁ βίος τῶν ἐν αὐτῷ κατοίκων. Ἡ ἔλλειψις ἀφθόνου ὕδατος, τὸ λεπτόγειον τῆς χώρας, ἡ ἄφθονος ἐπικράτησις τῶν δημητριακῶν καρπῶν, ὁ τρόπος τῆς καλλιεργείας τῆς ἐκτεταμένης πεδιάδος, ὁ χαρακτὴρ τῆς σπορᾶς, ἡ παρουσία τῆς μόνης τοῦ ὕδατος πηγῆς καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑδρεύσεως, πάντα ταῦτά εἰσιν ἀκριβεῖς παραστάσεις καὶ περιγραφὴ ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων γιγνομένη τῆς σήμερον Ἐλευσινιακῆς πεδιάδος. Ποία δὲ γλῶσσα θετική, ἢ τίς ἐπιστήμη ἠδύνατο ἀκριβέστερον νὰ παραστήσῃ τὰ φαινόμενα πάντα ὅσα προηγοῦνται καὶ ἕπονται τῆς θαλερᾶς ἀνοίξεως, ἥτις τὴν ἀθανασίαν σημαίνει τῆς παντρόφου γῆς; Τίς ἄλλη, λέγω, γλῶσσα ἢ ἡ γλῶσσα τῆς τέχνης καὶ τῆς ποιήσεως, ἐν ᾗ σύμπασαι αἱ ἐν τῇ φύσει ἐνεργοῦσαι δυνάμεις μετὰ τόσης τέχνης παριστῶσι διὰ τῆς ἀνθρωπίνου μορφῆς εἰς τὸ μέγα δρᾶμα τῆς βλαστήσεως τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἔδωκεν αὐτῇ ἡ καλλίτεχνος ἀντίληψις τοῦ Ἕλληνος; Οὐδεμία σκοτεινὴ καὶ μυστικὴ ἐν τῷ μύθῳ ἐπικρατεῖ ἰδέα! οὐδὲν σύμβολον, δι' οὗ κρύπτεται ἡ νοουμένη ἀλήθεια! Καὶ αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία τῶν ἐναρέτων ψυχῶν καὶ ἡ κακοδαιμονία τῶν τιμωρουμένων ἐν Ἅδῃ ἀκριβής ἐστιν ἀνάλυσις τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ συμβαινόντων, ὅταν οὗτος συνείδησιν ἔχων τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ, καθίσταται ὑπεύθυνος τῆς ἀξίας ἢ τῆς ἀπαξίας τοῦ βίου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἡ ἀνάπτυξις τοῦ μύθου εἶναι ἀκριβής.— Τίς δὲν ᾐσθάνθη ἀνεξήγητόν τινα μελαγχολίαν καὶ πένθιμον αἴσθημα

εἰσερχόμενος εἰς δάσος πρὸ μικροῦ πυκνόφυλλον καὶ σύσκιον, ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ σκιὰν τοῦ ὁποίου ζωηρὰν συναισθανόμενος εὐεξίαν ἐκ τοῦ θελκτικοῦ πρασίνου χρώματος τῆς περὶ αὐτὸν χλόης καὶ τῶν τῆδε κἀκεῖσε προσμειδιώντων αὐτῷ ἀνθυλλίων τὰ εὐθυμότερα διέπλαττεν ὄνειρα, τίς, λέγω, βλέπων ταῦτα πάντα καταστρεφόμενα καὶ ἀπογυμνούμενα δὲν ᾐσθάνθη ἀνέκφραστόν τινα μελαγχολίαν, ἣν τοσοῦτον ἐπιχαρίτως παριστᾷ ἡ ἁρπαγὴ τῆς κόρης καὶ τὸ πένθος τῆς θρηνούσης καὶ ὀλοφυρομένης μητρὸς Δήμητρος; Τὰ δὲ περὶ τὸ Νισαῖον πεδίον συμβάντα κατὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς Περσεφόνης δὲν εἶναι ἀκριβὴς παράστασις τῶν φαινομένων τοῦ ἀπειλητικοῦ χειμῶνος, ὅστις συναρπάζει μεθ' ἑαυτοῦ τὸν εὔθυμον τῆς νεότητος βίον τῆς γῆς μετὰ τῶν καλλιπαρείων ἐκείνων παρθένων, ὧν ἑκάστη τοσοῦτον θαυμασίως ἀντιπροσωπεύει τὰς παθήσεις τῆς καρδίας τῶν εὐθύμων τῆς φύσεως τέκνων ἐπὶ τῆς γελοέσσης γῆς; Ἀλλὰ πόσον εἶναι θαυμαστὴ καὶ εὐλαβὴς ἡ παράστασις τῶν μετεωρολογικῶν φαινομένων! Κτυπᾷ ὁ βαρύγδουπος Ζεὺς ἐπὶ τῶν συννέφων, καὶ κατέρχεται ἡ μέλλουσα νὰ γονιμοποιήσῃ τοὺς σπόρους ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς γῆς, ἡ ἱερὰ βροχὴ (ὁ Ἑρμῆς) εἰς τὸν Ἅδην, τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦτο τῶν σπερμάτων (τὸν Πλούτωνα). Μαλακῶς δ' εἰσρέων διὰ τῶν πόρων τῆς φυτικῆς γῆς πείθει τὸν φύλακα τῆς ζωῆς τῶν σπερμάτων, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ἄνοδον τῆς τρυφερᾶς βλαστήσεως· καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τοῦ ἅρματος τοῦ φοβεροῦ θεοῦ ἐξέρχεται ἡ τρυφερὰ παρθένος.—Θαυμασία ὄντως ἡ ἀκρίβεια καὶ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας, δι' ἧς ἐφεξῆς πάντα ἐκτυλίσσονται ἐνώπιον ἡμῶν τὰ τῶν ὡρῶν φαινόμενα! Ἡ κόρη ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρὸς αὐτῆς παριστᾷ τὸν μυχιαίτατον ἐκεῖνον τῆς ψυχῆς ὕμνον, ὅστις αὐθορμήτως ἐκ τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἐξέρχεται ὅταν τὸν μελαγχολικὸν καὶ ἀπειλητικὸν χειμῶνα διαδέχονται τὰ τερπνά, εὔθυμα καὶ ζωηρὰ αἰσθήματα τῆς ἀνοίξεως. Τῳόντι! ἡ θαλερὰ βλάστησις τῆς ἀνοίξεως ἐπὶ τῆς μεγάλης τῆς γῆς ἐπιφανείας, εἶναι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο καὶ εὔθυμον μειδίαμα, ὅπερ κατέχει τὴν Δήμητραν κρατοῦσαν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τὴν προσφιλῆ αὐτῆς θυγατέρα!

Ἡ παρουσία τῆς Ἀθηνᾶς σημαίνει τὴν ἀνθρώπινον διάνοιαν, ἥτις σπεύδει νὰ εὕρῃ μόνιμα στοιχεῖα πολιτισμοῦ. Ὁ Ἥφαιστος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ὀργάνων τῆς καλλιεργείας. Ὁ ἥλιος διὰ τοῦ ἀπλέτου φωτός, διαλύων τὰ σκότη, εἶναι ὁ προάγγελος τῆς βλαστήσεως, ὁ ἀποκαλύψας τῇ Δήμητρι τὴν θέσιν, ἔνθα εὑρίσκετο κεκρυμμένη ἡ θυγάτηρ. Καὶ αὐτὴ ἡ συνθήκη τῶν οὐρανιώνων θεῶν μετὰ τοῦ Πλούτωνος, καθ' ἣν ἡ τῆς κόρης μετὰ τῆς μητρὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὁρίζεται

διαμονή, εἶναι ἀκριβής, ἀκριβεστάτη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ τί πρῶτον ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ καὶ τί ὕστερον δὲν ἐξεγείρει ἐν ἡμῖν τὸν ἄσβεστον σεβασμὸν πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀντιλήψεως τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ τὴν ἐκπληκτικὴν ὄντως καλλίτεχνον αὐτῶν ἀνθρωπομορφικὴν παράστασιν; Πόσα δὲ καὶ πόσα δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ περὶ τῶν λόγων, οἵτινες παρώρμησαν τοὺς πατέρας ἡμῶν εἰς τὴν ἀνθρωπομορφικὴν τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων αὐτῶν παράστασιν! Τοῦτο ὅμως οὔτε τῆς παρούσης εἶναι ὥρας, οὔτε χρόνον πρὸς τοῦτο ἔχομεν.

Ἀλλ' ὁ μῦθος οὗτος ἦτο καὶ ὑπόθεσις δράματος καὶ δράματος θρησκευτικοῦ, ὅπερ εἶχεν ἀνάγκην χώρου καταλλήλου καὶ τόπου ὡρισμένου πρὸς παράστασιν. Ὁ τόπος λοιπὸν οὗτος, ὁ ἐπὶ τόσους αἰῶνας ὑπὸ τὴν γῆν κρυπτόμενος, τὰ ὀστᾶ, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ χαριεστάτου καὶ σοφοῦ τούτου μύθου μετὰ μακρὸν λήθαργον ἐξεγείρονται καὶ διὰ τοῦ ἀρτιμελοῦς αὐτοῦ σκελετοῦ τὴν ἁρμονίαν τῆς ποτὲ καλλονῆς αὐτοῦ ἀποκαλύπτει καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀλήθειαν τοῦ δογματισθέντος μύθου τῆς Ἐλευσινιάδος Δήμητρος ἡμῖν ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἐπικυροῖ. Ὁ σκελετὸς οὗτος ὁ θαυμάσιος εἶναι ὁ ἀνασκαφεὶς ἐν Ἐλευσῖνι ναὸς τῆς Δήμητρος!

Τὸ ἐναρμόνιον τοῦτο ἀρχιτεκτονικὸν τῆς ἀρχαιότητος καλλιτέχνημα, ἡ μυστηριώδης αὕτη καὶ θεία γλῶσσα τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις τόσας σοφὰς καὶ καλλιτέχνους συνθήκας παριστᾷ ἐνώπιον ἡμῶν τῆς ἑαυτῆς γραφῆς καὶ παραστάσεως, ὁ σκελετὸς οὗτος εἶναι ὁ σκελετὸς τῆς πατρῴας ἡμῶν εὐκλείας! Τί λέγω; τῆς ἀρχαίας ἡμῶν πατρίδος, τῆς πεφιλημένης ἐκείνης καὶ καλλιτέχνου μητρός, ἥτις κεκαλυμμένη νῦν ἐλαφρῶς ὑπὸ λευκῆς σινδόνης ἀναμένει τὰ τέκνα αὐτῆς, ὅπως ἐν τῷ ἀσπασμῷ καὶ τῇ στοργῇ αὐτῶν ἐπανέλθῃ καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων ταύτης, ὡς ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς Δήμητρος, ἡ εὔθυμος προτέρα αὐτῆς χαρὰ καὶ ὁ ἱερὸς ὕμνος τῆς εὐχαριστίας, ὅτι ἀνευρίσκει καὶ πάλιν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν τέκνων αὐτῆς τὴν ἱερὰν στοργήν, δι' ἧς ἀπεχαιρέτισεν αὐτὰ θαπτομένη!

Τοιοῦτον λοιπὸν τὸ ὄνειρον τῆς συμπαθοῦς Ἑλληνίδος παρθένου. Τοιαῦτα τὰ καλλίτεχνα πλάσματα τῆς διαυγοῦς καὶ πλουσίως κεκοσμημένης αὐτῆς φαντασίας! Ἐκ τῶν τοιούτων αἰσθημάτων, τῆς γυναικείας μάλιστα καρδίας, καὶ ἐκ τῆς ἐθνικῆς καὶ καλλιτέχνου παιδεύσεως αὐτῆς, ἀναμένει ἡ πατρὶς τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀρχαίας αὐτῆς καλλιτέχνου εὐκλείας καὶ δόξης.

Καλλιόπη Κεχαγιᾶ.

ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΕΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΙ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

ΑΦΟΡΩΣΗΣ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΙΝ ΑΥΤΟΥ

«Σήμερον τὴν 27 τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου συνῆλθον εἰς τὸ κατάστημα τοῦτο τῆς Δημογεροντίας οἱ ἐν τῷ ἐπισυναπτομένῳ καταλόγῳ πολῖται, προκειμένου νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν ὅσα κατὰ συνέπειαν τῆς προλαβούσης συνελεύσεως ἐνήργησαν ὑπὲρ τοῦ σκοπουμένου ἑλληνικοῦ Γυμνασίου οἱ ἔφοροι τῶν ἐνταῦθα ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος καὶ νὰ ἐφεύρωσιν ἑπομένως τὰ πρὸς σύστασιν καὶ συντήρησιν αὐτοῦ χρηματικὰ μέσα.

Ἐν πλήρει λοιπὸν συνελεύσει ἀνεγνώσθησαν κατὰ πρῶτον εἰς ἐπήκοον πάντων αἱ ἀπὸ τῆς 16 φθίνοντος ὑπ' ἀριθ. 38 καὶ 39 ἐκθέσεις τῶν Ἐφόρων τῶν διδακτικῶν καταστημάτων καὶ ἐνεκρίθησαν ὁμοφώνως τὰ πραχθέντα παρ' αὐτῶν εἴς τε τὴν πρόσκλησιν τοῦ διδασκάλου κυρίου Ν. Βάμβα κτλ.

Ἀνεγνώσθη ἑπομένως σχέδιον ἀναφορᾶς τῆς Δημογεροντίας πρὸς τὸν Νομάρχην τῶν Κυκλάδων, πραγματευομένη περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ ἐνεκρίθη νὰ διευθυνθῇ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον αὐτοῦ.

Ἐγένοντο μετὰ ταῦτα διάφοροι προτάσεις περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξοικονομήσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Γυμνασίου, ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται φαίνονται πρὸς τὸ παρὸν δυσκατόρθωτοι, ἐνεκρίθη τελευταῖον μετὰ πολλὴν συζήτησιν νὰ κάμῃ ἔναρξιν τῶν μαθημάτων τὸ Γυμνάσιον Σύρου χωρὶς ἀναβολῆς, καὶ ἐπειδὴ οἱ νῦν ὑπάρχοντες χρηματικοὶ πόροι δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἀπαραιτήτως ἀναγκαίαν κατὰ μῆνα δαπάνην, ἐνεκρίθη νὰ πληρώνωσιν οἱ εὐποροῦντες τῶν μαθητῶν ἀνὰ τέσσαρας δραχμὰς καθ' ἕκαστον μῆνα, ἕως ὅτου οἱ τοῦ Γυμνασίου πόροι, προϊόντος τοῦ χρόνου αὐξηθέντες, ὡς κοινῶς ἐλπίζεται, βαλθῶσιν εἰς τόκον καὶ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος ταύτης μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου.

Οἱ δ' ἐνδεεῖς καὶ ἄποροι τῶν μαθητῶν θέλουν μὲν ἔχει ἀπὸ τοῦ νῦν

τὴν εἴσοδον τοῦ Γυμνασίου ἀμισθί, ἀλλὰ πρὸ τούτου ὀφείλουν ν' ἀποδείξωσιν ἀποχρώντως εἰς τοὺς κατὰ καιρὸν ἐφόρους τὴν ἔνδειάν των. Ὅσων δὲ ἀγνοεῖται ἢ ἀμφιβάλλεται ἡ κατάστασις θέλουν διευθύνεσθαι παρὰ τῶν Ἐφόρων εἰς τὴν Δημογεροντίαν, ἥτις μετὰ τὰς ἀναγκαιούσας ἐξετάσεις, θέλει ἀποφασίζει, ἂν πρέπει νὰ γενῶσι δεκτοὶ ἢ μὴ εἰς τὸ γυμνάσιον.

»Τούτων οὕτως ἐγκριθέντων, διελύθη ἡ Συνέλευσις, ἥτις διήρκεσεν ὑπὲρ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν.

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 27 7βρίου 1833.

Οἱ δημογέροντες τῆς Ἑρμουπόλεως

ΠΑΥΛΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ, Ν. Χ. Ε. ΓΙΑΓΙΤΖΗΣ, ΣΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ.

(Τ. Σ.) Ὁ γραμματεὺς *Κ. Χαρίλαος*».

Τὰ ἐν τῇ ὡς ἄνω συνελεύσει ἀναφερόμενα ἔγγραφα, τοῦτ' ἔστιν ἡ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1833 δήλωσις τοῦ ἀοιδίμου Βάμβα περὶ ἀποδοχῆς τῆς Σχολαρχίας, καὶ ἡ ἀπὸ 11 Σεπτεμβρίου ἀναφορὰ τοῦ αὐτοῦ ὑποβάλλοντος τὸν συνταχθέντα κανονισμὸν τῆς Σχολῆς, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς·

«Πρὸς τοὺς κυρίους Ἐφόρους τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος τῆς Ἑρμουπόλεως.

«Ἔλαβον τὸ ὑμέτερον προσκλητικὸν τὸ ἀπὸ πρώτης Σεπτεμβρίου ὑπ' ἀριθ. 33, διὰ τοῦ ὁποίου κατὰ γνώμην ἔγγραφον τῆς Δημογεροντίας καὶ κοινὴν ἐπιθυμίαν τῶν συμπολιτῶν μὲ προσκαλεῖτε νὰ ἀναδεχθῶ τὴν Σχολαρχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τῆς κοινότητος ταύτης καὶ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων.

«Εἰς τὴν ἔντιμον ταύτην πρόσκλησιν, Κύριοι, δὲν σύρει τόσον τὴν προσοχήν μου τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς, ὅσον τὸ τοῦ ἀγῶνος· ἡ ἀξιέπαινος ὅμως προθυμία τῆς Κοινότητος ὑπὲρ τῶν βασίμων τούτων Καταστημάτων τῆς ἐθνικῆς μας ἀναγεννήσεως, ἥτις ἤρχισε καὶ προοδεύει ὑπὸ τὴν μόνιμον, φιλόκαλον καὶ φωτισμένην βασιλείαν τῆς Ἑλλάδος, ὁ σταθερὸς καὶ προνοητικὸς μετ' ἐμπειρίας ζῆλος τῆς ἡμετέρας ἐφορίας, ταῦτα ἐνθαῤῥύνοντα τὸν ὁποῖον ἔχω πόθον νὰ σταθῶ κοινωφελὴς ὑπηρέτης τοῦ ἔθνους μου εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ, καὶ ἐνισχύοντα πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἀγῶνα τὴν ἀδυναμίαν μου, μὲ ἀναπείθουν νὰ προσφέρω ἐμαυτὸν εἰς τὴν ὑμετέραν πρόσκλησιν μετ' ἐλπί-

δος βεβαίως ὅτι ἡ τελεσιουργὸς χάρις τοῦ Θεοῦ ἐμπνέουσα εἰς ὅλων τῶν πολιτῶν τὰς ψυχὰς καὶ καρδίας τὸ αὐτὸ φρόνημα καὶ τὸ αὐτὸ αἴσθημα ὑπὲρ τῶν συμφερόντων, θέλει ἐπιστέψει καὶ ταύτην τὴν εὐγενῆ προθυμίαν τῆς Κοινότητος καὶ τὸν ὑμέτερον ἀνένδοτον ζῆλον μὲ ἀγαθὴν ἔκβασιν.

Ὁ ὑμέτερος
Ν. ΒΑΜΒΑΣ»

«Κύριοι Ἔφοροι.

«Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλλω εἰς τὴν παρατήρησίν σας τὸ σχέδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Ἑρμουπόλεως, τὸ ὁποῖον ἐπικριθὲν παρὰ τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως εὔχομαι ἐκ ψυχῆς εἰς τὸν πατριωτικὸν ζῆλόν σας νὰ εὐπορήσῃ τῶν ἀναγκαίων μέσων διὰ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν. Δὲν τολμῶ νὰ ἀμφιβάλω ὅτι οἱ Ἑρμοπολῖται δὲν θέλουν δείξειν πᾶσαν προθυμίαν καὶ σύμπνοιαν εἰς τοιοῦτον κοινωφελὲς καὶ ἔνδοξον κατάστημα.

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 11 Σεπτεμβρίου 1833.

Ὁ ὑμέτερος
Ν. ΒΑΜΒΑΣ»

Μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ εἰρημένου ἐγγράφου καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ ἡ Δημογεροντία ἐξέδωκε τὰς ἑπομένας δηλώσεις, ὧν ἡ δευτέρα πρὸς τοὺς Ἑρμουπολίτας εὕρηται παρ' ἐμοὶ καὶ ἔντυπος.

«Ἡ δημογεροντία Ἑρμουπόλεως πρὸς τοὺς ἐφόρους τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Κοινότητος ταύτης.

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 3 Ὀκτωβρίου 1833.

«Ἔλαβεν ἔγκαιρα ἡ Δημογεροντία τὰ ἀπὸ τὴν 16 παρελθόντος Σεπτεμβρίου δύο ἔγγραφά σας μετὰ τοῦ ἐπισυνημμένου σχεδίου τοῦ ἐνταῦθα συστηνομένου ἑλληνικοῦ Γυμνασίου, καὶ εὐχαρίστως σπεύδει νὰ σᾶς ἀναγγείλῃ ὅτι εἰς τὴν ἐσχάτως γενομένην συνέλευσιν τῶν πολιτῶν, ἀντικείμενον ἔχουσαν τὰ περὶ ἐξοικονομήσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Γυμνασίου, ἀνεγνώσθησαν τὰ διαληφθέντα ἔγγραφα, καὶ ἐνεκρίθησαν τὰ πραχθέντα παρ' ὑμῶν. Ἡ δὲ συγκατάθεσις τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου Βάμβα εἰς τὸ νὰ ἀναδεχθῇ τὸ τῆς σχολαρχίας καὶ ἐπιστασίας τοῦ γυμνασίου τούτου, ἐχαροποίησε μεγάλως τοὺς καλοὺς συμπολίτας μας.

«Ἑπομένως ἀνεφέρθη ἡ Δημογεροντία περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων τὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα καὶ ἐξαιρέτως περὶ τοῦ σὺν Θεῷ ἀρχομένου Γυμνασίου πρὸς τὴν Βασιλικὴν Νομαρχίαν τῶν Κυκλάδων, παραπέμψασα καὶ τὸ σχέδιον τοῦ τελευταίου, ἵνα καθυποβληθῇ καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Βασιλ. Γραμματείαν τῆς Επικρατείας.

«Ἔχει δὲ καὶ πολλὴν τὴν πεποίθησιν ἡ Δημογεροντία ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος θέλει εὐδοκήσει νὰ συνδράμῃ τὸ νεοσύστατον τοῦτο Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς Κοινότητος, καὶ τρέφει τὰς πλέον χρηστὰς ἐλπίδας ὅτι μετ' οὐ πολὺ θέλει ἀκμάσει τοῦτο κατὰ τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν.

«Ἐν τοσούτῳ σᾶς ἐγκλείει ἡ Δημογεροντία τὴν ὑπ' ἀριθ. 2783 κοινοποίησίν της, καὶ ἅμα σᾶς προσκαλεῖ νὰ ἐπιταχύνητε τὴν ἐργασίαν σας, διὰ νὰ γενῇ ὅσον τάχος καὶ ἡ ἔναρξις τῆς παραδόσεως.

«Εἰδοποιεῖσθε τελευταῖον ὅτι διωρίσθη μία ἐπταμελὴς ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ σκοπουμένου εὐρυχώρου Γυμνασίου εἰς τὸ ἐσχάτως ἀγορασθὲν μέρος· ὀφείλετε ὅθεν συνεννοούμενοι μετ' αὐτῆς νὰ συμπράξητε, διὰ νὰ μὴ συμβῇ ἀργοπορία εἰς τὰ περαιτέρω τούτου.

Οἱ Δημογέροντες Ἑρμουπόλεως

ΠΑΥΛΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. Ε. ΓΙΑΛΙΤΖΗΣ
(Τ. Σ.) ΣΤΑΜ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

«*Προσθήκη.* Εἰς ἀντίγραφον, Κύριοι, καὶ ἡ κατὰ τὴν 27 Σεπτεμβρίου τελευταία πρᾶξις τῆς κοινοτικῆς συνελεύσεως τῶν πολιτῶν διὰ νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ὁδηγίαν τῆς Ἐφορίας.

Ὁ γραμματεὺς *Κωνστ. Χαρίλαος.*»

«Ἀριθ. 2783.

»ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΙΣ

»*Ἡ Δημογεροντία Ἑρμουπόλεως.*

»Ἰδού, φιλόμουσοι συμπολῖται, ἐκπληροῦται τέλος πάντων ἡ κοινή σας ἐπιθυμία. Τὸ πρὸ πολλοῦ ἐπιθυμούμενον ἑλληνικὸν Γυμνάσιον συγκροτεῖται μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Νομοῦ τούτου ὑπὸ τοὺς πλέον αἰσίους οἰωνούς. Ὁ σοφὸς αὐτοῦ Σχολάρχης, ὁ πολυμαθὴς κύριος Νεόφυτος Βάμβας, τὰ παραδοθησόμενα διάφορα μαθήματα, ὁ λοιπὸς τῶν διδασκάλων χορὸς καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ ζῆλος τῶν φιλοκάλων πολιτῶν, ἐγγυῶνται καὶ ὑπισχνοῦνται εἰς τοὺς μαθη-

τεύοντας νέους παιδείαν βάσιμον καὶ ἀνάλογον μὲ τὰς παρούσας εὐτυχεῖς περιστάσεις τοῦ ἔθνους.

«Ὅσοι τοίνυν ἐπιθυμοῦν νὰ διατρέξωσι τὸ ἀνοιγόμενον τοῦτο ἔνδοξον στάδιον, δύνανται ἀπὸ τῆς αὔριον νὰ παρουσιάζωνται εἰς τὴν σχολήν, ὅπου θέλουν καταγράφεσθαι εἰς τὸν κατάλογον τῶν μαθητῶν παρὰ τῶν κυρίων Ἐφόρων, διὰ νὰ γενῇ ὅσον τάχος καὶ ἡ τῶν μαθημάτων ἔναρξις.

«Οἱ καταγραφησόμενοι ἐν τοσούτῳ νέοι, εἰ μὲν εἶναι ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἐνδεῶν καὶ ἀπόρων, θέλουν ἔχει τὴν εἴσοδον τοῦ γυμνασίου ἀμισθί. Ἂν δὲ ἐκ τῶν εὐπόρων, οὗτοι θέλουν καταβάλει, λόγῳ συνδρομῆς πρὸς τὴν Ἐφορίαν, ἀνὰ δραχμὰς τέσσαρας (ἀρ. 4) κατὰ μῆνα, προπληρωτέας κατὰ τριμηνίαν. Τὸ μικρὸν τοῦτο χορήγημα ἐνεκρίθη ἀπὸ τὴν κοινότητα πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ἀναγκαιούσης μηνιαίας δαπάνης τοῦ Γυμνασίου, καὶ δὲν θέλει διαρκέσει πλὴν ἄχρις ὅτου αὐξηθῶσι καὶ τακτοποιηθῶσιν, ὡς ἐλπίζομεν, οἱ χρηματικοὶ αὐτοῦ πόροι.

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1883.

Οἱ δημογέροντες Ἑρμουπόλεως

ΠΑΥΛΟΣ Λ. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. Ε. ΓΙΑΓΙΤΖΗΣ
ΣΤΑΜ. ΚΩΝΣΤΑΤΙΝΟΥ

Ὁ γραμματεὺς *Κ. Χαρίλαος.*»

Ὁ δὲ Βάμβας πρὶν ἢ ποιήσηται ἔναρξιν τῶν μαθημάτων, ἐδημοσίευσε κανονισμὸν τῶν χρεῶν τῶν μαθητῶν, οὗτινος ἀντίτυπον εὕρηται παρ' ἐμοί, ἔχοντα ὡς ἑξῆς·

«*Χρέη τῶν μαθητῶν τοῦ δημοσίου Γυμνασίου τῆς Ἑρμουπόλεως.*

«1. Οἱ μαθηταὶ χρεωστοῦν νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς διωρισμένας ὥρας τῶν παραδόσεων. Ἡ ἀδικαιολόγητος ἀπουσία, καὶ μάλιστα ἐπαναλαμβανομένη, λογίζεται ἁμάρτημα.

»2. Σεμνότης καὶ εὐγένεια εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τοὺς τρόπους καὶ ἐκτὸς τοῦ Γυμνασίου, καθὼς ἀνήκει εἰς τὸν χαρακτῆρα *τῶν Μαθητῶν τῆς παιδείας.*

»3. Ἐπιμέλεια σταθερὰ εἰς τὰ διδασκόμενα μαθήματα, ὥστε ἕκαστον μάθημα νὰ γίνεται νέα προσθήκη πνευματικῆς ἐπιδόσεως.

»4. Σιωπὴ καὶ ἄκρα προσοχὴ ἐνῷ γίνεται ἡ παράδοσις.

»5. Εὐπείθεια καὶ σέβας λογικὸν εἰς τοὺς Διδασκάλους.

»Πᾶσα παράβασις ἑνὸς τῶν χρεῶν τούτων λογίζεται ὡς βαρβαρότης τοῦ παραβαίνοντος, καὶ ὡς ἁμάρτημα μαθητοῦ, τὸ ὁποῖον, καὶ διὰ τὸ συμφέρον τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ διὰ τὴν κοινὴν εὐκοσμίαν καὶ ἐπίδοσιν τοῦ Γυμνασίου, δὲν θέλει συγχωρεῖσθαι οὔτ' ἀπὸ τοὺς Διδασκάλους, οὔτε ἀπὸ τὸν διωρισμένον Εὐταξίαν, οὔτε τέλος πάντων ἀπὸ τὸν Ἐπιστάτην καὶ τοὺς Ἐφόρους.

Ἐν Ἑρμουπόλει, 9 Ὀκτωβρ. 1833.

Ὁ Ἐπιστάτης
Ν. ΒΑΜΒΑΣ

Ἐπίσης τῇ 12 Ἰανουαρίου 1834 ἐδημοσιεύθη φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Γενικὸν σχέδιον τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Νικολάου Βαρότζη», οὗτινος ἀντιγράφω ὑμῖν τὸν πρόλογον.

»Οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Σύρᾳ Ἑρμουπόλεως, αἰσθανόμενοι βαθέως τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων των, τὴν σήμερον μάλιστα ὅτε ἡ Θεία Πρόνοια ἠξίωσε τοὺς Ἕλληνας νὰ ζῶσιν ὑπὸ σταθερὰν εὐνομίαν, καὶ ὑπὸ βασιλέα φίλον, προστάτην καὶ πατέρα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς βελτιώσεως τῶν λαῶν των, ἐποθοῦσαν πάντοτε νὰ ἴδωσι τελειοτέραν τινὰ μορφὴν εἰς τὰ διδακτικὰ καταστήματα τῆς Κοινότητός των.

«Οἱ ἔφοροι τούτων Θεοχάρης Παλαιολόγος, Γρηγόριος Ἰω. Πετρόπουλος, Λουκᾶς Ῥάλλης καὶ Ζωρζῆς Κ. Ζιγάλας δραξάμενοι τὴν ἀγαθὴν περίστασιν τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστροφῆς τοῦ κυρίου Ν. Βάμβα, ἐπρόβαλαν αὐτόν, διὰ τῆς ἀπὸ 22 Αὐγούστου 1833 ἀναφορᾶς των εἰς τὴν Κοινότητα ἐπιστάτην καὶ διδάσκαλον τοῦ Ἑλλην. Γυμνασίου, ἐπὶ τῆς δημογεροντίας τῶν κυρίων Παύλου Λ. Μαυρογορδάτου, Σταματίου Κωνσταντίνου καὶ Νικολάου Εὐσταθ. Γιαγιτζῆ· ψηφισθεὶς δὲ παρὰ πάντων ὁμοφώνως καὶ ἀναδεχθεὶς τὴν ἐπιστασίαν παρέδωσεν εἰς τὴν Ἐφορείαν κατ' αἴτησίν της τὸ παρὸν σχέδιον. Οἱ δὲ Ἔφοροι, ἀφοῦ ὑπέβαλαν αὐτὸ εἰς τὴν κρίσιν τῆς Δημογεροντίας καὶ ἐνεκρίθη, ἐπειδὴ ἐζητεῖτο παρὰ πολλῶν, ὄχι ἁπλῶς περιέργων, ἀλλ' ἐπιθυμούντων νὰ πέμψωσι τοὺς υἱούς των διὰ νὰ μαθητεύσωσιν εἰς τὸ Γυμνάσιον τοῦτο, ἐστοχάσθησαν χρέος των νὰ τὸ ἐκδώσωσι πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ κοινοῦ πόθου.

»Ἐν Ἑρμουπόλει 12 Ἰανουαρίου 1834.»

(Ἐκ συλλογῆς ἱστορικῶν ἐγγράφων)

Α. Χ.

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΙΕ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ

Ἔσωθεν τῶν πινακίδων χειρογράφου τεύχους τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης ὑπῆρχε παρεμβεβλημένη ἐξωφύλλου δίκην ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη διαθήκη, ἥν περ ἀφελὼν ἐξ αὐτοῦ συγκατέταξα ἐν τῇ συλλογῇ τῶν αὐτόθι διατηρουμένων διαφόρων ἐγγράφων.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸ 1476 Σεπτεμβρίου 14, ἄδηλον ποῦ. Ἐκ τοῦ κάτωθεν δ' αὐτοῦ μνημονευομένου *φρὰ Πιέρου τοῦ πριόρου* (προεστῶτος) *τοῦ Κολοσσοῦ*, ὡς καὶ τῆς πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς διαθήκης φερομένης ὑπογραφῆς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱερέως, δυοῖν θάτερον ἄγομαι νὰ ὑπονοήσω, ἢ ὅτι ὁ διαθέτης ἐτύγχανεν ἐν Ῥόδῳ διατρίβων ὅτε τὰ καθ' ἑαυτὸν διετίθη, ἢ ὅτι ἦν τότε ὁ ἱερεὺς ἐν Κύπρῳ παρεπιδημῶν· διότι ἡ ἐν Ῥόδῳ ἐπισκοπὴ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, δηλονότι ἡ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ τάγματος τῶν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ ἱπποτῶν τὸ πρῶτον συστᾶσα, ὠνομάζετο *τοῦ Κολοσσοῦ* (Colossensis), ὡς ἀπὸ τοῦ περιφήμου ἑβδομηκονταπήχεως κολοσσοῦ εἴτε ἀγάλματος τοῦ Ἡλίου, ἑνὸς τῶν ἑπτὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου θαυμάτων. Ὁπωςδήποτε ὅμως κἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, ὑπό τινας ἐπόψεις θεωρούμενον τὸ ἔγγραφον οὐκ ἄμοιρον σπουδαιότητος φαίνεται.

Καὶ πρῶτον μὲν γλωσσικῶς ἐξεταζόμενον πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδιωτικοῖς συμβολαίοις τοῖς μεταξὺ τῶν ἀλλογενῶν δεσποτῶν τῆς μεγαλονήσου συνομολογουμένοις ἐδέσποζεν ἡ δημώδης ἑλληνικὴ γλῶσσα, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ συνέβαινε, περὶ οὗ ἔσχον ἀφορμὴν νὰ γράψω οὐ πρὸ πολλοῦ[1]· οὕτω δὴ καὶ ἐν τούτῳ, ὡς μαρτυροῦσι τό τε ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμον τοῦ διαθέτου, φαίνεται οὗτος ἀγγλικῆς ὢν καταγωγῆς, παρὰ τὸ: James D'Inglese (=Ἰάκωβος τοῦ Ἄγγλου), ἐν τῇ δημώδει ὅμως γλώσσῃ διαθεὶς τὰ καθ' ἑαυτόν. Εἶτα δὲ περιέχει καὶ λέξεις τοῦ κυπριακοῦ ἰδιώματος, ὧν τὴν ἐξήγησιν παρίημι τοῖς τῶν Κυπρίων λογίοις.

[1] Ἴδε *Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ.* τεῦχ. Ζ', σελ. 408.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ νομικὴν θεωρούμενον ἔποψιν παρέχει τι τὸ διαφέρον· καθότι ἄτεκνος ὢν ὁ διαθέτης, ὡς ἐκ τῆς διαθήκης αὐτοῦ συνάγεται, κληροδοτεῖ τῷ τῆς νήσου βασιλεῖ νομίσματα 1316 «*καὶ ἐξηκληρώννη τον ἀπὲ τὰ ἀγαθά του*». Κατὰ τὸ ἰσχῦον ἄρα ἐν τῇ νήσῳ δίκαιον, ὁ ἄτεκνος ἀποθνήσκων ἐχρεώστει νὰ καταλίπῃ τῷ ὑπερτάτῳ ἄρχοντι μέρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἵνα περιβληθῇ οὕτως ἡ διάταξις αὐτοῦ τὸ νόμιμον καὶ ἀῤῥαγὲς κῦρος. Παρεκτὸς δὲ τούτου καταλείπει καὶ τῷ *καπιτάνῳ* (φρουράρχῳ) καὶ τῇ αὐλῇ τῆς Λεμεσοῦ νομίσματα 1 1/2, «*καὶ ἐξηκληρώνει τον ἀπὸ τὰ ἄλλα του ἀγαθά*»· ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοῦ δικαίου ἀπέῤῥεεν ἡ ὑποχρέωσις αὕτη. Πλὴν ἀλλ' ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἱστορίαν φαίνεται τὸ ἀναφερόμενον ὄνομα *ῥηγός*· διότι κατὰ τὸ σεσημασμένον ἐν τῇ διαθήκῃ 1478 ἔτος ἐβασίλευε τῆς νήσου οὐχὶ *ῥὴξ* ἀλλὰ *ῥηγίνα*, ἡ Αἰκατερίνα Ἰακώβου Β' τοῦ Κορνάρου. Περίεργος δὲ φαίνεται καὶ ἡ διὰ τοῦ Ν δὶς ἀπαντῶσα γραφή: *Νεμεσὸς* τῆς νῦν Λεμεσοῦ καλουμένης, ἐν ᾧ μικρὸν κατωτέρω γράφεται οὐδετέρως καὶ διὰ τοῦ Λ: *τὸ Λεμεσόν*.

Ἰδοὺ ἡ διαθήκη ἐν ἀντιγράφῳ ἀπαραλλάκτῳ, ἐν ᾧ ἀπέδωκα πλήρη ἀγκύλαις περικλείσας τὰ παλαιογραφικῶς συντετμημένα τῶν λέξεων.

Κατα τὴν σήμερον ἡμερᾶν, ἥτις εστιν τῇ ιδ' Σεπτεμβρίου ᾳυοή Χ[ριστο]ῦ, ἰν[δικτιῶνος] ια', ὁ Τζιαμες Τεγκλέζη ἐν ασθενια τυχῶν, καὶ φοβηθεῖς τὸ τοῦ θανάτου ἄορον μυστήριον, σόασ ἔχον τὰσ φρένασ και τὸν νοῦν ἀθόλοτον, ἠθέλισεν διατάξεσθαι τὰ ἑαυτοῦ πάντα. Εμ πρότισ μεν παρατίθεται τὴν ἑαυτοῦ ψυχῆν εἰς χεῖρας Θ[εο]ῦ ζώντος, τὰ δὲ πράματα ὅπου τοῦ ευρίσχουντ[αι] ἔν οὕτως. Ἀφήννει πρῶτον τοῦ αὐθ[έντου] μασ τοῦ ριγὸς ν[ομίσματα] ᾳτις'[1], καὶ ἐξηκληρώννη τον ἀπε τα ἀγαθα τ[ου]. Ἀφήννει του χαπεταν[ου] τῆς Νεμεσοῦ καὶ τῆς αὐλῆς τῆς Νεμεσοῦ ν[ομίσματα] ά [ἥμισυ], κάι εξηχληρωνω τον απε τα ἀλλα μου αγαθα. Εἰς το Λεμεσ[ὸν] ἔχει ά σπητι ἐννικιασμεν[ον] ἐκ τοῦ Ταραντί, καὶ ἔχει μέσα πράματα

[1] Περὶ τῶν ἐπὶ φραγκοκρατίας κοπέντων ἐν Κύπρῳ διαφόρων νομισμάτων ἔπιθι τὴν σοφὴν διατριβὴν τοῦ ἀειμνήστου Π. Λάμπρου ἐν τέλει τοῦ Β' τόμου τῆς *Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης* τοῦ Σάθα. Ἐνταῦθα δὲ ἡ λέξις: *νομίσματα* ὑπάρχει μονογραμμάτως σεσημασμένη, ὅπως ἀπαντᾷ καὶ ἐν τοῖς βυζαντινοῖς χειρογράφοις. Ὡσαύτως καὶ ἡ λέξις: *ἥμισυ* δηλοῦται διὰ τοῦ συνήθους παλαιογραφικοῦ σημείου.

τουτέστιν κρεβάτια τέσσερα, χαλκ[ινα;] β', δύστιν α', χαλκομα γύρισσες β', τυγανια σιδερ[ένια] β', παπλόματα β', σπριβεριν ά, λακάν[ην] α', βατζέλλια μικρὰ β', τζαντιλιερ[αν] α', ... τόζεσιν α', σεντούκ[ια] μεγάλα β', σκερνιᾶ β', πλατέλλα στάνια μικρὰ μεγάλα θ', τζαγεραν α', φουρμ[αν;] ά, σιδεροσοῦγλια β', σκουτελαριὲσ β' κάσσινεσ, ψαθία του τυχου β', γδῆν μαρμαρένον α', πεῦκην α', παγκέριν α', ἀλεύριν μ[όδια;] β', τυρὴν κεφάλια κ', χοιρομέρ[ια] ζευγαρ[ιν] α', μαντηλ[αν] τῆς ταυλ[ας] μεγάλην α' καὶ σερβεττ[ες] η', μῆλλαν σφακτινην Nº β', ζηγ[αριάν] σιδερ[ένιαν] α', κρεβατοσάνιδα με τα τριστέλλια α' κρεβατιοῦ, γαβαρδιναν α' εἰς τὸ χέρην τοῦ μαστροΚοστ[α;] διὰ νὰ τον ραψιν α' γουνέ[λαν] παν.... καὶ τὸ φούργιασμάν της πλαγκέττον ασπρον, καὶ ετερον εἰς το χέρην του Ταραντὶ α' κομματιν σοστῦν βενετον.

Χροστω του Ταραντὶ διὰ το ἐννίκην του σπητιοῦ ν[ομίσματα] ϛ', καὶ ἀπο ἄλλουσ λογαριασμοῦσ οπου ἐχομεν, ινα λογαριαστῆ με το βιβλλιον [μου].

Εις την Λευκουσιαν εχω α' σπῆτι της βιζιαστριασ τοῦ Καλέργη τησ κυρα Μαριασ, τζαγέραν α', ταύλεσ διπλεσ β', σετοῦκην α' μεγαλον καρινον, τρι... ῦρην α', γέρναν μιάν, φουρ[μαν;] τοῦ κρεβατιοῦ.

Εἰς τὴν Πισκοπην χρεοστή μου ὁ Στέφανος ὁ Μαλατέστασ ν[ομίσματα] ιη'. Ὁ Τζουανεσ Τενεγριπουντε ὅπου ἔχει τὸν μυλον εις το Λαπι[θον] διὰ β' χάν[ας;] πανῆν .... ν[ομίσματα] κϛ', ἐξ αὐτῶν ἔδωκεν ν[ομίσματα] γ'..............Τζιάμεσ τοῦσ κάτωθεν.

Του εμ .... τῆς ἐπισκοπης τοῦ κυρ Στεφανου Βονζηνοῦ δουκατα χρυσὰ πέντε. Ἀφήννω τοῦ φρα Πιερο τοῦ πρ[ιό]ρου του Κολοσσοῦ δουκάτον α'. καὶ διὰ τὸν τάφον του ὅπου να θαφη δουκάτον α'. Και ὁ ἄνωθεν κυρ Στέφανος χρεωστῆ διὰ καπελλον τοῦ ἄνωθεν Τζιάμεσ εἰ τι εγγιζη διὰ α' κανταριν λά[δανον;].

Τὰ άνωθεν μου πράματα ἀφιννω νὰ πλερώνεται τὸ χρεως ὅπου χρεοστω κατα τα βιβίλλιά μου με φοβον Θεοῦ, καὶ τὰ πρόλιπα ἀφίννω τα τῆς γυναῖκας μου τῆσ Τζουανασ καὶ τὴν ψυχῆν μου.

Io fra Piero p[ri]or de Colosse interfui hoc testam[en]tum et praesens fui.

Νικόλαος Γιαννούλοισ μαρτ[υρῶ]. Νικόλαος Κονταλιμένης μαρτ[υρῶ]. Ἀντριὰ τοῦ Ομοτη μαρτ[υρῶ].

Ἐξόπισθεν δὲ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς, ἅπερ εἰσὶν ἄλλης χειρὸς σημειώματα, καὶ ὧν πιστὸν ἀντίγραφον παρέχω περιεργίας τε χάριν καὶ πρὸς ἔνδειξιν ὅτι ἄγνωστοι ἦσαν ἔτι κατ' ἀρχομένην τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα οἱ λεγόμενοι ἀραβικοὶ χαρακτῆρες τῆς ἀριθμήσεως.

Ἐξ αυτο ἐδοκα καὶ μαχλουζι ν[ομίσματα] νὲ εις ν[ομίσματα] ιϛ' [ἥμισυ].

Ἔδοκα ν[ομίσματα] ζ' τοῦ σκαλησματου.

Εἰσ το αφιγ' του Χ[ριστο]ῦ εδούλεψε το αλογο μου τὸν Αγουστω μινα ἡμέρεσ ιθ' εισ ν[ομίσματ]α θ' [ἥμισυ], καὶ τον Σετευρι μινα τῆς ανοθ[εν] ἐχρονασ ἡμερεσ ιε' είς ν[ομίσματα] ζ' [ἥμισυ]· ἔδοκα καὶ ρατζια κοφινια ιη' εἰς ν[ομίσματα] ϛ'.

Ἐτερα χαρτζα εις το αφιδ' Χ[ριστο]ῦ απο ζευγαρια ν[ομίσματα] ιγ'.

Ἐτερα χαρτζα τα εδουλεψα εισ το μαχαρεν[ι;] ν[ομίσματα κ'].

Ἐτερα χαρτζα τοῦ σκαλισματου ν[ομίσματα] ιε'.

Ἰ. Σακκελίων.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἰανουάριος 1888.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου.

Κατὰ τοὺς μῆνας Δεκέμβριον καὶ Ἰανουάριον ἐγένοντο τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Ἀ. Παράσχος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὸ ε' ἆσμα τοῦ Ἀλφρέδου.

Ὁ κ. Π. Συνοδινὸς ἀντεπιστέλλον μέλος ἀνέγνω διάφορα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν περὶ Ἀράβων ἐν Ἰσπανίᾳ μελέτην αὐτοῦ.

Ὁ κ. Δ. Ἠλιόπουλος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ μονομαχίας.

Ὁ κ. Γουσταῦος Λαφφὸν ἀντεπιστέλλον μέλος ἀνέγνω διάφορα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Ἀ. Πασπάτης ὡμίλησε περὶ τῆς ἁλιείας τῆς φαλαίνης.

Ὁ κ. Ν. Μοσχάκης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ Ἀσπασίας τῆς Μιλησίας.

Ὁ κ. Ὀ. Ἰασωνίδης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν Λυρικῶν τοῦ Σαιξπήρου.

Ὁ κ. Ἀ. Πετρίδης ἀντεπιστέλλον μέλος ὡμίλησε περὶ μεσαιωνολογικῶν μελετῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ πρῶτον περὶ Μωρέως.

Ἀπεστάλη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐν Καλάμαις σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Ἐν τῇ σχολῇ φοιτῶσιν 25 ἄποροι παῖδες ἐξ ὧν 22 προσῆλθον εἰς τὰς ἐξετάσεις. Συνυπεβλήθη δὲ καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ὁμολογούσης πλήρη ἐν πᾶσι τάξιν.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀπέστειλε τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου τὰ τρία τεύχη τῶν ἐπιστολῶν περὶ πεζικοῦ, ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ τῶν μεταφρασθεισῶν κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.

Ἀποφάσει τοῦ τμήματος τῶν Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Συλλόγου ἠνεώχθη ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Συλλόγου διαρκὴς ἔκθεσις ζωγραφικῆς εἰς ἣν πολλαὶ προσεκομίσθησαν εἰκόνες διαφόρων καλλιτεχνῶν.

Ὁ Σύλλογος ἐψήφισε δρ. 300 πρὸς ἀνέγερσιν μνημείου παρὰ τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς.

Ὁμοίως ἐψήφισε δρ. 1500 πρὸς ἀνέγερσιν μνημείου εἰς ἀνάμνησιν τῶν κατὰ τὰ σύνορα πεσόντων κατὰ τὰς ἡμέρας 8, 9, 10, 11 Μαΐου τοῦ 1886. Ἐξέλεξε δ' ὡς κατάλληλον πρὸς τοῦτο τὴν θέσιν *Μάτι* καὶ ὥρισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Ἰ. Φ. Κοκκίδου συνταγματάρχου, Ἀ Γεννάδη ὑπολοχαγοῦ καὶ Κ. Π. Λάμπρου.

Αἱ κυρίαι Πηνελόπη Βλαστοῦ καὶ Ἀμβροσία Καρυδιᾶ προσήνεγκον τῇ Σχολῇ τῶν Ἀπόρων Παίδων εἰς μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ἀμβροσίου Κάππαρη δρ. 2400. Ὁ Σύλλογος μετ' εὐγνωμοσύνης ἀποδεχθεὶς τὸ ποσόν, ἐψήφισε τὰ εὐχαριστήρια αὐτοῦ καὶ ἀνέγραψεν εὐεργέτην τὸν ἀείμνηστον Ἀμβρόσιον Κάππαρην.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ πάρεδρα, οἱ κκ. Π. Ταμβακόπουλος, Κ. Σουλτάνης, Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης, Ἐ. Ἐμπειρῖκος, Ἀ. Δεμερτζῆς, Γ. Δ. Ὀρφανίδης, Ἀλ. Ν. Φιλαδελφεύς, Κ. Ε. Χατζηπέτρος, Ἰω. Ἀλεξανδρόπουλος, Γ. Μ. Βενιζέλος καὶ Κ. Βρυζάκης. Ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Ἰω. Φουστάνος ἐν Σύρῳ, Μ. Δουρούτης ἐν Βου-

κουρεστίῳ, Λ. Λαλλεμὰνδ ἰατρὸς ἐν Παρισίοις, Ἀν Κονλίγγιος ἐν Ῥόσκοβιτζ τῆς Πρωσσίας, ἐπίτιμος δὲ ὁ κ. Ε. Βαλτατζῆς.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΟΣ

Τμῆμα Νομικὸν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν τῇ τακτικῇ αὐτοῦ συνεδρίᾳ, τῇ προτάσει τοῦ κ. Ἰω. Ῥαΐση, τὸ τμῆμα ἀπεφάσισεν ἵνα μελετήσῃ τὸ περὶ προσωπικῆς κρατήσεως ζήτημα. Πρὸς τοῦτο δ' ἐξελέξατο ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τῶν κ.κ. Ι. Τυπάλδου, Ν. Ζανετοπούλου, Τιμ. Ἠλιοπούλου καὶ Α. Σκουζέ, ἥτις θὰ περισυλλέξῃ τὰς γνώμας πάντων τῶν ἐχόντων εἰδικότητά τινα ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος καὶ μελετῶσα ταύτας θὰ ὑποβάλῃ μετ' ἰδίου συμπεράσματος εἰς τὸ Τμῆμα· ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης τῆς ἐπιτροπῆς συζητοῦν τὸ Τμῆμα θὰ ἐξενέγκῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ.

Ἀπεφασίσθη ὡσαύτως ἵνα βραδύτερον συζητηθῇ καὶ τὸ περὶ ναυτικῶν ὑποθηκῶν ζήτημα.

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν.

Τὸ Τμῆμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν κατὰ τὰς δύο αὐτοῦ συνεδρίας ἀπεφάσισε, τῇ προτάσει τοῦ προέδρου αὐτοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ τὴν διοργάνωσιν *Μονίμου ἐκθέσεως Ζωγραφικῆς*, ἐν ᾗ νὰ ἐκτίθηνται ἔργα εἴτε Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ἢ ἐρασιτεχνῶν, εἴτε ξένων ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἐγκατεστημένων τοιούτων. Ἡ ἔκθεσις ἤρξατο ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου. Τὸ τμῆμα ἀνέθηκεν εἰς τὸ προεδρεῖον αὐτοῦ τὴν σύνταξιν τοῦ Κανονισμοῦ, ἐξελέξατο δὲ τριμελῆ ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ.κ. Ἀ. Ῥαγκαβῆ, Μ. Μελᾶ καὶ Ἰφικράτους Κοκκίδου, οἵτινες νὰ κρίνωσι τὰ κατώτερα παραδοχῆς ἐκ τῶν ἀποστελλομένων ἔργων. Πρὸς τούτοις τὸ Τμῆμα ἀπεφάσισε τὴν κατάργησιν τῶν κατ' ἔτος τακτικῶν κατὰ Σάββατον τελουμένων συναυλιῶν, ὡς μὴ ὑποστηριζομένων δυστυχῶς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ, ἀφεθέντος εἰς τὴν ἐπὶ τῶν συναυλιῶν ἐπιτροπὴν τοῦ δικαιώματος ὅπως δίδωνται, ὁσάκις αὕτη κρίνῃ καλόν, ἔκτακτοι μουσικαὶ ἑσπερίδες ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων. Εἰς τὸ τμῆμα ὑπεβλήθησαν διάφοροι προτάσεις ὑπὸ διαφόρων αὐτοῦ μελῶν, οἷον ἡ περὶ διοργανώσεως *Ἐκθέσεως ἀνθέων*, ἡ περὶ πανηγυρικῆς παραστάσεως τῶν *Περσῶν* τοῦ Αἰσχύλου, ἡ περὶ συστάσεως σχολῆς ἰχνογραφίας, ὧν ἡ συζήτησις ἀνεβλήθη εἰς προσεχεῖς συνεδρίας. Ἡ περὶ πανηγυρικῆς παραστάσεως τῶν *Περσῶν* τοῦ Αἰσχύλου πρότασις συζητηθήσεται ἐν τῇ ἀμέσως ἑπομένῃ συνεδρίᾳ τοῦ Τμήματος.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητην, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

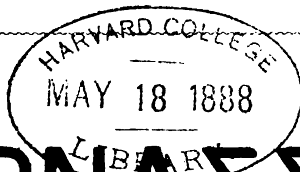
ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **18**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ Ϛ' ΚΑΙ Ζ'
Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
1888

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἰω. Σακκελίωνος. — Τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ Λόγοι Δύο ἐκ χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Βερολίνου· ἔκδοσις συμπεπληρωμένη· σελ. 265—284.

Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου. — Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας· σελ. 284—295.

Β. Α. Μυστακίδου. — Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρουτσεσμέ, ἤτοι περὶ τῶν ἐκκλησιῶν, πατριαρχείων, σχολείων, ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, αὐθεντικῶν οἴκων, κρηνῶν, τάφων κλπ. σελ. 295-315.

Ἰω. Βαλαβάνη. — Ἡ Καμπάνα τοῦ χωριοῦ μου· σελ. 316—334.

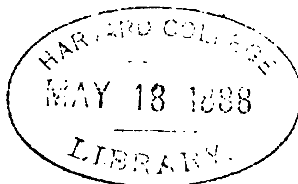
Σπυρίδωνος Χασιώτου. — Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐν τῇ γεωργίᾳ· 334—345.

Περ. Γ. Ζερλέντου. — Περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ χειροτονίας ἐπισκόπου τινὸς τῆς Ἀβύδου· σελ. 345—348.

Γ. Μ. Σακορράφου. — Κριτικά· σελ. 348—350.

Παναγιώτου Σέκερη. — Φιλικοῦ ἀπομνημονεύματα· σελ. 350—352.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, ***Τιμολέοντος*** *Ἡλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη **ὑπὸ τοῦ** προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΙ ΔΥΟ

ΕΚ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΣΥΜΠΕΠΛΗΡΩΜΕΝΗ

«Κἀγὼ ἔσχατος ἠγρύπνησα· ὡς καλαμώμενος ὀπίσω τρυγητῶν ἐν εὐλογίᾳ Κυρίου ἔφθασα, καὶ ὡς τρυγῶν ἐπλήρωσα ληνόν».

(*Σοφ*. Σειρ. λ', 16.)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τοὺς περισωθέντας δύο Λόγους τοῦ βασιλέως Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ, τόν τε *Περὶ φιλομαθίας* καὶ τὸν *Περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων* ἐκδιδοὺς κατὰ τὸ δεύτερον ἑξάμηνον τοῦ παρεληλυθότος ἔτους ἐν τῷ ἑβδόμῳ τεύχει τοῦ *Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, προὔταξα ὡς ἐν προλόγῳ τὰ ἑξῆς :

«Μεταξὺ τῶν ἐκ τῶν κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἱερῶν μονῶν ἀποκομισθέντων εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην χειρογράφων βιβλίων εὕρηται καὶ ἕν, ὅπερ σχήματος ὃν 8ου καὶ ἐκ φύλλων 103 συγκείμενον, καλῶς δὲ γεγραμμένον περὶ φθίνουσαν τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα, περιέχει τὰ ἑξῆς :

Φύλ. 1-60. *Ἐπιτομὴ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Κανόνων. Γέγονε δὲ παρὰ τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἁρμενοπούλου* (Ἔστι δὲ ὁ κοινῶς γνωριζόμενος *Νομοκάνων*).

Φύλ. 61-63. Ἄγραφα.

Φύλ. 64. *Περὶ βιβλίων τῆς θείας Γραφῆς γνησίων καὶ νόθων.*

Φύλ. 65-90. *Ἐρωτήσεις τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξαν-*

δρείας κυροῦ Μάρκου, καὶ ἀποκρίσεις ἐπ' αὐταῖς τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου 'Αντιοχείας κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμών, κτλ.

Φύλ. 91-96. *Τοῦ Βλεμύδου* (sic) *κυροῦ Νικηφόρου Προοίμιον εἰς τὸν Ψαλτῆρα.*

Φύλ. 97. Ἄγραφον.

Φύλ. 98-102. *Τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ Λόγον Περὶ φιλομαθίας εἰς τὴν αὐτοῦ θυγατέρα κυρὰν Θεοδώραν τὴν Καντακουζηνήν.*

Φύλ. 102-103. *Τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κυροῦ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα κυρὰν Θεοδώραν τὴν Καντακουζηνὴν Περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων.*

Ταῦτά εἰσι τὰ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα. Ἀλλὰ τοῦ δευτέρου Λόγου τοῦ Ματθαίου ἡ συνέχεια δυστυχῶς κεκολόβωται ὑπὸ χειρὸς βεβήλου, πέντε καὶ ἥμισυ τετράδια ἤτοι 44 φύλλα ἀποσπασάσης ἐκ τοῦ τέλους τοῦ βιβλίου, ἐν οἷς τίς οἶδεν ὁποῖα ἄλλα περιείχοντο λόγου ἄξια εἴτε αὐτοῦ τούτου τοῦ Ματθαίου εἴτε ἑτέρου τινός.

Τῶν Καντακουζηνῶν ὁ οἶκος ὑπῆρχεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τῶν εὖ γεγονότων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. «*Οἱ εὐγενεῖς Καντακουζηνοὶ*» λέγει ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Παχυμέρης [1]. Ὁ δὲ πρῶτος, ὃν ἐξ ἱστορίας γινώσκομεν, καὶ οἱονεὶ ὁ γενάρχης τοῦ οἴκου τούτου, ἤκμαζε περὶ τελευτῶσαν τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, εὐδοκίμως ἐν διαφόροις μάχαις ἀγωνισάμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ [2]. Ὁ τοίνυν Ματθαῖος, περὶ οὗ ὁ λόγος, υἱὸς ἦν πρωτότοκος τοῦ ἐν ἔτει 1341-55 αὐταρχήσαντος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀνὴρ παιδείας εὖ ἥκων, ὡς τὰ περιλιπόμενα τῶν συγγραφέντων αὐτῷ μαρτυροῦσι. Σύζυγον δ' ἔσχεν Εἰρήνην θυγατέρα τοῦ δεσπότου Δημητρίου Παλαιολόγου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὴν πρωτότοκον αὐτοῦ θυγατέρα Θεοδώραν, πρὸς ἣν καὶ προςφωνεῖ τοὺς ἀνωτέρω σημειωθέντας νῦν δ' ἐκδιδομένους δύο Λόγους. Τὴν Θεοδώραν ἀνέθρεψε καὶ ἐξεπαίδευσεν ἡ πρὸς πατρὸς προμήτωρ αὐτῆς Εἰρήνη, ἡ πρὸς τὸ μοναχικὸν σχῆμα τὴν βασιλικὴν ἀμείψασα προφύραν καὶ Εὐγενία μετονομασθεῖσα, ἥτις ἐμόναζεν ἐν τῇ μονῇ τῇ ἐπικαλουμένῃ *Τῆς Μάρθας*, τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ Καντακουζηνῷ ἐκ πατρῴου κλήρου διαφερούσῃ [3].

[1] Τόμ. Α', σελ. 65.

[2] Ἄν. Κομν. *Ἀλεξιάδ.* ΙΑ'—ΙΓ'.

[3] Καντακουζ. Δ', μβ' καὶ με', σελ. 877 καὶ 892.—Νικηφ. Γρηγορ. ΙΘ', ια', σελ. 244. Ἦν δὲ ἡ Μάρθα, ἡ πρὶν ἢ ἀποκαρῇ μοναχὴ Μαρία καλουμένη, ἀδελφὴ

Ταῖς τοῦ πατρὸς ἐνεργείαις βασιλεὺς ἀναγορευθεὶς ὁ Ματθαῖος, συγκατανεύσει (ἀέκοντί γε θυμῷ) καὶ τοὐνομίμου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1341-91), τοῦ καὶ γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, ἐστέφθη ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως φωραθεὶς ὡς συνωμοσίαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τεκταινόμενος μετ' ἄλλων τινῶν Βυζαντίων, συλλαμβάνεται· καὶ πρῶτα μὲν ἐν διαφόροις περιορίζεται τόποις, εἶτα δ' ἐξαναγκάζεται τὴν βασίλειον ἀποθέσθαι ἀξίαν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν βασιλίδων, συμπαρισταμένων τῶν τε συγκλητικῶν καὶ τῶν πατριαρχῶν Καλλίστου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Λαζάρου Ἱεροσολύμων σὺν τῷ λοιπῷ κλήρῳ. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸ μοναχικὸν ὑποδυθεὶς τριβώνιον ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἁγιώνυμον ὄρος τοῦ Ἄθω, ἔνθα εἰς τὸ συγγράφειν ἐπέδωκεν ἑαυτόν. Ἐκ τῶν συγγραφέντων δ' αὐτῷ γνωστή ἐστιν ἡ εἰς τὸ *Ἆσμα Ἀσμάτων* τοῦ Σολομῶντος *Ἐξήγησις* αὐτοῦ, ἣν πρῶτος ἐξέδωκε Βικέντιος ὁ Ῥικάρδος ἐν Ῥώμῃ τῷ 1624, ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ Migne ἐν τόμῳ ΡΝΒ', σελ. 997 κ. ἐφ. τῆς *Ἑλλην. Πατρολογίας*. Πλὴν δὲ τούτου, ἐν ἀρχαίῳ τινὶ καταλόγῳ χειρογράφων τῆς ἐν Πάτμῳ σεβασμίας μονῆς, ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς καρδινάλεως Ἀγγέλου Μαΐου δημοσιευθέντι ἐν τόμῳ Ϛ' τῆς *Νέας Βιβλιοθήκης τῶν Πατέρων (Bibliotheca Nova P. P.)* ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1205 οὐατικανείου κώδικος, μνημονεύεται ἐν ἀριθ. Θ' καὶ *Ἐξήγησις* τοῦ αὐτοῦ Ματθαίου *εἰς τὴν Σοφίαν Σολομῶντος* [1], ἥτις ὅμως οὐκ ἀπεσώθη

μὲν Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου, σύζυγος δὲ τοῦ μεγάλου δομεστίκου Νικηφόρου τοῦ Ταρχανειώτου, ὃν *στρατιώτην καλὸν καὶ ἀγαθὸν στρατηγὸν* καλεῖ ὁ Ἀκροπολίτης [λϛ', σελ. 60. — Πρβλ. καὶ Παχυμ. εἰς *Μιχ. Παλαιολ.* Α', ιϐ', σελ. 33, καὶ Δ', ιη'-ιθ', σελ. 292-6]. Ἄδηλον δὲ ποῦ ἔκειτο ἡ ἐπώνυμος αὐτῇ μονή· ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐλλογίμου φίλου Β. Α. Μυσταχίδου σημειούμενα ἐν σελ. 10 - 13 τῶν σπουδαίων *Περὶ Κουρούτσεσμε Ἱστορικῶν Εἰδήσεων* αὐτοῦ, τῶν ἔναγχος ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ* καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ἐκδοθεισῶν, πολλὴν παρέχουσι τὴν πιθανότητα ὅτι ἔκειτο κατὰ τὸν Ἀνάπλουν, καὶ δὴ ἐν αὐτῷ τῷ προαστείῳ Ξηροκρήνῃ *(Κουρούτσεσμε)*.

[1] Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κατάλογος, ὃν καὶ ὁ Migne μετείληφεν ἐν τόμῳ ΡΜΘ', σελ. 1058 τῆς *Ἑλληνικῆς Πατρολογίας*, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1355) γενόμενος, φέρει ἐπιγραφὴν τοιάνδε: «*Πίναξ τῶν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς νήσου Πάτμου ἀξιολογωτέρων εὑρισκομένων βιβλίων*», καὶ περιλαμβάνει ΝΗ' μόνον τεύχη. Ἐν δὲ ἀριθ. ΝΕ' τέτακται καὶ τὸ ἑξῆς: «*Λόγοι Σωκράτους, ὧν ἡ ἀρχή. Εὐθύφρων ἢ Περὶ ὁσίου.—Τί νεώτερον, ὦ Σώκρατες·* ἄχρι τοῦ: *Μένων ἢ Περὶ ἀρετῆς.—Ἔχεις μοι εἰπεῖν*». Τοῦτο δὲ ἐστι τὸ περίπυστον χειρόγραφον τῶν Πλάτωνος Διαλόγων μετὰ Σχολίων, τὸ καὶ ἀρχαιότερον πάντων τῶν σωζομένων ἀντιγράφων τοῦ θείου φιλοσόφου, ὅπερ συληθὲν τῷ 1801

ἄχρις ἡμῶν. Συνέγραψε προςέτι καὶ *Παραινέσεις Σωτηρίους (Monita Salutaria)* κατὰ Φαβρίκιον[1], κατὰ δὲ Καβαῖον[2] *Μοναστικὰς (Solitaria)*, μήπω εἰς φῶς προελθούσας. Τῶν δὲ προκειμένων Λόγων οὐδαμοῦ, ὅσον ἐγὼ οἶδα, γίνεται μνεία. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ δημοσιεύων αὐτοὺς παρίημι τοῖς φιλοσοφοῦσι τὴν περὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν κρίσιν».

. . .

ἐκ τῆς μοναστηριακῆς βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Ἐδουάρδου Κλαρκίου (Clarke) τεθησαύρισται νῦν ἐν τῇ τοῦ Ὀξονίου βοδληϊανείῳ βιβλιοθήκῃ. Ἔστι δὲ σχήματος τετάρτου μεγάλου, μήκους μὲν 0,34, πλάτους δὲ 0,23 γ. μ., ἐκ φύλλων 420 συγκείμενον, ἐν τέλει δὲ φέρον τήνδε τὴν σημείωσιν: «*Ἐγράφη χειρὶ Ἰωάννου καλλιγράφου εὐτυχῶς Ἀρέθᾳ διακόνῳ Πατρεῖ νομισμάτων βυζαντίων δέκα καὶ τριῶν, μηνὶ Νοεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ιδ', ἔτει κόσμου ͵ϛυδ' (†895), βασιλείας Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου υἱοῦ Βασιλείου τοῦ ἀειμνήστου*». Δικαίαν ἀγανακτήσεως κραυγὴν ἔῤῥηξεν ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἐν τῇ *Ἀκολουθίᾳ τῶν Αὐτοσχεδίων στοχασμῶν* αὐτοῦ [Ἰσοκρ. τόμ. Α', σελ. λε'] ἐπὶ τῇ ἀπαλλοτριώσει τοῦ ἀτιμήτου τούτου κειμηλίου τῆς ἀρχαιότητος· ἐκ δὲ τοῦ ψυχικοῦ αὐτοῦ βρασμοῦ παρενεχθεὶς ὁ φιλόπατρις ἀνήρ, ἀδικωτάτην ἐξετόξευσε μομφὴν κατὰ τῶν ἐν Πάτμῳ καὶ Ἄθῳ ἀνθουσῶν τὸν τότε χρόνον ἑλληνικῶν σχολῶν ἐν οἷς λέγει: «*Καὶ ὅμως αἱ δύο πηγαὶ τῶν καλῶν τούτων γραμματικῶν ἐγύμνωσαν ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ πολύτιμά της ἀντίγραφα, καὶ ἐπρόδοσαν εἰς ἔθνος ἀλλότριον, διὰ πολλὰ ὀλίγον ἴσως ἀργύριον, τὰ προγονικὰ κτήματα*». Ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ! ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς ἐσυλαγώγει τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας, εὐθύνονται δὲ διὰ τοῦτο αἱ μακρὰν τῶν μονῶν κείμεναι δύο ἐκεῖναι περίδοξοι τοῦ γένους σχολαί; Ἐν τούτῳ δὲ τοῦ λόγου γενομένου, δέον τὴν μέχρι τοῦ νῦν ἀγνοουμένην ἀλήθειαν τοῦ πράγματος ἐξειπεῖν. Καὶ δὴ λέγομεν, ὅτι οἱ κατὰ τὰς πονηρὰς ἐκείνας καὶ βαρυστόνους ἡμέρας τὰς τοῦ τουρκικοῦ κράτους χώρας περιηγούμενοι ἐπίσημοι ξένοι, τῇ τῶν οἰκείων πρέσβεων αἰτήσει, οὐ μόνον σουλτανικῷ ἐφωδιάζοντο φιρμανίῳ, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἀνθρώπων τῆς ἐξουσίας τῶν καλουμένων *μουμπασιραίων* ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συνωδεύοντο, προσωπικῆς τε ἀσφαλείας χάριν καὶ εὐχερεστέρας τῶν αἰτημάτων αὐτῶν διεξαγωγῆς. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Κλάρκιος (καθ' ἃ ἔχω ἀκούσας ἀπὸ στόματος τῶν γεραιτέρων τῆς τοῦ Θεολόγου μονῆς, τῶν καὶ αὐτοπτῶν γενομένων τοῦ πράγματος) εἰς Πάτμον κατάρας, καὶ τοὺς τῆς μονῆς προϊσταμένους ὁρῶν ἀνενδότως ἔχοντας πρὸς πλήρωσιν τοῦ οἰκείου ἐφετοῦ, τῇ τῶν συνοδευόντων αὐτῷ δύο τῆς ἐξουσίας ὀργάνων βίᾳ καὶ δυναστείᾳ ἐχρήσατο. Οἱ δέ, εἰς τὴν ὑπεσχημένην αὐτοῖς γενναίαν ἀποβλέψαντες φιλοδωρίαν (τοῦτο δὴ τὸ ὑπεράγαν πεφιλημένον τοῖς Τούρκοις *μπαχτσὶς)* οὐδὲν εἶχον τὸ ἐμποδὼν εἰς διάπραξιν τῆς ἱεροσυλίας, προκειμένου μάλιστα περὶ βίβλων τῶν ἀπίστων, μηδὲν ἕτερον ἀλλ' ἢ παχυλὰ περιεχουσῶν ψεύδη· κατὰ γὰρ τὰ δόγματα τοῦ μωαμεθανισμοῦ, πᾶσα ἡ ἀλήθεια ἐν μόνῳ τῷ *Κουρανίῳ* ἐςὶν ἀποτεθησαυρισμένη. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἀπεσυλήθησαν ὑπὸ τοῦ Κλαρκίου τὰ πατμιακὰ χειρόγραφα.

[1] Biblioth. Græc. τόμ. Ζ', σελ. 793. Harles.

[2] Script. Eccles. Histor. Liter. τόμ. Β', Append. σελ. 55.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω προὐλογιζόμην. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βόννης ἐλλογιμώτατος καθηγητὴς Κάρολος Δεβῶρος (De Boor), ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἰδίᾳ τοὺς σοφοὺς τῆς Γερμανίας γόνους χαρακτηριζούσης ἀγαθῆς προαιρέσεως πρὸς μετάδοσιν πάσης ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἔξοχα δὲ τῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἀναγομένων, ἐπέστειλέ μοι πρὸ μικροῦ ἀνακοινούμενος εὐμενῶς, ὅτι κἀν τῇ βασιλικῇ τοῦ Βερολίνου βιβλιοθήκῃ, ἧς τὸν κατάλογον εἶχεν ἤδη ἐκπονήσας, διατηρεῖται χειρόγραφον τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, σχήματος τετάρτου, ἐκ φύλλων 273 συγκείμενον, ἀριθμὸν δὲ φέρον 63, ἐν ᾧ, πρὸς τοῖς ἄλλοις διαφόρων συγγραφέων πονήμασι, περιέχονται καὶ οἱ δύο οὗτοι λόγοι τοῦ Κανταχουζηνοῦ, οὐ μικρὰν ἐκ τούτου χαρὰν ᾐσθόμην, ἅτε δὴ ὁλομεροῦς ἀνευρεθέντος νῦν τοῦ ἠκρωτηριασμένου δευτέρου Λόγου. Ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος κεκολοβωμένος ἐκ τῆς ἀρχῆς κατὰ τὰ πέντε περίπου ἑκτημόρια, ὁ δὲ δεύτερος εὕρηται εὐτυχῶς πλήρης. Ὥστε κατ' ἀγαθὴν συγκύρησιν, ἐκ μὲν τοῦ βερολινείου χειρογράφου συμπληροῦται τὸ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης, ἐκ τούτου δ' αὖ ἐκεῖνο.

Μεταστειλάμενος τοίνυν ἐκ Βερολίνου ὁ σοφὸς καθηγητὴς τὸ περὶ οὗ λόγος χειρόγραφον, οὐ μόνον προφρόνως ἔσχεν ἀντιβολὴν ποιήσασθαι πρὸς τὸ τοῦ ἡμετέρου κείμενον καὶ πάσας τὰς διαφερούσας γραφὰς σημειώσασθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ βεβήλου χειρὸς ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου τεύχους ἐκκοπὲν ἐπιμελῶς ἀντιγράψαι, ἃ δὴ καὶ καλοκἀγάθως ἀπέστειλέ μοι, προκαλέσας οὕτω τὴν παροῦσαν συμπεπληρωμένην καὶ κατὰ λόγον δικαίου αὐτῷ ἀνατιθεμένην τῶν Λόγων ἔκδοσιν.

Καὶ αἱ μὲν τοῦ βερολινείου χειρογράφου γραφαί, ὡς καὶ ὁ ἀγαστὸς ἀνὴρ ἐσημειώσατό μοι, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰσὶ πλημμελεῖς, ἃς καὶ βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ τοῦ τεύχους πέζῃ παρατεθειμένας· ὀλίγισται δ' εἰσὶν αἱ ὀρθότερον ἢ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔχουσαι. Πλὴν δὲ τούτου τὸ βερολίνειον παρέχει ἡμῖν ἀγαθῇ τύχῃ δύο λέξεις καὶ ἰσάριθμα χωρία, ὧν ἐνδεές ἐστι τὸ ἡμέτερον ἐκ παραδρομῆς τοῦ ἀντιγραφέως, καὶ ἅτινα περιέλαβον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἀγκύλαις περικλείσας ἵνα εὐδιακρίτους ποιήσω. Ὡσαύτως δὲ ἀγκύλαις περιέκλεισα γωνιώδεσι καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἡμετέρου ἐξεῤῥυηκὸς μέρος.

Ἐν ἑκατέρῳ δὲ τῶν χειρογράφων τὸ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπώνυμον φέρεται γεγραμμένον ἄνευ τοῦ Ν: **Καταχουζηνός**· ἀλλ' ἐγὼ κατηκολούθησα οὐχὶ τῷ ἡμετέρῳ, ἔνθα τὸ Ν φαίνεται ὑπ' ἄλλης χειρὸς παρεμβεβλημένον, ἀλλ' αὐτῷ τούτῳ τῷ Ματθαίῳ, οὗ ἡ ὑπογραφὴ ἐν τῷ *Γ' Συνοδικῷ Τόμῳ κατὰ τῆς Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου πλάνης*

τοῖς *προτέροις ὁμολόγῳ*, οὕτως ἔχουσα φέρεται: **Ματθαῖος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων Ἀσάνης ὁ ΚαΝτακουζηνός**[1]. Οὕτω δ' ἐπιγράφεται καὶ ὁ τούτου πατὴρ ἔν τε τῇ Ἱστορίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἐστὶ κοινῶς παραδεδεγμένη ἡ διὰ τοῦ Ν γραφὴ τοῦ ὀνόματος.

Τὸν λόγον τοίνυν τοῦτον ὁλομερῆ παρέχων τοῖς φιλολογοῦσι δεῖν ἔγνων καὶ τὸν πρῶτον συνεκδοῦναι, τοῦτο μὲν ἵνα ὑποδείξω τὰς διαφερούσας γραφὰς τοῦ ἐν τῷ βερολινείῳ χειρογράφῳ περισωθέντος ἐλαχίστου μέρους αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ἵν' ἀμφοτέρων τὴν γνῶσιν κοινοτέραν ποιήσω, παρ' ὅσον ὀλιγίστοις μόνον ἐστὶ διαδεδομένον τὸ *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας*, ἐν ᾧ, ὡς εἴρηται, ἐκδέδωκα αὐτούς.

Περαίνων τὸν περὶ τούτου λόγον καθῆκον συναισθάνομαι ἀπαραίτητον καὶ δημοσίᾳ ἐκφράσαι τῷ σοφῷ καθηγητῇ Κ. Δεβώρῳ τάς τε θερμὰς εὐχαριστίας ἅμα καὶ τὴν ἄκραν εὐγνωμοσύνην μου ἀνθ' ὧν συνεπελάβετό μοι εἰς πλήρη καταρτισμὸν τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΜΑΘΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΚΥΡΑΝ ΘΕΟΔΩΡΑΝ ΤΗΝ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΗΝ.

Παιδεία, καὶ λόγος, καὶ ἀρετὴ μέγα τι χρῆμα καὶ στεῤῥὸν περιτείχισμα τοῖς ταῦτ' ἔχουσι γίνεται. Διὸ καὶ πάντας χρῆναι μεταδιώκειν καὶ μὴ ῥᾳθυμεῖν περὶ τὰ τοιαῦτα μηδ' ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ σπουδάζειν καὶ σὺν ἱδρῶτι ζητεῖν ἐθέλειν ἥγημαι· ἐν πάσῃ γὰρ ὥρᾳ τε καὶ ἡλικίᾳ καὶ πράγματι χρήσιμα ταῦτα τοῖς κτωμένοις ὄντα τυγχάνει, τοὺς μὲν εὐτυχοῦντας παιδεύοντα πρὸς τὸ μὴ μέγα φρονεῖν ἐν ἑώλοις πράγμασι καὶ ῥευστοῖς, τοὺς δὲ κακῶς πράττοντας μὴ ὀλιγωρεῖν μηδ' ὀργίζεσθαι, εἴπερ ἄρα κακῶς πράττουσι πεπαιδευμένοι τινὲς ὄντες καὶ λόγῳ τετιμημένοι. Ψυχῆς γὰρ ἀρεταὶ τὸ δύνασθαι φέρειν πάντα μεγαλοψύχως, ὥςπερ κακία ταύτης τὸ ὀλιγωρεῖν καὶ μὴ ἀντέ-

[1] Ἴδε Δουκαγγ. Famil. August. Byzantin. σελ. 210. Venet. καὶ *Ἑλλην. Πατρολ.* τόμ. ΡΝ', σελ. 843.

χεσθαι τῶν λυπούντων. Οὐ γὰρ οἱ ὑγιαίνοντες καὶ μέγα πλουτοῦντες εὐδαίμονες εἰσίν, ἀλλ' οἱ τὴν ψυχὴν εὖ διακείμενοι. Καλῶς δὲ διακείσεταί τις, εἰ μάθοι τίνα εἰσὶ τὰ καλὰ καὶ ἐπαίνων ἄξια, τίνα δὲ τὰ κακὰ καὶ φευκτά. Καὶ γάρ, ὥςπερ ἐκ φιλοπονίας πλῆθος οὐσίας, οὕτω καὶ ἐκ φιλομαθίας πλῆθος σοφίας. Διὸ ταύτην ἀσκητέον, ὦ θύγατερ, ἣ τῶν παρῳχηκότων, καὶ ὄντων, καὶ μήπω γεγενημένων παρέχει τὴν γνῶσιν. Ὁ γὰρ τἀληθῆ γινώσκων οὐκ ἂν ἐν τοῖς ἔργοις ἁμάρτοι ποτέ· ὁ δὲ μὴ μαθὼν τὰ χρηστὰ οὐδὲν ἐργάσεται τῶν δεόντων. Καὶ γάρ, ὥςπερ ἀμαθία κυβερνήτου ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἐπιβάτας σὺν τῷ σκάφει καταποντίζει ἐν μέσῳ πελάγει, οὕτω καὶ ἀμαθία ψυχῆς ἑαυτὴν καὶ τὰς ἐν αὐτῇ ἀρετὰς σὺν τῷ σώματι καταποντίζει λήθης πελάγει. Πῶς δὲ καὶ τὰ ἐπαίνων ἄξια γνώσεταί τις, εἰ μὴ διδαχθεὶς ἐν τίσι χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἐν τίσιν ἀηδῶς διατίθενται; καί, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐκ τοῦ μανθάνειν πάντα γίγνεται τὰ καλά, ἐξ ἀμαθίας δὲ τὸ ἀνάπαλιν.

Ὅτι δὲ μέγα τι χρῆμα ἡ φιλομαθία ἄκουε, θύγατερ, συνετῶς, καὶ μὴ κατόκνει περὶ παιδείαν καὶ μάθησιν. Τῇ Αὐτοσοφίᾳ πάντως κατ' οὐδὲν ἐστί τι μέρος τῆς ἀμαθίας, ἀλλὰ τὰ πάντα πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπίσταται, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι γινώσκει, καὶ οἶδε σαφῶς ἑκάστου τὰ τέρματα. Ἀλλὰ τὴν φιλομαθίαν παιδεύων ἡμᾶς αὐτοῖς ἔργοις καὶ λόγοις, πρῶτον μὲν ἐνετείλατο τὰς Γραφὰς ἐρευνᾷν [1] καὶ μανθάνειν αὐτῶν τὰς ἐννοίας· εἶθ' οὕτως αὐτὸς ἐζήτει μαθεῖν, ἃ οὐκ ἠγνόει, ὁπόσοι τυγχάνουσιν ὄντες ἄρτοι τοῖς μαθηταῖς [2], καὶ τίνα αὐτὸν οἱ ὄχλοι νομίζουσιν εἶναι [3], ποῦ δὲ καὶ ὁ φίλος κεκοίμηται Λάζαρος [4], καὶ ἄλλα πολλά, ἃ μὴ χρείαν εἶχε μαθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἀλλὰ δῆλον, ὡς ἡμᾶς διδάσκων μὴ ταῖς ἡμῶν μόνον ἐθέλειν ἀρκεῖσθαι γνώσεσιν, ἀλλὰ μανθάνειν ζητεῖν ἀεὶ παρὰ τῶν τὰ πλείω εἰδότων· μὴ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καί τι μέγα μυστήριον τῷδε τῷ τρόπῳ φιλανθρώπως ἡμῖν ἀνεκάλυψεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῷ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφεσθαι τὸ ζητεῖν αἱρεῖσθαι δεδήλωκεν, ἐδόκει ἂν καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ τὸ συγκεχωρηκὸς ἐνορᾶσθαι μόνον τῆς μαθήσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ μετὰ τὸ σωτήριον πάθος, καὶ τὸ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι καὶ ἀποθέσθαι τὸ ὑλικὸν πᾶν τῆς σαρκός, πάλιν

[1] Ἰωάν. ε', 39.
[2] Ματθ. ιε', 34.
[3] Ὁ αὐτ. ις', 13.
[4] Ἰωάν. ια', 11.

ἠρώτα τοῖς μαθηταῖς[1], εἰ βρώσιμόν τι τύγχανει παρὸν αὐτοῖς[2], καὶ συνελάβοντο ἰχθύας ἀγρεύοντες, δείκνυσι περιφανῶς, ὡς καὶ μετὰ τὸ ἀποθέσθαι τὴν ὕλην, πάλιν ἔσεται μάθησις τοῖς ἀνθρώποις. Εἰ δὲ καὶ τότε μανθάνειν ἀνάγκη, καὶ οὐχ ἅμα μαθεῖν ἔνι ὁπηνίκα καὶ τὸ παχὺ πᾶν ἀποθώμεθα τῆς σαρκός, πόσῳ γε μᾶλλον σήμερον, ὅτ' ἐφ' ἑαυτοὺς ἡλίκης ὕλης ἐπιπροσθούσης καὶ οὐκ ἐώσης ἡμᾶς καθαρῶς τὰ ὄντα γινώσκειν, ἐνδεεῖς ἐσμὲν μεγίστης χειραγωγίας; φημὶ δὴ τὴν ἐκ τοῦ φιλοπονεῖν ἐπιγιγνομένην ἡμῖν μάθησιν.

Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ ἀνθρώπων ἐνδεδυμένων παχυτάτους χιτῶνας σαρκός, καὶ ῥερυπωμένους ἐκ φαύλων ἡδονῶν τε καὶ πράξεων, ὅπου γε τὸ καθ' ὥραν ἡ ἄϋλος χερουβικὴ χύσις σοφίας τῇ μαθήσει προκόπτει, καὶ καθαιρόμενοι παρ' αὐτῆς εἶναι τινὲς καὶ φωτιζόμενοι καὶ τελειούμενοι δείκνυνται. Εἰ τοίνυν τοῦθ' ἡμῶν ἐστὶ τὸ ἀξίωμα, ὅτι τῆς ἐκείνων ὀντότητος ἡμῶν ἡ ψυχὴ μετειλήφει, ζητητέον μᾶλλον καὶ κατ' αὐτὴν τὸ καθ' ὥραν μανθάνειν σπουδάζειν, πολλῷ πάντως ἀποδέουσαν τῆς ἐκείνων ἀξίας καὶ στάσεως· ἀλλὰ νῦν μὲν ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγμασιν[3]· ὅταν δὲ τούτων λυθέντων λεπτότερον τὸν αὐτῆς περιβάλληται χιτῶνα, τότε καὶ τῷ ἐκείνων τρόπῳ τὰ ὄντα μαθητευθήσεται, καὶ τὴν αὐτὴν γνῶσιν ἀκριβῶς λήψεται[4], κεκαθαρμένη καὶ ῥύπων ἄτερ τυγχάνουσα. Ἕως δ' ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ τῷ σώματι νῦν διάγει, ἀδύνατον ἀΰλως εἰςδέξασθαί τι καὶ ἀμερῶς.

Ταύτῃ τοι καὶ χρεία πολλὴ τῆς ἀερίου ταυτησὶ προφορᾶς, ἵν' ὅπως τὸ ἀγνοούμενον ἐκ τῶν ἑτέρων μανθάνωμεν λόγων τῇ μεταδόσει. Ὁ γὰρ μὴ ἐνταῦθα τὸν ἐνόντα τρόπον μαθών, μετ' ἀγνοίας εἰς τὸν ἐκεῖσε βαδιεῖται τόπον· ὃς δ' ἀπὸ τῶν ὧδε μετὰ παιδείας ἀφίκηται, φανερὸν ὅτι ῥᾳδίως ἐκεῖ καὶ τὰ τέλη μαθήσεται. Τοῦτο δὴ καὶ ὁ πατριάρχης ἡρμήνευσεν Ἀβραάμ, τοῦ Κυρίου παραβολικῶς ἐκφωνήσαντος: «*ἀκουσάτωσαν Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας*»[5], οὐδὲν ἄλλο πάντως γε διὰ τούτου παιδεύων τοῦ λόγου ἢ τὸ ἐνταῦθα μανθάνειν χρῆναι μελετᾶν, καὶ μὴ σκοπεῖν ἠμεληκότας τῆς σωτηρίας ἐκεῖσε μαθεῖν, ἢ βραχέα ἄττα μαθόντας ἀρκεῖσθαι καὶ μὴ πρόσω χωρεῖν ζητεῖν.

Ὅτι δ' οὐκ αἰσχύνη τὸ πρᾶγμα, οὐδ' ἀλλόκοτον τῆς ἡμῶν φύσεως, γνοίη ἄν τις ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, τῶν καθαρωτάτων δοχείων τοῦ πνεύ-

[1] Γρ. *τοὺς μαθητάς.*
[2] Λουκ. κδ', 41.
[3] *Α' Κορινθ.* ιγ', 12.
[4] Τὸ χειρόγρ.: *ψήλεται.*
[5] Λουκ. ις', 25.

ματος τῆς θείας χάριτος· ἐπείπερ καὶ Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ θεῖα μεμαθηκὼς καὶ ἐγνωκὼς τὰ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, τὸν τοῦ λαοῦ μερισμὸν καὶ οἱονεὶ ἀπαρίθμησιν παρ' ἑτέρου μεμάθηκε. Καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν θεοκηρύκων πρωτοστάται, οἱ ποταμοὶ τῆς σοφίας καὶ οἱονεὶ δώδεκα τῆς ἐρήμου πηγαί, αἱ ποτίσασαι πάλιν[1] τὸν Ἰσραήλ, καὶ ταῦτ' εἰςδεδεγμένοι τὸ αὐτάγαθον καὶ σοφοποιὸν θεῖον Πνεῦμα ἐν πυρίναις γλώσσαις[2], οὐχ ἤρκοῦντο καθ' ἑαυτοὺς εἰδέναι, ἀλλ' ἐκοινοῦντο πρὸς ἀλλήλους τὸ Εὐαγγέλιον. Αἵ θ' ὑπερκείμεναι τῶν οὐρανίων ταγμάτων δυνάμεις, τὰς ὑποβεβηκυίας τὸν κοινὸν δεσπότην ἀνεδίδασκον, ἵν' ὅπως ἡμεῖς διδαχθῶμεν ὑπείκειν ἐν λογισμῷ καὶ σώφρονι μεταλήψει τοῖς κρείττοσι. Καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Υἱός τε καὶ Λόγος, ὁ πάσης σοφίας δοτήρ, τῇ αὐτοῦ ἀχράντῳ σαρκὶ οὐχ ἅμα τῇ προςλήψει καὶ τὴν σοφίαν ἐνδείκνυσθαι δέδωκεν, ἀλλὰ προκοπτούσης κατὰ τὸ μέτρον τῆς σωματικῆς ἡλικίας, ὡς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἡμῖν ὑφηγήσατο: «*Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε*, φησί, *σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις*»[3], οὐχ αὐτὸς ἀμοιρῶν τι τῆς σοφίας· Αὐτοσοφία γάρ ἐστι καὶ πάσης γνώσεως καὶ σοφίας ἀρχή, ἀλλὰ παιδεύων ἡμᾶς ὡς οὐδενὶ δυνατὸν ἅμα πάντα γινώσκειν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν προςληφθεῖσαν ἀξίαν σάρκα ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἐνδείκνυσθαι τὴν σοφίαν πεποίηκε.

Τίς τοίνυν οὕτω διεφθαρμένος τὸν λογισμόν, ὡς ἡγεῖσθαι περὶ αὐτοῦ μὴ χρείαν ἔχειν μαθήσεως, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οἱ ἠλογημένοι νόες καὶ τῆς σοφίας ἀποστάται σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοήσαντες, ὅτι δι' ἀλαζονείαν τῆς ὄντως οὔσης ἐκπεπτώκασι ζωῆς, ὡς ἐκ μεταμέλου πολλάκις ζητοῦσι μαθεῖν; Οὕτω διὰ πάντων μέγα τι χρῆμα τὸ τῆς φιλομαθίας. Ὡς ἂν δὲ καὶ ταύτῃ τὸν λόγον[4], σκεψώμεθα. Πᾶν ὅ,τι περ κενὸν ὂν τυγχάνει, ἢ παντελῶς ἀνεπίδεκτόν ἐστι τοῦ πληροῦντος, ἢ ταῦτ' ἐπιδεχόμενον πληροῦται κατὰ μικρόν, μηκέτι τοῦ ἐπιχωριάζοντος ἐφιέμενοι[5] τοῦ λοιποῦ· ἡ δὲ ψυχὴ δεκτικὴ μὲν οὖσα μαθήσεως, ἀεὶ δὲ λαμβάνουσα οὐ πληροῦται, ἀλλὰ μᾶλλον δεκτικωτέρα γίγνεται, καὶ πλειόνων ἐπιθυμεῖ κόρον σχεῖν.

Ἂν δέ τις ἐξεταστικώτερον σκοπεῖ, πρᾶγμά τι κατίδοι τεράστιον καὶ θάμβους ὄντως πεπληρωμένον, πῶς ἡ τῶν πλειόνων γνῶσις πλειό-

[1] Γρ. ἴσως: *πάλαι*.
[2] *Πράξ.* β', 3.
[3] β', 52.
[4] Ἐλλιπὴς ὁ λόγος δοκεῖ.
[5] Γρ. ἴσως: *ἐφιέμενον*.

νων[1] ἀπορίας αἰτία μᾶλλον γίνεται. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ Σολομῶντος ῥηθέν, ὡς: «*Πάντες μὲν οἱ χείμαῤῥοι εἰς τὴν θάλασσαν πορεύονται, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη*»[2]· οὐ τὴν ἁλμυρὰν δέ φησι καὶ κυματώδη καὶ θέουσαν, οὐδὲ τοὺς ἐκ χιόνος καὶ ὄμβρων χειμάῤῥους, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τῆς θείκῆς ἀποῤῥοίας, φημὶ δὴ τοῦ ἐμφυσήματος καὶ τῆς σοφίας δεκτικὴν ψυχήν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ εἰςβάλλοντας τῶν ὄντων οἱονεὶ χειμέρια ῥεύματα· οὐδὲ γὰρ εἰκῇ τοὺς χειμάῤῥους καλεῖ. Ἀλλ' ἄκουε συνετῶς τοῦ σολομωντείου αἰνίγματος. Αἱ ἀεννάως πηγαὶ ῥέουσαι, ἰδίας ἔχουσαι[3] τὰς ἀρχὰς ἐκ τῆς αἰώρας ἐξερχομένας αὐτῆς, φάναι, τῆς Ἐδέμ, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν[4]. Οὐχ οὕτω δὲ καὶ οἱ χείμαῤῥοι ῥέουσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν θαλασσίων ἀτμίδων, αἳ καὶ συστᾶσαι γίνονται νεφέλαι, τοῦ ἁλμυροῦ καὶ βαρέος ἀλλοιωθέντος εἰς πότιμόν τε καὶ κοῦφον, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς διακεχυμένου, καὶ αὖθις εἰςβάλλοντος κατὰ θάλατταν. Οὕτω δὴ καὶ τὸ λογιζόμενον ἀτμίδος δίκην ἐξέρχεται τῆς ψυχῆς, κατὰ δὲ τὴν νεφέλην συσταθὲν γίνεται ἐπιστήμη, ἐπὶ δὲ τὸ κρεῖττον ἐλθὸν διακέχυται τῇ γῇ, τουτέστι τῇ σαρκί· εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀναστρέφει μητέρα ψυχήν, κρεῖττον ὂν ἢ ὅτε τὴν ἀρχὴν ἐξῆλθεν. Ἡ δὲ τὰ οἰκεῖα λαμβάνουσα οὐκ ἐμπίμπλαται· πᾶν γὰρ τὸ εἰς αὐτὴν ἐμβάλλον ἑαυτῆς ἦν, οὐκ ἄλλοθεν. Ταύτῃ τοι καὶ ὡς ἀχανὲς πέλαγος τῷ ἑαυτοῦ πλάτει σκιδνάμενον οὐ φαίνεται· λόγῳ δὲ κρείττονι καὶ οἱονεὶ σοφωτέρῳ τῇ πολλῇ νοήσει περιθαλπομένη, καὶ οἷον τῇ κατ' αὐτὴν ἀναζέουσα γνώσει, πλείονας τὰς γνωστικὰς ἀτμίδας ἀναπέμπει, αἳ καὶ πλείους τοὺς σολομωντείους ποιοῦσι χειμάῤῥους.

Σκοπῶν δ' ἄν τις ἀκριβῶς τοῦτ' αὐτὸ κατίδοι τεθεωρημένον καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀγγελικῆς ἱεραρχίας· πρηστῆρες γάρ, καὶ χύσις σοφίας, καὶ θείων νοημάτων ἀνάπαυλα κατονομάζονται, ἀλλά, καθὸ σωτήριος λόγος, πολλὴν ἡμῖν ἐπιδαψιλεύεται τὴν περὶ ταῦτα ἔννοιαν: «*ποταμοὶ γάρ*, φησιν, *ἐκ τῆς κοιλίας τῶν περὶ αὐτοῦ πίστιν ἐνθέως εἰςδεξαμένων ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος*»[5]. Οὕτως ἀτεχνῶς μέγα τι πρὸς συντέλειαν ψυχῆς ἡ περὶ ταῦτα ζήτησις.

Πῶς δ' ἂν τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ σχοίημεν, ἄκουσον Σολομῶντος καὶ αὖθις νουθετοῦντος ἡμῖν: «*Πᾶσαν διήγησιν θείαν θέλε ἀκούειν,*

[1] Γρ. ἴσως: *πλείονος*.
[2] *Ἐκκλησ*. α', 7.
[3] Γρ. ἴσως: *ἔχουσι*.
[4] *Γένεσ*. β', 10.
[5] Ἰω. ζ', 38.

καὶ παροιμίαι συνέσεως μὴ ἐκφευγέτωσάν σε»[1]· ἀφ'ἑαυτοῦ γὰρ γνοίη τις ἂν ἴσως ὅσα περ αὐτὸς εἶδε τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἐκ δὲ τοῦ μαθεῖν, ὅσα πάντες εἶδον. Ὅτι δὲ καὶ ἡ μάθησις ψυχὴν σώματι παρασκευάζει μίγνυσθαι, οἱονεὶ μεσότης τις οὖσα ὕλης καὶ ἀϋλίας, καὶ μεγέθους καὶ ταπεινότητος κατὰ τουτουνὶ τὸν μικτὸν ἄνθρωπον, φανερὸν ἐκ τοῦ ταύτῃ τοι κοινωνεῖν ψυχὴν σώματι, καὶ ζωὴν ταύτην ἔχειν, ἣ ταῖς αἰσθήσεσιν ὡς θεραπαινίσι κεχρημένη προςκτᾶται κατὰ[2] τὸ νόημα καὶ γίνεται πρόξενος ἄλλ' ἐξ ἄλλων μανθάνειν, καὶ τῶν αἰσθητῶν τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν, καθάπερ τις κλίμαξ ἢ γέφυρα μεταπέμπουσά πως ἡμᾶς καὶ ἀνάγουσα ἐκ τῶν χθαμαλῶν δήπου καὶ γηΐνων πρὸς τὰ οὐράνια. Καί, ὅπερ φύσις οὐ δύναται, τούτου μάθησις παρεκτικὴ γίνεται. Τὰ γὰρ ἡμῶν ἔτη ἐν ἑβδομήκοντα καὶ πρός τι μικρόν· βραχύτατος δ' οὗτος ὁ βίος πρὸς τὸ ἰδεῖν ἔργα Θεοῦ καὶ συνιέναι τὸν πλοῦτον τῆς αὐτοῦ χάριτος, κἂν τῶν λίαν σοφῶν καὶ θεωρητικῶν τις ἐστίν.

Ἀλλ' ἐκ τουτουὶ τοῦ χρήματος τῆς μαθήσεως καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος δῆλα γίνεται τοῖς φιλομαθέσι καὶ ἐπιστήμοσιν. Οὔκουν γε λοιπὸν λαμπρότερον ἄν τις εἰς λογισμοὺς τελῶν λάβοι τῆς καθ' ἡμᾶς ἀξίωμα φύσεως· ἡ γὰρ αἴσθησις ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἀλόγοις δέδοται. Τί δὴ λοιπὸν κατὰ ταύτην ἐκείνων διενηνόχαμεν, φαίη τις ἂν ὀρθῶς σκοπῶν, καὶ πλεονεκτεῖν ἡμῶν ἔνια κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, ἀλλ' ἢ δῆλον ὅτι νοῦ καὶ μαθήσεως ἐσμὲν δεκτικοί, ὅπερ δὴ παντάπασι τῆς ἐκείνων ἀπελήλαται φύσεως; Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τὰ μὲν ἄλογα τοῖς ἰδίοις ἐμμένειν ὅροις φιλεῖν, καὶ οὐδὲν ἂν αὐτῶν τούτων μεταβαίη, ἄνθρωπον δὲ μόνον τὴν αὐτοῦ μετατιθέναι φύσιν ἐπιτηδεύεσθαι; τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ἰδιαίτατον τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν εἶναι, καὶ ὅσῳ πλείους οἶδε τὰς ἐπιστήμας, τοσούτῳ τῆς ἀλογότητος διενήνοχε· τὸ γὰρ τέλειον ὅσῳ περ ἂν εἴη τελειότερον, τοσούτῳ γε τῶν ἀτελεστέρων καὶ τιμιώτερον. Εἰ δὴ τοῦτ' ἄν τις ἐν ἡμῖν συνεργὸν εἰς τελειότητα λάβοι, ὅπερ ἂν δι' ἐπιστήμης καὶ μαθήσεως γίγνοιτο, ὅσῳ πάντως μαθήσεως ἀποδέομεν, τοσούτῳ τῆς τῶν ἀλόγων κεκοινωνήκαμεν φύσεως.

Σκοπεῖν δέ σε καὶ τοῦτ' ἄξιον. Τὸ γὰρ γελαστικὸν ἐπουσιῶδες ὄν, ἴδιον ἀνθρώπου τυγχάνει. Οὔκουν γε λοιπὸν τούτου χρεία πρὸς τὸ τί εἶναι τὸν ἄνθρωπον· ὃν γὰρ οὐ σώζει, καὶ ἀπὸν οὐ φθείρει. Μὴ γελῶν γὰρ οὐδὲν ἧττον ἄνθρωπος μένει. Καὶ πέφυκε μὲν τοῦτο ποιεῖν· γνώρισμα γὰρ τοῦτο τῆς κατ' αὐτὸν φύσεως, οὐκέτι δ' ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀεί. Τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν εἶναι, οὐσιῶδες ἴδιόν ἐστιν αὐτῷ.

[1] Τὸ ῥητόν ἐστιν οὐχὶ τοῦ Σολομῶντος, ἀλλὰ τοῦ Σειράχ. *Σοφ.* ς', 35.

[2] Γρ. ἴσως: *καὶ τό.*

Ταύτῃ τοι καὶ τοῦ ἐπουσιώδους ἐστὶ τιμιώτερον, ὅτι καὶ παρὸν τὴν οὐσίαν σώζει, καὶ ἀπὸν φθείρει· εἰ γὰρ μὴ ὑπάρχει νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικός, οὐδ' ἄνθρωπος· ἐν τῷ τί γὰρ αὐτὸν εἶναι τοῦτο συμβάλλεται, καὶ τοῦτό γε τῇ τούτου οὐσίᾳ πρὸς σύστασιν παρείληπται; διὰ τὴν θύραθεν γνῶσιν καὶ τὰς κατ' αὐτὴν ἐπιγιγνομένας ἡμῖν ἐπιστήμας. Τοίνυν μὴ ζητῶν ἐπιστήμην, οὐδ' ἐνεργείᾳ γίνεται δεκτικὸς ἐπιστήμης. Τὸ δὲ μὴ ἐνεργείᾳ τὸν τοῦ τί ἦν εἶναι λόγον κεκτημένον, οὐδ' οὐσία ἐστίν· ἀδύνατον γὰρ κατ' ἐντελέχειάν τι ὄν, εἰς τὸ δυνάμει ποτὲ ἰέναι· φθείρει γὰρ τὸν τοῦ τί ἦν εἶναι λόγον, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἑκάστου μορφὴ καὶ οὐσία κατ' ἐντελέχειαν ἑκάστῳ προςοῦσα· οὐδὲ κυρίως ἄνθρωπος ἂν κληθείη· οὐδὲ γὰρ ἐνεργείᾳ τοῦτ' ἐστίν, ἀλλ', ὡς ἔφην, δυνάμει. Ὥςπερ καὶ ὁ τὰ μουσικὰ μὴ εἰδώς, οὐ λέγεται μουσικός, εἰ, καθὰ ἄνθρωπον, δυνατόν ποτε μουσικὸν αὐτὸν γενέσθαι.

Διττὰς δὲ τὰς παραβολὰς κεκτημένος ὁ ἄνθρωπος, ὅτι καὶ διπλῆς τετύχηκε φύσεως· ἐπίγειος γάρ, φησί, καὶ οὐράνιος, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ὁρατὸς καὶ νοούμενος· ἐν μὲν τῷ προβάλλεσθαι [1] πρὸς τὰ ἄλογα, ἴδιον αὐτοῦ γίνεται τὸ γελαστικόν, ὅπερ ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς ἐνεργουμένη διὰ μυῶν· ἐν δ' αὖ πρὸς τὰ λογικά, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν εἶναι· τοῦτο γάρ, ὡς ἄν τις φαίη, τῆς λογικῆς τυγχάνει ψυχῆς, καὶ τοῦτ' ἴδιον ἀνθρώπου λογικοῦ πρὸς τὰ ἐπικοινωνοῦντα καθόλου τῷ λογικῷ. Πόσης οὐκοῦν αἰσχύνης τὸ ἀεὶ χρῆσθαι τῇ τοῦ ἀλόγου ἰδιότητι, καὶ γελᾶν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ ἡλικίᾳ πάσῃ, τῇ δὲ τοῦ λογικοῦ ἐν οὐδενὶ χρῆσθαι καιρῷ γενέσθαι ποτὲ προτιμηθῆναι καὶ ἐνεργείᾳ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν; Ὡς δὲ καὶ οἱ ἐν ἐξουσίαις, ὅσοι πλειόνων κυριεύουσι, τρέφουσι δὲ πλείους ἀνθρώπων, ἐπικρατέστεροι τῶν ἄλλων εἶναι φαίνονται, οἱ δὲ τούτων ἀποροῦντες, ἀσθενεῖς τῇ σπάνει τῆς κτήσεως [2], οὕτω καὶ ἡ ψυχή, ὅσῳ πλειόνων ἔχει τῶν μαθημάτων εὐπορίαν καὶ εἰδήσεις ἐπιστημῶν, καὶ τὴν καθ' ἕκαστα γνῶσιν, τοσούτῳ μᾶλλον ἐπικρατεστέρα γίνεται· ἡ δ' ἀμαθὴς ἀντιστρόφως, πένης, ἐκ χειρουργικῆς ἀλογίας ἀποζῶσα. Διὸ καὶ Σωκράτης κρείττονα ἀξιώσας τῶν ἐν γῇ ζῴων τὸν ἄνθρωπον, οὐχ ἁπλῶς τοῦτ' εἴρηκεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο προςέθηκε, παιδείᾳ κεκοσμημένον [3] εἰπών [4],

[1] Γρ. *παραβάλλεσθαι*, ὥςπερ καὶ ἕτερός τις ἐν τῷ περισελίδῳ ἐσημειώσατο.

[2] Τὸ βερολίνειον χειρόγρ.: *κτίσεως*. Ἀπὸ τῆς λέξεως δὲ ταύτης ἄρχεται τὸ ἐν αὐτῷ περισωθὲν τεμάχιον.

[3] *κεκοσμημένος*.

[4] Εἰς Ἀριστοτέλην ἀναφέρεται τὸ ἀπόφθεγμα παρὰ Στοβαίῳ· οἷον: «*Οὗτος* [Ἀριστοτέλης] *ἐρωτηθεὶς Τί τῶν ζῴων κάλλιστον, ἔφη, Ἄνθρωπος τὴν ψυχὴν*

ὅπερ μοι λίαν σοφὸν καὶ ἀληθὲς εἶναι δοκεῖ. Καὶ γάρ, ὡς τὰς πόλεις κοσμεῖ τὰ ἀγάλματα, καὶ ναῶν λαμπρότητες, καὶ θεάτρων τερπνότης, καὶ ὅσ' ἄλλα[1] τούτοις παρόμοια, οὕτω καὶ τὸν μικρὸν κόσμον καὶ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἀναβαίνοντα τουτονὶ τὸν ἄνθρωπον διακοσμεῖ τὰ μαθήματα, καὶ ἡ τῶν ὄντων διάγνωσις, καὶ τὸ παιδείαν ἀσκεῖν. Ἄνευ δ' αὐτῶν τυφλὴν τὴν φύσιν οἱ σοφοὶ ἀπεφήναντο. Τίς δ' οὕτως ἐστερημένος ζωῆς, ὡς ἂν ἑκὼν ἕλοιτο τυφλὴν ἔχειν[2] τὴν φύσιν; Πόσης δὲ δυστυχίας ἐστί, τὸ τὰ μὲν ἄλογα τέχνας μιμητικὰς πρὸς ἀνθρώπους ἀποβλέποντα μανθάνειν, οἱ δ' ἄνθρωποι τὰ τῇ σφῶν αὐτῶν φύσει προςπεφυκότα μανθάνειν ἀμελεῖν; Καὶ ὅπως μὲν τὴν ἀνήροτον γῆν ἐξημερώσωσι διὰ σπουδῆς τίθενται, τῶν φυτῶν τε τὰ ἄγρια[3] μετακεντρίζοντες εἰς εὔκαρπα μεταβάλλουσι, τὴν δὲ τῆς ψυχῆς ἡμερότητα περιορῶσιν ἐξαγριαίνειν τῇ ἀμαθίᾳ.

Διό περ, οὐ τοῖς νέοις μόνον προςῆκον ἡ μάθησις, ἀλλὰ καὶ πρεσβύταις καὶ τριπεμπέλοις· κατὰ γὰρ Φιλιστίωνα[4]: «*Τὰ σπουδαῖα δεῖ*

παιδείᾳ κεκοσμημένος». [Ἴδε τὴν ἐν τέλει τοῦ Στοβαίου Προςθήκην ἐκ χειρογρ. τῆς φλωρεντιακῆς βιβλιοθ. τόμ. Δ', σελ. 36, ἔκδ. Thom. Gaisford. Ὁ μέντοι Ἀντώνιος μοναχὸς ὁ τούπίκλην Μέλισσα εἰς Σωκράτην καὶ οὗτος ἀναγράφει αὐτὸ λέγων: «*Ἐρωτηθεὶς Τί τῶν ζῴων κάλλιστον, ἔφη, Ἄνθρωπος παιδείᾳ κεκοσμημένος*» [Βιβλ. Α', Λόγ. Ν'.].

[1] *ὅσα ἄλλα*.

[2] Λείπει τὸ ἀπαρέμφατον.

[3] *ἄγρικα*.

[4] Φιλιστίωνες μνημονεύονται διάφοροι· οἷον εἷς μὲν Λοκρὸς ἰατρός· ἕτερος δὲ *Ὀψαρτυτικῶν* συγγραφεύς· ἕτερος Σικελιώτης ἰατρὸς ὡςαύτως· ἕτερος φίλος τοῦ Πλάτωνος· ἕτερος κωμικὸς Νικαεὺς εἴτε, κατ' ἄλλους, Προυσαεὺς ἢ Σαρδιανὸς ἢ Μάγνης, ἐπὶ καίσαρος Αὐγούστου ἀκμάσας [ἴδε W. Pape 's Wörterbuch der Griechis. Eigennamen]. Καὶ οὗτός ἐστιν ἴσως ὁ ἐνταῦθα μνημονευόμενος. Τὸ δ' ἀπόφθεγμα αὐτοῦ οὕτως ἔχει ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ Προςθήκῃ εἰς τὸ Στοβαίου *Ἀνθολόγιον* σελ. 67: «*Τὰ σπουδαῖα μελέτα, καὶ ἐάν τι παρηκμακὼς μανθάνῃς, μὴ αἰσχύνου· βέλτιον γὰρ ὀψιμαθῆ καλεῖσθαι ἢ ἀμαθῆ*». Καὶ ἄλλα προςέτι τοῦ αὐτοῦ γνωμικὰ φέρονται αὐτόθι ἐν σελ. 11, 33 καὶ 69. Στοβαῖος μέντοι εἰς Σωκράτην ἀναφέρει τὸ λόγιον, οἷον: «*Σωκράτης ἐν γήρᾳ κιθαρίζων παρὰ Κόννῳ τῷ κιθαριστῇ ἐτύγχανε· καί τινος εἰπόντος, κιθαρίζεις τηλικοῦτος ὤν; Κρεῖττον, εἶπεν, ὀψιμαθῆ εἶναι ἢ ἀμαθῆ*» [*Ἀνθολόγ*. κθ', 68.]. Ἀλλὰ καὶ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς οὕτω πως λέγει περὶ τοῦ αὐτοῦ: «*Σωκράτης καίπερ βαθύγηρως ἤδη γεγονώς, οὐκ ᾐδεῖτο πρὸς Λάμπωνα τὸν καθαριστὴν φοιτῶν· καὶ πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὀνειδίσαντα λέγειν, ὅτι κρεῖττόν ἐστιν ὀψιμαθῆ μᾶλλον ἢ ἀμαθῆ διαβάλλεσθαι*» [Βιβλ. ς'. *Πρὸς Μουσικ. σελ*. 359. Lips. 1718].

μελετᾶν καὶ τὸν νόμον, ἐὰν καὶ παρηκμακὼς τις ᾖ, μανθάνειν μὴ[1] *αἰσχυνόμενος· βέλτιον γὰρ ὀψιμαθῆ εἶναι τινὰ ἢ ἀμαθῆ*. Λόγος γάρ, καὶ παιδεία, καὶ ἐπιστῆμαι, τῶν μεμαθηκότων γίνονται ὑπομνήματα, τῶν δ' ἀμαθῶν βαθύτατα μνήματα· τὸ γὰρ ἀλογηθὲν τῆς ψυχῆς μέρος καὶ οἱονεὶ ἀφαιρεθὲν ἐξ αὐτῆς, τῇ μαθήσει ἀνακαινοῦται[2] καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανέρχεται τάξιν· καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, συμπληρωτικὴ τῆς ψυχῆς ἡ μάθησις εἶναι συμβαίνει· ὅτι γε καὶ διὰ μαθήσεως τὴν τῶν κακῶν ἀμαθίαν λαμβάνουσιν ἄνθρωποι, ἀρχὴν δὲ καὶ τῶν λόγων περαίωσιν μὴ πλανᾶσθαί σε σκήπτομαι περὶ μάθησιν, κατὰ τὴν πλατωνικὴν σοφωτάτην παραίνεσιν φάσκουσαν: «*Γνώσεως πάσης ἀρχὴ τῆς ἀγνοίας ἡ γνῶσις*».

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΚΥΡΑΝ ΘΕΟΔΩΡΑΝ ΤΗΝ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Πρότερον μέν σοι, φιλτάτη, τὸν *Περὶ φιλομαθίας* ἀπεστάλκαμεν Λόγον, πατρικῶς ἡμᾶς ἐπαναγκάζοντος τοῦ φίλτρου νουθετῆσαι καὶ παραινέσαι πρὸς μάθησιν, εἰ καὶ τοὺς λόγους καλοὺς δημιουργεῖν μακρὰν ὄντες τυγχάνομεν· νῦν δέ σοι καὶ περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων γράφειν ἐξεῖναι προὐθέμεθα, ἐξ ὧν περ σοφοὶ καὶ κεκαθαρμένοι[3] τὸν νοῦν ἀκριβῶς πρὸ ἡμῶν ὑπηγόρευσαν. Καλῶς γὰρ καὶ ὡς ἔδει τῆς θείας καὶ νοερᾶς συντελεσθείσης διακοσμήσεως, ὁ αἰσθητὸς οὑτοσὶ κόσμος δεδημιούργηται· καὶ[4] τούτων οὕτως ἀπ' ἀλλήλων ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν ὅροις διεστηκότων, ἕτερός τις ὑπὸ τῆς οὐσιοποιοῦ καὶ ὑπερουσίου δεδημιούργηται φύσεως, ὁ μικτὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὁ λόγῳ τετιμημένος καὶ εἰκόνι Θεοῦ καὶ ὁμοιότητι, ὁ καὶ ψυχῇ συντεθειμένος καὶ χοΐ, καὶ τὰς ἐξ ἑκατέρων δυνάμεις ἀσυγχύτους κατ' ἄμφω κεκτημένος. Τριμεροῦς γὰρ οὔσης τῆς θείας ψυχῆς, οὐχ ἁπλῶς οὐδ' ἄνευ ὀργάνων τὰς ἰδίας δυνάμεις ἐνδείκνυται· ἀλλ' ἡ πάντη νοερὰ καὶ πόῤῥω πάσης ὑλικῆς διαθέσεως διὰ τῶν ἀλόγων ὀργάνων ἀεὶ ἐνεργεῖ, καὶ ὡς

[1] *παρηκμακῶς τις ᾖ, μὴ μανθάνειν.*
[2] *ἀνακενοῦται.*
[3] *καθαρμένοι.*
[4] Λείπει ὁ σύνδεσμος.

ἐκ ῥίζης μιᾶς εἰς δύο στελέχους μερίζεται, οἷς καὶ τὰς καθ' ὁρμὴν ἐνεργείας ἀποτελεῖ κατ' ἰδίαν ἑκάστῳ φύσιν τε καὶ δύναμιν. Καὶ διὰ μὲν τῆς καρδίας, τῆς τῇ τῶν στελέχων ἀναλογούσης ῥίζῃ, τὸ θυμοειδὲς ἐνεργεῖ, διὰ δὲ τοῦ ἐγκεφάλου[1] τὸ λογικόν, διὰ τοῦ ἥπατος δὲ τὸ ἐπιθυμητικόν. Καὶ ἡ τῶν νεύρων ἀρχή, ἣ καλεῖται ἐγκέφαλος, ἐφ' ὑψηλοτέρας ἕδρας τέτακται· ὑπόκειται[2] δ' αὐτῷ καρδία καὶ ἧπαρ ἀλλήλων[3] ψαύοντα.

Καὶ πρῶτον[4] μὲν ἐν τῇ κυήσει τῶν τριῶν ἀρχῶν ἅμα κειμένων, τὸ συγκεχυμένον ἄν τις κατίδοι, τούτων ἀλλήλων [ἁπτομένων][5] οὐσῶν ἀσθενῶν, καὶ διὰ τὴν ἀδυναμίαν οὐχ ἀφισταμένων ἀπ' ἀλλήλων· τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος αἱ εἰρημέναι τρεῖς ἀρχαὶ τονούμεναί πως πρὸς διάστασιν ἀφορῶσιν, εἰς ὅλον τὸ προςπλαττόμενον τοῦ ζῴου σῶμα διαπέμπουσαι βλαστήματα[6], νοτιαῖον μὲν ὁ ἐγκέφαλος, ἀποφύσας οἷόν τι πρέμνον· ἡ καρδία δὲ τὴν μεγίστην ἀρτηρίαν, ἣ καλεῖται ἀορτή· τὸ δ' αὖ ἧπαρ[7] τὴν κοίλην φλέβα· καὶ οὕτω[8] καλῶς ἱσταμένων δι' ἑκάστου αὐτῶν, αἱ τῆς ψυχῆς ἐνεργοῦσι δυνάμεις τῇ συμμετρίᾳ τῆς τούτων χυμώσεως. Τοὔμπαλιν δὲ ναρκοῦνται καὶ ἀνενέργητοι μένουσιν· ἢ ἐνεργοῦσι μέν, συρφετῶς[9] δὲ[10] καὶ ἀλόγως· αἱ γὰρ ἐκ τῆς καρδίας καὶ τῶν ἄλλων μορίων ἀνερχόμεναι ἀναθυμιάσεις, ξηρότεραι οὖσαι καὶ θερμότεραι, ἄχρι τοῦ ἐγκεφάλου ἵστανται, μονὴν ἐν αὐτῷ ποιοῦσαι· τοῦ δὲ ψυχροῦ ὄντος, ἅμα δὲ[11] καὶ ὑγροῦ, καὶ ἀεὶ ἐπιθυμοῦντος ξηρότητος καὶ θερμότητος διὰ τὴν συμμετρίαν, ἡδέως ταύτας[12] λαμβάνει.

Τῆς δ' ἀορτῆς τὸ ζωτικὸν θύραθεν ἑλκούσης πνεῦμα, καὶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ στελέχους τινὰς ἐχούσης, ἀναζωπυροῦνται[13] [αἱ κατ' αὐτὴν χυμώσεις καὶ ἀναταράττονται][14] αἱ τούτων ποιότητες· τὸ γὰρ ἐπι-

[1] Οὕτω τὸ βερολίνειον χειρόγρ. ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης ἡμαρτημένου: *ἐγκεφαλαίου*.

[2] *πόκειται*.

[3] *ἢ παραλλήλων*.

[4] *πρώτου*.

[5] Παρελήφθη ἡ λέξις ἐκ τοῦ βερολινείου χειρογράφου.

[6] *βλαστήμα*.

[7] *ἢ παρά*.

[8] *οὗτως*.

[9] Γραπτέον ἴσως: *συρφετωδῶς*.

[10] Λείπει ὁ σύνδεσμος.

[11] Λείπει ὡςαύτως.

[12] *πάντας*.

[13] *ἀναζωπυροῦται*.

[14] Καὶ αἱ ἓξ αὗται λέξεις παρελήφθησαν ἐκ τοῦ βερολινείου χειρογράφου.

λαμβανόμενον πνεῦμα διά τε τοῦ στόματος καὶ τῶν μυκτήρων, εἰς τὸν ἐγκέφαλον μὲν ἀνέρχεται πρῶτον, εἶθ' οὕτως εἰς τὴν κοιλίαν τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ· ἔκτοτε δὲ εἰς τὸν πνεύμονα καὶ τὰς φλέβας σκιδνάμενον καὶ εἰς πάντα τὰ μόρια διήκει. Καὶ τὸ μὲν εἰς τὴν κοιλίαν ψύξιν μόνον παρέχει, βοηθοῦν τῷ ἐν τῇ καρδίᾳ θερμῷ καὶ τὰ γειτνιῶντα χωρία ἀναψῦχον· τὸ δ' εἰς τὰς φλέβας ἐμφιλοχωροῦν καὶ περὶ τὰς κοιλίας τοῦ ἐγκεφάλου ἀπεργάζεται φρόνησιν. Καὶ ἅμα τῶν τεσσάρων συνελθουσῶν ποιοτήτων καὶ μιγνυμένων, τὸ λογιστικὸν[1] ἐνεργεῖ συμφωνίᾳ[2] τῆς αὐτῶν στοιχειώσεως. Πλεονασμῶν δέ τινων ἢ ἐλλείψεων γενομένων, νοσεῖ τὰ ὄργανα, καὶ οὐκ ὀρθῶς αἱ τοῦ λογιστικοῦ φαίνονται ἰδιότητες· τοῦ[3] γὰρ θερμοῦ ὑπερθερμαίνοντος[4] ἔκ τινος αἰτίας γεγενημένης ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ τὰς ἀναθυμιάσεις ὑπὲρ τὸ μέτρον ξηροτέρας ἀναπέμποντος, νοσεῖ τὸ ἡγεμονικὸν καὶ ἄλλα ἐπ' ἄλλοις φαντάζεται. Ὁ γὰρ παθητικὸς νοῦς ἤτουν ἡ φαντασία, ἅπερ ἡ αἴσθησις εἶδεν, αὕτη[5] τοὺς τύπους ἀποδεξαμένη ἔχει ἐν ἑαυτῇ καὶ δύναται προβάλλειν μὴ δεομένη τῶν ἔξω κειμένων. Διὸ κἂν τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖ τὸ φανταστικόν, ἀνενεργήτων μενουσῶν[6] τῶν αἰσθήσεων.

Ἐπεὶ δ' ἡ φαντασία διαλύσει ὑπόκειται καὶ φθορᾷ ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἀρχομένη τε καὶ συνισταμένη, φθειρομένης αὐτῆς, ἡ τῶν ἐγνωσμένων παράγεται λήθη, ἐπεί περ ἡ νόησις συμπεπλεγμένη τυγχάνει τῇ φαντασίᾳ. Ὅθεν καὶ τὰ νοήματα τῆς ψυχῆς παθήματα λέγονται, μηδὲν πασχούσης τῆς ἀσωμάτου, ἀλλ' ὅτι τοῦ παθητικοῦ νοῦ δίχα οὐδὲν τῶν ἐν κόσμῳ νοεῖν αὕτη πέφυκε. Διὸ καὶ πολλάκις τὰ μὴ ὄντα φαντάζεται, φοινικᾶ τε χρώματα καὶ ἁλουργά, βοθύνους[7] τε καὶ χάσματα καὶ μυχούς, ὑπερθερμανθέντος τοῦ αἵματος, τῆς χολῆς κινηθείσης ἐν ταῖς φλεψί, καὶ ἐκ τῆς εἰωθυίας συστάσεως καὶ κινήσεως παρασυράσης αὐτὸ τῇ θερμάνσει. Μετοχικῶς δ' ἐξ αὐτοῦ[8] καὶ τῶν ἄλλων θερμανθέντων[9] μορίων, ὑπερθερμαίνονται αἱ ὄπισθεν τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίαι,

[1] *λογικόν.*
[2] Λείπει ἡ λέξις αὕτη.
[3] *ποῦ.*
[4] Ὀρθότερον ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογρ. τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης: *ὑποθερμαίνοντος.*
[5] *αὐτῇ.*
[6] *μὲν αὐτῶν.*
[7] Τὸ χειρόγρ: *βαθύνους.*
[8] *δ' ἑαυτοῦ.*
[9] *θερμαθέντων.*

καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα φαντάζεται κατὰ τὴν[1] ὑπεκκαύματος δύναμιν, θερμοτέρου[2] μὲν καὶ καθύγρου τὰ ἀλουργά, ἧττον δὲ θερμοῦ καὶ μετρίας οὔσης τῆς ὑγρασίας τὰ φοινικᾶ καὶ φαιά, κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν μίξεων, ὡς καὶ ἐν τῷ καπνῷ φαίνεται· ὑγροτέρου ὄντος αὐτοῦ, τὸ σῶμα τῆς φλογὸς ὁρᾶται ἀλουργόν, φοινικοῦν δέ, τοῦ καπνοῦ τυγχάνοντος ἧττον ὑγροῦ· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ [τὰ][3] διάφορα φαίνεται χρώματα.

Ἀπό τινων δὲ συμπτωμάτων τοῦ καταστήματος ἐναντίου γεγενημένου, ἢ δυνάμει τροφῶν καὶ φαρμάκων ἡ θερμαντικὴ τοῦ αἵματος σβεσθῇ δύναμις καὶ εἰς πῆξιν ἀλλοιωθῇ, μένει τὸ αἷμα ἀκίνητον μηδεμίαν ἀναπέμπον ἀναθυμίασιν· εἰς τὸ οἰκεῖον δὲ μόνον συσταλεὶς ὁ ἐγκέφαλος μένει ψυχρὸς καὶ[4] πάντῃ ἀκίνητος, μηδεμίαν ἔχων ἀπόλυσιν φαντασίας, οὔτε μὴν δοξάζει τῶν ὄντων οὐδέν. Καὶ οὕτω τῶν ὀργάνων νοσούντων, τὸ ἡγεμονικὸν οὐ καλῶς ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἀμέτρως καὶ ἀλόγως ἢ παρὰ τὸ δέον ὁρμᾷ, ἢ οὐδαμῶς κινεῖται, καὶ ἀποβάλλεται βουλήν τε καὶ κρίσιν καὶ τῶν καλῶν καὶ κακῶν τὴν διάκρισιν, τὸ ὁμιλῆσαι καὶ συνιδεῖν τοὺς καιρούς, καὶ τὸ μνήμην ἔχειν τῶν προλεχθέντων καὶ ἀγχίνοιαν[5] τῶν μελλόντων, ἀλλ' ἀκρασίαν, ἀγνωμοσύνην τε καὶ ἀμαθίαν προσκτᾶται.

Τούτῳ τῷ λόγῳ κἂν ταῖς ἄλλαις εἰώθει δυσὶ συμβαίνειν ἀρχαῖς, ἥπατι καὶ καρδίᾳ. Ὑπερθερμανθείσης τοιγαροῦν τῆς καρδίας, πρὸς ἀλόγους πράξεις ὁρμᾷ τὸ θυμοειδὲς δι' αὐτῆς ἐνεργοῦσα ἡ ψυχὴ καὶ γίνεται τῇ ἀμετρίᾳ τῆς θερμασίας ἡ ἀκροχολία καὶ ἡ ὀργή, τοῦ τε ἤθους τὸ παροξυντικόν, [τὸ ἀμετάβολόν τε καὶ τιμωρητικόν][6]. Εἰ δ' ὑπό τινος τῶν τροφῶν, ὡς εἴρηται, καὶ φαρμάκων, ἢ καὶ τοῦ αἵματος ὑπερκενωθέντος, καὶ ψύξις ἐν τῇ καρδίᾳ γένηται, παρέπεται[7] ταχέως ὁ θάνατος, εἴπερ σφοδρὰ[8] οὖσα ἡ ψύξις τυγχάνει, ὥςπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπὶ[9] πλεῖον θερμότητος, ἀπαθοῦς ὄντος τοῦ σώματος καὶ τῆς καρδίας· εἰ δ' ἧττων μὲν ἡ ψύξις, πλεονεκτεῖ δ' ὅμως τοῦ θερμοῦ, παρέπεται τῷ πάσχοντι φόβος, καὶ μάλιστα ὁ περὶ θάνατον, καὶ ὅλως τοῦ ἤθους

[1] Ἐξεῤῥύη ἴσως τὸ ἄρθρον: τοῦ.
[2] *θερμότερον*.
[3] Παρελήφθη τὸ ἄρθρον ἐκ τοῦ βερολινείου χειρογράφου.
[4] Λείπει ὁ σύνδεσμος.
[5] *ἀγχινοίας*.
[6] Παρελήφθησαν αἱ πέντε αὗται λέξεις ἐκ τοῦ βερολινείου χειρογράφου.
[7] *γίνεται, παρέπεισε*.
[8] *σφόδρα*.
[9] Λείπει ἡ πρόθεσις.

τὸ φιλόνεικον, καὶ μαχομένους[1] κατ'αὐτοῦ ὁπλίτας φαντάζεται, καί ἀλλόμορφα σώματα· πολλάκις δὲ καὶ μετὰ τῶν νεκρῶν δοκεῖ αὐτὸν[2] εἶναι, ἢ καὶ αὐτὸς ἀποθανεῖν βούλεται κατὰ τὴν[3] ψυχροῦ ἀκινησίαν.

Πολλαχῶς δὲ μεριζομένου τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, πολλῶν εὐποροῦντος αἰτίων, πολλαὶ καὶ αἱ τούτων γίνονται διαφοραί, αἱ μὲν νοεραὶ καὶ τῆς ὕλης ἐκτός, αἱ δὲ μόνῃ τῇ ὕλῃ μιγνύμεναι, ἄλλαι δὲ κατ' ἀμφοῖν· τὸ γὰρ ἐγκράτειαν ἔχειν τοῦ λογισμοῦ ἐπὶ τὰς φαύλας ἡδονάς, ἀρετή ἐστι τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, τοὔμπαλιν δὲ κακία τὸ αἱρεῖσθαι τὰς πονηρὰς ἀπολαύσεις, ὅπερ ἐκ μόνης γίνεται τῆς ψυχικῆς ἐνεργούσης δυνάμεως. Ἐνεργεῖται δ' αὖθις τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ διὰ μόνης τῆς ὑλικῆς διαθέσεως· τὸ γὰρ πλεονάζειν[4] ἀεὶ δεῖται πρὸς ἰσότητα τῆς στερήσεως· κοινὴ γὰρ ὑπὸ τῆς προνοίας ἡ ἰσότης δοθεῖσα, παρὰ πάντων ὁμοίως ζητεῖται. Ἡ γὰρ ἀνισότης ἀεὶ ἐπιθυμεῖ τῆς ἰσότητος, καὶ τοῦτό ἐστιν ὄρεξις· τὸ γὰρ σῶμα κενωθὲν τῆς ὑγρότητος, ταύτης ἐπιθυμεῖ, πληρωθὲν δ' εὐθὺς ἐπιθυμεῖ τῆς ξηρότητος· τὸ δ' αὐτὸ κἀπὶ τῶν ἄλλων ψυ<χρότητος[5] καὶ θερμότητος. Ἐκ τούτου γε καὶ ἡδέα καὶ ἀηδῆ τὰ προςφερόμενα ἡμῖν φαίνεται, καὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐπεθυμοῦμεν, ἀηδῶς μετὰ βραχὺ πρὸς αὐτὰ ἔχομεν, τῶν ἐναντίων πάλιν ἐπιθυμοῦντες, οὐ τῶν τροφῶν ἀλλοιουμένων καὶ τῶν ἰδίων ἀποβαλλομένων δυνάμεων, ἀλλὰ πληρωθέντες ἡμεῖς, τῆς κοινῆς ὀρεγόμεθα ξυμμεμετρίας, ἐξ ἧς καὶ ὑγίεια τῷ σώματι ἐπακολουθεῖ.

Πάλιν δὲ καὶ ἐξ ἀμφοῖν γίνεται ἡ ἐπιθυμία, τῆς ψυχικῆς δυνάμεως διὰ τοῦ σώματος ἐνεργούσης, ὅθεν συμβαίνει γίνεσθαι τὴν ἀκολασίαν. Αἱ γὰρ τῆς ψυχῆς δυνάμεις καὶ διὰ τῶν εἰρημένων ἰδίᾳ ἐνεργοῦσιν ὀργάνων, καὶ κοινῇ διὰ τῆς ἐμπτώσεως τοῦ ζωτικοῦ πνεύματος τοῦ ἐν ταῖς ἀρτηρίαις κινουμένου· ὅθεν καὶ παυομένου, παύονται καὶ αἱ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἐνέργειαι[6], δυνάμει μόνον ἔχουσαι ταύτας, καὶ ὑπ' ἐγκρατείας τῆς σαρκὸς μαρανθείσης, αἱ σωματικαὶ οὐκ ἐνεργοῦσιν ἐπιθυμίαι. Τοῦ δὲ σώματος τούτου ἐκ τῆς στοιχειώσεως κεκτημένου τὴν κρᾶσιν, ἀναλογεῖ ταῖς τῶν στοιχικῶν χυμῶν ἰδιότησι· τὸ γὰρ θερμὸν αὐτὸ καθ' αὑτὸ τὸν ἄνω τόπον ἐπέχει, ταὐτὸ δ' εἰπεῖν τὸν ἐκτός, καὶ ἐκ τοῦ κέντρου τῆς γῆς οἱονεὶ πρὸς τὴν περιφέρειαν οἰκείως

[1] Τὸ χειρόγρ.: *μαχομένου*.
[2] *αὐτόν*.
[3] Ἐξεῤῥύη ἴσως τὸ ἄρθρον: *τοῦ*.
[4] Τὸ χειρόγρ.: *πλεονάζων*.
[5] Ὁμ.: *ψυχρότης*.
[6] Ὁμ.: *ἐνεργεῖται*.

γενέσθαι ζητεῖ· τὸ δὲ διαμετροῦν αὐτῷ ψυχρὸν τὸ ἀνάπαλιν ἐκ τῶν θύραθεν τὰ ἐντός, κἀκ τῶν ἄνωθεν τὰ κάτω ζητεῖ.

Κέκτηται δὲ θάτερον τὰς αὐτοῦ ἰδιότητας. Καὶ ἡ μὲν κίνησις ἰδία ἐστὶ τοῦ θερμοῦ, τοῦ ψυχροῦ δὲ τὸ ἀκίνητον. Διόπερ τῷ σώματι προςφερόμενα, εἰ μὲν τὴν τοῦ ψυχροῦ κέκτηται ἰδιότητα, ἠρεμεῖν αὐτὸ ποιεῖ, τὴν θερμαντικὴν σβεννύοντα κίνησιν, ἐπικρατήσαντος δήπουθεν τοῦ ψυχροῦ· εἰ δέ γε τὴν τοῦ θερμοῦ, κινεῖσθαι καταναγκάζει τὰ οἰκεῖα μὲν πρῶτα, εἶθ' οὕτω τὰ ἐναντία, ἐπικρατήσαντος δήπουθεν τοῦ θερμοῦ· καὶ οὕτω θερμανθείσης[1] τῆς καρδίας, μετοχικῶς δὲ καὶ τῶν γειτνιώντων χωρίων, ἐκθερμαίνονται οἱ χυμοί, οἱονεὶ[2] ἐκταράττονται καὶ πρὸς τὰς πονηρὰς ὁρμῶσιν ἐπιθυμίας· ἀφαιρουμένων δὲ τῶν κινούντων, καὶ ἡ τούτων μειοῦται ἐπιθυμία.

Ὥςπερ δὲ χαλκείῳ τινὶ ὕδατος καὶ στέατος γέμοντι καὶ παχυτέρων τινῶν ἄλλων ποιοτήτων, εἰ μὲν οὐκ ἔστι τὸ πῦρ αὐτοῖς ἐνεργοῦν, ἀκίνητα καθ' αὑτὰ μένει, τοῦ δὲ πυρὸς ἐνεργοῦντος, αἱ ἐντὸς ἀνακινοῦνται ποιότητες, καὶ πρῶτον μὲν ἡ ὑδατώδης ἐξατμίζει ποιότης οἷα κούφη καὶ λεπτοτέρας οὖσα οὐσίας, εἶθ' οὕτως αἱ πιωδέστεραι κατὰ τὴν τοῦ ὑπεκκαύματος δύναμιν· ἀφαιρουμένου[3] δὲ τοῦ πυρὸς ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν σβέννυται τούτων ἡ κίνησις, οὕτω καὶ τῶν τροφῶν ἀφαιρουμένων, στάσις καὶ ἠρεμία γίνεται τῆς ἀλόγου κινήσεως τῶν χυμῶν, καὶ οἱονεὶ ἐκπυρώσεως. Ὅθεν καὶ οἱ τῶν ἀφροδισίων ἔρωτες μόνοι ὑπ' ἐγκρατείας μαραίνονται, τῶν ἄλλων ἐρώτων μηδαμῶς παυομένων ὑπ' ἐνδείας τροφῶν. Τῷ γὰρ δόξης ἔρωτι, ἢ πλούτου, ἢ ἄλλου τοιούτου τινός, οὐδὲν αὐτῷ πρὸς τὸν ἔρωτα ἡ τῆς τροφῆς καὶ πόσεως ἔνδεια, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ πρόξενος· τῷ δὲ τῶν ἀφροδισίων ἔχοντι ἔρωτα ἡ τῆς τροφῆς καὶ πόσεως ἔνδεια παύειν οἶδε[4] τὴν φλόγα· ἡ δ' αὐτῶν διαψίλεια θερμότερον τοῖς χρωμένοις ταμιεύει τὸ ἔκκαυμα.

Διὸ καί τις τῶν πράξει καὶ θεωρίᾳ φιλοσοφούντων, τὸν βουλόμενον μὲν τῶν ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, μὴ ἀπεχόμενον δὲ τῶν θεραπευόντων τὴν γαστέρα, τῷ δι' ἐλαίου σβεννύοντι ἐμπρησμὸν παρομοιοῖ, οἱονεὶ συνεργοῦντι μᾶλλον ἢ τὴν φλόγα σβεννύοντι τῇ τοῦ ἐλαίου ποιότητι[5]· πᾶν γάρ, ὃ τροφῆς ἐστιν ἐνδεές, κατὰ τὴν αὐτοῦ ἰδιότητα ζητεῖ τὴν τροφήν· τὸ δὲ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ οὐκ ἀγαθὴ τροφὴ γίνεται. Καὶ

[1] Τὸ χειρόγρ.: *θερμανθείσει.*
[2] Ἴσως ἐγέγραπτο: *καὶ οἱονεί.*
[3] Τὸ χειρόγρ.: *ἀφαιρουμένων.*
[4] Ὁμ.: *εἶδε.*
[5] Γραπτ. ἴσως: *πιότητι.*

τὸ ἧπαρ κρατὴρ ὂν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, θερμῆς δὲ τυγχάνον ποιότητος, οὐκ ἀγαθὴν ἐκ τῶν ἐναντίων λαμβάνει τροφήν, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγενῶν αὔξεται· καὶ δῆλον ἐκ τῆς γεροντικῆς ἡλικίας· τοῦ γὰρ ψυχροῦ τῷ χρόνῳ κρατήσαντος, ἡ θερμαντικὴ τοῦ σώματος σβέννυται δύναμις, ἀποροῦσα τροφῆς· εἶθ' οὕτως ἀμαυροῦται ἡ τῶν ἀφροδισίων ἐπιθυμία, πλεονεκτήσαντος τοῦ ψυχροῦ. Τοῖς γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν μὴ βουλομένοις τὰ κρείττω ποιεῖν, ἑτέρους παιδαγωγοὺς δίδωσιν ὁ Θεός, τὸ γῆρας, ἐκκόπτον τὴν τῆς νεότητος ἀλογίαν, ὅτι δὴ τὰ τοῦ σώματος θησαυρίσματα τῆς ψυχῆς ἔνδεια γίνεται, ἡ δ' αὖ τούτου πενία ὄλβος ψυχῶν, καθάπερ ὁ θεῖος καθηρμήνευσε Παῦλος εἰπών[1]: *«ἔξωθεν ὅσον ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔνδοθεν ἀνακαινοῦται*[2] *ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ»*. Διὸ τῶν ψυχικῶν μᾶλλον καλῶν ἐπιμελεῖσθαι χρεών.>

Ἰ. Σακκελίων.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ[3]

Ἢ ποῖον τῶν ἔτι ἀρχαιοτέρων φιλοσοφημάτων θὰ περιεῖχε διαλυτικὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν στοιχεῖα; Τὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ὅστις δογματίζει, ὅτι τὸ σύμπαν τοῦτο ὑπὸ δύο διευθύνεται ἀρχῶν, μιᾶς ἑνωτικῆς καὶ δημιουργικῆς καὶ διακοσμητικῆς, τῆς *φιλίας*, καὶ ἑτέρας διαλυτικῆς καὶ φθαρτικῆς, τοῦ *νείκους*, καὶ ἑπομένως τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα δὲν ἐδύνατο ἢ ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν πολιτῶν νὰ στηρίξῃ; τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ὅστις ἐπὶ πολλὰς ἐτῶν περιόδους τῆς τῶν Ἀκραγαντίνων δημοκρατίας διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως καὶ τῆς ἰσχυρᾶς φιλοσοφικῆς διανοίας προϊστάμενος ἀπὸ τῆς πολιτικῆς πείρας φαίνεται μεταγαγὼν καὶ εἰς τὴν μεταφυσικὴν τὰς δύο ταύτας ἀρχάς; Ἢ τὸ τοῦ Ἡρακλείτου, οὗ ἀξίωμα

[1] *Β', Κορινθ. δ'*, 16.
[2] Τὸ χειρόγρ.: *ἀνακενοῦται.*
[3] Συνέχεια· ἰδὲ σελ. 217.

εἶνε «εἷς ἐμοὶ μύριοι· οὐ γὰρ πλήθει τὸ ἀληθές, ἀλλὰ φρονήσει κρίνεται»· καὶ φαίνεται ὡς ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἐμπεπνευσμένη ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ἡ μεγαλοφροσύνη, μεθ' ἧς ἀντετάσσοντο εἷς κατὰ μυρίων καὶ τὸν λόγον καθίστων τῶν ἑαυτῶν πράξεων ἡγεμόνα; Ἢ τὸ τοῦ Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου, καθ' ὃ ὁ πάγκαλος οὗτος κόσμος ἐκ τῆς συμπτώσεως τῶν ἀτόμων οὕτως ἁρμονικῶς ἀπετελέσθη, ἡ δὲ φθορὰ χωρισμὸς τῶν ἀτόμων τούτων θεωρεῖται, ἑπομένως ἐν τῇ πολιτικῇ ἐφαρμοζόμενον δὲν ἐδύνατο ἢ τὴν ἕνωσιν τῶν πολιτῶν ὡς ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ πολιτικοῦ ἱδρύματος νὰ ὑποβάλῃ, τὴν δὲ διαίρεσιν αὐτῶν ὡς λώβην καὶ διαφθορὰν τῆς πολιτείας νὰ κηρύττῃ; Ἢ τὸ τοῦ Ἀναξαγόρου, ὅστις κηρύττων, ὅτι νοῦς ἐνυπάρχει ἐν τῇ φύσει καὶ διευθύνει οὕτω σκοπίμως καὶ διακοσμεῖ οὕτως ἁρμονικῶς τὸ σύμπαν, δὲν δύναται ἑπομένως καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἢ διάνοιαν συνεκτικὴν καὶ διακοσμητικὴν ν' ἀπαιτήσῃ;

Ἀλλὰ μὴ τοῦ Σωκράτους ἡ φιλοσοφία; Ὦ! ἐν τῷ θείῳ τούτῳ ἀνδρὶ δὲν ἔχομεν φιλοσοφικὸν σύστημα ὑπὸ προκειμένων καὶ συμπερασμάτων, ὑπὸ λόγων καὶ ἀκολουθιῶν ἀποτελούμενον, ἀλλ' ἔμψυχον ὀργανισμόν, ἀλλὰ φιλοσοφίαν σάρκα καὶ ὀστᾶ φέρουσαν· ἔχομεν τὴν θεωρίαν πρᾶξιν, τὰς ἐννοίας ἔργα. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἀρχηγὸν ὁ ὀπαδὸς αὐτῆς διὰ τῆς διανοίας, ἀλλὰ νὰ διανοίξῃ ἁπλῶς τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα ἴδῃ αὐτὸν πράττοντα· διότι δὲν διδάσκει τὴν ἀνδρείαν ὡς ἀρετήν, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν Ποτιδαίᾳ (432 π. Χ.), ἐν Δηλίῳ (424), ἐν Ἀμφιπόλει (422) πρὸς χειμῶνα καὶ θέρος καὶ πάντας πόνους καρτερικώτατος, τῶν κινδύνων καταφρονητικώτατος καὶ προσφερόμενος ὡς εἰ περιέκλειεν ἐν ἑαυτῷ στρατιᾶς ὅλης δύναμιν. Δὲν διδάσκει ἡμᾶς τὴν περὶ φιλίας θεωρίαν, ἀλλὰ παρίσταται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐπὶ τῷ ἰδίῳ κινδύνῳ τοὺς φίλους καὶ τὰ ὅπλα ἐν τῇ μάχῃ αὐτῇ σώζων καὶ τὰ αὐτῷ προσήκοντα ἀριστεῖα τῷ φίλῳ ν' ἀποδοθῶσι προθυμούμενος. Δὲν ἀναπτύσσει διὰ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ διανοίας τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἐγκρατείας ἐπισφραγίζων τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ διὰ τῶν «τὸ μὲν μηδενὸς δέεσθαι θεῖον εἶναι, τὸ δ' ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυτάτω τοῦ θείου, καὶ τὸ μὲν θεῖον κράτιστον, τὸ δ' ἐγγυτάτω τοῦ θείου ἐγγυτάτω τοῦ κρατίστου», ἀλλὰ παρίσταται ἡμῖν αὐτὸς ὁ ἐγκρατέστατος ἁπάντων ἀνθρώπων, ἐλάχιστα μὲν κεκτημένος, πλουτῶν δ' ὅμως ἐν τῇ πενίᾳ αὐτοῦ καὶ πάνυ ῥᾳδίως ἔχων ἀρκοῦντα. Δὲν διδάσκει νὰ πειθώμεθα τοῖς νόμοις, ἀλλὰ παραδίδωσιν ἑαυτὸν ἁγνότατον θῦμα τοῦ ὑψίστου πρὸς αὐτοὺς σεβασμοῦ εἰς τοὺς ἀδίκους αὐτῶν ἐκτελεστάς. Δὲν διδάσκει μόνον ὅτι μητρός τε καὶ πα-

τρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρὶς καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον, ἀλλὰ προσφέρει ὑπὲρ αὐτῆς τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ζωήν, ἀποδεικνύει διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι ἡ πρὸς αὐτὴν ἀγάπη αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη καὶ τηλικαύτη, ὥστε προὐτίμησε νὰ συναναφύρηται μετὰ τῆς γλυκείας γῆς τῆς πατρίδος, ἄψυχον καὶ νεκρὸν πτῶμα, νὰ θερμαίνωνται τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ἐν τοῖς κόλποις τῆς πεφιλημένης γῆς ἢ ν' ἀποσπασθῇ αὐτῆς καὶ ζῇ μακρὰν τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἐδάφους. Δὲν ἔχομεν διδασκαλίας θεωρητικὰς περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτῷ, ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ἐνσεσαρκωμένην ἐν αὐτῷ, ὅστις καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ οὔτε περὶ παίδων οὔτε περὶ γυναικὸς οὔτε περὶ ἑαυτοῦ ἐφρόντισεν, ἀλλὰ περιερχόμενος τοὺς περιπάτους, τὰς ἀγοράς, τὰ ἐργαστήρια καὶ ὅπου ἐδύνατο νὰ εὕρῃ ἀνθρώπους διέχεεν εἰς πάντας ἀφθόνως τὰς εὐεργεσίας συμβουλεύων, διδάσκων καὶ ψέγων τοὺς ἀγνοοῦντας ἑαυτούς.

Δὲν διδάσκει μόνον τὴν ἔνορκον τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν, ἀλλ' ἐν τρικυμιώδεσι καιροῖς πανταχόθεν ὑπὸ πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν ἀπειλούμενος ἐκτελεῖ τὸ καθῆκον αὐτοῦ μὴ ἐπιτρέπων ὡς πρύτανις νὰ ἐπιψηφισθῇ ἡ πρότασις τῆς καταδίκης τῶν ἐν Ἀργινούσαις νικητῶν. Δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα νοῦν καὶ βούλησιν ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα, νοῦν βασιλικῶς ἐπιτάσσοντα καὶ βούλησιν δειλῶς ἀγωνιζομένην νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἐπιτασσόμενον καὶ ἐν τῇ ἐπιτελέσει ναυαγοῦσαν, ἀλλὰ τοὐναντίον βούλησιν ἰσχύος σωκρατικῆς. Ποῖον λοιπὸν κίνδυνον ἔχει ἡ πολιτεία ἡμῶν ἀπὸ τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας ; Ἴσως ὅτι θὰ μορφώσῃ μιμητὰς τοῦ Σωκράτους !

Ἀλλὰ διατί λαμβάνω τὰ σοβαρὰ τῆς ἀρχαιότητος φιλοσοφήματα, ἵν' ἀποδείξω τὸ θέμα μου, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὰ τὰ ἀποκηρυττόμενα ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἡδονικὰ συστήματα, αὗται αἱ παραφυάδες τῆς φιλοσοφίας ἐπαρκοῦσι πρὸς ἀπόδειξιν ; Τί πρεσβεύουσιν ὁ Ἀρίστιππος καὶ ὁ Ἐπίκουρος ὡς σκοπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ; Τὴν ἡδονήν, τὸ ᾗ ῥᾷστα καὶ ἥδιστα βιοτεύειν, τὸ ὡς οἷόν τε ἀλύπως ζῆν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡδονικοὶ καὶ τρυφηλοὶ οὗτοι ἄνθρωποι συναισθάνονται ὅτι, ἵνα ἔχωσι τὰ μαλακά, ὀφείλουσι νὰ ἐπιδιώκωσι τὰ σκληρά· ἵν' ἀπολαύωσιν ἡδονῆς, ἀνάγκη νὰ ὑποβάλλωνται εἰς πόνους. Καὶ οὗτοι οἱ φιλόζωοι καὶ φιλόψυχοι ἄνθρωποι, ἐὰν θέλωσι νὰ εἶνε ἀκόλουθοι ἑαυτοῖς, ἐὰν ὄντως φιλοσοφῶσιν, ὀφείλουσι νὰ καταφρονῶσι τῆς ζωῆς πολλῷ τῶν ἄλλων προθυμότερον καὶ νὰ προκινδυνεύωσι τῆς πολιτείας μετὰ πολλῷ μείζονος πεποιθήσεως καὶ ὁρμῆς. Διότι ἄνευ πολιτείας

καλῶς ὠργανωμένης, ἀπὸ ἐξωτερικῶν κινδύνων πάμπαν ἀπηλλαγμένης, ὑπὸ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἑτοιμότητος τῶν πολιτῶν πρὸς ἐθελοθυσίαν ὠχυρωμένης, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ εὐδαιμονία, ἣν ἐπιδιώκουσιν; Οὗτοι ὀφείλουσιν ἄρα νὰ εἶνε πολλῷ γενναιότεροι καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀφειδέστεροι ὑπὲρ τῆς πολιτείας. Ἐὰν δὲ πράγματι φαίνωνται τοὐναντίον, τοῦτο εἶνε φιλοσοφικὴ ἀντίφασις.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ φοιβολήπτου προστάτου τῆς ἐπικουρείου φιλοσοφίας, τοῦ Λουκρητίου, ἥτις πολεμεῖ τὸν τοῦ θανάτου φόβον ὡς αἰτίαν πάντων τῶν κακῶν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς δηλητηριάζοντα πᾶσαν καθαρὰν ἡδονὴν καὶ ὠθοῦντα τὸν ἄνθρωπον εἰς κακουργήματα, ὡς τυφλοῦντα αὐτὸν εἰς βαθμὸν τηλικοῦτον, ὥστε νὰ μὴ ὁρᾷ ὅτι διώκει τοῦθ' ὅπερ προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ, ἥτις στηλιτεύει τὴν θήραν τοῦ πλούτου καὶ ἀντιτάσσει αὐτῇ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν αὐτάρκειαν, ἥτις διδάσκει, ὅτι πολλῷ βέλτιον εἶνε τὸ πείθεσθαι ἡσυχίας ἀπολαύοντα ἢ τὸ ἄρχειν καὶ βασιλεύειν, ἥτις ἐκθειάζει τὸ ὕψος καὶ τὴν θειότητα τῆς ὑπὸ τῶν Ἐπικουρείων μετὰ θερμότητος καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἄκρου θεραπευομένης φιλίας, καὶ αὐτή, λέγω, τοῦ Λουκρητίου ἡ διδασκαλία θὰ ἦτο ὑπὲρ πάντα λόγον προτιμοτέρα τῆς νῦν παρ' ἡμῖν κρατούσης ἀνοίας καὶ ἀνερματιστίας· διότι θὰ ἐδίδασκεν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀτιμάζωμεν τὸ σεμνὸν τῆς πατρίδος πρόσωπον ὑπὸ φιλοψυχίας, νὰ μὴ διαπληκτιζώμεθα δι' εὐτελῆ κερδάρια, νὰ μὴ ποδοπατῶμεν ὡς ῥάκη ἀποκαθημένης τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, νὰ ἔχωμεν μείζονα πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἢ φθόνον.

Ἀλλὰ δὲν ἀνήκομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, τὴν κατ' ἐξοχὴν πατριωτικήν, τὴν βαθὺ φέρουσαν τὸ χρῶμα τῆς φυλῆς, τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀνήκομεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν νεωτέραν, τὴν κοσμοπολιτικήν, τὴν οὔτε διὰ τειχῶν, οὔτε διὰ φραγμῶν θρησκευτικῶν καὶ διανοητικῶν χωρίζουσαν ἀλλήλων τὰ ἔθνη.

Ἔστω· ἀλλ' εἰς μῆκος μέγα θὰ ἐξετείνετο ὁ λόγος, ἂν ἐπεχείρουν νὰ διεξέλθω τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἑνὸς ἑκάστου τῶν νεωτέρων συστημάτων. Περιορίζομαι νῦν εἰς τὴν ἑξῆς βραχεῖαν ὑπόμνησιν.

Τοῦ Καντίου ἡ φιλοσοφία ἀνύψωσε τὸ γερμανικὸν ἔθνος ἔν τε τῇ πράξει καὶ τῇ θεωρίᾳ ὑπὲρ πάντα τοῦ κόσμου τὰ ἔθνη, τοὺς δὲ Πρώσσους διὰ τῆς αὐστηρᾶς αὐτῆς ἠθικῆς οὕτω προσήλωσεν εἰς τοῦ καθήκοντος τὴν ἐκπλήρωσιν, ὥστε κατέστησεν αὐτοὺς τὴν ἱερὰν ζύμην, τοὺς ἡγεμόνας πασῶν τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Χαρακτηριστικὸν πρὸς τούτοις εἶνε καὶ τόδε, ὅτι τῶν Πρώσσων μεγαλοκτηματιῶν, τῶν

ἀπελευθερωσάντων τοὺς δούλους τῶν κτημάτων, πρῶτοι ἦσαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Καντίου.

Ὁ δὲ Φίχθιος τηλικοῦτον ὑπεράνθρωπον θάρρος ἤντλει ἐκ τῶν εὐγενῶν αὐτοῦ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, ὥστε, ὅτε ὁ φοβερὸς τῶν Γαλατῶν λέων κατεῖχεν ἀσπαίρουσαν σύμπασαν τὴν Γερμανίαν εἰς τοὺς ὀξεῖς αὐτοῦ ὄνυχας καὶ ἠνωρθωμένην ἔχων τὴν δεινὴν αὐτοῦ χαίτην ἔρριπτε πανταχόσε τὰ φονικὰ αὐτοῦ βλέμματα εἴ που ἤθελεν ἀνακαλύψῃ δειλόν τι ἀνθρώπινον πλάσμα, ἀποπειρώμενον νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως, ἵνα κατασπαράξῃ αὐτὸ αὐθωρεί, τότε ὁ Φίχθιος θείας τῷ ὄντι πεπληρωμένος δυνάμεως ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, πρὸ τῶν ὀμμάτων, ὑπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ φοβεροῦ λέοντος ὢν ἐτόλμα νὰ κηρύττῃ δημοσίᾳ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1807 - 1808 τοὺς πατριωτικωτάτους ἐκείνους λόγους πρὸς τὸν γερμανικὸν λαὸν ὑπὲρ ἀναστάσεως τῆς πεπτωκυίας πατρίδος.

Ὅτε δ' οἱ καλούμενοι φρόνιμοι προὔβαλον αὐτῷ τὸν μέγιστον κίνδυνον, εἰς ὃν ἐξετίθει τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὅτε ὑπεμίμνησκον αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν σύζυγον, τὰ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ καθήκοντα, ὁ θεῖος ἀνὴρ ἀπεκρίνετο «*τὸ ἀγαθὸν εἶνε ἐνθουσιασμός, εἶνε ἔξαρσις· ὁ τῆς ζωῆς μου κίνδυνος οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, μᾶλλον δὲ ἐδύνατο τὰ μέγιστα νὰ ὠφελήσῃ. Ἡ σύζυγός μου καὶ ὁ υἱός μου δὲν θὰ ἐστεροῦντο τῆς βοηθείας τοῦ ἔθνους, ὁ υἱός μου θὰ περιεβάλλετο τὴν λαμπηδόνα, ὅτι ἔχει πατέρα μάρτυρα. Τοῦτο δὲ θὰ ἦτο ὁ ἄριστος κλῆρος. Κάλλιον δὲν θὰ ἐδυνάμην νὰ χρησιμοποιήσω τὴν ζωήν μου*». Ἐξυψῶν δὲ τὸν μὲν ἀγῶνα τῆς πατρίδος αὐτοῦ εἰς ἀγῶνα τῆς ἀνθρωπότητος, ἑαυτὸν δὲ εἰς καθηγεμόνα καὶ σωτῆρα αὐτῆς μέμφεται πικρῶς τοῖς ἐμποδὼν γινομένοις πρὸς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιχείρησιν ἐκ λόγων εὐτελῶν καὶ ἑαυτοῦ ἀναξίων. Λοιπόν, λέγει, χάριν ἑνός, ὅστις οὕτως ὠφελεῖται, καὶ χάριν τῶν φοβουμένων, πρέπει νὰ ταπεινωθῇ καὶ καταποντισθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἐκεῖνον, εἰς ὃν ἐπιβάλλει τοῦτο ἡ καρδία αὐτοῦ, νὰ προφυλάξῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς πτώσεως; Τί δὲ θὰ ἦτο τὸ ὕψιστον καὶ ἔσχατον, ὅπερ ἐδύνατο νὰ πάθῃ οὗτος; Γινώσκουσί τι ἀνώτερον τοῦ θανάτου; Ἀλλ' ὁ θάνατος ἀναμένει πάντας ἡμᾶς καὶ χωρὶς τούτου, ἀπὸ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπότητος εὐγενεῖς ψυχαὶ κατεφρόνησαν τοῦ κινδύνου τούτου καὶ δι' εὐτελέστερα ἔτι πράγματα· διότι ποῦ ὑπῆρξέ ποτε ὑψηλοτέρα τῆς παρούσης ὑπόθεσις; Τίς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παρέμβῃ εἰς ἐπιχείρησιν ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τούτῳ ἀναληφθεῖσαν; Γινώσκω, λέγει, κάλλιστα τί τολμῶ. Γινώσκω ὅτι δυνατὸν ὅπως τὸν Palm

νὰ διαπεράσῃ καὶ ἐμὲ σφαῖρα μολύβδου. Ἀλλ' οὐδέν με πτοεῖ τοῦτο· εὐχαρίστως θὰ ἀπέθνησκον ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ μου.

Καὶ καθόλου ὁποιουδήποτε φιλοσοφικοῦ συστήματος καὶ ἂν ἐπισκοπήσωμεν τὰς ἀρχάς, θὰ εὑρίσκωμεν πάντοτε ὡς θαυμαστὴν ἐπῳδὸν τὸ σωκρατικὸν ἐκεῖνο: «Μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἁπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρὶς καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσιν».

Οὔτε ἡ πολιτικὴ ἱστορία ἄρα, οὔτε τῆς φιλοσοφίας ἡ ἱστορία ἐπιβεβαιοῦσι τὴν κατὰ τῆς φιλοσοφίας κατηγορίαν, ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον διακηρύττουσι. Δὲν ἠρύσθησαν ἄρα τὴν γνώμην αὐτῶν οἱ τῆς φιλοσοφίας κατήγοροι ἐκ τῆς γνησίας καὶ ἀθολώτου πηγῆς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐμπορικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀγορῶν. Μόνον ἐν αὐταῖς δύνανται ν' ἀκούωνται τὰξιώματα: ὁ σώζων σωζέτω τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, ὅτι ἕκαστος ὀφείλει ν' ἀνυψωθῇ πάσῃ μηχανῇ ἀδιαφορῶν, ἐὰν ὡς κλῖμαξ αὐτοῦ θὰ χρησιμεύσωσι τὰ πτώματα τῶν ὁμοίων αὐτῷ. Μόνον ἐκεῖ δύναται νὰ χωρίζηται ἡ ὑλικὴ τοῦ ἔθνους πρόοδος ἀπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ μὴ ἐξετάζηται ὁ τύπος τῆς κτήσεως, ἀλλὰ τὸ ποσὸν μόνον καὶ ἡ ἀγοραία ἀξία. Μόνον ἐκεῖ δύναται νὰ διακρίνηται ὁ βίος εἰς δύο χώρας, καὶ εἰς μὲν τὴν μίαν τούτων νὰ τάττηται τὸ πράττειν κατὰ τὸ συμφέρον, εἰς δὲ τὴν ἄλλην ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ φιλοσοφία, ἣν ἐπιθυμοῦσι ν' ἀποκλείσωσι τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ἀπὸ πολλοῦ ἐν αὐτῇ ἐντεθρονισμένη καὶ κατέχει καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῆς καὶ ῥυθμίζει τὰς πράξεις καὶ πᾶσαν αὐτῆς κίνησιν.

Πρέπει νὰ εἶνέ τις πολὺ ἀνοήμων ἢ ἄγαν ὑποκριτής, ἵνα μὴ παραδεχθῇ ὅτι τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν τοιαύτη ἀκριβῶς διανόησις κυβερνᾷ, ἵν' ἀρνηθῇ, ὅτι δὲν κατέχει τὰς κεφαλὰς πάντων ἡ ἰδιοτέλεια, ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἀδιαφορία πρὸς πᾶν καθ' ἑαυτὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ ἡ μεγίστη καὶ ἐμπαθεστάτη δραστηριότης πρὸς πᾶν ἡμῖν αὐτοῖς ἢ τοῖς περὶ ἡμᾶς ὠφέλιμον καὶ συμφέρον· ὅτι τὴν ἀλλήλων ἀγάπην ἀντικατέστησεν ἡ φιλαυτία, τὴν τῶν κοινῶν συμφερόντων ἄμυναν ἡ ἐκπόρθησις αὐτῶν, ὅτι τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο καὶ πάτριον, τιθέναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν φίλων ἀπέβη θυσιάζειν τοὺς φίλους ὑπὲρ ἑαυτῶν· τὸ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ θηκῶν καὶ ἱερῶν καὶ πατέρων κατέστη ἀπεμπολεῖν τὰ τῶν πατέρων σέβη χάριν αἰσχροῦ κερδαρίου· ὅτι τὴν ἑλληνικὴν ἀρετήν, ἤτοι «*τὴν ἕξιν, ἀφ' ἧς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει*», ἀντικατεστήσαμεν διὰ τῆς ἕξεως περὶ τὸ ψεύδε-

σθαι καὶ ἐξαπατᾶν· ὅτι τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ διανοημάτων ἡμῶν τούτων, ὅτι τῆς φιλοσοφίας ἡμῶν ταύτης καινὴν διετυπώσαμεν καὶ ἀρχὴν τὸ «μὴ χάνεσαι».

Μὴ χάνεσαι, ἐὰν φθείρωνται τὰ κοινά! Μὴ χάνεσαι, ἐὰν βλάπτηται ὁ συμπολίτης σου, ἀρκεῖ σὺ νὰ μένῃς ἀβλαβής! Μὴ χάνεσαι, ἐὰν δημόσια συμβαίνωσιν ἀδικήματα, ἀρκεῖ σὺ νὰ μένῃς ἄθικτος! Μὴ χάνεσαι, ἐὰν ὁ δημόσιος πλοῦτος κατασωτεύηται, ἀρκεῖ ἡ σὴ περιουσία νὰ μένῃ ἀκεραία! Μὴ χάνεσαι, ἐὰν οἱ μὲν ἄχρηστοι καταλυμαίνωνται τοῦθ' ὅπερ ὤφειλον νὰ προβιβάσωσιν, αἱ δὲ χρησταὶ τοῦ ἔθνους δυνάμεις ὡς ἄχρηστοι ἐξαφανίζωνται ὀδυρόμεναι, ὡς ὁ ἐν Πλαταιαῖς τῇ τε ἰδέᾳ κάλλιστος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῷ σώματι μέγιστος ἐν τῷ στρατῷ ἐκείνῳ, οὐχὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὅτι φθίνουσι καὶ παρέρχονται χωρὶς νὰ χρησιμοποιήσωσιν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις! Μὴ χάνεσαι, ἐὰν δημόσια ἀδικήματα μένωσιν ἀτιμώρητα, ἀθῷοι δ' ἐνοχοποιηθέντες ἀδίκως πάσχωσιν, ἀρκεῖ ἡ εὐπάθειά σου, ἡ ἡσυχία σου νὰ μὴ ταραχθῇ ἢ ὑλικόν τι συμφέρον, ἀλόγιστός τις συμπάθεια νὰ θεραπεύηται! Μὴ χάνεσαι, ἐὰν τὰ πάντα ἄνω ποταμῶν χωρῶσιν, ἀρκεῖ τὸ προσφιλὲς τῶν μικροσυμφεροντιδίων ῥυάκιον, νὰ ἐξακολουθῇ τὸν ἤρεμον αὐτοῦ ῥοῦν.

Ἔξωθεν λοιπὸν θὰ εἰσέλθῃ ἡμῖν ἡ φιλοσοφία αὕτη ἣ ἔχομεν αὐτὴν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν ταῖς οἰκίαις, ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἱδρυμένην καὶ διευθύνουσαν ἐκεῖθεν πᾶσαν κίνησιν καὶ νόησιν ἡμῶν; Ἐνῷ ἄρα ὁ ἐχθρὸς εὑρίσκεται ἐντὸς πυλῶν καὶ λυμαίνεται καὶ φθείρει τὰ πάντα, ἡμεῖς θέλομεν ν' ἀποτειχίσωμεν τὰς πύλας, ἵνα μὴ ἔξωθεν εἰσέλθῃ. Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἄρα συμβαινόντων καὶ δρωμένων συνεκροτήθη τῆς φιλοσοφίας ταύτης τὸ φοβερὸν εἴδωλον, εἶτα δὲ δι' εὐχεροῦς τῆς φαντασίας πράξεως ἐξεδιώχθη τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, καὶ νῦν ἀπαιτοῦμεν, ἵνα κλεισθῶσιν ἀσφαλῶς αἱ εἴσοδοι, ἵνα μή ποθεν εἰσελάσῃ.

Ἀλλ' εἶνε αὕτη ἡ φιλοσοφία, ἣν οἱ προνοητικοὶ ἄνδρες φοβοῦνται καὶ εἰς ἣν ἐπιθυμοῦσι νὰ μένωσι στερρῶς κεκλεισμέναι αἱ πύλαι τοῦ ἱεροῦ τούτου τῆς σοφίας τεμένους; Πολλοῦ γε καὶ τοῦ παντὸς δεῖ. Ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα φιλοσοφία εἶνε ἡ αὐτοσχέδιος διατύπωσις τῶν καταστάσεων κοινωνίας πάντῃ ἀφιλοσόφου, εἶνε ἡ ἔκφρασις πολιτείας κλυδωνιζομένης ὡς νεὼς ἄνευ πυξίδος, ἄνευ πηδαλίου, ἄνευ ἕρματος, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἄνευ φιλοσοφίας. Τοιαύτη δὲ κατάστασις τοσοῦτον ἀπέχει νὰ εἶνε φιλοσοφική, ὥστε καὶ εἴ που ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφαίνεται, οὐ μόνον δὲν ἀποδέχεται αὐτὴν ἡ φιλοσοφία ὡς ἑαυτῆς οὖσαν, ἀλλὰ καὶ ὡς λύμην καὶ ὡς ἀναίρεσιν τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως χαρα-

κτηρίζει. Εὑρέθη ποτὲ κατὰ τὸν πέμπτον π.Χ. αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἐν τοιούτῳ σάλῳ καὶ ταράχῳ, ὅτε αἱ ἰδιοτροπίαι τῆς αὐθαιρέτου δόξης τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου ἀντικατέστησαν τὰς ἀδιασείστους κρηπῖδας τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας· ἀλλὰ τὴν ἀξιοθρήνητον ἀποπλάνησιν ἐκείνην τῆς ἑλληνικῆς διανοίας δὲν ἔχουσι πῶς νὰ στιγματίσωσι καὶ στηλιτεύσωσι δεόντως ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀνεφάνη καὶ πάλιν ἐν τῇ τοῦ Ἀριστίππου σχολῇ καὶ τῇ τοῦ Ἐπικούρου· ἀλλὰ ταῦτα θεωροῦνται παράσιτα, τὴν καλλονὴν τοῦ λαμπροῦ τῆς φιλοσοφίας δένδρου ἀσχημίζοντα, ἅπερ αὐτὴ ἔσπευσε νὰ ἐκσπάσῃ ὡς τάχιστα ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτῆς. Τοῦ Μητροδώρου τἀκολαστήματα οὐδ' αὐτὸς ὁ Ἐπίκουρος ἀποδέχεται καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς Σχολῆς τὰ ὑπερσχρκώματα θὰ ἔσπευδε νὰ ἐκριζώσῃ ἡ καλαισθητικὴ τοῦ Ἀριστίππου φύσις. Ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου οὐδέποτε ἐλάτρευσε τὴν ἄνουν ὕλην, εἰ μὴ μόνον ὅτε ἐπαύσατο διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, ὑπὸ φιλοσοφικῆς μεθόδου, εἰμὴ ὅτε ἐπαύσατο φιλοσοφοῦσα. Οὐδεὶς οὐδέποτε ἠγάπησε τὴν πατρίδα πλέον τῆς φιλοσοφίας. Ἀνάγνωτε τὴν Ἀπολογίαν καὶ τὸν Κρίτωνα τοῦ Πλάτωνος. Οὐδεὶς οὐδέποτε ἐξῆρεν εἰς τοιοῦτον ἰλιγγιῶδες ὕψος τὴν φιλίαν ὡς ἡ φιλοσοφία. Ἀνάγνωτε τὸ βιβλίον Θ' καὶ Ι' τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους. Οὐδεὶς οὐδέποτε ᾐσθάνθη τὴν πρὸς τοὺς ὁμοίους ἡμῖν ἀνθρώπους ἀγάπην βαθύτερον τῆς φιλοσοφίας. Οὐδεὶς οὐδέποτε ἐξετίμησε τὰ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀγαθὰ κάλλιον τῆς φιλοσοφίας. Ἀνάγνωτε τὰ περὶ πολιτείας συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὰ περὶ τῆς τοῦ Ζήνωνος παραδεδομένα. Οὐδεὶς οὐδέποτε ἠνέσχετο τὰς ἀδικίας τῶν ὁμοίων αὐτῷ μετὰ πραότητος μείζονος τῆς φιλοσοφίας. Ἔστωσαν παραδείγματα ὁ Σωκράτης, ὁ Ἐπίκτητος, ὁ Βοήθιος.

Οὐδεὶς οὐδέποτε ἐφάνη πρὸς τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς εὐεργετηθείσης κοινωνίας συγγνωμονικώτερος τῆς φιλοσοφίας· παράδειγμα τρανότατον ὁ Σωκράτης. Οὐδεὶς οὐδέποτε ἐφάνη εὐσεβέστερος οὐδ' ἐλάτρευσε τὸ θεῖον ἀξιοπρεπέστερον τῆς φιλοσοφίας. Οὐδεὶς οὐδέποτε παρέσχε τῇ ἀνθρωπότητι τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἀκομπότερον καὶ μετριοφρονέστερον τῆς φιλοσοφίας. Ἐνθυμήθητε αὖθις τὸν Σωκράτην, τὸν Σπινόζαν, τὸν Κάντιον. Οὐδεὶς οὐδέποτε ἐνέπνευσε τοῖς ἀνθρώποις τηλικαύτην ἀφιλοκερδῆ φιλανθρωπίαν ἡλίκην ἡ φιλοσοφία. Οὐδεὶς οὐδέποτ' ἐξετίμησε καὶ ἐθαύμασεν οὕτω προσηκόντως τὸ θεῖον τῆς ζωῆς δῶρον ὡς ἡ φιλοσοφία.

Τίς δὲ— ἵνα πρὸς τὰς σημερινὰς τοῦ ἔθνους περιστάσεις ἀποβλέ-

ψωμεν — τίς τοῦ φιλοσοφοῦντος κάλλιον δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ, τι ὀφείλομεν πρὸς τὴν μεγαλώνυμον Μακεδονίαν, τὴν διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους διαπαιδαγωγήσασαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ διὰ τῆς δημιουργικωτάτης ἐκείνου διανοίας κρηπῖδα πάσης μεθόδου καὶ πάσης ἐπιστήμης τὸν ἑλληνισμὸν καταστήσασαν, τὴν διὰ τοῦ μεγάλου αὐτῆς υἱοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς εὐγενεστάτας ἰδέας ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον διασπείρασαν καὶ τὸν ἀποθεοῦντα τὸν ἄνθρωπον θρησκευτικὸν τύπον παρασκευάσασαν; Τίς δύναται νὰ κατανοήσῃ βαθύτερον τοῦ φιλοσοφοῦντος ὁπόσα ὀφείλομεν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῆς ἑλληνικῆς δόξης, τοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλείου, ἐξ ἧς αἱ λαμπρόταται διάνοιαι, ἐξ ἧς οἱ τηλαυγεῖς ἀστέρες τοῦ διανοητικοῦ τῆς Ἑλλάδος στερεώματος ἀνεφάνησαν, ἐξ ἧς Ὅμηροι καὶ Θάλητες, Ἀναξίμανδροι καὶ Ξενοφάναι, Πυθαγόραι καὶ Ἡράκλειτοι καὶ Ἀναξαγόραι καὶ Ζήνωνες καὶ Χρύσιπποι καὶ ἡ ἄλλη σεπτὴ τῶν ἀθανάτων ἑλλήνων φιλοσόφων χορεία; Τίς τοῦ φιλοσοφοῦντος κάλλιον γινώσκει νὰ θαυμάζῃ οἵα κολυμβήθρα ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ Θρᾴκη οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρις ἁλώσεως, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, ἥτις καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἐξηντλήθη χορηγοῦσα τὰς χαριεστάτας ἐν παντὶ κλάδῳ θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἐπιστήμης διανοίας; Ὁ φιλοσοφῶν πάντων μάλιστα δύναται νὰ φαντάζηται ἡλίκην δόξαν ἑλληνικὴν διηγοῦνται ἡ Κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία καὶ ἡ Ἀφρική. Αὐτὸς πάντων μάλιστα δύναται νὰ ἐξαρθῇ εἰς τὰ ὕψη τοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλείου, νὰ αἰσθανθῇ βαθύτατα τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν, νὰ ἐμφορηθῇ ἀνυπερβλήτου ἐθνικῆς ὑπερηφανίας, νὰ ἐντείνῃ πάντων μάλιστα τὰς φυσικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ἵνα μὴ ἀνάξιος φανῇ τοιούτων παραδόσεων, τοιαύτης χρυσοσελίδου ἱστορίας. Αὐτοῦ τὰ στήθη δύνανται παντὸς ἄλλου μᾶλλον νὰ εὐρύνωνται, ὥστε νὰ περιλαμβάνωσιν ἐν ἀγάπῃ πᾶσαν τὴν γῆν, ἐν ᾗ το ἑλληνικὸν ἔθνος ἔδρασεν, ἐμεγαλούργησεν, ἄφθονα καὶ γόνιμα σπέρματα ἐγκατέσπειρεν· αὐτοῦ ἡ ψυχὴ δύναται νὰ θερμαίνηται ὑπὸ ἰσοθέου πρὸς πάντας ἀγάπης καὶ ἡ καρδία νὰ πάλληται ὑπὲρ πάντων τούτων. Αὐτὸς πάντων μάλιστα δύναται νὰ θεωρῇ ζηλωτὸν τὸν ὑπὲρ τοιαύτης πατρίδος θάνατον, νὰ εὔχηται αὐτὸν ὡς τὴν ὑπερτάτην τοῦ βίου ἡδονήν, ὡς τὴν ἑαυτοῦ ἀποθέωσιν.

Ἡ φιλοσοφία καθαίρει καὶ ἀνυψοῖ τὴν θρησκείαν. Ἡ φιλοσοφία μετριάζουσα τὴν φύσει πρὸς τὴν μονομέρειαν, πρὸς τὴν ἄγαν πρακτικότητα καὶ βαναυσουργίαν κλίνουσαν ἐπιστήμην παρέχει αὐτῇ πτέρυγας πρὸς πτῆσιν. Ἡ φιλοσοφία χορηγεῖ τῇ πολιτείᾳ κόσμον μὲν καὶ

ζωῆς χάριν ἐν εἰρήνῃ, δύναμιν δὲ μεγαλουργὸν ἐν πολέμοις. Ἡ φιλοσοφία καθίστησι τὸν οἶκον παιδαγωγικὸν φυτώριον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἐξευγενισμὸν καὶ τὴν τελείωσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ φιλοσοφία ἀναπαύει τὴν ἀνάγκην τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, δι' ἣν ἀκατασχέτως φέρεται πρὸς γνῶσιν τῶν ἐσχάτων λόγων, τῆς ὑπάρξεως ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν ἀπείρων κόσμων.

Ἐξ αὐτῆς δύναται νὰ προσδοκᾷ καὶ ἡ ἡμετέρα κοινωνία ἀγαθόν τι. Ἡ θεραπεία τῆς φιλοσοφίας ἐπιβάλλεται ἡμῖν τοῖς Ἕλλησιν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν παραδόσεων τῆς ἡμετέρας φυλῆς ὡς ὁ οὐσιώδης αὐτῆς χαρακτήρ, οὐ μόνον, διότι εἶνε ὁ πολυτιμότατος ἡμῶν ἐθνικὸς θησαυρός, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς ἡ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἱστορία διδάσκει, μόνη ἡ ἠθικὴ ἀξία ἐπιζῇ πᾶσι τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν. Ἡμεῖς δὲ καταπεπονημένοι ὑπὸ μανιώδους ἀγῶνος ἐπὶ 24 ἤδη αἰῶνας διαρκοῦντος καὶ νῦν ὑπὸ δεινοτέρων ἢ ἄλλοτέ ποτε κινδύνων ἐπαπειλούμενοι τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἐπιπλεύσωμεν τοῦ ἐπικειμένου κατακλυσμοῦ, ὅταν λάβωμεν παρὰ τῆς φιλοσοφίας ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς παρὰ τῆς Λευκοθέας «κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τανύσσαι ἄμβροτον», τὴν ἠθικὴν ἀξίαν· ὅταν δείξωμεν ὅτι πρὸς τὸν τῆς ἀνθρωπότητος προβιβασμὸν εἴμεθα καὶ ἡμεῖς ἀπαραίτητον στοιχεῖον. Ταύτην δὲ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν διὰ τῆς φιλοσοφίας, καὶ διὰ μόνης αὐτῆς δυνάμεθα νὰ προσκτησώμεθα.

Μὴ προσέχετε, φίλοι μου, πρὸς ἐκείνους, οἵτινες τὸν καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον καὶ τὰ ἔθνη ὡς ἀνόργανον ὕλην ὑπολαμβάνοντες νομίζουσιν ὅτι δι' ἐξωτερικῶν προσθηκῶν καὶ ἐπιθεμάτων αὔξονται καὶ ἀνυψοῦνται ταῦτα, ἐν ᾧ ἁπλῆ καὶ ὅλως χυδαία παρατήρησις διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἔμψυχος ὀργανισμὸς ἔσωθεν αὔξεται καὶ τελειοῦται. Μηδὲ προσέχετε πρὸς τοὺς κραυγάζοντας καθ' ἑκάστην πλοῦτον, εὐμάρειαν βίου, χλιδήν, καὶ παριστῶντας ταῦτα ὡς σκοπὸν τοῦ βίου. Ταῦτα δύνανται νὰ ἐπιζητῶσιν οἱ καταπεπονημένοι ὀργανισμοί, οἱ γεγηρακότες λαοί, οἱ ἀναπαύσεως ἀνάγκην ἔχοντες, οἱ θέλοντες νὰ σχηματίσωσι συβαριτῶν πολιτείαν καὶ οὐχὶ κοινωνίαν γενναίαν, σφριγῶσαν, ζωὴν εἰς τὰς μελλούσης γενεὰς ὀφείλουσαν νὰ ἐνοφθαλμίσῃ. Ἆθλος ἡμῖν δὲν πρόκειται νὰ καταστήσωμεν τὴν νέαν Ἑλλάδα Σύβαριν, οὐδὲ Τάραντα, οὐδὲ χρυσῆν Κόρινθον, ἵν' ἀφθονώτερα εἰς τοὺς μέλλοντας Μομμίους καὶ Σύλλας παρασκευάσωμεν λάφυρα, ἀλλὰ νὰ κατασκευάσωμεν αὐτὴν εὐγενῆ ζύμην τῆς ἀνθρωπότητος, πολύτιμον τοῦ μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ λίθον, ὃν οἱ ἀρχιτέκτονες νὰ μὴ δύνωνται ν' ἀποδοκιμάσωσι. Δὲν ἐστερεῖτο πλούτου τὸ ἄλλοτε τρο-

παιοφόρον ἔθνος τῶν Γάλλων κατὰ τὸ 1870, ἀλλὰ κατ' οὐδὲν ἐκώλυσεν ὁ ἄφθονος αὐτοῦ πλοῦτος τὴν φοβερὰν ἐκείνην ταπείνωσιν αὐτοῦ. Δὲν ἐφημίζετο ἐπὶ πλούτῳ τὸ σοφὸν τῶν Γερμανῶν ἔθνος, ἀλλ' ἡ πενία αὐτοῦ κατ' οὐδὲν ἐκώλυσε νὰ κατορθώσῃ τὰ πρωτοφανῆ ἐκεῖνα ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεγαλουργήματα. Οὐχὶ πλοῦτον, φίλοι μου, οὐχὶ εὐμάρειαν, καὶ σεσηπότων καὶ ἀψύχων ὀργανισμῶν παρηγορήματα, ἀλλ' ἀξίαν ἡμεῖς ἂς ἐπιδιώκωμεν· διότι αὕτη μόνη εἶνε ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος καὶ τοὺς ἔχοντας ταύτην εἰς τὴν ἀθανασίαν παραπέμπει. Ἡμῶν σύμβολον ἔστω τὸ πάτριον. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐ διαμειψόμεθα τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον· τὸ μὲν γὰρ ἔμπεδον ἀεί, χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτ' ἄλλος ἔχει.

Φίλοι ὁμιληταί, ἀπὸ σήμερον ἀναλαμβάνω νὰ ὑποδείξω ὑμῖν τὴν ἱερὰν ὁδόν, ἣν διήνυσε τῆς ἀνθρωπότητος ἡ διάνοια, νὰ εἰσαγάγω ὑμᾶς εἰς τοὺς εὐγενεστάτους αὐτῆς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἔνθα ἡ ἅμιλλα καὶ ὁ ἀγὼν εἶνε ὑπὲρ τῆς σεμνῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τῆς ἀναπαύσεως τῆς κατατρυχούσης τὸν ἄνθρωπον ἀνησυχίας περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν ταῖς ὀλυμπίοις δὲ τούτοις καθορῶντες ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ἱεροῦ χώρου κατέχεται ὑπὸ οἰκείων καὶ συγγενῶν, ὅτι οἱ πρώτιστοι καὶ μεγαλοπρεπέστατοι ἀνδριάντες τῶν περικοσμούντων τὸν χῶρον τοῦτον Ὀλυμπιονικῶν, ὅτι οἱ Ἡρακλεῖς καὶ οἱ Κόροιβοι καὶ τῶν ἄλλων μεγαλωνύμων ἀθλητῶν τὰ λαμπρὰ ἀναστήματα εἶνε οἱ πατέρες ἡμῶν, ῥῖγος ἱερὸν θὰ αἰσθάνησθε διατρέχον τὰ εὐαίσθητα ὑμῶν μέλη, ἐνθουσιασμὸς θεῖος θὰ καταλαμβάνῃ τὴν νεαρὰν ὑμῶν ψυχὴν καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι κέντρον φιλοτιμίας καὶ ζήλου θὰ ἐξάρῃ τὸ ἑλληνικὸν ὑμῶν φρόνημα, θὰ ἐνισχύσῃ τὴν πρακτικὴν ὑμῶν δύναμιν καὶ θὰ ἀνυψώσῃ ὑμᾶς ὑπεράνω τῶν παρελθουσῶν γενεῶν.

Ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίδαξάν με οἱ σεμνοὶ οὗτοι ἄνδρες, οἵτινες καὶ προσῆλθον σήμερον, ἵνα ἴδωσιν, ἂν εἰς ἀγαθὴν γῆν ἔσπειραν τὸν σπόρον τῆς γενναίας αὐτῶν διδασκαλίας· πρὸς τούτους ὅμως οὐδέν πω ἔχω ἀντάξιον ν' ἀνταποδώσω, εἰμὴ ἐάν τι διὰ τῆς ἀπὸ σήμερον ἀρχομένης διδασκαλίας μου καταστῶ ὑμῖν ὠφέλιμος. Εἰς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐνίσχυσάν με οἱ σεβαστοί μοι οὗτοι Προστάται, οἵτινες τῇ συστάσει αὐτῶν τούτων τῶν γερασμίων διδασκάλων μου ἀναλαβόντες με ἐπὶ τῶν εὐεργετικῶν αὐτῶν πτερύγων ἐκόμισάν με εἰς χώρας σοφάς, ἔνθα ἐμπειροτάτους εὗρον ξεναγούς, ἔνθα εὗρον τὸν κράτιστον καὶ ἐνθουσιωδέστατον ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ ταύτης, τὸν μέγιστον μυσταγωγὸν τῆς προγονικῆς ἡμῶν σοφίας Τσέλλερον, καὶ οἵτινες, ὡς βλέπετε,

οὐ παύονται ἔτι καὶ νῦν βαστάζοντές με ἐπὶ τῶν πτερύγων αὐτῶν καὶ προτρέποντές με πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην. Ταύτης τῆς πρὸς τοιούτους εὐγενεστάτους ἀγῶνας ἀγούσης, ἀλλὰ στενῆς ἔτι καὶ ἀνωμάλου ὁδοῦ ὑπισχνοῦμαι νὰ γένωμαι ὑμῖν ὁδηγός. Ἐὰν κατορθώσωμεν, φίλοι ὁμιληταί, νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν εὐρυτέραν καὶ ὁμαλωτέραν καὶ ἐθνικήν, ὡς ἦτο τὸ πάλαι ἡ πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν, θὰ παρασκευάσωμεν εἰς τὴν τὸ φιλοσοφεῖν ἐθνικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαν ἑλληνικὴν φυλὴν ῥᾳδίαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὰς νίκας ἐν παντὶ κλάδῳ τοῦ ἐπιστητοῦ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΥΡΟΥΤΣΕΣΜΕ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ, ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ, ΤΑΦΩΝ ΚΛΠ.[1]

Ἐν γένει πάντες οἱ ἡγεμόνες καὶ λοιποὶ ἄρχοντες συνεισήνεγκον τοσαῦτα ἕκαστος, οὐχὶ μόνον ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς διακοσμήσεως καὶ εὐπρεπείας τοῦ ναοῦ πλούσια ἐλέη, καὶ ἀφιερώσαντο πολλὰ πολύτιμα ἱερὰ σκεύη καὶ ἱερατικὰ ἄμφια βαρύτιμα οὕτως ὥστε εὑρίσκω, ὅτι κατὰ τὰ τέλη τῆς ἀνακαινίσεως καὶ κατὰ τὴν ἐγκαίνισιν (περὶ ἧς ἔν τινι μόνον σειρᾷ εὗρον ὡς γενομένης τῇ 13 Μαρτίου τοῦ 1798), εἰς *ἀσημικὰ* μόνον ὁ ἅγιος Δημήτριος εἶχε 18 ὀκάδας καὶ 328 δράμια, ἐξαιρέσει *τῶν ἀσημένιων εἰκόνων καὶ τῶν στεφάνων καὶ χειρῶν τῶν ὄντων ἐπ' αὐτῶν*. Ὅτε δὲ κατὰ τὸ 1810 ἐπῆλθεν ἡ τῆς Πύλης ἀπαίτησις φόρου παρὰ τῶν πατριαρχείων πεντακισχιλίων ὀκάδων ἀργύρου, βλέπομεν τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν εἰσφέρουσαν 19 κανδήλας καὶ ἕνα πολυέλαιον (ὀκ. ἀργύρ. 4 καὶ δρ. 305), ἐνῷ ἡ τοῦ Μεγάλου Ρεύματος προσήνεγκεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀπαιτηθέντος παρὰ τῆς Πύλης ποσοῦ ὀκάδας 6 καὶ δράμια 190.

Ἐπειδὴ δὲ ἕνεκα τῆς ἀγορᾶς τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, περὶ ἧς παρακατιόντες λόγον ποιούμεθα, ὑπεβλήθη εἰς χρέη,

[1] Συνέχεια· ἴδε Τεῦχος Δ'.

βλέπομεν αὖθις τοὺς ἀρχιερεῖς τούς τε νεωστὶ χειροτονουμένους καὶ τοὺς πάλαι ἀποστέλλοντας βοηθείας χρημάτων, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὰ 1810 καὶ 1811, ὡς τὸν Ἀμασείας Νεόφυτον, τὸν Νικαίας Ἰωαννίκιον, τὸν Λαρίσης Πολύκαρπον, τὸν Κυζίκου Κωνστάντιον, τὸν Βερροίας Ζαχαρίαν, τὸν Ἀδριανουπόλεως Κύριλλον, ἅπαντας νεωστὶ χειροτονηθέντας κτλ., περὶ ὧν παρακατιόντες τὸν λόγον ποιησόμεθα.

Δι' ἑτέρας ἀποδείξεως πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐκδοθείσης κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1800 προτρέπονται καὶ παρακαλοῦνται θερμῶς ὅπως ἐξακολουθήσωσιν οἱ ἄνω εἰρημένοι ἄρχοντες τὴν ἐπιστασίαν αὐτῶν καὶ τὸ ναζαρέτιον, «ἐπειδὴ ἐφάνη ἐκ πολλῶν ὁ ἔνθεος ζῆλος καὶ ἡ θερμὴ προστασία αὐτῶν καὶ ἡ πιστὴ ἐκδούλευσις διὰ τῆς ἐπιστασίας τῆς αὐτῶν εὐγενείας», διορισθέντων ἐπιτρόπων «τοῦ ἄρχοντος Σερδάρη Δημητράκη, τοῦ λογιωτάτου Ῥίζου γραμματικοῦ, τοῦ χαδζῆ Γιωβάνη, τοῦ κῦρ Θεοδωρῆ, ἐπὶ τῷ παρευρίσκεσθαι εἰς τὴν διακονίαν τῶν ὑποθέσεων καὶ ληψοδοσιῶν τοῦ παγκαρίου, συνάγειν καὶ παραλαμβάνειν τὰ ἀνήκοντα τῷ παγκαρίῳ τούτῳ εἰσοδήματα κύρια καὶ τυχηρὰ κ. λ.».

Οἱ λογαριασμοὶ τοῦ 1800 ἐξηλέγχθησαν καὶ ἐκυρώθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κῦρ Ἀθανασίου, τοῦ Θεσσαλονίκης Γερασίμου, τοῦ Προύσης καὶ Μουδανίων κῦρ Ἀνθίμου, τοῦ Λαρίσης ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου δευτέρας Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος κῦρ Διονυσίου· τοῦ δὲ 1801, 1802 καὶ 1803 ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἐφέσου κῦρ Σαμουήλ, τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου, καὶ τοῦ Προύσης Μουδανίων καὶ Τριγλίας Ἀνθίμου.

Ἐπὶ δὲ τῇ θεωρήσει τῶν λογαριασμῶν τοῦ 1803 ὁ τότε πατριαρχεύων Καλλίνικος ὁ ἀπὸ Νικαίας ἐξέδοτο τήνδε τὴν πατριαρχικὴν ἀπόδειξιν περὶ τῶν ἀποκαταστασταθέντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ αὖθις ναζίριδων εὐγενεστάτων ἀρχόντων πρώην μεγάλου Λογοθέτου Σκαρλάτου Μαυροκορδάτου, πρώην μεγάλου Πάνου Ἀλεξάνδρου Χανδζερῆ, καὶ πρώην μεγάλου Χατμάνου Δημητρίου Σχινᾶ.

«ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος κτλ.*

«Εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι χριστιανοὶ τῆς κατὰ τὸν Κουρούτζεσμε ἐκκλησίας καὶ ἐνορίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δ' εὐχὴ εὐλογία καὶ συγχώρησις. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐκδοθεῖσαν ἡμετέραν πατριαρχικὴν ἀπόδειξιν, θεωρηθέντος ἀκριβῶς τοῦ λογαριασμοῦ τῆς λη-

ψοδοσίας τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἀπὸ α' Ἰανουαρίου τοῦ παρελθόντος ͵αωϐ' ἔτους μέχρι τέλους δεκεμβρίου τοῦ παρῳχηκότος ͵αωγ', ἤτοι δύο ὁλοκλήρων χρόνων, καὶ λεπτομερῶς ἐξακριβωθέντος, ἐφάνη καὶ ἤδη ἐναργῶς ὁ ἔνθερμος ζῆλος τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων ναζίρηδων, καὶ ἡ πιστὴ ἐκδούλευσις τῶν ὑπ' αὐτοῖς διωρισμένων ἐπιτρόπων, καὶ ἡ γεγονυῖα τῇ ἱερᾷ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ διαστήματι τῶν εἰρημένων δύο χρόνων ἱκανὴ ὠφέλεια διὰ τῆς ἀόκνου ἐπιστασίας τῆς αὐτῶν εὐγενείας καὶ τῆς συνδρομῆς καὶ βοηθείας τῶν φιλοθέων καὶ φιλελεημόνων ἀνδρῶν, κατὰ χρέος ἐπαινέσαντες τὴν θεάρεστον αὐτῶν προθυμίαν καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν ἀσπασάμενοι ηὐξάμεθα αὐτοῖς ἀπὸ ψυχῆς καὶ ἐδεήθημεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς πολυχρονίου ζωῆς, ἀμεταπτώτου εὐτυχίας καὶ ψυχικῆς σωτηρίας αὐτῶν τε καὶ τῶν βοηθησάντων τῇ ἱερᾷ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐπιδειξαμένων πραγματικῶς τὸν χριστιανικὸν ζῆλον καὶ τὴν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν εἰς ἀνακουφισμὸν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐκκλησίας, καὶ ἀρίστην διοίκησιν καὶ οἰκονομίαν τῶν χρεῶν αὐτῆς, καθάπερ ἀκριβῶς καὶ σαφῶς δείκνυσιν ἡ ἐν τῷ κώδικι τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας γεγονυῖα, ὡς ἔθος, καταγραφὴ τῆς εἰρημένης ληψοδοσίας, ἐπικεκυρωμένη καὶ ἐπιβεβαιωμένη οὖσα παρ' ἡμῶν· ἐξ ἧς ἀρίστης οἰκονομίας καὶ ἡ ἐκκλησία ἐκαλλωπίσθη, καὶ οἶκος πρόσφορος εἰς κατοικίαν τῶν ἱερέων προσαπεκτήθη, καὶ ἡ ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς κειμένη ἐκκλησία τοῦ τιμίου Προδρόμου ἴδιον αὐτῆς κτῆμα ἀπεδείχθη ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Διὸ κατὰ κοινὴν γνώμην καὶ ἐκλογὴν διωρίσθησαν καὶ αὖθις παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος ναζίρηδες καὶ ἐπιστάται οἱ εὐγενέστατοι ἄρχοντες ὅ τε ἄρχων Λογοθέτης κύριος Σκαρλᾶτος Μαυροκορδᾶτος, ὅ τε ἄρχων Πάνος κύριος Ἀλέξανδρος Χαντζερῆς καὶ ὁ ἄρχων Χάτμανος κύριος Δημήτριος Σχινᾶς, ἡμέτεροι κατὰ πνεῦμα υἱοὶ ἀγαπητοὶ καὶ περιπόθητοι, ἐπὶ τῷ ἐπιστατεῖν ἐν πάσαις ταῖς τῶν δύο ἐκκλησιῶν χρείαις καὶ ὑποθέσεσιν, ἐπίτροποι δὲ ὁ ἄρχων Παχάρνικος Ρίζος, ὁ ἄρχων Σερδάρης Δημητράκης, ὁ χατζῆ Γιωβάννης, ὁ Νικολῆς ράπτης καὶ ὁ Καμαρηνός, ἐπὶ τῷ παρευρίσκεσθαι εἰς τὴν διακονίαν τῶν ὑποθέσεων καὶ ληψοδοσιῶν τοῦ παγκαρίου τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς τε καὶ τῆς συνενωθείσης αὐτῇ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, συνάγειν τε καὶ παραλαμβάνειν τὰ ἀνήκοντα τῷ παγκαρίῳ τούτων εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα κύρια καὶ τυχηρά, καὶ ποιεῖν ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπακολουθοῦντα ἀναγκαῖα ἐκκλησιαστικὰ δαπανήματα, τῇ εἰδήσει μέντοι τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων ναζίρηδων, καὶ καταγράφειν ἐν καταστίχῳ καθαρῷ. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες εὐχόμεθα καὶ εὐ-

λογοῦμεν πάντας ὑμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ ἐντελλόμεθα ἐκκλησιαστικῶς, ἵνα ὀφθαλμοφανῶς ἰδόντες τὴν γενομένην μεγίστην ὠφέλειαν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, αὐξήσητε καὶ ὑμεῖς τὴν προθυμίαν ὑμῶν εἰς τὰ πρὸς βοήθειαν τῶν εἰρημένων δύο ἐκκλησιῶν, καὶ γνωρίζοντες τοὐντεῦθεν τοὺς μὲν ναζίρηδες, τοὺς δὲ ἐπιτρόπους, κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν διορισθέντας, ἐπιδεικνύητε ἀείποτε τὴν ὀφειλομένην τιμὴν καὶ περιποίησιν καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν σύμπνοιαν καὶ ἀγάπην, παρέχοντες εἰς χεῖρας αὐτῶν προθύμως καὶ εὐπειθῶς πάντα τὰ συνήθη ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις ἐλέη, καὶ τὰ ἀνήκοντα τῷ παγκαρίῳ αὐτῶν κύρια καὶ τυχηρὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα ἀνελλιπῶς, διὰ νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν, ἔχοντες καὶ ὑμεῖς ἕνεκα τῆς συνδρομῆς ὑμῶν καὶ βοηθείας κατὰ ζῆλον χριστιανικόν, τὸν ἔπαινον παρὰ πάντων καὶ τὰς εὐφημίας, καὶ ἐπὶ τούτοις τοὺς μισθοὺς ἀπειροπλασίονας παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ, ἰνδικτιῶνος ζ' ͵αωδ' [1].

[1] *Καλλίνικος* ὁ τὸν Νεόφυτον διαδεξάμενος ἦν ὁ τῷ 1780 ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Νικηφόρου χειροτονηθεὶς ἀπὸ ἱερομονάχου εἰς μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ, ὡς κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ γενήσεται ὁ προσήκων λόγος, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς εἰς Κύριον ἀποδημίας τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου. Τῷ 1792 μετετέθη εἰς Νίκαιαν, ἧς προέστη μέχρι τῆς 17 Ἰουνίου 1801, ὅτε παραιτησαμένου Νεοφύτου τοῦ ἀπὸ Μαρωνείας (β' πατριαρχία), ἐκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Δὶς ἐπατριάρχευσε, τὸ Α', μέχρι τῆς 22 σεπτεμβρίου 1806, τὸ δὲ Β', ἀπὸ ὀκτωβρίου τοῦ 1808 μέχρι μαΐου 1809, ὅτε ἔρχεται ὁ *Μιτυλήνης* Ἱερεμίας. Ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης μετὰ τῆς πανεκλάμπρου τῶν Μουρουζῶν οἰκογενείας τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν τῆς παιδείας διάδοσιν καὶ εἰς τὴν τῆς Μεγάλης Σχολῆς ἑδραίωσιν, ὡς γενήσεται κατωτέρω λόγος.

Περὶ τῶν ἐπὶ τῆς πατριαρχίας ταύτης τοῦ Καλλινίκου ἀπολυθέντων σιγιλλίων τε καὶ ἄλλων συνοδικῶν γραμμάτων, εἰς ἐκκλησιαστικάς, μοναστηριακὰς καὶ σχολειακὰς ὑποθέσεις ἀφορώντων, ἐκδίδωμι ἐνταῦθα κατάλογον ὅσον οἷόν τε πλήρη, μετὰ κόπου οὐ σμικροῦ συνυφανθέντα, ἐπαφιεὶς ἄλλοις τὴν τούτου συμπλήρωσιν. Παρατίθημι δὲ κατὰ χρονολογικὴν σειράν τά τε ἐκδεδομένα ἐν συγγράμμασιν ἢ περιοδικοῖς ὑπὸ διαφόρων καὶ ἄλλα μνημονευόμενα, καὶ τὰ γνωστά μοι ἀνέκδοτα.

α') Σιγίλλιον τῆς ἐν Νικομηδείᾳ σχολῆς, ἐκδοθὲν ὑπὸ **Ματθ. Πα-**

ρανίκα τὸ πρῶτον ἐν τῷ *Νεολόγῳ* Κωνσταντινουπόλεως 1874 ἀριθ. 1705, καὶ εἶτα ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ *Ἑλλην. Φιλ. Συλλόγου* τόμ. ΙΑ', σ. 80—82· φέρει χρονολογίαν τοῦ 1801.

β') Σιγίλλιον τοῦ 1801 περὶ τῆς ἐν Πάτμῳ ἱερᾶς μονῆς, δηλωθὲν ὑπὸ τοῦ βιβλιοφύλακος τῆς μονῆς κ. Ἱεροθέου Φλωρίδου ἐν Πανδώρας τόμ. Κ', σ. 93.

γ') Ἐπιστολὴ τοῦ 1801 κατὰ δεκέμβριον πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Κρέμου ἐν τοῖς *Φωκικοῖς* III, σ. 19—20 [1].

δ') Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1801 ἰνδικτ. ε', σιγίλλιον δι' οὗ διατάσσεται ἡ εἰσαγωγὴ τῆς κοινοβιακῆς τάξεως ἐν τῇ τοῦ Ὄρους ἱερᾷ μονῇ τῆς *Σίμωνος Πέτρας*. Τοῦτο ἐδηλώθη ὑπὸ Langlois, Le Mont Athos σ. 61, καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Γεδεὼν ἐν *Ἄθῳ* σ. 188.

ε') Τοῦ ἀπριλίου (6ῃ) τοῦ 1802, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀθηνῶν καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ταλαντίου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Κρέμου ἐν τοῖς *Φωκικοῖς* III, σ. 20 (Σημ. *Π. Κ.*).

ϛ') Ἑτέρα τοῦ ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, παρὰ τῷ αὐτῷ σ. 14—15 (Σημ. *Π. Κ.*).

ζ') Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1802, σιγίλλιον περὶ τῶν ἐν Κοντοσκαλίῳ (Κων/πόλεως) κατὰ τὴν ἐνορίαν τῆς Ἐλπίδος κοινῶν δύο σχολῶν.

η') Σιγίλλιον περὶ τοῦ χωρίου Ἀραμπουσὸν τῆς ἐπαρχίας Ἰκονίου ὅπως ἀνήκῃ τῇ μητροπόλει ταύτῃ καὶ οὐχὶ τῇ τῆς Καισαρείας, κατὰ τὰ προηγούμενα δικαιώματα τῆς ἐπαρχίας Ἰκονίου. Τὸ σιγίλλιον τοῦτο ἐν ἔτει 1802 γεγενημένον ἀπήντησα ἐν σ. 474 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 349 πατρ. κώδικος, ὡς καὶ τὸ ἑπόμενον.

θ') Σιγίλλιον δι' οὗ ἐξομαλίζεται διαφορὰ τῶν μοναχῶν τῶν μοναστηρίων τοῦ τε τῶν Ρώσσων ἐπιλεγομένου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, περί τινων μοναστηριακῶν ὅρων. (Ἐξελέγησαν ἐπὶ τούτῳ διαιτηταὶ τῆς μονῆς Ξενοφῶντος ὁ ἀρχιμανδρίτης καὶ *διδάσκαλος* Δανιὴλ...)

ι') Ἐγκύκλιος περὶ κληρονομικῶν διαφορῶν κατὰ τὸ 1803, δημοσιευθεῖσα ἐν *Νεολόγῳ* (Κων|πόλεως) 1874 ἀριθ. 1748 ὑπὸ Μ. Παρανίκα. Δὲν εἶχον καιρὸν νὰ παραβάλω ἐφέτος ἐὰν εἶνε τὸ αὐτὸ τῷ *περὶ διαιτήσεως* κληρονομικῶν δικαίων τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως,

[1] Ἡ σημείωσις περὶ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐχορηγήθη μοι ὑπὸ τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου τοῦ Κεραμέως. Πρὸς γνῶσιν δ' ἔστω, ὅτι ὅπου ἐν παρενθέσει σημειοῦμαι τ' ἀρχικὰ **Π. Κ.**, τῷ φίλῳ τούτῳ ἀνήκει ἡ πληροφορία, οὐδενὶ δ' ἄλλῳ. Πάντων τῶν λοιπῶν ἐν κώδιξι τῶν πατριαρχείων καὶ ἐκκλησιῶν ἀνεῦρον τὰ ἴσα ἀπαράλλακτα καὶ ἀλλαχοῦ.

ὅπερ ἐστὶ κατακεχωρισμένον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 44 πατριαρχικῷ κώδικι.

ια') Ἐπικυρωτικὸν σιγίλλιον τοῦ κατὰ τὸ ἅγιον Ὄρος ἱεροῦ κοινοβιακοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ ἐπιλεγομένου Κωνσταμονίτου. Τούτου κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1803 ἐκδοθέντος ὁ κ. Γεδεὼν οὐ μέμνηται, οὐδ' ὁ Langlois, καίπερ περὶ τοῦ μοναστηρίου ἀμφότεροι λόγον ποιούμενοι.

ιβ') Κατὰ τὸν Ἰανουάριον πάλιν τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξεδόθη σιγίλλιον περὶ ἀνταλλαγῆς τῆς ἐκκλησίας τῶν Κυδωνιῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ μετοχίου τοῦ Παντοκρατορινοῦ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Ἐφέσου πρὸς τὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.

ιγ') Κατὰ μάρτιον τοῦ 1803, σιγίλλιον περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χερρονήσου κειμένου χωρίου *Καινουργίου* ἐπιλεγομένου.

ιδ') Κατὰ μάϊον (κζ'.) τοῦ 1803, περί τινος παπᾶ Διονυσίου εἰληφότος τὴν ἡγουμενείαν τοῦ ἐν Σκιάθῳ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Εὐαγγελιστρίας κατὰ ἀπάτην, ἐγκύκλιος πρὸς τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Σκιάθου Εὐγένιον ὅπως καθαιρέσῃ αὐτὸν καὶ ἀποβάλῃ, ἐγκαταστήσῃ δὲ τῇ συστάσει καὶ ἄλλων καὶ τῆς περιβλέπτου ἐκλαμπρότητος τοῦ πεγιζαδὲ δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου Ἰωάννου Καλλιμάχη τὸν ἱερομόναχον Σεραφείμ, γνώμῃ καὶ τοῦ κυριάρχου μητροπολίτου Λαρίσσης.

ιε') Κατὰ ἰούνιον τοῦ 1803,σιγίλλιον περὶ *ἑνώσεως* τῆς ἐπισκοπῆς Ἱερομηρίου μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Παραμυθίας εἰς μίαν.

ις') Κατὰ ἰούλιον (31) τοῦ 1803, ἐπιστολὴ τῷ ὁσιωτάτῳ καθηγουμένῳ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ κ. Γ. Κρέμου ἐν *Φωκ.* III σ. 21—22.

ιζ') Ἐπίσης τὸν αὐτὸν μῆνα (31), καὶ ἑτέρα (Αὐτόθι σ. 22—23), πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν.

ιη') Τῷ αὐτῷ ἔτει, συνοδικὸν γράμμα περὶ χρηματικῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ πρώην Ἰωαννίνων Μακαρίου καὶ τοῦ ἀναλαβόντος τὴν μητρόπολιν ταύτην Ἱεροθέου.

ιθ') Κατὰ μῆνα ἰούλιον τοῦ 1803, σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Πέτρας (ἐν Κρήτῃ, κατὰ τὸ *καστέλλιον Μεραμπέλου*) ἱερᾶς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, καθ' ὃ αὕτη τετίμηται τῇ σταυροπηγιακῇ ἀξίᾳ καὶ τιμῇ τῇ αἰτήσει τῶν χριστιανῶν, «ὡς ἂν ἐκ τῶν προσόδων αὐτῆς ἔχοιεν πόρον ἱκανὸν πρὸς σύστασιν σχολῆς».

κ') Κατὰ μῆνα *αὔγουστον* τοῦ 1803, σιγίλλιον περὶ τοῦ ἐν Ἄθῳ μοναστηρίου τοῦ *Ρωσσικοῦ* ἐπιλεγομένου. (Ἴσως εἶναι τὸ αὐτὸ ὅπερ σημειοῦται ὁ Langlois Le mont Athos, σ. 56, καὶ ὁ κ. Γεδεὼν ἐν Ἄθῳ σ. 194, ἀλλὰ φέρον χρονολογίαν τοῦ *μαρτίου* (6).

κα΄) Κατὰ μῆνα σεπτέμβριον τοῦ 1803, σιγίλλιον περὶ τῶν ἐν Ἀρναούτκιοΐ (Μέγα Ῥεῦμα) σχολῶν (οὗ κατέχω πιστὸν ἀντίγραφον).

κβ΄) Κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1803, σιγίλλιον δι' οὗ ἐπιβραβεύεται ἡ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῷ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Δαμαλῶν ἐνοριακῷ μοναστηρίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου πλησίον τοῦ Σοφικοῦ, ὅθεν καὶ ἐπεκέκλητο. (Ἐγένετο τὸ σιγίλλιον πρὸς ἀποσόβησιν πάσης ἐπηρείας καὶ ἰδιοτελείας, ἥτις θὰ κατέστρεφε τέλεον τὸ μοναστήριον.)

κγ΄) Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1803, σιγίλλιον περὶ τῶν πέντε μεριδίων τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου κατὰ τὴν *Ἀγυιάν* (Κων/πόλεως), ὥστε νὰ μένωσιν ἀναφαίρετα τοῦ παγκαρίου.

κδ΄) Σιγίλλιον ἀναιρετικὸν τοῦ ὑπ' ἀριθ. ιθ΄ γενόμενον τῷ ἰανουαρίῳ τοῦ 1804.

κε΄) Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1804, σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Κουρούτσεσμε σχολῆς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Χαμουδοπούλου ἐν *Ἀληθείας* τόμ. Α΄, σ. 287—292.

κς΄) Κατὰ ἰανουάριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, σιγίλλιον μέγα καὶ ἐκτενές, ὅπερ δημοσιεύομεν ἤδη περὶ τῆς ἀπὸ Φαναρίου εἰς Κουρούτσεσμε μετοικήσεως τῆς Μ. Σχολῆς τοῦ Γένους.

κζ΄) Κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1804, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Τήνου περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου, ἣν ὁ οἰκοδομησάμενος κῦρ Γιαννούλης Μεκάρδης μετὰ θάνατον ἀφῆκε κοινήν, ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ προτιμᾶται ἱερεὺς ἐν αὐτῇ ἀπόγονος τῆς οἰκογενείας.

κη΄) Κατὰ φεβρουάριον (1) τοῦ 1804, *ἐγκύκλιος* συνοδικὴ καὶ πατριαρχικὴ περὶ παροχῆς βοηθείας διὰ τὴν μετοίκησιν τῆς Μ. Σχολῆς καὶ τῶν ἐαρινῶν πατριαρχείων, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ φιλομουσοτάτου ἁγίου Βελεγράδων ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείᾳ* τόμ. Β΄, σ. 247 καὶ ἀναδημοσιευομένη ὑφ' ἡμῶν.

κθ΄) Κατὰ μάρτιον τοῦ 1804, σιγίλλιον δι' οὗ ἐπικυροῦται συμφώνως τῷ ἐκδεδομένῳ βασιλικῷ προσκυνητῷ *χάττι σεριφίῳ* ἡ δεσποτεία τῶν Ζωγραφιτῶν πατέρων ἐν τοῖς κατὰ τὸ χωρίον τῆς Ὁρμίλιας (ἐν Ἄθῳ) κειμένοις κτήμασι τοῦ μοναστηρίου αὐτῶν.

λ΄) Κατὰ μάρτιον τοῦ 1804, σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Ἐγρί-καπού (Κων/πόλεως) ἐκκλησίας τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ τοῦ διορισθέντος ἐπὶ τοῖς μνημείοις τῆς ἐνορίας ταύτης *σκαπτῆρος*.

λα΄) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1804, ἀπόδειξις πατριαρχικὴ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως ὡς ἐποπτῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου

(ἐν Κουρούτσεσμε) τοῦ Σκαρλάτου Μαυροκορδάτου, τοῦ Ἀλεξάνδρου Χανδζερῆ καὶ Δημητρίου Σχινᾶ, ἥνπερ δημοσιεύομεν ἡμεῖς ἐνταῦθα·

λϐ΄) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1804, σιγίλλιον περὶ τῆς δι' ἀγορᾶς προσκτήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅπερ πρῶτον ἤδη ἡμεῖς δημοσιεύομεν κατωτέρω.

λγ΄) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1804, σιγίλλιον περὶ ἑνώσεως τῆς ἐξαρχίας Τριπολιτζᾶς καὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμυκλῶν.

λδ΄) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1804, σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Σκοπέλῳ μονῆς τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἥτις οὖσα κτιτορικὴ τοῦ Στεφανῆ Δαπόντε ἐγένετο σταυροπηγιακὴ ἅμα τῇ τελευτῇ τοῦ πατρός, τῇ αἰτήσει τῶν υἱῶν καὶ κληρονόμων αὐτοῦ Δημητρίου, Στεφάνου, Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου.

λε΄) Ἐπίσης περὶ τῶν ὁρίων καὶ διαχωρισθέντων ἰδίων τόπων τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει ἱεροῦ κοινοβιακοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἐσφιγμένου.

λς΄) Κατὰ ἰούνιον τοῦ 1804, σιγίλλιον ἐγκαταστάσεως Δωροθέου τοῦ Πρωΐου ὡς σχολάρχου τῆς ἐν Κουρούτσεσμε Σχολῆς τοῦ Γένους. Ἐδημοσιεύθη ἐν *Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγ.* τόμ. ΙΓ΄, σ. 203 κ. ἑ.

λζ΄) Κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1804, σιγίλλιον περὶ τῆς διοικήσεως καὶ οἰκονομίας τῆς ἐν κεφαλαίοις γενομένης περὶ τῆς κατὰ τὸ Πεϊόγλου ἐκ βάθρων νεωστὶ ἀνεγερθείσης ἱερᾶς ἐκκλησίας τῆς σεμνυνομένης ἐπὶ τοῖς ἐνδόξοις Εἰσοδίοις τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. (Πρϐλ. *Βυζαντ. Ἡμερολ.* Χρυσαφ. ἔτος Γ΄, σ. 43 κ. ἑ.)

λη΄) Κατὰ φεϐρουάριον τοῦ 1805, σιγίλλιον περὶ τῆς κοινοϐιακῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει ἱεροῦ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Διονυσίου.

λθ΄) Κατὰ μάρτιον τοῦ 1805, ἐκκλησιαστικὸν γράμμα περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Τήνου ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ *ἁγίου Νικολάου* καὶ τῆς ἐνορίας αὐτῆς.

μ΄) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1805, ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτου Θεοδοσιουπόλεως, διαδεξαμένου τὸν παραιτησάμενον Λεόντιον. Ἐδηλώθη ἐν *Ἐκκλησ. Ἀληθ.* τόμ. Β΄, σ. 279.

μα΄) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1805, σιγίλλιον περὶ τοῦ κατὰ τὴν νῆσον Πρίγγιπον ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ *Κουδουνᾶ* ἐπιλεγομένου, δι' οὗ κυροῦται ἡ ἐπ' αὐτῷ κατὰ κυριαρχικὸν λόγον δεσποτεία τοῦ μητροπολίτου Χαλκηδόνος.

μϐ΄) Κατὰ μάϊον, σιγίλλιον μακρότατον περὶ Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τῶν ἐθνικῶν νοσοκομείων, ἐκδοθὲν ἐν τῷ πονήματι τοῦ ἱερέως Εὐγενίου (*Περὶ Ζωοδόχου Πηγῆς,* σ. 251—261), δι' οὗ ὁρισμῷ βασι-

λικῷ ἀνατέθειται ἡ γενικὴ ἐποπτεία τῶν ἐν Γαλατᾷ καὶ Πεϊόγλου νοσοκομείων τοῦ Γένους ἡμῶν τῷ ἀοιδίμῳ πρίγκιπι Δημητρίῳ τῷ Μουρούζῃ. Τοῦ σιγιλλίου τούτου ἡμεῖς πρῶτοι μνείαν ἐποιησάμεθα ἐν ὑποσημειώσει τῆς προτέρας ἐκδόσεως σ. 45, ὡς περιεχομένου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 44 πατρ. κώδικι.

μγ') Κατὰ μάϊον (15), πρὸς τὸν πρώην οἰκουμενικὸν πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε', ἐπιστολὴ δημοσιευθεῖσα ἐν *Ἑλλην. Φιλολ. Συλλ.* τόμ. ΙΓ', σ. 233.

μδ') Ἐπίσης πρὸς τοὺς Ἁγιορείτας, αὐτόθι.

με') Κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1805, σιγίλλιον καθ' ὃ ἡ ἐν Ζίτσῃ μονὴ Ἡλιοὺ τοῦ Θεσβίτου προσήρτηται τῇ ἐν Ἰωαννίνοις σχολῇ τοῦ Γκιούμα. Ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ ἐν *Παρνασ.* ἐ. ἔ. φυλλ. Α'.

μς') Κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1805, σιγίλλιον concernant les loyers qui devaient être perçus sur les habitans des skytes du Mont Athos (παρὰ Langlois. Σημ. *Π. Κ.*).

μζ') Κατὰ ὀκτώβριον, σιγίλλιον περὶ τῶν ἐν Πέραν (Κων/πόλεως) ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας δύο κοινῶν σχολῶν.

μη') Κατὰ ὀκτώβριον, περὶ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σχολείων καὶ τῆς Καπλαναίας, σιγίλλιον, οὗ περίληψιν ἐδημοσίευσα ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας τόμῳ τοῦ *Παρνασσοῦ* σελ. 55.

μθ') Κατὰ ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1805), σιγίλλιον περὶ συστάσεως σχολῶν ἐν Κουσγουνδζουκίῳ (ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ὄχθης τοῦ Βοσπόρου), ἐκεῖ ὅπου ἔκειτο ἐκ παλαιοῦ ἡ μητρόπολις Χαλκηδόνος, κατατεθέντων ἑπτακισχιλίων γροσίων ὡς κεφαλαίου. Τῶν σχολείων ἓν μὲν ἔσται τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὸ δ' ἕτερον τῶν ἱερῶν γραμμάτων. (Τῶν σχολείων τούτων οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε πραγματευθέντων ἐμνήσθη.)

ν') Κατὰ νοέμβριον τοῦ 1805, σιγίλλιον περὶ γυναικείας μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ νήσῳ Σικίνῳ, ὅπερ ἐδημοσίευσα ἐν *Παρνασσοῦ* τόμ. Θ', σ. 405 κ. ἑ.

να') Κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, ἐκλογὴ Θεοφίλου Λιβύης ὡς πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, δηλωθεῖσα ἐν *Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείας* τόμ. Β', σ. 279.

νβ') Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1805, σιγίλλιον προσεπικυροῦν παλαιότερα περὶ τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας τοῦ ἐν τῇ νήσῳ *Στροφάδια* ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

νγ') Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1805, σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Σαντορίνῃ

ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ κτιτορικῆς τῆς οἰκογενείας Τζανάκη Γαβαλλᾶ (αψε΄), ὅπερ κατέχω ἀνέκδοτον.

νδ΄) Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1806, ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ταλαντίου δημοσιευθεῖσα ἐν *Φωκικοῖς* Κρέμου τόμ. Γ΄, σ. 15-16 (Σημ. ἐμὴ καὶ *Π. Κ.*)

νε΄) Κατὰ μάρτιον τοῦ 1806, σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σάμου καὶ Ἰκαρίας κατὰ τὸ χωρίον Βαθὺ ἐν τῇ τοποθεσίᾳ *Ραπαηδόνι* σεβασμίας μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

νς΄) Κατὰ μάϊον τοῦ 1806, σιγίλλιον περὶ τῶν τριῶν μεριδίων τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου κειμένης ἐν Πέραν τῆς Πόλεως κατὰ τὸν Γαλατᾶν,ὧν τὸ ἓν χαρίζεται τῷ παγκαρίῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

νζ΄) Κατὰ ἰούνιον τοῦ 1806, σιγίλλιον περὶ τοῦ ἑξῆς: «Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ νεοδμήτῳ χωρίῳ κατὰ τὸν τόπον Ἐμιργκιάνογλου τοῦ καθ' ἡμᾶς Καταστένου ἀνήγγειλαν δι' ἀναφορῶν ὅτι ἠνεῴχθη διὰ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἥτις ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἦν κατηρειπωμένη...πρὸς ἀνακαίνισιν, ἐδεήθησαν παρὰ τῶν πατριαρχείων *χαρισθῆναι* τὸ μερίδιον τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ παγκάριον αὐτῆς, μόνον δὲ πληρώνειν ἀνὰ 30 γρόσια τῷ κοινῷ καὶ τῷ πατριάρχῃ.

νη΄) Κατὰ ἰούνιον τοῦ 1806, σιγίλλιον περὶ συστάσεως καὶ συντηρήσεως σχολῆς ἐν Σαντορίνῃ. (Αὕτη ἱδρύθη ὑπὸ τῶν προεστώτων τῆς χώρας καὶ τοῦ Παϊσίου ἡγουμένου τῆς αὐτόθι μονῆς Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου. Τοῦ σιγιλλίου τούτου κατέχω πιστὸν ἀντίγραφον).

νθ΄) Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Σκιάθου καὶ Σκοπέλου κειμένου ἱεροῦ μοναστηρίου τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας, τοῦ ἐπιλεγομένου *Κουτλιστριας*, σιγίλλιον δι' οὗ γίνεται σταυροπήγιον.

ξ΄) Κατὰ σεπτέμβριον (22) τοῦ 1806,παραίτησις τοῦ Καλλινίκου, ἐκδοθεῖσα ἐν *Ἐκκλησ. Ἀληθείας* τόμ. Β΄, σ. 279-280.

ξα΄) Κατὰ τὸ 1805 (1807;), ἐγκύκλιος συνοδικὴ ὑπὲρ τοῦ πυρποληθέντος ἁγίου Τάφου, ἐκδοθεῖσα ἐν φυλλαδίῳ (ἐν Κων/πολει τῷ 1807 εἰς 4ον) εἰς ἁπλῆν φράσιν· ἐπίσης καὶ εἰς τουρκικὴν γλῶσσαν ἐν ἑτέρῳ φυλλαδίῳ (ἀνακοίνωσις τοῦ *Π. Κ.*). Νομίζω ὅτι ἡ συνοδικὴ αὕτη ἐγκύκλιος ἐξεδόθη τῷ νοεμβρίῳ ἢ ἀρχὰς δεκεμβρίου τοῦ 1808, διότι ἡ πυρπόλησις τοῦ ἁγίου Τάφου κατὰ τὸν νοέμβριον τοῦ ἔτους τούτου χρονολογεῖται, ὅτε ἀνερρήθη ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἱεροσολύμων Πολύκαρπος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου. Τότε ἐνδημῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐτύγχανεν,ὁ Πολύκαρπος, καὶ τὰ τοῦ δυστυχήματος μαθὼν ἀνεκοίνωσε ταῦτα τῷ τε οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τοῖς πανεκλάμ-

προις αὐθένταις καὶ προκρίτοις τοῦ Γένους συναθροισθεῖσιν ἐν συνελεύσει, ἐν ᾧ καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις ἀπεφασίσθη. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐξεδόθη ἐγκύκλιος πατριαρχικὴ ἑλληνιστί, τουρκιστὶ καὶ ῥωσσιστί, καὶ ἀπεστάλη πανταχοῦ τῆς ὀρθοδόξου γῆς. (Περὶ τούτου μέτιθι *Ἱεροσολυμ.* Παλαμᾶ σ. χα'-θ'.)

ξϐ') Ἔντυπον σιγίλλιον τοῦ μαρτίου 1809, δι' οὗ προτρέπονται οἱ ὀρθόδοξοι εἰς πίστιν πρὸς τὸν Σουλτάνον.

Πλὴν τῶν ἄνωθι μνημονευθέντων ἀνεκδότων ὁ φίλος κ. Παπαδόπουλος ὁ Κεραμεὺς κατέστησέ μοι γνωστὰ καὶ τάδε τὰ ἀνέκδοτα, ἅτινα ἐκ τῶν περιοδειῶν αὐτοῦ κέκτηται ἐν ἀντιγράφοις.

α') Κατὰ μάϊον τοῦ 1801 ἰνδικτ. δ', πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν ἐπιτροπικὸν γράμμα, δι' οὗ διορίζεται ἔφορος τῶν περὶ Τραπεζοῦντα τριῶν σταυροπηγιακῶν μονῶν ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Παρθένιος.

ϐ') Κατὰ δεκέμϐριον τοῦ 1803 ἰνδικτ. ζ', καθαίρεσις τῶν Μυτιληναίων διακόνων Σαμουὴλ καὶ Νεοφύτου, κοινοποιηθεῖσα εἰς τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης.

γ') Κατὰ ὀκτώϐριον (15) 1804, ἐπιστολὴ παραινετικὴ πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς Λειμῶνος.

δ') Κατὰ σεπτέμϐριον τοῦ 1805 ἰνδ. θ', ἀφοριστικὸν συντελοῦν εἰς τὴν ἀθωότητα τῆς ἐν Κερασσοῦντι συκοφαντηθείσης Δεσποινοῦς Ῥεΐζη γυναικὸς Ν. Κεμιδζῆ, κοινοποιηθὲν τῷ Τραπεζοῦντος καὶ τοῖς Κερασσουντίοις.

ε') Κατὰ μάϊον τοῦ 1804, ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Λειμῶνος διὰ τὸν μοναχὸν Χατζῆ Γρηγόριον.

Ἕτερος δὲ φιλίστωρ, ὁ κ. Περικλῆς Ζερλέντης ἐκ Σύρου, ἀνέκδοτα κατέχει καὶ τὰ ἑξῆς γράμματα·

α') Κατὰ φεϐρουάριον τοῦ 1802, περὶ τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος τῶν ἐν Νάξῳ συγγενῶν τοῦ Γεωργίου Κουμούλου.

ϐ') Τῷ αὐτῷ μηνί, «περὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀποϐιώσαντος Γεωργίου Κουμούλου ἵνα περιέλθῃ εἰς τοὺς νομίμους αὐτοῦ κληρονόμους».

γ') Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1804, «γράμμα προτρεπτικὸν πρὸς τοὺς Ναξίους πρὸς βοήθειαν τοῦ ἱερέως Γεωργίου νοταρίου διὰ τὴν παλινόρθωσιν τῆς ἐν τῇ πόλει τῆς Νάξου ἐκκλησίας τῆς Παναγίας».

Εἰ δὲ καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν δὲν εἶνε ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα καὶ ἀποδείξεις καὶ γράμματα ἐκδοθείσας ἐπὶ τοῦ πατριάρχου, ἅτινα εἶνε βεϐαίως πάμπολλα, οὐχ ἧττον σημειοῦμαι πρὸς τοῖς ὑπὸ τοῦ κ. Ζερλέντου προφρόνως ἀνακοινωθεῖσί μοι καὶ τόδε.

Κατὰ μάρτιον τοῦ 1865, ἔγγραφον πρὸς τὸν Κυζίκου, Νικομηδείας καὶ Δέρκων ὅπως ἐξελέγξωσι τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ χωρίου ἡμῶν (σ. 29 Κουρούτσεσμε).

Τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ 1804, κατ'ἔγγγραφον διαταγὴν τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου σεσημασμένην τῷ μαρτίῳ τοῦ 1805, ἐξελέγχουσι καὶ ὑπογράφουσιν ὁ Κυζίκου Ἰωακείμ, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ὁ Δέρκων Γρηγόριος. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ἀναφέρεται: «Προτρεπόμεθα τὰς ὑμῶν ἱερότητας ὅπως συνελθόντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων, τοῦ τε ἄρχοντος Πάνου Ἀλεξάνδρου Χανδζερῆ καὶ τοῦ ἄρχοντος Χατμάνου Δημητρίου Σχινᾶ, υἱῶν κατὰ πνεῦμα ἡμῶν ἀγαπητῶν, τῶν καὶ ναζίρηδων τῶν κατὰ τὸν Κουρού-τσεσμε ἐκκλησιῶν, τῆς τε τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου καὶ τῆς συνηνωμένης αὐτῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, συμπαρόντων καὶ τῶν ἐξ ἑκάστης πανεκλάμπρου αὐθεντικῆς κούρτης διορισθησομένων εὐγενεστάτων ἀρχωντόν, θεωρήσητε ἐπ' ἀκριβείας μετὰ τῆς εὐγενείας αὐτῶν τὸν λογαριασμὸν ἁπάσης τῆς διὰ τοῦ ναζαρετίου τῶν τε διαληφθέντων ἀρχόντων, καὶ τοῦ μακαρίτου ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου Σκαρλάτου Μαυροκορδάτου (*).....».

Οἱ αὐτοὶ εὐγενέστατοι ἄρχοντες διωρίσθησαν ναζίρηδες ἐπιμόνῳ αἰτήσει τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου καὶ κατὰ τὰ 1805 καὶ 1806, ὅτε πρὸς τοῖς ἤδη μνημονευθεῖσιν ἐλεγκταῖς τῶν λογαριασμῶν ἱερωτάτοις μητροπολίταις διορίζεται καὶ ὁ Φιλαδελφείας Δωρόθεος ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Λυδίας.

Τῷ 1809 διωρίσθησαν ναζίρηδες οἱ αὐτοί, δηλαδὴ ὅ τε Ἀλέξανδρος Χανδζερῆς καὶ ὁ Δημήτριος Σχινᾶς σὺν τῷ περὶ τὰ καλὰ θερμῷ ζηλωτῇ Κωνσταντίνῳ τῷ Καραδζᾷ, οἵτινες ἐπὶ ὀκταετίαν διετήρησαν τὸ βαρὺ τοῦτο φορτίον τῆς ἐποπτείας μέχρι τοῦ 1814, ὅτε ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κύριλλος γράφει πρός τε τὸν ἅγιον Ἐφέσου Διονύσιον, τὸν Κυζίκου Κωνστάντιον, τὸν Νικομηδείας Ἀθανάσιον καὶ τὸν Νεοκαισαρείας Μελέτιον, ὑπέρτιμον καὶ ἔξαρχον Πόντου Πολεμωνιακοῦ, περὶ ἀκριβοῦς θεωρήσεως καὶ ἐξελέγξεως τῶν λογαριασμῶν τῆς ὀκταετίας, «ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ περιβλέπτου πεγζαδὲ κυρίου κυρίου Ἰωάννου Καλλιμάχη». Μετὰ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν λογαριασμῶν, οὓς εὗρον ἐν ἀρίστῃ τάξει κατ' αὔγουστον

(*) Ὁ Μέγας Λογοθέτης Σκαρλᾶτος ἀποβιοὺς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1804 ἀφιερώσατο διὰ διαθήκης καὶ 500 γρόσια τῷ ἡμετέρῳ ναῷ. Ὅρα σημείωσιν 12.

τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὁ πατριάρχης Κύριλλος ἐκδίδωσι γράμμα, δι' οὗ ἐπιστέφονται εὐλογίαις καὶ εὐχαῖς οἱ διαληφθέντες εὐγενεῖς ἄρχοντες καὶ παρακαλοῦνται θερμότατα περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ναζαρετίου των.'

Τὸ ἔγγραφον ἔχει ὡς ἕπεται:

ΚΥΡΙΛΛΟΣ *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Τίμιοι ἐπίτροποι τῆς ἐν Κουρούτσεσμε τοῦ καθ' ἡμᾶς Καταστένου ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου καὶ λοιποὶ χρήσιμοι συνενορῖται εὐλογημένοι χριστιανοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις. Ἔστω γνωστὸν πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπιμόνου παρακλήσεως γενομένης παρὰ τῶν εὐτυχῶς τὴν ἐφορείαν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐκκλησίας ἀνεζωσμένων εὐγενεστάτων ἀρχόντων ναζίρηδων, ἐξεδόθη ἡμετέρα πατριαρχικὴ ἀπόδειξις πρὸς τοὺς ἐφεξῆς ἀγαπητοὺς ἡμῶν συναδελφοὺς τόν τε ἅγιον Ἐφέσου κύριον Διονύσιον, τὸν ἅγιον Κυζίκου κύριον Κωνστάντιον, τὸν ἅγιον Νικομηδείας κύριον Ἀθανάσιον καὶ τὸν ἅγιον Νεοκαισαρείας κύριον Μελέτιον, καθ' ἣν μετὰ καὶ ἄλλων ἀρχόντων περιφανῶν εἰς ἓν συνελθόντες, παρουσιάζοντος καὶ τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ περιβλέπτου πεγζαδὲ κυρίου κυρίου Ἰωάννου Καλλιμάχου, υἱοῦ ἡμῖν ἐν Χριστῷ περισπουδάστου, ἐθεώρησαν ἐπ' ἀκριβείας τοὺς λογαριασμοὺς τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐκκλησίας, καὶ τῆς συνηνωμένης ἐκκλησίας τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἀρχομένους ἀπὸ τοῦ ͵αω϶' σωτηρίου ἔτους, καὶ παρατεινομένους μέχρι τοῦ παρελθόντος δεκεμβρίου μηνός, χρόνων δηλονότι ὁλοκλήρων ὀκτώ, καὶ παραλαβόντες αὐτοὺς μετ' ἐπιστασίας ἐντελοῦς καὶ παρατηρήσεως ὅλων τῶν δοσοληψιῶν, ἐνεφάνισαν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀκολούθως, ἐξ ὧν ἐγένετο καταφανὴς καὶ κατάδηλος ἥ τε ἀνένδοτος φιλοτιμία καὶ ὁ ζῆλος ὁ διακαέστατος, ὃν ὑπερεκπερισσοῦ τρέφουσιν οἱ ἀξιάγαστοι οὗτοι καὶ φιλόκαλοι ἔφοροι ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐκκλησίας, πόρους ἐξ ἀπόρων ἐπινοοῦντες καὶ διαπραττόμενοι διὰ τὸ ὀλιγοπρόσοδον αὐτῆς, καὶ οὐ μόνον ἀρίστως καὶ ἐπωφελῶς οἰκονομήσαντες ἀνατεθειμένην αὐτοῖς ἐφορείαν καθ' ὅλας τὰς παρεμπεσούσας ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν καιρικὴν δυσκολίαν ὑπερβαλόντες τῇ θείᾳ συναντιλήψει καὶ χάριτι, καὶ κατορθώσαντες χρέους ἔκπτωσιν οὐκ

ὀλίγου, καὶ τὴν ἱερὰν ἐκκλησίαν ἐπελαφρύναντες πλέον ἢ κατὰ τὰς κοινὰς ἁπάντων ἐλπίδας· διὰ ταῦτα γοῦν καὶ δικαίοις ἐπαίνοις, καὶ εὐφημίαις συνοδικαῖς, καὶ ταῖς ἀπὸ βάθους ψυχῆς πατρικαῖς ἡμῶν εὐλογίαις τὰς κεφαλὰς αὐτῶν κατεστέψαμεν, ἀποδεξάμενοι ἐν ἀγαλλιάσει καρδίας ἡμῶν τὰς ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐκκλησίας ἀξιωτάτας καὶ πιστοτάτας ἐκδουλεύσεις αὐτῶν, καὶ τοὺς ἀγῶνας οὓς ὑπεδύσαντο ὑπὲρ τοῦ ἀνακουφισμοῦ τοῦ χρέους αὐτῆς. Δώη αὐτοῖς Κύριος ὁ Θεὸς ἀπειροπλάσιον τὸν μισθὸν κἀν τῷ νῦν, κἀν τῷ μέλλοντι, καὶ πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν εἰρημένων λογαριασμῶν ἐζήτησαν ἐπιμόνως ἡ αὐτῶν εὐγένεια, ἵνα παραιτηθῶσι τοῦ λοιποῦ τῆς ἐφορείας, προβαλλόμενοι τὰς πολυχρονίους ἐκδουλεύσεις αὐτῶν, καὶ τὴν ἐπιπροσθοῦσαν αὐτοῖς συντονίαν τῶν ἀδιακόπων ἀσχολιῶν εἰς ἰδιαιτέρας αὐτῶν ἄλλας ὑποθέσεις, καὶ προκαλούμενοι καὶ ἄλλους τῶν φιλοκάλων ὁμογενῶν εἰς τὴν θεοφιλῆ ταύτην διακονίαν, ἡμεῖς καὶ ἡ περὶ ἡμᾶς ἱερὰ ἀδελφότης καὶ ἁγία σύνοδος μετὰ τοῦ συστήματος τῶν ζηλωτῶν προὐχόντων τοῦ γένους ἡμῶν, ἐκ πείρας ἐπιγνόντες πραγματικῶς τὴν ἐκ τῆς ἐπιστασίας αὐτῶν ποικίλην ὠφέλειαν τῆς ἱερᾶς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ τὴν ἐκ τῆς διακοπῆς ὑφορωμένην ζημίαν μὴ ἀνεκτὴν ἡγησάμενοι, κοιναῖς ἀξιώσεσι καὶ ἐκκλησιαστικαῖς ἐμμονωτάταις προτροπαῖς μόλις ἠδυνήθημεν νὰ κατορθώσωμεν τὴν συγκατάνευσιν αὐτῶν, ἀνανευόντων διόλου καὶ ἀναδυομένων τὸ πρᾶγμα, ὡς εἴρηται. Καὶ δὴ ἀποκατεστήσαμεν παλιν ἐφόρους καὶ ναζίρηδες, ὡς καὶ πρότερον, τοὺς αὐτοὺς εὐγενεστάτους ἄρχοντας, καὶ ἡμετέρους κατὰ πνεῦμα υἱοὺς λίαν ἀγαπητοὺς καὶ περιποθήτους, τόν τε ἄρχοντα Πάνον κύριον Κωνσταντῖνον Καρατζᾶν, καὶ τὸν ἄρχοντα Χάτμανον κύριον Δημήτριον Σχινᾶν ἐπὶ τὸ ἐπιστατεῖν διὰ τοῦ συνήθους αὐτῶν διαπύρου ζήλου καὶ τῆς ἀνενδότου περὶ τὰ καλὰ προθυμίας καὶ σπουδῆς, καὶ διατάττειν καὶ ἐνεργεῖν ἐλευθέρως τὰ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἱερᾶς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ κρίνειν καὶ ἀνακρίνειν τοὺς ὑπαλλήλους αὐτοῖς ἐπιτρόπους, καὶ ἀποφαίνεσθαι καὶ ὁδηγεῖν πρὸς αὐτοὺς τὰ πρακτέα. Ἐφ' ᾧ γράφοντες εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν πάντας ὑμᾶς πατρικῶς, καὶ ἐντελλόμεθα, καὶ παραγγέλλομεν ἐκκλησιαστικῶς, ὅπως, γινώσκοντες αὖθις ναζίρηδες καὶ ἐφόρους τὴν αὐτῶν εὐγένειαν κατὰ κοινὴν ἐκλογὴν καὶ ἐπίμονον ἀξίωσιν ἀποκατασταθέντας, τιμᾶτε καὶ ὑποτάσσησθε, καὶ πείθησθε αὐτοῖς κατὰ τὸ πρέπον, νόμιμόν τε καὶ δίκαιον, ἀποδεχόμενοι εὐχαρίστως τὰς ἐμφρονεστάτας ὁδηγίας αὐτῶν, καὶ ἐνεργοῦντες ἀπαραλλάκτως αὐτὰς ὑμεῖς ἐξαιρέτως οἱ ἐπίτροποι τοῦ παγκαρίου, καὶ παραδιδόντες τῇ

εὐγενείᾳ αὐτῶν καθαρὸν καὶ ἀκριβῆ τὸν λογαριασμὸν τῶν παρεμπιπτόντων ἐσόδων τε καὶ ἐξόδων τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐκκλησίας, καὶ μηδὲ παρὰ τὰ διατεταγμένα ὑπ' αὐτῶν πράσσοντες. Ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ ἐκκλησιαστικοὶ εὐσεβεῖς χρέος ἔχετε χριστιανικὸν ἵνα παρέχητε προθύμως καὶ ἀγογγύστως τὰ ἀναλογοῦντα τῷ ἐκκλησιαστικῷ παγκαρίῳ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα κύρια καὶ τυχηρὰ σῶα καὶ ἀνελλιπῆ, προσφέροντες καὶ τὴν δυνατὴν βοήθειαν γενναίᾳ χειρὶ εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ καὶ χρείας πρὸς ψυχικὴν σωτηρίαν σας, ὅπως διὰ τῆς τοιαύτης συνδρομῆς ὑμῶν καὶ πλουσιοπαρόχου βοηθείας ἡ μὲν ἱερὰ αὕτη ἐκκλησία δυνηθῇ ἀπαλλαγῆναι τέλεον τοῦ χρέους αὐτῆς διόλου, ὑμεῖς δὲ ἔχητε ἐν αὐτῇ αἰώνιον τὸ μνημόσυνον, καὶ τὰς ἀντιμισθίας θεόθεν ἀπειροπλασίους. Οὕτω τοίνυν γινώσκοντες ποιήσατε, καθὼς ἐκκλησιαστικῶς ὑμῖν γράφοντες παρακελευόμεθα καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος, καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

,αωιδ' ἐν μηνὶ αὐγούστῳ, ἰνδικτιῶνος ϐ'.

Ἤδη πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Μεγαλομάρτυρος τὸ γόνυ κλίνοντες καὶ τὴν ἱερὰν ἐκκλησίαν εἰς τὸ μετέπειτα ἔτι μᾶλλον εὐτρεπιζομένην καὶ τῶν ὀφειλῶν ἀπαλλασσομένην καθορῶντες, ἀνακάμψωμεν, καὶ τὴν πρὸς τὸ Σαρρὰφ μπουρνοῦ εὐθὺ ἄγουσαν λάβωμεν. Προϊόντες εὑρίσκομεν τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγαλοπρεπῆ μεγατίμων ὁμογενῶν καὶ πατέρων οἰκήματα, αὐθεντῶν, καὶ ἡγεμόνων, καὶ ποστελνίκων, καὶ λογοθετῶν, καὶ μεγάλων διερμηνέων κλπ., ἅτινα κοινῶς τότε *κοῦρται* ἐπεκέκληντο. Ἀλλ' ὁποία ἦν ἡ τούτων ταξιθέτησις; τίς ἦν καὶ τίνι ἀνῆκεν ἡ παραλία, καὶ πόσαι αἱ ἐπὶ ταύτης οἰκίαι καὶ τίνων; Δυσχερέστατον μὲν ἦν τὸ ἀπαριθμῆσαι τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων τοῦ Γένους ἡμῶν, εἰ μὴ εἴχομεν ὁδηγὸν τὸν ὑπὸ μελέτην κώδικα, ἐξ οὗ πιστῶς ἀντιγράφομεν μόνον τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας οἰκίας.

Περιγιάλεια.

Τοῦ ἐκλαμπροτάτου πεϊζαδὲ Ἀλέκου Γκίκα·
τοῦ » » Δημητράκη Γκίκα·
τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου Γρηγορίου Παλασάκη
τῆς ἐκλαμπροτάτης δόμνας Σμαράγδας Μουρούζη·
τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μιχαὴλ βοεβόδα Σούτζου·
τῆς εὐγενεστάτης ἀρχ. σπαθαρέσσης Σμαράγδας Μάνου·

τῆς ἐκλαμπροτάτης δόμνας κυρίας Σμαράγδας Μουρούζη·
τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ἀλεξάνδρου βοεβόδα Μουρούζη·
τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου καμαράση Νικολάκη·
τοῦ » » » ποστελνίκου Γεωργ. Σλουτζάρη·
τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ἀλεξάνδρου βοεβόδα Ὑψηλάντη·
τοῦ » » Ἀλεξάνδρου » Καλλιμάχη·
τοῦ ἐξοχωτάτου ἰατροῦ σιὸρ Γκιόπης·
τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ἀλεξάνδρου βοεβόδα Μαυροκορδάτου·
τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος πάνου Ἀλεξάνδρου Χανδζερῆ·
τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ἀλεξάνδρου βοεβόδα Μαυροκορδάτου·
τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος πάνου Κωνσταντίνου Καραδζᾶ·
τοῦ ἰσπραβνίκου Ἀναστασίου.

Τῇ παρῳκοδομημένῃ ταύτῃ καὶ νῦν παραλίᾳ προβάλλεται ἡ τοῦ ἀκρωτηρίου Σαρρὰφ μπουρνοῦ, πρὸ τῆς ὁποίας ᾠκοδόμηται ἀρχαῖον παρεκκλήσιον, προσάρτημα παλαιὸν τῆς τοῦ Κουρούτσεσμε ἐκκλησίας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τιμώμενον, καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ κατὰ τὴν 29 αὐγούστου πανηγυρίζον.

Ὁ νῦν τρουλλωτὸς ναΐσκος ἦν ἄλλοτε μικρὸς καὶ πενιχρός, διετηρεῖτο δὲ ἀπὸ τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ, ὧν τὸ περίσσευμα μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δαπανῶν αὐτοῦ μετεβιβάζετο εἰς τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τοῖς κώδιξιν. Ἀπὸ τοῦ 1790 ἔτι ἀπαντᾷ *κουτίον* περιερχόμενον εἰς βοήθειαν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸ περίσσευμα χορηγούμενον ἐν τῷ ταμείῳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου (πρβλ. κώδ. σελ. 75, 77 κλ.).

Ὁ ναΐσκος οὗτος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, κατὰ σημείωσιν ἣν ἀπήντησα ἐν τῇ 76 σελίδι τοῦ ὑπὸ μελέτην κώδικος, *ἠγοράσθη* παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ναοῦ κατὰ τὸ 1803 ἀντὶ τριάκοντα χιλιάδων γροσίων, χορηγηθέντων καὶ τῶν διὰ τὴν ἀγορὰν αὐτῆς ἀπαιτηθέντων κυβερνητικῶν ἐξόδων, ἅτινα ἀνήρχοντο εἰς τὸ ποσὸν τῶν 3282 γροσίων καὶ 75 ἄσπρων. Ἐκ τούτων ἐδόθησαν κατὰ προσταγὴν τοῦ *μεϊμὰρ ἀγᾶ* καὶ τοῦ *μπὰς κιατίπη* (ἀρχιγραμματέως) τοῦ *χαρεμέϊν* 523 γρ., καὶ 1580 γρόσια «διὰ τὸ σενέτι τοῦ βακουφίου εἰς τὸ νὰ γραφῇ εἰς τὸ *μιλλέτι φουκαρεσινέ* (=εἰς τὸ πτωχὸν ἔθνος), ὅπου νὰ μὴ συμβαίνουν τοῦ λοιποῦ ἰντικάλια καὶ φεραγάτια κατὰ καιρούς». Ἐν σελ. 78 τοῦ κώδικος ἀναγέγραπται καὶ τόδε: «Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐγράφη ἐπάνω εἰς τὸ μιλλέτι, διωρίσθη παρὰ τοῦ βακουφίου, καθὰ περιέχεται ἐν τῷ δοθέντι ἡμῖν σενετίῳ τοῦ χαρεμέϊν, νὰ δίδωνται κατ' ἔτος λόγῳ ἰδ-

ζαρὲ εἰς τὸ βάκφι ἀνὰ 21 γρ. διὰ τοῦ κατὰ καιρὸν ἐπιτρόπου, λογιζομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς κθ' τοῦ σεββὰλ τοῦ ,ασιη' ὀθωμανικοῦ ἔτους, καθ' ἥν ἐστι γεγραμμένον τὸ σενέτι, λαμβανομένου ἰδζαρὲ τεσκερεσί».

Πρὸς πλείονα καὶ δὴ μονιμωτέραν τῶν πραγμάτων ἀποκατάστασιν, κατὰ τὸ 1804 ἐπὶ πατριαρχίας Καλλινίκου τοῦ ἀπὸ Νικαίας, ἐγένετο σιγίλλιον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν «*περὶ τῆς προσκτήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου*». Ἐδαπανήθησαν δὲ πρὸς ἔκδοσιν τοῦ σιγιλλίου, καὶ διὰ τὴν ἐν τῷ κώδικι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καταγραφὴν αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τῇ 78 σελίδι τοῦ ἐν ὄψει μου κώδικος ἐξάγεται, καὶ διὰ τὴν μεμβράνην, γρόσια τὸ ὅλον ἓξ πρὸς τοῖς εἴκοσι. Ἔκτοτε δὲ δύναταί τις ἰδεῖν ἐν ταῖς πατριαρχικαῖς ἀποδείξεσι περὶ ἀναγνωρίσεως νέων ἐπιτροπῶν ἐπί τε τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μετέπειτα, ὅτι γράφεται «τῆς τοῦ ἁγίου Δημ. καὶ τῆς συνηνωμένης αὐτῇ ἐκκλησίας τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου», ὡς καὶ ἐν ταῖς περὶ θεωρίας τῶν λογαριασμῶν.

Τὸ σιγίλλιον τοῦτο ἀντιγράψας ἄλλοτε ἐκ πατριαρχικῶν κωδίκων ἐντολῇ τοῦ πρῴην ἡγεμόνος τῆς Σάμου Κωστάκη βέη Φωτιάδου, ἐπὶ τῆς τοποτηρητείας τῆς Α. Σ. τοῦ ἁγίου Ἐφέσου κυρίου Ἀγαθαγγέλου, καταχωρίζω ὧδε πρὸς τρανὴν καὶ ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν τῆς μονίμου καὶ διηνεκοῦς σχέσεως τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ παρεκκλησίου καὶ τῶν δικαίων τῆς ἐνορίας τοῦ Κουρούτσεσμε ἐπὶ τοῦ ναΐσκου τούτου.

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑπέρ τι ἄλλο τὰ δίκαια τῶν ἁπανταχοῦ ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἱερῶν σκηνωμάτων διαρρήδην φαίνεσθαι καὶ γνωρίζεσθαι κατὰ πάντα καιρόν, καὶ τοῖς πᾶσι καταφανῆ γίγνεσθαι μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσι βεβαίαις καὶ ἀσφαλέσιν, ἐκκλησιαστικοῖς δηλονότι καὶ βασιλικοῖς, καὶ μηδένα λανθάνειν τὴν περὶ τούτων ἠκριβωμένην κατάστασιν, ὅπως μὴ τῇ ἀγνοίᾳ καὶ ἀσαφείᾳ λήθης συγχωθέντα βυθοῖς τῇ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου φορᾷ, εἰς ἀλλοιοτέραν τινὰ μεταπέσωσι κατάστασιν, καὶ τὸ εἶναι αὐτῶν ἀποβάλωσι. Ταύτῃ τοι οὐ μόνον δέον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον κατασφαλίζεσθαι καὶ καταχωρεῖσθαι πάντα καιρὸν τυγχάνουσι τὰ γράμματα.

Διὸ δὴ καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία προνοοῦσα τῆς εὐσταθείας καὶ διαμονῆς καὶ τῶν κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε ἱερῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, καὶ τῆς ἑνωθείσης αὐτῇ ἑτέρας τοῦ ἁγίου Ἰωάνου, προσφέρει καὶ ἀναγκαίως ἐκδίδωσι τὸ παρὸν ἀποδεικτικὸν σιγγιλλιῶδες αὐτῆς ἐν μεμβράναις γράμμα, ἐκτιθεμένη ὡδέ πως τὰ αἴτια καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀχωρίστου ἑνώσεως αὐτῆς. Καὶ γὰρ ἐξ ὑψηλῆς βουλῆς ἀποφανθὲν πωληθῆναι τὴν ἐν τῷ Κουρούτζεσμε κατὰ τὸν Σαρρὰφ πουρνοῦ λεγόμενον τόπον κειμένην ἐκκλησίαν τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου διὰ χρέος τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου κυρίου κυρίου Ἰωάννου Μιχαὴλ Σούτζου* βοεβόδα ἀφεύκτως ἀπαιτούμενον, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκδοθέντος καὶ μεζὰτ καΐμεσὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου δεφτερδὰρ ἐφένδη, ἐπιτάττοντος τὴν τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας πρᾶσιν ἐπὶ προσδιωρισμένῃ τιμῇ γροσίων τριάκοντα χιλιάδων, καὶ ἑπομένως μεταπεμφθέντων ἐν μέρει τῶν ἐνταῦθα Ἁγιοταφιτῶν καὶ Σιναϊτῶν, καὶ Ἁγιοριτῶν καὶ λοιπῶν μοναστηριακῶν πατέρων, πολλαχῶς τε καὶ πολυειδῶς προτραπέντων εἰς τὴν ταύτης ἀγοράν, καὶ ἁπάντων ἀπανηναμένων διὰ τὸ ὀλιγοπρόσοδον τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας, μήτε ἐνορίαν ἐχούσης, μήτε ἐξικανούντων τῶν ἐτησίων αὐτῆς ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων, μηδὲ πρὸς ἔκτισιν κἂν τῶν ἡμίσεων ἐτησίων τόκων τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν αὐτῆς, καὶ εἰς τὰ συνήθη ἔξοδα ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις σενετίοις δοθησομένων ἄσπρων, τῆς δὲ προσταγῆς ἀμεταθέτου οὔσης διὰ τὴν ταύτης ἀπεμπόλησιν, ἄλλως τε ἵνα μὴ περιπέσῃ ἡ ῥηθεῖσα ἐκκλησία εἰς χεῖρας ἀλλογενῶν, σκέψεως πολλῆς περὶ τούτου γενομένης τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὑποκειμένων, ἔγνωσται γνώμῃ κοινῇ ὠνηθῆναι τὴν ῥηθεῖσαν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, καίτοι εἰσέτι ὑπ' ἐνοχὴν ἱκανοῦ χρέους διατελούσης ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγων χρόνων ἐκ βάθρων ἀνεγέρσεως αὐτῆς, καὶ προσηλωθῆναι αὐτῇ ὡς ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς κειμένη. Καὶ δὴ καταβληθέντων τῶν εἰρημένων τριάκοντα χιλιάδων γροσίων ὑπὸ τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἀναδεξαμένης καὶ τοῦτο τὸ βάρος, ἑπομένως πληρωθέντος καὶ τοῦ συνήθους *δελαλιγιέ*, ἐξεδόθη ὁ ὑψηλὸς βασιλικὸς *μουλκναμὲς* δηλωτικὸς τῆς τελείας ἀπεμπολήσεως τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας πρὸς τὸ γένος ἡμῶν μετὰ τῆς ἐν τῷ ῥηθέντι μουλκναμὲ διαλαμβανομένης

* Μέτιθι τὰ ἐν *Κωνσταντινουπόλει* Σκαρλάτου Βυζαντίου τ. Β', σ. 114 σεσημειωμένα περὶ Σούτσων.

περιοχῆς, ὁροθετηθείσης ἐξ ὑψηλῆς προσταγῆς ὑπό τε τοῦ ἐνδοξοτάτου μεϊμαραγᾶ καὶ τοῦ τιμιωτάτου *μπὰς κιατίπι τοῦ χαρεμέϊν*, καθ' ὃν *μουλκναμὲν* ἐγένετο καὶ τὸ τοῦ βακουφίου σενέτον, ὧν τὰ ἔξοδα μετὰ τοῦ εἰρημένου *δελαλιγιὲ* συμποσωθέντα εἰς γρόσια 3282, καταβληθέντα καὶ ταῦτα ὑπὸ τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὥστε συμποσωθῆναι τὰ πάντα, τά τε τῆς ἀγορᾶς δηλαδὴ καὶ τὰ τῶν γεγονότων ἐξόδων εἰς γρ. 33,282, ἐγένετο ἡ ῥηθεῖσα ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἴδιον κτῆμα τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, παρ' αὐτῆς δεσποζομένη καὶ ἐξουσιαζομένη καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ναζίριδων διοικουμένη. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ἡ ῥηθεῖσα ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἡ κειμένη ἐν τῷ Κουρούτσεσμε κατὰ τὸν Σαρρὰφ μπουρνοῦ λεγόμενον τόπον, μετὰ τῆς ἐν τῷ βασιλικῷ μουλκναμὲ καὶ ἐν τῷ σενετίῳ τοῦ βακουφίου διαλαμβανομένης περιοχῆς αὐτῆς, ὑπάρχῃ καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται εἰς ἅπαντα τὸν ἑξῆς χρόνον ἴδιον κτῆμα τῆς ῥηθείσης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπατον, ὡς ἀγορασάσης αὐτὴν καὶ καταβαλούσης τὴν εἰρημένην ποσότητα τῶν 33 καὶ 282 γροσίων, καὶ μηδενὸς ἑτέρου ἐκ τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν πληρώματος ἱερωμένου ἢ λαϊκοῦ προσώπου καταβαλόντος ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μηδὲ ὀβολόν, καθὰ σαφῶς ἀνωτέρω διείληπται, διοικουμένη καὶ διεξαγομένη παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν τῆς αὐτῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου εὐγενεστάτων ἀρχόντων ναζίριδων ὡς ἂν μᾶλλον συμφέρον δόξῃ αὐτοῖς, μηδενὸς τολμῶντος ἐνοχλῆσαί ποτε καὶ διασεῖσαι ἐπὶ μηδεμιᾷ αἰτίᾳ καὶ προφάσει τὴν ἐν αὐτῇ τελείαν δεσποτείαν τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, μηδὲ λόγῳ ἐμβατοικίου πολὺ ἢ ὀλίγον ἐξ αὐτῆς ἀπαιτήσας, ἀλλ' οἱ κατὰ καιροὺς ναζίριδες τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἔχωσι πᾶσαν ἄδειαν ἀποκαθιστᾷν ἱερουργοῦντας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, κατὰ τὴν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν ἐν αὐτῇ τάξιν καὶ συνήθειαν, ἐπικυρωθεῖσαν πάλιν ἐκκλησιαστικῶς, ὥσπερ καὶ ἤδη· οἱ δ' ἀποκαθιστάμενοι ἱερεῖς κατ' ἐκλογὴν τῶν ναζίριδων καὶ συναίνεσιν ὀφείλωσι λαμβάνειν καὶ τὴν κανονικὴν ἄδειαν τοῦ κατὰ καιρὸν πατριάρχου ἐπὶ τῷ ποιεῖν νομίμως τὰ ἱερατικὰ ὑπουργήματα, καὶ διατηρεῖσθαι ἀμετατρέπτως τοὺς ἱεροὺς ἀποστολικοὺς κανόνας καὶ τοὺς ἐκκλησιαστι-

κοὺς ὅρους καὶ θεσμοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων, οὐ μέντοι λόγῳ ἐξουσίας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ ὅτι αὐτή ἐστιν ἴδιον κτῆμα τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἀλλὰ χάριν τοῦ εὐτάκτου καὶ νομίμου τῆς ἱεροπραξίας, καὶ μνημονεύειν κανονικῶς τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος, ὡς νενόμισται. Ταῦτα τοίνυν ἀποδεικνύεται ἀριδήλως καὶ ἀπεφάνθη συνοδικῶς καὶ κεκύρωται ἐκκλησιαστικῶς ἵνα διαμένωσιν εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα ἀμετάτρεπτά τε καὶ ἀμεταποίητα, καὶ ἔχωσι τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἀεί, τὴν ἀσφάλειάν τε μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἔνδειξιν. Διὸ ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν ἀποδεικτικὸν καὶ ἐπικυρωτικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, καταστρωθὲν κἀν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐδόθη τῇ ῥηθείσῃ κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε κειμένῃ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αωδʹ, κατὰ μῆνα ἀπρίλιον, ἐπινεμήσεως ἑβδόμης.

† **Καλλίνικος** ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

† Ἐφέσου *Διονύσιος*. † Ἡρακλείας *Μελέτιος*. † Κυζίκου *Ἰωακείμ*. † Νικομηδείας *Ἀθανάσιος*. † Χαλκηδόνος *Ἱερεμίας*. † Δέρκων *Γρηγόριος*. † Προύσης *Ἄνθιμος*. † Λαρίσσης *Ῥαφαήλ*. † Ἀγκύρας *Ἰωαννίκιος*. † Νέων Πατρῶν *Πολύκαρπος*. † Προϊλάβου *Παρθένιος*.

Ὡς ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου δὶς μετὰ τὸ 1798 ἀνεκαινίσθη καὶ ἐπεσκευάσθη, τὸ μὲν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1832 ἐπιστασίᾳ τοῦ ἄρχοντος Μεγάλου Λογοθέτου Νικολάου Ἀριστάρχου, πατρὸς εὐκλεοῦς τοῦ νῦν πατρῴζοντος υἱοῦ, καὶ τῶν κυρίων Ἰωάννου Μεγαλιοῦ καὶ Ἰουσουφάκη δαπανηθέντων 31,247 γροσίων, τὸ δὲ κατὰ τὸ 1875, οὕτω καὶ τὸ παράρτημα αὐτοῦ ὁ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ναὸς δὶς μέχρι τοῦδε ἐπεσκευάσθη. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου Ϛʹ, κατοίκου τοῦ προαστείου, κατὰ τὸ 1836 ἐμεγεθύνθη καὶ ἐπεσκευάσθη σεσαθρωμένον ὄν, ἀνακουφισθὲν τῶν ἀπείρων καὶ ὑπερόγκων χρεῶν αὐτοῦ ταῖς συνδρομαῖς τῶν χριστιανῶν καὶ μεγατίμων ὁμογενῶν, πρώτου δόντος τὸ παράδειγμα τοῦ παναγιωτάτου, συνεινεγκόντος δισχίλια γρόσια· καὶ γὰρ ὁ τότε παναγιώτατος, ὁ κῶδιξ ἀναφέρει, ἐξέδοτο πατριαρχικὸν κατάστιχον πρὸς εἴσπραξιν εἰσφορῶν, ὧν τὸν κατάλογον εὑρίσκω σὺν τῷ καταστίχῳ κεκυρωμένον τῇ πατριαρχικῇ ὑπογραφῇ.

Τὸ ἔγγραφον ἔχει οὕτω:

«Καὶ πάντοτε μὲν καὶ πανταχοῦ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης θεοπαράδοτον ἔργον ἐνεργούμενον ὑπάρχει θεάρεστον καὶ ψυχωφελές, ἀλλ' ὅταν εἰς ἀνέγερσιν θείων ναῶν καὶ ἱερῶν ἐκκλησιῶν ἐπιδείκνυται, κατορθοῖ μείζονα τὴν ἀντιμισθίαν ἀναμφιβόλως· ἐν αὐτοῖς γὰρ δοξολογεῖται ἀεννάως τὸ ὑπερύμνητον τοῦ Ὑψίστου ὄνομα, καὶ εὐχαί, καὶ δεήσεις ἐκτενεῖς ἀναφέρονται ὑπὲρ τῶν βοηθούντων καὶ συντρεχόντων θεοφιλῶν κτιτόρων, καὶ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἀγαπώντων. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ἡ κατὰ τὸν Κουρούτσεσμεν ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ὑπὸ τῆς παλαιότητος σαθρωθεῖσα καὶ ἐπικίνδυνος καταστᾶσα, ἐφάνη χρῄζουσα ἀναγκαίως ἐπισκευῆς καὶ ἀνοικοδομῆς, ἐγένετο πρὸς τοῦτο εὐμενὴς ἐπίνευσις δι' ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ, καὶ ἀνῳκοδομήθη ὁ θεῖος ναὸς μετὰ τῆς ἀναλόγου καλλονῆς καὶ λαμπρότητος, τῇ μετὰ ζήλου προστασίᾳ ἀνδρῶν θεοφιλῶν. Ἀλλ' ἐπειδή, μηδενὸς προϋπάρχοντος πόρου, ὑπέκυψεν εἰς χρέος βαρύ, ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν καὶ κατάστασιν τῶν συνενοριτῶν, διά τοι τοῦτο, προνοίᾳ ἐκκλησιαστικῇ, ἐξεδόθη τὸ παρὸν κατάστιχον, δι' οὗ προσκαλεῖται ἕκαστος τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν . . . .[1], οἱ δὲ ἐλεήσοντες καὶ συνδραμούμενοι, κτίτορες αὐτοῦ ἀναγραφόμενοι ἀντιλάβωσι, διὰ τῶν πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου, ἀπειροπλασίους τὰς ἀντιμισθίας παρὰ Θεοῦ ἔν τε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. αωλς'.»

Τὰ ὀνόματα τῶν εἰσενεγκόντων εἶναι πάμπολλα, αἱ δὲ εἰσφοραὶ παντὸς εἴδους συμποσοῦνται εἰς 95,020 γρόσια ἐπὶ διετίαν· π. χ.

ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος (ὁ ϛ')	Γρ.	2000
ὁ πρώην οἰκουμενικὸς πατριάρχης κῦρ Κωνστάντιος	»	1000
ὁ μακαριώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων	»	500
οἱ πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς διὰ τοῦ ἁγ. Βελλᾶς	»	5050
ὁ ἐκλαμπρότατος κύριος Στέφανος Βογορίδης	»	2000
ὁ πανευγενέστατος ἄρχων Μ. Νικόλαος Ἀριστάρχης	»	6000
ὁ ἐξοχώτατος ἰατρὸς Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρίδης	»	250
ὁ εὐγενέστατος ἄρχων Ποστέλνικος κ. Ἀλέξ. Σοῦτσος	»	500
κλ. κλ.		

(Ἕπεται συνέχεια).

Β. Α. Μυστακίδης.

[1] Παραλείπω τὸ μέρος τοῦτο, καθότι εὗρον τὸ ἔγγραφον παρερριμμένον, σεσηπὸς καὶ ἐσχισμένον εἰς γκιαβγκίριον τοῦ ναοῦ.

Η ΚΑΜΠΑΝΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΜΟΥ*

Α'

Ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ταύτης σκοπιᾶς στρέφω τὸ βλέμμα πρὸς ἀνατολὰς καὶ διακρίνω ἐν τῷ ὁρίζοντι μακράν, λίαν μακράν, γωνίαν τινά, ἴσως λησμονηθεῖσαν, τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἄλλοτε εὐκλεᾶ Δυτικὴν Χερσόνησον τῆς Ἀσίας, ἣν κατέσπειράν ποτε διὰ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν οἱ Αἰολεῖς καὶ Δωριεῖς καὶ Ἴωνες, καὶ ἐφ' ἧς ἐπάτησαν οἱ πόδες τῶν Μυρίων τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀγησιλάου καὶ Ἀλεξάνδρου, τῶν Σελεύκων καὶ Ἀττάλων, τῆς Ἁγίας Ἑλένης καὶ τοῦ κλεινοῦ Ἡρακλείου· ἀνασύρων δὲ τὸ ἄκρον τοῦ ἀποκρύπτοντος αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ὑμῶν πυκνοῦ παραπετάσματος, θέλω δείξει ὑμῖν ὡς ἐν καλειδοσκοπίῳ χώρας ἑλληνικωτάτας, ἀνηκούσας προαιωνίοις δικαιώμασι τῷ Ἑλληνισμῷ, ἐν ταῖς κλιτύσι τοῦ Ταύρου καὶ Ἀργαίου, ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Κύδνου καὶ τοῦ Ἅλυος, παρὰ τὸν χρυσορρόαν Πακτωλὸν καὶ τὸν ὁμηρικὸν Σκάμανδρον.

* *
*

Πρὸ πολλοῦ ἐσίγησε τὸ σήμαντρον ἠχοῦν ἐν τῷ πανσέπτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Ὑπερτάτης Σοφίας ναῷ, καὶ ἡ Ἡμισέληνος εἶχεν ἐμπηχθῆ ἀντὶ τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ τῶν οὐρανομήκων θόλων τοῦ περικλεοῦς κτιρίου τοῦ Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, πρὸ πολλοῦ οἱ ὑπερμύριοι πολυέλαιοι εἶχον σβεσθῆ καὶ ἡ μονότονος τοῦ *μουεζίνη* ἐπίκλησις προσεκάλει εἰς λατρείαν κοινὴν τοὺς πιστούς· εἶχεν ἤδη ἐξωσθῆ ἀπὸ τῶν προπυλαίων τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἡ μαρμαρίνη καθαρτήριος λάρναξ μετὰ τῆς ἀμιμήτου ἐκείνης καρκινικῆς ἐπιγραφῆς

ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ·

πολλοὶ εἶχον διαρρεύσει εἰς τὸν βυθὸν τῆς αἰωνιότητος χρόνοι, χρόνοι πολυστένακτοι ἀφορήτου δουλείας, καθ' οὓς αἱ πρὸς λατρείαν τοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν προωρισμέναι οἰκοδομαὶ εἶχον μεταβάλει καὶ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 11 Μαρτίου 1888.

σχῆμα καὶ σκοπόν, οἱ δὲ ἄξιοι οἴκτου Χριστιανοὶ εἰςήρχοντο πρὸς τέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων εἰς ὑπογείους καὶ καθύγρους κατακόμβας καὶ εἰς ἀνήλια ἄντρα, κρύφα καὶ περιδεεῖς, ὡς τέκνα αὐτόχρημα τοῦ Σκότους. Διεκόπη ἡ λιγυρὰ ἁρμονία, ἡ κατακηλοῦσα τέως τὰ ὦτα τῶν ἀκροωμένων τὰς θείας ἀκολουθίας, οἱ δὲ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου κατέπνιγον ἐν τῷ λάρυγγι τοὺς μελῳδικοὺς αὐτῶν τόνους ὅπως μὴ ἀκουσθῶσιν ἔξωθεν ὑπὸ τῶν διερχομένων Τούρκων· ἡ καλλίφωνος τῶν ἱερέων καὶ ψαλτῶν μελῳδία ἀπέβαλε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς κάλλος καὶ παρίσταται ἤδη πρὸ ἡμῶν ῥικνὴ καὶ ἀπεσκελετωμένη, ἄνευ ἁρμονίας συγκινούσης, ἄνευ μέλους τέρποντος, τραχεῖα, μονότονος, ὀχληρά, ἀληθὴς ῥινοφωνία· τὸ ἄπλετον φῶς, τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῶν ναῶν τοῦ βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ κατ' ἀντιπαραβολὴν πρὸς τὸν γοτθικόν, τὸ περιαυγάζον τοὺς οὐρανοειδεῖς θόλους τῶν λαμπρῶν ναῶν, ἐξέλιπεν αἴφνης, καὶ τὴν ἔναγχος ἱλαρότητα διεδέξατο ἄπελπις μελαγχολία, κινοῦσα τὸν οἶκτον καὶ τὸν ἔλεον· ἀντὶ τῶν μυριοστόμων λύχνων, διψαλέαι τινὲς θρυαλλίδες κανδηλῶν καὶ ἰσχνά τινα κηρία ἀγωνίζονται νὰ διασκορπίσωσιν ἀμυδρὸν φῶς δίκην πυγολαμπίδων περὶ τοὺς ἐκκλησιαζομένους, ἥκιστα κατάλληλον ὅπως ἀνυψώσῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ προςευχομένου εἰς τοὺς θείους κόσμους τοῦ ἰδανικοῦ καλοῦ, τοῦ τελείου ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀπροςπελάστου ἀγαθοῦ, ἵνα ἐκεῖθεν, ὡς ὁ Ἀνταῖος ἐκ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Γῆς, ἀντλήσῃ δυνάμεις, καὶ δυνηθῇ νὰ ἀντεπεξέλθῃ νικηφόρως κατὰ τῶν ποικίλων καὶ φοβερῶν τοῦ βίου ἀγώνων. Τὸ περὶ αὐτὸν σκότος περιβάλλει καὶ τὴν ἤδη ἐζοφωμένην αὐτοῦ ψυχήν, ἧς τὸ βλέμμα μάτην ἀγωνίζεται νὰ διεισδύσῃ καὶ διακρίνῃ καὶ ταρπῇ εἰς τὸ οὐράνιον ἐκεῖνο κάλλος τοῦ ἀγνώστου κόσμου, καὶ ἐξέρχεται ὁ Χριστιανὸς τοῦ ναοῦ μηδὲν νέον ἐφόδιον ἐξ αὐτοῦ πορισθείς.

* *
*

Μάτην τὸ βλέμμα τοῦ παρατηρητοῦ ἀναζητεῖ τὰ παιδία, ἅτινα, ἀφελῆ καὶ πλήρη ἀθώας ἀγαλλιάσεως, μετ' ἀρρήτου εὐφροσύνης ἔσπευδον, ἁμιλλώμενα, νὰ ἁρπάσωσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἀλλήλων τὰ ἱερὰ βιβλία πρὸς μεγαλόφωνον ἀνάγνωσιν τῶν τροπαρίων, τῶν προφητειῶν ἢ τοῦ Ἀποστόλου. Δὲν ἀκούεται πλέον ἡ γλυκεῖα καὶ ἀργυρόηχος φωνὴ τῶν φιλομόλπων ἐκείνων ἀοιδῶν· ἀνεπιστρεπτεὶ ᾤχοντο ἀντιπαρελθόντες οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι, ἀντ' αὐτῶν δ' ἀντηχεῖ ἡ βαρεῖα καὶ κερχνώδης καὶ μόλις ἀκουομένη παρήλικος ἢ νωδοῦ τινος φωνή. Τί ζητεῖ περιαλγοῦν τὸ βλέμμα; Τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πολύτιμα

τῆς ἐκκλησίας σκεύη ἡρπάγησαν ἢ ἀπημπολήθησαν ἢ ἐκρύβησαν ἐν μέρεσιν ἀγνώστοις. Οἱ κρύψαντες τὰ κειμήλια ἐκεῖνα εὐκλεῶν χρόνων ἐκοιμήθησαν πρὸ πολλοῦ τὸν αἰώνιον ὕπνον, καὶ οὐδεὶς οὐδὲν γινώσκει περὶ τῶν ἐν τοῖς κόλποις τῆς μητρὸς Γῆς κεκρυμμένων ἐκείνων θησαυρῶν. Τὰ βαρύτιμα εὐαγγέλια, αἱ χρυσοκέντητοι στολαὶ τῶν ἱερέων, τῶν διακόνων καὶ τῶν ἀναγνωστῶν ἐκρύβησαν ἐν *νεκρῶν κευθμῶσιν*· αἱ ἀδαμαντοκόλλητοι καὶ καλλιτεχνικαὶ εἰκόνες, αἱ κινοῦσαι εἰς θαυμασμὸν σύμπασαν τὴν Χριστιανωσύνην καὶ ἕλκουσαι πρὸς ἑαυτὰς τὸ σέβας καὶ τοῦ δυσπιστοτέρου τῶν ἀνθρώπων, παρεχώρησαν τὰς ἑαυτῶν θέσεις εἰς πενιχρὰς σανίδας, φερούσας κακῶς γεγραμμένην τὴν μορφὴν τοῦ Θεανθρώπου, τῆς Θεοτόκου ἢ τῶν Ἁγίων, ὅπως μὴ κεντήσωσιν ὀρέξεις αἰσχροκερδεῖς.

Αἱ ψηφιδωταὶ τοιχογραφίαι, ἀληθῆ βυζαντιακὰ καλλιτεχνικὰ ἀριστουργήματα, ὑφ' ἃς μεθ' ὑπερηφανείας θὰ ἐχάρασσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ Ἀπελλῆς ἢ ὁ Παρράσιος ἢ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἐκαλύφθησαν ὡς παλίμψηστα ὑπὸ παχέος κονιάματος, ἐφ' οὗ ἐγράφησαν χονδροειδῶς — ἴσως ἐκουσίως — ἀποτυπώματα εἰκόνων, αἵτινες παρίστων τὴν Δευτέραν Παρουσίαν, τὴν Ἀνάβλεψιν τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἢ τὸ Μαρτύριόν τινος τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας γεραιρομένων Ἁγίων. Τὰ ἐπίχρυσα *τέμπλα*, διὰ τοῦ ὀβολοῦ καὶ μόνου ἀνδρῶν εὐσεβῶν κοσμηθέντα πολυτελέστατα, ἐβάφησαν καταμέλανα, οἱονεὶ πενθοῦντα τὴν ἀποπτᾶσαν τῶν χριστιανῶν τοῦ Βυζαντίου βασιλέων εὔκλειαν. Αἱ Ἅγιαι Τράπεζαι, αἱ δι' ἁδρῶν δαπανῶν ἀνεγερθεῖσαι, ἀντὶ πολυτελῶν καλυμμάτων, ἀξίων τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων, ἐκαλύφθησαν ἤδη ὑπὸ πενιχρῶν ὀθονῶν, δίκην σαβάνων, καὶ ἁπλοῖ ξύλινοι Σταυροὶ ἀντικατέστησαν τοὺς μέχρι τότε πολυτίμους καὶ ἀδαμαντοκολλήτους Ἐσταυρωμένους.

* *
*

Τὴν ἀξίαν θρήνου τύχην τῶν ἱερῶν οἰκοδομῶν καὶ τελετῶν διεδέξατο μετ' οὐ πολὺ ἡ ἔτι μᾶλλον ἀπηνὴς μοῖρα τῆς γλώσσης. Ἐκεῖ, ἔνθα πρὸ ὀλίγου ἔτι ἠκούετο γενικῶς ἡ γλυκεῖα τῆς Ἀττικῆς Μελίσσης φωνή, ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ἀπὸ σκηνῆς διδασκόμενα τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς Τριάδος τῶν Τραγικῶν καὶ αἱ ἀμίμητοι Ἀριστοφάνειοι κωμῳδίαι ἐνοοῦντο ἀκόπως ὑπὸ τῶν πολλῶν, ὑπὸ τὸν θαυμάσιον τῆς Ἰωνίας οὐρανόν, ὅπου μετ' ἀγάπης ὁ ἐξ Ἀττικῆς Ἴων ἐδεξιοῦτο τὸν ἀδελφὸν Ἴωνα καὶ συνενοεῖτο διὰ τῆς ἰδίας διαλέκτου, νῦν, ποῦ καί που κατὰ μεγάλα, μέγιστα, διαστήματα μόνον ἀπαν-

τῶσιν ἐρείπιά τινα οἰκτρὰ τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ἐποχῆς· τὴν δὲ γλῶσσαν τῶν θεῶν, ὡς ἀποκαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν πάντες οἱ τὸ ἀληθὲς καλὸν φιλοῦντες σοφοί, ἀντικατέστησε τραχεῖα γλῶσσα, μήπω μάλιστα ἐκκαθαρθεῖσα ἀπὸ τῆς πρωτογενοῦς αὐτῆς καταστάσεως, διότι ἐπέπρωτο καὶ ταύτην Ἕλληνες τουρκομαθεῖς, ὡς οἱ Ἀργυρόπουλοι, Ἰακωβάκαι, οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς καὶ φαναριῶται ἄρχοντες, καὶ σήμερον δ' ἔτι οἱ Καραθεοδωρῆ καὶ Ἀδοσίδαι καὶ Καρολίδαι καὶ Σουλλίδαι νὰ περικοσμήσωσι καὶ παρουσιάσωσι πρὸ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου εὐπρόσωπον, καλλιεπῆ καὶ ὡραίαν, μετοχετεύσαντες εἰς αὐτὴν τὰ ἀληθῶς διαυγῆ ῥεῖθρα τῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς καλλιλογίας καὶ μούσης.

Κατ' ἐκεῖνο ὅμως τοῦ χρόνου ἡ τουρκικὴ γλῶσσα ἦτο βάρβαρος καὶ τραχεῖα, ὡς καὶ μέχρι τοῦ νῦν λαλεῖται ὑπὸ τῶν *Καστάμπολη-δων* καὶ πολλῶν Τούρκων ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Τότε δέ, ἀντικαταστήσασα τὴν ἑλληνικήν, παρεῖχε φρικώδη ἀντίθεσιν, ὁμοιάζουσα ἀηδῆ κόρακος κρωγμόν, διαδεξάμενον γλυκυμόλπου ἀηδόνος τὸν ἐρωτικὸν στόνον.

* *
*

Αἱ περὶ γλώσσης παραδόσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας, κυρίαι καὶ κύριοι, εἶναι φρικταί. Οἱ κατακτηταί, συντρίψαντες τὴν σπάθην τῶν ἡττημένων, ἤδη πρὸ παντὸς ἐφοβοῦντο—ἴσως οὐχὶ ἀδίκως—τὴν γλῶσσαν, θεωροῦντες αὐτὴν ὀξυτέραν, καὶ οἱονεὶ ἀκόνην, ἐφ' ἧς καὶ δι' ἧς θὰ ὠξύνετο ἴσως καὶ αὖθις τὸ τυραννοκτόνον φάσγανον τῶν νέων Θρασυβούλων· ὅθεν, ζητοῦντες νὰ σβέσωσι πάντα σπινθῆρα, ὑπὸ τὴν αἰθάλην ἴσως βόσκοντα, ἔκριναν καλὸν τὴν γλῶσσαν νὰ ἐξοντώσωσιν. Καὶ δὴ παρεδόθη καὶ παραδίδοται ἡμῖν τοῖς Μικρασιάταις ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἅμα ἐγκατασταθέντες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, πρῶτον μέλημα αὐτῶν ἔσχον μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν ἐπιβαλλουσῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἵνα— voe victis! — ἀποκόψωσι τὴν γλῶσσαν παντὸς τὴν ἑλληνίδα φωνὴν φθεγγομένου· ἠναγκάσθησαν δὲ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, εἰς τὴν στυγνὴν αὐτῶν μοῖραν ὑπείκοντες, νὰ ἀποβάλωσι μὲν παντελῶς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, ἀντ' αὐτῆς δὲ νὰ λαλῶσι τὴν τῶν κατακτητῶν. Μόνη ἡ μήτηρ Ἐκκλησία, εὐγνωμοσύνης φόρον ἀποτίνουσα, εἰ καὶ ἐν ὑπογείοις σπηλαίοις τοῦ λοιποῦ διαιτωμένη, ὡς καλὴ καὶ φιλόστοργος ἀδελφὴ περιεπτύξατο ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, παρέχουσα αὐτῇ ἄσυλον ἀσφαλὲς ἐν ἡμέραις δειναῖς. Ἐν μόνῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Μικρασιάτης

ἠκροᾶτο φθόγγων ἑλληνικῶν, καὶ συγκεκινημένος ἀνεφώνει τὸ τοῦ Φιλοκτήτου

Ὦ φίλτατον φώνημα! (στίχ. 234).

Μόνον δὲ καταφύγιον τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἔχων κατὰ τὸ μακρὸν ἐκεῖνο *δούλειον ἦμαρ*, ἐπεζήτει ὅσον τὸ δυνατὸν ἐν αὐτῷ νὰ παρατείνῃ τὴν διαμονήν του, ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ ἔτι πλείους πολλάκις ὥρας. Εἰ καὶ λέξιν δὲν ἐνόει ἐκ τῶν ἐπὶ πολλὰς ὥρας εἰς ἀκρόασιν αὐτοῦ ἀναγινωσκομένων, ἐν τούτοις ἐθεώρει ἀνάγκην, ἐπιβαλλομένην αὐτῷ ὑπὸ μυστηριώδους καὶ ἀκατανικήτου δυνάμεως, νὰ ἐγκαθηλώσῃ ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς τοῦ ναοῦ γῆς τοὺς πόδας καὶ νὰ ψιθυρίζῃ ἐν συντριβῇ, συγκεντρῶν τὴν δέησιν τοῦ Ἔθνους ὅλου ἐν ἑαυτῷ, «Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου!» Ἀσυνειδήτως δὲ γινώσκει ἀπὸ στήθους τὸν *Ἑξάψαλμον*, τὸν *Ἀπόστολον*, τὴν *Θείαν Μετάληψιν* καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ψαλλομένων τροπαρίων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μετὰ τῶν ἤχων καὶ τοῦ μέλους αὐτῶν. Τὸ φιλόθρησκον τοῦ Μικρασιάτου καθίσταται παροιμιῶδες, οὐδέποτε δὲ ἀδιαφόρως ἀκούει τὸ ξύλινον σήμαντρον, καλοῦν αὐτόν, μόλις ἐξελθόντα τῆς λειτουργίας, εἰς τὸν ἑσπερινόν. Σπεύδει εἰς τὸν ναόν, ὡς ῥίπτεται ὁ ναυαγὸς εἰς τὴν σωτήριον λέμβον.

Πολλοί, φιλικώτερον τοῖς Τούρκοις διακείμενοι, ἢ φοβούμενοι νὰ ὁμολογήσωσι τὸ ἀπαίσιον γεγονός, ἢ καὶ ἀποφεύγοντες νὰ ὑπεκκαύσωσι φρονήματα καὶ αἰσθήματα ἐθνικά, παριστῶσιν ὡς ἐπινόημα τῆς φαντασίας τῶν Ἑλλήνων τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποκοπὴν τῶν γλωσσῶν· καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἱστορικώτερον δῆθεν ἐξετάζοντες τὴν παντελῆ σχεδὸν ἔλλειψιν τῆς μητρικῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας φωνῆς, ἀποδίδουσι τὴν πρᾶξιν τοῖς Πέρσαις, οἵτινες, λέγουσι, κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπιδραμόντες τὴν ἐν λόγῳ χερσόνησον, σὺν ἄλλοις πολλοῖς κακοῖς, ἐξετέλεσαν καὶ τὸ φρικτὸν τοῦτο ἔργον. Ἀλλ' οἱ ταῦτα διατεινόμενοι λησμονοῦσιν ἐντελῶς πρῶτον μὲν ὅτι ἐπὶ Κύρου τοῦ Μεγάλου ἡ Μ. Ἀσία οὔπω ἦν ἑλληνόφωνος, ἔπειτα δὲ ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ Βυζαντίνων οἱ Πέρσαι ἐπ' ὀλίγον μόνον διέμειναν ἐν αὐτῇ, ἐξωσθέντες τέλεον ἐπὶ Ἡρακλείου· αἱ δ' ἀποικίαι, ἃς ἡ κυρίως Ἑλλὰς κατὰ μεγάλας δόσεις ἀπέστειλεν εἰς τὰς ἀνατολικῶς καὶ βορειανατολικῶς αὐτῆς κειμένας χώρας κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, περιωρίσθησαν εἰς τὰς νήσους, τὰς ἐγγὺς τῆς χερσονήσου, ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸ Ἰκάριον καὶ τὸ Καρπάθιον πέλαγος καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δὲν εἶχον δὲ ἀκόμη προχωρήσει εἰς τὰ ἐνδότερα,

ἅτινα κατῳκοῦντο ὑπὸ πολλῶν βαρβάρων φύλων, ἐξηπλωμένων καθ' ἅπασαν τὴν χώραν.

Μόνον οἱ μετὰ Κύρου τοῦ Νεωτέρου συναναβάντες ὑπὸ τὸν Κλέαρχον Μύριοι, ὁ Ἀγησίλαος, Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας καὶ πρὸ πάντων οἱ Διάδοχοι αὐτοῦ, κατακτήσαντες καὶ τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ ἀπεράντου περσικοῦ κράτους, ἐξηλλήνισαν αὐτὸ καὶ κατώρθωσαν, ὥστε ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου, εἰς αὐτὰ τὰ Τιγρανόκερτα, νὰ διδάσκωνται τὰ ἀρχαῖα δράματα τῶν κλασικῶν χρόνων, καὶ μετὰ πολλοὺς αἰῶνας νὰ εὕρῃ ὁ χρυσορρήμων Δημοσθένης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ λαὸν κατανοοῦντα αὐτὸν ὅτε ἐξεφώνει τοὺς ἀθανάτους καὶ καλλιεπεῖς ἐκείνους αὐτοῦ λόγους. Οἱ δὲ Σταυροφόροι, οἱ διὰ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Παλαιστίνην περαιωθέντες, πολὺ ὀλίγον ἢ οὐδόλως κατώρθωσαν νὰ ἐκφραγκίσωσι τοὺς Ἕλληνας, διότι οὐδαμοῦ σχεδὸν εὕρηνται ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτῶν. Οἱ δὲ ῥωμαῖοι καὶ ἕλληνες μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορες ἐννοεῖται ὅτι οὐδὲν συμφέρον εἶχον ὅπως ἀποξενωθῶσιν ἀνθρώπους, ὧν τὰ στήθη ἦσαν προπύργια καὶ προασπίσματα κατὰ τῶν ἐκ τῆς Κεντρῴας Ἀσίας βαρβάρων, προκινδυνεύοντα ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης αὐτῶν.

Τούτων οὕτω σαφῶς κειμένων, τίς ἦν ὁ κατακτητής, ὅστις ἄμεσον εἶχε συμφέρον νὰ λησμονήσωσι τὴν ἔνδοξον αὐτῶν καταγωγὴν οἱ Ἕλληνες, ἀποβαλόντες τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, ἢ οἱ Τοῦρκοι; Ἀλλ' ὁ Ἕλλην, εἰ καὶ ἠναγκασμένος νὰ ἀπαρνηθῇ τέλεον τὰ πάτρια, προσεπάθησεν ἐν τούτοις, καὶ κατώρθωσε, νὰ διατηρήσῃ αὐτὰ πανταχοῦ, ἔνθα ἦν τοῦτο δυνατόν· τούτου δ' ἕνεκα, ἐν ᾧ ἐν οὐδεμιᾷ *πόλει* τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας — πλὴν τῆς Σμύρνης καὶ τῆς μικρᾶς Συνασοῦ — ἀπαντᾷ χριστιανικὴ κοινότης *ἑλληνόφωνος*, δὲν εἶναι ὅμως καὶ λίαν σπάνια τὰ ἀσήμαντα χωρία — ὀάσεις ἐν Σαχάρᾳ, ἀληθῶς —, ἐν οἷς περιεσώθησαν πολλὰ ἔθιμα καὶ ἤθη καὶ λείψανα τῆς γλώσσης, εἴτε ἕνεκα τοῦ δυσπροσίτου αὐτῶν, ὡς τὸ Φάρασα παρὰ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, εἴτε διὰ τὸ εὐτελὲς τῶν προσόδων, ὡς τὰ περὶ τὴν Νίγδην χωρία, τὸ Φερτέκιον, ἡ πατρίς μου Ἀραβάνιον, τὸ Κούρδονος, ἡ Δελμεσσός, τὸ Μισθί, ἡ Ἀνακοῦ, τὰ περὶ τὸν Πόντον πολίχνια καὶ αἱ κῶμαι κτλ.

Ὅπως δὲ ὁ ἔνδοξος Γάλλος Κυβιέρος ἐξ ὀλίγων ὀδόντων ἢ ἐξ ὀλίγων ὀστῶν σκελετοῦ τινος κατώρθου νὰ ἐννοῇ εἰς τίνα συνομοταξίαν καὶ ἐποχὴν ἀνῆκε ζῷόν τι προκατακλυσμιαῖον, καὶ ἀλανθάστως ἐξῆγε τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ, συμπεράσματα μὴ ἐπιδεχόμενα ἀντίρρησιν, οὕτω καὶ ὁ γλωσσολόγος ἢ καὶ ἁπλῶς φιλόλο-

γος, ἐκ τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διεσπαρμένων λειψάνων τῆς γλώσσης, δύναται νὰ ποριsθῇ ἀσφαλῆ συμπεράσματα, πολυειδῶς τῇ ἀρχαιολογίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ λυσιτελοῦντα. Διότι ἡ σημερινὴ τῶν ἑλληνοφώνων τῆς Μ. Ἀσίας Ἑλλήνων γλῶσσα, εἰ καὶ κατηρειπιωμένη καὶ ἀποβαλοῦσα ἀληθῶς τὸ ἀρχέγονον αὐτῆς κάλλος, διατηρεῖ ὅμως ἴχνη καταφανῆ ἐκείνου, ὡς ὁ Παρθενών, ὅςτις, εἰ καὶ ἐρείπιον, ὑψοῦται ὅμως γαῦρος ὑπεράνω τῶν αἰώνων, ἐπιβάλλων τὸ σέβας καὶ τὸν θαυμασμὸν πάσαις ταῖς ἐρχομέναις καὶ παρερχομέναις γενεαῖς.

Β'

Ἐπὶ τὸ φιλολογικώτερον δ' ἤδη στρέφων τὸν λόγον, δὲν θὰ ἐνδιατρίψω ἐν τῷ παρόντι πέρα τοῦ δέοντος, πεποιθὼς ὅτι τὸ εὐγενὲς ἀκροατήριον, τὸ τιμῆσαν τὴν παροῦσαν ἑσπερίδα, δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ *ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα*. Θέλω δὲ περιορισθῆ εἴς τινα μόνον τῶν τῆς πατρίδος μου, ἅτινα καὶ κάλλιον γινώσκω καὶ ἁγνότερα ξενισμῶν διετηρήθησαν.

Λοιπὸν ἐν Ἀραβανίῳ λέγεται:

Α

Ἀδρό, τὸ χονδρόν· ἀρχαιοτάτη λέξις.

Ἀκροδῶμα, τὸ γεῖσον.

Ἀλμεχτσήρ, τὸ δοχεῖον, ἐν ᾧ ἀμέλγουσιν.

Ἀλυκό, τὸ ἁλμυρόν.

Ἀνεψιός, ὁ ἐξάδελφος, ὡς καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς.

Ἄνομος, ὁ ἄνεμος (καὶ ὁ ἀήρ).

Ἀστενάρ, ἀσθενής.

Ἄστρες, ἀστέρες.

Ἀτσοῦ, αὐτοῦ (ἐπιρρημ.).

Ἄφτω, ἀνάπτω.

Ἀψά, ἀμέσως, ταχέως (Πρβλ. τὸ ὁμηρικὸν *Αἶψα)*.

Β

Βάλ, βούβαλος.

Βορκόκκ', βερύκοκκον.

Βορρίζω, χωρίζω τὸν σῖτον ἢ τὴν κριθὴν ἀπὸ τῶν ἀχύρων. Ἴσως ἐκ τοῦ *Βορρᾶ*.

Βῷρ', βῴδιον, ὁ βοῦς.

Βωρκέντζι, βωδόκεντρον, τὸ βούκεντρον.

Γ

Γέννημα· μόνον ὁ σῖτος· οἱ λοιποὶ δημητριακοὶ καρποὶ ὀνομάζονται ἄλλως.

Γοῦπα, ἡ κοιλότης· ἐκ τοῦ *Γύπη* (Ἡσύχ.).

Δ

Δάκνω, δαγκάνω· ὁ ἀόριστος *Ἔδακα*.

Δεκράντζι, δίκρανον.

Δρανῶ, βλέπω καὶ παρατηρῶ.

Δωμάτ' τὸ κυλιντζήρ. Ἐπειδὴ τὰ δώματα τῶν οἰκιῶν εἶναι ἄνευ κεράμων, ἐπικαλύπτονται δὲ μό-

νον διὰ χωμάτων, γίνεται ἀνάγκη, πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐκ τῶν ὑετῶν καὶ τῶν χιόνων ἐκροῆς τῶν ὑδάτων, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ κυλίηται βαρὺς λίθινος κύλινδρος, ἰσοπεδῶν τὸ ἔδαφος τοῦ δώματος καὶ καλούμενος *Κυλιντζήρ*.

E

Εἶρα, εἶδα.

Ἐργάτσης, ἐργάτης.

Ἔσβεξα, ἔζευξα.

Z

Ζένω, θερμαίνω.

Ζευλή, ζεύγλη.

Ζύγ', ζυγός.

Θ

Θέκνω, *Τέκνω* καὶ *Σέκνω*, τίθημι.

K

Κάκα καὶ *Μέγα Μάκα*, ἡ μάμμη.

Καλδευτσήρ, κλαδευτήριον.

Κάμνω, ἐργάζομαι μόνον· τὸ τῆς νεοελληνικῆς *Κάμνω*=Ποιῶ, πράττω λέγομεν *Ζάζω*.

Κάρουμαι, κάθημαι.

Καψιμιώνα, ἡ ἀποθήκη τῶν καυσοξύλων.

Κερκέλλια, ἐνώτια (ἐκ τοῦ *Κρικέλλια*, *Κρίκος*).

Κλώρω, 1) Νήθω καὶ 2) Περιπατῶ.

Κομπόνω, ἀπατῶ.

Κονόνω, κενόνω.

Κοντζυλῶ, παραπαίω.

Κουπόνω, κενόνω καὶ χύνω.

Κρούω, τύπτω καὶ κρούω.

Κρυψιώνα, τὸ κρησφύγετον τῶν Χριστιανῶν, ἤτοι ὑπόγεια, λελαξευμένα ἐντὸς βράχων.

Λ

Λάβος, ἡ λαβή.

Λαλῶ, φλυαρῶ.

Λάμε, προστακτικὴ τοῦ *Λάμνω* (Ἐλαύνω), ἀροτρία.

Λαμνί, ἡ λεπίς.

Λα(χ)αίνω, ἐγγίζω· ὁ ἀόρ. *Ἐλαχέν το*, τὸ ἤγγισεν.

Λα(χ)αίνω 'μάτς, βασκαίνω.

Λαχτῶ, λακτίζω.

Λερό, νερόν.

Λυκμὲν καὶ *Λυχνέρ*, λυχνάριον, λύχνος.

M

Μαραινίσκω, μανθάνω. Συνήθης ἡ κατάληξις *ισκω*.

Μα(χ)αιριαῖς, μεταφορικῶς τὰ χρήματα.

Μέταπο, μέτωπον.

Μορόπωρο, μετόπωρον, τὸ φθινόπωρον.

Μοῦ̱α, μυῖα.

Μυρίρα, κατάλογος ὀνομάτων νεκρῶν καὶ ζώντων, παραδιδόμενος τῷ λειτουργοῦντι ἱερεῖ πρὸς μνημόνευσιν κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσκομιδῆς.

N

'Ναῖκα, γυναῖκα, ἡ γυνή, κατ' ἀφαίρεσιν τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς.

Νανοῦρ, τὸ λίκνον.

Νέρ, λινάριον.

Νηκκλησ̱ά, ἐκκλησία.

Νηστσ̱ά, φωτιά. Ἐκ τοῦ *Εἰς τὴν ἑστίαν*.

Νουγκ̱ά, οὐγκία, ἡ ὀκά.

'Νύχια, ὀνύχια, οἱ ὄνυχες. Καὶ μεταφορικῶς τὰ χρήματα.

Ξ

Ξερόνω, στεγνόνω.

Ξύστρο, ξύστρα.

Ο

"Οϊμα, αἷμα. Κατὰ παράδοξον μετατροπὴν τῆς διφθόγγου ἢ συγχώνευσιν τοῦ ἄρθρου *Τὸ αἷμα*.

"Ολιος, ἥλιος.

"Ολκος, πῦον· ἐκ τοῦ *"Ελκος*.

"Ολμος. Οὕτω καλοῦσι τὸ μέγα λίθινον ἰγδίον τοῦ χωρίου, ἔνθα κοπανίζεται ὁ βεβρασμένος καὶ ἀπεξηραμένος σῖτος, κατασκευαζόμενος εἰς *πληγοῦρι*, ἀναπληροῦν παρ' ἡμῖν τὴν *ὄρυζαν*.

"Οξειρα, τὰ τουρκιστὶ *τουρσιά*.

"Οξειρο γάλα, τὸ τουρκιστὶ *γιογοῦρτι*.

'Οξείρ', ὀξείδιον, τὸ ὄξος.

"Οραμα, ὄνειρον, ἐνύπνιον.

"Οργατα, πληθυντ. τοῦ *"Οργο* (ἔργον). Πρβλ. *'Αλόγατα* κτλ.

Π

Πάλος, μόνον οἱ εἰς τοὺς τοίχους ἐνσφηνούμενοι πασσαλίσκοι.

Πᾶν κανεὶς, πᾶς τις, ἕκαστος.

Πιρόκακα, ἡ προμάμμη.

Πιρόπαππος, πρόπαππος.

Πλάρ', πωλάριον, ὁ πῶλος.

Ποῦμα, πῶμα (Πρβλ. *Πουλῶ*, *Κουρούνα* κτλ.)

Πρασίρ', πρασιά.

Πράφτερα, πρόπτερα, τὰ κράσπεδα.

Ρ

'Ράμμα, τὸ σχοινίον· ἡ δὲ μήρινθος λέγεται *Ψελὸ ῥάμμα*.

'Ραντῶ, ῥαντίζω.

Σ

Σβέζω, ζευγνύω. Ὁ ἀόριστος *"Εσβεξα*, ἔζευξα.

Σεκερίτσα, τιμητικὴ προςφώνησις τῆς νύμφης πρὸς τὰς ἀδελφὰς τοῦ συζύγου· τοὺς δ' ἀδελφοὺς καλεῖ *Τσελεμπῆ*.

Σεμαδεύω, ἀρραβωνίζω.

Σῆστρο, ἑλληνικωτάτη λέξις· ἐκ τοῦ *Σήθω*, σημαίνουσα τὸ κόσκινον.

Σκεύηα, σκεύεα-η· τὰ τοῦ μαγειρείου κυρίως.

Σουπλῆνα, ὁ σπλήν*.

Σπερίσκω, σπείρω.

Σπουδάζω, σπεύδω.

Σταυρό, βοή'=Σταυρέ, βοήθει.

'Στράκια (ἐκ τοῦ *"Οστρακα*, *'Οστράκια*. Πρβλ. *'Εξοστρακισμός*) τὰ συντρίμματα τῆς λαγήνου.

Στσιᾶτα, ὀστέα(τα).

Συλόνω, ὑγραίνω (ἐκ τοῦ *Χυλόνω*).

Συννύφσα, σύννυμφος. Οὕτω καλοῦσιν ἀλλήλας αἱ σύζυγοι τῶν ἀδελφῶν.

Σύντεκνος καὶ τὸ θηλυκὸν *Συντέξα*· προσφώνησις τοῦ ἀναδόχου πρὸς τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντος.

Σωρόβω, σωρεύω.

* Πρβλ. Γ. Ν. Χατζιδάκη, *Μελέτην ἐπὶ τῆς Ν. 'Ελλ. Γλώσσης* κτλ. σελ. 98.

Τ

Ταυρί, ταῦρος.

Τὸ 'μό, τὸ ἐμόν.

Τὸ 'μότουρ, τὸ ἡμέτερον.

Τὸ σό, τὸ σόν.

Τὸ σότουρ, τὸ ὑμέτερον.

Τοὐκειοὺν', τὸ ἐκείνου, τὸ ἰδικόν του.

Τοὐκειουνιῶν, τὸ ἐκείνων.

Τσὴν ὥρα, πρὸ ὀλίγου.

Τσιναχτσής, τινακτής, ἡ θέρμη, ὁ πυρετός. Ἐκ τοῦ *Τινάσσω*.

Τσιχώρια, κιχώρια.

Υ

Ὑννί, τὸ ὑννίον.

Ὕπνωσε, ἀπέθανεν (ἐπὶ ἱερωμένων).

Φ

Φαγίζω, ἑστιῶ.

Φάχνω, σφάζω.

Φέγγος, σελήνη.

Φερίσκω, φέρω.

Φόνδζυλος, σπόνδυλος, ὁ τράχηλος.

Φουμίζω, κακιόνω.

Φραμμή, φραγή.

Φυσγόνια· οἱ πνεύμονες (ἐκ τοῦ *Φύσκος*).

Φυτό, ἡ ἄμπελος.

Χ

Χαιράζουμαι, χαίρω.

Χεδῆρα, θυρίδιον (ἐκ τοῦ *Θετῆρα*, ἡ θέσις).

Χέλω, θέλω.

Χεός, Θεός.

Χεοῦ δόξα καὶ Παναγιᾶς τὸ ζνάρ, ἡ ἶρις, τὸ οὐράνιον τόξον.

Χερίζω, θερίζω.

Χλερό, χλωρός.

Χιωρῶ, θεωρῶ, βλέπω.

Χολή, ἡ ὀργή, ὁ θυμός.

Χολιάζουμαι, ὀργίζομαι.

Χτσῆνος, ἡ ἀγελὰς μόνον, ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν οἰκιακὸν *κτῆνος*.

Χύρα, θύρα.

Ψ

Ψαλλίσκω, ἀναγινώσκω.

'Ψίρια. Ἐκ τοῦ *Κοψίδια*, ὡς ἤκουσα τὴν λέξιν ἐν Πορταριᾷ.

Ω

Ωὐγά, αὐγά, ᾠά (Πρβλ. *Θαῦμα*, θωῦμα κτλ.).

*
* *

Ὀνόματα ἀρρένων καὶ θηλέων.

Ἀββακούμ.
Ἀβραάμ.
Ἀγαθάγγελος.
Ἀζαρίας.
Ἀκεψιμᾶς.
Ἀλέξης.
Ἀνανίας.
Ἀνδηριᾶς (Ἀνδρέας).
Ἀνέστης.
Ἀρανάσ' (Ἀθανάσιος).
Ἀρζουμάν.
Ἀρσένης.
Ἀρχόνσα.
Ἀσλάν (τουρκ. Λέων).
Βηθλεέμ.
Γαβριήλ.
Γεθσημανῆ.
Γιορδάνης.
Γιωβακείς.
Γιωβάννης.
Γιωσήφ.
Δαβίδ.
Δαμιανός.
Δανιήλ.

Δέσποινα.
Δευτερίνα.
Δηρμήτσης.
Δοξὴ καὶ Λοξή.
Ἔννε (Ἄννα).
Ἑρεμίας (Ἱερεμίας).
Εὐγέν.
Εὐλαμπία.
Εὐτάτ.
Εὐτύμ.
Εὐφημία.
Ἐφροσύνα.
Ζάμπας.
Ζαχαρίας.
Ἠλισάφ.
Ἠσαΐας.
Θεοφάνης.
Θεόφιλος.
Θεοχάρης.
Ἰσαάκ.
Ἰστύλ (Στυλιανός).
Καλλίνικος.
Κεχλίκα (τουρκ. Πέρδικα).
Κερεκίνα (Κυριακίνα).
Κλήμεντος.
Κύριλλος.
Ληγόρης (Γρηγόριος).
Λογοτάτε (Λογοθέτης).
Λούκας.
Μαγδαληνή.
Μακρίνα.
Μάρθα.
Μαρία.
Μαρίνα.
Μάρκος.
Ματθαῖος.
Ματρώνα.
Μελάνη.
Μετάξης.
Μηνᾶς.
Μηνιάτ.
Μουσαήλ.
Μουχαήλ.
Μωΰσῆς.
Ναζλή.
Νύμφω (Νυμφοδώρα)
Ξαθή.
Ὁσία.
Παΐσιος.
Πανάρετος.
Πελαγία.
Πέρδικα.
Πρόδος.
Πρόδρομος.
Ῥαφαήλ.
Ῥεβέκκα.
Ῥοΐλης.
Ῥωμανός.
Σαμουήλ.
Σάμπας (Σάββας).
Σαμπατσιανή (Σαββατιανή).
Σαμψών.
Σάρρα.
Σεραφείμ.
Σουλτάνα (τουρκ. Βασιλική).
Σουσάννα.
Σταύρης.
Συμεώνης.
Συνόρα.
Σωτήρ.
Σωφρόνης.
Τιμότεος.
Τρύφων.
Τσιτσέκα (τουρκιστὶ Ἀνθή).
Τῶμας.
Φεβρωνία.
Φεγγάρα.
Φιλαρέτος.
Χαρελέμ.
Χάρισμα.
Χαττού.
Χουρσῆ.
Χρῆστο.
Χρυσόστομο.
Χρύσταντο.
κτλ.

*
* *

Ἐκ τῶν προτεθέντων ὑμῖν ὀλίγων λειψάνων ἐξάγονται πολλὰ συμπεράσματα, ἀλλὰ θέλομεν περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτον ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπάρχει μὲν σχεδὸν ἀκέραιος παρὰ ταῖς χριστιανικαῖς κοινότησι τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας, ἀλλ' ὅμως *σήμερον*, ἀληθῶς εἰπεῖν, οὐδὲν φανερὸν σημεῖον φέρει, ὁ δὲ Μικρασιά-

της Ἕλλην, τὸ «λάθε βιώσας» ὡς ὅρον τοῦ ἰδίου βίου προθέμενος, ἀγνοεῖ καὶ *αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς*, εἰς ἣν ἀνήκει. Διότι, ἐὰν σήμερον ἐρωτήσητε Χριστιανόν τινα, ἔστω καὶ τὴν παρεφθαρμένην ταύτην ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλοῦντα :

— Τί εἶσαι ;

— Χριστιανός, θὰ σᾶς ἀπαντήσῃ ἀδιστάκτως.

— Καλά, Χριστιανοὶ εἶναι καὶ ἄλλοι, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Φράγκοι, οἱ Ῥῶσσοι....

— Δὲν ἠξεύρω, θὰ σᾶς εἴπῃ· ναί, καὶ ἐκεῖνοι πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, ἀλλ' ἐγὼ εἶμαι *Χριστιανός*.

— Μήπως εἶσαι Ἕλλην ;

— Ὄχι, τίποτε δὲν εἶμαι ! Σᾶς εἶπα ὅτι εἶμαι *Χριστιανός*, καὶ πάλιν σᾶς λέγω ὅτι εἶμαι *Χριστιανός* ! θὰ σᾶς ἀπαντήσῃ ἀδημονῶν.

Ἐκ τοῦ βραχέος τούτου διαλόγου εὐκόλως, νομίζω, ἐννοεῖ πᾶς τις πόσον στενῶς καὶ ἀρρήκτως εἶναι συνδεδεμένη παρὰ τῷ Μικρασιάτῃ ἡ ἰδέα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνισμοῦ, τέλεον ὑπὸ τοῦ πρώτου καταποθέντος. Καὶ ἀγαπᾷ μὲν τὸν Ῥῶσσον, ὡς ὁμόδοξον, καὶ νομίζει ὅτι ὀφείλει αὐτῷ εὐγνωμοσύνην, διότι αὐτός, πολεμῶν τὸν κοινὸν τοῦ Χριστοῦ ἐχθρόν, ἐχαλάρωσεν ὅπως δήποτε τὰς πέδας τῆς δουλείας· καὶ θεωρεῖ μὲν αὐτὸν ἀληθῶς ἀδελφόν, ἀλλ' ἑτεροθαλῆ, οἱ δὲ πόθοι αὐτοῦ περιστρέφονται μόνον εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Περὶ Ἑλλάδος, Ἀθηνῶν καὶ Παρθενῶνος οὐδὲ ἀμυδρὰν ἰδέαν ἔχει, διότι οὐδέποτε ἤκουσε νὰ γίνηται περὶ αὐτῶν οὐδ' ὁ ἐλάχιστος λόγος· ἐν ᾧ ἐκ παραδόσεων, ζωηρότατα αὐτῷ μεταδιδομένων, κάλλιστα γινώσκει πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, πλείστας ὅσας λεπτομερεστάτας πληροφορίας καὶ παραδόσεις διασῴζων· ἡ δὲ σκέψις αὐτοῦ εἶναι διηνεκῶς προσκεκολλημένη *ἐκεῖ*, καὶ μετ' ἀκραδάντου ἐλπίδος προσδοκᾷ τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν καὶ πάλιν θὰ συνεχισθῇ ἡ τῇ 29 Μαΐου 1453 ὑπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων διακοπεῖσα ἱερὰ λειτουργία. Ἀποθνήσκων δὲ καὶ βλέπων τοὺς πόθους αὐτοῦ μὴ ἐκπληρουμένους, διαψευδόμενα τὰ ὄνειρα καὶ ματαιουμένας τὰς γλυκείας ἐλπίδας του, στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς ὃ μέρος νομίζει ὅτι ἵδρυται ὁ περιφανὴς τοῦ Ὑψίστου Οἶκος, βυθίζει τὸ ὕστατον τὸ σβεννύμενον αὐτοῦ βλέμμα πρὸς τὸ ἀμυδρὸν ἐκεῖνο σημεῖον καὶ ἀποχαιρετίζει μετὰ πόνου μέν, ἀλλὰ πάντοτε ἐλπίζων ὅτι, ὅ,τι αὐτός, *διὰ τὰς ἰδίας ἁμαρτίας*, δὲν ἠξιώθη, ἀφεύκτως θὰ ἀξιωθῶσιν οἱ ἀπόγονοί του. Καταλλήλως δ' ἐφαρμόζεται, νομίζω, διὰ τὸν

Μικρασιάτην Ἕλληνα, οὕτω κατερχόμενον εἰς τὸν τάφον, τὸ τοῦ Schiller :

«Denn beschliesst er im Grabe den müden Lauf,
Noch am Grabe pflanzt er die Hoffnung auf».

ἤτοι :

«Διότι, καὶ ἀφ' οὗ περατωθῇ εἰς τὸν τάφον ἡ κοπιώδης πορεία αὐτοῦ, ἀκόμη καὶ παρὰ τὸν τάφον ἐμφυτεύει τὴν *ἐλπίδα*».

Δεύτερον δ' ἄξιον παρατηρήσεως ἐξαγόμενον εἶναι τόδε· Ἐν τῇ ἑλληνικῇ διαλέκτῳ, ἣν μεταχειρίζεται ὁ Χριστιανὸς τῆς Μ. Ἀσίας, εὑρίσκονται προδήλως παμπληθεῖς λέξεις τουρκικαί, ὅπερ οὐδόλως παράδοξον βεβαίως, ἀφ' οὗ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐγγύτατα τῇ μητρὶ Ἑλλάδι ἀδελφοὶ τῶν Ἰονίων Νήσων ἀναμιγνύουσι τῇ μητρικῇ αὐτῶν γλώσσῃ ἀπείρους ξένας λέξεις, καὶ δὴ ἰταλικάς. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Ἕλληνι τῆς Μ. Ἀσίας συνέβη τι, ἄξιον θαυμασμοῦ, τολμῶ εἰπεῖν. Ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποδείξῃ ὅπερ κατὰ τοῦ κατακτήσαντος αὐτὸν ἔθνους ἔτρεφε μῖσος, βλέπων δὲ τὴν γλῶσσαν, ἣν παρὰ τῶν προγόνων εἶχε λαβών, καταστρεφομένην, καὶ διαφεύγουσαν ἀνεπιστρεπτεὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὴν πάτριον κληρονομίαν, προςεπάθει παντὶ σθένει νὰ διαστρέψῃ καὶ στρεβλώσῃ καὶ αὐτὸς τὴν γλῶσσαν ἐκείνου, ἄλλοτε μὲν ἐνσφηνῶν ῥίζας ἑλληνικὰς εἰς τὰς τουρκικὰς λέξεις καὶ ἄλλοτε καταθραύων τὰς καταλήξεις αὐτῶν. Οὕτω, χάριν παραδείγματος, ἐν ᾧ λέγει «Κοιμοῦμαι» καὶ «Κάμνω» καὶ «Κόφτω» καὶ «Πορπατῶ» καὶ «Κλώρω» καὶ «Δάκνω» «Ἔδακε» καὶ «Κάρουμαι» καὶ «Πίνω», «Ποτζίζω» κτλ. κτλ., ἀναγκαζόμενος νὰ εἴπῃ τουρκιστὶ «Γιαπτιρίριμ», «Κεστιρίριμ», «Γιορουτδουρούρουμ», «Γκεζδιρίριμ», «Ὀτουρτδουρούρουμ», «Ἰτσιρτδιρίριμ» κτλ. κτλ. λέγει : Γιαπτιρδ **ἔζω**, Κεστιρδ **ἔζω**, Ὀτουρτδ **οὔζω**, Ἰτσιρτδ **ἔζω** κτλ. κτλ.

Τὸ τοιοῦτο δὲν τεκμηριοῖ ὅτι ὁ Ἕλλην ὡμοίαζε λέοντα, μὴ δυνάμενον μὲν ἀπὸ τοῦ κλωβοῦ νὰ δάκῃ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ τοὐλάχιστον κατασχίζοντα διὰ τῶν ὀδόντων τὰ κράσπεδα τοῦ *ἐντεριοῦ* τοῦ προςπελάζοντος αὐτῷ δαμαστοῦ του ; Ἀλλὰ καὶ ἔτι πλέον καὶ ἔτι πρός φοβούμενος τὴν πρὸς πᾶν καλὸν ἀποστροφὴν τῶν διαδόχων τοῦ κατακαύσαντος τὴν μεγίστην τῶν Πτολεμαίων βιβλιοθήκην Ὀμέρ, ὁσάκις ἔβλεπε Τοῦρκόν τινα πλησιάζοντα πρὸς τὸ μέρος του, συνέκοπτε, συνέσφιγγε τοὺς ὀδόντας καὶ ἠσχήμιζε καὶ ἠκρωτηρίαζε τὰς καλλονὰς τῆς ἰδίας γλώσσης, ὅπως πλειότερον παρομοιάσῃ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Πορθητοῦ του καὶ ἀπαλλαγῇ φοβερᾶς συμφορᾶς.

Γ'

Πολλὰ δὲ καὶ ἀκραιφνῶς ἑλληνικὰ διετηρήθησαν καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς καὶ αἱ παρὰ τῷ λαῷ προλήψεις, δι' ὧν ἀριδήλως καταδείκνυται ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν καταγωγή. Εἰ καὶ εἶναι λοιπὸν πολλά, ἄπειρα, τὰ καὶ νῦν ὑπομιμνήσκοντα τοὺς ὁμηρικοὺς ἥρωας καὶ τὰς ἕξεις ἐκείνων, ἐν τούτοις θέλομεν περιορισθῆ μόνον εἴς τινας τῶν προλήψεων.

Ὡς παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι, τοῖς καθ' ἅπασαν τὴν ὑφήλιον διεσπαρμένοις, καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἡ *Τρίτη* θεωρεῖται ἡμέρα *ἀποφράς*· ὁ δ' ἀνατολίτης Ἕλλην, χωρὶς νὰ γινώσκῃ τὸν λόγον, *εἶναι πεπεισμένος* ὅτι ἡ Τρίτη εἶναι ἡ χειροτέρα πασῶν τῶν ἡμερῶν, καὶ οὐδεμία πρᾶξις, κατ' αὐτὴν ἐνεργουμένη, λαμβάνει καλὴν ἔκβασιν. Οὐδεὶς ἐκπατρίζεται κατὰ Τρίτην, προτιμᾷ δὲ ὀκτὼ καὶ πλείονας ἡμέρας νὰ ἀναμένῃ τὸ διὰ τῆς Μερσίνης (ἐπινείου τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας χωρῶν) εἰς Κωνσταντινούπολιν κατευθυνόμενον ἀτμόπλοιον, ἢ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ χωρίου του, διότι *εἶναι βέβαιος* ὅτι, ἀποδημῶν κατὰ τὴν ἀπαισίαν ταύτην ἡμέραν, οὐδέποτε πλέον θὰ ἴδῃ καὶ πάλιν τὴν γενέτειραν. Ἐπ' ἴσης οὐδέποτε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου διηγεῖται ὁ ἑλληνόφωνος τοὐλάχιστον Μικρασιάτης τὰ ὄνειρά του, διότι ἀμέσως ἡ *μάνα* του φιμοῖ τὸ στόμα τοῦ τέκνου της, λέγουσα:

— Καλὸ δέν 'ναι, γιαβρούμ, μὴ τὸ λές· «τα(χ)ὺ σαμπαχτὰν τὸ λὲς τὸ εἶρες τὸ δραμα».

Καὶ ἐν τούτοις παντελῶς ἀγνοεῖ τὸν Ὅμηρον καὶ τὰ ἀθάνατα ἔπη τοῦ Ἴωνος ἀοιδοῦ, καθ' ἃ καὶ οἱ κατὰ τοῦ Ἰλίου ἐκστρατεύσαντες *υἷες Ἀχαιῶν* μετ' ἀγωνίας ἀνέμενον τὴν ἀνατολὴν τῆς *ῥοδοδακτύλου Ἠοῦς* ὅπως διηγηθῶσι τὰ ἐνύπνιά των. Ὡσαύτως ἀπαρεγκλίτως σὺν ταῖς νηστείαις καὶ ταῖς λοιπαῖς θρησκευτικαῖς διατάξεσι φυλάττει καὶ τὴν Τρίτην καὶ τοὺς *γάμους κατὰ Μάϊον*, πεπεισμένος ἀκραδάντως ὅτι δὲν τὸν ἠπάτησαν, εἰπόντες αὐτῷ νὰ ἀπέχῃ πάσης ἐργασίας τὴν Τρίτην καὶ παντὸς γάμου κατὰ Μάϊον· αὐτὸς δέ, χωρὶς νὰ ἐπιθυμῇ νὰ μάθῃ πλείονα, ὡς εὐπειθὲς τέκνον, διατηρεῖ ἣν ἱερὰν παρακαταθήκην παρὰ τῶν πατέρων παρέλαβεν. Ἀναμφιβόλως ὅμως ἡ χαρὰ αὐτοῦ ἔσεται μεγίστη, ὅταν βραδύτερον, ἐν εὐνοϊκωτέραις τοῦ Ἔθνους περιστάσεσι, μάθῃ ὅτι ἡ τέως παρὰ πάντων θεωρουμένη **πρόληψις, ἐξ ἀμαθείας προερχομένη,** ἣν ἁπλούστατα *ἐθνικὸν πένθος*, ὅπερ, ὡς φιλόστοργος υἱὸς τῆς μεγάλης Πα-

τρίδος, ἐπὶ πέντε αἰῶνας ἐφύλαξε, συμπενθῶν τῷ ὅλῳ Ἔθνει ἐπὶ τῇ ἐπελθούσῃ ἀνυπολογίστῳ συμφορᾷ τῆς Ἁλώσεως, συμβάσῃ, ὡς γνωστόν, καθ' ἡμέραν *Τρίτην* καὶ μῆνα *Μάϊον*, καὶ ἑπομένως ἡ *πρόληψις* ἐκείνη ἦν χρυσοΰφαντον νῆμα, λεπτὸν καὶ δυςδιάκριτον, δι' οὗ συνεδέετο πρός τε τὸν μεσαιωνικὸν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὸν ἀρχαῖον τῆς πάλαι μητροπόλεως Ἑλληνισμόν.

* * *

Εἰς τοιαύτην λοιπόν, οὐχὶ βεβαίως λίαν ῥοδίνην, ὡς βλέπετε, κατάστασιν εὑρίσκετο ὁ τῆς Μ. Ἀσίας Ἕλλην, ἐπειδὴ οἱ κατακτηταὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐξέχυσαν ὅλην τὴν κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων λύσσαν των, μηδενὸς φεισθέντες, λάβροι δὲ ἐπέπεσον κατὰ τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τῶν παραδόσεων ἡμῶν, καὶ πολυειδῶς ἐκάκωσαν πᾶν ὅ,τι ἱερόν, τιμαλφὲς καὶ προςφιλὲς εἴχομεν. Καὶ δὴ ἐν τοῖς πρώτοις κατηργήθη πᾶσα θρησκευτικὴ τελετὴ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων τῆς *Κόκκινης Μηλιᾶς*, οἱ δὲ ταλαίπωροι Χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο εἰς τὸν ναὸν περὶ ὄρθρον βαθὺν οὕτω: ὁ κανδηλάπτης (κανδηλάφτσης), περιερχόμενος, ἔκρουε τὰς θύρας πασῶν τῶν οἰκιῶν, οἱ δὲ Χριστιανοί, ἀφυπνιζόμενοι, ἔσπευδον εἰς τὸν ναόν, ὅπως εὐχαριστήσωσι τῷ Θεῷ, διότι, πλησθείσης οἴκτου τῆς καρδίας τοῦ Τούρκου, συγκατετέθη οὗτος νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ Χριστιανῷ, ἀντὶ τοῦ νενομισμένου *χαρατσίου*, νὰ φέρῃ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων! Αἱ δὲ λίαν ἀπομεμακρυσμέναι οἰκίαι ἐλάμβανον γνῶσιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ λυκαυγοῦς διὰ τῶν ἀλεκτόρων, οἵτινες τότε ἀντικαθίστων τοὺς κανδηλάπτας, τὰ σήμαντρα καὶ τὰ ὡρολόγια.

Ἀφοῦ ὅμως ὁ ἀπὸ τῆς Ἀσίας χείμαρρος ἐχώρησε πρὸς τὰ πρόσω, πρὸς δυτικωτέρας χώρας, καὶ ἐπεξετάθησαν ἐπὶ μακρὰς ἐκτάσεις αἱ κατακτήσεις, ἠλαττώθη βαθμηδὸν ἡ πρώτη ἐκείνη ὁρμή, ἤρθη δὲ εἰς ὕψη δυςδιόρατα ὁ θρόνος τῶν Μουσουλμάνων, τότε πλέον ἐχαλαρώθη ὀλίγον καὶ ἡ αὐστηρότης αὐτῶν καὶ ἐπετράπη τοῖς Χριστιανοῖς νὰ κρεμάσωσι πρὸ τῆς χαμηλῆς εἰσόδου τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ ἢ παρὰ τὰ πρόθυρα τῶν σχολείων (διότι, ὡς ἐρρήθη, ἡ παιδεία, κατεπτηχυῖα, προσέφυγεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας, πάντοτε δέ, καὶ μέχρι σήμερον, τὰ σχολεῖα ἀποτελοῦσι μέρος ἀναπόσπαστον τῆς κεντρικῆς ἐκκλησίας ἐν Μ. Ἀσίᾳ) σανίδα, συνήθως καρυΐνην, ἣν ἔκρουον οἱ κανδηλανάπται διὰ ξυλίνων σφυρίων (τοκμάκια) κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀκολουθιῶν ἢ τῶν μαθημάτων.

Οὕτω παρῆλθον πολλά, πάμπολλα ἔτη, οὐδαμόθεν δ' ἀτυχῶς οὐδ' ἡ ἐλαχίστη περὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος ἀκτὶς διέσχιζε τὰ περὶ τὸν Μικρασιάτην Ἕλληνα ζοφερὰ νέφη ὅτε, αἴφνης καὶ παρὰ πᾶσαν προςδοκίαν, ἐψιθυρίσθη ὅτι κῶμαί τινες, εὐποροῦσαι ὅπως δήποτε, ἔλαβον τὴν ἄδειαν, ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ξυλίνων σημάντρων, μὴ ἀκουομένων εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν, νὰ ἀναρτήσωσιν ὀλίγον ὑψηλότερον σήμαντρα *σιδηρᾶ!* Καὶ προςεπάθουν νὰ εἰςδύσωσιν εἰς τὰ μύχια τῶν διανοημάτων τῶν ἀρχόντων, οὐδεὶς ὅμως ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῆς τόσης συγκαταβάσεως τῆς κρατούσης φυλῆς· διάφοροι δὲ γνῶμαι καὶ κρίσεις διεσταυροῦντο καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις. Καὶ οἱ μέν, φέρ' εἰπεῖν, ἔλεγον ὅτι νέος Σουλτάνος ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῶν Καλιφῶν, φιλανθρώπων ἐμφορούμενος αἰσθημάτων, καὶ εἰςήκουσεν, ἐξ οἴκτου πρὸς τὸ ὑπόδουλον στοιχεῖον, τῆς δεήσεως τοῦ Πατριάρχου, θερμῶς τὸν *Πατισὰχ* ἱκετεύσαντος, καὶ ἐπέτρεψε τὴν τοιαύτην καινοτομίαν. Ἕτεροι δὲ ἀπέδιδον αὐτὴν εἰς τὸν Βεζύρην, ὅςτις, ἔλεγον, ἐξ Ἑλλήνων τὸ γένος ἕλκων, προςβληθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ σπουδαίας χριστιανικῆς *ἀργυράγχης*, ἀνεμνήσθη τῆς θρησκείας τῆς μητρός του, καὶ *ἔταξεν* ἑαυτὸν εἰς τὴν *Παναγίαν* (Μεριὲμ Καδίν) καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἀνακουφίσῃ τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας. Ἄλλοι, μᾶλλον φιλύποπτοι, ἐν ὡραίαις μεταφορικαῖς ἐκφράσεσι μετέφραζον τὸ τοῦ Βιργιλίου :

«Timeo Danaos et dona ferentes».

Ἄλλοι πάλιν εἰς στενωτάτους κύκλους ἐκοινολόγουν ὅτι ἐπέστη τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ὅτι ἤρξαντο ἐκπληρούμεναι αἱ προφητεῖαι τοῦ Ἀγαθαγγέλου περὶ τοῦ *ξανθοῦ γένους* κτλ. Τέλος δὲ πρεσβῦταί τινες διεβεβαίουν ὅτι, ὅτε ἀνεχώρουν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου εἶχον παρατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ θόλου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἡμισέληνον διάφορον, ἤτοι τὰ κέρα αὐτῆς λίαν διεστῶτα, ἐν ᾧ, ὅτε πρὸ εἰκοσαετίας τὸ πρῶτον μετέβησαν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ναοῦ, τὰ κέρα τῆς ἡμισελήνου ἦσαν τοσοῦτον ἐγγὺς ἀλλήλων, ὥςτε αὕτη ὡμοίαζεν ὄφιν, προςπαθοῦντα νὰ δάκῃ τὴν οὐράν, καὶ ἀπετέλει σχεδὸν κρίκον. Τοῦτο, κατ' αὐτούς, ἁπλούστατα ἐδήλου ὅτι ἡ τέως κοσμοκράτωρ Τουρκία, ἥτις μικροῦ δεῖν διὰ τῶν σπειρῶν αὐτῆς περιέβαλλεν ὅλον τὸν κόσμον, ἤρξατο βαθμηδὸν ἐκπίπτουσα, ἤδη δέ, καθόσον ἀποσπῶνται ἀπ' αὐτῆς ὁλόκληρα βασίλεια καὶ ἀποξενοῦνται μέγισται ἐπαρχίαι, ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀπο-

μακρύνονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ τὰ ἄκρα τῆς ἡμισελήνου, ἀπαυδήσας δὲ ὁ *ἀγαρηνὸς δράκων* κλίνει πρὸς τὴν γῆν....

* * *

Ἐνταῦθα δέον νὰ προστεθῇ καὶ τόδε· αὐστηρῶς ἦν ἀπηγορευμένον τὸ κρούειν τὸ σήμαντρον κατὰ τὸ δειλινὸν (ἰκινδὶ) καθ' ἃς ὥρας ὁ *μουεζίνης* ἐκάλει εἰς προσευχὴν τοὺς Μωαμεθανούς. Ἐάν, κρουομένου τοῦ σημάντρου, ἠκούετο μακρόθεν ἡ φωνὴ τούτου, ὤφειλεν ὁ κρούων τὸ σήμαντρον *ἀμέσως* νὰ παύσῃ, ἵνα μὴ ταράξῃ τὸν *μουεζίνην*· ἄλλως, οἱ Χριστιανοὶ ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐπειδὴ διὰ τοῦ σημάντρου ἐκωλύετο ἡ δοξολογία τοῦ Ἀλλὰχ καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ!

* * *

Καὶ οὕτω καὶ αὖθις

«Παρῆλθον ἡμέραι καὶ χρόνοι μεγάλοι,
Εἰς βάτους ἐπνίγη τὸ εὔβοτρυ κλῆμα,
Ἡ κόμη γονέων σεπτῶν ἐλευκάνθη»*

κατὰ τὸν ποιητήν, οἱ δὲ Χριστιανοί, «στέργοντες μὲν τὰ παρόντα», ἀλλὰ μὴ «ζητοῦντες τὰ βελτίω», ἐξηκολούθουν ξενητευόμενοι μακρὰν τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ὅπως προσπορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, τῆς ἰδίας χώρας μηδὲν ἄξιον λόγου ἐμπόριον κεκτημένης, καὶ ἐν τῇ ξένῃ μετ' ἀπείρους στερήσεις καὶ κακουχίας, ἐπὶ μακρὰ ἔτη, κατώρθουν νὰ συναθροίσωσι ποσόν τι, ὅπερ, κομίζοντες εἰς τὰς πατρίδας, ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατηνάλισκον, ἠναγκάζοντο δ' αὖθις εἰς νέαν ἀποδημίαν, ἐξ ἧς ὀλίγοι μὲν ἐπανέκαμπτον εἰς τὰ ἴδια, πολλοὶ δὲ ἐν τῇ ξένῃ τὸ ὕδωρ τῆς Λήθης ἢ τοῦ Κωκυτοῦ πιόντες ἢ ὑπὸ τῶν τὰς μεγάλας πόλεις λυμαινομένων Σειρήνων ἀρρήκτοις δεσμοῖς δεσμευόμενοι, οὐδ' ἅπαξ ἐπανέβλεπον τὸ πάτριον ἔδαφος· ὀλίγοι δέ τινες ὅμως καὶ ηὐδοκίμουν ἐν ταῖς ἐξεχούσαις τῆς κοινωνίας τάξεσι, μετ' ἀγάπης ἔστιν ὅτε τὸν τόπον, ἔνθα πρῶτον τὸν ἥλιον εἶδον, ἀναμιμνησκόμενοι. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἦν καὶ ὁ ἐμὸς συμπατριώτης Χρῆστος Κάζογλους, μεγάλης παρὰ τῷ τελευτήσαντι Σουλτάνῳ Ἀζὴζ εὐνοίας ἀπολαύων, ὅςτις, προμηθεύων διάφορα σιδηρικὰ εἴδη ἐξ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας τῇ Τουρκικῇ Κυβερνήσει καὶ Αὐλῇ, ἔσχε τὴν φαεινὴν ἰδέαν ἵνα ἐξαιτήσηται καὶ λάβῃ παρὰ τοῦ μονάρχου ἐκείνου τὴν ἄδειαν ὅπως ἀποστείλῃ μικρὸν κώδωνα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς

* Σ. Ν. Βασιλειάδου, *Γαλάτεια* (Τὸ ᾆσμα τοῦ Ὀρφέως).

πατρίδος αὐτοῦ 'Αραβανίου. Παρηγγέλθη ὁ κώδων εἰς 'Αγγλίαν, ἐστάλη εἰς τὸ χωρίον, κατεσκευάσθη κατάλληλον σιδηροῦν ἰκρίωμα καὶ ἀνηρτήθη. Πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, μηδ' αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς κοιτίσι βρεφῶν ἐξαιρουμένων, παρευρέθησαν εἰς τὴν τελετὴν ταύτην, ἧς ὁμοίαν οὐδεμία τῶν ἀποιχομένων γενεῶν εἶχεν ἀξιωθῆ. Καὶ ἀνεγνώσθησαν ὑπὸ τῶν ἱερέων αἱ κατάλληλοι τῇ περιστάσει ἐκκλησιαστικαὶ εὐχαί, καὶ ἐρραντίσθη δι' ἁγιασμοῦ ἡ καμπάνα, καὶ ἔλαβεν εὐλαβῶς καὶ μετὰ συγκινήσεως ὁ πρόεδρος τῶν ἐφόρων τὴν ἄκραν τοῦ σχοινίου......

Θρησκευτικὴ σιωπὴ ἐπεκράτησεν, οἱ πάντες δ' ἀτενῶς προςήλουν τὸ βλέμμα εἰς τὴν γλωσσίδα τοῦ κώδωνος, ὡς εἰ αὐτὴ ἦν ἡ γλῶσσα τοῦ 'Αρχαγγέλου, τοῦ μέλλοντος νὰ κηρύξῃ τὴν Δευτέραν Παρουσίαν, καὶ ἐναγωνίως *προςεδόκων τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν*.... πόθων αὐτῶν. 'Εκ τοῦ κρότου, ὃν θὰ παρῆγεν ἡ σιδηρᾶ ἐκείνη γλῶσσα, ἐπιψαύουσα τὸν χάλκινον οὐρανίσκον τοῦ κώδωνος, θὰ προεμάντευον, ὡς ἄλλοτε διὰ τοῦ χαλκείου ἐν τῇ Δωδώνῃ, τὸ μέλλον τοῦ πολυπαθοῦς Γένους!.... 'Εσύρθη βιαίως τὸ σχοινίον καὶ ἐκινήθη τρομωδῶς τὸ χεῖλος τοῦ κώδωνος, ὡς εἰ ἐτραύλιζεν ἀκαταλήπτους τινὰς λέξεις· οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν παρεστώτων ἐπλημμύρησαν ἀπὸ δάκρυα, δάκρυα ἅγια χαρᾶς ἐθνικῆς καὶ εὐδαιμονίας ἀρρήτου. 'Η σιδηρᾶ γλῶσσα τῆς καμπάνας τοῦ χωριοῦ μου ἐνομίσθη πρὸς στιγμὴν ὅτι ἦτο ἡ γλῶσσα τοῦ τελευταίου χριστιανοῦ καὶ ἕλληνος αὐτοκράτορος, δι' ἧς ἔλεγε τοῖς ἐπιζῶσιν ἀπογόνοις: «Μὴ παραδίδεσθε εἰς τὸν ἀπελπισμόν! Δὲν ἀπέθανον, προςεποιήθην μόνον τὸν νεκρόν· *ἀναστήσομαι γὰρ καὶ δοξασθήσομαι!*»

Καὶ ἀντήχησαν αἱ περὶ τὸ χωρίον φάραγγες, καὶ ἐπανέλαβον τὴν ἠχὼ οἱ πέριξ βουνοὶ καὶ λόφοι, ἐσείσθη ὑπὸ χαρᾶς πᾶσα ἡ περίοικος γῆ καὶ ἀνεστατώθησαν αἱ περὶ τὸ 'Αραβάνιον χριστιανικαὶ κοινότητες, καὶ ἀθρόοι πάντες ἔσπευδον νὰ ἴδωσι τὴν καμπάναν καὶ νὰ ἀκούσωσι τὴν νέαν γλῶσσαν, ἥτις ἐξ ὕψους, δυςθεωρήτου δι' αὐτούς, ὡμίλει τόσον βαθέως εἰς τὴν καρδίαν!

Καὶ βεβαίως ἐκ παλμῶν συγκινήσεως καὶ ἐλπίδος κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐσφάδαζον αἱ καρδίαι πάντων, διότι, ἂν ἡ ἐπιείκεια τοῦ Τούρκου ἐπέτρεψε τῷ ἕλληνι Χριστιανῷ νὰ ἀναρτήσῃ πρὸ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ξύλινα σήμαντρα, καὶ ἂν οἱ νικηφόροι πόλεμοι Αἰκατερίνης τῆς Β' μετέβαλον αὐτὰ ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου εἰς σιδηρᾶ, ἀλλ' ὅμως εἰς τὴν μικρὰν μέν, ἀλλὰ τουρκομάχον μητέρα 'Ελλάδα ἐπεφυλάσσετο, φαίνεται, ἐξ Ὕψους ἡ μοναδικὴ τιμὴ τοῦ νὰ προικισθῶσιν οἱ ναοὶ

τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν στενόντων Ἑλλήνων διὰ κωδώνων, ὧν ἡ χαρμόσυνος καὶ ἠχηρά, ὡς ἄλλη Στέντορος, φωνή, ἐπὶ πολλὰς μυριάδας σταδίων ἐξικνουμένη, ἐξαγγέλλει σήμερον πᾶσι τοῖς ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Μεσοποταμίας διεσπαρμένοις Ἕλλησι τὴν ἐπ' αἰσίοις τοῖς οἰωνοῖς ἀρξαμένην ἀνάστασιν τοῦ Γένους, πληροῦσα χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως τὰ ἀτυχῆ ἐκεῖνα ὄντα· διότι ἡ φωνὴ τῆς καμπάνας τοῦ χωριοῦ μου ἦτο ὁ βροντερὸς ἀντίλαλος τῆς μεγάλης τῆς Ἐλευθερίας καμπάνας τῆς Ἁγίας Λαύρας, ὃν ὁ προςφιλὴς Ταῦρος παραλαβών, ἔκφρων, διὰ μυρίων ἀντηχήσεων ἐπανέλαβε καὶ ἐπαναλαμβάνει, πλήρων ἐλπίδων χρηστῶν καὶ συγκινῶν τὰς καρδίας *δύο περίπου ἑκατομμυρίων ἀδελφῶν ἡμῶν!*

Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης.

Γίνεται γνωστὸν τοῖς φιλολογοῦσιν ὅτι τὸ ἀνωτέρω καταχεχωρισμένον γλωσσάριον τῆς πατρίδος μου Ἀραβανίου εἶναι ἐλάχιστον ἐκτενοῦς ἀνεκδότου μελέτης ἀπόσπασμα. Ἰ. Β.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΤΗι ΓΕΩΡΓΙΑι

«Ἐδοκιμάσαμεν δὲ ἀνδρὶ καλῷ τε κἀγαθῷ ἐργασίαν εἶναι καὶ ἐπιστήμην κρατίστην γεωργίαν, ἀφ' ἧς τὰ ἐπιτήδεια ἄνθρωποι πορίζονται. Αὕτη γὰρ ἡ ἐργασία ἐδόκει εἶναι ἡδίστη ἐργάζεσθαι καὶ τὰ σώματα κάλλιστά τε καὶ εὐρωστότατα παρέχεσθαι καὶ ταῖς ψυχαῖς ἥκιστα ἀσχολίαν παρέχειν φίλων τε καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι. Συμπαροξύνει δέ τι ἐδόκει ἡμῖν καὶ εἰς τὸ ἀλκίμους εἶναι ἡ γεωργία, ἔξω τῶν ἐρυμάτων τὰ ἐπιτήδεια φύουσά τε καὶ τρέφουσα τοῖς ἐργαζομένοις. Διὰ ταῦτα καὶ εὐδοξοτάτη εἶναι πρὸς τῶν πόλεων αὕτη βιοτεία, ὅτι καὶ πολίτας ἀρίστους καὶ εὐνουστάτους παρέχεσθαι δοκεῖ τῷ κοινῷ». (Σωκράτης, *Οἰκονομικ.* Ξενοφ. κεφ. VI).

Α'

Ἡ ἐπινοητικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις καὶ ἡ γεωργία.

Θεωρούμενος ὁ ἄνθρωπος ἐν μέσῳ τῶν ἀναριθμήτων ἀναγκῶν, αἵτινες ἀδιακόπως πολλαπλασιαζόμεναι περιτριγυρίζουσιν αὐτὸν ἠθε-

λεν εἶναι ἀληθῶς τὸ δυστυχέστερον καὶ ἀπορώτερον τῶν ζῴων, ἂν δὲν ἐκέκτητο τὸ εὐτυχὲς καὶ ἐξαίρετον προτέρημα νὰ παράγῃ καθ' ἑκάστην καὶ οἰκειοποιῆται νέας ὑλικὰς δυνάμεις ἐκτὸς τῶν ὀλίγων ἐκείνων, ἃς παρέχει αὐτῷ τὸ ἄτονον καὶ γλίσχρον αὐτοῦ σῶμα. Τὸ προτέρημα δὲ τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν πλουσίαν παραγωγικότητα, ἥτις χαρακτηρίζει τὸν ἔξοχον αὐτοῦ νοῦν, οὗ ἡ μυστηριώδης καὶ θεία τῷ ὄντι δύναμις ἀνακαλύπτει καὶ ἀποσπᾷ τὰ πλέον ἀπόκρυφα καὶ τὰ πλέον δύσπαστα τῆς φύσεως στοιχεῖα, κατορθοῦσα οὕτω ἐπ' αὐτῆς ἀπεράντους κατακτήσεις, ἃς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δι' ἰδιαιτέρας τινὸς δυνάμεως μετασχηματίζει καὶ διαθέτει κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐφαρμόζωνται εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἀναγκῶν, τουτέστιν εἰς τὴν δημιούργησιν τῶν ἀπείρων ἀντικειμένων, ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὸν πλοῦτον τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν. Διὰ τοῦ κράτους, ὅπερ κατώρθωσε διὰ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῆς φύσεως ἐπρομηθεύσατο διὰ τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἐργασίας ποικίλα βοηθητικὰ ὄργανα· τὰ ὄργανα δὲ ταῦτα ὑπῆρξαν κατὰ πρῶτον τὰ διάφορα ζῷα, ἅπερ κατέστησεν οἰκιακά, ὁ βοῦς, ὁ ἵππος, ὁ ὄνος, ἡ κάμηλος· βραδύτερον δὲ ἐχρησίμευσαν ὡς ὄργανα αἱ παντοῖαι δυνάμεις, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἄλλαι μὲν τυγχάνουσιν αἰσθηταὶ καὶ τοῖς πᾶσι φαναραί, ἄλλαι δὲ λανθάνουσαι, ὑπνώττουσαι τρόπον τινά, ἀλλ' ἀφυπνιζόμεναι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης νοημοσύνης, ἥτις εὑρίσκει τὸ μέσον νὰ θέσῃ αὐτὰς εἰς κίνησιν καὶ ἐμπνεύσῃ οὕτω αὐταῖς ζωὴν καὶ ἀκάματον ἐνεργητικότατα.

Ἂν τῷ ὄντι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται σχεδὸν νὰ ἐπαυξήσῃ πέραν τινῶν ὁρίων τὴν ποσότητα τῆς φυσικῆς ἰσχύος καὶ ἐντάσεως τῶν μυόνων τῶν τεσσάρων μελῶν καὶ τῶν διαφόρων ἐν γένει σωματικῶν αὐτοῦ ὀργάνων, δύναται διὰ τῆς ἀδιακόπου ἐφευρέσεως καὶ χρήσεως ἐργαλείων νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Τὰ ἐργαλεῖα λοιπὸν ταῦτα ἐπέχουσι τῷ ἀνθρώπῳ τόπον συμπληρωματικῶν ὀργάνων, δι' ὧν δύναται νὰ πραγματώσῃ μυρίας πράξεις, αἵτινες ἐφαίνοντο κατ' ἀρχὰς ἀποκεκλεισμέναι τῶν ἀνθρωπίνων ὀργάνων, θεωρουμένων ἀόπλων καὶ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν γυμνότητι. Εἰς μάτην, κατὰ τὴν εὐφραδῆ ἔκφρασιν διασήμου Γάλλου, ἤθελε προσπαθῇ ὁ ἄνθρωπος νὰ διαμελίσῃ διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ τὸ ξύλον, μεθ' ἧς εὐκολίας ποιεῖται τοῦτο ὁ κάστωρ ἢ καὶ αὐτὸς ὁ μῦς· ἀλλὰ ποῖον ζῷον δύναται νὰ κόψῃ, διαιρέσῃ καὶ ὑποδιαιρέσῃ εἰς ἀναρίθμητα τεμάχια καὶ κατὰ ποικίλα σχήματα τοὺς

κολοσσιαίους κορμοὺς τῶν δένδρων, μεθ' ἧς εὐκολίας καὶ τελειότητος ποιεῖται τοῦτο ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κοινοῦ πρίονος καὶ τῶν ἄλλων ἐργαλείων; Ποῖον ῥάμφος πτηνοῦ δύναται νὰ διατρυπήσῃ καὶ σκάψῃ τὰς σκηρὰς τοῦ ξύλου ἴνας, μεθ' ἧς ἐπιδεξιότητος κατορθοῖ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ὁπλίζῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ διὰ τῶν διαφόρων τῆς λεπτουργίας ἐργαλείων; Ἀλλὰ καὶ ἁπλῆν περόνην εἰς μάτην ὁ ἄνθρωπος ἤθελε προσπαθῇ νὰ ἐμφυτεύσῃ ἐπί τινος ξύλου, ἐν ὅσῳ ἐνήργει διὰ γυμνῶν χειρῶν, ἐν ᾧ διὰ τῆς χρήσεως μικρᾶς σφύρας ἢ ἁπλοῦ χάλικος κατορθοῖ παίζων, ὅ,τι δὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ κατορθώσωσι πολλὰ ὁμοῦ ἐκ τῶν ἐπιδεξιοτέρων καὶ ἰσχυροτέρων ζώων, συνεργαζομένων, ὑποθετέον μεθ' ὅλων τῶν ὀργάνων αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἁπλουστάτων παραδειγμάτων τρανῶς καταφαίνονται τὰ κολοσσιαῖα ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, προορισμένου εἰς τὸ νὰ ἐρευνᾷ ἀδιακόπως τὴν φύσιν καὶ ἀντλεῖ ἐξ αὐτῆς μυρίας ἐφευρέσεις, δι' ὧν γίνεται κάτοχος νέων ὁλονὲν δυνάμεων καὶ μέσων ἐνεργείας. Καθυποτάσσει καὶ θέτει ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ὡς εὐπειθεῖς αὐτοῦ δούλους τὰς πτώσεις τῶν ὑδάτων, τὸ ῥεῦμα τῶν ποταμῶν, τὴν πλῆξιν τῶν ἀνέμων, τὴν ἐλαστικὴν δύναμιν τῶν ἀτμῶν οὐχὶ μόνων τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀκόμη ὑγρῶν. Προσθετέον ἀκόμη ἐνταῦθα καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ μαγνητισμοῦ τῶν φωτεινῶν, θερμαντικῶν καὶ χημικῶν ἀκτίνων κλ.

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν νέων τούτων δυνάμεων δὲν ἀρκεῖ πρὸς πραγμάτωσιν τῶν διαφόρων τοῦ ἀνθρώπου σχεδίων. Πρὸς πολλαπλασιασμὸν τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἔδει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ἐφεύρῃ ἀπειραρίθμους μηχανάς, πολύπλοκα συστήματα, δι' ὧν θέτει εἰς κίνησιν ὑπὸ παντοίας μορφὰς πάσας τὰς ἐπικτήτους ὑλικὰς δυνάμεις, περὶ ὧν ἔφθημεν εἰπόντες· συγχρόνως δὲ διὰ μιᾶς καταλλήλου διαθέσεως, εὐφυοῦς δὲ καὶ στερεᾶς κατασκευῆς ἔχει βελτιώσῃ τοὺς ἐν λόγῳ μηχανισμοὺς εἰς βαθμὸν παράδοξον καὶ ἀπίθανον. Ἂν τὰ ἐργαλεῖα προεκτείνουσι τὴν ἐνέργειαν τῶν βραχιόνων καὶ καὶ τὴν ὁλικὴν τοῦ ἐργάτου σωματικὴν δύναμιν ἐνεργοῦντα ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὰ διάφορα τοῦ σώματος ἡμῶν ὄργανα, αἱ μηχαναὶ ἐνεργοῦσι τρόπον τινα αὐτομάτως μὴ λαμβάνουσαι ἢ τὴν πρώτην ὤθησιν εἴτε ὑπὸ τῆς χειρὸς ἢ τοῦ ποδὸς τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ὑπὸ τοῦ ἀτμοῦ ἢ τοῦ ὕδατος καὶ καθ' ἑξῆς. Ἡ μηχανὴ δύναται λοιπὸν νὰ ὑποτεθῇ ὡς ζῶν τις ἀκόλουθος τοῦ ἀνθρώπου ἢ μάλλον εὐπειθής τις

δοῦλος, ὃν ὁ ἄνθρωπος ἐκτήσατο καὶ θέτει ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ.

Εἰσέλθωμεν εἰς μέγα τι ἐργοστάσιον, ἔνθα ἐργάζονται τὰ καταπληκτικὰ τοῦ ἀτμοῦ συστήματα. Τί εἴμεθα ἡμεῖς; ὄντα ἰσχνὰ καὶ ἀδύνατα ἀπέναντι τῶν κολοσσῶν τούτων τοῦ χάλυβος καὶ σιδήρου, ὧν οἱ τροχοί, ἂν ἐλάμβανον ἡμᾶς μεταξὺ τῶν ὀδόντων αὐτῶν, ἤθελον βεβαίως κατασυντρίψῃ καὶ ἐξαφανίσῃ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ. Θαμβοῦται τῷ ὄντι ὁ ἄνθρωπος θεωρῶν τοὺς ἀψύχους τούτους γίγαντας καταδαμάζοντας τὰς πλέον ἀνυποτάκτους ὕλας καὶ κινοῦντας τὰ πλέον βαρύτερα φορτεῖα· ἐκτελοῦσι δὲ τοὺς τεραστίους τούτους ἀγῶνας μετά τινος εὐκολίας, μετά τινος χάριτος καὶ μετά τινος κανονικότητος ἀληθῶς μαγευτικῆς. Ἀλλὰ τίς ἔχει σχεδιάσῃ τὰς θαυματουργὰς ταύτας πλεκτάνας; τίς ἔχει δημιουργήσῃ, τίς διευθύνει καὶ τίς ὁ δεσπότης ἄρχων αὐτῶν; Ὁ ἄνθρωπος, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπάρχει φυσικὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ τάσις τοῦ νὰ ζητῇ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ὅσον ἔνεστι δι' ἐλαφροτέρων κόπων καὶ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον οὐχὶ βεβαίως πρὸς ἐξοικονόμησιν ἡσυχίας καὶ ἀναπαύσεως, ἀλλ' ὅπως ἐκτελέσῃ, ὅσον ἔνεστι πλείονα ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ προμηθευθῇ οὕτω πλείονα μέσα ἱκανοποιήσεως. Ἐν κεφαλαίῳ πᾶσα ἐργασία οὖσα οὐδὲν ἄλλο ἢ κόπος τις ὁ ἄνθρωπος ἐκ φυσικῆς τινος ὁρμῆς καὶ καθοδηγούμενος ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ νοημοσύνης ἀντικαθιστᾷ καθ' ἑκάστην τὴν ἐνέργειαν τῶν βραχιόνων αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνεργείας τών δυνάμεων τῆς φύσεως. Ἐφευρίσκει ἐργαλεῖα καὶ μηχανάς, δι' ὧν χρησιμοποιεῖ τὰς δυνάμεις ταύτας, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος παράγει πολλῷ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον πάντα τὰ ἀντικείμενα τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἀναγκῶν.

Ἐπειδὴ ἡ τροφὴ εἶνε ἡ πρώτη καὶ φυσικωτάτη τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκη εὐκόλως τις ἐννοεῖ ὅτι τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα, ὧν ὁ ἄνθρωπος συνησθάνθη τὴν χρησιμότητα. Ὁ ἄνθρωπος τῷ ὄντι ἐξαντλεῖ ταχέως τοὺς αὐτομάτως παραγομένους καρποὺς τῆς γῆς, ἐδέησε λοιπὸν λίαν ταχέως, ἵνα ἐννοήσῃ ὅτι ἠδύνατο νὰ παράγῃ αὐθονώτερον, ἐὰν οἱ σπόροι ἐσπείροντο κανονικῶς ἀντὶ νὰ ὦσι τῇδε κἀκεῖσε ἐρριμμένοι καὶ ἂν ἡ μάζα τοῦ ἐδάφους ἐτύγχανεν οὐχὶ βαρεῖα καὶ συμπαγής, ἀλλ' ἐλαφρὰ καὶ ἀραιὰ μέχρι τινὸς βαθμοῦ, διότι ἄλλως πολλοὶ τῶν σπόρων ἀπόλλυνται μὴ δυνάμενοι νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς, τῆς ἐπιφανείας οὔσης σκληρᾶς καὶ ἀδιαπεράστου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ ἄνθρωπος μετεχειρίζετο κατ' ἀρχὰς ἐλαφρόν τι ἐργαλεῖον, ὅπερ ἔθετεν εἰς κίνησιν διὰ μόνης τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Βραδύτερον ὅμως ἀντικατέστησεν αὐτὸ

διὰ τελειοτέρου τινὸς ὀργάνου, τουτέστι τοῦ κοινοῦ λίσγου, ὅπερ τίθεται εἰς κίνησιν ὑπὸ τοῦ βραχίονος καὶ τῶν μυόνων τοῦ ποδὸς συνάμα. Ἓν μέγα βῆμα ὑπῆρξεν ἀκολούθως ἡ ἐπινόησις τοῦ ἀρότρου, ὅπερ τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀκαταμαχήτου ἰσχύος τοῦ βοός, τοῦ ἵππου καὶ καθ' ἑξῆς, ἀροτριᾷ ἔτι βαθύτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον τὴν γῆν. Ὅταν οἱ σπόροι ὡρίμαζον ὤφειλε νὰ δρέψῃ τις αὐτούς, ἀλλὰ νὰ ἀποσπάσῃ τις διὰ τῆς χειρὸς τοὺς στάχυας ἦτο λίαν μακρὸν καὶ κοπιῶδες. Μετεχειρίσθησαν βεβαίως κατ' ἀρχὰς ἁπλῆν μάχαιραν, ἀκολούθως δὲ εὐφυής τις γεωργὸς παρετήρησεν ὅτι ἂν ἡ μάχαιρα αὕτη ἦτο κυρτὴ ἤθελε κόπτει εὐκολώτερον, ἐξ οὗ προήχθη τὸ δρέπανον, οὗ ἡ ἐφεύρεσις ὑπῆρξε σχετικῶς ἓν γενναῖον βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἀνάγκη ἀκολούθως νὰ χωρίσῃ τις τὸν σπόρον τοῦ περικαλύμματος αὐτοῦ. Ἐγίγνετο κατ' ἀρχὰς ἡ πρᾶξις αὕτη δι' ἁπλῆς τρίψεως μεταξὺ τῶν χειρῶν, ἀλλ' ἐπενοήθησαν βραδύτερον οἱ κοινοὶ τοῦ ἁλωνισμοῦ τρόποι, καθ' οὓς ὁ βραχίων τοῦ ἀνθρώπου ἢ ποὺς τοῦ ἵππου δι' ἑνὸς κτυπήματος κατορθοῖ ὅ,τι κατορθοῦσι πέντε ἓξ ὁμοῦ χεῖρες ἀόπλως ἐργαζόμεναι. Ἡ πρᾶξις τοῦ μεταβάλλειν τοὺς σπόρους εἰς ἄλευρον ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀντικείμενον ἀναλόγων διαδοχικῶν βελτιώσεων. Δύο ἁπλοῦς λίθους ἀντικατέστησαν οἱ γνωστοὶ κυκλικοὶ τοῦ μύλου λίθοι, οὓς κατ' ἀρχὰς ἐκίνουν οἱ βραχίονες τοῦ ἀνθρώπου, ἀκολούθως δὲ οἱ ἵπποι, ὁ βοῦς καὶ βραδύτερον τὸ ῥεῦμα τῶν ὑδάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐπινοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως ἐν τῷ γεωργικῷ κόσμῳ, γνωστὰ ἡμῖν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη. Ἤρκησαν ἆρά γε αἱ ῥηθεῖσαι ἐπινοήσεις πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν πρόοδον τάσεως; Πάντες γιγνώσκομεν ὅτι προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ αἱ τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκαι πολλαπλασιάζονται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν γενικὴν πρόοδον. Ἀνάγκη λοιπόν, ἵνα καὶ τὰ μέσα τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τούτων, τουτέστιν ὁ πλοῦτος τῶν κοινωνιῶν, πολλαπλασιάζονται κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν. Ἀλλ' ὁ πλοῦτος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τέκνον τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἐμπορίῳ, τῇ βιομηχανίᾳ καὶ τῇ γεωργίᾳ. Τῆς γεωργίας δ' οὔσης πάντοτε τοῦ κυριωτέρου χορηγοῦ τῆς διὰ τῆς βιομηχανίας τροποποιουμένης καὶ τοῦ ἐμπορίου κυκλοφορούσης ὕλης, μετ' ἰδιαιτέρας ὅλως προσοχῆς δέον νὰ ἐπιστήσωσι τὰ ἔθνη τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐν αὐτῇ ἐργασίας καὶ ἐπαύξησιν οὕτω τῶν προϊόντων αὐτῆς. Ἔδει λοιπὸν πρὸς τοῦτο, ἵνα τελειοποιηθῶσι μὲν τὰ ἀρχαῖα, εἰσάγωνται δὲ καθ' ἑκά-

στην νέα γεωργικὰ ἐργαλεῖα καὶ μηχανήματα ποικίλα καὶ διάφορα. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἡ γεωργία δὲν ἐβάδισε μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος εἰς τὸ στάδιον τῆς προόδου καὶ τῶν ἐφευρέσεων, οὐχ ἧττον ὅμως ἱκανὰ καὶ ἐν αὐτῇ διεπράχθησαν θαύματα κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα.

Καὶ πρῶτον μὲν τὰ χονδροειδῆ ἐκεῖνα καὶ ἀτελέστατα ἄροτρα, ἅπερ δυστυχῶς ὑφίστανται εἰσέτι παρ' ἡμῖν, ἐξέλιπον πρὸ πολλοῦ ἐν ταῖς χώραις τοῦ φωτὸς καὶ τῆς προόδου 'Αντικατέστησαν δ' αὐτὰ ἄλλα ἀσυγκρίτως τελειότερα καὶ συντελεστικώτερα εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀγρῶν. Τὰ νεώτερα μάλιστα τούτων τίθενται εἰς κανονικὴν καὶ ταχεῖαν κίνησιν ὑπὸ μόνης τῆς ἕλξεως τῶν ζώων, τοῦ ἐργάτου τηροῦντος θέσιν ἁπλοῦ ἐπιτηρητοῦ καὶ ἀπηλλαγμένου ἐντελῶς τῶν πόνων καὶ μόχθων τῶν παρ' ἡμῖν γεωργῶν οὐσιῶδες λαμβανόντων μέρος εἰς τὸ ἔργον τῶν ζώων καὶ προσπαθούντων διὰ τῆς συστολῆς πάντων τῶν μυόνων τοῦ σώματος αὐτῶν, ὅπως ἐμβαθύνωσι καὶ ἐπιβάλωσι κανονικήν, εἰ δυνατόν, κίνησιν εἰς τὸ ἀπειθὲς καὶ ἐπίπονον αὐτῶν ἄροτρον. Συνέπεια τῆς σπουδαίας ταύτης μεταβολῆς εἶνε ἡ διὰ μικροτέρας ἐργασίας, σπουδαία ἐπαύξησις τῆς παραγωγῆς, ἐξ ἧς προέρχεται ἡ ἐλάττωσις τῆς τιμῆς τῶν προϊόντων καὶ τὸ κυριώτερον πάντων ἡ σημαντικὴ βελτίωσις τῆς τύχης τοῦ τῆς γῆς ἐργάτου, ἀπηλλαγμένου ὄντος πλέον τῶν σκληρῶν καὶ ἐπιπόνων ἐργασιῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐπιφυλαττομένων οὕτως αὐτῷ ἐργασιῶν μᾶλλον συντελεστικῶν εἰς τὴν ὑγιείαν, μᾶλλον παραγωγικῶν καὶ μᾶλλον ἁρμοδίων εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν λογικῶν ὄντων.

'Η χρῆσις τῶν σπερματικῶν μηχανῶν ἐξοικονομεῖ πλέον τοῦ ἑνὸς τρίτου τοῦ κατ' ἔτος καταναλισκομένου σπόρου· ἡ οἰκονομία αὕτη δὲν εἶνε ποσῶς ἀσήμαντος εἰς τὴν γεωργίαν, ἧς εἰς τῶν κυρίων ὅρων τυγχάνει ἡ ὅσον ἔνεστιν οἰκονομικώτερον ἐκκάρπωσες τῆς γῆς.

'Η εὐφυεστάτη ἐπινόησις διαφόρων θεριστικῶν καὶ ἀλωνιστικῶν μηχανῶν ἐκτὸς τῆς σπουδαιοτάτης αὐτῶν οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἀπαλλάττουσιν ἐπίσης τοὺς ἐργάτας τῆς ἐξοχῆς ἔργου βαναύσου καὶ συνήθως ὑπερτέρου τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, τοῦθ' ὅπερ δίδει χώραν εἰς ἀσθενείας καὶ πολλὰς ἄλλας κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας εἰς τὰς ἀγροτικὰς οἰκογενείας.

'Υπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς μέρος τι τοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ προώρισται νὰ ζήσῃ τὸ φυτὸν δὲν τηρεῖ τὴν ἀπαιτουμένην ποσότητα τοῦ ὕδατος, προερχομένου ἐκ τῆς βροχῆς ἢ ἐκ τῶν κατωτέρων τῆς γῆς στρωμάτων. 'Ανάγκη λοιπὸν τότε νὰ συμπληρώσῃ τις τὴν ποσότητα

ταύτην, χρησιμοποιῶν τὰ γητνιάζοντα ὕδατα διὰ τῶν διαφόρων τῆς ἀρδεύσεως μεθόδων. Κατ' ἄλλας πάλιν περιστάσεις γίνεται ἀνάγκη νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ὑφισταμένην ἤδη ποσότητα τοῦ ὕδατος. Αἱ πράξεις αὗται γίγνονται πάντοτε διὰ διαφόρων ὑδραυλικῶν μηχανημάτων θαυμασίας κατασκευῆς καὶ ἐνεργείας.

Ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος δέν μοι ἐπιτρέπει νὰ ἐκταθῶ πλειότερον ἐν ταῖς παρατηρήσεσι ταύταις περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων εὐεργετικῶν ἐπινοήσεων, αἵτινες ἀπαλλάττουσι τοὺς λαοὺς τῆς ἀνάγκης νὰ ἐξαντλῶσι πάντα τὸν χρόνον καὶ πάσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν τῶν τροφίμων τῆς πρώτης ἀνάγκης, λαμβάνουσι δ' οὗτοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ παραδοθῶσι καὶ εἰς ἄλλα ἐπαγγέλματα καὶ εἰς τὰς ἐργασίας διανοητικῆς φύσεως, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν διάπλασιν τῆς καρδίας. Ἀλλὰ πρὶν δώσω πέρας εἰς τὸ ζήτημα ἐπιτραπήτω μοι ἐνταῦθα μικρὰ παρατήρησις, ἣν θεωρῶ ἀναγκαίαν εἰς τὴν παροῦσαν στιγμὴν καὶ λίαν σχετικὴν πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν κατάστασιν. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ ἐπαύξησις τῶν προϊόντων τῆς γεωργίας οὐχὶ σπανίως περιορίζεται ἕνεκα ἐλλείψεως ἀρκετοῦ ἀριθμοῦ βραχιόνων. Πολλοὶ κτηματίαι εὑρισκόμενοι ἐν χώρᾳ οὐχὶ πυκνῶς κατῳκημένῃ εὑρίσκονται πολλάκις εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀφήνωσιν ἓν μέρος τῶν γαιῶν αὐτῶν ἀκαλλιέργητον, διότι ἀδυνατοῦσι νὰ δώσωσιν εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῶν πάσας τὰς ἀπαιτουμένας φροντίδας ἕνεκα ἐλλείψεως βραχιόνων. Ἄλλοι πάλιν δὲν δύνανται νὰ ἐπεκτείνωσι πέραν στενῶν τινων ὁρίων τὴν παραγωγὴν τοῦ κτήματος αὐτῶν διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ καλλιεργείας νέων φυτῶν. Τὸ οὐχὶ μικρᾶς σπουδαιότητος κώλυμα τοῦτο ὑπερβάλλεται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς μηχανῶν, τῶν ἀπόνων τούτων καὶ οἰκονομικῶν δούλων τῆς παρούσης ἐποχῆς Παράδειγμα ἔστωσαν αἱ δυτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Γαλλίας, ἐν αἷς οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ἐπεκράτει τὸ κοινὸν παρ' ἡμῖν καὶ πεπαλαιωμένον σύστημα τοῦ ἀλωνισμοῦ. Οἱ γεωργοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπεκτείνωσι πέραν τινῶν ὁρίων τὴν καλλιέργειαν τῶν σίτων, ἵνα μὴ ὦσι τέλος ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην νὰ ἀφήνωσι νὰ φθείρεται μέρος αὐτῶν, ἅτε μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωσιν ἀρκετοὺς ἐργάτας πρὸς ἀλωνισμὸν τῶν γεννημάτων κατὰ τὰς θερινὰς ἡμέρας, καθ' ἃς οὗτοι σπανίζουσιν. Ὁ ἀλωνισμὸς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταύταις γίνεται πάντοτε διὰ τῶν ἀλωνιστικῶν μηχανῶν καὶ δὲν ὑφίσταται πλέον τὸ ἐν λόγῳ ἐμπόδιον, ἡ δὲ καλλιέργεια τῶν σίτων ἐπεξετάθη καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν φύσει ξηρῶν καὶ ἀκάρπων γαιῶν, μεταβληθεισῶν διὰ τῶν ποικίλων γεωργικῶν θεραπειῶν εἰς ἐκλεκτοὺς καὶ πλουσίους

ἀγρούς. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶνε ἡ εὐεργετικὴ ἐπιρροὴ ἐπὶ τῆς παραγωγῆς τῶν διαφόρων μηχανημάτων τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ δὲ ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς καὶ χρήσεως αὐτῶν εἶνε τοσοῦτον μᾶλλον κατεπείγουσα ἔν τινι χώρᾳ, ὅσον αὕτη εὑρίσκεται ἐν ἐμπορικαῖς σχέσεσι πρὸς ἄλλας χώρας, ἔνθα αἱ μηχαναὶ τυγχάνουσιν ἤδη πρὸ πολλοῦ καὶ κοινῶς εἰσηγμέναι. Συμβαίνει ἀπαραλλάκτως ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ παντὶ βιομηχανικῷ χειρώνακτι εὑρισκομένῳ μεταξὺ ἄλλων συναγωνιστῶν, ποιουμένων ἤδη χρῆσιν τῶν μηχανῶν. Τὰ κέρδη τοῦ πρώτου ἐλαττοῦνται καὶ βαθμηδὸν ἐπέρχεται ἡ πτώχευσις καὶ ἡ καταστροφή. Οἱ συναγωνισταὶ αὐτοῦ παράγουσιν ἀφθονώτερα ἐν τῷ αὐτῷ χρονικῷ διαστήματι καὶ μετὰ δαπάνας πολὺ μικροτέρας, τοῦθ' ὅπερ ἐπετράπη αὐτοῖς νὰ πωλῶσιν εἰς τιμὰς συγκαταβατικὰς μέν, ἀλλ' ἐπικερδεῖς πάντοτε αὐτοῖς, ὀλεθρίας δὲ τῷ μὴ ποιοῦντι χρῆσιν μηχανῶν ἢ τηροῦντι ἀκόμη τὰς παλαιάς, καίπερ ὑπαρχουσῶν ἄλλων τελειοτέρων καὶ πολλῷ προτιμοτέρων.

Β'

Σχέσεις τῆς γεωργίας πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας.

Τὰ προηγουμένως λεχθέντα ἀρκοῦσι νομίζω πρὸς σχηματισμὸν γενικῆς τινος ἰδέας περὶ τῆς εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῆς γεωργίας ἡ ἐπινοητικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἐκτεθέντων παραδειγμάτων ἐγένετο δῆλον μόνον περὶ τῆς στενῆς σχέσεως, ἥτις συνδέει τὴν γεωργίαν πρὸς τὴν *μηχανικήν*. Φέρε δὲ ἴδωμεν πρὸς τίνας ἄλλας ἐπιστήμας σχετίζεται αὕτη. Ἀλλὰ τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμεν διὰ τῆς λέξεως *γεωργία* ; Σαφής τις ταύτης ὁρισμὸς λίαν ἀναγκαῖός μοι φαίνεται ἐνταῦθα, ἵνα χωρήσωμεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ προκειμένου ζητήματος. Πολλαὶ καὶ διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περὶ τούτου γνῶμαι. L'agriculture, ἔλεγεν ὁ διάσημος Cuvier, est l'art de faire en sorte qu'il y ait toujours dans un espace donné la plus grande quantité possible d'éléments combinés à la fois en substances vivantes. Ὁ δὲ κόμης de Gasparin, ὁ μέγας οὗτος τῆς Γαλλίας ἀγρονόμος, ἐθεώρει τὴν γεωργίαν οὐχὶ ὡς τέχνην, ἀλλ' ὡς ἐπιστήμην τεχνολογικήν, ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις διαπραγματεύεται περὶ τῶν φυτῶν, ὧν τὸ σύνολον καλεῖται *Φυτολογία*. Αὕτη δὲ ἀποτελεῖ μέρος τῆς μεγάλης διακλαδώσεως τῶν κοσμολογικῶν ἐπιστημῶν, ἐν αἷς συμπεριλαμβάνον-

ται πᾶσαι ἐκεῖναι, αἵτινες διαπραγματεύονται περὶ τῶν μεγεθῶν, τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὑλικῶν στοιχείων, ἀνεξαρτήτως ὅλως τῶν *Νοολογικῶν* λεγομένων ἐπιστημῶν. Ἐν δὲ τῇ διακλαδώσει ταύτῃ, διῃρημένῃ εἰς τέσσαρας τάξεις: τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν φυσικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἰατρικήν, ἡ Φυτολογία ἐπέχει βεβαίως μέρος τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως δὲ ταύτης ὁ σοφὸς ἀγρονόμος ἐξάγει τὸν ὁρισμὸν τῆς γεωργίας ὡς ἑξῆς: L'agriculture est la science qui recherche les moyens d'obtenir les produits des végétaux de la manière la plus parfaite et la plus économique.

Κατὰ τὰς νεωτέρας ὅμως θεωρίας (Diction. Barral. T. I. § 105 Agriculture), Γεωργία εἶνε ἡ *βιομήχανος τέχνη* τοῦ παράγειν ἐκ τῆς γῆς διὰ τοῦ πλέον οἰκονομικωτέρου τρόπου, ὅσον ἔνεστι μείζονα ποσότητα προϊόντων ὠφελίμων εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ καθ' οὓς ὅρους συμφέρει κάλλιον εἰς τὴν κατανάλωσιν. Ἀποτελεῖ δὲ αὕτη ἕνα τῶν μεγαλειτέρων κλάδων τῆς βιομηχανίας ἀσχολουμένη εἰς τὸ παράγειν οὐχὶ μόνον φυτά, ἀλλὰ καὶ ζῷα. Τοιαύτη δὲ οὖσα καὶ ἔχουσα ὡς ἰδάζοντα χαρακτῆρα νὰ προμηθεύῃ οἰκονομικῷ τῷ τρόπῳ φυτικάς τε καὶ ζωϊκὰς οὐσίας, προωρισμένας μέρος μὲν εἰς τὴν ἄμεσον κατανάλωσιν, μέρος δὲ πρὸς πώλησιν, ἀδύνατον εἶνε νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρὰ ἐπιστήμη, ἀλλ' οὔτε καὶ ὡς ἐπιστήμη ἐφηρμοσμένη, διότι τότε θὰ ἦτο τὸ αὐτό, ὡς νὰ ἐννοῇ τις ἐν τῇ αὐτῇ λέξει δύο πράγματα διάφορα: τὴν *θεωρίαν* καὶ τὴν *πρᾶξιν*. Ἡ γεωργία λοιπὸν εἶνε ἐν τῇ πραγματικότητι αὐτῆς βιομήχανός τις τέχνη, ἐνεργοῦσα συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπὸ τῆς ἀγρονομίας διδομένους νόμους. Ἐξάγονται δὲ οἱ νόμοι οὗτοι ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης καὶ ἐφαρμογῆς ἐν τῇ γεωργίᾳ τῶν γνώσεων διαφόρων ἐπιστημῶν, οἷον τῆς *μηχανικῆς, τῆς χημείας, τῆς γαιολογίας, τῆς βοτανικῆς, τῆς φυσικῆς καὶ μετεωρολογίας, τῆς ζῳολογίας καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας*. Εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν ταύτην τῶν ὑλῶν, αἵτινες ζῶσιν ἢ ἔζησαν, εἰς τὴν τέχνην, λέγω, τῆς παραγωγῆς τῶν πρώτων στοιχείων, ἅπερ ὑφίστανται ἐν τοῖς ζῶσι τῶν σωμάτων, ἀναπόφευκτος τυγχάνει ἡ συνδρομὴ τῶν ἐπιστημῶν τούτων, ὡς εὐκόλως τις ἐννοεῖ ἐκ τῶν ἑξῆς παρατηρήσεων, ἃς ἀναγινώσκει ἐν τοῖς στοιχειώδεσι καὶ εἰδικοῖς συγγράμμασι.

Τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν εἶνε βεβαίως ὁ ἄνθραξ, τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ἄζωτον ὡς καὶ ἄλλαι ἀκόμη θρεπτικαὶ οὐσίαι. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα προμηθεύονται ἓν μέρος

ἐκ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, ἀλλ' ἡ ποσότης αὕτη ἀπέχει τοῦ νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὰ εἰς βαθμὸν καρποφορίας. Ἡ συμπλήρωσις τότε γίγνεται διὰ τῶν ῥιζῶν, αἵτινες ἀντλοῦσιν ἐκ τῆς γῆς τὰς ἀναγκαιούσας οὐσίας διὰ τῆς ἀπορροφήσεως διαλελυμένων τινῶν σωμάτων περιεχόντων τὰς θρεπτικὰς ταύτας οὐσίας ἢ διὰ τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἀπορροφήσεως ἐν διαλύσει οὐσῶν ἐν τῷ ὕδατι ἢ καθισταμένων διαλυτῶν διὰ τῆς ἐνεργείας νέων τινῶν οὐσιῶν ἐπὶ τούτῳ εἰσαγομένων. Ἀλλ' ἂν καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ταύτην δὲν ἐπιτυγχάνεται ἡ δέουσα τοῦ φυτοῦ ἀνάπτυξις, μεταχειριζόμεθα τὰς ἀναλόγους παχυντικὰς ὕλας κατὰ τὰς δεούσας δόσεις. Αἱ τοιαῦται πράξεις βασίζονται βεβαίως ἐπὶ τῶν γνώσεων τῆς *Χημείας*.

Τὸ φυτόν, ἵνα ζήσῃ, ἔχει ἀνάγκην ὑποστηρίγματος, βάσεώς τινος, ἥτις εἶνε συνήθως ἡ γῆ. Δέον τότε νὰ γνωρίζῃ τις τὴν φύσιν αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὰ σκοπούμενα προϊόντα. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δέον νὰ ἀναζητήσῃ τις τὸν τρόπον, καθ' ὃν αὕτη ἐσχηματίσθη, ἵνα γνωρίσῃ οὕτω τὰ διάφορα τοῦ ἐδάφους συστατικὰ μέρη. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ καταφύγῃ τότε εἰς τὴν *γαιολογίαν*, ἥτις διαπραγματεύεται περὶ τῆς συστάσεως τῆς γηΐνου σφαίρας. Ἡ σπουδὴ δὲ αὕτη ἄγει εἰς πολλὰς πρακτικὰς ὠφελείας, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

Ἀπαραίτητος προσέτι τυγχάνει καὶ ἡ τῆς *βοτανικῆς* ἐπιστήμης σπουδὴ ἐν τῇ γεωργίᾳ. Προκειμένου τῷ ὄντι περὶ τῆς ὅσον ἔνεστιν ἐπιτυχεστέρας τῶν φυτῶν ἐκκαρπώσεως, δέον νὰ γνωρίζῃ τις πάσας αὐτῶν τὰς ἀνάγκας· πρὸς τοῦτο δὲ ὀφείλει νὰ σπουδάσῃ τὸν ὀργανισμόν, τουτέστι τὴν σύστασιν, ἤτοι τὴν *ἀνατομίαν τῶν φυτῶν*, τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων αὐτῶν ὀργάνων διαρκούσης τῆς ζωῆς, ἤτοι πάντα τὰ φαινόμενα κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς βλαστήσεως, περὶ ὧν διαπραγματεύεται ἡ *φυσιολογία τῶν φυτῶν*.

Ἡ *φυσικὴ* ἄγει εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ φωτός, τῆς θερμότητος καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ὧν ὑψίστης σημασίας τυγχάνει ἡ ἐπιρροὴ ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν. Προκειμένου δὲ ἐν τῇ πρακτικῇ νὰ μεταφέρῃ τις τὸ φυτὸν ἀπὸ κλίματος θερμοτέρου εἰς ψυχρόν, ἀνάγκη νὰ προμηθεύσῃ ἐν τῇ ἀναγκαίᾳ πάντοτε ποσότητι τὴν ἐλλείπουσαν θερμότητα πρὸς διατήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ἀνάλογοι ἐφαρμογαὶ γίγνονται καὶ τῆς σπουδῆς τοῦ φωτός. Οὐχὶ δὲ σπανίως παρουσιάζεται τῷ κηπουρῷ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπισπεύσῃ ἢ νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν καὶ μεταβάλῃ οὕτω τὴν ἐποχὴν τῆς ὡριμάνσεως τῶν καρπῶν.

Ἓν ἄλλο μέρος τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ *Μετεωρολογία*, στενῶς

ἐπίσης συνδέεται πρὸς τὴν γεωργίαν. Διότι πῶς ἄνευ τῆς βοηθείας αὐτῆς θέλει τις δυνηθῇ νὰ ἐρευνήσῃ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς ἐμφανίσεως τῶν μετεώρων, τουτέστι νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ ἔτος, τὸν μῆνα, τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς ταῦτα πρόκειται νὰ ἐμφανισθῶσιν, ὅπως προΐδῃ καὶ προλάβῃ, εἰ δυνατόν, τὰ δυσάρεστα αὐτῶν ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς βλαστήσεως, ἐπιχειρῶν ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς καλλιεργείας, ὅπερ ἁρμόζει μᾶλλον εἰς τὰς προμηνυομένας περιστάσεις;

Μέγιστον μέρος ἀποτελεῖ σήμερον ἐν τῇ γεωργίᾳ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἡ ὅσον ἔνεστιν εὐτυχεστέρα ἐκκάρπωσις τῶν οἰκιακῶν ζῴων, περὶ ὧν τοσοῦτον ἀμελῶς ἔχουσιν οἱ ἀνατολικοὶ τῆς Εὐρώπης λαοί. Πλεῖστα λαμβάνονται μέτρα πρὸς διάκρισιν καὶ ἐκλογὴν τῶν γενεῶν τῶν ζῴων, πρὸς πολλαπλασίαν διατροφήν, ἄσκησιν καὶ πάχυνσιν αὐτῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον μεγάλως οἱ γεωργοὶ ἐφιστῶσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρρένων (Μεγάλως ἐξεπλάγην ὅταν εἶδον εἰς ἀγοράς τινας τῆς Γαλλίας κριοὺς πωληθέντας περὶ τὰς 1000 δραχμάς· ἡ ὑπέρογκος αὕτη ἀξία ὀφείλεται εἰς τὰς ἐξαιρέτους φροντίδας τῶν κτηνοτρόφων). Μεγάλη προσέτι προσοχὴ καταβάλλεται εἰς τὸ καταλλήλως συνδυάζειν τὰ ἄρρενα μετὰ τῶν θηλέων, πολὺ δὲ περιποιοῦνται αὐτὰ διαρκούσης τῆς κυοφορίας. Εἰς τὴν διατροφὴν τῶν ζῴων αἱ τροφαὶ ἐκλέγονται καὶ διανέμονται κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ συμφώνως πρὸς τὴν διευκόλυνσιν τῆς πέψεως καὶ τὴν εὐτυχεστέραν τῶν τροφῶν ἐνέργειαν ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Λαμβάνονται δ' ὑπ' ὄψιν αἱ ὧραι τοῦ ἔτους, ἡ ἡλικία καὶ ὁ προορισμὸς ἑκάστου ζῴου καὶ τόσα ἄλλα. Πᾶσαι αἱ τοιαῦται πράξεις διδάσκονται ὑπὸ τῆς ζωοτεχνίας, τουτέστι τῆς τεχνολογίας τῶν ζωϊκῶν μηχανῶν κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἐπιφανοῦς καθηγητοῦ A. Sanson, εἰς ὃν ὀφείλεται ἡ συστηματοποίησις τῆς ζωοτεχνίας ἐν Γαλλίᾳ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν σαφῶς καταφαίνεται ἡ σχέσις τῆς γεωργίας πρὸς τὴν *Ζῳολογίαν*.

Ἀπολύτως ἀναγκαῖαι τέλος τυγχάνουσιν εἰς τὸ μέγα καὶ δυσχερὲς τῆς γεωργίας ἔργον αἱ γνώσεις τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας, ἥτις διδάσκει πάσας τὰς πράξεις, δι' ὧν ὁ γεωργὸς κανονίζει τὰς δαπάνας καὶ ὑπολογίζει τὰ κέρδη αὐτοῦ. Ὀφείλει τῷ ὄντι ὁ διευθύνων πᾶσαν γεωργικὴν ἐπιχείρησιν νὰ τηρῇ ἀκριβεστάτας σημειώσεις τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, πρὸς δὲ νὰ λαμβάνῃ ἑκάστοτε γνῶσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἀγορῶν, πρὸς ἃς σχετίζεται, νὰ γνωρίζῃ τὴν παροῦσαν καὶ νὰ προβλέπῃ τὴν μέλλουσαν τιμὴν τῶν προϊόντων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅπως κέκτηται τὴν δέουσαν ἱκανότητα περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ζητημάτων

τούτων ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ σαφῶς τὰς σχέσεις τῆς γεωργίας πρὸς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, τὰ δίκαια καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἀπέναντι τῶν νόμων καὶ πασῶν τῶν πολιτικῶν διατάξεων. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν ἐνταῦθα ἡ ἐπέμβασις ἄλλης τινὸς ἐπιστήμης, ἥτις εἶνε ἡ *Πολιτικὴ οἰκονομία*.

(Ἕπεται συνέχεια).

Σπυρίδων Χασιώτης

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΤΗι ΝΗΣΩι ΝΑΞΩι

ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΙΝΟΣ ΤΗΣ ΑΒΥΔΟΥ

Τὴν 15 Φεβρουαρίου τοῦ 1730 προήχθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Παροναξίας ὁ Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτος Λαχοβάρης, γνωστὸς ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Παροναξίας μητροπολιτῶν ὡς Νεόφυτος β', τῇ αἰτήσει δὲ τούτου τῷ 1790 προσηρτήθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Παροναξίας ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς Ἀβύδου. Ἡ τοῦ Νεοφύτου αἴτησις πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Νεόφυτον τὸν γ' περὶ τούτου δὲν διεσώθη, ἐκ τῆς συνοδικῆς ὅμως πράξεως τοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν Παροναξίας μανθάνομεν ὅτι διὰ τῶν ἐνθέρμων αὐτοῦ αἰτήσεων καὶ τῶν παρακλήσεων τῶν ἐπαρχιωτῶν αὐτοῦ «...δηλαδὴ τῆς ἐπαρχίας σου ταύτης (Παροναξίας) εἰς νήσους διῃρημένης οὔσης; οὐ δύνασαι περιέρχεσθαι ταύτας, καὶ ἐπισκέπτεσθαι ἀρχιερατικῶς τοὺς ἐν αὐταῖς κατοίκους Χριστιανούς, κατὰ τὸ ἀρχιερατικόν σου ἐπάγγελμα. . . . .» ἕνεκα τούτου ἐπέτρεψαν αὐτῷ «. . . . . γνώμῃ κοινῇ, καὶ συνοδικῇ ἀποφάσει, κατ' ἐκκλησιαστικὴν ἐπιείκειαν . . . . .» χειροτονῆσαι ἐπίσκοπον «. . . . . ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Ἀβύδου, ἤδη δὲ μηδὲ ἴχνος ἐχούσης, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κανονικὴν διατύπωσιν. . . .». Τούτου ἕνεκα ὁ Νεόφυτος προσέκαλεσε τὸν Ἐπίσκοπον Σίφνου Ἰωσήφ, καὶ μετὰ τοῦ παρεπιδημοῦντος ἐν Νάξῳ ἄγνωστον διὰ ποίαν αἰτίαν ἐπισκόπου Φερσάλων Νεοφύτου, ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον Ἀβύδου ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, διὰ ψήφων κανονικῶν ἐκλεχθέντα, τὸν πρωτοσύγγελον τῆς μητροπόλεως Παροναξίας Νικόδημον.

Ἄγνωστον ἐπὶ πόσον διετέλεσεν ὁ Νικόδημος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι

ἐπίσκοπος Ἀβύδου· τούτου δὲ δύο μόνον πράξεις ἐν πρωτοτύπῳ ἀνεῦρον ἐν Νάξῳ, μίαν τῆς 29 Μαΐου τοῦ 1791, οὖσαν ἀπόφασιν ὑπὲρ τινος Ἐμμανουὴλ παρακαθημένου τοῦ Ἀβύδου, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Παροναξίας Νεοφύτου, καὶ ἑτέραν τῆς 25 Μαΐου τοῦ 1792, οὖσαν ἀπόφασιν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Σακκελίωνος Δρυμαλιᾶς, οὐδὲν δ' ἕτερον περὶ τοῦ Νικοδήμου τούτου γιγνώσκω. Παρατίθημι δὲ τὰ σχετικὰ τῆς χειροτονίας ταύτης ἔγγραφα ἐκ τοῦ Νέου κώδικος τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας μεταγράψας, τὴν συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου τοῦ ἑβδόμου τῆς κϛ' Ὀκτωβρίου τοῦ 1790 καὶ τὸ πρακτικὸν τῆς χειροτονίας φέρον χρονολογίαν ιε' Φεβρουαρίου τοῦ 1791.

«ΝΕΟΦΥΤΟΣ *Ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

«† Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Παροναξίας, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε παντὸς Αἰγαίου Πελάγους, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, κῦρ Νεόφυτε, χάρις εἴη σου ἐν ἱερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Τὸ ἀποσταλὲν ἡμῖν γράμμα σου πρὸ μικροῦ ἐλάβομεν, οὗτινος ἀναγνωσθέντος ἐνώπιον ἡμῶν, καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ἱερᾶς ἀδελφότητος καὶ ἁγίας συνόδου, κατείδομεν τὰς ἐν αὐτῷ ἐνθέρμους αἰτήσεις σου, καὶ ἔγνωμεν καλῶς καὶ τὰς παρακλήσεις τῶν ἐπαρχι(ωτ)ῶν σου χριστιανῶν, ὅτι δηλαδὴ τῆς ἐπαρχίας σου ταύτης εἰς νήσους διῃρημένης οὔσης, οὐ δύνασαι περιέρχεσθαι ταύτας, καὶ ἐπισκέπτεσθαι ἀρχιερατικῶς τοὺς ἐν αὐταῖς κατοίκους χριστιανούς, κατὰ τὸ ἀρχιερατικόν σου ἐπάγγελμα, καὶ ἑπομένως ἐκ τούτου συμβαίνειν μειοῦσθαι καὶ κολοβοῦσθαι τὰ ἀρχιερατικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα τῆς ἐπαρχίας ταύτης, διὰ τοῦτο ἐξαιτεῖσαι τὴν παρὰ τῆς ἐκκλησίας νόμιμον ἄδειαν ἀποκαταστῆσαι ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, κατὰ ἀρχαῖον ἔθος ἐκκλησιαστικόν, ἀρχιερέα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις πρωτοσύγγελόν σου κῦρ Νικόδημον, ὡς ἄνδρα τίμιον καὶ θεοσεβῆ, καὶ ἄξιον τοῦ θείου τούτου τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξιώματος, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν χριστιανῶν σου κατ' εὐαρέστησιν αὐτῶν καὶ εἰς ἀνάπαυσιν μετρίαν τῆς ἀρχιερωσύνης. Τούτου χάριν εὐμενῶς προσηκάμενοι τὰς ἐνθέρμους ταύτας δεήσεις ὑμῶν, ἔγνωμεν γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ ἀποφάσει, κατ' ἐκκλησιαστικὴν ἐπιείκειαν, καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος ἐν τῷ ἐπινεῦσαι, καὶ γράφοντες συνοδικῶς προτρέπομεν, καὶ ἄδειαν δίδομέν σοι, ὅπως προσκαλεσάμενος δύο,

οὓς ἂν ἐθέλῃς τῶν πλησιοχώρων σοι συναδελφῶν ἡμῶν ἀρχιερέων, ποιησάμενός τε τὰς κανονικὰς ψήφους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεώς σου διὰ κανονικοῦ ὑπομνήματος καταγραφομένου ἐν τῷ κώδικι αὐτῆς, καὶ ἔχων τούτους τοὺς συμψηφιστὰς ἀρχιερεῖς συλλειτουργούς, ἐκτελέσῃς τὴν θείαν μυσταγωγίαν, καὶ χειροτονήσῃς καὶ ἀναδείξῃς ἀρχιερέα τὸν εἰρημένον ὑποψήφιον κῦρ Νικόδημον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τῆς πάλαι μέν ποτε διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Ἀβύδου, ἤδη δὲ μηδὲ ἴχνος ἐχούσης, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κανονικὴν διατύπωσιν· ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ μόνῳ ἀπεστάλη καὶ ἡ παροῦσα ἡμετέρα πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ κατὰ συνοδικὴν διάγνωσιν, ἐν εἴδει ἐκδόσεως, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ σοῦ.

»ᾼΨΗʹ Ὀκτωβρίου κςʹ.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ ἀδελφός
† Ὁ Καισαρείας *Γρηγόριος* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Δέρκων *Ἀνανίας* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Σερρῶν *Ματθαῖος* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Ἐφέσου *Σαμουὴλ* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Τυρνόβου *Καλλίνικος* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Βιδύνης *Ἱερεμίας* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Ἡρακλείας *Μεθόδιος* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Προύσσης *Ἄνθιμος* καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Κυζίκου *Ἀγάπιος*.
† Ὁ Λαρίσσης *Μελέτιος*.»

† Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας κατὰ νήσους οὔσης διῃρημένης, καὶ ἵνα μὴ οἱ Χριστιανοὶ ἀπροστάτευτοι μείνωσιν ἀρχιερατικῆς ἐπισκέψεως, ἡ ἐμὴ ταπεινότης, τὴν φροντίδα ἔχουσα τῆς ψυχικῆς αὐτῶν σωτηρίας, καὶ δὴ ἀπέστειλε πρὸς τὸν παναγιώτατον καὶ σεβασμιώτατον ἡμῶν αὐθέντην καὶ δεσπότην τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην κύριον κῦρ Νεόφυτον, καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν καὶ ἁγίαν σύνοδον, ὅπως παρέξωσι μοι ἄδειαν, τοῦ χειροτονῆσαι ἐπίσκοπον, ἐπὶ λόγῳ ψιλῷ τῆς ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Ἀβύθου *(οὕτω)*· καὶ δὴ προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ, τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κῦρ Νεοφύτου, καὶ τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου (ὡς ἄνωθεν φαίνεται) κατελθοῦσα ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας, τῆς ἐπ' ὀνόματι τιμωμένης τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, μετὰ τῶν συλλειτουργῶν καὶ περιποθήτων μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, τοῦ τε πα-

νιερωτάτου ἁγίου Σίφνου κυρίου κῦρ Ἰωσήφ, καὶ τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Φερσάλων κυρίου κῦρ Νεοφύτου, καὶ ψήφους κανονικὰς θέμενοι, εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου ὑποκειμένου, τοῦ ἀναδέξασθαι τὴν ἀρχιερατικὴν ταύτην ἀξίαν, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πρωτοσύγγελον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας κῦρ Νικόδημον· δεύτερον τὸν πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Μακάριον, καὶ τρίτον τὸν πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Νεκτάριον· ἐξ ὧν προκέκριται καὶ προετιμήθη τῶν ἄλλων ὁ πανοσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Νικόδημος Πρωτοσύγγελος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας· ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατέστρωται ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας, εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν.

»ΑΨΗΑ΄ Φεβρουαρίου ιε΄.

Ὁ Παροναξίας *Νεόφυτος* κατὰ τὴν δοθεῖσάν μοι ὡς ἄνωθεν φαίνεται ἄδειαν ὑποβεβαιοῖ.
Ὁ Σίφνου *Ἰωσήφ*.
Ὁ Φερσάλων *Νεόφυτος*.
Κωνσταντῖνος Κόκκος, καὶ ὑπομνηματογράφος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας.»

(Ἐξ ἀνεκδότου συγγραφῆς «Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῶν Παροναξίας Μητροπολιτῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχων παντὸς Αἰγαίου Πελάγους»).

Περικλῆς Γ. Ζερλέντης

ΚΡΙΤΙΚΑ

ΕΙΣ ΑΙΣΧΙΝΗΝ (Ι, 19. 131. 18), ΠΛΑΤΩΝΑ (Φαίδρῳ 251 C.), ΣΟΦΟΚΛΕΑ (Αἴ. 405).

Αἰσχ. κ. Τιμ. 19. «Ἄν τις Ἀθηναίων ἑταιρήσῃ, μὴ ἐξέστω αὐτῷ τῶν ἐννέα ἀρχόντων γενέσθαι, ὅτι, οἶμαι, στεφανηφόρος ἡ ἀρχή, μηδ' ἱερωσύνην ἱεράσασθαι, ὅς *οὐδὲ καθαρῷ διαλέγεται τῷ σώματι»* κτέ.

Ἡ τελευταία πρότασις ἤγειρε πολλὰς ἀμφισβητήσεις, διότι ὡς ἔχει, εἶνε παντάπασιν ἀδιανόητος. Πολλὰ τῶν χειρογράφων ἔχουσιν ὅς, τὸ δὲ Βατικανὸν καὶ Λαυρεντιανὸν ὡς. Ὁ Reiske διατηρῶν τὸ ὅς ἀναφέρει τοῦτο εἰς τὸν νόμον, ὅπερ οὐχὶ ὅλως ἄτοπον· ἀλλ' ὅμως τὰ μετὰ τοῦτο ἐπιφερόμενα δὲν συνᾴδουσιν, Ὁ Wolf γράφει ἀντὶ

σώματι *στόματι* ἕνεκα τοῦ *διαλέγεται*· τοῦτο δὲ ὁ Bak (ἐν Μνημοσ. τ. VIII σ. 106) καὶ ὁ Scheibe (ἐν Jahni Ann. 35 σ. 132 κ. ἑφ. 68 σ. 158) ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ ὀβελισθῇ· τῇ γνώμῃ τῶν δύο τούτων ἠκολούθησεν ὁ Schultz. Ὁ δὲ Franke (ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς στερεοτύπου ἐκδόσ. σ. V) ᾔκασεν, ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ: *ὡς οὐ καθαρεύοντι τῷ σώματι* κατὰ τὸ ἐν II, 88· «ἄρ' οὖν... δοίητ' ἂν συγγνώμην εἰ κίναιδον αὐτὸν προσειπὼν καὶ μὴ καθαρεύοντα τῷ σώματι;» Ὁ Weidner τέλος περιγράφει τὴν πρότασιν.

Ἐκ τῶν ἤδη γεγραμμένων ῥᾳδίως καθίσταται δῆλον, ὅτι τὸ χωρίον χρήζει ἀκριβοῦς καὶ ἐργωδεστάτης ἐρεύνης, ἔτι δὲ καὶ διορθώσεως ὀλίγον παρατόλμου. Ἔχοντες δ' ἐν νῷ, ὅτι τοῦ Franke ἡ εἰκασία καίτοι παράτολος, διότι ἀφαιρεῖ τὸ *διαλέγεται*, ὅπερ ἐν πᾶσι τοῖς χειρογράφοις φέρεται, καὶ διὰ τἆλλα, ὅσα δύναταί τις νὰ ἴδῃ, ὅμως κρίνεται ἀξία λόγου, οὐδαμῶς ὀκνοῦμεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν καὶ ἡμεῖς διορθώσει, ἥτις φαίνεταί πως πιθανή· ἐν πρώτοις εἰκάζομεν, ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ: *ὡς οὐκ ὄντι καθαρῷ ᾧ διαλέγεται σώματι.* Τὴν σύνταξιν τοῦ διαλέγεται καὶ τὸ ὑποκείμενον ἔχομεν ὀλίγον ἀνωτέρω § 18 κἀκεῖνο δέ μοι συνδιαμνημονεύσατε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅτι ἐνταῦθ' *ὁ νομοθέτης οὔπω διαλέγεται αὐτῷ τῷ σώματι τοῦ παιδός*» τὴν προσθήκην δὲ τοῦ *οὐκ ὄντι* δύναταί πως νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐν § 188: καί, ὡς ἔοικεν, ὁ αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ ἱερωσύνην μὲν οὐδενὸς θεῶν κληρώσεται, *ὡς οὐκ ὢν ἐκ τῶν νόμων καθαρὸς τὸ σῶμα*·» ἡ τοῦ ᾧ δὲ προσθήκη οὐδόλως δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ· συνήθης ἐν τοῖς χειρογράφοις εἶνε ἡ ἐπανάληψις ἢ ἀφαίρεσίς ὁμοίας συλλαβῆς ἢ ὁμοίου γράμματος.

Αἰσχ. I, 131. Εἰ γάρ τίς σου τὰ κομψὰ ταῦτα χλανίσκια περιελόμενος, καὶ τοὺς μαλακοὺς χιτωνίσκους, ἐν οἷς τοὺς κατὰ τῶν φίλων λόγους γράφεις, περιενέγκας δοίη εἰς τὰς χεῖρας τῶν δικαστῶν, οἶμαι ἂν αὐτούς, εἴ τις μὴ προειπὼν τοῦτο *ποιήσειεν*, ἀπορῆσαι εἴτε ἀνδρὸς εἴτε γυναικὸς εἰλήφασιν ἐσθῆτα.

Τὸ *ποιήσειεν* πρέπει νὰ μετατραπῇ εἰς *μηνύσειεν*.

I, 18 καὶ τοὺς νόμους γνῷ καὶ εἰδῇ τοὺς τῆς πόλεως. Τὸ χωρίον θεωρεῖται τεταραγμένον καὶ πολλοὶ μὲν περιγράφουσι τὰς λέξεις: *γνῷ καί*, ἄλλοι συμφώνως τισὶ τῶν χειρογράφων ὅλως ὀβελίζουσιν αὐτάς· νομίζω ὅτι τὸ χωρίον πρέπει νὰ μείνῃ ὡς ἔχει, διότι ὁ Αἰσχίνης ἐθίζει νὰ ποιῆται τοιαῦτα ὑπερβατά. Πρβλ. II, 65 «καί μοι λαβὲ τὸ ψήφισμα καὶ ἀνάγνωθι τὸ Δημοσθένους».

Πλάτ. Φαίδρῳ 451 C. Ταὐτὸν δὴ πέπονθεν ἡ τοῦ πτεροφυεῖν *ἀρχομένου* ψυχή.

Ὀλίγον τις ἂν τὸ χωρίον ἀναγνώσῃ θὰ γράψῃ, *ἀρχομένη*· ἡ ψυχὴ δῆλα δὴ ἡ ἀρχομένη πτεροφυεῖν· διότι καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς δὲν πρόκειται περὶ τοῦ φέροντος τὴν ψυχήν, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς «φύουσα, βλέπουσα κτλ.» Ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὸ πολυθρύλητον καταστὰν τοῦ Αἴαντος χωρίον.

Σοφ. Αἴ. 405 κέφ.

Ποῖ μολὼν μενῶ
εἰ τὰ *μὲν* φθίνει, φίλοι, τοῖσδ' ὁμοῦ πέλας
μώραις δ' ἄγραις προσκείμεθα.

Ἐν τῇ νεωτάτῃ τοῦ Bellermann ἐκδόσει εὑρίσκομεν ἠριθμημένας τὰς κρατίστας τῶν διορθώσεων περιφήμων φιλολόγων, οἷον τοῦ Lobeck, Wolff, Dindorf, Wecklein, Nauck καὶ λοιπῶν. Παρατηροῦμεν δ' ὅτι πάντες τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἔστρεψαν εἰς τά : φίλοι, τοῖσδ' ὁμοῦ πέλας, ἅπερ μετετράπησαν εἰς: φίλοι, τίσις δ' ὁμοῦ πέλας· τίσις ὅρμου πέλας· τίσις δ' ὁμοῦ πέλει· δόμου κλέος κτλ.

Ὁ δὲ Bellermaun διατηρῶν τὴν τῶν χειρογράφων γραφὴν ἑρμηνεύει τό : *τὰ μὲν* = ἡ τιμή μου· ὁ δὲ καθηγητὴς κ. Μιστριώτης ἀπὸ τῆς ἕδρας ἑρμηνεύων τὸ δρᾶμα ἐξηγήσατο: αἱ δυνάμεις μου.

Ἡ ἑρμηνεία εἶνε ὀρθή, ἀλλὰ τῶν χειρογράφων τὸ *τὰ μὲν* εἶνε ἱκανῶς ἀόριστον· μικρὰ παραλλαγὴ τούτου δύναται νὰ καταστήσῃ αὐτὸ σύμφωνον ταῖς ἑρμηνείαις ταύταις, καταλληλοτάταις οὔσαις· νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ: εἰ *τἀμὰ*, ἤτοι τὰ ἐμά, εἰς δὲ τὴν ἔννοιαν τούτων ὑπάγονται καὶ αἱ δυνάμεις καὶ ἡ τιμή.

Γεώρ. Μ. Σακόρραφος.

ΦΙΛΙΚΟΥ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(Ἐκ τῶν τοῦ Παναγιώτου Σέκερη)

Θεοσεβέστατε Κύριε! Τὸν ἐδαφιαῖόν μου προσκυνησμὸν ἀπονέμω.

3 Ἰανουαρίου 1821 Κωνσταντινούπολις.

Νέον χρόνον, νέας δόξας καὶ εὐτυχίας νὰ σᾶς ἐξαποστείλῃ ὁ πλου-

σιόδωρος Κύριος, ἀντιβραβεύων τὰς θυσίας ὅπου προσφέρετε τῇ φιλτάτῃ πατρίδι ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως θέλει σᾶς ἀνεγείρει τὸν ἀνδριάντα τῆς αἰωνίου δόξης. Γένοιτο.

Εἰς τὰς 16 τοῦ παρελθόντος Ὀκτωβρίου μηνὸς καὶ χρόνου σᾶς ἔγραφον καὶ ἄλλην ταπεινήν μου φανερώνουσαν ὅσα ἐκείνη ἡ ὥρα ἐκαλοῦσεν ἡ ὁποία σᾶς ἤρχετο βία Ὀδέσσης μέσον τοῦ ἐκεῖ ἀδελφοῦ μου συντροφεύουσα καὶ δύο γράμματα φίλων τῶν ὁποίων τὴν ἀσφαλῆ περιλαβὴν δὲν ἀμφιβάλω καὶ διὰ τοῦτο δὲν κάμνω ἐπανάληψιν τῶν μ' ἐκείνην γεγραμμένων μου, ἀλλ' ἀπαντῶ εὐχαρίστως τὴν ἔκλαμπρον ἐπιστολήν σας ἀπὸ τὰς 13 Νοεμβρίου εἰς τὸν ἰατρὸν καὶ κατὰ τὴν διαταγήν σας χθὲς ἐξαναπῆγα μόνος μου εἰς τὴν κυρίαν Δόμνα Μαυρογένη τῆς ὁποίας τοὺς διεξοδικοὺς λόγους παραιτῶ συντομίας χάριν καὶ διὰ νὰ μὴ σᾶς βαρύνω τὴν ἀκοήν. Οἱ δὲ οὐσιωδέστεροι λόγοι της ἦτον ὅτι, ἐπειδὴ τὸ γράμμα τῆς θυγατρός της δὲν ἦτον ἰδιόχειρον παρὰ μόνη ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἀκόμη ἀφ' οὗ ἔλαβε καὶ ἄλλο γράμμα ἀπὸ τὴν ἰδίαν δὲν τῆς ἀνέφερε τίποτα, ὑποπτεύθη μὴ θέλων νὰ μοῦ δώσῃ οὔτε μίαν βραχυσύλλαβον ἀπόκρισιν, ὥστε μετὰ πολλὰς παρακλήσεις βαρυνθεῖσα, μοῦ ὑπαγόρευσε νὰ γράψω τὸ ἔσωθεν ῥαβασάκι καὶ τὸ ὑπέγραψε· τῆς εἶπα ἀφοῦ τὸ ἔλαβα ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς δὲν θέλω δεχθῶ μέταλλον ἐὰν μοῦ προβάλλῃ, ἐπειδὴ μοῦ ἐσήκωσαν τὴν διαταγὴν πλέον, μὲ ἠρώτησε ἀπὸ ποῖον· τῆς εἶπα ἀπὸ τὸν φίλον μου τὸν ἔμπορον ὅπου μοῦ ἔστειλε τὰ γράμματά της· καὶ ταῦτα περὶ τούτων. Μὲ θλίψιν τῆς ψυχῆς μου ἀνέγνωσα τὸν κακοφανισμόν σας ὅπου ὁρίζετε ὅτι βλέπετε τὰς ἐλπίδας σας ματαιωμένας καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ τὸν ζῆλον καὶ φιλογένειαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπόρων· τοιαύτας θλιβερὰς λέξεις δὲν σᾶς τὰ ὑπαγόρευσαν εἰμὴ οἱ ὑπερβολικοὶ ἢ νὰ εἴπω καλλίτερα οἱ παρ' ἀξίαν ἔπαινοι ὅπου ἐγέμισαν τὴν ἀκοήν σας ὁ μὲν καὶ ὁ δέ.

Σεβαστὲ Κύριε! τὰ πράγματα διευθύνονται μὲ τὴν ἰδικήν σας ἐπιμονὴν καὶ καλὴν κυβέρνησιν, τὸ ἔθνος ὁμνύει εἰς τὸ ὄνομά σας (ἄνευ κολακείας). Ἔχει χρείαν ὅμως πολλῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ τὰ πληρώσῃ μία περιήγησίς σας ἐν καιρῷ· ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀρκετὸς νὰ δώσω σχέδιον ὄχι τοιούτου μεγάλου καὶ ἱεροῦ ἔργου..... καθὼς ποτὲ τοιοῦτον δὲν ὑποσχέθην τὸν ἑαυτόν μου, ἀλλ' ὅτι προσταγὰς λάβω ἐγγράφους. Ἐλπίζω εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν νὰ τὰς ἐκτελέσω μὲ μόνην τὴν ἐπιμονήν μου, τὴν ὁποίαν ἐφύλαξα ἀπ' ἀρχῆς ὑποφέρων παντοῖα, οἷον κινδύνους, διαβολάς, φοβερισμοὺς καθημερινούς, φυλακήν, καὶ δὲν ἀπηύδησα ποτὲ παρὰ μόνον εἰς τὸ χρη-

ματικὸν ὅπου ἐξάτμησα ὅλας μου τὰς δυνάμεις· καὶ αἱ ἄλλαι περιστάσεις δὲν μοῦ ἐβαστοῦσαν ἕως τώρα τὴν μικρὰν ἐμπορικὴν ὑπόληψίν μου, πρὸ καιροῦ ἤθελε μοῦ ἀκολουθήσει τί ἀπευκταῖον, ὑπὲρ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι κατὰ τὸν ἀπόστολον.

Ἡ ἐκλαμπρότης σας τί ἐπροσμένατε νὰ ἰδῆτε τὰ πάντα ἕτοιμα; χωρὶς κόπον πολύν, καὶ χρόνον μακρόν, καὶ δαπάνην ὄχι ὀλίγην, καὶ τύχην λαμπράν; τὰ καλὰ κόπῳ καὶ μόχθῳ κτῶνται. Μὴ πρὸς Θεοῦ! ἀδημονήσετε καὶ παραιτηθῆτε, ἐνθυμηθῆτε τὰς ὑποσχέσεις σας, τὰ ἔγγραφα ὅπου ἐβγῆκαν ἀπὸ τὰς ἐκλάμπρους καὶ παμποθήτους μοι χώρας σας, τὴν φήμην τοῦ σεβαστοῦ ὀνόματός σας ὅπου διεδόθη εἰς ὅλον τὸ ἔθνος. Ἑνὶ λόγῳ ἐμβήκατε εἰς τὸν χορὸν καὶ κάμετε ὅ,τι σᾶς φωτίσῃ ἡ θεία πρόνοια· τακτικαὶ εἰδήσεις τῶν ἔξω μερῶν καταγίνονται οἱ ἔφοροι νὰ κάμουν καὶ εἴθε.

Αἱ δὲ διατρέχουσαι νεώτεραι εἰδήσεις εἶνε ὅτι ὁ πενθερὸς θέλει ἀναστηθῆ διὰ τῶν χορευτῶν, ὁ δὲ ἀπαθὴς σήμερον πρωῒ ἐδιώρισε νὰ ἑτοιμασθοῦν δύο ἵπποι, πλὴν διὰ ποῖον μέρος δὲν εἶνε δῆλον, ὅτι μάθω σᾶς τὸ γνωστοποιῶ.

Οἱ ἔφοροι σήμερον γράφουν ἂν προφθάσουν ἓν γρᾶμμα διπλοῦν, ζητοῦντες τὰ ἐλλείποντα, τὸ ἓν θέλει ἔλθη πρὸς τὴν σεβαστήν μοι ἐκλαμπρότητά σας καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν ἀρχήν, διὰ τοῦ εἰς Μόσχαν κυρίου Ν. Παξιμάδη, διὰ τοῦ ὁποίου ἐστάλη καὶ ἕτερον ἀντίγραφον ἐκείνου ὅπου σᾶς προέστειλαν, δεχθῆτε τὰ δύο γράμματα ὅπου σᾶς περικλείω, τὸ ἓν εἶνε ἀπὸ τὸν Δημήτριον Μπεροῦκα προεστὸν τοῦ Μωρέως, τὸ δὲ ἄλλο μοῦ τὸ ἔστειλεν ὁ Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος ἀπὸ τὴν Πάτραν, μὲ ἄλλα τινὰ ὀγκώδη καὶ ἄχρηστα γράμματα ἀπὸ τὸν Ἀλιβίζον Καντοξῆ, τὰ ὁποῖα θέλω σᾶς τὰ στείλω διὰ θαλάσσης καὶ διὰ τοῦ ἰδίου μέσου ὅπου σᾶς ἔρχεται καὶ ἡ παροῦσά μου. Ἀπὸ τὸν Ἁρμόδιον (ἀρχιμανδρίτην) καὶ Περραιβὸν ἐλάβομεν γράμματα τοῦ φθασίματος εἰς τὴν Ὕδραν καὶ Πέτζαις, ὁ δεύτερος λέγει διὰ τοὺς πρώτους (Ὑδραίους) ὅτι ἐν ὅσῳ ζοῦν οἱ ἐλεφαντες τοῦ ἀπαθοῦς δὲν θέλουν κινηθῆ καὶ τὰ ὅμοια.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ΄ – ΤΕΥΧΟΣ Η΄ καὶ Θ΄
Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
1888

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἰγνατίου Μοσχάκη. — Ἡ Μήτηρ· 35. - 370.

Σπυρίδωνος Χασιώτου. — Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐν τῇ Γεωργίᾳ· σελ. 370—382

Στεφ. Α. Βλαστοῦ. — Τὸ εἰσηγητικὸν σύστημα ὑπὸ Emile de Laveleye· σελ. 383—407.

Περ. Γ. Ζερλέντου. — Διαμάχη ἐν Νάξῳ Καστρινῶν καὶ Νεοχωριτῶν· σελ. 408—427.

Ἰω. Σακκελέωνος. — Παρανοηθείσης μαρτυρίας ἔλεγχος· σελ. 428—435.

Φραγκίσκου Δὲ-Μέντου. — Ἀνδρέας Θεοτόκης· σελ. 436—439.

Φιλολογικὸς σύλλογος Παρνασσός. — Ἐργασίαι συλλόγου, ἐργασίαι τμημάτων· σελ. 439—444.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

Η ΜΗΤΗΡ

Φιλόμουσα [illegible]γυρις[1].

Ἡ οἰκογένεια ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον τῆς προόδου καὶ εὐημερίας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν. Ἐν τῷ οἴκῳ ἐξαγιάζεται ὁ γάμος, ἀνυψοῦνται δὲ καὶ ἐξευγενίζονται καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή. Ὁ ἀνὴρ γίνεται ἐν τῷ οἴκῳ κρείσσων ἑαυτοῦ· διδάσκεται τὴν τάξιν, τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν φειδώ· χαλιναγωγεῖ τὸν ἐγωϊσμόν, τὴν ματαιότητα καὶ τὰ πάθη, ἀσκεῖται δὲ εἰς τὴν αὐταπάρνησιν καὶ τὴν σωφροσύνην· γινώσκει πρὸς τί ὑπάρχει καὶ διατί ἐργάζεται, ἡ δὲ μέριμνα αὐτοῦ εἰς πρόσκτησιν ὑλικῶν ἀγαθῶν ἀποβάλλει τὸν ἐγωϊστικὸν χαρακτῆρα καὶ παρίσταται ὑπὸ τὴν ὡραίαν περιβολὴν τοῦ φίλτρου καὶ τῆς ἀγάπης. Ἡ γυνή, φύσει τρυφερὰ καὶ εὐαίσθητος, καθίσταται ἐν τῷ οἴκῳ τρυφερωτέρα καὶ εὐαισθητοτέρα ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ἀφοσιώσει πρός τε τὸν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα· εὑρίσκει ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῆς προστασίαν· ἐξασφαλίζει τὴν σεμνότητα καὶ ἀξίαν αὐτῆς καὶ ποιεῖται εὐγενῆ τῶν δυνάμεων αὐτῆς χρῆσιν. Ὁ οἶκος, καθόλου εἰπεῖν, εἶνε σχολὴ ἠθικοποιήσεως· ἐν αὐτῷ ἀναπτύσσεται πᾶν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ γενναῖον φέρει ἐν ἑαυτῇ ἡ ἀνθρωπίνη καρδία· ἐν αὐτῷ ἀναπτύσσονται τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα καὶ ἰδίως ἡ πεποίθησις εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν· ἐν αὐτῷ διδάσκεται καὶ πραγματοῦται τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθόν. Ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ τεμένει ἐξεγείρεται ἡ συνείδησις τοῦ παιδὸς καὶ πνέει διὰ παντὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης τὸ συνδέον μετ' ἀλλήλων γονεῖς καὶ τέκνα καὶ ἀδελφούς. Ἐν τῷ οἴκῳ ἐξαφανίζεται ἡ εἰδεχθὴς εἰκὼν τοῦ μηδενός, ἣν ἐμπνέει ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἡ ἐρημία. Ἐν τῷ οἴκῳ πληροῦται τὸ φρικῶδες κενόν, ὅπερ διανοίγει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ ἡ ἀπουσία ὄντος, ὅπερ εἶνε ἱκανὸν νὰ νοήσῃ καὶ αἰσθανθῇ καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν θλῖψιν ἡμῶν, νὰ παραστῇ ἡμῖν ἄγγελος εἰρήνης καὶ παρηγορίας ἐν ταῖς δυσχερείαις καὶ τρικυμίαις τοῦ βίου καὶ κατὰ τὴν κρισιμωτάτην τοῦ θανάτου στιγμὴν διὰ χειρὸς τρεμούσης ἐκ συγκινήσεως καὶ λύπης νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν. Ἐν τῷ οἴκῳ εὐ-

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ.

ρίσκομεν ἀνακούφισιν ὅλων τῶν κοινωνικῶν κακῶν, ἅτινα πικραίνουσι τὸν βίον ἡμῶν. Ἂν δ' ὑπάρχῃ σχετική τις εὐτυχία ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν εὐτυχίαν ταύτην μόνον ἐν τῷ οἴκῳ δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν.

Οὐ μόνον δὲ τῆς τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν λαῶν εὐημερίας καὶ προόδου βάσις καὶ θεμέλιον εἶνε ὁ οἶκος. Ἡ οἰκογένεια εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη μορφὴ τῆς κοινωνίας· εἶνε τοσοῦτον στενῶς μετ' αὐτῆς ἡνωμένη, ὥστε ἡ πτῶσις καὶ ἀνάστασις τῆς οἰκογενείας ὑπῆρξε πάντοτε ἡ πτῶσις καὶ ἀνάστασις τῆς κοινωνίας. Ἡ οἰκογένεια εἶνε ἡ μόνη πηγὴ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀκμαίων λαῶν· ἐν αὐτῇ καλλιεργοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταί. Ἡ κοινωνία ἀποτελεῖται ἐξ οἰκογενειῶν· ὅταν ἄρα ἔχωσι καλῶς αἱ οἰκογένειαι, καλῶς θὰ ἔχῃ κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ κοινωνία· ὅταν δὲ κακῶς ἔχωσιν αἱ οἰκογένειαι, κακῶς θὰ ἔχῃ κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ κοινωνία. Ὅταν αἱ οἰκογένειαι εἶνε διεφθαρμέναι, οὔτε νόμοι καὶ διατάξεις, οὔτε πλούτη καὶ δυνάμεις ὑλικαὶ δύνανται νὰ σώσωσι τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τοῦ ναυαγίου. Τὸ μυστήριον τῆς προόδου καὶ ἀκμῆς των κοινωνιῶν οὔτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν βασιλέων ὑπάρχει, οὔτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν νομοθετῶν, οὔτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν κατακτητῶν· ὑπάρχει ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ἑστίᾳ, εἶνε ἐναποτεθειμένον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός. Καὶ περὶ τοῦ ἑνός, τοῦ σπουδαιοτέρου τῶν δύο τούτων παραγόντων πάσης ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου καὶ εὐημερίας, περὶ τῆς μητρός, προτίθεμαι νὰ λαλήσω πρὸς ὑμᾶς ὡς οἷόν τε συντόμως καὶ περιεκτικῶς. Δὲν θὰ θίξω ἐν τῇ ὁμιλίᾳ μου τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα περὶ γυναικὸς ζητήματα, τὰ περὶ τῆς καλουμένης χειραφετήσεως αὐτῆς, τὰ περὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτῆς καὶ παιδείας, τὰ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν ἄνδρα, τὰ περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς ὡς οἰκοδεσποίνης, διότι τὰ ζητήματα ταῦτα οὐδ' ἀκροθιγῶς δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ὁμιλίᾳ· ἀλλ' οὐδὲ τὴν εὐεργετικὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν γυναῖκα θὰ ὑποδείξω· διότι γνωστοτάτη καὶ ἀναντίρρητος ἀλήθεια εἶνε ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀνύψωσε τὴν γυναῖκα καὶ ἀνέδειξεν αὐτὴν ἀξίαν τοῦ ὑψηλοῦ τίτλου τῆς συζύγου, τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῆς μητρὸς ἐν τῇ χριστιανικῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Θὰ ἐξετάσω τὴν γυναῖκα ἁπλῶς καὶ μόνον ὡς μητέρα, ἤτοι θὰ σκιαγραφήσω τὰ καθήκοντα τῆς μητρὸς πρὸς τὰ τέκνα ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ.

Οὐδὲν ὑπάρχει ἐπὶ γῆς ἱερώτερον καὶ προσφιλέστερον τῆς μητρός. Τὸ ὄνομα αὐτῆς εἶνε τὸ πρῶτον, ὅπερ αὐτομάτως, οὕτως εἰπεῖν, προφέρει ἡ ἀνθρωπίνη καρδία. Ἐκφράζει ἐν τῇ γλώσσῃ πάντων τῶν

λαῶν οἱονεὶ τὴν πρώτην ἔμπνευσιν τῆς καρδίας· τὸ γόητρον αὐτῆς παραμένει διὰ παντὸς τοῦ βίου ἀμείωτον καὶ ἀμετάβλητον. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ κωφεύσῃ εἰς πᾶσαν λέξιν, νὰ μείνῃ ἀναίσθητος εἰς πᾶν ὄνομα· ὑπάρχει ὅμως ὄνομά τι, ὑπάρχει λέξις τις, ἥτις συγκινεῖ αὐτὸν πάντοτε, καὶ ἡ λέξις αὕτη εἶνε ἡ μήτηρ. Δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ λησμονήσῃ τὰ πάντα, καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ λησμονήσῃ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ εἶνε ὁ μόνος ἐπὶ γῆς Θεὸς ἄνευ ἀθέου. Τὸ νεώτερον τῆς ἀμφιβολίας πνεῦμα, ὅπερ οὐδὲν ἐσεβάσθη, ἵσταται μετ' εὐλαβείας ἐνώπιον τῆς μητρός. Αὐτὴ ἡ ὑπὸ τοῦ ὑλισμοῦ ἀπολιθωθεῖσα καρδία συγκινεῖται πρὸ τῆς κλίνης θνησκούσης μητρός. Ἡ μήτηρ εἶνε ἡ τελευταία ἰδέα, τὸ τελευταῖον ἄσυλον τῆς ἠθικῆς ἁγιότητος. Καὶ ὅταν ἐρείπια κατακλύσωσι τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, μία μόνη εἰκὼν δὲν δύναται νὰ συντριβῇ ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἵσταται στερεὰ καὶ ἀπρόσβλητος, καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε ἡ τῆς μητρός. Αὐτὸς ὁ θάνατος δὲν δύναται νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς καρδίας ἡμῶν τὴν ὡραίαν τῆς μητρὸς εἰκόνα. Καὶ ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἂν ἀπωλέσαμεν αὐτήν, τὸ ὄνομα αὐτῆς παραμένει τοσοῦτον ἱερόν, ὥστε καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς δεινοτέραις τοῦ βίου στιγμαῖς αἰσθανόμεθα ἀνακούφισιν τοῦ ἄλγους καὶ τῆς λύπης, προφέροντες ἁπλῶς τὸ γλυκὺ τῆς μητρὸς ὄνομα.

Διατί τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς περιβάλλει τοσοῦτον μυστηριῶδες γόητρον; Διότι ἐκφράζει ὅ,τι ὑπάρχει πολυτιμότερον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν· εἶνε ἡ γλυκυτέρα ἐπὶ τῆς γῆς προσωποίησις τῆς ἀγάπης. Τὸ πρόσωπον τῆς μητρὸς φέρει τὸ ὡραιότερον τῆς ἀγάπης μειδίαμα, διότι ἡ καρδία αὐτῆς φέρει τὸν πλουσιώτερον τῆς ἀγάπης θησαυρόν. Ἡ μητρικὴ καρδία εἶνε ὁ γενέθλιος τόπος τῆς ἀγάπης ἐκείνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἥτις συγκρατεῖ ἡμᾶς καὶ συνέχει ἐν τῷ βίῳ. Τὸ βρέφος, ἐννέα μῆνας περικεκλεισμένον ἐν τοῖς μητρικοῖς σπλάγχνοις, ἐκοιμᾶτο ἐννέα μῆνας ἐπὶ τῆς μητρικῆς καρδίας. Ὑπὸ τὴν ζωογόνον τῆς μητρὸς θερμότητα ἐσχηματίσθη ἐν αὐτῇ βαθμηδὸν τὸ βρέφος· οἱ παλμοὶ τῆς μητρικῆς καρδίας ἐγένοντο ἡ πρώτη ὤθησις τῆς ζωῆς αὐτοῦ· καὶ ὅταν τὸ βρέφος ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ γονίμου ἐκείνου ὕπνου, ὃν ἐκάθευδεν ἐπὶ τῆς μητρικῆς καρδίας, καὶ ὅταν ἡ φύσις, ὑπείκουσα εἰς τοὺς ἀμεταθέτους τοῦ Δημιουργοῦ νόμους, διαρρήξῃ τὸν δεσμὸν τὸν συνέχοντα εἰς ἓν μητέρα καὶ βρέφος, αἱ δύο αὗται ὑπάρξεις ἐξακολουθοῦσι νὰ ἑλκύωσιν ἀλλήλας διὰ δυνάμεως, ἧς τὸ μυστήριον αἱ μητέρες μόναι γινώσκουσι, καὶ ἧς τὸ γόητρον αἰσθανόμεθα καὶ ἡμεῖς χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῶμεν· αἱ δύο αὗται ὑπάρ-

ξεις προσεγγίζουσιν ἀλλήλαις, οἱονεὶ ἵνα ἀνεύρωσι τὴν ἑνότητα αὐτῶν, ἑνότητα μυστηριώδη, ἥτις δὲν παύει νὰ ὑφίσταται καὶ μετὰ τὸν χωρισμόν.

Ὅταν ἡ μήτηρ λάβῃ τὸ πρῶτον εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ὄν, ὅπερ ἀπεσπάσθη ἐξ αὐτῆς ὡς ἀκτὶς ἐκ τοῦ ἡλίου, ὅταν, θεωροῦσα αὐτὸ διὰ βλέμματος ἀκορέστου, διατελῇ ἐν ἐκστάσει θεωμένη τὴν ἰδίαν αὐτῆς εἰκόνα καὶ μεθύῃ ἐκ τῶν ἀρωμάτων τῆς καρδίας αὐτῆς, τότε αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῇ δύναμιν ἰσχυράν, ἥτις ὠθεῖ αὐτὴν ἀκατασχέτως πρὸς τὸ βρέφος, ὅπερ καὶ χωρισθὲν αὐτῆς ἔχεται εἰσέτι τῆς μητρὸς διὰ δεσμῶν ἀοράτων, οὓς οὐδεμία χεὶρ δύναται νὰ διαρρήξῃ· καὶ μυστηριώδης τις δύναμις λέγει πρὸς αὐτὴν ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας, ὅτι τὸ βρέφος τοῦτο τὸ ἐξελθὸν αὐτῆς δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἄλλως ἢ διὰ τῆς μητρικῆς ἀγάπης καὶ ν' ἀναπτυχθῇ διὰ τῆς μητρικῆς ἀφοσιώσεως, ὡς ἔζησεν ἐν αὐτῇ ἐκ τῆς ζωῆς τῆς μητρικῆς καρδίας καὶ ἐκ τῆς κινήσεως τῶν μητρικῶν σπλάγχνων.

Ὢ τότε νοεῖ ἡ μήτηρ, τίς ὁ προορισμὸς αὐτῆς· τότε νοεῖ δρμεμφύτως, διατὶ ὁ Δημιουργὸς ἐνέβαλεν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆς τοιοῦτον πλούσιον θησαυρὸν ἀγάπης· διδάσκεται τότε ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς καρδίας αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ βρέφους, ὅτι ἡ ἀγάπη εἶνε ὁ ἰδιάζων νόμος τῆς ζωῆς αὐτῆς. Ὡς ὁ χυμὸς ῥέει καὶ διαχέεται ἐκ τοῦ δένδρου εἰς τὰ φύλλα, ἵνα μεταβληθῇ εἰς ἄνθη καὶ προπαρασκευάσῃ τοὺς καρπούς, οὕτως ἡ μήτηρ, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐγένετο μήτηρ, ἐννόησεν ὅτι ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ ῥέῃ ἀκαταπαύστως ἐκ τῆς καρδίας αὐτῆς, ἵνα δυνηθῇ νὰ διαπλάσῃ τὸ ὂν ἐκεῖνο, ὅπερ ἔσται ποτὲ τὸ ὡραιότερον τῆς ζωῆς αὐτῆς ἄνθος καὶ ὁ γλυκύτερος καρπὸς τῆς καρδίας αὐτῆς. Δύναμίς τις ἐσωτερικὴ λέγει πρὸς τὴν μητέρα· ὀφείλεις ν' ἀγαπᾷς· ἡ δὲ καρδία λέγει πρὸς αὐτήν· εἶνε ἀνάγκη ν' ἀγαπᾷς· ἐν τῇ ἀγάπῃ ταύτῃ εὑρίσκεις τὴν εὐτυχίαν σου. Καὶ τῷ ὄντι πόσον ἀγαπᾷ ἡ μήτηρ τὸ τέκνον τοῦτο, ἐν ᾧ αἰσθάνεται ἑαυτὴν ὅτι ζῇ καὶ σκιρτᾷ! Ὁ ἀνὴρ πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δὲν δύναται νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς μητρικῆς ἀγάπης, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ αὐτὴν διὰ λόγων καὶ ὅτι μία μόνη λέξις ἀρκεῖ ἴσως νὰ παραστήσῃ ἀσθενῶς τὴν ἀγάπην ταύτην, καὶ ἡ λέξις αὕτη εἶνε ἡ μήτηρ.

Τὸ γόητρον λοιπὸν τὸ περιβάλλον τὴν μητέρα εἶνε ἡ ἀγάπη· καὶ τῆς ἀγάπης ταύτης ἡ μήτηρ εἶνε ἡ γλυκυτέρα καὶ φυσικωτέρα ἔκφρασις. Τίς δ' ὁ λόγος τῆς ἀγάπης ταύτης; Διατί ὁ Δημιουργὸς ἐνεφύτευσεν εἰς τὴν μητρικὴν καρδίαν τοιαύτην ἀγάπην; Οὐχὶ βε-

βαίως ἄνευ σκοποῦ τινος. Ἐπλάσθη ἡ μήτηρ ἵνα ἀγαπᾷ, διότι ὁ βίος αὐτῆς προωρίσθη νὰ εἶνε ὅλος ἀφοσίωσις. Ἡ μήτηρ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ν' ἀγαπᾷ, διότι ἄνευ τῆς ἀγάπης δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν ὕψιστον καὶ δυσχερέστατον τοῦ βίου αὐτῆς προορισμόν, ὅστις συνίσταται εἰς τὴν ἀφοσίωσιν. Αἰσθάνεται ἡ μήτηρ, ὅτι ἐκλήθη ν' ἀγαπᾷ, διότι ἐκλήθη νὰ ὑπομένῃ θυσίας, καὶ πρὸς τοῦτο ἐδόθη αὐτῇ ἡ ἀγάπη. Ἐνταῦθα ἔγκειται τὸ ἀπαράβλητον μεγαλεῖον, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐτυχία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ εὐγένεια τῆς μητρός. Καθὼς δὲ πᾶσα ἀληθὴς εὐγένεια οὕτω καὶ ἡ τῆς μητρὸς ὡς νόμον ἔχει τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ὡς καθῆκον τὴν θυσίαν. Ἡ ἀφοσίωσις εἶνε ὅ,τι ὑπάρχει ἐξοχώτερον καὶ δυσχερέστερον ἐπὶ τῆς γῆς. Δικαίως θαυμάζομεν τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν θυσίαν, διότι ἡ ἀφοσίωσις νικᾷ τὸν σύμφυτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐγωϊσμὸν καὶ ἀναδεικνύει ἔργα ἡρωϊκά. Ἡ γυνὴ καὶ μάλιστα ἡ μήτηρ αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀφοσιώσεως, εἶνε οἱονεὶ ἐμπαθὴς ἐν τῇ ἀφοσιώσει. Ἄνευ ἀφοσιώσεως ἡ γυνὴ φαίνεται ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ζήσῃ, καὶ τοῦτο, διότι τὸ κύριον αὐτῆς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶνε ἡ ἀγάπη.

Ἡ ἀγάπη εἶνε ἡ μεγίστη ἐν τῷ κόσμῳ δύναμις· δι' αὐτῆς τελεῖται πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ δυσχερές· αὐτὴ καθιστᾷ τὸ φορτίον ἐλαφρὸν καὶ μετατρέπει τὸ πικρὸν εἰς ἡδύ· αὐτὴ φέρει εἰς πέρας ὅ,τι φύσις καὶ λογικὸν διακηρύττουσι πολλάκις ἀνέφικτον καὶ ἀδύνατον. Ὁ σοφὸς κατέχει τὴν δύναμιν μετὰ κόπου ἀκαταβλήτου νὰ χαράξῃ αὔλακα ἐν τῷ ἀγρῷ τῆς ἐπιστήμης· διατί; διότι ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ καλλιτέχνης, ἵνα δημιουργήσῃ καλλιτέχνημά τι, ἀναπτύσσει θάρρος πρὸς ἐργασίαν, ἥτις ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ ἁπάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου· διατί; διότι ἀγαπᾷ τὸ ὡραῖον, τὸ ἰδεῶδες. Ὁ πολεμιστὴς ἀντλεῖ ἐκ τῆς καρδίας αὐτοῦ τὴν ἔμπνευσιν ἡρωϊσμοῦ, ὅστις φαίνεται ἀνώτερος τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας· διατί; διότι ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα, τὴν δόξαν. Ἐν αὐτῇ τῇ ἀψύχῳ φύσει ἡ ἀγάπη ἡ ἔμφυτος ἀπεργάζεται θαυμάσια. Ἡ ἀγάπη κρατεῖ ἡμέρας ὅλας αἰχμάλωτον τὸ πτηνόν, ὅπερ φύσει ἐπιθυμεῖ νὰ ἵπταται, καὶ ὑποβάλλει αὐτὸ εἰς κόπους καὶ θυσίας, αἵτινες ἐκπλήσσουσιν ἡμᾶς.

Τίς ἡ ἀνάγκη πλειοτέρων; Ὡς νόμον καθολικὸν ἐν τῇ δημιουργίᾳ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἥτις ἐξηγεῖ ἡμῖν τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τῆς γυναικός, ἤτοι ὅτι ἐκεῖ ἔνθα ὁ Δημιουργὸς ἐνεφύτευσεν αἴσθημα μέγα ἀγάπης ἔδωκε καὶ προορισμὸν μέγαν, ἀπαιτοῦντα μεγάλας θυσίας.

Ἡ μήτηρ λοιπὸν ἔλαβε τὸν θησαυρὸν τῆς ἀγάπης, διότι ἔχει τὴν

κλῆσιν τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς θυσίας. Τίς δ' ἐπιβάλλει τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην, εἰς ἣν ὁ Δημιουργὸς ἐκάλεσεν αὐτήν, ἐμφυτεύσας εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆς τὴν μεγάλην ταύτην δύναμιν τῆς ἀγάπης; Ἐπιβάλλει αὐτὴν αὐτὴ τῆς μητρὸς ἡ ἰδιότης. Ἡ μήτηρ ἔχει τὴν κλῆσιν τῆς θυσίας, διότι ἐν τῷ οἴκῳ ἔχει τὴν κλῆσιν τῆς τεκνογονίας· ἀφοσιοῦται ἡ μήτηρ καὶ ὑπομένει, διότι παράγει τὴν ζωήν. Ἡ λειτουργία αὕτη τῆς μητρὸς ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς θυσίας. Ὁ νόμος τῆς ζωῆς καὶ τῆς παραγωγῆς ἐν τῇ ἀνθρωπότητι εἶνε ἡ θυσία. Οὐδὲν μέγα καὶ ἔξοχον παράγεται ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ θυσίας. Ἡ θυσία δὲ εἶνε ἀνάλογος τοῦ παραγομένου. Ἂν ἡ θυσία εἶνε πανταχοῦ ὅρος ὑπάρξεως, πολὺ περισσότερον ἐν τῷ οἴκῳ. Ἵνα ὑπάρξῃ τι καὶ ζήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ, ἀπαιτεῖ θυσίαν· ἀλλὰ πολλῷ μείζονας ἀπαιτεῖ θυσίας τὸ φέρειν εἰς τὴν ζωὴν τὸν ἄνθρωπον, ὅστις εἶνε ἡ κορωνὶς τῆς δημιουργίας. Εἰς τὸν ἄνδρα ἐλέχθη: «Ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου». Εἰς δὲ τὴν γυναῖκα: «Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα». Εἶνε τοῦτο βουλὴ θεία, εἶνε νόμος φυσικὸς ἀμετάτρεπτος. Καθὼς ἡ γῆ δὲν παράγει καρποὺς ἄνευ τοῦ ἱδρῶτος τοῦ γεωργοῦ, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ δὲν παράγεται ἄνευ τῆς λύπης καὶ τῆς ὀδύνης τῆς γυναικός. Ἡ γυνὴ προωρίσθη εἰς μείζονας λύπας καὶ θυσίας ἢ ὁ ἀνήρ· διότι εἶνε ἡ ζῶσα πηγὴ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἀφωσιωμένη ἐργάτις τοῦ ἀριστοτεχνήματος τούτου τοῦ Δημιουργοῦ, ἤτοι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γυνὴ λοιπὸν ἐπροικίσθη διὰ μείζονος ἢ ὁ ἀνὴρ ἀγάπης· διότι οὕτω μόνον δύναται ἐν αὐταπαρνήσει νὰ ὑπομένῃ τὰς ὀδύνας καὶ τὰς λύπας, εἰς ἃς ὑποβάλλεται παρέχουσα τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλον σκοπὸν ἐδόθη εἰς τὴν γυναῖκα ἡ ἀγάπη, πρὸς τὸ θηλάζειν τὸ τέκνον αὐτῆς. Τὸ θηλάζειν εἶνε ἀναγκαία συνέπεια τῆς γεννήσεως, εἶνε νόμος καθολικὸς τῆς θείας Προνοίας. Ἡ μήτηρ θηλάζουσα συνεχίζει τὸ ἔργον αὐτῆς· ἐξακολουθεῖ νὰ διαπλάττῃ καὶ ἀναπτύσσῃ τὸ τέκνον αὐτῆς ποτίζουσα αὐτὸ ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἥτις σκοπιμώτατα ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ πλησίον αὐτῆς ἐκείνης τῆς καρδίας, ἐξ ἧς τὸ βρέφος ἤντλησε τὴν ζωήν. Καθὼς ὅτε ἡ μήτηρ ἔφερε τὸ τέκνον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς, οὕτω καὶ νῦν ἐξακολουθεῖ νὰ μεταγγίζῃ τὸ αἷμα καὶ τὴν σάρκα αὐτῆς εἰς τὸ τέκνον· γίνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μήτηρ. Τὸ καθῆκον τῆς μητρὸς τοῦ θηλάζειν τὸ τέκνον εἶνε τοσοῦτον φυσικὸν καὶ ἱερόν· ἀνταποκρίνεται τοσοῦτον καλῶς εἰς τὰς βουλὰς τῆς θείας Προνοίας καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ὥστε ἡ μήτηρ ἡ ἑκουσίως ἀρνουμένη

αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν φοβερωτέραν δυσαρμονίαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς καθολικῆς ἁρμονίας, καὶ ἀποστερεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν τὴν μεγαλητέραν τιμήν, τὸ ἐξοχώτερον κόσμημα. Ἡ μήτηρ τῷ ὄντι περιβάλλεται ἅπασαν αὐτῆς τὴν λαμπρότητα καὶ ἀπαστράπτει ἅπασα αὐτῆς ἡ καλλονὴ τότε, ὅταν φέρῃ ἐν ἀγκάλαις τὸ βρέφος, κατακεκλιμένον ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῆς καὶ ἀντλοῦν τὴν ζωὴν ἐκείνην, ἣν ἡ μήτηρ μεταδίδει εἰς αὐτὸ πάντοτε διὰ γάλακτος θρεπτικοῦ, ὡς παρεῖχεν αὐτὴν δι' αἵματος δημιουργικοῦ. «Ἡ φύσις, λέγει ὁ Janet, θέσασα εἰς τὸν κόλπον τῆς μητρὸς τὴν πηγὴν τῆς πρώτης καὶ γλυκείας τροφῆς τοῦ τέκνου, ἠθέλησε νὰ συνάψῃ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ τέκνου σχέσιν στενοτάτην καὶ ἀδιάρρηκτον» (La famille, σ. 111).

Ὁ Ῥουσσῶ εἶνε ὁ πρῶτος ὑποκινήσας τὸ ζήτημα, ἂν πρέπει αἱ μητέρες νὰ θηλάζωσι τὰ τέκνα· μετὰ δυνάμεως δὲ λόγου ἐκτάκτου ὑπεστήριξεν ὅτι αἱ μητέρες διαπράττουσιν ἔγκλημα περιφρονοῦσαι τὸν νόμον τοῦ θηλάζειν, ὃν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐνεχάραξεν ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Καὶ εἶνε μὲν ἀδιαφιλονικήτως τὸ θήλασμα ἓν τῶν ἱερωτέρων τῆς μητρὸς καθηκόντων· ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη διδάσκει, ὅτι ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τούτου ἀποβαίνει ἀδύνατος καὶ ὀλεθρία· ὅταν λ. χ. ἕνεκα νοσημάτων κληρονομικῶν ἢ οἱασδήποτε γενικωτέρας νόσου ἢ παθήσεως τοῦ μητρικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπαπειλῆται διὰ τοῦ θηλασμοῦ ἡ ὑγεία καὶ ἡ ζωὴ καὶ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ τέκνου. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσι δὲν δύναταί τις ν' ἀπαιτήσῃ, ὥστε ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς ν' ἀποβῇ πηγὴ θανάτου. Ἀλλὰ μὴ καὶ ὅταν ἡ μήτηρ ἀναγκάζηται ἐκ τῶν εἰρημένων λόγων νὰ μὴ θηλάζῃ τὸ τέκνον, δὲν δύναται νὰ ἐκπληροῖ τὰ μητρικὰ αὐτῆς καθήκοντα, μεριμνῶσα καὶ φροντίζουσα περὶ τοῦ τέκνου αὐτῆς; Συγγραφεὺς ἐπιφανής, ὁ St. Marc Girardin, ἐν ταῖς μελέταις αὐτοῦ περὶ τοῦ Αἰμιλίου τοῦ Ῥουσσῶ λέγει ὀρθότατα τὰ ἑξῆς· «Ἐν τῇ μητρὶ ὑπάρχουσι δύο τινα, τὸ γάλα τῆς τροφοῦ καὶ τὸ φίλτρον τῆς μητρός. Ὁ Ῥουσσῶ ἀπαιτεῖ τὸ ἕν, ἵνα ἔχῃ τὸ ἕτερον. Τὸ θήλασμα εἶνε τὸ ὀλιγώτερον τοῦ μητρικοῦ καθήκοντος. Ὑπάρχουσι πολλαὶ γυναῖκες, αἵτινες εἶνε μὲν καλαὶ τροφοί, ἀλλὰ μέτριαι μητέρες· ἔχουσι τοὺς μαστοὺς πλήρεις, ἀλλὰ τὴν καρδίαν ξηράν. Τοὐναντίον ὑπάρχουσι πολλαὶ γυναῖκες, αἵτινες εἶνε μὲν κακαὶ τροφοί, ἀλλὰ κάλλισται μητέρες, ἤτοι ἀγαπῶσι τὸ λίκνον τοῦ τέκνου αὐτῶν, τὰ πρῶτα αὐτοῦ βήματα, τὰ πρῶτα μειδιάματα καὶ τοὺς ψελλισμοὺς αὐτοῦ, αἵτινες παραχωροῦσιν εἰς τὴν τροφὸν μόνον τὸ γάλα, ἀλλὰ φυλάττουσι δι' ἑαυτὰς τὰς λοιπὰς μερίμνας, μερίμνας οὐχὶ εὐ-

τελεῖς, διότι εἶνε τὸ δεῖγμα ἠθέος καὶ μεγάλου καθήκοντος μεθ' ὑπομονῆς ἐκπληρουμένου (Saint-Marc Girardin, Revue des Deux Mondes, dec. 1854)». Ἡ ἔλλειψις λοιπὸν τοῦ θηλάσματος δὲν εἶνε πάντοτε δεῖγμα ἐλλείψεως μητρικῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως. Δεικνύει ὅμως ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως, ὅταν ἡ μήτηρ ἄνευ οἱασδήποτε ἀνάγκης παραμελῇ τὸ ἱερὸν αὐτῆς τοῦτο καθῆκον. Ναί, δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ μήτηρ ἀληθὴς ἐν τῇ εὐγενεῖ τῆς λέξεως σημασίᾳ ἡ μήτηρ ἐκείνη, ἥτις, ἵνα ἁπλῶς ἀποφύγῃ τὰς θυσίας καὶ τοὺς κόπους, οὓς ἀπαιτεῖ τὸ θήλασμα, ἵνα παραδοθῇ ἀκωλύτως εἰς τὰς τέρψεις καὶ ἀπολαύσεις τοῦ βίου, ἵνα μὴ τυχὸν παραβλάψῃ τὴν σωματικὴν αὐτῆς λεπτότητα καὶ κομψότητα, ἢ χάριν ματαίας καὶ ἀλόγου ἐπιδείξεως, ἐμπιστεύεται τὸ τέκνον αὐτῆς εἰς τροφὸν ἐπὶ βλάβῃ πολλάκις ἀνυπολογίστῳ καὶ τοῦ τέκνου καὶ ἑαυτῆς καὶ τῆς κοινωνίας. Ἔγκλημα μέγα διαπράττει ἡ μήτηρ ἐκείνη, ἥτις ἄνευ λόγου στερεῖ τὸ τέκνον αὐτῆς τὸ μητρικὸν γάλα, ὅπερ κατὰ τὴν ἐπιστήμην εἶνε τὸ μόνον κατάλληλον εἰς τὴν διατροφὴν τοῦ νεογνοῦ, διότι περιέχει εἰς τὰς αὐτὰς ἀναλογίας τὰ πρῶτα στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ αἷμα, ὅπερ πρὸ μικροῦ, ἐν τῷ μητρικῷ κόλπῳ κεκλεισμένου τοῦ παιδίου, ἐπλήρου τὰς φλέβας αὐτοῦ. Ὅταν ἡ μήτηρ θηλάζῃ τὸ τέκνον, οὐδεμία ἐπέρχεται ἀλλαγὴ διαίτης, οὐδεμία προσβολὴ αἰφνιδία τῶν ὀργάνων, οὐδεμία ἀπότομος μετάβασις ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἕτερον εἶδος βίου. Τὸ πρῶτον εἰς τοὺς μαστοὺς ἐκκρινόμενον γάλα εἶνε τὸ μόνον κατάλληλον εὐθὺς μετὰ τὸν τοκετόν. Ποία τροφὸς δύναται ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν μητέρα ; Τὸ γάλα αὐτῆς εἶνε πεπαλαιωμένον κατὰ μῆνας ἢ καθ' ἑβδομάδας τοὐλάχιστον· ἄρα ἀκατάλληλον ἢ καὶ ἐπιβλαβέστατον εἰς τὸ τέκνον. Πόσα δὲ νοσήματα θανατηφόρα μεταφυτεύονται εἰς τὸ τέκνον ὑπὸ τῆς τροφοῦ! Ποία δὲ ἠθικὴ προσγίνεται βλάβη εἰς τὸ τέκνον, παραδιδόμενον εἰς χεῖρας τροφοῦ, ἧς τὴν καρδίαν δὲν διαθερμαίνει τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς μητρικῆς ἀγάπης! Ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὑγείαν ἐκθέτουσιν εἰς κίνδυνον αἱ μὴ θηλάζουσαι μητέρες. Αὗται μᾶλλον ἢ αἱ θηλάζουσαι εἶνε ἐκτεθειμέναι εἰς πάντα τὰ παροδικὰ ἢ χρόνια νοσήματα τὰ μετὰ τὸν τοκετὸν συνήθως ἀναφαινόμενα. Εὐτυχεῖς αἱ κοινωνίαι, ἔτι δ' εὐτυχέστεραι αἱ μητέρες ἐκεῖναι, ὧν ἡ ὑγεία καὶ τὸ μητρικὸν φίλτρον ἐπιτρέπουσιν αὐταῖς νὰ θηλάζωσι μόναι τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ νὰ ἐξακολουθῶσιν ἐκτὸς τοῦ μητρικοῦ κόλπου αὐτῶν τὴν ἐν αὐτῷ ἀρξαμένην πλάσιν! Αὗται εἶνε ἀληθεῖς μητέρες (Τὸ καθῆκον τῶν μητέρων, ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Γ. Πούμπουρα, σ. 28 - 30). Δυστυχεῖς τοὐναν-

τίον αἱ κοινωνίαι, ἔτι δὲ δυστυχέστεραι αἱ μητέρες ἐκεῖναι, αἵτινες τοσοῦτον κατέπνιξαν ἐν ἑαυταῖς τὸ ἀκαταπόνητον αἴσθημα τῆς μητρικῆς ἀγάπης, ὥστε ἄνευ ἀνάγκης καὶ ἁπλῶς χάριν ἐγωϊστικῶν λόγων σκληρῶς καὶ ἀπανθρώπως παραδίδουσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς χεῖρας μισθωτάς. «Ἂν, λέγει ὁ Janet, ἂν ἡ μήτηρ ᾐσθάνετο τὴν καρδίαν κεκλεισμένην εἰς ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ μητρικοῦ καθήκοντος, ἔπρεπε νὰ διασχίσῃ αὐτὴ αὕτη τὴν καρδίαν αὐτῆς, ἵνα ἐκρεύσωσιν ἐξ αὐτῆς αἱ ταφεῖσαι πηγαὶ τῆς μητρικῆς ἀγάπης» (P. Janet, La Famille, σ. 112).

Τρίτον τῆς μητρὸς καθῆκον, ὅπερ ἀπαιτεῖ μείζονας θυσίας καὶ ἀφοσίωσιν, εἶνε τὸ τῆς ἀνατροφῆς. Ἡ μήτηρ, δοῦσα τὴν ζωὴν εἰς τὸ τέκνον καὶ θρέψασα αὐτὸ διὰ τοῦ ἰδίου γάλακτος, ὀφείλει νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς, ἀνατρέφουσα τὸ τέκνον. Ἡ μήτηρ, ἥτις δὲν ἀνέθρεψε, δὲν εἶνε μήτηρ ἐν τῇ ὡραιοτέρᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ· εἰς τὸ ἀτελὲς μεῖναν ἀριστοτέχνημα δὲν ἔθηκεν ὅ,τι παρέχει αὐτῷ τὸ πλήρωμα τοῦ κάλλους, τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἡ ἀνατροφὴ εἶνε ἡ πληρεστέρα ἐκδήλωσις τοῦ νόμου τῆς θυσίας, ὅστις εἶνε τὸ καθῆκον καὶ ἡ δόξα τῆς μητρός.

Εἶνε ἀληθῶς μέγα καὶ δυσχερέστατον τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς. Τὸ ἄνθος αὐξάνει καὶ ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὸν ἱδρῶτα τοῦ κηπουροῦ, ὅστις ἀρδεύει καὶ καλλιεργεῖ αὐτό· τὸ τέκνον αὐξάνει καὶ ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὰς περιποιήσεις καὶ μερίμνας τῆς μητρός, ἥτις παιδαγωγεῖ αὐτὸ καὶ ἀνατρέφει. Εὐτυχεῖς αἱ μητέρες ἐκεῖναι, αἵτινες ὑπέστησαν κόπους καὶ θυσίας ὑπὲρ τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων αὐτῶν! Εὐτυχεῖς αἱ μητέρες ἐκεῖναι, αἵτινες ἔχυσαν δάκρυα ἵνα ἀναθρέψωσι τὰ τέκνα αὐτῶν! δάκρυα γόνιμα, ἅτινα πίπτουσιν ἐπὶ τῶν τρυφερῶν τούτων καρδιῶν ὡς ἡ δρόσος τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῶν ἀνθέων· ἡ δρόσος αὕτη τῶν δακρύων καὶ ἡ μαρμαρυγὴ αὕτη τῆς ἀγάπης, ἥτις ἐξέρχεται ἀκαταπαύστως ἐκ τῆς μητρικῆς καρδίας, θ' ἀποβῶσί ποτε ἡ ζωή, τὸ κάλλος, τὸ μεγαλεῖον τῶν τέκνων· ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα, καρπὸς εὐλογημένος τῆς ἀγάπης, γενομένης θυσίας, θ' ἀποβῶσί ποτε καὶ αὐτὰ ἡ δόξα, ἡ τιμὴ καὶ ἡ εὐλογία τοῦ οἴκου.

Ὁ χρυσοῦς αἰών, ὃν οἱ μὲν ποιηταὶ ἐφαντάσθησαν ἐν τῷ παρελθόντι, ἐν τῷ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ δὲ φιλόσοφοι ἐζήτησαν ἐν τῷ μέλλοντι, ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ χρυσοῦς οὗτος αἰὼν ὑπάρχει ἐν τῷ παρόντι, ἐκεῖ, ἔνθα τὸ τέκνον μειδιᾷ. Ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶνε ὁ ἐπίγειος ἡμῶν παράδεισος. Ἀκαταπαύστως ῥίπτομεν ἐκεῖ τὸ βλέμμα, ἢ διὰ νὰ θρηνήσωμεν τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ, ἢ διὰ νὰ

ἀντλήσωμεν δυνάμεις ἐκ τῆς ἀναμνήσεως αὐτοῦ. Τὰ παιδία εἶνε ἡ προσωποποίησις τῆς ἀθωότητος καὶ καθαρότητος τῆς καρδίας· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ τὰ παιδία προβάλλει ὡς πρότυπον τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ, λέγων· «Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. ιη', 3). Τὰ παιδία ἀγνοοῦσι τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν· οὔτε ἀγαθὰ εἶνε οὔτε κακά· ἀλλὰ δύνανται νὰ γείνωσιν ἢ καλὰ ἢ κακὰ ἀναλόγως τῆς ἐπιρροῆς τῶν περὶ αὐτά. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἀδιάφορον, ἂν καλῶς ἢ κακῶς διευθύνονται τὰ πρῶτα αὐτῶν βήματα. Ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶνε τὸ μέλλον περικεκαλυμμένον· εἶνε τράπεζα κενή, ἐφ' ἧς ἀνεξιτήλως ἐγχαράσσουσιν οἱ γονεῖς, μάλιστα ἡ μήτηρ, τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν. Ναί, ἡ μήτηρ· διότι κατὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν, καθ' ἣν πρὸ πάντων αἱ ἐντυπώσεις εἶνε ἰσχυραί, τὸ παιδίον παραμένει τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου παρὰ τῇ μητρί. Αἱ ἀκατάπαυστοι ἀνάγκαι τοῦ τέκνου κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἀπαιτοῦσι τὴν διαρκῆ παρουσίαν, τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μέριμναν τῆς μητρός. Ἡ μόλις καταληπτὴ διάλεκτος τοῦ παιδίου εἶνε προσιτὴ μόνον εἰς τὴν μητέρα. Εἶνε τῷ ὄντι ἔκτακτος ἡ δύναμις, ἣν ἡ μήτηρ ἐξασκεῖ ἐπὶ τὰ τέκνα. Δι' αὐτῶν ἐπιδρῶσιν αἱ μητέρες ἐπὶ τὸ ἀπώτατον μέλλον. Τὰ καλὰ σπέρματα, ἅτινα αἱ μητέρες ῥίπτουσιν εἰς τὰς καρδίας τῶν τέκνων, ἀναπτύσσονται καὶ παράγουσι καρποὺς ὡραίους δι' ἀναριθμήτων γενεῶν. Τὴν ἀναντίρρητον ταύτην ἀλήθειαν οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῶσιν αἱ μητέρες. Ὅταν ἡ μήτηρ ἔχῃ πάντοτε συνείδησιν τῆς ὑψίστης αὐτῆς δυνάμεως, οὐδέποτε θὰ ζητήσῃ σφαῖραν ἐνεργείας ἄλλην ἢ ἐκείνην, ἣν ὁ Θεὸς ὥρισεν εἰς αὐτὴν ἐν τῷ οἴκῳ· οὐδέποτε θὰ ἐκλάβῃ τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν κέντρον ἐνεργείας πολὺ περιωρισμένον, ὥστε ν' ἀναπτύξῃ τοὺς θησαυροὺς τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ αὐτῆς. Ἡ μήτηρ ἐν τῷ οἴκῳ εἶνε ἑστία φωτὸς καὶ θερμότητος, ἥτις φωτίζει καὶ θερμαίνει τὰ τέκνα, ὡς ὁ ἥλιος διαχέει φῶς καὶ θερμότητα εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν πλανήτας. Ἡ μήτηρ ἐπενεργεῖ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς καρδίας· τὸ ἠθικὸν μέλλον τοῦ παιδὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μητρὸς μάλιστα. Ἡ μήτηρ εἶνε ὁ πολικὸς ἀστήρ, ὅστις καθοδηγεῖ τὸ τέκνον ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτοῦ καὶ οὗτινος ἡ καθοδηγοῦσα ἀκτὶς ὑπ' οὐδεμιᾶς θυέλλης ἐπισκοτίζεται. Αὐτὴ ἡ μήτηρ πρέπει νὰ ὁδηγῇ τὰ τέκνα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας αὐτῶν καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἐμπιστεύηται αὐτὰ εἰς πρόσωπα ξένα, ὧν τὸ ἠθικὸν φρόνημα εἶνε ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένον καὶ ἅτινα εἶνε ὅλως ἀνάξια τοιαύτης ἐμπιστοσύνης. Ὅταν ἡ μήτηρ κατέχῃ πολυτίμους ἀδάμαντας, φροντίζει αὐτὴ ἡ

ἰδία νὰ διαφυλάττῃ αὐτούς, οὐδ' ἐμπιστεύεται αὐτοὺς εἰς χεῖρας ξένας· ἀλλ' εἶνε ἄρά γε τὰ τέκνα ἀδάμαντες μικροτέρας ἀξίας ἐκείνων, οἵτινες κοσμοῦσι τὴν κόμην καὶ τοὺς βραχίονας, καὶ ἡ προσέγγισις χειρῶν ξένων εἶνε ὀλιγώτερον ἐπίφοβος εἰς τὰ τέκνα ἢ εἰς τὰ κοσμήματα ;

Ὑπάρχουσι δυστυχῶς μητέρες, αἵτινες, θέλουσαι νὰ δικαιώσωσιν ἑαυτὰς ἐπὶ τῇ παραμελήσει τῶν ἱερῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἰσχυρίζονται ὅτι δῆθεν αἱ πρῶται ἐντυπώσεις ἐξαλείφονται βραδύτερον διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς κοινωνίας. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ματαιοῦνται ἐνίοτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ αἱ ἐλπίδες τῆς πρώτης ἡλικίας δι' ἧς τὸ κακὸν παράδειγμα ἐξασκεῖ ὀλεθρίας ἐπιρροῆς ἐπὶ τὸ τέκνον, ἀλλ' ἡ πεῖρα διδάσκει ὅτι αἱ ἐκ τῆς μητρὸς πρῶται ἐντυπώσεις τοσοῦτον βαθείας ῥίπτουσι ῥίζας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδός, ὥστε οὐδεμία ἐπιρροὴ δύναται ἔπειτα νὰ ἐξαλείψῃ αὐτὰς ὁλοσχερῶς.

Τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρώτης ἀνατροφῆς, καὶ ὅταν αὕτη παραμεληθῇ, οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ δύναται ν' ἀναπληρώσῃ αὐτήν. Τὸ παιδίον δὲ ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ δεκτικώτατον ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ἔχει πρῶτον ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς γονεῖς, ἧς ἄνευ ἡ ἀγωγὴ θὰ ἦτο ἀδύνατος. Οἱ γονεῖς εἶνε οἱονεὶ οἱ θεοὶ τοῦ παιδίου· οἱ λόγοι αὐτῶν εἶνε δι' αὐτὸ χρησμοί, δόγματα ἀναμφισβήτητα. Ἔπειτα τὸ παιδίον δέχεται εὐχερέστατα καὶ διατηρεῖ τὰς ἐντυπώσεις, αἵτινες διὰ τοῦτο καὶ μένουσιν ἀνεξάλειπτοι.

Τίς δ' ὁ σκοπὸς τῆς ἀνατροφῆς ; Τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ πρὸ πάντων ἡ μήτηρ· διότι, ὡς ἐλέχθη, ἐξ αὐτῆς πρὸ πάντων ἐξαρτᾶται ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων καὶ αὐτὴ διὰ τοῦτο ὑπέχει τὸ μέγιστον τῆς εὐθύνης. Ἡ ἀνατροφὴ σκοπεῖ ν' ἀναπτύξῃ τὸν ὅλον ἄνθρωπον, ἁπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Ἡ ἀνατροφὴ σκοπεῖ νὰ διαπλάσῃ τὴν καρδίαν καὶ νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ψυχήν, ἤτοι νὰ προαγάγῃ ἠθικῶς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἀληθὴς πολιτισμὸς δὲν συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὴν ὑλικὴν πρόοδον, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν ἐξευγενισμὸν τῶν ἠθῶν. Δύναται κοινωνία τις νὰ περιλαμβάνῃ ἐν ἑαυτῇ πᾶν τὸ ἀποτελοῦν τὴν θαυμασίαν ὑλικὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἂν τὰ ἤθη αὐτῆς εἶνε διεστραμμένα, δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀληθῶς πεπολιτισμένη κοινωνία. Τὸ κριτήριον τῆς κοινωνικῆς τελειοποιήσεως, τὸ βαρόμετρον τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ εἶτε ἡ ἠθικὴ πρόοδος. Τὴν ἠθικὴν ταύτην πρόοδον ἐπιδιώκει ἡ ἀνατροφή. Βεβαίως τὸ τέλειον ἐν τῇ ἠθικῇ εἶνε ἀνέφικτον ἐν ἀνθρώποις· ἡ ἠθικὴ ὅμως τελειοποίησις δὲν εἶνε χίμαιρα. Πᾶς ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ τε-

λείου, πρὸς ὃ σπεύδει. Τοῦτο καταδεικνύει ἡ ἐν ἡμῖν τελουμένη διηνεκὴς πάλη μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ. Τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ ἔλεγχοι τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ συναίσθησις ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ εἴμεθα κρείσσονες ἡμῶν αὐτῶν.

Τὴν τάσιν ταύτην πρὸς τὴν ἠθικὴν πρόοδον καὶ τελειοποίησιν τὴν καθεύδουσαν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδίου πρέπει νὰ ἐξεγείρῃ ἡ ἀνατροφή. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἀνατροφὴ πρέπει ν' ἀπομακρύνῃ ἐνωρὶς πᾶσαν ἐπιβλαβῆ ἐπιρροήν. Ἀλλὰ ποσάκις, ὡς μὴ ὤφελεν, ἡ ἐπιβλαβὴς αὕτη ἐπιρροὴ προέρχεται ἐξ αὐτῶν τῶν γονέων· διότι ἀγνοοῦσι πολλάκις τί θέλουσιν οἱ γονεῖς· διότι ὁρμῶνται ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τῆς στιγμῆς ἢ τῶν ἐκτός· διότι οὐδὲν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς μόνιμον καὶ βέβαιον. Κανονίζουσι τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων αὐτῶν κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς διαθέσεις ἢ καθ' ἃ ἁπλῶς βλέπουσιν ἢ ἀκούουσιν. Ἐκ τοιαύτης ἀβεβαίας καὶ ἀσταθοῦς ἀνατροφῆς θὰ προέλθωσι κατ' ἀνάγκην τέκνα ἀσταθῆ, ἰδιότροπα καὶ χαρακτῆρος ἀβεβαίου.

Τὴν πρόοδον λοιπὸν τὴν ἠθικὴν ὀφείλουσι νὰ ἐπιδιώκωσι διὰ τῆς ἀνατροφῆς αἱ μητέρες, αἵτινες εἶνε πρὸς τοῦτο ἁρμοδιώτεραι τοῦ ἀνδρός· διότι διὰ τῆς ἐμφύτου αὐταῖς τρυφερότητος, εὐαισθησίας καὶ ἀγάπης ἐξασκοῦσι πολλῷ μείζονα ἢ οἱ πατέρες ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ τέκνα. Τὴν σωτήριον δὲ ταύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ τέκνα ἐξασκοῦσιν αἱ μητέρες κυρίως διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος. Ἡ ἀνατροφὴ ἄνευ τοῦ παραδείγματος εἶνε πάντῃ ἀνίσχυρος καὶ ἀνωφελής. Καὶ αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ νουθεσίαι καὶ αἱ ποιναὶ καὶ αἱ ἀμοιβαί, τὰ πάντα ναυαγοῦσι πρὸ τῆς παντοδυνάμου ἐπιρροῆς τῆς μιμήσεως. Αἱ ἀρεταὶ καὶ δυστυχῶς καὶ αἱ κακίαι μεταδίδονται ὡς οἱ ἐξωτερικοὶ τρόποι. Ἡ διὰ τοῦ παραδείγματος ἀνατροφὴ εἶνε ἡ μόνη δυναμένη νὰ ἐπιδράσῃ. Τὸ παράδειγμα εἶνε δύναμις, εἰς ἣν τὸ τέκνον δὲν δύναται ν' ἀντιστῇ καὶ εἰς ἣν ἀνεπαισθήτως ἐξαναγκάζεται νὰ ὑποκύψῃ. Τὸ ζῶν τῆς μητρὸς παράδειγμα ὡς ἀκοίμητός τις φρουρὸς ἐπαγρυπνεῖ ἐπὶ τῶν καρδιῶν τῶν τέκνων, ἵνα μὴ ἔλθῃ ὁ ἐχθρὸς καὶ σπείρῃ εἰς αὐτὰς ζιζάνια. Ἡ σεμνὴ τῆς μητρὸς εἰκὼν ζωογονεῖ πάντα τὰ καλὰ παραδείγματα, ἅτινα παραμένουσιν ἀνεξάλειπτα ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν τέκνων καὶ παρακολουθοῦσιν αὐτὰ ὡς ἄριστος φίλος πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Πόσον δ' ὀλεθρίως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὰ τέκνα τὸ κακὸν παράδειγμα τῆς μητρός! Ὁποῖον δηλητήριον ἐγχέεται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν τέκνων, ὅταν ἐν τῇ ὀξυδερκείᾳ αὐτῶν ἀνακαλύπτωσιν ἀντίφασιν μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων τῆς μητρὸς ἢ τοῦ πατρός! Ὅταν οἱ γονεῖς συνιστῶσιν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁμό-

νοιαν, αὐτοὶ δὲ ἐρίζωσι καὶ διχογνωμῶσι πρὸς ἀλλήλους· ὅταν οἱ γονεῖς συνιστῶσιν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν σέβας πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον, ἀγάπην δὲ πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ καθῆκον, αὐτοὶ δὲ διαστρέφωσι τὴν ἀλήθειαν, καταπατῶσι τὸ δίκαιον, ἀποστρέφωνται τὴν ἐργασίαν καὶ παραβαίνωσι τὸ καθῆκον· ὅταν οἱ γονεῖς συνιστῶσιν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν νὰ φεύγωσι μὲν τὴν ματαιότητα, τὴν φιλαρέσκειαν, τὰς ματαίας ἐπιδείξεις, καὶ πᾶν κακὸν καὶ ἀγενές, νὰ εἶνε δὲ ἐγκρατῆ καὶ σώφρονα καὶ νὰ ἀγαπῶσι πᾶν καλὸν καὶ εὐγενές, αὐτοὶ δὲ πράττωσι πᾶν τοὐναντίον, ἡ τοιαύτη ἀνατροφὴ οὐ μόνον ἀνωφελὴς εἶνε, ἀλλὰ καὶ ὀλεθρία. Διὰ τοῦ καλοῦ λοιπὸν παραδείγματος μᾶλλον ἢ διὰ τοῦ λόγου ὀφείλουσιν αἱ μητέρες νὰ ὁδηγῶσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀνυψώσῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ τέκνα καὶ ἀναδείξῃ αὐτὰ ἄξια τῆς ἐν αὐτοῖς ἀνθρωπίνης ἀξίας.

Βάσιν τῆς ἀνατροφῆς πρέπει νὰ θεωρῶσιν αἱ μητέρες τὴν ὑπακοήν. Ἡ ὑπακοὴ τῶν τέκνων δὲν εἶνε μία τῶν ἀρετῶν, ἀλλ' ἡ μόνη ἀρετή, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν αἱ λοιπαὶ πᾶσαι· διότι ἡ θέλησις τῶν τέκνων εἶνε εἰσέτι ἀσθενὴς καὶ ἡ κρίσις ἀβεβαία, ὥστε μέγιστον εἰς αὐτὰ εὐεργέτημα πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ὑπεράνω αὐτῶν ὑπάρχει ἀμετάκλητος ἠθικὴ θέλησις, πρὸς τὴν ὁποίαν ῥυθμίζουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν θέλησιν· ὅσῳ δὲ βεβαιοτέρα ἡ θέλησις αὕτη, τόσῳ εὐκολώτερον καὶ προθυμότερον ὑπακούουσιν εἰς αὐτὴν τὰ τέκνα. Κατορθοῦσι δὲ τοῦτο αἱ μητέρες, ἀναπτύσσουσαι ἰσχυρὰν καὶ ἀδιάσειστον θέλησιν, ἀποφεύγουσαι δὲ τὴν ἀσθένειαν τοῦ χαρακτῆρος, ἥτις ἕνεκα κακῶς νοουμένης ἀγάπης ἀναφαίνεται οὐχὶ σπανίως εἰς τὰς μητέρας ἐπὶ ἀνυπολογίστῳ βλάβῃ τῶν τέκνων. Δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζωνται τὰ τέκνα ὡς δούλους, ἀλλ' ὡς ὄντα ἐλεύθερα· ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι διὰ τῆς ὑπακοῆς ὁδηγοῦσιν αὐτὰ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀναδεικνύουσιν ἱκανὰ ν' ἀγαπήσωσι τὸ καλὸν καὶ ν' ἀποστραφῶσι τὸ κακόν. Αἱ μητέρες δὲν πρέπει ν' ἀρνῶνται τὰ πάντα εἰς τὰ τέκνα, διότι ἐξαγριοῦσιν αὐτά· ἀλλ' οὐδὲ πρέπει νὰ ἐνδίδωσιν εἰς πᾶσαν αὐτῶν ἀξίωσιν, διότι καθιστῶσιν αὐτὰ ἰδιότροπα καὶ δυστυχῆ. Αἱ μητέρες διατάττουσαί τι πρέπει νὰ ἐπιμένωσιν, ἀλλ' οὐχὶ ὀργιζόμεναι ἢ ἐκφοβίζουσαι τὰ τέκνα· διότι ἡ ὑπακοὴ ἡ προερχομένη ἐκ φόβου εἶνε παροδική, ἡ δὲ προερχομένη ἐκ τῆς ἐπιμονῆς ἐν τῇ διαταγῇ εἶνε διαρκής. Τὸ κακὸν προλαμβάνει οὐχὶ τὸ μέγεθος τῆς ποινῆς, ἀλλ' ἡ σταθερότης περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς. Ἡ αὐστηρότης δεικνύει ἀληθῆ ἀγάπην καὶ ἀγαθότητα, ἡ δὲ ἐπιείκεια διεστραμμένην ἀγάπην καὶ σκληρότητα. Αἱ μητέρες πρέπει νὰ

προλαμβάνωσι τὸ ὀλέθριον κακὸν τῆς ζηλοτυπίας, ἀποφεύγουσαι τὰς διακρίσεις μεταξὺ τῶν τέκνων· νὰ εἶνε δίκαιαι ἐν ταῖς ποιναῖς· νὰ ἐπιτρέπωσι διασκεδάσεις καὶ τέρψεις συμφώνους πρὸς τὴν παιδικὴν ἀφέλειαν καὶ τὸν χαρακτῆρα, ν' ἀπαγορεύωσι δὲ διασκεδάσεις καὶ τέρψεις, αἵτινες δύνανται νὰ διαστρέψωσι τὴν φαντασίαν, νὰ δηλητηριάσωσι τὴν καρδίαν καὶ νὰ χαλαρώσωσιν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν τέκνων πᾶσαν προθυμίαν καὶ ἐπιμονὴν εἰς ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ γενναῖον.

Τὴν ἀνατροφὴν δὲν πρέπει νὰ ῥυθμίζωσιν αἱ μητέρες πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Τὸ νῦν ἐπικρατοῦν πνεῦμα εἶνε, εἴπερ ποτέ, ἐστραμμένον ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν ὕλην. Ἡ δίψα τοῦ χρυσοῦ ἐπικρατεῖ ἐν πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς τάξεσι. Τοσοῦτον δ' ἐκυρίευσε τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ὁ ἐγωϊσμός, ὥστε κινδυνεύει νὰ μαρανθῇ ὁλοσχερῶς πᾶσα ὑψηλοτέρα καὶ εὐγενεστέρα τάσις, νὰ ἐπέλθῃ δὲ πλήρης κοινωνικὴ ἀναστάτωσις καὶ ἀνατροπή. Τὴν ἀποκλειστικὴν ταύτην καὶ ὀλεθρίαν πρὸς τὴν ὕλην τάσιν καθῆκον ἔχουσιν ἱερὸν νὰ καταπνίξωσιν ἐνωρὶς αἱ μητέρες ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ νὰ διεγείρωσιν ἐν αὐταῖς τὸ αἴσθημα κόσμου πνευματικωτέρου, ζωῆς παρατεινομένης καὶ πέραν τοῦ τάφου. Αἱ εἰλικρινεῖς καὶ ὑγιεῖς θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις δύνανται μόναι νὰ προλάβωσι τὴν λατρείαν τῆς ὕλης, νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν νίκην τῶν παθῶν, νὰ ἐνισχύσωσι τὸν ἄνθρωπον ἐν ταῖς περιπετείαις τῆς τύχης καὶ ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ὑπέρτερον τοῦ κακοῦ. «Ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Janet, ὁ Θεὸς εἶνε ἡ ἀρχὴ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἠθικῆς» (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 309). Ἀνάγκη ἄρα ἡ ἀνατροφὴ νὰ φέρῃ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἡ ἀνατροφὴ ἡ μὴ φέρουσα τὴν σφραγῖδα τοῦ θείου. Τί εἶνε ἡ ἀρετὴ ἡ μὴ βασιζομένη ἐπὶ τοῦ θεμελίου τῆς θρησκείας; Βεβαίως οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νοοῦμεν νὰ ὑποβιβάσωμεν τὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστήμης, τοῦ καλλίστου τούτου τῶν θείων δώρων· ἀποστρέφομεν μετ' ἀγανακτήσεως τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν ἀλλοκότων ἐκείνων καὶ ὀπισθοδρομικῶν ἰδεῶν, καθ' ἃς τὰ ἤθη μόνον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν γραμμάτων δύνανται νὰ οἰκοδομηθῶσι, καθ' ἃς αἱ ἐπιστῆμαι πρέπει νὰ μεταβληθῶσιν εἰς κατηχήσεις, καθ' ἃς ἡ ἐπιστημονικὴ ἐλευθερία πρέπει νὰ περιορίζηται ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τούτων ἢ ἐκείνων τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν. Ἀλλ' οὐδεὶς ὁ ἀρνούμενος, ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ προηγῆται τῆς ματαίας τῶν γραμμάτων δόξης, ὅτι ἡ ἐπιστή μη πρέπει νὰ εἶνε ἡ δᾳς καὶ οὐχὶ ἡ μάστιξ τῆς ἀρετῆς, ὅτι μετὰ τοῦ νοῦ πρέπει νὰ διδάσκηται καὶ διαπλάσσηται καὶ ἡ καρδία τῶν παίδων καὶ ὅτι τὸ μόνον

ἀσφελὲς μέσον τῆς διδαχῆς ταύτης καὶ διαπλάσεως εἶνε ἡ θρησκεία. Ἡ θρησκεία εἶνε ἡ φυσικὴ βάσις πάσης ὀρθῶς νοουμένης ἀνατροφῆς. Ἄνευ τῆς πνοῆς τοῦ θείου τὸ πᾶν μαραίνεται καὶ φθίνει· ἄνευ τῆς πνοῆς τοῦ θείου οἰκογένεια, κοινωνία καὶ ἀνατροφὴ ἐκπνέουσι καὶ ἀπόλλυνται. Ἡ ἠθικὴ εἶνε ἀχώριστος ἀπὸ τῆς θρησκείας. Ἡ ἠθικὴ εἶνε μὲν καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρά, ἀλλ' ἄνευ τοῦ κύρους καὶ τῆς δυνάμεως τῆς θρησκείας δυσχερέστατα ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν ζυγὸν τῶν καθηκόντων. Ἡ ἠθική, οἱ νόμοι καὶ αἱ διατάξεις ἀδυνατοῦσι νὰ περιστείλωσι τὴν ἀκατάσχετον ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅταν ὁ θρησκευτικὸς χαλινὸς συντριβῇ. Ἡ ἠθικὴ δύναται νὰ ὑποδείξῃ τὴν ὁδόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸ τέρμα. Ἡ θρησκεία διεισδύει εἰς τὴν καρδίαν, διαπερᾷ αὐτὴν διὰ τῆς ἰδέας τοῦ θείου καὶ καθιστᾷ αὐτὴν ἱκανὴν εἰς θυσίας ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς διὰ τοῦ φόβου καὶ τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος. Ἡ θρησκεία ἐπαγρυπνεῖ ἐκεῖ, ἔνθα ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀναγκάζεται νὰ καθεύδῃ. Ἡ θρησκεία εἶνε ἡ ἀείφωτος δᾴς ἡ φωτίζουσα τοὺς μᾶλλον κεκρυμμένους καὶ ἐνδομύχους τόπους καὶ προλαμβάνουσα πληθὺν καταχρήσεων ἐπικινδύνων καὶ φθοροποιῶν. Ἡ θρησκεία λαλεῖ γλῶσσαν εὔληπτον τοῖς πᾶσι, καταστέλλει τὰς ὁρμάς, μετριάζει τὰ πάθη, διορθοῖ τὰς ἐλλείψεις ἅμα γεννωμένας καὶ παράγει τὰ εὐγενέστατα καὶ γενναιότατα τῶν αἰσθημάτων. Ἡ θρησκεία εἶνε ἡ ἀσφαλὴς καὶ βεβαία ἄγκυρα κατὰ τῶν τρικυμιῶν τοῦ βίου, εἶνε ὁ βράχος ὁ ἀσύντριπτος ἐν τῷ μέσῳ τῶν κυμάτων τοῦ ἐπιγείου ὠκεανοῦ. Ὅταν ἡ θρησκεία κατισχύσῃ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, δυσκόλως παραδίδεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν διάκρισιν τῶν παθῶν. Κινδυνεύει πολλάκις νὰ καταπνιγῇ ἡ θρησκεία ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν τοῦ βίου, δὲν ἐκπνέει ὅμως ἐντελῶς, ζῇ ἐν τῷ βάθει τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ ἐκπέμπει φωνάς, αἵτινες συνταράττουσι τὸν ἔνοχον καὶ οὐχὶ σπανίως ἐπανάγουσιν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρετήν. Αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ ἐντυπώσεις εἶνε τοσοῦτον ἀνεξίτηλοι, ὥστε καὶ ἂν πολλάκις ἀμαυρωθῶσι κατὰ τὰ ἔτη τῆς νεότητος, ἡ ἀνάμνησις ὅμως αὐτῶν προκύπτει καὶ πάλιν ζωηρὰ ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας κατὰ τὴν ὥριμον ἡλικίαν. Αἱ ἱεραὶ ἀλήθειαι ἐγχαραχθεῖσαι ἐνωρὶς εἰς τὴν ψυχὴν οὐδέποτε πλέον ἀπαλείφονται ὁλοσχερῶς, μετὰ πολλὰς δ' ἀποπλανήσεις δύνανται καὶ πάλιν νὰ ἐξυπνισθῶσιν εὐκόλως καὶ ἐξεγερθῶσιν. Ὁ σπόρος τῆς εὐσεβείας σπαρεὶς ἐγκαίρως εἰς τὴν καρδίαν ἔρριψε βαθείας εἰς αὐτὴν ῥίζας, αἵτινες δὲν δύνανται ν' ἀποσπαθῶσι τελείως. Οἱ ἄνεμοι τῶν παθῶν, σφοδροὶ πνεύσαντες, διέσεισαν τὸ δένδρον, κατέρριψαν τοὺς καρποὺς καὶ

συνέτριψαν τοὺς κλάδους· ἀλλ' ὁ κορμὸς ἀπογυμνωθεὶς ἵσταται στερεὸς ἐπὶ τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ καὶ νέας προσλαμβάνων θρεπτικὰς οὐσίας ἀναδίδει κλάδους νέους καὶ παράγει καρποὺς ἀφθόνους. Τότε ἄρα δύναταί τις ἀμέριμνος νὰ παραδώσῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς τὸ ῥεῦμα τῆς ἐποχῆς, ὅταν καταρτίσῃ αὐτὰ διὰ τῶν λαμπρῶν ἐφοδίων τῆς θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς. Τότε μόνον οἱ παῖδες, κλυδωνιζόμενοι ἐν τῷ ὠκεανῷ τῶν ἐπικινδύνων τοῦ βίου καταιγίδων, δύνανται καὶ πάλιν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν εὔδιον τῆς γαλήνης λιμένα, πλέοντες ἐν τῇ σωστικῇ κιβωτῷ τῶν ἀνεξιτήλων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Εἶνε δ' ἄρά γε ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ μόνη κατάλληλος θρησκευτικὴ ἀνατροφὴ εἶνε ἡ χριστιανική, ἀφοῦ ἀναντίρρητον εἶνε ὅτι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀπεκαλύφθησαν ἐν τελείᾳ μορφῇ αἱ θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι;

Ἂν δὲ ἡ ἠθικὴ ἀνατροφὴ εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργον τῆς μητρός, ἡ θρησκευτικὴ ἀνατροφὴ εἶνε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένη εἰς αὐτήν. Ὁ Janet λέγων ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι πρέπει νὰ διδαχθῶσιν ἐν τῷ οἴκῳ, διότι ἡ ἔλλειψις αὐτῶν εἶνε μετὰ ταῦτα δυσαναπλήρωτος, προσθέτει ὅτι ἐν τῇ θρησκείᾳ ὑπάρχουσι δύο τινά, ὧν τὸ μὲν λαλεῖ πρὸ πάντων εἰς τὸν νοῦν, τὸ δὲ εἰς τὴν καρδίαν. Ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ, ἡ αἰωνιότης, τὸ ἄπειρον καὶ ἡ σοφία αὐτοῦ, τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας, ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ταῦτα ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὸν νοῦν. Ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, ἡ πρὸς τὰ δημιουργήματα ἀγάπη αὐτοῦ, ἡ καλλονὴ τοῦ σύμπαντος, ἡ πρόνοια καὶ ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ Θεοῦ, ἡ στενοτέρα συγγένεια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸ θεῖον, ταῦτα θίγουσι μᾶλλον τὴν καρδίαν. Ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια εἶνε μίγμα σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης. Ὁ πατὴρ διδάσκει τὸν παῖδα τί ὑπάρχει αὐστηρῶς λογικὸν ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ μήτηρ τί ἡ ἰδέα αὕτη ἔχει παρήγορον καὶ γλυκὺ εἰς τὴν ψυχήν· ὁ πατὴρ ἐμπνέει τὴν ὑπακοὴν καὶ τὸ σέβας, ἡ μήτηρ τὴν πεποίθησιν καὶ τὴν ἐλπίδα· ὁ πατὴρ διδάσκει τὸν παῖδα τὰ περὶ Θεοῦ, ἡ μήτηρ διδάσκει αὐτὸν νὰ προσεύχηται (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 135). «Μόναι αἱ μητέρες, λέγει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Legouvé ἐν τῷ ὡραίῳ αὐτοῦ ἔργῳ, Histoire morale des femmes, σ. 280, μόναι αἱ μητέρες δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην. Μόναι αἱ μητέρες κατέχουσι τὸ μυστήριον τῆς πίστεως. Τίς ἐπέστρεψε τὸν Αὐγουστῖνον; ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Τίς ἐπαιδαγώγησε τὸν θεῖον Χρυσόστομον; ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Τίς ἔσωσε τὸν μέγαν Βασίλειον; ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Τίς ἀνέθρεψε τὸν θεῖον Γρηγόριον; ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Τίς ἡγίασε τὸν ἱερὸν Λουδοβῖκον; ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Φέρουσαι ἐν ταῖς

καρδίαις αὐτῶν τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς πίστεως αἱ μητέρες αὗται περιεστοίχουν ἀκαταπαύστως τὸ λίκνον ἢ τὴν κλίνην τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ ἐνέχεον εἰς τὰ ἡμίκλειστα αὐτῶν στόματα τὸ καθαρὸν γάλα τοῦ εὐαγγελίου. Αἱ μητέρες αὗται ἀνέδειξαν τοὺς ἀτρομήτους τῶν πρώτων αἰώνων μάρτυρας. Αἱ μητέρες αὗται παρήγαγον ὅ,τι ἱερώτερον καὶ ἐξοχώτερον παρήγαγεν ὁ χριστιανικὸς κόσμος».

Ἀσθενῶς καὶ συντόμως ἐσκιαγράφησα πρὸ ὑμῶν, φιλόμουσος ὁμήγυρις, τὰ καθήκοντα τῶν μητέρων· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀσθενοῦς καὶ συντόμου ταύτης σκιαγραφίας κατεδείχθη, νομίζω, τὸ μέγεθος τῶν μητρικῶν καθηκόντων καὶ ἡ ἔκτακτος δύναμις, ἣν αἱ μητέρες ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τὸν οἶκον καὶ δι' αὐτῶν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν ἅπασαν. Τὸ μυστήριον τῆς προόδου καὶ εὐημερίας καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν εἶνε ἐναποτεθειμένον κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς χεῖρας τῶν μητέρων. Ἂν ἀναπαραστήσωμεν πρὸ τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν πάντας τοὺς διακεκριμένους ἄνδρας πάσης ἐποχῆς μέχρι τοῦ πρὸ μικροῦ ἐκπνεύσαντος πανισχύρου μονάρχου καὶ ἐξετάσωμεν τὸν ἰδιωτικὸν αὐτῶν βίον εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνακαλύψωμεν τὰ ἴχνη τῆς μητρικῆς ἐπιρροῆς. Ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ τοῦ Legouvé ἀναγινώσκομεν τάδε· «Ἐλέχθη ὅτι οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀνετράφησαν ὑπὸ τῶν μητέρων αὐτῶν, καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Σχίλλερ, Λαμαρτίνου καὶ Ἀνδρέου Σχενιὲ φέρονται ὡς παραδείγματα ἔξοχα. Νοοῦμεν ἆρά γε ὅτι αἱ μητέρες ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτοὺς ὡς διδάσκαλοι τῆς ἱστορίας, τῶν γλωσσῶν ἢ τῆς ποιήσεως; Οὐχί· ἀλλ' ἐνεφύτευσαν εἰς αὐτοὺς τὴν ψυχὴν ἐκείνην τῆς γυναικός, ἧς ἄνευ δὲν ὑπάρχει ἀληθῶς μέγας ἀνήρ. Ἀρκούντως πεπαιδευμέναι καὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως, ὥστε νὰ ποδηγετήσωσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰς πρώτας αὐτῶν σπουδὰς καὶ νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτά, ἀνέμιξαν μετὰ τῆς παιδείας αὐτῶν τὸ μητρικὸν γάλα, ὅπερ οὐδὲν δύναται ν' ἀναπληρώσῃ» (αὐτ. σ. 279).

Τὴν κοινωνίαν ἡμῶν μαστίζουσι δυστυχῶς πολλὰ κακά· κακόζηλος δ' ἀπομίμησις παντὸς ὅ,τι ἀμαυροῖ καὶ ἐπισκιάζει τὴν φωτεινὴν εἰκόνα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ διαστρέφει καὶ μεταβάλλει ὁσημέραι πᾶν ὅ,τι ὡς ἱερὸν κειμήλιον, ὡς ἱερὰ παρακαταθήκη διεφυλάχθη ἐν χρόνοις σκληροῖς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἀλλ' ἓν ἀγαθόν, εὐτυχῶς ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων, τὸ οἰκογενειακὸν φρόνημα δὲν διεστράφη εἰσέτι παρ' ἡμῖν. Πλὴν ἐξαιρέσεων ἡ οἰκογενειακὴ ἑστία διετηρήθη μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν ἀμίαντος καὶ ἀδιάφθορος. Εἴθε τὸ οἰκογενειακὸν τοῦτο φρόνημα νὰ διατηρῆται πάντοτε ἀκμαῖον παρ' ἡμῖν! Εἴθε ἡ οἰκογενειακὴ ἑστία νὰ παραμένῃ ἐσαεὶ ἱερὰ καὶ ἁγία! Εἴθε αἱ μητέ-

ρες ἡμῶν νὰ διατηρῶσι πάντοτε ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἄσβεστον τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς μητρικῆς ἀγάπης, ὥστε νὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ παρ' ἡμῖν οἱ λόγοι μεγάλου ἀνδρός, εἰπόντος· «Δότε μοι καλὰς μητέρας, καὶ ἀνεκαίνισα τὴν κοινωνίαν» !

Ἰγνάτιος Μοσχάκης.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΤΗι ΓΕΩΡΓΙΑι*

Γ'

Ἀνάπτυξις τῆς διδασκαλίας τῆς γεωργίας παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς.

Ὅπως τηρήσῃ ἡ γεωργία τὴν ἁρμόζουσαν αὐτῆς θέσιν μεταξὺ τῶν βιομηχανιῶν καὶ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς προορισμοῦ ἀνάγκη, ἵνα ἀκολουθήσῃ τοὺς νόμους τῆς προόδου φωτίζουσα τὴν διὰ παραδόσεως γιγνομένην πρακτικὴν διδασκαλίαν διὰ τῶν φώτων τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ἥτις γεννᾶται ἐκ τῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς πείρας, ἀναπτύσσεται δὲ διὰ τῶν καθ' ἑκάστην ἐρευνῶν καὶ ἀνακαλύψεων πάσης χώρας. Ἀνάγκη ὅπως ἀνοίγῃ νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δραστηριότητα, εἰσάγουσα εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς διὰ τῆς ἐπαγγελματικῆς διδασκαλίας τὴν χρῆσιν τῶν δυνάμεων τῆς διανοίας, ἥτις τυγχάνει πολλῷ φυσικωτέρα καὶ παραγωγικωτέρα, πολλῷ δὲ συντελεστικωτέρα εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν καλῶς ἐννοουμένων ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν συμφερόντων τῶν ἀτόμων, τοῦ ἔθνους, τῆς κοινωνίας. Ἐὰν ῥίψῃ τις βραχὺ μόνον βλέμμα ἐπὶ τῶν πεπολιτισμένων τῆς σήμερον χωρῶν, ἐπὶ ἐκείνων ἐννοῶ, ἐν αἷς ἡ γεωργία καὶ ἐν ταὐτῷ ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἀνθοῦσι, θέλει εὐκόλως ἀναγνωρίσῃ ὅτι αἱ χῶραι αὗται διετηρήθησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων εἰς κατάστασιν τοιαύτην, ὥστε νὰ ἀψηφῶσι πᾶσαν κοινωνικὴν ἀναστάτωσιν. Πρὸ πολλοῦ δὲ ἤδη αἱ κυβερνήσεις τείνουσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν, ὅσον ἔνεστι συντονώτερον καὶ λυσιτελέστερον, εἰς τοὺς ἀγροτικοὺς λαούς, ἐνθαρρύνουσαι καὶ διευκολύνουσαι τὸ ὑψίστης ἀξίας ἔργον αὐτῶν διὰ μεγάλων δημοσίων ἔργων, ὁδῶν, ἀρδεύσεων, ἀποξηράνσεων κλ., αὐξάνουσαι δὲ τὴν παραγωγικὴν αὐτῶν δύναμιν διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωργίας, ἧς ἡ ἀναγκαιότης ἀνεγνωρίσθη

* Συνέχεια· ἴδε σελ. 334.

ἤδη πανταχοῦ. «Καὶ γὰρ σχεδόν τι οἱ κακῶς τὴν χώραν ἐργαζόμε-»νοι, λέγει ὁ Σωκράτης, οὔτε τοὺς φρουροὺς τρέφουσιν οὔτε τοὺς »δασμοὺς δύνανται ἀποδιδόναι. Ὅπου δ' ἂν σατράπης καθιστᾶται, »οὗτος ἀμφοτέρων τούτων ἐπιμελεῖται» (Ξενοφ. *Οἰκον.*, Κεφ. IV).

Ἡ ἐθνικὴ τῆς Γαλλίας σύνοδος μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῆς μοναρχικῆς δυναστείας, διοργανίζουσα ἐν ἔτει 1791 τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν, κατέταξεν ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς τὴν διδασκαλίαν τῆς γεωργίας μεταξὺ πασῶν τῶν ἄλλων ὑψηλῶν ἐπιστημῶν, ἤτοι τῆς ἰατρικῆς, τοῦ δικαίου, τῆς φιλοσοφίας κλ. Τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα τῆς διοργανίσεως ταύτης λίαν ταχέως διέλαμψαν καὶ ἐναντίον πάντων τῶν ἐμποδίων, ἅπερ παρενέβαλλεν ἡ τότε πολιτικὴ κατάστασις, ἡ Γαλλία ἐξέπληξε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀναδείξεως ἀνδρῶν ἐπιφανῶν ἐν παντὶ ἐπαγγέλματι. Τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα, τὸ ἐθνικὸν βῆμα, ἡ ἰατρική, ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἡ ναυτική, τὰ δημόσια ἔργα, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ πάντα ἐν γένει τὰ στάδια ἔσχον τοὺς ἐπιφανεῖς αὐτῶν ἄνδρας, οἵτινες ἔδωσαν εἰς πάσας τὰς γνώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μίαν ὤθησιν ὅλως ἄγνωστον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ γεωργία ὅμως παρὰ τὰς εὐχὰς τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ συμμετέχῃ τῆς γενικῆς ταύτης προόδου. Τὰ συμφέροντα ὅμως αὐτῆς τοσοῦτον σπουδαῖα δὲν ἔλειψαν νὰ ἑλκύωσι κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν τὴν προσοχὴν τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἠσχολοῦντο περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ν' αὐξήσωσι τὴν παραγωγικὴν δύναμιν τῆς χώρας καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰ συντηρητικὰ αὐτῆς μέσα. Πρὸ πολλοῦ δὲ ἤδη τὰ ὑψηλότερα πνεύματα διέκριναν σαφῶς τὸ ἐπικρατοῦν τοῦτο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ χάσμα, ὅπερ ζωηρῶς παρέστησαν τοῖς συγχρόνοις αὐτοῖς. Πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ Labruyère ἐζωγράφισε διὰ τῶν ζωηροτέρων χρωμάτων τὴν εἰκόνα τῆς ἀθλιότητος τοῦ χωρικοῦ. Ὁ Bernard καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ πατὴρ τῆς Γαλλικῆς γεωργίας Olivier de Serres, εἶχον γράψῃ ὅτι ἄλλη ἐν τῷ κόσμῳ τέχνη δὲν λαμβάνει χρείαν τῆς συνδρομῆς τοσούτων ἐπιστημονικῶν κλάδων, ὅσον ἡ γεωργία. Ὁ δὲ ἀθάνατος Lavoisier, ὅστις ἐθεώρει τὴν ἐνέργειαν τῆς κοπρίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐνέργειαν τεχνικοῦ τινος νιτροποιείου, ἔγραψε βραδύτερον περὶ τῆς ὠφελείας μιᾶς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ γεωργίᾳ. Ὁ δημιουργὸς οὗτος τοῦ συστήματος τῆς νεωτέρας χημείας ἐπειράθη μάλιστα νὰ ἐπικυρώσῃ διὰ πειραμάτων τὴν ἰδέαν αὐτοῦ ταύτην, εἰσάγων ἔν τινι τῶν ἐξοχικῶν αὐτοῦ ἐπαύλεων νέας μεθόδους καλλιεργείας, ἐξαγομένας ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν· ἐδιπλασίασε δὲ οὕτω τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ. Ὁ ἰσχυρὸς

οὗτος νοῦς, ἐφαρμόζων τὴν πλάστιγγα τῆς ἀκριβείας εἰς πάντα τὰ φαινόμενα τῆς παραγωγῆς, ἡτοίμαζε διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ τὴν μεγάλην γεωργικὴν κίνησιν, ἥτις ἔμελλε νὰ λάβῃ χώραν ἥμισυ αἰῶνα βραδύτερον. Ἐκ τῶν ἰδεῶν τούτων ἐμπνεόμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἀρξάμενον ἤδη ἔργον οἱ Talleyrand, abbé Rosier, Sylvestre, Cels, Tessier κλπ., μεγάλας κατέβαλον προσπαθείας, ὅπως διοργανίσωσι τὴν διδασκαλίαν τῆς γεωργίας. Ἡ συστηματικὴ ὅμως καὶ ἀληθὴς ταύτης σύστασις δὲν κατωρθώθη πρὸ τοῦ 1819. Ὁ ἐπιφανὴς ἀγρονόμος Mathieu de Dombasle, ἐναντίον παντὸς εἴδους δυσχερείας ἀνέλαβε τὸ μέγα ἔργον τῆς ἱδρύσεως γεωργικῆς Σχολῆς ἐν Roville, ἐν ἐπαύλει τινὶ πλησίον τῆς πόλεως Nancy. Οἱ τῆς Σχολῆς ταύτης ἀποφοιτῶντες μαθηταί, τὰ περιοδικὰ αὐτῆς συγγράμματα, τὰ τελειότερα ταύτης γεωργικὰ ἐργαλεῖα ἐξήσκησαν ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Γεωργίας σπουδαιοτάτην ἐπιρροὴν κατὰ τὴν βραχεῖαν διαρκειαν τῆς λειτουργίας αὐτῆς.

Ἡ γεωργικὴ Σχολὴ ἐν Grignon, ἱδρυθεῖσα ἐν ἔτει 1829, ἐδέησε νὰ ἀποβῇ ἡ λαμπροτέρα ἑστία τῶν φώτων τῆς γεωργικῆς διδασκαλίας ἀνὰ πᾶσαν τὴν Γαλλίαν ὡς καὶ εἰς τὴν ξένην. Κεφάλαιον, γῆ, ἐνιαύσιαι χορηγίαι, τὸ πᾶν ἐδόθη αὐτῇ ἐν ἀφθονίᾳ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ λαμπρὰ αὕτη Σχολὴ ἔχουσα τὸ πλεονέκτημα νὰ εὑρίσκηται οὐχὶ μακρὰν τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, τῆς ἕδρας ταύτης τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως, ἀνέκαθεν διατελεῖ εὐτυχοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη, πολλοὺς δὲ παρέσχε μέχρι τοῦδε τοὺς πεφωτισμένους ἄνδρας, οἵτινες ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς γεωργικῆς κινήσεως. Ἡ Γαλλία διατηρεῖ τὴν σήμερον δύο ἄλλας Σχολὰς τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ κειμένας ἐν Grand Jonan καὶ ἐν Montpellier. Ἡ τελευταία αὕτη τυγχάνει ἴσως ἡ τελειοτέρα Σχολὴ τοῦ κόσμου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀμπελουργίαν. Ἐν Παρισίοις ἡ ἀνωτάτη τῆς γεωργίας διδασκαλία ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ νεοσυστάτου ἀγρονομικοῦ καταστήματος γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Institut Agronomique, ἔνθα διδάσκουσιν οἱ ἐπιφανέστεροι καὶ ἐξοχώτεροι τῆς Γαλλίας ἀγρονόμοι, ἐν οἷς καὶ ὁ τὰ μάλιστα ὑπὲρ τῆς γεωργίας πονήσας Boussingault, ὃν ἐσχάτως ἅπας ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἐπένθησεν. Ἐκτὸς τῶν θεωρητικῶν τούτων Σχολῶν τῆς Γαλλίας, εἰς ἃς ὀφείλεται ἡ μόρφωσις μεγάλων γαιοκτημόνων, ἀρχηγῶν μεγάλων γεωργικῶν ἐπιχειρήσεων, καθηγητῶν, διευθυντῶν γεωργικῶν καταστημάτων τῆς κυβερνήσεως, πεφωτισμένων καὶ ἀξίων ἀνδρῶν διὰ τὰ διάφορα τῆς γεωργίας ὑπουργικὰ ἀξιώματα, πλεῖσται ὑπάρχουσιν αἱ πρακτικαὶ τῆς γεωργίας Σχολαὶ πρω-

ρισμέναι εἰς τὴν μόρφωσιν μικρῶν γαιοκτημόνων καὶ ἐπιδεξίων ἀρχηγῶν τῶν πρακτικῶν τῆς γεωργίας ἐργασιῶν κλ. Πανταχοῦ δὲ συνεστάθησαν γεωργικοὶ σταθμοί, προωρισμένοι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων γεωργικῶν πειραμάτων, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν γαιῶν καὶ τῶν προϊόντων ἑκάστου τόπου. Εἰς πάντας τοὺς νομοὺς τῆς Γαλλίας ἀποστέλλονται εἰδικοὶ καθηγηταί, οἵτινες μεταβαίνοντες ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον κηρύττουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τὰς ἑκάστοτε προόδους τῆς γεωργικῆς τέχνης, πρὸς δὲ καὶ διδάσκουσι θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τὰ μαθήματα τῆς γεωργίας ἐν τοῖς διδασκαλείοις τοῦ Κράτους. Οἱ δημοδιδάσκαλοι τῶν χωρίων ὑποχρεοῦνται πάντες ὑπὸ τοῦ νόμου, ὅπως δίδωσι γνώσεις τῆς γεωργίας εἰς τοὺς ἀγροτικοὺς παῖδας, πρὸς δὲ καὶ νὰ ἀσκῶσιν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐλαφροτέρας γεωργικὰς ἐργασίας καὶ ἰδίως εἰς τὴν κηπουρικήν. Καὶ τοσαῦτα ἄλλα μέτρα ἐλήφθησαν πρὸς διάδοσιν τῶν γεωργικῶν γνώσεων εἰς πασας τὰς τάξεις τοῦ γεωργικοῦ κόσμου, ὃν δικαίως δύναταί τις νὰ θεωρήσῃ ὡς τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους.

Ἐν Γερμανίᾳ ἐπωφελοῦνται τῶν φώτων αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1807, ὁπότε ὁ σοφὸς ἀγρονόμος Thaer ἵδρυσε τὴν πρώτην γεωργικὴν Σχολὴν ἐν Möglin (ἴδε Journal d'Agricult. Enseignement Agricole en Allemagne par Jules Bénard· 1886 σ. 533). Τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐμιμήθησαν ἀκολούθως ἄλλοι πολλοί. Ἐν ἔτει 1867 ὁ de Laveleye, ὁ ἐπιφανὴς οἰκονομολόγος τοῦ Βελγίου, ἐπιβεβαιοῖ τὰ ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας τῆς γεωργίας ἐν Γερμανίᾳ ἐκφραζόμενος ὧδε : «Ὁ βουλόμενος νὰ βεβαιωθῇ περὶ τοῦ πῶς ὁ ἄνθρωπος κατορθοῖ νὰ κατανικήσῃ τὰς ἀντιστάσεις μιᾶς φύσεως ἀνυποτάκτου καὶ νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ γῆς ἀφόρου ἄφθονα εἴδη ζωοτροφίας καὶ πρὸ πάντων πῶς ἡ παίδευσις γενικευομένη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐφαρμοζομένη δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὰς προόδους τῆς γεωργίας, δύναται νὰ εὕρῃ ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς Πρωσσίας ὠφελιμωτάτας πληροφορίας». Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ διδασκαλία τῆς γεωργίας διωργανίσθη κατὰ τρόπον πολλῷ μεθοδικώτερον. Πολυάριθμοι σχολαὶ τῶν τριῶν τάξεων τῆς ἀνωτάτης, μέσης καὶ κατωτάτης παιδεύσεως ἱδρύθησαν. Πρὸς ταύταις δὲ καὶ πολλαὶ εἰδικαὶ τεχνικαὶ σχολαί, οἷον ζυθοποιΐας, τυροποιΐας, κτηνιατρικῆς, δασονομίας, δενδροκομίας, κηπουρικῆς, ὡς καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Προστεθήτωσαν ἀκόμη καὶ οἱ τόσοι ἀγρονομικοὶ σταθμοί, βιβλιοθῆκαι, μουσεῖα, ἐφημερίδες τῆς γεωργίας, ὡς καὶ διάφοροι γεωργικαὶ ἑταιρεῖαι. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς γεωργικῆς διδασκαλίας κατέστη

τὴν σήμερον λίαν ἐπίζηλος ἡ γερμανικὴ γεωργία. Ἡ Γερμανία δὲ οὕτω γενναίως ἀνθισταμένη κατὰ τῆς κρίσεως, ἥτις προσέβαλεν ἐσχάτως τὴν γεωργίαν πάσης τῆς Εὐρώπης, θέλει παλαίει ἔν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δι' ἰσχυρῶν ὅπλων ἐν τῷ παγκοσμίῳ διαγωνισμῷ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. «Il faut reconnaitre, ἔγραφεν ὁ Ernest Lavisse, que l' industrie Allemande fécondée par la science fait une concurrence redoutable à la nôtre en demeurant aussi armée que la France, l'Allemagne a continué à pourvoir au service de son industrie, de ses laboratoires, de ses bibliothèques de son enseignement et elle entretient la terrible force morale qu'elle tire de ses hautes écoles». «Les membres de la Commission, λέγει M. Macquin, ont été étonnés de l'instruction agricole des cultivateurs. Les écoles d'Agriculture sont nombreuses et très fréquentées. Les cultivateurs s'adressent constamment aux laboratoires pour connaître l'état de leur terres. La théorie des engrais est familiére à tous».

Ἐν Ἀμερικῇ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Ῥωσίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ ἡ διδασκαλία τῶν νέων γεωργικῶν γνώσεων πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀναγκαιοτάτη, δι' ὃ παντοῖα καταβάλλονται μέτρα πρὸς ἐπέκτασιν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἂν πρόκειται ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες νὰ ζητήσωμεν ὠφέλιμα παραδείγματα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολυτιμοτάτου τούτου διὰ τὰ ἔθνη εἴδους τῆς διδασκαλίας, ἂς προστρέξωμεν μᾶλλον εἰς τὰ ἐν τοῖς μικροῖς κράτεσι γιγνόμενα.

Ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ αἱ πρόοδοι τῆς γεωργίας βαδίζουσι μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Ὁ πρὸς τοὺς ἀγροὺς ἔρως, ὅστις ἐμψυχοῖ τοὺς χωρικούς, ἐπραγμάτωσε θαύματα καὶ μετέβαλε τὰς ἀκαλλιεργήτους καὶ ἀφόρους γαίας εἰς ἀγροὺς ὑπερτάτου βαθμοῦ εὐφορίας. Ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ μεταποίησις τῶν προϊόντων αὐτῆς κατέστησαν ὁ τύπος ἐν πάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Ἡ ὤθησις αὕτη ὀφείλεται βεβαίως κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν διάδοσιν τῶν νέων τῆς γεωργίας γνώσεων. Πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀκμάζει ἐν Βελγίῳ ἡ γεωργικὴ Σχολὴ τῆς Gembloux, ἐν ᾗ διδάσκονται θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς πᾶσαι αἱ νεώτεραι ἀρχαὶ τῆς καλλιεργείας, ἡ κατάλληλος διατήρησις καὶ χρῆσις τῶν ζωϊκῶν, φυτικῶν καὶ χημικῶν λιπασμάτων, ἡ βελτίωσις τῶν κτηνῶν, ἡ τελειοποίησις τῶν γεωργικῶν μηχανῶν, ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία καὶ πάντα τὰ ἄλλα μαθήματα τῆς γεωργίας. Τὸ Βέλγιον κέ-

κτηται προσέτι τὴν σήμερον τρεῖς Σχολὰς τῆς κηπουρικῆς ἐν Vilvorde, ἐν Gand καὶ ἐν Mons, ὡς καὶ μίαν εἰδικὴν τῆς δενδροκομίας ἐν Tournai. Αἱ γνώσεις τῆς γεωργίας δίδονται προσέτι διὰ τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ὡς καὶ διὰ δημοσίων ὁμιλιῶν γιγνομένων ὑπὸ τῶν διαφόρων τῆς χώρας ἀγρονόμων, οἵτινες διευθύνουσι συνάμα ἀγρονομικοὺς σταθμοὺς ἐν ἑκάστῃ τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐν Ἑλβετίᾳ, ὡς ἐκ γαλλικῶν ἐφημερίδων πληροφοροῦμαι, πρὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν διωργανίσθησαν τὰ στοιχειώδη μαθήματα τῆς μεθοδικῆς γεωργίας καὶ λίαν ἐπιτυχῶς διδάσκονται ἐν Λωζάνῃ. Ἡ γενικὴ γεωργία, ἡ χημεία, ἡ βοτανική, ἡ γαιολογία, ἡ μετεωρολογία ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τὴν γεωργίαν, ἡ κηπουρική, ἡ δενδροκομία, ἡ ἀμπελουργία, ἡ δασονομία, ἡ ζωοτεχνία, ἡ μελισσοκομία, αἱ ἀγροτικαὶ μηχαναὶ καὶ ἡ οἰκονομία ἀπαρτίζουσι τὸ πρόγραμμα τῆς γεωργικῆς ταύτης διδασκαλίας. Τὰ μαθήματα ταῦτα δημοσιεύονται συνάμα καὶ διανέμονται δωρεὰν εἰς τοὺς γεωργοὺς τῆς χώρας, ὅπως διαδίδωνται αἱ γνώσεις τῆς προόδου ἀνὰ πάσας τὰς τάξεις καὶ ἐξασφαλίζεται οὕτω ἡ πρὸ πολλοῦ ἐν Ἑλβετίᾳ βασιλεύουσα ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ εὐτυχία. Τὰ κυριώτερα ἐν Ἑλβετίᾳ εἰδικὰ τῆς γεωργικῆς διδασκαλίας καταστήματα εἶνε ἡ ἀγρονομικὴ καὶ δασονομικὴ ἀκαδημία, ἥτις ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Πολυτεχνείου τῆς Ζυρίχης. Αἱ γεωργικαὶ Σχολαὶ ἐν Rüti, Strickooff καὶ ἐν Cernier πρὸς τούτοις καὶ μία ἰδιαιτέρα τῆς γαλακτοκομίας Σχολή. Αἱ γνώσεις τῆς γεωργίας παρέχονται ἐν τῇ δεούσῃ ἀναλογίᾳ καὶ ἐν πολλοῖς τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν ὀρφανοτροφείων.

Καὶ ἐν Ὀλλανδίᾳ ἐσχάτως διωργανίσθη ἡ διδασκαλία τῆς γεωργίας. Μετά τινας ἄλλας ἀποτυχεῖς ἀποπείρας ἡ Κυβέρνησις ἵδρυσε τῷ 1876 ἓν γεωργικὸν κατάστημα ἐν Nageningen, περιλαμβάνον τρία τμήματα, ὧν τὰ δύο εἶνε καθιερωμένα διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς γεωργίας, τὸ δὲ τρίτον τμῆμα ἀποτελεῖ εἷς ἀγρονομικὸς σταθμός, διευθυνόμενος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Mayer, ὅστις διδάσκει συνάμα τὴν ἀγροτικὴν χημείαν. Ἡ κηπουρικὴ διδάσκεται ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Linné, ἱδρυθεῖσα πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν ἐν Watersgrafmer παρὰ τῷ Amsterdam, ὡς καὶ ἐν Frederiksoor. Ἐκτὸς τούτων σπουδαία τις γεωργικὴ ἑταιρία πολλὰς καταβάλλει προσπαθείας πρὸς διεξαγωγὴν δημοσίων γεωργικῶν ὁμιλιῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὡς καὶ πρὸς ἵδρυσιν πρακτικῶν τῆς γεωργίας Σχολῶν προωρισμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς τοῦ γάλακτος βιομηχανίας, οἷον τὴν τυροποιΐαν, βουτυροποιΐαν κτλ., τέχνας ἀξιόλογον λαβούσας ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀνάπτυξιν.

Ἐν Πορτογαλλίᾳ ὑφίσταται πρῶτον μία ἀνωτάτη τῆς γεωργίας Σχολὴ ἐν τῇ πρωτευούσῃ· εἶτα δὲ μία γεωργικὴ Σχολὴ ἥττονος ἀξίας ἐν Cintra. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς πόλεως Coïmbre ὑπάρχει ἕδρα ἰδιαιτέρα πρὸς διδασκαλίαν τῆς γεωργίας. Πρὸ δεκαετίας δὲ ἤδη ἑκάστη ἐπαρχία ἐπωφελεῖται τῆς διδασκαλίας ἑνὸς ἀγρονόμου ἀποστελλομένου ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅπως ποιῆται δημοσίας ὁμιλίας ἐπὶ τῶν νεωτέρων καὶ παραγωγικωτέρων τῆς καλλιεργίας μεθόδων.

Ἐν Δανιμαρκίᾳ ἀκμάζει ἡ βασιλικὴ Ἀκαδημία τῆς γεωργίας καὶ τῆς κηπουρικῆς, ὡς καὶ ἡ ἀνωτάτη Σχολὴ τῆς κηπουρικῆς τοῦ Rosemborg ἐν Κοπενχάγῃ. Ἡ διδασκαλία τῆς κηπουρικῆς παρέχεται προσέτι ἐν τρισὶν ἄλλοις καταστήμασιν ἐν Ordrup, Stoevring καὶ Nestved.

Ἐν Σουηδίᾳ καὶ Νορβεγίᾳ ὑφίστανται δύο ἀγρονομικαὶ Σχολαὶ ἐν Ultuna καὶ ἐν Aluarp. Εἰκοσιεπτὰ δὲ ἄλλαι δευτερευούσης ἀξίας γεωργικαὶ Σχολαὶ ὑπάρχουσι καθ' ἅπασαν τὴν χώραν, τέσσαρες Σχολαὶ τῆς γαλακτοκομίας ἐν Bergvara, Haddorp, Glastorp καὶ Varplosa, μία ἀνωτάτη δασονομικὴ πλησίον τῆς Στοκόλμης καὶ ἓξ ἄλλαι δευτερεύουσαι τῆς δασονομίας Σχολαί. Ἡ κηπουρικὴ τέλος διδάσκεται ἐν Rosendal καὶ ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἀγρονομικῇ Σχολῇ ἐν Alnarp.

Ἀνάλογα ἔχει τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς γείτονος Ῥουμανίας, ἔνθα ὑπάρχουσι, καθ' ἃ πληροφοροῦμαι, πρὸς ταῖς πρακτικαῖς καὶ μία θεωρητικὴ τῆς Γεωργίας Σχολὴ ἐν Ferestric, ὡς καὶ εἰδική τις Σχολὴ τῆς ἀγροτικῆς μηχανουργίας ἐν Ἰασίῳ. Αἱ γνώσεις τῆς γεωργίας διδάσκονται ἐν πολλαῖς τῶν Σχολῶν τῆς κατωτάτης καὶ μέσης παιδεύσεως. Ὑπάρχουσι προσέτι ἐν τῷ χθεσινῷ τῆς Ῥουμανίας Βασιλείῳ ἐκτὸς τῆς κτηνιατρικῆς σχολῆς, καὶ γεωργικαὶ ἑταιρεῖαι, ἀγροτικαὶ πιστώσεις, ἐκθέσεις, διαγωνισμοί, ἐφημερίδες κτλ.

Καὶ ἐν Τουρκίᾳ ἀκόμη γίγνονται ἐσχάτως ἀπόπειραι πρὸς στερέωσιν γεωργικῆς τινος Σχολῆς ἐν Ἀδριανοπόλει, δασονομικῆς δὲ Σχολῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἱκανὸς ἀριθμὸς νέων ἀποστέλλεται δι' ἐξόδων τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ γεωργικὰς Σχολάς· χρησιμοποιεῖ δὲ τούτους μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς διαφόρους γεωργικὰς ἐπιστασίας καὶ γεωργικὰ ὑπουργήματα.

Ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐν Ἑλλάδι ἐπάγγελμα ἀριθμεῖ τοσούτους ὀπαδούς, ὅσους ἡ γεωργία, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν πηγὴν τῶν ὑλικῶν τοῦ ἔθνους δυνάμεων, ἐκπλήσσεταί τις πῶς εἰσέτι τὸ ἔθνος ἡμῶν, ὅπερ ἀνέκαθεν περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν δημοτικὴν

παίδευσιν, δὲν ἤρχισεν ἀκόμη νὰ διδάσκῃ εἰς τὴν ἀγροτικὴν νεολαίαν τὴν τέχνην τοῦ νὰ καλλιεργῇ εὐδοκίμως τὴν γῆν καὶ νὰ ζῇ εὐτυχής. «Ἆρα, ἔφη ὁ Σωκράτης, μὴ αἰσχυνθῶμεν τὸν Περσῶν βασιλέα μιμήσασθαι; Ἐκεῖνον γάρ φασιν ἐν τοῖς καλλίστοις τε καὶ ἀναγκαιοτάτοις ἡγούμενον εἶναι ἐπιμελήμασι γεωργίαν τε καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην, τούτων ἀμφοτέρων ἰσχυρῶς ἐπιμελεῖσθαι.» (Ξενοφ. *Οἰκον.* Κεφ. IV).

Δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἐν ᾧ μετὰ θαυμασίας ταχύτητος παρακολουθοῦμεν τὰς προόδους τοῦ πολιτισμοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἄλλα τοῦ βίου στάδια, ἀπέναντι τῶν νεωτέρων τῆς γεωργίας μεθόδων καὶ τῶν προόδων τῆς βιομηχανίας κατέχομεν, ὡς μὴ ὤφελε πολλῷ ὑποδεεστέραν τάξιν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν μικρῶν καὶ μεγάλων· χωροῦντες δὲ μετ' ἀσυγγνώστου βραδύτητος περὶ τὰ τοιαῦτα ἔργα παραγνωρίζομεν καὶ ἐλάχιστα ἐπωφελούμεθα τῶν πλεονεκτημάτων, ἅπερ ἡ φύσις ἐδώρησε τῇ χώρᾳ ἡμῶν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι χάρις εἰς τὴν φιλοπονίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀδίκως πολλάκις ὡς φυγοπόνου διαβληθέντος ὑπὸ πολλῶν τῆς Δύσεως ἐπιπολαίων περιηγητῶν, πάντα τὰ προϊόντα ἡμῶν κατ' ἀξιολόγους ἐπολλαπλασιάσθησαν ἀναλογίας, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξησφαλίσθη δι' ἡρωϊκῶν ἀγώνων ἡ ἐλευθερία καὶ ἀσφάλεια τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, τίς ὅμως δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι εἰς τὴν προθυμίαν ταύτην τοῦ παρ' ἡμῖν γεωργοῦ ἂν προσετίθετο καὶ ἡ ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις τοῦ τῆς Δύσεως γεωργοῦ καὶ ἂν ἐκαλλιέργει κατὰ τὰ νεώτερα συστήματα, ἤθελεν οὐχὶ μόνον αὐξήσῃ, ἀλλὰ καὶ πενταπλασιάσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ ἑπομένως καὶ τὴν παραγωγὴν τῆς ξυλικῆς, τοῦ οἴνου, τῶν σταφίδων, τοῦ σίτου καὶ ἄλλων δημητριακῶν καρπῶν, τοῦ βάμβακος, τῶν ἐλαιῶν, τῶν ἄλλων ὀπωρῶν, τῶν οἰνοπνευμάτων, τῆς ζακχάρεως, τοῦ ταμβάκου, τοῦ φελλοῦ, τοῦ ἐρυθροδάνου, τῆς ὀρύζης, τῆς βαλάνου, τῆς μετάξης, ἴσως καὶ τοῦ καφέ, καὶ ἄλλων πολλῶν, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ πλουτίσῃ καὶ ἰσχυροποιηθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἐξάγων σπουδαιότατα περισσεύματα ἐπαρκοῦς καὶ ἀφθόνου καταναλώσεως; Ἀλλὰ καὶ τῆς κτηνοτροφίας τὰ προϊόντα μεθοδικῶς διεξαγομένης δὲν ἤθελον εἶναι ἀσήμαντα, ἂν ἀναλογισθῇ τις τὰς πλουσίας τῆς Θεσσαλίας βοσκὰς καὶ ἂν τὸ σαθρὸν καὶ πεπαλαιωμένον παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦν ἀκόμη σύστημα τοῦ ἀφίνειν τὴν γῆν ἐπί τινα χρόνον ἀκαλλιέργητον πρὸς ἀνάπαυσιν αὐτῆς (les jachères) ἀντικαθίστατο ὑπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν τεχνητῶν λειμώνων καὶ ἂν τέλος ἐφηρμόζοντο κατά τινα τρόπον καὶ παρ' ἡμῖν αἱ ἀρχαὶ τῆς ζωο-

τεχνίας, πρὸς ἃς πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐξοικειοῦνται οἱ κτηνοτρόφοι τῆς Ἑσπερίας. Καὶ οὐδόλως ἀγνοῶ ὅτι, ὅπως ἡ γεωργία εὐτυχήσῃ καὶ λάβῃ τὴν δέουσαν ἔκτασιν, ἀνάγκη τυγχάνει ἀπαραίτητος τῶν μεγάλων δημοσίων ἔργων, μέσων συγκοινωνίας, ἀποξηράνσεων κλπ., περὶ ὧν τοσοῦτον γενναίως ἀσχολεῖται ἐσχάτως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, φρονῶ ὅμως πάντοτε ὅτι μεταξὺ τῶν ὑψίστης ἀξίας παραγόντων τῆς γενικῆς ταύτης οἰκονομικῆς βελτιώσεως εἶνε καὶ ἡ διάδοσις τῶν νεωτέρων γεωργικῶν γνώσεων διὰ διαφόρων μέσων, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις θέλω προσπαθήσῃ νὰ πραγματευθῶ.

Ε΄

Συμπληρωτικὰ τῆς γεωργικῆς διδασκαλίας μέτρα.

[Διορισμὸς νομαρχιακῶν καθηγητῶν. Σύστασις ἐκθέσεων καὶ διαγωνισμῶν τῆς γεωργίας. Ἀγρονομικοὶ σταθμοί. Συγγράμματα, ἐφημερίδες, ἐγχειρίδια τῆς γεωργίας κλπ.].

Ἐν τοῖς γαλλικοῖς διδασκαλείοις τὸ μάθημα τῆς γεωργίας διδάσκεται συνήθως ὑπὸ τῶν λεγομένων νομαρχιακῶν καθηγητῶν τῆς γεωργίας (professeurs départementaux d'agriculture), οἵτινες ἐκλεγόμενοι διὰ διαγωνισμοῦ ἔχουσιν ἀποστολὴν νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ κηρύττωσιν ἀποστολικῷ τῷ τρόπῳ τὰς νεωτέρας καὶ μεθοδικωτέρας ἀρχὰς τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς. Οἱ καθηγηταὶ οὗτοι ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, συνάμα δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Τὸ ἔργον αὐτῶν εἶνε, ὡς εὐκόλως τις ἐννοεῖ, ὑψίστης ἀξίας. Ἴσως δὲ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ εἰσαχθῇ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τοῦτο. Φρονῶ δ' ὅτι αἱ δημόσιαι αὗται τῆς γεωργίας ὁμιλίαι ἀπευθυνόμεναι εἰς τοὺς καλλιεργητάς, γαιοκτήμονας καὶ δημοδιδασκάλους τῶν ἐπαρχιῶν ἡμῶν, ἤθελον συμβάλλεσθαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἔθνους πολὺ περισσότερον ἢ πολλαὶ τῶν πολιτικῶν δημηγοριῶν, ὧν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθ' ἑκάστην ἀκούει. Τὰ πολυτιμότερα δι' αὐτὸν ἀκούσματα ἤθελον βεβαίως εἶναι ἐκεῖνα, ἅπερ ἀποβλέπουσιν εἰς τὸν φωτισμὸν τῶν γεωργῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι κατ' ἐξοχὴν τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους. Οἱ τοῦ εἴδους τούτου νομαρχιακοὶ ῥήτορες ἤθελον κηρύττει εἰς τὸν γεωργικὸν κόσμον τὰς νεωτέρας ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰς καθ' ἑκάστην ἐφευρισκομένας μεθόδους, δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ παραγωγὴ τῶν προϊόν-

των τῆς γῆς ὅσον ἔνεστιν ἀφθονώτερον καὶ οἰκονομικώτερον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀγνοῶσιν οἱ παραγωγεῖς οὗτοι τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου πᾶν ὅ,τι συμφέρει αὐτοῖς νὰ γνωρίζωσι καὶ νὰ προσελκύωνται εἰς τὴν γενικὴν κίνησιν τῆς προόδου, ἧς ἥκιστα τὴν σήμερον συμμετέχουσιν οἱ παρ' ἡμῖν γεωργοί.

Ἂν ἡ Ἑλλὰς ἀναμένῃ, εἴπερ τις καὶ ἄλλη, τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς ἀσφάλειαν ἐκ τῶν προσόδων τῆς γῆς αὐτῆς, ὅλως ἀσύγγνωστος τυγχάνει ἡ παντελὴς ἄγνοια τοῦ Ἕλληνος γεωργοῦ περὶ τὰ τελειότερα καὶ καρποφορώτερα τῆς καλλιεργείας συστήματα, περὶ τὸ ἐκλέγειν τὰς συμφερωτέρας διὰ τὸν τόπον ἡμῶν γενεὰς τῶν οἰκιακῶν ζῴων καὶ περὶ τὸ καταλλήλως τρέφειν καὶ ἐπιτηδείως ταῦτα ἐξασκεῖν καὶ προπαρασκευάζειν διὰ τὰς ἀγοράς. Οἱ μεταβατικοὶ οὗτοι τῆς γεωργίας καθηγηταὶ ἤθελον ἐφιστᾷ ἀδιακόπως τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀναπληρώσεως τῶν ἐλλείψεων τούτων, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς προπαρασκευῆς καὶ καταλλήλου χρήσεως τῶν διαφόρων λιπασμάτων πρὸς ἐπαύξησιν καὶ βελτίωσιν τῶν προϊόντων διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν διαφόρων παχυντικῶν ὑλῶν, αἵτινες ἐξ ἀγνοίας οἰκτρῶς παρ' ἡμῖν κατὰ μέγα μέρος ἀπόλλυνται. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν σπόρων, ὡς καὶ τὴν διάκρισιν τῶν διαφόρων καλλιεργησίμων φυτῶν ἀνάγκη νὰ διαφωτίζῃ τις τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν, πρὸς δὲ καὶ περὶ τὸ σαφῶς διακρίνειν καὶ ἐπιτηδείως ἐξαφανίζειν τὰς ἐπιβλαβεῖς βλαστήσεις, ὡς καὶ τὰ πάσης ἄλλης φύσεως παράσιτα, ἅτινα ἐλαττοῦσι λίαν ἐπαισθητῶς τὴν εἰσοδίαν.

Ἀναφέροντες τέλος διάφορα παραδείγματα λαμβανόμενα ἐκ τῶν γνωριζόντων καὶ δυναμένων νὰ πλουτῶσι λαῶν θέλουσιν ἐνσπείρῃ οἱ κήρυκες οὗτοι τῆς γεωργίας τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πρόοδον καὶ ἀναπτύσσῃ οὕτω τῷ χωρικῷ τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοβουλίας, τουτέστι τὴν ἰδιότητα τοῦ νὰ μὴ ἀποθαρρύνηται ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀναμένων πάντοτε τὸ πᾶν ἐκ τοῦ χρόνου ἢ τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ προκειμένου περὶ βελτιώσεώς τινος νὰ ἔχῃ πολλὴν τὴν πεποίθησιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, οὔσης τῆς ἀρχῆς ταύτης ἑνὸς τῶν μᾶλλον ἀναποφεύκτων ὅρων πάσης προαγωγῆς.

Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ χωρικὸς εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συντηρητικῆς κράσεως, δύσπιστος μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ τοὺς νεωτερισμούς. Δὲν πιστεύει παρὰ ὅταν βλέπῃ ἰδίοις ὄμμασιν, ὅταν ἅπτηται ἰδίαις χερσίν. Αἱ πλέον εὐφραδέστεραι διδασκαλίαι, αἱ πλέον σοφώτεραι συμβουλαὶ καὶ ἐντολαὶ δὲν κινοῦσιν αὐτὸν εὐκόλως, ὅταν τις δὲν κέκτηται τὸ προτέρημα νὰ ἐπισφραγίζῃ τοὺς λόγους διὰ πειραμα-

τικῶν παραδειγμάτων, δι' αἰσθητῶν ἀποδείξεων. Πρὸς ἀνάπτυξιν δ' ἐν αὐτῷ ἀποφασιστικῶν ἰδεῶν ἀνάγκη πᾶσα νὰ πλήττῃ τις διηνεκῶς τὴν ὄψιν αὐτοῦ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων πάσης νέας γεωργικῆς πράξεως καὶ μεθόδου.

Ἕπεται ἐκ τούτου τὸ ἀπαραίτητον τῆς συστάσεως ὀλίγων ἀγρονομικῶν σταθμῶν, οἵτινες συνίστανται ἐξ ἑνὸς χημικοῦ ἐργαστηρίου, ἑνὸς μικροῦ μετεωρολογικοῦ σκοπείου, μιᾶς γεωργικῆς βιβλιοθήκης, ἑνὸς μουσείου τῆς γεωργίας καὶ ἑνὸς κήπου προωρισμένου εἰς διάφορα γεωργικὰ πειράματα. Οἱ διευθυνταὶ τῶν σταθμῶν τούτων ἐκλεγόμενοι διὰ διαγωνισμοῦ ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται μεταξὺ τῶν μᾶλλον ἐμπείρων τῆς ἀναλυτικῆς χημείας ἀγρονόμων τῆς χώρας. Τὸ λοιπὸν προσωπικὸν τοῦ σταθμοῦ θέλει συνίστασθαι μόνον ἐξ ἑνὸς προπαρασκευαστοῦ καὶ ἑνὸς ὑπηρέτου. Τὸ πρόγραμμα τῆς ἐν αὐτοῖς ἐργασίας θέλει κυρίως περιλαμβάνει ἀναλύσεις τῶν διαφόρων ἑκάστης τοποθεσίας γαιῶν, τῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν λιπασμάτων, τῶν τροφίμων διὰ τὰ κτήνη καὶ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερόντων προϊόντων τῆς γεωργίας, ἐν οἷς καὶ τοῦ γάλακτος, τοῦ οἴνου, τῶν οἰνοπνευμάτων, τοῦ ζύθου κλπ., καὶ τέλος τὴν κατὰ τὰς νέας ἐφευρέσεις τῆς ἐπιστήμης καλλιέργειαν διαφόρων εἰδῶν ἐξ ἑκάστου γένους φυτοῦ ἰθαγενοῦς ἢ ξένου πρὸς δοκιμὴν καὶ ἀναζήτησιν πάσης δυνατῆς βελτιώσεως ἐν τῇ ἑλληνικῇ γεωργίᾳ. Ἐκτὸς τῶν σταθμῶν τούτων ἀπαραίτητος τυγχάνει ἀνάγκη συχνῶν γεωργικῶν διαγωνισμῶν καὶ ἐκθέσεων, ὡς τοῦτο γίγνεται πανταχοῦ, ὅπου ἡ γεωργία καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἀνθοῦσι πρὸς εὐτυχίαν τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ἔθνους. Πᾶς τις φαντάζεται πόσον εὐεργετικῶς ἐπηρεάζεται τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἐνεργητικότης τοῦ λαοῦ ὅταν βλέπῃ ἀπειραρίθμους ποικιλίας γεωργικῶν προϊόντων, προερχομένων ἐξ ἑκάστης ἐπαρχίας καὶ κειμένων κατὰ τάξιν καὶ σειρὰν πλησίον ἀλλήλων πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συγκρίσεως καὶ διάκρισιν τῆς διαφορᾶς, ἥτις προκύπτει ἐκ τῆς ὑφισταμένης διαφορᾶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων φυσικῶν περιστάσεων. Πάντα τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀντικείμενα θέλουσιν ἐκτίθεσθαι ἐν ταῖς αὐταῖς αἰθούσαις. Τὰ προϊόντα τῆς μεγάλης καλλιεργείας, τὰ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας (τὰ τῆς κηπουρικῆς, τῆς δενδροκομίας, τῆς ἀμπελουργίας), τὰ τῆς δασονομίας καὶ καθ' ἑξῆς θέλουσι βεβαίως ἐκτίθεσθαι κεχωρισμένως ἀπ' ἀλλήλων. Οἴκοθεν ἐνταῦθα ἐννοοῦνται καὶ τὰ ὑπὸ τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας μεταποιούμενα προϊόντα, οἷον οἶνοι, οἰνοπνεύματα, ἔλαια, ἄλευρα κλ. Πλησίον τῶν διαφόρων προϊόντων

δέον νὰ ἐκτίθενται καὶ τὰ διάφορα ἐργαλεῖα καὶ αἱ μηχαναί, δι' ὧν παράγοντα ἕκαστα. Ἓν μέγα τῆς ἐκθέσεως μέρος θέλουσιν ἐπίσης κατέχει τὰ διάφορα τῆς κτηνοτροφίας προϊόντα, ζῷα πρὸς σφαγήν, πρὸς ἐργασίαν, πρὸς ἀναπαραγωγὴν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· πρὸς τούτοις δὲ καὶ οἱ τυροί, τὰ βούτυρα, τὰ ἔρια κλ. Τὰ βραβεῖα καὶ ἡ δικαία ἐκτίμησις ἑκάστης ἐργασίας γιγνομένη ὑπὸ εἰδικῶν ἐπιτροπῶν μεγάλην θέλουσι δίδει τὴν ὤθησιν εἰς τὴν γεωργικὴν δραστηριότητα, μεγάλην δὲ τὴν τάσιν πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὴν τελειοποίησιν.

Πρὸς παραδειγματισμὸν καὶ ἐνθάρρυνσιν ἡμῶν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ἀποβλέψωμεν οὐχὶ μακράν, ἀλλ' εἰς τὰ ἐν τῷ χθεσινῷ τῆς Ρωμουνίας βασιλείῳ γιγνόμενα. Τὸ παράδειγμα τῶν πολὺ πρακτικώτερον ἡμῶν ἐνεργούντων καὶ ἀθορύβως πρὸς τὰ πρόσω χωρούντων Ῥωμούνων καθιστᾷ τῷ ὄντι ἡμᾶς ὅλως ἀναπολογήτους διὰ τὴν ἀκατανόητον ἡμῶν βραδύτητα, ὅσον ἀφορᾷ τὰ στάδια τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Καὶ ἀναγινώσκομεν μὲν ἐν τοῖς Σχολείοις τὰ τοῦ Σωκράτους ἀθάνατα ῥήματα· «Καλῶς δὲ κἀκεῖνος εἶπον, ὃς ἔφη τὴν »γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι. Εὖ μὲν γὰρ »φερομένης τῆς γεωργίας ἔρρωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι, »ὅπου δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσβέννυνται καὶ αἱ ἄλλαι »τέχναι σχεδόν τι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν». Λαμβάνομεν ὅμως ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς γλωσσικὸν θέμα καὶ ὡς ὁρμητήριον πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν συντακτικῶν καὶ γραμματικῶν κανόνων καὶ ἐξαιρέσεων, ὀλίγον δὲ φροντίζομεν πρὸς σαφῆ ἑρμηνείαν καὶ θερμὴν σύστασιν τῶν ὑψηλῶν τούτων ἰδεῶν, αἵτινες πρὸ πολλοῦ εὑρίσκουσι τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν παρὰ τοῖς εὐτυχοῦσι τῶν λαῶν. Δὲν ἀγνοῶ ποσῶς τὸ μέγα καὶ χρήσιμον τῆς γλωσσικῆς τῶν συγγραμμάτων ἀναλύσεως, πᾶς τις ὅμως ἐννοεῖ ὅτι δέον νὰ θεωρῆται αὕτη ὡς μέσον πάντοτε πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, οἷος εἶνε ἡ σαφὴς κατανόησις καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, διότι εἶνε προφανὲς ὅτι χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ σκοποῦ ἐκληροδότησαν ἡμῖν οἱ ἀθάνατοι ἡμῶν πρόγονοι τὰ συγγράμματα αὐτῶν, ἐν οἷς περικλεῆ κατέχουσι θέσιν καὶ τὰ περὶ τῶν γεωργικῶν ἀντικειμένων διαπραγματευόμενα ἔργα τοῦ Θεοφράστου, Ἡσιόδου, Ξενοφῶντος, ὡς καὶ τὰ μεγάλως τιμώμενα Γαιοπονικά. Ὑπὸ τοιοῦτον προσέτι πνεῦμα δέον νὰ ἀναγινώσκωνται καὶ τὰ ἐν τῇ λατινικῇ φιλολογίᾳ ἔργα τῶν διασήμων τῆς ἀρχαιότητος ἀγρονόμων Cato, Varro, Paladius κλ. καὶ ὑπεράνω πάντων τὰ *Γεωργικά*, τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς ποιητικῆς τέχνης.

Ἐπιτραπήτω μοι ἐνταῦθα ἡ δικαία τόλμη νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ ἐπιστήμη παρ' ἡμῖν καλλιεργεῖται κἄπως ἀσχέτως πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον. Οἱ περὶ τὰς διαφόρους ἐπιστήμας διατρίβοντες συμπεριλαμβανομένων, πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν ἐπαγγελλομένων, λίαν φειδωλῶς παρέχουσι τὰ φῶτα αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Οὐδεμία ἐν τούτοις τέχνη ἔχει ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τοσούτων ἐπιστημῶν ὅσον ἡ γεωργία. Ἀπεδείχθη δὲ πάντοτε ὅτι ὁσάκις αὕτη παραγνωρίζεται καὶ ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τῶν διαφόρων τῆς χώρας λογίων εἰς τὴν πλέον ἀθλίαν περιέρχεται θέσιν. Ἂν δὲ αὕτη ἀνθῇ σήμερον ἐν τῇ ἑσπερίᾳ ἀφικομένη εἰς τὴν βαθμῖδα τῆς ἀναπτύξεως πασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς εἰδικῶς τὴν γεωργίαν ἐπαγγελλομένους, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν γενναίαν συνδρομὴν διαφόρων βοτανικῶν, γαιολόγων, χημικῶν, φυσιολόγων, ζῳολόγων, μηχανικῶν, οἰκονομολόγων, οἵτινες μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων πειραματικῶν ἐργασιῶν καὶ ἐπισταμένων παρατηρήσεων τοσαύτας ποιοῦνται ἀνακαλύψεις καὶ δημοσιεύσεις πρὸς φωτισμὸν τοῦ γεωργικοῦ κόσμου, εἰς οὗ τὴν διάθεσιν παρέχονται ἀναρίθμητα εἰδικὰ συγγράμματα τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, ὡς καὶ διάφορα πρακτικὰ ἐγχειρίδια ἀντὶ μικρᾶς τιμῆς, μέγας ἀριθμὸς ἐφημερίδων, ὑπομνήματα γεωργικὰ ἄρθρα, στατιστικαὶ πληροφορίαι, μουσεῖα, καὶ βιβλιοθῆκαι τῆς γεωργίας, ὑπὲρ ὧν δαψιλῶς παρέχουσι τὰ φῶτα αὐτῶν πάντες οἱ ἐπιστήμονες καὶ πεφωτισμένοι τῆς χώρας ἄνδρες. Ἐκτὸς τῆς τάξεως τῶν λογίων, αἱ κυβερνήσεις, οἱ κεφαλαιοῦχοι διὰ τῶν συναιτερισμῶν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν διαφόρων μεγάλων δημοσίων ἔργων, ὁδῶν, γεφυρῶν, ἀποξηράνσεων, ἀρδεύσεων, μηχανουργείων καὶ καθ' ἑξῆς, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τῆς κοινωνίας τάξεις πρόθυμον παρέχουσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ διευκόλυνσιν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου τῆς γεωργίας ἔργου, ὅπερ παρὰ πάντων ἀναγνωρίζεται ὡς τὸ μᾶλλον ἁρμόζον ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ καὶ τὸ μᾶλλον συμβαλλόμενον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον πλουτισμόν. «Τῆς γεωργίας, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, οὐδ' οἱ πάνυ μακάριοι δύνανται ἀπέχεσθαι. Ἔοικε γὰρ ἡ ἐπιμέλεια αὐτῆς εἶναι ἅμα τε ἡδυπάθειά τε καὶ οἴκου αὔξησις καὶ σωμάτων ἄσκησις εἰς τὸ δύνασθαι, ὅσα ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ προσήκει».

Ἐν Παρισίοις.

Σπυρίδων Κασιώτης.

ΤΟ ΕΙΣΗΓΗΤΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ

(REFERENDUM)

ΥΠΟ **EMILE DE LAVELEYE**

Πρὸ πολλοῦ ἤδη πάντες οἱ παρατηρηταὶ μένουσιν ἐπτοημένοι ὑπὸ τῶν μεγάλων τῆς δημοκρατίας προόδων, αἵτινες οὐδέποτ' ἐφάνησαν ταχύτεραι ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἡμερῶν ἔν τε τῇ εὐρωπαϊκῇ ἠπείρῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ. Ἀπὸ τοῦ 1821 ἤδη ὁ Royer-Collard, προλαμβάνων τὸ πολυθρύλητον λόγιον τοῦ ὑπουργοῦ de Serre, ἔλεγεν ὅτι «ἡ δημοκρατία ἐκχέεται πολύρρους»· προσέθηκε δέ: «ἄλλοι δύνανται ν' ἀδημονῶσι καὶ νὰ παροργίζωνται, ἐγὼ ὅμως ἀποδίδω εὐχαριστίας τῇ θείᾳ Προνοίᾳ, διότι προσεκάλεσεν εἰς τὰς δωρεὰς τοῦ πολιτισμοῦ μείζονα ἀριθμὸν τῶν αὐτῆς πλασμάτων. Δέον νὰ παραδεχθῶμεν τὴν κατάστασιν ταύτην· ἤ, ἵνα ἀνατρέψωμεν αὐτήν, ἀνάγκη νὰ ἐξολοθρευθῶσι, νὰ καταστῶσι πένητες καὶ ἠλίθιοι αἱ μεσαῖαι τάξεις. Καὶ ὅμως πανταχοῦ ἀναφαίνεται ἡ δημοκρατία· ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, τῷ κτηματικῷ πλούτῳ, τοῖς νόμοις, ταῖς ἀναμνήσεσι, τοῖς πράγμασι, τοῖς ἀνθρώποις, ἐν γένει δ' εἰπεῖν τοῦτό ἐστιν ὁμολογουμένως τὸ γεγονὸς ὅπερ δεσπόζει τῆς νῦν κοινωνίας, καὶ ἐξ ἀνάγκης διέπει τὰ τῆς ἡμετέρας πολιτείας». Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ συγγράμματος, ὅπερ ὁ Tocqueville ἀφιέρωσε τῇ τῆς Ἀμερικῆς Δημοκρατίᾳ, ἐκφράζει τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν διὰ λέξεων ἔτι ζωηροτέρων καὶ σαφεστέρων. «Ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τῆς ἰσότητος τῶν τάξεων εἶναι λοιπὸν γεγονός τι τῆς θείας Προνοίας· καὶ διότι φέρει τοὺς κυριωτέρους τούτους χαρακτῆρας, ἐστὶ καθολική, μόνιμος, καθ' ἑκάστην διαφεύγουσα τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν· πάντα δὲ τὰ συμβάντα, ὡς καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, μοιραίως πως συντελοῦσιν εἰς ἐπίρρωσιν αὐτῆς. Εἶναί ποτε δυνατὸν νὰ φρονήσῃ τις ὅτι, μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Φεουδαλισμοῦ καὶ τὴν ἧτταν τῶν Βασιλέων, ἡ Δημοκρατία θέλει ὀρρωδήσει τοὺς ἀστοὺς καὶ τοὺς πλουσίους; Νῦν λοιπὸν θὰ σταθῇ, ὅτε ἐγένετο τόσον ἰσχυρά, οἱ δὲ πολέμιοι αὐτῆς τόσον ἀδύνατοι;»

Ἡ ἀλήθεια, ἣν οὕτως ἐξέφραζεν ὁ Tocqueville ἤδη πρὸ πεντηκονταετίας, φαίνεται ἔτι καταφανεστέρα σήμερον. Πλὴν ὀφείλομεν

νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ λέξις *Δημοκρατία* ἔχει διττὴν ἔννοιαν· πότε μὲν σημαίνει, κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν αὐτῆς, κυβέρνησιν ὑπὸ τοῦ δήμου ἐξασκουμένην, πότε δέ, ὡς τὴν μεταχειρίζεται ὁ Tocqueville ἐν τῷ ἀνωτέρω ἀποσπάσματι, τὴν ἰσότητα τῶν τάξεων. Ἡ πορεία ἥτις κατὰ τὰ φαινόμενα ἔσεται ἀκάθεκτος, εἶναι ἡ τείνουσα πρὸς μείζονα τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἰσότητα, καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ, διότι εἶναι ἀπόρροια οἰκονομικῶν αἰτιῶν, ἤτοι ἡ χρῆσις μηχανῶν, αἵτινες ἐλαττοῦσαι κατ' ἀνάγκην τὰς τιμάς, θέτουσι πλείονα ὑπὸ τὴν διάθεσιν πάντων, ὁ διαμελισμὸς τῶν κληρονομιῶν καὶ ἡ διάδοσις τῆς παιδείας διὰ τῆς σχολῆς καὶ τοῦ τύπου· ἀλλ' ὁ ὁριστικὸς τῆς δημοκρατίας θρίαμβος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς κυβερνήσεως τοῦ λαοῦ, δὲν φαίνεται τόσον ἐξησφαλισμένος. Πολλοί, ὀρθῶς διανοούμενοι, φοβοῦνται μὴ ἡ ἀπόπειρα τοῦ εἰσαγαγεῖν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μείζονα ἰσότητα τῶν τάξεων προκαλέσῃ σύγκρουσιν καὶ μάχας κοινωνικάς, ἐν αἷς θὰ κατεστρέφοντο οἱ ἐλεύθεροι θεσμοί, ὥστε οὕτως ἐκ τῆς ἀναρχίας ἤθελε πηγάσει ὁ δεσποτισμός.

Ὅ,τι ἤδη ἤρξατο συζητούμενον μετὰ δέους εἶναι ἐὰν τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ὅπερ πανταχοῦ παρελήφθη ἐκ τῆς Ἀγγλίας, δύναται, ἐφαρμοζόμενον ἐν δημοκρατικῇ χώρᾳ, νὰ χορηγήσῃ τῇ κυβερνήσει τὸ κῦρος, τὴν στερεότητα, τὸ ἑνιαῖον πνεῦμα, πλέον ἢ ποτὲ ἀπαραιτήτως αὐτῇ ἀναγκαῖα· ὁ κ. Naquet διὰ διαφόρων ἄρθρων ἐν τῇ «Πολιτικῇ καὶ Φιλολογικῇ Ἐπιθεωρήσει», ὁ κόμης de Chaudordy ἐν ἀξιολόγῳ μελέτῃ περὶ τῆς παρούσης τῆς Γαλλίας καταστάσεως, φθάνουσιν ἀμφότεροι, καίπερ ἀνήκοντες ἀντιθέτοις κόμμασιν, εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα:—Πρέπει νὰ παραλάβωμεν ἀπὸ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς τὰ μόνιμα ὑπουργεῖα, ἀπηλλαγμένα τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς πλειονοψηφίας, ἀεννάως εὐμεταβλήτου.— Καὶ ἄλλος ἔτι ὑπάρχει τρόπος τοῦ διαφυγεῖν τὰ ἀτοπήματα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, οὗτος δὲ εἶναι ὁ προσκαλῶν ἀπ' εὐθείας τὸν λαὸν εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν. Μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῶν προβαινόντων ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ καὶ τῶν καταγινομένων εἰς τὰ μᾶλλον τολμηρὰ καὶ διδακτικὰ πειράματα, καταλέγεται ἡ Ἑλβετία ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐκπληροῦσι τῷόντι ἐντολὴν προδρόμου· ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐπικρατείᾳ, οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἢ ἐν Νορβηγίᾳ, τὸ δημοκρατικὸν σύστημα ἐπετελέσθη διὰ τρόπου λογικωτέρου καὶ κατὰ συνέπειαν ῥιζικωτέρου. Σήμερον, οὐχὶ μόνον αἱ σπουδαῖαι τῶν ἐπαρχιῶν ὑποθέσεις, ἀλλὰ συχνάκις καὶ αἱ τῆς ὅλης ὁμοσπονδίας ἀποφασίζονται ἀπ' εὐθείας διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὁ τρόπος οὗτος καλεῖται «*Referendum*», λέξις

ληφθεῖσα παρὰ τῆς παλαιᾶς ὁμοσπόνδου ὀργανώσεως, ἐν ᾗ οἱ ἀπεσταλμένοι εἰς τὴν Συνέλευσιν δὲν ἠδύναντο νὰ ψηφίσωσι καὶ ὑποσχεθῶσί τι εἰμὴ «ad referendum», δηλαδὴ ἀφοῦ πρῶτον εἰσαγάγωσιν αὐτὸ εἰς τὸ ἐπαρχιακὸν συμβούλιον ὅπερ ἀντεπροσώπευον.

Τὸ Referendum, ἤτοι ἡ ἐπικύρωσις ἢ ἡ ἀπόρριψις τῶν νόμων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τυγχάνει προαιρετικὸν ἔν τισιν ἐπαρχίαις, καὶ ὑποχρεωτικὸν ἐν ἑτέραις. Ὑποχρεωτικὸν μὲν εἶναι ὁσάκις πάντες οἱ νόμοι οἱ εἰσαχθέντες ὑπὸ τῆς τῶν ἀντιπροσώπων συνελεύσεως ὀφείλουσιν ὑποβληθῆναι τῇ τοῦ λαοῦ ψήφῳ ἅπαξ ἢ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ· προαιρετικὸν δὲ ὅτε ἡ ψήφισις γίνεται κατὰ τὴν ὑπογεγραμμένην αἴτησιν ὡρισμένου τῶν ἐκλογέων ἀριθμοῦ, ὅπερ συμβαίνει διὰ τὸ ὁμόσπονδον Referendum. Τὸ 89 ἄρθρ. τοῦ Συντάγματος τοῦ 1874 λέγει: «Οἱ ὁμόσπονδοι νόμοι καθυποβάλλονται τῇ ἐπιψηφίσει ἢ τῇ ἀρνήσει τοῦ λαοῦ ἐὰν ἐκφρασθῇ ἡ αἴτησις ὑπὸ τρισμυρίων ἐνεργῶν πολιτῶν ἢ ὑπὸ ὀκτὼ ἐπαρχιῶν (cantons)· αὐτὸ τοῦτο ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰ τῆς ὁμοσπονδίας διατάγματα ἔχοντα γενικὴν χρῆσιν καὶ μὴ χρήζοντα ἐπειγούσης ἐφαρμογῆς». Νῦν πᾶσαι αἱ Ἑλβετικαὶ ἐπαρχίαι, ἐξαιρουμένης τῆς τοῦ Φριβούργου, παρεδέχθησαν τὸ Referendum ἐν τῷ συντάγματι αὐτῶν κατ' εἶδος μᾶλλον καὶ ἧττον τέλειον. Ὅθεν διαφέρον τυγχάνει τὸ ἐξετάσαι πῶς ἡ ἀπ' εὐθείας διὰ τοῦ λαοῦ κυβέρνησις εἰσήχθη βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλβετίαν.

§ 1. Αἱ δασονομικαὶ τῆς Ἑλβετίας ἐπαρχίαι εἶναι ἐκ τῶν σπανίων χωρῶν ἐν αἷς διετηρήθη ἄνευ διακοπῆς ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς ἱστορίας μέχρι τῆς σήμερον τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς ἀρχαίας Γερμανίας, ὑπὸ τοῦ Τακίτου ὁριζόμενον ὡς ἑξῆς: «Οἱ ἀρχηγοὶ συσκέπτονται περὶ ἐπουσιωδῶν ζητημάτων, ὅλος δ' ὁ λαὸς περὶ τῶν λοιπῶν» (de minoribus principes consultant, de majoribus omnes). Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Uri, τῶν δύο Unterwalden, τῶν δύο Appenzell καὶ τοῦ Glaris, πρό τινων δ' ἔτι ἐτῶν καὶ ἐν τῇ τοῦ Zug καὶ Schwitz, ἅπαντες οἱ ἐνήλικες κάτοικοι δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ συναθροίζονται ἔν τινι λειμῶνι, εἰς γενικὴν συνέλευσιν καλουμένην Landsgemeinde, ἵνα νομοθετήσωσιν, ἐκλέξωσι τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, καὶ κανονίσωσι τὰς κοινὰς αὐτῶν ὑποθέσεις. Παρόμοιον δέ τι ἐγένετο ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς δημοκρατίαις, ἤτοι ἡ ἄμεσος κυβέρνησις τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ λαοῦ, ἄνευ ἐπεμβάσεως οὐδενὸς συμβουλίου ἀντιπροσώπων, σύστημα διατηρηθὲν ὡσαύτως παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς καὶ μετὰ τὰς εἰσβολὰς τοῦ 4ου αἰῶνος, ἐν ταῖς συνελεύσεσι τῶν Πεδίων τοῦ Μαΐου.

Ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι δημοκρατικοὶ θεσμοὶ διεσώθησαν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἑλβετίας, τοῦτο δὲν προέρχεται, ὡς πολλάκις ἐρρέθη, ὅτι τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοί εἰσιν ἁρμοδιώτεροι τῶν πεδιάδων τῇ ἐλευθερίᾳ, ἀλλὰ διότι ἀπώθησαν αἱ ἐπαρχίαι αὗται μακρὰν αὐτῶν τοὺς δύο τούτους τῆς δημοκρατίας πολεμίους, οἵτινες ἀλλαχοῦ κατέστρεψαν αὐτήν, δηλονότι τὸν Φεουδαλισμόν, πρὸ πάντων ὅμως, βραδύτερον περὶ τὸν 16ον αἰῶνα, τὴν συγκέντρωσιν διοργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς βασιλείας ἐρειδομένης ἐπὶ τῶν μονίμων στρατῶν. Μέχρι λεπτομερειῶν τινων διεσώθησαν αἱ ὑπὸ Τακίτου περιγραφόμεναι συνήθειαι· «Ut turba placuit considünt armati», λέγει. Ἐν Appenzell, ὅτε οἱ πολῖται μεταβαίνουσιν εἰς τὴν Landsgemeinde, προθύμως ὁπλίζονται διὰ παλαιοῦ τινος μακροῦ ξίφους. Μέχρι τῆς λήξεως τοῦ ἀπελθόντος αἰῶνος μικρὰ χωρία καί τινα τμήματα ἀπετέλουν ἀνεξαρτήτους δημοκρατίας, ἔνθα ἡ διοίκησις ἀπ' εὐθείας ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ συγκεκλημένου εἰς Landsgemeinde. Μεταξὺ αὐτῶν ἠριθμοῦντο αἱ Gersau καὶ Kussnacht παρὰ τὴν λίμνην τῆς Lucerne, αἱ Einsiedlen καὶ La Marche ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς Zurich, Sargans, Gaster, Utznach καὶ τὸ Toggenburg ἐν τῇ νῦν ἐπαρχίᾳ τοῦ Saint-Gall. Τὸ Toggenburg ἦν νομὸς πολυάνθρωπος, ἐν ᾧ δέκα χιλιάδες πολιτῶν εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ συμπράττειν εἰς τὰς κοινὰς συνελεύσεις.

Ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις καὶ ταῖς πόλεσιν ἔνθα εἶχεν ἀναπτυχθῆ σύστημα μᾶλλον ἢ ἧττον ἀριστοκρατικόν, δηλαδὴ ἐκυβέρνα τάξις εὐπατριδῶν, οἱ ἱστορικοὶ καταφανὲς ἐποίησαν ὅτι ἐν ἐπισήμοις περιστάσεσιν αἱ ἀρχαὶ καθυπέβαλλον μέτρα τινὰ τῇ ἐγκρίσει ἁπάντων τῶν πολιτῶν. Οὕτω κατὰ τὸ 1449, ἡ πόλις τῆς Βέρνης, μὴ δυναμένη ν' ἀποτίσῃ τῇ Βασιλείᾳ καὶ τῷ Στρασβούργῳ τὴν παρὰ τῶν εἰρημένων πόλεων δανεισθεῖσαν χρηματικὴν ποσότητα, ἐξουσιοδοτήθη ὑπὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ συνελθούσης συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, νὰ εἰσπράξῃ φόρον εἰδικόν, ὅπως ἐκτελέσῃ προσηκόντως τὰ ὑποσχεθέντα. Κατὰ διαφόρους περιπτώσεις, μέχρι τοῦ 1610, καὶ ἔτι βραδύτερον κατὰ τὸ 1798, ἐγένετο ἀπ' εὐθείας ἔκκλησις τῇ τοῦ λαοῦ βουλήσει. Τῇ ἐποχῇ δὲ τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, ἐν τοῖς διαφόροις δήμοις, δι' ἐκφράσεως τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ἀπεφασίσθη, εἰ θὰ ἐγίνετο παραδεκτὸν ἢ οὐχὶ τὸ νέον εἶδος τῆς θείας λατρείας. Ἐν τῷ Valais οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν δώδεκα νομῶν τῆς χώρας, καλούμενοι δέκαρχοι «Zehnen», ὤφειλον νὰ καθυποβάλλωσι τὰ ἐν τῇ συνελεύσει αὐτῶν ληφθέντα βουλεύματα εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν κατοίκων ἑνὸς ἑκάστου τῶν νομῶν· ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ζυρίχης, ἀπὸ τοῦ 1521 μέχρι τοῦ

1532, ὁ λαὸς ἀπ' εὐθείας ἠρωτήθη κατὰ διαφόρους περιστάσεις περὶ τῆς στρατολογίας μισθοφορικῶν ταγμάτων διὰ ξένα κράτη, περὶ τῆς μετὰ τῆς Γαλλίας συνθήκης, περὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, κλπ. Τῷ 1802 τὸ σύνταγμα τῆς Ἑλβετικῆς Δημοκρατίας ὑπεβλήθη τῇ κυρώσει τοῦ ἔθνους· ἔκτοτε δὲ κανὼν ἐγένετο ὅτι πᾶν σύνταγμα, εἴτε ἐπαρχιακόν, εἴτε ὁμόσπονδον, ἔδει νὰ ᾖ ἐπικεκυρωμένον ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐνεργῶν ἀστῶν ἢ ἐκλογέων.

Μετὰ τὴν δοθεῖσαν ἐν τῇ Ἑλβετίᾳ, ὡς καὶ τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, ὤθησιν εἰς τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1830, διάφοροι ἐπαρχίαι μετέβαλον σύνταγμα ἵνα χορηγήσωσι τῷ λαῷ μείζονα ἐνέργειαν καὶ μετοχὴν τῆς νομοθεσίας. Τούτου ἕνεκα τῷ παρεχωρήθη ἡ ἄρνησις (veto), δηλαδὴ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐναντιοῦσθαι δι' ἁπλῆς ψήφου εἰς τὴν κυριότητα καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπὸ τῶν συμβουλίων ψηφισθέντων νόμων. Αὕτη ἦν ἡ πρώτη προσβολὴ πρὸς τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα, πρὸ τοῦ «Referendum». Ἡ δὲ τοῦ Saint-Gall εἰσήγαγε τὸ τοῦ λαοῦ veto ἐν ἔτει 1831, Bâle-Campagne ἐν 1832, Valais ἐν 1839, Lucerne ἐν 1841. Ἡ τοῦ Valais ἐπαρχίᾳ ἦν ἡ πρώτη παραδεχθεῖσα τὸ Referendum· ἐγκατέλειψεν αὐτὸ τῷ 1848, ἀλλὰ πάλιν τὸ ἐπανέφερεν ἐν τῷ συντάγματι τοῦ 1874, διὰ πᾶσαν ἀπόφασιν τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου συνεπάγουσαν δαπάνην ὑπερτέραν τῶν 60,000 φράγκων. Ἡ τοῦ Vaud παρεδέχθη τῷ 1845, ἡ δὲ τῆς Berne τῷ 1846 τὸ προαιρετὸν Referendum, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ βουλεύματα τῶν συμβουλίων ἔπρεπε νὰ καθυποβάλλωνται τῇ ἐπιψηφίσει τοῦ λαοῦ, ὁσάκις ἀπῄτει τοῦτο ἀριθμός τις ἐκλογέων.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848, ὡς ἡ τοῦ 1830, ἔδωκε νέαν ὤθησιν τῇ ἀνελίξει τῆς δημοκρατίας ἐν Ἑλβετίᾳ. Ἤδη, κατὰ τὰς λίαν σπουδαίας συζητήσεις, τὰς γεννηθείσας ἐν ἔτει 1851, ὅτ' ἐπρόκειτο περὶ διαρρυθμίσεως τοῦ συντάγματος τοῦ Saint-Gall, ὁ ταγματάρχης F. Diog ἐκ τοῦ Rappeswill προὔτεινε νὰ ὑποβληθῶσιν ἅπαντες οἱ νόμοι τῇ ἐπικυρώσει τῶν πολιτῶν, οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην του, ἔδει ἐπίσης νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τοῦ προβάλλειν νόμους. Οὕτω δὲ συνεπέραινεν ἁπλῶς τὰ λογικὰ πορίσματα ἀρχῆς, εἰς τὸ ἑξῆς παρὰ πάντων σχεδὸν παραδεδεγμένης, τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας.—Ὁ κυρίαρχος, ἔλεγε, παραφράζων τὸ «Κοινωνικὸν Συμβόλαιον» τοῦ Ῥουσσώ, ὀφείλει νὰ ἐξασκῇ τὸ ὑπέρτατον κράτος, καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ δέον νὰ ᾖ νόμος. Ἡ ὑψίστη ἀρχὴ οὐδόλως παραχωρεῖται εἰς πληρεξουσίους. Ὁ ἀρκούμενος εἰς τὸ τελεῖν αὐτὴν δι'

ἀντιπροσώπων παραιτεῖται αὐτῆς. Ἐὰν συνέλευσις ἀντιπροσώπων νομοθετῇ, ὁ λαὸς οὐκέτι τυγχάνει ὢν ὁ κυρίαρχος. Ὅ,τι πρωτίστως ἀνάγκη νὰ ἐπιδιώκηται εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου μᾶλλον ἢ τὸ κοινὸν ἀγαθόν, διότι εὐκολώτερον διορῶμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Μετὰ τὸ 1848 ἡ θεωρία τῆς ἀπ' εὐθείας κυβερνήσεως ἐγνωστοποιήθη καὶ ὑπεστηρίχθη μετὰ πολλῆς δεινότητος ὑπὸ τοῦ Rittinghausen ἐν Γερμανίᾳ καὶ τοῦ Victor Considérant ἐν Γαλλίᾳ. Πλὴν οἱ συντηρητικοὶ τότε ἐθεώρησαν τὴν ἰδέαν ταύτην ὡς ἁπλῆν οὐτοπίαν, οὐδὲ κἂν ἀξίαν ἀναιρέσεως· οἱ δὲ συγκεντρωτικοὶ (autoritaires) δημοκράται, καθὼς ὁ Louis Blanc, ὡς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ὁμοσπόνδου τῶν Γιρονδίνων συστήματος. «Δὲν ἐπιθυμοῦμεν, ἀνέκραζε, παγκόσμιον «Βαβυλωνίαν», ἥτις ἤθελεν ἐπιφέρει τὸν θρίαμβον τῶν ζητούντων τὴν ἀντιμεταβολὴν τῆς κυβερνήσεως τῆς πολιτείας· ὁ λαὸς εὑρίσκεται ἔτι ἥκιστα πεφωτισμένος, ὥστε χρείαν ἔχει ὁδηγῶν». Οὐχ ἧττον ὅ,τι ἐφαίνετο ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ὡς φαντασιῶδες, βαθμηδὸν ἐπετελέσθη ἐν ἁπάσαις σχεδὸν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἑλβετίας.

Καὶ πρωτον, ἐν ἔτει 1848, αἱ τοῦ Schwytz καὶ Zug, ἐγκαταλείψασαι τὰ Landsgemeinde, καὶ δεχθεῖσαν τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, εἰσήγαγον τὸ «Referendum» δι' ὅλους τοὺς νόμους, καὶ ἐχορήγησαν συνάμα τὸ δικαίωμα εἰς ἀριθμὸν 2000 τοὐλάχιστον ἐκλογέων τοῦ ἐξαιτεῖν ἐν πάσῃ στιγμῇ ὅπως ἡ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος καθυποβληθῇ τῇ ἐγκρίσει τοῦ λαοῦ. Ἡ Thurgovie ἐδέχθη τὸ «veto» τοῦ λαοῦ τῷ 1849, ἡ δὲ Schaffouse τῷ 1852. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ τοῦ Valais εἰσήγαγε τὸ Referendum διὰ τὰς δαπάνας τοῦ προϋπολογισμοῦ. Μετὰ ταῦτα δὲ ἅπασαι αἱ ἐπαρχίαι, ἐξαιρέσει τῆς τοῦ Fribourg, παρεδέχθησαν τὴν ἀπ' εὐθείας κυβέρνησιν κατὰ τρόπον μᾶλλον καὶ ἧττον τέλειον. Αἱ μὲν ἔχουσι τὸ Referendum ὑποχρεωτικὸν δι' ὅλους τοὺς νόμους καὶ τὰ γενικὰ διατάγματα, πρὸς τούτοις δὲ τὴν τοῦ δήμου πρωτοβουλίαν, ὅ ἐστιν, ὡρισμένος πολιτῶν ἀριθμὸς κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ προτείνειν νομοσχέδια τῇ νομοθετικῇ συνελεύσει, καθῆκον ἐχούσῃ νὰ τὰ ἐξετάζῃ καὶ θέτῃ ὑπὸ συζήτησιν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐν ἐνεργείᾳ τυγχάνει ὂν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῶν Zurich, Bâle καὶ Saint-Gall, ἐν ἄλλαις δὲ πάλιν τὸ Referendum εἶναι μόνον προαιρετόν, δηλαδὴ ὁ λαὸς οὐδὲν ἄλλο πράττει ἢ τὸ ψηφίζειν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς συνελεύσεως, ὅταν ἡ αἴτησις ἐγένετο ὑπ' ἀριθμοῦ τινος πολιτῶν. Οὕτω δὲ ἄρθρον τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ συντάγματος λέγει: «Οἱ τῆς ὁμοσπονδίας

νόμοι ὑποβάλλονται τῇ ἐπιδοκιμασίᾳ ἢ τῇ ἀπορρίψει τοῦ λαοῦ, ἐὰν ἐγένετο τοιαύτη αἴτησις ὑπὸ 30.000 ἐνεργῶν πολιτῶν ἢ ὑπὸ ὀκτὼ ἐπαρχιῶν· αὐτὸ τοῦτο ἐφαρμόζεται ὡσαύτως εἰς τὰ κοινὰ διατάγματα γενικῶς ἰσχύοντα καὶ μὴ κατεπείγοντα». Ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις, ὡς ἐν τῇ τοῦ Valais, ἡ ἄμεσος δρᾶσις τοῦ λαοῦ εὑρίσκεται ἔτι μᾶλλον περιωρισμένη· ὑφίσταται ἀποκλειστικῶς ἐν οἰκονομικοῖς ζητήμασιν, ἵνα ψηφισθῇ νέος φόρος, ἢ ἵνα ἐπικυρωθῇ πᾶσα δαπάνη ἀξία λόγου.

§ 2. Τὸ ἄμικτον λοιπὸν ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, ἐν γένει, ἀπηλείφθη νῦν ἐν Ἑλβετίᾳ· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐγένετο αἴτιον, κατά τινα ἐποχήν, μεγάλης προόδου, διότι, μόνον ἐκεῖνο ἐπέτρεπε τῷ λαῷ ἔθνους μεγάλου νὰ συμμετάσχῃ τῆς νομοθεσίας διὰ τῶν αὐτοῦ ἀντιπροσώπων. Ἐνόσῳ δὲ δὲν ἦτο γνωστὸν τὸ τῆς ἀμέσου κυβερνήσεως πολίτευμα, εἰμὴ ὡς ἐφηρμόζετό ποτε ἐν Ἀθήναις καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασκῆται ἀλλαχοῦ, εἰμὴ ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ πόλεώς ἢ φυλῆς. Ὅτε διάφοροι πόλεις συνεμάχουν, ὡς ἐν τῇ Ἀχαϊκῇ πολιτείᾳ, ὅτε διάφοροι φυλαὶ ἡνοῦντο δι' ὁμοσπόνδου συνδέσμου ὡς παρὰ τοῖς Φράγκοις, ἢ ὅτε λαὸς δορυκτήτωρ κατελάμβανεν εὐρεῖαν χώραν, τότε ἡ ἀπόστασις καὶ αἱ τῆς ὁδοιπορίας δυσχέρειαι ἠμπόδιζον τοὺς πολίτας τοῦ συνέρχεσθαι ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει. Βαθμηδὸν ὅμως αὕτη παρῃτεῖτο, καὶ ἡ δύναμις συνεκεντροῦτο ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς ἢ τὸν πρίγκιπα. Ἡ σχετικῶς μεταγενεστέρα λειτουργία τῆς ἀντιπαραστάσεως προελάμβανε τὸ ἀτόπημα. Βλέπομεν αὐτὴν ἀναπτυσσομένην ἐν τῷ ἀγγλικῷ Παρλαμέντῳ, ἐν ταῖς ἱσπανικαῖς Cortes, ἐν ταῖς ἐθνικαῖς συνελεύσεσι τῆς Γαλλίας, ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐν ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Ἀλλὰ τότε ἡ ἀντιπροσωπεία ἐνοεῖτο ὅλως διάφορος ἢ ἀφ' ὅτου συνέβη ἡ ἐπανάστασις τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ ἡ τῆς Γαλλίας τοῦ 1789. Νῦν ὁ βουλευτὴς ἀντιπροσωπεῖ οὐχὶ τὸ ἐκλέξαν αὐτὸν ἐκλογικὸν τμῆμα, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν χώραν. Δὲν ὀφείλει νὰ δίδῃ ψῆφον συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ συνεπῶς ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ πεποιθήσεσιν, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ κοινὸν καλόν, ὅπως αὐτὸς ἀντιλαμβάνεται τούτου. Κατὰ προηγουμένας ἐποχὰς ἀπ' ἐναντίας οἱ ἐπιτετραμμένοι εἶχον ἐντολὴν ἀκριβῶς ὡρισμένην· ἐξέφραζον τὴν θέλησιν ἁπλῶς καὶ μόνον τῶν ἑαυτῶν ἐντολέων· ἂν δέποτε ἀπῃτεῖτο μεταβολή τις, ἔδει ν' ἀναχθῶσιν, ὡς πράττουσι σήμερον οἱ πρεσβευταί.

Ἐν τῷ πολιτεύματι τῷ πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὁ ἰσχύων

νόμος ἦτον ἡ θέλησις τῶν ἀπεσταλμένων καὶ οὐδόλως ἡ γνώμη τῶν ἐντολέων. Τὸ Referendum ἐκ νέου ἀποδίδει ἀπ' εὐθείας τὴν νομοθέτησιν ταῖς τοῦ λαοῦ ἀποφάσεσι, καὶ ἐπιτρέπει ὁλοκλήρῳ ἔθνει τὸ νομοθετεῖν, ὡς ἔπραττεν ἄλλοτε μικρὸς ἀριθμὸς πολιτῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἢ ἐν τοῖς Πεδίοις τοῦ Μαΐου τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, διὰ ψηφοδελτίου βαλλομένου ἐντὸς κάλπης, ἐν τῇ ἕδρᾳ τοῦ δήμου, κατέστησεν ἐφικτὸν εἶδος κυβερνήσεως, ὅπερ ἦτο ἀπατηλὸν καὶ ἀδύνατον ὅτε ὁλόκληρος ὁ λαός, διεσπαρμένος ἐπὶ ἐκτενοῦς χώρας, ὤφειλεν, ἵνα ψηφοφορήσῃ, νὰ εὑρεθῇ συγκεντρωμένος ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χώρῳ.

Ὀπαδοί τινες τῆς ἀπ' εὐθείας κυβερνήσεως διισχυρίζονται, ὅτι τότε μόνον ἔχει ζωὴν καὶ δρᾶσιν, ὅταν ἐκτελῆται ὡς παλαιόθεν ὑπὸ τῆς ὁλομελίας τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν τῷ φόρῳ, ἔτι δὲ σήμερον ἐν τῇ Ἑλβετικῇ Landsgemeinde. Ἐκεῖ τουλάχιστον, λέγουσιν, ὁ λαὸς ἀκούει τὴν φωνὴν τῶν ἀγορευόντων, φωτίζεται διὰ τῶν συζητήσεων, δύναται νὰ ἐξενεχθῇ πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον, πρὸς τὴν φιλοπατρίαν, πρὸς ὑψηλὰ αἰσθήματα. Ἡ ψῆφος διὰ τοῦ Referendum, ἤτοι διὰ ψηφοδελτίου ἐφ' οὗ ὁ πολίτης ἁπλῶς γράφει *ναὶ* ἢ *οὔ*, καθυστερεῖ ἀκριβῶς τοῦ κυριωτέρου πλεονεκτήματος τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, δηλαδὴ τῆς συζητήσεως. Ἡ ψῆφος συχνάκις ἐστὶ καὶ ἀποβαίνει τὸ ἀποτέλεσμα ῥαδιουργιῶν, σκευωριῶν, κομματικῶν συνδυασμῶν, οὐδὲν κοινὸν ἔχουσα ἐνίοτε μετὰ τῆς ἀξίας τοῦ μέτρου, ὅπερ ἐπιδοκιμάζεται ἢ ἀπορρίπτεται. «Ἡ Landsgemeinde, ἔλεγεν ὁ κ. Welti, διάσημος σύμβουλος τῆς ὁμοσπονδίας, εἶναι σχῆμα ἀληθές, *ζῶν*, ἐνῷ τὸ Referendum εἶναι σχῆμα νεκρόν, εἶναι δημοκρατία ἐπὶ τοῦ χάρτου· ἐν τῷ Landsgemeinde, ἕκαστος νοεῖ ὅτι εἶναι πολίτης, ἐνεργῶν ἐν τῇ πληρεστάτῃ αὐτοῦ κυριαρχίᾳ, ἀλλὰ συνάμα ἕτοιμος εἰς τὴν ὑποταγήν· ἐν τῷ Referendum ὁ ἀνὴρ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ ψηφοδελτίου καὶ ὡς εἰκὸς ἡ κυβέρνησις ἐστὶ τότε κυβέρνησις προσώπων».

Εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας δύναταί τις ν' ἀντιτάξῃ, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐποχῇ ὁ τύπος τῶν μεταγενεστέρων ἀναπληροῖ τὸν ἀρχαῖον ῥήτορα· ὅτι διὰ τῆς ἐφημερίδος, ἣν καθ' ἑκάστην ἀναγινώσκει ὁ ἐκλογεύς, εὐκόλως δύναται νὰ μανθάνῃ τὰ ζητήματα ἐφ' ὧν δέον νὰ ἐκφράσῃ γνώμην, πολλῷ κάλλιον ἢ διά τινων λόγων ἀκουομένων ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου καὶ τῆς ταραχῆς τοῦ πλήθους, καθ' ἣν στιγμὴν μέλλει ν' ἀρχίσῃ ἡ ψηφοφορία· ὅτι, ἐὰν τὰ προκαταρκτικὰ μηχανήματα τῶν κομμάτων τυγχάνωσιν ὄντα ἐπιζήμια, τὸ ἐπαγωγὸν τῆς

ευγλωττίας είναι επικίνδυνον επίσης· άλλως τε ή Landsgemeinde, ήτοι ή άπ' ευθείας ψηφοφορία ολοκλήρου λαού συνηγμένου έν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ συνελεύσει, ἥκιστα σήμερον ἐφικτὴ καθίσταται, εἰμὴ ἐν ταῖς ἀρχικαῖς ἐπαρχίαις, καθὸ ἀρχαιῶς κατῳκημέναις, ἔνθα σχεδὸν τὰ πάντα κανονίζονται ὑπὸ τῶν ἐθίμων καὶ τῶν ἀρχαίων νόμων, ὀλίγιστοι δὲ νέοι νόμοι εὑρίσκονται τυχὸν ὑπὸ συζήτησιν.

Ὁ Ῥουσσὼ διαρρήδην καταδικάζει τὸ διὰ τῶν ἀντιπροσώπων σύστημα. Δὲν ἐθεώρει ἐλευθέρους λαοὺς εἰμὴ τοὺς αὐτοκυβερνωμένους, ἄνευ μεσάζοντος, κατὰ τὰς ἀρχαίας πόλεις τῆς Ἑλλάδος· πλὴν συγχρόνως, ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ὅλως ἀνεκτέλεστον τὸ πολίτευμα τοῦτο, συνεπέραινεν ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία εἶναι ἀνέφικτος τοῖς μεταγενεστέροις. Ἐκτίθησι δὲ οὕτω σαφῶς τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος, ὥστε καλὸν κρίνω ν' ἀναφέρω ἀποσπάσματά τινα, καίτοι πασίγνωστα:

«Ἡ κυριαρχία, οὖσα ἁπλῶς ἡ ἐξάσκησις τῆς καθολικῆς βουλήσεως, οὐδέποτε δύναται ν' ἀπαλλοτριωθῇ. Ὁ κυρίαρχος ὅστις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ ὂν βουλήσεως καὶ δυνάμεως περιληπτικόν, δὲν δύναται ν' ἀντιπροσωπῆται εἰμὴ ὑφ' ἑαυτοῦ».

«Ἡ κυριαρχία δὲν δύναται ν' ἀντιπροσωπῆται, δι' ὃν λόγον οὐδὲ ν' ἀπαλλοτριωθῇ δύναται. Οὐσιωδῶς δὲ συνίσταται ἐν τῇ κοινῇ βουλήσει, ἡ δὲ βούλησις, ὡς εἰκός, δὲν ἀντιπροσωπεῖται (Ῥουσσώ, Κοινωνικὸν Συμβόλαιον).

Ἀνάγκη βεβαίως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐάν, ὡς καθεκάστην καὶ ἁπανταχοῦ ἐπαναλαμβάνεται, ὁ νόμος δέον νὰ ᾖ ἡ ἔκφανσις τῆς τοῦ λαοῦ βουλήσεως, ἡ τοῦ Ῥουσσὼ ἐπιχείρησις εἶναι ἀνεξέλεγκτος. Πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ κύριος ἑαυτοῦ· εἶναι ἡγεμὼν παντὸς ὅ,τι αὐτῷ ἀνήκει. Οὐδείς, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ· ἔχει ἐπ' αὐτοῦ δικαίωμά τι· ὀφείλει ὑποταγὴν μόνον εἰς τοὺς νόμους οὓς αὐτὸς ἐκεῖνος ἔστερξε.—Δύναταί τις ὅμως ν'ἀπαντήσῃ τῷ Ῥουσσῷ, ὅτι αὐτὴ ἡ τοῦ λογισμοῦ του βάσις εἶνε σφαλερά· αἱ τοῦ ἀνθρώπου πράξεις δὲν εἶναι θεμιταί, δι' αὐτὸ καὶ μόνον, ὅτι εἶναι ἑκούσιαι. Εἶναι θεμιταὶ καθόσον μόνον συνᾳδουσι τῷ ὀρθῷ λόγῳ, τῷ δικαίῳ,τῷ κοινῷ συμφέροντι. Ὁ σκοπὸς ἑκάστης κυβερνήσεως εἶναι τὸ ὅσῳ μέγιστον ἀγαθὸν πάντων.Νόμος τις τότε μόνον εἶναι ἀγαθός, ὅταν ἐπιτυγχάνῃ τὸ καλὸν τοῦτο, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη βούλησις δὲν κατορθοῖ νὰ ποιήσῃ αὐτὸν ἀγαθὸν ἢ κακόν. Τὸ καθῆκον, τὸ συμφέρον ἑκάστου εἶναι τὸ ζητεῖν ν' ἀνεύρῃ πάντα κανονισμὸν ὠφέλιμον τῷ κοινῷ συμφέροντι, τὸ ἀνακηρύττειν αὐτὸν καὶ ὑποτάσσεσθαι αὐτῷ.

Ὁ ἄνθρωπος οὐδ' ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ σώματος ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν·

ὀφείλει ὑπακούειν εἰς τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν λογικὴν καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ Μιραβὼ θαυμασίως ἐξέφρασε τοῦτο, εἰπών: «ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου»· ἀλήθεια γόνιμος, ἣν ὁ Guizot ἐκφέρει διὰ τῶν ἑξῆς· «οὐδέποτε ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ οὐδέποτε ἐκ τῆς βουλήσεως πηγάζει τὸ δικαίωμα εἰς τὸ ἄρχειν. Καὶ ὄντως, διατί ὁ πατὴρ ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ τέκνου του, ὥστε ὁ μὲν νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τοῦ προστάττειν, τὸ δὲ τὸ χρέος τοῦ ὑπακούειν; διότι ὁ πατὴρ κέκτηται πλείονα λογικήν· διότι κάλλιον γινώσκει τί εἶναι εἰς ἀνήλικα λυσιτελές, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν συμφέρει ἀμφοτέροις ὅπως αὐτῷ ἀνήκῃ ἡ ἐξουσία.

Διατί τίθενται ὑπὸ κηδεμονίαν οἱ ἔχοντες τὰς φρένας ἀσθενεῖς ἢ τεταραγμένας; διότι τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτεξούσιος, ὅταν εἶναι ἐχέφρων· ὅθεν ὅταν παύῃ ὢν λογικός, δέον ν' ἀπολέσῃ τὴν αὐτοδιοίκησιν, καὶ τοῦτο πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον, καθὼς καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας.

Παρατηρήσατε τί πράττουσιν οἱ ἐπὶ σχεδίας ναυαγοί· ἐὰν τύχῃ μεταξὺ αὐτῶν ναύτης ἔμπειρος, τούτῳ ἀναθέτουσι τὴν διοίκησιν τοῦ ναυαγίου, ὅπερ καλῶς διευθυνόμενον ἐνδέχεται νὰ τοὺς σώσῃ, καὶ πάντες εἰσὶν αὐτῷ ὑποτασσόμενοι· διὰ τί; διότι κατέχει εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὰς πρὸς τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀπαιτουμένας γνώσεις. Ἡ Κυβέρνησις, ἡ ἐξουσία ὤφειλε λοιπὸν ν' ἀνήκῃ εἰς τοὺς μᾶλλον ἐχέφρονας καὶ μᾶλλον πεφωτισμένους, ἤτοι εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶναι ἐπιτηδειότεροι εἰς τὸ ἀνακαλύπτειν καὶ ἐφαρμόζειν τὴν βελτίστην καὶ τὴν ἁρμοδιωτέραν εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τάξιν. Πολίτευμά τι τότε μόνον λέγεται καλόν, ὅταν προάγῃ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων τοὺς ἄνδρας τοὺς νουνεχεστέρους, τοὺς ἱκανωτέρους εἰς τὸ καλῶς κυβερνᾶν, τοὺς μᾶλλον ἀφωσιωμένους τῷ δικαίῳ καὶ τῇ δημοσίᾳ εὐπραγίᾳ. ἀλλὰ τίνες οὗτοι; Οὗτοι, ἤθελέ τις τολμήσει εἰπεῖν, ἔσονται οἱ ἔχοντες περιουσίαν τινά, διὸ καὶ σχολὴν καὶ γνώσεις, προσέτι δὲ οἱ ἐξασκοῦντες ὑπούργημα ὑπονοοῦν δόσιν τινὰ ἐκπαιδεύσεως καὶ εὐφυΐας· ἐν ἄλλοις λόγοις, ὡς σήμερον λέγεται, οἱ *φορολογούμενοι καὶ οἱ ἔχοντες νοητικὰ προσόντα,* ἤ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, οἱ *ἄριστοι.*

Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ πεῖρα πασῶν τῶν ἐποχῶν διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, φύσει παρορμώμενος πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰδίου συμφέροντος καὶ ἐπὶ ζημίᾳ ἄλλου, ἐὰν ἡ ἐξουσία ἀνετίθετο μόνον τοῖς πλουσίοις καὶ τοῖς εὐπαιδεύτοις, ἕπεται ὅτι θὰ μετεχειρίζετο τὴν ἀρχὴν οὐχὶ πρὸς κοινὸν ὄφελος, ἀλλὰ πρὸς ἴδιον συμφέρον, ὅπερ θὰ θεωρῇ ὡς συμφέρον τῆς πολιτείας, χωρὶς νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ συμφέρον-

τος τῶν πλείστων. Πᾶσα πολιτῶν τάξις ἐστερημένη δικαιωμάτων πάντοτε ἀδικεῖται καὶ θεωρεῖται ὡς γῆ, ἣν οἱ λοιποὶ τῶν πολιτῶν ἀδιακρίτως καρποῦνται.

Ἡ ἀριστοκρατία ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἐνετίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, εἰς ὕψιστον ἔφερε βαθμὸν τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾷν, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτω τῇ πολιτείᾳ, τῇ ὑπ' αὐτῆς διεπομένῃ, μεγάλην ἰσχὺν καὶ πολλὴν δόξαν. Πλὴν οἱ νόμοι καὶ οἱ πόλεμοι ἑκάστοτε ἐγένοντο εἰς τρόπον κατάλληλον ὅπως αὐξηθῇ ὁ πλοῦτος τῶν μεγιστάνων, ἄνευ τινὸς βελτιώσεως τῆς τύχης τοῦ λαοῦ. Τὸ πλῆθος οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, ὅστις δὲν ἦτο ἡ τῶν πλείστων εὐζωία. Ἐχορήγει τοὺς ἀναγκαίους ἄνδρας εἰς τὰς μάχας, τὰς δὲ προσόδους πρὸς διατήρησιν τῆς τῶν μεγάλων πολυτελείας, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐχάλκευε τὰ ὡρισμένα εἰς τὴν ἑαυτοῦ δουλείαν ὅπλα.

Ὁ σκοπὸς τῆς Κυβερνήσεως ὀφείλει εἶναι τὸ κοινὸν ἀγαθόν, ὅπερ σύγκειται ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἰδιαιτέρων ἀγαθῶν· συνάμα δέ, ἑκάστου ἀνθρώπου ὄντος συνήθως ἱκανωτέρου τοῦ πλησίον του, ἐν τῷ διορᾷν ὅ,τι μᾶλλον ἀποτελεῖ τὸ αὐτοῦ ἀγαθόν, ἕπεται, δοκεῖ μοι, ὅτι πρέπει παρὰ πάντων νὰ αἰτηθῇ, τὸ νὰ ἱδρύσωσι κυβέρνησιν ἔχουσαν ἀενάως πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εὐτυχίαν καὶ πρόοδον ἁπάντων.

Πλήν, κακῇ μοίρᾳ, προκειμένου περὶ νομοθεσίας καὶ ἀποφάσεων ἀφορωσῶν ὅλως τὸ κοινὸν συμφέρον, ἀπωτέραν ἐχουσῶν σχέσιν πρὸς τὸ ἑκάστου ἰδίως, ἢ ἔμμεσον καὶ δυσνόητον ἀναφοράν, ὁ τοῦ λαοῦ ἄνθρωπος ὁ λαβὼν ἁπλῆν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, ὁ ἐργάτης, ὅλος βεβυθισμένος περὶ τὰς καθημερινάς του ἐργασίας, δυσκόλως θὰ διακρίνωσι τὴν βουλὴν ἥτις ἔσται ἀληθῶς ἡ λυσιτελεστέρα ἑαυτοῖς καὶ τοῖς πλείστοις τῶν πολιτῶν· καί, ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγόμενοι, θ' ἀποδεχθῶσι μέτρα τῷ ἔθνει ὀλέθρια καὶ τοῖς ἑαυτῶν συμφέρουσιν ἐπιζήμια.

Ἡ διοργάνωσις πολιτικοῦ λοιπὸν συστήματος, ὅπερ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν καλλίστην τάξιν πραγμάτων καὶ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν κοινὴν εὐπραγίαν, φαίνεται ὡς πρόβλημα σχεδὸν ἄλυτον· διότι, ἐὰν ἀφεθῇ ἡ ἀρχὴ τοῖς πλουσιωτέροις καὶ τοῖς ἱκανωτέροις, θὰ τρέψωσιν αὐτὴν πρὸς ἴδιον ἀποκλειστικῶς ὄφελος· ἐὰν δὲ πάλιν χορηγηθῇ ὅλῳ τῷ λαῷ, οὗτος, μὴ διορῶν τί αὐτῷ ἐστι λυσιτελέστερον, θὰ ψηφίσῃ μέτρα ὀλέθρια τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ τάξει, τοῦθ' ὅπερ, παράγον τὴν σύγχυσιν καὶ ἀναρχίαν, θ' ἀνοίξῃ τὴν εἰς δεσποτείαν ἄγουσαν ὁδόν.

Τὸ σύστημα ὅπερ καταλληλότερον φαίνεται ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς λαοὺς τοῦ πλημμελοῦς τούτου κύκλου, ἴσως εἶναι τὸ ἑπόμενον: πρῶτον, ν' ἀφεθῇ τῇ ἀτομικῇ ἐνεργείᾳ ὅσον οἷόν τε εὐρύτερον στάδιον, διότι

ἐν αὐτῷ τὸ ἴδιον συμφέρον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θὰ στραφῇ πρὸς ὅ,τι ὠφέλιμον· ὥστε, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἑνὸς ἑκάστου ὠφελειῶν, θὰ ἐκπηγάσῃ τὸ κοινὸν ἀγαθόν· διὰ τὰ κοινοῦ συμφέροντος ζητήματα, διαφυλάττειν ὅσῳ τὸ δυνατὸν πλειότερα διὰ τὸ τμῆμα ἔνθα καὶ οἱ μᾶλλον ἀπαίδευτοί εἰσιν ἱκανοὶ νὰ διακρίνωσι τὴν ὑπάρχουσαν σχέσιν μεταξὺ μέτρου δημοσίας τάξεως, κανονισμῶν ἢ ἀποφάσεων διοικητικῶν, καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἰδιαιτέρου αὐτῶν συμφέροντος· τὸ δὲ τμῆμα τοῦτο εἶναι ὁ δῆμος. Τέλος, διὰ τὰς ὑποθέσεις ἐθνικοῦ συμφέροντος, αἵτινες, ἕνεκα τῶν φύσει περιπεπλεγμένων σχέσεων αὐτῶν, συνήθως διαλανθάνουσι τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ ὄχλου, ἀποδίδειν τὴν ἀπόφασιν εἰς ἐπιτετραμμένους δι' ἐκλογῆς καὶ κεκτημένους συνάμα τ' ἀπαιτούμενα φῶτα καὶ ἀκραιφνῆ ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ καλὸν τῶν πλείστων πολιτῶν.

Ἐν Ἑλβετίᾳ ἡ δημοκρατία πάνυ ἐπιτυχῶς συνεπλήρωσε τὰ δύο πρῶτα μέρη τοῦ προγράμματος τούτου. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ τρίτον, ἀπεπειράθη νὰ ἀνατεθῇ αὐτῷ τῷ λαῷ, ἀπ' εὐθείας ἐρωτωμένῳ, τὸ τελικὸν βούλευμα διὰ τοῦ «Referendum»· ἡ ἀπόπειρα αὕτη θὰ ἐπιτύχῃ; Ἴδωμεν· ὁπωςδήποτε ὅμως πρέπει νὰ εὐχώμεθα τὴν ἐπιτυχίαν, ἰδίως διὰ διττὴν αἰτίαν. Πρῶτον, διότι ἡ ἀπ' εὐθείας κυβέρνησις τυγχάνει ἀναμφιλέκτως οὖσα τὸ κράτιστον ἐκπαιδεύσεως μέσον, καὶ τὸ κάλλιστον χορηγοῦν σκοπὸν εἰς τὴν τῆς παιδείας κτῆσιν, ὡς καὶ ὠφέλιμον χρῆσιν τῆς κεκτημένης παιδείας. Ποῖος λαὸς ἔσχε ποτὲ ὑψηλοτέραν ἐκπαίδευσιν τοῦ τῶν Ἀθηνῶν; Δεύτερον δέ, διότι ὁ λαός, φυσικῶς ἐπιδιώκων τὸ ἴδιον ὄφελος, ἐὰν τύχῃ ἀρκούντως πεφωτισμένος ἵνα διίδῃ τὰ ἐξασφαλίζοντα τοῦτο βουλεύματα, τὸ κοινὸν ἀγαθὸν θέλει κάλλιον ἐπιτευχθῆ ἢ διὰ παντὸς ἄλλου συστήματος. Ἀλλ' ὁ ἑλβετικὸς λαὸς κατέχει ἤδη ἆρά γε τ' ἀναγκαῖα ταῦτα φῶτα ὅπως δεξιῶς διευθύνῃ τὰ τῆς Κυβερνήσεως; Δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα πρῶτον θεωρητικῶς, ἔπειτα πειραματικῶς, ἐρευνῶντες τ' ἀποτελέσματα τοῦ Referendum ἀφ' ὅτου λειτουργεῖ.

§ 3. Ἐννοεῖται ὅτι θεωρητικῶς τὸ ζήτημα τοῦτο ζωηρῶς ἐν Ἑλβετίᾳ συνεζητήθη πρὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Referendum καὶ μετ' αὐτήν. Τελευταῖον ἔτι ἔτυχε δύο πεπεισμένων ὑπερμάχων, τοῦ κ. Θεοδώρου Curti, συγγραφέως τοῦ βιβλίου Geschichte der Schweizerischen Volksgezetzgebung», καὶ τοῦ κ. Νουμᾶ Droz, ἑνὸς ἐκ τῶν τὰ μάλιστα διακεκριμένων νομομαθῶν τῆς πατρίδος του.

Οἱ τοῦ Referendum ἐναντίοι διισχυρίζονται ὅτι ὑπάρχουσι πλεῖ-

σται ὅσαι ἀποφάσεις καθ' ἃς ἀναρμοδίως ἀποφαίνεται ὁ λαός. Προσκαλεῖν δὲ αὐτὸν ἵν' ἀποφανθῇ ἐν παρομοίοις ζητήμασι, ταὐτό ἐστι τοῦ ῥιψοκινδυνεύειν σπουδαιότατα συμφέροντα, καὶ ἐν πρώτοις τὰ συμφέροντα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ· ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις καλῶς διωργανωμένη ἐστὶ τῆς πρώτης ἀνάγκης διὰ τὰ νεώτερα ἔθνη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαὸς δὲν εἶναι ὡρισμένος ὅπως ἐξ αὐτῆς ὠφεληθῇ, θ' ἀρνηθῇ νὰ ψηφίσῃ τὰ τῆς δαπάνης ταύτης. Οἱ ἀστικοὶ νόμοι, οἱ ἐμπορικοὶ κανονισμοί εἰσι ζητήματα τόσον ἀκανθώδη, ὥστε τὰ νομοθετικὰ σώματα τὰ κάλλιστα κατηρτισμένα ἐνίοτε δείκνυνται ἀνίκανα εἰς τὸ νὰ τὰ λύσωσιν ἐπιτυχῶς· δὲν εἶναι λοιπὸν παράλογον τὸ νὰ καθυποβάλλωνται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ὄχλου; Φαντάσθητε τοὺς θαμίζοντας εἰς τὰ οἰνοπωλεῖα, ἐν μέσῳ κενῶν κοτυλῶν ἐκφραζομένους ὁριστικῶς καὶ ἀνεκκλήτως περὶ ζητημάτων ἔνθα ὁ Pothier ταλαντεύεται ἔνθα ὁ Portalis καὶ ὁ Tronchet διαφωνοῦσι! Φαντάσθητε κώδικα νόμων, ἔργον μακροχρονίων μελετῶν τοσούτων ἐξόχων νομομαθῶν, ἀπορριπτόμενον ὑπὸ πλειονοψηφίας ἀγροτῶν! Ἐμπαίζει τὸν λαὸν ὁ προσκαλῶν αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο, πρὸς ὃ εἶναι πάντη ἀναρμόδιος· συνάμα δὲ ἡ πρόσκλησις εἰς τὴν κοινὴν ψῆφον καταστρέφει τὴν βαρύτητα τῆς νομοθετικῆς συνελεύσεως. Ἐν πολιτεύματι κοινοβουλευτικῷ ἕκαστος βουλευτὴς αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὑπεύθυνον τῶν βουλευμάτων ἅτινα ἡ αὐτοῦ ψῆφος συντελεῖ ἵνα προτιμηθῶσιν· ἀλλ' ὅταν γινώσκῃ ὅτι ἡ ἄκρα ἀπόφασις ἀνήκει τῷ λαῷ, θὰ αἰσθανθῇ ἑαυτὸν τεταπεινωμένον καὶ ἧττον θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ νομοσχέδια, καὶ θὰ ψηφίζῃ ἀπερισκέπτως. Ἡ βουλὴ τῶν λόρδων νῦν κατήντησεν ἁπλῆ προπαρασκευαστικὴ σύνοδος, εἶδος συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας.

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Referendum δὲν λείπουσιν ἀποκρινόμενοι. Ἡ Βουλή, λέγουσι, δὲν θὰ ἐκμηδενισθῇ, ἀλλὰ θὰ παύσῃ οὖσα παντοδύναμος. Ἐν γένει δὲ ἐκ συμφώνου πάντες συνιστῶσι τὴν ἀνάγκην δευτέρας Βουλῆς καὶ δευτέρας συζητήσεως. Ἀλλὰ τὸ καθιστᾶναι δευτέραν βουλὴν κεκτημένην ζωὴν καὶ ἰσχὺν ἐν χώρᾳ λίαν δημοκρατικῇ εἶναι χαλεπώτατον· ἡ πρὸς τὸν λαὸν ἔκκλησις ἀντικαθίστησι ταύτην. Ὁ λαὸς γινώσκει τὴν δύναμιν ἀναθεωρητικοῦ συμβουλίου μέλλοντος ν' ἀκυρώσῃ ἢ ἐπικυρώσῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς συνελεύσεως τῶν ἀντιπροσώπων, μετὰ νέας καὶ μακρὰς συζητήσεις, μεταβιβαζομένας τό γε νῦν εἰς τὴν ἀγοράν. Ὁ Stuart Mill θαυμασίως ἀπέδειξε τοὺς προκύπτοντας κινδύνους ἐκ τῆς ἀχαλινώτου παντοδυναμίας ἑνιαίας βουλῆς, εὐκολώτατα παρασυρομένης εἰς ὑπερβολὰς καὶ παρανοίας, καθὼς ἔχομεν τὰ παραδείγματα τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατό-

ρων καὶ πάντων τῶν τυράννων. Μὲ τὸ Referendum ὁ κίνδυνος οὗτος ἐκλείπει.

Τὸ Referendum ἔχει πρὸς τούτοις τὸ πλεονέκτημα τοῦ δεικνύειν ἡσύχως καὶ ἀσφαλῶς ποῦ κεῖται ἡ ἀληθινὴ πλειονοψηφία· τῇ δὲ μειονοψηφίᾳ οὐδὲν ἄλλο τότε ἀπολείπεται ἢ ἡ ὑποταγή. Πρὸ μικροῦ, (κατὰ τὸ 1884) ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπως συντριβῇ ἡ τῆς Βουλῆς τῶν λόρδων ἀντίστασις πρὸς τὸν νέον ἐκλογικὸν νόμον, ἡ κοινὴ γνώμη κατέφυγεν εἰς ὅλην σειρὰν συλλαλητηρίων (meetings), ἐν οἷς ἠριθμοῦντο οἱ παρευρισκόμενοι, ἵν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ πλειονότης ἐζήτει τὴν μεταρρύθμισιν· ἡ ἔκκλησις αὕτη πρὸς τὸν λαὸν ἦτο εἶδός τι Referendum, ἀλλὰ προκαλοῦσα κίνησιν σχεδὸν στασιαστικήν. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1884, ἐν τῇ Βελγικῇ, τὰ δύο κόμματα προὐκάλεσαν τὸ νὰ παρελάσωσι πρὸ τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως μακρὰ τάγματα 60 καὶ 100 χιλιάδων πολιτῶν, ἑκάστου κόμματος ἐπιχειροῦντος ν' ἀναδείξῃ οὕτως ὅτι ἐκέκτητο τὴν πλειονοψηφίαν. Ἐὰν δὲ πρόκειται ἡ πλειονοψηφία καὶ ἡ τοῦ δήμου βούλησις νὰ ὑπερισχύσωσι, κάλλιον πάλιν ἀπ' εὐθείας νὰ ἐρωτηθῶσιν, ὡς συμβαίνει ἐν Ἑλβετίᾳ. Δέον ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι συχνάκις ἡ ψηφοφορία, ἔστω καὶ καθολική, τυγχάνει ἁπλοῦν δέλεαρ, καὶ ὅτι τὸ κατέχον αὐτὴν ἔθνος δὲν κατορθοῖ πάντοτε νὰ καταστήσῃ ὑπερτεροῦντας τοὺς ἑαυτοῦ πόθους· οἱ ἐντεταλμένοι ἐνίοτε ὁρμῶσιν εἰς ἀπερίσκεπτα ἐξωτερικὰ ἐγχειρήματα, ἀπαύστως ἐξογκοῦσι τοὺς ἐξοπλισμούς, τὰ δάνεια, τοὺς φόρους, κλπ. Ὁ λαὸς στενάζει, σκυθρωπάζει, καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπιχειρεῖ στάσιν ἢ ἐπανάστασιν· τοῦτο γεννᾷ νέαν ἀφορμὴν δαπανῶν, καὶ οὐδὲν μεταβάλλεται. Ἡ λεγομένη τῶν ἀντιπροσώπων βουλὴ οὐδόλως ἀντιπροσωπεῖ τὴν τῶν ἐκλογέων βούλησιν· αὕτη μόνον διὰ τοῦ Referendum δύναται εἰλικρινῶς νὰ ἐκφανθῇ.

Οἱ συνασπισμοὶ πρὸς ἀντιπροσωπείαν τῶν μειονοψηφιῶν φαεινότατα ἀπέδειξαν ἐν διαφόροις χώραις, ὅτι πλειστάκις ἡ τῆς Βουλῆς πλειονοψηφία εὑρίσκετο ἐκλελεγμένη ὑπὸ τῆς μειονότητος τῶν ἐκλογέων, ἐνίοτε δὲ καὶ τῶν ψηφοφορησάντων, καὶ προσέτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ μειονοψηφία ἦν θῦμα ὡς ἂν μὴ ὑπῆρχε. Διὰ τῆς χρήσεως τοῦ Referendum βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἀποφάσεις ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐκλογέων, καὶ ἧττον ἐπάναγκες εἶναι τὸ ν' ἀντιπροσωπῆται ἡ μειονοψηφία, διότι, ἑκάστου νόμου τιθεμένου ὑπὸ νέαν ψηφοφορίαν, ἡ τῆς σήμερον μειονοψηφία ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ ἡ πλειονοψηφία τῆς αὔριον.

Ἀφοῦ οἱ νόμοι δέον νὰ λάβωσι τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ λαοῦ, ἡ Βουλὴ

θέλει τότε μόνον ψηφίσει αὐτούς, ὅταν συνᾴδωσιν εἰς κοινὴν ἀνάγκην. Δὲν θὰ ἴδωμεν πλέον τόσα μέτρα διὰ τῆς βίας ἐπιβεβλημένα ὑπὸ τῆς στωμυλίας πυρώδους δημαγωγοῦ, ἢ εὐαρεστοῦντα εἰς ἰσχυρὸν ὑπουργεῖον. Ὡσαύτως θὰ κατεστρέφοντο τὰ τεχνάσματα τῶν κοινοβουλευτικῶν σκευωριῶν αἵτινες, ἔν τισι χώραις, ὡς ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ἰταλίᾳ, ἀναβιβάζουσι καὶ καταβιβάζουσιν ἐξαίφνης ὑπουργεῖα πρὸς τὸ μόνον ὄφελος μνησικακιῶν, φιλοδοξίας ἢ μηχανορραφιῶν τινων. Πιθανῶς ν' ἀναβληθῶσιν οὕτω πρόοδοί τινες ὠφέλιμοι, ἀλλὰ καὶ πόσαι καταχρήσεις καὶ ἀκολασίαι νομοθετικαὶ θ' ἀποφευχθῶσι!

Ἐκ τῶν δύο εἰδῶν τοῦ Referendum, τοῦ προαιρετοῦ καὶ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ, τὸ δεύτερον προτιμᾷ ὁ Κ. Νουμᾶς Droz, καὶ ἡ κοινὴ γνώμη φαίνεται ὁσημέραι μᾶλλον κλίνουσα πρὸς αὐτό. Τὸ προαιρετόν, δηλαδὴ ἡ τοῦ λαοῦ γνωμοδότησις καθ' ἣν περίπτωσιν αἰτηθῇ ὑπό τινος ἀριθμοῦ ἐκλογέων, διεγείρει σπουδαίας ἐπικρίσεις. Ἡ σύγχυσις, λέγει ὁ κ. Droz, ἡ προκαλουμένη πρὸς συλλογὴν τῶν ἀπαιτουμένων ὑπογραφῶν, καθὸ πάντοτε σχεδὸν ἐμπαθής, ἀποτρέπει τὰ πνεύματα τοῦ προκειμένου ζητήματος, ἐκ τοῦ προτέρου διαστρέφει τὴν κοινὴν γνώμην, οὔπω ἐπιτρέπει κατόπιν ἥρεμον συζήτησιν τοῦ προτεινομένου μέτρου, καὶ σχηματίζει ῥεῦμα ἀπορρίψεως σχεδὸν πάντοτε ἀκράτητον. Τὸ σύστημα τὸ τακτικῶς ὑποβάλλον, δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ τοῦ δήμου ψήφῳ πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ συμβουλίου ψηφισθέντας νόμους, οὐδόλως ἔχει τοῦτο τὸ τόσον σοβαρὸν ἀτόπημα». Τὴν μᾶλλον δεδικαιολογημένην ἀντίρρησιν ἣν δύναταί τις ν' ἀντιτάξῃ τῷ Referendum εἶναι ὅτι δὲν συμβιβάζεται ἀρκούντως τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων. Ὅταν συνθήκη τις ὑπογραφῇ μετὰ ξένου κράτους, ἤθελεν εἶναι δύσκολον τὸ καθυποβάλλειν αὐτὴν εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ λαοῦ· διό, τὸ ὁμόσπονδον σύνταγμα, ὑπὸ διαφόρων προηγουμένων ἑρμηνευθέν, ἐξαιρεῖ τὰς πολιτικὰς συνθήκας τῆς τοῦ λαοῦ ἐπικυρώσεως. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως ὅτι πᾶσα συνθήκη ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δέον νὰ λάβῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς γερουσίας ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, ὑπ' ἀμφοτέρων δὲ τῶν Βουλῶν ἐν τοῖς πλείστοις λοιποῖς κράτεσιν, ὅταν αὕτη ἅπτεται συμφέροντος οἰκονομικοῦ ἢ χρηματιστικοῦ.

Νῦν ἴδωμεν ποῖα εἶναι τ' ἀποτελέσματα τοῦ Referendum. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐπίσης ἠπάτησε τοὺς φόβους τῶν ἐναντίων καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν ζηλωτῶν αὐτοῦ. Σφόδρα ἐξεθειάζετο ὑπὸ τῶν ῥιζοσπαστῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν νὰ τὸ εἰσάξωσιν εἰς

πάσας τὰς ἐπαρχίας, ἐκτὸς μιᾶς, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἠναντιοῦντο κατὰ τῆς παραδοχῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν συντηρητικῶν διορώντων ἐν αὐτῷ τὴν τελείαν ὑπεροχὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπὶ τοῦ ὅλου ἀνεδείχθη φειδωλόν, πολέμιον τῇ συγκεντρώσει, τῇ ἰσχυρᾷ κυβερνήσει, ταῖς μεγάλαις δαπάναις καὶ κατὰ συνέπειαν τῇ λεγομένῃ πολιτικῇ τῶν Ἰακωβίνων. Φαινόμενον παράδοξον καὶ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἀκατανόητον· ἡ αὐτὴ καθολικὴ ψῆφος, ἡ ἐπιμένουσα εἰς τὴν νέαν ἐκλογὴν τῶν ῥιζοσπαστῶν, σταθερῶς ἀποῤῥίπτει πάσας αὐτῶν τὰς προτάσεις. Τοῦτο ἐξηγεῖται, διότι αἱ ψηφοφορίαι τῶν ἐκλογῶν γίνονται ἐπὶ ὀνομάτων προσώπου, καὶ τὰ κόμματα ὑπείκουσιν εἰς ὡρισμένον σύνθημα. Κατὰ τὸ Referendum, ἑκάστη πρότασις σταθμίζεται καὶ κρίνεται αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Ἤδη οἱ αὐθαίρετοι (autoritaires) ἤρξαντο θεωροῦντες αὐτό, ὡς ἐφρόνει ὁ Louis Blanc, ὅτι εἶναι θεσμὸς ἀντεπαναστατικός. Τινὲς δὲ μάλιστα ἐκάλεσαν αὐτὸ *φυλλοξήραν* τῆς ψηφοφορίας. Οἱ δὲ συντηρητικοὶ πάλιν, μεταβαλόντες ὅλως ἀντίθετον γνώμην, ἐπαινοῦσιν αὐτὸ καὶ ἐν αὐτῷ ζητοῦσι καταφύγιον. Οὐδὲν περιεργότερον τῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλβετίᾳ δράσεως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς συνταγματικῆς ἀναθεωρήσεως. Κατὰ τοὺς λίαν διδακτικοὺς πίνακας οὓς ἐξέδοτο κατὰ τὸ 1880 ὁ κ. Chatelanat (Manuel Statistique de la Suisse), παρατηροῦμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1879 ἐγένοντο 115 ἀναθεωρήσεις ἐπαρχιακῶν συνταγμάτων καὶ τρεῖς τοῦ ὁμοσπόνδου. Αἱ τοῦ Vaud, Schaffouse, Bâleville καὶ Schwyz μετεῤῥύθμισαν, ἑκάστη πεντάκις, ἐν τῷ ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὸ σύνταγμα αὐτῶν. Ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1847 ἀριθμοῦνται 27 μεταρρυθμίσεις, δι' ὧν μετέβη ἡ Ἑλβετία ἐκ τῆς ὀλιγαρχικῆς δημοκρατίας εἰς τὴν δημοκρατικήν. Ἀπὸ τοῦ 1846 μέχρι τοῦ 1862, 22 ἀναθεωρήσεις σκοποῦσαι νὰ ἱδρύσωσιν ὁριστικῶς τὴν ἀντιπροσωπικὴν δημοκρατίαν· ἀπὸ δὲ τοῦ 1860 μέχρι τοῦ 1880 νέαι ἀναθεωρήσεις πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας τοῦ λαοῦ κυβέρνησιν. Τοῦτο δὲ ἰδίᾳ εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὗται τοῦ πολιτεύματος, καίτοι ῥιζικαὶ οὖσαι, ἐγένοντο ὅμως ἡσύχως καὶ ἀταράχως. Καὶ πανταχοῦ κατέστησαν εὐκολωτέρας τὰς συνταγματικὰς ἀναθεωρήσεις. Τὰ δὲ συμβούλια, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς γενικῶς, δύνανται νὰ λάβωσι τὴν πρωτοβουλίαν.

Ἰδοὺ ποία ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ ἡ μερὶς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας κυβέρνησιν. Ἐν Ζυρίχῃ τὸ Referendum εἶναι ὑποχρεωτικὸν δὶς τοῦ ἔτους· ἡ τῶν νόμων εἰσήγησις ἀνεγνωρισμένη εἰς πάντα ὅμιλον 5,000 ἐκλογέων. Ἐν Βέρνῃ τὸ Referen-

dum εἶναι ὑποχρεωτικόν· 8,000 ἐκλογεῖς δύνανται ν' ἀπαιτήσωσι τὴν παραίτησιν καὶ τὴν ἐπανάληψιν ἐκλογῆς τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου. Ἐν Λυκέρνῃ· ἔνστασις (veto) ἅμα προκειμένης δαπάνης φρ. 200 χιλ. κεφαλαίου, ἢ 20 χιλ. φρ. ἐτησίως, χορηγουμένη παντὶ ὁμίλῳ ἐκ 5,000 ἐκλογέων. Ἐν Uri, τὸ Landsgemeinde, ἤτοι κυβέρνησις ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὅλου συγκεκλημένου ἐν γενικῇ συνελεύσει. Ἐν Schwyz τὸ Referedum ὑποχρεωτικόν· ἔνστασις παραχωρουμένη εἰς 2,000 ἐκλογεῖς. Ἐν Obwalden, Nidwalden, Glaris: Landsgemeinde. Ἐν Zug, ἔνστασις διὰ πᾶσαν δαπάνην φρ. 40 χιλ. ἅπαξ, ἢ 5,000 ἐνιαύσιον, χορηγουμένη εἰς 500 ἐκλογεῖς· εἰσήγησις εἰς τὸ νομοθετεῖν ἀνήκουσα εἰς ὅμιλον 1000 ἐκλογέων. Ἐν Fribourg, δημοκρατία ἀντιπροσωπική. Ἐν Soleure: Referendum ὑποχρεωτικόν· εἰσήγησις εἰς 2,000 ἐκλογεῖς. Ἐν Bâle-Ville: ἔνστασις καὶ Referendum προαιρετὸν ἐπὶ τῇ αἰτήσει 1,000 ἐκλογέων· ὁ αὐτὸς δ' ἀριθμὸς κέκτηται καὶ τὴν εἰσήγησιν εἰς τοὺς νόμους. Ἐν Bâle-Campagne: Referendum ὑποχρεωτικόν· εἰσήγησις εἰς 1500 ἐκλογεῖς. Ἐν Schaffouse: ἔνστασις καὶ εἰσήγησις εἰς πάντα ὅμιλον ἐκ χιλίων ἐκλογέων. Ἐν Appenzell A. R. καὶ Appenzell I. R.: Landsgemeinde. Ἐν St. Gall: ἔνστασις εἰς 6000 ἐκλογεῖς. Ἐν Grisons: Referendum ὑποχρεωτικὸν δὶς τοῦ ἔτους· εἰσήγησις εἰς 5,000 ἐκλογεῖς. Ἐν Thurgovie: Referendum ὑποχρεωτικόν· εἰσήγησις εἰς 2,500 ἐκλογεῖς· δικαίωμα εἰς ὅμιλον 5,000 ἐκλογέων τοῦ αἰτεῖν τὴν παραίτησιν τοῦ Συμβουλίου. Ἐν Tessin: Referendum προαιρετόν, αἰτούμενον ὑπὸ 5,000 ἐκλογέων. Ἐν Vaud: εἰσήγησις εἰς 6,000 ἐκλογεῖς· Referendum προαιρετόν, προτεινόμενον ὑπὸ τοῦ μεγάλου Συμβουλίου. Ἐν Valais: Referendum διὰ πᾶν οἰκονομικὸν ζήτημα. Ἐν Neuchâtel: Referendum προαιρετὸν τῇ αἰτήσει 3,000 ἐκλογέων. Ἐν Γενεύῃ: Referendum προαιρετὸν τῇ αἰτήσει 3,500 ἐκλογέων. Ἡ μόνη ἐπαρχία (canton), ἡ μηκέτι ἀποδεξαμένη τὴν τοῦ λαοῦ κυβέρνησιν ὑπὸ τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον εἶδος, εἶναι ἡ τοῦ Fribourg, ὀπαδὸς τῆς ῥωμάνας ἐκκλησίας.

Καλὸν εἶναι τὸ γινώσκειν τὰς κυριωτέρας ψηφοφορίας τὰς γενομένας δυνάμει τοῦ ὁμοσπόνδου Referendum, παραδεδεγμένου ὑπὸ τοῦ συντάγματος τῷ 1874. Προὐβλήθη νόμος πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ ὁμοσπόνδου ἐκλογικοῦ νόμου· 100,674 ἐκλογεῖς συναθροίζονται πρὸς ὑπογραφὴν ἐνστάσεως, καὶ τὸ νομοσχέδιον, ὑποβληθὲν τῇ κοινῇ ψήφῳ, κατὰ τὴν 23 Μαΐου 1874, ἀπερρίφθη ὑπὸ 252,583 ψήφων ἀπέναντι 207,263. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἕτερον νομοσχέδιον ἀφορῶν τὰ

ληξιαρχικὰ βιβλία, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἔνστασις εἶχεν ὑπογραφῆ ὑπὸ 106,560 ἐκλογέων, ἐγένετο οὐχ ἧττον δεκτὸν ὑπὸ 213,199 ψήφων ὑπέρ, καὶ 205,069 κατά. Νομοσχέδιον περὶ τῶν τραπεζογραμματίων προσβαλλόμενον ὑπὸ τῆς ἐνστάσεως 35,886 ἐκλογέων, ἀπερρίφθη τῇ 23 Ἀπριλίου 1876 ὑπὸ 120,068 ψήφων, ἀπέναντι 193,253 ναί. Νομοσχέδιον ἀφορῶν ἀποζημίωσιν πληρωτέαν ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, δὶς κατ' ἐπανάληψιν ἀπερρίφθη· πρῶτον τῇ 9 Ἰουλίου 1876 ὑπὸ 184,894 ψήφων ἀπέναντι 150,157, δεύτερον δέ, ὑπ' ἄλλην τροποποίησιν, τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1877, ὑπὸ 181,383 ἀπέναντι 170,223. Τὸ περὶ ἐργασίας ἐν τοῖς ἐργοστασίοις νομοσχέδιον ἀπ' ἐναντίας ἐγένετο ἀποδεκτὸν ὑπὸ 181,204 ἐναντίον 170,857 ψήφων (τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1877) Νέα πρότασις ὑπὲρ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου ἐκ νέου ἀπερρίφθη τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὑπὸ 213,230 ψήφων κατὰ 131,557. Ἡ κατὰ τοῦ νομοσχεδίου τούτου ἀπέχθεια εἶχε κερδήσει πολλούς. Ὁ νόμος ὁ χορηγῶν χρηματικὴν εἰςφορὰν τοῖς διὰ τῶν Ἄλπεων σιδηροδρόμοις, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Saint-Gothard, ἐπεκυρώθη ὑπὸ μεγάλης πλειονοψηφίας (τῇ 19 Ἰανουαρίου 1879), ἤτοι 278,731 ναί, ἀπέναντι μόνον 115,571 οὔ, εἰ καὶ ἀνεφάνη ζωηροτάτη ἀντιπολίτευσις.

Ὁμόσπονδος νόμος τῆς 14 Ἰουνίου 1881, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 27 τοῦ Συντάγματος, διωργάνωσεν ὁμόσπονδον γραφεῖον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως μετὰ γραμματέως καί τινων ὑπαλλήλων, ἐπιφερόντων δαπάνην 20,000 φρ. ὡς ἔγγιστα. Ἔμελλε δὲ τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πηγὴ πληροφοριῶν καὶ στατιστικῶν, καθὼς εἶναι τὸ «Board of Education», ὅπερ παρέχει τοσαύτας ὑπηρεσίας ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν τῶν στοιχείων νομοθεσίαν, ὑπαγομένην ταῖς Ἐπαρχίαις (Etats) ὡς καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ. Αἱ καθολικαὶ ἐπαρχίαι, ὡς καὶ οἱ συντηρητικοὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἐπαρχιῶν, διεῖδον ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ τὸ πρῶτον διάβημα πρὸς τὴν συγκέντρωσιν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὅπερ, ὡς λέγεται, ἐπιδιώκουσιν οἱ ῥιζοσπάσται. Ὅθεν ἐζητήθη τὸ Referendum, καὶ τῇ 20 Νοεμβρίου 1882, 318,139 οὔ, ἐναντίον 172,010 ναί, ἀπέρριψαν τὸ νομοσχέδιον.

Ἑτέρα καθολικὴ ψηφοφορία ἐγένετο τῇ 11 Μαΐου 1884 περὶ τῶν ἑπομένων τεσσάρων νομοσχεδίων:

Α' Νόμος τῆς 11 Δεκεμβρίου 1883 περὶ διοργανώσεως τοῦ ὁμοσπόνδου Ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Ἀστυνομίας· ἐπρόκειτο περὶ προςδιορισμοῦ εἰδικοῦ γραμματέως διὰ τὰ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Νομοθεσίας μετὰ μισθοῦ ἐτησίου φρ. 5.500 ἕως 7,000.

Β' Νόμος τῆς 11 Δεκεμβρίου 1883 ἀφορῶν τὸν φόρον ἐπιτηδεύματος τῶν διαβατικῶν ἐμποροϋπαλλήλων (commis voyageurs). Τὸ διάταγμα εἶχεν οὕτω· «οἱ ἐμποροϋπάλληλοι, περιερχόμενοι τὴν Ἑλβετίαν, διὰ λογαριασμὸν ἑλβετικοῦ καταστήματος, δύνανται, ἐπὶ τῇ ἁπλῇ βεβαιώσει τοῦ προσώπου, νὰ δέχωνται, χωρὶς νὰ ὑποβληθῶσιν εἴς τινα οἱονδήποτε φόρον, παραγγελίας μετὰ ἢ ἄνευ δειγμάτων, ἐὰν μόνον μὴ φέρωσιν ἐμπορεύματα μεθ'ἑαυτῶν».— Μέτρον δικαιότατον, διότι οἱ ξένοι ἐμποροϋπάλληλοι χαίρουσι τὸ προνόμιον τοῦτο.

Γ' Νόμος ὁμόσπονδος τῆς 19 Δεκεμβρίου 1883, ἀφορῶν τὴν προσθήκην ἄρθρου εἰς τὸν ὁμόσπονδον ποινικὸν Κώδικα τῆς 4 Φεβρουαρίου 1853.—Μέτρον δηλωθὲν ὑπὸ τὴν ῥήτραν «ἄρθρον τοῦ Stabio», λέγον: «Ὅταν ἔν τινι ποινικῇ δίκῃ τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν, ἡ πίστις ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ ἢ ἐν τῇ ἀμεροληψίᾳ τῶν ἐπαρχιακῶν δικαστηρίων τυγχάνῃ σαλευθεῖσα συνεπείᾳ πολιτικῶν ταραχῶν, τὸ συμβούλιον τῆς ὁμοσπονδίας δύναται νὰ παραπέμπῃ εἰς τὸ ὁμόσπονδον δικαστήριον τήν τε ἀνάκρισιν καὶ τὴν διαδικασίαν τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν πρόκειται περὶ ἐγκλήματος μὴ ἐγγεγραμμένου ἐν τῷ παρόντι κώδικι. Ἐν τοιαύτῃ δὲ συμπτώσει τὸ ὁμόσπονδον δικαστήριον κρίνει κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῆς ἐπαρχίας, ἐν ᾗ διεπράχθη τὸ ἔγκλημα.»

Δ' Ὁμόσπονδον διάταγμα τῆς 19 Δεκεμβρίου 1883 · ὁρίζον συντήρησιν 10,000 φρ. τῇ ἐν Βασιγκτῶνι Ἑλβετικῇ Πρεσβείᾳ διὰ τὸν γραμματέα αὐτῆς.

Τὸ Referendum ᾐτήθη κατὰ τῶν νόμων τούτων καὶ διαταγμάτων τῆς ὁμοσπονδίας, τὰ δ' ἀποτελέσματα ἦσαν τὰ ἑξῆς:

Α' Διοργάνωσις τοῦ ὑπουργείου..	214,916	Ὄχι	καὶ	149,729	Ναί.
Β' Φόρος τῶν ἐμποροϋπαλλήλων..	189,550	»	»	174,195	»
Γ' Ποινικὸς Κῶδιξ.	202,773	»	»	159,068	»
Δ' Πρεσβεία ἐν Βασιγκτῶνι. . . .	219,728	»	»	137,821	»

Ἡ ἐπίμονος αὕτη ἀπόρριψις τῶν ὁμοσπόνδων νομοσχεδίων ἐμφαίνει δήλωσιν δυσπιστίας πρὸς τὰς κεντρικὰς ἀρχάς. Ὅ,τι δὲ ἰδίως εἶχε προκαλέσει τοιαύτην τῶν πνευμάτων διάθεσιν, ἦτο ὁ νόμος ὁ ἀφορῶν τὴν δικαστικὴν ἁρμοδιότητα, ἔχουσαν σκοπόν, ὡς ἐφρονεῖτο, τοῦ νὰ ὑπεξαιρέσῃ τὰς μειονοψηφίας τὰς ῥιζοσπαστικὰς καὶ ταραχοποιοὺς ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐπαρχιακῶν δικαστηρίων· ἔκτακτον μέτρον ἐπινοηθὲν κατόπιν τῶν συμβασῶν ταραχῶν ἐν Stabio, πόλει τοῦ Tessin.

§ Δ' — Παρατηρητέον ὅτι τὸ Referendum δὲν εἶναι συγκαταβατικόν· εὐκόλως ἀπορρίπτει πᾶν τὸ ἀπᾷδον αὐτῷ· δὶς ἀρνεῖται καὶ ἅπαξ μόνον συναινεῖ. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐπεψήφισε τοὺς κρείττονας τῶν προταθέντων νόμους, καὶ ἂν ἀπέῤῥιψέ τινας, ἔπραξε τοῦτο ἕνεκα τῆς ἀντιπαθείας πρὸς τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὰς μεγάλας δαπάνας, αἴσθημα ὅπερ οἰκονομολόγος οὐ δύναται νὰ μεμφθῇ. Ἄξιον δὲ προσοχῆς εἶναι ὅτι ἐν ταῖς πλείσταις ψηφοφορίαις, αἱ ψῆφοι διεμοιράσθησαν σχεδὸν ἐξίσου.

Ὁ κ. Niederer τοῦ Trogen ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ *Στατιστικῇ ἐφημερίδι τῆς Ἑλβετίας* (1882) πίνακα καθολικῶν ψηφοφοριῶν κατὰ τὰ Referenda τὰ γενόμενα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ζυρίχης ἀπὸ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ συντάγματος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1869 μέχρι τοῦ 1882. Ὁ λαὸς ἀπεφήνατο ἐν 28 Referenda ἐπὶ 91 νόμων καὶ διαταγμάτων, ἐξ ὧν 11 προὐτάθησαν δυνάμει τοῦ τῆς εἰσηγήσεως δικαίου. Ἀντιστρόφως τοῦ συμβάντος κατὰ τὴν ψήφισιν τῶν ὁμοσπόνδων νόμων, βλέπομεν ὧδε 66 ἐπικυρώσεις καὶ μόνον 25 ἀρνήσεις. Τὰ δυσχερέστατα ζητήματα καθυπεβλήθησαν τῇ ἐγκρίσει τοῦ λαοῦ, ὡς π. χ. ἀναθεώρησις κεφαλαίων τινῶν τοῦ κώδικος τῆς πολιτικῆς δικονομίας, τοῦ ποινικοῦ κώδικος, τῶν περὶ χρεωκοπίας νόμων, περὶ τῆς τῶν κτημάτων ἀπαλλοτριώσεως, περὶ τῆς διοργανώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, περὶ τοῦ μονοπωλίου τῶν ἐκδιδουσῶν χαρτονόμισμα Τραπεζῶν, ὡς καὶ περὶ διατάγματος ἀφορῶντος τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν μηλολονθῶν. Ἡ ψηφοφορία ἐπ' αὐτῶν τῶν ζητημάτων ἀνεδείχθη σχεδὸν ἡ αὐτὴ ἣν ἠδύνατο νὰ ἐκφέρῃ σύνηθες καλὸν Κοινοβούλιον, πλὴν μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ λαὸς ἄκραν ἔχει ἀπέχθειαν πρὸς οἱανδήποτε δαπάνην τῶν κυβερνώντων, ἔστω καὶ δεδικαιολογημένην. Ἀπορρίπτει τρὶς νόμον ἀφορῶντα μισθοδοσίας τινάς· ἀρνεῖται νὰ παραχωρήσῃ ἀποζημίωσιν τοῖς δημοδιδασκάλοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς μὴ διωρισμένοις· δὲν στέργει ν' αὐξήσῃ τὴν εἰσφορὰν διὰ τὰ ἔργα τοῦ Ἁγ. Γοθάρδου οὐδὲ διὰ τὰς νέας οἰκοδομὰς τοῦ Πολυτεχνείου (ἀνωτέρας σχολῆς)· δὲν δέχεται τὸν φόρον ἐπὶ τῶν ἐσόδων τῶν δήμων· ἀλλ' οὐδεμίαν βλέπω ψηφοφορίαν δηλοῦσαν τάσιν τινὰ πρὸς τὴν δημαγωγίαν ἢ τὴν ἄκραν ἰσοφιλίαν. Εἰσήγησις 5,000 πολιτῶν εἶχε ζητήσει, ἵνα τὸ κράτος ἰδιοποιηθῇ τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν, καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἀπεῤῥίφθη ὑπὸ 30,000 ψήφων ἀπέναντι 16,000.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν, τῶν λαμβανόντων μέρος εἰς τὴν ψῆφον τῶν Referenda, εἶναι πάντοτε μέγιστος· ἐνίοτε ἀνέρχεται μέχρι

τῶν 88 $^0/_0$ ἐπὶ τῶν ἐγγεγραμμένων, καὶ οὐδέποτε εὑρέθη κατώτερος τῶν 66 $^0/_0$. Ὅπερ δὲ λίαν ἔντιμον εἶναι ὅτι αἱ ἀποχαὶ ἐφάνησαν ὀλιγαριθμότεραι ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ ἐκπαιδεύσεως. Ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ὁ λαὸς ἀπέστη τῆς εἰς τὴν φειδωλίαν ἀγάπης. Οὕτως ἀπεδέξατο τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας εἰς τὰς δαπάνας, εἰς ἃς ὑπεβλήθησαν οἱ δῆμοι διὰ τὰ κτίρια τῶν σχολείων· ηὐκόλυνε τὴν ἀποδοχὴν τῶν πτωχῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Προσέτι δ' ἀπέρριψε τὴν κατ' εἰσήγησιν 5,000 πολιτῶν γενομένην πρότασιν τοῦ ν' ἀκυρωθῇ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐμβολίασις, καὶ τελευταῖον διὰ ψήφων 25,577 ἐναντίον 21,377 ἠρνήθη νὰ εἰσαγάγῃ πάλιν τὴν κεφαλικὴν ποινὴν ἐν τῷ ποινικῷ τῆς Ζυρίχης κώδικι.

Ὡς λέγει ὁ κ. Niederer, παρ' οὗ ἐρανιζόμεθα τὰς πληροφορίας ταύτας, λυπηρὸν ὅτι δὲν ἐδημοσιεύθησαν εἰσέτι οἱ πίνακες τῶν καθολικῶν ψηφοφοριῶν καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις. Ἀλλά, καθ' ἃς συνέλεξα σημειώσεις, δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ἐπὶ τοῦ ὅλου τὰ ἀποτελέσματα εἶναι παραπλήσια τοῖς ἤδη ἀποδειχθεῖσιν ἐν τῇ τῆς Ζυρίχης. Ἐν τῇ Bâle-Campagne ἤκουσα μεμφόμενον τὸ Referendum τῆς ἀγροτικῆς πλειονοψηφίας διὰ τὴν ὑπέρμετρον αὐτῆς γλισχρότητα, ἥτις ὑπεράγαν περιώρισε τὴν μισθαποδοσίαν τῶν ἱερέων, τῶν διδασκάλων καὶ τῶν πλείστων δημοσίων ὑπαλλήλων. Ἐν τῇ Bâle-Ville ἐκάκιζον τὸ Referendum, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ῥήνου ἐπῳκοδομήθη τρίτη γέφυρα, στήσασα ἓν ἑκατομμύριον καὶ σχεδὸν ἄχρηστος· εὐεξήγητος δὲ ἡ ἐλευθεριότης, διότι οἱ πλούσιοι ἀποτίνουσιν, οἱ δ'ἐργάται μεταχειρίζονται τὴν γέφυραν.

Ἐν Neuchâtel οἱ τοῦ μεγάλου Συμβουλίου ῥιζοσπάσται εἶχον ἐπιβάλει τὸν προϊόντα ἐπὶ τῆς περιουσίας φόρον· ἡ καθολικὴ ψῆφος τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦτο λίαν παράδοξον, ἀπέρριψεν αὐτόν. Ἐξ ἄλλου, τελευταῖοι οἱ ῥιζοσπάσται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Vaud, κύριοι ὄντες τῆς ἀρχῆς, ἐπέβαλον φόρον ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τόσον ταχέως προϊόντα, ὥστε, ὡς λέγεται, θὰ φυγαδεύσῃ πάντα εὔπορον· οὐχ ἧττον ὅμως κατώρθωσε νὰ γίνῃ παρὰ τοῦ λαοῦ παραδεκτός.

Ἐν συνόλῳ τὸ Referendum δὲν ἐξήλεγξε τὰς ἀναφυείσας ὑποφοράς. Οἱ ἐκλογεῖς, καὶ τοῦτο ἀληθές, εἶναι συχνότατα προσκεκλημένοι εἰς ψηφοφορίας, ἀλλὰ δὲν ἀπηύδησαν, καὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, δὲν ἀπέβησαν ἐναντίαι τῷ κοινῷ συμφέροντι. Οὐδεὶς θὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι ἅπασαι ἦσαν ὅσον τὸ δυνατὸν αἱ βέλτισται. Δύναταί τις δὲ νὰ μεμφθῇ αὐτὰς ἐνίοτε, διότι ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ πνεύματος μικροῦ καὶ ἄγαν φειδωλοῦ· ἀλλὰ τὰ κοινοβούλια

δεικνύονται πάντοτε ἆρά γε ὑπογραμμοὶ πολιτικῆς συνέσεως, φρονήσεως καὶ προνοίας ; ἆρά γε δὲν πλημμελοῦσι πανταχοῦ διὰ τῆς εὐκολίας εἰς τὰς δαπάνας, εἰς τὰ νέα δάνεια, εἰς τὴν ἐπιψήφισιν νέων φόρων ; Μακρὰν τοῦ ὑποθάλπειν τὰ στασιαστικὰ πάθη, τὸ Referendum πραΰνει αὐτά, διότι ἡ θέλησις τῆς πλειονοψηφίας ἐκδηλοῦται τόσον ἐναργῶς, ὥστε ἀφαιρεῖ τῆς μειονοψηφίας τό τε δικαίωμα καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἐνίστασθαι διὰ τῆς βίας. Ἄλλως τε δὲ αὕτη δύναται, χάρις εἰς τὸν προσηλυτισμόν, εἰς τὸν τύπον καὶ εἰς τὰς δημηγορίας, νὰ μεταπείσῃ τὸν λαὸν εἰς τὰς ἑαυτῆς ἰδέας καὶ νὰ μεταβληθῇ ἐκ διαδοχῆς εἰς πλειονοψηφίαν.

Δύναται τὸ Referendum νὰ εἰσαχθῇ ἐπωφελῶς εἰς ἄλλας πολιτείας ; Ἡ Ἑλβετία, μὴ λησμονῶμεν τοῦτο, εὑρίσκεται ἐν θέσει ἐξαιρετικῶς ἁρμοδίᾳ πρὸς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κυβερνήσεως. Ἡ χώρα διαιρεῖται εἰς μέγαν ἀριθμὸν μικρῶν κρατῶν αὐτονόμων, ἔνθα αἱ ψηφοφορίαι εἶναι αἱ εὐκολώτεραι καὶ ἧττον ἐπίφοβοι ἢ ἐν ἐκτενεῖ κράτει. Ἡ τῆς ὁμοσπόνδου ἀρχῆς δικαιοδοσία τυγχάνει οὖσα λίαν περιωρισμένη· ἔχει ὀλίγους νόμους καὶ γενικὰ διατάγματα νὰ θεσπίσῃ, ὥστε, οὕτω, ὅλος ὁ Ἑλβετικὸς λαὸς σπανίαν ἔχει τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἐκφέρειν ψῆφον. Ἐν ταῖς Landsgemeinde καὶ ἐν τοῖς δήμοις ὁ Ἑλβετικὸς λαὸς ἀπὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς συνείθισε ν' αὐτοδιοικῆται. Τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἀπ' ἀρχῆς ὑφίσταται, καὶ κατέστη ὅλως δημοκρατικὸν δι' ὅλης σειρᾶς ἀλλεπαλλήλων μεταρρυθμίσεων, ἀποτελουσῶν, οὕτως εἰπεῖν, φυσικὴν ἐξέλιξιν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων εἶναι μικροτέρα ἢ ἐν ἄλλοις τόποις. Ἐξαιρέσει πόλεών τινων, ὡς τῆς Βασιλείας, Γενεύης καὶ Ζυρίχης, δὲν ὑπάρχουσι μεγάλαι περιουσίαι καὶ σχεδὸν οὐδαμόθι φαίνεται στυγνὴ πενία. Ἡ ἰσότης τῶν τάξεων εἶναι μεγάλη, καὶ καθὼς τὸ ἀπέδειξαν οἱ ἐπισημότατοι πολιτικοί, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Μοντέσκιος μεταξὺ τῶν ἄλλων, τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος πρὸς ὁμαλὴν πρόοδον τῆς δημοκρατίας. Πρὸς τούτοις ἡ Ἑλβετία, οὖσα κράτος οὐδέτερον καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύην τῆς Εὐρώπης, δὲν ἔχει νὰ μεριμνᾷ περὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἤθελεν εἶναι ἐπίφοβον ν' ἀναπαυθῇ αὕτη εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Referendum, εἰ καὶ ὁ λαός, ἀνεπηρέαστος μένων, κλίνει πρὸς τὴν εἰρήνην ὡς καὶ πρὸς τὴν οἰκονομίαν.

§ Ε΄.—Δυνάμεθα δὲ ἔτι νὰ διαβεβαιώσωμεν ὅτι τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐπίσης καθίσταται λίαν ἀνεπιτήδειον εἰς τὸ διευθύνειν τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις Κράτους, ἔνθα ἡ τέμνουσα ἐπιρροὴ ἀπόκειται τῷ τύπῳ καὶ τῇ Βουλῇ, προερχομένη ἐκ ψηφοφορίας λίαν

ἐκτεταμένης. Ὅ,τι εἴδομεν πρὸ μικροῦ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποδείκνυσι τοῦτο διὰ τοῦ καταφανεστάτου τρόπου. Ἵνα ἐπιτυχῶς διευθύνῃ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν, δέον ἡ Κυβέρνησις νὰ ἔχῃ συνάφειαν καὶ ἀκολουθίαν ἰδεῶν, νὰ ᾖ ἐλευθέρα ἔν τε τῷ πράττειν καὶ ἐνεργεῖν, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζηται ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῶν ἐφημερίδων, καὶ συνάμα νὰ παρέχῃ βεβαίαν καὶ μόνιμον βάσιν, ὅπως αἱ ξέναι Κυβερνήσεις δύνανται νὰ συνάψωσι σπουδαίας πρὸς αὐτὴν σχέσεις. Οὐδεὶς πλέον τῶν ῥηθέντων ὅρων ὑπάρχει σήμερον ἐν τῷ κοινοβουλευτικῷ πολιτεύματι, ὡς λειτουργεῖ ἐν ταῖς πλείσταις συνταγματικαῖς πολιτείαις.

Ἀπὸ τοῦ 1870 ἐγένοντο ἐν Γαλλίᾳ 24 μεταβολαὶ ὑπουργείων, ἐνίοτε δὲ τὸ χαρτοφυλάκιον τῶν ἐξωτερικῶν ἐνεπιστεύθη ἀνδράσι, διακεκριμένοις ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ἥκιστα προπαρασκευασμένοις εἰς τόσον χαλεπὸν ὑπούργημα. Ἡ Γαλλία ἔσχε τὴν φρόνησιν νὰ περισταλῇ καὶ νὰ μὴ περιπλακῇ ἐν *τῷ σκοτεινῷ δάσει* τῶν συμμαχιῶν καὶ τῶν διπλωματικῶν συνδυασμῶν· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ κάτω Βουλὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ ἐν ταῖς συζητήσεσι τὰς ἐναντιολογίας καὶ τὰ πλημμελήματα. Οὕτω π. χ. ἡ μὲν Ἀγγλία προτείνει αὐτῇ νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου, ἡ δὲ Γαλλία ἀρνεῖται. Καλῶς ἴσως ἔπραξεν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐλυπήθη διὰ τοῦτο, ἀνέτρεψε τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Φραισινὲ εἰς πρώτην περίστασιν, καὶ προσεπάθησε ν' ἀνακτήσῃ θέσιν ἣν πρῶτον ἀπεποιήθη νὰ κατάσχῃ. Ὁ κ. Φερρὺ παραλαμβάνει τὴν ἀρχήν, καὶ ὑπείκων τῇ κοινῇ γνώμῃ, ἐμβάλλει ἑαυτὸν εἰς τὰς ἀποικιακὰς ἐπιχειρήσεις, τοῦθ' ὅπερ ἐξ ἀνάγκης προκαλεῖ δυσαρεσκείας καὶ συγκρούσεις μετὰ τῆς Κίνας. Ἡ Βουλὴ κυριεύεται ὑπὸ ἀθυμίας, καὶ ἕνεκα μικρᾶς τῆς προφυλακῆς ἀποτυχίας, συντρίβει αἴφνης τὸ ὑπουργεῖον, ὅπερ ἡτοιμάζετο νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην τῆς ποθεινῆς εἰρήνης. Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ, οὐδὲν ἄλλο οἰκτρότερον θέαμα ἢ αἱ ἀμηχανίαι καὶ αἱ ἀντιφάσεις τῶν ἐπανειλημμένων πλημμελημάτων τοῦ ἐξοχωτάτου τῆς ἡμετέρας ἐποχῆς πολιτευτοῦ, τοῦ Γλάδστωνος, ἁπλῶς καὶ μόνον, διότι ὤφειλε νὰ ποιῆται περὶ πολλοῦ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινῆς γνώμης, τοῦ τύπου, τῶν κομμάτων ν τῷ Βουλευτηρίῳ. Ἀεννάως κατακοπτόμενος ὑπὸ παντοίων ἐπερωτήσεων, ὑπὸ τῶν προσβολῶν τῶν ἀντιπολιτευομένων, ὑπὸ τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν δοξῶν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀπαδῶν, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ συντηρῆσαι τὴν πλειονοψηφίαν, στερεῖται οὐχὶ μόνον τῆς ἐλευθερίας τῶν κινημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀναγκαίου πρὸς σκέψιν χρόνου· καὶ ἐπιλαθομένη τοῦ ὀρθοῦ τούτου τοῦ Λίγκολν ῥητοῦ :

«δὲν πρέπει νὰ μεταλλάσσῃ τις ἵππους ἐν μέσῳ ποταμοῦ», ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων τὸν θέτει ἐν μειονοψηφίᾳ ἐπὶ φορολογικοῦ ζητήματος καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμήν, μετὰ διαπραγματεύσεις ἐπιπόνους, ἔμελλε νὰ ὑπογράψῃ τὴν μετὰ τῆς Ῥωσίας συνθήκην.

Δέον ἐνδομύχως νὰ συναισθανθῶμεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἥτις ὁσημέραι γενήσεται καταδηλοτέρα: Ἡ Δημοκρατία, μὲ τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἀπ' εὐθείας κυβέρνησιν, τυγχάνει οὖσα ἀνίσχυρος νὰ παρασκευάζῃ καλὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν. Διὸ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς ἔλαβον τὴν σώφρονα ἀπόφασιν τοῦ ν' ἀπέχωσιν αὐτῆς. Μήπως τοῦτο εἶναι μομφὴ ἣν ἐκφέρομεν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ; Οὐδόλως· διότι τὸ πρῶτον καὶ κυριώτερον καθῆκον πάσης Κυβερνήσεως εἶναι τὸ μεριμνᾷν ἐν πρώτοις ἰδίως περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ ἔθνους· ὅσῳ δ' ὀλιγώτερον ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῶν ξένων, τόσῳ ὠφελιμώτερον ἔσται διὰ τὸν λαὸν αὐτῆς. Ὁπωςδήποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι ἤθελεν εἶναι λίαν πρόσφορον τὸ ἀναθέτειν εἰς τὸ ἔθνος τὴν ἐξουσίαν τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον· ὡς δὲ κατ' αὐτὰς ἔλεγε μετὰ πολλῆς δεινότητος ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ κ. Jesse Collings, οὐδεὶς ὑπουργός, οὐδεὶς μονάρχης ἔπρεπέ ποτε νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν ὅπως κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτοῦ κηρύσσῃ πόλεμον. Τοιαύτη φοβερὰ ἀπόφασις ἔδει νὰ ᾖ ἐπιπεφυλαγμένη εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ὑποστῶσι τὰς συνεπείας ἐπὶ τιμῇ αἵματος καὶ ἀργυρίου.

Ἡ ἀπ' εὐθείας Κυβέρνησις, ἥτις ὑφίσταται ἐν Ἑλβετίᾳ, ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ Referendum, ἣν καὶ εἶναι ἔτι λίαν κοινὴ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καί, δυνάμεθα εἰπεῖν, ἐν τῷ κόσμῳ ὅλῳ ὑπὸ τὸ εἶδος τῆς γενικῆς τῶν πολιτῶν συνελεύσεως. Ὡς δὲ ἤδη προείπομεν, εὑρίσκετο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Μαρτίου καὶ τοῦ Μαΐου. Εὑρίσκομεν αὐτὴν ἐν τῷ «Tunscipmot» τῶν Ἀγγλοσαξόνων, ὡς καὶ ἐν τοῖς συλλαλητηρίοις τῶν «Townships» ἐν τῇ Ἀμερικῇ, καὶ τῶν «Vestry» ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ· ἐν τοῖς συλλόγοις ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἰταλικῶν Δημοκρατιῶν καί, πρὸ μικροῦ ἔτι, ἐν ταῖς ὁμηγύρεσι τῶν χωρίων τῆς Λομβαρδίας. Ἐν τῇ «Dessah» τῶν Ἰαβανῶν, ἐν τῷ ῥωσικῷ «Mir», ἐν τῷ γερμανικῷ «Allmend», ὡς ἐν ταῖς φυλαῖς τῶν Σκώττων καὶ τῶν Ἰνδῶν, αἱ ἀποφάνσεις περὶ κοινοῦ συμφέροντος λαμβάνονται ὑπὸ πάντων τῶν διαφερομένων. Καὶ τί φυσικώτερον; Νόμος εἰσήγαγεν ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ Referendum ἵν' ἀποφασισθῇ περὶ συστάσεως δημοτικῶν Βιβλιοθηκῶν (Free libraries), καὶ τελευταῖον εἴδομεν ἐν Glasgow τὸ ζήτημα λυθὲν ὑπὸ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ἥτις, διὰ 28,946 οὔ, ἀπέναντι 22,755 ναί, ἀπέρριψε τὸ σχέδιον. Καὶ

ὅμως, ἵνα φέρῃ τὸ Referendum καλοὺς καρπούς, ἐξ ἅπαντος δέον νὰ ᾖ τὸ πλῆθος πεφωτισμένον, ἀνεπτυγμένον, εἰθισμένον εἰς τὸ αὐτοδιοικεῖσθαι, καὶ οὐχὶ τὸ πᾶν ν' ἀποφασίζηται ἐν τῷ κέντρῳ. Ἐν ταῖς παπικαῖς χώραις, ἔνθα ὁ κλῆρος εἶναι πανίσχυρος ἐν τοῖς χωρίοις, ἐκεῖνος καὶ μόνος ἤθελεν ὁρίζει τὰς καθολικὰς ψηφοφορίας.

Ἐνδεχόμενον οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ νὰ μὴ κατορθώσωσιν ἀρκούντως νὰ προφυλάξωσι τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, ὧν αἱ ἡμέτεραι κοινωνίαι, βιομηχανικαὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ποικίλαι τῇ ἐργασίᾳ, αἰσθάνονται πολλῷ ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην ἢ αἱ κοινωνίαι τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν δεσποτισμόν· ἐπειδή, ὑπαρχόντων μεγάλων μονίμων στρατῶν, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, πειθομένη τῇ βουλήσει τῶν ἀνωτέρων τάξεων, πάντοτε δύναται νὰ καταλύσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία διατηρηθῶσι καὶ προφυλάξωσιν ἡμᾶς τοῦ καισαρισμοῦ, πασίδηλον ὅτι ὁ λαὸς θὰ ζητήσῃ νὰ λάβῃ ἐν χερσὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καθόσον ἐκδιδάσκεται, καὶ νοεῖ κάλλιον τὴν ὑφισταμένην στενὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ συμφερόντων. Ἔκτοτε δέ, ὑπὸ τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον εἶδος, θὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἀπ' εὐθείας κυβέρνησιν. Ἡ Ἑλβετία, ἥτις προπορεύεται εἰς τὰς δημοκρατικὰς μεταρρυθμίσεις, ὑπέδειξεν ἡμῖν τὴν ὁδόν. Ἐὰν πρέπῃ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἡ τοῦ λαοῦ βούλησις, κάλλιον δὲν εἶναι ἆρά γε νὰ ἐκδηλωθῇ εἰρηνικῶς καὶ τακτικῶς διὰ τῆς καθολικῆς ψήφοφορίας, ὡς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἑλβετίας, ἢ θορυβωδῶς καὶ διὰ τρόπου οὐχὶ πολὺ σαφοῦς, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ συμβαίνει διὰ τῶν συλλαλητηρίων, τῶν πομπῶν, καὶ τῶν διαδηλώσεων, ἐν δὲ τῇ Ἰρλανδίᾳ δι' ἀληθῶν μαχῶν μεταξὺ τῶν παπιστῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων;

Ἐὰν τὰ πλήθη προσκληθῶσιν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν νόμων, ἢ θὰ ἐκπαιδευθῶσιν, ἢ θὰ ἐκπαιδεύσωσιν αὐτά· ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, ὁ ἀληθὴς πολιτισμός, ὅστις ἔγκειται ἐν τῇ διαδόσει τῶν γνώσεων καὶ τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, θέλει ὠφεληθῇ. Τότε ἡ βαρυσήμαντος φράσις τοῦ Tocqueville καὶ ὄντως θὰ ἐπαληθεύσῃ, ὅτι «ἡ ἄκρα δημοκρατία προλαμβάνει τοὺς κινδύνους τῆς δημοκρατίας».

Ἐν Μασσαλίᾳ.

Στέφ. Α. Βλαστός.

Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.

«δὲν πρέπει νὰ μεταλλάσσῃ τις ἵππους ἐν μέσῳ ποταμοῦ», ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων τὸν θέτει ἐν μειονοψηφίᾳ ἐπὶ φορολογικοῦ ζητήματος καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν, μετὰ διαπραγματεύσεις ἐπιπόνους, ἔμελλε νὰ ὑπογράψῃ τὴν μετὰ τῆς Ῥωσίας συνθήκην.

Δέον ἐνδομύχως νὰ συναισθανθῶμεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἥτις ὁσημέραι γενήσεται καταδηλοτέρα: Ἡ Δημοκρατία, μὲ τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἀπ' εὐθείας κυβέρνησιν, τυγχάνει οὖσα ἀνίσχυρος νὰ παρασκευάζῃ καλὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν. Διὸ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς ἔλαβον τὴν σώφρονα ἀπόφασιν τοῦ ν' ἀπέχωσιν αὐτῆς. Μήπως τοῦτο εἶναι μομφὴ ἣν ἐκφέρομεν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ; Οὐδόλως· διότι τὸ πρῶτον καὶ κυριώτερον καθῆκον πάσης Κυβερνήσεως εἶναι τὸ μεριμνᾶν ἐν πρώτοις ἰδίως περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ ἔθνους· ὅσῳ δ' ὀλιγώτερον ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῶν ξένων, τόσῳ ὠφελιμώτερον ἔσται διὰ τὸν λαὸν αὐτῆς. Ὁπωςδήποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι ἤθελεν εἶναι λίαν πρόσφορον τὸ ἀναθέτειν εἰς τὸ ἔθνος τὴν ἐξουσίαν τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον· ὡς δὲ κατ' αὐτὰς ἔλεγε μετὰ πολλῆς δεινότητος ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ κ. Jesse Collings, οὐδεὶς ὑπουργός, οὐδεὶς μονάρχης ἔπρεπέ ποτε νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν ὅπως κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτοῦ κηρύσσῃ πόλεμον. Τοιαύτη φοβερὰ ἀπόφασις ἔδει νὰ ᾖ ἐπιπεφυλαγμένη εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ὑποστῶσι τὰς συνεπείας ἐπὶ τιμῇ αἵματος καὶ ἀργυρίου.

Ἡ ἀπ' εὐθείας Κυβέρνησις, ἥτις ὑφίσταται ἐν Ἑλβετίᾳ, ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ Referendum, ἣν καὶ εἶναι ἔτι λίαν κοινὴ ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καί, δυνάμεθα εἰπεῖν, ἐν τῷ κόσμῳ ὅλῳ ὑπὸ τὸ εἶδος τῆς γενικῆς τῶν πολιτῶν συνελεύσεως. Ὡς δὲ ἤδη προείπομεν, εὑρίσκετο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Μαρτίου καὶ τοῦ Μαΐου. Εὑρίσκομεν αὐτὴν ἐν τῷ «Tunscipmot» τῶν Ἀγγλοσαξόνων, ὡς καὶ ἐν τοῖς συλλαλητηρίοις τῶν «Townships» ἐν τῇ Ἀμερικῇ, καὶ τῶν «Vestry» ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ· ἐν τοῖς συλλόγοις ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἰταλικῶν Δημοκρατιῶν καί, πρὸ μικροῦ ἔτι, ἐν ταῖς ὁμηγύρεσι τῶν χωρίων τῆς Λομβαρδίας. Ἐν τῇ «Dessah» τῶν Ἰαβανῶν, ἐν τῷ ῥωσικῷ «Mir», ἐν τῷ γερμανικῷ «Allmend», ὡς ἐν ταῖς φυλαῖς τῶν Σκώττων καὶ τῶν Ἰνδῶν, αἱ ἀποφάνσεις περὶ κοινοῦ συμφέροντος λαμβάνονται ὑπὸ πάντων τῶν διαφερομένων. Καὶ τί φυσικώτερον; Νόμος εἰσήγαγεν ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ Referendum ἵν' ἀποφασισθῇ περὶ συστάσεως δημοτικῶν Βιβλιοθηκῶν (Free libraries), καὶ τελευταῖον εἴδομεν ἐν Glasgow τὸ ζήτημα λυθὲν ὑπὸ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας ἥτις, διὰ 28,946 οὒ, ἀπέναντι 22,755 ναί, ἀπέρριψε τὸ σχέδιον. Καὶ

ὅμως, ἵνα φέρῃ τὸ Referendum καλοὺς καρπούς, ἐξ ἅπαντος δέον νὰ ᾖ τὸ πλῆθος πεφωτισμένον, ἀνεπτυγμένον, εἰθισμένον εἰς τὸ αὐτοδιοικεῖσθαι, καὶ οὐχὶ τὸ πᾶν ν' ἀποφασίζηται ἐν τῷ κέντρῳ. Ἐν ταῖς παπικαῖς χώραις, ἔνθα ὁ κλῆρος εἶναι πανίσχυρος ἐν τοῖς χωρίοις, ἐκεῖνος καὶ μόνος ἤθελεν ὁρίζει τὰς καθολικὰς ψηφοφορίας.

Ἐνδεχόμενον οἱ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ νὰ μὴ κατορθώσωσιν ἀρκούντως νὰ προφυλάξωσι τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, ὧν αἱ ἡμέτεραι κοινωνίαι, βιομηχανικαὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ποικίλαι τῇ ἐργασίᾳ, αἰσθάνονται πολλῷ ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην ἢ αἱ κοινωνίαι τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν δεσποτισμόν· ἐπειδή, ὑπαρχόντων μεγάλων μονίμων στρατῶν, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, πειθομένη τῇ βουλήσει τῶν ἀνωτέρων τάξεων, πάντοτε δύναται νὰ καταλύσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία διατηρηθῶσι καὶ προφυλάξωσιν ἡμᾶς τοῦ καισαρισμοῦ, πασίδηλον ὅτι ὁ λαὸς θὰ ζητήσῃ νὰ λάβῃ ἐν χερσὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καθόσον ἐκδιδάσκεται, καὶ νοεῖ κάλλιον τὴν ὑφισταμένην στενὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ συμφερόντων. Ἔκτοτε δέ, ὑπὸ τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον εἶδος, θὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἀπ' εὐθείας κυβέρνησιν. Ἡ Ἑλβετία, ἥτις προπορεύεται εἰς τὰς δημοκρατικὰς μεταρρυθμίσεις, ὑπέδειξεν ἡμῖν τὴν ὁδόν. Ἐὰν πρέπῃ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἡ τοῦ λαοῦ βούλησις, κάλλιον δὲν εἶναι ἆρά γε νὰ ἐκδηλωθῇ εἰρηνικῶς καὶ τακτικῶς διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ὡς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἑλβετίας, ἢ θορυβωδῶς καὶ διὰ τρόπου οὐχὶ πολὺ σαφοῦς, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ συμβαίνει διὰ τῶν συλλαλητηρίων, τῶν πομπῶν, καὶ τῶν διαδηλώσεων, ἐν δὲ τῇ Ἰρλανδίᾳ δι' ἀληθῶν μαχῶν μεταξὺ τῶν παπιστῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων;

Ἐὰν τὰ πλήθη προσκληθῶσιν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν νόμων, ἢ θὰ ἐκπαιδευθῶσιν, ἢ θὰ ἐκπαιδεύσωσιν αὐτά· ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, ὁ ἀληθὴς πολιτισμός, ὅστις ἔγκειται ἐν τῇ διαδόσει τῶν γνώσεων καὶ τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, θέλει ὠφεληθῇ. Τότε ἡ βαρυσήμαντος φράσις τοῦ Tocqueville καὶ ὄντως θὰ ἐπαληθεύσῃ, ὅτι «ἡ ἄκρα δημοκρατία προλαμβάνει τοὺς κινδύνους τῆς δημοκρατίας».

Ἐν Μασσαλίᾳ.

Στέφ. Α. Βλαστός.

Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.

ΔΙΑΜΑΧΗ

ΕΝ ΝΑΞΩι ΚΑΣΤΡΙΝΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΧΩΡΙΤΩΝ

Α΄

Τοῦ Βυζαντίου καταληφθέντος ὑπὸ τῶν Φράγκων τῷ 1204, ἑπόμενον ἦν καὶ ἡ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος κατάκτησις ὑπ' αὐτῶν, ἔτι δὲ καὶ τῆς νήσου Νάξου καὶ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων ὑπὸ τοῦ Ἐνετοῦ Μάρκου Σανούτου τῷ 1207. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνῳκίσθησαν καὶ αἱ μέχρι σήμερον σῳζόμεναι νησιωτικαὶ πόλεις, περιβληθεῖσαι καὶ ὑπὸ φρουρίων.

Μεσημβρινῶς τῆς νήσου Νάξου διασῴζονται ἴχνη οἰκίσεων βυζαντινῶν χρόνων πολλά, ἐπονομαζόμενα εἰσέτι *Κάτω Χωριά*, ἐν θέσει δὲ *Λαθρῖνος*, ὡς παραδίδουσιν οἱ κάτοικοι τῶν μεσημβρινῶν μερῶν, ἔκειτο ἡ μητρόπολις τῆς νήσου, ἴσως καὶ ὑπὸ πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν, ἔνθα ἐκ τῶν πέριξ προσερχόμενοι ἔπαιζον τὸ *πένταθλον*. Γέμει δὲ ἡ θέσις ἐκκλησιῶν βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ, ἔτι δὲ καὶ αἱ προσωνυμίαι τῶν μερῶν ἐκείνων δηλοῦσιν ἀρχαίας οἰκίσεις· φαίνεται δ' ὅτι ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐκεῖ ἦν ὁ περισσότερος πληθυσμὸς τῆς νήσου, συνοικισθεὶς ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ φρουρίου *Ἀπαλίρη*, διασῴζοντος εἰσέτι λαμπρὰ ἐρείπια.

Ὁ Μάρκος Σανοῦτος μετὰ τοῦ στόλου καὶ στρατοῦ αὐτοῦ προσορμισθεὶς εἰς *Ποταμίδας*, ἐπετέθη κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου, ὑπὸ Γενουαίων πειρατῶν κατεχομένου· κύριος δὲ γενόμενος αὐτοῦ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν, ἢ πιθανῶς συνθηκολογήσας μετ' αὐτῶν, συγκατέλεξεν αὐτοὺς μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, καὶ ᾠκοδομήσατο τὴν κατοικίαν αὐτοῦ δυτικῶς τῆς νήσου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου, πέριξ δὲ ταύτης κατῴκισαν οἱ περὶ αὐτόν, περιβαλόντες αὐτήν, κατὰ τὴν ἐν τῇ νήσῳ παράδοσιν, διὰ δώδεκα προμαχώνων (μπαλουάρδων, baluardo) καὶ σχηματίσαντες τὸ εἰσέτι σῳζόμενον, μεταβεβλημένον ὅμως, φρούριον, κατοικούμενον εἰσέτι ὑπὸ τῶν δυτικῶν τῆς νήσου. Ἕνεκα τῆς κατοικίας ταύτης τοῦ δυνάστου προσῆλθον οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν νη-

σιωτῶν καὶ συνῳκίσθησαν περὶ τὸ φρούριον, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου δυτικῶς, ὠνομάσαντες τὸν συνοικισμὸν αὐτῶν *Μποῦργον* (borgo), καὶ ὅστις περιεκλείετο ἐν εἴδει φρουρίου· οἱ δ' ἀπορώτεροι φαίνεται ὅτι συνῳκίσθησαν ἔξωθεν τοῦ Κάστρου καὶ Μπούργου, ὀνομάσαντες τὸν συνοικισμὸν αὐτῶν *Νεοχώριον* (Νιὸ χωριό). Ἐν τινι δὲ καταγραφῇ τῶν νήσων τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος δημοσιευθείσῃ ὑπὸ Κρουσίου (Martino Crusio, Turcograecia, ἐν Βασιλείᾳ 1584 βιβλ. Β', σελ. 207) περὶ Νάξου ἀναγράφεται: «Ἀξία πολεος μητροπόλεος, ὀνόματι *Ἀξία* καὶ *Ἀπάνο Κάστρο*»· ταύτην καὶ ὁ Κάρολος Χόπφιος ἀνεδημοσίευσε (Chroniques Gréco-Romanes κτλ. ἐν Βερολίνῳ 1873, σελ. 175). Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἡ πόλις τῆς Νάξου, διῃρημένη οὖσα εἰς τρία τμήματα καὶ τρία φέρουσα ἴδια ὀνόματα, Κάστρον, Μποῦργος καὶ Νεοχώριον, προσηγορεύετο διὰ κοινοῦ ὀνόματος *Νάξος* καὶ κατὰ παραφθορὰν *Ναξία*, *Ἀξία*.

Ἡ νῆσος διῄρητο ἐπὶ Τούρκων εἰς τρία κοινά, εἰς ἃ κατ' ἀναλογίαν διενέμοντο οἱ ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἐπιβαλλόμενοι φόροι· ταῦτα ἦσαν ἡ κοινότης *Χωρίων*, περιλαμβάνουσα ἅπαντα τὰ χωρία τῆς νήσου, ἡ κοινότης *Μπούργου* καὶ ἡ κοινότης *Κάστρου*, εἰς ἣν καὶ οἱ Νεοχωρῖται ὑπήγοντο καταβάλλοντες τοὺς φόρους αὐτῶν. Τὸ Κάστρον προσονομάζεται, εἰς ἔγγραφα τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, μὴ σῳζομένων ἀρχαιοτέρων, *Μέσα Κάστρον Ναξίας*, ὅπερ καὶ *Κάτω Κάστρον* προσαγορεύεται εἰς δίπλωμα τοῦ δυνάστου Νικολάου Β' Καρκερίου τοῦ 1377, κατὰ διαστολὴν τοῦ Ἐπάνω Κάστρου πιθανῶς, κειμένου ἄνωθεν τῆς *Ποταμιᾶς*, δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς *Ντρυμαλιάν*. Περιεκλείετο δὲ τὸ φρούριον ὑπὸ τριῶν πυλῶν, τῆς *Τρανῆς πόρτας* καλουμένης, ἥτις φαίνεται μεταποιηθεῖσα, ἔχουσα δ' ἔξοδον εἰς τὸν Μποῦργον, τοῦ *Παραπορτίου*, κειμένου ἴσως παρὰ μεγάλην τινὰ πύλην τοῦ φρουρίου, πιθανῶς τοῦ εἰς ἔγγραφα τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος *Ἐξωπόρτιν* καλουμένου, ὅπερ ἴσως ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν στοῶν τῶν παρ' αὐτῇ καλουμένων μέχρι σήμερον *Βόλτες*, καὶ τοῦ *Πίσω Παραπόρτι* καὶ *Νιὸ Παραπόρτι* καλουμένων, μὴ σῳζομένων δὲ μέχρι σήμερον· τὸ φρούριον δὲ διὰ τῶν τριῶν αὐτῶν πυλῶν κλειόμενον περιεκλείετο πανταχόθεν. Ἐντὸς δ' αὐτοῦ διεκρίνετο μόνον διὰ τῶν τμημάτων *Βόλτες*, κειμένου παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ σήμερον *Παραπορτίου*, τῆς *Πέτρας*, ἀποτελούσης τὴν ἀτραπὸν τὴν ἀπὸ *Βόλτες* ἄγουσαν ἀριστερόθεν πρὸς τὴν μητρόπολιν, καὶ τοῦ *Καρβουνόχανο*, ἀποτελοῦντος τὴν ἀτραπὸν τὴν δεξιόθεν

άγούσης άπό Βόλτες είς τήν μητρόπολιν· τό δ' έξωθεν τῆς μητροπόλεως μέρος καλεῖται *Πλάτζα*.

Ὁ *Μποῦργος*, κείμενος κάτωθεν τοῦ φρουρίου δυτικῶς, ἐκλείετο καὶ αὐτὸς διὰ πυλῶν διὰ τῆς πρὸς τὸν αἰγιαλὸν κειμένης, καλουμένης δὲ *Πόρτας τοῦ Γιαλοῦ*, φερούσης εἰσέτι τὰ σύμβολα τῶν Κρίσπων, διὰ τῆς τοῦ *Προφήτου 'Ηλία*, ἕνεκα παρακειμένης ὁμωνύμου ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς πύλης τοῦ *'Εβριακῆς*, συνεκοινώνει δὲ μετὰ τῆς παραλίας διὰ μικροτέρων πυλῶν· ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ μικρότεραι πύλαι, ἀποτελοῦσαι ἴσως διάφορα τμήματα αὐτοῦ ἑκάστοτε προστιθέμενα, ἐξ ὧν τὸ ἔξωθεν τῆς πύλης τῆς *'Εβριακῆς* ἀπετέλει τὸ τμῆμα τῆς πόλεως, τὸ καλούμενον *'Εβριακή*· ἔγγραφα δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος συνετάχθησαν εἰς τὸ *'Εξωποῦργον* τοῦ *μέγα 'Ηλιοῦ*, ἀποτελοῦντος καὶ τούτου τμῆμα τοῦ Μπούργου κείμενον ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ Προφήτου 'Ηλιοῦ. Ἔξωθεν δὲ τῆς πύλης τοῦ *Παραπορτίου* πρὸς τὸ *Κάστρον* ὑπῆρχε τμῆμα οἰκιῶν, αἵτινες φαίνεται ἀπετέλουν τὸ εἰς τὰ ἴδια ἔγγραφα μνημονευόμενον *'Εξωπόρτιν Ναξίας*, ὅπερ πιθανῶς εἶνε τὸ μέχρι σήμερον καλούμενον *Παραπόρτι*· εἰς τὰ ἴδια ἔγγραφα ἀναφέρεται τμῆμα πόλεως καλούμενον *Μπαμπακᾶς* καὶ *Μπαρμπακᾶς*, ἄγνωστον ὅμως ποῦ κεῖται. Ὁ Μποῦργος, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων εἰς ἐνορίας διηρημένος ὤν, οὐδὲν τμῆμα ἔχει φέρον ἴδιον ὄνομα.

Τὸ δὲ Νεοχώριον, περὶ οὗ ἰδίᾳ ἐνταῦθα ὁ λόγος, ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφα τοῦ τέλους τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, ποῖον ὅμως ἦν τὸ ἀρχικὸν τῆς οἰκίσεως αὐτοῦ μέρος ἄδηλον, πιθανῶς τὸ πρὸς τὴν Ἁγίαν Κυριακὴν κείμενον, προϊόντος τοῦ χρόνου ἡνώθη μετὰ τοῦ Μπούργου καὶ τοῦ φρουρίου. Ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς περιλαμβάνει τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν εἰς Νεοχώριον κειμένων ἐκκλησιῶν, οἰκοδομηθεῖσαν ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας κατ' ἐπιγραφὴν ἀχρονολόγητον ἄνωθεν τῆς πύλης τῆς ἐκκλησίας: «Καμενος παλεοςθεν γαρ ουδενος εν [θαύματος ουτος ο θιοτατος καὶ υπερτημος ναος] αχ.. ανακενησθεντος ος νην ορας μετα μεγαλις] δημου της περιφιμου νησου και δουκατου αξιας.» Ἐκ τούτου ὑποθέτω ὅτι περὶ τὴν Ἁγίαν Κυριακὴν ἦν ἡ πρώτη τοῦ Νεοχωρίου συνοίκισις, τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ τῆς μὲν Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κειμένης παρὰ τὴν ἁγίαν Κυριακὴν καὶ φερούσης χρονολογίαν 1755, διὰ τὴν σμικρότητα ὅμως αὐτῆς ἀναξίας λόγου, τῆς δὲ Ἁγίας Παρασκευῆς φερούσης χρονολογίαν 1607, τῆς δὲ Παντανάσσης φερούσης χρονολογίαν 1806 καὶ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας ἄνευ χρονολογίας, μνημονευομένων δὲ τῶν δύο

τελευταίων ὑπὸ τοῦ Τουρνεφορτίου· ἦσαν δ' αὗται ἅπασαι μοναὶ μεταποιηθεῖσαι, μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Νεοχωρίου, εἰς ἐνορίας, πλὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου σμικροτάτης οὔσης.

Ἐν τινι καταγραφῇ φόρων ὁρίζεται ἡ περιοχὴ τοῦ Μπούργου ὡς ἑξῆς· «ὁ ποῦργος βαστᾷ ἀπὸ τὸν προφήτην Ἡλίαν ὁποῦ φαίνεται ἡ πόρτα ἡ μεγάλη, ἕως τὴν πόρταν τῆς εὑριακῆς, βαστᾷ ὁ ποῦργος μέρος νεοχωρίου ὁποῦ ἐκτίσθη, ἀπὸ τὴν εὑριακὴν ἕως τὴν ἁγίαν κυριακήν· καὶ ἀπὸ τὸν προφήτην ἡλίαν βαστᾷ μέρος τοῦ Νεοχωρίου ὁ ποῦργος ἕως τοῦ χριστοφίλη τὸ σπίτι». Ἐκ ταύτης ὑποτίθημι ὅτι ἡ κοινότης Μπούργου, ἐκτὸς τοῦ διὰ πυλῶν περικλειομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο τμήματος τῆς πόλεως, περιελάμβανε καὶ τὴν ἐκτὸς κειμένην αὐτοῦ Ἑβριακήν, καὶ τὸ ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ τμῆμα μέχρι τοῦ οἰκήματος τοῦ Χριστοφίλη, ὅπερ ἦν οἰκία τῆς οἰκογενείας Κορνηλίου, ἂν καὶ ἦν τμῆμα Νεοχωρίου· ἡ τοῦ Νεοχωρίου δὲ περιοχὴ ἐν τῇ ἰδίᾳ καταγραφῇ ὁρίζεται οὕτω· «τὸ νεοχώριον ὁποῦ φαίνεται τὴν σήμερον, μέρος ὁποῦ τὸ ἐξεχώρισεν ἡ βασιλεία, εἶναι ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῆς ἁγίας κυριακῆς ἕως τοῦ χριστοφίλη το σπίτη, καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὀσπίτια πάλιν τοῦ νεοχωρίου εἶναι τὰ περισσότερα πουργιανέκα καὶ χωργιανέκα» (Κῶδιξ τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκεπάστης τῆς ἐν τῷ Κάστρῳ, φυλ. 108). Ἁμαρτάνει ὁ περιηγητὴς Ὀλιβιέρος γράφων ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐννοεῖ τοὺς ἀνατολικοὺς τῆς νήσου, «... occupent la partie qui s'étend a l'est du château, comme sous le nom de Nouvelle-Ville, Νειο-Κοριο.» (G. A. Olivier, Voyage dans l'Empire Othoman κτλ. τόμ. Β', σ. 161, ἐν Παρισίοις 1801), ὑπολαβὼν ὡς ἓν τὰ διαμερίσματα τοῦ Κάστρου καὶ Μπούργου, καὶ ἀναβιβάζων τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Νάξου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1800 εἰς δύο χιλιάδας.

Ἔξωθεν τοῦ Μπούργου κεῖται ἡ Ἑβριακή· ἀναμφιβόλως τὸ τμῆμα τοῦτο ἐκλήθη οὕτω διὰ τὴν ἐν αὐτῷ συνοίκισιν Ἑβραίων Παρὰ Ναξίοις φέρεται ἀκόμη ὅτι, ἐν τῇ παρὰ τὴν πύλην ταύτην ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας, κοινῶς οὕτω προσονομαζομένης, τιμωμένης ὅμως ἐπ' ὀνόματι τῆς Μισοπεντηκοστῆς, ἦν ποτε Συναγωγὴ Ἰουδαϊκή, μεσημβρινῶς δὲ τῆς νήσου, κάτωθεν τοῦ φρουρίου Ἀπαλίρη, ὑπάρχει θέσις καλουμένη *Ἑβριακὲς* δηλοῦσα τὴν οἴκισιν ἐν αὐτῇ Ἑβραίων πρὸ τῆς φραγκικῆς κατοχῆς· ἐπειδὴ δὲ ἡ νῆσος ἦτο πλουσία καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς περὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς μετάξης ἐνησχολοῦντο, πιθανῶς κατέφυγον ἐν αὐτῇ Ἑβραῖοι περὶ τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς εἰδικοὶ τυγχάνοντες· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἐφυγαδεύθησαν

τῆς νήσου ἢ συνεχωνεύθησαν τοῖς Ναξίοις· ἄνωθεν δὲ τῆς Ἑβριακῆς κεῖται τμῆμα πόλεως καλούμενον *Μούδα*, ἔξωθεν τοῦ Μπούργου κλειόμενον.

Τὸ Νεοχώριον ἢ κοινῶς τὸ Νιὸ Χωριὸ καλούμενον, περιελάμβανε κατ' ἀρχὰς ὀλίγους κατοίκους, ὅπερ ἰδίᾳ δηλοῦται διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐν αὐτῷ ἐκκλησιῶν, ἡ οἰκοδομὴ τῶν ὁποίων εἶνε χαρακτηριστικὸν τῶν τότε χρόνων, ἐν ᾧ ὁ Μποῦργος περιλαμβάνει περὶ τὰς τριάκοντα· τοῦ Νεοχωρίου, ὡς ἀνωτέρω ἀνέφερον, εἰσὶν ἡ Ἁγία Κυριακή, ἡ Ἁγία Παρασκευὴ 1607, ἡ Παντάνασσα, ἣν μνημονεύει ὁ Τουρνεφόρτιος κατὰ τὸ 1701 καὶ ἡ Ἁγία Θεοδοσία· καὶ ταύτην μνημονεύει ὁ Τουρνεφόρτιος (Tournefort. A. Voyage into the Levant κτλ. Τόμ. Α΄, Ἀγγλικὴ μετάφρ. σ. 232). Ἕνεκα δὲ τῆς σμικρότητος αὐτοῦ καὶ τῆς προσεγγίσεως τῷ Κάστρῳ ὑπήχθη εἰς τὴν κοινότητα αὐτοῦ, εἰς οὐδεμίαν δὲ τῶν πράξεων τῆς κοινότητος Κάστρου, οὐδὲ εἰς τὰς συνελεύσεις τῶν Καστρινῶν μνημονεύεται, οὐδεὶς δέ ποτε Νεοχωρίτης ἐξελέγη ἐπίτροπος ἢ πρεσβευτὴς τῆς κοινότητος. Εἰς τὰ σωζόμενα δὲ κτηματολόγια τῶν Καστρινῶν ἀναμὶξ ἀναγράφονται οἱ Νεοχωρῖται εἴτε διὰ τὸ ἄσημον αὐτῶν, εἴτε διὰ τὸ ὑπερφίαλον τῶν Φράγκων.

Οὔτε ἀκριβῶς οὔτε κατὰ προσέγγισιν δύναμαι νὰ ὁρίσω τὸν χῶρον, ὃν κατελάμβανε τὸ Νεοχώριον ἀπὸ τῆς συνοικίσεως αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ Κάστρου, οὔτε τὸν πληθυσμὸν αὐτοῦ νὰ ὑπολογίσω· ἐκ τῆς καταγραφῆς ὅμως τῶν οἰκογενειῶν ἐν τῷ τότε σχηματισθέντι κτηματολογίῳ (μάννᾳ) καὶ ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἐνοριτῶν δύναταί τις μετά τινος θετικότητος νὰ ἀποφανθῇ, ἀλλὰ περὶ τούτων κατωτέρω γενήσεται λόγος. Ἐν τοῖς φορολογικοῖς πίναξι τῆς κοινότητος Κάστρου, τὸ Νεοχώριον, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, δηλαδὴ περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ὑπολογίζεται φορολογούμενον εἰς χανέδες (οἰκίας) δέκα καὶ ἐννέα, ὅπερ ὅμως δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ ὑπολογισθῇ, διότι ἡ ὑπὸ φορολογίαν οἰκία ἀπετέλει ἐνίοτε περισσοτέρας τῆς μιᾶς οἰκογενείας, ἕνεκα τοῦ πλούτου τῆς μιᾶς καὶ τῆς πενίας τῆς ἄλλης· πάντοτε ὅμως ὑποτίθεται ὁ τοῦ Νεοχωρίου πληθυσμὸς μικρός, ἐκτὸς ἐὰν αἱ ἐν Νεοχωρίῳ οἰκίαι ἀνῆκον εἰς τοὺς Μπουργιανοὺς καὶ τοὺς χωρικούς, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης· οἱ Μπουργιανοὶ δ' οὗτοι καὶ χωρικοί, κατοικοῦντες ἐν Νεοχωρίῳ, ἀπετέλουν *Χανέδες* εἴς τε τὸν Μποῦργον καὶ τὰ χωρία, ὅπου ἀπέτινον καὶ τοὺς φόρους αὐτῶν· ἔτι δὲ καὶ πολλοὶ Νεοχωρῖται καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Κάστρου παρέμειναν καταγεγραμμένοι εἰς

αὐτό, εἰς ὃ καὶ τοὺς φόρους αὐτῶν ἀπέτινον. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ὁ μόνος χῶρος ὁ πρὸς οἰκοδομὴν ηὐξήνθη ἐπὶ τοσοῦτον (καὶ εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ μεγάλη ἡμῶν Ἐπανάστασις), ὥστε σήμερον κατέχει χῶρον μέγαν, περιλαμβάνων σχεδὸν ὅσας καὶ ὁ Μποῦργος οἰκίας, ἀραιωθέντος ὅμως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτοῦ, ἰδίως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, καὶ ἐγκαταλειφθεισῶν τῶν οἰκιῶν αὐτοῦ, κατέπεσον πολλαί, καταπίπτουσι δὲ καθ' ἑκάστην. Ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἡμῶν Ἐπαναστάσεως κατέφυγον εἰς Νεοχώριον Κρῆτες καὶ Κάσσιοι. Κρῆτες μετῴκισαν εἰς Νάξον κατὰ τὰς διαφόρους τῆς Μεγαλονήσου διαμαρτυρήσεις κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας· ἡ ἐπέκτασις ὅμως τοῦ Νεοχωρίου μεσημβρινῶς δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς τελευταίους αὐτοὺς χρόνους, ἀλλ' εἰς προγενεστέρους, διότι οἰκοδομὴ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Νεοχωρίου φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν: «† ηκοδομιθη οὕτο]ς ο ὕκος † δια εξ] οδου † βαρδι λου] λουδι: 1789»· ἔτι δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία Παντάνασσα φέρει ἐπὶ τῆς ἔξω τῆς αὐλῆς αὐτῆς θύρας ἐπιγραφὴν δυσανάγνωστον, ἐφ' ἧς ὅμως μετὰ κόπου ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκευάσαντος Μανούσου Πραουδάκη καὶ χρονολογία 16 Ἀπριλίου 1806· ἂν καὶ ἡ Παντάνασσα μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Τουρνεφορτίου (Tournefort· ἔνθα ἀνωτέρω Τόμ. Α΄, σελ. 232)· ἡ δὲ θέσις, ἐν ᾗ κεῖται, ὀνομάζεται ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς μητροπόλεως κώδικι *Βουναλάκι*· ἦν δὲ ἡ Παντάνασσα μετόχιον τῆς Μητροπόλεως Νάξου, παραχωρηθὲν τὴν 13 Αὐγούστου τοῦ 1782 μεθ' ὅλων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ἐφ' ὅρου ζωῆς παρὰ τοῦ Παροναξίας Νεοφύτου Β΄ εἰς τὸν ἱερομόναχον Θεοφύλακτον Τουρλῖνον. Ὥστε τὸ Νεοχώριον καὶ πρὸ τῆς μεγάλης ἡμῶν Ἐπαναστάσεως ἔσχεν ἔκτασιν ἀρκετήν. Ἡ αὔξησις τῶν κατοίκων τοῦ Νεοχωρίου καὶ ἡ μετὰ ταῦτα εὐημερία αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὅλης νήσου· διότι οἱ νησιῶται διὰ τὴν ἐπαχθῆ καταστᾶσαν τουρκικὴν φορολογίαν, τῶν παλιμβόλων Ἐνετῶν τὰς ἁρπαγάς, τῶν ποικίλων πειρατῶν τὰς δῃώσεις, καὶ τέλος εἰς ἐπίμετρον πάντων, τὰς καταδυναστεύσεις τῶν ἀρχόντων τῆς νήσου· *τρανῶν* προσονομαζομένων, περιῆλθον εἰς παντελῆ κακοδαιμονίαν, ἧς ἕνεκα ἠλαττώθη ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου κατὰ πολύ· ἐὰν δὲ δὲν συνεπύκνουν αὐτὸν ἑκάστοτε ὡς τὸν τῶν ἄλλων Κυκλάδων αἱ διαμαρτυρήσεις τῆς Κρήτης κατὰ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας, αἱ νῆσοι ἤθελον εἶναι ἔρημοι κατοίκων· εἰς Νεοχώριον ὅμως προσήρχοντο οἰκισταὶ ἐκ τῆς ἰδίας νήσου, ὀλίγιστοι δ' ἔξωθεν, ὅπως συνέβαινον καὶ συμβαίνουσιν εἰς ἁπάσας τὰς νήσους μετατοπίσεις πληθυσμῶν

καὶ ἐγκαταστάσεις. — Καὶ τὸ Νεοχώριον εἰς ἐνορίας διῃρημένον, οὐδὲν τμῆμα αὐτοῦ φέρει ἴδιον ὄνομα, ἐκτὸς τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν κειμένου καὶ καλουμένου *φάραγγα*.

Β'

Προοιμιαζόμενος τἀνωτέρω περὶ τῆς πόλεως Νάξου καὶ τῶν τμημάτων αὐτῆς, ἰδίᾳ τοῦ Νεοχωρίου, ἐσκόπουν θὰ εἰσαγάγω τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν κατωτέρω διήγησίν μου διαμάχης τινὸς τῶν Νεοχωριτῶν καὶ Καστρινῶν. Τὰ τῆς διαμάχης ταύτης ἀνταλλαγέντα ἔγγραφα τῶν διαφερομένων εἰσὶ καταγεγραμμένα ἐν τῷ κώδικι τῆς ἐν τῷ Κάστρῳ Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης· ὁ κῶδιξ οὗτος διεσώθη ὑπὸ τοῦ κυρίου Ἀλεβίζου Οἰκονομίδου, εἰς οὗ τὴν εὐμένειαν ὀφείλω αὐτόν.

Πότε ἡ διαμάχη τῶν Καστρινῶν καὶ Νεοχωριτῶν ἤρξατο εἶνε ἄγνωστον, φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ Νεοχωρῖται, ὀλίγοι κατ'ἀρχὰς ὄντες καὶ ἀνίσχυροι, ἠδικοῦντο ὑπὸ τῶν Καστρινῶν εἰς τὴν διανομὴν τῶν φόρων, οὓς αὐτοῖς κατέβαλον, ὁπόταν ὅμως φαίνεται ᾐσθάνθησαν ἐν αὐτοῖς ζωήν τινα, ἠγέρθησαν ὑπερασπιζόμενοι τὰ δίκαια αὐτῶν κατὰ τῶν φαινομένων κυριάρχων αὐτῶν· γιγνώσκομεν δ' ὅτι δι' ὑψηλῶν ὁρισμῶν, *μπουγιουρδιῶν* καὶ *χοτζετίων* τοῦ *καπο υδὰν πασᾶ*, συνεπείᾳ βεβαίως παραστάσεων τῶν Νεοχωριτῶν ἐκδοθέντων, προσδιωρίσθησαν οἱ χανέδες αὐτῶν (οἰκίαι ἀποτίνουσαι χαράτσιον),εἰς δέκα καὶ ἐννέα, ἀποτιόμενοι ὅμως εἰς τὴν κοινότητα Κάστρου, τὸ δ' ἐκδοθὲν περὶ τοῦ Νεοχωρίου σουλτανικὸν φιρμάνιον ἀναγράφει τὰς συμφοράς, ἃς οἱ Νεοχωρῖται ὑφίσταντο ὑπαγόμενοι εἰς τὴν κοινότητα Κάστρου,' ἂν καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐπετιμήθησαν δι' ἐγγράφων ὑπό τε τῶν καπουδὰν πασάδων καὶ τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, ἔτι δ'ἀναγράφει ὅτι οἱ Καστρινοὶ ἐκ τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς δοσιμάτων ἐπεφόρτιζον τοὺς πτωχοὺς ῥαγιάδας Νεοχωρίτας, προξενοῦντες τούτου ἕνεκα ζημίας καὶ ἀδικίας αὐτοῖς· ἐξ αὐτοῦ δ'ἔτι μανθάνομεν ὅτι προεξεδόθησαν ὑψηλοὶ ὁρισμοί, *μπουγουρδία* καὶ *χοτζέτια* τοῦ *καπουδὰν πασᾶ* ἵνα ἐν καιρῷ καταγραφῆς φόρων χωρισθῶσιν οἱ *μαχαλάδες*, καταγραφῶσι δὲ ἰδίᾳ οἱ Νεοχωρῖται εἰς *χανέδες* δέκα καὶ ἐννέα, προστίθησι δ' ἔτι τὸ φιρμάνιον, ὅτι οἱ Καστρινοὶ διὰ τὸ ἀνῆκον αὐτοῖς μέρος τοῦ δοσίματος τῶν ζητουμένων ἀνθρώπων, βεβαίως ναυτῶν, ἀπαιτοῦντες μὲ βίαν τοιούτους ἀπὸ τοὺς Νεοχωρίτας, καὶ διὰ διαφόρων δ' ἄλλων ἀτοπημάτων, ἐπροξένουν αὐτοῖς μεγάλας ζημίας.

Ἀναγράφω ἤδη λεπτομερέστερον τὰ τῆς διαμάχης ταύτης ἐκ τῶν σῳζομένων ἐγγράφων, ἰδίᾳ τοῦ προμνησθέντος κώδικος, εἰ καὶ ἄνευ συναφείας κατά τι μὴ διασωθέντων ἁπάντων τῶν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐκδοθέντων ἐγγράφων· ἐξ ἑτέρων δ' ἐγγράφων τῆς κοινότητος Κάστρου ἀναγράφω φορολογικά τινα εἰς τοὺς Νεοχωρίτας ἀναγόμενα· κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τῆς κοινότητος Κάστρου οἱ Νεοχωρῖται ἀναγράφονται ὡς καταβαλόντες χρηματικόν τι ποσόν, εἴς τινας λογαριασμοὺς τῆς κοινότητος ταύτης μετὰ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας τοῦ 1695 καὶ 1697· οἱ Νεοχωρῖται σημειοῦνται ὡς καταβαλόντες ῥεάλια καθαρὰ κατὰ τὸ κατάστιχον (καδέρνον αὐτῶν) 285 καὶ 90/00 τῷ 1695, ῥεάλια δὲ καθαρὰ κατὰ τὸ κατάστιχον αὐτῶν 393 καὶ 30/00 τῷ 1697, ἡ διαφορὰ δ' αὕτη δὲν εἶνε ἕνεκα τῆς αὐξήσεως ἢ τῆς κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα εὐτυχίας τῶν Νεοχωριτῶν, ἀλλὰ νομίζω εἶνε καταπιεστική· ἐκ τοῦ προσηρτημένου δὲ λογαριασμοῦ μετὰ τοῦ ἀνωτέρω τῆς κοινότητος Κάστρου μετὰ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀναμὶξ ὄντος τοῦ φόρου Κάστρου καὶ Νεοχωρίου, ἀδύνατον εἶνε νὰ ὁρισθῇ ὁ τῶν Νεοχωριτῶν. Μεγίστη δὲ ἐπικρατεῖ ἀνάμιξις τῶν ποσῶν τῶν φόρων εἰς τοὺς μετὰ τῆς κοινότητος Κάστρου καὶ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως λογαριασμούς, πολλῶν τοιούτων παρ' ἐμοὶ ἀποκειμένων, δι' ὃ παρέρχομαι αὐτοὺς ἀνεξετάστως.

Ἐριζόντων δὲ τῶν Νεοχωριτῶν καὶ Καστρινῶν περὶ τοῦ ἀναλογοῦντος αὐτοῖς φόρου, διέταξεν ὁ τότε *καπουδὰν πασᾶς καϊμακάμης Μεχμὲτ πασᾶς*, ἕνεκα βεβαίως αἰτήσεως τῶν Νεοχωριτῶν, ἵνα οἱ διαφερόμενοι διορίσωσι διαιτητὰς (ἀλπίτρους, arbitro) τῷ 1769, διωρίσθησαν δ' ἐκ μέρους τῶν Καστρινῶν ὁ Ζαφύριος Μάτσας καὶ Δημήτριος Πάος, ἐκ μέρους δὲ τῶν Νεοχωριτῶν ὁ Οἰκονόμος Καμπάνης ἅπαντες Πάριοι, οἵτινες ἐξέδωκαν τὴν ἑαυτῶν ἀπόφασιν, ἣν μανθάνομεν ἐκ διαταγῆς τοῦ ἰδίου *καπουδὰν πασᾶ, καϊμακὰμ Μεχμὲτ πασᾶ*, ὃς διέταξε τοὺς Νεοχωρίτας τὸ ἐπιὸν ἔτος 1768 ἵνα συμμορφωθῶσι μὲ τὴν ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν, ἤτοι νὰ καταβάλωσι τὴν ἐκδικασθεῖσαν ἐνιαύσιον πληρωμὴν γροσίων ἑκατὸν εἴκοσι διὰ χαράτσιον καὶ τεκλίφιον (Κῶδιξ Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης, φυλ. 70)· τὸ χαράτσιον ὅμως καὶ τὸ τεκλίφιον δὲν ἦσαν οἱ μόνοι καταβαλόμενοι ὑπὸ τῶν Νεοχωριτῶν φόροι· οἱ λοιποὶ φαίνεται ὑπελογίζοντο κατ' ἀναλογίαν ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται.

Κατὰ ἀναγραφήν τινα τοῦ χαρατσίου τῆς νήσου τοῦ 1708 ἐπιγραφομένην «Ταχίρι νέο καμομένο εἰς τὰ 1708 σεπτευρίου 20 ἀπὸ

τὸν Ἠσοὺφ ἀγὰ τὸν ταχριτζὶ ὁποῦ ἔστειλεν ἡ βασιλία καὶ μᾶς ἔκοψεν πεντακοσίους ἔντεκα χανέδες καὶ ἐπομίναμεν ὅλο τὸ νισὶ εὐτακόσι ὀγδοίντα τρὶς χανέδες 783». Ταύτης ὑπάρχει ἀντίγραφον καὶ ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης ἐπιγραφόμενον «εἰς δόξαν χριστοῦ ἀμὴν 1708 σεπτεμβρίου 20, τὸ τευτέρι χανέδων ἀξίας ἔβαλεν ὁ Ἰσοὺφ ἀγὰς, ταχριτζὴς κάθε μέρος ἐστάθη καὶ ἐδιορίσθη» (Κῶδιξ Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης φυλ. 64—70)· εἰς τὴν μείωσιν ὅμως ταύτην οὐδόλως οἱ Νεοχωρῖται ὠφελήθησαν! διότι ἀναγράφονται μὲ δέκα καὶ ἐννέα χανέδες ὡς καὶ πρότερον, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ μάλιστα τοῦ Κώδικος τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης ἀκριβεστέρῳ τοῦ ἑτέρου ὄντι ἐν φύλλῳ ἑβδομηκοστῷ σημειοῦται «ὀνόματα ἐννενήτα ἑνέα (Καστρινῶν) μετὰ τῶν νεοχωρήτων τὰ χαράτζια τους εἶναι ρλ. (ῥεάλια) 346. λ. 60» ἀμέσως δὲ κατωτέρω «Νεοχωρίου χώρησις ἀπὸ Κάστρον, ὀνόματα δέκα ἐννέα (νεοχωριτῶν) τὸ χαράτζι τους εἶναι ρλ. [ῥεάλια] 66. λ. 60» σημειοῦται δὲ κατωτέρω καὶ τὸ ἀναλογοῦν εἰς ἑκάστην οἰκίαν «γίνετε τὸ χαράτζι πρὸς τριάμισι γρόσια ὁ χανὲς», κατωτέρω δὲ σημειοῦται ἡ ἀναλογία εἰς τοὺς λοιποὺς φόρους «εἰς τὰ δέκα σὰν δώσουν οἱ καστριανοὶ ρλ. 100 τὸ νεοχωρῖον τοῦ ἐγγίζει ρλ. 10, αὐτὸς εἶναι ὁ λογαριασμὸς εἰς ὅλην τὴν Ἀξίαν». Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Νεοχωριτῶν παρέμειναν ἀποτίνοντες τοὺς φόρους αὐτῶν εἰς τὸ Κάστρον, ἐλάχιστοι δ' ἀπεσπάσθησαν αὐτοῦ, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τῆς ποσότητος τῶν χανέδων.

Καὶ εἰς νεωτέραν ἀναγραφὴν φόρων τῆς νήσου «Τὸ ταχίρι τοῦ νησίου Ἀξίας Κάστρου Μπούργου καὶ ὁλονῶν τῶν χωρίων» ἐκδοθὲν τῷ 1727, καὶ ὃν μεταγεγραμμένον ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης, ἐπιγράφεται «ταχίρι σηκομένον ἀπὸ τὴν πλάκα τὴν βασιλικὴν τοῦ πλῆ *(οὕτω)* ἐφέντη περιέχοντας κάθε μέρος, καὶ χωρία τό τι σοῦμα ἔχουν εἰς κάθε μέρος τῆς Ἀξίας» (Κῶδ. Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης, φυλ. 33-35). Καθ' ἕτερον ἀντίγραφον ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι· «Ἐν ἔτει 1727: μαΐου ι'. Κατάστιχον τῆς Ναξίας ὅλου τοῦ νησίου μὲ χωρία ὅλα· καθὼς εὑρίσκεται εἰς τὸ βασιλικὸν τευτέρι, τὸ ὁποῖον φανερώνει τοὺς χανέδες, καὶ μούλκια τοῦ κάθε μέρους, καθὼς φανερώνει κάτωθεν» (Κῶδιξ Ἀνατολ. Ἐκκλ. Θεοσκέπαστης φυλ. 107—109) καὶ εἰς τὴν ἀναγραφὴν ταύτην οἱ Νεοχωρῖται μὲ δέκα καὶ ἐννέα χανέδες ἀναγράφονται· εἰς τὸν ἴδιον κώδικα ὑπάρχει ἀναγραφὴ τῶν κεσιμίων (ἀποκοπῶν) τῶν κτημάτων τῆς Νάξου τοῦ 1719 Μαρτίου 20. Κάστρου ὅμως καὶ Μπούργου ἀναμὶξ ὄντων, δὲν δύναμαι νὰ

ὑπολογίσω τὰ τῶν Νεοχωριτῶν (Κῶδιξ Ἐκκλ. Θεοσκέπαστης φυλ. 26—9).

Τῷ 1770 κατ' Αὔγουστον ἐχολώθησαν οἱ Νεοχωρῖται κατὰ τῶν Καστρινῶν, συνταξάντων ἔγγραφον συμφωνητικὸν πλαστὸν ἀσύμφορον τοῖς Νεοχωρίταις, οὗτινος ὅμως τὸ κείμενον ἀγνοοῦμεν, συνεπῶς οἱ Νεοχωρῖται ἀναφερθέντες τῷ *καπετὰν πασᾶ* ἠκύρωσαν τὰ ἐν αὐτῷ· οἱ Καστρινοὶ ὅμως δὲν ἐσυνετίσθησαν ἐκ τούτου, διότι καὶ ἕτεροι συνέταξαν πλαστὸν ἔγγραφον κατὰ τὰς διαθέσεις αὐτῶν ἄνευ τῆς τῶν Νεοχωριτῶν θελήσεως, ὃ προητοίμαζον πρὸς ἐπικύρωσιν παρὰ τῷ *καπετὰν πασᾶ*, ἕνεκα τούτου οἱ Νεοχωρῖται προητοιμάσθησαν ἵνα σωρευθῶσι ἅπαντες εἰς *Τριὸν* (ὁρμητήριον ἐν Πάρῳ ἔνθα προσώρμει ὁ Τουρκικὸς στόλος), τῶν Καστρινῶν Λατίνων κατὰ τοῦ πλαστοῦ γράμματος, τούτου ἕνεκα οἱ Καστρινοὶ ἐφοβήθησαν, διὸ μετὰ τοῦ τότε Μητροπολίτου Παροναξίας Ἀνθίμου συνεννοηθέντες συνεβλήθησαν ὡς ἑξῆς· ἐκ μέρους μὲν τῶν Νεοχωριτῶν ὁ Ἄνθιμος, ἐκ δὲ τῶν Καστρινῶν ὁ συμβολαιογράφος Φίλιππος Σουμαρίπας, ἵνα μὴ οἱ Νεοχωρῖται κάμωσιν ἀγωγὴν καὶ ἀναφορὰν κατὰ τῶν Καστρινῶν διὰ τὸ ἀνωτέρω πλαστὸν γράμμα, ἀποδώσωσι δ' οὗτοι τὰ δίκαια τοῖς Νεοχωρίταις ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, γενομένων συμβιβασμῶν (κουμπαρτίδων (compartire) διὰ τὰ ἄσπρα (χρήματα) τῶν κτημάτων αὐτῶν καὶ τὰ τοῦ Κάστρου, δηλαδὴ τὰ ἀναλογοῦντα διὰ φόρον εἰς ἕκαστον κτῆμα, συνεφώνησαν δὲ ταῦτα ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ἀθετήσοντος ἐκ τῶν δύο μερίδων γροσίων πεντακοσίων, οὕτω δὲ οἱ Νεοχωρῖται ἡσύχασαν παραιτηθέντες τῆς εἰς Τριὸν πρεσβείας αὐτῶν (Κῶδ. Ἐκκλ. Θεοσκέπ. φυλ. 91).

Ἔν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ ἀποκειμένων ἐγγράφων τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ τοῦ Νεοχωρίου, ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις περὶ τῶν καταβληθέντων φόρων τῶν Νεοχωριτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην «ὅτι μὲ χαράτζια, καὶ τῆς γῆς (φόρος) εἶναι ῥ(εάλια) 501, εἰς τὴν νέαν βοήθειαν εἶναι εἰς τὸ μέρος μας ῥ. 20, εἰς τὸ κουμέρκι μᾶς ἐγγίζει νὰ λάβωμεν ἀπὸ τοὺς Καστρινοὺς ῥ. 52» ἐκ τούτων ὑποτίθημι ὅτι κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ὅπερ εἶναι πιθανῶς τῷ 1798, διότι αὐτὸ φέρει τὸ ἔγγραφον ἐφ' οὗ ἡ σημείωσις, δι' ἄλλης χειρὸς ὅμως, κατέβαλον οἱ Νεοχωρῖται χαράτζιον καὶ δεκάτην ῥεάλια 501, καὶ 20 ἕτερα νέαν βοήθειαν· ἐκ τῆς σημειώσεως δὲ ταύτης μανθάνομεν ὅτι καὶ οἱ Νεοχωρῖται ἐλάμβανον τὸ προσῆκον αὐτοῖς μέρος ἐκ τοῦ παραχωρουμένου εἰς τὰς κοινότητας τελωνείου, ἀνῆκον δ' αὐτοῖς ἐκ τούτων ῥεάλια 52.

Ἐπὶ τῆς Ρωσικῆς κατοχῆς τῶν νήσων (1770—1774), στερούμεθα εἰδήσεων περὶ τῆς διαμάχης ταύτης τῶν δύο κοινῶν· φαίνεται ὅμως ὅτι ἐγένετό τι ὑπὲρ τῶν Νεοχωριτῶν, διότι κατὰ τὸ 1773 Μαρτίου 21 εὑρίσκω κατεστρωμένον τὸ κτηματολόγιον τῶν Νεοχωριτῶν, πρότερον μὴ ὑπάρχοντος τοιούτου. «Ἐν ἔτει 1773 Μαρτίου 31. Τὰ ἄσπρα τῶν ὑποστατικῶν ὁποῦ ἔχουν νὰ πληρώνουν εἰς τὸ νέον χωρίον ὁποῦ τὰ λαβαίνουν ἀπὸ τὸ κάστρον μὲ τὸ βάρος των, καὶ τὰ πληρώνουν τὸν καθε χρόνον, κατὰ τὴν κοπαρτίδα ὁποῦ ἤθελε πέσει εἰς τὸ Κάστρον, ὀνομάζοντες τὰ ὑποστατικὰ ἕνα πρὸς ἕνα ὡς κάτωθεν εἰς τὴν παροῦσαν μάννα φαίνεται» (Κῶδιξ Ἐκκλ. Θεοσκέπαστης φυλ. 71—87). Ὑποτίθημι ὅτι τοῦτο ἦν τὸ πρῶτον κτηματολόγιον (μάννα) τῶν Νεοχωριτῶν, ἀρχαιοτέρου μὴ σῳζομένου, οὐδὲ λόγου περὶ τοιούτου τινὸς οὐδαμοῦ γινομένου. Τὸ ἴδιον ἔτος κατὰ Μάρτιον συνετάχθη πρᾶξις μεταξὺ τῶν διαφερομένων ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Φιλίππου Σουμαρίπα δι' ἧς ἀπεφάσιζον, ὅτι κατὰ λεπτομέρειαν ἀναγεγραμμένην εἰς τὸ κτηματολόγιον τῶν Νεοχωριτῶν διὰ τὰ ἄσπρα (χρήματα), ἅτινα ἀνεβιβάζοντο εἰς γρόσια δύο χιλιάδας καὶ πεντακόσια ἀνήκοντα εἰς βάρος τοῦ Νεοχωρίου, ὑπισχνοῦντο τὰ μέρη νὰ κάμωσι συμβιβασμὸν τὸν καθέκαστον χρόνον, νὰ πληρώσῃ δὲ ταῦτα καθ' οὗ ἤθελε πέσει τὸ ἄσπρον, ὅσα δ' ἄσπρα ἤθελον φανερωθῇ μέχρι τῆς παρούσης πράξεως αὐτῶν ἀνήκοντα τοῖς Νεοχωρίταις, μὴ καταγεγραμμένα ὅμως ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ κτηματολόγιον τοῦ Νεοχωρίου, νὰ πληρώσουν ταῦτα οἱ Καστρινοί, πᾶσα δ' ἄλλη καταγραφὴ κτημάτων τῶν Νεοχωριτῶν εὑρεθεῖσα πρὸ τοῦ μνημονευθέντος κτηματολογίου νὰ εἶναι ἄκυρος, τὸ δ' ἀνωτέρω κτηματολόγιον νὰ ἔχῃ κῦρός τε καὶ ἰσχύν, ὑπογράφεται δ' ἡ πρᾶξις αὕτη ὑπὸ τῶν προκρίτων τοῦ Κάστρου καὶ Νεοχωρίου. Ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν εἶναι μεταγεγραμμένη ἐν τῷ κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης, σημειοῖ δ' ὁ μεταγράψας αὐτὴν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου τάδε· «Λοιπὸν ἀπὸ ἐδῶ φαίνεται ὅτι εἴχαμεν (οἱ Νεοχωρῖται) καὶ ἄλλα ἄσπρα καὶ τὰ βαστοῦν (οἱ Καστρινοί), μάλιστα καὶ ἀπὸ ἐτούτην (τὴν μάνναν) ὁποῦ ἔχομεν εἰς τὸ χέρι μας κρατοῦν περισσά, ἀπὸ τὴν σήμερον δὲν θέλομεν πληρώσει πράγματα ἐδικά τους μοναχικά τους εἰς τὸ μέρος τους ἕως ὁποῦ νὰ πληρώσουν τὰ ἰδικά μας εἰς τὸ μέρος μας, ἢ νὰ κάμωμεν καταλλαγὴν» ἡ σημείωσις αὕτη κάπως ἐξηγεῖ τὴν ἀνωτέρω δυσνόητον πρᾶξιν τῶν διαφερομένων.

Τὸ Νεοχώριον καὶ πρὸ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ Κάστρον κατέβαλλε πρὸς συντήρησιν τῆς ἐν Νάξῳ Ἑλληνικῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου

Γεωργίου, πρὸς τὸν αἰγιαλὸν τῶν Μύλων κειμένης, πεντήκοντα γρόσια κατ' ἔτος, πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων τῶν Νεοχωριτῶν· οἱ Νεωχωρῖται ὅμως συγκατατεθέντες εἰς τὴν καταβολὴν ταύτην δὲν ἐπλήρωνον τακτικῶς, δι' ὃ τὸ 1790 τὴν 11 Φεβρουαρίου ἐπετιμήθησαν, βεβαίως κατ' αἴτησιν τῶν Μπουργιανῶν, ἀπὸ τὸν τότε διερμηνέα τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου Κωστάκην Χαντζερῆν, ὅτι εἰς διάστημα πέντε ἐτῶν, κατέβαλον μόνον γρόσια εἴκοσι καὶ πέντε, δι' ὃ ἐγγράφως διατάσσει αὐτοὺς ν' ἀποτίσωσι τὰ ὀφειλόμενα, ἐξακολουθῶσι δ' ἀποτίνοντες τακτικῶς τὰ πεντήκοντα γρόσια κατ' ἔτος, ὑποσημειῶν αὐτοῖς «ἂν δὲ οἱ Νεοχωρῖται φρονοῦντες τὸν ἀφανισμὸν τοῦ κοινοῦ σχολείου συστημένου διὰ τὸ καλὸν ὅλης αὐτῆς τῆς νήσου, ἰσχυρογνωμονοῦν καὶ δὲν θελήσουν νὰ πληρώσουν τὰ ὅσα ἀνωτέρω δικαίως ἀπεφασίσαμεν, ἀμέσως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιλογίας νὰ ἀποβάλλωνται οἱ τοῦ χωρίου των ὅλοι μαθηταί» φαίνεται δ' ὅτι φιλοτιμηθέντες ἐξ ἑνός, φοβηθέντες δ' ἐξ ἄλλου, ἐξηκολούθησαν καταβάλλοντες τἀνωτέρω ποσόν, μηδόλως μετὰ ταῦτα γενομένου λόγου περὶ τούτου, μάλιστα δ' ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ηὔξησαν εἰς ἑβδομήκοντα γρόσια τὴν ἐπιχορήγησιν αὐτῶν πρὸς τὴν σχολὴν τῷ 1816 διὰ πράξεως αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ πρωτονοταρίου τῆς χώρας Ναξίας (15 Ὀκτωβρίου). Τἀνωτέρω δύω ἔγγραφα ἐδημοσίευσα ἐν τῇ περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ Ἑλληνικῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου διατριβῇ μου (ἐν *Παρνασσῷ* τόμ. Ι', σελ. 84 - 88).

Ἐξεδόθη δὲ τὸ τοῦ διαχωρισμοῦ αὐτῶν Σουλτανικὸν φιρμάνιον, φέρον ἔτος μὲν Ἐγείρας 1203, χριστιανικὸν δὲ 1789· οὕτω δὲ κατέπαυσεν ἡ διαμάχη αὕτη τῶν δύο κοινῶν. Τὸ φιρμάνιον μεταγεγραμμένον καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης (φυλ. 63-64), παρατίθημι ἐν τέλει μεταγράψας ἐξ αὐτοῦ· εἰ καὶ ἐξεδόθη τὸ φιρμάνιον αὐτὸ τῷ 1789, στερούμεθα ὅμως εἰδήσεων τῶν διαφερομένων μέχρι τοῦ 1797 Ὀκτωβρίου 20, καθ' ὃ ἔτος ἀπαντῶ ἐκλογὴν ἐπιτρόπου τῶν Νεοχωριτῶν τὸν ἱερέα Μελισσουργόν, ὃν οἱ Καστρινοὶ ἀντεποιοῦντο ὡς ἴδιον χανέν· κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν μανθάνομεν ὅτι γενομένων λογαριασμῶν κοινῶν, συνεπείᾳ ἀναμφιβόλως τοῦ προεκδοθέντος φιρμανίου τῶν διαφερομένων πρὸς ἐξόφλησιν ἀπὸ τοῦ 1791 μέχρι τοῦ 1797, τὸ Νεοχώριον ἐπεφορτίσθη μὲ χρέος γρόσια 1700, οἱ Καστρινοὶ ὅμως ἐχάριζον εἰς τοὺς πένητας τῶν Νεοχωριτῶν γρόσια 200, ὥστε ἐπεφορτίζοντο μόνον μὲ γρόσια 1500, τοῦτο δ' ἐγένετο αὐτοῖς ἵνα εὐχαρίστως ἀποτίνωσι τοὺς φόρους αὐτῶν ὡς διαλαμβάνει τὸ παλαιὸν καβούλι (συμφωνία)· μὴ συγκατεθέντες δ' εἰς

τὴν μετ' εὐχαριστήσεως ἀπότισιν τῶν φόρων, ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν πληρωμὴν καὶ τῶν δωρουμένων αὐτοῖς 200 γροσίων (Κῶδιξ Ἐκκλ. Θεοσκέπ. φυλ. 91). Φαίνεται δ' ὅτι εἰ καὶ ἐξεδόθη τὸ σουλτανικὸν φιρμάνιον, γενομένων δ' ὡς ἀνωτέρω εἴρηται καί τινων αὐτῶν λογαριασμῶν, δὲν διωρθώθησαν τὰ τῶν Νεοχωριτῶν πράγματα, διότι μετὰ τὸ φιρμάνιον αὐτὸ ἐκδοθὲν τῷ 1789, μετὰ δέκα ἔτη τῇ 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1799, κατὰ νεωτέρας παραστάσεις τῶν Νεοχωριτῶν, ἔγραψε τοῖς διαφερομένοις ὁ τότε διερμηνεὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου Ἰωάννης Καρατζᾶς ἵνα διορίσωσιν ἀνὰ δύο ξένους τιμίους προεστούς, ἵνα θεωρήσωσι τὴν διαφορὰν αὐτῶν καὶ διαχωρισθῶσι τὰ κοινὰ πρὸς ἡσυχίαν ἀμφοτέρων· προςτίθησι δ' ὅτι εἰς δ μέρος τὸ Νεοχώριον προκατέβαλλε τοὺς φόρους αὐτοῦ ἐκεῖ πάλιν κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦ τόπου νὰ καταβάλλῃ αὐτούς (Κῶδιξ Ἐκκλ. Θεοσκέπ. φυλ. 31). Τὰ τῶν νέων διαιτητῶν τυγχάνουσιν ἄγνωστα, οὐδενὸς διασωθέντος περὶ τούτου ἐγγράφου· φαίνεται ὅτι διὰ τῆς τελευταίας ταύτης ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου Καρατζᾶ, Σεπτεμβρίου τοῦ 1799, συνετελέσθη ἡ πρὸ χρόνων ποθουμένη τῶν Νεοχωριτῶν ἔφεσις τοῦ διαχωρισμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἀδικοῦντας καὶ ζημιοῦντας αὐτοὺς ποικιλοτρόπως Καστρινούς, διότι ἔκτοτε οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ αὐτοῦ, εἰ καὶ πιθανῶς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Καρατζᾶ ἠκολούθησε διαταγὴ τοῦ τότε καπετὰν πασᾶ μὴ σωζομένη, διότι μετὰ μικρὸν χρόνον οἰκείᾳ θελήσει τὸ Νεοχώριον προσηρτήθη εἰς τὴν κοινότητα Μπούργου ὡς ῥηθήσεται κατωτέρω (τὸν Ἰούλιον τοῦ 1801).

Γ'

Καθ' ἣν ἐποχὴν συνετάχθη τὸ κτηματολόγιον τῶν Νεοχωριτῶν τῷ 1773 ἀναγράφονται ἐν αὐτῷ οἰκογένειαι 179· ἀνὰ πέντε δὲ ἄτομα ὑπολογιζομένης ἑκάστης, ἀνέρχονται οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ Νεοχωρίῳ εἰς 895, ἐκτὸς βεβαίως ἐκείνων οἵτινες παρέμειναν καταγεγραμμένοι εἰς τὸ κτηματολόγιον τοῦ Κάστρου· κατὰ δὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐνοριῶν, αἵτινες εἰσὶ μεταγεγραμμέναι ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας Κώδικι ἐπὶ Νεοφύτου τοῦ Β' μετὰ τὸ ἔτος ὅμως 1806, διότι καὶ ἡ Παντάνασσα τότε οἰκοδομηθεῖσα περιλαμβάνεται, εἰσὶ αἱ ἐνορίαι τέσσαρες, ἡ τῆς ἁγίας Κυριακῆς ἔχουσα ἐνορίτας ὀγδοήκοντα καὶ πέντε, ἡ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἔχουσα εἴκοσι καὶ τρεῖς, ἡ τῆς Παντανάσσης (ἑορταζούσης τὴν 21 Νοεμβρίου) ἔχουσα τριάκοντα καὶ ἕνα, καὶ ἡ τῆς ἁγίας Θεοδοσίας ἔχουσα εἰ-

κοσι καὶ ἕνα· ἀριθμούμενοι δ' οὗτοι φέρουσι τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἕξ, αἵτινες ὡς τόσαι οἰκογένειαι ὑπολαμβανόμεναι ἀνὰ πέντε ἄτομα ἑκάστη φέρουσι τὸν ἀριθμὸν 880 παραπλήσιον τοῦ τοῦ κτηματολογίου. Ἀναγραφὴ δὲ τῶν ἐνοριῶν τοῦ τε Μπούργου καὶ τοῦ Νεοχωρίου ἀπόκειται καὶ ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης (φυλ. 116—127)· ἀπέτινον δὲ οἱ Νεοχωρῖται κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ κτηματολογίου φόρον στρεμματικὸν ἄσπρα πέντε ἥμισυ περίπου χιλιάδας, ὅπερ δείκνυσι τὴν πενίαν αὐτῶν κατὰ τοὺς τότε χρόνους.

Τῷ 1801 τὴν 15 Ἰουλίου τὸ Νεοχώριον προσηρτήθη οἰκειοθελῶς εἰς τὴν κοινότητα Μπούργου διὰ πράξεως τῶν προκρίτων πολιτῶν τῶν δύο μερῶν, φερούσης ἑκατὸν δέκα καὶ τέσσαρας ὑπογραφάς· ἀπόκειται δὲ αὕτη ἐν πρωτοτύπῳ παρ' ἐμοί, εἶναι δὲ μεταγεγραμμένη καὶ ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης (φυλ. 52-54), συνεφώνησαν δ' ὡς ἑξῆς τὰ δύο μέρη, ἐπὶ καταβολῇ δύο χιλιάδων γροσίων τῷ ἀθετήσοντι τοὺς συμπεφωνημένους ὅρους, ἔτι δὲ τὰ δύο μέρη νὰ προσαγορεύωνται διὰ κοινοῦ ὀνόματος «Κοινὸν τῶν Ῥωμαίων τῆς χώρας Νάξου», οἱ Νεοχωρῖται νὰ προσκαλῶνται εἰς ἁπάσας τὰς συνάξεις τῆς κοινότητος ἔχοντες λόγον ἐρωταποκρίσεως, ἐν καιρῷ δὲ καταγραφῆς τῶν δοσιμάτων οἱ Νεοχωρῖται νὰ ἐκλέγωσι δύο εἰδήμονας ἄνδρας πρὸς ἀκριβῆ κατάταξιν ἑκάστου πολίτου, νὰ παρίστανται δὲ καὶ εἰς τοὺς κοινοὺς λογαριασμούς. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο κατωτέρω παρατίθημι.

Τῷ 1800 γιγνώσκομεν ἀκριβῶς τοὺς φόρους οὓς κατέβαλλον οἱ Νεοχωρῖται τῇ Τουρκίᾳ, ἐξ ἀποδείξεως παραλαβῆς τῶν χρημάτων αὐτῶν· τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμον Βαρότσην ἐπίτροπον Κάστρου· ἀνέρχεται δ' ἡ πληρωθεῖσα ποσότης εἰς γρόσια 969, ἀκριβῶς δὲ γιγνώσκομεν τοὺς φόρους οὓς κατέβαλλον τὰ ἔτη 1812 καὶ 1813 ἐκ λογαριασμοῦ τινος, «λογαριασμὸς Νεοχωρίου καὶ Κάστρου τοῦ 1812 καὶ 1813 ἔτος», ἐπιβεβαιουμένου ὑπὸ τῶν τριῶν συντύχων τοῦ Κάστρου καὶ τριῶν λογαριαστῶν, ἀνέρχονται δ' οἱ καταβληθέντες φόροι ὑπὸ τῶν Νεοχωριτῶν κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη εἰς γρόσια 2277 καὶ ἄσπρα 19, ἀναλογοῦσι δὲ δι' ἕκαστον ἔτος γρόσια 1138 καὶ ἄσπρα 79, περιλαμβανομένων καὶ 80 γροσίων εἰς τὰ δύο ταῦτα ἔτη ὡς μερίδιον ἀνῆκον αὐτοῖς δι' ἔξοδα τῆς ἀποστολῆς πρεσβείας εἰς Ἀττάλειαν, περὶ ἧς οὐδὲν εἰσέτι εἶναι γνωστόν· ἐν τῷ ἰδίῳ λογαριασμῷ σημειοῦνται καὶ τὰ καταβληθέντα κατὰ τὸ 1814, συμποσοῦνται δὲ ταῦτα εἰς γρόσια 579 καὶ ἄσπρα 32· ὑποτίθημι ὅμως ὅτι τὸ ποσὸν αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ ὅλη φορολογία αὐτῶν, ἀλλὰ μέρος, διὰ τὴν σμικρό-

τητα αὐτῆς ἀναλόγως τῆς καταβληθείσης κατὰ τὰ προγενέστερα ἔτη 1812 καὶ 1813.

Εἶχον δ' οἱ Νεοχωρῖται καὶ ἰδίαν σφραγῖδα, ἣν μόνον εἰς ἓν ἔγγραφον ἀπήντησα αὐτὴν δημοσιευθὲν ἐν τῷ *Παρνασσῷ* (Τόμ. Ι', σελ. 87) φέρουσαν εἰς τὸ μέσον τὴν εἰκόνα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ πέριξ τὰ ἑξῆς «† σφραγὶς Ναξίας 1808 μέρος Νεοχωρίου». Τῷ 1817 ἀπαντῶ ἐκλογὴν ἐπιτρόπων τὸν Θεόδωρον 'Αναπλιώτην καὶ 'Εμμανουὴλ Γκίλη «. . . εἰς τὸ νὰ σινάζουν τῶ ἐμιρῆ τῶ βασιλικῶ καὶ νὰ παραστέκονται εἰς ὅλες ταῖς ὑποθέσις αὐθεντικὲς, καὶ κινὲς καὶ νὰ σινάζουν με προθιμία τῶ τευτέρι τως χορῆς νὰ ἀφίνουν ρέστια. . .» ἐπὶ μισθῷ τοῖς δύο τούτοις ἐπιτρόποις γροσίων 150 τὸ ἔτος.

Κατὰ τὴν μεγάλην ἡμῶν 'Επανάστασιν φοβηθέντες οἱ Νεοχωρῖται, ἐκτεθειμένου ὄντος τοῦ μέρους αὐτῶν, ἐζήτησαν πιθανῶς δι'ἀναφορᾶς αὐτῶν τὴν προστασίαν τῶν Καστρινῶν, προστατευομένων ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Συνεπείᾳ δὲ φαίνεται τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν ταύτης, ὁ τότε γάλλος προξενικὸς πράκτωρ Βαρὼν Λαστὶκ δὲ Βιγουροῦ ἐν Νάξῳ, ἐβεβαίωσε τῷ γενικῷ προξένῳ τῆς Γαλλίας ἐν Σμύρνῃ Πέτρῳ Στεφάνῳ Δαυὶδ ὅτι οἱ Νεοχωρῖται οἱ ἀποτελοῦντες μέρος τῆς κοινότητος Κάστρου δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν 'Ελληνικὴν 'Επανάστασιν, ὅπως καὶ αὐτοί, ὡς μὴ ὄντες Ἕλληνες βεβαίως, δι' ὃ ὁ πρόξενος Δαυὶδ διὰ διπλώματος αὐτοῦ ἀνέθηκε τῷ προξενικῷ πράκτορι Νάξου εἰρημένῳ Λαστὶκ τὴν 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1823 τὴν προστασίαν τῶν Νεοχωριτῶν. (Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶδον ἐν Νάξῳ παρὰ τῷ κυρίῳ Γασπὰρ δὲ Λαστὶκ πράκτορι προξενικῷ τῆς Γαλλίας). ἕνεκα δὲ τῆς προστασίας ταύτης ἣν ἐλάμβανον οἱ Νεοχωρῖται ἀπὸ τοὺς Καστρινοὺς ἐναντίους ὄντας τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Αγῶνος, οἱ Μπουργιανοὶ παρεμπιπτούσης περιστάσεως ὑβριστικῶς ἐκάλουν τοὺς Νεοχωρίτας *Φραγκοκερατάδες*· ἤκμασε δὲ τὸ Νεοχώριον καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ἡμῶν 'Επανάστασιν ἐν πληθυσμῷ, εὐημερίᾳ καὶ πλούτῳ πολύ, ὥς τινες τῶν ἐπιγενομένων ἐνθυμοῦνται.

Τὸ Νεοχώριον νῦν εἶναι τὸ ὀλιγώτερον κατῳκημένον μέρος τῆς πόλεως Νάξου πλῆρες ἐρειπίων, ἐρημοῦται δὲ καθ' ἑκάστην ἀραιουμένου τοῦ πληθυσμοῦ αὐτοῦ· περιλαμβάνει δὲ σήμερον μόνον δύο ἐνορίας, τὴν τῆς ἁγίας Κυριακῆς καὶ τὴν τῆς Παντανάσσης· ἡ σημερινὴ αὐτοῦ κατάστασις αἴσθησιν ποιεῖ εἰς τοὺς ἐνθυμουμένους ἐπιζῶντας τὴν ἀνθηρὰν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ εὐημερίαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ 'Ελληνικοῦ Βασιλείου, σήμερον δὲ ἀπαντᾷ τις ἐν αὐτῷ σωροὺς ἐρειπίων μόνον καὶ πενίαν.

Τὰ παρατιθέμενα τρία ἔγγραφα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀναγόμενα, παρατίθημι ἀπαραλλάκτως κατὰ τὰ ὑπάρχοντα κείμενα αὐτῶν ἐν τῷ κώδικι τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας Θεοσκέπαστης, ἐκτὸς τοῦ τελευταίου ἐγγράφου μεταγεγραμμένου ὄντος ἐκ τοῦ πρωτοτύπου. Τὸ Σουλτανικὸν φιρμάνιον εἶναι ἐν πολλοῖς ἡμαρτημένον μάλιστα καὶ λέξεις ἀπαντῶνταιἐν αὐτῷ ἀκατάληπτοι· περὶ τούτου σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς Νάξου, λόγον ποιήσομαι ἄλλοτε.

Διεσώζοντο δὲ περὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης τῶν Νεοχωριτῶν καὶ Καστρινῶν γράμματα καὶ διπλώματα σημειούμενα ἐν ἀποδείξει τοῦ συμβολαιογράφου Κόκκου ὅτι ἐλήφθησαν καὶ κατετέθησαν εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Δημητρίου Κόκκου, τὴν 1 Αὐγούστου τοῦ 1801· τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι μεταγεγραμμένον καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης (φυλ. 70) σημειοῦνται δὲ ὡς κατατεθέντα ἔγγραφα. 'Η μάννα εἶναι γεγραμμένη διὰ χειρὸς τοῦ συμβολαιογράφου Φιλίππου Σουμαρίπα, τὸ φιρμάνιον μὲ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ, τὸ μπουγιουρδῆ τοῦ Καϊμακάμη Μεϊμὲτ πασᾶ, δύο ἕτερα μπουγιουρδιὰ τὸ ἓν τοῦ Σουλεϊμὰν πασᾶ, μία διαταγὴ τοῦ ἐκλαμπροτάτου πεϊζαδὲ 'Ιωάννου Καρατζᾶ, καὶ ἓν γράμμα συμφωνητικὸν τοῦ Μητροπολίτου 'Ανθίμου μετὰ τοῦ συμβολαιογράφου Κάστρου Φιλίππου Σουμαρίπα, «... τὰ ὁποῖα ὅλα εἶναι ἐναντία κατὰ τῶν Λατίνων ὁποῦ νὰ μὴν ἀνακατώνωνται αὐτοὶ μαζὴ μὲ τὸ νεοχωρῖον, ἀλλὰ νὰ πληρώνουν τὸ ἐμηρὴ ξέχωρα...» ἐκ τούτων δὲ διεσώθησαν δύο μόνον μπουγιουρδιά, τὸ ἓν τοῦ Σουλεϊμὰν πασᾶ καὶ τὸ ἕτερον ἀγνώστου τινός, τὰ λοιπὰ διεσώθησαν ἐν ἀντιγράφοις μεταγραφέντα ἐν τῷ Κώδικι τῆς 'Εκκλ. Θεοσκέπαστης, ἐν ἑκάστῳ δὲ γίνεται ἡ οἰκεία παραπομπή.

«† Τίμιοι προεστῶτες, καὶ ἐπίτροποι Κάστρου, καὶ Νεοχωρίου, ἡμέτεροι προσφιλέστατοι, ὑγιαίνοντες εἴητε ἐν εὐημερίᾳ· ἐμφανισθείσης ἡμῖν τῆς ἀναμεταξὺ ἡμῶν διαφορᾶς, γράφοντες ἤδη προστάζομεν ὑμᾶς ἀμφότερα τὰ μέρη. Ἵνα ἐκλέξητε ἀνὰ δύω τιμίους ξένους προεστῶτας εἰς *ἐνθεώρησιν* τῆς ἀναμεταξύ σας ταύτης διαφορᾶς, καὶ εἰς *ἐξακρίβωσιν* τοῦ λογαριασμοῦ σας· καὶ ὅστις ἀναφανῇ χρεώστης, παραχρῆμα νὰ ἀποπληρώσῃ τὸ χρέος του ἀπροφασίστως, καὶ ἔπειτα πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ εὐχαρίστησιν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν νὰ διαχωρισθῶσι τὰ κοινά σας, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς μάνας παραλάβῃ ἕκαστον τὰ ἀναλογοῦντα αὐτῷ ἄσπρα· προσδιορίζομεν δὲ καὶ τοῦτο συντούτοις. ὅτι ὅπου ἀπαρχῆς ἕκαστος ἐπλήρωνε τὰ χαράτζιά του ἐκεῖσε πάλιν νὰ πληρώνωνται κατὰ τὸ δίκαιον, καὶ κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου, διὰ

νὰ μὴν παρακολουθῇ πρὸς ἕκαστον τὸ μέρος ἔλλειψις εἰς τὸ κατάστιχον καὶ ζημία· καὶ οὕτω ποιήσαντες ὑγιαίνοιτε· 1799. σεπτεμβρίου ι'. ἀπὸ Χίου.

τῆς τιμιότητός σας ὅλος,
Γιάγκος Καρατζᾶς.

ὁ γραμματικός του *Μανόλης.*»

«Πρόκριτε τῶν ναΐπιδων τῆς κρίσεως, ναΐπη τῆς νήσου Ἀξίας, αὐξηνθείη σου ἡ μάθησις· φθάνοντος τοῦ ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ γνωστὸν ἔστω σοι, ὅτι ὁ ναΐπης τῆς νήσου Ἀξίας στέλλωντας *ἄρτζι* εἰς τὸ ὑψηλόν μου *ρικιάπι*, ἐφανέρωσεν, ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ *γενῆ μαχαλὲ* τοῦ ὄντος πλησίον τοῦ ἔξωθεν μέρους τοῦ κάστρου τῆς ῥηθείσης νήσου, παραστάντες εἰς τὴν κρίσιν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν τε ἐν τῷ κάστρῳ ὑποτελῶν φράγκων, καὶ λοιπῶν ῥαγιάδων, ἐφανέρωσαν ὅτι οἱ ἐν τῷ *γενὶ μαχαλὲ ῥιαγιάδες*, μὲ τὸ νὰ κατοικοῦν κοντὰ εἰς τοὺς ἐν τῷ κάστρῳ φράγκους ῥιαγιάδες, καὶ μετὰ τῶν ὑποστατικῶν τους διὰ νὰ εἶναι ἑνωμένα μὲ ὑποστατικὰ τῶν ῥηθέντων, ἐπειδὴ τὰ δοσίματα προτήτερα ἐδίδοντο διὰ μέσου αὐτῶν, διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν εἰρημένων δοσιμάτων, καὶ ἐκεῖνα ὁποῦ ἀνοίκει νὰ δίδουν αὐτοί, τὰ ἐπεφόρτιζαν εἰς τοὺς ῥηθέντας πτωχοὺς [καὶ] ῥιαγιάδας, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπροξενοῦσαν εἰς αὐτοὺς ἀδικίας, καὶ ζημίας· πρὸς ἀναχαίτισιν λοιπόν, καὶ ἐμπόδιον τῶν τοιούτων ἀδικιῶν εἶχεν ἐκδοθῇ εἰς χεῖρας των ὑψηλὸς ὁρισμός, καὶ *πουγιουρχτιὰ* τοῦ *Καπετὰν Πασᾶ*, καὶ *χοντζέτια* τῆς κρίσεως, περιέχοντα, καὶ διαλαμβάνοντα, ὅτι εἰς καιρὸν καταγραφῆς να ξεχωρισθοῦν οἱ *μαχαλέδες* ἀπὸ τὸ ῥηθὲν κάστρον, καὶ νὰ καταστρωθοῦν ξεχωριστὰ εἰς τὸν βασιλικόν μου *τεφτερχανὲν* δεκαενέα *χανέδες*· καὶ τὸ κατέτος ἄφεκτον δόσιμον τῶν *χαρτιῶν*, καὶ αἱ κατὰ νόμους δεκατίαι, καὶ λοιπὰ δοσίματα ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος ἔτους νὰ οἰκονομῶνται μεταξύ των, μὲ τὸ μέσον τῆς κρίσεως, καὶ νὰ διορίζωνται ἀναλόγως μὲ τὴν κατάστασιν ἑκάστου, καὶ οὕτω νὰ δίδωνται διὰ μέσου ἐκείνων ὁποῦ ἔχουν τὴν ἐπιστασίαν νὰ τὰ παραλαμβάνουν, χωρὶς νὰ ἀνακατώνεται ἄλλος τινάς· τώρα δὲ κατὰ τὸν ἐκδοθέντα ἱερὸν ὁρισμόν, ἐπειδή, ἀφ' οὗ ἔγινεν ἡ ἀνάλογος διανομὴ τῶν ἀπὸ τῆς νήσου ταύτης ζητουμένων ἑκατὸν τριάντα *ντουμεντζίδων, γελκεντζίδων, κιουρεκιντζίδων*, μὲ τὸ *μαραφέτι* ὅλων τῶν κατοίκων, ἐφάνη ἀνάλογον διὰ τοὺς δεκαενέα χανέδες μόνον πέντε *μελάχιδες*, καὶ ἐμαζώχθη ἡ ῥηθεῖσα ποσότης ἀπὸ τῶν εὑρισκομένων ῥιαγιάδων, καὶ μὲ τὸ μὲ τὸν τοῦ *βεκίλι* αὐτῶν Γιάννη Σαμιὼν κα-

λουμένου ἐστάλθη εἰς τὸν ὑψηλόν μου τερσανέ· οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ εἰρημένου κάστρου μὴ φροντίζοντες τὸ ἴδιόν τους, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνῆκον αὐτοῖς μέρος τοῦ δοσίματος τῶν ζητουμένων ἀνθρώπων ἀπαιτοῦντες μὲ βίαν ἀνθρώπους, καὶ κάμνοντες ἄλλα διάφορα ἄτοπα, προξενοῦν μεγάλας στενοχωρίας, καὶ ἀδικίας ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς ῥιαγιάδες· καὶ ἐπειδὴ σὺ ὁ ρηθεὶς ναΐπης τῆς νήσου Ἀξίας ἐρωτηθεὶς περὶ αὐτῶν, παρεκάλεσεν μὲ ἄρτζι σου νὰ ἐκδοθῇ εἰς χεῖρας στους νέα ὑψηλὴ προσταγή, προστάζουσα, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς οἱ ῥηθέντες νὰ μὴν ἀνακατώνωνται παντελῶς εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν τοῦ γενῆ μαχαλὲ πτωχῶν ῥιαγιάδων, καὶ τελείως νὰ ἐμποδισθοῦν καὶ παρ' αὐτῶν ἀδικίαι· ἐθεωρήθη εἰς τοὺς ἐν τῷ θησαυρῷ φυλακίῳ μου πεφυλαγμένους κώδικας τοῦ χασλὰρ μουκατασί, καὶ εὑρέθη γεγραμμένον, ὅτι τὰ χαράτζια τῶν ῥιαγιάδων τῶν νήσων, Πάρου, Ἀξιᾶς, Σίφνου, *Σκύλλας,* καὶ *Πουλπουτζέ,* τῶν κειμένων κατὰ τὴν Ἄσπρην θάλασσαν νὰ μαζώνωνται μὲ τρόπον ἀποκοπῆς ἐκ μέρους τοῦ βεζίρι μου καπουδὰν Πασᾶ (οὗ τὴν μεγαλειότητα διαιωνίζοι ὁ Κύριος) καὶ κατὰ τὴν δοθεῖσαν τάξιν νὰ παραδίδωνται εἰς τὸν ρηθέντα, καὶ ἔπειτα νὰ πέρνουν ἔγγραφα σενέτια ἔχοντα τὸ κῦρος, καὶ αἱ ὑποθέσεις αὐτῶν καθὼς καὶ ἔκπαλαι νὰ ἀνάγνωνται εἰς τοὺς λαμπροὺς στοχασμοὺς τοῦ ῥηθέντος, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἀποκεκομμένου μάλι μηρίου εἰκοσιδύω χιλιάδων τετρακοσίων δεκαεπτὰ γροσίων δεκαπέντε ἄσπρων, τὰ μὲν δώδεκα χιλιάδες τριακόσια ἑπτὰ γρόσια νὰ εἶναι ἴδια τοῦ καπουδᾶν πασᾶ; τὰ δὲ δέκα χιλιάδες ἑκατὸν δέκα γρόσια δέκα πέντε ἄσπρα νὰ διδωνται εἰς τὸν δαψιλῆ μου χαζανὲ, καὶ ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ προτριανταπέντε χρόνων ἔγινεν εἰς τοὺς κώδικας νέα καταγραφὴ τῶν ῥιαγιάδων τοῦ γενῆ μαχαλὲ ἔξω ἀπὸ τοὺς φράγκους ῥιαγιάδες, εἰς καιρὸν ὁποῦ οἱ ῥηθέντες τοῦ γενῆ μαχαλὲ κάτοικοι ἐπλήρωναν κατέτος τὰ ἄφεκτα αὐτοῖς δοσίματα, δηλαδή: χαράτζια, δεκατίας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἰς ἐκείνους ὁποῦ ἦτον διωρισμένοι νὰ τὰ παραλαμβάνουν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐδίδοντο εἰς τὸν χαζνέ μου, πρὸ χρόνων τινῶν οἱ ἐν τῷ κάστρῳ κατοικοῦντες ὑποτελεῖς φράγκοι ῥιαγιάδες μὲ τὸ νὰ εἶναι πλησιώχωροι προσεπεφόρτιζαν εἰς αὐτοὺς τοὺς πτωχοὺς καὶ μέρος τι ἐκείνων ὁποῦ ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς νὰ δίδουν, καὶ ἐκ τούτου, [καὶ ἐκ τούτου] ἐπροξενοῦσαν εἰς τοὺς ῥηθέντας μεγάλας βλάβας, καὶ ζημίας· διὰ τοῦτο καὶ πρὸς ἀναχαίτισιν αὐτῶν ἐξεδόθη εἰς χεῖρας τῶν ῥηθέντων ἀδικουμένων ῥιαγιάδων κατὰ τὸ τριακοστὸν ἕκτον ἔτος ὑψηλὴ προσταγή· ὅθεν μὲ τὸ νὰ παρεκάλεσεν, ὡς εἴρηται, τὸ νὰ ἐμποδισθοῦν εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ νὰ λείψουν αὐταὶ αἱ ἐναντίον τῆς ὑψηλῆς

προσταγῆς ἀδικίας τῶν ῥηθέντων· καὶ ἐπειδὴ τῷ ὄντι ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἔγινεν ἡ καταγραφή, ἀπὸ τότε οἱ ῥηθέντες κατοικοι τοῦ γενὶ μαχαλέ, ἀφ' οὗ ἐπλήρωναν,καθὼς διαλαμβάνει ὁ τεφτερχανὲς τὰ χαράτζια, καὶ λοιπά τους δοσίματα εἰς ἐκείνους ὁποῦ μεταξύ τους ἐδιώριζαν, εἰς τὸ νὰ παραλαμβάνουν· οἱ ῥηθέντες φράγκοι ἐπεφόρτιζαν μερικά τους δοσίματα εἰς τοὺς ῥηθέντας πτωχοὺς ῥιαγιάδες· πρὸς δὲ καὶ μὲ τὸ νὰ ἐφανέρωσε διὰ *ιλαμίου του* ὁ ἀποθανὼν πρῴην *καπουδὰν ντεργιὰ σουλεϊμᾶν πασᾶς,* ὅτι εἶχεν ἐκδοθῇ ὑψηλὸς ὁρισμὸς διὰ νὰ μὴν γίνεται ἡ τοιαύτη ἀδικία; ἔγινε *τερχενάρι* ἀπὸ μὲν τοῦ *μαλιγὲ καλεμίου,* ὅτι κατά τε τὸ *ιλάμι* τοῦ ῥηθέντος, καὶ κατὰ τὸ *τερχενάρι* τῆς κατὰ τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος ἐκδοθείσης ἱερᾶς προσταγῆς, ἐξεδόθη καὶ ἄλλη κατὰ τὸ *τζὶ μαδιγὲλ ἀχὶρ* τοῦ ἑκατοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πρώτου ἔτους· ἀπὸ δὲ τοῦ *μεβχουφὰτ καλεμίου,* ὅτι εἶναι συμπεφωνημένον πῶς οἱ κάτοικοι τοῦ *γενῆ μαχαλὲ* μαζωχθέντος εἰς ἕν, ἀφ' οὗ ἤθελαν μοιράσῃ ὀρθῶς διὰ καταστίχου μὲ τὸ *μαραφέτι* τῆς κρίσεως εἰς τὸν καθένα κατὰ τὰς γαίας ὑποστατικά, καὶ κατὰ τὴν κατάστασιν. καὶ δύναμίν του τὰ δι' ἱερᾶς μου προσταγῆς δοσίματα, χωρὶς νὰ προξενῆται καμμία βλάβη εἰς τὸ *τευτέρι,* καὶ ἔλειψις εἰς τὴν προσταγήν, καὶ ἀποδώσει καθένας κατὰ τὸ κατάστιχον τῆς διανομῆς τὸ ἀναλογοῦν αὐτῷ, νὰ μὴν ἐνοχλοῦνται χωρὶς προσταγὴν μὲ ζήτησιν περισσοτέραν. Κατά τε λοιπὸν τὸ ῥηθὲν *τερχενάρι,* καὶ κατὰ τὴν συμφωνίαν αὐτήν, ἐπειδὴ ἔγινε πάλι *τερχινάρι* ἀπὸ τοῦ *μελιγὲ καλεμίου,* ὅτι ἐξεδόθη ἱερὰ προσταγὴ κατὰ τὸ ἑκατοστὸν ἑβδομηκοστὸν τρίτον ἔτος, ἐν τῷ *τζεμαδιγὲλ ἀχίρ,* καὶ ἄλλη μετὰ ταῦτα κατὰ τὸ ἑκατοστὸν ὄγδοον ἐν τῷ *μουχαρρέμι*· διὸ κατά τε τὴν συμφωνίαν, καὶ κατὰ τὰ ῥηθέντα *τερχινάρια* ἐξεδόθη ἤδη ὁ παρών μου ὑψηλὸς ὁρισμὸς διὰ νὰ θεωρηθῇ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις εἰς τὸν τόπον μὲ τὸ *μαραφέτι* τῆς κρίσεως, καὶ νὰ διακριθῇ, καὶ προστάζω, ὁποῦ φθάνοντας νὰ τὸ ἐνεργήσῃς· πρὸς δὲ μὲ τὸ νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς συμφωνίας καὶ αὕτη, ὅτι δηλαδὴ οἱ κάτοικοι ῥιαγιάδες τοῦ γενῆ μαχαλὲ ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων ἀφ' οὗ κάμουν ὀρθῶς τὴν διανομὴν τῶν δι' ἱερᾶς μου προσταγῆς διωρισμένων δοσιμάτων διὰ καταστίχου μὲ τὸ μαραφέτι τῆς κρίσεως ἑκάστῳ κατὰ τὰ ὑποστατικά, γαίας, καὶ κατὰ τὴν κατάστασιν καὶ δύναμίν του, χωρὶς ὅμως νὰ προξενῆται καμμία βλάβη, καὶ ἔλλειψις εἰς τὸ *τεφτέρι*. καὶ εἰς τὴν προσταγὴν καὶ ἀποδώσουν ὅλοι καθέκαστον τὸ ἀνάλογόν τους, νὰ μὴν προξενῆται εἰς αὐτοὺς καμμία ἐνόχλησις μὲ ζήτησιν περισσοτέρων· διὰ τοῦτο κατὰ τὴν προλαβόντως ἐκδοθεῖσαν ἱερὰν προσταγὴν νὰ θεω-

ρήσῃς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν τόπον μὲ τὴν ἱερὰν κρίσιν, καὶ νὰ τὴν διακρίνῃς· οὕτω γίνωσκε, πειθόμενος τῷ ἱερῷ σημείῳ.

Ἐγράφη κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ μουχαῤῥέμι τοῦ χιλιοστοῦ διακοσιοστοῦ τρίτου ἔτους, ἐν τῇ περιφρουρημένῃ Πόλει.

Ἐκοπιάρησα τὸ παρὸν ἀσφαλῶς.

Νικόλαος ἱερεὺς *Μελισσουργὸς*, καὶ σακελλάριος.»

(Τ. Σ.) (1793 Σφραγὶς Ναξίας τοῦ μέρους Μπούργου).

Τὴν σήμερον τὸ κοινὸν τοῦ μέρους Νεοχωρίου, καὶ τὸ κοινὸν τοῦ μέρους Μπούργου αὐτοθελήτως, καὶ κοινοαποφασίστως συνελθόντα εἰς ἓν συμφωνοῦσι, καὶ συνδέονται, καὶ ἑνώνονται, καὶ γίνεται ἓν μέρος τὰ δύο, καὶ λόγος οὐδεὶς πώποτε Νεοχωρίου ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς αἰῶνας, ἀλλὰ τὄνομα τοῦτο, οὕτω, «τὸ κοινὸν τῶν Ῥωμαίων τῆς χώρας Νάξου».Ἰδοὺ αἱ συμφωνίαι ἕνεκεν τῆς ἑνώσεως, καὶ δεσμοῦ· α′ οἱ πάλαι Νεοχωρῖται ἅπαντες νὰ κράζωνται εἰς ὅλας τὰς συνάξεις τῆς κοινότητος, καὶ ἐν ὑποθέσεσι ταῖς τυχούσαις, νὰ ἔχουν λόγον καὶ αὐτοὶ ἐρωταποκρίσεως. ϐ′ ἐν καιρῷ τῆς καταγραφῆς τῶν τευτερίων δοσιμάτων, καὶ χαρατζίων, οἱ ῥηθέντες πάλαι Νεοχωρῖται, νὰ ἐκλέγουν, καὶ νὰ διορίζουν δύω εἰδήμονας νεοχωρίτας νὰ ἀντισταθοῦν, καὶ νὰ παρευρίσκωνται ἐκεῖσε, διὰ νὰ ταπάρεται ἕκαστος κατὰ τὴν κατάστασιν του ἄνευ δόλου οὐδενός· γ′ ἐν καιρῷ θεωρήσεως λογαριασμοῦ τοῦ κοινοῦ, νὰ παρίστανται οἱ ὅμοιοι· οὕτω ἐσυμφώνησαν, καὶ ἐποίησαν τὸν σύνδεσμον, καὶ τὴν ἕνωσιν ταύτην ἀπὸ τῆς σήμερον εἰς αἰῶνας· λοιπὸν ὀψέποτε ἀπὸ τῆς σήμερον τῇ ἑνωθείσῃ ταύτῃ κοινότης ζητήσῃ νὰ μερισθῇ καὶ νὰ διαιρεθῇ, διαγομένης καλῶς τῆς ῥηθείσης συμφωνίας, ὅποιον μέρος φανῇ αἴτιον τοῦ χωρισμοῦ τε καὶ διαιρέσεως ὑπόσχεται τὸ μεριζόμενον μέρος νὰ πληρώνῃ τοῦ ἑτέρου γρόσια χίλια, καὶ ἕτερα χίλια εἰς τὸ μουτουπάκι τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ πολυχρονιου ἐφένδη μας βεζήρι, καπουδὰν πασᾶ· ὅθεν διὰ νὰ μένῃ ἡ αὐτὴ ἕνωσις αἰωνίως ἀχώριστος τὴν ὑπογράφουν καὶ τὰ δύω μέρη, μὲ τὰς ὑπογραφὰς αὐτῶν.

(ἕπονται 57 ὑπογραφαὶ Μπουργιανῶν καὶ 37 Νεοχωριτῶν.)

Τοῦ ἐγγράφου τούτου τὸ πρωτότυπον ἀπόκειται παρ' ἐμοί, ἀντίγραφον αὐτοῦ ἀπόκειται ἐν τῷ κώδικι τῆς Ἐκκλησίας Θεοσκέπαστης τῆς ἐν τῷ Κάστρῳ· φυλ. 53 - 54.

Περ. Γ. Ζερλέντης.

ΠΑΡΑΝΟΗΘΕΙΣΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

Φίλος τῶν λίαν ἐμοὶ ἀγαπητῶν μετέδωκέ μοι ἀρτίως πρὸς ἀνάγνωσιν βιβλίον τοιάνδε ἔχον ἐπιγραφήν: «*Μιχαὴλ Ε. Γρηγοροπούλου ἑλληνοδιδασκάλου 'Η 'Ελλάς, ἤτοι περιγραφὴ τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων αὐτῆς ὑπὸ γεωγραφικήν, ἱστορικήν, ἀρχαιολογικήν, κοινωνικὴν καὶ στατιστικὴν ἔποψιν (μετ' εἰκονογραφιῶν). 'Εν 'Αθήναις 1888.*». Τοῦτο λοιπὸν διερχόμενος εἶδον μετ' ἄκρας ἀπορίας καὶ τὸ ἐμὸν ὄνομα εἰς μαρτυρίαν ὅλως ἀντίξοον τῷ πράγματι λαμβανόμενον. Δὲν ἔχει χρείαν βεβαίως ὁ τοῦ βιβλίου τούτου συγγραφεὺς νὰ διδαχθῇ παρ' ἐμοῦ, ὅτι ὁ εἰς ἄλλου τινὸς μαρτυρίαν προςφεύγων εἰς ἐμπέδωσιν τῶν οἰκείων λόγων ὀφείλει ἀναγκαίως νὰ ἔχῃ γνῶσιν ἀκριβῆ αὐτῶν τῶν παρ' ἐκείνου γραφέντων, ἤ, ἂν ταῦτα εἶναι εἰς αὐτὸν δυςπόριστόν τι χρῆμα, νὰ ἐρωτᾷ κἂν περὶ τοῦ προκειμένου αὐτὸν τοῦτον τὸν εἰς μαρτυρίαν καλούμενον, ἵνα μὴ ἄλλως ἤθελε φανῇ ἄπιστα λέγων, καὶ οὕτως ἐπισπάσηται ἐφ' ἑαυτὸν δίκαιον τὸν ἔλεγχον.

'Ιδοὺ αὐταῖς λέξεσι τί γράφει ὁ κ. Γρηγορόπουλος, λόγον ποιούμενος ἐν σελ. 82 περὶ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Καπνικαρέας: «*Περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ ναοῦ πολλαὶ ἐγένοντο συζητήσεις μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἀρχαιοδιφῶν. Κατὰ τὸν κ. Σακελλίωνα ἐκτίσθη τῷ 418 τῇ προστασίᾳ τῆς ἐξ 'Αθηνῶν καταγομένης Αὐτοκρατείρας Εὐδοκίας ὑπὸ τινος εὐσεβοῦς Καπνηκάρη*», ἐν ᾧ ἐγὼ πᾶν τοὐναντίον ἔγραψα. Καὶ ἵνα πιστωθῇ περὶ τούτου αὐτός τε ὁ κ. Γρηγορόπουλος καὶ ὅςτις ἄλλος τυχὸν μὴ ἀναγνοὺς τὴν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐν τῇ ἐφημερίδι *Στοᾷ* τῆς 23 'Ιουνίου 1884, ἀριθ. 168 δημοσιευθεῖσαν διατριβήν μου, ἐπάναγκες θεωρῶ νὰ δημοσιεύσω αὐτὴν κατωτέρω ἐκ νέου.

Πρὶν ὅμως εἰς τοῦτο προβῶ, ἔργον δικαιοσύνης νομίζω ν' ἀναιρέσω καὶ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἀναφερόμενα περὶ τοῦ ἀγαθὴν καὶ ἀΐδιον τὴν μνήμην ἀπολιπόντος βασιλέως Ὄθωνος· οἷον: «*'Ο ναὸς οὗτος... ἀποτόμως ἐμποδίζει τὴν θέαν τῶν ἀνακτόρων εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ πρὸς ταῦτα διευθυνομένους· διὸ ὁ βασιλεὺς Ὄθων πολλὰς κατέβαλε προσπαθείας πρὸς κατεδάφισιν αὐτοῦ, αἵτινες ὅμως ἀπέβησαν μάταιαι, φεισθέντος τοῦ δήμου τῆς ἀρχαιολο-*

γικῆς σπουδαιότητος καὶ καλλιτεχνίας τοῦ βυζαντινοῦ τούτου μνημείου». — Ταῦτα δὲ λέγει οὐχὶ ἐξ οἰκείας ἀντιλήψεως, ὡς ἐμαυτὸν πείθω, ἀλλ' ἐκ μυσαρᾶς πάντως ἄλλου τινὸς διαθέσεως ἐπὶ ψόγῳ τῆς μνήμης τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ἐκείνου βασιλέως· διότι δὲν νομίζω αὐτὸν ὅτι εἶναι τόσον προηγμένος τὴν ἡλικίαν καὶ τῶν ἱστορουμένων αὐτόπτης, ὅσον ὁ γηραιὸς ἐγὼ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὰς διατριβὰς ἐνταῦθα ποιούμενος. Τὸ ἱστορούμενον λοιπὸν τοῦτο ὡς πορρωτάτω ἀπέχει τῆς ἀληθείας, ἧς χάριν ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι ν' ἀπομνημονεύσω ὧδε πᾶν ὅ,τι ἰδίαις αἰσθήσεσιν ἀντελήφθην καὶ ἐν τῇ μνήμῃ μου ὡς χθεσινόν τι πρᾶγμα ἀνακυκλῶ.

Ὁ Ὄθων ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας κατὰ πρῶτον οὐχὶ τῇ 2 Φεβρουαρίου τοῦ 1883, ὡς ἐν σελ. 22 ἀναφέρεται, ἀλλὰ τῇ 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1834, καὶ κατέλυσεν ἐν τῷ καταλλήλως εἰς ἀνάκτορα προευτρεπισθέντι οἴκῳ Κοντοσταύλου, ὅπου νῦν τὸ βουλευτήριον· ὕστερον δὲ μετῴκησεν εἰς τοὺς ἀγχιγείτονας οἴκους Βούρου καὶ Ἀφθονίδου, ἔνθα σήμερον ἡ διεύθυνσις τῆς ἀστυνομίας. Τῇ δὲ 25 Νοεμβρίου τοῦ 1835 ἀφίκετο εἰς τὴν κλεινὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ὁ σεπτὸς τοῦ Ὄθωνος πατὴρ Λουδοβῖκος, τῶν φιλελλήνων ἁπάντων ὁ προφερέστατος καὶ μέχρι λατρείας φιλάρχαιος, ὁ ἀπὸ τοῦ 1814 τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος προφοιβάσας, βραδύτερον δὲ ὡς ἄλλος Τυρταῖος τὰς χορδὰς τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ λύρας ἐντείνας πρὸς ἐξύμνησιν τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζομένων πατέρων ἡμῶν. Οὗτος λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ εἰςερχόμενος, καὶ τὸν κατὰ μέσον αὐτῆς κείμενον ναὸν παρακάμπτων, ἀνέμαθεν ὅτι ἐπέκειτο ἡ ἐκ θεμελίων καθαίρεσις αὐτοῦ κατὰ τὸ διάγραμμα τῆς στρεβλῶς καὶ κακοτέχνως ὑπὸ τῶν Βαυαρῶν ῥυμοτομηθείσης πόλεως. Ἀλγήσας δὲ τὴν ψυχὴν ὁ ἔνθους τῆς ἀρχαιότητος ἐραστὴς ἅμα καὶ θαυμαστής, ὑπηγόρευσε τὰ δέοντα πρὸς διάσωσιν τῆς βυζαντιακῆς ταύτης ἀρχαιότητος.

Ὅ,τι λοιπὸν ὁ πατὴρ ἐσεβάσθη καὶ ἐκ τῆς ἐπικειμένης κατασκαφῆς διέσωσε, δὲν εἶναι πιστευτόν ποτε ὅτι διενοήθη ὁ υἱὸς νὰ καταλύσῃ, υἱὸς μάλιστα καθ' ὅλα πατρώζων καὶ πρώτιστα πάντων κατὰ τὸ φιλάρχαιον, καὶ δὴ ἐν ᾧ χρόνῳ οὐδὲ τὰ ἀνάκτορα ὑπῆρχον· διότι ὁ θεμέλιος τούτων λίθος κατετέθη τῇ 25 Ἰανουαρίου τοῦ 1836 ἔτους ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Λουδοβίκου ἐκλεχθείσης τοποθεσίας, ὅτε καὶ λόγος ἐξεφωνήθη ἐνώπιον τῶν βασιλέων καὶ τῶν παρισταμένων πάντων ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματέως τῆς ἐπικρατείας μακαρίτου Ἰακωβάκη Ῥίζου. Διήρκεσε δὲ ἡ οἰκοδόμησις αὐτῶν ὀκταετίαν περίπου, καὶ κατῳκήθησαν ὑπὸ

τοῦ βασιλέως περὶ μεσοῦντα τὸν Ἰούλιον τοῦ 1843 ἔτους. Κατὰ ταῦτα ἄρα τὸ ἐν σελ. 55 ἀναγραφόμενον ὅτι *τὰ ἀνάκτορα ἀνηγέρθησαν τῷ 1835 καὶ κατὰ πρῶτον ὑπεδέχθησαν τὸν βασιλέα Ὄθωνα,* εἶναι προφανὴς ἀναχρονισμός.

Τὸ φιλάρχαιον τοῦ Ὄθωνος μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τούτου. Ἐν ἔτει 1847 ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις ᾐτήσατο διὰ τοῦ πρεσβευτοῦ αὐτῆς παρὰ τῆς ἡμετέρας τὴν ἐκχώρησιν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Νικοδήμου πρὸς ἐκκλησιασμὸν τῶν ἐνταῦθα παροικούντων Ῥώσων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ τοῖχοι αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν τοῦ πολέμου κακώσεων ἦσαν ἐν πολλοῖς διεῤῥωγότες, καὶ μάλιστα ὁ ἡμισφαιροειδὴς θόλος, ἐδήλωσεν ἡ πρεσβεία ὅτι σκοπὸν προὐτίθετο ν' ἀνοικοδομήσῃ τὸν ναὸν ἐκ βάθρων αὐτῶν, καὶ εἰς τοῦτο ἐπέμενεν. Ὁ βασιλεὺς ὅμως ἐνίστατο λέγων, ὅτι ἐκχωρεῖται μὲν ὁ ναὸς τοῖς Ῥώσοις, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἀπαράβατον ὅρον τοῦ νὰ ἐπισκευασθῇ μόνον κατὰ τὰ πεπονηκότα αὐτοῦ μέρη, ἀναλλοιώτου ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον μένοντος τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Ὅθεν τὸ τῆς γνώμης τοῦ βασιλέως ἀνένδοτον, τὸ καὶ ἄλλοθεν γνωστόν, ἐξενίκησεν ἐν τέλει πᾶν τὸ προςιστάμενον, καὶ οὕτω διεσώθη ἀλύμαντον ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν τὸ κάλλιστον τοῦτο καὶ ἐκπρεπέστατον δημιούργημα τῆς βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὥςτε καὶ αὐταὶ αἱ τὸν ἔξωθεν τοῖχον ἐνιαχοῦ περιζωννύουσαι πρόστυποι ὀπταὶ πλίνθοι ἐδέησε νὰ πλασθῶσιν ἐκ καινῆς ἀπαράλλακτοι ταῖς ἀρχετύποις. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐκχώρησις τοῦ ναοῦ τούτου τῇ 25 Ἀπριλίου τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος ἔτους, προεδρεύοντος τῆς κυβερνήσεως τοῦ μακαρίτου Ἰω. Κωλέττου.

Περαίνων τὸν περὶ τούτου λόγον προάγομαι νὰ ἐρωτήσω τὸν ἀγαπητὸν κ. Λαμπάκην, τί ἆρά γε σημαίνει ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ὅρος (διότι ὡς τοιοῦτον ὑπολαμβάνω ἐγὼ αὐτὸν) *γράμματα* ἐν οἷς ὁ κ. Γρηγορόπουλος λέγει περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἐν σελ. 84: «*Ἡ στέγη αὐτοῦ τηρεῖ ἀπαράφθορα τὰ καλούμενα βυζαντινὰ γράμματα, ὧν ἡ προσάρμοσις ἀποτελεῖ τὸν σταυροειδῆ τοῦ ὅλου κτιρίου τύπον, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦται ὁ μετὰ λεπτότητος βυζαντινῆς λελαξευμένος τροῦλλος.*»

Ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ διατριβὴ περὶ ἧς ὁ λόγος.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΚΑΠΝΙΚΑΡΕΑΣ

Ζητεῖται καὶ διὰ πολλοῦ ἔτι ζητήσιμον θὰ μένῃ, ἕως οὗ *ὁ πάντ' ἐκκαλύπτων χρόνος,* κατὰ τὸ σοφόκλειον ἔπος, *εἰς φῶς ἀγάγῃ* τά-

ληθές, πόθεν ἡ ἐπωνυμία τοῦ κατὰ μέσον τῆς ἑρμαϊκῆς ὁδοῦ ἱσταμένου ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ ἐπ' ὀνόματι μὲν τῶν Εἰςοδίων τῆς Θεοτόκου τιμωμένου, *Καπνικαρέας* δὲ ἐπονομαζομένου.

Ὁ ἀγαθὸς φίλος κ. Γ. Λαμπάκης, ὁ μόνος ὃν ἔχομεν ἐν τῷ παρόντι ἐπιστήμων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, ἐν σπουδαίᾳ διατριβῇ ἀνωνύμως δημοσιευθείσῃ τῇ 30 Σεπτεμβρίου π. ε. ἀριθμῷ 4282 τοῦ «Αἰῶνος», καὶ ἐπιγεγραμμένῃ: *Κατάστασις τῶν παρ' ἡμῖν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων*, κατακρίνων δικαίως τὴν περὶ τὰ σεπτὰ ταῦτα λείψανα τῆς βυζαντιακῆς τέχνης ἀσύγγνωστον ὀλιγωρίαν καὶ ἄστοργον ἀκηδίαν τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς, καὶ τὴν ἀσεβῶς κακουργουμένην ὑπό τινων βεβήλωσιν εἴτε τὴν μυρίων οὐαὶ ἀξίαν ἐξαφάνισιν αὐτῶν, ἐπάγει καὶ ταῦτα: *"Ετερον δὲ πάλιν εἶδος βλάβης, οὐχὶ μὲν ἐπιβλαβὲς εἰς τὸ οἰκοδόμημα, ἐπιβλαβέστατον ὅμως εἰς τὴν ἱστορίαν, θανασίμως προσβάλλον τὴν ἐπιστήμην τοῦ τόπου, εἶναι αἱ ὑπὸ ἀμαθῶν γραφόμεναι ἐπιγραφαί. Οὕτω χρυσοῖς γράμμασιν ἐν δυσὶ γλώσσαις, ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί, ἀνέγνωμεν ἐν δυσὶ στήλαις ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Καπνικαρέας, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἱδρύθη τῷ 419 ὑπὸ τῆς εὐσεβοῦς Εὐδοκίας, δῆλα δὴ ἱδρύθη τότε, ὅτε ὁ ρυθμὸς οὗτος ἦν ὅλως ἄγνωστος, καὶ μόλις ἱκανὸν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγένετο ἀπόπειρα τοιαύτης δομῆς»*.

Δὲν ἐνδιατρίβομεν ἐνταῦθα εἰς τὸ περὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ῥυθμοῦ τοῦ ναοῦ ζήτημα, καθότι ὁ κ. Λαμπάκης, ὡς ἐπιστημονικὴν κεκτημένος γνῶσιν τῶν τοιούτων, ἀπεφήνατο ἤδη ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρατεθεῖσιν, ὅτι ἡ κτίσις αὐτοῦ δὲν ἀνάγεται εἰς τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα, περιορίζομεν δὲ τὸν λόγον εἰς μόνον τὸ ἱστορικὸν μέρος.

Ὁ πρῶτος, εἰς ὃν ἐπῆλθεν ἡ ἄστοχος ἔννοια, ὅτι ἤθελε δῆθεν περιάψῃ λαμπροτέραν ἐπ' ἀρχαιότητι αἴγλην εἰς τὸν ἀναμφηρίστως ἀρχαῖον τοῦτον ναόν, ῥητῶς ἀνακηρύττων αὐτὸν κτίσμα τῆς βασιλίδος Εὐδοκίας, ὡς ἐν πομπώδει ἐπιγραφῇ ἐχάραξεν, ἀφ' οὗ δὲν εἶχεν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἱστορικὴν μαρτυρίαν εἰς ὑπόστασιν τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ, δὲν ἐσκέφθη κἂν νὰ συμβιβάσῃ τὸ πρᾶγμα χρονικῶς, ἀλλ' ἐξ ἀβουλίας ἔδωκε τοῖς ξένοις ἀρχαιολόγοις λαβὴν πρὸς πλατὺν γέλωτα καὶ χλεύην τῶν ἡμετέρων ἐπιστημόνων, ὡς ἀμβλυωττόντων τὸ παράπαν, εἴτε καὶ ἀνεχομένων νὰ χαλκεύωνται ἐν μέσαις ταῖς *ἰοστεφάνοις καὶ ἀριζηλώτοις Ἀθήναις*, ὑπ' ἀνδρῶν ἀμαθῶν πλάσματα κακοχώνευτα, οἷον τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀναγινωσκόμενον: **ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΚΑΠΝΙΚΑΡΕΑΣ ΚΤΙΣΘΕΙΣ ΤΩι 418 Μ. Χ. ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΕΥΔΟΚΙΑΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-**

ΝΟΥΠΟΛΕΩΣ. Φέρεται δὲ αὕτη χρυσοῖς γράμμασιν ἐγκεκολαμμένη ἐπὶ τῶν δύο προςθίων τετραπλεύρων κιόνων τοῦ καθολικοῦ, δεξιᾷ μὲν τῷ εἰςιόντι γαλλιστί, ἀριστερᾷ δὲ ἑλληνιστί! Τουτέστιν ὡρίσθη ἐν αὐτῇ χρόνος, ὁπότε ἡ ψευδεπίγραφος κτίστειρα δὲν ἦτον εὐσεβής, ἀλλ' ἐθνική· οὔτ' Εὐδοκία, ἀλλ' Ἀθηναΐς· οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος σύζυγος, ἀλλ' ἰδιῶτις, ὡς αὐτίκα δηλώσει ὁ λόγος.

Γνωσταί εἰσι τοῖς φιλίστορσιν αἱ περιπετεῖς τύχαι τῆς σοφῆς ταύτης Ἀθηναΐας· ἀλλὰ χάριν τῶν ἀγνοούντων συγκεφαλαιοῦμεν ἐνταῦθα τὰ κατ' αὐτήν. Θυγάτηρ οὖσα, κατὰ μὲν τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον, Ἡρακλείου τοῦ φιλοσόφου, κατὰ δὲ Σωκράτην, Θεοφάνην, Συμεὼν Λογοθέτην, Κεδρηνόν, Ζωναρᾶν, Τζέτζην καὶ ἄλλους, Λεοντίου τοῦ σοφιστοῦ, καὶ ἐπὶ ἐξόχῳ σωματικῇ καλλονῇ καὶ ἄλλοις ψυχικοῖς διαλάμπουσα προτερήμασιν, ἠναγκάσθη κληρονομικῶν ἕνεκα διαφορῶν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς Οὐαλεντινιανὸν καὶ Γέσιον, ν' ἀναβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν προστασίαν τῶν νόμων ἐπικαλεσομένη. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν εἰς τὰ βασίλεια προςελθοῦσαν θεασαμένη Πουλχερία ἡ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β' τοῦ καὶ Μικροῦ ἐπιλεγομένου αὐταδέλφη, καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἀναμαθοῦσα, ἅμα δὲ καὶ τὸ κάλλος, καὶ τὴν σύνεσιν, καὶ τὴν εὐφράδειαν αὐτῆς ἀποθαυμάσασα ἐκλέγεται τοῦ αὐταδέλφου αὐτῆς σύζυγον, συνεργοῦντος εἰς τοῦτο καὶ Παυλίνου τοῦ ὁμοδιαίτου καὶ λίαν πεφιλημένου τῷ βασιλεῖ, ὑφ' οὗ καὶ προήχθη τότε εἰς τὸ ὕπατον τῆς βασιλείου αὐλῆς ἀξίωμα, ἤτοι τὸ τοῦ *Μαγίστρου τῶν ὀφικίων* (= αὐλάρχου). Βαπτισθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ, καὶ ἀντὶ Ἀθηναΐδος Εὐδοκία μετονομασθεῖσα συζεύγνυται τῷ αὐτοκράτορι τῇ 7 Ἰουνίου τοῦ 421 ἔτους· βραδύτερον δέ, ἤτοι τῇ 2 Ἰανουαρίου τοῦ 423 ἀναγορεύεται καὶ *Αὐγοῦστα*. Χρόνου δ' ἱκανοῦ παρελθόντος, βάσκανος δαίμων ἐφθόνησε τῆς Εὐδοκίας τὴν εὐημερίαν ὡς ἐξ ἐπεισοδίου τινὸς σκανδαλώδους. Ἀνὴρ ἰδιώτης προςήνεγκε τῷ αὐτοκράτορι ὑπερφυὲς μῆλον Φρύγιον, οὗτος δ' ἔστειλεν αὐτὸ τῇ βασιλίδι, αὕτη δὲ τῷ Παυλίνῳ, οὗτος δὲ πάλιν τῷ αὐτοκράτορι, ἀγνοῶν ὅλως, ὅπως κἀκείνη, τῆς προςφορᾶς τὴν ἀρχήν. Τὸ τυχαῖον τοῦτο περιστατικὸν ἐξέκαυσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Θεοδοσίου, ὑποπτεύσαντος ἤδη τὴν ἄλλως ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένην σωφροσύνην τῆς Εὐδοκίας, ὥςτ' ἐν αὐτῷ τῷ τοῦ πάθους βρασμῷ τὸν μὲν Παυλῖνον ἀπέκτεινε, πρὸς δὲ τὴν ὁμόζυγον ψυχρῶς εἶχε τοῦ λοιποῦ, ἢ μᾶλλον δυςμενῶς λίαν διέκειτο. Ἡ δέ, καιρίως τὴν καρδίαν πληγεῖσα ἐκ τοῦ ἀπροςδοκήτου συμβάματος, καὶ τὴν ὕβριν μὴ στέγουσα, αἰτησαμένη ἔλαβε παρὰ

τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἄδειαν ἵνα μεταβῇ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔνθα καὶ ἀπῆλθε τῷ 444 ἔτει. Ἐκεῖ δὲ διήνυσε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ἀφειδῶς χορηγοῦσα εἰς ἵδρυσιν ναῶν, μοναστηρίων, πτωχοτροφείων, γηροκομείων κ.τ.τ. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐδείματο τὸν μέγιστον καὶ περικαλλέστατον ναὸν Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ κατερηριμμένα τείχη τῆς ἁγίας πόλεως ἠνώρθωσεν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐνησμένιζε λέγουσα, ὅτι περὶ αὐτῆς ὅθεν προανεφώνησεν ὁ Δαβὶδ τὸ τοῦ Ν' ψαλμοῦ: «*Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ Εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τείχη Ἰερουσαλήμ*». Ἐξεμέτρησε δὲ τὸ ζῆν τῷ 455, ἢ τῷ 460, κατ' ἄλλους, καὶ ἐτάφη ἐν αὐτῷ τῷ ἰδίῳ αὐτῆς ναῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου. Ταῦτα ὡς ἐν συνόψει εἰσὶ τὰ περὶ τῆς Εὐδοκίας ἱστορούμενα, ἐξαίρετον ὄντως ὑπόθεσιν παρέχοντα εἰς δραματικὴν ποίησιν.

Βασιλὶς ἄρα τόσον φιλότιμος καὶ ἐλευθέριος, ὅσον φιλόκαλος καὶ φιλοικοδόμος, ἀμύθητα χρυσίου ποσὰ ἀναλώσασα (ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἑκατομμύρια δραχμῶν, ὡς ἱστορεῖται) εἰς ἵδρυσιν τοσούτων ἱερῶν ναῶν, σεμνείων, εὐαγῶν ἐνδιαιτημάτων, τειχῶν κλπ., φιλοτιμοτέρα ἑαυτῆς θὰ ἐδεικνύετο πάντως ἐν τῇ κλεινῇ γενετείρᾳ πόλει, ναὸν ἱδρύουσα μέγαν τε καὶ περικαλλῆ καὶ τῆς μεγαλοδωρίας αὐτῆς ἐπάξιον, οὐχὶ δὲ ὡς τὸν τῆς Καπνικαρέας μικρότατον καὶ οὐδὲν ἐκπρεπὲς σημεῖον οὔτ' ἔξωθεν οὔτ' ἔσωθεν ἔχοντα, βασιλικὴν ἐμφαῖνον φιλοτιμίαν. Καὶ ταῦτα μὲν παρεκβατικώτερον εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ψευδῶς ἀποδίδοται τῇ Εὐδοκίᾳ ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Καπνικαρέας ἵδρυσις. Τραπήτω δὲ νῦν ὁ λόγος εἰς τὸ περὶ τῆς ἐπωνυμίας αὐτοῦ ζήτημα.

Ἐξ ὅσων κατὰ καιρὸν περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν καὶ ἐν τῇ μνήμῃ φυλάττομεν, διάφοροι μέχρι τοῦ νῦν ἐξήχθησαν εἰκοτολογίαι περὶ τούτου. Ἐπιτραπήτω λοιπὸν καὶ ἡμῖν νὰ εἰκοτολογήσωμεν περὶ τοῦ ζητουμένου· διότι εἰκοτολογίας καὶ μόνον δύναται πᾶς τις νὰ ἐκφέρῃ, ἕως οὗ, ὡς καὶ ἀρχόμενοι εἴπομεν, ἐνεπίγραφός τις λίθος ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς ἀνορυττόμενος, ἢ καὶ εὐρωτιῶν τι ἀρχαῖον χειρόγραφον ἐν παραβύστῳ που ὑπολανθάνον ἀποκαλύψῃ ποτὲ τὸ βέβαιον. Καὶ δὴ λέγομεν, ὅτι ἡ τοῦ ναοῦ τούτου ἵδρυσις πρέπει ἴσως νὰ ζητηθῇ εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Θ' ἀρχομένης ἑκατονταετηρίδος καὶ τοὺς ἐφεξῆς χρόνους μέχρι τῆς ΙΒ' καὶ προςωτέρω ἴσως. Ἰδοὺ δὲ πόθεν πηγάζει ἡ εἰκοτολογία ἡμῶν.

Νικηφόρος ὁ *πατρίκιος καὶ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ* (=ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν) καθελὼν τὴν νόμιμον βασιλίδα Εἰρήνην τὴν Ἀθηναίαν σύζυγον Λέοντος Δ' τοῦ ἐκ τῆς Χαζάρας, ἐπέβη αὐτὸς τοῦ

θρόνου παρανόμως τῷ 802 ἔτει, κακὸς κακῶς διοικήσας τὸ κράτος, καί, κατὰ Κεδρηνόν, πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὠμοτάτους βασιλεῖς τῇ ἀπανθρωπίᾳ ὑπερακοντίσας, κάκιστα δ' ἀπολόμενος ἐν τῇ κατὰ Βουλγάρων ἐκστρατείᾳ αὐτοῦ μετὰ ὀκταετῆ τυραννικωτάτην βασιλείαν. Οὗτος λοιπόν, πρὸς τοῖς ἄλλοις βαρυτάτοις φόροις, οὓς τοῖς ἀθλίοις ἐπέβαλεν ὑπηκόοις, ἐπενόησε πρῶτος καὶ τὸ *Καπνικόν*, φόρον ἐκτινόμενον κατὰ λόγον τῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις ὑπαρχουσῶν ἑστιῶν, ἐξ ὧν δηλονότι ἐξέθρωσκε καπνός, ἐφάμιλλος κατὰ τοῦτο δειχθεὶς τοῦ ἀπηνοῦς τῶν Ἑλικωνιάδων Μουσῶν διώκτου Ἰουστινιανοῦ· διότι καὶ οὗτος ἐπενόησε πρῶτος καὶ τοῖς ὑπηκόοις ἐπέβαλε, κατὰ Προκόπιον, ὁμοειδῆ φόρον, τὸ ὀνομαζόμενον *Ἀερικόν*. Τὸν τοιοῦτον δὲ τοῦ *Καπνικοῦ* φόρον ἀπαντῶμεν ἀναγεγραμμένον ἐν βασιλικοῖς χρυσοβούλλοις μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰ δ' ἐπεκράτει ἔτι καὶ ἐπὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἡμετέρων βασιλέων, εἴτε καὶ μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνάκτησιν, οὐδὲν περὶ τούτου γινώσκομεν.

Γνωστὸν δ' ὅτι, κατὰ τὸ ἰσχῦον ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει φορολογικὸν σύστημα, τὰ παντοῖα καὶ πολυώνυμα εἴδη τῶν φόρων ἐξετίθεντο ὤνια τοῖς πλειοδοτοῦσιν, οἵτινες ἐξωνούμενοι ταῦτα παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐπέπιπτον εἰς τὰς ἐπαρχίας ὡς λύκοι βαρεῖς πρὸς εἴςπραξιν, ἢ ὀρθότερον, παρείςπραξιν τοῦ ἐξωνηθέντος δημοσίου τέλους, ταὐτὸν εἰπεῖν πρὸς λήστευσιν τῶν δυςμοίρων κατοίκων. Γνωστὸν δ' ὡσαύτως, ὅτι ἐκ τῶν διαφόρων πολιτικῶν καὶ λοιπῶν βαθμῶν, ὡς καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τοῦ βίου, ἔπλαττον οἱ Βυζαντινοὶ τὰς τῶν βαθμοφόρων καὶ τῶν βιομηχάνων προςωνυμίας, κατὰ τὸ φίλον αὐτοῖς λατινίζον ἰδίωμα τῆς εἰς *αριος* καὶ συγκοπῇ *αρις* καταλήξεως, οἷον: ***Βεστιάριος, Σπαθάριος, Δρουγγάριος, Ἱεραχάριος, Νοτάριος, Κομμερκιάριος, Τζαγγάριος.*** κτλ. Οὕτως ἄρα καὶ ἐκ τοῦ ***Καπνικοῦ***: ***Καπνικάριος*** εἴτε ***Καπνικάρις***· καὶ τοιοῦτός τις πιθανῷ τῷ λόγῳ ὑπῆρξεν ὁ τὸν εἰρημένον ναὸν ἀνιδρύσας, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπωνυμία ***Καπνικαρέα***[1]. Καὶ μὴ φανῇ ἀπίστευτον, ὅτι ἐν οἱονδήποτε πρόςωπον ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀνίδρυσιν ναοῦ. Τοιοῦτον ἦν κατὰ τὴν μεσήλικα ἐποχὴν τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Οἱ φόρ-

[1] Περὶ ἐνίων τῶν εἰς *εα* ληγόντων θηλυκῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων προφερομένων παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις ἡμῶν Ἀθηναίοις εἰς *εα*, οἷον: *κουκκέα* (ἢ κουκκιά), *ἀχλαδέα* (ἀχλαδιά), *καρέα* (καρυδιά), *ὀχέα* (ὀχιὰ = ἔχις), *δρουγγαρέα*, *Καπνικαρέα* κ.τ.τ., ἐσημειώσαμεν ἀλλαχοῦ (*Ἀρχαιολ. Ἐφημ.* Περιοδ. Γ', τεῦχ. Δ' 1887, σελ. 236).

τον ὅλον παντοίων ἁμαρτιῶν καὶ ἀνομιῶν ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντες, ὡς λ. χ. οἱ τῷ δημοσίῳ ὑπουργοῦντες, καὶ πρώτιστα πάντων οἱ φορολόγοι, ἐπίστευον πεποιθότως, ὅτι ἐξηυμένιζον τὴν θεότητα καὶ τέλεον ἀνεκουφίζοντο, ναοὺς καὶ μοναστήρια ἀνιδρύοντες ἐπ' ὀνόματι τῶν ὁμωνύμων αὐτοῖς ἁγίων, εἴτε τῶν οὓς ἔτυχε νὰ ἴδωσι κατ' ὄναρ, εἴτε τῶν πρὸς οὓς ἔσωζον ἰδιάζουσαν εὐλάβειαν. Εἰς τοιοῦτον δὲ αἴτιον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀποδοτέα, ὡς νομίζομεν, καὶ ἡ κατὰ λόγον τοῦ μικροῦ τῆς πόλεως πληθυσμοῦ ὑπέρμετρος πληθὺς τῶν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως σωζομένων ναῶν. Οὕτως ἐν παραδείγματι, τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Θεοδώρων σαθρὸν ὄντα πάλαι καὶ μικρὸν καὶ πηλόκτιστον, κατὰ τὴν ἐν τῷ ὑπερθύρῳ αὐτοῦ ἐπιγραφήν, ἀνήγειρε τῷ ‚ϛφνη΄(1050) ὁ *σπαθαροκανδιδᾶτος* (ἀξίωμα τῆς βασιλικῆς αὐλῆς) Νικόλαος Καλόμαλλος, τὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου *Ραγκαβᾶς* τις, τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου *Καρύκης* εἴτε *Καρύτσης* τις, καὶ ἄλλους ἄλλοι.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἐν παρόδῳ ἐμνήσθη ὁ λόγος τῆς τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἐπιγραφῆς, δὲν εἶναι ἴσως ἄκαιρον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς πρὸ πολλοῦ χρόνου, ὡς φαίνεται, γενομένης ἐπισκευῆς αὐτοῦ, οὕτω συμπεφυρμένως ἐνετειχίσθησαν τὰ τμήματα τῆς τριχῶς τεθραυσμένης ἐνεπιγράφου πλακός, ὥςτε, ἵνα κατορθώσῃ τις τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, δέον ν' ἀρχίσῃ πρῶτον ἐκ τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ τρίτου τμήματος, εἶτα νὰ στρέψῃ εἰς τὸ πρῶτον πρὸς εὕρεσιν τῆς συνεχείας. Ἐφ' ᾧ καὶ συνιστῶμεν τοῖς τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ ἐπιτρόποις τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς πλακός, ἵνα μὴ ἐπισπῶνται τὸν μῶμον καὶ τὴν κατάκρισιν ἡμεδαπῶν τε καὶ ἀλλοδαπῶν[1]. Ὡς ἐκ περισσοῦ δὲ προςτεθείσθω, ὅτι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Βρεττανὸς ἀρχαιολόγος Ῥιχάρδος Chandler ἐν ταῖς *Inscription. Antiq.* κτλ. *Oxford.* 1774, ἀφ' οὗ μετέλαβεν αὐτὴν καὶ ὁ Kirchhoff ἐν τῷ *Corp. Inscription. Graec.* Τόμ. Δ', σελ. 368.

Ι. Σακκελίων.

[1] Φιλοτίμῳ προνοίᾳ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καὶ ἐλλογίμου πρεσβυτέρου Ἰω. Μαρτίνου, τοῦ καὶ ἐφημερίου τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ, ἀποκατεστάθη ἤδη ἀρτία ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή. Μόνοι δὲ οἱ τῆς Καπνικαρέας ἐπίτροποι ἐνασμενίζουσι, φαίνεται, ἐκ τοῦ κακοπλάστου παρακρουόμενοι ψεύδους. Τούτου δὲ ἕνεκα καὶ ὡς βεβήλωσιν αὐτόχρημα τῶν ἱερωτάτων ὑπολαμβάνουσιν ἴσως τῆς καταπτύστου καὶ πρὸς περιύβρισιν τῆς ἱστορίας κεχαραγμένης ἐπιγραφῆς τὴν ἀπάλειψιν.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

«Ἡ ἀληθὴς δόξα ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ἔγκειται καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ τὴν ἐπιτύχῃ, εἰ ζῶν δὲν ἀπέλαβε τοῦ κύρους τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ». ΓΙΟΒΕΡΤΗΣ

Ἐξ ἀρχαίας καὶ εὐγενοῦς οἰκογενείας, ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ ὀνόματος, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταβάσης εἰς Ἀθήνας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κέρκυραν ἀπὸ τοῦ 1453, ὁ νῦν τελευτήσας Βάρων δόκτωρ Ἀνδρέας Θεοτόκης, τὴν γέννησιν αὐτοῦ ἕλκων, ἀνεδείχθη ἀντάξιος γόνος τῶν ἐκλάμπρων προγόνων αὐτοῦ. Κατήγετο, κατὰ τὰς ἐπαινετικὰς ἐκφράσεις τοῦ «Δικαίου» τῆς Ῥώμης καὶ τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Πεδεμοντίου», ἐξ ἐκείνου τοῦ Νικηφόρου, ὅστις ὑπῆρξε τὸ ἀγλάϊσμα καὶ τὸ ἐγκαύχημα τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ Πανελληνίου ἅπαντος καὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Υἱὸς τοῦ Ἐμμανουὴλ Θεοτόκη, προσέθετεν ἡ ἔγκριτος ἑλληνικὴ ἐφημερὶς «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης, ὅστις διοικήσας τὰς Ἰονίους Νήσους ἐπὶ Γαλλοκρατίας καθὸ Πρόεδρος τῆς Γερουσίας καὶ συντάξας τὸν πρῶτον συνταγματικὸν χάρτην τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ἐτιμήθη παρὰ τοῦ Α΄ Ναπολέοντος μὲ διάφορα ἱπποτικὰ τάγματα, ὅστις καὶ ἀπένειμεν αὐτῷ τὸν κληρονομικὸν τίτλον τοῦ Βάρωνος (titre transmisible à l'aîné de la famille)[1]. Ὁ ἄρτι ἀποβιώσας ἔκλαμπρος συμπολίτης ἡμῶν ἐξεπαιδεύθη ἐν Παρισίοις, ὅπου τοιαῦτα ἀφῆκε δείγματα τῆς μεγάλης διανοητικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ὥστε ἀπέσπασε τὸν ἔπαινον τοῦ μεγάλου ἡμῶν πολιτικοῦ ἀνδρὸς Ἰωάννου Καποδιστρίου.

Ἐπανακάμψας εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος διετέλεσεν ἐπὶ δέκα ἔτη ὑπογραμματεὺς τῆς Ἰονίου Γερουσίας καὶ διερμηνεὺς τοῦ Λόρδου Μεγάλου Ἁρμοστοῦ. Ἐκλεχθεὶς μέλος τῆς Ἰονίου Βουλῆς καὶ γραμματεὺς τῆς Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπερήσπισε τὸ δικαίωμα τῆς

[1] Τὸ δίπλωμα τοῦ ἐν λόγῳ τίτλου, σὺν ἄλλοις οἰκογενειακοῖς ἐγγράφοις, εὕρηται παρὰ τῷ υἱῷ τοῦ Βάρωνος Κ. Στεφάνῳ. Ἡ «Νέα Ἐφημερὶς» τῶν Ἀθηνῶν, ἡ «Ἀκρόπολις» καὶ ἄλλαι, ὡς ἡ «Φωνὴ» Κερκύρας εὐφήμως περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀνδρὸς ἀνέφερον.

ἰδιοκτησίας, οὗτινος τὸ ἔννομον ἀπηλεῖτο ἕνεκα τῆς ἐφαρμογῆς προσωρινοῦ τινος Νόμου περὶ ἐγγράφων ἀποδείξεων. Πλὴν συναισθανόμενος τὰς ἐντίμους ὑποχρεώσεις, αἵτινες τῷ ἐπεβάλλοντο καὶ τὰς οἰκογενειακὰς παραδόσεις καὶ ἐν τοῖς μάλιστα τὴν ἁπλότητα τῶν κληρονομικῶν ἠθῶν καὶ τὴν εὐθύτητα τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὁ εὐπατρίδης Κερκυραῖος, ἀποσυρόμενος τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, πρὸς ὃ οὐχὶ εὐνοϊκῶς διέθετον αὐτὸν αἱ λίαν συντηρητικαὶ αὐτοῦ ἰδέαι, διῆλθε τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ὡς ἀληθὴς φιλόσοφος, περιφρονῶν τάς τε χρονικὰς καὶ κοσμικὰς τιμάς, καὶ ἀνευρίσκων τὰς τέρψεις αὐτοῦ ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς, βιβλιακαῖς καὶ φιλολογικαῖς μελέταις[1].

Δὲν ἔχομεν σκοπὸν νὰ ἐνασχοληθῶμεν περὶ πάντων τῶν πονημάτων αὐτοῦ νομικῶν τε καὶ φιλολογικῶν, ἅτινα ἐν μέρει δημοσιευθέντα, παρὰ πάντων ἐπεκροτήθησαν καὶ ἀπέσπασαν τὰ συγχαρητήρια τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνος Α΄ καὶ ἠξιώθησαν διαφόρων ἀφιερωτικῶν πονημάτων, τὰ δὲ συγγράμματα μέχρι τοῦ 1863 μνημονεύονται ἐν τῷ «Extraits de l'histoire des principales familles de l'Europe et d'autres contrées du globe etc. par une Societé de gens de lettres de differentes nations», δημοσιευθέντι ἐν Γενεύῃ. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παραλείψωμεν τὴν σύνοψιν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, δημοσιευθείσης ἐν Παρισίοις ἐν ἔτει 1813 λατινιστί, δι' ἧς ὁ συγγραφεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὸ μέγα θέμα, «Virtutibis erigi imperia vitiis everti», οὔτε νὰ παραβλέψωμεν τὰς μεταφράσεις αὐτοῦ εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν τῆς τραγῳδίας Μάκβεθ τοῦ Σαιξπήρου, μέγα μέρος τοῦ λόγου τοῦ Βοσουέτου περὶ τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας καὶ βιβλίων τινῶν τοῦ Ἡροδότου, Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, καθὼς καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰς τὴν κλασικὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅτε πλέκει τοὺς ἐπαίνους τοῦ Δημοσθένους.

Ἀλλ' ἰδίως τὸ μέγιστον ἔργον, ὅπερ περιέλαβε τῇ διανοίᾳ ὁ συγγραφεὺς καὶ συνέταξε ἀπὸ τοῦ 1848, τὸ περὶ τῆς βίβλου τῆς γενέσεως, σκοπὸν προέθετο νὰ ἐκθέσῃ τὴν παλαιὰν καὶ νέαν Διαθήκην εἰς πίνακας συνοπτικοὺς καὶ συνθετικούς, ὅπερ μόνον ἤρκει ὅπως ἀπο-

[1] Ὁ νεκρὸς τοῦ προσφιλοῦς ἀνδρὸς ἀποβιώσαντος ἐν βαθεῖ γήρατι 85 ἐτῶν, τῇ 9 Νοεμβρίου π. ἔ., ἐτέθη ἐντὸς ἁπλουστάτης νεκροθήκης, κατὰ τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἀμετάτρεπτον θέλησιν αὐτοῦ, ἄνευ οὐδεμιᾶς πομπῆς μετεφέρθη, ὄρθρου βαθέος, τὴν ἑνδεκάτην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς *Νοεμβρίου 1887* εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον «Ἅγιος Ἀνδρέας» Βαρυπατάδων καὶ ἐνεταφιάσθη μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὄπισθεν τοῦ Ἁγίου βήματος τοῦ ἐκεῖ ἀρχαιοτάτου εὐκτηρίου.

δείξῃ τὴν βαθύνοιαν τοῦ γράψαντος καὶ τὸ μέγεθος τῆς σπανίας πολυμαθείας αὐτοῦ. Ὁ σκοπὸς τοιούτου γιγαντιαίου πονήματος, οὗ εἰς τὸν πρόλογον προτάττει ὡς κείμενον τὸ λατινικὸν λόγιον «Tantum series, juncturaque pollet», συνίσταται εἰς τὴν συνένωσιν ἐφ' ἑκάστου ἀντικειμένου τοῦ ὅ,τι δήποτε εὕρηται διεσπαρμένον καὶ διαζευγμένον ἐν διεξοδικοῖς διαλείμμασιν ἐν τῇ παλαιᾷ καὶ νέᾳ Διεκήθῃ, ὅπως οὕτως εἰπεῖν, ἀποτελέσῃ ἓν ὅλον. Περὶ τοῦ πονήματος τούτου ἐν ἰδιαιτέρῳ ἄρθρῳ θέλομεν ἐπιχειρήσει βραχεῖαν ἀνάλυσιν, ἅμα δυνηθῶμεν, κατόπιν τῆς εὐγενοῦς προσκλήσεως, ἣν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ ἀρίστου ἡμῶν φίλου, υἱοῦ τοῦ τελευτήσαντος, νὰ θαυμάσωμεν τὰ προτερήματα τὰ τοσοῦτον σπουδαίως ληφθέντα ὑπ' ὄψιν παρὰ τῶν πολυμαθῶν πάσης χώρας καὶ πανηγυρισθέντα παρὰ πολλῶν εὐκλεῶν ἡγεμόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ποντίφικος Πίου Θ' δι' ἐπιστολῶν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀείμνηστον συγγραφέα [3].

Πλὴν τοιαῦται θεολογικαὶ μελέται δὲν ἀπέσπων αὐτὸν τῆς μελέτης τοῦ Δικαίου, διὸ καὶ πολλὰ ἐγχειρίδια ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τοιούτων ἀντικειμένων, ὡς ἡ σύνοψις τῶν Ἰονικῶν Νόμων ἀποτελοῦσα τόμον ὁλόκληρον καὶ οἱ ἔτι ἀνέκδοτοι τόμοι περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἐκκαθαρίσεως τῶν ὡς εἴρηται Ἰονικῶν Νόμων, ἔτι δὲ σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῶν νόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου [4].

Λαβόντες πολλάκις εὐκαιρίαν νὰ ἐνασχοληθῶμεν εἰς φιλολογικὰ ἀντικείμενα μετὰ τοῦ ἀποβιώσαντος Βάρωνος, ὅστις ἐτίμα ἡμᾶς διὰ τῆς φιλίας αὐτοῦ, ἔκπληκτοι ἐμένομεν διά τε τὴν ἄκραν διαύγειαν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ καὶ τὴν εὐθύτητα τῶν κρίσεων, οὐχ ἧττον δὲ καὶ διὰ τὴν εὐγενῆ συμπεριφοράν, ἥτις ἐχαρακτήριζεν αὐτὸν ὡς ἀληθῆ εὐπατρίδην. Λυπούμεθα ὁμολογοῦντες, πλὴν εἶναι ἀληθέστατον, ὅτι ἄνδρες τοιούτου εἴδους καὶ τόσης μαθήσεως ἐκλείποντες τῆς κοσμικῆς σκηνῆς δὲν ἀντικαθιστῶνται, ἐνῷ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν αἱ ἀληθεῖς μελέται λησμονοῦνται, καὶ φημίζεται μόνον ἐπιπόλαιός τις ἐκπαίδευσις, ἥτις συστηματικῶς ἐναντία τῆς θρησκείας, εἰς οὐδὲν ἄλλο εἶναι χρήσιμος ἢ πρὸς ἔπαρσιν καὶ πονηρίαν. Ὁ Βάρων ὅμως Θεοτόκης, ἀκολουθῶν τὸ φιλοσοφικο-ιστορικὸν σύστημα τοῦ ἐξόχου Bos-

[1] Ὁ Πρόλογος τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου πονήματος ἐδημοσιεύθη ἐν Γενεύῃ ἐν τῇ ἐφημερίδι «Journal des Découvertes» ἀρ. 21, Ἰουνίου 1865.

[2] Ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἐκ Λονδίνου καὶ ἀπὸ 16 Ἰανουαρίου 1864 ὁ Λόρδος Καγγελάριος Westbury πρὸς τὸν συγγραφέα ἐκφράζει τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ, «was much struck with the ability and diligence displayed in il».

suet καὶ ἄλλων σοφῶν, ἀδιασείστως ἐπίστευε καὶ ἐδήλου, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἀπετέλει τὴν ἐντέλειαν ἑνὸς σχεδίου διαρκῶς παρὰ τῆς Θείας Προνοίας ἐκτελουμένου καὶ ἑνὸς σκοποῦ, οὗ πρὸς πραγματοποίησιν ὁ Θεὸς τὰ πάντα καθυπέταξε. Καθόσον δὲ ἀφορᾷ ἡμᾶς, εἰς ὴν δύσιν ἤδη διατελοῦντας τοῦ κοπιώδους ἡμῶν βίου, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ὀδυρόμεθα ἐπὶ τῇ φοβερᾷ ζημίᾳ τῇ προσγινομένῃ τῇ νεολαίᾳ ἐκ τῶν πονηρῶν τούτων διδαγμάτων, ἀφ' ἑτέρου εὐχόμεθα ὅπως οἱ προϊστάμενοι τῆς Ἐκπαιδεύσεως μὴ βραδύνωσι νὰ λάβωσι σπουδαῖον μέτρον, προνοοῦντες τοιουτοτρόπως διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς κοινωνίας, καὶ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀκράδαντον εὔκλειαν τῆς Πατρίδος.

Ἐν Κερκύρᾳ.

Καθ. **Φραγκίσκος Δὲ-Μέντος.**

(Ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ Διδασκαλικῆς Ἐπιθεωρήσεως).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Φεβρουάριος — Μάϊος.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Εἰς πέντε συνῆλθεν ὁ Σύλλογος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνεδρίας. Ἐγένοντο δὲ τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα·

Ὁ κ. Π. Συνοδινὸς ἀπήγγειλε διάφορα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης ὡμίλησε περὶ Μητρός.

Ὁ κ. Ἰωακ. Βαλαβάνης ἀνέγνω τὴν μελέτην αὐτοῦ «ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ μου».

Ὁ κ. Δ. Κόκκος ἀνέγνω διάφορα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Τιμ. Ἠλιόπουλος ἀνέγνω τὴν μελέτην αὐτοῦ τὸ προνόμιον τῆς χάριτος.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ ἀπὸ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου ἀρχόμενον ΚΔ' ἔτος τοῦ Συλλόγου ἐξηλέχθησαν ἐπίτιμος μὲν πρόεδρος ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς πρόεδρος ὁ κ. Σῖμος Μπαλάνος, ἀντιπρόεδροι οἱ κκ. Ἰγν. Μοσχάκης καὶ Κ. Γ. Ξένος, γεν. γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Γ. Πίσσας καὶ Μ. Ῥαφαὴλ, ταμίας ὁ κ. Κ. Κουτσαλέξης, διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Α. Α. Ῥαγκαβῆς, ἐπιμελητὴς τῆς βι-

βλιοθήκης ὁ κ. Στ. Βάλβης. Ἔφορος τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος καὶ κοσμήτορες οἱ κκ. Σπ. Ἀντωνόπουλος, Θ. Μπαλτῆς, Δ. Π. Λάμπρος, Σπυρ. Κονοφάος, Δ. Ἡλιόπουλος καὶ Γ. Χαλκιόπουλος.

Μέλη δὲ τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἐξελέγησαν οἱ κκ. Κ. Πεταλᾶς, Ν. Κουρῆς καὶ Ἀρ. Ποττέν.

Ἐγένοντο αἱ ἐξετάσεις τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων ἐνώπιον τοῦ προεδρείου τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν κκ. Νικηφόρου Καλογερᾶ πρώην ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, Ι. Χατζιδάκη καὶ Π. Ι. Φέρμπου καθηγητῶν.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν Διάδοχον τὰ ἑξῆς·

«*Α. Β. Υ. τῷ διαδόχῳ Κωνσταντίνῳ*

Ἀϊδελβέργην.

Σύλλογος Παρνασσὸς συγχαίρει Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι ἐπὶ ἑορτῇ.

Ὁ πρόεδρος *Σ. Μπαλάνος.*

Ὁ γεν. γραμματεὺς *Μ. Π. Λάμπρος.*»

Ὁ Διάδοχος ἀπήντησεν αὐθημερὸν τὰ ἑξῆς·

«*Προεδρεῖον Συλλόγου Παρνασσοῦ*

Ἀθήνας.

Εὐχαριστῶ τὸν Σύλλογον ἀπὸ καρδίας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.»

Τὴν 8 Μαΐου ἐγένετο ἐν Νέῳ Φαλήρῳ ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῆς Ἀκτῆς τὸ ἐτήσιον συμπόσιον τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου. Προπόσεις διάφοροι ἐγένοντο, ἐν αἷς πρώτη ὑπὲρ τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου τακτικοῦ τοῦ Συλλόγου μέλους. Ἀπεφασίσθη δὲ καὶ τηλεγράφημα ἐπὶ τούτῳ νὰ διαβιβασθῇ τῷ Διαδόχῳ, ὅστις καὶ ἀπήντησεν εὐχαριστῶν.

Ὁ Σύλλογος μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἐψήφισε τὴν χειραφέτησιν τῆς ἐν Σύρῳ Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων καὶ τὸν καταρτισμὸν αὐτῆς εἰς ἴδιον σωματεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον περιέρχονται πάντα τὰ κινητὰ καὶ τὸ ἀκίνητον κτῆμα τῆς νέας ὑφισταμένης ἐν Σύρῳ Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Τὴν δωρεὰν ταύτην ὁ Σύλλογος ἐποιήσατο ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον ὅτι θέλει τηρεῖσθαι ἐσαεὶ ἀναλλοίωτος ὁ ἐκπαιδευτικὸς σκοπὸς τοῦ συνισταμένου σωματείου, πᾶσα δὲ ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τούτου

ἐκτροπὴ καθιστᾷ τὴν δωρεὰν ἀνακλητέαν, ὁ δὲ σύλλογος δικαιοῦται νὰ ἀναλαμβάνῃ τὰ δωρηθέντα ἀντικείμενα.

Συνήφθησαν σχέσεις μετὰ τοῦ ἐν Κάτω-Παναγίᾳ τῆς Ἐρυθραίας Συλλόγου τὸ Ἄργεννον.

Ἐχορηγήθη βοήθημα 100 δρ. ὑπὲρ τῆς ἐν Βαδέσσᾳ τῆς Ἰταλίας ἑλληνικῆς κοινότητος πρὸς ἀνέγερσιν ὀρθοδόξου ναοῦ.

Ὁ Σύλλογος παρέλαβεν εἴκοσι πέντε λαχειοφόρους ὁμολογίας τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης παρὰ τῶν κληρονόμων τῆς ἀειμνήστου Πηνελόπης Χαλδουβάκη καταληφθείσας παρ' αὐτῆς εἰς τὴν σχολὴν τῶν ἀπόρων παίδων. Αἱ λαχειοφόροι αὗται ὁμολογίαι φέρουσι τοὺς ἀριθ. 051,427 — 051,451.

Ὁ Σύλλογος ἀπεφάσισεν ἵνα μετάσχῃ τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς ἐκθέσεως, ἀνετέθη δ' εἰς τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου ἵνα συγγράψῃ ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀπὸ τῆς τελευταίας ὀλυμπιάδος γενομένων ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Σύλλογος προνοῶν ὅτι τὸ προσεχὲς ἔτος συμπληροῦται εἰκοσιπενταετία ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Τ. Ἀργυροπούλου, Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ε. Λυκούδη, Π. Ι. Φέρμπου, Ι. Βάμβα, Ἰγν. Μοσχάκη, Ε. Ζαλοκώστα καὶ Τιμ. Ἠλιοπούλου ἵνα σκεφθῇ περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων, ἅτινα θέλει παρουσιάσει ὁ Σύλλογος κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην. Ἡ ἐπιτροπὴ διασκεφθεῖσα ἐζήτησε παρὰ τοῦ Συλλόγου πίστωσιν πρὸς τοῦτο 10,000 δρ. ἥτις καὶ παρεχωρήθη αὐτῇ καὶ συνέστησεν ἵνα τὰ τμήματα κατ' ἰδίαν ἀποφασίσωσιν ἕκαστον περὶ τούτου. Τὰ τμήματα συνελθόντα ἀπεφάσισαν τὰ πάντα ὡς καταφαίνεται ἐν ταῖς ἐργασίαις αὐτῶν, προσεχῶς δὲ θέλουσι προκηρυχθῆ οἱ διαγωνισμοί.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμῆμα νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν δυσὶ συνεδρίαις ἠσχολήθη εἰς τὸν ὁρισμὸν τῶν θεμάτων τῶν ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Συλλόγου τελεσθησομένων διαγωνισμάτων. Προὐτάθησαν δὲ τὰ ἑξῆς θέματα ὑπὸ διαφόρων μελῶν: 1) Ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Μπαλάνου, περὶ τοῦ καταλληλοτέρου ἐκλογικοῦ συστήματος ἐν Ἑλλάδι· 2) ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Ἀγγελοπούλου, ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέχρι

τοῦ Συντάγματος τοῦ 1843· 3) ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμ. Λυκούδη, περὶ ἀνορθώσεως τῆς ναυτιλίας· 4) ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Βρυζάκη, περὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἐν Ἑλλάδι· 5) ὑπὸ τοῦ κ. Ἀλ. Σκουζέ, περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἱδρύσεως κτηματικῆς Τραπέζης ἐν Ἑλλάδι καὶ τοῦ προσφορωτέρου ὀργανισμοῦ αὐτῆς· 6) ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Τσάτσου, περὶ τῶν ἐπενεκτέων μεταρρυθμίσεων εἰς τὸν ἐμπορικὸν ἡμῶν νόμον· 7) ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Τυπάλδου, ποῖα τὰ αἴτια τῆς διαφόρου ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου ἐν Ἑλλάδι, Ῥώμῃ καὶ Βυζαντίῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, ποῖα τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ καὶ Βυζαντινοῦ δικαίου συμβόλαια πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς γεωργίας καὶ ποῖα ἐκ τῶν σήμερον ἐθιζομένων εἶνε τὰ συντελεστικώτερα εἰς τὴν ἐμψύχωσιν τῆς γεωργίας· ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας μέχρι τοῦ συντάγματος τοῦ 1843. Ἐκ τῶν θεμάτων τούτων ἐξελέγησαν δύο, ἤτοι τὸ τοῦ κ. Ἐμ. Λυκούδη περὶ ἀνορθώσεως τῆς ναυτιλίας, καὶ τοῦ τοῦ κ. Γ. Ἀγγελοπούλου, ἤτοι συγγραφὴ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέχρι τοῦ Συντάγματος τοῦ 1843.

Τμῆμα καλῶν τεχνῶν.

Τρεῖς συνεκροτήθησαν συνεδρίαι τοῦ τμήματος τούτου· ἐν τῇ πρώτῃ ἐνεκρίθη ἡ ὑπὸ τοῦ προέδρου αὐτοῦ γενομένη πρότασις ὅπως διδαχθῶσιν ἐν Ἀθήναις *οἱ Πέρσαι* τοῦ Αἰσχύλου κατὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν κείμενον καὶ κατὰ τὴν μουσικὴν τοῦ πρίγκηπος Μαΐνιγγεν.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ συνεζητήθη πρότασις τῆς διευθύνσεως τοῦ ἐν Λειψίᾳ ἐκδιδομένου περιοδικοῦ *Κλειώ*, καθ' ἣν ν' ἀποσταλῶσι πρὸς δημοσίευσιν ἐν τῷ εἰρημένῳ φύλλῳ φωτογραφίαι τῶν τυχὸν καλλιτέρων κριθεισῶν ἐν τῇ Ζωγραφικῇ τοῦ Συλλόγου ἐκθέσει εἰκόνων Τὸ Τμῆμα ἐνέκρινε καὶ ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Συλλόγου ἑκατοντάδραχμον πίστωσιν πρὸς φωτογράφησιν, ἥτις πίστωσις παρεχωρήθη αὐτῷ.

Ἐν τῇ τρίτῃ συνεδρίᾳ κατ' αἴτησιν τῆς ἐν Βαδίσσᾳ τῆς Ἰταλίας ἑλληνικῆς κοινότητος ἀπεφασίσθη νὰ διοργανώσῃ δημοσίαν συναυλίαν, ἧς αἱ εἰσπράξεις νὰ διατεθῶσιν ὑπὲρ του ἐν τῇ εἰρημένῃ κωμοπόλει ἀνεγειρομένου ὀρθοδόξου ναοῦ. Τὸ Τμῆμα προσέτι μετὰ μακρὰς συζητήσεις ἀπεφάσισε τὴν σύστασιν τριῶν διαγωνισμάτων διὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ συλλόγου. Κατὰ τὸ πρῶτον ὁρίζεται βραβεῖον 800 φρ. εἰς τὴν ἐντελεστέραν ἱστορίαν τῆς

ἑλληνικῆς τέχνης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας· κατὰ τὸ δεύτερον ὁρίζεται μετάλλιον μὲν ὡς βραβεῖον εἰς τὴν καλλιτέραν ἐλαιογραφικὴν εἰκόνα, 500 δὲ δραχμαὶ διανεμηθησόμεναι εἰς τὰ τελειότερα προσχεδιάσματα· κατὰ δὲ τὸ τρίτον 500 δρ. διανεμηθησόμεναι ἀνὰ 100 εἰς τὰ καλλίτερα πέντε ᾄσματα ἐπὶ στίχων ἐκλεχθησομένων ὑπὸ ἐπιτροπῆς.

Τμῆμα φυσιογνωστικὸν

Συνῆλθε δὶς εἰς συνεδρίαν τὸ φυσιογνωστικὸν τμῆμα ὅπως ἀποφασίσῃ περὶ τῶν θεμάτων ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Συλλόγου. Προὐτάθησαν δὲ τὰ ἑξῆς θέματα: ὑπὸ τοῦ κ. Τιμ. Ἀργυροπούλου περὶ τῆς χημικῆς συνθέσεως καὶ τῆς ἰαματικῆς ἐνεργείας τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος· ὑπὸ τοῦ κ. Α. Χρηστομάνου α) περὶ καθορισμοῦ νέων ἐπιστημονικῶν ὅρων τῆς χημείας, καὶ β) πῶς δύναται νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ χημικὴ βιομηχανία· ὑπὸ τοῦ κ. Θ. Χελδράϊχ α) περὶ τῶν μυκήτων τῶν βλαβεστέρων εἰς τὴν γεωργίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ β) περὶ τῶν ἐπιβλαβῶν τῇ γεωργίᾳ ἐντόμων· ὑπὸ τοῦ κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ κατὰ πόσον αἱ φυσικαὶ ὗλαι αἱ εἴς τε τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσαι ἐν Ἑλλάδι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἐν τῷ τόπῳ· ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Κατζαρᾶ νὰ περιγραφῇ ἓν τμῆμα τῆς Ἑλλάδος εἴτε ὑπὸ ἰατρικὴν εἴτε ὑπὸ χημικὴν ἔποψιν, καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Πιλαβίου περὶ τῶν ἰαματικῶν βοτανῶν τῶν φυομένων ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ συζήτησιν δ' ἂν πρέπει ταῦτα νὰ ὁρισθῶσι διὰ διαγωνισμοῦ καὶ νὰ ἀνατεθῶσιν εἰς εἰδικὰ ὑπὸ τοῦ τμήματος πρόσωπα, ἀπεφασίσθη ἵνα προκληθῇ διαγωνισμὸς καὶ δὴ ὡρίσθη·

α) βραβεῖον ἐκ δρ. 1000 εἰς τὴν καλλιτέραν μελέτην κατὰ πόσον αἱ Φυσικαὶ ὗλαι, αἱ εἴς τε τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσαι ἐν Ἑλλάδι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἐν τῷ τόπῳ·

β) βραβεῖον ἐκ δρ. 800 εἰς τὴν καλλιτέραν μελέτην περὶ τῶν ἰαματικῶν βοτανῶν τῶν φυομένων ἐν Ἑλλάδι·

γ) βραβεῖον ἐκ δρ. 800 εἰς τὴν καλλιτέραν μελέτην περὶ τῶν ἐπιβλαβῶν τῇ ἑλληνικῇ γεωργίᾳ ἐντόμων.

Τμῆμα φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν

Εἰς δύο συνῆλθε συνεδρίας τὸ τμῆμα τοῦτο ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ

τῶν θεμάτων ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Συλλόγου. Προὐτάθησαν δὲ τὰ ἑξῆς· α) Περὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἑρμηνεία τῶν μνημείων κατὰ τάξιν χρονολογικήν· β) Κατὰ πόσον ἐπέδρασαν αἱ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας γενόμεναι ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ ἔρευναι εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας· γ) Γεωγραφία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· δ) Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας· ε) Τοπογραφία τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς· ς) Περὶ Καβείρων· ζ) Περισυναγωγὴ λειψάνων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν διαλέκτων ἢ γλωσσάρια διαφόρων τόπων· η) Περὶ τοῦ Ὡρολογίου Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου. Δὲν ἐκρίθη ὅμως ἐκ τούτων οὐδὲν δυνάμενον νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπόν, δι' ὃν ὁ Σύλλογος ἀπεφάσισε νὰ παραστῇ εὐπροσώπως κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος αὐτοῦ, προεκρίθη δ' ἵνα ἐκδοθῇ δαπάναις τοῦ Συλλόγου συγγραφὴ ἑτοίμη μέν, ἀλλ' ἥτις δύσκολον εἶναι νὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ ἰδιώτου καὶ ὡς τοιαύτη ἐξελέχθη ἡ τοῦ κ. Ἰω. Σακκελίωνος Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Πάτμῳ γεραρᾶς Μονῆς τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν **δὲ καὶ** καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ Ι'

Ἰούνιος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1888

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μ. Α. Βάϊερ καθηγητοῦ. — Φιλοσοφικαὶ ἔρευναι· σελ. 445—454.

Κ. Α. Παλαιολόγου. — Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τὴν ῥωσσικὴν ἀρχὴν (ἐκ συλλογῆς ἀνεκδότου ἱστορικῶν ἐγγράφων)· σελ. 455—472.

Β. Α. Μυστακίδου. — Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρουτσεσμέ, ἤτοι περὶ τῶν ἐκκλησιῶν, πατριαρχείων, σχολείων, ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, αὐθεντικῶν οἴκων, κρηνῶν, τάφων κλπ. σελ. 472-490.

Π. Σέκερη. — Φιλικοῦ ἀπομνημονεύματα· σελ. 490—492.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Θεωρία τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν σχέσεών των.

Ἡ τῶν καλῶν τεχνῶν θεωρία ἀποβλέπει μίαν τῶν τῆς φιλοσοφίας ἐπιστημῶν, τὴν *αἰσθητικήν*.

Θὰ ἀποπειραθῶμεν νὰ παράσχωμεν ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς τέχνης ἐν γένει, νὰ ὁρίσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπόν της καὶ νὰ καταδείξωμεν τὰς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν σχέσεις της.

Πολλοὶ πολλὰς ἐξήνεγκον γνώμας περὶ τοῦ τίνα σκοπὸν προτίθεται ἡ τέχνη· ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ κοινοτάτη ἐστὶν ἡ ἀποδιδοῦσα αὐτῇ ὡς ἀντικείμενον τὴν τῆς φύσεως μίμησιν, ἐκ τούτου τὸ ὄνομα *μιμητικαὶ τέχναι*, δι' οὗ δηλοῦσι τὰς καλὰς τέχνας. Τὸ σύστημα τοῦτο πολλάκις ἀναιρεθὲν καὶ ἑκατοντάκις ἐπαναληφθὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν τῆς τέχνης ἰδέαν, ὑποβιβάζει τὴν ἀξίαν της, καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸ ἢ διὰ πληθύος περιορισμῶν καὶ ἀντιφάσεων, καὶ συγχέει τὸν τῆς τέχνης σκοπὸν πρὸς τὴν ἀρχήν της. Τὸ πρῶτον ἵνα τί ὁ ἄνθρωπος ἤθελε μιμηθῇ τὴν φύσιν; ὁποῖον ὄφελος ἤθελεν ἀρυσθῇ ἐκ τοῦ παιδαριώδους τούτου ἀθύρματος; τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀποκαλύψαι εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀδυναμίαν του; ἐπειδὴ τὸ ἀντίτυπον ἤθελε μείνει ὑποδεέστερον τοῦ πρωτοτύπου. Εἶτα τίς ἡ τέχνη ἡ ὄντως μιμητική; μὴ ἡ ἀρχιτεκτονική; Ἂς ὑποδείξωσι τὸ τοῦ Παρθενῶνος ὑπόδειγμα. Ὑποτιθεμένου ἀληθοῦς ὅτι ὁ πρῶτος ναὸς ὑπῆρξε σπήλαιον, καὶ ὅτι οἱ θόλοι τῆς γοτθικῆς μητροπόλεως ἀναμιμνήσκουσι τὸ τῶν δασῶν σκιερόν, θὰ ὁμολογήσωμεν τότε ὅτι ἡ μίμησις ἀπεμακρύνθη πολὺ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου. Δέον ἄρα, ἵνα ὦμεν συνεπεῖς, νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὅσον ἡ τέχνη ἀπεμακρύνθη τῆς γεννήσεώς της, τοσοῦτον ἐξετράπη· ὅτι ἡ Ἰνδικὴ παγώδα καὶ οὐχὶ ὁ ἑλληνικὸς ναός ἐστι τὸ κλασικὸν ἔργον. Αὐτὴ ἡ γλυπτικὴ ἡ παράγουσα τοὺς ὡραίους τύπους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δὲν περιορίζεται οὐδ' αὐτὴ εἰς τὴν μίμησιν. Ὑποτεθέντος ὅτι εὑρέθη ἄνθρωπος ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, πόθεν ὁ λιθο-

ξόος ἔλαβε τοὺς χαρακτῆρας, οὓς ἀπέδωκε τῷ Θεῷ; τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν θείαν γαλήνην, αἵτινες διαλάμπουσιν ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ. Ἡ ἀρχὴ τῆς μιμήσεως, ἡ παριστῶσα πιθανότητά τινα, ἐφηρμοσμένη εἰς τὰς παραστατικὰς τέχνας, ἀπόλλυσιν ὅλως τὴν ἔννοιάν της, ὅταν πρόκηται περὶ τεχνῶν ἀπευθυνομένων οὐχὶ πλέον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' εἰς τὸ αἴσθημα καὶ εἰς τὴν φαντασίαν, τῆς μουσικῆς δηλ. καὶ τῆς ποιήσεως. Οὕτως ἡ ποίησις, ὅπως μὴ ἐκτραπῇ ἐκ τοῦ ὑπερτάτου νόμου της, ἀναγκασθήσεται νὰ περιορισθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ περιγραφικὸν εἶδος. Ἀρκεσθήσεται νὰ παριστᾷ τὰς ποικίλας τῆς φύσεως σκηνὰς καὶ τὰς διαφόρους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς περιπετείας· ἔτι πλέον ὥσπερ ἡ ποίησις διατίθησιν ἴδια μέσα εἰς ἑκάστην τῶν τεχνῶν καὶ αὕτη θέλει μιμηθῇ ἐκείνας· ποιητὴς ὅθεν ἔσεται ὁ ἐξόχως μιμητής· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτό ἐστιν ὑβριστικὴ παρεξήγησις· ποιητὴς δηλοῖ *δημιουργὸς* καὶ οὐχὶ μιμητής. Τὸ σύστημα τοῦτο παραγνωρίζει ἄρα τὸν τῆς τέχνης σκοπόν, ὅστις οὐκ ἔστιν ὁ τοῦ μιμεῖσθαι, ἀλλ' ὁ τοῦ δημιουργεῖν, οὐχὶ τοῦ δημιουργεῖν ἐκ τοῦ μηδενός, ὅπερ οὐ δέδοται τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τοῦ παριστᾶν δι' ὑλικῶν μέσων εἰλημμένων ἐν τῇ φύσει τὰς τοῦ λογικοῦ ἰδέας. Τὰς ἰδέας ταύτας, ἃς ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ αἵτινές εἰσιν ἡ τοῦ πνεύματός του οὐσία, ἡ φύσις ἐγκλείει ὡσαύτως ἐν τῷ κόλπῳ της καὶ αὗταί εἰσιν αἱ ἐν τῷ κόσμῳ διαχέουσαι τὴν ζωὴν καὶ τὸ κάλλος. Ἡ φύσις ἀποκαλύπτει καὶ διατρανοῖ αὐτάς, ἀλλ' ἀτελῶς πως· μᾶς ἐμφανίζονται ἐπίσης ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ συγκεχυμέναι μετὰ λεπτομερειῶν ἐπισκιαζουσῶν καὶ παραμορφουσῶν αὐτάς. Ἡ τέχνη δράττεται καὶ ἐναποτίθησιν αὐτὰς ἐν εἰκόσιν ἐναργεστέραις, διαφανεστέραις καὶ ὡραιοτέραις, ἃς ἐλευθέρως δημιουργεῖ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτῆς δυνάμεως. Παριστᾶν ἰδέας μετὰ συμβόλων λαλούντων συγχρόνως εἰς τὰς αἰσθήσεις, εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸ λογικόν, τοιοῦτος ὁ ἀληθὴς καὶ μόνος τῆς τέχνης σκοπός. Τοῦτο κατεργάζεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διὰ γεωμετρικῶν γραμμῶν, ἡ γλυπτικὴ διὰ τῶν τύπων τοῦ ὀργανικοῦ βασιλείου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἰδίως σώματος, ἡ ζωγραφικὴ διὰ τῶν χρωμάτων καὶ τῆς ἰχνογραφίας, ἡ μουσικὴ διὰ τῶν ἤχων καὶ ἡ ποίησις διὰ πάντων ὁμοῦ τῶν συμβόλων τούτων. Οὕτως ἡ φύσις καὶ ὁ ἄνθρωπος παριστῶσιν ἀμφότεροι τὰς θείας ταύτας ἰδέας, ἡ μὲν μοιραίως καὶ τυφλῶς, ὁ δὲ μετὰ συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀντιγράφει τὴν φύσιν, ἐμπνέεται ἐκ τοῦ θέματός της καὶ ἀφαιρεῖ τοὺς τύπους της, ἵνα συνδέσῃ ἐξ αὐτῶν ἔργα, ἅπερ ὀφείλει εἰς μόνην τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εὐφυΐαν. Ἀφίησιν αὐτῇ τὴν μέριμναν

τοῦ παράγειν ζῶντα πλάσματα, ἀπέχει τοῦ θέλειν ν' ἁμιλλᾶται πρὸς τὸν Θεόν· διότι τότε δὲν ἤθελε κατορθώσει ἢ νὰ ἐπεργασθῇ νευρόσπαστα ἢ νὰ παραστήσῃ ὄντα ἔχοντα ψευδῆ μόνον φαινόμενα ζωῆς. Ἀλλὰ πρόκειται νὰ δημιουργήσῃ σύμβολα δηλοῦντα τὴν ἰδέαν εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, ἔχοντα τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐγεῖραι πάντα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰ αἰσθήματα, παραγαγεῖν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ παραφέρειν ἡμᾶς εἰς ἰδεώδη κόσμον. Τότε οὐ μόνον ἡ τοῦ ἀνθρώπου εὐφυΐα δύναται ν' ἀνθαμιλλᾶται ἐπιτυχῶς πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλ' αὕτη ὀφείλει ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν ἄνθρωπον ὡς διδάσκαλον. Ἔστιν ὁ δεσπότης ἐν τῇ τέχνῃ ὥσπερ ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, ὅταν ὑποβάλλῃ τὰς δυνάμεις της ὑπὸ τὸ κράτος του καὶ κάμπτῃ αὐτὰς εἰς τὰ σχέδιά του, ὥσπερ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὅταν ἀποσπᾷ τὰ ἀπόρρητά της καὶ ἀποκαλύπτῃ τοὺς νόμους της, ὥσπερ ἐν τῇ ἠθικῇ ὅταν δαμάζῃ τὰ πάθη της καὶ ὑποβάλλῃ αὐτὰ εἰς τὸν κανόνα τοῦ καθήκοντος, ὥσπερ πανταχοῦ διὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ τέχνη, συνελόντι εἰπεῖν, σκοπὸν προτίθεται παραστῆσαι διὰ αἰσθητῶν εἰκόνων δεδημιουργημένων ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὰς ἰδέας τὰς συνιστώσας τὴν τῶν πραγμάτων οὐσίαν. Οὗτός ἐστιν ὁ μόνος προορισμός, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος της. Τὸ ἔργον τοῦτο τῇ ἐπαρκεῖ καὶ οὐ συγκεχώρηται νὰ τῇ ἀπονείμωμεν ἄλλο, τοῦτό ἐστιν ἡ ὑψίστη διαδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, ἐπειδή ἐστιν *ἀποκάλυψίς* τις· ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ αἰσθητὸν τύπον, τῇ ἐπιβάλλει συγχρόνως ὑποχρεώσεις, ὧν δὲν δύναται ν'ἀπαλλαχθῇ καὶ ὅρους οὓς δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ.

Ἐξετάσωμεν διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἀρχῆς ταύτης τὰς διδασκαλίας τὰς ἀπονεμούσας εἰς τὴν τέχνην ἄλλον σκοπόν, τὸ εὐάρεστον ἐπὶ παραδείγματι ἢ τὸ ὠφέλιμον, ἢ προσέτι ἠθικὸν ἢ θρησκευτικὸν σκοπόν. Τὰ συστήματα ταῦτα συγχέουσι τὰ ἐπουσιώδη μετὰ τοῦ οὐσιώδους καὶ πρωτεύοντος γεγονότος, τὰς συνεπείας μετὰ τῆς ἀρχῆς, τὸ ἀποτέλεσμα μετὰ τῆς αἰτίας. Προσέτι ἔχουσι τὴν σοβαρὰν ἀσυνέπειαν νὰ καταστήσωσι τὴν τέχνην ἐργαλεῖον πρὸς ὑπηρεσίαν ἀλλοτρίου ἀντικειμένου, καὶ νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ οὐσία καὶ ζωή της. Ἐπὶ χρόνον μακρὸν παρεγνώρισαν τὴν τῆς τέχνης ἀνεξαρτησίαν, νῦν ἔτι ἑκάστη μερὶς θέλει νὰ τὴν κατατάξῃ ὑπὸ τὴν σημαίαν της· οἱ μὲν ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν μέσον πολιτισμοῦ, μέσον ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· οἱ δὲ ἀπαιτοῦσιν ὥστε τὰ μνημεῖα καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης νὰ παριστῶσι πρὸ πάντων θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων τέλος θεωροῦσιν

ἐν τοῖς προϊοῦσι τῶν τεχνῶν ἀντικείμενον μόνον τέρψεως. Πάντες ἀποκρούουσιν ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποκαλεῖται *θεωρία τῆς τέχνης διὰ τὴν τέχνην*. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἀσμένως ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τῆς περιωρισμένης καὶ ψευδοῦς ἑρμηνείας, ἣν εὐηρεστήθησαν νὰ τὴν περιβάλωσι. Τὸ ἀξίωμα τῆς τέχνης διὰ τὴν τέχνην δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης δύναται νὰ ἐγκαταλειφθῇ εἰς πάσας ἀκανονίστου φαντασίας τὰς ἰδιοτροπίας, νὰ μὴ σεβασθῇ μηδεμίαν ἀρχήν, νὰ μὴ ὑποβληθῇ εἰς μηδένα νόμον, ὅτι ἔσεται ἀτιμωρητεὶ ἀκόλαστος, ἀνήθικος, ἀσεβής· ὅτι, ἐὰν εὐαρεστῆται νὰ ὀλιγωρήσῃ τὴν αἰδῶ, νὰ κάμῃ νὰ ἐρυθριάσῃ ἡ ἀθῳότης, νὰ κηρύξῃ τὴν κακοήθειαν, οὐκ ἔσεται συγκεχωρημένον ν' ἀπαιτήσωσι λόγον περὶ τῆς χρήσεως, ἣν ποιεῖται τῆς εὐφυΐας του. Οὐχί, ἀλλ' ἡ κριτικὴ ὀφείλει νὰ τῷ ἀποδείξῃ πρὸ παντὸς ἄλλου ὅτι παρεβίασε τοὺς κανόνας τοῦ καλοῦ, ὅτι περιυβρίζων τὰ ἤθη παρεβίασε τοὺς τῆς τέχνης κανόνας, ὅτι τὰ ἔργα του τοσοῦτον προσβάλλουσι τὴν καλαισθησίαν ὅσον ἐπαναστατοῦσι τὴν συνείδησιν, ὅτι ἐπλανήθη ἂν ἐνόμισεν ὅτι εὗρε τὴν πρὸς τὴν δόξαν ὁδὸν ἀπομακρυνόμενος τοῦ ἀληθοῦς, ὅτι ἐκολάκευσε βαναύσους κλίσεις καὶ εὐτελῆ πάθη, ἀλλ' ὅτι μακρὰν ἀπέχει τοῦ νὰ θεραπεύσῃ εὐγενεστέρας δυνάμεις καὶ τὰς ὑψηλὰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀνάγκας· ὅτι ἑπομένως τοιαῦτα προϊόντα εἰσὶν ἐφήμερα, καὶ οὐδέποτε θὰ παρατεθῶσι παρὰ τοῖς ἀθανάτοις ἀριστουργήμασι τῶν μεγάλων τῆς τέχνης διδασκάλων, ἐπειδὴ μόνον διαρκές ἐστι τὸ συνᾷδον πρὸς τὰς αἰωνίους ἰδέας τοῦ λόγου καὶ τὰ βαθέα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας αἰσθήματα. Ἀποδεικνύουσιν οὕτως εἰς τὸν Δημιουργὸν ὅτι ἐπειδὴ δὲν εἰργάσθη τὴν τέχνην χάριν τῆς τέχνης, ἀλλὰ τὴν τέχνην ἐπιδιώκων τύχην, ἢ πρὸς δημοκοπίαν, ἢ πρὸς ὑψηλότερον σκοπόν, ἀλλ' ἀλλότριον τῇ τέχνῃ, χάριν ἠθικοῦ, πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ σκοποῦ, ἀπέτυχε τοῦ ἰδίου σκοποῦ καὶ ἔσχε τοσοῦτον κακὴν ἔμπνευσιν. Ἐν πᾶσι τούτοις δὲν πρόκειται οὔτε περὶ κανόνων τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, οὔτε περὶ ὀρθοδοξίας, οὔτε περὶ ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς. Τὸ κριτήριον δὲν ἔγκειται οὔτε ἐν τῇ θρησκείᾳ, οὔτε ἐν τῇ ἠθικῇ, οὔτε ἐν τῇ λογικῇ, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ τέχνῃ, ἥτις ἔχει ἰδίας ἀρχάς, ἰδίαν θεσμοθεσίαν καὶ δικαιοδοσίαν καὶ θέλει νὰ κρίνηται κατὰ τοὺς ἰδίους ἑαυτῆς νόμους. Οἱ νόμοι οὗτοι, οὓς μόνη ἡ καλαισθησία γινώσκει καὶ ἐφαρμόζει, δὲν ἀντίκεινται ταῖς θρησκευτικαῖς ἀληθείαις. Πῶς ἡ ἐν τῇ τέχνῃ ἀλήθεια ἤθελε διάκειται ἀλλοτρίως πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀλήθειαν; Οὐκ εἰσὶν αἱ αὐταὶ ἀείποτε αἰώνιαι καὶ θεῖαι ἀλήθειαι αἱ διαδηλούμεναι ἐν σφαίραις καὶ ὑπὸ τύπους διαφόρους; Οὐκ ἔστι δυ-

νατὸν οὔτε ν' ἀνθίστανται ἀλλήλαις, οὔτε ν' ἀντιφάσκωσι. Δὲν ὑπάρχει ἐν τούτοις λόγος ὅπως συγχέωμεν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ καὶ δέον νὰ μένῃ διακεκριμένον. Ἄφετε τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις ν' ἀναπτυχθῶσιν ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ των, τοῦτό ἐστιν ὁ ὅρος τῆς ἁρμονίας των. Ἡ θρησκευτικὴ σκέψις, ἡ φιλοσοφικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ εἰσιν ἀδελφαί, τὰ δικαιώματά των εἰσὶ κοινά, τείνουσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἀλλὰ διὰ διαφόρων μέσων ἄνευ δισταγμοῦ, ἀταράχως καὶ ἀμερίμνως. Ἀκολουθοῦσι τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαραχθεῖσαν ὁδόν, βέβαιοι ὅτι ἀφιχθήσονται εἰς τὸ αὐτὸ τέρμα. Ἀφοῦ οἱ δημιουργοὶ τῶν συστημάτων τὸ πᾶν ἐχώρισαν, ἐπῆλθεν αὐτοῖς ἡ μανία τοῦ ἐπαναγαγεῖν τὸ πᾶν εἰς ἑνότητα καὶ νὰ συγχύσωσι τὸ πᾶν· οὐδὲν ἐπαχθέστερον ἢ ἡ αἰωνία αὕτη ταὐτότης πάντων τῶν πραγμάτων, ἡ ἐξαλείφουσα μετὰ τῆς ποικιλίας τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν, αἴρουσα δὲ τὰ ὅρια καὶ διαρρηγνῦσα τοὺς φραγμοὺς μεταβάλλει τὰ πρόσωπα καὶ παριστᾷ τὸν καλλιτέχνην ὁτὲ μὲν ἱερέα, ὁτὲ δὲ φιλόσοφον καὶ ἄλλοτε παιδαγωγὸν καὶ πᾶν ἄλλο ἢ καλλιτέχνην. Ἀφῶμεν τῇ τέχνῃ τὸν ἴδιον χαρακτῆρα καὶ εἶδος, ἀπόσχωμεν νὰ μεταποιήσωμεν ἢ ὑποδουλώσωμεν αὐτήν. Ἀκατανόητον καθίσταται τίνος ἕνεκα δυσανασχετοῦσί τινες ὅτι οὐκ ἀφίεται πλήρης ἐλευθερία τῷ φιλοσοφικῷ πνεύματι, ἀρνοῦνται δὲ αὐτὴν τῇ καλλιτεχνίᾳ. Διασύρουσι τὸν μέσον αἰῶνα ὅτι κατέστησε τὴν φιλοσοφίαν *θεραπαινίδα τῆς θεολογίας*. Ἀλλ' ὁ καλλιτέχνης ἔχει ἄρα ἧττω ἀνάγκην τῆς ἐλευθερίας ἢ ἡ φιλοσοφία; Τὸ πνεῦμά του ὀφείλει νὰ ᾖ ἧττον ἀπηλλαγμένον παντὸς περιορισμοῦ καὶ ἀπελεύθερον πάσης προκαταλήψεως; Ἠναγκασμένος νὰ ἔχῃ τὰ ὄμματα προσηλωμένα ἐπὶ ἠθικῆς τινος ἀληθείας ἵνα τὴν ἀναπτύξῃ, ἐπί τινος δόγματος ἵνα τὸ παραστήσῃ, ἐπιστημονικῆς τινος ἀνακαλύψεως ἵνα τὴν διαδώσῃ, ἐπὶ μεταφυσικῆς ἰδέας ἵνα τὴν καταστήσῃ αἰσθητὴν δι' εἰκόνων, μάτην θὰ περιμένῃ τὴν ἔμπνευσιν· αἱ συνθέσεις του ἔσονται ψυχραί, ἡ ζωὴ θὰ ἐλλείπῃ ἐκ τῶν προσώπων του, μὴ ἐλπίζητε ὅτι θὰ κατορθώσῃ ποτὲ νὰ θίξῃ, νὰ συγκινήσῃ, νὰ ἐγείρῃ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν. Ἐν οἷς ἔργοις ἐλλείπει ἡ ἔμπνευσις μὴ ἀναζητῆτε ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπιθυμεῖτε, παραδειγματισμόν, ἠθικὸν μάθημα ἢ σωτηριώδη ἐντύπωσιν· θὰ ἀπαντήσητε ἀηδίαν μόνον.

Ἀλλ' ἀποπειραθῶμεν νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβέστερον τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς τέχνης, δεικνύοντες τὰς χωριζούσας αὐτὴν διαφορὰς ἀπὸ τῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας μεθ' ὅλας τὰς ἑνούσας αὐτὰς σχέσεις.

Τὸ οὐσιωδῶς διακρίνον τὴν τέχνην ἀπὸ τῆς θρησκείας ἐστὶν ἐν συν-

τόμῳ τὸ ἑξῆς· ἡ τέχνη, ὥσπερ προείρηται, ἐντολὴν ἔχει ν' ἀποκαλύψῃ δι' εἰκόνων καὶ συμβόλων τὰς συνιστώσας τὴν τῶν πραγμάτων οὐσίαν ἰδέας. Εἰς πᾶν τῆς τέχνης προϊὸν δύο τινὰ πρόκειται νὰ θεωρήσωμεν, τὴν ἰδέαν τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν βάσιν του, καὶ τὴν παριστῶσαν αὐτὸ εἰκόνα· ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα οὕτω στενῶς εἰσι συνδεδεμένα καὶ συνηνωμένα ἀλλήλοις καὶ ἀποτελοῦσιν ἑνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον ὅλον, ὥστε δὲν δύνανται νὰ χωρισθῶσι χωρὶς τὸ προϊὸν τῆς τέχνης νὰ ἐξαφανισθῇ. Ἡ τέχνη συνίσταται κυρίως ἐν τῇ ἑνότητι ταύτῃ.

Ἡ δικαιοδοσία της ἐστιν ἀπεριόριστος, ἐξασκεῖται ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρου ποικιλίας ἰδεῶν καὶ τύπων, ἀλλ' ἵσταται ἐν τῷ αἰσθητικῷ κόσμῳ, δὲν δύναται νὰ ὑψωθῇ διὰ τῆς ἀφῃρημένης ἰδέας μέχρι τοῦ ἀοράτου, δηλαδὴ νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν ἐν ἑαυτῇ κεχωρισμένῃ ἐκ τῶν εἰκόνων καὶ περικαλυμμάτων της. Ἡ τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου κρᾶσίς ἐστιν ὁ πρῶτος τῆς τέχνης χαρακτήρ.

Ἄλλος τις οὐχ ἧττον οὐσιώδης τῆς τέχνης χαρακτήρ ἐστιν ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐλευθέρα δημιουργία. Ἡ ἐν τῇ τέχνῃ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἀποκεκαλυμμένη, ὁ καλλιτέχνης δὲν παραλαμβάνει αὐτὴν ἑτοίμην, ἢ ἂν τὴν παραλάβῃ, ὑποβάλλῃ αὐτὴν εἰς μεταποιήσεις. ἐλευθέρως παραδέχεται καὶ χρῆσιν αὐτῆς ποιεῖται. ἐλευθέρως τὴν περιβάλλει διὰ τύπου ὑπ' αὐτοῦ εἰργασμένου. Ὁ τῆς ἰδέας τύπος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς δημιουργικῆς του ἐνεργητικότητος, τούτου ἕνεκα τὰ ἔργα του ἀποκαλοῦνται *δημιουργήματα*. Ὁ καλλιτέχνης ἐμπνέεται, ἀλλ' ἡ ἔμπνευσίς ἐστιν ἐσωτερική, οὐχὶ δὲ ἐπείσακτος. Ἡ Μοῦσα ἐνοικεῖ ἐν τοῖς μυχιαιτάτοις τῆς τοῦ ποιητοῦ ψυχῆς. Παρὰ τῇ ἐλευθέρᾳ προσωπικότητι ἀναπτύσσεται ἀρχή τις αὐτόματος, φυσική, συνδυαζομένη μετ' ἐκείνης ὥσπερ ἡ εἰκὼν μετὰ τῆς ἰδέας. Ἡ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ἁρμονία, ἡ ταὐτόχρονος ἐνέργειά του, συνιστῶσι τὴν ἀληθῆ καλλιτεχνικὴν ἰδέαν.

Ἡ θρησκεία διαφέρει τῆς τέχνης καθ' ὅσον ἡ μὲν θρησκευτικὴ ἀλήθεια οὐ μόνον ἐστὶν ἀποκεκαλυμμένη, ἀλλ' ἔτι πλέον δὲν συνδέεται οὐσιωδῶς μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ τύπου. Ἡ θρησκεία ὑποχρεοῦται ἀδιστάκτως νὰ παριστᾷ τὰς ἑαυτῆς ἰδέας ἐν ἐμβλήμασι καὶ συμβόλοις, ἅπερ λαλοῦσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς συγχρόνως καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, ἐπικαλεῖται τότε ἐπίκουρον τὴν τέχνην, παριστῶσαν τὰς διδασκαλίας ἐκείνης δι' εἰκόνων· ὅθεν ἡ τέχνη διερμηνεύει τὸ δόγμα παρὰ ταῖς νοήσεσι ταῖς εἰσέτι ἀνικάνοις νὰ τὸ κατανοήσωσιν ἐν τῇ αὐτοῦ καθαρότητι, ἀλλὰ τοῦτό ἐστι προπαρασκευὴ μόνον καὶ μύησις. Ἡ ἀληθὴς θρησκευτικὴ διδασκαλία μεταβιβάζεται διὰ τοῦ λόγου καὶ

ἀπευθύνεται εἰς τὸ πνεῦμα. Ἀληθὴς ἀφ' ἑτέρου λατρεία ἐστὶν ἡ ὑπὸ τῆς ψυχῆς τῷ ἀοράτῳ Θεῷ ἀποδιδομένη, προσπαθούσης νὰ ἑνωθῇ αὐτῷ ἐν τῇ τῆς μελέτης καὶ προσευχῆς σιγῇ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρεία, εἰς ἣν ἀδυνατεῖ ἡ τέχνη νὰ ἐφιχθῇ. Ἡ μυστικὴ τῆς ψυχῆς ἕνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ τελεῖται ἐν τῇ σιγῇ καὶ ἐν τῇ περισυναγωγῇ εἰς ἑαυτήν. Ἐν τῷ βαθμῷ τούτῳ ἡ τέχνη οὐ μόνον ἐστὶν ἀνωφελής, ἀλλὰ ἀπεργάζεται καὶ βεβήλους περισπασμούς. Ὁ πιστὸς καλύπτεται τοὺς ὀφθαλμούς, δὲν βλέπει, δὲν ἀκούει, τὸ πνεῦμα ἵπταται εἰς ἐκτάσεις ἀπροσίτους ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τῇ φαντασίᾳ. Ἡ τέχνη ἄρα οὐ δύναται νὰ ἀφικνῆται εἰς τὸ ὕψος τῆς θρησκευτικῆς σκέψεως, ἔστιν ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν δευτερεῦόν τι καὶ ἐπίκουρον, θεωροῦσαν τὴν τέχνην οὐχὶ ὡς τὴν ἔκφρασιν καὶ τὸ ὄργανόν της, καθὼς ἀπεκάλεσαν αὐτήν, ἀλλὰ περιάπτει τοῖς θρησκευτικοῖς ἔργοις δευτερεύουσαν μόνον ἀξίαν. Ἡ θρησκευτικὴ εὐλάβεια προτιμᾷ ἀντὶ ὡραίου ἀγάλματος, ἐξελθόντος τῶν χειρῶν τοῦ ἐμπειροτάτου λιθοξόου, ἀκατέργαστον εἰκόνα τιμωμένην ὑπὸ τῶν πιστῶν, ταπεινὸν παρεκκλήσιον ἐπὶ τοῦ μνήματος μάρτυρός τινος, καθηγιασμένον διὰ θαυμάτων ἀντὶ τῆς ἐν Κολωνίᾳ μητροπόλεως ἢ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἁγίου Πέτρου. Καὶ ἡ τέχνη δὲ διατηρεῖ τὴν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν, ὅπερ μυριοτρόπως τεκμηριοῖ. Οὐδέποτε τηρεῖ αὐστηρὰν ὀρθοδοξίαν, οὐδέποτε κάμπτεται ὅλως τῇ ἀλλοτρίᾳ βουλήσει. Οὐδέποτε παραδέχεται ἀλλοτρίαν ἰδέαν, οὐδ' ἐπιβεβλημένον τύπον, χωρὶς νὰ τροποποιήσῃ αὐτά. Ἔχει τοὺς τύπους καὶ τοὺς νόμους της, οὓς μάλιστα τηρεῖ· ἔχει προσέτι τὰς φαντασίας καὶ ἰδιοτροπίας της, ἃς δέον νὰ τῇ συγχωρηθῶσιν. Ὅταν ἐργάζηται ὑπηρετοῦσα τὴν θρησκείαν, ἀπομακρύνεται ἀδιαλείπτως τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ἢ τοῦ καθιερωμένου τύπου, μεταποιεῖ τὴν παράδοσιν καὶ τὸ συναξάριον, καὶ ἐὰν δὲν ἐπιτηρῆται, θὰ μεταβάλῃ ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸ τὸ δόγμα. Μάτην θὰ προσπαθήσητε νὰ συγκρατήσητε τὸν καλλιτέχνην δι' ἁλύσεων, θέλει πάντοτε σᾶς διαφύγει. Ἄλλως τε ὅσον εὐπειθὴς καὶ ἂν φαίνηται καὶ ὑποτεταγμένος, μὴ λησμονήσωμεν ὃν προτίθεται σκοπὸν τοῦ νὰ καταγοητεύσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φαντασίαν. Ἐὰν ἐγκαταλείπησθε αὐτῷ θέλει σᾶς συγκρατήσει ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ θέλει σᾶς καταστήσει εἰδωλολάτρην ἢ ἐθνικόν. Θέλει σᾶς καλύψει τὸν Ἅγιον τῶν ἁγίων καὶ θέλει σᾶς παρακωλύσει νὰ κοινωνήσητε ἐν πνεύματι μετὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματος. Μεταξὺ τέλος τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης ἀναφαίνονται οὐ μόνον πραγματικαὶ διαφοραί, ἀλλ' ἀντίθετός τις καὶ ἀντιφατικὴ τάσις. Χαρακτὴρ

τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας ἐστὶ τὸ ἀμετακίνητον, ἐνῷ ἡ τέχνη ἐστὶν ἀπ' ἐναντίας οὐσιωδῶς εὐμετάβλητος· ὅθεν τείνει νὰ διαταράξῃ καὶ παραμορφώσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, θέλουσα νὰ καθωραΐσῃ καὶ περιβάλῃ αὐτὴν νέους τύπους, προσεταιρίζουσα αὐτὴν εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὴν καλαισθησίαν, εἰς τὰς ἰδέας ἑκάστης ἐποχῆς καὶ εἰς τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Οὕτως ἀφοῦ συνεβάδισαν ἐπί τινα χρόνον ἡ θρησκεία καὶ ἡ τέχνη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐχωρίσθησαν ἐπὶ τέλους.

Ἐὰν παραβάλωμεν νῦν τὴν τέχνην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν θέλομεν θεωρήσει στενὴν μεταξύ των σχέσιν, ἀλλ' ὡσαύτως οὐσιώδεις διαφοράς. Ἀντικείμενον τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας εἰσὶν αἱ ἰδέαι,ἀρχὴ καὶ οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ τέχνη παριστᾷ τὰς ἰδέας ὑπὸ αἰσθητοὺς τύπους, ἡ δὲ φιλοσοφία σπεύδει νὰ γνωρίσῃ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς ἐν τῇ ἀφῃρημένῃ των φύσει, ἀπηλλαγμένας παντὸς συμβόλου, ἐκφράζει δὲ αὐτὰς ἐν γλώσσῃ ἐπίσης ἀφῃρημένῃ, μὴ ἀνακαλούσῃ εἰς τὸ πνεῦμα ἢ γυμνὴν τὴν σκέψιν καὶ ἀπευθυνομένῃ εἰς μόνον τὸ λογικόν. Ἡ θρησκεία διέρχεται πάντας τοῦ συμβόλου τοὺς βαθμοὺς ἵνα ἀνυψωθῇ μέχρι τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα καὶ ὑπὸ τὸν ἐναργέστερον τύπον συμφωνεῖ τῷ αἰσθήματι· κατανοῆσαι οὐκ ἔστιν ὁ σκοπός της. Ἡ φιλοσοφία ἐξ ἐναντίας θέλει νὰ κατανοήσῃ καὶ δὲν κατανοεῖ πράγματι ἢ ὅταν ἡ ἀλήθεια τῇ φαίνηται γυμνή, περιβεβλημένη τὸ ἴδιον ἑαυτῆς φῶς.

Οἱ ὡραιότεροι τύποι, αἱ λαμπρότεραι εἰκόνες, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐμβλήματα ὀλίγον τὴν συγκινοῦσιν, ἐνορᾷ ἐν αὐτοῖς κώλυμα μᾶλλον ἢ μέσον πρὸς θεωρίαν τοῦ ἀληθοῦς· ὅθεν σκοπίμως παρατρέπει πάντα ταῦτα ἢ μᾶλλον διορᾷ τὴν τούτων ἔννοιαν Ἀλλὰ τότε καταστρέφει τὸ ἔργον τῆς τέχνης, ὑφιστάμενον ἐν τῇ ἀδιασπάστῳ ἑνώσει τῆς ἰδέας μετὰ τῆς αἰσθητῆς εἰκόνος. Ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ἡ τέχνη παραβαλλομένη τῇ θρησκείᾳ ᾖ ἐλευθέρα δημιουργία τῆς ἀνθρωπίνης ποιήσεως, ἡ ἔμπνευσίς ἐστιν ἀνεξάρτητος τῆς βουλήσεως, ὁ καλλιτέχνης αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀρχὴν δρῶσαν καὶ ἀναπτυσσομένην ὥσπερ μοιραίαν ἰσχὺν κατὰ τὸν τρόπον τῶν φυσικῶν δυνάμεων κινοῦσαν καὶ ἐξάπτουσαν, ὑποτάσσουσαν καὶ παραφέρουσαν αὐτόν. Καὶ ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ καὶ τῇ ποιητικῇ συμφορᾷ ὀφείλει νὰ δεσπόζῃ καὶ διευθύνῃ τὴν πτῆσιν τῆς φαντασίας του. Ἐν τούτοις ὁ θεῖος οἶστρος, ὑφ'οὗ ἐμπνέεται δὲν προέρχεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς ἀτομικότητός του, προκαλεῖται ὑπὸ μούσης ἢ θεοῦ τινος Ὅλως ἀλλοῖόν τι συμβαίνει τῷ φιλοσόφῳ· καί τοι γινώσκων ὅτι τὸ λογικὸν ἀπορρέει ἐκ θείας πηγῆς, καὶ ὅτι ἡ ἀλήθειά ἐστιν ἀνεξάρτητος αὐτοῦ, ἐλευθέρως ὅμως ἀναζητεῖ αὐτήν,

δι' ἑκουσίας δὲ προσπαθείας τῆς νοήσεως τείνει νὰ σχετισθῇ μετ'αὐτῆς. 'Εν τῇ ἐνασχολήσει τοῦ πνεύματός του ἐπιβάλλει σιγὴν εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἰσθητικότητα, ἐν δὲ τῇ τῆς μελέτης γαλήνῃ θεωρεῖ, συλλογίζεται, σκέπτεται. 'Επιτηρῶν μετὰ προσοχῆς πάσας τῆς σκέψεως τὰς κινήσεις, τὴν ὑποτάσσει εἰς τακτικὴν πορείαν καὶ τὴν ὑποβάλλει εἰς τοὺς κανόνας τῆς μεθόδου. 'Η φιλοσοφία ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν ὑπὸ τὸν ἀληθῶς ἐλεύθερον αὐτοῦ τύπον.

'Εν ἀρχῇ ἡ φιλοσοφία παριστᾷ σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὴν ποίησιν· ἀλλὰ ταχέως ἐπέρχεται ὁ χωρισμός Οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι γράφουσιν ἐπικῶς, τὰ συστήματά των εἰσὶ κοσμογονικὰ ποιήματα, καίτοι ἡ διδακτικὴ ποίησις πλησιάζει τὸν πεζὸν λόγον· μετ' οὐ πολὺ ὁ τύπος οὗτος ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ διαλόγου. 'Αλλὰ καὶ ὁ διάλογός ἐστιν ἔργον τέχνης, μικρὸν δρᾶμα, ἔχον τὰ πρόσωπά του, ἔκθεσιν, δέσιν καὶ λύσιν· 'Η σωκρατικὴ συνδιάλεξις τὸν παριστᾷ μετὰ ζωηρότητος, ἤχθη εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τελειότητος ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, οὐχ ἧττον καλλιτέχνου καὶ ποιητοῦ ἢ φιλοσόφου. 'Αλλ' ἔρχεται ὁ 'Αριστοτέλης ὅστις ἀντὶ τῆς σοφῆς διατάξεως τοῦ Πλατωνικοῦ διαλόγου ἀντικαθιστᾷ τὴν ἁπλῆν ἔκθεσιν, δημιουργεῖ τὸν φιλοσοφικὸν πεζὸν λόγον καὶ περιορίζει τὴν σκέψιν ἐν τῷ συλλογισμῷ. Τὸ διδακτικὸν ποίημα καὶ ὁ διάλογος ἔχουσι τὴν φυσικὴν καὶ νόμιμον θέσιν των ἐν τῇ γενέσει τῆς φιλοσοφίας. 'Ορίζουσι τοὺς βαθμοὺς τῆς μεταβάσεως, δι' ἧς ἡ φιλοσοφία χωρίζεται τῆς τέχνης, εἰσὶ τύποι ἀμετακλήτως παρῳχηκότες. 'Αλλὰ δὲν ὑπάρχουσι τάχα βαθεῖαι σκέψεις ἐν τοῖς δημιουργήμασι τῆς τέχνης καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ἰδίᾳ τῶν μεγάλων ποιητῶν ; 'Αδιστάκτως ναί, ἀλλ' ἐὰν ἐννοῶσι τούτου ἕνεκα ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ ποιητὴς ἔχει σαφῆ τῶν ἰδεῶν του συνείδησιν, ὅτι δύναται νὰ δώσῃ τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν ἐξήγησιν, ἀπατῶνται. 'Ο "Ομηρος καὶ 'Ησίοδος οὐδόλως εἰσὶ φιλόσοφοι, ἐπειδὴ ἐνόμισάν τινες ὅτι δύνανται νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ τῶν ποιημάτων των ὅλην φιλοσοφίαν. 'Ο 'Ησίοδος οὐδέποτε ὑπώπτευσεν ὅτι συντάττων τὴν Θεογονίαν του ἐξέθετε κοσμογονικόν, μεταφυσικὸν καὶ ἠθικὸν σύστημα· φιλόσοφοι δὲ κατὰ δώδεκα αἰῶνας μεταγενέστεροι τοῦ 'Ομήρου ἀνεῦρον τὴν τῶν *ἀριθμῶν θεωρίαν* τοῦ Πυθαγόρου καὶ τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ μυθολογίᾳ του. Τὸ αὐτὸ δυνατὸν εἰπεῖν περὶ τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου φιλοσοφίας. 'Ο Αἰσχύλος, ὁ τῆς 'Ελευσῖνος τὰ μυστήρια ἀποκαλύψας, ἤθελε πιθανῶς εὑρεθῇ εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν νὰ δώσῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἀνάλυσιν τῶν τραγῳδιῶν του. 'Ο Σοφοκλῆς ἐκ τῆς τραγῳδίας του *Οἰδίπους τύραννος* ἤθελε δυ-

νηθῇ νὰ ἐξαγάγῃ θεωρίαν ἐξιλασμοῦ ; Ὁ Εὐριπίδης, ὁ ἀπὸ σκηνῆς οὗτος φιλόσοφος, ὅπως ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν οἱ σύγχρονοί του, περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεις ὁσάκις ἐξάγει ἠθικὰ παραγγέλματα ἐκ τῶν δραμάτων του. Μέχρι τίνος βαθμοῦ ἡ ἔμπνευσις καὶ ἡ σκέψις δύναται νὰ συνδυασθῶσιν ὅπως παραγάγωσι καλλιτεχνικὸν ἢ ποιητικὸν ἔργον, τοῦτό ἐστι ζήτημα μὴ δυνάμενον νὰ λυθῇ ἐκ τοῦ προχείρου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἔμπνευσις δέον νὰ ἔχῃ τὴν πρωτοβουλίαν, ἐὰν δὲ ἡ σκέψις παρεμβαίνῃ ἄλλως ἢ ὅπως τὴν διευθύνῃ, ἐὰν τὴν ἀντικαθιστᾷ, ἐξαφανίζεται ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις. Κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐν Γερμανίᾳ δύο μεγάλοι ποιηταὶ ἐφάνησαν πραγματώσαντες τὴν ἀνάμιξιν ταύτην τῆς ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας. Ἀλλ' ὁ Γαίτης δικαίως ἀπεφάνθη ὅτι ὁ Σχίλλερος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἧττον φιλόσοφος ἢ ὅταν ἠθέλησε νὰ ᾖ φιλόσοφος, καὶ ὁ Σχίλλερος ἠδύνατο ν' ἀπευθύνῃ εἰς τὸν Γαίτην τὸν αὐτὸν ἔλεγχον. Τὸ μέγιστον ποιητικοφιλοσοφικὸν ἔργον, ὅπερ δύναταί τις ν' ἀναφέρῃ, ὁ *Φαῦστος*, ἐπιβεβαιοῖ τὴν γνώμην ἡμῶν. Τὸ πρῶτον μέρος ἐστὶν ἀσυγκρίτως μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ δευτέρου καὶ ἀνώτερόν του ὡς δραματικὸν ἔργον κυρίως, ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφικὴ ἀλληγορία ἀπαντᾷ ἐν αὐτῷ σπανιώτερον. Ὁ δεύτερος *Φαῦστος*, ἔργον σκέψεως μᾶλλον ἢ ἐμπνεύσεως, παριστᾷ ἀδιστάκτως μεγάλας ἐν συνόλῳ καλλονὰς καὶ μάλιστα ἐν ταῖς λεπτομερείαις· ἀλλ' οὐ δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὸ ψυχρὸν τῆς ποιήσεως, ἀδύνατον νὰ ἐπιδοκιμασθῇ καὶ ἐγκριθῇ ἢ μετὰ μακρὰν καὶ βαθεῖαν μελέτην, ἀλλὰ τότε ἀποτυγχάνει ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ τὸ τῆς τέχνης ἔργον δέον νὰ παραγάγῃ, αἰφνιδίαν δηλ. ἐντύπωσιν, τὸ αἴσθημα τοῦ ὡραίου καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, ὃν ἡ θέα του ἐγείρει. Οἱ Γερμανοὶ καλλιτέχναι ὀνειροπολοῦσι τὴν ἕνωσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι τὸ κρᾶμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ μὴ παραγάγῃ εὐάρεστα ἀποτελέσματα, ἀλλ' ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα ὅπως μεταβῇ ἀπὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ κύκλου εἰς τὸν τῆς τέχνης, δέον νὰ ὑποστῇ μεταποίησίν τινα ἐν τῇ τοῦ καλλιτέχνου σκέψει· εἶτα ὑφίσταται τάξις ἰδεῶν διαφυγουσῶν ἀείποτε τὴν τέχνην, καὶ τοιαῦται κυρίως εἰσὶν αἱ ὄντως φιλοσοφικαί.

Μ. Α. Βάϊερ
καθηγητής.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΡΩΣΙΚΗΝ ΑΡΧΗΝ

ΓΡΑΜΜΑ[1]

Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θεοφάνους, πρὸς τὸν Βασιλέα Μιχαὴλ Θεοδώροβιτζ.[2]

Θεοφάνης ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

Ἀνερχομένης τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν μεγάλην καὶ βασιλεύουσαν τῶν πόλεων Μοσχοβίας, διὰ χρείας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δηλονότι τοῦ ἁγίου καὶ ζωοδόχου Τάφου ἐπὶ τοῖς χρόνοις τοῦ μεγάλου Βασιλέως Μιχαὴλ Θεοδωροβίτζη καὶ Αὐτοκράτορος τῆς μεγάλης Μοσχοβίας καὶ πάσης Ῥωσίας καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος καὶ ὀρθοδοξότατος μέγας βασιλεὺς Μιχαὴλ Θεοδωροβίτζης πάσης Ῥωσίας καὶ Αὐτοκάτωρ Βλαδιμηρίου, Νοβογραδίου, Καζανίου, Ἀστραχανίου, Σιμπηρίου, Πσχοβίου καὶ πολλῶν Αὐθεντῶν καὶ Βασιλέων Αὐθέντης καὶ Βασιλεὺς μέγας, ὑποδεξάμενος τὴν ἡμῶν μετριότητα σωματικῶς ἐνταῦθα παραγενομένην, ἀσμένως, φιλανθρώπως τε καὶ φιλευσπάγχνως καὶ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλοφροσύνην καὶ δεξίωσιν, ὅσην ἔχει περὶ τὸν Θεὸν εὐσέβειαν, καὶ περὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἀγάπην ἐπιδειξάμενος, ἔδει καὶ ἡμᾶς ὅλῃ ἐξοχῇ καὶ διανοίᾳ τὴν αὐτοῦ ἁγίαν καὶ μεγάλην Βασιλείαν ὑπηρετήσας καὶ δουλεύσας, οὐ μόνον τὰ νῦν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν δεῖ εὐχαριστεῖν ὁλοψύχως καὶ χάριτας ὁμολογεῖν πολλάς. Τούτου χάριν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ εἰρηνικωτάτου Βασιλέως Μιχαὴλ

[1] Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν Γραμμάτων καὶ συνθηκῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν. Μόσχα 1819». Τόμ. γ', σελ. 202, αὔξ. ἀριθμ. 46. Τὸ παρὸν διεσώθη ἑλληνιστὶ ὅπως καὶ παραθέτομεν αὐτὸ ἐνταῦθα.

[2] Μιχαὴλ Θεόδωρος γενεάρχης τοῦ νῦν βασιλεύοντος Αὐτοκρατορικοῦ ἐν Ῥωσία Οἴκου, υἱὸς τοῦ εὐπατρίδου (βογιάρου) Θεοδώρου Νικήτιτζ Ῥομάνοβ· ἐγεννήθη τῇ 12 Ἰουλίου 1596, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῷ 1613 ἔτει, συνῆψε συνθήκας εἰρήνης μετὰ τῆς Σουηδίας καὶ Πολωνίας καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1645.

Θεοδωροβίτζη καὶ Αὐτοκράτορος πάσης Ῥωσίας, ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἰδοῦσα καὶ πληροφορηθεῖσα τὸ δεδομένον καὶ χαρισμένον ἐκ τῆς ἄνω τοῦ Θεοῦ προνοίας τῆς αὐτοῦ μεγάλης Βασιλείας πλάτος καὶ μεγαλεῖον καὶ ὅτι μόνος αὐτός ἐστι σήμερον ἐπὶ τῆς γῆς Βασιλεὺς μέγας ὁμοῦ καὶ ὀρθόδοξος, καὶ ἄλλος οὐδεὶς κατὰ ἀλήθειαν, ὡς αὐτός, ἐφ' ὅλην τὴν γῆν καὶ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἡλίου, διὰ τοῦτο ἔκρινεν ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς ἔστι δίκαιον καὶ εὔλογον. Ἐπειδὴ γοῦν, καὶ ἐνστερήσει ποιμένος τὴν εὐαγεστάτην ταύτην ποίμνην ἐπέγνωμεν, καὶ εὕρομεν διαμένουσαν, τοῦ προποιμάναντος ἤδη πρὸς τὴν ἐκεῖσε λῆξιν ἀπάραντος, καὶ πρὸς τὰς ἐκεῖσε μονὰς εἰσελάσαντος, οὐκ ᾠήθημεν δεῖν ἐπὶ πολὺ χηρεύουσαν, καὶ ἄνανδρον καθίστασθαι τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ τοιαύτην δηλαδὴ ὅθεν ἐλέῳ Θεοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Βασιλέως γνώμῃ καὶ θελήσει καὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος προθεσμίᾳ καὶ σπουδῇ συνήχθη ἅπασα ἡ ἐν τῇ μεγάλῃ Μοσχοβίᾳ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ῥωσίᾳ ἐκκλησίᾳ σκέψιν καὶ ἐκλογὴν ποιήσασθαι· παρῆσαν γὰρ τότε οἵ τε Ἀρχιερεῖς καὶ Ἀρχιεπίσκοποι, Ἀρχιμανδρῖταί τε καὶ Ἡγούμενοι, καὶ οἱ τῆς συνάξεως γέροντες καὶ ἅπασα ἡ τοῦ Παλατίου σύγκλητος καὶ ἐζήτει Ἀρχιερέα μέγαν τὸν τὴν φορτίδα τῶν ψυχῶν αὐτῶν διαδεξάμενον καὶ δὴ πάντες, πνεύματι θείῳ κινηθέντες καὶ ἑνὶ στόματι καὶ καρδίᾳ κοινωνικῇ ψήφῳ ἀπεφήναμεν καὶ ἐκλέξαμεν τὸν πανιερώτατον Μητροπολίτην κύριον Φιλάρετον Ῥοστοβίου καὶ Ἱεροσλαβίου[1], ἄνδρα ὄντα ἄξιον, δίκαιον καὶ ἐνάρετον, σοφὸν καὶ ἅγιον καὶ θεοφιλῆ καὶ ἄκοντα αὐτὸν βιασάμενοι, προσεκαλέσαμεν αὐτὸν εἰς τὸν ὑψηλότατον θρόνον τοῦτον τῆς μεγάλης καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

[1] Ὁ Φιλάρετος οὗτος ἦν ὁ πατὴρ τοῦ ἀνωτέρω βασιλέως τῆς Ῥωσίας Μιχαὴλ Θεοδώροβιτζ. Ὁ βογιάρος Θεόδωρος Νικήτιτζ Ῥομάνωβ γενόμενος μοναχὸς καὶ χειροτονηθεὶς τῷ 1605 μητροπολίτης Ῥοστοβίου, ἐπὶ ἐννέα ἔτει ἀπὸ τοῦ 1610 εὑρίσκετο ἐν αἰχμαλωσίᾳ παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Πολωνίας Σεγισμούνδῳ καὶ ὅτε ἐπανῆλθε τῆς αἰχμαλωσίας ἐπρότεινεν αὐτῷ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ῥωσίας ὃν μετὰ πολλὰς ἐπὶ τέλους ἀποποιήσας ἐδέχθη. ὀνομασθεὶς τῇ 24 Ἰουνίου 1619 Πατριάρχης τῆς Ῥωσίας. Οὕτω ταὐτοχρόνως, ὅτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἦρχε τοῦ Ῥωσικοῦ ἔθνους πολιτικῶς, οὗτος ἐποδηγέτει αὐτὸ θρησκευτικῶς. Ὡς εἰδήμων δὲ τῆς πολιτικῆς ταχέως ἔσχε σπουδαίαν ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ἐδραίωσε τὴν ἐν Ῥωσίᾳ μοναρχίαν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1633) ὑπῆρξεν ὁ μόνος καὶ ἀπόλυτος σύμβουλος τοῦ υἱοῦ του. Ἐν ἅπασι τοῖς βασιλικοῖς γράμμασιν ὑπεγράφοντο ὁμοῦ οὕτω: «Τζάρος βασιλεὺς καὶ μέγας δοὺξ Μιχαὴλ Θεοδώροβιτζ πάσης Ῥωσίας καὶ μέγας πανοσιώτατος πατριάρχης Μοσχοβίας καὶ ἁπάσης Ῥωσίας Φιλάρετος Νικήτιτζ».

κατὰ τοὺς θεσμοὺς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τὴν πρώτην ἡμῶν Πατριαρχικήν, τῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν τῆς ἡμῶν μετριότητος μὲ τὴν ἐπονομασίαν καὶ ἐπικλήσει τοῦ προανάρχου Πατρὸς καὶ ἐπινεύσει τοῦ συνανάρχου Υἱοῦ καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χεῖρα ἐπιθέντες, ἱερῶς καὶ ἁγιοπρεπῶς τὰ κατ' αὐτὸν ἐκτελέσαντες, παναγιώτατον Πατριάρχην ἀνηγορεύσαμεν καὶ ἐπωνομάσαμεν τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων Μοσχοβίας, καὶ ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀριθμεῖσθαι καὶ μνημονεύεσθαι· ὡς πάλαι καὶ αὐτοὶ συνεμαρτύρησαν καὶ συνηυδόκησαν καὶ ἔστερξαν εἰς τοῦτο, καὶ ἐφάνη αὐτοῖς ἀρεστὸν καὶ εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον καὶ προσῆκον, καθὼς τὸ χρυσόβουλον διαλαμβάνει τοῦ ἀοιδίμου Βασιλέως Θεοδώρου Ἰωαννουβίτζη καὶ τὸ συνοδικὸν γράμμα τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Ἱερεμίου, τὸ κυρωθὲν καὶ βεβαιωθὲν ὑπὸ τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν κυροῦ Μελετίου Ἀλεξανδρείας, Ἰωακεὶμ Ἀντιοχείας καὶ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων καὶ ὑπὸ πάντων τῶν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας Ἀρχιερέων ἵνα ἡ εὐεργεσία αὕτη καὶ ἡ Πατριαρχικὴ τιμὴ καὶ τὸ ὄνομα κάθαπερ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ παναγιωτάτου Ἰώβ, καὶ εἰς τοὺς μεταξὺ ἐκείνου ὕστερον χειροτονηθησομένους, ἐν τῇ μεγάλῃ Μοσχοβίᾳ Πατριάρχας μένῃ ἀσάλευτος εἰς ἀπεράντους αἰῶνας κατὰ τὸν γεγονότα κανόνα καὶ τύπον, οὕτως δὴ καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἀκολουθήσαντες ἐχειροτονήσαμεν καὶ ἐπωνομάσαμεν αὐτὸν Παναγιώτατον Πατριάρχην τῆς μεγάλης Μοσχοβίας. Τοιγαροῦν, ὦ τέκνα φωτόμορφα τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς εὐαγεστάτης Μοσχοβίας! τοῦτον οὖν τὸν ἐκ Θεοῦ ψηφισθέντα καὶ τὸν παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος χειροτονηθέντα Πατριάρχην καὶ προστάτην ἡμῶν· ἄσμενοι γοῦν καὶ περιχαρῶς ὅλῃ τῇ ψυχῇ καὶ τῇ διανοίᾳ εἰσδέξασθε, καὶ ὡς πατέρα κοινὸν καὶ φιλόστοργον ἠδέσθητε καὶ ὡς ποιμένα ὁμοψύχως ἐπέγνωτε, καὶ ὡς ὁδηγῷ πρὸς σωτηρίαν ὁδηγοῦντι ἐπηκολουθήσατε, καὶ ὡς τέκνα τῷ πατρὶ ὑποτάγητε, γινώσκοντες αὐτόν, ὡς κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἀκοιμήτοις ὀφθαλμοῖς ἐπαγρυπνήσει, καὶ τῆς ψυχικῆς ὑμῶν σωτηρίας ἐπιμελήσεται. Καὶ γὰρ δι' αὐτοῦ ἐλπὶς ὑμῖν βεβαία ἔσεται τὰ καλὰ παρὰ Θεοῦ καὶ σωτηρίας ἐχόμενα ἡμᾶς λήψεσθαι· εἰ γὰρ αὐτῷ τὸ οὖς ὑμῶν ὑποκλίνοιτε, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις προσέχοιτε, τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν ἐπιτεύξεσθε, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀμοιβῶν συμμετάσχετε. Πρὸ δὲ τούτων καὶ διὰ πάντων, δεήσεις ἐκτενεῖς καὶ ἐντεύξεις διηνεκεῖς ὑπὲρ τοῦ

εὐσεβεστάτου ἡμῶν Βασιλέως Μιχαὴλ Θεοδωροβίτζη τοῦ ἐκ Θεοῦ προλάμποντος, ποιεῖσθαι μὴ διαλείπετε, ὅπως ὁ Κύριος ὁ Θεός, ὁ στέψας αὐτὸν τὸν μέγαν Βασιλέα ἡμῶν καὶ συμμαχῶν, καὶ νικητικαῖς εὐημερίαις τὴν γαλήνιον αὐτοῦ κορυφὴν στέφων ἐπὶ πλεῖον ταῖς κατ' ἐχθρῶν ἀνυψώσειε προκοπαῖς, φρουρῶν καὶ διαφυλάττων τὸ στέφος καὶ τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ Βασιλείας, εἰς αἰῶνας αἰώνων, εἰς πάντὸς τοῦ κόσμου σωτηρίαν καὶ εὐόδωσιν, μεμνημένοι καὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος. Οὕτως ὑμεῖς ποιεῖτε. Αὐτὸς δὲ ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος,ὁ προχειρισθεὶς ἐκ Θεοῦ καὶ ἐμπιστευθεὶς τοῦ τοιούτου ποιμνίου, ὀφείλει αὐτοῦ τὸν ἁγιώτατον θρόνον ἔχειν,'Αρχιερατικῶς ποιμένειν καὶ Πατριαρχικῶς κυβερνᾶν πάντα ποιῶν καὶ λέγων τὰ πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ πρώην καὶ μεγάλου Ἀρχιερέως καὶ εἰς σωτηρίαν τοῦ Χριστωνύμου λαοῦ, ἔχων πᾶσαν ἐξουσίαν, ὡς ἔννομος Ἀρχιερεὺς καὶ Πατριάρχης τελῶν πᾶσαν Ἀρχιερατικὴν καὶ Πατριαρχικὴν τάξιν, χειροτονεῖν ἀναγνώστας, ὑποδιακόνους, ἱεροδιακόνους καὶ ἱερεῖς τοὺς δηλονότι ἀξίους. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπισκόπους, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν Ἀρχιερεῖς ἀναβιβάζειν, οὓς ἂν ἐπιγνῷ ἀρχιερωσύνης ἀξίους, καὶ ἐπιτηδείους πρὸς ποιμαντικὴν ἐξουσίαν, καὶ ποιεῖν πάντα ὅσα προσήκει τῇ Πατριαρχικῇ ἀξίᾳ τῇ ὑπερτάτῃ καὶ ἁγιωτάτῃ, μετὰ τῆς προσηκούσης ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης, πόρρω πάσης σιμωνιακῆς αἰσχροκερδείας· ἔτι ὀφείλει ἔχειν γνησίως καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς συλλειτουργοὺς καὶ ἀδελφοὺς ἐν Κυρίῳ. Τοιοῦτον δεῖ εἶναι τοῦ λαοῦ προστησόμενον καὶ ἀνθεξόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου καὶ ὀφθαλμὸν καὶ ἀκοὴν καὶ χεῖρα καὶ πόδα τῆς ποίμνης πρὸς ὁδηγίαν μὲν καὶ φυλακὴν τῶν κρειττόνων· ἀποχὴν δὲ καὶ ἀνατροπὴν τῶν ἐναντίως καὶ ἑτεροδόξως καὶ αἱρεσιαρχῶς ἐχόντων ἑπόμενον. Διὰ τοῦτο δεῖ φυλάττειν τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων πατέρων ὀρθῶς καὶ ἀκαινοτομήτους, ὡς παρελάβαμεν παρ' αὐτῶν καὶ εὐλογεῖν μέν, οὓς καὶ ἡμεῖς εὐλογοῦμεν, ἀμφορίζειν δέ, οὓς καὶ ἡμεῖς ἀφορίζομεν δικαίως. Τούτων οὖν ὡσαύτως ἕνεκα καὶ τὸ παρὸν Πατριαρχικὸν γράμμα δίδοται αὐτῷ τῷ παναγιωτάτῳ Φιλαρέτῳ, ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ τῆς ἡμῶν μετριότητος κατ' ἔτος ͵αχιθ' (1619) ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ ε.

Θεοφάνης

Πατριάρχης Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης

(Τ. Σ.).

ΓΡΑΜΜΑ[1]

Πατριάρχου Ἱερουσαλήμων Παϊσίου τῷ Τζάρῳ Ἀλεξίῳ Μιχαΐλοβιτζ[2].

Παΐσιος, ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

† Ὅταν τινὰς τῶν προβάτων ποιμὴν ἢ γῆρας ἢ νόσος τοῦ συνέβη καὶ μὴ δυνάμενος ποιμανεῖν, εἶναι χρεία νὰ βαλθῇ ἕτερος ἀντ' αὐτοῦ διὰ νὰ ποιμένῃ ἐκεῖνα τὰ λογικὰ πρόβατα, καὶ νὰ διώχνῃ τοὺς λύκους μὲ τὴν τρίπλοκον σφενδόναν διὰ νὰ μὴν ἀπολεσθῶσι καὶ σκορπισθῶσιν ἔνθεν κἀκεῖθεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ στέκηται καὶ νὰ ἀγρυπνῇ νύκτα καὶ ἡμέραν, ὡς καθὼς εἶναι, μὲ κάθε λογῆς ἅρμα περιεζωσμένος καὶ μὲ τὴν τρίπλοκον σφενδόναν, ὁποῦ εἶναι ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ νὰ διώχνῃ τοὺς νοητοὺς καὶ ψυχοφθόρους λύκους, ὁποῦ πάντοτε φθονοῦσι τὸ ἀγαθὸν τῆς ψυχῆς· ἐπειδὴ καὶ ὁ πρώην Μητροπολίτης Νοβογραδίου κῦρ Ἀθανάσιος ὁ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς ἀπὸ πολὺ γῆρας καὶ νόσων πολλῶν μὴ δυνάμενος ἔκαμεν οἰκειοθελῶς παραίτησιν, καὶ ἀναμεταξὺ ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις εὑρέθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστάτην καὶ περίφημον πόλιν τῆς Μοσχοβίας καὶ ἀνέβημεν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλὴμ διὰ νὰ προσκυνήσωμεν τὸν εὐσεβέστατον, κραταιότατον καὶ θεόστεπτον ἡμῶν Βασιλέα καὶ μέγαν Κνέζη Κύριον Κύριον Ἀλέξιον Μιχαηλοβίτζη καὶ Αὐτοκράτορα πάσης Ῥωσίας, τὸν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι υἱὸν ἀγαπητὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ ἐχειροτόνησαν Νοβογραδίου τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις Ἀρχιμανδρίτην τῆς Βασιλικῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Νίκονα[3] λεγόμενον, καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀξιωτάτης Μητροπόλεως Νοβογραδίου καὶ θεωρῶντας καὶ ἡμᾶς τὴν καλὴν αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ ἀξίαν, μὴ

[1] Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ Συνθηκῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν, συλλεγέντων ὑπὸ τῆς Ἀρχαιογραφικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ῥωσσικῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας». Μόσχα 1819. Τόμ. γ'. σελ. 447. αὔξ. ἀρ. 135.

[2] Ἴδε σημείωσιν ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐγγράφῳ περὶ αὐτοῦ.

[3] Ὁ μεταγενεστέρως διάσημος τῆς Ῥωσίας Πατριάρχης Νίκων, ὁ αἴτιος τῆς ἀναφυείσης ἐν Ῥωσίᾳ σπουδαίας αἱρέσεως τῶν ἀρχαιοπίστων (Σταροογπράτζοι). Περὶ αὐτοῦ θέλομεν ἐκτενέστερον ἀναφέρῃ ἐν τῇ παραθέσει Πατριαρχικῶν γραμμάτων τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ ἀνωτέρου ἱστορικοῦ γεγονότος ἀφορόντων.

ἔχοντες ἄλλο τι χάρισμα νὰ τοῦ δόσωμεν, τὸν ἐδώσαμεν ταύτην τὴν ἐξουσίαν νὰ φορῇ τὸ μανδύον αὐτοῦ μὲ πόματα κόκκινα, καὶ εὐλογήσαμεν αὐτὸν, καὶ διὰ νὰ τὸ φορῇ ἐφ' ὅλης ζωῆς αὐτοῦ καὶ μηδεὶς ἐξετάσῃ αὐτόν. Καὶ εἰς βεβαίωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐδόθη τὸ παρὸν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ ἄνωθεν Μητροπολίτου Νοβογραδίου κυρίου Νίκονολ, τοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ τῆς ἡμῶν μετριότητος. Ἐγράφη ἐν τῇ μεγαλοτάτῃ βασιλευούσῃ πόλει τῆς Μοσχοβίας ἐν μετοχίῳ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐν μηνὶ Μαΐῳ ε΄. ἐν ἔτει ξρνζ, ἰνδ. β΄.

Παΐσιος

Πατριάρχης Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

ΓΡΑΜΜΑ [1]

Παϊσίου Πατριάρχου Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν Τζάρον Ἀλέξιον Μιχαΐλοβιτζ.

Τῷ εὐσεβεστάτῳ, θεοστέπτῳ, χριστιανικωτάτῳ, κραταιοτάτῳ, ἀηττήτῳ, ἐλέῳ Θεοῦ Μέγα αὐθέντῃ Βασιλεῖ καὶ Μέγα Κνέζῃ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀλεξίῳ Μιχαηλοβίτζῃ καὶ Αὐτοκράτορι πάσης Ῥωσίας, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι υἱῷ ἀγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ τῆς ἡμῶν μετριότητος ὑγιῶς καὶ ἐνδόξως καὶ περιχαρῶς.

Παΐσιος, ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

Εὐσεβέστατε, θεόστεπτε, χριστιανικώτατε, ἀήττητε, ἐλέῳ Θεοῦ Μέγα Αὐθέντα Βασιλεῦ καὶ Μέγα Κνέζη, Κύριε Κύριε Ἀλέξιε Μιχαηλοβίτζη καὶ Αὐτοκράτορ πάσης Ῥωσίας, Βασιλεῦ Κοζανίου, Βασιλεῖ Ἀστραχανίου, Βασιλεῖ Σιμπιρίου, Μέγα Κνέζη Σμολένστζκου, Νοβογοροδίου,Βλαδιμηρίου, Τβερτζησκίας Γιοκρσκίας, Μπερσκίας καὶ Μπολγαρίας, Τζερνιχόβου, Ῥεζανίου, Μιολοτζίας, Ῥοστοβίου, Ἱεροσλαβίου, Μπελοζερτζίας, Οὐντορτζίου, Ὀμτορζίου, Μέγα Αὐθέντα γῆς Ἰμερίας καὶ τῶν Βασιλέων Γοριᾶς καὶ παντὸς Βορείου μέρους, καὶ αὐτῶν τῶν πολλῶν Αὐθεντῶν Μέγα Αὐθέντα καὶ Κατεξουσιαστά, υἱὲ κατὰ Πνεῦμα τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν, εἰρήνη καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ Παντοκράτορος, εἰς σύστασιν καὶ στερέωσιν τῆς με-

[1] Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων κ.λ.π». Τόμ. γ', σελ.456, αὔξ.139.

γάλης Σου Βασιλείας, ἅμα σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ Βασιλίσσῃ καὶ μεγάλῃ Κνεζίνᾳ Κυρίᾳ Κυρίᾳ Μαρίᾳ εὔχομαι καὶ εὐλογῶ καὶ παρακαλῶ Κύριον τὸν Θεὸν τὸν ἅγιον καὶ ζωοδόχον Τάφον νὰ τῆς χαρίσῃ ἐκεῖνο ὁποῦ ἀγαπᾷ ἡ ψυχή της· ἀμήν· γένοιτο. Ἄλλο· καὶ ἡμεῖς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὸ ἔλεος τῆς μεγάλης Σου Βασιλείας καλῶς ἔχομεν. Καὶ δὴ τὸ ἐμπόδιον τὸ εἰδικόν μας θέλει τὸ συντύχει ὁ Ἀρσένιος ὁ Στροΐτελος. Εἰς τὸν ἀπερασμένον χρόνον, Βασιλεῦ μου, εἰς τοὺς ἑκατὸν πενῆντα χρόνους μοῦ εἶπεν ὁ Ἀρσένιος ὁ Στροΐτελος ἀπὸ τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, δι' ἐκεῖνον ὁποῦ ὥρισεν ἡ Μεγάλη σου Βασιλεία καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς τοῦ λόγου μας, δι' ἐκεῖνον τὸν κακὸν ἄνθρωπον καὶ ἐπίβουλον τῆς Μεγάλης Βασιλείας ὁποῦ ἔφυγεν εἰς τὴν Λεχίαν, καὶ μετέπειτα ἀπ' αὐτὴν ἐπῆγεν εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἐγύρισε καὶ ἕτερα ῥιγάτα περισσὰ καὶ ὠνομάσθη τοῦ Κνέζη Ἰωάννου Βασιλιεβίτζη Σούσκοϊ, υἱὸς τοῦ Βασιλέως καὶ μεγάλου Κνέζη Βασίλη Ἰωβαννοβίτζη, καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ ἀπὸ τὴν Μπογδανίαν ἔστειλα εἰς τὴν μεγάλην σου Βασιλείαν τὸν Ἀρσένιον τὸν Στροΐτελον. Καὶ τώρα τὴν σήμερον ἐκεῖνος ὁ κακὸς ἄνθρωπος ἔφυγεν εἰς τὰ μέρη τῆς Λεχίας πάλιν, καὶ εὑρίσκεται εἰς ἕνα κάστρον τῶν Κοζάκων. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ τώρα ἔστειλα εἰς τὸ Χαβούμανον τὸν Ἀρσένιον, καὶ ἔγραψα μετ' αὐτὸν εἰς τὸν Χαβούμανον τὸν Ἐχμέλη πῶς νὰ τὸν πιάσῃ αὐτὸν τὸν κακὸν ἄνθρωπον, νὰ τὸν δέσῃ καὶ νὰ τὸν φέρουν εἰς τὴν Βασιλείαν Σου μαζὶ μὲ τὸν Ἀρσένιον τὸν Στροΐτελον. Καὶ διὰ τούτην τὴν εἴδησιν καὶ δουλείαν στέλνω τὸν Ἀρσένιον εἰς τὴν μεγάλην Σου Βασιλείαν, καὶ πάλιν νὰ μᾶς τὸν στείλῃς ἡ Μεγάλη Σου Βασιλεία, καὶ μὴ τὸν κρατεῖτε· καὶ δι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν εἶτι ποιήσῃ ὁ Χαβούμανος, νὰ μᾶς γράψῃ ἡ Μεγάλη Σου Βασιλεία μὲ τὸν Ἀρσένιον διὰ τὰ πάντα, ὅτι καρτεροῦμεν ἀπόκρισιν. Καὶ πάλιν εἶτι μᾶς ὁρίσῃ ἡ Μεγάλη Σου Βασιλεία θέλομεν κάμει. Ἄλλο· πολυχρονημένε μου Βασιλεῦ, γίνωσκε καὶ τοῦτο, ὅτι ἦλθον οἱ Κοζάκοι καὶ Ταταροι, καὶ ἐχάλασαν τὴν Μπογδανιὰν ἀπὸ τὸν πάτον, ὅτι, τί νὰ εἰπῶ; δὲν ἄφησαν μήτε ἀνθρώπους, μήτε ἐκκλησίας, μήτε πράγματα ἄλλα, μήτε ὀσπήτια· ὅλα τὰ ἐπῆραν καὶ ὅλα τὰ ἔκαψαν· Ἄλλο· οἱ Τοῦρκοι εἶναι ὡσὰν δὲν θέλουν, μέγαν φόβον ἔχουν ἀπὸ τὰ μέρη ἐντεῦθεν, καὶ ἀπὸ παντοῦ, καὶ ὁ Θεὸς νὰ τοὺς δώσῃ πάντα φόβον νὰ ἔχουν καὶ τρόμον ἀπὸ τὴν Μεγάλην Σου Βασιλείαν, καὶ νὰ τοὺς ἀφανίσῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τὴν δὲ ἁγίαν Σου Βασιλείαν φυλάξοι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς στερέωσιν καὶ

νίκην ὁρατῶν καὶ ἀοράτων (ἐχθρῶν) καὶ κυριεύσοις πάντα τὰ ἔθνη. Ἀμήν. Ἐν ἔτει αχν', Σεπτεμβρίου λ' (1650, 7βρίου 30).

Παΐσιος

Ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.

ΓΡΑΜΜΑ [1]

Νεκταρίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων τῷ Τζάρῳ Ἀλεξίῳ Μιχαϊλοβιτζ [2].

Ἐν Θεῷ Σωτῆρι, τῷ ἐν Τρισὶν ὑποστάσεσιν ὑμνουμένῳ, καὶ ἐν μονάδι Θεότητος προσκυνουμένῳ, Πατρὶ ἀγεννήτῳ, γεννήτορι δὲ Υἱοῦ, καὶ προβολῇ μόνῃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Υἱῷ ἀγαπητῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀϊδίως ἐκπορευομένῳ καὶ δι' Υἱοῦ τῇ κτίσει φανερουμένῳ τε καὶ διαδιδομένῳ, μιᾷ βασιλείᾳ, μιᾷ δυνάμει, τῇ ὑποστησάσῃ τόνδε τὸν κόσμον, τὸν ὁρατόν τε καὶ τὸν ἀόρατον, τῇ προνοουμένῃ καὶ διακυβερνώσῃ τὸ πᾶν, Σοὶ τῷ πιστοτάτῳ ἐν Χριστῷ, καὶ ὀρθοδοξοτάτῳ, θεοστέπτῳ, θεοφρουρήτῳ, ἀνικήτῳ καὶ ἁγίῳ Βασιλεῖ καὶ κατὰ πνεῦμα ποθεινοτάτῳ ἡμῶν υἱῷ, Κυρίῳ, Κυρίῳ Ἀλεξίῳ Μιχαηλοβίτζῃ πάσης Μεγάλης καὶ Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ῥωσίας Αὐτοκράτορι, Μοσχοβίας, Κιέβου, Βλαδιμερίου, Νοβογραδίου, Βασιλεῖ Κοζανίου, Βασιλεῖ Ἀστραχανίου, Βασιλεῖ Σιμπιρίου, Αὐθέντῃ Πσκοβίου καὶ Μέγᾳ Κνέζῃ Λίτφας, Σμολέντσκας, Τβερσκίου, Βολισκίου, Ποδολσκίου, Γισρσκίου, Πεβιρσκίου, Βιοτσκίου, Βουλγαρίας καὶ ἄλλων Αὐθέντῃ, καὶ Μέγᾳ Κνέζῃ Νοβογοροδίας, τῆς χαμηλῆς γῆς, Τζερνιγαβίου, Ῥεζανίου, Πολτζεκίου, Ῥοστοβίου, Ἱεροσλαβίου, Μπαροζαρίου, Οὐντροσκίου, Μπουντροσκίου, Κοντεσκίου, Βιτεπσκίου, Με-

[1] Ἐκ τῆς Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ συνθηκῶν κλπ. Μόσχα 1819. Τόμ. δ', σελ. 134, αὔξ. ἀριθ. 37.

[2] Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος ὅπως καὶ ἡ σταθερότης τοῦ γραμματοκομιστοῦ Μελετίου, μοχθοῦντος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, εἶναι, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἡ μόνη καὶ ἀποκλειστικῶς φαεινὴ σελὶς ἐν τῇ ζοφερᾷ χρονογραφίᾳ τῆς μετοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ἐν τῷ γνωστῷ ζητήματι τοῦ Πατριάρχου τῆς Ῥωσίας Νίκωνος, μετοχῆς συνισταμένης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ σκοπῶν αἰσχροκερδείας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γνωστοῦ θεωρήματος «ἐνεργεῖν συνῳδὰ ταῖς περιστάσεσι», μετοχῆς ἐπὶ τέλους, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὸ λυπηρὸν γεγονὸς τῆς ἐν Ῥωσίᾳ καθείρξεως δύο ὁμογενῶν ἡμῶν κληρικῶν, τοῦ μητροπολίτου Ἰκονίου καὶ Καππαδοκίας Ἀθανασίου καὶ τοῦ γραμματοκομιστοῦ τοῦ ἀνωτέρω Πατριάρχου Ἱεροσολύμων τοῦ Σεβαστικοῦ ἢ Σάββα Δημητρίου.

τησλασλασκίου, καὶ παντὸς βορείου μέρους, νικητῇ καὶ Αὐθέντῃ τῆς Ἰβερίας γῆς, Καρπαλισκίου, καὶ Γιουργίας καὶ Ναρπαδισκίας γῆς, Τζερκάζων καὶ Ἡγορσέχων Κνεζίων καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ Ἡγεμονιῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν καὶ βορείων μερῶν ἐξουσιαστῇ καὶ κληρονόμῳ καὶ Αὐθέντῃ καὶ διοικητῇ, χάριν, εἰρήνην, ἔλεος, κράτος, νίκην καὶ διαμονὴν τοῦ ὑψηλοτάτου θρόνου τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας, εἰς μακρὰν διαδοχὴν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ πιστοτάτου ἐν Χριστῷ ἱεροῦ γένους Σου, ἡ μετριότης ἡμῶν εὔχεται παρ' αὐτοῦ τοῦ παντοδυνάμου καὶ παμβασιλέως Θεοῦ, τοῦ βασιλεύοντος τῶν βασιλευόντων, δι' οὗ, ὡς αὐτός φησι, Βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ Δυνάσται κρατοῦσι. Τὰ πανσέβαστα καὶ ἅγια γράμματα τῆς ἱεροαγίας Σου δεξιᾶς ἐλάβομεν ἀσπασίως καὶ μεθ' ὅσης ἔπρεπε ἡμῖν παρὰ τοῦ ἱεροδιακόνου Μελετίου, ὁμοῦ καὶ τὸ ἔλεος ὁποῦ τὸν ἅγιον καὶ ζωοδόχον Τάφον ἐλεήσατε. Εἰς τὰ ὁποῖα γράμματα οὐχ εὕρομεν μήτε τὴν αἰτίαν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πατριάρχου ὑμῶν κῦρ Νίκωνος τοῦ ἐν Χριστῷ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργοῦ, ἀλλ' οὔτε τινὰ ἄλλην αἰτίαν κατ' αὐτοῦ ψηφιζομένην, εἰμὴ τὴν πενταέτειον αὐτοῦ ἀναχώρησιν· παρὰ δὲ τοῦ διακόνου Μελετίου πάμπολλα ἠκούσαμεν, ὡς τάχα ἀπὸ στόματος τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας, ὡς ἔλεγεν αὐτός, δεικνύων ἡμῖν καὶ γραμμάτιόν τι, εἰς ἐνθύμησιν δεδομένον αὐτῷ, ὁρκίζουσαν αὐτὸν εἰς Θεόν, ἵνα εἴπῃ ὅσα οἶδε καὶ γινώσκει περὶ τοῦ κῦρ Νίκωνος, καὶ περὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ μικρά τινα ἔλεγε προσκεκρουκέναι τῷ Νίκωνι καὶ λόγου μηδενὸς ἄξια· περὶ δὲ τοῦ κῦρ Νίκωνος μεγάλα τινὰ καὶ σχεδὸν ἀσύγγνωστα καὶ τὰ πάντα νεωτερίσματα, ἅτινα οὐ πάνυ πιστὰ ἡμῖν ἐφάνη. Περὶ ταύτης ὅμως τῆς ὑποθέσεως ἐκάλει ἡμᾶς ὡς πρὸς τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν τὰ Βασιλικά της γράμματα, διατάξασθαι τὰ συμβάντα ἀναθεωρήσαντας ταῦτα· ἀδυνάτου δὲ τοῦ πράγματος ἐλθεῖν ἡμᾶς, ἢ ἐπιστεῖλαι ἡμετέρους ἀνθρώπους διὰ τοὺς ἐπικρεμαμένους κινδύνους καὶ τὰς αἰτίας, ἃς ἀπὸ στόματος μέλλουσιν ἀναγγείλειν οἱ φέροντες τὰ παρόντα γράμματα, καθὼς παρηγγείλαμεν αὐτούς, διὰ τοῦτο ἄλλῳ τινὶ τρόπῳ στοχασάμενοι ἐκρίναμεν ἵνα διορθωθῇ τὸ πρᾶγμα. Καὶ δὴ λοιπὸν ἀποφήνασθαι τελείαν ἀπόφασιν πρὸς ἅπερ ὁ Μελέτιος ἔλεγεν, οὐκ ἦν εὔλογον, μάλιστα καὶ παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, ὑφ' ἑνὶ μάρτυρι καὶ μάλιστα τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ, ψῆφον ἐξενεγκεῖν κατὰ Πατριάρχου, ὅπου γε οὐδὲ οἱ πολιτικοὶ νόμοι τοῦτο οὐ συγχωροῦσι· ἐγράψαμεν ὅμως τόμον συνοδικόν, ἐρανισάμενοι κανόνας ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ συνοδικῶν, καὶ νό-

μους ἐκ τῶν Βασιλικῶν διαταγῶν, ὡς ἀποκρίσεις κεφαλαιώδεις πρὸς ἃ ὁ Μελέτιος ἔλεγεν· ἃ δὲ ἔλεγεν, οὐ γράφομεν ῥητῶς· ἔχεται δὲ γνῶναι ταῦτα ἐκ τῶν ἀποκρίσεων τοῦ τόμου τοῦ συνοδικοῦ· πάντα γὰρ τὰ ἐκεῖσε γεγραμμένα ἀποκρίσεις εἰσὶ πρὸς πάντα ὅσα ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Μελετίου καὶ ἔλεγε περὶ τοῦ κῦρ Νίκωνος. Εἰσὶ δ' ὅμως οὐδὲν περὶ δογμάτων τῆς πίστεως, ἀλλὰ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως· ὅτι δηλαδὴ ὁ κῦρ Νίκων νεωτερίσματά τινα ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἐπενόησε, καὶ ζητεῖ νὰ ἔχῃ ταῦτα παρὰ τὸ σύνηθες· τὸ δὲ μέγιστον τούτων ἁπάντων ἡ ἐκείνου ἀναχώρησις ἦν, καὶ ὄχι ἀπ' ἐκκλησίας ἐξεφώνησε τὴν παραίτησιν τοῦ θρόνου τοῦ Πατριαρχικοῦ, διὰ τὸν ἀπειθῆ λαόν. Ἡμῖν ὅμως δοκεῖ ἵνα διορθώσητε εἰρηνικῶς τὸ πρᾶγμα, καὶ μετακαλέσησθε αὖθις ἅπαξ καὶ δὶς τὸν κῦρ Νίκωνα ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ, δεικνύοντες αὐτῷ τὰ τοῦ τόμου κεφάλαια, ἵνα φυλάττῃ αὐτὰ καὶ εἴγε ἐφάνη πρότερον, ὡς ὁ Μελέτιος ἔλεγε, παραβαίνων ἐκεῖνο μεταμεληθείς, καὶ στέρξας φυλάττειν ἐκεῖνα, συγγνώμης ἐστὶν ἄξιος· συνέβησαν γὰρ πολλάκις πάμπολλα τοιαῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τούτων μείζονα, καὶ διωρθώθησαν διὰ τὸ τῆς εἰρήνης καλόν. Οὕτω παρακαλοῦμεν τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν ἵνα μὴ ὑποκλίνῃ τὰ ἐπιεικέστατα Αὐτῆς ὦτα εἰς συμβουλὰς ἀνδρῶν χαιρεκάκων, τὰς στάσεις φιλούντων καὶ τὰς ταραχάς, μάλιστα ἐὰν ὦσιν οἱ τοιοῦτοι ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καταλόγου. Μεγάλως γάρ, ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι, ἐλύπησαν ἡμᾶς τὰ αὐτόσε συμβάντα τῆς ἐκκλησίας σκάνδαλα· ὅθεν καὶ τὸ τοῦ Ἱερεμίου πολὺ δικαιότερόν ἐστιν ἡμῖν φθέγξασθαι· «τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ, τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου, αἱμάσσει ἡ ψυχή μου, σπαράσσει ἡ καρδία μου».Ἐκεῖνος σωματικὸν ἐθρήνει πόλεμον, ἐγὼ δὲ ψυχικὸν ἐποδύρομαι καὶ δακρύω, καὶ ὡς ἐκεῖνος, τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὰς δακρύων, καὶ κλαύσομαι τὴν διχόνοιαν καὶ τὸ γεγονὸς σχίσμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κυρίου; ἡ γὰρ ἐκκλησιαστικὴ στάσις καὶ ταραχὴ φοβερωτέρα παντὸς πολέμου καθέστηκε, τὸν ἄρραφον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα διαρρηγνῦσα, ὃν οὔτε τοῖς θρασυκαρδίοις στρατιώταις τῷ τοῦ πάθους καιρῷ διαρρῆξαι συγκεχώρηται· τὸ δὲ τὸν χιτῶνα Χριστοῦ διαρρῆξαι ψυχῶν πρόδηλός ἐστιν ἀπώλεια, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε.

Ὅτι οὐκ οἴσθε ὅτι τὰς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ὑπὸ ζυγὸν δουλείας τυγχανούσας νυνὶ βυθιζομέναις τῶν ἀλλεπαλλήλων πειρασμῶν τῶν ἐθνῶν ἀπεικάζομεν; μόνην δὲ τὴν τῶν εὐσεβῶν Ῥώσων ὑμῶν ἐκκλησίαν, ὡς ἄλλην τοῦ Νῶε κιβωτὸν ἐβλέπομεν, παντὸς κατακλυσμοῦ ἐθνικοῦ σωτηρίας τυγχάνουσαν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν.

αὐτῇ ἀκραιφνῆ διασῴζουσαν; Νῦν δὲ τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τούτου τοῦ καλοῦ τὴν εἰρήνην; Διατί τὸν πρῶτον κλῆρον οὕτω πικρῶς ἀφ' ὑμῶν ἀπερρήξατε; πρῶτος γὰρ κλῆρος ἡμῖν ἡ εἰρήνη· εἰρήνην γάρ, ἔφη πρὸς θάνατον ἐρχόμενος, ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ τὴν πρώτην κληρονομίαν ἀποβαλλόμενος ἐθελοντί, καὶ τῆς υἱοθεσίας ἐκπίπτει, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκέτι πατέρα ἔχει; Πᾶς γὰρ ὁ μὴ ἔχων εἰρήνην δύναται τὸν Χριστὸν ἔχειν πατέρα; Ταῦτα τοίνυν διανοούμενος, Γαληνότατε Βασιλεῦ, ζήλωσον τὴν τοῦ Δαβὶδ πρᾳότητα, καὶ ἀναλαβοῦ τὸν ζῆλον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ φρόντισον ἐπιμελέστατα ἵνα ἀποκαταστήσῃς τὸν γνήσιον Πατριάρχην Ὑμῶν εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, ἵνα μὴ γένηται εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας ἡ τοιαύτη κακὴ καὶ ὀλέθριος ἀρχὴ τοῦ ἀλλάσσεσθαι τοὺς Πατριάρχας Ὑμῶν, ὀρθοδόξους ὄντας καὶ ὀρθῶς φρονοῦντας εἰς τὰ περὶ πίστεως δόγματα· τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή, καὶ ἡ φθορὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει φημί, τῶν πολλῶν κακῶν ἐγένετο, καὶ μέχρι τοῦδε πρόξενον γίνεται· τοῦτό ἐστι τὸ ἐπονειδίστους ἡμᾶς ποιῆσαν πρὸς τοὺς δυτικούς. Βλέπετε οὖν καὶ Ὑμεῖς, μὴ τὸ ὑμῖν ἀσύνηθες συνήθειαν πονηρὰν ποιήσητε. Εἰ μὲν οὖν ὁ κῦρ Νίκων λέγει, ὅτι οὐ παρῃτησάμην τὸν θρόνον, ἀλλὰ τὸν ἀπειθῆ, πρόδηλον ὅτι ἐγκαλεῖ τοῦ λαοῦ ἀπείθειαν. Δείξατε οὖν πρὸς αὐτὸν τὴν προσήκουσαν εὐπείθειαν, ὡς οἰκονόμῳ τῆς χάριτος· εὐπείθειαν, λέγω, οὐ τὴν ἀσυνήθη ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἣν οἱ ἱεροὶ νόμοι διακελεύονται. Τὴν δὲ τούτου παραίτησιν, ἣν φασί τινες, ὅτι ἐποιήσατο ἐπ' ἐκκλησίας, δύναται συγκαταβατικῶς συγχωρηθῆναι διὰ τὸ εἰρηνικόν, καὶ μάλιστα ὅτι αὐτὸς ὁ κῦρ Νίκων, ὡς εἴπομεν, τὸν ἀπειθῆ λαὸν καὶ οὐ τὸν θρόνον παρῃτήσατο. Ἀλλ' εἴγε καὶ τὸν θρόνον παρῃτήσατο καὶ ἔγγραφον αὐτὴν ἐποιήσατο, δέχεται συγγνώμην τὸ πρᾶγμα· γίνεται γὰρ πολλάκις καὶ παραίτησις ἄκυρος. Φησὶ γὰρ ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Γεννάδιος, ὁ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως χρηματίσας, ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Σινᾷ ὄρει μοναχούς, ἧς τὸ ἰδιόχειρον ἡμεῖς ἐκεῖσε εἴδομεν, καὶ τὸ ἴσον αὐτῆς ἐστι παρ' ἡμῖν, ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Ἀρχιερέως οὐκ ἔχει τὸ κῦρος, ἐὰν μὴ προσδεθῇ καὶ κυρωθῇ παρὰ τοῦ Πατριάρχου, εἴγε Μητροπολίτης ἐστὶν ὁ παραιτούμενος ἢ ὑπὸ τῆς *(οὕτω)* εἴγε Πατριάρχης ἐστὶν ὁ τοιοῦτος. Καὶ ἡμεῖς γὰρ ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἱερουσαλὴμ ὄντες, Μητροπολίτης, Δωρόθεος τοὔνομα, Πέτρας Μητροπόλεως, ὑποκειμένης τῷ θρόνῳ Ἱεροσολύμων πολλάκις ἐζήτησεν ἵνα παραιτήσῃ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ· ἔστι δὲ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, χωρία ἔχουσα χρι-

στιανῶν ἀράβων τρία ἢ τέσσαρα, ἄνευ τῆς χώρας τῆς Μητροπόλεως. Ἐνάρετος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ, καὶ δυνάμενος ἔργῳ καὶ λόγῳ στηρίζειν τοὺς ἐκεῖσε χριστιανοὺς, οὐκ ἐστέρξαμεν παραιτήσειν αὐτόν. Τέλος μετὰ πολλὰς τὰς παρακλήσεις ἐκόμισεν ἡμῖν καὶ τὴν παραίτησιν ἔγγραφον, ἀλλ' ἀπερρίψαμεν αὐτήν, καὶ νῦν ἔχει τὴν αὐτοῦ ἐπαρχίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριλλος ὁ Πατριάρχης, ὁ μετὰ τὸν κῦρ Τιμόθεον χρηματίσας, γέρων ὤν, καὶ ἀπειπὼν ταῖς φροντίσιν, ἔγγραφον παραίτησιν δέδωκε τῇ αὐτῷ συνόδῳ, καὶ προεβιβάσθη ἀντ' ἐκείνου ὁ κῦρ Νεόφυτος, Ἡρακλείας ὢν Μητροπολίτης. Μετὰ δὲ ταῦτά τινες τῶν Μητροπολιτῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐγκρίτων, μαθόντες ἐπενέδραμον ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν πρὸς τὴν Κωνσταντίνου, καὶ μὴ ἀρεσκόμενοι τῇ παραιτήσει τοῦ Κυρίλλου, ἄκυρον αὐτὴν ἐποίησαν· καὶ τὸν μὲν κῦρ Νεόφυτον σιτηρεσίοις ἐκκλησιαστικοῖς οὐκ ἄκοντα ἀνέπαυσαν, τὸν δὲ Κύριλλον αὖθις ἀνεβίβασαν εἰς τὴν θρόνον, οὔτε φιλίᾳ τῇ πρὸς τὸν Κύριλλον, οὔτε ἔχθρᾳ τινὶ τῇ πρὸς τὸν Νεόφυτον, ἀλλὰ διὰ τὸ διοικητὴν πρακτικώτατον τῆς ἐκκλησίας εἶναι τὸν Κύριλλον. Ἀλλ' ὑμεῖς, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κορυφή, τῷ κανόνι τοῦ Γενναδίου Πατριάρχου τοῦ σοφωτάτου ἀκολουθήσατε τῷ λέγοντι, τὴν μὴ ἀποδειχθεῖσαν παραίτησιν ἄκυρον εἶναι· εὑρήσομεν γάρ, εἰ ἀκριβῶς ζητήσομεν, καὶ ἄλλα πολλὰ παλαιὰ σύμφωνα τῷ κανόνι τοῦ Γενναδίου. Οὗτος ὁ Γεννάδιός ἐστιν ὁ τὰς σοφωτάτας καὶ θεολογικωτάτας θέσεις τῆς χριστιανῶν πίστεως ἀπαιτηθεὶς παρὰ τοῦ Σουλτὰν Μαωμέτου, τοῦ λαβόντος τὴν Κ/πολιν, καὶ ἐγγράφῳ αὐτὰς ἐκείνῳ προσκομίσας, ὑπερεθαυμάσθη λίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Τῷ δὲ ὑμετέρῳ Πατριάρχῃ κῦρ Νίκωνι οὐδὲν τοιοῦτο συνέβη· οὔτε γὰρ ἔγγραφον δέδωκε παραίτησιν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ συνόδου, οὔτε τὴν ἐκφωνηθεῖσαν παραίτησιν ἡ ἀξία Σου Βασιλεία ἐδέξατο, οὔτε ὁ λαὸς ἅπας. Σημεῖον δὲ ἀσφαλὲς ὅτι μέχρι τοῦδε ἡ ἀξία Σου Βασιλεία προσκαλεῖται αὐτὸν ἐπανελθεῖν· ὥστε δῆλον πανταχόθεν ἄκυρον εἶναι τὴν ἐκείνου παραίτησιν· εἶπε καὶ ὅλως ἐγεγόνει. Ὀφείλετε τοίνυν, ὡς εἴπομεν, ἵνα αὖθις αὐτὸν προσκαλέσητε. Καὶ ἰδοὺ γράφομεν καὶ πρὸς αὐτόν, ἀδελφικῶς αὐτὸν νουθετοῦντες, ὡς οὐ καλῶς πεποίηκε καταλιπὼν τὴν βασιλεύουσαν, καὶ ἔξω ταύτης διατρίβων. Καὶ εἰ βουλητὸν τῇ ἁγίᾳ Σου Βασιλείᾳ ἐπίστειλον αὐτῷ τὸ γράμμα· ἔστι γὰρ κἀκεῖνο μετεγλωττισμένον, ὡς καὶ τὸ παρόν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτο μὴ δυνάμενοι ἡμεῖς ἐλθεῖν, ἀλλὰ μήτε κατὰ τὸ παρὸν ἡμετέρους ἀνθρώπους ἀποστεῖλαι πρὸς τὸ ἔλεος τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας, διὰ βοήθειαν τῶν μυρίων χρεῶν τοῦ ἁγίου καὶ ζωοδόχου Τάφου. Ἂν δὲ Θεὸς εὐδοκήσῃ μετὰ ταῦτα, ἴσως

μέλλομεν στείλειν· ἐπειδὴ πάντῃ ἐστὶ τῶν ἀδυνάτων ἐλθεῖν ἡμᾶς διὰ τὰς αἰτίας ὁποῦ θέλουσιν εἰπεῖν ἐκ στόματος οἱ παρόντες χριστιανοί, οἱ δοῦλοί Σου καὶ πιστοὶ ὑπηρέται τοῦ ἁγίου Τάφου, Σεβαστὸς τοῦ Δημητρίου υἱός, καὶ Δημήτριος υἱὸς τοῦ Γεωργίου καὶ Πέπος, τοὺς ὁποίους παρακαλοῦμεν τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν νὰ δεχθῇ εὐμενῶς ὡς τὸ γαληνότατόν της θάρρος καὶ ἐλπίδα ἀγαθήν. Ἔτι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις σαφηνίζομεν τῇ ἁγίᾳ Σου Βασιλείᾳ· ὅτι εἰ μὲν προσκληθεὶς καὶ αὖθις ὁ κῦρ Νίκων ἐλθεῖν εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ οὐ βούλεται, ἵνα ποιήσητε ὡς τὰ κεφάλαια τοῦ Ἕπμου διακελεύονται, καὶ ἐστὶ τοῦτο πάντῃ ἀπροσκριμάτιστον· οὐ γάρ ἐστι δίκαιον στερεῖσθαι πνευματικοῦ ποιμένος τὴν βασιλεύουσαν πόλιν. Ὥστε κατὰ πάντα τρόπον δεῖ, ἢ ἐκεῖνον ἐπανελθεῖν, ἢ ἕτερον ἀντ' ἐκείνου προβιβασθῆναι· ἔστιν ὅμως κάλλιον ἵνα ποιήσητε ἐκεῖνον ἐπανελθεῖν, δι' ἃς αἰτίας εὑρίσκομεν. Ὁ δὲ παμβασιλεὺς καὶ πρύτανις τῆς εἰρήνης Θεὸς εἴη διαφυλάττων Σου τὸ κράτος τῆς θεοδωρήτου Σου Βασιλείας εἰς μακρὰν διαδοχὴν τοῦ ἱερωτάτου καὶ βασιλικωτάτου Σου γένους. Ἐν ἔτει ͵αχξδ' κατὰ μῆνα Μάρτιον κ'.

Νεκτάριος

ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.

ΓΡΑΜΜΑ [1]

Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου τῷ Τζάρῳ Θεοδώρῳ Ἀλεξέγιεβιτζ.

Δοσίθεος ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης.

Εὐσεβέστατε, χριστιανικώτατε, θεόστεπτε, θεοχαρίτωτε, θεοτίμητε, θεοφρούρητε, θεοδόξαστε, θεοφιλέστατε, φιλόχριστε, κραταιότατε, γαληνότατε, εὐτυχέστατε, εὐδαιμονέστατε, ἐνδοξότατε, ἀεισέβαστε, τροπαιοῦχε, ἐλέῳ Θεοῦ Μέγα Βασιλεῦ καὶ Μέγα Κνέζη Κύριε Θεόδωρε Ἀλεξιοβίτζη, πάσης Μεγάλης, Μικρᾶς τε καὶ Λευκῆς Ῥωσίας Αὐτοκράτωρ καὶ ἑτέρων πολλῶν αὐθεντιῶν καὶ τοπαρχιῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν καὶ παντὸς βορείου μέρους πατρικὲ καὶ προπατρικὲ κληρονόμε, Δέσποτα καὶ Ἐξουσιαστά, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι υἱὲ ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος, τὴν Σὴν κρα-

[1] Ἐκ τῆς Συλλογῆς κλπ. Μόσχα 1819. Τόμ. δ', σελ. 417, αὔξ. ἀρ. 135.

ταιὰν καὶ θειοτάτην Βασιλείαν εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν, καὶ ἀσπαζόμεθα ἐν ἁγίῳ καὶ Ἀποστολικῷ φιλήματι, δεόμενοι τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, δι' οὗ Βασιλεῖς βασιλεύουσιν, ἵνα χαρίζῃ Αὐτὴν ὑγείαν, μακροημέρευσιν, εἰρηνικὴν κατάστασιν, καὶ διαφυλάττῃ Αὐτὴν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων του ἔνδοξον, νικητήν, τροπαιοῦχον, καὶ νὰ ὑποτάττῃ Αὐτῇ τοὺς ἐχθρούς της ὡς Δαβὶδ καὶ Κωνσταντίνῳ, Θεοδοσίῳ καὶ Ἰουστινιανῷ, καὶ πλατύνῃ καὶ αὐξήσῃ Αὐτὴν εἰς καύχημα τῆς καθολικῆς καὶ πολυυμνήτου Εὐαγγελικῆς πίστεως, καὶ πάντων τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, πνευματικὴν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν· ἀμήν. Τὰ θειότατα τῆς ἁγίας ὑμῶν Βασιλείας γράμματα ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν μεγάλον πρέσβυν Αὐτῆς Προκόπιον[1], υἱὸν Μπογδάνου Βοζνιτζηνοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς φερόμενα ἔγνωμεν, καὶ εὐχαριστοῦμεν τὴν μεγάλην Σου Βασιλείαν, ὁποῦ ἔχει καὶ ἡμᾶς τοὺς εὐχέτας Της εἰς τὴν μνήμην Αὐτῆς. Κύριος ὁ Θεὸς ἀποδώῃ Αὐτῇ τοὺς μισθοὺς ἐν τῇ ἀγήρῳ μακαριότητι. Ἐλάβομεν εἰς τὸ ἔλεος τῆς ὑμετέρας γαληνότητος σαμούρια ἑκατὸν πεντήκοντα ῥουμπλίων καὶ ἔτι διακόσια πεντήκοντα γρόσια, καὶ ἔτι τὸ ἔλεος τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει σεβασμίων προσκυνημάτων καὶ ἱερῶν μοναστηρίων, καὶ εὐχαριστοῦμεν καὶ δι' αὐτὰ τὸ Ὑμέτερον Κράτος. Ἡμεῖς, Γαληνότατε Αὐτοκράτορ, τοὺς γονεῖς καὶ προγόνους καὶ προπάτορας, καὶ θείας καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς, καὶ τὴν εὐσεβεστάτην ὑμετέραν θεόστεπτον Βασίλισσαν μνημονεύομεν εἰς ὅλα τὰ σεβάσμια μοναστήρια καὶ ἅγια προσκυνήματα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἅγιον καὶ πολυτίμητον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Τάφον, τὸν ὁποῖον εἶχον οἱ Λατῖνοι τόσον καιρὸν εἰς τὰς χεῖράς των καὶ ἐλειτουργοῦσαν, καὶ τώρα πρὸ ἑπτὰ χρόνων νεύσει Θεοῦ ὁ καθ' ἡμᾶς ὑψηλότατος Αὐτοκράτωρ, μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ προτεθνηκότος καὶ τοῦ νῦν ἐνδοξοτάτου ἐπιτρόπου τῆς Βασιλείας του, μᾶς τὸν ἔδωσεν, ὡς πατρικὸν τῶν ὀρθοδόξων καύχημα, καὶ στέφανον καὶ δόξαν ὑπέρτατον, καὶ λειτουργοῦσι μέσα εἰς τὸ κουβούκλιον καθημέραν οἱ ὀρθόδοξοι καὶ ἐκεῖ μέσα ἡ Βασιλεία Σου καὶ ὅλη Της ἡ ἁγία συγγένεια ἔχει καθημέραν τὴν μερίδα, καὶ εἰς Θεὸν παράκλησιν, ὁποῦ ἄλλος τινὰς Ἡγεμών, ὁποῦ κοσμεῖται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τέ-

[1] Προκόπιος Βογδάνοβιτζ Βοζνίτζην, διάσημος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ῥῶσος διπλωμάτης. Ἐπὶ Ἀλεξίου Μιχαΐλοβιτζ κατώρθωσεν ἵνα ἡ Πύλη ἀποσύρῃ τὰς ἐπὶ τῆς Οὐκραϊνίας ἀπαιτήσεις αὐτῆς· ἐπὶ Πέτρου δὲ τοῦ Μεγάλου μετέσχε τῆς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἀποστολῆς πρεσβείας μετὰ τοῦ Λεφὸρτ καὶ Γολόβιν· τῷ 1698 διεξήγαγεν ἐν Βιέννῃ τὰς μετὰ τῆς Πύλης διαπραγματεύσεις περὶ ὑπογραφῆς συνθήκης καὶ ἔλαβε μέρος ἐν τῷ ἐν Καρλοβὶτζ συνεδρίῳ.

τοιαν τιμὴν καὶ δόξαν δὲν ἠξιώθη νὰ τὴν ἔχῃ, ἀλλὰ καὶ τοῦ μακαρίτου καὶ ἀοιδίμου μεγάλου Βασιλέως Ἀλεξίου Μιχαηλοβίτζη, καὶ τῆς ἀοιδίμου κεκοιμημένης Ὑμετέρας συζύγου τὰ μνημόσυνα πληρέστατα ἐκάμαμεν μέσα εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὸν ἅγιον καὶ σεβάσμιον ναὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἔργον ἔχομεν ἐξαίρετον νὰ παρακαλῶμεν Κύριον τὸν Θεὸν νὰ τελειοῖ τῆς Ὑμετέρας Βασιλείας τὰ αἰτήματα ἐπίγεια καὶ οὐράνια. Διὰ τὴν συγχώρησιν τοῦ κῦρ Νίκωνος, ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν μας ἐφροντίσαμεν καὶ ὁλουνῶν τὰ γράμματα ἐσχεδιάσαμεν, καὶ ἐτελειώθη ἡ ὑπόθεσις κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ Ὑμετέρου Κράτους, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ὅστις ἐλάλησεν εἰς τὴν Ὑμετέραν καρδίαν καὶ ἐφροντίσατε διὰ τὸ δίκαιον, καὶ ἐγνωρίσθη εἴς τε Θεὸν καὶ ἀνθρώπους ἡ Ὑμετέρα ὀρθόδοξος καὶ ἀγαθὴ προαίρεσις, ὅτι ἂν καλὰ ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐκεῖνος εἰς μερικὰ ἐπορεύθη ἄτακτα καὶ ἐπαιδεύθη μὲ δικαιοσύνην, ἀμὴ ἐπειδὴ καὶ εἰς ἄκρον ἐμετανόησε, καλὰ καὶ δίκαια τὸ ἔκαμεν ἡ ἁγία Σου Βασιλεία, καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν συγχώρησίν του. Ἀκόμη χαίρομεν κατὰ πολλὰ ὁποῦ τὸ Ὑμέτερον Κράτος μὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐνεργεῖ τὰ ἐκκλησιαστικά, καὶ παρακαλοῦμεν μὲ πληρέστατον πνευματικὸν θάρρος, ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν κάθε ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν νὰ μὴ τὴν ἐνεργῇ παρὰ μὲ τὴν γνώμην τῆς ἐκκλησίας· ἂν εἶναι μικρὴ ὑπόθεσις, νὰ τὴν ἐνεργῇ μὲ τὴν συνοδικὴν γνώμην τῶν μεγάλων τῆς Ἀνατολῆς Ἀρχιερέων, διὰ νὰ εἶναι πάντα τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀκαινοτόμητα, ἀμεταποίητα, καὶ ἀπαρασάλευτα, καὶ νὰ φροντίζῃ ὡς Κωνσταντῖνος καὶ Θεοδόσιος, καὶ Ἰουστινιανὸς καὶ μάλιστα καθὼς ἔκαμεν ὁ μακαρίτης πατὴρ Ὑμῶν ὁ ἀοίδιμος Βασιλεὺς Ἀλέξιος Μιχαηλοβίτζης, πουθενὰ εἰς ὅλην τὴν Βασίλειαν Της νὰ μὴ ἀφίνῃ τίποτε καινοτομίαν κατὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως νὰ γένῃ, καὶ τοὺς αὐτολέγοντας νὰ ἐκδικῆται, ἵνα, ὑπερμαχοῦσα ἡ Γαληνότης Σου διὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ὑπερμαχήσῃ ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν καὶ μάλιστα κάποιοι Ῥῶσοι ἀπὸ τὴν Λίτβαν οὐνιᾶται, τοῦ διαβόλου ὄργανα, μετασχηματιζόμενοι εἰς Ἄγγελον φωτός, περιέρχονται ὡσὰν ὀρθόδοξοι, καὶ μὲ τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὰ γλυκά τους λόγια πλανῶσι τὴν καρδίαν τῶν ἁπλουστέρων, διὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος· ἔχουσι μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένην.

Τούτους παρακαλοῦμεν μὲ μεγάλην προσταγὴν νὰ διορίσητε μέσα εἰς τὰ ὅρια τῆς ἁγίας Ὑμῶν Βασιλείας νὰ μὴ εἰσέρχωνται. Τοῦτο, ἅγιέ μου Βασιλεῦ, ὁποῦ παρακαλοῦμεν, εἶναι παλαιὸν ἔργον, καὶ ὡς

εἴρηται τῶν ἁγίων Βασιλέων ἴδιον, τὸ ὁποῖον ἐνεργοῦσα ἡ Βασιλεία Σου, θέλει ταχθῇ παρὰ τοῦ νυμφίου τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ εἰς τὸν χορὸν τῶν Ἀποστόλων· ἀμήν. Τὸν μεγάλον πρέσβυν τῆς ἁγίας Ὑμῶν Βασιλείας, εἰς εἴ τι τὸν συνεδράμαμεν μοναχός του ἂς τὸ μαρτυρήσῃ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας πρέσβυς Προκόπιος δηλονότι, ἐστάθη ὡς ἄλλος οὐδείς, ὑπερμαχῶν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ λάβωσι τέλος πρόσφορον τὰ Ὑμέτερα προστάγματα, φρόνιμος καὶ ἔντιμος ἄνθρωπος, καὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐτίμησε τὴν ὑπηρεσίαν ὁποῦ προεχειρίσθη, καὶ ἀσθενήσαντος αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου, ὁ Κωνσταντῖνος Χριστοφόρου ὁ Περιβόκικος καθὼς τὸν ἐγνωρίζαμεν ἐδῶ γένους ἐντίμου, καὶ εἶχε πολιτείαν λίαν ὀρθόδοξον, καὶ ἐνάρετον, ἔτζη ἐστάθη εἰς κάθε ὑπηρεσίαν τῆς ἁγίας Ὑμῶν Αὐτοκρατορίας, ἐπιπόνως καὶ ὁλοψύχως· ἀμὴ τὰ ἀπαρέσκοντα ἠκολούθησαν· ὅτι ὁ τόπος ἐδῶ ἔχει συνήθειαν καὶ ὅταν τινὰς μετ' αὐτοῦ συμφωνῇ, εἶναι χρεία πρῶτον καθαρὰ νὰ τελειώσῃ κάθε του ὑπόθεσιν μὲ πολλὴν στόχασιν, καὶ τότε νὰ πέμπωνται οἱ πρέσβεις. Ἔτζη ὅταν οἱ Νέμιτζοι ἐσυμφώνησαν ταῖς ἀγάπαις, πρῶτα ἐσυμφώνησαν τὰ ζητήματα ὅλα σῶα καὶ ἀνελλειπῆ καὶ ἐσυμφώνησαν ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη νὰ ἔλθουν ἐλτζῆδες[1] καὶ οἱ ἐλτζῆδες τῆς τιμῆς ἄνθρωποι νὰ εἶναι, καὶ ποῦ οἱ ἐλτζῆδες νὰ ἀπαντηθοῦν, νὰ ὑπάγῃ ὁ ἕνας εἰς τὸ ἕνα μέρος καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἄλλο, καὶ ἔτζη κατὰ ταῖς συμφωνίαις ἔγιναν καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ἀκόμη ἐπαρακινήσαμεν τὸν μεγάλον πρέσβυν τοῦ Ὑμετέρου Κράτους καὶ ἐπαρακαλέσαμεν καὶ γίνεται μία ἐκκλησία εἰς τὸ μέσον τῆς Πόλεως (Κ/πόλεως) εἰς τὴν γειτονείαν ὁποῦ λέγεται Κοντοσκάλι, ἥτις τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Ἐλπίδος διὰ τὰ πολλὰ καὶ ἐξαίσια θαύματα ὁποῦ ἔκαμεν, ἥτις ἔχει καὶ παρεκκλήσιον μέσα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου. Εἰς τὸν μαχαλᾶν ἐκεῖνον ἦτον ἑπτὰ ἐκκλησίαι, καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Σουλτὰν Ἰμπραήμη ἐκάησαν καὶ ἔδωκαν θέλημα καὶ ταῖς ἐφτιάσαν καὶ ὕστερον διὰ τοῦτο ηὗραν αἰτίαν καὶ τὸν ἐσκότωσαν· πάλιν μετεκάησαν καὶ ταῖς ἐφτιάσαν, ἀμὴ εὐθὺς ὁποῦ ταῖς ἔκαμαν, ταῖς ἐγκρέμνησαν ἀπὸ τὴν γῆν, καὶ τώρα μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Σου Βασιλείας εἴδαμεν τὸ καλὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον πᾶς ἐγκωμιάζει τὴν Βασιλείαν Σου εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀμὴ καὶ ὁ μισθός Σας ἔσται πολὺς ἐν οὐρανοῖς. Εὐχαριστοῦμεν Κύριον τὸν Θεόν, ὁποῦ εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἁγίας Σας Βασιλείας εὐδόκησε νὰ γένῃ εἰς τὴν βα-

[1] Πρέσβεις.

σιλεύουσαν αὐτῆς πόλιν σχολεῖον Ἑλληνικόν. Ἑλληνικὰ ἐγράφη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἀπόστολος· Ἕλληνες ἦσαν οἱ ἅγιοι Πατέρες· Ἑλληνικὰ ἐγράφησαν τὰ Πρακτικὰ τῶν ἁγίων Συνόδων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων τὰ συγγράμματα καὶ ὅλα τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τὰ βιβλία, καὶ αὐτὸ εἶναι θεῖον ἔργον νὰ μάθουν οἱ χριστιανοὶ ἑλληνικά, νὰ ἠξεύρωσι τὰ βιβλία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καθὼς ἐγράφησαν, καὶ νὰ καταλαμβάνουν τὴν ἑρμηνείαν τους εὔκολα, καὶ μάλιστα νὰ λείψουν καὶ ἀπὸ τὰ Λατίνα, ὁποῦ εἶναι γεμάτα πονηρίαις καὶ δολιότητες, αἱρέσεις καὶ ἀθεϊσμοί. Εὐχαριστοῦμεν λοιπὸν τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοῦτο, καὶ παρακαλοῦμεν τὴν μακαρίαν καὶ ἁγίαν ψυχήν Σου νὰ τὸ στερεώσητε καὶ νὰ τὸ αὐξήσητε, διὰ νὰ Σᾶς μείνῃ αἰώνιον καὶ ἀθάνατον μνημόσυνον παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Παρακαλοῦμεν τὸ Ὑμέτερον Κράτος τὰ γράμματά μας ταῦτα εἰς ἐξωτερικὰ χέρια νὰ μὴ πέφτουν, ἀλλὰ νὰ εἶναι εἰς τὰς ἁγίας Ὑμῶν χεῖρας, μήτε τὰ γραφόμενα νὰ γροικῶνται ἔξω παντελῶς· ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἔλεγε πρὸς Θεσσαλονικεῖς· ἤδη ἐνεργεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας· ὥστε ἐνδέχεται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τινὰς νὰ εἶναι προδότης καὶ δὲν εἶναι διὰ λόγου μας οὐδένα καλόν· τοῦτο καὶ ἡ ἁγία Γραφὴ τὸ διδάσκει, ὅτι τοῦ Θεοῦ τὰ ἔργα νὰ κηρύττωνται εἶναι δίκαιον, τῶν Βασιλέων τὰ μυστήρια νὰ κρύπτωνται εἶναι ἀναγκαῖον. Στέλλομεν μὲ τὸν μεγάλον πρέσβυν τῆς Ὑμετέρας Γαληνότητος τῇ Ὑμετέρᾳ ἁγίᾳ Βασιλείᾳ, χάριν εὐλογίας, ἕνα μανδύλιον συρματένιον τοῦ τόπου τούτου, καὶ παρακαλοῦμεν νὰ μὴ ἀποβλέψῃ εἰς τοῦ δώρου τὴν μικρότητα, ἀλλὰ καθὼς Ξέρξης ἐκεῖνος ὁ τῶν Περσῶν Βασιλεὺς ἐκαταδέχθη χοῦφταν νερὸν καὶ τὸ ἔπιεν, ἀποβλέψας εἰς τὴν προαίρεσιν τοῦ δωρουμένου· οὕτως ἡ μακαρία καὶ ἱερά Σου ψυχὴ ἂς συγκατανεύσῃ εἰς τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν· μάλιστα δῶρον ἡμέτερον εἶναι, νὰ παρακαλῶμεν νύκτα καὶ ἡμέραν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡσὰν ὁποῦ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, νὰ σοφίζῃ τὴν ἁγίαν Σου Βασιλείαν εἰς ἀγαθὴν κυβέρνησιν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῇ χριστωνύμου λαοῦ· καὶ ὡσὰν δύναμις τοῦ Πατρός, νὰ τὴν ἐνδυναμώνῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν της, καὶ ὡσὰν Υἱὸς κατὰ φύσιν, νὰ τὴν κάμῃ σύμμορφον τῆς εἰκόνος τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ ὡσὰν εἰρήνη, νὰ χαρίσῃ αὐτῇ εἰρήνην τὴν συμφέρουσαν τῇ ὀρθοδόξῳ καὶ καθολικῇ πίστει· κάποτε γὰρ καὶ ἡ γυμνὴ σπάθη εἰρήνη τῶν Βασιλέων παρὰ τῇ Γραφῇ νομίζεται· καὶ νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν εἰσόδοις καὶ ἐξόδοις ὁδηγός, προστάτης καὶ βοηθὸς Ὑμῖν εἰς γῆρας βαθύτατον καὶ λιπαρώτατον. Οὗ καὶ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος καὶ ἡ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις εἴη μετὰ τῆς

ἁγίας καὶ κραταιᾶς Ὑμῶν Βασιλείας εἰς ἐτῶν πολλῶν περιόδους, ἀμήν. Ἀπὸ Κ/πόλεως αχπϐʹ ἐν μηνὶ Μαΐῳ.

Δοσίθεος

Ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ
καὶ τῆς Ὑμετέρας ἁγ. Βασιλείας εὐχέτης.

(Ἐκ Συλλογῆς ἀνεκδότου ἱστορικῶν ἐγγράφων).

Κ. Α. Παλαιολόγος.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΥΡΟΥΤΣΕΣΜΕ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ, ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ, ΤΑΦΩΝ ΚΛΠ[1].

Ἡ κοινότης ἡμῶν, σὺν τῇ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μικροτάτῃ συνοικίᾳ, ἀριθμεῖ περὶ τὰς πεντήκοντα οἰκογενείας, καὶ περὶ τὰ τριάκοντα ἐργαστήρια, ὧν τὰ ἡμίση εἶνε κτήματα ὀρθοδόξων· ἔχει δὲ δύο σχολάς, τὴν μὲν τῶν ἀρρένων προκαταρκτικὴν δημοτικὴν σχολήν· παρθεναγωγεῖον δὲ καὶ νηπιαγωγεῖον σύμμικτον, ἐν ᾧ διδάσκονται ὑπὲρ τὰ 40 κοράσια, ἀπὸ τριετίας συσταθὲν λειτουργεῖ τακτικῶς. Ἡ μικρὰ αὕτη σχολὴ συνέστη κατὰ τὸ 1805 αἰτήσει τῶν ἐγκατοίκων, ὅπως τὰ μικρὰ αὐτῶν τέκνα τυγχάνωσι τῶν πρώτων στοιχείων τῆς πατρίου γλώσσης· διότι τῶν μεγιστάνων ἕκαστος εἶχε παρ' ἑαυτῷ διδάσκαλον, ἡ δὲ πατριαρχικὴ Ἀκαδήμεια δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν ν' ἀνοίξῃ τὰς θύρας αὐτῆς εἰς μαθητὰς ἀστοιχειώτους καὶ ἀσυναρτήτους, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μόνον τὴν ἐποπτείαν καὶ ἐπίβλεψιν ταύτης, ὡς ἀπὸ τοῦ 1769 εἶχε καὶ τὴν τῶν σχολείων τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος, ὡς βεβαιοῖ καὶ ὁ κ. Μ. Γεδεών. Τῇ αἰτήσει τῶν κατοίκων τοῦ προαστείου, ὁ τότε ἐπ' ἀγαθῷ σχολαρχῶν τῆς Μεγάλης Σχολῆς Δωρόθεος Πρώϊος διώρισε διδάσκαλον «τὸν λογιώτατον κῦρ Νικόλαον . . . ἵνα παραδιδῷ μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προθυμίας, συν-

[1] Συνέχεια· ἴδε Τεῦχος Ϛʹ καὶ Ζʹ.

επιστατοῦντος καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου κῦρ Δανιήλ, τὰ μικρὰ στοιχειώδη μαθήματα τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου» ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ πεντήκοντα γροσίων, χορηγουμένων ἐκ τοῦ ταμείου τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς. Κατιδόντες λέγει τὸ ἤδη δεδημοσιευμένον γράμμα τοῦ Σχολάρχου, «ὅτι καλὰ ζητοῦσι (οἱ κάτοικοι) καὶ δίκαια, ἵνα μὴ οἱ παῖδες αὐτῶν εἰσέτι ἀτέλεστοι τῶν ἀρχῶν τῆς διαλέκτου... μὴ δυνάμενοι εἰς τὸ κοινὸν Μουσεῖον φοιτᾶν χάριν μαθήσεως διαφθείροιντο ὧδε κἀκεῖσε περιπλανώμενοι καὶ ἀνάγωγοι γίγνοιντο καὶ κακοήθεις, ἔγνωμεν καταχωρίσασθαι ἐκ τοῦ περὶ τὸν ναὸν τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου οἰκήματος ἀπόμοιράν τινα καὶ σχολεῖον συστήσασθαι ἕτερον ἐν ᾧ τὰ μικρὰ καὶ ἀρχοειδῆ παραδοθήσονται τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου μαθήματα τοῖς τῶν ἐγχωρίων παισί»[1]. Συμπληρῶν τὰ ἤδη γνωστὰ λέγω ὅτι ὁ Δανιὴλ οὗτος ἀρχιμανδρίτης ἀπὸ τοῦ 1803 προΐσταται ἱερατικῶς τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου τελῶν ὡς ἐμβατοίκιον χιλίων γροσίων, διαδεξάμενος τὸν προεστῶτα Γρηγόριον (1798-1803) ὅτε διὰ τὴν οἴκησιν τῶν ἱερέων ἠγοράσθη παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἀντὶ πεντακισχιλίων γροσίων τὸ ὀσπήτιον τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κυρίου Ἀθανασίου. Ὁ Δανιὴλ οὗτος ἀπέθανε τῇ 17 αὐγούστου τοῦ 1808 ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ ταύτῃ διατελῶν, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος ὁ Κρής, ἐφ' οὗ καὶ τὸ ἐμβατοίκιον ηὐξήθη εἰς 1250 γρόσια[2]. Ἐν σελ. 116 τοῦ μετὰ χεῖρας κώδικος κατὰ τὸ 1808 εὑρίσκω σεσημειωμένα τάδε «1147 γρόσια τὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἰανουαρίου τοῦ ͵αωϛʹ ἔτους μέχρι τέλους δεκεμβρίου τοῦ ͵αωηʹ περισσεύσαντα ἐκ τῶν συναχθέντων παρά τινων φιλελεημόγων τῶν ὑποσχεθέντων δι' ἐνυπογράφων αὐτῶν τεζκερέδων προαιρετικῶς διδόναι ἐτήσιον ἔλεος ἀπὸ αʹ Ἰανουαρίου τοῦ ͵αωϛʹ ἔτους ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτῶν πρὸς βοήθειαν τῶν τόκων τῆς ἐκκλησιας τοῦ ἁγιου Δημητρίου,

[1] Περιοδικ. *Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ. Κωσ/πόλεως* τ. ΙΓʹ, σ. 252.

[2] Οὗτος ἐχρημάτισε προεστὼς μέχρι τοῦ 1811, ὅτε ἐνοικιάζει τὸ ἐμβατοίκιον τῆς ἐκκλησίας ὁ πανιερώτατος ἅγιος Αὐγουστουπόλεως *Ἱερόθεος* τῷ μὲν 1811 ἀντὶ 1600 γρ. καὶ τῷ 1812 ἀντὶ 1500. Τῷ 1813 προεστὼς εἶνε ὁ *Γεράσιμος*, εἶτα ὁ παπᾶ *Φίλιππος*, *Γερμανὸς* καὶ κατὰ τὸ 1821 ὁ ἀπὸ τοῦ 1814 ἐφημερεύων *Φίλιππος*.

Ὁ μακαρίτης Δανιὴλ χάριν *ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας* ἀφῆκε τῇ ἐκκλησίᾳ γρόσια χίλια ληφθέντα παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς διαθήκης αὐτοῦ πανοσιολογιωτάτου Ἱλαρίωνος καθηγουμένου τοῦ κατὰ τὸν Βαλατᾶν μετοχίου τοῦ Σινᾶ.

Προεστὼς ἐπίσης κατὰ τὸ 1819 ἐχρημάτισε καὶ ὁ Δανιὴλ ἀρχιμανδρίτης, ὡς εὑρίσκω οὐχὶ ἐν τῷ κώδικι, ἀλλ' ἐν τῷ καταλόγῳ συνδρομητῶν τῆς μεταφράσεως τῶν *Φυσιογνωμικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους*.

καὶ ἐπὶ μισθῷ *τοῦ διδασκάλου τῶν κοινῶν γραμμάτων* εἰς διδασκαλίαν τῶν παίδων τῆς ἐνορίας τῆς ἐκκλησίας, μετὰ τὸ πληρωθῆναι δηλ. πρῶτον ἐφ' ἱκανὸν καιρὸν ἀπ' αὐτῶν τῶν συναχθέντων ἄσπρων τὸν μισθὸν τοῦ διδασκάλου, καὶ μετὰ τὸ τεθῆναι δύο χιλιάδες γροσίων κεφάλαιον εἰς τρεῖς ἐπαρχίας δι' αὐλικῶν ὁμολογιῶν πρὸς 50, ἤτοι 500 γρ. εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λαρίσης, 1000 γρ. εἰς τὴν ἐπαρχίαν Παλαιῶν Πατρῶν, καὶ 500 γρ. εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βοδενῶν, διὰ νὰ πληρώνηται ἐκ τοῦ ἐτησίου αὐτῶν διαφόρου ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου τῶν κοινῶν γραμμάτων». Ὁ μισθὸς τοῦ διδασκάλου τούτου, ὡς εὑρίσκω ἐν τοῖς ἰσολογισμοῖς τῶν ἑπομένων ἐτῶν, ἀνήρχετο εἰς 180 γρ. κατ' ἔτος. Κατὰ τὸ 1813 μόνον τῷ ἐπληρώθησαν 120 γρόσια δι' ὀκτὼ μηνῶν μισθοδοσίαν, καθότι τοὺς λοιποὺς τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους δὲν εἰργάσθη διὰ τὴν *ἐμφωλεύουσαν λοιμώδη νόσον*, ἥτις ἐπέσκηψε βαρεῖα, ὥστε καὶ ἡ σχολὴ ἐκλείσθη καὶ ἐγένετο διακοπὴ τῆς διδασκαλίας μέχρι τῆς πρώτης μαρτίου τοῦ 1814, ἤτοι μετὰ τὴν παῦσιν τῆς πανώλους [1]. Τὸ σχολεῖον ἐκάη κατὰ μάρτιον τοῦ 1818, ὑφίσταται ὅμως πάλιν καὶ κατὰ τὸ 1821 μεθ' ὅλας τὰς ἀντιξόους τότε περιστάσεις. Μετὰ ταῦτα τὰ μαθήματα ἐξακολουθοῦσι μὲν ἀλλὰ διακόπτονται, ὡς εἰκάζω, καὶ κατὰ τὸ 1835 ἐπανέρχονται, ἔκτοτε δὲ πάρεξ διαλειμμάτων τινῶν μέχρι τοῦ νῦν τηρεῖται ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς πεφωτισμένης ἡμῶν κυβερνήσεως· τὸ σχολεῖον μικρὸν ἐν οἰκίᾳ στενωτάτῃ καὶ παρὰ τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς λειτουργεῖ τακτικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πατριαρχεῖα, Μεγάλη Σχολή, Μουρουζῶν οἶκος.

Πρὶν ἢ ἐπιλάβωμαι τοῦ ζητήματος τῶν χειροτονιῶν μεταθέσεων καὶ προβιβασμῶν μητροπολιτῶν κτλ. γενομένων ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ χω-

[1] Ὡς εὑρίσκω ἐν τῷ κώδικι, πανώλης ἐνέσκηψε καὶ κατὰ τοὺς μῆνας ἰούνιον, ἰούλιον καὶ αὔγουστον τοῦ 1806, ὅτε καὶ ἡ ἐκκλησία ἐκλείσθη, διασπαρέντων τῶν ἐγχωρίων. Πανώλους μνεία γίνεται καὶ ἐν συνοπτικῇ ἐγκυκλίῳ ἐκδεδομένῃ ὑπὸ τοῦ Π. ἁγίου Βελεγράδων ἐν *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ* (τ. 6', σ. 237) ἐπὶ πατριάρχου Καλλινίκου, ἣν κατωτέρω ἀναδημοσιεύω. Ἐπίσης τῷ 1813 ἐπέσκηψε φοβερὰ οὕτως, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ νὰ περιέλθωσι τὴν πόλιν καὶ τὰ χωρία πρὸς ζήτησιν βοηθείας, ἐν δὲ τῇ ἑορτῇ ὀλιγίστη ἐγένετο σύναξις. Τοιαύτη ἐπισυνέβη καὶ ἐν Σμύρνῃ τῷ αὐτῷ ἔτει, καθ' ἣν τεσσαράκοντα χιλιάδες ψυχῶν ἐτελεύτησαν, ὧν οἱ ὀκτὼ χριστιανοὶ (ὅρα Φιλολ. Σωζόμ. Οἰκονόμου σελ. 335 ἐν σημειώσει).

ρίου, οὗπερ ἱστορικάς τινας σελίδας ἀνέλαβον νὰ παραθῶ ἐνταῦθα, ἀπαραίτητον ἡγοῦμαι νὰ ποιήσωμαι μνείαν καὶ δύο ἑτέρων ὀνησιφόρων ἔργων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα ἀναποσπάστως εἶνε συνδεδεμένα τῇ τοῦ προαστείου ἡμῶν ἱστορίᾳ. Τὰ ἔργα ταῦτα εἶνε ἡ τῶν πατριαρχείων ὁριστικὴ ἐγκατάστασις ἰδίᾳ κατὰ τὸ θέρος παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Σαρρὰφ ϐουρνοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἀκριϐῶς ἐφ' ᾧ νῦν τόπῳ ᾠκοδόμηνται ἀπό τινων ἐτῶν αἱ οἰκίαι τοῦ κ. Α. Βογιαδζόγλου, μεθ'ὅλων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, καὶ ἡ κοινὴ «τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἀσφαλεστάτη μετοίκησις», ἔργα συντελεσθέντα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1804, τιμῶντα τοὺς τότε ἰθύντορας τῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους πραγμάτων. Ὡς θερινὸν ἐνδιαίτημα κατάλληλον οὐ μόνον εἰς κατοικίαν τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσφαλεστάτην μετοίκησιν τῆς πατριαρχικῆς Μ. σχολῆς, εὑρέθη ὁ αὐθεντικὸς οἶκος τοῦ ὑψηλοτάτου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου μεθ' ὅλης τῆς περιοχῆς αὐτοῦ. Ὡς θερινὸν ἐνδιαίτημα τοῦ κατὰ καιρὸν οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐχρησίμευσε τὸ μέγαρον τοῦ Γρηγορίου Σούτζου πατρὸς τοῦ ἐνταῦθα ἀποϐιώσανοος τῷ 1864 ἀειμνήστου Μιχαὴλ Βόδα, ἡγεμόνος τῆς Μολδαϐίας κατὰ τὸ 1819 κ. ἑ. Τὰ δὲ ἐγκαίνια αὐτοῦ ἐγένοντο κατὰ τὸ 1813, ἢ ὀλίγῳ πρότερον [1]. Δι' ὀφειλὴν δὲ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου κυρίου Ἰωάννου Μιχαὴλ Σούδζου ἠγοράσθη καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ὡς ἐν τῷ ἄνωθι δημοσιευομένῳ σιγιλλίῳ φέρεται.

Τὸ δ' ἕτερον ἔργον, ὅπερ ὀφείλεται ἰδίᾳ, ὡς γράφει Καλλίνικος ὁ πατριάρχης ἐν ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ τῆς 1 φεϐρουαρίου τοῦ 1804, εἰς τὸν *ἀείμνηστον ἐν ἡγεμόσιν αὐθέντην Κωνσταντῖνον τὸν Μουρούζην, τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαυΐας Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς πανεκλάμπρους ἀδελφοὺς καὶ φιλτάτους υἱοὺς τῆς αὐτῆς θεοσυντηρήτου αὐθεντικῆς μουρουζικῆς γενεᾶς*, ἐπινεύοντος τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Γ', εἶναι ἡ ὁριστικὴ ἐγκατάστασις, ὡς εἴπομεν, τῆς Μ. Σχολῆς ἐν Κουρούτσεσμε κατὰ τὸν ἰούνιον τοῦ 1804[2]. Ἐν γράμματι δημοσιευ-

[1] Πρϐλ. καὶ Σκαρλάτου Βυζ. τόμ. Β', σελ. 114, ἔνθα καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Σούδζων ἐν σημειώσεσι.

[2] Ἡ Σχολή, κατὰ τὸ σιγίλλιον τῆς α' μαρτίου 1769, ὡς γράφει ὁ Μ. Παρανίκας, λέγει ὁ κ. Γεδεών, τὸν μὲν χειμῶνα ἔδει νὰ μένῃ ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος ἐν Ξηρᾷ κρήνῃ· οὐχ ἧττον μετεφέρετο καὶ εἰς ἄλλα χωρία τοῦ Βοσπόρου κατὰ τὸ θέρος, ὅπου ἐγίνοντο ἐν ἰδίαις οἰκίαις τὰ μαθήματα, ὡς ἐν Μεγάλῳ Ῥεύματι, ἐν Νεοχωρίῳ καὶ Θεραπείοις. Τοῦτο προσεπιϐεϐαιοῦσι καὶ τὰ ἐν τῷ πατριαρχικῷ σιγιλλίῳ περὶ μετοικήσεως τῆς Σχολῆς γραφόμενα, μὴ μνημονεύοντα ὅμως ποῦ

θέντι ἤδη[1], φέρεται «Τελευταῖον ὕστερον ἀπὸ τόσους στοχασμοὺς καὶ συμβουλὰς ἐν ταῖς κατὰ μέρος Συνόδοις τῶν ἐνδημούντων ἀρχιερέων καὶ συνελεύσεων Ἀρχόντων καὶ συνάξεσι πραγματευτῶν ἔγινε τὸν Ἰανουάριον (τοῦ 1804) μία γενικὴ συνέλευσις παντὸς τοῦ Γένους εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, προκαθεζομένου τοῦ Παναγιωτάτου ἡμῶν Δεσπότου, τῶν σεβασμιωτάτων ἐγκρίτων, τῶν λοιπῶν πανιερωτάτων ἐνδημούντων ἀρχιερέων, τῶν Πεϊζαδέδων, ἀρχόντων καὶ πραγματευτῶν καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μετακομισθῇ ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τοῦ Φαναρίου, καὶ νὰ ἀγορασθῇ τὸ παλάτιον τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ἀλεξάνδρου Β΄ Μαυροκορδάτου, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὸ χωρίον Κουρούτζεσμεν καλούμενον, ὅπερ ἀπέχει μίαν ὥραν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὸ ὁποῖον κατοικοῦσι τὸ περισσότερον μέρος τοῦ χρόνου καὶ αὐθένται καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντες καὶ ὁ Πατριάρχης τὸ θέρος, καὶ ἐκεῖ νὰ συγκροτηθῇ ἡ Πατριαρχικὴ Πάγκοινος Σχολὴ τοῦ ἡμετέρου Γένους». Ἐξεδόθη τῇ ἡγεμονικῇ ἐνεργείᾳ Δημητρίου τοῦ Μουρούζη φιρμάνιον σουλτανικὸν εὔνουν, ἀναγνωρίζον τὴν πατριαρχικὴν σχολήν, τὸ ἐν Βυζαντίῳ μέγα καὶ κοινὸν τοῦ Γένους Μουσεῖον καὶ ἠγοράσθη τὸ μεγαλοπρεπὲς παλάτιον ἀντὶ 85 χιλιάδων γροσίων, καταβληθέντων ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, αὐθεντῶν καὶ εὐγενῶν τοῦ ἡμετέρου Γένους, ἅμα δὲ ἐδαπανήθησαν πρὸς διασκευὴν καὶ ἕτεραι δεκαὲξ χιλιάδες γροσίων. Ἡ Σχολὴ ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ νέαν ὄντως

ἐγίγνετο «καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἡ τῆς σχολῆς τῇδε κἀκεῖσε ἀναγκαιοτάτη μετανάστασις». Πρὸς δὲ εἰκάζω ὅτι ἐγίγνετο ἡ μετάστασις εἰς τὰ ἄνω χωρία ἐκ τῆς μετοικήσεως αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐκ τῶν περὶ ἀναδείξεως καὶ ἐκλογῆς ἀρχιερέων ὑπομνημάτων, ἐν οἷς βλέπω πρῶτον ὅτι αἱ ψῆφοι προβάλλονται ἐν τῷ ναῷ ἑκάστου τῶν εἰρημένων χωρίων, καὶ δεύτερον κατ' αὐτοὺς δὴ τοὺς θερινοὺς μῆνας ἰούνιον, ἰούλιον, καὶ τὸν αὔγουστον ἔτι. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1764 ἀπαντῶ ἐκλογὰς ἀρχιερατικὰς «ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ κατὰ τὸ Νεοχώριον», καὶ κατὰ τὸ 1765. Ἐπίσης «ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Θεραπείων» κατὰ τὸ 1767 ἐπὶ Σαμουὴλ τοῦ ἀπὸ Δέρκων (24 μαΐου 1763—νοεμβρίου 1768). Πρὸς τούτοις βλέπω συνερχομένους πρὸς ἐκλογὴν ἀρχιερατικὴν καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Προφήτου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐν Ξηρᾷ κρήνῃ. Ὅρα κατωτέρω τὰ ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις ναοῖς ἐκλογῶν ὑπομνήματα καὶ σημειώματα. Τῷ 1783 τὰ μαθήματα ἐγίνοντο ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ.

[1] Ἐδημοσιεύθη πλήρης σειρὰ ἐγγράφων περὶ τῆς Μεγάλης Σχολῆς ἐξ ἀνεκδότου κώδικος ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνστ/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τόμ. ΙΓ΄, σελ. 203 — 253.

ἔλαβε ζωὴν καὶ πράγματι κατέστη Ἀκαδήμεια ἀναγορεύουσα καὶ μέλη αὐτῆς τοὺς ἐν ἐπιστήμαις καὶ ἐν τοῖς γράμμασι διακρινομένους [1]. Τότε κατὰ τὴν α' ἰουνίου τοῦ 1804 ἀπεδέξατο ἐγγράφως τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς σχολάρχου καὶ διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας ὁ *σοφώτατος ἐπιστήμων* ἀρχιμανδρίτης Δωρόθεος ὁ Πρώϊος, ὁ μετὰ ταῦτα Φιλαδελφείας καὶ μετέπειτα Ἀδριανουπόλεως μητροπολίτης ἀναδειχθείς [2]. Ἐπὶ τῆς διευθύνσεως δὲ τούτου ἑκατὸν ἑξήκοντα μα-

[1] Οὕτως ἀνηγορεύθη *τέλος τοῦ δε τοῦ Γένους Μοσσείου* Νεόφυτος ὁ Βάμβας τῇ 1 δεκεμβρίου 1804, Παΐσιος ὁ Καραπατᾶς Πάτμιος, Νικόλαος ὁ Λογάδης, ὧν τὰ ψηφίσματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν σελ. 229 τοῦ ΙΓ' τ. τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κων/πόλει *Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου*.

[2] Μέτιθι Γεδεὼν *Χρονικὰ Π. Ἀκαδημίας σελ. 179* κ. ἑ. Προστίθημι ἐνταῦθα ὅτι ἐξελέγη Φιλαδελφείας τῷ 1805 «τῆς ἁγιωτάτης ταύτης μητροπόλεως ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἀρχιερατεύοντος κῦρ Ἰακώβου (οὐχὶ Ἰωαννικίου, ὡς γράφει ὁ κ. Γεδεὼν) παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον ποιησαμένου τῆς ἐπαρχίας ταύτης δι' ἐνυπογράφου καὶ ἐνσφραγίστου αὐτοῦ γράμματος, ὡς ἀντικρὺ κατεστρωμένη φαίνεται», ὡς λέγεται ἐν τῷ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ὑπομνήματι τῷ κατεστρωμένῳ ἐν σελ. 219 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 349 πατριαρχικοῦ κώδικος. Ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἐγένετο ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἐπίσης καὶ τοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν προβιβασμοῦ τοῦ Δωροθέου ἀπὸ Φιλαδελφείας αἱ κανονικαὶ ψῆφοι προὐβλήθησαν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως κατὰ ἰούνιον τοῦ 1813. Ἐν τῷ *Λογίῳ Ἑρμῇ* τοῦ 1817 σ. 42, ἔνθα περὶ τοῦ ἀτυχῶς ἡμιτελοῦς ἀπομείναντος λεξικοῦ, τῆς *Κιβωτοῦ*, λόγος γίγνεται ὑπό τινος ἐκ Τραπεζοῦντος γράφοντος, φέρονται περὶ τοῦ ἀειμνήστου Πρωΐου καὶ τάδε, «ὁ σοφὸς Πρώϊος ἀνὴρ εἰδήμων τῆς παλαιᾶς καὶ νέας φιλολογίας· ὅστις πολλὰ πολλῶν ἀνδρῶν σοφῶν εἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω, ἐφρόντισε πρὸ πάντων ἀναγκαιότατον νὰ ἐρωτήσῃ διὰ γράμματος . . . ». Ὅρα αὐτόθ. καὶ σελ. 240. Ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου καὶ ἱεράρχου γνωστὸν τοῖς πᾶσι.

Λόγου δὲ γινομένου περὶ Πρωΐου ἐνταῦθα, οὐκ ἄσκοπον θεωρῶ νὰ ἐπανορθώσω πλάνην ἐξενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χασιώτου συγγραφέως τοῦ βιβλίου «L' instruction Publique ehez les Grecs» σελ. 41, «ἀνὴρ ἔξοχος ὁ Δ. Πρώϊος ἐκ Χίου διωρίσθη διευθυντὴς κατὰ τὸ 1799». Δ'ν διωρίσθη διευθυντής, ἀλλὰ μόνον προσεκλήθη, ἐδέξατο δὲ τῷ 1804, ὡς λέγομεν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεται πρὸς ὅσα ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ λέγει παραλαμβάνων ἐκ τοῦ Σάθα (Μεσ. Βιβλ. τ. Γ', σ. πα', (ὅτι Σέργιος ὁ Μακραῖος resta directeur ἀπὸ τοῦ 1794 — 1801; Καίτοι δὲ περὶ τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς ἱκανὰ ἐγράφησαν, ὡς ὑποδεικνύω, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ ἄσκοπον θεωρῶ νὰ μετενέγκω ἐκ τῆς γερμανικῆς τετρατόμου μεταφράσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Pouqueville (der Wiedergeburt Griechenlands von Dr. J. P. von Hernthal τ. Β', σελ. 409 κ. ἑ. ἐν Χαϊδελβέργῃ 1824 — 25) τὸ μικρὸν τοῦτο τεμάχιον, ἵνα καὶ ἡ τῶν ξένων κρίσις περὶ τοῦ ἀνδρὸς γνωστὴ γένηται. «Τὸν αὐτὸν (ὡς ὁ πατριάρχης Κύριλλος) μαρτυρικὸν θάνατον ὑπέστη ἐν Ἀδριανουπόλει Δωρόθεος ὁ Πρώϊος, ἀρχιεπίσκοπος καὶ μητροπολίτης (Erzbisbhof und Metropoli-

θητὰς ἠρίθμει ἡ Σχολή. Ὥστε ἡ Σχολὴ ἤκμαζε, χάρις τῇ πατρικωτάτῃ μερίμνῃ τῶν ἀρχόντων τοῦ Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες σπουδαῖα ποσὰ κατέβαλον, ἀφ' οὗ μάλιστα τὸν μάϊον τοῦ 1804 ἐνεκρίθη συνοδικῶς ὅπως ἕκαστος τῶν χειροτονουμένων ἀρχιερέων ἢ τῶν μετατιθεμένων εἰς ἑτέρας ἐπαρχίας προσφέρῃ τι εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Σχολῆς. Ἤδη συνεισήνεγκον οὐχὶ εὐκαταφρόνητα ποσὰ καὶ ἄλλοι λαϊκοί, ὡς ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας Ἀλέξανδρος ὁ Μουρούζης, τάξας ἀπὸ τοῦ 1805 ἐτησίαν χορηγίαν ἑξακοσίων γροσίων διὰ χρυσοβούλλου, καὶ ἀνὰ διακόσια γρόσια κατὰ μῆνα ἐξ ἰδίων διδόμενα ἐπὶ τῆς ἐκλάμπρου αὐτοῦ αὐθεντίας. Ταύτῃ τῇ κλεινῇ ἡγεμονικῇ οἰκογενείᾳ δικαίως πάνυ ἐχορηγήθη ἀπὸ τῆς εἰς τὸ χωρίον ἡμῶν μεταφορᾶς τῆς Σχολῆς ἡ γενικὴ ἐποπτεία καὶ ἐφορεία καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ χωρίου ἡμῶν· διότι οὐ μόνον ἡ σύστασις καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς Σχολῆς θεμελιωτὴν ἀναγνωρίζει τὸν πατέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου, *προσεχῆ δὲ κτίτορα καὶ συντηρητὴν τὸν υἱόν*, τὸν πρῶτον ἐφ' ὅρου ζωῆς ἔφορον, τὸν Δημήτριον Μουρούζην, οὐ μόνον ἑνὶ λόγῳ τὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐφάνησαν χρήσιμα καὶ εὐεργετικὰ τῷ χωρίῳ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ θήλεα. Ἐκτὸς δὲ συνεχῶν δωρεῶν, ἡ μὲν ἐκλαμπροτάτη κυρία Ἀναστασίκα Μουρούζη ἐδανείσατο τῷ ναῷ γρόσια 5000. Ἡ ἐκλαμπροτάτη δομνίτζα Ρωξάνδρα Μουρούζη ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἱεροῦ ναοῦ εἶχε λαμβάνειν μέχρι τοῦ 1812 γρόσια 3000, ὧν πολλάκις ἐδωρεῖτο καὶ τοὺς τόκους. Ἡ ἐκλαμπροτάτη Ζωὴ Μουρούζη ἕτερα χίλια γρόσια. Πρὸς δέ, τὸ ἐτήσιον ἐκ Βλαχίας *ὀκνῶν* καὶ βαμμάτων διὰ τὸν Κουρουτσεσμέ, ὃν πρότερον 150 ἐδιπλασιάσθη διὰ νέου αὐθεντικοῦ χρυσοβούλλου ὑπὸ τοῦ αὐθέντου Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, ἐκτὸς ἄλλων 2400, ἅτινα παρεχώρησε τῷ 1808 τῇ ἐκκλησίᾳ, ἱερῶν ἀμφίων, ἀργυρῶν σκευῶν κλ.

Ὁ σχολάρχης Δωρόθεος Πρώϊος ἐν γράμματι αὐτοῦ (νοεμβρίου 1804)

tan) τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἦλθεν κατὰ τὸ 1800 εἰς Παρισίους, ἔνθα ἐξηκολούθησε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ γενόμενος δεκτὸς ὡς ἐξωτερικὸς τρόφιμος (zögling) ἐν τῇ πολυτεχνικῇ σχολῇ. Ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε παραδειγματικὸς (exemplarisch). Ἐπανακάμψας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῶν αὐστηρῶν ἐπιστημῶν (strenken wissenschaften) ἐν τῇ σχολῇ (collegium) τοῦ Κουρούτσεσμε. Αἱ δ' ἀρεταὶ ὑφ' ὧν ἐκοσμεῖτο ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς δύο θρόνους τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅτε τὴν καταδίωξιν τῆς *ἀθῴας αὐτοῦ* κορυφῆς εὗρε. Ὁ μεταφράστης ὑποσημειοῦται ἔτι τάδε· «μέχρι τοῦ νῦν (1824) εἶνε γνωστὸς ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν ὁδὸν ἁγίου Ἰακώβου ὁ ξενοδόχος, παρ' ᾧ ὁ *σεβάσμιος μάρτυς* ἀντὶ 22 σολδίων (sous) ἤσθιε τὴν μεσημβρίαν».

πρὸς τὸν ἀοίδιμον Κοραῆν λέγει περὶ τοῦ μουρουζικοῦ οἴκου τάδε· «ἔστι σοι βέβαια γνωστὸς ὁ μουρουζικὸς οἶκος, ὁ μόνος μεταξὺ τῶν προὐχόντων ἴσως ἐν τῇ Βασιλευούσῃ φιλογενὴς μετὰ συνέσεως, φιλοσοφικὸς μετὰ διακρίσεως, νουνεχὴς εἰς τὸ πολίτευμα, καὶ φιλόμουσος καθ' ὑπερβολήν». Ἐν τῷ πατριαρχικῷ καὶ συνοδικῷ σιγιλλίῳ, περὶ οὗ κατωτέρω, τῆς μετοικήσεως τῆς Μ. Σχολῆς Ἰωακεὶμ ὁ Πάριος τούτου συντάκτης γράφει περὶ τοῦ ἀειμνήστου ἡγεμόνος Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μουρούζη πρὸς πολλοῖς ἄλλοις καὶ τάδε» . . . Εἰ γάρ τις πρὸς μὲν τῶν τοῦ ἀοιδίμου ἡγεμόνος ἐκείνου ἀρετῶν λεπτομερῆ τὴν διήγησιν καὶ ἀκριβεστάτην μετ' ἀληθείας τὴν ἔκφρασιν φόβῳ ὑποδακνώμενος σιωπᾶν ἀγαπῴη καὶ μηδαμῶς τοῖς λεγομένοις διαίρειν αἱροῖτο τὸ στόμα συνομολογοῦν τε καὶ σύμφωνον..., ὡς δὲ οὕτως ἀρετῆς ἐν ἑαυτῷ ἀποικουροῦν καὶ ὑποτρεφόμενον φίλτρον ἐπιδειξάμενος τοῦ ἤθους τὸ μεγαλοφυές, τῆς γνώμης τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ περὶ τὰς ἐπιδόσεις ἐλευθέριον καὶ φιλότιμον, τὸ πρὸς οἶκτον πρὸς τοὺς δεομένους ἐπικαμπὲς καὶ τῶν πεπτωκότων ἀνάκλησιν πρόθυμον, τὸ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενὲς καὶ ἀνένδοτον, τὸ περὶ τὰς δίκας ἀμερὲς καὶ εὐθύ τε καὶ ἄπταιστον, τὸ πρὸς τοὺς ὑπηκόους προσηνὲς καὶ φιλόστοργον, τὸ πρὸς τὰς περὶ σύμπαντας καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ εὐεργεσίας ἐπιρρεπὲς καὶ ἐπίφορον, καὶ ὅλως ὁπόσα ἀνδρὸς τελείου καὶ ἡγεμόνος ἀρίστου εἰκόνα συγκροτεῖ καὶ συνίστησι, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ φιλόμουσον, καὶ φιλομαθές, καὶ φιλόσοφον, καὶ ἐπορεκτικὸν τοῖς νέοις πρὸς τὸ φιλόλογον, καὶ πρὸς τὸν τῆς παιδείας ποικίλης παροξυντικὸν ἔρωτα, ταῦτα δὴ ἐπαινῶν ὁ τῶν ὑπὲρ ἐκείνου ἐπαίνου φειδόμενος. . . . κτλ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ τῆς πανεκλάμπρου καὶ εὐεργετικωτάτης μουρουζικῆς οἰκογενείας, προσῆκον νομίζω ἐνταῦθα νὰ προσθῶ ἐν ὀλίγοις καὶ ὅσα ἑτέρωθεν ἀπήντησα περὶ τῶν ἀγαθοεργιῶν τῆς περικλεεστάτης ταύτης οἰκογενείας. Ὁ μακαρίτης Οἰκονόμος ὁ πρεσβύτερος Λόγον ὅλον *Περὶ φιλογενείας* ἐξεφώνησε τῇ 26 ὀκτωβρίου 1821 ἐν Ὀδησσῷ ἐπ' ἐκκλησίᾳ, τελουμένου μνημοσύνου τοῦ ἀοιδίμου πρίγγιπος Δημητρίου Μουρούζη, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν πολλαπλῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εὐεργεσιῶν. Ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ ἐξόχως καὶ γλαφυρώτατα διαζωγραφεῖται ὁ τῆς οἰκογενείας ταύτης χαρακτὴρ (Λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ ἐν Βερολίνῳ 1831, σελ. 63—104). Οὐδέποτε, λέγει ὁ ῥήτωρ περὶ τοῦ Δημητρίου Μουρούζη, τοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ Ἐκκλησίας τιθέντος, φυτὸν λογικὸν οὐδ' ἐβλάστησε παρὰ τοῦτον, εὐγενέστερον, οὐδ' ἐκαλλιεργήθη φιλοπονώτερον, οὐδ' ἀνέδραμεν εὐθύτερον καὶ εὐθαλέστερον,

οὐδ ἐστεφανώθη πρωϊμότερον κάλλει ἀνθέων καὶ καρπῶν ..» (σελ. 90 § κε'.) Ἐκτὸς τῆς Μεγάλης Σχολῆς, περὶ ἧς ἡμῖν ἄνω ὁ λόγος, τῇ προστασίᾳ τῶν Μουρουζῶν Παναγιώτου καὶ Δημητρίου ἀνῳκοδομήθη τῷ 1804 ὁ ἐν Σμύρνῃ ναὸς τῆς ἁγίας Φωτεινῆς, κατὰ τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου ἐπιγραφήν. Τῇ ὑψηλῇ καὶ γενναίᾳ μεσιτείᾳ τοῦ Δημητρίου παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Σελὶμ κατωρθώθη ἡ ἔκδοσις τοῦ ἀπαιτουμένου φιρμανίου διὰ τὸν ἐν Πέραν Κωσταντινουπόλεως ναὸν τῶν Εἰσοδίων, οὗ μετάφρασις ὑπάρχει καταχεχωρισμένη ἐν τῷ *Βυζαντινῷ Ἡμερολογίῳ* τοῦ φιλτάτου κ. Κ. Χρυσαφίδου (ἔτος Γ'. 1880 σ. 43). Ἐχρειάζετο ναῶν καὶ μοναστηρίων ἐπισκευῆς συγκατάθεσις; λέγει ὁ Οἰκονόμος, ἤρκει νὰ ἐλάμβανε γνῶσιν ὁ Δημήτριος, καὶ διὰ μυρίων τρόπων καὶ ἐφευρέσεων κατώρθου νὰ ἐξαρπάσῃ τὴν ἄδειαν παρὰ τῶν κρατούντων. Ὅλον τὸ Ἁγιώνυμον ὄρος ἀνακηρύττει τοὺς θεοφιλεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνας τοῦ ἀνδρός.

Ἐν τῷ μνημονευθέντι *Β. Ἡμερολογίῳ* γίνεται μνεία, ὅτι τῷ Δημητρίῳ Μουρούζῃ ὀφείλεται ἡ ἀπονομὴ *βερατίων* εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἐπίδοσις καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορίας. Τοῦτο προγενεστέρως καὶ ὁ ῥήτωρ Οἰκονόμος ἐν τῷ ἐπιμνημοσύνῳ λόγῳ αὐτοῦ ἀναφέρει (σελ. 61 § κζ'), παρ' ᾧ πρὸς τούτοις εὑρίσκω ὅτι «πολλὰ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ ἔργων μνημονεύει ἡ Καισάρεια», ἔνθα, ὡς γνωστόν, διέτριψε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐξορίας αὐτοῦ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Ἀλέξανδρος Κωσταντίνου Μουρούζη τῷ νοεμβρίῳ τοῦ 1793 ἐξέδοτο αὐθεντικὸν χρυσόβουλλον κυροῦν ἐτησίαν πρόσοδον γροσίων 200 τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Θεοτόκου ἐν *Ἐγρίκαπου*, ὅπερ, καίπερ γνωστὸν ἡμῖν, νεωστὶ ἐξεδόθη ἐν Μονογραφίᾳ τῆς *Ζωοδόχου πηγῆς* ὑπὸ τοῦ πατρὸς Εὐγενίου σελ. 283.

Ὁ Παναγιωτάκης Μουρούζης διερμηνεὺς ὢν τοῦ βασιλικοῦ στόλου ἔλαβε πρόνοιαν μεγίστην πρὸς ἐξάλειψιν τῶν σκανδάλων, ἅτινα μεταξὺ τῶν διεπόντων τὰ τῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς καὶ τῆς σχολῆς καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Λαγκαδάδων ἐν Θήρᾳ ἀνεφύησαν, καὶ ἐντόνως δι' ἐπιστολῆς συνέστησε τὴν κατάπαυσιν τῆς κοινῆς ἀκαταστασίας, ἐφ' ᾧ καὶ νέον σιγίλλιον ἐξεδόθη περί τε τῆς σχολῆς καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ ἐπὶ Καλλινίκου πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Νικαίας τῷ ἰουνίῳ τοῦ 1806, οὗπερ πιστὸν κατέχω ἀντίγραφον.

Ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης διὰ χρυσοβούλλου ἐξέδοτο τῇ Σχολῇ μεγάλην ἐν Μολδαβίᾳ ἔπαυλιν ὑπὸ τὸ ὄνομα Χοταρνιτζένι *ἐπὶ ἑκκαίδεκα ὥρας ἐκτεινομένην κατὰ μῆκος*, ὡς λέγει τὸ σιγίλλιον, περὶ

οὗ ἄνω ποιούμεθα μνείαν. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ *Ἀληθείᾳ* (Κων/πόλεως) σ. 305—309.

Δημήτριος ὁ Μουρούζης τῷ 1809 ἀνέλαβε παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Μαχμοὺτ νὰ διεκπεραιώσῃ τὴν κοινὴν τοῦ Γένους ἀναφορὰν τοῦ νὰ ἐκδοθῇ βασιλικὸς ὁρισμὸς ἐπιτρέπων τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ κατὰ νοέμβριον τοῦ 1808 πυρποληθέντος ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις. (Ὅρα Παλαμᾶ. Ἱερεσολυμ. σ. χϐ).

Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Μουρούζης ἐξέδοτο αὐθεντικὸν χρυσόβουλλον λόγον τῇ σχολῇ τῆς Χίου τῷ ἰουνίῳ τοῦ 1800, δι' οὗ ἐτησίαν πρόσοδον ἐχορήγει διακοσίων γροσίων, ὅστις δὲ ἐδημοσιεύθη ἤδη ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογ. Συλλόγου τόμ. ΙΑ', σ. 83.

Ἐπίσης ταῖς ἐν Σηλυβρίᾳ δύο σχολαῖς ἐχορήγησεν ἐτησίως ἑκατὸν γρόσια.

Τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Μεγάλου Ρεύματος (Βοσπόρου) ἐτησίως γρόσια τετρακόσια, τῶν διακοσίων λαμβανομένων ἀπὸ τῶν αὐθεντικῶν βαμμάτων, τῶν δ' ἑτέρων ἀπὸ τῶν ὀκνῶν. Τὸν χρυσόβουλον τοῦτον λόγον κατέχω ἀνέκδοτον.

Τῷ αὐτῷ ἔτει τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου, τῷ 1805, ἔταξεν ὁ αὐτὸς ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Ἀλέξανδρος ὁ Μουρούζης τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους χορηγίαν ἐτησίαν τρισχιλίων γροσίων.

ϐ'. Ἐν σελ. 392 τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ* τοῦ 1811 φέρεται ὅτι τὸ ἐν Σμύρνῃ Φιλολογικὸν Γυμνάσιον «προστατεύεται θερμῶς ὑπὸ πάσης μὲν τῆς πανεκλάμπρου συγγενείας τῶν φιλομαθεστάτων Μουρουζῶν, μάλιστα δὲ ὑπὸ τοῦ μουσηγέτου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δαιμονίου ἥρωος Δημητρίου Μουρούζη μεγάλου διερμηνέως τῆς ὀθωμανικῆς αὐλῆς».

Ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ τοῦ 1817 (σ. 41) ἀναγινώσκεται «ὅταν τὸ γένος ἐσύστησε τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν τὸ σχολεῖον εἰς τὸν Κουρούτσεσμε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τῆς σχολῆς ταύτης πατήρ, ὁ πρίγγιψ Δημήτριος Μουρούζης φλογιζόμενος καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῆς σχολῆς καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ Γένους, καὶ πολλάκις καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν σκεπτόμενος καὶ μετ' ἄλλων συμβουλευόμενος καὶ κοινῶν τοὺς ὑπὲρ τοῦ γένους σκοποὺς του, εὗρον ὡς ὠφελιμώτατον καὶ ἀναγκαιότατον εἰς τὴν κατάστασι τοῦ Γένους τὴν σύνταξιν ἑνὸς πληρεστέρου καὶ τελειοτέρου τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης λεξικοῦ . . .» Εἶτα φέρεται, «ὅλα τὰ ἀναγκαιοῦντα βοηθήματα ἀνεύρισκεν ὁ θερμότατος ζῆλος τοῦ ἀειμνήστου πρίγγιπος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη».

Ὁ διαδεξάμενος τὸν μέγαν ποστέλνικον Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην Κωστάκης Μουρούζης κατέθηκεν ἐφάπαξ ἐπὶ τόκῳ χρηματικὰ κεφάλαια ὑπὲρ τῆς *Πατριαρχικῆς Ἀκαδημείας*, λέγει ὁ φίλος Μ. Γεδεὼν (σ. 232 τῶν *Χρονικῶν τῆς Π. Ἀκαδημίας)* δισχίλια γρόσια σὺν ἄλλοις τῷ 1769, ὡς ἀναφέρεται ἐν γράμματι συνοδικῷ Μελετίου τοῦ ἀπὸ Λαρίσης.

Ἀπάντησις τοῦ σχολάρχου Δωροθέου τοῦ Πρωΐου ἀπὸ τῆς Σχολῆς γεγραμμένη τῇ 26 μαΐου τοῦ 1805 πρὸς τὸν φιλομουσότατον αὐθέντην, δημοσιευθεῖσα ἤδη (σ. 231 τοῦ ΙΓ΄ τόμου τοῦ Περιοδ. τοῦ Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου Κων/πόλεως), ἀναγγέλλει τὴν εὐχαρίστησιν διὰ τὴν ἡγεμονικὴν τῷ ὄντι δωρεὰν πρὸς τὴν σχολὴν καὶ διαβεβαιοῖ ὅτι αὕτη *δὲν* ἐξέπληξε τοὺς ἀκούσαντας περὶ αὐτῆς, διότι «οὐ μόνον ἐν τοῖς παλαιοῖς τοῖς ἐν Φαναρίῳ Σχολῆς κώδιξι βλέπομεν, λέγεται ἐν τῷ γράμματι τούτῳ, τὰς πλείονας προσφορὰς προερχομένας ἐκ τῆς μουρουζικῆς ἑστίας, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ σύστασις καὶ ἐγκαθίδρυσις τοῦ κλεινοῦ Μουσείου πόρρῳ μὲν θεμελιωτὴν ἀναγνωρίζει τὸν πατέρα, προσεχῆ δὲ *κτίτορα καὶ συντηρητὴν* τὸν υἱόν, τὸν πρῶτον τῆς Σχολῆς ἔφορον· δεύτερον δὲ κατὰ βάθος ἐξ ἀπείρων ἐνδειγμάτων οἶδε τὸ γένος ὁποῖον τὸ φύραμα καὶ ἡ διάθεσις περὶ τὰς Μούσας καὶ μουσοτρόφους τοῦ θεοφρουρήτου ὕψους της ἐν ταῖς ἡγεμονίαις, ἁπανταχοῦ φροντιστήρια ἐκ βάθρων ἀνεγείροντος, τὰ σεσαθρωμένα ἐπισκευάζοντος, τὰ παλαιὰ ἀνακαινίζοντος, τὰ δὲ τῆς Ἑλλάδος πλουσίαις δωρεαῖς ἀνακουφίζοντος».

Πρὸς τὸν Κωστάκην Μουρούζην ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας τῷ 1780 ἔγραφεν ἐπισήμως ὁ οἰκουμένικὸς πατριάρχης Σωφρόνιος ἐξαιτούμενος τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ (Πέραν) ὀρθοδόξου νοσοκομείου ὑλικὴν αὐτοῦ ἀρωγήν, «Τάχυνον, Ὑψηλότατε ἡγεμών, τὴν τοιαύτην βοήθειαν ὅπως καὶ ἄλλοι στοιχοῦντες τῇ προαιρέσει αὐτῆς ἐπακολουθήσωσι βοηθῆσαι τῷ τοιούτῳ κοινωφελεῖ καταστήματι»· «οὐδενὶ γὰρ τῶν πρωτείων παραχωρεῖ ἐν ταῖς κοιναῖς πρὸς τὸ γένος εὐεργεσίαις καὶ εὐποιΐαις (ἡ Υ. Ὑψηλότης)... *(Γούδα Παράλλ.* Βίοι τόμ. Ϛ΄, σ. 62 κ. ἑ.).

Ἡ γενικὴ ἐπιστασία τῶν γενικῶν ἡμῶν νοσοκομείων τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πεΐόγλου, ὑπὲρ ὧν ἐκθύμως ἀπὸ τοῦ 1792 Γεώργιος ὁ Μουρούζης, ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη καὶ τοῦ μετέπειτα μεγάλου διερμηνέως Δημητρίου, ἀνετέθη βασιλικῇ ἐπιταγῇ Δημητρίῳ τῷ Μουρούζῃ, ἐφ' ᾧ καὶ σιγίλλιον πατριαρχικὸν ἐπὶ Καλλινίκου ἐξεδόθη, οὗπερ ἡμεῖς πρῶτοι ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῇ προτέρᾳ

ἐκδόσει, ἐδημοσιεύθη δὲ πρὸ ὀλίγου ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου ἱερέως μονογραφίᾳ Περὶ *Ζωοδόχου Πηγῆς* ἐν Κων/πόλει.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἀείμνηστος διερμηνεὺς Γεώργιος ὁ Μουρούζης ἐπέτυχε καὶ τῆς οἰκοδομῆς τρίτου νοσοκομείου, τοῦ ἐν Ἑπταπύργῳ, ἄδειαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου (*Σάθα* Νεολ. Φιλολ. Παράρτ. σ. 313). Ἐπίγραμμα δὲ δεκάστιχον έντετειχισμένον ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ διαιωνίζει τὴν μνήμην τῆς προστασίας τοῦ *Πεϊζαδὲ Γεωργίου Μουρούζη ἑρμηνέως γενικοῦ μεγάλου δεβλετίου* (ὅρα τὸ ἐπίγραμμα ἐν Α. Γ. Πασπάτη «Ὑπομνήμ. περὶ τοῦ Γραικικοῦ νοσοκομείου τῶν Ἑπτὰ Πύργων σ. 5, καὶ *Εὐγενίου ἐν Ζωοδόχῳ Πηγῇ* σ. 140, ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι καὶ ἐν *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ* ἐδημοσιεύθη (σ. 75, τομ. Α').

Ἐπίσης καὶ περὶ συστάσεως Ἑλληνικῆς Ἰατρικῆς Ἀκαδημίας ἐν Κων/πόλει κατὰ τὸ 1805 ἐπέτυχεν ὁ Δημήτριος Μουρούζης χάττι (ὁρισμὸν) αὐτοκρατορικόν, οὗ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ.' τόμ. ΙΑ', σ. 21 ἐξ ἰδιωτικοῦ κώδικος, ἀνεδημοσιεύθη δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Εὐγενίου κατὰ πιστὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ αὐτογράφου φυλαττομένου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν νοσοκομείων (*Ζωοδόχ. Πηγ.* σελ. 247—251).

Ἀλέξανδρος ὁ Μουρούζης ἐπὶ τετραετίαν περίπου ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας γεγονὼς ἔκτισεν ἔξωθεν τῆς πόλεως Βουκουρουστίου ἓν εὐρυχωρότατον ὀσπητάλιον διὰ τοὺς ἐκ τῆς πανώλης μεμολυσμένους, γράφει ὁ τὴν Ἱστορίαν τῆς πάλαι Δακίας συγγραψάμενος Φωτεινός (σελ. 377 τοῦ Β' τόμου).

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἄνωθι σημειουμένων, ὁ Πεϊζαδὲς Δημήτριος Μουρούζης προσήνεγκε 5000 γρόσ. διὰ τὰς ἀνακαινίσεις τῶν νοσοκομείων κατὰ τὸ 1807, καθὰ ὁ πατὴρ Εὐγένιος βεβαιοῖ ἐν τῇ *Ζωοδόχῳ Πηγῇ* σ. 181. Προςσημειωτέον ὅτι καὶ τὰ θήλεα μέλη τῆς πανευκλεοῦς ταύτης οἰκογενείας, ὡς ἐν τῷ κειμένῳ ἐσημειωσάμην, συνεισήνεγκον πρὸς οἰκοδομίαν τῶν ἐθνικῶν νοσοκομείων εἰς χρήματα καὶ κοσμήματα γρ. 8690. Ἦσαν δὲ αὗται ἡ δόμνα Ζωὴ Μουρούζη, ἧς ποιοῦμεν μνείαν ἐν τῷ κειμένῳ, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς (δομνίτζαι) Ραλλοῦ, Εὐφροσύνη, Σμαράγδα, καὶ Ἀναστασία ἢ Ἀναστασίκα, κατὰ τὸν ἡμέτερον ἐκκλησιαστικὸν κωδικογράφον. Ἡ Σμαράγδα Μουρούζη μάλιστα κληροδότημα ἀφῆκε τῷ 1805 δισχιλίων γρ. εἰς τὰ ἐθνικὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ἰσάριθμα δὲ καὶ ἡ δόμνη Ζωὴ Μουρούζη (σ. 177 καὶ 182 *Ζωοδόχ. Πηγῆς*).

Ἐν *Ἐκθέσει* Γεωργίου Αἰνιᾶνος περὶ τῶν κατὰ ξηρὰν ὁρίων τῆς

Ἑλλάδος, ἥτις ἀνέκδοτος οὖσα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ καλλίστῃ *Ἑβδομάδι* τοῦ ἔτους 1886' ἀναφέρεται προσέτι (Ἀριθ. 118, σ. 254 ἐν σημ.), ὅτι ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος ὁ Μουρούζης (ὁ τελευταῖος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης μέγας διερμηνεύς, ὁ τῷ 1821 ἀποτμηθεὶς τὴν κεφαλὴν) «διὰ τὸν φιλάνθρωπον χαρακτῆρά του, καὶ διὰ παρακλήσεως τινῶν ἐξ ἡμῶν τῶν Στερεοελλαδιτῶν τῶν φυγόντων ἐκ τῆς πατρίδος ἔκαμε τὴν περισσοτέραν ἐνέργειαν διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ *καὶ ἐπέτυχεν ἄριστα*».

Ἔκ τε τῶν σημειώσεων τούτων καὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ εἰρημένων δύναται πᾶς τις νὰ κρίνῃ τί ἐσήμαινεν εἰς τὸ ἔθνος ἡ ὕπαρξις, καὶ τί ἡ καταστροφὴ καὶ ἐξόντωσις τοιαύτης ἐν καιροῖς χαλεποῖς εὐεργετικωτάτης οἰκογενείας, ἧς τὰ μέλη ἐν διαδοχῇ θύματα ἔπεσον, καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν ζωὴν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους θέντα, ὁποῖα δὲ εὐγνώμονα αἰσθήματα ὀφείλομεν νὰ τρέφωμεν ἡμεῖς οἱ ἐπίγονοι πρὸς τὴν οἰκογένειαν ταύτην ἰδίᾳ τὴν πανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς χώρας εὐεργέτιδα χεῖρα καὶ ἀρωγὸν προτείνασαν (Πρβλ. «Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον τὸν Ε', ἐν σ. 80 καὶ ἑξῆς.).

Οἱ λόγοι, οἱ τῆς Σχολῆς τὴν μετάθεσιν ἐκ Φαναρίου εἰς Κουρούτσεσμε προκαλέσαντες ἀναφέρονται ἐν ἐγγράφῳ ἐκτενεστάτῳ, ὅπερ κατέχον τὰς ἀπὸ 119—128 σελίδας πατριαρχικοῦ τινος κώδικος συνετάχθη ὑπὸ Ἰωακεὶμ τοῦ Παρίου, τότε μητροπολίτου Κυζίκου. Ἐπιγράφεται δὲ ὧδε «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ γενομένου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος περὶ τῆς μετοικήσεως τῆς κοινῆς σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε αὐθεντικῷ οἴκῳ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μαυροκορδάτου [1] καὶ τοῦ προσκτηθέντος νέου ἐαρινοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου». Εἶτα

[1] Σημειωτέον ὅτι ὁ μέγας τοῦ ἔθνους εὐεργέτης ἀπέθανε διαμελισθεὶς τῷ 1812, κατὰ μὲν τὸν κ. Γκιὼν (ὅρα *Βυζαντ. Ἡμερολ.* Χρυσαφίδου 1880) ἐν Τούλδζῃ, κατὰ Σταματιάδην ἐν Ἀδριανουπόλει (*Βίοι* Ἑλ. Μ. Διερμ. σ. 161), κατὰ δὲ τὸν Οἰκονόμον ἐν Σούμλᾳ (σ. 98 τῶν ἐν Βερολίνῳ Ἐκκλησιαστ. Λόγων 1831). Πειθόμεθα τῷ συγχρόνῳ αὐτοῦ Οἰκονόμῳ (Πρβλ. καὶ τὰ ἐν Β' τόμῳ, σ. 86 *τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον*).

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μουρουζῶν, ὡς ἡ τῶν Ὑψηλαντῶν, κατατάσσεται μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέφυγον εἰς Τραπεζοῦντα. Κατὰ τὸν λόγιον ζητητὴν τῆς μεσαίωνος ἡμῶν ἱστορίας κ. Ἐ. Σταματιάδην, τὸ ὄνομα ἔλαβον ἐκ τῆς περὶ τὴν Τραπεζοῦντα κωμοπόλεως Μουρούς. Εἷς τῶν ἀπογόνων τῆς οἰκογενείας ταύτης ὀνόματι Ἀντίοχος μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ, τοῦ καὶ ὁμωνύμου Ἀντιόχου τοῦ Ὑψηλάντου μετῴκισεν εἰς τὸ ἡμέτερον χωρίον καὶ ἀρχηγέτης ἐγένετο τοῦ εὐθα-

γέγραπται· «πόνημα τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφολογιωτάτου μητροπολίτου ἁγίου Κυζίκου Κου Ἰωακεὶμ Παρίου [1].

Τὸ ἔγγραφον χρονολογεῖται τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1804 ἐπινεμήσεως ζ'. Τὰ λοιπὰ περὶ τῆς Μ. σχολῆς, ὡς γεγραμμένα καὶ ἐκδεδομένα ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Γεδεὼν ἐν τοῖς «Χρονικοῖς τῆς Πατρ. Ἀκαδημίας» παραλείπων, ἀναδημοσιεύω ἐνθάδε ἐκ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» (ἔτος ϐ', σελ. 247) αὐτὴν τὴν Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν ἐγκύκλιον τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου εἰς φῶς δοθεῖσαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ φιλομουσωτάτου ἁγίου Βελεγράδων, ἀντιγράψαντος ταύτην ἐκ κωδίκων ἧς ἐπαξίως προΐσταται μητροπόλεως, ὅπως ὁ ἀναγνώστης ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ἐξ αὐθεντικοῦ κειμένου τὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς σχολῆς καὶ τῶν ἐαρινῶν πατριαρχείων ἐνταῦθα. Ἡμεῖς δὲ τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον συμπληροῦντες εἰς ἕτερον σπουδαιότερον κεφάλαιον χωρήσωμεν.

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος κτλ.*

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Βελεγράδων ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Ἰωάσαφ, χάρις εἴη σου τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Οἶδας ἀναμφιϐόλως καὶ ἐπίστασαι ἀκριϐῶς τὰς γινομένας κατὰ καιροὺς δυσχερείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ῥᾳδίαν καὶ αἰσίαν περαίωσιν τῶν αὐτῆς κοινῶν καὶ ἰδίων ὑποθέσεων καὶ λοιπῶν ἀναγκῶν ἐκ τῆς ἐνσκηπτούσης συ-

λοῦς οἴκου τῶν Μουρουζῶν, οἵτινες κατ' ὀλίγον εἰς τὰ ἀνώτατα τῶν παρὰ τοῖς κρατοῦσιν Ὀθωμανοῖς διδομένων εἰς Χριστιανοὺς ἀξιωμάτων ἀνῆλθον. Τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης, τῶν χρηματισάντων μεγάλων διερμηνευτῶν τῆς Υ. Πύλης. τοὺς βίους δύναται ν' ἀναγνῷ ὁ βουλόμενος ἐν ταῖς *Βιογραφίαις τῶν Ἑλλήνων Μεγάλων διερμηνέων* τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους (Ἀθήνησι 1865), ταῖς φιλοπονηθείσαις ὑπὸ τοῦ εἰρημένου κ. Ε. Σταματιάδου. Πρὸς πλείω ἐνταῦθα διαφώτισιν ὑπομιμνήσκω ὅτι τῷ 1665 ἐγένετο ἡ ὁριστικὴ τῶν Μουρουζῶν καὶ Ὑψηλαντῶν ἐγκατάστασις ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ.

[1] Ὁ αὐτὸς ἅγιος Κυζίκου κὺρ Ἰωακεὶμ συνέταξε καὶ τὸ σιγίλλιον «συμφώνως τῇ ὑψηλῇ βασιλικῇ βουλῇ καὶ προσκυνητῇ ἀποφάσει, τὸ περιέχον τὰς περὶ διευθετήσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς ἐφορείας τε καὶ ἐπιστασίας τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ περιϐλέπτου πεγζαδὲ κυρίου κυρίου Δημητρίου Μουρούζη» περὶ τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν νοσοκομείων τοῦ Γαλατᾶ καὶ Πέϊογλου, κατὰ τὸ 1805 ἐκδοθὲν ἐν μηνὶ μαΐῳ. Ἐλησμόνησα δὲ ν' ἀναφέρω ἀνωτέρω ὅτι τῆς τοῦ Κυζίκου *Ἰωακεὶμ* ἀπὸ Ἀγχιάλου εἰς Κύζικον μεταθέσεως ἐγένοντο αἱ κανονικαὶ ψῆφοι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Μεγάλου Ρεύματος τῶν Ταξιαρχῶν τῷ σεπτεμβρίῳ τοῦ 1794. (Ὅρα ἀνωτέρω σημείωσιν 3ην). Τὸ μέγα τοῦτο σιγίλλιον ἐδημοσιεύθη, καίτοι ἐν καιρῷ εἶχον ἀντιγεγραμμένον, ἐν τῇ *Ἀληθείᾳ* σ. 287—292.

νεχῶς λοιμώδους νόσου, καὶ μάλιστα περὶ τὸ ἔαρ καὶ θέρος. Ἐπειδὴ ἐκ ταύτης ὁ κατὰ καιρὸν πατριαρχεύων βιάζεται ἀπομακρύνεσθαι τῶν πατριαρχείων καὶ φροντίζειν διὰ πολλῶν κόπων τῆς ἀλλαχοῦ μετοικήσεως αὐτοῦ καὶ ἀποκαταστάσεως, εἰς ἀσφάλειαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ εἰς ἀνύποπτον ἔντευξιν καὶ συναναστροφὴν τῶν ἐνδημούντων ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει συναδέλφων ἁγίων ἀρχιερέων καὶ τῶν ἐκλάμπρων καὶ εὐγενῶν προὐχόντων τοῦ ἡμετέρου γένους καὶ ἄλλων προκρίτων, καί ποτε μὲν ἐπιτυγχάνει, ἄλλοτε δ' οὔ, καὶ οὕτω περιπλανώμενος διατελεῖ τῇδε κἀκεῖσε, ὡς μὴ ἔχων ἐν ἔαρι καὶ θέρει διωρισμένην πατριαρχικὴν κατοικίαν, καὶ διὰ τὸ συμβαίνειν ὁμολογουμένως ζημίας οὐκ ὀλίγας πρὸς τὰς τοιαύτας μετοικήσεις καὶ δυσχερείας παμπληθεῖς εἰς ἐπιτέλεσιν τῶν ἀναγκαίων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, καὶ μέμψεις πρὸς τῶν λοιπῶν ἐθνῶν διὰ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον ἐπισφαλῆ μετοίκησιν τοῦ πατριαρχεύοντος, καὶ προσγίγνεσθαι κοινὸν τὸ ὄνειδος παντὶ τῷ ἡμετέρῳ γένει, ἐγένετο ἤδη κοινὴ σκέψις καὶ μετὰ σπουδῆς φροντὶς κατὰ ζῆλον ἔνθεον ἡμῖν τε καὶ τῇ περὶ ἡμᾶς ἱερᾷ ἀδελφότητι καὶ τοῖς πανεκλάμπροις προὔχουσι καὶ εὐγενέσι καὶ λοιποῖς προκρίτοις, ὅπως εὑρεθῇ τόπος ἁρμόδιος καὶ ἐξωνηθῇ εἰς κατοικίαν πατριαρχικὴν ἐαρινήν, καὶ κατὰ τὴν κοινὴν ταύτην βουλὴν ὡς ἐκ Θεοῦ ἐμπνευσθεῖσαν εὑρέθη ὁ τόπος λίαν ἁρμόδιος καὶ εὐρύχωρος οὐ μόνον εἰς κατοικίαν πατριάρχου, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσφαλεστάτην διηνεκῆ μετοίκησιν τῆς κοινῆς πατριαρχικῆς σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ὁ κατὰ τὸν Κουρουτζεσμὲν τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου μεθ' ὅλης τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐθεντικοῦ οἴκου, ἵν' ἐν κεχωρισμένῳ τόπῳ ἀποκατασταθῇ ἀεὶ ἡ κοινή, ὡς εἴρηται, σχολὴ ἔχουσα ὅλα τὰ χρειώδη ἐπ' ἀνέσει διδασκάλων καὶ μαθητῶν, κατὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἔφεσιν καὶ τὸν ἔνθεον σκοπὸν τοῦ πρώτου συνίστορος αὐτῆς ἀειμνήστου ἐν ἡγεμόσιν ἥρωος καὶ μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου αὐθέντου Κωνσταντίνου Μουρούζη καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, κατὰ θείαν εὐδοκίαν ἡγεμονεύοντος ἐν Μολδοβλαχίᾳ καὶ ἄριστα διέποντος κατὰ τὴν βασίλειον βουλὴν εὐσεβεστάτου καὶ ὑψηλοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος μεγαλοπρεπεστάτου κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη βοεβόδα, καὶ τῶν λοιπῶν πανεκλάμπρων ἀδελφῶν καὶ φιλτάτων υἱῶν τῆς αὐτῆς θεοσυντηρήτου αὐθεντικῆς μουρουζικῆς γενεᾶς, ὡσαύτως ἐν ἰδίῳ προορισθῇ καὶ ὁ ἐν θέρει πατριαρχικὸς οἶκος, ὅστις καὶ ἐξηγοράσθη ἐκ τοῦ παραυτίκα ἐπὶ καταμετρήσει ἁδρᾶς ποσότητος χρημάτων διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς τῶν πανεκλάμπρων προὐχόντων τοῦ ἡμετέρου γένους

καὶ τῶν πανευγενῶν καὶ λοιπῶν προκρίτων, συνεισενεγκόντων καὶ τῶν ἁγίων ἀρχιερέων ἐνδημούντων τε καὶ ἀποδημούντων εἰς ἀγοράν, ὡς εἴρηται, ὅλου τοῦ τόπου καὶ τοῦ αὐθεντικοῦ. Καὶ δὴ κοινῆς συνελεύσεως συγκροτηθείσης διωρίσθη ἡ κοινὴ συνεισφορὰ ἐκ πάντων, ἀπεφάνθη κοινῇ γνώμῃ καὶ συνοδικῇ συνεισφέρειν καὶ τὸν θεῖον σύλλογον τῶν ἁγίων ἀρχιερέων ἐνδημούντων τε καὶ ἀποδημούντων μετὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴκοσι πέντε χιλιάδας τῶν γροσίων ἐπ' αὐτῇ τῇ ἐαρινῇ κατοικίᾳ, καὶ αὐτῆς τῆς ποσότητος εὐδιακρίτως διανεμηθείσης πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀδελφῶν κατὰ ἀναλογίαν τῆς δυνάμεως καὶ καταστάσεως αὐτοῦ, κέκριται ὁμοφώνως καὶ διώρισται δοῦναι καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην σου γρόσια τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα, ὃν τρόπον καὶ οἱ ἐνδημοῦντες ἐν Κωνσταντινουπόλει συνάδελφοι ἅγιοι ἀρχιερεῖς ἀσμένως καὶ προθύμως μετὰ δαψιλείας κατέβαλον, ἔχοντες μέγα εὐτύχημα καὶ κλέος καὶ τιμὴν οὐ μόνον ἑαυτοῖς, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ εὐσεβεῖ πληρώματι διὰ τὰ προσκτηθέντα τῇ Ἐκκλησίᾳ δύο ταῦτα ἀναγκαῖα καλά· τὸ δ' ἐπ' ἀρίστῃ καὶ εὐχερεστάτῃ διοικήσει τῶν τῆς ἐκκλησίας ὑποθέσεων καὶ πραγμάτων, καὶ φιλοτιμούμενοι συνεισέφερον τὴν διορισθεῖσαν αὐτοῖς ποσότητα προθυμότερον ἤδη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν ἄλλοις συνεισφοράν. Ταῦτα τοίνυν πληροφορουμένης καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης σου, οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὑπερχαρὴς γενόμενος ὕμνους εὐχαριστηρίους ἀναπέμψεις προηγουμένως τῷ πρυτάνει τῶν ἀγαθῶν Θεῷ καὶ καταστέψεις εὐχαῖς καὶ ἐγκωμίοις τοὺς ἀγωνισαμένους λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ συμπράξαντας ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προσκτήσει, καὶ ἑπομένως προφθάσεις κατὰ τάχος τὴν διορισθεῖσάν σοι ταύτην ποσότητα ἀνελλιπῆ πρὸς τὸν ἐνταῦθα ἔφορον τῶν ὑποθέσεών σου, ὅτι ἡ ἀρχιερωσύνη αὐτοῦ, πρὸς τῇ ἐξ ἑτοίμου καταμετρήσει τῆς ἰδίως αὐτῷ ποσότητος διορισθείσης, ἀπέδωκε πεπεισμένως καὶ τὰ ἐκ μέρους σου διδόμενα, ἵνα γενόμενος κοινωνὸς τῆς τοιαύτης ἀγαθοεργίας ἀκούσῃ ἐπαίνων διὰ τὸ πρόθυμόν σου. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐπιστολῆς εὐαγγελιζόμεθά σοι ταῦτα ὡς μεγάλα κατορθώματα, καὶ ἐντελλόμεθα ἀμεταθέτως ὅπως, ἅμα τῷ ἐγχειρισθῆναί σοι ταύτην, χωρίς τινος δισταγμοῦ ἢ ὑπερθέσεως καιροῦ, στείλῃς τὴν διορισθεῖσάν σοι ταύτην ποσότητα γρόσια τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα ἀνελλιπῆ πρὸς τὸν ἔφορόν σου, ὡς ἀποδεδωκότα ἀντὶ σοῦ πεποιθότως ἅμα καὶ χαριέντως κατὰ τὸν γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει ἐν πατριαρχικῷ καὶ συνοδικῷ καταστίχῳ διορισμόν, προφθάνων μετὰ σπουδῆς καὶ μεγάλης χαρᾶς, καὶ ἀποδεικνύμενος ἐξ οἰκείας φιλοτιμίας τὴν μετὰ προθυμίας

ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα καὶ εὐεργέτιδα ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν. Οὕτω ποίησον ἀνυπερθέτως καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σου.

αωδ΄. φεβρουαρίου α΄.

† **Ὁ Κωνσταντινουπόλεως** καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

† Ἐφέσου *Διονύσιος*. † Ἡρακλείας *Μελέτιος*. † Κυζίκου *Ἰωακείμ*. † Νικομηδείας *Ἀθανάσιος*. † Χαλκηδόνος *Ἱερεμίας*. † Δέρκων *Γρηγόριος*. † Προύσης *Ἄνθιμος*. † Ἰκονίου *Ῥαφαήλ*. † Ἀγκύρας *Ἰωαννίκιος*. † Προϊλάβου *Παρθένιος*.

Πρὸς τούτοις ἐγένετο πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγίλλιον διορίζον ἐφόρους τῆς σχολῆς τὸν κατὰ καιρὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, τὸν κατὰ καιρὸν διερμηνευτὴν τῆς κραταιᾶς βασιλείας, τὸν κατὰ καιρὸν Μέγαν Λογοθέτην τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ ζωῆς τὸν ἐκλαμπρότατον πεϊζαδὲ Δημήτριον Μουρούζην. Ἡ πατριαρχικὴ Μ. Σχολὴ διατελοῦσα ὑπὸ τοιοῦτον ἄγρυπνον ὄμμα πατριαρχῶν καὶ εὐγενῶν κλεϊσάντων τὸ ὄνομα αὐτῶν, πεπαιδευμένων καὶ σοφῶν ἱεραρχῶν ἐποπτευόντων τὰ κατ' αὐτήν, ὡς τοῦ Κυζίκου Ἰωακείμ, τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἀξίων καὶ περιπύστων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου διὰ τὴν παιδείαν αὐτῶν διευθυντῶν[1]

[1] Μεταξὺ τῶν διδαξάντων ἐν τῇ σχολῇ καὶ τῶν κλεϊσάντων αὐτὴν διὰ τῆς συνετῆς διευθύνσεως δέον νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα καὶ Σαμουὴλ τὸν Κύπριον, ὃν Δωρόθεος ὁ Πρώιος ἐχειροτόνησεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀνεκήρυξε καθηγητὴν τῆς τοῦ Γένους Σχολῆς ἐν Κουρούτσεσμε. Περὶ τοῦ βίου τοῦ διδασκάλου καὶ ἱεράρχου τούτου, διότι ἀρχιερατικῶς προέστη τῆς Προκονήσου καὶ τῆς Μεσημβρίας, ὅρα τὴν αὐτοβιογραφίαν αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Μ. Γεδεὼν ἐν τοῖς «Χρονικοῖς τῆς Π. Ἀκαδημίας». Ὁ Σαμουὴλ ἐκ διαλειμμάτων τὴν Σχολὴν διευθύνας καὶ ἐν αὐτῇ διδάξας, ἐπὶ τῶν Πιτζιπιακῶν ἀπεμακρύνθη τῆς Σχολῆς καὶ κατῴκησεν ἐν τῷ ἐαρινῷ πατριαρχείῳ, εἶτα ἐν μεγάλῳ Ῥεύματι καὶ τέλος ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ Κουρούτσεσμε Σχολῇ, λαμβάνων μηνιαῖον παρὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας. Ἀπεβίωσε δὲ τῇ 2 ἀπριλίου τοῦ 1855 καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου· ἐπὶ τοῦ τάφου δ' αὐτοῦ, παρὰ τὸ παγκάριον κειμένου, εἶναι ἐγγεγλυμμένον τόδε τὸ ἐπίγραμμα.

Εἰς Σαμουὴλ τὸν τοῦ Γένους ἀρχιδιδάσκαλον.

Ἀμφοτέρης σοφίης μύστην ὑπέχει ὅδε τύμβος,
Σαμουὴλ κεῖνον τὸν κλυτὸν ἀρχιθύτην·
Ὃς πόλιας Χριστοῖο ἴθυν' ἄμφω Προκόνησον
Καὶ Μεσημβρίην, εὐσεβίην προχέων·
Δίς τ' ἔλαχε μεγάλου Μουσείου ἐπάρχειν,
Γράμματα καὶ σοφίην ὀρθοτομεῖν λιγέως,
Ἠνίχ' ἀπὸ δνοφεροῦ ἀίδου κνέφας ἤλυθεν ἄφνω,
Ὁπλοτέρων γε φρένας εἰς σκοτίην ἀπάγον.
Ἐν ἔτει 1855, ἀπριλίου 2.

ἦν ἀδύνατον νὰ μὴ καταστῇ οἱονεὶ τὸ κέντρον τῆς διανοητικῆς τοῦ ἡμετέρου γένους κινήσεως, καὶ ἐπόπτης αὐτῆς.

Ἡ Σχολὴ διέμεινεν ἐν Κουρούτσεσμε[1] μεθ' ὅλας τὰς περιπετείας αὐτῆς μέχρι τοῦ 1849, διότι ἀπὸ τοῦ 1821—1824 ἔμενε κλειστή, ὅτε μετὰ ὀλιγόμηνον σχολαρχίαν τοῦ Λήμνου Δανιὴλ συνέβησαν τὰ Πιτζιπιακὰ λεγόμενα, μεθ' ἃ μετετέθη εἰς Φανάριον, ἔνθα ἔκτοτε διαμένει κραταιουμένη ὑπὸ τὴν αἰγῖδα τοῦ πεφωτισμένου ἡμῶν ἄνακτος, ὅστις ἔδει πρὸ χρόνων νὰ διακυβερνᾷ τὴν αὐτοκρατορίαν, ἵνα ὁ τάδε σημειούμενος γόνος τῆς αὐτῆς Σχολῆς ἠξιοῦτο ν' ἀκροασθῇ τῶν μαθημάτων παρὰ πεπνυμένων καθηγητῶν ἐν ἀνέσει καὶ εὐρυχωρίᾳ, ἐν τῷ νέῳ λαμπρῷ μεγάρῳ, ὅπερ τιμᾷ τούς τε κυβερνήτας τῆς χώρας καὶ τὸν τότε πρωθιεράρχην τῆς Ἐκκλησίας Ἰωακεὶμ Γ', τὸν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἔργου λαβόντα. Πέρας διδοὺς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς πραγματείας μου προστίθημι ὅτι ἕνεκα τῆς τῶν πατριαρχείων καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Μ. Σχολῆς. καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Δημητρίου κατὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ ἑορτὴν ἐξέλαμπεν ἐπὶ τῇ *χοροστατήσει* ἢ ἱερουργίᾳ ἱεραρχῶν σεβαστῶν καὶ σπουδαίων, ὧν τινων ὀνόματα ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, τοῦ Παϊσίου πρώην, Σταγῶν τοῦ φιλοτίμως πάνυ ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἐργασαμένου,[2] τοῦ Ἐφέσου Διονυσίου, οὐκ ὀλίγων γενομένων χειροτονιῶν, διορισμῶν, προβιβασμῶν μητροπολιτῶν, περὶ ὧν ἀμέσως τὸν οἰκεῖον λόγον ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ ποιησόμεθα.

Ἀλλὰ ποῦ νῦν ἡ φαιδρὰ μὲν ἀλλὰ καὶ σοβαρὰ ἐκείνη ἐποχὴ διὰ τὸ χωρίον ἡμῶν; Ποῦ αἱ ὡραῖαι ἐκεῖναι ἡμέραι, ὅτε ἑκατοντάδες νέων, κατὰ Βυζάντιον διαζωγραφοῦντα ποιητικώτατα τὰ κατὰ τὴν Σχολήν, ἐφιλοσόφουν ἢ διελέγοντο ἢ ἐμελέτων ὑπὸ τὰς δροσερὰς τῶν πτελεῶν

[1] Τὴν θέσιν τοῦ οἰκήματος τῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ διδαχῆς ζωγραφοῦσι ζωηροῖς χρώμασιν ὅ τε Σκαρλάτος ἐν «Κωνσταντινουπόλει», τόμ. β', σελ. 109, καὶ τόμ. γ', σελ. 633 καὶ ὁ Κούμας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ τόμ. ιβ', σελ. 593 κ. ἑ. καὶ τὸ σιγίλλιον τῆς ἀπὸ Φαναρίου εἰς Κουρούτσεσμε μετοικήσεως τῆς Σχολῆς.

[2] Ὁ Παΐσιος ἦν Θεσσαλός· ἦν πρότερον Σταγῶν, ἔνθα, ὡς λέγει ὁ φίλος Γεδεὼν (*Πατριαρχ.* Ἀκαδημ. σ. 136), συνέστησεν ἐξ ἰδίων σχολήν, ὡς καὶ ἐν Μετεώροις. Ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρω, παραιτησαμένου τοῦ Σηλυβρίας Καλλινίκου δι' ἀσθένειαν, τῷ αὐγούστῳ τοῦ 1816 προεβιβάσθη εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην. Τῷ 1818 μεσοῦντι μετετέθη εἰς Φιλιππούπολιν, τοῦ Φιλιππουπόλεως Ἰωαννικίου ἀναγκασθέντος ν' ἀποχωρήσῃ ἕνεκα διαφωνιῶν αὐτοῦ τε καὶ τῶν Φιλιππουπολιτῶν. Ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1822, διαδεξαμένου αὐτὸν ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ τοῦ πρωτοσυγκέλλου Σαμουήλ, καθὰ ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως, ἣν κατήρτισα, ἐξήγαγον.

καὶ φιλυρῶν σκιᾶς περὶ στοιχείων καὶ μετεώρων, ἀνερευνῶντες «τά τε γῆς ὑπένερθε καὶ τὰ ἐφύπερθεν;» Ποῦ αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι ἀναλύσεις τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ὁμήρου καὶ Εὐριπίδου, οἱ παραφραζόμενοι χοροὶ τοῦ Σοφοκλέους, τὰ εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου ἀναλυόμενα καὶ ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τὸν φλοῖσβον τοῦ ὕδατος καὶ τὰς ἐκ τοῦ παρακειμένου δάσους ᾠδὰς τῶν ἀηδόνων καὶ λοιπῶν καλλικελάδων πτηνῶν; Πάντα ἐκεῖνα οἴχεται.... νῦν δὲ οὐδὲν ὑπολείπεται, ἢ ἁπλῶς ἐνιαχοῦ τάφων ἐπιγραφαί, ἃς καίπερ μετὰ δυσκολίας ἐξερχόμενοι ποῦ μὲν δάκρυ ῥίπτομεν, ποῦ δὲ φέροντες τὸν νοῦν ἡμῶν ὑψηλότερον συνετιζόμεθα, ἀναπολοῦντες ὅτι μάταια τὰ πάντα καὶ ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ἀποιχομένοις τοῦ προσκαίρου τούτου βίου μένει ἢ πᾶν τὸ ἡμῖν πεπραγμένον, οὗ ἀνάλογον τὸ κλέος καὶ τὸ ὄνομα.

("Επεται συνέχεια).

Β. Α. Μυστακίδης.

ΦΙΛΙΚΟΥ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(Ἐκ τῶν τοῦ Παναγιώτου Σέκερη)

Μυστικοὶ παράγραφοι περὶ τοῦ κυρίου καὶ καθολικοῦ σκοποῦ τῆς φιλομούσου καὶ φιλανθρώπου Γραικικῆς Ἐμπορικῆς Ἑταιρείας

§ 1. Ἀγκαλὰ καὶ ὁ φαινόμενος σκοπὸς τῆς Ἑταιρείας ταύτης συνίσταται εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζωνται τὰ καθαρὰ αὐτῆς κέρδη πρὸς βοήθειαν τῶν χρειῶν τοῦ Γένους κατὰ τὴν δημοσιευομένην ἔκθεσιν, ὁ κύριος ὅμως καὶ καθολικὸς σκοπὸς τῆς συστάσεώς της ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ συναθροισθῇ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἡ ποσότης τῶν δέκα καὶ ἐπέκεινα μιλλιουνίων, καὶ νὰ ἦναι ἕτοιμα διὰ νὰ μεταχειρισθῶσιν ὅλα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φιλτάτης Πατρίδος, καὶ τότε αὐτὸ τὸ χρέος θέλει εἶναι ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον χρέος τοῦ Γένους, διὰ νὰ πληρωθῇ εἰς τοὺς καταβαλόντας ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μελλούσης ἀποκαταστάσεως τῆς Ἑλλάδος.

§ 2 Οἱ ἔφοροι τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας πρέπει νὰ ἦναι μέλη τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν, καὶ ἄν τις ἐξ αὐτῶν τύχῃ νὰ μὴν ἦναι, πρέπει μετὰ τὴν ἐκλογήν του οἱ λοιποὶ νὰ τὸν ἐμβάζωσιν εἰς αὐτήν· ὁμοίως δὲ νὰ ἦναι μέλη τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν καὶ ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ τῶν ἐμπορικῶν ὀσπητίων τῆς Ἑταιρείας ταύτης, δηλαδὴ οἵ τε γραμματικοὶ τῶν καταστίχων, οἱ τῆς ἀλληλογραφίας καὶ οἱ πρᾶκται.

§ 3. Εἷς τῶν ἐπισημοτέρων τοῦ Γένους, μέλος ὢν ταύτης καὶ τῆς τῶν Φιλικῶν Ἑταιρείας, διωρίσθη παρὰ τῆς σεβαστῆς ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν Ἑταιρείαρχος, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ἔφοροι ἑκάστου γενικοῦ ἐμπορικοῦ ὁσπητίου θέλει εἰσακούονται διὰ τὴν ἐνέργειαν κάθε ἐπιχειρήματος ἀποβλέποντος εἰς μόνον τὸν κύριον σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν, καὶ δεομένου χρηματικῆς δαπάνης· τὸ ὁποῖον τότε νὰ ἐνεργῆται ὅταν ὁ Ἑταιρείαρχος ἐπικυρώσῃ αὐτό· εἰδὲ καὶ δὲν κριθῇ παρ' αὐτοῦ εὔλογον, νὰ ἐπιστρέφεται ἡ ἀναφορὰ πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτὴν ἐφόρους μὲ ἐπιγεγραμμένην τὴν αἰτίαν τῆς μὴ ἐπικυρώσεως· οὗτοι δὲ νὰ γνωστοποιῶσι τοῦτο καὶ εἰς τοὺς ἐφόρους τῶν λοιπῶν γενικῶν ὁσπητίων τῆς Ἑταιρείας.

§ 4. Ὅταν δὲ ἡ ἀρχὴ τῶν Φιλικῶν ἤθελε κρίνει τὸν καιρὸν ἁρμόδιον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου καὶ ἱεροῦ σκοποῦ, καὶ γίνει διὰ τοῦτο χρεία μεγάλης δαπάνης, καὶ ἑπομένως ἡ αὐτὴ Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν δώσῃ τῷ Ἑταιρειάρχῳ τὸν διορισμὸν τῆς ἐνεργείας, οὗτος θέλει ἀναφέρεται πρὸς τοὺς ἐφόρους ὅλων τῶν γενικῶν ὁσπητίων τῆς ἐμπορικῆς Ἑταιρείας, ἐπιστέλλων πρὸς αὐτοὺς τὴν τῆς ἀρχῆς διαταγήν, καὶ τοὺς συμφώνως μὲ αὐτὴν ἰδίους του διορισμούς. Οἱ δὲ ἔφοροι νὰ ἦναι εἰς χρέος νὰ ἐκτελῶσιν ἐν τῷ ἅμα καὶ ἀνυπερθέτως τοὺς διορισμοὺς τοῦ Ἑταιρειάρχου, ἐμβάζοντες ἀπὸ τὴν Κάσσαν τῆς Ἑταιρείας τὰς χρηματικὰς ποσότητας ὅπως καὶ ὅπου ἤθελε τοὺς διορίσει ὁ Ἑταιρείαρχος.

Πρέπει λοιπόν, ὦ φίλτατοι συμπατριῶται, ἀφ' οὗ μίαν φορὰν ἀπεσείσαμεν τὴν παχεῖαν ἀχλὺν τῆς ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας, διηνοίξαμεν τέλος πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ εἴδομεν τὴν ῥοδοδάκτυλον καὶ τερπνοτάτην αὐγὴν τῆς μεγάλης ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει ἀναλάμψει ὁ λαμπρὸς καὶ ζωογονητικότατος ἥλιος τῆς τοσοῦτον ἐπιθυμητῆς τοῦ Γένους ἡμῶν ἀναγεννήσεώς τε καὶ ἀναπλάσεως· πρέπει, λέγω, νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, νὰ αἰσθανθῶμεν μέχρι βάθους καρδίας, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἐποχή, ἥτις θέλει ἐπισφραγίσει ἢ τὴν ἀθάνατον ἡμῶν δόξαν, ἂν προθυμοποιηθῶμεν, ἢ τὸ ἀνεξάλειπτον ὄνειδος, τὴν παντοτινὴν καταισχύνην, ἂν ῥαθυμήσωμεν. Ἡ μηχανὴ τοῦ ἔργου ἐτεχνουργήθη τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ καὶ ἀντιλήψει κατὰ τὸν θαυμασιώτερον καὶ ἄριστον τρόπον, καὶ δὲν χρειάζεται πλέον παρὰ ἕνας καὶ μόνος μοχλὸς διὰ νὰ τὴν κινήσῃ καὶ νὰ τὴν βάλῃ εἰς ἐνέργειαν, καὶ αὐτὸς ὁ μοχλός, αὐτὴ ἡ ἐμψύχωσις τῆς φοβερᾶς μηχανῆς, ἤρτηται ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἡ πρόθυμος καὶ γενναία τῶν χρημάτων συνεισφορά. ὅτι ἄνευ τούτων, καθὼς καὶ ὁ Δημοσθέ-

νης εἰπέ ποτε, τίποτε, ἢ μικρὰ πράγματα καὶ ὀλίγου ἄξια κατορθοῦνται.

Ἂν λοιπὸν εἴμεθα ἀληθῆ τέκνα τῆς σεβαστῆς καὶ ἱερᾶς Ἑλλάδος, ὡς τὸ καυχώμεθα, ἂν σώζωμεν τῷ ὄντι εἰς τὴν καρδίαν μας τὸν θεῖον σπινθῆρα τοῦ ὑπὲρ τοιαύτης εὐκλεεστάτης καὶ ἀθανάτου πατρίδος ἔρωτος, ἂν αἰσθανώμεθα τέλος πάντων τὸ βάρος τοῦ πολυχρονιωτάτου ζυγοῦ τῆς ἐπονειδίστου καὶ αἰσχροτάτης δουλείας, καὶ ἂν ἔχωμεν τὴν εὐγενῆ καὶ ὄντως ἑλληνικὴν μεγαλοφροσύνην νὰ τὸν ἐκτινάξωμεν ἀπὸ τὸν τράχηλόν μας, ποίαν ἄλλην ἁρμοδιωτέραν προσμένομεν ἐποχήν; ποία πρόφασις ὁπωσοῦν εὐλογοφανὴς ἠμπορεῖ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἀναβάλωμεν τὸν χρυσοῦν τοῦτον καιρόν, τὸν ὁποῖον λαμπρότατα φαίνεται, ὅτι ἡ θεία πρόνοια οὕτω προσδιώρισε διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων τῶν προρρήσεων, ὅλων τῶν χρησμῶν, ὅσοι διαλαμβάνουσι περὶ τῆς τοῦ Γένους ἐλευθερίας, περὶ τῆς ἀναλάμψεως τῆς ὀρθοδοξίας;

Βέβαια, ἀδελφοί, δὲν μᾶς μένει πλέον κἀμμία πρόφασις, οὔτε εἶναι συγχωρημένον εἰς τὸν παρόντα καιρόν, ἀλλ' οὔτε εἶναι δυνατόν, στοχάζομαι, νὰ εὑρεθῇ τις μεταξὺ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Λεωνίδα, τοῦ Θεμιστοκλέους, Ἀριστείδου, Κίμωνος, Ἐπαμεινώνδου καὶ μυρίων ἄλλων εὐκλεεστάτων προγόνων μας, νὰ ἀμφιβάλῃ πλέον διὰ μίαν καὶ μόνην στιγμὴν περὶ τῆς ἀφεύκτως εὐτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ μεγάλου σκοποῦ· ἡ ἐναντία γνώμη μένει τοῦ λοιποῦ ὁ κλῆρος τῶν νόθων ἐκείνων ψυχῶν, αἱ ὁποῖαι θεμελιόνουσι τὴν κακοδαίμονα εὐδαιμονίαν των εἰς τὸ νὰ ἀποταμιεύωσι μόνον τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ παραδεδομένοι δι' ὅλου εἰς τὴν μυσαρὰν καὶ θεοστυγῆ λατρείαν αὐτῶν τῶν μετάλλων, κλείουσι τὴν ἀμάλακτόν τους καρδίαν ἕως καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἡδύτερον, τὸ εὐγενέστατον καὶ ἱερώτατον αἴσθημα τῆς πρὸς τὴν φιλτάτην πατρίδα ἀγάπης, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἡ ἄκαιρος φιλοχρηματία κατασταίνει τὸν δεδουλωμένον ὑπὸ τοῦ ψυχοσωματοφθόρου αὐτοῦ πάθους καὶ αὐτῶν τῶν ἀνδραπόδων ἀνδραπωδέστερον. Ἀλλ' εἴθε, ὦ Παντοδύναμε Κύριε, εἴθε, ὦ Πολιοῦχον Πνεῦμα τῆς ταλαίνης καὶ πολυστενάκτου Ἑλλάδος, εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχήν, ἐν ᾗ μέλλει νὰ διαχωρισθῇ ὁ σῖτος ἀπὸ τὰ ἄχυρα, ὁ χρυσὸς ἀπὸ τὴν σκωρίαν καὶ οἱ ἀληθεῖς ἀδάμαντες ἀπὸ τοὺς ψευδεῖς καὶ πεπλασμένους, εἴθε, λέγω, νὰ μὴν εὑρεθῇ κἀνεὶς μεταξύ μας ἀνάξιος τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ κακοδαίμονος ἐκείνου καὶ ἀγενεστάτου κόμματος, ἀλλ' ἅπαντες οἱ κλητοὶ εὑρεθέντες χωρὶς ἐξαίρεσιν ἐκλεκτοί, ἂς συνδράμωμεν ὁμοθυμαδὸν ὅλῃ ψυχῇ, ὅλαις δυνάμεσιν, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ στέψιν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου σκοποῦ, ὅστις φαίνεται καθαρὰ ὅτι εἶναι εὐδοκία τῆς θείας προνοίας, καὶ ἂς ἀνοίξωμεν γενναίαν καὶ δαψιλὴν χεῖρα εἰς ἐκείνους ὁποῦ προσφέρουν κεφαλήν, στῆθος, καρδίαν καὶ βραχίονας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν **δὲ καὶ καταχωρίσεως** διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος **τῆς** ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (**ἐν τῷ καταστήματι** τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'—ΤΕΥΧΟΣ ΙΑ' και ΙΒ'
Ἰούλιος καὶ Αὔγουστος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
1888

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Ι. Δουρούτη. — Φίληκος Καβαλόττη, Νικαρέτη ἢ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀλώων ἑλληνικὴ κωμῳδία εἰς πρᾶξιν μίαν· σελ. 493—513.

Β. Α. Μυστακίδου. — Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρουτσεσμέ, ἤτοι περὶ τῶν ἐκκλησιῶν, πατριαρχείων, σχολείων, ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, αὐθεντικῶν οἴκων, κρηνῶν, τάφων κλπ. σελ. 514-550.

Ἰω. Σακκελίωνος. — Ἐπιτύμβιον εἰς Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον· σελ. 550—552.

Πίναξ τῶν περιεχομένων τοῦ ΙΑ´ τόμου τοῦ «Παρνασσοῦ»· σελ. 553—555.

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΦΙΛΗΚΟΣ ΚΑΒΑΛΟΤΤΗ

ΝΙΚΑΡΕΤΗ

Η

Η ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΑΛΩΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΩΜΩιΔΙΑ

ΕΙΣ ΠΡΑΞΙΝ ΜΙΑΝ

ΤΑ ΤΗΣ ΚΩΜΩιΔΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΑ

ΝΙΚΑΡΕΤΗ
ΘΟΥΚΡΙΤΟΣ
ΠΡΩΤΟΜΑΧΟΣ
ΧΑΡΙΩΝ
ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ἡ σκηνὴ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν 116ην Ὀλυμπιάδα.

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΘΟΥΚΡΙΤΟΣ καὶ ΝΙΚΑΡΕΤΗ

(Ὁ Θούκριτος ὄρθιος ἀναγινώσκει ἐπιστολήν· ἡ Νικαρέτη καθημένη ἐργάζεται).

Θούκριτος (ἀναγινώσκων συμπτύσει τὴν ἐπιστολήν). Αὐτὸς ὁ Χαρίων!... πάντοτε χωρὶς ὀβολόν!... Ὁποία βδέλλα!.. Καὶ διὰ τὸ παραμικρὸν σοὶ ζητεῖ χρήματα!... Νικαρέτη, τί δεικνύει ὁ γνώμων;

Νικαρέτη. Δύο πόδας.

Θούκριτος. Μετ' ὀλίγον ὁ Χαρίων ἔρχεται μετὰ τοῦ Πρωτομάχου.

Νικαρέτη. Ἆ!...

Θούκριτος. Καὶ πῶς ἔχει ἡ καρδία, ὦ Νικαρέτη; κορυβαντιᾷ;

Νικαρέτη (μειδιῶσα). Ἆ!... Ἆ!... Παρατήρει τον σφιγμόν.

Θούκριτος (ἡσύχως παρατηρῶν τὸν σφιγμόν της)

Ναί, εἶνε ἀρκούντως ἥσυχος. Ἐξ ἄλλου ἀληθὲς εἶνε ὅτι ὑπάρχουν διάφοροι ἡσυχίαι. Καὶ ἡ θάλασσα πρὸ τῆς τρικυμίας εἶνε γαλήνιος.. Ἴδωμεν ὀλίγον. Πρωτόμαχος ὁ Λυσανίου, Χολαργεύς, ἀφ' οὗ σὲ ἐνυμφεύθη διὰ τὴν προῖκα. . . .

Νικαρέτη. Ἔλεγεν ὅτι μὲ ἠγάπα . . .

Θούκριτος. Κατὰ συνήθειαν τοῦτο λέγεται. Ἡμέραν τινὰ τὸν κατέλαβεν ὄρεξις νὰ γίνῃ ἐλεύθερος . . .

Νικαρέτη. Οὐχί· τὸν κατέλαβε ζηλοτυπία . . .

Θούκριτος (μετὰ πρᾳότητος). Ἔστω, ζηλοτυπία. Ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ σὲ κατηγόρησεν εἰς τὸν ἄρχοντα ὡς ἄπιστον καὶ εὗρε καὶ μάρτυρας διὰ νὰ σὲ κατηγορήσωσι. . . .

Νικαρέτη. Διὰ νὰ μὲ συκοφαντήσωσι. . . .

Θούκριτος Διὰ νὰ σὲ συκοφαντήσωσι . . .

Νικαρέτη. Νίκαρχος ὁ μάρτυς μὲ ἐξεδικήθη διὰ τὰς ἀρνήσεις μου.

Θούκριτος (μετὰ φλέγματος). Καὶ οἱ θεοὶ ἀρέσκονται εἰς τὴν ἐκδίκησιν. . . . Καὶ τὸν Πρωτόμαχον τὸν σύζυγόν σου, εἴτε ἠρέσκετο εἰς αὐτήν, εἴτε ὄχι, τὸν ὠφέλησε· διότι διέφυγε, χωρὶς νὰ καταρασθῇ ὡς ὁ Θησεύς, οὔτε νὰ χύσῃ αἷμα ὡς ὁ Εὐφίλητος. . . . Ἀλλὰ πρακτικώτερος ἀμφοτέρων. . . μετεχειρίσθη τὸν νόμον καὶ σὲ ἀπέπεμψε. . . χωρὶς νὰ σοὶ ἐπιστρέψῃ τὴν προῖκα. . . .

Νικαρέτη. Ὁ ἄτιμος! . . .

Θούκριτος (μετὰ πρᾳότητος). Βεβαίως δὲν ἔπραξε καλῶς καὶ Ἀριστείδης ὁ Δίκαιος, οὐδὲ ἠδύνατο κἂν τοιοῦτόν τι νὰ διανοηθῇ. Ἀλλὰ τέλος πάντων χάρις εἰς τὴν εὐκολίαν, ἣν ἔχομεν τῶν διαζυγίων, τοιαῦτα συμβαίνουν καθ' ἑκάστην (παραπειστικῶς· ἐξετάζων αὐτὴν καὶ ὁμιλῶν μόνος) καὶ τὸ ἐλάχιστον ἦτο ἡ ἀπώλεια τῆς προικός. . . .

Νικαρέτη (σκεπάζουσα τὸ πρόσωπόν της μὲ τὰς χεῖρας). Τί μὲ ὑπενθυμίζεις!

Θούκριτος . . . Διότι Σόλων ὁ νομοθέτης μας, ὁ ἐνδόξου μνήμης, ἐπὶ τοιούτων πραγμάτων δὲν ἠστεΐζετο· καὶ εἰς τὰς ἀποπεμφθείσας ἕνεκεν ἀπιστίας γυναῖκας παρεσκεύασε ζωὴν ἐξευτελεστικωτέραν τοῦ θανάτου. . . .

Νικαρέτη. Ὦ, Ἀφροδίτη!

Θούκριτος. . . . Καὶ τοιαύτην, ὥστε ἀντ' αὐτῆς προετίμησας νὰ ἐγκαταλείψῃς τοὺς πατρῴους θεοὺς καὶ τάφους, καταφεύγουσα εἰς τὰ Μέγαρα.

Νικαρέτη. Καὶ ἐκεῖ συναντήσας ἐμέ, πολίτιδα ἐλευθέραν, ἐξ εὐ-

γενοῦς αἵματος, πωλοῦσαν ταινίας εἰς δημοσίαν ὁδόν . . . ᾤκτειρας τὴν δυστυχίαν μου, μὲ περιέθαλψες εἰς τὸν οἶκόν σου . . . καὶ μὲ κατέστησες σύντροφόν σου. . . .

Θούκριτος. Καὶ σήμερον ἐγὼ σὲ ἐπαναφέρω εἰς τὰς Ἀθήνας . . .

Νικαρέτη. Ὅπου κεῖνται οἱ τάφοι τῶν πατέρων μου. . . .

Θούκριτος (σκοπίμως ἀποτελειώνων τὴν φράσιν). Καὶ ὁ Πρωτόμαχος, ὁ πρῶτος σύζυγός σου, ζῇ· μετ' ὀλίγον θὰ ἔλθῃ. Πῶς ἔχει ἡ καρδία, Νικαρέτη ;

Νικαρέτη. Ἀλλ' ἄκουσον αὐτήν! . . .

Θούκριτος (θέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας της). Ναί . . . εἶνε ἔτι ἥσυχος.

Νικαρέτη (μετὰ φωνῆς οἰκείου παραπόνου). Θούκριτε !

Θούκριτος. Αἴ ;

Νικαρέτη. Διατί αὗται αἱ ἐρωτήσεις ; Θὰ προετίμων νὰ μὴ τὸν ἐπανίδω αὐτόν· ἐσκέφθης παραδόξως· νομίζεις ὅτι θὰ ἤμην ἀξία σοῦ, ἐὰν ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤθελε μὲ διαταράξῃ ; τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ ἀγαθότης σου μοὶ ἤνοιξε νέαν ζωήν, ἐφάνης εἰς ἐμὲ ὅμοιος πρὸς θεόν ! τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ καρδία μου ἦτο ἰδική σου . . . Εἰπέ μοι, Θούκριτε, δὲν σοὶ τὸ ἀπέδειξα ;

Θούκριτος (συγκεκινημένος). Ὦ, κατὰ τοῦτο ἡ θεὰ ἂς σὲ ἔχῃ ὑπὸ τὴν σκέπην της ! . . .

Νικαρέτη (εὐαρέστως καὶ μετὰ φιλοφροσύνης). Καὶ ἤθελες ἔκπλαγῆ, διότι ἡ εὐσπλαγχνία σου μὲ κατέστησεν ὑπερήφανον ; Ὦ, ἡ ἀγάπη μας ἤθελεν εἶναι τόσον ἀδύνατος ὥστε, προκαλοῦσα τὸ μέλλον, θὰ ἐφοβεῖτο νὰ ἀτενίσῃ τὸ παρελθόν ; . . . ἐὰν ἔτρεμον ἐπαναβλέπουσα τὸν Πρωτόμαχον, ἐὰν σὲ παρεκάλουν νὰ μὴ μὲ ἐκθέσῃς εἰς κίνδυνον . . . ἡ ὑπερηφάνειά σου θὰ ἦτο εὐχαριστημένη ;

Θούκριτος. Καὶ ἐμελέτων τὴν ῥητορικὴν ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτη ! (ἐναγκαλιζόμενος αὐτήν). Ναί, ναί, σὲ πιστεύω, ψυχή μου . . .

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΥΠΗΡΕΤΗΣ καὶ ΟΙ ΑΝΩ

Ὑπηρέτης (ἀναγγέλλων ἀπὸ τοῦ κατωφλίου τῆς αἰθούσης). Πρωτόμαχος ὁ Χολαργεύς.

Θούκριτος. Αὐτός . . . Ὕπαγε νὰ καλλωπισθῇς . . .

Νικαρέτη (μειδιῶσα φεύγει). Σοὶ φαίνεται ὅτι εἶμαι ἥσυχος; (εἰσέρχεται εἰς τὴν αἴθουσάν της ἀριστερᾷ).

Θούκριτος (παρακολουθῶν αὐτὴν διὰ τοῦ βλέμματος καὶ ἐπαναλαμβάνων τὰς λέξεις της). «*Θὰ προετίμων νὰ μὴ τὸν ἐπανίδω!*» (μειδιῶν). Ἀ! ὁ Θούκριτος γνωρίζει τί πράττει... (Πρὸς τὸν ὑπηρέτην)· Εἰσάγαγε αὐτούς... ἔρχομαι ἀμέσως... (Εἰσέρχεται εἰς τὰ δώματά του δεξιᾷ· ὁ ὑπηρέτης εἰσάγει αὐτοὺς καὶ ἀπέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΠΡΩΤΟΜΑΧΟΣ καὶ ΧΑΡΙΩΝ (εἰσέρχονται ὁμιλοῦντες).

Χαρίων. Ἄκουσον· ὅταν ὁ Ἄδωνις ἀπέθανεν, οἱ κάτοικοι τοῦ Ἅδου ἐκεῖ κάτω τὸν ἠρώτησαν ποῖα ἦσαν τὰ ὡραιότερα πράγματα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀφήσει ἐδῶ ἐπάνω; Ἀπήντησε· τὸν Ἥλιον, τὴν Σελήνην, τὰ χειμωνικὰ καὶ τὰ μῆλα. Ἐγὼ θὰ προσέθετον καὶ τὴν γυναῖκά μου, ἥτις μὲ ἀπατᾷ! Μεγάλως ἔσφαλες νὰ διαζευχθῇς τὴν ἰδικήν σου. Ποτὲ δὲν ἤμην τόσον εὐτυχὴς εἰμὴ ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ Σωστράτη, ἡ σύζυγός μου, ἀπεφάσισε νὰ μὲ ἀπατᾷ. Πρὸ τούτου ἡ οἰκία μου ὡμοίαζε μὲ τὸν Ἅδην· καθ' ἑκάστην εἶχον διαπληκτισμούς. Ἤδη κατέστη ἡ νῆσος τῶν Μακάρων· ὅταν ἐπιστρέφω οἴκαδε ἡ σύζυγός μου μεγάλως μὲ ἐπιμελεῖται· μὲ ἑτοιμάζει τὰ νοστιμώτερα φαγητά, μὲ καταφιλεῖ καὶ ἔχει δι' ἐμὲ ὅλας τὰς τρυφερότητας. Ποῦ θὰ ἤμην καλλίτερα; Ὑπόθες πρὸς στιγμὴν ὅτι τὴν εἶχον ἀποβάλει τῆς οἰκίας· θὰ τὴν ἐπεθύμουν ἤδη καὶ θὰ ἤμην ἀτυχέστερος τοῦ Ταντάλου. Τοῦτο θὰ ἀποδείξω αὔριον εἰς τὸν λόγον, ὃν θὰ αὐτοσχεδιάσω εἰς τὸ δικαστήριον εἰς τὴν διὰ τὴν σύζυγον τοῦ Νικίδου δίκην. Φαντάζομαι αὐτόν· θὰ ἴδῃς ὁποῖος λόγος θὰ εἶνε (ἀγορεύων). Ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σοφὸς νόμος, ὁ τοῦ Σόλωνος ἡμῶν, ὁ ἐπιτρέπων εἰς τὸν ἄνδρα νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγον ἂν δὲν τὴν φονεύσῃ συλλαμβάνων αὐτὴν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένην· ἐὰν ὅμως, διαζευχθεὶς αὐτήν, ἐπιθυμήσῃ νὰ λάβῃ αὐτὴν πάλιν, νὰ στιγματίζηται ὡς ἄτιμος. Οὕτω ἂς προσέξωσι καλῶς οἱ σύζυγοι, ἂν κάλλιον δὲν εἶνε εἰς αὐτοὺς νὰ κλείωσι τὸν ἕνα ὀφθαλμόν.., ἐνίοτε δὲ καὶ τοὺς δύο (ἐπαναλαμβάνει μετὰ κωμικῆς εὐγλωττίας, ἐξαπτόμενος), καὶ τοὺς δύο!...

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΘΟΥΚΡΙΤΟΣ καὶ ΟΙ ΑΝΩ

Θούκριτος (εἰσερχόμενος). Ὦ ! ὁ Χαρίων ῥητορεύει . . .

Χαρίων (μετὰ σοβαρότητος). Αὔριον θὰ αὐτοσχεδιάσω λόγον ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Σοὶ προσάγω τὸν Πρωτόμαχον . . .

Θούκριτος (χαιρετῶν). Ὦ ! Πρωτόμαχε . . .

Πρωτόμαχος (ὁμοίως). Θούκριτε . . .

Χαρίων. Καὶ ἔρχομαι νὰ σὲ παραλάβω. Ὁποία εὐτυχία ἡ εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφή σου ! Λήγει ἡ προθεσμία τῶν τόκων τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου δανείου, καὶ ὁ τοκογλύφος δὲν θέλει νὰ τὰ ἀνανεώσῃ. . . . ἄνευ ἐγγυήσεως.

Θούκριτος. Πολὺ καλά, ἔρχομαι.

Χαρίων. Ἐὰν δὲν ἔλθῃς ἀμέσως ἀπόλωλα !

Θούκριτος. Ἔρχομαι ἀμέσως. Δὲν μοὶ ὑπολείπεται καιρὸς ἵνα σὲ εὐχαριστήσω, Πρωτόμαχε, διότι ἦλθες. Ἔλαβες χθὲς τὴν ἐπιστολήν μου ; (ὁ Πρωτόμαχος νεύει ὅτι τὴν ἔλαβε)· μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου δὲν εἶχον λάβῃ οὐδεμίαν εἴδησιν περὶ σοῦ . . .

Πρωτόμαχος. Καὶ σὺ πρὸ τόσου καιροῦ δὲν ἔδειξες σημεῖα ζωῆς. . .

Θούκριτος. Συμβάντα τῆς ζωῆς ! περιῆλθον τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Ἀργολίδα, τὰς νήσους καὶ τὴν Ἰωνίαν . . . Θαυμαστὴ ἡ τῆς Ἀθηνᾶς πόλις ! ἐντεῦθεν μεταξὺ ἡμῶν ἀγωνιζόμεθα καθ' ἑκάστην εἰς τὴν Πνύκα ἵνα τὴν ἐξευτελίσωμεν. Ὅσον ἀπομακρυνόμεθα αὐτῆς τοσοῦτον μανθάνομεν νὰ τὴν ἀγαπῶμεν. Δὲν λυποῦμαι διὰ τὸ ταξείδιον· ἐπανῆλθον μὲ γνώσεις περισσοτέρας· μὲ δρᾶμά τι πλειότερον . . . μὲ σύντροφον . . .

Πρωτόμαχος (διακόπτων). Ἔλαβες σύζυγον ;

Θούκριτος. Καὶ φθάνει ἐπικαίρως, διότι λαμβάνω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σοὶ παρουσιάσω αὐτὴν . . . τὴν ἐνυμφεύθην εἰς τὰ Μέγαρα ὅπου ἦτο παρά τινι θείῳ αὐτῆς . . . Ὅλον τὸ Αἰγαῖον δὲν ἔχει μαργαρίτην ἐφάμιλλον αὐτῆς.

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΝΙΚΑΡΕΤΗ καὶ ΟΙ ΑΝΩ

Θούκριτος (ἐξακολουθεῖ ὁμιλῶν, ἐνῷ ἡ Νικαρέτη εἰσέρχεται λαμπρῶς ἐνδεδυμένη κλίνουσα τὴν κεφαλὴν μετὰ τρόπου μετριόφρονος

ἅμα καὶ ἀλαζόνος). Ἐμπρός, ἐμπρός, Νικαρέτη . . . Σοὶ παρουσιάζω τὸν Πρωτόμαχον τὸν Λυσανίου, Χολαργέα . . .

Πρωτόμαχος. Χαρίεσσα Νικαρέ . . . (Νέαιρα ! !. . .) (παρατηρῶν αὐτὴν ἐκπλήσσεται, ἡ δὲ λέξις τοῦ μένει εἰς τὸ στόμα).

Θούκριτος (τελειώνων τὴν παρουσίασιν). . . . Φίλτατον μεταξὺ τῶν φίλων μου, εἰλικρινῆ καὶ εναρετώτατον μεταξὺ τῶν Ἐρεχθειδῶν.

Νικαρέτη (μετὰ χάριτος). Οἱ ξένοι θεοί, ἂς σὲ διαφυλάξωσιν, ὦ Πρωτόμαχε! Φίλος τοῦ Θουκρίτου, ἡ φιλία του εἶνε τὸ καλλίτερον ἐγκώμιον διὰ σέ. Ὡς εὖ παρέστης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θουκρίτου.

Θούκριτος (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον ἰδιαιτέρως). Σοὶ φαίνεται ὡραία;

Πρωτόμαχος. Ἆ ! . . . ναί ! . . . (παρατηρῶν αὐτὴν πάντοτε ἐκστατικὸς προσπαθεῖ νὰ φαίνηται χαρίεις). Ἡ χρυσῆ Ἀφροδίτη τῇ ἔδωκε τὸν κεστόν της . . .

Θούκριτος. Καὶ ἡ Πηνελόπη τὴν ἀρετήν της (ὁμιλῶν μετὰ τοῦ Πρωτομάχου). Νικαρέτη ! Νικήτρια, ἀρετή ! Εἶνε ἀνταξία τοῦ ὀνόματος !

Νικαρέτη (μετριοφρόνως κλίνουσα τὴν κεφαλήν). Θούκριτε !

Πρωτόμαχος (καθ' ἑαυτόν). Ταλαίπωρε Θούκριτε !

Θούκριτος (ἀπαντῶν πρὸς τὴν Νικαρέτην). Ὦ, ἄφες νὰ τὰ εἴπω ! Ἡ εὐλογία τῶν θεῶν μετὰ σοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν μου !

Πρωτόμαχος (πάντοτε ἐκπεπληγμένος). Ἡ Νέαιρα ἐδῶ . . . .

Θούκριτος (τῇ Νικαρέτῃ). Ἀφίνω σὲ νὰ δεχθῇς τὸν ξενιζόμενον. . . ἐνῷ ἐγὼ συνοδεύω δι' ὀλίγας στιγμὰς τὸν Χαρίωνα . . . (Ὁ Χαρίων διαρκούσης τῆς σκηνῆς ταύτης βηματίζει χειρονομῶν χαμηλῇ τῇ φωνῇ ὡς ἀπομνημονεύων τὸν λόγον).

Νικαρέτη (ἀνήσυχος). Πῶς . . . ἀναχωρεῖς, Θούκριτε ;

Θούκριτος. Θὰ λείψω μίαν στιγμήν . . . ἐπιστρέφω ἀμέσως . . . (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον). Σὺ μεῖνε, εἶσαι ὁ ξένος μας.

Πρωτόμαχος (κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν Θούκριτον, βιαίως καὶ ζωηρῶς). Καὶ πῶς τὴν ἐγνώρισες ;

Θούκριτος. Ἂς σοὶ τὸ διηγηθῇ (πρὸς τὴν Νικαρέτην). Ἐπιστρέφω ἀμέσως. Δεῖξον αὐτῷ τὴν νέαν μας οἰκίαν . . . καὶ διηγήθητι πῶς ὁ Ζεὺς μᾶς ἥνωσε . . . Σὲ ἀκολουθῶ, ὦ Χαρίων (ἀναχωρεῖ μετ' αὐτοῦ· ὁ Χαρίων ἀναχωρῶν ἐξακολουθεῖ τὴν μιμητικήν του, ὁ Θούκριτος πλησίον τοῦ κατωφλίου σταματᾷ, στρέφεται ἐκ νέου πρὸς τὴν Νικαρέτην, εὐμενὴς δὲ καὶ μειδιῶν προσφωνεῖ αὐτήν). Νικαρέτη ! (Ἡ Νικαρέτη προστρέχει πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν φιλεῖ· ὁ Θούκριτος ἀναχωρεῖ ἐκ νέου, εἶτα σταματᾷ καὶ τὴν προσφωνεῖ ἐκ νέου). Ἀκόμη ! . . .

(Ἡ Νικαρέτη ἐπιστρέφει πάλιν πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν φιλεῖ ἐκ νέου).

Πρωτόμαχος (πρὸς τὸν Θούκριτον ἀναχωροῦντα). Πάντοτε οὕτω;

Θούκριτος (μετ' ἀπολύτου ἠρεμίας). Πάντοτε!... (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

ΝΕΑΙΡΑ καὶ ΠΡΩΤΟΜΑΧΟΣ

(Ὁ Πρωτόμαχος βηματίζει ζωηρῶς καὶ σπασμωδικῶς, ἡ Νέαιρα, θέλουσα νὰ φαίνηται σοβαρά, κάθηται καὶ κεντᾷ ἐργόχειρόν τι· παρατεταμένη σιωπή. Ἡ Νέαιρα ἀποφασίζει πρώτη νὰ διακόψῃ τὴν σιωπὴν χωρὶς οἱ ὀφθαλμοί της νὰ ἀποσπασθῶσι τοῦ ἐργοχείρου).

Νικαρέτη. Καὶ οὕτω.... οὐδὲν καλόν, ὦ Πρωτόμαχε, ἔχεις νὰ μᾶς διηγηθῇς;... Τί νέον μᾶς φέρεις ἐκ τῆς πόλεως; Ἡ Γλυκέρα δίδει πάντοτε συναναστροφάς;

Πρωτόμαχος (ἱστάμενος καὶ ὁμιλῶν ψυχρῶς). Πάντοτε... (Περιπατεῖ ἐκ νέου).

Νικαρέτη (μετά τινα διακοπὴν προσπαθοῦσα ὅπως ἡ συνδιάλεξις ἐπαναληφθῇ). Θὰ εἶνε ὡραῖα τὰ προσεχῆ Παναθήναια; (Διακοπή). Τὸ πιστεύεις;...

Πρωτόμαχος (ὡς ἄνω). Πιστεύω!... (Διακοπή).

Νικαρέτη. Θὰ ἔχωμεν νέας κωμῳδίας πολλάς;

Πρωτόμαχος. Πολλάς!...

Νικαρέτη. Ἴσως καὶ ὁ Μένανδρος θὰ συναγωνισθῇ;

Πρωτόμαχος. Ἴσως!...

Νικαρέτη (μειδιῶσα ὑψώνει τὴν κεφαλὴν ἐκ τῆς ἐργασίας). Ἆ, ἆ! εἰς τὸ Τροφώνιον ἄντρον μοὶ εἶπον ὅτι ἡ ἠχὼ ἐπαναλαμβάνει πάντοτε οὕτω...

Πρωτόμαχος (εἰρωνικῶς). Καὶ εἰς ἐμὲ ἐν αὐτῷ μάντις μοὶ ἐχρησμοδότησεν ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θουκρίτου ἤθελον εὕρει (πλησιάζων εἰς τὸ οὖς αὐτῆς μετὰ φωνῆς χαμηλῆς, ἀλλὰ παλλούσης), τὴν Νέαιραν!..

Νικαρέτη (λίαν ἡσύχως, ἀφελῶς μειδιῶσα καὶ ἐξακολουθοῦσα τὴν ἐργασίαν της). Τοῦτο ἂς σὲ πείσῃ ὅτι δὲν πρέπει νὰ δίδῃς πίστιν εἰς τὰς μαντείας. Ὁ μάντις ἐκεῖνος σοὶ ἔκλεψε τὰ χρήματα.

Πρωτόμαχος. Τοὐναντίον μοὶ φαίνεται... διότι οἱ ὀφθαλμοί μου εἶνε καλοί. Ἀρνήθητι ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές... (μετὰ παλλομένης φωνῆς), Νέαιρα!!...

Νικαρέτη. Τἀνάπαλιν μοὶ φαίνεται... διότι τὸ ὑπάρχον καὶ μό-

νον εἶνε τὸ ἀληθές. Εἰμὶ ἡ Νικαρέτη καὶ σὺ ὀνειρεύεσαι. Τὰ φύλλα μαραίνονται καὶ τὰ φθινοπωρινὰ ὄνειρα εἶνε ἀπατηλά.

Πρωτόμαχος. Καὶ ἂν δὲν εἶνε ; . . .

Νικαρέτη. Τότε . . .

Πρωτόμαχος (λίαν ζωηρῶς). Δῆλα δή ;... (ἐπανακτῶν τὴν ἠρεμίαν), δὲν ἠξεύρω . . .

Νικαρέτη (λίαν ἥσυχος). Ἐγὼ ὅμως ἠξεύρω . . .

Πρωτόμαχος. Τί ;

Νικαρέτη. Ὅτι ἀγαθὸς δαίμων τὴν πρωίαν μὲ ἐνθυμήθη . . . διότι σήμερον μοὶ ἐπετράπη νὰ ἀνακουφίσω τὴν συνείδησίν σου, καὶ νὰ σοὶ ἀναγγείλω ὅτι ἡ Νέαιρα σὲ ἐσυγχώρησε . . .

Πρωτόμαχος (ζωηρῶς). Σύ ; ! . . . (εἰρωνικῶς καὶ ἐπανακτῶν τὴν ἠρεμίαν), δὲν ἐγνώριζον ὅτι εἰς σὲ ἐναπόκειται νὰ μὲ συγχωρήσῃς.

Νικαρέτη (ἀφίνουσα τὴν ἐργασίαν ὑψώνει τὴν κεφαλήν). Ἀλλὰ εἰς ἐμὲ προφανῶς! Κόρην οὖσαν μὲ ἀφήρπασας ἐκ τῆς φαιδρᾶς ὁμηγύρεως τῶν φίλων, ἐκ τῆς ἀγάπης τῶν οἰκείων μου, ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας, εἰς ἣν ἔζων, περιβαλλομένη ὑπὸ σεβασμοῦ καὶ μερίμνης. Σὲ προετίμησα ἀπὸ νέους σπουδαιοτέρους σοῦ καὶ κατὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν περιουσίαν. Ἤλπιζον ἐκ τοῦ ἔρωτός σου χαρὰς μᾶλλον εὐφροσύνους καὶ ἡμέρας ἠρέμους. Ταῦτα πάντα διήρκεσαν μίαν καὶ μόνην σελήνην . . . καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν τούτων μὲ ἀπέπεμψας, ἐλεεινὴ ὕβρις πρὸς κόρην τῶν Ἀθηνῶν.

Πρωτόμαχος (εἰρωνικῶς). Ἐλεεινή . . . οὐχὶ τόσον, ἀφ' οὗ παρηγορήθης.

Νικαρέτη (ἀπαντῶσα ἀμέσως). Δὲν ὀφείλω τοῦτο εἰς σέ, ἀφ' οὗ οἱ πολυεύσπλαγχνοι θεοὶ μὲ ἀπέστειλαν τὸν παρήγορον.

Πρωτόμαχος (ὡς ἄνω). Καλοὶ ἄνθρωποι . . . αὐτοὶ οἱ θεοί.

Νικαρέτη (μετὰ εὐπροσηγόρου ζωηρότητος ἐργαζομένη). Τολμᾷς νὰ ὁμιλῇς δι' αὐτούς ; ἔχουν καλλιτέραν τῶν ἀνθρώπων καρδίαν· ἐνθυμοῦ τὴν δυστυχῆ Ἀριάδνην ! . . . μετὰ τόσους ὅρκους ἔρωτος, ἀφ' οὗ καὶ μητέρα τὴν κατέστησεν ὁ σύζυγος αὐτῆς Θησεύς, δὲν ἠσχύνθη νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ ἐπὶ ἐρήμου ἀκτῆς. Καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ κατηγορήσῃ αὐτὴν ὡς πράξασαν οὔτε σκεφθεῖσαν κακῶς ! . . . Καὶ τί θὰ ἐγίνετο ἐὰν ὁ καλὸς θεὸς Διόνυσος δὲν ηὐσπλαγχνίζετο παραλαβὼν αὐτὴν οἴκοι ὅπου κατέστησεν αὐτὸν πατέρα ὡραίων καὶ ῥωμαλέων τέκνων.

Πρωτόμαχος (ἐκ πείσματος προσπαθῶν καὶ αὐτὸς νὰ φανῇ εὐπροσήγορος). Βεβαίως . . . βεβαίως . . . σὲ συμφέρει νὰ διηγηθῇς οὕτω

τὴν ἱστορίαν. Φαίνεται ὅμως ὅτι τινὲς βεβαιοῦσιν ὅτι ἡ Ἀριάδνη τόσον εὐκόλως δὲν παρηγορήθη (παρατηρῶν αὐτὴν καὶ προφέρων διακεκομμένως), *ὅπως αἱ ἄλλαι*... καὶ ὅτι αἱ κόραι τῆς νήσου, ὅπως ἐνθαρρύνωσιν αὐτήν, ἠναγκάσθησαν νὰ τῇ δείξωσι πλαστὰς τοῦ Θησέως ἐπιστολάς· καὶ ὅταν δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ τῇ ἀποκρύψωσι τὴν ἀλήθειαν, ἡ δυστυχὴς ἐκ λύπης διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν... ἀπηγχονίσθη (μετὰ δυνάμεως)· *αὐτὸς* μάλιστα ἦτο ἀληθὴς ἔρως!... καὶ *δι' αὐτὸ* ὁ Θησεὺς μεταμεληθεὶς ἔκλαυσεν αὐτήν...

Νικαρέτη (εἰρωνικῶς). Μετὰ τὸν θάνατόν της... αἴ;

Πρωτόμαχος (δυνατώτερα χωρὶς νὰ προσέξῃ εἰς τὴν διακοπήν). Καὶ ὁποίαν νεκρικὴν πομπὴν τῇ ἔκαμε!... καὶ δι' ἐξόδων του! καὶ πόσους δὲν τῇ ἀνήγειρεν ἀνδριάντας! καὶ ποσάκις κατ' ἔτος ὑπὲρ αὐτῆς δὲν ἐθυσίασε!!...

Νικαρέτη (εἰρωνικῶς). Καὶ σὺ ἐννοεῖται τὰ αὐτὰ θὰ ἔπραττες. Ἀλλὰ βλέπεις δὲν εἶχον πολλὴν ὄρεξιν νὰ ἀπαγχονισθῶ... Νοῶ ὅτι θὰ μοὶ ηὐγνωμόνεις, θὰ μοὶ ἀνήγειρες ἀνδριάντας... ἀλλὰ τί θέλεις;... ᾐσθανόμην ὅτι ἤμην νέα καὶ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι τὴν ζωήν, ἣν εἶχεν ὁρίσει ἡ Λάχεσις δὲν εἶχον εἰσέτι ἀπολαύσῃ.

Πρωτόμαχος (εἰρωνικῶς καὶ ὠργισμένος διὰ τὴν ἀταραξίαν της). Τοὐλάχιστον... ἀποκαλύπτεσαι τώρα...

Νικαρέτη. Ἆ, ναί! ὁ Θούκριτος εἶνε τόσον καλός!... ἀλλὰ σὺ ὁμιλεῖς μέ τινα τόνον... Ἐγώ, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ ἤμην ὠργισμένη κατὰ σοῦ δὲν εἶμαι... ἐνῷ σύ...

Πρωτόμαχος (σφίγγων τοὺς ὀδόντας). Ἐγώ... σιωπῶ... ἵνα μὴ ἐνθυμοῦμαι...

Νικαρέτη (μετανοοῦσα μέν, ἀλλ' ὑπερηφάνως ὑψώνουσα τὴν κεφαλήν). Τί;

Πρωτόμαχος (μὴ ἐμμένων πλέον εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὡμίλει, μετὰ θυμοῦ δυσκόλως κατευναζομένου). Ζητῶ ἀπὸ σὲ νὰ μάθω *τί* ἔκαμες τὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα κρυφίως ἐλάμβανες παρὰ τοῦ Νικάρχου!... Τοῦτο βεβαίως δὲν λησμονεῖται... αἰσχρά!

Νικαρέτη (ἐγειρομένη βιαίως ἀπαντᾷ ὑπερηφάνως). Ἆ, μὰ τὰς δύο θεάς! λησμονεῖς ποῦ εἶσαι, καὶ ὅτι δὲν σέβεσαι τὴν Νικαρέτην... Ὁ Θούκριτος δὲν εἶνε ἐδῶ... ἐπίτρεψόν μοι νὰ ἀναχωρήσω (μεταβαίνει εἰς τὰ δωμάτιά της).

Πρωτόμαχος. Νέαιρα!... οὐχί... οὐχί... ἄκουσον πρῶτον.

Νικαρέτη (μεθ' ὑπερηφανείας ἐπὶ τοῦ κατωφλίου). Ἡ Νέαιρα ἀπέ-

θανε! καὶ οὐδὲν ἔχει νὰ σοὶ ἀπαντήσῃ, ὅπερ δύναται νὰ ἐνδιαφέρῃ τὴν Νικαρέτην!... (Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

ΠΡΩΤΟΜΑΧΟΣ μόνος, εἶτα ΘΟΥΚΡΙΤΟΣ

Πρωτόμαχος (ἀκολουθῶν αὐτὴν ὅπως τῇ ὁμιλήσῃ). Νέαιρα!... (Ἡ Νέαιρα κλείει τὴν θύραν ἐνώπιόν του). Ἆ! ἀναίσχυντος ἐρωτότροπος... Καὶ ὁ Θούκριτος ἔχει αὐτὴν ὡς θησαυρόν! Ἆ, ἆ, ἆ!... (Γελᾷ νευρικῶς ἐκ θυμοῦ. Ὁ Θούκριτος εἰσέρχεται φέρων μεθ' ἑαυτοῦ μικρὸν καλάθιον, ὅπερ θέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης).

Θούκριτος. Εἶσαι εὔθυμος... Μόνος;... Καὶ ἡ Νικαρέτη;...

Πρωτόμαχος. Ἀπεσύρθη πρὸ ὀλίγου.

Θούκριτος (κατὰ μέρος). Ἆ!... ἆ!.... Ἆ, θὰ ὑπῆγε νὰ ἑτοιμασθῇ... Καὶ πῶς σοὶ ἐφάνη;

Πρωτόμαχος (μειδιῶν μετὰ εἰρωνείας καταστελλομένης). Εἶσαι εὐχαριστημένος;

Θούκριτος. Μὰ τὸν Δία! βεβαίως εἶμαι!...

Πρωτόμαχος. Ἐγώ, παραδείγματος χάριν, δὲν ἤμην τόσον... ὅταν ἤμην... (διακόπτει τὸν λόγον, νομίζων ὅτι θὰ καταπλήξῃ), σύζυγός της...

Θούκριτος (μετὰ τελείας ἀδιαφορίας). Ἆ!... τὸ ἤξευρα.

Πρωτόμαχος (ἠλιθίως παρατηρῶν). Πῶς!... τὸ ἤξευρες;...

Θούκριτος. Τί διάβολο!

Πρωτόμαχος. Καὶ σύ;...

Θούκριτος (ἠρέμως καὶ φυσικῶς). Τί τὸ παράξενον;... Καθ'ἑκάστην αἱ κόραι τῶν Ἀθηνῶν μεταβαίνουσιν ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον σύζυγον, διαδοχικῶς δι' ἐκχωρήσεως μεταξὺ ζώντων, ἢ δικαιώματι ὀρφανίας ἢ ἄλλως πως· καὶ ἀπεδείχθη ὅτι οὔτε οἱ πρῶτοι σύζυγοι ἀπέθανον, οὔτε οἱ δεύτεροι εὑρέθησαν χειρότεροι.

Πρωτόμαχος. Ὦ! ὡς πρὸς τοῦτο ναί!... (πικρῶς)· ἀλλ' ὑπάρχουν (βραδέως προφέρων τὰς λέξεις), σύζυγοι καὶ σύζυγοι...

Θούκριτος (λίαν ἡσύχως, φυσικώτατα). Ἐπίτρεψόν μοι... Δὲν θὰ τὴν ἐγνώρισες καλά... δὲν θὰ εὗρες τὸν σφιγμόν της. Δὲν εἶνε τόσον εὔκολον νὰ εὕρῃ τις τὸν σφιγμὸν γυναικός. Καὶ αὐτὸς ὁ Μενέλαος, ἂν εἶχεν εὕρῃ τὸν τῆς Ἑλένης, ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος δὲν ἤθελε

γίνει. Παρατήρησον δὲ πῶς ὁ Μενέλαος, καίτοι τοσαῦτα ὑπέφερεν ἐξ αὐτῆς, ἦτο εὐχαριστημένος νὰ τὴν λάβῃ ἐκ νέου...

Πρωτόμαχος. Καὶ διὰ τοῦτο ἠξιώθη νὰ ὑβρισθῇ ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου...

Θούκριτος. Σὲ βεβαιῶ ὅτι εἶνε μαργαρίτης... Εὐτύχημα εἶνε ὅτι τὴν ἀφῆκες εἰς ἐμέ... (τοῦ σφίγγει τὴν χεῖρα). Σὲ εὐχαριστῶ!

Πρωτόμαχος (μειδιῶν καὶ προσπαθῶν νὰ δείξῃ ἀδιαφορίαν). Ἆ! πρὸς θεοῦ... μεταξὺ φίλων.., ἂν εἶνε τοῦτο μόνον...

Θούκριτος. Ὀφείλω εἰς αὐτὴν τὰς ἡδυτέρας χαράς, ἃς ἀπήλαυσα εἰς τὴν ζωήν μου.

Πρωτόμαχος (ζωηρῶς καὶ ἐσπευσμένως). Χαράς; ὁποίας;

Θούκριτος (μετὰ μεγάλης εἰρωνείας). Παντὸς εἴδους!

Πρωτόμαχος. Ἆ!

Θούκριτος. Σοὶ λέγω ὅτι δὲν τὴν ἐγνώρισες!... Ἐπὶ πόσον συνέζησες μετ' αὐτῆς;

Πρωτόμαχος. Ὀκτὼ μῆνας—καὶ ἦσαν ἀρκετοί.

Θούκριτος. Ἐγὼ ἓν ἔτος—καὶ μοὶ φαίνεται ὅτι ἀκόμη εἶμαι εἰς τὴν ἀρχήν. Καθ' ἑκάστην ἀνακαλύπτω ἐν αὐτῇ νέαν ἀξίαν, ἥτις μοὶ παρέχει νέας τέρψεις...

Πρωτόμαχος (ζωηρῶς καὶ μετὰ σπουδῆς). Τέρψεις;.. ὁποίας;...

Θούκριτος. Τέρψεις... παντὸς εἴδους.

Πρωτόμαχος. Ἆ!

Θούκριτος. Σοὶ ἐπαναλέγω ὅτι δὲν τὴν ἐγνώρισες!... Βλέπεις τὸ δαγκασμένον τοῦτο κυδώνιον; (λαμβάνει αὐτὸ ἐκ τραπέζης). Εἶνε τὸ ἐνθύμημα τῆς πρώτης ἡμῶν ἡμέρας... Παρατήρησον ἐπ' αὐτοῦ πῶς οἱ μικροί της ὀδόντες μετὰ τῶν ἰδικῶν μου, ἀφῆκαν τὰ ἴχνη των! Οὕτω αὐτὰ ἐνετυπώθησαν ὑπὸ τοῦ ἔρωτος εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν... (δάκνων τὸ κυδώνιον). Εἶνε νόστιμον... καὶ μάλιστα γλυκύ... (πλησιάζει αὐτὸ εἰς τὸ στόμα του), δοκίμασον πόσον εἶνε γλυκύ.

Πρωτόμαχος (ἀποτόμως ἀπωθῶν αὐτό). Εὐχαριστῶ!

Θούκριτος. Μεταξὺ τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν δὲν ἠδύνασο νὰ μοὶ προσφέρῃς ὡραιότερον!— Οἱ θεοὶ νὰ σὲ ἀνταμείψουν...

Πρωτόμαχος. Καὶ οἱ θεοὶ σοὶ διηγήθησαν διατί τὴν ἀπέπεμψα; Σοὶ διηγήθησαν ὅτι ἠναγκάσθην νὰ διαζευχθῶ αὐτήν, ἐγὼ ὁ ὁποῖος θὰ ἔδιδον δι' αὐτήν...

Θούκριτος (προλαμβάνων). Ὅλον τὸ αἷμα. Ἀλλ' ἂν ἠγάπας αὐτήν, ἐπίτρεψόν μοι νὰ σοὶ εἴπω, ἔπρεπε νὰ τὴν κρατήσῃς.

Πρωτόμαχος. Τί;

Θούκριτος. Διότι αἱ θωπεῖαί της θὰ σὲ ἀπεζημίουν δὶς διὰ τὰς ἀπιστίας της. Εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπάρχουν τόσοι σύζυγοι εὐχαριστημένοι εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συζυγικῆς εὐδαιμονίας... Καὶ αὐτὸς ὁ Χαρίων! Ἀλλά, ἐπίτρεψόν μοι, τοῦτο δὲν εἶνε περίστασις...

Πρωτόμαχος. Ἀ! ὄχι!!... Καὶ ἐγνώριζες... τὰ δῶρα, ἅτινα ὁ Νίκαρχος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὴν κρυφίως;

Θούκριτος. Ἀ! ναί!!... Γνωρίζω, γνωρίζω... Μοὶ τὸ εἶπεν αὐτὸς ὁ ἴδιος!

Πρωτόμαχος (λίαν ζωηρῶς). Αὐτός!.. σοὶ εἶπεν;... Τί σοὶ εἶπεν;

Θούκριτος. Ὅτι ἐπέστρεψεν αὐτὰ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον, ὅστις διὰ δευτέραν φορὰν τῆς τὰ εἶχε φέρῃ καὶ ἤθελε νὰ τὸν δείρῃ διὰ τῶν ὑπηρετριῶν της.

Πρωτόμαχος (μετ' ἐκπλήξεως). Καὶ τότε;

Θούκριτος. Τότε... ὅταν ἐκατηγόρεις αὐτήν, ἐπίμονος αὐτὴ προὐτίμησε τὴν ἀποπομπὴν μᾶλλον ἢ νὰ κατέλθῃ εἰς ἀπολογίαν καὶ ζητήσῃ τὴν τῆς ὑπολήψεώς της ἐλεημοσύνην.

Πρωτόμαχος (ἔκθαμβος). Λοιπόν... ἦτο τιμία;...

Θούκριτος. Ἂν ἦτο;...

Πρωτόμαχος (ζωηρῶς). Τότε καὶ ἐγὼ τὴν ἐθεώρουν τοιαύτην!..

Θούκριτος. Ἀλήθειαν λέγεις;... τοῦτο εἶνε ἐξαίσιον (παῦσις). Καὶ πολὺ ἔκλαυσε διὰ τὴν ἀποπομπήν! Πολὺ σὲ ἠγάπα!

Πρωτόμαχος (ὡσεὶ ἐλπίζων). Καί;...

Θούκριτος. Καὶ τώρα ἀγαπᾷ ἐμέ. (Ὁ Πρωτόμαχος μένει τεταραγμένος).

Πρωτόμαχος. Τὴν ἐνυμφεύθης;

Θούκριτος (ἀναστενάζων). Εἴθε!... ὁ νόμος εἶνε ἀδυσώπητος.. ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ὁ γάμος εἰς τὴν ἀποπεμφθεῖσαν ἕνεκα μοιχείας. Ὁ νυμφευόμενος αὐτὴν Ἀθηναῖος ὑποπίπτει εἰς τὰς αὐτὰς τοῦ νυμφευομένου ξένην ποινάς, καὶ ἡ γυνὴ πωλεῖται· διὰ τοῦτο ἤλλαξε τὸ ὄνομά της. Ἡ Νικαρέτη σήμερον θεωρεῖται σύζυγός μου, ἐγὼ δὲ σύζυγος αὐτῆς· καὶ ὡς νὰ ἤμεθα τοιοῦτοι, ζῶμεν εὐτυχεῖς.

Πρωτόμαχος. Ἀ! ναί!...

Θούκριτος. Αἱ μεγάλαι μυῖαι δὲν βομβίζουν εἰς τὸν οἶκόν μου. Εἶσαι ὁ μόνος Ἀθηναῖος, ὃν ἄφησα νὰ εἰσέλθῃς ἐνταῦθα. Ἀλλὰ σὺ εἶσαι ἀβλαβής... καὶ τοῦτο εἶνε ἄλλο πρᾶγμα.

Πρωτόμαχος. Ἐγώ . . . ἀβλαβής ;

Θούκριτος. Δὲν ἦσο σύζυγός της ; διὰ σὲ προνοεῖ ὁ νόμος. · Τὴν ἀπέπεμψας ἕνεκα μοιχείας . . . καὶ ἂν σὲ συνελάμβανον ὁμιλοῦντα πάλιν μετ' αὐτῆς περὶ ἔρωτος ἤθελες ὑποπέσῃ εἰς ποινὴν ἀτιμίας καὶ εἰς τὰ ἐπακόλουθά της. Διὸ οἱ σύζυγοι, ἂν καὶ τὰ διαζύγια εἶνε εὔκολα, πρὶν ζητήσωσιν αὐτὰ τὸ σκέπτονται . . . Δὲν δύνασαι νὰ θίξῃς οὔτε τὸν δάκτυλον αὐτῆς . . . ὅθεν δι' ἐμὲ δὲν λογίζεσαι ὡς *ἄνθρωπος*, ἀλλὰ ὡς φίλος καὶ ξενιζόμενος! Ὤ, ναί . . . (σφίγγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὁ δὲ Πρωτόμαχος μορφάζει). Ἡ Νικαρέτη ὅμως ἀργοπορεῖ . . . (Φωνάζει δυνατά). Νικαρέτη! . . . (Ἡ Νικαρέτη φαίνεται, εἰς τὴν θύραν δι' ἧς ἀπῆλθε).

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΟΗ

ΝΙΚΑΡΕΤΗ καὶ ΟΙ ΑΝΩ

Θούκριτος. Πῶς ; οὕτω ἀφίνεις τὸν ξενιζόμενόν μας ;

Νικαρέτη. Μετέβην νὰ ἐπιτηρήσω τὰς ὑπηρετρίας. Δὲν ἦσο . . .

Θούκριτος (νεύων καὶ μειδιῶν). Ὅλα τὰ εἴπομεν.

Νικαρέτη. Ἆ . . .

Θούκριτος. Οὐδὲν κοινὸν μεταξύ σας . . . Αὐτὸς δὲν λογίζεται. . . Δύνασθε κάλλιστα νὰ ὁμιλήσητε . . . Μάντευσον περὶ τίνος ὡμιλήσαμεν . . .

Νικαρέτη. Περὶ τίνος ;

Θούκριτος. Διὰ τὸ καλόν, τὸ ὁποῖον μοὶ ἔκαμε καὶ διὰ τὴν ἐξαίρετον ἰδέαν, ἣν ἔλαβε νὰ σὲ ἀφήσῃ ὅπως γίνῃς ἰδική μου. (Πρὸς τὸν Πρωτόμαχον). Ἰδὲ πόσον εἶνε ὡραία. . . . Νικαρέτη! . . . . Ἐλθέ . . . (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον)· μὲ τὴν ἄδειάν σου ; (φιλεῖ τὴν Νικαρέτην).

Πρωτόμαχος (μετὰ βεβιασμένης ἀδιαφορίας). Ὦ! . . . κάμε. . . καὶ ἂν πρέπῃ . . .

Θούκριτος. Οὐχί, οὐχί, μεῖνε· πρὸς σὲ δὲν ἔχομεν μυστικά. Δὲν εἶνε περίπτωσις. Δὲν εἶνε ἀληθές, Νικαρέτη ; ἐὰν δὲ χρεωστῶμεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐτυχίαν μας, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ γίνῃ μάρτυς αὐτῆς . . .

Νικαρέτη. Βεβαίως.

Θούκριτος. Καὶ νὰ ἴδῃ ἰδίοις ὀφθαλμοῖς, ὅτι γνωρίζομεν νὰ ἐκτι-

μῶμεν τὴν ἀξίαν τῆς εὐεργεσίας του. Ὀφείλομεν τὴν γλυκεῖαν ταύτην ἱκανοποίησιν εἰς τὴν καρδίαν του. Δὲν σοὶ φαίνεται; . . .

Νικαρέτη. Βεβαιότατα.

Πρωτόμαχος (βεβιασμένως). Εὐχαριστῶ.

Θούκριτος. Τοσοῦτον μᾶλλον σήμερον . . . Τί ἡμέρα εἶνε σήμερον, Νικαρέτη;

Νικαρέτη. Ἄγομεν τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀλώων . . . τὸ ἥμισυ τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκεται εἰς τὰς ἐξοχάς.

Θούκριτος. Ἡ ἀγαπητή σου ἑορτή. Καὶ δὲν μοὶ εἶχες εἰπῆ τίποτε· Ἰδέ, ὦ Πρωτόμαχε, τὴν φιλάρεσκον! ἤθελε νὰ ἴδῃ ἂν ὁ Θούκριτός της θὰ τὸ ἐνεθυμεῖτο.

Νικαρέτη. Δὲν εἶνε ἀληθές!

Θούκριτος. Εἰς τὸν Θούκριτον ταῦτα δὲν γίνονται (ἐνῷ ὁμιλεῖ λαμβάνει τὸ μικρὸν καλάθιον, τὸ ἀνοίγει καὶ ἐκβάλλει περιδέραιον ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐκ μαργαριτῶν).

Νικαρέτη. Ὢ! ὡραῖον . . . ἐξαίσιον! . . . καλέ μου Θούκριτε! . . . (τὸν ἐναγκαλίζεται)

Θούκριτος (δεικνύων εἰς τὸν Πρωτόμαχον τὸ περιδέραιον). Πῶς σοὶ φαίνεται, ὦ Πρωτόμαχε; ὁποία φιλοκαλία!

Πρωτόμαχος. (μετὰ βεβιασμένου μειδιάματος). Ὡραιότατον!

Θούκριτος (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον, ἐρωτικῶς παρατηρῶν τὴν Νικαρέτην). Ἂς ἴδωμεν πῶς προσαρμόζεται εἰς τὸν χιονώδη ἐκεῖνον λαιμόν; (μειδιῶν δεικνύει εἰς τὴν Νικαρέτην ὅτι θέλει αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ τὸ κρεμάσῃ εἰς τὸν λαιμόν της).

Νικαρέτη (φιλαρέσκως δεχομένη τοῦτο). Πολὺ κακὰ μὲ συνειθίζεις, Θούκριτε! . . . Αὐτὰ εἶνε δαπάναι ἄφρονες. Εἰπέ του, ὦ Πρωτόμαχε, ὅτι αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ γίνωνται.

Θούκριτος (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον). Εἰς ἐμὲ μὴ εἴπῃς οὐδέν . . . δῆλα δή . . . Εἰπὲ εἰς αὐτὴν ὅτι εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ καλοῦ θεοῦ Διονύσου εἰς αὐτὴν ἤδη ἀνήκει νὰ τὴν τιμήσῃ· καὶ ὡς καλὴ κόρη τῶν Ἀθηνῶν γνωρίζει πῶς περιποιοῦνται τοὺς ξενιζομένους. Νικαρέτη... ἂς ὑπάγωμεν. Ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε δὲν σὲ ἠγάπησαν αἱ Μοῦσαι. Οὐδὲν μᾶς εἶπες ἐπὶ τῆς λύρας . . .

Νικαρέτη (σκιαμαχοῦσα). Οὐχί, σήμερον δὲν ἔχω ὄρεξιν.

Θούκριτος. Ἔλα δά! γνωρίζεις καλῶς ὅτι δὲν ἀρνεῖται εἰς τὸν ξενιζόμενον τὸ μειδίαμα τῶν Πιερίδων (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον). Ἂν ἤξευρες πόσον ἐτελειοποιήθη! ἐμπρός, Νικαρέτη . . . ἂς ἀκούσωμεν . . .

Νικαρέτη. Δὲν ἔχω ὄρεξιν ... οὐκ οἶδα τί ἔχω...

Θούκριτος (παρακαλῶν καὶ θέτων μετ' ἐπιμονῆς τὴν λύραν εἰς τὰς χεῖράς της). Μίαν μόνην ... ἀλλὰ βραχεῖαν...

Νικαρέτη. 'Αλλὰ βραχεῖαν ... (λαμβάνει τὴν λύραν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Θουκρίτου καὶ μετά τινα ἀνάκρουσιν τῆς λύρας ἄρχεται τῆς ἀπαγγελίας. Ἡ ἠθοποιὸς δέον νὰ μὴ ἀπαγγείλῃ ἁπλῶς τοὺς στίχους, ἀλλὰ νὰ τοῖς δώσῃ χροιὰν δραματικήν).

Κάτωχρος καὶ μοναχή, τὴν κόμην λυτὴν
Μάτην ἡ 'Αριάδνη, ἐπὶ βραχώδους ἀκτῆς
Θρηνοῦσα, φωνάζει ὄνομα ποθητόν,
Εἰς κύματ' ἀφρώδης πνίγεται ἡ φωνή.

—

Οἱ ἔνδακρύς της, ἀλλ' ὡραῖοι ὀφθαλμοί,
Μακρόθεν ἀφανισθέντα ὁρῶσιν ἱστόν,
«Οὐδὲν φεῦ! ὑπάρχει, οὐδὲ πλέον θεοὶ»
Καὶ ὁ βλάσφημος λόγος 'ς τὸν πόντον ἐπνίγη.

—

Κληματοφόρος θεὸς διερχόμενος,
«Τί κλαίεις;» τῇ λέγει, «τί τόσον θρηνεῖς;
»Ἂν χάριν ἄλλης σ' ἐγκατέλιπον νύμφης
«Μυρίας ἐγὼ διὰ σὲ ἀπαρνοῦμαι».

—

'Εγείρου, ὑπάρχουσιν εἰσέθ' ἡδοναί,
Οἱ γλυκεῖς ἐνόσῳ ὀφθαλμοί σου λάμπουν,
Καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς σου θάλλει τὸ ἔαρ.
'Εγείρου, ὑπάρχουν θεοί τε καὶ ἄνθη.

—

ΘΟΥΚΡΙΤΟΣ

(τῷ Πρωτομάχῳ κωμικῶς χαμηλῇ τῇ φωνῇ).

Ἄ! ὁ θεὸς θὰ εἶμαι ἐγώ.

ΝΙΚΑΡΕΤΗ (ἐξακολουθοῦσα).

Αὐτὴ δὲ ἡ γλυκεῖα καὶ τερπνὴ φωνή,
Τὸ ἄλγος καταπραΰνει τῆς ψυχῆς της,
Ὑψοῖ τὴν κεφαλήν, τὰ δάκρυα παύουν,
Οἱ γλυκεῖς ὀφθαλμοὶ ἐν δακρύοις γελοῦν.

—

'Εγείρεται καὶ πίπτει ἐπὶ τοῦ στήθους
Τοῦ προσφωνοῦντος αὐτὴν καλλίστου θεοῦ,
'Υπ' ἀπίστου συζύγου, ἀποβληθεῖσα
'Η 'Αριάδνη, ἐρᾷ ἀθανάτου θεοῦ.
(Τοὺς τελευταίους δύο στίχους ἀπαγγέλλει ὀρθία, στρέφουσα τὰ βλέμματά της πρὸς τὸν Πρωτόμαχον).

Θούκριτος (ἐναγκαλιζόμενος αὐτὴν μετὰ ψυχικῆς διαχύσεως). Θησαυρέ μου . . . ψυχὴ τῆς ἐμῆς ψυχῆς . . . (τῷ Πρωτομάχῳ). Μοὶ ἐπιτρέπεις . . . (Φιλεῖ τὴν Νικαρέτην· ὁ Πρωτόμαχος στρέφει τὴν κεφαλὴν μετ' ὀργῆς· ὁ Θούκριτος ἀφίνων τὴν Νικαρέτην πλησιάζει τὸν Πρωτόμαχον). 'Οποία φωνή ! . . . ὁποῖα αἰσθήματα. Αἱ σειρῆνες κάθηνται ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς !. . . Δὲν ἀξίζει νὰ προπίωμεν κατὰ τὸ γεῦμα εἰς ὑγιείαν της; Ὦ ! ναί· εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν 'Αλῴων δοκιμάζεται ὁ νέος οἶνος, ἀλλὰ . . . ἔχω καὶ παλαιόν! θέλεις πίῃ ἐξ αὐτοῦ τοῦ οἴνου, ὃν ἔφερον ἐκ τῆς Θάσου· θὰ ὑπάγω ὁ ἴδιος νὰ τοὺς φέρω· θέλεις τὸν δοκιμάσει! ('Απέρχεται). Ναί! σήμερον εἰς τιμὴν τῆς θεᾶς ἡ ἑορτὴ πρέπει νὰ εἶνε πλήρης . . . ἔλειπες σὺ μόνον (ἀπερχόμενος σταματᾷ πλησίον τῆς Νικαρέτης καὶ δεικνύει αὐτῇ τὸν Πρωτόμαχον). Νικαρέτη . . . συλλογίσου πόσα ὀφείλομεν εἰς αὐτόν . . . τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν (τὴν φιλεῖ ἐκ νέου ἐνῷ ἐπαναλαμβάνει τῷ Πρωτομάχῳ). Μοὶ ἐπιτρέπεις ! . . . (τῇ Νικαρέτῃ). Τὰ φιλήματά σου εἶνε γλυκύτερα τοῦ νέκταρος . . . (τῷ Πρωτομάχῳ). Κατέρχομαι ἤδη εἰς τὸ ὑπόγειον . . . (τῇ Νικαρέτῃ παρατηρῶν τὸν Πρωτόμαχον μετὰ λύπης). 'Ο δυστυχής! . . . καὶ δι' αὐτὸν ὀλίγον νέκταρ.

ΣΚΗΝΗ ΕΝΑΤΗ

ΠΡΩΤΟΜΑΧΟΣ καὶ ΝΙΚΑΡΕΤΗ

Νικαρέτη (ὀρθία παρατηροῦσα ἑαυτὴν εἰς καθρέπτην μετὰ φιλαρεσκείας καὶ τακτοποιοῦσα τὸ περιδέραιον. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Θουκρίτου ὁ Πρωτόμαχος τρέχει πρὸς αὐτὴν μετὰ τεθλιμμένης φωνῆς καὶ ἱκετεύων).

Πρωτόμαχος. Καὶ νομίζεις ὅτι δύναμαι νὰ ὑποφέρω τὴν βάσανον ταύτην;

Νικαρέτη (μετὰ φιλίας). Ποίαν;

Πρωτόμαχος (ἱκετεύων περίλυπος μετὰ φωνῆς διακοπτομένης). Οὐχί! . . . . οὐχί . . . . μὴ ὁμίλει οὕτω. 'Ανέγνων εἰς τὴν ψυχήν

σου. Δὲν εἶσαι ὁποία πρὸ ὀλίγου ἐφαίνεσο μετ' αὐτοῦ. Ὁ Θούκριτος μοὶ εἶπε ... μοὶ εἶπε τὰ πάντα ... Συγχώρησόν με, Νέαιρα, συγχώρησόν με!! ...

Νικαρέτη (μετ' ἀδιαφορίας). Σὲ συνεχώρησα ἤδη ... Δὲν σοὶ τὸ εἶπον;

Πρωτόμαχος (ὡς ἄνω). Οὐχί, οὐχί! δὲν ζητῶ τοιαύτην συγχώρησιν. Ἐὰν ἐγνώριζες ποσάκις κατηράσθην τὴν στιγμὴν τυφλοῦ θυμοῦ! ποσάκις σὲ ἐζήτησα εἰς τὸ ὄνειρόν μου! ... ἀλλ' εἶχες φύγει ... καὶ σήμερον σὲ ἀνευρίσκω ὡραιοτέραν ὡς ἐκ τῆς βασκανίας τῆς τύχης.

Νικαρέτη (παρατηροῦσα ἑαυτὴν εἰς τὸν καθρέπτην). Ἀλλὰ δὲν εἶμαι δυστυχής ...

Πρωτόμαχος (ὡς ἄνω). Μὴ τὸ εἴπῃς οὕτω ... μὲ αὐτὸν τὸν τόνον! μὴ μοῦ ὁμιλῇς οὕτω ... βλέπεις ἐκεῖ κάτω τὸν ἥλιον πῶς καταδύει εἰς τὴν θάλασσαν καὶ χρυσίζει τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως; .. ποσάκις κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν εἰς τὸν οἰκίσκον μας ἐκεῖ εἰς Πειραιᾶ, ἐνηγκαλισμένοι, παρετηροῦμεν αὐτὸν βυθιζόμενον εἰς τὰ κύματα ἐνῷ ἡ αὔρα μᾶς ἔφερε τὴν εὐωδίαν τῶν κήπων καὶ τὸν μακρυνὸν θόρυβον τῶν Ἀθηνῶν! Ἐκεῖ εὑρίσκεται ἡ μικρὰ μονήρης οἰκία περίλυπος, κατηφής, ἄνευ σοῦ· εἰς μάτην τὰ ἄλση στέλλουν αὐτῇ τὸ ἄρωμα· τὸ μειδίαμά σου δὲν τὴν εὐφραίνει; Ἐκεῖ, ἐκεῖ μεταξὺ τῆς χλόης εὑρίσκεται ὁ μικρὸς βωμὸς τῶν Χαρίτων, πρὸς ὃν μεταβαίνομεν τὴν πρωΐαν ...

Νικαρέτη. Παλαιαὶ ἱστορίαι! παλαιαὶ ἱστορίαι! ... (μετὰ παῦσιν ὡσεὶ ἐνθυμουμένη διαμιᾶς τι). Καὶ ... εὑρίσκεται πάντοτε ἐκεῖ εἰς τὴν δενδροστοιχίαν ὁ θάμνος τῶν ὑακίνθων;

Πρωτόμαχος (περίλυπος, ἐνθαρρυνθεὶς ὅμως). Πάντοτε ... ὅπου μεταβαίνομεν ...

Νικαρέτη (διακόπτουσα εἰσέτι). Καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ συμπλέγματος τῶν Χαρίτων, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ῥῖνα κεκομμένην; ...

Πρωτόμαχος (δυσανασχετῶν) ... τὴν ἔχει εἰσέτι ... ὅπου μεταβαίνομεν.

Νικαρέτη (γελῶσα). Ἆ! πόσον ἦτο γελοῖον! ἐφαίνετο ὁ Σωκράτης φορῶν ἐνδύματα κορασίου ...

Πρωτόμαχος (ἱκετευτικῶς). Πρὸς θεῶν! ... μὴ γελᾷς! ... ἂν εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡμέραν τινὰ μὲ ἠγάπησας ...

Νικαρέτη (σοβαρὰ ὡσεὶ ἐπανερχομένη εἰς τὴν ὁμιλίαν). Ὦ! ναί... τοῦτο μάλιστα! καὶ πολύ! ...

Πρωτόμαχος. Βλέπεις . . . εἶνε ἀδύνατον ἐκεῖ νὰ μὴ αἰσθάνεσαι φωνήν τινα . . .

Νικαρέτη (σοβαρῶς χαριεντιζομένη θέτει τὴν χεῖρα αὐτῆς ἐπὶ τῆς καρδίας ὅπως ἀκούσῃ). Ποῦ; . . . ἐδῶ; . . . . Ἀ! . . . οὐδὲν αἰσθάνομαι

Πρωτόμαχος. Νέαιρα!

Νικαρέτη. Δὲν σ' ἐπρόδωσα διὰ τὸν Νίκαρχον!

Πρωτόμαχος. Οὐχί, οὐχί. Ὁ Θούκριτος τὰ πάντα μοὶ διηγήθη, τὰ πάντα γνωρίζω . . .

Νικαρέτη. Ὁ Θούκριτος ἐψεύσθη. Ὁ Νίκαρχος πράγματι ἦτο ἐραστής μου . . . καὶ ἂν σὲ συνεχώρησα ἔπραξα τοῦτο, διότι καὶ ἐγὼ εἶχον ἡμέραν τινὰ ἀνάγκην συγχωρήσεως . . . καὶ δὲν ἔλαβον αὐτήν. Σὲ ἐπρόδωσα μετὰ τοῦ Νικάρχου· βλέπεις λοιπὸν ὅτι καὶ ἂν τὸ ἐπεθύμουν (παρατηροῦσα αὐτὸν μετὰ μαγευτικῶν ὀφθαλμῶν), δὲν θὰ ἠδύνασο νὰ τὸ λησμονήσῃς τελείως! . . . Σὺ αὐτὸς τὸ εἶπες . . .

Πρωτόμαχος. Θεοί! . . . (καταβεβλημένος ἀπὸ ἐσωτερικὴν πάλην, μεμαγευμένος ἀπὸ τὸ προσηλωμένον ἐπ' αὐτοῦ βλέμμα τῆς Νικαρέτης πλησιάζει αὐτὴν καὶ μετὰ παῦσιν στρέφει πρὸς αὐτὴν τὸν λόγον μετὰ δισταγμοῦ καὶ χαμηλῆς φωνῆς). Καὶ ἂν . . .

Νικαρέτη (παρατηρῶν αὐτὸν μετὰ βλέμματος βασκάνου). Καὶ ἂν... τί; . . .

Πρωτόμαχος (ὑποτακτικῶς παρατηρῶν αὐτὴν καὶ ἀπλήστως,μετὰ φωνῆς χαμηλῆς καὶ βραδείας, διστάζων). Καὶ . . . ἐὰν ἐγὼ . . . ἐλησμόνουν τὸν Νίκαρχον;. . .

Νικαρέτη (ἐν ἐρεθισμῷ μειδιῶσα). Δὲν θὰ ἠδύνασο νὰ λησμονήσῃς τὸν Θούκριτον.

Πρωτόμαχος (ἐπιμένων μετ' ἐπιθυμίας ἔτι μᾶλλον ὑπεκκαιομένης ἐκ τῆς ἀντιστάσεως). Καὶ ἐὰν . . . ἐλησμόνουν τὸν Θούκριτον;

Νικαρέτη (μειδιῶσα). Αὐτὸς καὶ ὁ Ἄρχων ἤθελον ἀναλάβῃ νὰ σοὶ τὸν ὑπενθυμίσωσι.

Πρωτόμαχος (μετ' αὐξανούσης ὑπεροψίας). Καὶ ἐὰν . . . διὰ νὰ σὲ ἔχω . . . πάλιν . . . μίαν μόνην ὥραν περιεφρόνουν καὶ τὸν Θούκριτον καὶ τὸν νόμον, καὶ αὐτὸν τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάντα;

ικαρέτη Ἀ! . . . (μετὰ θριαμβευτικῆς ἀναφωνήσεως, μεταβάλλουσα δὲ ἐπὶ τὸ σπουδαιότερον καὶ τὴν φωνὴν καὶ τὸ βλέμμα) τότε ἤθελον εἰπῆ ὅτι ὁ ἀνὴρ εἶνε οὐτιδανός, διότι ἐν καιρῷ δὲν γνωρίζει τὰ τιμωρῇ καλῶς, ὅπως καὶ ἐν καιρῷ δὲν γνωρίζει νὰ συγχωρῇ καλῶς. Καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν χειρότερον δι' ἡμᾶς τὰς γυναῖκας τῶν ἡμι-

μέτρων· ἡμεῖς αἱ γυναῖκες ἀγαπῶμεν καὶ ἐκείνους, οἵτινες μᾶς τιμωροῦσιν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχωσιν οὗτοι μέγα τι, ὡραῖόν τι καὶ αὐτὴ ἡ τιμωρία τοὐλάχιστον νὰ ἔχῃ τι τὸ φανταστικόν. Μὲ ἐνόμισες πταίσασαν· ἠδύνασο νὰ μὲ φονεύσῃς. . . τοῦτο μὲν ἦτο δίκαιον καὶ τρομερὸν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἐγὼ δὲ θὰ ἀπέθνησκον ἀγαπωσά σε· δὲν τὸ ἔπραξας. Ἠδύνασο νὰ μὲ συγχωρήσῃς· τοῦτο μὲν θὰ ἦτο ὑψηλὸν ἐνώπιον τῶν θεῶν· ἐγὼ δὲ θὰ σὲ ἠγάπων ζῶσα· δὲν τὸ ἔπραξες. Περιωρίσθης νὰ μὲ ταπεινώσῃς πρῶτον ἵνα μὲ ἐπιθυμήσῃς κατόπιν! Καὶ διὰ ποίαν βασκανίαν δυστυχημάτων μοὶ ὁμιλεῖς; Ἐὰν εἶχον καταβληθῇ ὑπὸ τῆς δυστυχίας τῆς διαζεύξεως ἤθελες ἐπαρθῇ. Ἐπειδὴ ἐπανέστην, ἐξηγέρθην, μὲ εὑρίσκεις εἰσέτι ὡραίαν καὶ ὑπερήφανον, ἐρωτιδεύς τις σὲ κατέλαβεν. Ἀπηξίους νὰ μὲ εἶχες, ἐὰν σκιὰ μόνον ὑποψίας ἔπιπτεν ἐπ' ἐμοῦ· σήμερον διὰ νὰ μὲ ἔχῃς θὰ ἐδέχεσο καὶ τὸ ἐνθύμημα δέκα ἐρώτων! . . . Τόση ἀγαθότης μετὰ τόσην αὐστηρότητα!; ἡ αὐστηρότης σου ἦτο μικρά . . . ἡ δὲ ἀγαθότης σου ἔρχεται πολὺ ἀργά!

Πρωτόμαχος (παρατηρεῖ τὴν Νικαρέτην ἱκετευτικῶς μεμαγευμένος, ὑποδουλωθεὶς ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς λάμψεως τοῦ θυμοῦ τοῦ βλέμματός της, τοῦ ἐξημμένου προσώπου ὡραιοτάτου ἐν τῷ θυμῷ της). Νέαιρα! . . .

Νικαρέτη (πλήρης θυμοῦ καὶ ὡραιότητος). Ἆ, τώρα μὲ ἀτενίζεις; Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ ἀκτινοβολοῦσι καὶ ὅτι σοὶ φαίνομαι ὡραία ἐν τῇ ὀργῇ μου; Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι, ἂν καὶ ἔνοχος, εἶμαι ἀξία τῆς ἀγάπης σου, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Ἀφροδίτη ἠπίστησε πρὸς τὸν σύζυγόν της, καὶ ἐν τούτοις κάθηται μεταξὺ τῶν Ἐπουρανίων;. . . Ἀτένισόν με! . . . ἀτένισόν με! . . . (τὸν παρατηρεῖ μετὰ σπινθηροβολούντων ὀφθαλμῶν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὁποίων ὁ Πρωτόμαχος πίπτει γονυκλινής).

Πρωτόμαχος. Νέαιρα! . . .

Νικαρέτη (ὡς ἄνω) Ἔχεις μόνον ὀφθαλμούς; σοὶ φαίνεται τόσον τρομερὸν ἂν τόσον ὡραία ἤρεσα εἰς τὸν Νίκαρχον;

Πρωτόμαχος (γονυκλινὴς τετυφλωμένος ἐκ τοῦ πάθους, προσπαθῶν νὰ τὴν περιβάλῃ διὰ τῶν χειρῶν του). Καὶ ἂν σοὶ ἔλεγον ὅτι καὶ οὕτω σὲ λατρεύω; . . .

Νικαρέτη. Ἆ!

ΣΚΗΝΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ

ΘΟΥΚΡΙΤΟΣ, ΧΑΡΙΩΝ καὶ ΟΙ ΑΝΩ

Θούκριτος (ἐπὶ τοῦ κατωφλίου παρατηρῶν καὶ παρεμβαίνων μετὰ τῆς μεγαλητέρας ψυχραιμίας καὶ ἡσυχίας). Θὰ ἔλεγον... ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ὀρθόν.

Πρωτόμαχος (ἐγειρόμενος). Θούκριτε!

Θούκριτος (προχωρῶν μετὰ ψυχραιμίας). Ἰδέ, τοῦτο δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον. (Τῷ Χαρίωνι). Σημείωσον τοῦτο. (Ἡ Νικαρέτη ἐναγκαλίζεται αὐτὸν κλίνουσα τὸ πρόσωπόν της ἐπὶ τῶν ὤμων του). Εὐχαριστῶ, Νικαρέτη. Εἶσαι εὐχαριστημένη; δυνάμεθα τώρα νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν ἐξοχήν.

Πρωτόμαχος (ἐκστατικός). Θούκριτε!

Θούκριτος (κρατῶν πάντοτε ἐνηγκαλισμένην τὴν Νικαρέτην καὶ ὁμιλῶν πρὸς τὸν Πρωτόμαχον μετὰ ψυχραιμίας). Σιώπα, εἶσαι ἀναιδής. Ὅ,τι σὲ δὲν εὐχαριστεῖ ἐπιθυμεῖς νὰ εὐχαριστῇ ἐμέ; μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐντὸς τοῦ νόμου καὶ σὺ ἐκτός. Τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ πρὸς τὸν Νίκαρχον ἔρως εἶνε πράγματι μῦθος ὡς σοὶ ἔλεγον.

Πρωτόμαχος. Καί;...

Θούκριτος. Ναί, μῦθος... καὶ ἐνῷ σὺ ἐδέχεσο αὐτὴν πρὸ ὀλίγου ἄτιμον, ἐγώ, ὡς βλέπεις, εἶμαι ἀνώτερός σου, δεχόμενος αὐτὴν τιμίαν. Χαρίων, δύνασαι νὰ μαρτυρήσῃς περὶ τούτων ἁπάντων.

Χαρίων. Βεβαίως... ἄφες με... χάριν ἀντὶ χάριτος...

Θούκριτος. Θὰ μεταβῶμεν ὁμοῦ εἰς τὸν ἄρχοντα. Ἐὰν προηγηθῇς ἐμοῦ...

Χαρίων (πλησιάζων τὸν Πρωτόμαχον). Γυνὴ ἄπιστος διαζευχθεῖσα... σύζυγος συλληφθεὶς ἐνῷ ἀπεπειρᾶτο νὰ τὴν ἐπανακτήσῃ... δεινὸν τὸ πρᾶγμα... ποινὴ ἀτιμίας! ὡραῖον τὸ συμβάν!... βοηθοῦν τὸν λόγον μου. (Πορεύεται ὅπως ἀναχωρήσῃ).

Πρωτόμαχος (ἐξησθενημένος στηρίζεται ἐπὶ κίονος, παρατηρῶν χαμαί). Θεοί!

Νικαρέτη (ἐγείρουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν Πρωτόμαχον εὐπροσηγόρως) Οὐχί, Χαρίων, στῆθι. (Ὁ Χαρίων ἵσταται). Πρωτόμαχε! (Ὁ Πρωτόμαχος τὴν παρατηρεῖ). Οὐδὲ οἱ θεοὶ ἐπιτρέπουσι τὸ πεπρωμένον. Μετὰ τὴν ὕβριν διαζευχθεῖς με, καίτοι ἀθῷαν ἐπανέλαβες

αὐτὴν νὰ μὴ ζητήσῃς ἐκ νέου, καίτοι πταίσασαν. Σ'ἐσυγχώρησα τὸ πρῶτον, σὲ συγχωρῶ τὸ δεύτερον... διότι ἡ γυνή, ὅταν συγχωρῇ πράττει τοῦτο κάλλιον τοῦ ἀνδρός. Δὲν σοὶ ἀνταποδίδω τὴν ἀτιμίαν, ἣν ἐπ'ἐμοῦ ἔρριψες. Οὔτε ὁ Χαρίων οὔτε ὁ Θούκριτος θὰ σὲ ἐνάξουν ἐνώπιον τοῦ Ἄρχοντος. Νοεῖται ὅτι δημοσίως θὰ ἀνακαλέσῃς τὴν κατηγορίαν... Ὁρκίζεσαι τοῦτο...

Πρωτόμαχος. Τὸ ὁρκίζομαι... καὶ τότε; (μετ' ἐκφράσεως ἐλπίδος προχωρῶν πρὸς αὐτήν).

Θούκριτος (μετὰ ψυχραιμίας, παρεμβαίνων μεταξὺ αὐτῶν καὶ σφίγγων τὸν βραχίονα τῆς Νικαρέτης). Τότε σὲ νυμφεύομαι τακτικῶς... διότι, μὰ τὸν Δία, ἠξιώθην τοῦτο!... (Πρὸς τὸν Πρωτόμαχον). Μὰ τὸν Πλούτωνα! Σὲ προσεκάλεσα διὰ τοῦτο... (ἐνῷ ὁμιλεῖ θωπεύει τὴν Νικαρέτην). Δὲν ἔχει οὕτω, Νικαρέτη;

Πρωτόμαχος. (ἐκστατικός). Τί!...

Θούκριτος. (πρὸς τὸν Πρωτόμαχον κρατῶν τὴν Νικαρέτην ἐνηγκαλισμένην). Νοεῖς καλῶς ὅτι ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπωθῶν γυναῖκα, ἔστω καὶ ὁ δυσειδέστερος, ὁ ἀνοητότερος, πληγώνων αὐτὴν εἰς τὴν ἔπαρσίν της, ἀφίνει αὐτῇ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκδικήσεως... Τὸ μῖσος αὐτοῦ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶνε ἀπιστία. Μὲ ἠνώχλεις. Ἤδη, ὅτε τὴν ἐξεδίκησες... καὶ ὅτε σὲ εἶδε τόσον ἄκαμπτον νὰ δεχθῇς... καὶ ἔτι χειρότερον... σὺ κατέστης ὅλως ἀσήμαντος... Σὲ εὐχαριστῶ; Δὲν ἔχει οὕτω, ὦ Νικαρέτη.

Νικαρέτη (ἐνηγκαλισμένη πάντοτε αὐτὸν μετὰ διαχύσεως). Ὤ, ναί, ναί... Μὰ τὴν Ἀφροδίτην... Σὲ εὐχαριστῶ, Θούκριτε!... Θὰ σὲ ἀγαπήσω ἔτι περισσότερον...

Θούκριτος (τελειώνων τὴν φράσιν). Διότι, μετὰ τὴν κατὰ τῆς ἐπάρσεώς σου ὕβριν, ἤδη νυμφευόμενος σὲ ἐξαλείφω τὴν κατὰ τῆς τιμῆς ὕβριν. Ἡ σημερινὴ ἑορτή σου θὰ εἶνε ὡραία καὶ εὔθυμος (ἀνταποδίδων τὸ φίλημα καὶ στρεφόμενος πρὸς τὸν Πρωτόμαχον) Ἐπίτρεψόν μοι. Τὰ φιλήματά σου εἶνε γλυκύτερα τοῦ νέκταρος... (πορευόμενος αὐτὸς καὶ ἡ Νικαρέτη ἐνηγκαλισμένοι πρὸς τὴν αἴθουσάν της πρὸς τὰ ἀριστερά). Δι' αὐτὸν ὁ οἶνος τῆς Θάσου... καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀλώων... ὁ δυστυχής!... ὀλίγον νέκταρ καὶ δι' αὐτὸν (στρεφόμενος πρὸς τὸν Πρωτόμαχον ἀπερχόμενον). Ἐλθέ, Πρωτόμαχε... (Ἐξέρχονται ἐνηγκαλισμένοι).

Χαρίων. (πλησιάζει τὸν Πρωτόμαχον μένοντα ἔκθαμβον, ἀπαγγέλλων δὲ ὄπισθεν τῶν ὤμων των μετὰ σπουδαιότητος καὶ ἐμφρόνως). Σοφὸς ἦτο ὁ νόμος οὗτος τοῦ Σόλωνος... οὕτω πρὶν διαζευ-

χθῆτε τὰς συζύγους σας Ἀθηναῖοι... δέον νὰ συλλογισθῆτε... ἅπαξ...

Πρωτόμαχος (μαινόμενος στρέφων καὶ ἐφορμῶν κατ' αὐτοῦ). Παῦσον...

Χαρίων (φεύγων καὶ στρεφόμενος ἐκ νέου). Καὶ δίς!... (φεύγει καταδιωκόμενος ἀπὸ τὸν Πρωτόμαχον καὶ μόλις πατεῖ τὸ κατώφλιον στρέφει πάλιν, συνοδεύων τὴν ὁμιλίαν του διὰ τῆς χειρός). Καὶ δίς!..

Γ. Ι. Δουρούτης.

(ἐκ τῆς ἰταλικῆς)

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΚΟΥΡΟΥΤΣΕΣΜΕ

ΗΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΩΝ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ, ΑΥΘΕΝΤΙΚΩΝ ΟΙΚΩΝ, ΚΡΗΝΩΝ, ΤΑΦΩΝ ΚΛΠ[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀρχιερατικαὶ ἐκλογαί, μεταθέσεις, προβιβασμοὶ κτλ.

Προβαίνων ἤδη εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐν ταῖς δυσὶν ἐκκλησίαις τοῦ ἡμετέρου προαστείου τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου καὶ τοῦ ἁγ. ἐνδόξου Προφήτου Προδρ. καὶ Βαπτ. Ἰωάννου γενομένων χειροτονιῶν, ἐκλογῶν τιτουλαρίων ἐπισκόπων, προβιβασμῶν καὶ μεταθέσεων μητροπολιτῶν, τῶν ἐν τῷ κλίματι τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ὀφείλω νὰ σημειώσω χάριν τῶν ἀκριβολογούντων ὅτι αἱ χρονολογίαι καὶ πᾶν τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ ἀναγραφόμενα πρόσωπα μετὰ μεγίστης ἀκριβείας παρατίθενται καὶ ἐπὶ πηγῶν ἀναμφηρίστων. Ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν ἀρχιερατικῶν τούτων πράξεων, δι' ὧν πολλῶν προσώπων αἱ βιογραφίαι συμπληροῦνται, ἑτέρων τὸ πρῶτον ἀκριβοῦνται, ἔσχον ἐκτὸς τοῦ κώδικος τοῦ ἡμετέρου ναοῦ ὁδηγοὺς καὶ τοὺς ἁρμοδίους πατριαρχικοὺς κώδικας, οὓς ἀδείᾳ τῆς ἁγιωτάτης Συνόδου καὶ τοῦ μακαρίτου Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Δ' ἀνεδίφησα.

[1] Συνέχεια· ἴδε σελ. 472.

Ἄρχομαι ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου.

α) Ἐπὶ πατριαρχίας Γερασίμου τοῦ ἀπὸ Δέρκων, οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς συνέρχονται ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἐκλέγουσιν ἀρχιεπίσκοπον *Μήλου* καὶ *Κιμώλου* τὸν ὁσιώτατον ἀρχιμανδρίτην κῦρ *Διονύσιον* ἀντὶ τοῦ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος ἀρχιερέως *Γρηγορίου*. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1795.

β) Ἐπὶ Νεοφύτου τοῦ ἀπὸ Μαρωνείας, κατὰ ἰούνιον τοῦ 1801 ἀποθανόντος τοῦ Μονεμβασίας *Ἰγνατίου* ἐκλέγεται ὁ πρώην μέγας πρωτοσύγκελλος *Ἀμβρόσιος*. Ἐπειδὴ ὅμως σκάνδαλα ἀνεφύησαν καὶ ταραχαὶ μεταξὺ τῶν παρευρεθέντων τότε ἐν Κων/πόλει προκρίτων τῆς ἐπαρχίας καὶ Πελοποννησίων, προείλετο οὗτος παραιτήσασθαι οἰκείᾳ βουλήσει. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξελέγη μετὰ δύο ἡμέρας ὁ δευτερεύων τοῦ πρώην πατριάρχου Γερασίμου *Χρύσανθος*.[1]

γ) Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Πρεσπῶν καὶ Λυχνιδῶν ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἀρχιερατεύοντος *Κυπριανοῦ* οἰκειοθελῆ δόντος παραίτησιν, συνελθόντες οἱ ἀρχιερεῖς ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐξελέξαντο τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Καλλίνικον*, τεθέντων συνυποψηφίων τοῦ Γερασίμου καὶ Ἀνθίμου. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο τῷ σεπτεμβρίῳ τοῦ 1801 ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ ἀπὸ Νικαίας, ἐπινεμήσεως πέμπτης[2].

δ) Ἀποθανόντος τοῦ Ἐφέσου *Μακαρίου*[3] ἐκλέγεται ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ψήφοις κανονικαῖς ὁ Λαρίσης *Διονύσιος* (ὁ Καλλιάρχης), τῷ 1803 κατὰ σεπτέμβριον ἐπινεμήσεως ἑβδόμης[4].

[1] Οὗτος ἀπέθανε μετά τινος διακόνου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῆς Τριπολιτσᾶς τῷ 1821 κατὰ σεπτέμβριον (Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαναστ. τ. Β'. σελ 87). Ἦν ἔφορος τῆς Ἑταιρείας σὺν τῷ Χριστιανουπόλεως Γερμανῷ, Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανῷ κλ. (Ὅρα Ὑπομνημ. Ἑλλην. ἐπαναστ. Γερμανοῦ, σ. 6).

[2] Οὗτος ἦν ἐκ Καλλιπόλεως, καὶ εἰς τὴν σχολὴν τῆς πόλεως ταύτης μετεκομίσθη μετὰ θάνατον ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, ἥτις τοσούτῳ μᾶλλον πολύτιμος, ὅσον περιέχει καὶ πολλὰ τεύχη Βησσαρίωνος τοῦ Μακρῆ, τοῦ πολλοῦ τούτου Ἰωαννίτου διδασκάλου. (Ὅρα τὰ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθέντα ἐν *Παρνασσῷ* τοῦ ἔτους τούτου σελ. 64 κ. ἑ. Πρβλ. περὶ τούτου καὶ τὰ ἐν σελ. 88 τοῦ «Περὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς» φυλλαδίου τοῦ Μ. Δήμιτσα.

[3] Ἦν πρώην Ἄρτης, εἶτα Δέρκων (Πρβλ. Περιγραφ. Ἄρτης ὑπὸ τοῦ Ἄρτης Σεραφείμ). Ἀνάγνωθι καὶ τὰ παρὰ Μαθᾷ (*Π. Κ.* σ. 162). Ὅρα καὶ πανομοιότ. ὑπογραφῆς ἐν Πίν. 5).

[4] Γνωστὸν τὸ τέλος τοῦ ἀοιδίμου τούτου ἱεράρχου ἀπαγχονισθέντος σὺν τῷ *Νικομηδείας* Ἀθανασίῳ καὶ *Ἀγχιάλου* Εὐγενίῳ. Ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὀδησσοῦ ἐξεφώνησε λόγον περὶ τῶν τριῶν τούτων τῆς Ἐκκλησίας ἱερομαρτύρων, δημοσιευθέντα ἐν Βερολίνῳ τῷ 1831 σὺν ἄλλοις ἐκφωνηθεῖσιν ἐν

ε) Τοῦ Λαρίσης προβιβασθέντος εἰς τὴν μητρόπολιν Ἐφέσου γίνεται μετάθεσις τοῦ Ἰκονίου *Ραφαὴλ* εἰς τὸν θρόνον τῆς Λαρίσης ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ. (Ὅρα κατωτέρω ἐκλογὴν *δ)* τοῦ ἁγίου Ἰωάννου).

ς) Ἰκονίου διορίζεται ὁ πανοσιώτατος καὶ ἐλλογιμώτατος μέγας ἀρχιδιάκονος τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν δὲ ἱερομονάχοις κὺρ *Κύριλλος* κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1803.

ζ) «Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Φιλαδελφείας ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Ἰακώβου παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον ποιησαμένου τῆς ἐπαρχίας ταύτης δι' ἐνυπογράφου αὐτοῦ καὶ ἐνσφραγίστου γράμματος, ὡς ἀντικρὺ κατεστρωμένη φαίνεται, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Καλλινίκου, συνελθόντες ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρούτζεσμε ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντορικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης ταύτης μητροπόλεως, ἐθέμεθα πρῶτον μὲν τὸν πανοσιολογιώτατον διδάσκαλον καὶ ἀρχιμανδρίτην κὺρ Δωρόθεον, δεύτερον τὸν Νεόφυτον καὶ τρίτον τὸν Καλλίνικον, ὧν τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κώδικι». Ἡ ἐκλογὴ αὕτη Δωροθέου τοῦ Πρωΐου καὶ ὁ προβιβασμὸς εἰς Φιλαδέλφειαν ἐγένετο τῷ Νοεμβρίῳ τοῦ 1805.

η) Ἐπίσης τὸν ἰανουάριον τοῦ 1806 διορίζεται ὁ πρώην Γάνου καὶ Χώρας *Κύριλλος*, Δρύστρας[1] ἀντὶ τοῦ παραιτησαμένου *Γρηγορίου*.

θ) Ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Δανιὴλ* ἐκλέγεται Τυρνόβου ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις πρωτοσύγκελλος *Μακάριος*, τῷ αὐτῷ μηνὶ καὶ ἔτει.

τῷ αὐτῷ ναῷ. Ὁ ἀοίδιμος ἦν παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ κεκοσμημένος· συνετέλεσεν εἰς τὴν ἑδραίωσιν τοῦ ἐν Κυδωνίαις Ἑλληνικοῦ Σχολείου· αὐτὸς ὑπερησπίσθη τό τε σχολεῖον καὶ Βενιαμὶν τὸν Λέσβιον τὸν ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ὡς κακόφρονα κατηγορηθέντα. (Οἰκον. Σωζόμ. Φιλολογ. σελ. 377). Ὅρα πανομοιότυπον ὑπογραφῆς αὐτοῦ ὄντος Λαρίσης ἐν Πίν. 8.

[1] Τὸν ἱεράρχην τοῦτον εὑρίσκω ἐν Ὀδησσῷ τῷ 1817, ὅπου συνοδευόμενος ὑπὸ ἱερέων καὶ διακόνων, περιβαλόμενος καὶ μανδύαν καὶ ἐπιτραχήλιον καὶ ὠμοφόριον καὶ κορώναν ἔκαμεν εὐλογητόν, καὶ ἐτέλεσε τὸν ἁγιασμὸν ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ σχολείου τῆς αὐτόθι ἑλληνικῆς κοινότητος (*Λογ. Ἑρμ.* 1817 σ. 605· ἔνθα ταῦτα γράφει ὁ Κούμας πρὸς τὸν Οἰκονόμον εἰς Σμύρνην). Παρῆν ἐπίσης ἐν ταῖς ἐξετάσεσι κατὰ τὸν αὔγουστον τοῦ 1818 γενομέναις (*Λογ. Ἑρμ.* 1818 σ. 583).

ι) Κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1806, ἀντὶ τοῦ ἀπολυθέντος *Ἰγνατίου* ἐκλέγεται Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου *Πορφύριος*.

ια) Ἐπὶ πατριάρχου Κυρίλλου ὁ Φιλαδελφείας *Δωρόθεος* προβιβάζεται εἰς τὴν μητρόπολιν Ἀδριανουπόλεως τὸν ἰούνιον τοῦ 1813.

ιβ) Φιλαδελφείας ἀντὶ τοῦ προβιβασθέντος καὶ μετατεθέντος εἰς Ἀδριανούπολιν *Δωροθέου* διορίζεται ὁ ἅγιος Ἀγχιάλου κῦρ *Γαβριήλ*, καὶ Ἀγχιάλου,

ιγ) ὁ πρώην Φιλιππουπόλεως *Εὐγένιος*[1].

ιδ) Ἐλασσῶνος ἐκλέγεται ἀντὶ τοῦ κῦρ *Πορφυρίου* προβιβασθέντος εἰς τὸν θρόνον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἱερομηρίου *Σαμουὴλ* κατὰ τὸν ἰούνιον τοῦ 1813.

Αἱ ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τῷ ναΐσκῳ δῆλα δὴ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου γενόμεναι ἐκλογαί, μεταθέσεις κλ. εἶναι αὗται·

α) Ἀρχαιοτέραν σύνοδον ἀρχιερέων ἐν τῷ ναῷ τούτῳ εὑρίσκω τὴν ἐπὶ Παϊσίου πατριάρχου γενομένην, καὶ ταύτην ἐν τῷ πατριαρχικῷ κώδικι τῷ περιέχοντι τὰ ἀπὸ τοῦ 1750-1760 ὑπομνήματα, Τὸ ὑπόμνημα φέρει χρονολογίαν α' ἰουλίου τοῦ αψνα' (1751), συνετάχθη δὲ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Νεκταρίου* ἀντὶ τοῦ εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς μεταστάντος *Παρθενίου*[2].

β) Ἐν ἑτέρῳ κώδικι ἀπαντῶ τόδε τὸ ὑπόμνημα ἐπὶ Σαμουὴλ τοῦ ἀπὸ Δέρκων (24 μαΐου 1762-1768) γενόμενον ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ὅπερ δ' ἐπὶ λέξει ἔχει ὧδε·

«Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Κυζίκου εὑρίσκονται καὶ τελοῦσι μὲν ὑπ' αὐτὴν χωρία τινά, ἀνεπίσκεπτα δὲ μένουσιν ἀρχιερατικῆς προστασίας διὰ τὸ πόρρωθεν καὶ μεμακρυσμένα εἶναι τῆς μητροπόλεως ταύτης καὶ μὴ δύνασθαι τὸν κατὰ τόπον ἀρχιερέα ἀπέρχεσθαι ἐκεῖσε εἰς ἐπίσκεψιν τῶν χριστιανῶν, οὗ ἕνεκα ἐδέησεν ἀποκατασταθῆναι ἐπιστάτην τινὰ ἐν αὐτοῖς ἀρχιερατικῇ ἀξίᾳ τετι-

[1] Οὗτος διορίζεται τῷ 1813 Ἀγχιάλου. Ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ 1813 σκέψις ἐγένετο καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ ὑπόμνημα κατεστρώθη περὶ ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς Μήθυμναν, ἀλλ' ἐγένετο εἶτα Ἀγχιάλου. Κατὰ Παρανίκαν (Σχεδιασμ. σ. 45) ἐδίδαξεν ἐν Φιλιππουπόλει κατὰ τὸ 1807, ὅπερ ἀγνοῶ.

[2] Ὅρα ἐν τέλει παράρτημα, ἔνθα ἡ σειρὰ τῶν ἐπισκόπων Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ, καὶ σιγίλλιον περὶ μονῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ.

λημένον ἐν τῷ ἐπισκέπτεσθαι ἀρχιερατικῶς τοὺς ἐκεῖσε χριστιανούς, τούτου χάριν συνοδικῶς προβληθείσης τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἀπεφάνθη χειροτονηθῆναι ἀρχιερέα ἐπ' ὀνόματι τῆς πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ διαπρεψάσης ἐπισκοπῆς Λαμψάκων· καὶ δὴ συνελθόντες ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ . . . . κυρίου Σαμουὴλ καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι . . . . προεκρίθη πρῶτον μὲν ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Γρηγόριος* . . . . Ἐν ἔτει 1764 ἰνδικτ. ιβ'.

γ) Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι βλέπω τοὺς ἐνδημοῦντας ἀρχιερεῖς συνερχομένους ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ καὶ ἐκλέγοντας τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Δωρόθεον* μητροπολίτην Τραπεζοῦντος ἀντὶ τοῦ θανόντος *Ἀνανίου*. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο τὴν ιζ' αὐγούστου 1764.

δ) Ἐπὶ πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, τοῦ Ἰκονίου *Διονυσίου* ἀποθανόντος ἐκλέγεται μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κατὰ ἰούλιον τοῦ 1780 ὁ ἀρχιμανδρίτης τῶν πατριαρχείων *Ραφαήλ*.

ε) Ρέοντος καὶ Πραστοῦ, ἀντὶ τοῦ παραιτησαμένου *Μακαρίου* ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Ἰωσήφ*.

ς) Θεσσαλονίκης, ἀντὶ τοῦ παραιτησαμένου *Δαμασκηνοῦ* ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὄρους *Ἰάκωβος*, ἐπίσης κατὰ ἰούλιον τοῦ 1780[1].

ζ) Σάμου καὶ Ἰκαρίας, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Ἀκακίου* διωρίσθη ὁ ἱερομόναχος *Γαβριὴλ* κατ' αὔγουστον τοῦ 1780.

η) Ἀντὶ τοῦ ἐκπεπτωκότος τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ Πισιδίας[2] *Βενεδίκτου*, ὁ ἱερομόναχος *Κύριλλος*.

θ) Ἀμασείας, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Διονυσίου* ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος *Παΐσιος* κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1780.

[1] Ὁ Δαμασκηνὸς ἦν ἐξ Ἀργυροκάστρου υἱὸς Ἐλευθερίου τινός, μαθητεύσας πρῶτον ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν Ἰωαννίνοις, μετέβη εἰς Ἄθω ἔνθα μαθημάτων ὑψηλοτέρων ἠκροάσατο ἐν τῇ *Ἀθωνιάδι*. Ἐγένετο πρωτοσύγκελλος τοῦ πατριάρχου, εἶτα Μελενίκου καὶ εἶτα Θεσσαλονίκης, παραιτησάμενος δὲ ἐπανέκαμψεν εἰς τὸ Ἁγιώνυμον ὄρος, ὅπου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν αὔξησιν τῆς παιδείας. (Ὅρα τὰ ἐν *Παρνασσῷ* τ. Α'. σ. 861 περὶ τούτου, καὶ τὰ ἐν τῷ *Ἄθῳ* ὑπὸ κ. Μ. Γεδεὼν σ. 226). . . . Εἶτα ἔρχεται Θεσσαλονίκης ὁ *Γεράσιμος*, καὶ εἶτα ὁ *Ἰωσήφ*, οὗ τὸ πανομοιότυπον ὅρα ὑπ' ἀριθ. 1.

[2] *Πισιδία*. Αὕτη ἡ ὀρθὴ γραφὴ (Ἡρωδ. ἐκδ. Lentz τ. Α'. σ. 289 καὶ καὶ Β' 451, καὶ Εὐσ. 570 «Πισιδία : ῑ ἡ παράδοσις».

ι) Ἀδριανουπόλεως, ἀντὶ τοῦ *Νικηφόρου* τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, ὁ ὁσιώτατος ἱερομόναχος *Καλλίνικος*[1].

ια) Βάρνης, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Νεοφύτου* ὁ *Φιλόθεος*.

ιϐ) Σοφίας, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Ἱερεμίου* ὁ ὁσιολογιώτατος *Θεοφάνης*.

ιγ) Ἐν σελ. 81 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 348 *Π. Κ.* ἐν ᾧ καὶ ἄλλα ὑπομνήματα εὑρίσκω καὶ τὸ παρὰ πόδας ὑπόμνημα περὶ ἐκλογῆς τοῦ ἐν τῷ κλίματι τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου Θηϐαΐδος.

«Ὥςπερ πολλάκις, οὕτω καὶ ἤδη ὁ ἁγιώτατος πατριαρχικός, ἀποστολικὸς καὶ οἰκουμενικὸς θρόνος ἔγνω χεῖρα ὀρέξαι δεομένῳ βοηθείας τῷ ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ καὶ ἀποστολικῷ θρόνῳ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἀντιλαϐέσθαι αὐτοῦ εἰς τὴν προκειμένην χρείαν. Καὶ δὴ ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ . . . κυρίου Γαϐριὴλ[2], κατὰ τὴν ἀξίωσιν τοῦ μακα-

[1] Ὅρα τὰ ἐν προηγ. σημ. Εἶναι ὁ μετὰ ταῦτα πατριάρχης. Περὶ τοῦ Νικηφόρου δὲ σημειούσθω ἐνταῦθα ὅτι ἦν Σμυρναῖος, ἐδίδαξεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ποστελνίκου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, καὶ τῷ 1773 ἐξελέγη Ἀδριανουπόλεως (Ὑψηλ. Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν σ. 512, 519, 618).

[2] Γαϐριὴλ Δ'. ὁ ἀπὸ Παλαιῶν Πατρῶν πατριάρχης, Σμυρναῖος, ἦν πρώην σύγκελλος τοῦ ἀοιδίμου Σμύρνης Νεοφύτου, εἶτα ἐπίσκοπος Μοσχονησίων, εἶτα Ἰωαννίνων, καὶ μετέπειτα τῷ 1771 ὅτε οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχιερεῖς ἕνεκα τῆς τῶν Ἀλϐανῶν εἰσϐολῆς κατέφυγον εἰς Ζάκυνθον (Σάθα, *Τουρκοκρ.* Ἑλλ. σ. 399), μετετέθη εἰς τὴν Παλαιῶν Πατρῶν μητρόπολιν, διαδεξάμενος τὸν *Παρθένιον*. Ἐπατριάρχησεν ἀπὸ τοῦ ὀκτωϐρίου 1780—29 ἰουλίου 1785, ὅτε πρὸς Κύριον ἀπεδήμησεν. Ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Μεγάλου Ρεύματος. Ἐν τῷ ἄνωθι σημειουμένῳ μοι πατριαρχικῷ κώδικι εὕρηνται κατησφαλισμένα, ἥ τε προσκλητήριος ἐπιστολὴ τῶν ἁγίων συνοδικῶν καὶ ἡ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων πρὸς τὸν νέον πατριάρχην, ἅμα δὲ καὶ «Περιγραφὴ τοῦ τρόπου τῆς πατριαρχίας τοῦ παναγιωτατου καὶ σεϐασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, συντεθεῖσα καὶ καταστρωθεῖσα τῇ ἐπιταγῇ τῆς Α. Παναγιότητος». Ὁ μακαρίτης Σοφοκλῆς Οἰκονόμου (ἐν Φιλ. Σωζομ. σ. 417) σημειοῦται τὸν θάνατον αὐτοῦ ὡς τῇ 29 ἰουΝίου γενόμενον, ὡς καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ *Λεξικῷ* Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας, ἐν λέξει *Κωνσταντινούπολις* (χωρίον *Ἀρναούτκιοΐ*) 28 ἰουΝίου. Παρὰ Μαθᾷ ἐν τῇ Β' ἐκδόσει οὐδὲν λέγεται, τὸ δὲ περίεργον ὅτι καὶ περὶ τὰ ἔτη σφάλλεται· διόρθου δὲ τὸ *τριετῆ* εἰς *πενταετῆ*. Ἄς προσθέσω ἐνταῦθα ὅτι καὶ ὁ μετὰ τὸν Γαϐριὴλ πατριαρχήσας *Προκόπιος* ὁ ἀπὸ Σμύρνης, οὐχὶ ἀπὸ τοῦ 1784 ἐπατριάρχησεν, ὡς ἐσφαλμένως φέρεται πάλιν παρὰ Μαθᾷ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ αὐγούστου τοῦ 1735, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐσημειωσάμην ἐν *Ἑϐδομάδος* φύλλῳ 89. Τούτου πανομοιότυπον ἔχω ἐν τῷ προσηρτημένῳ πίνακι ἀρ. 9.

ριωτάτου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κῦρ κῦρ Γερασίμου, συνελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου προσώπου τοῦ προχειρισθησομένου εἰς ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα ἄνευ ποιμνίου ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ὑπὸ τῷ εἰρημένῳ πατριαρχικῷ τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνῳ ἁγιωτάτης μητροπόλεως Θηβαΐδος, νῦν δὲ μηδὲ ἴχνος ἐχούσης, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἀρχιμανδρίτην τοῦ θρόνου ἐκείνου κῦρ Μελέτιον, δεύτερον τὸν Παΐσιον, καὶ τρίτον τὸν Νικηφόρον, ὧν τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰς διηνεκῆ ἀσφάλειαν ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1786 ἐπινεμήσεως α΄, αὔγουστον».

ιδ) Ἐπίσης ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ κατ' Αὔγουστον τῷ αὐτῷ ἔτει ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Μογλενῶν *Ἀγαθαγγέλου* ἐκλέγεται ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Γερμανός*.

ιε) Τῇ θερμῇ αἰτήσει τοῦ ἁγίου Σμύρνης *Γρηγορίου*[1], Ἐρυθρῶν ἐπίσκοπος τιτουλάριος διορίζεται ὁ ὁσιώτατος ἐφημέριος τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας κῦρ *Λεόντιος*.

ις) Ἐπίσης γίνεται ἐκλογὴ ἐπὶ τῷ προχειρισθῆναι «πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Μαιονίας[2] τῆς ὑποκειμένης τῆς πάλαι ποτὲ μητροπόλεως Λυδίας, ἤδη δὲ μηδὲ ἴχνος ἐχουσῶν καὶ χειροτονηθῆναι ἀρχιερέα, τῇ αἰτήσει τοῦ θεοφιλεστάτου ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου κῦρ *Μακαρίου*, ἐκλέγεται ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Σεραφείμ*, τεθέντων συνυποψηφίων τῶν ὁσιωτάτων Παρθενίου καὶ Ἀγαπίου. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο ἐπὶ Γερασίμου, τοῦ ἀπὸ Δέρκων, τῷ 1796.

ιζ) Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου τὸν αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκλέγεται, γνώμῃ καὶ αἰτήσει τοῦ κυριάρχου ἁγίου Ἡρακλείας, ἐπίσκοπος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Θεοδωρουπόλεως, ὁ ἀρχιμανδρίτης κῦρ *Χρύσανθος*[3].

ιη) Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου κῦρ *Ἰωσὴφ* ἀπεβίωσεν, ἀδείᾳ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου (α΄ πατριαρχίᾳ αὐτοῦ) τὸν μάϊον τοῦ 1797 ἐκλέγεται Σίφνου ὁ ἐν ἱερομονάχοις ὁσιώτατος κῦρ *Καλλίνικος*[4].

[1] Τοῦ μετέπειτα πατριαρχήσαντος, τοῦ Ε΄.

[2] *Μαιονία* ἡ Λυδία ἀπὸ Μαίονος ποταμοῦ τοῦ περὶ τὴν Ἀχαιΐδα ῥέοντος ἢ ἀπὸ Μαίονος τοῦ οἰκιστοῦ (Ἡρωδ. τ. Α΄. σ. 296 ἔκδ. Lentz).

[3] Οὗτος τὸν ἰούνιον τοῦ 1801 ἐξελέγη Λακεδαιμονίας, ἀντὶ τοῦ εἰς Νίκαιαν μετατεθέντος Δανιήλ.

[4] Οὗτος συνοδικὸς ὢν κατὰ τὸ 1818 ὑπογράφει εἰς τὸ περὶ τῆς Σχολῆς τῆς

ιθ) Ἐπὶ πατριάρχου Νεοφύτου τοῦ ἀπὸ Μαρωνείας, τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κῦρ *Διονυσίου* τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, ἐξελέγη ἀναδεξάμενος τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις *Παγκράτιος* ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1799 κατ' αὔγουστον ἐπινεμήσεως 6'[1].

κ) Ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐγένοντο ἐπίσης καὶ αἱ κανονικαὶ ψῆφοι ἐκλογῆς Μηθύμνης τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Παναρέτου*, πρώην ἀρχιδιακόνου τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου κατὰ μάϊον τοῦ 1801, ἅτε τοῦ τέως μητροπολίτου κῦρ *Διονυσίου* κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος περιπεσόντος εἰς δεινοτάτην ἠλιθιότητα νοῦ, καὶ μὴ δυνηθέντος θεραπευθῆναι, καὶ οἰκειοθελῶς τὴν παραίτησιν αὐτοῦ δόντος[2].

κα) Ἀντὶ τοῦ Σβορνικίου *Γερασίμου* οἰκειοθελῶς παραιτησαμένου ἐκλέγεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Κρατόβου κῦρ *Ἰωαννίκιος* τῷ μαΐῳ τοῦ 1804 ἐπινεμήσεως ἑβδόμης[3].

Ἄνδρου σιγίλλιον (Λογ. Ἑρμ. 1818 σ. 603). Ἐπίσης καὶ κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1821 ἀπαντῶ αὐτὸν συνοδικὸν ἐν ἄλλοις ἐγγράφοις. Ὅρα ἐν Πιν. ὑπογραφὴν αὐτοῦ ὑπ' ἀρ. 2.

[1] Περὶ πατριάρχου Νεοφύτου ὅρα Παράρτημα Β'. Περὶ δὲ τοῦ Παγκρατίου ἐπισημειούσθω ὅτι ἀποθνήσκει τῇ 30 αὐγούστου τοῦ 1810, καὶ διαδέχεται αὐτὸν ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος *Διονύσιος*. Ἐπὶ τοῦ Παγκρατίου ἐγένετο τὸ περὶ τῆς ἐρειπωμένης ἤδη μονῆς τῆς *Ἁγίας Εἰρήνης* σιγίλλιον πατριαρχοῦντος τὸ 6' Γρηγορίου τοῦ ἀπὸ Σμύρνης, ὅπερ ἐδημοσίευσα ἐν τῷ *Παρνασσῷ* τ. Θ', σ. 297.

[2] Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ πατριαρχικῷ κώδικι καταχεχωρισμένον ὑπάρχει ὑπόμνημα ἀπρακτῆσαν, καθ' ὃ ὁ *Πανάρετος* ἐξελέγη Σμύρνης τὸν μάϊον τοῦ 1813, Μηθύμνης δὲ ὁ πρώην Φιλιππουπόλεως *Εὐγένιος*. (Ὅρα κατωτέρω ἐκλογὴν *μδ'*). Ὁ Πανάρετος ἦν Κύπριος, ἐγένετο δὲ τῆς ἐν Μηθύμνῃ σχολῆς θεμελιωτὴς καὶ συνίστωρ, ὡς ἀναφέρεται ἐν σ. 159 τῆς *Λεσβιάδος* τοῦ Σ. Ἀναγνώστου, βεβαιοῖ δὲ καὶ ὁ κ. Γεδεὼν ἐν τοῖς *Χρονικοῖς* τῆς Π.Ἀκαδημίας» (σ. 230 ἐν σημ.) ἐπανορθῶν τὴν χρονολογίαν τῆς συστάσεως τῆς σχολῆς καὶ ἀναφέρων τὴν σύστασιν εἰς τὸ 1813 ἐκ σιγιλλίου.

Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία πρὸς ζωάρκειαν τοῦ παθόντος ἱεράρχου *Διονυσίου*, «ὅστις, ὡς φέρεται ἐν τῷ ὑπομνήματι, ἐπολιτεύσατο ἀξίως κατὰ τὸ ἀρχιερατικὸν ἐπάγγελμα» ὡρίσατο 1250 γρόσια ἐτησίως νὰ δίδωνται ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Παναρέτου. Τὸ ὑπόμνημα δημοσιεύομεν ἐν παραρτήματι ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Γ. Ἡ παραίτησις αὐτοῦ εἶνε ἐν τῷ πατριαρχ. κώδικι σεσημασμένη τῇ λ' Ἰουλίου.

[3] Οὗτος τῷ μαΐῳ τοῦ 1794 ἱερομόναχος ὢν κατὰ θερμὴν αἴτησιν τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Βόσνης κῦρ Παϊσίου «μὴ ἐξικανοῦντος περιέρχεσθαι ὅλην τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ λογικοῦ ποιμνίου του, ἐξελέγη ἐπίσκοπος

κϐ) Ἀντὶ τοῦ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος κῦρ *Ἀμϐροσίου*, ἐκλέγεται Αἰγίνης καὶ Ὕδρας ὁ ὁσιολογιώτατος δευτερεύων τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἱερομόναχος κῦρ *Γεράσιμος*. Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο τῷ 1813 κατὰ σεπτέμϐριον[1].

κγ) Βιζύης διορίζεται ὁ ὁσιολογιώτατος πρωτοσύγκελλος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἐφέσου *Νεόφυτος*, τοῦ τέως ἀρχιερατεύοντος *Δανιὴλ* ἀποθανόντος, λόγῳ βοηθείας, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ κώδικι τοῦ ἡμετέρου ναοῦ, ἐχορηγήσατο τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ γρόσια πέντε πρὸςτοῖς εἴκοσι.

κδ) Αἰτήσει τοῦ ἐν τῷ πατριαρχικῷ κλίματι τῆς Ἀντιοχείας χριστωνύμου πληρώματος, ἀδείᾳ δὲ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου *Κυρίλλου*, συνῆλθον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ τιμίου Προδρόμου οἱ ἅγιοι συνοδικοὶ καὶ ἀνέδειξαν πατριάρχην Ἀντιοχείας τὸν Ἀρκαδιουπόλεως *Σεραφείμ*. Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς ταύτης γενομένης τῷ αὐγούστῳ τοῦ 1813 κατησφαλισμένον ἐν τῇ σελ. 343 τοῦ ὑπ' ἀρ. 349 **Π. Κ.** ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ τόμ. ϐ', σελ. 295. Οὗτος δ' ἐδωρήσατο τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου γρόσ. ἑκατόν.

κε) Ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Σωφρονίου*, Ἀγκύρας ἐκλέγεται ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις πρωτοσύγκελλος κῦρ *Μεθόδιος* κατὰ ἰούνιον τοῦ 1814, προσενεγκὼν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ταμείῳ γρ. ἑκατόν.

κϛ) «Τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Ἀκώϐων[2] ἀπροστατεύτου τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Κρατόϐου, τῶν κανονικῶν ψήφων τεθεισῶν ἐν τῷ κατὰ τὸ Μέγα Ρεῦμα ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν.

[1] Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμϐροσίου ἐπὶ τῇ νέᾳ ἐκλογῇ προήχθη ἡ τέως ἀρχιεπισκοπὴ Αἰγίνης, Ὕδρας καὶ Πόρου εἰς μητρόπολιν. Τοῦτο πρὸς γνῶσιν τῶν περὶ τοιαύτας ζητήσεις ἀσχολουμένων.

[2] Περὶ Ἀκώϐων σημειωτέα τάδε, ἅτινα εὗρον ἐν πατριαρχικῷ κώδικι:

«Ἀκώϐων καὶ Ζαρνάτα κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἐπειδὴ ἐν στερήσει ὑπῆρχον πνευματικοῦ ποιμένος, αἰτήσει τῶν εὐσεϐῶν καὶ ὀρθοδόξων κατοίκων, ἐκρίθη εὔλογον συνοδικῇ κοινῇ διαγνώσει ἀποκατασταθῆναι γνήσιον ποιμένα καὶ τιμηθῆναι τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ὀνόματι». Ταῦτα ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας (ϐ' πατριαρχίας), ὅτε ἐξελέγη τὸν μάρτιον τοῦ 1754, ἰνδικτ. η', πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος ὁ ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Νεόφυτος».

Ἐκτὸς τούτου ἐν Λαγκαδίοις φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὸ 1800 σχολεῖον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, καθὰ διαϐεϐαιούμεθα ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ Ζαφειροπούλου ἱερομονάχου, ὅστις αὐτοϐιογραφίαν σχεδὸν γράφων ἐν φυλλαδίῳ δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου («Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προὔχοντες ἐντὸς τῆς ἐνΤριπόλει φυλακῆς ἐν ἔτει 1821») καὶ ἐνταῦθα ἐκδεδομένῳ τῷ 1852, λέγει τάδε: «Ἐγεννήθην τῷ 1785, ὑπῆρξα μαθητὴς καὶ ἀκόλουθος τοῦ τότε ἑλληνοδιδασκάλου

διαμεινάσης, ἅτε τοῦ ἀρχιερατεύοντος κῦρ *Σιλβέστρου* ἀποθανόντος, ἐκλέγεται ὁ ὁσιολογιώτατος διδάσκαλος κῦρ *Δανιὴλ* κατὰ ἰούνιον τοῦ 1814». Ὁ Ἀκώβων οὗτος εἶνάι ὁ τῷ 1816 (δεκεμβρίῳ ἐπινεμήσεως η') γενόμενος Τριπόλεως καὶ Ἀμυκλῶν ἀντὶ *τοῦ παντελεῖ καθαιρέσει ὑποβληθέντος καὶ ἀμεταχλήτως ἀπελαθέντος Διονυσίου*». Ὅρα κατωτέρω ἐκλογὴν μ). Οὗτος, ἀνωτάτῃ προνοίᾳ τοῦ ἀοιδίμου ἐν πατριάρχαις Κυρίλλου, ἐνώπιον αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἁγιωτάτης Συνόδου, δίδωσι περὶ τῆς ἐπιστασίας καὶ διδασκαλίας τῆς σχολῆς Ἀκώβων τὴν ἑξῆς ὁμολογίαν, ἣν παρατίθημι ἀντιγράψας ἐκ τοῦ αὐτογράφου πρωτοτύπου προσκεκολλημένου ἐν τῷ πατριαρχικῷ κώδικι.

«*Ὑποσχετικόν*. ΚΥΡΙΛΛΟΣ *Πατριάρχης ἐπιβεβαιοῖ*.

»Διὰ τοῦ παρόντος μοι ἐνυπογράφου ὁμολογῶ ἐνώπιον τοῦ παναγιωτάτου καὶ πανσεβάστου μοι δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Κυρίλλου καὶ τῆς περὶ τὴν Αὐτοῦ σεβασμιωτάτην παναγιότητα θείας καὶ ἱερᾶς ὁμηγύρεως καὶ συνόδου, ὅτι, ἐπειδὴ ἐν τῇ εὐλογηθείσῃ μοι ἐπαρχίᾳ χριστιανοὶ γράψαντες διὰ κοινῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐξῃτήσαντο τὴν ἀποκατάστασίν μου, οὐ μόνον τῆς θεοφιλοῦς αὐτῶν ἐπισκέψεως καὶ πνευματικῆς διοικήσεως ἕνεκεν, ἀλλὰ τὸ πλέον πρὸς συντήρησιν τῆς ἐκεῖ σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ἥτις φυτεία ἀνεδείχθη ἐμὴ καὶ ἐπιμελείας ἠξίωται παρ' ἐμοῦ τῆς δυνατῆς ἐφ' ἱκανοῦ καιροῦ διαστήματι, ὑπισχνοῦμαι καὶ ἤδη μετὰ τὴν ἐλέῳ Θεοῦ καὶ προνοίᾳ ἐκκλησιαστικῇ ἀποκατάστασίν μου *φροντίζειν* τὰ δυνατὰ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς σχολῆς μου, καὶ *παραδιδόναι ἐν αὐτῇ καθὼς καὶ πρότερον*, καὶ *ἐπιμελεῖσθαι* τῆς προόδου τῶν φιλομαθῶν ἐπαρχιωτῶν μου, καὶ ἔργον ἔχειν τὴν συντήρησιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῆς, διακρατῶν ἀπαράβατον καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐκεῖ ὤν, καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνταῦθα παραγενόμενος ἄμεσον καὶ βεβαίαν ὑπόσχεσίν μου. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν δίδωμι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ παρὸν ὑποσχετικόν μου ἐνυπόγραφον, τῇ

»τῆς κωμοπόλεως ἡμῶν (Λαγκαδίων) Διαμαντῇ Ἀνδρέου, τὸν ὁποῖον συνώδευσα »κατὰ τὸ ἔτος 1814 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου χειροτονηθεὶς ἀρχιερεὺς Ἀκώ»βων μετωνομάσθη Δανιήλ. Μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον κάθοδον ἡμῶν ἐχειρο»τονήθην ὑπ' αὐτοῦ ἱεροδιάκονος καὶ διέμενον πάντοτε παρ' αὐτῷ ὡς μητροπο»λίτῃ Τριπόλεως ὀνομασθέντι. Κατὰ τὸ 1821 ἐφυλακίσθη ἐν Τριπόλει μετὰ τῶν »ἄλλων ἀρχιερέων καὶ τῇ 11 Ὀκτωβρίου 1831 ἀπεβίωσε». Λαμπρότατον σημείωμα, ᾧ περ χαίρω ἐντυχών, διότι ἄριστα ἤδη ὁ βίος τοῦ διδασκάλου τούτου, περὶ οὗ οὐδεὶς λόγος ὑπ' οὐδενὸς ἐγένετο, ἐγνώσθη καὶ διεσαφήθη.

ἐπιβεβαιώσει τῆς Αὐτοῦ σεβασμιωτάτης παναγιότητος κατησφαλισμένον.

»*αωιδ* ἰουλίου *η'*.

»Ὁ *Ἀχώβων* ΔΑΝΙΗΛ.»

κζ) Αἰτήσει τοῦ ἁγίου Ἐφέσου κῦρ Διονυσίου, ἐξελέγη ἐπίσκοπος τῆς πάλαι διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Ἐλαίας, τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ, ὁ πρωτοσύγκελλος αὐτοῦ *Παΐσιος* κατὰ ἰούνιον τοῦ 1814. Ὁ ἅγιος Ἐφέσου ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ τοῦ ὑφ' ἑαυτὸν ἐπισκόπου ἔδωκεν ὡς βοήθειαν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου γρόσια ἑκατόν[1].

κη) Ἀποθανόντος τοῦ Πισιδίας *Διονυσίου*, οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς «ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε ἁγίου Ἰωάννου» συνελθόντες ἐξελέξαντο Πισιδίας τὸν μέγαν πρωτοσύγκελλον τῆς Μ. Ἐκκλησίας κῦρ *Εὐγένιον* κατὰ ἰούλιον τοῦ 1814. Καὶ οὗτος ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ αὐτοῦ προσήνεγκε γρόσια ἑκατόν[2].

κθ) Ἀντὶ τοῦ Φερσάλων *Παρθενίου* παραιτησαμένου διὰ τὸ βαθὺ γῆρας, ἐν τῷ αὐτῷ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ Πρ. Προδρόμου ἐξελέγη ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἀριστείας *Δαμασκηνός*, προσενεγκὼν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ταμείῳ γρ. πεντήκοντα.

λ') Ἀντὶ τοῦ μεσημβρίας *Γρηγορίου* παραιτησαμένου, ἐκλέγεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Μελιτινῆς κῦρ *Ἰωσήφ*[3].

[1] Ὁ ἅγιος Ἐφέσου εἶχε καὶ ἕτερον ἐπίσκοπον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸν *Κρήνης Ἰγνάτιον*, ὃν εὑρίσκω παριστάμενον τῷ 1814 σὺν τῷ Σμύρνης Ἀνθίμῳ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν μαθημάτων τοῦ φιλολογικοῦ ἐν Σμύρνῃ γυμνασίου, ὅτε ἐξεφώνησεν ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος τὸν περὶ Παίδων ἀγωγῆς λόγον αὐτοῦ, δημοσιευθέντα τῷ 1871 ἐν τοῖς *Φιλολογικοῖς Σωζομένοις* (Ὅρα καὶ *Λογ. Ἑρμ.* 1817 σ. 112).

[2] Εἶνε ὁ μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον Γρηγορίου τοῦ Ε' τὰ πατριαρχικὰ σκῆπτρα ἀναλαβών, οὗ ὅρα τὸ πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς ἐν Πίν. ἀριθμ. 6.

[3] Ὁ Ἰωσὴφ οὗτος ἦν ἱερομόναχος καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι τοῦ Βοσπόρου σχολῆς. Ἐπὶ τῆς β' πατριαρχίας τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου, κατ' αὔγουστον τοῦ 1806, *κατὰ θερμὰς δεήσεις καὶ παρακλήσεις τῶν ἐκεῖ κατοίκων εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν*, προεχειρίσθη ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ ἐπὶ τῷ ἀποκατασταθῆναι προεστῶτα ἐν τῇ ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν τοῦ ἑλληνικωτάτου, πλὴν δυστυχῶς πρὸ μηνῶν πυρὶ καταστραφέντος, προαστείου. Ὁ Ἰωσὴφ οὗτος εἶνε ὁ ἐν τῇ τῆς Ἄνδρου μονογραφίᾳ τοῦ κυρίου Α. Μηλιαράκη ἀναφερόμενος ὅτι διωρίσθη τῇ 7 ἰουνίου 1813 διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς καὶ ἐπιστάτης τῆς νέας οἰκοδομῆς τοῦ σχολείου Ἄνδρου, ἀλλὰ κρύφα καὶ δι' ἀγνώστους αἰτίας, μετ' ὀλίγας ἡμέρας περαιωθεὶς εἰς Χίον ἐπανέ-

λα) Ἀντὶ τοῦ Οὐζίτζης μητροπολίτου *Ἀνθίμου* δόντος παραίτησιν, προχειρίζεται ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Δανιὴλ* τὸν ὀκτώβριον τοῦ 1814.

λβ) Ἀντὶ τοῦ Διδυμοτείχου *Μελετίου* ἀποθανόντος, προβιβάζεται ὁ Δεβρῶν *Ἄνθιμος*.

λγ) Δεβρῶν δὲ διορίζεται ὁ σύγκελλος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κῦρ *Δοσίθεος*.

λδ') Ἐπειδὴ ἡ ἁγιωτάτη ἐπισκοπὴ Μεθώνης, ἡ τῷ θρόνῳ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν ὑποκειμένη, σχολάζει ἐφ' ἱκανοῦ ἀρχιερατικῆς προστασίας, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κῦρ Μελετίου διὰ τὸ βαθὺ γῆρας καὶ τὸ παρειμένον τοῦ σώματος εἰς ἀσθένειαν νοὸς καὶ ληθαργίαν καταντήσαντος ἄκραν, ἡμεῖς... ἀδείᾳ τοῦ... συνελθόντες... ἐξελεξάμεθα τὸν ὁσιώτατον ἀρχιμανδρίτην τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως κῦρ *Γρηγόριον* τῷ Ἰουλίῳ τοῦ 1815[1].

λε') Τοῦ Νεοκαισαρείας *Μελετίου* μετατεθέντος εἰς τὸν τῆς Καισαρείας θρόνον, ἐκλέγεται Νεοκαισαρείας ὁ πανοσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Κύριλλος*.

λϛ') Τοῦ Κορυτζᾶς *Ἰωάσαφ* ἀποθανόντος, διορίζεται Κορυτζᾶς ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Κλαυδιουπόλεως κῦρ *Μελέτιος* κατὰ ἰούνιον τοῦ 1806.

καμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα μετὰ ἔτος ἐξελέγη μητροπολίτης Μεσημβρίας (Πρβλ. καὶ τὰ ἐν Παρνασσῷ τ. Θ'. σ. 290 ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα).

Ἐν τῷ ὑπομνήματι τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ὡς ἐπισκόπου Μελιτινῆς ὑπογράφεται ὁ Κυζίκου *Μακάριος*, ἔχων καὶ τὰς γνώμας τῶν πανιερωτάτων σεβασμίων γερόντων συναδέλφων ἀρχιερέων, τοῦ ἁγίου Καισαρείας κῦρ Φιλοθέου, τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κῦρ Μελετίου, τοῦ Νικομηδείας κῦρ Ἀθανασίου, τοῦ Νικαίας κῦρ Δανιήλ, τοῦ Χαλκηδόνος κῦρ Ἱερεμίου, τοῦ Δέρκων κῦρ Γρηγορίου, τοῦ Θεσσαλονίκης κῦρ Γερασίμου καὶ τοῦ ἁγίου Προύσης κῦρ Ἀνθίμου.

Ὁ Ἀγκύρας *Ἰωαννίκιος* ἔχων τὰς γνώμας τῶν πανιερωτάτων ἁγίων ἀρχιερέων, τοῦ τε ἁγίου Βερροίας κῦρ Χρυσάνθου, τοῦ ἁγίου Φιλαδελφείας κῦρ Δωροθέου καὶ τοῦ ἁγίου Προϊλάβου κῦρ Παρθενίου.

[1] Ὁ Μεθώνης *Γρηγόριος* ἐπολέμησε γενναίως ἐν τῇ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐξεγέρσει τοῦ 1821. Οὗτος ἦν ὁ πρωταγωνιστήσας ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Πύλου, ἥτις παρεδόθη αὐτῷ διὰ συνθήκης τῇ 7 αὐγούστου 1821, ἧς τὸ κείμενον δημοσιεύεται ἐν τῷ Β'. τόμῳ τῆς Ἱστορ. τοῦ Τρικούπη σ. 364 καὶ 61· πρβλ. καὶ *Γερμανοῦ* Ὑπομνήμ. τῆς ἑλλ. ἐπαν. σ. 58. Πρὸ τοῦ *Γρηγορίου* ἦν ὁ *Μελέτιος*, καὶ πρὸ τούτου φαίνεται ὁ *Ἄνθιμος* τῷ 1784, πρὸς ὃν Γρηγόριος ὁ Ε', ἀρχιδιάκονος ὢν ἔτι ἐκ Σμύρνης ἔγραφεν. Ὅρα σ. 519 τοῦ Β' τόμου τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον πατριάρχην Γρηγόριον

λζ΄) Τοῦ Βιζύης *Νεοφύτου* ἀποθανόντος, Βιζύης ἐκλέγεται ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Ἱερεμίας*[1] κατ' αὔγουστον τοῦ 1816.

λη΄) Τοῦ Σηλυβρίας *Καλλινίκου* παραιτησαμένου οἰκειοθελῶς, ἐκλέγεται ὁ πρώην Σταγῶν *Παΐσιος*. (Ὅρα τὰ ἐν 53 σημειώσει).

λθ΄) Τοῦ Πόσνας καὶ Σεραγίου *Καλλινίκου* ἀποθανόντος, διορίζεται ἀντ' αὐτοῦ ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Βενιαμὶν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1816. Οὗτος ἐπὶ διετίαν προσήνεγκεν ἀνὰ πεντήκοντα γρόσια.

μ΄) Τῆς εἰς μητρόπολιν ἤδη τιμηθείσης παροικίας διὰ πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ τόμου ὑπὸ τῷ ὀνόματι Τριπολιτζᾶς καὶ Ἀμυκλῶν, ἐκλέγεται μητροπολίτης ὁ προεστὼς τῆς ἐν Ὑψωμαθείοις ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ *Διονύσιος*[2]. Ἡ ἐκλογὴ τὸν μάϊον τοῦ 1817 ἐγένετο.

μα΄) Τοῦ Καισαρείας *Μελετίου* ἀποθανόντος, εἰς τὴν κενωθεῖσαν ταύτην μητρόπολιν μετατίθεται ὁ ἅγιος Νικαίας *Ἰωαννίκιος*.

μβ΄) Νικαίας γίνεται ὁ Τορνόβου *Μακάριος*.

μγ΄) Τορνόβου, ὁ Προύσης *Ἰωαννίκιος*.(Ὅρα ὑπογραφὴν ἐν πίν. 7).

μδ΄) Προύσης, ὁ Μηθύμνης *Πανάρετος* (περὶ οὗ ἴδε ἀνωτέρω, κ΄).

με΄) Μηθύμνης, ὁ Φιλίππων καὶ Δράμας *Παρθένιος*.

μϛ΄) Δράμας, ὁ Βάρνης *Χρύσανθος*.

μζ΄) Βάρνης, ὁ πανοσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Ζαχαρίας. Αἱ μεταθέσεις αὗται πᾶσαι κατὰ ἰούνιον τοῦ 1817.

[1] Ὅρα πανομοιότυπον ὑπογραφῆς ἐν πίν. ἀριθ. 3.

[2] Ὅρα περὶ τοῦ Διονυσίου τὰ ἐν κϛ΄ γεγραμμένα μοι. Αἱ δὲ *Ἀμύκλαι*, νῦν *Σκλαβοχώριον*, ὄνομα ὅπερ καὶ παρὰ τῷ Φρανδζῇ ἀπήντησα (σελ. 200 ἐκδ. Βόνν) οὐ μακρὰν τῆς Σπάρτης. Καὶ *Ἀμύκλα*, *Ἀμύκλαι*, ὡς *Ἄβα*, *Ἄβαι* (π. Φωκικὴ) παρ' Ηρωδιανῷ ἐκδ. Leutz τ. Α΄. σ. 308 καὶ 318). Ἀμύκλαι π. Λακωνικὴ τῶν ἑκατὸν πόλεων, ἣν Ἀμύκλας ὁ Λακεδαίμονος υἱὸς ἔκτισεν (Πρβλ. περὶ τούτου καὶ *Παυσαν*. Βιβλ. Γ΄, 1, 3. ἔνθα *πόλισμα* καλεῖται. Παρὰ *Πολυβίῳ* (Βιβλ. Ε΄) λέγεται « . . τόπος τῆς Λακωνικῆς χώρας *καλλιδενδρότατας* καὶ *καλλικαρπότατος*. Ἐπιφανέστατον ἱερὸν τοῦ *Ἀμυκλαίου* Ἀπόλλωνος ὑπῆρχε, περὶ οὗ καὶ παρ' Ἕλλησι καὶ παρὰ Λατίνοις γίγνεται πολὺς λόγος. Ὅρα καὶ Ῥαγκαβῆ *Ἱστορ. τῆς Ἀρχαίας Καλλιτεχν*. σ. 166, 167, 171. Ὠφελιμώτερον τὸ ἔργον τοῦ σοφοῦ κ. Ῥαγκαβῆ θὰ ἦτο, ἐὰν εἶχε κατάλογον *πλήρη*, ἵνα ὁ σχὼν τὴν τύχην νὰ τὸ διέλθῃ, ἀνευρίσκῃ προχείρως τὸ ζητούμενον.

Ἂς ἐπιπροσθῶ ὅτι αἱ *Ἀμυκλαΐδες*, εἶδος ὑποδήματος πολυτελοῦς Λακωνικοῦ, ἐκ τοῦ τόπου τὴν κλῆσιν ἔλαβον. Συνίστημι τῷ μέλλοντι νὰ γράψῃ περὶ Λακωνικῆς, νὰ λάβῃ ὑπὸ σπουδαίαν ὄψιν τὰ **Miscellanea Laconica** τοῦ **J. Meursi**, ἐκδοθέντα ἐν Ἀμστελδάμ τῷ 1661, ἔνθα πολλαὶ σημειώσεις ἀποθησαυρίζονται πολύτιμοι περὶ τῶν ἐν τῇ Λακωνικῇ πόλεων κλ.

μη΄) Κατ' αὔγουστον τοῦ 1817 ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἰωακεὶμ ἐκλέγεται ἀρχιερεὺς τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης μητροπόλεως Κεληζίνης.

μθ΄) Ἀντὶ τοῦ πρὸ ὀλίγου ἀρχιερατεύσαντος Φιλίππων καὶ Δράμας *Χρυσάνθου*, νόσῳ χαλεπωτάτῃ περιπεσόντος, καὶ πρὸ τοῦ ἀπελθεῖν εἰς τὴν θεόθεν λαχοῦσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος, ἐκλέγεται ὁ ἀρχιμανδρίτης *Νικόδημος*.

ν΄) Τῆς μητροπόλεως Τιβεριουπόλεως ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κῦρ *Ἀνανίου* τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, ἐκλέγεται κατ' αὔγουστον τοῦ 1818 ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος κῦρ *Γρηγόριος*.

να΄) Τελευταίαν εὑρίσκω ἐκλογὴν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις ἀρχιμανδρίτου κῦρ Φιλοθέου, τοῦ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Πάτμον ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐκλεγέντος ἐπισκόπου τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης μητροπόλεως Νεαπόλεως κατ' αὔγουστον τοῦ 1818.

Ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι εὑρίσκω καὶ ἑτέρας χειροτονίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ χωρίου ἡμῶν ἐπιτελουμένας, ὡς τοῦ ἁγίου Ἀμασείας κῦρ *Νεοφύτου* κατὰ τὸ 1810, ὅστις «ἔδωκε χάριν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου διὰ τοῦ ἁγίου Νεοκαισαρείας κῦρ Μελετίου, διὰ τὸ ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ χειροτονηθῆναι τὴν αὐτοῦ πανιερότητα, γρόσια πεντήκοντα». Τοῦ ἁγίου Ἀγαθουπόλεως (Διονυσίου;) κατὰ τὸ 1814 χορηγήσαντος τῷ ταμείῳ γρόσια πεντήκοντα. Κατὰ δὲ τὸν σεπτέμβριον τοῦ 1819 τὸν ἅγιον Κεστενδηλίου χορηγοῦντα ὀγδοήκοντα γρόσια.

Ἐν ἑτέρῳ πατριαρχικῷ κώδικι ἀπαντῶ ὅτι, ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου κῦρ Ἀγαθαγγέλου, ἐνθέρμῳ δὲ παρακλήσει τῶν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου χριστιανῶν, ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς κανονικῶς τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι πάλαι ποτὲ διαλαμψάσης ἐπισκοπῆς Σελευκείας κατὰ νοέμβριον τοῦ 1826 ὁ ὁσιώτατος ἀρχιμανδρίτης καὶ προεστὼς τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐκκλησίας κῦρ *Κωνστάντιος*.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀναγραφόμεναι ἐκλογαί, μεταθέσεις, προβιβασμοί, ἃς ἐξ αὐθεντικῶν κειμένων περισυνέλεξα, φρονῶ ὅτι μέγα ἐπιχέουσι φῶς ἐπὶ τοῦ βίου τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες μέλλουσι νὰ καταλάβωσιν, εἰ μὴ κατέλαβον ἔτι σελίδας τινὰς ἐν τῇ νεωτέρᾳ καὶ νεωτάτῃ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ξέναι Κοινότητες, Κρῆναι, Τάφοι.

Μετὰ τὰ περὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος εἰρημένα ἀνάγκη καὶ περὶ τῶν συνοίκων ἐθνῶν βραχέα τινὰ σημειώσασθαι.

Ἡ τῶν Ἀρμενίων κοινότης οὖσα ἡ ὀλιγοπληθεστέρα ἀριθμεῖ τεσσαράκοντα μόλις οἰκογενείας, ἐν αἷς καί τινας τοῦ καθολικοῦ δόγματος· διατηρεῖ καὶ ἐκκλησίαν λαμπρὰν τοῦ *Σταυροῦ*, καὶ σχολεῖα ἀνάλογα τῆς δυνάμεως τῶν ἐγχωρίων, οἷς ὅμως ἐπέρχονται ἀρωγοὶ σπουδαῖοι οἱ ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι καὶ Βεβεκίῳ, οἵτινες καὶ ἐκκλησιάζονται ἐν τῷ ναῷ τοῦ χωρίου ἡμῶν, ὡς στερούμενοι ἐκεῖ ἐκκλησίας. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ οἰκοδομὴ χρονολογεῖται ἀπὸ πεντηκονταετίας.

Ἡ ἰουδαϊκὴ ἀριθμοῦσα περὶ τὰς πεντήκοντα οἰκογενείας, ἐν αἷς καὶ ἐμπορικάς, συντηρεῖ συναγωγὴν καὶ σχολὴν τῶν θηλέων καλῶς κατηρτισμένην.

Ἐπὶ τέλους ἡ τῶν Ὀθωμανῶν ἔχει δζαμίον, ὅπερ κατὰ τὸν χαφὴζ Χουσεὶν ἐφένδη ἤγειρεν ὁ τεσχερεδζὶ Ὀσμὰν ἐφένδης, οὗ ὁ τάφος ἄγνωστος. Τὴν παρὰ τὸ δζαμίον ὑπάρχουσαν μικρὰν σχολὴν ἔκτισεν ὁ ἀγᾶς τοῦ *μπάπι σααδὲτ* Ἀχμὲτ ἀγᾶς, ὁ ἐνταφιασθεὶς ἐν τῷ κατὰ τὸ Ἰβραχὴμ ἀγᾶ τσαϊρὶ τοῦ Σκουτάρεως (Χρυσουπόλεως) κειμένῳ δζαμίῳ. Ἐπὶ τοῦ τάφου εὕρηται χρονολογία τῆς Ἐγείρας 1066 (=1655). Ἡ μήτηρ αὐτοῦ ᾠκοδομήσατο τὸ σχολεῖον τοῦ Τσεγγέλκιοϊ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας καὶ ἐθεμελίωσε τὸ *μιμπὲρ* (διὰ τὸν *Χατὶπ*) τοῦ ἐν Κάτιργα λιμὰν δζαμίου τοῦ Σινὰν πασσᾶ. Ὁ αὐτὸς Ἀχμὲτ ἀγᾶς ἐχορήγησε καὶ διὰ τὰ κηροστάσια τοῦ δζαμίου τοῦ Κουρούτσεσμε.

Ἐν τῷ συγγραμματίῳ τοῦ ὀθωμανοῦ ***Εβλιὰ Τσελεμπὶ*** (ἔκδ. ἀρχ. τοῦ 1259, σελ. 428) μνημονεύεται, πλὴν τοῦ δζαμίου, καὶ λουτρῶν, ἴσως ὁ νῦν σωζόμενος, ἕνδεκα δὲ οἰκίαι Ἰουδαίων, ἐκτὸς τοῦ ἀρμενικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ (ρούμ) μαχαλέ, καὶ διακόσια ἐργαστήρια καὶ ἀμπελῶνες καὶ κῆποι.

Ὑπὸ τὴν σχολὴν ὑπάρχει βρύσις, φέρουσα τὴν τουρκικὴν χρονολογίαν τοῦ 1092, ἤτοι πρὸ 214 ἐτῶν. Ταύτην ξηρανθεῖσαν ἐπεσκεύασεν ἐπὶ τῆς βεζιρείας τοῦ Ἀχμὲτ πασσᾶ υἱοῦ τοῦ Κιοπρουλῆ Μεχμὲτ πασσᾶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, διατάξασα καὶ νέαν μετοχέτευσιν ὕδατος. Παρὰ τῇ κρήνῃ ταύτῃ ὁ βεζίρης Ἰβραχὴμ πασᾶς κατεσκεύασεν ἑτέ-

ραν κατὰ τὸ 1141 (=1728 αὔγουστον), τουτέστι δύο ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ἑτέρα ὑπάρχει κρήνη ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ βουνοῦ, ἐφ' οὗ οἱ ἀρμενικοὶ τάφοι, ἐπὶ τοῦ χειμάρρου· ἐκτὸς δὲ ταύτης καὶ ἡ δεξαμενὴ τοῦ ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας ἀνδήρου, ἥτις ἐγένετο κατὰ τὸ 1820 τὸν Ἰούνιον, ὡς ἠδυνήθην νὰ ἐξαγάγω ἐκ τοῦδε τοῦ ἐπιγράμματος, ὅπερ ἦν ἐπικεχρισμένον, καὶ ὅπερ κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ἔχει ὧδε.

«Κρήνη μὲν ἥδε Σκαρλάτου Βοεβόδα Καλλιμάχου[1]
πρόκειται πᾶσι τοῖς πόταις.
Φλογμὸν δὲ δίψης ἐκ ταύτης ὅσοι σβέσαν
εὔχεσθαι αὐτῷ καὶ γονεῦσι . . .
αωκ' ἰουνίῳ . . .»

Ἐγένετο ἐπισκευὴ τῆς κρήνης ταύτης κατὰ τὸ 1870, ὡς δῆλον ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐπὶ ἑτέρας πλακός· «εἰς δόξαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἡ κρήνη αὕτη ἐγένετο πρῶτον εἰς τὰ 1820 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχου, ἔπειτα δὲ εἰς τὰ 1870 ηὐξήθη ἡ δεξαμενὴ αὐτῆς συνδρομῇ τῶν φιλοκάλων»· ἀλλ' ἤδη αὕτη εἶναι ξηρά.

Παραπλεύρως τῇ δεξαμενῇ ταύτῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδήρου εὕρηται ἑτέρα ἀνήκουσα τῇ ἀρμενικῇ κοινότητι, καὶ ἐφ' ἧς ἀρμενιστὶ ἐπιγέγραπται ταῦτα, ἅτινα μετέφρασέ μοι γνώστης τῆς γλώσσης ταύτης. «Ἀνηγέρθη αὕτη ἡ βρύσις ὑπὸ τῆς κυρίας Ναζλοῦ καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς Ἰωβὰτζ Παπαζιὰν Πέτρου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν Μιγγιρδίτς,

[1] Περὶ τῆς τῶν Καλλιμαχῶν περιδόξου οἰκογενείας μέτιθι Σκαρλάτου *Κωνσταντινούπολιν*, τόμ. Β'. σελ. 110 ἐν σημειώσει. Ὁ Σκαρλᾶτος δὶς ἡγεμόνευσε τῆς Μολδαυΐας τῷ 1806 καὶ τῷ 1812, τῷ δὲ 1821 ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμονιῶν, ὡς λέγει ὁ Σκαρλᾶτος. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἕνεκα τῶν πολλῶν εὐεργεσιῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν χώραν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς οἰκογενείας ταύτης, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη, ἐπ' ὀνόματι τοῦ πάτρωνος αὐτοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, κατὰ τὰ παραδεδομένα, τετίμηται καὶ τὸ ἐν τῷ δεξιῷ χορῷ παρεκκλήσιον τοῦ ἡμετέρου ναοῦ, ἐν ᾧ εὕρηται καὶ τὸ κοινοτάφιον τῆς κλεινῆς ταύτης οἰκογενείας καὶ αὐτοῦ ὑπὸ μάρμαρον, ἐφ' οὗ ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα ἐποίησε κατὰ τὸ 1820 ὁ ἀοίδιμος διδάσκαλος Λογάδης. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Καλλιμάχη ἐπεβραβεύθη κατὰ τὸ 1798 χρυσόβουλλον αὐθεντικὸν τῇ ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι ἑλληνικῇ σχολῇ, ἥτις ὑφίσταται ἀπὸ τοῦ 1769, καθὰ εὗρον ἐν κώδικι παλαιῷ, δι' οὗ προαιρετικῶς διακόσια γρόσια χαρίζονται ἐνιαυσίως αὐτῇ, ποσὸν ὅπερ καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ ἡγεμὼν Σοῦδζος εἶχε προικοδοτήσει. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Μ, Παρανίκας, ἐν Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. τόμ. ΙΓ'· ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἕτερα περὶ τῆς αὐτῆς σχολῆς, ἥτις γίνεται ἀντικείμενον καὶ ἄλλων προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων ἡγεμονικῶν καὶ πατριαρχικῶν ἐγγράφων, περὶ ὧν ἄλλοτε.

τῶν ἐνδοξοτάτων, ἠγέρθη δὲ ἡ βρύσις πρὸς μνήμην αὐτῶν τῷ 1780, ἐν Κουρούτσεσμε». Ἡ κρήνη αὕτη χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν συνοίκων ἡμῶν ἀφθονεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὕδατος.

Τάφοι.

Ὁδηγὸν ἔχοντες Σκαρλᾶτον τὸν Βυζάντιον καὶ τὰ ἐπιτύμβια, ὧν τὰ πλεῖστα ἐξίτηλα ἐγένοντο, ἀναφέρομεν ὅτι ἐκτὸς τοῦ κοινοταφίου τῆς οἰκογενείας Καλλιμάχη, ἐξ ἧς τρεῖς κατὰ σειρὰν ἡγεμόνες διέπρεψαν, οἱ μὲν δύο πρῶτο υἱοί, ὁ δὲ τελευταῖος ἔγγονος τοῦ πρώτου ἀναγορευθέντος ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάννου Θεοδωρίδου τοῦ Καλλιμάχου, μικρὸν ὑπεράνω τοῦ ναοῦ, ἐπὶ χώματος τετραπέδου εὕρηται τὸ μνῆμα τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, τρισεγγόνου τοῦ γενάρχου τῆς οἰκογενείας Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου *τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων*. Πρὸς τούτοις ὑπεράνω τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐτάφη καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, οὗ ὁ νεκρός, τὴν κεφαλὴν ἀποτετμημένος, ἠγοράσθη ὑπό τινος τῶν ἐκ τοῦ Κουρούτσεσμε ἐγχωρίων Ἰουδαίων διὰ χρημάτων συγγενοῦς τοῦ φονευθέντος[1].

Τάφον ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγιάσματος τῆς οἰκογενείας Καλλιμάχη εὑρίσκω φέροντα τὰ ἡγεμονικὰ σήματα καὶ ἔχοντα τόδε τὸ ἐπιτύμβιον:

«Γρηγόριον κλεινὸν κατέχω κόνις, εἴ τιν' ἀκούεις,
ἐκφύντα χρυσῆς Καλλιμαχῶν γενεῆς.
Τὸν φθονερὴ μοῖρα δάμασεν νεαρόν περ ἐόντα·
ἀλλά γε καὶ φθιμένου ἄφθιτόν ἐστι κλέος.
αωδ' φεβρουαρίου ζ'.

Ἐκτὸς τούτου σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι πρὸς ἄλλοις ἐγκλείονται ἐν τῷ ἡμετέρῳ ναῷ καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν γονέων καὶ προγόνων τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου Σταυράκη βέη Ἀριστάρχου. Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλκιβιάδου Ἀριστάρχου, θείου τοῦ ἄρχοντος Μ. Λογοθέτου, ἐπιγέγραπται τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα, ποίημα τοῦ ἀοιδίμου διδασκάλου Λογάδου·

Ἐνθάδε γαῖα ἔχει Ἀλκιβιάδην, φίλον υἷα
Σταυρακίου, μεγάλη, πλὴν πυμάτου, ἐπίκλην
ὄντος Ἀριστάρχοιο, διερμηνῆος ἀρίστου,
Μείρακα μουσοπόλον καὶ Χαρίτων δὲ χάριν.
Τὸν μέν ῥ' ἀλκὶ βιησάμενος μάρψεν μόρος οἰκτρός·
πῶς δ' ἐγὼ ἅμ' ἧσω δακρυχέων Λογάδης.
1831 φεβρουάριος.

[1] Σκαρλάτου Βυζ. *Κωνσταντινούπολις*. Τόμ. Α', σ. 536.

Ἐπίσης τῆς Ἐριφίλης Ἀριστάρχου, συζύγου τοῦ μακαρίτου ἰατροῦ Κωνσταντίνου Καραθεοδωρῆ, «μεθ' οὗ ζήσασα εὐδαιμόνως ἐνιαυτοὺς τρεῖς ἐτελεύτησε κατὰ τὸν εἰκοστὸν χρόνον τῆς ἡλικίας της, τῇ 27 δεκεμβρίου 1837. Μετὰ μῆνας ἓξ ἐτελεύτησε καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Ἑλένη μηνῶν δεκαπέντε».

Ὡσαύτως καὶ «τῆς ἐνδοξοτάτης μεγάλης δραγομανέσσας Σοφίας Ἀριστάρχου ἐκπληρωσάσης τὸ κοινὸν χρέος περὶ τὸ ὀγδοηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας τη; τῇ 4 ἰανουαρίου 1863». Περὶ Ἀρισταρχῶν ὅρα Ἡμερολόγ. Βρετοῦ 1867.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

Β'

Νεόφυτος ὁ Ζ' ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης ἦν Σμυρναῖος τὴν πατρίδα. Ἐπατριάρχησε τὸ α' τῷ 1789. Ὠνομάζετο πρὶν ἢ τὸ μοναχικὸν ὑποδυθῇ σχῆμα Νικόλαος, ἐν δὲ τῇ Εὐαγγελικῇ σχολῇ τῆς Σμύρνης, ἐν ᾗ τὰ ἐγκύκλια ἐξεπαιδεύθη, ἔσχε συμμαθητὴν τὸν ἀοίδιμον Κοραῆν. (Ὅρα Ἐπιστολ. Κοραῆ πρὸς τὸν πρωτοψ. Σμύρνης, σ. 36. Παρισ. 1838[Σμύρνῃ]). Ἦν πρότερον Μαρωνείας ἐπίσκοπος· ἐπλήρωσεν ἐν μέρει τὰς κοινὰς ἐλπίδας διὰ τῆς αὐτοῦ φρονήσεως καὶ χρηστότητος καὶ θεοσεβείας, ἐπαινεθεὶς καὶ ὡς ἀνὴρ συνετὸς καὶ πολιτικός, καὶ πρὸς οἰκονομίαν πραγμάτων δεξιός. Μετὰ πενταετῆ πατριαρχίαν ἐξωρίσθη οὐχὶ εἰς Ἄθωνα, ὡς λέγει ἡ πατριαρχικὴ ἱστορία, ἀλλ' εἰς Πάτμον. Ὁ δὲ Κύριλλος ὁ Λαυριώτης ἐν τῷ *Πατρ. Χρονικῷ*, ὅπερ ὁ φιλοπονώτατος φίλος Γεδεὼν ἐξέδωκεν ἐν τόμ. Ϛ' τοῦ *Ἀθηναίου*, λέγει τὸν Νεόφυτον εὐπατρίδην καὶ εὐέντευκτον, ἐμμέριμνον διόλου καὶ Ἄργον πολυόμματον, ἐν τούτῳ μόνον σφαλλόμενος, ὅτι εἰς Ῥόδον λέγει ἐξορισθέντα αὐτόν. Εἰς Ῥόδον λέγει καὶ ὁ ἀπεχθῶς ἔχων αὐτῷ Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐν τῇ κατ' αὐτὸν *Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ (Μεσαιων. Βιβλιοθ.* τόμ. Γ', σελ. 388.), ὕστερον δὲ εἰς Πάτμον (σελ. 397). Ὅρα καὶ τὰ ἐν *Παρνασσῷ* τόμ. Θ', σ. 407 ἐν σημειώσει ὑπ' ἐμοῦ σεσημειωμένα.

Τὸ δὲ παρὰ πόδας προσφώνημα τοῦ πατριάρχου πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ τοὺς προκρίτους τοῦ Γένους, ἅμα τῇ τὸ δεύτερον ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναρρήσει αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἐν τῇ εὐαγεῖ μονῇ τῆς Πάτμου διατηρουμένου πατριαρχικοῦ αὐτογράφου μεταληφθέν, παρεχώρησέ μοι πρὸς ἔκδοσιν ὁ σεβαστός μοι καὶ πολύτιμος φίλος κ. Ι. Σακελλίων μετὰ τῶν ὑποσημειώσεων.

«Ἐσίγησα, ὦ ἱερὰ ὁμήγυρι; τῶν ἁγίων ἀρχιερέων, καὶ πανέκλαμπροι πρώτιστοι τοῦ γένους, καὶ κλῆρος ὁ ἔντιμος, καὶ ὁ χριστεπώνυμος τοῦ Κυρίου καὶ περιούσιος λαός· ἐσίγησα, λέγω, καὶ *φυλακὴν ἐθέμην ἐπὶ τοῦ στόματός μου,* καθὼς λέγει ὁ ἱεροψάλτης Δαβίδ [1], ἀλλ' οὐ μέχρι παντὸς ἔστι μου ἡ προαίρεσις ἀμετάτρεπτος· τοῦ Θεοῦ γὰρ ἐσμέν, διὸ καὶ ἄγει τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς βούλεται.

«Ἔδειξεν ὁ καιρὸς τὴν προλαβοῦσαν σιωπήν, καὶ δεικνύει τὴν ἐνεστῶσαν λαλιάν, τὴν μὲν σιωπὴν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐνυπαρχούσης μοι ἀσθενείας, τὴν δὲ λαλιὰν ὡς τῆς θείας χάριτος τωρινὸν δῶρον, καὶ μὲ δίκαιον τρόπον ἑκάτερον. Θεῖον γὰρ καὶ πρῶτον μάθημα τὸ γινώσκειν ἕκαστον ἑαυτὸν μανθάνομεν, οὗ ἕνεκεν ἐξεδόθησαν παρ' ἡμῶν αἱ δύω ἐκεῖναι προλαβοῦσαι παραιτήσεις τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἡ μέν, ἵνα παραμυθήσωμαι ἐμαυτὸν καὶ ψυχαγωγήσω τῇ ἀποθέσει τοῦ ὄντως ἐλαφροῦ μὲν καὶ χρηστοῦ βάρους διὰ τὸν δοτῆρα Κύριον, βαρέως δὲ διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀναδεξομένου· ἡ δέ, ἵνα ὁ τῶν θεοφόρων πατέρων κανὼν πληρωθῇ, λέγων: «*Ὁ τῆς ἀρχῆς τοὺς κόπους διαφεύγων, καὶ τῆς παρ' ἐκείνης τιμῆς ἀμέτοχος ἔστω*» [2].

«Ἀλλ' ἔπρεπε μὲν νὰ διατηρηθῶσιν ἀπαράβατοι καὶ ἀδιάσειστοι καὶ ὅλως ἀκαπήλευτοι καὶ πάσης ἐκτὸς δολιότητος αἵτε παρ' ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαγγελίαι καὶ εὐχαὶ καὶ αἱ πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα καὶ εὐεργέτιν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑποσχέσεις, διὰ νὰ ζῶμεν ἣν ἑκουσίως ἐξελέξαμεν ἰδιωτικὴν ζωήν, καὶ νὰ ἐπαναπαυώμεθα βίῳ τῷ ἀπράγμονι καὶ ἐραστῇ ἡμῖν ἡσυχίᾳ, καθὼς ἐκ τοὐναντίου εὐκταῖον ἦν εἰς ἡμᾶς καὶ μάλιστα ποθητὸν ἀκλόνητον καὶ ἀμετακίνητον νὰ ἐνεργῆται καὶ νὰ διαμένῃ πρὸς ἀναψυχὴν ἡμῶν τὸ σωτηριῶδες καὶ εὐπρεπέστατον ἀρχαῖον ἔθος, ᾧπερ ἤρξατο ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία χρῆσθαι, καὶ οὐκ ἐπαύσατο πρὸς τοὺς κατὰ διαφόρους καιροὺς προπατριαρχεύσαντας, τῇ ἀφθόνῳ πρὸς αὐτοὺς τῶν ἀναγκαίων χάριτι καὶ ἐκδόσει, ὥςπερ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοῦτο αὐτὸ πανιέροις ὑπογραφαῖς καὶ σφραγῖδι τοῦ κοινοῦ ἡμῖν ἐπηγγέλθη. Τοῦτο μὲν ἦν ἡμῖν βουλητόν, πόρρω δέ, ὡς ἔοικε, τῆς θείας προνοίας καὶ εὐδοκίας, οἷς οἶδε κρίμασιν, ἵνα μάθωμεν ὄντως, ὅτι: «*Οὐδὲ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος*» [3].

«Ὅθεν εὐθὺς παρ' ἐλπίδα ἔφθασαν ἐν τῇ Πάτμῳ τὰ ὑψηλὰ καὶ προσκυνητὰ θεσπίσματα καὶ ὁρισμοὶ τῶν κρατούντων, τά τε ἀδελ-

[1] *Ψαλμ.* λη', 2.
[2] Ἄδηλον ἔμοιγε οὖν τίνος τῶν πατέρων ὁ κανὼν οὗτος.
[3] *Ῥωμ.* θ', 16.

φικὰ ὑμῶν καὶ συνοδικὰ γράμματα καὶ οἱ ἀποσταλέντες ἐκ τῆς ὑψηλῆς καὶ προςκυνητῆς Πόρτας, καὶ δῆλον ἐποίησαν ἡμῖν μεταπέμπεσθαι ἡμᾶς εἰς τὰ ἐνταῦθα, ὥςτε ἀναδέξασθαι δεύτερον τὸν οἰκουμενικὸν καὶ ἀποστολικὸν τοῦτον θρόνον, ὅπερ ἀληθῶς παντὶ τῷ μὴ τὴν πεῖραν τοῦ πράγματος ἔχοντι δεκτόν τε καὶ εὐφροσύνης παραίτιον, ἡμῖν δὲ τοῖς διὰ πολλῶν τῆς προστασίας ταύτης πραγμάτων πεπειραμένοις θλίψιν ἐνεποίησεν εἰς τοσοῦτον, ὥςτε κατὰ κρημνῶν ἡμᾶς αὐτοὺς ῥῖψαι. Ἀλλ' ἵνα μὴ προςκρούσωμεν ἀβούλως τῇ ὑπερεχούσῃ ὑψηλῇ καὶ προςκυνητῇ ἀρχῇ, εἰς ἣν πειθαρχεῖν ἄφευκτον, ἀλλὰ δὴ καὶ τῇ κοινῇ καὶ αἰδεσίμῳ ἡμῶν μητρὶ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἧς πόῤῥω ζῆν χριστιανικῶς ἀδύνατον, εἰς ἑαυτοὺς ἐλθόντες ἔφημεν:—Ἡ ὑψηλὴ ἀρχὴ ἐπιτάττει, καὶ τίς αὐτῇ ἀντιστήσεται; καί, ὅ φησί τις: «*Λέων ἐρεύξεται, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται;*»[1]. Ἡ κοινὴ καὶ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ ἱερὰ καὶ σεβασμιωτάτη σύνοδος δωρεῖται[2] καὶ προςκαλεῖ, καὶ τίς, τέκνον αὐτῆς ὀρθόδοξον ὄν, ἀπειθήσει αὐτῇ;—Ἐμνήσθην τοῦ διὰ τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος: *Πᾶσα ψυχὴ ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις ὑποτασσέσθω*[3]», καὶ ἔμελλον συσταλῆναι; ἢ ποίαν ἂν ἔσχον ἀπολογίαν αὐτῷ, παρακούων τῷ τὰς ἐντολὰς διδόντι τῆς εὐνομίας, *καὶ τὰ πάντα μετασκευάζοντι*[4], κατὰ τὴν θείαν αὐτοῦ εὐδοκίαν καὶ θέλησιν; Διὰ τοῦτο ἐπιθυμητὴ μὲν ἡμῖν ὑπῆρχεν ἡ ἡσυχία, καὶ ὁ ἐκτὸς πραγμάτων βίος αἱρετώτερος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου ἐντελλομένου διὰ τοῦ Ἀποστόλου: «*Μηδένα τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρου ἕκαστον*[5], καὶ τὰ χείριστα ἐπαπειλοῦντος διὰ τοῦ προφήτου τοῖς παρακούουσι (φησὶ γάρ: «*καθὼς ἀπώσασθέ με τοῦ εἶναι ἡγουμένους τοῦ λαοῦ μου καὶ ἄρχοντας, οὕτω κἀγὼ ἀπώσωμαι ὑμᾶς τοῦ εἶναι ὑμῖν εἰς βασιλέα*»)[6], τίνες εἴχομεν γενέσθαι, καὶ ποῦ τραπέσθαι, εἰμὴ δοῦναι νῶτον εὐπειθῆ καὶ ἆραι τὸν ζυγὸν τοῦτον ἐπὶ τὸν τράχηλον ἑαυτῶν, ἄλλως τε μέλλοντες ἔχειν αὐτὸν ἀντιλήπτορα, προστάτην τε καὶ ὑπερασπιστήν, ὡς ἐπαγγέλλεται: ἐγὼ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν λέγων, καὶ ἐάν μου ἀκούσητε, ἱσταμένου ἐπὶ τὴν θύραν καὶ κρούοντος, εἰςελεύσομαι εἰς τὸν οἶκον

[1] Ἀμὼς γ', 8.
[2] Ἴσως: *διορίζεται.*
[3] *Ῥωμ.* ιγ', 1.
[4] *Ἀμὼς* ε', 8.
[5] *Α' Κορινθ.* ι', 24.
[6] Οὐκ οἶδα τίνος τῶν προφητῶν ἡ ῥῆσις.

ὑμῶν καὶ δειπνήσω μεθ' ὑμῶν, ὡς ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην ἱερᾷ Ἀποκαλύψει εἶπεν ὁ Κύριος;[1].

«Τοιαῦται μὲν οὖν αἱ ἀπειλαὶ τοῖς ἀπειθοῦσι, τοιαῦτα τὰ ἐπιτίμια τοῖς παραβαίνουσιν, ὥςτε καὶ πᾶσαν ψυχὴν λιθίνην τε καὶ ἀδαμαντίνην δύνασθαι ὡς κηρὸν τήκειν, καὶ ὡς ζύμην μαλάττειν. Διὰ τοῦτο, ὦ ἱεροὶ ποιμένες καὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Χριστοῦ μάνδρας συμποιμένες, ὦ ποίμνιον λογικὸν καὶ τοῦ ἀρχιποίμενος ἄξιον Χριστοῦ, ὑπεκύψαμεν αὖθις τὸν αὐχένα τῷ βουλήματι αὐτοῦ, καὶ πάρεσμεν αὖθις, ὡς ὁρᾶτε, καὶ ἔχετε ἡμᾶς ἱσταμένους ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν ταύτην πατριαρχικὴν καὶ οἰκουμενικὴν περιωπήν, φέροντας ἐπὶ τοὺς ἀδυνάτους ἡμῶν ὤμους τὸν πνευματικὸν καὶ ἐπίμοχθον ὅμως κλοιώδη κόσμον, καὶ διὰ τῶν ἱερῶν τούτων κωδώνων πᾶσαν ψυχὴν εὐσεβῶν διανιστῶντας τοῦ γενέσθαι ἐν ἀκοῇ καὶ ὁράσει ὅτι πάρεσμεν αὖθις ὑπακούοντες τῷ οὕτως εὐδοκήσαντι Θεῷ, καὶ τῇ ὑψηλῇ καὶ ὑπερτάτῃ Πόρτᾳ, αὖθις ἡμᾶς ἐλεησάσῃ, καὶ τρίτον τῇ πνευματοφόρῳ καὶ ὀρθοδόξῳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ ταῦτα βουλευσαμένῃ ὑπακούσαντες, χαίρειν εἴπομεν τοῖς βουλεύμασι καὶ θελήμασιν ἡμῶν· ἐδεξάμεθα ἀνὰ χεῖρας τὴν ἄνωθεν καταβαίνουσαν ποιμαντικὴν ταύτην ῥάβδον, τὴν δεσποτείαν ὁπωςοῦν ὑποσημαίνουσαν, πολλοὺς δὲ τῷ ὄντι παρέχουσαν τῷ ἀναδεχομένῳ κινδύνους ἐν ταῖς τοῦ καιροῦ περιστάσεσι, καὶ πολλῶν δεσποτείαν ὑποτάττουσαν, ἵνα μὴ παύσωμεν ἀγρυπνοῦντες ἐν ὅσῳ ἀπόκειται ἡμῖν τὸ δοκεῖν ποιμαίνειν, ὥςτε «*γενέσθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἵνα τινάς, εἰ καὶ μὴ πάντας, κερδήσωμεν*»[2].

«Παρῃτησάμεθα οὖν τὸ ὁπωσοῦν ἐλεύθερον καὶ ἀτάραχον τοῦ βίου, τὸ μὴ λόγον ὀφείλειν κατὰ τὴν κρίσιν ἑκάστου, μηδὲ πραγματείαις ὑποκεῖσθαι τοῦ διδόναι καὶ λαμβάνειν, ἐξ ὧν ἀναφύονται αἱ ζάλαι καὶ τρικυμίαι, καὶ τὸ μέγιστον αἱ ἀφόρητοι δυςτυχίαι, καὶ τὸ χεῖρον τὸ ἄδηλον ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι τὸν προστατεύοντα, ἀλλὰ πεποιθότες τῇ θείᾳ εὐδοκίᾳ καὶ τῇ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς προθυμίᾳ εἰς τὸ ποιεῖν δουλικῶς ἅπαν ὅσον ὀφείλομεν τῇ κραταιοτάτῃ ἀρχῇ; ὡς φθάσαντες τοῖς πράγμασιν ἐδείξαμεν· ἐπὶ τὸ ἄρχειν ἀπὸ τοῦ ἄρχεσθαι μεταβαίνομεν, καὶ προςτρέχομεν προςπίπτοντες εἰς τὴν κραταιὰν καὶ ἀκαταγώνιστον δύναμιν τοῦ οὕτω τὰ καθ' ἡμᾶς εὐδοκήσαντος, καὶ «*τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦσθαι*» εἰπόντος[3], ἐκλιπαροῦντες θερμῶς ὅλῃ ψυχῇ ἄξιοι γενέσθαι, ἔχοντες συν-

[1] *Ἀποκ.* γ', 20.
[2] *Α' Κορινθ.* ι', 20-22.
[3] *Β' Κορινθ.* ιβ', 9.

ευχομένους καὶ συνικετεύοντας ἅπασαν τὴν θεοφρούρητον ὁμήγυριν τῶν πανιερωτάτων καὶ συναδελφῶν ἁγίων ἀρχιερέων, καὶ τὸ σύστημα πάντων τῶν παρευρεθέντων καὶ συνελθόντων εὐσεβῶν χριστιανῶν, ὥςτε ὧν αἰτοῦμεν καὶ χρήζομεν ἄξιοι γενέσθαι, καὶ χεῖρας αἴροντες ἱκέτιδας μιᾷ φωνῇ καὶ γλώττῃ ἐπικαλούμεθα λέγοντες :—Ὦ Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ, οὗτινος τῷ παναγίῳ αἵματι ἐξηγοράσθη πᾶσα ψυχὴ εὐσεβῶν, ἄγεται δὲ καὶ οἰκονομεῖται τὸ πᾶν τῇ πανσθενεῖ σου δυνάμει, καὶ οἷς οἶδας καιροῖς καὶ χρόνοις μεταποιῶν εἰς τὸ κρεῖττον τὰ πάντα, ὁ κἀμὲ τὸν ταπεινὸν καὶ ἀνάξιον δοῦλόν σου μεταγαγὼν καὶ ἐπὶ τὴν ποιμαντικὴν ταύτην περιωπὴν ἀνυψώσας, ὥςτε ἀφ' ὑψηλοῦ βοᾶν καὶ λέγειν: *«αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου»* [1], σοῦ δέομαι καὶ θερμῶς παρακαλῶ, ἐπάκουσον ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου. Ὁδήγησον εἰς πᾶν ἔργον ἀρεστὸν τῷ θελήματί σου τῷ ἁγίῳ. Συνέτισόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, καὶ ἀξίως καὶ θεαρέστως οἰκονομεῖν τὸν λαόν σου. Χάρισαι ζωὴν πολυχρόνιον, κράτος ὑπέρτατον εἰς τοὺς ὑψηλοτάτους καὶ εὐμενεστάτους ἡμῶν αὐθέντας, καὶ διατήρησον αὐτοὺς ἐν παντὶ καιρῷ ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ἀνωτέρους πάσης προςβολῆς ἐναντίας, καὶ ὡς φλόγα πυρὸς πᾶσι τοῖς ἐπερχομένοις αὐτοὺς ἀνάδειξον, ἵνα δι' αὐτῶν διεξάγηται ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ τε καὶ ἀνέσει ὁ ὑποκείμενος ἅπας καὶ περιούσιος λαός. Διατήρησον ἐν ὑγείᾳ ἀμεταπτώτῳ, καὶ διαφύλαξον ἀμετάτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τὸν ζῆλον καὶ προθυμίαν τῶν ἐνδημούντων ἀρχιερέων, εἰς διεξαγωγὴν παντὸς τοῦ χριστωνύμου σου πληρώματος, εἰς αὔξησιν καὶ εἰρηνικὴν κατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ διοικήσεως. Περιχαράκωσον τῇ δυνάμει σου, καὶ εὐπαῤῥησιάστους ἀνάδειξον τῇ διὰ βίου παντὸς πίστει καὶ εὐπειθείᾳ πάντας τοὺς ἐν εὐσεβείᾳ σεμνυνομένους πανεκλαμπροτάτους ἡγεμόνας, τοὺς ἐνδοξοτάτους καὶ εὐγενεστάτους ἄρχοντας καὶ πρωτίστους τοῦ γένους, ἵνα ζήλῳ τῆς εὐσεβείας καὶ ὀρθοδοξίας ἀγωνίζωνται καὶ ἀντιπαρατάττωνται εἰς ἅπαν ἀντίξουν τῶν κατὰ τῆς ἁγίας σου Ἐκκλησίας ἐπερχομένων. Εὐλόγησον καὶ πλεόνασον πᾶσαν ἐμπορείαν τῶν ἐντίμων πραγματευτῶν, καὶ πᾶσαν ἐργασίαν τῶν εὐλογημένων ῥουφετίων παντὸς τοῦ χριστωνύμου λαοῦ σου, ἵνα ἔχοντες αὐτάρκειαν περισσεύωσιν εἰς ἀντίληψιν καὶ βοήθειαν τῶν ἐνδεῶν καὶ ἀπόρων τῆς Ἐκκλησίας σου, καὶ προκόπτωσιν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ σωτήριον. Ἕνωσον ποιμένας καὶ συμποιμένας, καὶ ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου τῷ ἁγίῳ καυχωμένους καὶ σεμνυνομένους, τῷ συνδέσμῳ τῆς εὐαγγελικῆς σου

[1] *Ψαλμ. ος'*, 10.

ἀγάπης, ἵνα ἐν αὐτῇ γνωριζώμεθα ὅτι σοῦ ἐσμὲν μαθηταί, καὶ ταύτην τὴν ζωὴν διανύοντες εἰρηνεύωμεν κατὰ τὸ σὸν θέλημα, ὅπως ἐλπίζωμεν ἀδιστάκτως ἀξιωθῆναι τῶν ἐπηγγελμένων σου ἀγαθῶν, χάριτι σοῦ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τοῦ ἀνάρχου σου Πατρός, καὶ τοῦ παναγίου καὶ συναϊδίου Πνεύματος, τῆς ὁμοουσίου ἀδιαιρέτου καὶ τριςυποστάτου θεότητος· ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα τιμὴ καὶ προςκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

Γ'.

Τὸ πατριαρχικὸν ὑπόμνημα, περὶ οὗ γίνεται ὁ προσήκων λόγος ἐν τῇ 71 σημειώσει ἔχει ὧδε·

«Ἐπειδὴ ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Μηθύμνης, συναδελφὸς ἡμῶν ἀγαπητὸς κῦρ Διονύσιος, ἀποκατασταθεὶς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ γνήσιος καὶ νόμιμος ποιμήν, ἐπολιτεύσατο ἀξίως κατὰ τὸ ἀρχιερατικὸν ἐπάγγελμα, οἰκονομήσας μέχρι καιροῦ πρεπόντως τὰ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης· ἀλλὰ πρὸ *πέντε* χρόνων, κρίμασιν οἷς οἶδε Θεός, νόσῳ βαρυτάτῃ περιπεσών, ἔπαθε καιρίως καὶ κατήντησεν εἰς ἠλιθιότητα νοός, τοῦτο δὲ τὸ νόσημα καταμαθοῦσα ἡ ἐκκλησία ὡς λίαν ἐπιβλαβὲς ἐκείνῳ καὶ ἐπιζήμιον πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν ποιμαινομένων παρ' αὐτοῦ εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἔσπευσεν οἰκονομῆσαι καὶ θεραπευθῆναι, καὶ πρὸ χρόνων προσεκαλέσατο ἐνταῦθα εἰς βασιλεύουσαν καὶ ἀπεκατέστησεν ὑπὸ διαίτῃ καὶ ἐπισκέψει ἀξιολόγων καὶ πεπαιδευμένων ἰατρῶν, ὑφ' ὧν καὶ ἐπισκεφθεὶς οὐ μικρὸν καὶ περιποιηθεὶς οὐδὲν ὠφελήθη, καὶ ἀντὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον προέβη ἐπὶ τὸ χεῖρον, καὶ οὑτωσὶ οἱονεὶ ἀναισθητῶν ὑπεχώρησεν ἐντεῦθεν καὶ ἀπῆλθεν αὖθις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ, ἡ Ἐκκλησία δὲ αὖθις φιλανθρωπευομένη ἐπ' αὐτῷ καὶ βουλομένη κατὰ συμπάθειαν τὴν ἀνάκλησιν τῆς τελείας ὑγιείας αὐτοῦ, διωρίσατο ἀπελθεῖν εἰς τὴν Χίον, ὅπου καὶ ἀπελθὼν καὶ ἐπισκεφθεὶς παρὰ τῶν ἐκεῖ ἀξιολόγων ἰατρῶν, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθη, ἀλλὰ καὶ χείρων τῆς εἰς τὸ ἑξῆς ἀνέσεως ἐκείνου καὶ ἡσυχίας καὶ τῶν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ εὐλογημένων χριστιανῶν, καὶ κατὰ χρέος ἀπαραίτητον φροντίζουσα τῆς ἐπ' ἀγαθῷ ἀποκαταστάσεως καὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας, ἔγραψεν ἐκείνῳ διὰ κοινῆς σκέψεως δοῦναι οἰκειοθελῶς τὴν παραίτησιν αὐτοῦ· ἐκεῖνος δὲ ὅμως τοιουτοτρόπως πάσχων, οὐκ ἠδυνήθη διακρῖναι τὸ βλάπτον τοῦ συμφέροντος, ἀλλ' οὐδὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἄνθρωποι αἰσχροκερδοῦντες καὶ κακοβούλως θέλοντες διοικεῖσθαι τὴν ἐπαρχίαν

ἐκείνην τοιουτοτρόπως ἀκαταστάτως, ὡς γίγνεσθαι διὰ τὰς καταχρήσεις αὐτῶν ἁρπαγάς, ἀδικίας τε καὶ παρανομίας, εἰς τοσοῦτον προήχθησαν τόλμης, ὥστε ἐμποδίσαι τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐκείνου παραιτήσεως καὶ ἀποστολὴν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῶν τοιούτων συνέβαινον ὁσημέραι θλίψεις πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν καὶ συνεχεῖς ἐνοχλήσεις πρὸς αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τοῦτο ἀπεφάνθη γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ ἀπομακρυνθῆναι τὴν ἐκείνου ἱερότητα τῆς τοιαύτης ποιμαντορικῆς προστασίας, καὶ χειροτονηθῆναι ἀντ' ἐκείνου ἕτερον γνήσιον, νόμιμον καὶ κανονικὸν ἀρχιερέα, ἀβλαβεῖς ἔχοντα τὰς φρένας, ἐπισκεπτόμενον δὲ καὶ γηροκομοῦντα τὸν εἰρημένον προκάτοχον αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ διὰ τὰς ἀνωτέρω αἰτίας ἡ ῥηθεῖσα ἁγιωτάτη μητρόπολις Μηθύμνης ἀμοιρεῖ τοῦ ἀξίου πνευματικοῦ αὐτῆς προστάτου, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Νεοφύτου, συνελθόντες ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρούτζεσμεν ἱερῷ ναῷ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντορικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης ταύτης μητροπόλεως, πρῶτον μὲν τιθέμεθα τὸν πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Πανάρετον, τὸν καὶ πρότερον ἀρχιδιάκονον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἐφέσου, δεύτερον τὸν Ἄνθιμον, καὶ τρίτον τὸν Μακάριον, ὧν τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς διηνεκῆ ἔνδειξιν καὶ μόνιμον παράστασιν, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αωα' κατὰ μῆνα μάϊον ἐπινεμήσεως τετάρτης.

† Ἡρακλείας *Μελέτιος*, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Ἐφέσου *Σαμουήλ*.
† Κυζίκου *Ἰωακείμ*. † Νικομηδείας *Ἀθανάσιος*. † Νικαίας *Καλλίνικος*.
† Χαλκηδόνος *Ἱερεμίας*. † Δέρκων *Μακάριος*. † Θεσσαλονίκης *Γεράσιμος*.
† Μεσημβρίας *Ζαχαρίας*. † Προύσης *Ἄνθιμος*. † Λαρίσης *Διονύσιος*.
† Ἀγγύρας (οὕτω) *Ἰωαννίκιος*.

Δ'.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ σιγιλλίου τῆς ἐξαρχίας Τριπολιτζᾶς ἑνωθείσης αὖθις μετὰ τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Ἀμυκλῶν.

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

«Οὐ δέον ἀμελεῖν καὶ παρορᾶν τοὺς προστασίαν κοινῶς εἰληφότας

πραγμάτων, εἴτε ἐκκλησιαστικῶν εἴτε πολιτικῶν καὶ παραβλάπτειν τὰς προσαγομένας αὐτοῖς εὐλόγους αἰτήσεις καὶ παρακλήσεις, ἀλλ' εὐμενῶς προσδεχομένους ἐπάγειν τὰς ἀποφάσεις, καὶ τοῖς μὲν πολιτικοῖς πολιτικάς, τοῖς δὲ ἐκκλησιαστικοῖς ἐκκλησιαστικάς, νομίμους καὶ προσφόρους, καὶ πληροῦν κατ' ὀφειλὴν ἀπαραίτητον τὰς δικαίας αἰτήσεις αὐτῶν, καὶ ἀνορθοῦν τὰ πεπτωκότα, καὶ θεραπεύειν τὰ πεπονηκότα, καὶ πάντα τρόπον πραγματεύεσθαι τὴν ὠφέλειαν τούτων καὶ λυσιτέλειαν. Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι ἀμελῶς περὶ τὰ τοιαῦτα διέκειντο, ἦν ἰδεῖν τῷ βουλομένῳ τὰ πολλὰ τῶν καλῶν ἀφανιζόμενα, καὶ εἰς φθορὰν δσημέραι κατολισθαίνοντα. Διὸ καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, κατὰ τὴν τοῦ καιροῦ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων χρείαν οἰκονομεῖν οἶδε τὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς τελοῦντα, καὶ μεταρρυθμίζειν [καὶ] μεθιστᾷν, καὶ τὴν τούτων διοίκησιν καὶ ἐξουσίαν ἐπιτρέπειν ὁτὲ μὲν ἑνί, ὁτὲ δὲ ἄλλῳ, κατὰ τὰ αἴτια καὶ τὰς περιστάσεις, σκοπὸν ἔχουσα τὸ νόμιμον, καὶ συμφέρον, καὶ τὸ ἄνετον τῶν προσαγομένων αὐτῇ εὐλόγους τὰς αἰτήσεις καὶ δικαίας τὰς παρακλήσεις, καὶ αὐθεντικῶς οἷον εἰπεῖν καὶ ὑπεροχικῇ ἐξουσίᾳ, ναὶ μὴν καὶ διὰ τῆς συνήθους αὐτῆς προνοίας ἀνακαλοῦσα, καὶ κατὰ χῶρον ἴδιον καὶ ἀρχαῖον ἐπανάγουσα καὶ ἀποκαθιστῶσα οὐκ ἀπαναίνεται, ὡς κἀπὶ τοῦ παρόντος ἔγνω ποιήσασθαι. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ἡ πολιτεία Τριπολιτζᾶ λεγομένη καὶ κειμένη κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἐκ χρόνων ἀμνημονεύτων τετίμηται ἰδιασμένως τῇ ἐπωνυμίᾳ πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, ὑποκειμένη τῷ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ, ἀποστολικῷ τε καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μόνου διεξαγομένη, μηδένα ἔχουσα τὸν ἐν αὐτῇ ἀρχιερατικῶς προϊστάμενον κυριαρχικῇ ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπετρέπετο ἡ διοίκησις αὐτῆς, καὶ ἡ πνευματικὴ ἐπίσκεψις τῶν ἐν αὐτῇ κατοίκων εὐλογημένων χριστιανῶν ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, ἐπιτροπικῶς ἐκ τῶν ἀρχιερέων τῆς Πελοποννήσου, ποτὲ μὲν τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Χριστιανουπόλεως, ἄλλοτε δὲ τῷ Ὠλένης, καὶ ἄλλοτε ἄλλῳ· πρὸ χρόνων δὲ ἐπιτέτραπται καὶ τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἀμυκλῶν, ὡς πλησιοχώρῳ, ἅτε δὴ συνημμένοις τοῖς ὁρίοις τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ διὰ πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν γραμμάτων· μετὰ παράτασιν δὲ καιροῦ τινος, προβιβασθέντος τοῦ κυριάρχου αὐτῆς ἱερωτάτου μητροπολίτου Λακεδαιμονίας κῦρ Δανιὴλ εἰς τὸν θρόνον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Νικαίας, καὶ ἀντ' ἐκείνου ἀποκατασταθέντος ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Λακεδαιμονίας τοῦ ἤδη ἱερωτάτου μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Πελοποννήσου,

συναδελφοῦ ἡμῶν ἀγαπητοῦ κῦρ Χρυσάνθου, λόγος προὐτέθη συνοδικῶς παρά τινων τῶν ἐνταῦθα προκρίτων προσηλωθῆναι τὴν πατριαρχικὴν ἐκείνην ἐξαρχίαν αὐτῇ τῷ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει, ὡς οὐ μόνον λίαν ἐπωφελὲς καὶ συμφέρον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον ἐφ' ἡσυχίᾳ καὶ ἀνέσει τῆς τε ἐκείνου ἱερότητος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κατοίκων εὐσεβῶν· καὶ οὕτω διὰ πολλῶν αὐτῶν λόγων καὶ πολυειδῶν προβλημάτων καὶ θερμῶν παρακλήσεων, κέκριται γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ, κατὰ τὰ προβλήματα, ἀποσπασθῆναι τὴν πατριαρχικὴν ἡμῶν ταύτην ἐξαρχίαν τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς 'Αμυκλῶν, καὶ ἀφαιρεθῆναι τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ πνευματικὴν ἐπίσκεψιν τῆς αὐτοῦ θεοφιλίας, καὶ προσηλωθῆναι τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Λακεδαιμονίας ἐπὶ τῷ διοικεῖσθαι ἀρχιερατικῶς ὑπὸ τῆς ἐκείνου ἱερότητος, κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ ἀπολυθέντος τηνικαῦτα πατριαρχικοῦ ἡμῶν καὶ συνοδικοῦ γράμματος. 'Αλλ' ἐπειδή, κατά τε τὸν ὀρθὸν σκοπὸν τῆς 'Εκκλησίας καὶ τὰ πολυειδῶς προβλήματα τῶν δεηθέντων, οὐκ ἀπέβησαν αἰσίως τὰ πράγματα, ἅτε δὴ ἀναφυέντων οὐκ ὀλίγων τῶν σκανδάλων μεταξὺ κυριάρχου, καὶ ἐπισκόπου, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εὐσεβῶν, ἀλληλομαχούντων διηνεκῶς, καὶ δυσανασχετούντων ἐπὶ τῇ μεταρρυθμίσει τῆς πνευματικῆς αὐτῶν διοικήσεως καὶ ἀρχιερατικῆς προστασίας, παμπληθεῖς ταραχαὶ καὶ ἀκαταστασίαι, θλίψεις τε καὶ ζημίαι συνέβαινον ἑκατέροις· καὶ γὰρ ἡ ἐκείνου ἱερότης οὐκ ἐπαύσατο ποτνιώμενος, γράφων τὰ ὁσημέραι συμβαίνοντα αὐτῷ, καὶ ἐξιστορῶν πρὸς τὴν 'Εκκλησίαν μηδεμίαν ὠφέλειαν γίγνεσθαι αὐτῷ ἐξ αὐτῆς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ χριστιανοὶ ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ συνεχῶς διὰ κοινῶν ἐνυπογράφων ἀναφορῶν, δεόμενοι θερμῶς καὶ ἐξαιτούμενοι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πατριαρχικῆς ταύτης ἐξαρχίας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν διοίκησιν καὶ ἀρχιερατικὴν προστασίαν τοῦ εἰρημένου θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου 'Αμυκλῶν, συναδελφοῦ ἡμῶν ἀγαπητοῦ κῦρ Νικηφόρου, ἵνα διεξάγωνται καὶ οἰκονομῶνται ὑπ' αὐτοῦ ἀρχιερατικῶς, ὡς καὶ πρότερον, ἅτε δὴ διαμείναντες εὐχάριστοι ἐπὶ τῇ πνευματικῇ αὐτοῦ ἐπισκέψει, προβαλλόμενοί τε καὶ ἄλλα αἴτια ἀπαιτοῦντα κατ' ἀνάγκην τὴν ἀδιάσπαστον ἕνωσιν αὐτῆς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας μετὰ τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς 'Αμυκλῶν. Ταύτῃ τοι ἔγνωμεν, γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ, κατὰ πρόνοιαν ἐκκλησιαστικὴν ἐπινεῦσαι ταῖς κοιναῖς αὐτῶν ἐνθέρμοις παρακλήσεσι, καὶ ἀποκαταστῆσαι αὖθις τὴν πατριαρχικὴν ταύτην ἐξαρχίαν τῆς Τριπολιτζᾶς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐπίσκεψιν καὶ ἀρχιερατικὴν προστασίαν τοῦ ἀεὶ θεοφι-

λεστάτου ἐπισκόπου Ἀμυκλῶν, καὶ διευθετῆσαι κηδεμονικῶς τὰ ἐπικείμενα αὐτῇ τῇ πατριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ αὐλικὰ χρέη, καὶ ἀφελεῖν ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λακεδαιμονίας εἰκοσιπέντε πουγγία τῶν ἄσπρων, καὶ προσθεῖναι τῇ ἁγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ἀμυκλῶν, οἰκονομοῦντες πρεπόντως τε καὶ δικαίως τὰ συμφέροντα ἑκατέρᾳ ἐπαρχίᾳ. Τούτου χάριν καὶ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ἡ ῥηθεῖσα πατριαρχικὴ ἡμῶν ἐξαρχία τῆς Τριπολιτζᾶς, εἴη καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται πατριαρχικὴ μὲν ἐξαρχία, ὡς ἐκ παλαιοῦ, ὑπάρχῃ δὲ ἀείποτε ἡνωμένη ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως καὶ συνημμένη τῇ ἁγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ἀμυκλῶν, διεξαγομένη τε εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα καὶ διακυβερνωμένη ἀρχιερατικῶς ὑπὸ τοῦ ἀεὶ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἀμυκλῶν· τῶν δὲ προγενομένων πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν γραμμάτων, τῶν ἀποφαινομένων τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, διαμενόντων ἀκύρων καὶ ἀνισχύρων εἰς τὸ παντελές, ὡς ἀποσπαθείσης ἤδη της ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λακεδαιμονίας ἀνεπιστρόφως καὶ προσηλωθείσης τῇ ἁγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ἀμυκλῶν ἀμετακινήτως, ἐπεὶ ἀποδέδεικται ἐκ τῶν πραγμάτων σαφῶς, ὡς οὐκ ἔστιν ὅλως συμφέρον ἢ ἀναγκαῖον διαμένειν αὐτὴν ἡνωμένην τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Λακεδαιμονίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου ταραχῆς πρόξενον καὶ ἀνυποίστου ζημίας, καὶ παραίτιον πολλῶν ἐνδεχομένων δεινῶν καὶ ἀπευκταίων. Ὅθεν ὁ μὲν ἱερώτατος μητροπολίτης Λακεδαιμονίας κῦρ Χρύσανθος καὶ οἱ μετὰ ταῦτα διάδοχοι αὐτοῦ μηδεμίαν μετοχὴν τοῦ λοιποῦ ἢ δεσποτείαν ἢ ὅλως ἐξουσίαν ἔχωσιν ἐν αὐτῇ τῇ πατριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ τῆς Τριπολιτζᾶς, ὁ δὲ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἀμυκλῶν κῦρ Νικηφόρος, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα διαδεξόμενοι τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην, ἔχωσιν ἐπιστατεῖν ἀρχιερατικῶς, διοικεῖν τε καὶ οἰκονομεῖν ἀξιοπρεπῶς καὶ τὰ τῆς ἐξαρχίας ταύτης καὶ ποιμαίνειν τὸ ἐν αὐτῇ λογικὸν τοῦ Χριστοῦ πλήρωμα ὁσίως καὶ θεαρέστως, καὶ ποδηγετεῖν εἰς νομὰς σωτηρίους τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος, καὶ κληρικοὺς ἀποκαθιστᾷν, καὶ σφραγίζειν ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους, κείρειν μοναχοὺς καὶ μοναζούσας, καὶ χειροτονεῖν διακόνους καὶ πρεσβυτέρους, καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐπιτελεῖν λειτουργήματα, ὡς νενόμισται, συνάζειν τε καὶ περιλαμβάνειν πάντα τὰ νενομισμένα ἀνέκαθεν ἀρχιερατικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα κύρια καὶ τυχηρά, καὶ ἐξ αὐτῶν οἰκονομεῖν καὶ ἐκπίπτειν κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐπικει-

μένων αὐτῇ αὐλικῶν χρεῶν, μετὰ τὴν ἀνελλιπῆ ἀπόδοσιν τῶν ἐτησίων τόκων, καὶ τοῦ διωρισμένου κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος ἐξαρχικοῦ ἐτησίου, καὶ οὕτω πιστῶς τε καὶ ἐμφρόνως διατηρεῖν ἀδιάσπαστον τὴν ἕνωσιν ταύτην ὡς ἀμετακίνητον. Ὀφείλουσι δὲ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ εὐσεβεῖς, ἱερωμένοι καὶ λαϊκοί, γνωρίζειν τὴν αὐτοῦ θεοφιλίαν πνευματικὸν αὐτῶν προστάτην καὶ ἀρχιερέα, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα διαδόχους αὐτοῦ, πειθαρχεῖν τε καὶ ὑποτάσσεσθαι κατὰ τὸ πρέπον, νόμιμόν τε καὶ δίκαιον, καὶ παρέχειν μετὰ ἑτοιμότητος καὶ εὐγνωμοσύνης πάντα τὰ κανονικὰ ἀρχιερατικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα κύριά τε καὶ τυχηρά, ὡς πάνθ' ὅσ' ἄλλα σσνήθη καὶ τεταγμένα μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ λεπτοῦ, ἵνα διὰ τῶν τοιούτων καὶ ἡ αὐτοῦ θεοφιλία δύνηται ἀπολογεῖσθαι καὶ διδόναι τὰ χρέη καὶ αὐτῆς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας τῆς Τριπολιτζᾶς. Ταῦτα ἀπεφάνθη ἤδη γνώμῃ κοινῇ καὶ συνοδικῇ διαγνώσει, καὶ ὥρισται κατὰ πρόνοιαν ἐκκλησιαστικὴν ἐπὶ τῷ ἔχειν τὸ *αραρᾶν* (οὕτω) [1] καὶ τὴν ἰσχὺν ἀπαράτρεπτον καὶ μόνιμον, καὶ ὡς εἰπεῖν αἰωνίαν τὴν ἐμπέδωσιν. Ὅσοι δὲ τῶν χριστιανῶν, εἴτε ἐκ τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου καὶ τοῦ ἱερατικοῦ, εἴτε ἐκ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἑκάστης τάξεως καὶ βαθμοῦ, ἐπιχειρήσωσιν ἀνατρέψαι τὰ ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἐκτεθέντα, καὶ γνώμῃ κοινῇ ἀποφανθέντα, καὶ ἀναιρέσαι καθ' οἱονδήτινα τρόπον τὴν ἕνωσιν ταύτην, καὶ ἐπιφέρωσιν ἐπήρειάν τινα ἢ ἐνόχλησιν τῇ αὐτοῦ θεοφιλίᾳ ἢ ζημίαν, καὶ φωραθῶσιν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἐναντιούμενοι τῇ πατριαρχικῇ ἡμῶν καὶ συνοδικῇ ταύτῃ νομίμῳ καὶ δικαίᾳ ἀποφάσει, οἱ τοιοῦτοι ὁποῖοι ἂν ὦσιν, ὡς κακότροποι, ταραχώδεις τε καὶ φιλεπιζήμιοι, καὶ ἀνατροπεῖς τῶν καλῶν, ἀφωρισμένοι ὑπάρχωσι.... Διὸ ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλιῶδες γράμμα, καταστρωθὲν κἀν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐδόθη τῷ ῥηθέντι θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἀμυκλῶν συναδελφῷ ἡμῶν ἀγαπητῷ κῦρ Νικηφόρῳ. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αωδʹ κατὰ μῆνα Ἀπρίλλιον (οὕτω) ἐπινεμήσεως ζʹ.

† *Καλλίνικος* ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. † Ἐφέσου *Διονύσιος*. † Ἡρακλείας *Μελέτιος*. † Κυζίκου *Ἰωακείμ*. † Νικομηδείας *Ἀθανάσιος*. † Δέρκων *Γρηγόριος*. † Προύσης *Ἄνθιμος*. † Λαρίσης *Ραφαήλ*. † Ἀγκύρας *Ἰωαννίκιος*. † Παλαιῶν Πατρῶν *Πολύκαρπος*. † Προϊλάβου *Παρθένιος*.

[1] Ἴσως: *κῦρος τὸ ἀῤῥαγές*.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΞΗΓΗΤΙΚΑΙ

Ἐστάλησαν δὲ καὶ αἱ ἀπαιτούμεναι ἐπιστολαί, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἄνω σιγιλλίου, πρός τε ἅγιον Λακεδαιμονίας καὶ τὸν Ἀμυκλῶν καὶ Τριπολιδζᾶς, δηλωτικαὶ τῆς νομίμου ἐκκλησιαστικῆς διατάξεως καὶ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν 25 πουγγίων ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως, καὶ τῆς τούτων προσθήκης ἐπὶ τῶν χρεῶν τῆς ἐξαρχίας, ὅπως πληροφορηθέντες ἀμφότεροι ὑπακούσωσι τῇ νέᾳ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει· καὶ γράμμα πρὸς τοὺς ἐν Τριπολιδζᾷ χριστιανούς, ὅπως γνωρίζωσι τοῦτο προσέτι ἀπεστάλη.

Ὁ δὲ εἰς μητρόπολιν προβιβασμὸς τῶν Ἀμυκλῶν καὶ Τριπολιδζᾶς, καὶ τὸ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ νέου, τοῦ καὶ πρώτου μητροπολίτου τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ὑπόμνημα ἔχει ὧδε·

Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν καὶ καταρτισμὸν γίνεσθαι ὁ ἀποστολικὸς ἀποφαινόμενος λόγος ἄλλας τε διαφόρους οἰκονομίας περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ τὰς τῶν ἐπαρχιῶν ἐνίοτε εὐλόγους μεταβολὰς ἀριδήλως προϋποτίθησιν· διὸ καὶ ἴδοι τις ἄν, τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πίνακας μετελθὼν τῶν ἐπαρχιῶν, ἄλλας μὲν ἐπισκοπὰς οὔσας τὸ πρῶτον, τάξιν ἀρχιεπισκοπῶν ὕστερον εἰληφυίας, ἄλλας δὲ ἀρχιεπισκοπὰς εἰς μητρόπολιν προαχθείσας, καὶ τὰς μὲν προβιβασθείσας, τὰς δὲ ὑποβιβασθείσας τῇ τοῦ ἁγιωτάτου πατριαρχικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου αὐθεντίᾳ, ἢ τοὺς καιροὺς καὶ τὰς παρομαρτούσας τοῖς καιροῖς περιστάσεις καὶ τὰς αἰτίας εὐλογοφανεῖς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἤδη τὴν ἁγιωτάτην ἐπισκοπὴν Ἀμυκλῶν, τὴν ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Λακεδαιμονίας διατελοῦσαν, κέκριται καὶ ἀπεφάνθη, διαγνώσει συνοδικῇ καὶ συγκαταθέσει τῶν προὐχόντων τοῦ γένους κοινῇ, εἰς μητρόπολιν τιμηθῆναι, ὡς εὐσεβεῖ κομῶσαν λαῷ θείᾳ χάριτι, καὶ τῇ Τριπολιτζᾷ, τῇ πατριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ, ἐκ μακροῦ τοῦ χρόνου συνημμένην, πόλει τὰ νῦν διασήμῳ καὶ προκαθημένῃ τῶν ἄλλων αὐτῆς ἁπασῶν τά τε ἄλλα καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἔκλαμπρον ἡγεμονικὴν καθέδραν. Ταύτης γοῦν τῆς εἰς μητρόπολιν ἤδη τιμηθείσης παροικίας διὰ πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ τόμου ὑπὸ τῷ ὀνόματι Τριπολιτζᾶς καὶ Ἀμυκλῶν ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κῦρ Νικηφόρου τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος καὶ εἰς τὰς οὐρανίους μονὰς μεταστάντος, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κῦρ κῦρ

Κυρίλλου, συνελθόντες ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρούτζεσμεν ἱερῷ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντορικὴν ῥάβδον τοῦ ἁγιωτάτου... α'. μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Διονύσιον, προεστῶτα χρηματίσαντα τῆς εἰς Ὑψωμαθεῖα ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, β'. τὸν Νικόδημον, καὶ γ'. τὸν Κωνστάντιον, ὧν τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ καὶ παράστασιν μόνιμον. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αωιζ' κατὰ μῆνα μάϊον ἐπινεμήσεως ε'.

† Ἐφέσου *Διονύσιος*, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Δέρκων κῦρ *Γρηγορίου*. † Κυζίκου *Κωνστάντιος*. † Νικομηδείας *Ἀθανάσιος*, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ πανιερωτάτου γέροντος καὶ συναδελφοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κῦρ *Μελετίου*. † Χαλκηδόνος *Γεράσιμος*. †Βερροίας *Ζαχαρίας*. †Πατρῶν *Γερμανός*, ἔχων τὰς γνώμας τοῦ τε ἁγίου Νικαίας κῦρ *Ἰωαννικίου*, τοῦ ἁγίου Προύσης κῦρ *Ἰωαννικίου*, τοῦ ἁγίου Δράμας κῦρ *Παρθενίου* καὶ τοῦ ἁγίου Μηθύμνης κῦρ *Παναρέτου*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

Α'.

Ἀπὸ τοῦ 1740 ἔχω ἤδη κατηρτισμένην σειρὰν τῶν ἀρχιεπισκόπων Ρέοντος καὶ Πραστοῦ, ἣν δὲν θεωρῶ ἄσκοπον νὰ παραθῶ ἐνταῦθα πρὸς χρῆσιν τῶν μελλόντων νὰ γράψωσί τι περὶ Πελοποννήσου, ἢ τῆς ἐπαρχίας ταύτης.

Ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος *Παρθενίου*, ἐκλέγεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ περιγραφομένου ὑπ' ἐμοῦ χωρίου ὁ ἱερομόναχος *Νεκτάριος* (ἰούλιος 1751).

Τῷ 1771 ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις *Ἱερεμίας* (ἐφ' οὗ ἐξώσθησαν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχιερεῖς). Τούτου παραιτησαμένου τῷ 1774, ὁ ἱερομόναχος *Μεθόδιος* (κατὰ ἰούλιον). Εἶτα ἔρχεται ὁ *Μακάριος*, οὗ δόντος οἰκειοθελῶς παραίτησιν κατὰ 1780, ὁ *Ἰωσήφ*.

Τούτου παραιτησαμένου ἐπίσης τὸν ἰούνιον τοῦ 1784 ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος *Ἰγνάτιος*. Εἶτα ἀπαντᾷ Ρέοντος καὶ Πραστοῦ *Θεοδώρητος*, ὃν ἀποθανόντα τῷ 1803 κατ' ἀπρίλιον διαδέχεται ὁ μέγας ἀρχιμανδρίτης *Ἰάκωβος*. Τοῦτον ἐκμετρήσαντα τὸ ζῆν διεδέξατο ὁ πρώην μέγας πρωτοσύγκελλος *Διονύσιος*, περὶ οὗ ἐπὶ τῆς ἐπανα-

στάσεως ζῶντος (ἀνάγνωθι σ. 75 τοῦ Β' τόμου Τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον Ε'.)

Τὸ κάτωθι τὸ πρῶτον ἤδη δημοσιευόμενον σιγίλλιον, ἀποκείμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς *Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης*, ἐγένετο ἐπὶ τοῦ πολλοῦ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τῷ 7120 ἀπὸ κ. κ. ἤτοι τῷ 1622. Εἶνε δὲ τὸ ἀρχαιότερον καὶ τὸ πρῶτον ἐπὶ τῇ οἰκοδομίᾳ τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Μύρων τῆς Λυκίας. Ἐν αὐτῷ εἶνε συνυπογεγραμμένοι καὶ ὁ πατριάρχης Ἱερουσαλὴμ *Θεοφάνης*, καὶ ὁ Ἀντιοχείας *Κύριλλος*. Τὰ πανομοιότυπα τῶν ὑπογραφῶν τούτων ὅρα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2 πίνακι.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ *ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

† Ἴδιον ἐστὶ παντὸς κτήτορος καὶ ᾠκοδομηκότος οἰκοδομήματα, καὶ μάλιστα εἰ θεῖος καὶ ἱερὸς ναὸς μετὰ πέριξ κελλίων, εἴτε θεῖον μοναστήριον τὸ τοιοῦτον ὑπάρχει, μετὰ τὸ οἰκοδομῆσαι καὶ κατορθῶσαι καὶ ὑποκτήσασθαι, τοῦτο τὸ θεῖον ἔργον φροντίσαι ἐμπόνως, ὅπως αὐτὸ τηρηθείη καὶ φυλαχθείη εἰ δυνατὸν ἐσαεὶ καὶ διὰ παντός· τὸ γὰρ φυλάξαι τὰ κατορθωθέντα ἀγαθὰ οὐ ῥᾴδιον, ἀλλὰ καὶ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερόν πως πολλάκις δοκεῖ. Καὶ οὐ μόνον ὅπως φυλαχθείη, ἀλλὰ καὶ αὐξηθείη εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν τοῦ οἰκοδομήσαντος, καὶ εἰς ἄνεσιν καὶ παραμυθίαν καὶ σωτηρίαν ψυχῆς τῶν προστρεχόντων καὶ ἐνασκουμένων ἐν τούτοις. Γίνεται δὲ πάντως ἡ τοιαύτη διατήρησις καὶ διαμονὴ καὶ φύλαξις, ὅταν οἱ τοιοῦτοι θεῖοι ναοὶ καὶ τὰ περὶ αὐτοὺς κελλία προσηλωθῶσιν ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τοῦ εἶναι σταυροπήγια πατριαρχικά, ἀνεπηρέαστα ὑπὸ πάντων, καὶ παντελεύθερα, καὶ ἀδούλωτα, μόνῃ τῇ Μεγάλῃ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑποκείμενα. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κὺρ Διονύσιος, ἅτε φύσεως ὢν ἀγαθῆς καὶ πολλῷ περὶ τὰ θεῖα ποιούμενος τὴν φροντίδα, ζῆλόν τε ἀναλαβὼν ἔνθεον καὶ διάπυρον ἔρωτα, φιλοτίμῳ χρησάμενος χειρὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων καὶ ἐκ θεμελίων μονὴν ἱερὰν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ῥέοντος, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ *Σίτζα* καλουμένῃ, ἔνδον τοῦ *Γουδίου* καὶ *Λενιδίου*, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ, πρὸς καταμονὴν μοναζόντων ἀνδρῶν καὶ Θεῷ ἀφιερωμένων, ψυχικῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἕνεκα, ναόν τε περικείμενον καὶ φιλότιμον κατεσκεύασεν καὶ κελλίων οἰκοδομάς, καὶ ἄλλα

τινὰ ἐργασάμενος πρὸς θεραπείαν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν εὑρισκομένων ἐν αὐτῷ ψυχῶν, καὶ ἠξίωσε τανῦν ἵνα καὶ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος τύχῃ σιγιλλιώδους γράμματος ἐπὶ τὸ καθιερωθῆναι μὲν ἐπὶ πατριαρχικῷ σταυροπηγίῳ, εὑρίσκεσθαι δὲ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἐπὶ τὴν πατριαρχικὴν περιωπὴν ἀκαταδούλωτόν τε καὶ ἀκαταπάτητον ὑπὸ τοῦ κατὰ καιροὺς εὑρισκομένου ἐκεῖσε ἐπισκόπου Ῥέοντος, ὡς μηδεμίαν ἔχοντος ἐν αὐτῷ ἄδειαν ἢ ἀνάκρισιν ποιεῖν, ἢ ἀπαιτεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τυχόν. Τοίνυν τὴν τούτου προσδεξαμένη αἴτησιν ἡ μετριότης ἡμῶν ὡς θεοφιλῆ καὶ καθάπαξ σκοποῦ μετέχουσαν ἀγαθοῦ, τὸ παρὸν σιγιλλιῶδες γράμμα ἐπιχορηγεῖ τῇ τοιαύτῃ, δι' οὗ δὴ καὶ διορίζεται καὶ ἀποφαίνεται, γνώμῃ καὶ τῶν δύο μακαριωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε Ἀντιοχείας κῦρ Κυρίλλου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Θεοφάνους, καὶ τῶν λοιπῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ἡ τοιαύτη θεία μονὴ τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ, ἡ ἀρτίως ἀνεγερθεῖσα ἐκ βάθρων αὐτῶν παρὰ τοῦ προειρημένου ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Διονυσίου, εὑρίσκηται ὡς ἐπὶ σταυροπηγίῳ πατριαρχικῷ, ὥστε μήτε ἄδειαν ἔχῃ[1] τὸν κατὰ καιροὺς ἐπίσκοπον Ῥέοντος, μήτε ἕτερόν τινα, μήτε ἐξουσίαν ἰδίαν καὶ αὐθεντίαν εἰσέρχεσθαι ἐν αὐτῇ κατὰ τούτου, ἱερατικόν τι διαπράξασθαι ἢ ἀπαιτεῖν τὸ σύνολον ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καθάπαξ εὑρίσκεσθαι τοὺς τοιούτους ἐκκωλυμένους (οὕτω)· ὀφείλοντος μόνον τοῦ κατὰ καιροὺς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου λαμβάνειν τὸ διατεταγμένον κανονικὸν ἤτοι....[2], καὶ οἱ ἐκεῖσε εὑρισκόμενοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ὑπάρχωσι ὡς πατριαρχικοί, ἐλεύθεροι, καὶ ἀκαταδούλωτοι, ἔτι τε ἀναπαίτητοι, καὶ ἀνεξέταστοι, καὶ ὅλως ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ πάντων, καὶ διάγωσι κοινοβιακῶς, μηδὲν ἴδιον ἔχοντες, ἀλλὰ πάντα κοινά, ζῶντες ἐν Χριστῷ εἰρηνικῶς καὶ σκανδάλων ἐκτός, ἔχοντες καὶ γνώμην φιλάδελφον καὶ κατὰ Θεόν, καὶ ὑπόκεινται μόνον τῷ κατὰ καιροὺς οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀνακρίνονται καὶ ἐξετάζονται κανονικῶς, μνημονεύοντες τοῦ ὀνόματος τοῦ κατὰ καιροὺς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου· τὴν δὲ οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν πᾶσαν τῆς τοιαύτης μονῆς ἔχῃ μόνος ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος, ὅστις καὶ ὀφείλει ἐκλέγεσθαι ἐκ μέσου τῆς ἀδελφότητος, καὶ ἀποκαθίστασθαι εἰς τὴν ἡγουμενίαν, μηδενὸς ἐναντιουμένου περὶ τούτου ἢ ἀντιλέγοντος, ἐν ἀργίᾳ καὶ ἀφορισμῷ. Ὅταν δὲ χρεία γένηται χειροτο-

[1] Γραπτέον ἔχειν βεβαίως.
[2] Ἡ μεμβράνη δολίως ἐλαίῳ ἀληλιμμένη.

νίας, ἐχέτωσαν ἄδειαν μετακαλεῖν ὃν ἂν ἐθελήσωσι ἀρχιερέα τὴν χειροτονίαν ἐκτελέσαι, ἄνευ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, μὴ τολμῶντος τινὸς ἀργεῖν ἢ ἀφορίζειν αὐτούς, πλὴν τῆς ἡμῶν μετριότητος. Ἔτι ἀποφαινόμεθα, μηδεὶς τῶν ἱερέων τοῦ αὐτοῦ χωρίου Πραστείου τολμήσῃ ὅλως ἐμποδίσαι τοὺς βουλομένους ἀφιερῶσαι κτῆμα, ἢ πρᾶγμα ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ, ἵνα μὴ ὡς φθονεροὶ ἀργίᾳ καὶ ἀφορισμῷ ὑποπέσωσι. Πρὸς τούτοις, ὅσα ἀφιερώθησαν ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ, ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀφιερωθήσονται παρά τε τῶν ἐνασκουμένων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν, ὦσι ἀμετάβλητα ὡς κανονικὸν καὶ νόμιμον. Ἀλλ᾽ οὐδέ τις ἴσως αὐτῶν ἐξερχόμενος καὶ ἀναχωρῆσαι βουλόμενος τολμήσῃ ἀποξενῶσαι τι τῶν ἀφιερωθέντων ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἵνα μὴ ὡς ἱερόσυλος ὑπ᾽ ἀφορισμὸν εἴη ἄλυτον καὶ αἰώνιον. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν συνοδικὸν σιγιλλιῶδες γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῇ διαληφθείσῃ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ, τῇ πατριαρχικῇ καὶ σταυροπηγιακῇ. Ἐν ἔτει ζρλ´ μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος ε´ης.

† *Κύριλλος* ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. † *Κύριλλος* ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης τῆς μεγάλης Θεουπόλεως Ἀντιοχείας. † *Θεοφάνης* ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ. † (Παλαιῶν Πατρῶν ;) *Θεοφάνης*. † Θεσσαλονίκης. . . . . † Κυζίκου *Παρθένιος*. † Ῥόδου *Ἰγνάτιος*. † Ραιδεστοῦ *Μελχισεδέκ*. † Διαυλείας καὶ Ταλαντίου. . . . . . † Ζικείας . . . . . . † Ἀρχιεπίσκοπος.......... † . . . . . . *Γρηγόριος*. † Πρεσπῶν *Ζαχαρίας*.

Περὶ τοῦ Θεοφάνους ὅρα Δημητρακόπουλον Προσθῆκαι καὶ Διορθ. σ. 67.

Περὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως σ. 67 αὐτόθι.

Κεφαλαίοις γράμμασιν ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης ἐντὸς τοῦ ναοῦ εὕρηται τόδε τὸ ἐπιτύμβιον :

ΕΝ ΕΤΕΙ : ΑΨΞϚ□ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ : Ε
ΤΥΜΒΟϹ ΔΟΜΟΥΤϹ ΚΡΥΠΤΕΗΕΔΕΜΑϹ ΤΖΑ[νῆ
ΠΑΙΔΟϹ ΦΙΛΤΑΤΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΙΟ ΓΕ ΜΟΥΡΟΥ[ζη
ΗΔΕ ΜΑΡΙΩΡΗϹ ΧΡΥϹΟϹΚΟΥΛΗΗϹ ΟΙ[χου
ΠΑΡΘΕΝΙΗΝ Τ ΕΠΙΕΙΜΕΝΟΝ ΛΥΛΗΑΠΑΙΔΕΙΜΙϹ
ΑΦΝΩ ΑΩΡΟΝ ΤΟΝΔ ΕΞΙΡΠΑϹΕ ΚΗΡ ΘΑΝΑΤΟΙΟ
ΝΥΝ ΔΕ ΓΕ ΝΑΙΕΙ ΟΥΡΑΝΟΙϹ ΔΗΠΟΥ ΠΑϹΤΑϹΙ

Τὰς ἐν τῷ 5 στίχῳ μετὰ τὸ *Παρθενίην τ᾽ ἐπιειμένον*, οὗ ἀνάλογον τὸ γνωστότατον ὁμηρικόν, λέξεις καὶ γράμματα δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω, οὐδὲ θέλω νὰ προβῶ εἰς εἰκοτολογίας.

Περὶ τῆς ἐπισήμου οἰκογενείας τῶν Χρυσοσκουλαίων, ἥτις ἔδωκε καὶ ἀρχιερεῖς Κυζίκου, καὶ λαϊκοὺς *ὀφφικιάλους* κλ., ἔγραψεν ὁ φίλος κ. Μ. Γεδεὼν ἐν τῷ περιοδικῷ Κων/πόλεως *Κόσμῳ* (τ. Α', φυλλ. 34). Ὅρα Χρυσοσκουλαίων ὀνόματα καὶ παρὰ Σάθᾳ *Νεοελλ. Φιλολ.* σ. 386, *Μεσαιων. Βιβλιοθήκ.* τ. Γ', σ. 167, 240, 249. 533. *Ράλλης* ἀνὴρ εὐσεβὴς καὶ φιλοδίκαιος, κατὰ Μακραῖον, παρ' ᾧ ἐκρύβη ὁ πρώην πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Δ', ὁ ἀπὸ Προϊλάβου. *Ἰωαννάκης* ὁ Χρυσοσκουλαῖος, οὗ ἡ θυγάτηρ Σουλτάννα εἶχε σύζυγον Ἀλέξανδρον τὸν περικλεέστατον Μαυροκορδᾶτον. *Δημητράσκος*, καὶ *Ἰωάννης* Χρυσόσκουλος, ἐπίσης ἐν σιγιλλίῳ τῆς Μ. Σχολῆς τοῦ 1691 ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ Ἀκαρνᾶνος, ὑπογέγραπται *Κωνσταντῖνος* Χρυσόσκουλος· καὶ ἐν πατριαρχ. κώδιξιν εὗρον *Χρυσόσκουλον* μέγαν σκευοφύλακα (ἀπὸ τὰ 1640).

Ἕτερά τινα ἐπιτύμβια μετὰ δυσκολίας πολλῆς μόλις ἀνέγνων.

εἶπε ταχεω
Cτυμβε οτι κατέχεις οστα κ
ατέχω Ζωης
τῆς σκυζου κ.η
δωνιου ναν (;)
ωψ συνεύνου
τε τή ηκτο
δαυ της π
σφια

Ἐνθαδε κεῖται ἡ Πλουχερία φίλη
σύζυγος Μάνου του Τζανιμεί
λου ισπαθαρίου ᾳψξϛ'. δεκεμβρί :

Σημ. Παρατηρητέος ὁ ἀναγραμματισμὸς τοῦ *Πουλχερία*.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Ἦσαν ἤδη τὰ ἐν σελ. 7—13 περὶ τῆς Μάρθας καὶ τοῦ Μιχαὴλ Γλαβᾶ δεδημοσιευμένα, ὅτε παρετήρησα ὅτι ὁ ἄρχων Μ. Λογοθέτης κ. Ἀριστάρχης ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ παραρτήματι τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Κων/πόλει *Ἑλλ. Φ. Συλλόγου* ποιεῖται ὁμοίως λόγον καὶ περὶ τοῦ Γλαβᾶ (σ. 36), ἀλλ' ὑπὸ ἑτέραν ὄψιν ἐξετάζων τὰ περὶ τῆς κτίσεως τῆς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου (Πασπάτη Βυζ. Μελ. σ. 299).

Ἐν σελ. 10 προσθετέον ὅτι ὁ Γλαβᾶς οὐχὶ μόνον φιλάρετος ἀλλὰ καὶ φιλομόναχος ἱστορεῖται (Παχυμ. τ. Β΄, σ. 183).

Εἰς τὰ ἀπὸ σελ. 55 περὶ τῆς μουρουζικῆς οἰκογενείας προσθετέον ὅτι ὁ Langlois, οὗ τὸ σύγγραμμα οὐχὶ ἅπαξ ἐμνημόνευσα, ἀναφέρει περὶ τῶν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἄθω ἐπικεχορηγημένων ὑπὸ τῆς οἰκογεγενείας ταύτης διαφόρων χρυσοβούλλων.

Ἡ ἐν σελ. 37 μνημονευομένη πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ συνοδικοὺς ἐγκύκλιος ὑπὲρ βοηθειῶν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, εὕρηται νεωστὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Παναγίου Τάφου, ὡς ἀνακοινοῦταί μοι ὁ φίλος κ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, *εἰς φύλλον μέγα ἓν ἐν διστήλῳ, ἔντυπος, ἄνευ χρονολογίας*. Ἡ δ' αὐτὴ εὕρηται καὶ ἔντυπος εἰς γλῶσσαν τουρκικὴν εἰς φύλλον ἓν μέγα δίστηλον, ἀλλ' ἄνευ χρονολογίας.

Ἐπίσης ἐγκύκλιος συνοδικὴ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως *πρὸς τοὺς κατοίκους Κωνσταντινουπόλεως αωη΄, ἔντυπος εἰς μέγα φύλλον καὶ ἐν μονοστήλῳ*.

Ηὐτύχησα ἐπὶ τέλους νὰ εὕρω ἐν τῇ σοφῇ Γερμανίᾳ ἀντίτυπον σπανίου γερμανικοῦ βιβλίου, ὅπερ ἐπιγραφόμενον «Στεφάνου Γερλαχίου τοῦ Πρεσβυτέρου Tage-Buch» ἐξεδόθη τῷ 1674 εἰς 4ον ἐν Φραγκφούρτῃ ὑπὸ τοῦ ἐκγόνου αὐτοῦ Σαμουὴλ τοῦ Γερλαχίου. Ἐν τῇ ἀξιολόγῳ ταύτῃ βίβλῳ ἐν 552 σελίδι τεθησαυρισμέναι εἰσὶ πλεῖσται ἐνδιαφέρουσαι εἰδήσεις τοῦ ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἰδίᾳ ἐν Κων/πόλει ἐπὶ ἑξαετίαν σχεδὸν διατρίψαντος Στεφάνου τοῦ Γερλαχίου (1573—1578). Στέφανος ὁ Γερλάχιος εἶνε γνωστὸς τοῖς ὁπωσδήποτε τρίβωσι τῆς νεωτέρας ἱστορίας. Ἦτο ἱεροκῆρυξ ἀκολουθήσας τῷ πρεσβευτῇ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς Δαβὶδ φὸν Ungnad εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ὀσμανιδῶν πόλιν. Ἐν ταύτῃ ἀνεστράφη τοῖς τότε λογίοις τοῦ πολυτλήμονος ἡμῶν Γένους, ἀρχιερεῦσι καὶ πατριάρχαις, μεθ' ὧν πολλάκις καὶ περὶ σπουδαίων ζητημάτων συνεζήτησεν, ὡς δύναται ὁ βουλόμενος νὰ παρατηρήσῃ ἐν τῇ εἰρημένῃ βίβλῳ. Ἐχρημάτισε, μετὰ τὴν εἰς Βυρτεμβέργην ἐπάνοδον αὐτοῦ, καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν τῷ τῆς Τυβίγγης περικλεεῖ πανεπιστημίῳ, ἐν ᾧ τοσοῦτοι φιλελληνικώτατοι καθηγηταὶ ἐδίδασκον. Ὁ ἐν Βενετίᾳ ἡμέτερος ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας *Γαβριὴλ* ἐπιστέλλων τῷ *σοφωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ* Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ τῇ ζ΄ ἀνθεστηριῶνος τοῦ αφπ΄ λέγει: «*προσειρήσθωσάν μοι πάντες οἱ αὐτόθι* (ἐν Τυβίγγῃ) *φιλέλληνες*, *ἐξόχως δὲ ὁ σοφός τε καὶ κλεινὸς Στέφανος ὁ Γερλάχιος*» (Turco-graec. σ. 522. Ὅρα καὶ ἀπάντησιν τοῦ Κρουσίου αὐτόθι σ. 524 κ. ἀλλ.).

Ὁ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ναός, εὑρίσκω ἐν τῇ 99 σελ. τοῦ ἀνωτέρω συγγράμματος, ἕνεκα τοῦ φερωνύμου ἁγιάσματος ἰδίας ἀπήλαυσε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς προσκυνήσεως. Ἕνεκα τούτου, λέγει Στέφανος ὁ Γερλάχιος, μέγα πλῆθος προσκυνητῶν κατ' ἔτος συρρέει αὐτόσε. Ὁ Ρουστὰν πασσᾶς[1] ἐκδεδηλωμένος τῶν χριστιανῶν ἐχθρὸς διέταξε τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ· ἀλλὰ κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (Griechen) λεγόμενα, ἐπάγεται ὁ ἐπισκεψάμενος τὸ χωρίον Γερλάχιος, ὁ πασᾶς ἀσθενήσας ἀμέσως ἀπέθανε. Μέχρι τῆς σήμερον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου πλεῖστοι ὅσοι προσέρχονται εἰς τὸν ναὸν καὶ τὸ ἁγίασμα, οὗ τὸ ὕδωρ πίνουσι διὰ τὸν πυρετόν. Ἕνεκα τούτου βλέπει τις ὅτι καὶ γυναῖκες τῶν πασάδων αὐταὶ αὗται προσέρχονται συνεχῶς καὶ πίνουσιν ἐξ αὐτοῦ. Ὁ Γερλάχιος ἀναφέρων ταῦτα προστίθησιν ὅτι ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς εἰς τὸ χωρίον ἐπισκέψεως αὐτοῦ (22 Ἰουν. 1575) ὁ υἱὸς τοῦ Πιαλῆ πασᾶ[2] ἐπεσκέψατο τὸ ὑπὸ πλινθόκτιστον θόλον ὑπὸ τὴν γῆν διῆκον ἁγίασμα καὶ ἐδωρήσατο τῷ ἱερεῖ τάληρά τινα. Λέγει προσέτι, ὅτι ὑπῆρχεν ὄπισθεν τοῦ ναοῦ μικρὸς οἰκίσκος μονώροφος, ἐν ᾧ κατῴκει ὁ ἱερεύς, ὅτι ἐν τῷ ναῷ εὗρε τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἐφ' ὧν ἐκρέμαντο διάφορα ἀφιερώματα ἐξ ἀργύρου χειρῶν

[1] Γραπτέον νομίζω Ῥουστὲμ-πασσᾶς, ὅστις ἐβεζίρευσε τῷ 1541—53, καὶ αὖθις τῷ 1555 ἕως τῆς τελευτῆς αὐτοῦ τῷ 1561 (Σ. Βυζαντ. Κωνσταντινούπ. τόμ. Β', σ. 414).

[2] Ὁ Πιαλῆ (ὁ καὶ Κιλὶτς-Ἀλῆ) πασᾶς ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχιναυάρχων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Οὗτος διαπλέων ἐν ἔτει 1550 τὸν ἑπταστάδιον τῆς Σάμου πορθμόν, καὶ ἀναμαθὼν παρὰ τοῦ πρωράτου τῆς ναυαρχίδος Νικολάου Σαρακήνη, διακεκριμένου ναυτικοῦ τῆς Πάτμου, ὅτι ἡ Σάμος ἦτο ἤδη ἐξῳκισμένη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, τῶν κατοίκων αὐτῆς εἰς Χίον μετοικισθέντων, ἐνήργησε τὸν ἐκ νέου συνοικισμὸν αὐτῆς, ἀναθεὶς τὴν περὶ τούτου φροντίδα εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ν. Σαρακήνην. Οὗτος δὲ διαφόρους τόπους περιελθὼν συνήγαγε τοὺς νέους ἀποίκους καὶ ἐγκατέστησεν αὐτοὺς εἰς τὴν νῆσον, οἵτινες καὶ μέχρι σήμερον διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν κωμῶν αὐτῶν. Εἰς ἀνταμοιβὴν δὲ τῶν πρὸς συνοικισμὸν τῆς νήσου ὑπηρεσιῶν τοῦ εἰρημένου Ν. Σαρακήνη, ἐδωρήσατο αὐτῷ ἡ σουλτανικὴ κυβέρνησις πάσας τὰς ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Ἰμβράσου πρὸς μεσημβρίαν ἐκτεινομένας πεδινὰς καὶ ὀρεινὰς γαίας, αἵτινες ἐκ διαθήκης αὐτοῦ περιῆλθον εἰς τὴν κυριότητα τῆς ἐν Πάτμῳ ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Σῴζεται δ' ἔτι μικρὸν ἄπωθεν τοῦ Ἡραίου (τανῦν Κολώνας) καὶ ὁ ὀχυρὸς πύργος, ὃν ὁ Σαρακήνης αὐτόθι ἀνήγειρεν ἔκτοτε.

Τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν παρέσχε μοι καλοκἀγάθως ὁ σεβαστός μοι κ. Ἰ. Σακκελίων.

καὶ ποδῶν ἀνθρώπων, ὅτι δὲ ὁ μοναχὸς εἶχεν εἰς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ τὴν Λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τὸ Ψαλτήριον, τὸ Ὡρολόγιον καὶ ἄλλα βιβλία, ἅτινα ἔχουσιν οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐκκλησίας.

Ἄς προσθέσω ἐνταῦθα ὅτι ὁ Γερλάχιος ὀνομάζει τὸ Ὀρτάκιοϊ (χωρίον ἁγίου Φωκᾶ) Juden Dorf=χωρίον τῶν Ἰουδαίων.

Β. Α. Μυστακίδης.

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ

ΕΙΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΟΝ ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΝ

Ἐν χειρογράφῳ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης ἀνήκοντι ἄλλοτε τῇ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν εὐαγεῖ μονῇ τῶν Μεγάλων Πυλῶν, τῇ ἐπ' ὀνόματι μὲν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τιμωμένῃ, ἐπικεκλημένῃ δὲ *Τοῦ Δουσίκου*, εὕρηται τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον Ἐπιτύμβιον. Τὸ χειρόγραφον σχήματος δν ὀγδόου μικροῦ καὶ ἐκ φύλλων 492 συγκείμενον φαίνεται γεγραμμένον κατ' ἀρχομένην τὴν ΙϚ' ἑκατονταετηρίδα, καὶ περιέχει συλλογὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἀκολουθιῶν κτλ. τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ὡς καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Σάββα Τυπικόν. Ἐν δὲ τῷ 30ῷ φύλλῳ αὐτοῦ εὕρηται τὸ Ἐπιτύμβιον, περὶ οὗ ὁ λόγος, οὕτως ἐπιγραφόμενον: *Στίχοι ἐπιτύμβιοι εἰς βασιλέα.* Τούτων δ' ἐν τέλει προσέθηκεν ὁ ἀντιγραφεὺς καὶ τὸ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ χρυσῇ σφραγῖδι, τῇ συνήθως ἐν τοῖς βασιλικοῖς θεσπίσμασι προσαρτωμένῃ (ἐξ οὗ καὶ χρυσόβουλλα ἐπεκλήθησαν ταῦτα) ἐμφερόμενον δίστιχον, ὅπερ ὡς ἴδιον παρὰ τὸν συνήθη ἔχον τύπον, ἐστὶν ὄντως περίεργον.

Τοῦ ἐπιτυμβίου τούτου δέκα μόνον στίχους, πολλὰς ἔχοντας τὰς διαφοράς, ἐξέδωκεν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν λαβών, ὁ τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* συγγραφεὺς Σ. Δ. Βυζάντιος[1]. Ἀλλὰ τὸ ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν χειρογράφῳ σύγκειται ἐκ στίχων δέκα καὶ ὀκτώ. Τὰς δὲ διαφορὰς τῶν ἐκδεδομένων ὑποδεικνύω ἐν τῇ πέζῃ, τῷ στοιχείῳ Β παρασημαίνων.

Ἐτελεύτησε δὲ ὁ Βασίλειος τῇ 15 Δεκεμβρίου τοῦ 1026 ἔτους, καθ' ἃ Κεδρηνὸς ἱστορεῖ[2], «ζήσας μὲν ἔτη 70, καὶ τὰ πάντα βασι-

[1] Τόμ. Α', σελ. 361.

[2] *Σύνοψ. Ἱστορ.* σελ. 480. Paris.

λεύσας, ἐπὶ χρόνους δὲ 50 τὴν αὐτοκράτορα διιθύνας ἀρχήν. Ταφῆναι δὲ παρεκάλεσε τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν [Κωνσταντῖνον], ὃν καὶ διάδοχον κατέλιπε τῆς ἀρχῆς, ἐν τῷ κατὰ τὸ Ἕβδομον ναῷ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ Θεολόγου· ὃ δὴ καὶ γέγονεν».

Ἀλλ' ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις, ὅτε οἱ Λατῖνοι παρασπόνδως καὶ λῃστρικῶς κατέσχον τὴν βασιλίδα πόλιν, οὐ μόνον τὸν τοῦ Θεολόγου ναὸν ἀσεβῶς κατήρειψαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦ μεγαθύμου καὶ ἡρωϊκοῦ βασιλέως τὸν τάφον βανδαλικῶς ἐτυμβωρύχησαν, καὶ τὸ περιεχόμενον λείψανον εἰς ἐμπαιγμὸν καὶ κατάγελων ἐκεῖ που ἔστησαν. Καὶ ἰδοὺ τί περὶ τούτου διηγεῖται ὁ ἱστοριογράφος Γεώργιος ὁ Παχυμέρης[1].

«Τότε δέ τινες τῶν οἰκείων τῷ βασιλεῖ [Μιχ. τῷ Παλαιολόγῳ] κατ' ἄνεσιν διατριβῆς ἐξελθόντες ἐπέστησαν τῇ κατὰ τὸ Ἕβδομον τοῦ Θεολόγου μονῇ, ὄνομα μόνον, οὐ σχῆμα σωζούσῃ μονῆς, καὶ τὸν ἐκεῖσε ναὸν εἰσελθόντες, ἠρειμένον καὶ τοῦτον καὶ εἰς θρεμμάτων ἔπαυλιν ὄντα, καὶ τῇδε κἀκεῖσε περιβλεπόμενοι, καὶ τὸ ποτὲ τοῦ ναοῦ κάλλος ἐκ τῶν λειψάνων θαυμάζοντες (ἦσαν δ' οὗτοι οἱ περὶ τὸν Ἰατρόπουλον Δημήτριον καὶ λογοθέτην τότε τῶν οἰκειακῶν) ὁρῶσιν αἴφνης κατὰ γωνίαν ἱστάμενον ἀνδρὸς πάλαι τεθνεῶτος λείψανον, ὁλόκληρον καὶ τὸ πᾶν ὁλομελές, γυμνὸν ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς. Εἶχε δὲ καὶ ἐπὶ στόματος καλάμην ποιμενικῆς σύριγγος, εἰς χλεύην τινῶν οὕτω ποιησάντων, οἷς ἔμελλε θρεμμάτων. Ὡς δ' ἰδόντες ἐθαύμαζον μὲν τὴν τοῦ λειψάνου ὁλομέλειαν, διηπόρουν δὲ οὕτινος ἂν καὶ εἴη ὁ πεπηγὼς ἐκεῖνος καὶ ἔτι εἰς σῶμα συνιστάμενος χοῦς, ὁρῶσιν ἐκ δεξιῶν τὸ κενήριον, καὶ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένους στίχους δηλοῦντας τὸν κείμενον. Ἦν οὗτος, ὡς ἐδήλου τὰ γράμματα, ὁ Βουλγαροκτόνος Βασίλειος. Ὡς δ' ὑποστρέψαντες σφίσι τὸ θεαθὲν τῷ βασιλεῖ προσανέφερον, οἰκτίζεται αὐτίκα ὁ βασιλεὺς καὶ πέμψας σηρικὰ χρυσόσημα πέπλα, ἔτι δὲ ἐξαποστείλας τοὺς ὑμνοπόλους σὺν οὐκ ὀλίγοις ἄρχουσιν, ὑπὸ πολλῇ τιμῇ καὶ δορυφορίᾳ, ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις ἀνακομίζεται ἐν θήκῃ τιμίᾳ πρὸς τὸν Γαλατᾶν τὸ λείψανον, κἀκεῖ προστάττει τῷ ἀδελφῷ σεβαστοκράτορι ἐνθεῖναι τῇ σφετέρᾳ σκηνῇ τὴν θήκην, πέπλοις τε χρυσοῖς ὑπ' ἀκοιμήτῳ φωτὶ ἐχόμενα τῆς ἐκείνου στρωμνῆς θέντα τιμᾶν τοῖς προσήκουσιν, ἕως ἐκεῖθεν ἀναχωρούντων αὐτῶν εἰς Σηλυβρίαν ἐντίμως καὶ λαμπρῶς μετακομίσαντες ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος καταθεῖναι μονῇ».

[1] *Μιχ. Παλαιολ.* Β', κα'.

Στίχοι ἐπιτύμβιοι βασιλέως

Ἄλλοι μὲν ἄλλους[1] τῶν πάλαι βασιλέων
Αὐταῖς[2] προαφώρισαν εἰς ταφὴν τόπους[3].
Ἐγὼ δὲ Βασίλειος πορφύρας γόνος,
Ἵστημι[4] τύμβον ἐν τόπῳ[5] γῆς Ἑβδόμου,
Καὶ σαββατίζω τῶν ἀμετρήτων πόνων[6],
Οὓς ἐν μάχαις ἔστεργον, οὓς ἐκαρτέρουν.
Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν[7] ἠρεμοῦν ἐμὸν δόρυ,
Ἀφ' οὗ βασιλεὺς οὐρανῶν[8] κέκληκέ με
Αὐτοκράτορα γῆς μέγαν[9] βασιλέα·
Ἀλλ' ἀγρυπνῶν ἅπαντα τῆς ζωῆς χρόνον,
Ῥώμης τὰ τέκνα τῆς Νέας ἐρυόμην,
Ποτὲ στρατεύων ἀνδρικῶς πρὸς Ἑσπέραν,
Ποτὲ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ὅρους τοὺς τῆς Ἕω,
Ἱστῶν τρόπαια πανταχοῦ γῆς μυρία.
Καὶ μαρτυροῦσι ταῦτα Πέρσης, καὶ Σκύθης[10],
Σὺν οἷς Ἰσμαήλ, Ἀβασγός, Ἴβηρ, Ἄραψ.
Καὶ νῦν ὁρῶν, ἄνθρωπε, τὸν[11] τύμβον,
Εὐχαῖς ἀμείβου ταῖς ἐμαῖς στρατηγίαις[12].

Σφράγισμα τοῦ χρυσοβούλλου αὐτοῦ.

Βασίλειος μέγιστος Βουλγαροκτόνος[13]
Ἔχων ἀδελφὸν δεσπότην Κωνσταντῖνον.

Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ.

[1] Β. *ἄλλη.*
[2] Γραπτέον: *αὐτοῖς.*
[3] Β. *τόπους προηυτρέπισαν . . . ξένους.*
[4] Β. *εἴσιμι.*
[5] Β. *μέσῳ.*
[6] Β. *τοὺς ἀμ. πόνους.*
[7] Β. *οὐκ ἄρ τις εἶδεν* (ὀρθότερον δὲ τὸ: *εἶδεν).*
[8] Β. *βασιλέα γὰρ θεός.*
[9] Τὸ χειρόγρ.: *μέγα.*
[10] *Β. Σκύθαι τε Πέρσαι.*
[11] Χωλαίνει ὁ στίχος, δισυλλάβου λέξεως προδήλως ἐκρυείσης ἐντεῦθεν· εἴη δ' ἂν αὕτη ἡ: *ἐμόν.*
[12] Γραπτέον οἶμαι κατ' αἰτιατικήν: *τὰς ἐμὰς στρατηγίας.*
[13] Τὸ χειρόγρ.: *Βουλγαροχθόνος.*

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΙΑ' ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Αρχαία Φιλολογία. Περὶ τῆς Εὐριπίδου Ἠλέκτρας μεθ' ἑρμηνείας τινῶν τῆς τραγῳδίας χωρίων ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Μ. Σακορράφου σ. 82.

Τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ Λόγοι Δύο ἐκ χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Βερολίνου ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Σακκελίωνος σ. 265.

Κριτικὰ εἰς Αἰσχίνην, Πλάτωνα, Σοφοκλέα ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Μ. Σακορράφου σ. 348.

Μεσαιωνικὴ φιλολογία. Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Κουρούτσεσμε, ἤτοι περὶ τῶν ἐκκλησιῶν, πατριαρχείων, σχολείων, ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, αὐθεντικῶν οἴκων, κρηνῶν, τάφων κλπ. ὑπὸ τοῦ κ. Β. Α. Μυστακίδου σ. 93, 187, 295, 472, 514.

Συμπλήρωσις τῶν περὶ τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Παλασίου γραφέντων ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Σακκελίωνος σ. 163.

Κυπριακὴ διαθήκη τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Σακκελίωνος σ. 259.

Ἐπιτύμβιον εἰς Βασίλειον τοῦ Βουλγαροκτόνον ὑπὸ τοῦ κ. Σακκελίωνος σ. 547.

Νεωτέρα Φιλολογία. Νικαρέτη ἢ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀλωῶν, ἑλληνικὴ κωμῳδία εἰς πρᾶξιν μίαν ὑπὸ Φίληκος Καβαλόττη μετάφρ. Γ. Ι. Δουρούτη σ. 493.

Νεοελληνικὴ φιλολογία. Ἀξία τῆς μεταφράσεως τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἑλληνικὴν διάλεκτον ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Ποθητοῦ, ἰατροῦ σ. 19.

Μνημόσυνον ἐν Ἑρμουπόλει ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κοραῆ (1833) ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Κ. Χ. σ. 165.

Ἰγνατίου πρώην μὲν Ἄρτης, εἶτα δὲ Οὐγγρο-Βλαχίας μητροπολίτου Λόγος Ἐπιτάφιος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἐμμανουὴλ Παπαδόπουλον ὑπὸ τοῦ κ. Π. Γ. Ζερλέντη σ. 201.

Γυμνάσιον Ἑρμουπόλεως. Πρακτικὰ κοινοτικῆς ἐν Ἑρμουπόλει συνελεύσεως ἀφορώσης τὴν ἵδρυσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Χ. σ. 253.

Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα. Περὶ βιβλίων καὶ περὶ τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Βικέλα σ. 127.

Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ὑπὸ τοῦ ἁγ. Κερκύρας Εὐσταθίου σ. 206.

Ἡ Καμπάνα τοῦ χωριοῦ μου ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωακεὶμ Βαλαβάνη σ. 216.

Περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ χειροτονίας ἐπισκόπου τινὸς τῆς Ἀβύδου ὑπὸ τοῦ κ. Π. Γ. Ζερλέντη σ. 345.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Οἱ νεώσοικοι τῆς Ζέας καὶ τὰ περὶ αὐτοὺς εὑρήματα ὑπὸ τοῦ κ. Ἰακ. Χ. Δραγάτση σ. 109.

Παλαιογραφικὸν Λεύκωμα ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Ε. Διαμαντοπούλου σ. 212.

Παρανοηθείσης μαρτυρίας Ἔλεγχος ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Σακκελίωνος σ. 428.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ὀλίγα περὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Ἀ. Τυπάλδου μετὰ πίνακος σ. 7.

Ἱστορικὰ Σουλίου ὑπὸ Ἰ. Γούση (Σουλιώτου), ὑποστρατήγου σ. 27.

Αὐστριακῶν ἐπίθεσις κατὰ τῆς νήσου Νάξου τῷ 1826 ὑπὸ τοῦ κ. Φερδινάνδου Γιράρδη σ. 74.

Ἱστορικογεωγραφικὴ ὀνοματολογία τῶν δήμων τῆς ἐπαρχίας Ὀλυμπίας ὑπὸ τοῦ κ. Ἀν. Χ. Παπαδήμου σ. 89.

Φιλικοῦ Ἀπομνομονεύματα ἐκ τῶν τοῦ Παναγιώτου Σέκερη σ. 214, 350, 490.

Διαμάχη ἐν Νάξῳ Καστρινῶν καὶ Νεοχωριτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Π. Γ. Ζερλέντη σ. 408.

Ἀνδρέας Θεοτόκης ὑπὸ τοῦ κ. Φραγκίσκου Δὲ-Μέντου σ. 436.

Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τὴν ρωσικὴν Ἀρχὴν ὑπὸ κ. Κ. Α. Παλαιολόγου σ. 455.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ, ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ

Τὸ νέον εἶδος τῆς κυβερνήσεως ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις καὶ τῇ Ἑλβετίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Emile de Laveleye, μετάφρασις τοῦ κ. Στεφ. Ἀ. Βλαστοῦ σ. 61, 145.

Περὶ μοναχίας ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Ε. Ἡλιοπούλου σ. 169.

Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας ὑπὸ τοῦ κ. Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου σ. 217, 284.

Ὄνειρον ὑπὸ τῆς κ. Καλλιόπης Κεχαγιᾶ σ. 234.

Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐν τῇ γεωργίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Σπυρίδωνος Χασιώτου σ. 334, 370.

Ἡ μήτηρ ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη σ. 353.

Τὸ εἰσηγητικὸν σύστημα (Referendum) ὑπὸ τοῦ κ. Emile de Laveleye, μετάφρ. τοῦ κ. Στεφ. Α. Βλαστοῦ σ. 383.

Φιλοσοφικαὶ ἔρευναι ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Α. Βάϊερ σ. 445.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἐργασίαι Συλλόγου καὶ τμημάτων σ. 59, 107, 167, 262, 439.

Ἔκθεσις περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων 1886—87 σ. 51.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

Παῦλος Λάμπρος ὑπὸ τοῦ κ. Π. Ἰ. Φ. σ. 107.

Νικόλαος Ἰ. Σαρίπολος ὑπὸ Φ. σ. 216.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΤΟΥ ΙΑ' ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»

Μ. Α. Βάϊερ, Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης, Δημήτριος Βικέλας, Στέφανος Α. Βλαστός, Φερδινάνδος Γιράρδης, Ἰ. Γούσης, Ἰ. Ε. Διαμαντόπουλος, Ἰάκωβος Χ. Δραγάτσης, Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ὁ Κερ'κύρας Εὐστάθιος, Περικλῆς Γ. Ζερλέντης, Δ. Ε. Ἡλιόπουλος, Καλλιόπη Κεχαγιᾶ, Φραγκίσκος Δὲ-Μέντος, Ἰγνάτιος Μοσχάκης, Β. Ἀ. Μυστακίδης, Κ. Α. Παλαιολόγος, Ἀν. Χ. Παπαδῆμος, Ἀ. Ποθητός, Ἰωάννης Σακκελίων, Γ. Μ. Σακόρραφος, Π. Σέκερης, Ἰ. Ἀ. Τυπάλδος, Π. Ἰ. Φ., Σπυρίδων Χασιώτης, Ἀ. Κ. Χούμης.

[illegible]

[illegible]

ΠΡΟΣΕΧΩΣ

ΙΩΑΚΕΙΜ ΒΑΛΑΒΑΝΗ

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΑ

(Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΝΟΙΣ)

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α'

Προανάκρουσμα.—Συνοπτικὴ γεωγραφία καὶ ἱστορία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.—Σελδζοῦκοι καὶ Τοῦρκοι.—Ἐξαναγκασμὸς τῶν Ἑλλήνων εἰς ἐκμάθησιν τῆς τουρκικῆς.—Ἀποδημίαι Ἑλλήνων ἐκτὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.—Ἀρραβὼν καὶ γάμος.

Β'

Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ γυναικείου φύλου.—«Δίσκος ἐν ἐρήμῳ».—«Ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς».—Ἐπιστολαὶ χωρικῶν.

Γ'

Ἡ γλῶσσα τῆς ἀλληλογραφίας.—Κοινὴ χρῆσις τῆς τουρκικῆς.—Διὰ τί οἱ Ἕλληνες δὲν ἐμάνθανον τὴν τουρκικήν;—Ὁ ἀδελφός μου Χατζῆ Κωνσταντῆς. Ὁ παπᾶ Ἀββακούμ.—Ἐκμάθησις ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τροπαρίων κτλ.

Δ'

Τῷ Ἕλληνι οὐδὲν ἀμήχανον.—Γράφειν ἑλληνιστὶ τουρκικά.—Ἀνέκδοτον Νασρ-εδ-δὶν Χότζα.—Καὶ ὀλίγα γραμματολογικά.—Ὁ καφὲς καὶ ὁ καπνὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.—Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἤθη!—Οἱ Ἀλεξανδρῖνοι.—Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος.—Ὁ Schiller.—Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες αἱρεσιάρχαι τοῦ γραπτοῦ λόγου.—Ὁ Alfred de Musset, ὁ Μπερτόλδος καὶ ὁ Μισὲ Μπαστιᾶς.

Ε'

Ἀνάπτυξις Ἑλλήνων διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς τουρκικῆς.—Ὁ Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης.—Ἡ «Ἀνατολή».—Σύστασις φιλεκπαιδευτικῶν σωματείων ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.—Οἱ Παρίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Οἱ Ῥῶσσοι καὶ οἱ Βούλγαροι.—Οἱ *μεγάλοι* κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος.—Οἱ Μικρασιᾶται Ἕλληνες ὑλικῶς ἐξεταζόμενοι.—Τὰ ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν Ὑπουργείων σηπόμενα βιβλία καὶ οἱ Προτεστάνται.—Οἱ κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πρόξενοι τῆς Ἑλλάδος.—Τὸ *τρομπόνι* καὶ ἡ *πάλλα*.

ΣΤ'

Ἡ Νεάπολις τῆς Καππαδοκίας.—Στατιστική.—Φίλιππος Π. Γ. Ἀριστόβουλος.—Ὁ *Γεροστάθης* ἐκτουρκισθείς.—Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης «Νὲβ-Σεχήρ».—Res et non verba.—Ἡ «Τερακκῆ».—Ἐπίκλησις πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ἕλληνας συγγραφεῖς, ἐκδότας περιοδικῶν συγγραμμάτων κτλ.

Ζ'

Pro domo sua.—Ἡ ἀλληλογραφία ἐν Ἀραβανίῳ.—Κατάστασις ταχυδρομείων ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ.—Πρακτικὴ μέθοδος καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀραβανιωτῶν.—Ὠφέλειαι τῆς μεθόδου.—Τὸ ἀφορολόγητον *σιγαρόχαρτον* ὡς ἐπιστολικὸς χάρτης διὰ λόγους.... οἰκονομίας.—Ἐπιγραφαὶ ἐπιστολῶν τουρκιστί.—Εὐσυνειδησία τῶν τούρκων ὑπαλλήλων τοῦ ταχυδρομείου καὶ ὁ Καιάδας.—Οἱ **κιατίπηδες** ἐπὶ *σιλτέδων* καὶ ὁ *μουστερῆς*.—*Χανοὺμ* ὑπαγορεύουσα εἰς **κιατίπην**.—Τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὸν ταχυδρομεῖον τοῦ *Γιενὶ-Τζαμί*.—Ἡ Βαβέλ.—Αἱ 72 ½ φυλαὶ τῆς ὑφηλίου.—Τὸ «*Γιὸκ!*» τοῦ τούρκου ταχυδρομικοῦ ὑπαλλήλου καὶ τὸ «**Veto!**» τῶν ῥωμαίων δημάρχων.—*Ὀρτὰ μεκτουποῦ*.—**Finale.**

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται ***πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ*** κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένʼ ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δʼ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

